KASBIY PEDAGOGIK MAHORAT: ILG‘OR TAJRIBALAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО: ПЕРЕДОВОЙ ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

PROFESSIONAL PEDAGOGICAL SKILLS: ADVANCED PRACTICES AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
ILMIY MAQOLA VA TEZISLAR TO‘PLAMI
2025 yil 12-13 may

Guliston– 2025

OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

GULISTON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTIDA

KASBIY PEDAGOGIK MAHORAT: ILG‘OR TAJRIBALAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО: ПЕРЕДОВОЙ ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

PROFESSIONAL PEDAGOGICAL SKILLS: ADVANCED PRACTICES AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
ILMIY MAQOLA VA TEZISLAR TO‘PLAMI
2025 yil 12-13 may

Guliston– 2025

“Kasbiy pedagogik mahorat: ilg‘or tajribalar va rivojlanish istiqbollari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasiya maqola va tezislar to‘plami. 2025 yil 12 may. – 610 b. Konferensiya ilmiy maqola va tezislar to‘plami GDPI rasmiy saytida (www. gspi..uz) Google Scholar tizimiga bog‘langan holda e’lon qilinadi.

Ushbu ma’ruzalar to‘plami o‘zida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning “2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli farmonida belgilangan vazifalar oliy ta’lim samaradorligini oshirishda olib borilayotgan ishlar natijalarini amaliyotga tatbiq etishga bag‘ishlangan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalarini mujassam etgan.

Konferensiya kun tartibiga kiritilgan masalalarning yechimidan ko‘zlangan maqsad oliy ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar, uzluksiz ta’lim tendensiyalari va zamonaviy yondoshuvlar, raqamli ta’lim muxitida pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirish masalalari, pedagogik mahorat va tarbiya pedagogikasini rivojlvntirishda ilg‘or xorij tajribalaridan foydalanish, uzluksiz ta’lim tizimida samaradorlikni oshirishning psixologik imkoniyatlarni takomillashtirish, ilg‘or xorijiy tajribalarni milliy ta’lim-tarbiya tizimiga tatbiq etish, tizimli o‘rganish, tahlil qilish hamda ularning yechimi yuzasidan innovatsion va texnologik g‘oyalar bilan fikr almashadigan muloqot markazlariga aylantirish va bu borada professor-o‘qituvchilar tashabbuskorligini oshirish masalalariga jamoatchilik diqqatini qaratishdan iboratdir.

To‘plamdan qo‘llanma sifatida pedagogik ta’lim yo‘nalishida tahsil olayotgan bakalavr va magistratura bosqichidagi talaba-mutaxassislar, uzluksiz ta’lim tizimning barcha tizimida faoliyat yuritatgan o‘qituvchilar, tadqiqotchilar, shu sohada faoliyat yuritayotgan mutaxassislar foydalanishlari mumkin.

To‘plam tahrir hay’ati qarori bilan chop etishga tavsiya etilgan.

Tahrir hay’ati raisi:

Karshibayev J.X.- Guliston davlat pedagogika instituti
rektori, biologiya fanlari doktori, professor.

Mas’ul muharrir – p.f.f.d, dotsent Nurumbekova Y.A.

Tahrir hay’ati:

Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent Ayaqulov N.A.
Pedagogika fakulteti dekani, dotsent Boymatov N.M
pedagogika fanlari nomzodi, dotsent Ergashev R.N.
pedagogika fanlari nomzodi, dotsent Isayeva G.P.
psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent Shukurova U.U
psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent Nazarova O.T.
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent Xidirova M.Q.
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent Kurbonova G.B.

Texnik muharrir: Mansurova O.

Dizayner: Mamarasulov S.

Mazkur to‘plamga kiritilgan maqola va ma’ruza tezislarida keltirilgan ma’lumotlar hamda statistik ma’lumotlarning haqqoniyligi uchun mualliflar mas’uldirlar.

© - Guliston davlat pedagogika instituti, 2025

GULISTON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI REKTORI BIOLOGIYA FANLARI DOKTORI, PROFESSOR J.X.KARSHIBAYEVNING

KIRISH SO‘ZI

Assalomu alaykum, konferensiya ishtirokchilari, mehmonlar va qadrli ustozlar!

Bugungi konferensiyada uzluksiz ta’lim tizimida o‘quv yilining oxirgi oyi davom etayotgan bo‘lishiga qaramasdan tashrif buyurgan va masofadan turib o‘zining qimmatli vaqtini ayamasdan ishtirok etayotgan kasbdoshlar, hamkorlarimiz, xususan xorijdan tashrif buyurgan va masofadan turib ishtirok etayotgan professor-o‘qituvchilarga o‘zimizning minnatdorchiligimizni bildiramiz.

Bugun jahonda ro‘y berayotgan globallashuv jarayoni talabalarning bilish faoliyatiga qo‘yiladigan kuchli talablar talabalarning tafakkur ko‘nikmalarini rivojlantirishni talab qilmoqda. “4K: kritik tafakkur, kreativlik, kommunikatsiya, kolloboratsiya” ko‘nikmalari butunjahon iqtisodiy forumida taqdim yetilgan ta’lim modelining asosiy g‘oyasi hamda ta’lim tizimida yksak natijalarni ko‘rsatib kelayotgan rivojlangan davlatlarda shu kompetensiyalarning hayotiy zaruratga aylanganligini ko‘rsatib beradi. Bu esa, talabalar tafakkurini rivojlantirish, faoliyatini ongli tahlil qilish, loyihalashtirish, ijodiy qobiliyalarini namoyon etishga shart-sharoitlar yaratish asosida mahoratli, kreativ fikrlaydigan pedagoglarni tayyorlash va uzluksiz kasbiy rivojlanishning samarali texnologiyalarini ishlab chiqish zaruriyatini yuzaga keltiradi.

XXI asr fan-texnika, axborotlashtirish asri bo‘lishligi bilan bugungi jadallashib borayotgan ilm-fan yutuqlari kechagi oldimizga qo‘yilgan rejalarning natijasi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Hozirgi paytda dunyo miqyosida, xususan O‘zbekistonning ijtimoiy taraqqiyotini yangi bosqichiga ko‘tarilgani isbot talab etilmaydigan haqiqatga aylandi. Har qadamda yangilanish, ilm-fan yutuqlaridan samarali foydalanish, tasavvur qilish qiyin bo‘lgan kashfiyot va bunyodkorlik na’munalari ko‘z o‘ngimizda paydo bo‘lmoqda. Bu o‘zgarishlar uchinchi uyg‘onish davri imkoniyati sifatida tan olinmoqda. Ayniqsa, dunyo taraqqiyoti shiddati, unda kechayotgan voqealar rivoji barcha sohalar kabi ta’lim-tarbiya jarayoniga ham yangicha yondashuv, innovatsiyalarni tatbiq etishni taqozo etadi.

Bunday sharoitda jamiyat a’zolarining savodxonligi, bilimdonligi, aql-idrokining yuqori darajada bo‘lishi katta ahamiyatga ega. Shu maqsadda yoshlarga beriladigan ta’lim-tarbiya tubdan isloh qilinmoqda. Innovatsion texnika va texnologiyalardan samarali foydalanish, axborot kommunikatsiya vositalarini qo‘llash, eng kam vaqt va kuch sarflagan holda ulkan natijalarni qo‘lga kiritish chora-tadbirlari amalga oshirilmoqda. Ayniqsa mutaxassis kadrlar tayyorlashga bo‘lga ehtiyoj kun sayin ortib bormoqda. Mamlakatimizda oliy ta’lim tizimi misli ko‘rilmagan darajada rivojlanish bosqichiga ko‘tarildi. Son va sifat jihatidan mavjud ehtiyojlarni qondirish imkoniga ega bo‘lmoqda. Bu yo‘nalishdagi yutuqlar oliy o‘quv

yurtlarida faoliyat yuritayotgan professor-o‘qituvchilarning boy tajribalari va yuksak mahoratlariga har taraflama bog‘liq ekanligi ayni haqiqat hisoblanadi.

O‘qituvchining muntazam o‘z ustida ishlashi, kasbiy-pedagogik saviyasini rivojlantirib borishi, uzluksiz malakasini oshirishi davlat tomonidan qo‘yilgan ijtimoiy buyurtma hisoblanadi.

O‘qituvchi bir kun o‘z ustida ishlamasa, maxsus tayyorgarlik ko‘rmasa, unda o‘qituvchilik mahorati so‘na boshlaydi. Har bir o‘tiladigan darsga, ta’lim-tarbiyaviy mashg‘ulotga, ma’naviy-ma’rifiy tadbirga alohida tayyorgarlik ko‘rilishi zarur. Bajariladigan ishning mazmun-mohiyatidan kelib chiqqan holda metodlar tanlanadi, vositalar tayyorlanadi, qanday shaklda va tartibda o‘tkazishga aniqliklar kiritiladi. Bir so‘z bilan aytganda, pedagogik jarayonning samarali bo‘lishiga zamin hozirlanadi. Buning uchun o‘qituvchi mukammal kasbiy-pedagogik tayyorgarlikka ega bo‘lgan, mahorat qirralarini to‘la egallangan, yoshlarga bilim berish va tarbiyalash metodikasini o‘zlashtirgan bo‘lmog‘i kerak. Hozirgi raqamli ta’lim muhitida o‘qituvchlar innovatsion texnologiyalar va suniy intelektni nazariy va amaliy asoslarini bilishi, amaliy faoliyatida ulardan samarali foydalana olishi talab etilmoqda. Ayniqsa, bu oliy ta’lim muassasalarida yanada muhim ahamiyat kasb etadi. Ta’lim tizimida dolzarb sanalgan pedagogik mahorat hozirgi paytga kelib bir necha bor ortiq bo‘lishi hayotiy ehtiyojga aylandi.

Birinchidan, o‘quvchi-yoshlarga ta’lim-tarbiyani yuqori darajada berish, kasbiy va shaxsiy fazilatlarni tarkib toptirish bo‘lsa; ikkinchidan, pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan ustalik bilan foydalanish, ko‘zlangan natijani qo‘lga kiritish; uchinchidan, yangilikka intiluvchan, innovatsiyalarni qo‘llaydigan, o‘zi yangiliklar yaratadigan ijodkor va bunyodkor bo‘lishi talab etiladi.

O‘qituvchi barkamol avlod ta’lim-tarbiyasi uchun javobgar shaxs bo‘lib, nafaqat ma’naviy-axloqiy madaniyati bilan atrofdagilarga o‘rnak bo‘lishi, shu bilan birga, pedagogik mahoratini ham namoyon eta olishi, yetuk o‘qituvchi sifatida malakali kadrlarni tayyorlash ishiga o‘zining munosib hissasini qo‘shishi zarur.

Pedagogik mahoratga ega bo‘lish, o‘qituvchi uchun ta’lim-tarbiya samaradorligini ta’minlovchi zamin bo‘libgina qolmasdan, ayni vaqtda uning jamiyatdagi obro‘-e’tiborini ham oshiradi, o‘quvchilarga unga nisbatan hurmat yuzaga keladi. Kasbiy mahoratni oshirish yo‘lida amaliy harakatlarni tashkil etish pedagogik faoliyatda yo‘l qo‘yilgan yoki qo‘yilayotgan xatolardan holi bo‘lish, o‘quvchilar, hamkasblar hamda ota-onalar bilan munosabatda muvaffaqiyatlarga erishish imkoniyatini yaratadi.

O‘z davrlarida Abu Nasr Forobiy, Yusuf Xos Hojib, Sa’diy Sheroziy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy, Husayn voiz Koshifiy, Abdulla Avloniy va boshqalar o‘z asarlarida o‘qituvchilik kasbi, uning mashaqqatlari, shuningdek, o‘qituvchi shaxsida aks etishi zarur bo‘lgan sifatlar xususida qimmatli ma’lumotlarni o‘z asarlarida bayon qilishgan.

Binobarin, pedagogik jarayonning mohiyatini anglamagan, bolaga nisbatan chuqur hurmatda bo‘lmagan o‘qituvchi ta’lim-tarbiya samaradorligi va inson kamolotini ta’minlovchi fikrga ham ega bo‘lolmaydi. Yuksak pedagogik mahoratga ega bo‘lgan o‘qituvchi bolani tushuna olishi, unga insbatan insonparvar munosabatda bo‘lishi, har qanday pedagogik vaziyatni to‘g‘ri baholashi, yuzaga kelishi ehtimoli

bo‘lgan ziddiyatlarni o‘z vaqtida bartaraf etishi, pedagogik faoliyatda hamisha ilg‘orligi, jamiyat taraqqiyoti hamda pedagogik jarayonda o‘quvchilar ongiga singdirilayotgan ezgu g‘oyalarni hayot bilan bog‘lay olishi lozim..

O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonunda belglangan vazifalarni amalga oshirish jarayonida o‘qituvchining pedagogik mahorati muhim rol o‘ynaydi. Komil inson va yetuk malakali mutaxassis maxsus tashkil etilgan pedagogik faoliyat jarayonida shakllanar ekan, ushbu jarayonda o‘qituvchilarning o‘rni beqiyosdir.

Shu nuqtai nazardan bugungi *“*Kasbiy pedagogik mahorat: ilg‘or tajribalar va rivojlanish istiqbollari*”* nomli xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya mavzusi dolzarb ahamiyatga ega. Binobarin, unda ko‘tarilayotgan masalalar respublikamiz oliy ta’lim tizimining yutuq va kamchiliklarini muhokama qilish asosida uni isloh qilish yo‘nalishlarini belgilash, xalqaro e’tirof etilgan tashkilotlarning reytingida birinchi 500 o‘rindan joy egallash, xalqaro tajribadan kelib chiqib, oliy ta’limning ilg‘or standartlarini joriy etish hamda ta’lim va ilm-fan texnologiyalarini jalb etish, oliy ta’lim mazmunini sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarish, oliy ta’lim muassasalaridag muammo va kamchiliklarni tizimli o‘rganish, tahlil qilish hamda ularning yechimi yuzasidan innovatsion va texnologik g‘oyalar bilan fikr almashadigan muloqot markazlariga aylantirish hamda bu borada professor-o‘qituvchilar tashabbuskorligini oshirish oliy ta’lim muassasalari akademik mustaqilligini ta’minlashga oid muammolarni hal qilishga yo‘naltirilgan.

Konferensiyaning asosiy maqsadi oliy ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar, ta’lm-tarbya jarayonida yangi yondoshuvlarn joriy etilishi, ta’lim sifatini yuqori bosqichga ko‘tarish, o‘qitishning tashkiliy shakllarini takomillashtirish, uzluksiz ta’lim tendensiyalari va zamonaviy yondoshuvlarni, raqamli ta’lim muhitida pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirish masalalari, pedagogik mahorat va tarbiya pedagogikasini rivojlantirishda ilg‘or xorij tajribalaridan foydalanish, uzluksiz ta’lim tizimida samaradorlikni oshirishning psixologik imkoniyatlarni tahlil qilsh, ilg‘or xorijiy tajribalarni milliy ta’lim tizimida tatbiq etish, ta’lim jarayoni ustidan samarali jamoatchilik nazoratini o‘rnatish, oliy ta’lim muassasalaridagi muammo va kamchiliklarni tizimli o‘rganish, tahlil qilish hamda ularning yechimi yuzasidan innovatsion va texnologik g‘oyalar bilan fikr almashadigan muloqot markazlariga aylantirish va bu borada professor - o‘qituvchilar tashabbuskorligini oshirish masalalariga jamoatchilik diqqatini qaratishdan iboratdir.

Bu borada konferensiyada ishtirok etayotgan barcha ma’ruzachilarga, chiqish qiladigan professor-o‘qituvchilar, amaliyotchi-mutaxassislar va ilmiy izlanuvchilarga muvaffaqiyat tilagan holda anjumanni ochiq deb, e’lon qilaman. E’tiborlaringiz uchun rahmat!

J.X.Karshibayev, biologiya fanlar doktori, professor

1-SHO‘BA. UZLUKSIZ TA’LIM TENDENSIYALARI VA ZAMONAVIY YONDOSHUVLAR

ПРОЕКТНАЯ И УЧЕБНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ШКОЛЬНИКОВ СРЕДСТВАМИ ИКТ

Джураев Р.Х., академик,
д.п.н., зав.отделом НИПВ им Кары Ниязи

Аннотация: статье рассматривается дидактический потенциал и специфика применения средств информационно-коммуникационных технологий на разных этапах учебно-исследовательской и проектной деятельности.

Ключевые слова: учебно-исследовательская деятельность, проектная деятельность, средства и сервисы ИКТ, метапредметные результаты.

Abstract: the article examines the didactic potential and specifics of the use of information and communication technology tools at different stages of educational and research and project activities.

Key words: educational and research activities, project activities, ICT tools and services, meta-subject results.

Проектная деятельность в соответствии с образовательными стандарты уже несколько лет мы живем и работаем в условиях реализации государственных образовательных стандартов общего образования, и уже можно подводить промежуточные итоги в плане выполнения сформулированных в стандартах требований. В частности, время выявило определенные проблемы в подходах к формированию образовательных результатов. И в этой статье речь пойдет, прежде всего, о метапредметных навыках, поскольку опыт- формирования знаний и умений в предметных областях школе накоплен колоссальный.

Педагогическим сообществом осмыслена и принята к реализации ключевая идея ГОС: ориентация на метапредметность как условие достижения высокого качества образования. В соответствии с основными положениями ГОС развитие личности в системе образования должно обеспечиваться, прежде всего, через формирование универсальных учебных действий, которые выступают инвариантной основой образовательного процесса. Именно сформированность навыков универсальных учебных действий обеспечивает готовность школьников к самостоятельному усвоению новых знаний, получению необходимых для успешной социализации компетенций, включая умение учиться. И в этом смысле самый важный результат, который должен демонстрировать обучающийся, — не просто выполненное задание учителя (даже если оно выполнено очень качественно), а самостоятельно инициированное действие по получению нового знания или приобретению определенного опыта.

Зачастую педагоги-используют понятие «междисциплинарная» как

синоним понятия «межпредметная», делая акцент на содержательной интеграции учебных тем. Необходимо эти понятия развести.

Действительно, еще Я. А. Коменский писал в «Великой дидактике» [3], что все находится во взаимной связи и должно преподаваться в такой же связи. К. Д. Ушинский [6] отмечал что использование междисциплинарных связей облегчает весь ход обучения, формирует целостные и системные знания, вызывает интерес обучающихся.

Но существует и иной контекст понятия «междисциплинарность». Так, по мнению Г. К. Селевко междисциплинарные связи — это взаимная согласованность учебных программ, обусловленная не только содержанием наук, но и дидактическими целями [5]. И именно в этом контексте необходимо понимать понятие «междисциплинарная программа».

Какова же дидактическая цель реализации междисциплинарной программы развития универсальных учебных действий? Очевидно, что это комплексная целевая программа, направленная на достижение метапредметных результатов на всех этапах обучения в школе. Наиболее эффективным способом достижения метапредметной и личностной образовательной результативности является встраивание в образовательную деятельность событийных деятельностных образовательных форматов синтезирующего характера»[4], к которым и относится учебно-исследовательская и проектная деятельность, что, собственно, и отражено в программе.

Более того, в условиях цифровой школы инструментальную основу учебно-исследовательской и проектной деятельности должны составлять средства и сервисы информационно-коммуникационных технологий и, прежде всего, сетевые технологии. Организуя такого рода деятельность, педагог должен, на наш взгляд, помочь школьникам инициировать желание познавать окружающий мир с помощью уникального образовательного потенциала сети Интернет и сделать это желание естественной потребностью, переосмыслить роль и значение цифровых гаджетов и дать почувствовать школьникам удовлетворение от возможности учиться всегда и везде с помощью тех высокотехнологичных средств, которыми они владеют.

Дидактический потенциал сети Интернет, средств и сервисов ИКТ, их инструментальная значимость позволяют сделать предположение, что они могут использоваться в ходе учебно-исследовательской деятельности в качестве:

- источника информации на этапе выбора темы исследования и целеполагания;
- ресурсного сопровождения исследования (информационно-аналитической, исследовательской, экспериментальной и т. п. деятельности);
- средства коммуникации;
- средства обработки и визуализации результатов исследования или эксперимента;
- средства представления результатов исследования
- и даже объекта исследования.

Рассмотрим, как различные средства и сервисы информационно-коммуникационных технологий позволяют рутинную работу

на различных этапах учебно-исследовательской и проектной деятельности превратить в увлекательный технологичный процесс, организовать комфортное и быстрое общение участников этой деятельности в онлайн-среде.

Выбор темы исследования

Школьники редко приходят к педагогу с четким видением проблемы, которую они хотели бы решать. Чаще всего они ждут предложений от учителя. Чтобы отойти отданной практики и постараться выявить интересы, увлечения ребенка, подвести его к той теме, которая его волнует, но не осознается им как тема возможного исследования, рекомендуется проводить **мозговой штурм.** Отправной точкой для начала мозгового штурма могут быть:

- увлечения и хобби ребенка;
- впечатления о летнем путешествии;
- новости о последних достижениях науки и техники;
- необычные видеосюжеты и фейки (что представляет особый интерес в плане формирования умений оценивания достоверности информации);
- интересные факты из различных предметных областей и т. п.

Зачастую это обсуждение ведется уже за границами учебного времени — ребята выходят в сеть с домашних компьютеров и гаджетов.

Как правило, проведение мозгового штурма сопровождается активным обсуждением вопросов, лежащих в поле проблемы, поиском путей ее решения, генерированием идей и т. д. В этом плане весьма эффективными инструментами для организации взаимодействия в режиме реального времени могут стать Skype или Google Hangouts. Достоинством этих сервисов является возможность демонстрировать рабочий стол своего компьютера (например, открытую презентацию) участникам сессии, пересылать им файлы любого типа, параллельно вести текстовый чат для протоколирования идей и т. л.

Для организации обсуждения в асинхронном режиме, как правило, используются облачные документы. Облако обеспечивает возможность совместной работы, что качественно меняет процесс взаимодействия субъектов: видна работа и вклад каждого участника обсуждения. Одно из ключевых преимуществ использования облачных документов — совместное использование облачного хранилища (дискового пространства) и возможность доступа к одному и тому же информационному ресурсу (например, текстовому документу) с различных устройств (гаджетов), подключенных к сети Интернет.

Альтернативу описанным сервисам составляют группы в социальных сетях и мессенджерах (например, Viber).

В процессе сетевого взаимодействия школьники приобретают навыки, позволяющие [1]:

- выбирать способ сетевого взаимодействия (или комбинацию разных способов), наиболее соответствующий характеру проблемы и позволяющий выработать пути ее решения оптимальным образом (синхронное или асинхронное взаимодействие, время, количество участников обсуждения и т. п.);
- наиболее полно использовать все возможности выбранного способа взаимодействия для максимально точного отражения сути проблемы и обе-

спечения оперативности ее решения;

• следить за развитием дискуссии, отслеживая ее центральную ветвь и спонтанно возникшие ветви (появление которых достаточно естественно при организации полилога), управлять этим процессом (идти «вширь» или «вглубь»), считаясь с мнением большинства;

• обеспечивать психологически комфортную атмосферу для дистантных участников полилога и т. п.

Указанные виды деятельности могут быть положены в основу формирования коммуникативных универсальных учебных действий школьников. Результатом мозгового штурма должно стать четкое понимание обучающимися проблемы исследования.

Общие подходы к организации сетевого взаимодействия, онлайн-дискуссий ит. п.в формате полилога могут быть реализованы и на других этапах организации учебно-исследовательской деятельности, например, при:

• формулировании цели и задач исследования;

• выборе инструментальных средств для создания итогового продукта;

• подготовке к презентации результатов исследования или проектной деятельности.

Формулирование цели и задач исследования.

Этап формулирования и «оттачивания» цели и задач, как правило, оказывается одним из самых сложных для школьников, и без направляющей руки педагога-наставника тут не обойтись. Ресурсами для этой работы могут стать облачные документы, стикерные онлайн-доски, сервисы Веб 2.0, использующие разные техники визуализации (ментальные карты, кластеры, фишбоун и др.).

Работа со стикерными онлайн-досками интуитивно понятна обучающимся: с помощью технологии Drag&Drop они выстраивают иерархию целей и задач исследования (или проектной деятельности), устанавливая между ними логические связи и прогнозируя хронологию их решения.

Чаше всего в педагогической практике используются сервисы, имеющие русскоязычный интерфейс:

- WikiWall: http//wikiwall.ru/
- Realtime Board: https: //realtimeboard.com/ru/
- Radler: https: // ru.padlet.com/ и др.

Альтернативный способ визуализации соподчиненное™ целей и задач, выстраивания их ассоциативных и логических связей представляют сервисы построения ментальных карт («карт ума», от англ.mindmapping): Автор технологии английский психолог Тони Бьюзен предлагает [1] для структурированного представления информации использовать радиальную (древовидную) форму. Так, цель (или проблема исследования), на которой будет сфокусировано внимание, помещается в центре листа, а задачи размещаются на ветвях, расходящихся от этой цели.

Особый интерес в методическом плане вызывает возможность организации коллективной работы школьников по созданию ментальной карты и публикация карты в сети Интернет. Так, для создания ментальных карт

возможно использование следующих сервисов:

- Bubbl.us https //www.bubbl.us.
- Mind Meister // www.mindmeister.com
- Mind42 https // www.mind42.com
- Speder Scribe: https // www.spidersribe.net и др.

Все перечисленные веб-сервисы позволяют не только создать собственную ментальную карту, но и делиться ею с другими и, что особенно ценно, приглашать соавторов для совместной работы. Это радикальным образом меняет организацию деятельности школьников.

Именно на этапе целеполагания формируются следующие регулятивные универсальные учебные действия, а именно умение:

• ставить цель деятельности на основе определенной проблемы и существующих возможностей;

• формулировать учебные задачи как шаги достижения поставленной цели деятельности;

• обосновывать целевые ориентиры и приоритеты ссылками на ценности, указывая и обосновывая логическую последовательность шагов.

Кроме этапа, целеполагания актуальным видится применение ментальных карт и сервисов визуализации информации для решения задач:

• планирования и самоорганизации;

• сбора и структурирования информации;

• обсуждения проблем (многофакторного анализа и поиска идей, мозгового штурма) и т. п.

Рассмотренные сервисы позволяют повысить эффективность «коллективного» мышления, усилить концентрацию внимания на определенных вопросах.

Учитывая динамику развития образовательного сегмента интернет-ресурсов, социальных сервисов и облачных технологий, можно с уверенностью утверждать, "что спектр решаемых с их помощью исследовательских и проектных задач будет значительно расширяться. При этом очевидна тенденция к расширению возможностей кооперированной деятельности, с одной стороны, и формирования индивидуальных образовательных траекторий с другой. И, ставя задачу формирования интеллектуального кадрового ресурса государства, мы должны создать условия для реализации творческого потенциала школьников. Возможности средств ИКТ в данном контексте переоценить сложно.

Список использованных источников:

1. Брыксина О. Ф., Пономарева Е. А., Сонина М. Н. Информационно-коммуникационные технологии в образовании: учебник. М.: ИНФРА-М, 2018.

2. Примерная основная образовательная программа основного общего образования. Одобрена решением федерального учебно-методического объединения по общему образованию (протокол от 8 апреля 2015 г. № 1/15). Ипр:// Минобрнауки.рф/документы/938/файл/4587/РООР ООО геемг_2015_01

3. Селевко Г. К. Современные образовательные технологи. М.: Народное образование, 1998.

O‘SMIRLARDA MEHR-OQIBAT FAZILATINI TARBIYALASH: SOTSIOPEDAGOGIK DISKURS

Quronov M., IMTI direktor o‘rinbosari, pedagogika fanlari doktori, professor

Annotatsiya: tezisda o‘smir yoshlarda mehr-oqibat fazilatlarini shakllantirish, ular o‘rtasida jinoyatchilikni erta oldini olish ijtimoiy pedagogik zarurat ekanligi, bu borada olib borilgan izlanishlar va tajriba-sinov ishlari natijalari atroflicha yoritilgan.

Kalit so‘zlar: jinoyatchilik, profilaktika, profilaktik tarbiya, preventiv tarbiya, shaxsning dunyoqarashi, qiziqishlari, o‘zaro munosabati, uning salbiy sifatlari, ijtimoiy muhit, tarbiya metodlari, milliy tarbiya, mehr, xushmuomalalik, e’tibor, qo‘llab-quvvatlash, tuyg‘ular deprivatsiyasi.

Аннотация: тезисы расскрывают формирование у подросков любви к родителям, социально-педагогическая необходимост проведение профилак-тических работ среди молодёжи с раннего возраста, резултаты исследователских и эксперементалных работ, направленных решения этих задач.

Ключевые слова: преступление, профилактика, профилактическое воспитание, превентивное воспитание, мировозрение, интересы, отношение, отрицателные качества личности, социалный фактор, методы воспитания, национальное воспитание, любов к детям, вежливость, внимательность, укреплённость, депривация.

Abstract: the theses reveal the formation of love for parents in adolescents, the socio-pedagogical need to carry out preventive work among young people from an early age, the results of research and experimental work aimed at solving these problems.

Key words: crime, prevention, preventive education, preventive education, worldview, interests, attitude, negative personality traits, social factor, methods of education, national education, love for children, politeness, attentiveness, fortification, deprivation.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev jinoyatchilikka qarshi kurashni uning oldini olishdan boshlash kerak deydilar. Bu bejiz emas va shu sababli har bir ota-ona jinoyatchilikning erta profilaktikasida ma’naviyat, tarbiyaning tutgan o‘rnini bilishi zarur. Ana shunda har birimizning “Mening mahallamda jinoyat sodir bo‘lmasligi kerak”, degan qat’iy qarorimiz mamlakat miqyosidagi erta profilaktikaning dasturulamaliga aylanadi.

Ana shu maqsadda tadqiqot guruhi tomonidan jinoyatchilikning erta oldini olishda ota-onalarning rolini oshirish bo‘yicha ishlar amalga oshirildi. Tadqiqot va targ‘ibot ishlari Buxoro viloyatining Jondor, Shofirkon va G‘ijduvon tumanlarida ham o‘tkazildi. Ushbu ma’rifiy “yurish”ga markaz huzuridagi “Ma’rifat” targ‘ibotchilar jamiyati a’zolari, Buxoro Davlat universitetining psixolog, sotsiolog, pedagog olimlari jalb etildi.

Jinoyatning sabablari “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi”da bor. Unda uchta sabab keltiriladi: “... birinchidan, shaxsning o‘zi, uning dunyoqarashi, qiziqishlari, jamiyat va davlatga, yon-atrofidagi kishilar va oilaga munosabati, unda salbiy sifatlarning shakllanishi va kuchayishi; ikkinchidan – shaxs tarbiyalangan, voyaga yetgan oilaviy va ijtimoiy muhit; uchinchidan – jinoyat sodir etilgan vaqtdagi sharoit, vaziyatga e’tibor beriladi”[1], deyiladi. Keltirilgan uch sababning ikkitasi ota-

[1] Jinoyat. “O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti. T.: 2002. 604-bet.

onalarga, bizga bog‘liq:

1) “shaxsning dunyoqarashi”, “qiziqishlari”, “jamiyat va davlatga, yon-atrofidagi kishilar va oilaga munosabati”, “unda salbiy sifatlarning shakllanishi va kuchayishi”;

2) “shaxs tarbiyalangan, voyaga yetgan oilaviy va ijtimoiy muhit”. Ikki sabab bitta so‘zga – TARBIYaga jo bo‘ladi. Ha. Juda ko‘p aytilayotgan, lekin yana takror-takror gapirishga bizni majbur qilayotgan so‘z bu.

Dastlab Jondor tuman mahallalari xonadonlarida bo‘lib, aholi bilan suhbatlashib, jinoyatchilikning ma’naviy-ma’rifiy sabablari o‘rganildi. 24 noyabr kuni tumanning 12 maktabida “Avlodlar uchrashuvi” tashkil etildi. Ko‘pni ko‘rgan nuroniylar, ota-onalar, uyushmagan yoshlar zalni to‘ldirib o‘tirishdi.

Jinoyatchilikning erta profilaktikasi tarbiyaga, ota-ona va bolalarning o‘zaro munosabatlariga bog‘liq. Shu sababli ota-onalarga “Siz bolalaringiz sizlarga qanday muomala-munosabat qilishlarini istardingiz?”, deb savol berildi. Ular “Bolalarimiz muloyim bo‘lishsa. Ko‘nglimizga qarashsa, o‘qrayishmasa, gap qaytarishmasa”, deyishdi. Ularga “Bolalaringiz shundaymi?”, deb so‘ralganda ularning ko‘pchiligi jim qolishdi. “Qaniydi shunday bo‘lishsa”, deb qo‘ydi bir onaxon sekingina.

Keyin yoshlarga: “Ota-onalaringiz sizlarga qanday muomala-munosabat qilishlarini istardingiz?”, deb savol berilganida ular “Muloyim bo‘lishsa. Ko‘nglimizga qarashsa, o‘qrayishmasa, jerkib tashlashmasa”, deyishdi. Ular ham “Ota-onalaringiz shundaymi?”, deb so‘ralganda jim qolishdi. Faqat bir kollej o‘quvchisi: “Ko‘pincha urishishadi, do‘q qilishadi”, deb qo‘ydi iymanib. O‘smirlar uni unsiz ma’qullashdi.

Shunda ularga:“Ikki avlod bir-biridan mehr istashmoqda. Bunga nima xalaqit berayapti?”, degan aniqlovchi savol berilganida ham jimlik cho‘kdi. Bizningcha bu jimlik ularga bu savol shu paytgacha berilmaganini ko‘rsatadi.

Qalmoq mahallasi raisasi Mahfuza opa va kotiba Sanobarxon bilan suhbatlashildi. Ular hozirgi yoshlar toshbag‘ir, bemehr bo‘lib ketayotganidan nolishdi. Biz buning sababini birga qidirdik:

“Faraz qiling. Siz 10 yoshli o‘g‘lingiz Raufjon tokka ulangan elektr plitaga suv tomizib o‘tirganini ko‘rib qoldingiz. Nima qilasiz?”

Urishaman.

Iltimos, aniqroq ayting.

Aniqrog‘i, “Rauf axmoq!. Kallang bormi? Uyga o‘t qo‘yayapsanmi, kasofat? ...”, deb ayuhannos solib, siltab qo‘lidan suvni tortib olasiz. To‘g‘rimi?

Ha... endi bolani urishmasa bo‘lmaydi-da.

Siz ta’bir joiz bo‘lsa, tarbiyaning eng, so‘nggi, eng oson, eng keskin, eng og‘ir – yuzinchi metodini qo‘llar ekansiz. Undan oldingi 99 ta yumshoq metodini qo‘llamadingiz.

Tarbiya ota-onadan biroz bo‘lsa-da, pedagogik bilimni, mahoratni, qalbni, mehrni talab qiladi. Siz birdan hujum qildingiz. Natijada bolangiz sizdan ham, o‘zidan ham xafa bo‘ldi, ranjidi, sovudi. Buning sababchisi siz deb o‘yladi. Siz o‘sha minutlarda unga do‘st emas, yov bo‘lib ko‘rindingiz. Xo‘mraygan Raufjondan muomalangizga mos- sovuq so‘zlarni tingladingiz. Qahrli ko‘zlaringiz to‘qnashdi. Xafa bo‘ldingiz. Biroz o‘tib, pushaymon ham bo‘ldingiz.

Ikkingizning ham ko‘nglingiz yaralandi.

Nima deyishim kerak edi?

G‘azab – jaholatdan. Agarda siz g‘azabingizni tiyib, “Raufjon, bolam, nima qilayapsan?”, deganingizda, u, avvalo, o‘zi qilayotgan ishga o‘zi baho berardi. Uning gaplarida iqrori aytilardi. Siz bu iqrordan tarbiyaviy maqsadda foydalanardingiz. Undan so‘ng “Bolam, plitaga sovuq suv quyaversang, u buziladi. Chiqarib tashlaymiz. Yangisini sotib olishga anchagina pulimiz ketadi. Yorilib, seni tok uradi. Otib yuboradi, yo badaningni kuydiradi. Tanangda dog‘ qoladi. Bolam, men sening bu ahvolga tushishingni istamayman. Sen xohlaysanmi? Yo‘q. Endi bunday qilmagin-a, bolam. Xo‘pmi?

U “Hmm”, deydi. Shunda siz, “O‘zimning aqlligim. Qani nimani tushunganingni aytib ber. Men xotirjam bo‘lay, xo‘pmi”, deb tushunganini uning o‘z og‘zidan eshitishga erishing. Ana shunda u o‘z qilmishi oqibatlarini anglaydi. O‘z so‘zlari bilan aytib beradi. Albatta, u chala gapiradi. Chunki u oqibatni Sizday to‘liq anglamagan bo‘ladi. Shunda to‘ldirib, xatosini to‘liq tushunishiga yordam bering. Mana, Siz birinchidan, undan xatosiga iqrorni, ikkinchidan, qaytib qilmaslikka va’dani olasiz. Mana shu tarbiya.

Bunga 5 minut vaqt ketadi. Bu 5 minut juda qimmat turadi. Mana shu 5 minut balki qanchalar farzandlarimizni jinoyatdan, xiyonatdan saqlab qolar?

Tarbiya usullarini bilmaydigan nodon ona bir umr javrab, bolasini o‘zidan begonalashtirib, natijaga erishmay o‘tadi. Bir umr “Bolam qaerda, nima qilayapti ekan-a?”, degan xavotirda yashaydi. Chunki bolasidan ko‘ngli to‘q emas. Chunki o‘rgatmagan. Dono ona esa ana shu 5 minutni oltin daqiqalarga aylantiradi. Kafolatli natijaga erishib, bir umr xotirjam yashaydi. Chunki hech bir bola yomon bo‘lib tug‘ilmaydi. Yomon bo‘lishiga biz – kattalar aybdormiz. Aniqrog‘i – bizning tarbiya usullarini bilmasligimiz va qo‘llamaganimiz sabab.

Yoshlar orasidagi, umuman barcha jinoyatlarga sabab – profilaktik, preventiv tarbiya yaxshi olib borilmaganida. Chunki har bir jinoyat bu – taqiqlangan ishni nega taqiqlanganini, oqibatlarini bilmay, yoki bilib qilish demak.

Jinoyatga odamni bolalikdan, kichik-kichik taqiqlarni buza borishdan iborat tajriba olib boradi. Misol uchun, yuqoridagi “Plita voqeasi”ni olaylik. U Raufjonning 1 yil, 2 yil keyingi “eksperimentlari”ni boshlayotganida ham yodiga tushib, o‘ylatadi, to‘xtatadi. Buni tarbiyaning yaxshi 5-6 usullaridan biri desa bo‘ladi.

Nega 1-chisi emas? Chunki metod Raufjon xato qilib bo‘lganidan keyin qo‘llandi. Dono onalar esa bola xato qilmasidan oldin, yaxshi gaplar bilan haftada 1-2 marta turli xatolardan ogohlantirib turishadi. Nodon ona esa birdaniga lovullab ketadi. Afsuski, “bolani yaxshilab do‘pposlasa, mulla bo‘ladi”.“Bolani yaxshilab adabini berib, qo‘rqitish kerak”, degan qarashlar hali kuchli. Aslida bu bizning milliy tarbiyamizga zid. Qobusnoma, “Mahbub ul qulub”, “Turkiy Guliston yoxud axloq” kitoblarida bolani so‘kish, qo‘rqitish, urish yo‘q. Nega deganda, qo‘rquv bolani ongsiz itoatda, tarbiya esa ongli itoatda saqlaydi. Qo‘rqituvchi bo‘lmagan joyda bola bilganini qiladi. Fosh bo‘lgach, urush-janjal yanada kuchliroq davom etaveradi...

Tarbiya ko‘rgan bolaga uning o‘z fikri, aqli rahbar. Chunki unga ota-onasi nima, nega to‘g‘ri, nima, nega noto‘g‘riligini yaxshilab tushuntirib qo‘ygan bo‘ladi. Har bir vaziyatda buni eslab, o‘ylab ish tutadi.

Qo‘rqitib tarbiyalagan bola “ota-onam bilmasa”, deb ish tutadi. Qilmishi o‘ziga keltirajak ziyonni o‘ylamaydi. Natijada 1-2 qilmishi beshikast o‘tar. Lekin 3-si, kattarog‘i fosh bo‘ladi. 3-qilmish haqorat, so‘kish, urish bilan yakun topadi. Bu ham o‘tadi. Lekin u ota-ona va bolani bir-biridan begonalashtirib, sovutib ketadi. Ikki tomon bir-birining nimalarni o‘ylayotganini bilmay, bilishni ham istamay yashashga o‘tishadi. [2]

Jondor, Shofirkon, G‘ijduvonda “Avlodlar uchrashuvi” ma’rifiy tadbirlari o‘tkazildi. Zalni ikkiga bo‘lib, bir yonga keksalar, ota-onalar, ikkinchi yonga – yoshlar o‘tqazildi. Bu yuzma-yuz, bevosita muloqotga qulay bo‘ldi. Yuqorida aytganimizdek, hayron qiladigan narsa shu bo‘ldiki, uchala uchrashuvda ham ikki avlod bir-biridan nimani kutishi ma’lum bo‘ldi.

Eng ko‘p aytilgan, istalgan, kutilgan so‘z “mehr” bo‘ldi. Bu bizda hayrat uyg‘otdi. Nahotki mehr shunchalar noyob bo‘lsa? Nahotki ikki tomon ham bemehr bo‘lsa? Yo‘q. Ikki tomonda ham mehr berish va olish istagi bor. Unda nega mehr buncha tansiq?!

Buni aniqlashni ota-onalarning kundalik lug‘at boyligidan boshladik. “Mehr” so‘zining ma’nosini so‘radik. Aytganlar “yaxshilik”, “xushmuomalalik”, deyishdi. Albatta, bundan ko‘nglimiz to‘lmadi.Chunki mehr – arabcha so‘zligini, o‘zbekcha “quyosh” deyilishini bilamiz. Quyosh ham yoritadi, ham isitadi. Oy esa yoritadi, isitmaydi. Demak, mehribon odam boshqa odamga mehr berib, uni isitadi, ko‘nglini yoritadi. Shuning uchun mehribonlik, deyiladi. So‘ralgan 354 keksa-yoshlardan 1 o‘qituvchi ayol “mehr” so‘zining ma’nosi “quyosh”ni anglatadi, dedi, xolos. Biz u kishiga esdalik sovg‘a berdik.

O‘rtaga “Aytingchi, kundalik hayotda biz bir-birimizga mehribonmizmi? Marhamat, misollar keltiring”, degan taklifni tashladik. Qatnashchilardan 5-6 nafari mehribonlikka kundalik hayotdan misol keltira olishdi, xolos. Qolganlarning bu so‘zni noto‘g‘ri tushunishlari, yo bilmasliklari ma’lum bo‘ldi. Misol uchun “mehribonlik bu – opajon, ko‘ylagingiz biram o‘zingizga yarashibdi. Chiroyli chiqibdi”; “Bolam, agar 5 ta 5 olsang, senga PSP-2, spinner olib beraman, deyish”, deyishdi. Albatta bu javoblar to‘g‘ri emas (biri – maqtash, biri – va’da) edi.

Shunda biz “Bolalaringiz sizlarga o‘z mehrlarini qanday bildirishmoqda?”, deb so‘radik. So‘ralganlar chuqur o‘yga tolib, jim qolishdi. Faqat bir o‘qituvchi ayol “8 mart kuni o‘g‘lim rasm chizib, tagiga “Dunyodagi eng yaxshi onaga!”, deb yozib sovg‘a qildi”, dedi.

Erkaklar javob berishmadi.

Yoshlarga “Ota-onangiz sizga o‘z mehrlarini qanday bildirishgan?”, deb so‘radik. 2-3 nafar o‘smir qizlar onalari ularni quchoqlab, o‘pganlarini eslashdi. Bir mahalla faoli bolaning boshini silash, yana biri – bolaning yelkasiga sekin qoqib qo‘yish, sovg‘a berish, maqtab qo‘yish kabi usullarini aytishdi.

Tadqiqot natijasida ota-onalar va bolalar orasida bir muammo borligi aniq bo‘ldi. Ya’ni ular bir-birlariga mehribonlik qilishlari kerakligini yaxshi bilishadi. Ammo buni qanday namoyon qilishni bilishmaydi. Oy kabi nur berilayapti, lekin quyosh(mehr)dek issiqlik, nur berilmayapti. Chunki ularga bu maktab, kollej, institutda mehribonlik ko‘nikmalari, kompetensiyalari o‘rgatilmagan, ko‘rsatilmagan. Natijada avlodlar orasida befarqlik uchrab turibdi.

Biz bu muammoning sababini falsafa fanlari doktori, professor Abdullajon Begmatovdan so‘radik. U kishi: “Buning sababi bizda tuyg‘ular tarbiyasiga e’tibor yetishmayotganida. Onalar o‘zlari anglamagan holda chaqaloqni bag‘riga bosib, nafaqat sut, balki mehr ham beradilar. Ota ham erkalaganida mehr beradi. Bu instinkt darajada sodir bo‘ladi. Biroq, bola katta bo‘lganida turmush tashvishlari bilan buni unutishadi. Yo uyalishadi. Buning oqibatida “tuyg‘ular deprivatsiyasi” degan psixologik muammo paydo bo‘ladi.

Olimlarning ta’kidlashicha, 80% talaba-yoshlarda tuyg‘ular deprivatsiyasi kuzatiladi. Afsuski, bu baloning sharpalari bizda ham kuzatilayapti. Misol uchun ba’zida ota yo onasi vafot etganida yig‘lay olmayotgan yigitlarni ko‘rib qolayapmiz. Zudlik bilan bolalarimizning tuyg‘ularini tarbiyalashga kirishishimiz kerak. Hozirgi “internet avlodi” uchun buning ahamiyati kundan kunga oshib borayapti ”.[2]

“Avlodlar uchrashuvlarida” turli fikrlar aytildi. Noan’anaviy pedagogik vaziyatlar yaratildi. Avtoritar tarbiya tarafdori bo‘lgan otalardan biri “Ota farzandiga mehrini bildirmaydi. Uning mehri ichida bo‘ladi. U bolasi bilan gaplashmaydi, lekin uy qurib beradi, to‘y qilib uylantiradi. Mana shu mehr bo‘ladi”, dedi. Bu fikr ma’qullanmadi.

Shuni aytish kerakki, allomalarimizning merosida ham, milliy tarbiyamizda ham bolaga begonadek qarash qoralangan. Chunki o‘g‘ilni uylantirish, uy qurib berish otalarning burchiga aylangan. Lekin burchni bajarish mehr berish degani emas. Chunki mehr bo‘lmasa, bu hadyalarni o‘g‘il sovuq oshdek, hatto “o‘rtog‘imnikiday hashamatli bo‘lmadi”, degan norozilik bilan qabul qilishi mumkin.

Afsuski, bunday misollarni ko‘rayapmiz. Oilada mehrsizlik nimadan paydo bo‘ladi? Milliy tarbiya usullarini bilmaslikdan. Milliy tarbiya fayz bergan oilalarda bu usullar hozir ham yashayapti. Ota-onalarni, ularning oqibatli bolalarini shod-mamnun qilmoqda. Buxorolik 21 yoshli Bobur ismli fotograf yigit buni shunday esladi: “Bolaligimda kechqurunlari otam dasturxon boshida muloyimlik bilan: “Bolam. Falonchining bolasi mana bunday nojo‘ya ish qilibdi. Oqibatda mana bunday bo‘libdi. Sizlar bunday bo‘lmanglar”. “Falonchining bolasi mana bunday yaxshi ish qilibdi. Natijada mana bunday bo‘libti. Mana shunday yaxshi ishlarni qilinglar”, deb, biz bilgan odamlar, mahalladoshlar hayotidan misollar keltirib, nasihat qilar edilar”, deb esladi.

G‘ijduvondagi “Avlodlar uchrashuvi”da “Talqin” texnologiyasidan foydalanildi. Unda shoirning “Bolam derman”, degan bir ajoyib tarbiyaviy she’ri pedagogik talqin qilindi:

Ota-ona degay dildan: bolajonim, bolam derman, Umidim g‘unchasi, so‘lmas gulistonim, bolam derman.

Ato qildik hayot sizga, bo‘lar sizdeb, qanot bizga, Ilohim ko‘rmagay hech kim pushaymonim, bolam derman.

Ko‘p gapirsak, qovoq solmang, quloq soling, qoqilmaysiz, Yiqilsangiz chekar faryod mening jonim, bolam derman.

Ota-onaga tik boqmoq, o‘g‘il-qizga gunoh ammo, Ko‘zingiz qahridin holi parishonim, bolam derman.

[2] Falsafa fanlari doktori, professor A.Begmatov bilan 2017 yil 28 noyabr kuni bo‘lib o‘tgan suhbatdan.

Ota-ona chekib zahmat, mehr kutgay, qilib orzu,

Degay: “O‘g‘il-qizim sham’i shabistonim” bolam derman.

Bolam bor – maqsadim bordir, xudodin istagim yordir, Otam-onam deguvchi eng qadrdonim, bolam derman.

Bu g‘azalga olib ilhom, buxoriy mashvaratlardin, Muhammad ayladim ehson, dostonim “Bolam derman”.

“Mehrsizlik dastidin ko‘ngli yaroman, naylayin”, degan mashhur ashula bor. Bunda shoir mehrsizlikdan ko‘ngli yaralanganidan noliyapti. Bunda armon bor. Ya’ni biz “mehrsizlik bu ma’naviy begonalashuvga olib keladi”, deb qo‘yarkanmiz. Vaholanki mehrsizlik odamiylik javhari – ko‘ngilni yaralab, sovutar ekan! Bu “ma’naviy qish” uylarimizga ham kirib qolmadimikin? Aks holda nega so‘rovlarimizga kattalar ham yoshlar ham: “Muloyim bo‘lishsa. Ko‘nglimizga qarashsa, o‘qrayishmasa, urishib tashlashmasa, gap qaytarishmasa”, degan istaklarini aytishdi?

Odam bir umr boshqalardan mehr (issiqlik, yorug‘lik) kutadi. Agar u uyda bo‘lmasa, ko‘chadan qidiradi, topadi. Ota-ona o‘g‘il-qizining, o‘g‘il-qiz – ota-onasining ne xayol, tashvish, reja, g‘oyalar bilan yashayotganini bilmasa, so‘ramasa, bu xonadonga “ma’naviy qish” kirganga o‘xshaydi. Mehr isitmasa, yoritmasa, bu uyga bahor kelmaydi. Begonalar oilasi bo‘lib qoladi.

“Avlodlar uchrashuvlari”dagi pedagogik eksperimentlar natijasida ikkala avlod ham “Mehribon yigit-qizdan jinoyatchi chiqmaydi” degan yakdil xulosaga kelishdi.

Demak, endi avvalo, ziyolilar, nuroniylar, mahalla faollari, ma’naviyat va ma’rifat xodimlari, o‘qituvchilar mehribonlik, mehr-oqibat haqida maxsus suhbatlarni kuchaytirishimiz zarur ekan. Buning samarasi Shofirkonda yaqqol ko‘rindi. Kollej o‘quvchisi Malohat qo‘l ko‘tarib, so‘z so‘radi. Unga so‘z berildi. Malohat ko‘zida yosh, ovozi titrab: “Men bu tadbirdan juda ta’sirlandim. Hozir shu yerdan chiqib, to‘g‘ri borib, dadam-oyimni quchoqlab o‘paman”, dedi.

Ikki avlod beixtiyor... o‘rinlaridan turib, uni uzoq olqishladilar.... Biz ham tadbirni shu joyida... yakunladik.

Jondor–Shofirkon–G‘ijduvon

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jinoyat. “O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti. -T.: 2002. 604-bet.
2. O‘zbek pedagogikasi antologiyasi (Tuzuvchilar: K.Xoshimov, S.Ochil). – Toshkent: O‘qituvchi, 1995. – 464 b.
3. Falsafa fanlari doktori, professor A.Begmatov bilan 2017 yil 28 noyabr kuni bo‘lib o‘tgan suhbatdan.
4. Quronov M. Milliy tarbiya. –Toshkent, “Ma’naviyat”, 2007.

ПРЕДМЕТНЫЕ ОЛИМПИАДЫ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБУЧЕНИЯ ШКОЛЬНИКОВ СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ (НА ПРИМЕРЕ ОЛИМПИАДЫ ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ)

О.В. Букач, Э.В. Гафиятова, Р.М. Тагиров,
Казанский федеральный университет
(г. Казань) *email: rg-777@yandex.ru
*Тел: +7(917)2650737

Аннотация. В последние годы в России наблюдается активное внимание к вопросам качества образования, особенно в контексте школьного обучения в сельской местности. Одним из эффективных инструментов, способствующих повышению качества образования, являются предметные олимпиады. В данной статье мы рассмотрим, как олимпиады, в частности Олимпиада по английскому языку, могут стать важным фактором в улучшении образовательных результатов школьников из сельских районов. Данная статья посвящена опыту проведения Олимпиады по английскому языку в Республике Татарстан.

Ключевые слова: одаренные дети, мотивация, олимпиада, английский язык, оценивание, уровень владения языка (CEFR).

В настоящее время обществу требуются высококвалифицированные специалисты, способные оперативно и эффективно реагировать на современные вызовы. В связи с чем уделяется большое внимание развитию творческого мышления обучающихся, их самообразованию для успешного разрешения задач в различных сферах деятельности. Данный вид деятельности закреплен законодательно в Российской Федерации в документе – Федеральный государственный стандарт. «Олимпиады проводятся с целью выявления наиболее талантливых учащихся в различных областях науки, предоставления возможностей всем желающим учащимся проверить свои знания в определенной научной области в условиях соревнования, привлечения учащихся к научно-исследовательской работе» [Бабанина].

Одним из способов повышения качества образования являются школьные предметные олимпиады. «Предметная олимпиада – это форма интеллектуального соревнования учащихся в определенной образовательной области, позволяющая выявить не только знания фактического материала, но и умение применять эти знания в новых нестандартных ситуациях, требующих творческого мышления. Предметные олимпиады проводятся для выявления одаренных и талантливых детей, развития познавательных интересов обучающихся» [Финк, Титова] Е.Г.Репина рассматривает предметную олимпиаду как организованную форму «краткосрочного во времени состязания студентов, требующая от участников высокого развития интеллектуальных способностей, демонстрации знаний, умений и навыков в предметных областях, устойчивых личностных и коммуникативных качеств его участников» [Репина, с. 298]. «…под предметной олимпиадой понимается интеллектуальное соревнование студентов, позволяющее им проверить и оценить свои знания,

умения и навыки в предметных областях и проявить свои творческие способности в рамках решения поставленных задач» [Осипова, с. 2].

Вопросы организации и проведения олимпиад по направлению английский язык на современном этапе рассматриваются многими исследователями. «Иностранный язык» как образовательная дисциплина обладает всеми необходимыми ресурсами для выявления талантливых студентов и становления профессиональных качеств выпускника, обладающего творческим мышлением [Трофименко, с. 31].

Т. Колесниченко также пишет о том, что проведение олимпиады по английскому языку – один из наиболее прогрессивных методов развития у учащегося желания к языковому саморазвитию и самообразованию, поскольку, готовясь к олимпиаде и участвуя в ней, он полностью осознает себя субъектом учебной деятельности [Колесниченко, с. 113]. Аналогичной мысли придерживается и Г.Р. Халюшева, которая отмечает, что предметная олимпиада позволяет учащимся соотнести свой накопленный опыт с опытом соперников посредством сравнения полученных результатов, провести рефлексию своей деятельности, повысить свою мотивацию и самооценку, осознав значимость процесса и результата участия в олимпиаде, создать ситуацию успеха для каждого студента [Халюшева, с. 718].

В данной статье авторы хотели бы рассказать про свой опыт подготовки, организации и проведения Олимпиады в одном из муниципальных районов в Республике Татарстан. Данная Олимпиада проходила 12 апреля 2025 г. на базе ЦОН «ОНИКС» для одаренных детей Сабинского муниципального района Республики Татарстан (п.г.т. Богатые Сабы) состоялась Вторая Олимпиада по английскому языку на Приз Главы Сабинского муниципального района Республики Татарстан Миниханова Р.Н. В соревновании приняли участие около 250 учащихся 5-8 классов образовательных учреждений Республики Татарстан. Регистрация на мероприятие была организована на сайте Института филологии и межкультурной коммуникации Казанского федерального университета.

Олимпиадные задания, направленные на проверку навыков говорения и восприятия речи на слух, чтения, знания лексики и грамматики были разработаны преподавателями кафедры теории и практики преподавания иностранных языков Института филологии и межкультурной коммуникации КФУ на основе шкалы языковых компетенций Совета Европы (CEFR). Основными задачами которой являются следующие: выявление и поддержка школьников, имеющих способности к изучению иностранных языков; вовлечение учащихся в систему углубленного гуманитарного образования; популяризация английского языка среди школьников и повышение мотивации учащихся к его изучению [Оникс].

Анализ количественного состава участников за два года (2024–2025 гг.) показал рост желающих принять участие в Олимпиаде, а также расширение географии участников данного мероприятия. После проведения Олимпиады все выполненные бланки хранятся в специальном архиве. Исходя из анализа результатов выполненных заданий, было выявлено, что наибольшее количество

баллов участники получают за выполнение заданий блока Listening (30 %), также с положительным результатом участники справились с заданиями блока Reading (20 %). Для подготовки к данным пунктам есть возможность использования аутентичных ресурсов как для подготовки к Олимпиадам, так и для совершенствования знаний в самых разных предметных областях. Наибольшее затруднение вызывают задания блока Use of English — лексико-грамматические трансформации (15 %) и Speaking (10 %).

Таким образом, предметные олимпиады способствуют не только выявлению способных детей и созданию условий, позволяющих им реализовать свои образовательные потребности, но и оказывают существенное влияние на повышение качества образовательного процесса в школах с низкими результатами обучения и школах, функционирующих в неблагоприятных социальных условиях. При таком подходе предметные олимпиады становятся одним из механизмов оценки качества образования, направленного на обеспечение объективности образовательных результатов и эффективного управления образовательным процессом на всех уровнях [Васинова, 23]. Фактически олимпиады приобретают статус оценочной процедуры качества образования, которая позволяет получить информацию об уровне достижения предметных результатов обучающимися-участниками олимпиад, проанализировать полученные результаты и принять взвешенные управленческие решения.

Список использованной литературы:

1. Бабанина К.А. Олимпиада как средство оценивания результатов обучения английскому языку. – https://urok.1sept.ru/articles/681316 [дата обращения 2.05.2025]

2. Васинова Н.Д. Роль предметных олимпиад в повышении качества образования // https://smolmetod2017.admin-smolensk.ru/files/451/1-1-_teksty-vystuplenij-i.pdf [дата обращения 2.05.2025]

3. Колесниченко Т. В. Мониторинг качества образования посредством проведения предметной олимпиады по английскому языку в университете // Вестн. Гродн. гос. ун-та. 2016. № 1. С. 112–119.

4. Осипова Н. Н. Возможности предметной олимпиады в вузе (на примере Всероссийской олимпиады по английскому языку для студентов нелингвистических специальностей) / Н. Н. Осипова, М. П. Трофименко // Мир науки. Педагогика и психология. — 2023. — Т. 11. — № 3.

5. Положение об Олимпиаде // Школа Оникс Центр образования для одаренных детей URL: https://onixschool.ru/ (дата обращения: 2.05.2025).

7. Трофименко М.П. Возможности проблемно-информационного подхода в преподавании иностранного языка / М.П. Трофименко // Проблемно-информационный подход к организации содержания современного образования: вопросы теории и практики. сб. науч. статей по матер. XII Всерос. заоч. науч.-практ. конф. с межд. участ. «Образование на грани тысячелетий». 5 ноября 2016 г. Нижневартовск: Изд-во Нижневарт. гос. ун-та, 2017. — С. 30–33.

O‘QITUVCHILARNING ERGONOMIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI VA TIZIMI

Xakimova M.F.,
TDIU Innovatsion ta’lim kafedrasi mudiri,
pedagogika fanlari doktori, professor

Annotatsiya: mazkur maqolada o‘qituvchilarning ergonomika madaniyatini rivojlantirishning pedagogik va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Ergonomika madaniyati tushunchasi, uning ta’lim jarayonidagi ahamiyati, o‘qituvchi mehnat faoliyatidagi o‘rni hamda uni rivojlantirish texnologiyalari va tizimli yondashuvlar asosida yoritiladi. Shu bilan birga, ergonomik ta’lim muhitini shakllantirish, sog‘lom va samarali mehnat sharoitlarini yaratishga qaratilgan uslublar va tavsiyalar keltiriladi. Ta’lim tizimida ergonomik yondashuvni joriy etishning natijadorligi va samaradorligi tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: ergonomika, ergonomika madaniyati, o‘qituvchi faoliyati, ta’lim tizimi, pedagogik texnologiya, mehnat muhiti, salomatlik, samaradorlik, ergonomik ta’lim.

Abstract: this article analyzes the pedagogical and practical aspects of developing teachers' ergonomic culture. The concept of ergonomic culture, its importance in the educational process, its role in the teacher's work, and its development are explained based on technologies and systemic approaches. At the same time, methods and recommendations are presented aimed at forming an ergonomic educational environment and creating healthy and productive working conditions. The effectiveness and efficiency of introducing an ergonomic approach in the education system are analyzed.

Keywords: ergonomics, ergonomic culture, teacher activity, education system, pedagogical technology, working environment, health, productivity, ergonomic education.

Tarbiyalanuvchilarning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini rivojlantirishga yo‘naltirilgan tizimli jarayonda muayyan loyiha asosida tashkil etiladigan, aniq maqsadga erishishga yo‘naltirilgan, ta’lim natijasini kafolatlaydigan pedagogik jarayonni tashkil etish maktab o‘qituvchilaridan pedagogik ergonomik kompetensiyaga asoslangan ergonomik madaniyatni talab etadi.

Biz malaka oshirish va qayta tayyorlash muassasalarida tinglovchi-o‘qituvchilarni ergonomik faoliyatga tayyorlash jarayonini tashkillashtirish va ularning tayyorgarlik darajasiga, pedagogik ergonomika bo‘yicha shakllanishi zarur bo‘lgan malaka va ko‘nikmalarga, o‘zlashtirishi zarur bo‘lgan bilimlar mazmuniga va ta’lim dasturlarining mazmuniga belgilangan talablarning yo‘nalishini ifodalovchi va ta’lim-tarbiya jarayonida ko‘zlangan natijalarga erishishni, o‘qituvchilarning ergonomik madaniyatni rivojlanishini ta’minlovchi o‘zaro bog‘liq bo‘lgan va bir- birini o‘zaro to‘ldiruvchi komponentlardan iborat bo‘lgan texnologiya va tizimni taxlil qilib(1-rasm), o‘qituvchilarning ergonomik madaniyatini rivojlanishi o‘quv bilish faoliyati orqali ta’minlanuvchi ergonomik kompetensiyaga bevosita bog‘liq ekanligi yoritib berilganligiga guvoh bo‘lamiz.

Ergonomik bilimlarning ma’nosini nazariy anglash natijasida, zamonaviy texnika va texnologiyalar yutuqlari amalda samarali bo‘lishi uchun maktab o‘quvchilari va o‘qituvchilarining ergonomik madaniyatining ma’lum bir minimal darajasi mutlaqo zarur degan xulosa kelib chiqadi. E.A.Klimov o‘z ishida “aholining ongining g‘oyalar, fanga mos tushunchalar bilan ma’lum bir minimal to‘yinganligi

mavjud. Bu oxir-oqibat rivojlanish uchun, ba’zan esa jamiyat hayotini saqlab qolish uchun juda zarur bo‘lgan tegishli madaniyatning namoyonidir” degan edi.

Bizning fikrimizcha B.S.Gershunskayaning nuqtai nazari e’tiborga loyiqdir, u “savodxonlik - ta’lim - kasbiylik – madaniyat” turkumini ko‘rib chiqadi, “madaniyat gumanitar, badiiy bo‘lishi shart emas, bu texnik, texnologiyaga ham tegishli - deb hisoblaydi. Inson tarbiyasi va kasbiy salohiyatining eng yuqori namoyon bo‘lishi madaniyat” ekanligini izohlaydi.

Shuni hisobga olgan holda biz ergonomik madaniyatning talab qilinadigan minimal darajasi - ergonomik savodxonlik ekan degan xulosaga keldik. Keng ma’noda ergonomik savodxonlik - bu ergonomik tizimlarning “xulq-atvori”ni ongli ravishda anglash, mehnat tamoyillari va inson imkoniyatlari va mehnat vositalari(o‘qitish) to‘g‘risida bilim, bu vositalarni bevosita o‘z faoliyatida samarali qo‘llash qobiliyatidir. Ergonomik savodxonlik zamonaviy texnologiyalar va boshqa o‘quv qo‘llanmalaridan foydalangan holda ish va o‘quv faoliyatida muhim omil hisoblanadi, buning o‘rnini boshqalar bilan to‘ldirib bo‘lmaydi.

Axborot yo‘nalishi o‘qituvchining ma’lumotni qaerdan va qanday olishi, tahlil qilishi, qayta ishlashi (hissiy organlar, belgilar, tasvirlar, tovushlar va boshqalar) shaklida namoyon bo‘lishi, o‘quv muhitini to‘liq texnologik rivojlantirish va o‘qituvchi ergonomik madaniyatini bosqichma-bosqich rivojlantirish sharoitida xavfsizlik, qulaylik, faoliyatni oqilona tashkil etish va intellektual ish samaradorligini oshirishga bo‘lgan talablari bilan "pedagogik ergonomika" haqida fikrlar asoslanadi.

Tinglovchi-o‘qituvchilarning pedagogik ergonomikani o‘rganishlari bilan bir qatorda sodda, lekin etarli darajada asoslangan ergonomik ta’riflarni mustaqil o‘zlashtirish, kengroq fikrlash, turli metodlar asosida muammolar echimini topishni o‘rganib olishlariga alohida e’tibor qaratilishi zarur.

Yuqorida zikr etilganlar asosida o‘qituvchilarning o‘quv-bilish faoliyati tarkibiy qismlari, ushbu jarayon murakkab tuzilishga ega bo‘lib, ergonomikaga oid kompetensiya printsiplarini, mezonlari, bosqichlari, yondashuvligi, aspektlari, metodik sharoitlari, kutilayotgan natija komponentlarining shakllantiradi.

Tinglovchi-o‘qituvchilarlar uchun amalay mashg‘ulot mavzularini tanlashda pedagogik ergonomika mazmunining integrativ masalalarini chuqurroq o‘rganilishini ta’minlash maqsadida fanlararo yondashuvga asoslaniladi. Asosiy e’tibor “Ergonomika”, “Pedagogik ergonomika”, “Ta’limning ergonomik sharoitlari” kabi tayanch iboralarga va pedagogik ergonomikaning fan sifatida rivojlanish tarixi, ta’lim muhitini ergonomik loyihalash bosqichlariga, shuningdek Xalq ta’limi vaziri tamonidan 2004 yil 15- mayda tasdiqlangan “umumta’lim maktablarini jihozlash meyorlari”da ko‘rsatilgan o‘qitish vositalari, jihoz va uskunalar, xonalarning nomlanishini va ulardan foydalanish usullari, “0375-20 sanQvaM” raqamli O‘zbekiston respublikasi sanitariya qoidalari, normalari va gigienik normativlarini, shuningdek ta’lim muassasalaridagi mebel, o‘quv-laboratoriya asbob-uskunalari, kompyuter texnikasi, sport anjomlari va boshqa inventarlardan samarali foydalanish hamda ularni saqlash to‘g‘risidagi “yo‘riqnoma” talablariga qaratildi.

O‘qituvchi ergonomik madaniyatining rivojlanishi bevosita ergonomik

kompetensiyaga bog‘liq ekanligi malaka oshirish va qayta tayyorlash muassasasi kafedrasi professor-o‘qituvchilari tomonidan tinglovchi- o‘qituvchilarning malaka oshirish toifasiga muvofiq pedagogik ergonomika mavzusi bo‘yicha qiziqishlari va moyilligini aniqlab, ergonomik madaniyat soxasida individual psixologik xususiyatlarini o‘rganish maqsadlarida tanishuv testlari, savol-javoblar, ishbilarmon o‘yinlar, seminar-trening, davra suhbatlari, uchrashuvlar kabi qator tadbirlarni tashkil etishda e’tiborga olinadi.

Professor-o‘qituvchilarning mavjud ilmiy-nazariy bilimlarni bevosita amaliyotga tatbiq etish hamda tinglovchi-o‘qituvchilarning bilim olishlari va shaxsiy rivojlanishlarini hamda ergonomik madaniyatlarini rivojlanib borishini ta’minlovchi shart-sharoitlarni yaratish yo‘nalishlari yoritib beriladi.

Mazkur fikrlarga asoslanib aytish mumkinki, malaka oshirish ta’lim muassasasi kafedralari muassasa ustavida belgilab qo‘yilgan o‘z funktsional vazifalarini amalga oshirish bilan bir qatorda kafedra tomonidan tashkil etiladigan faoliyatning mazmun-mohiyati yuqorida keltirilgan funktsiyalarni amalga oshirishda o‘z ifodasini topadi va pedagogikaning ilmiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan o‘qituvchi va o‘quvchilarning ish o‘rinlariga oqilona moslashuvini ta’minlaydigan “pedagog-o‘quvchi-ta’lim vositasi-muxit” ergonomik tizimda, ta’lim-tarbiya samaradorligini oshirish maqsadida, ta’lim jarayoni xavfsizligi va qulayligini ta’minlashda, malaka oshirish ta’lim muassasasi kafedralarining hamkorlikdagi faoliyatini tashkil etish va boshqarish zaruriyatini belgilab beradi.

Ergonomik madaniyatni rivojlantirish yuzasidan tayyorlangan pedagogik ergonomika mavzularini malaka oshirish ta’limi jarayoniga joriy etishda o‘quv jarayonini tashkil etish bo‘limi xodimi va malaka oshirish ta’lim muassasasi buyrug‘i bilan tuzilgan o‘quv jarayonini muvofiqlashtirish bo‘yicha ishchi guruhi vakili (mas’ul, gurux mas’uli yoki kurs raxbari) guruhda mashg‘ulot o‘tuvchi professor-o‘qituvchilarga yuklatilgan vazifalar, ergonomik madaniyatni rivojlantirishga asos bo‘luvchi, taqdim etilayotgan pedagogik ergonomika mavzularini tinglovchi - o‘qituvchilar tomonidan o‘zlashtirilishini ta’minlash yuzasidan vazifalar belgilab beriladi.

O‘qituvchilik kasbini va pedagogik mahoratni egallash, maktab o‘qituvchilar jamoasiga kirishib, unda o‘z o‘rnini topib keta olishi yosh o‘qituvchining o‘ziga bog‘liq. Jamoaning yordamidan yuz o‘girmaslik, qiyinchiliklarga duch kelganda ruhan tushmay, o‘z xatolarini ko‘ra bilish va uni bartaraf etish uchun harakat qilish uning o‘qituvchi bo‘lib shakllanishidan darak beradi.

Shu bilan birga, o‘qituvchining kasbiy shakllanishi o‘z-o‘zini tarbiyalab borishga, o‘z ustida tinmay ishlashga va o‘z vaqtida malakasini oshirib borishga uzviy bog‘liq. Bularning hammasi kasbiy fazilatlarning ajralmas qismi hisoblanadi. Yuqorida bayon etilgan yuksak, ammo, sharafli vazifalarni muvaffaqiyatli uddalash har bir pedagogik xodimdan yuksak kasbiy mahorat, bilimdonlik va keng dunyoqarashni talab etadi.

Muvaffaqiyatli ishlash uchun har bir o‘qituvchi yuqori pedagogik mahorat va keng dunyoqarashga ega bo‘lishi kerak. Shundagina oz mehnat sarf qilib, katta natijaga erishadi, ijodkorlik uning hamisha hamkori bo‘ladi. Pedagogik ishga qobiliyatli, isteododli kishidagina pedagogik mahorat egasi bo‘lishi mumkin.

Pedagogik faoliyatning samarali bo‘lishi uchun o‘qituvchi o‘z fanini chuqur bilishi, unga turdosh fanlar haqida ham tushunchaga ega bo‘lishi, o‘quv materialini o‘quvchilarga tushunarli qilib bayon eta olishi, o‘quvchilarda mustaqil ravishda faol fikrlashga qiziqish uyg‘otishi, o‘quvchilarning bilim, kamolot darajasi va ruhiyatini hisobga olishi, ularning nimani bilishlari va hali nimani bilmasliklarini tasavvur eta olishi lozim. Qobiliyatli, tajribali o‘qituvchi o‘zini o‘quvchining o‘rniga qo‘ya oladi, u kattalarga aniq va tushunarli bo‘lgan narsalarni o‘quvchilarga tushunilishi qiyin va mavhum bir narsa bo‘lishi ham mumkinligiga asoslanib ish tutadi. Shuning uchun u bayon etishning xarakter va shaklini alohida o‘ylab chiqadi hamda rejalashtiradi.

O‘qituvchining yuqori kasbiy mahoratni egallashi bevosita uzluksiz ta’lim tizimi orqali amalga oshiriladi. Uzluksiz ta’lim tizimida asosiy o‘rin egallagan malaka oshirish o‘qituvchi faoliyatini tahlil qilish va unga istiqbol yo‘nalishlar berishga imkon beradi.

Hozirgi davr o‘qituvchidan o‘qitishning ilg‘or pedagogik texnologiya talablarini to‘g‘ri tushunish, tashabbuskorlik, o‘z fani bo‘yicha yangiliklardan xabardor bo‘lishi va darslariga joriy eta olishni talab etadi.

Ta’lim-tarbiya jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasida hamkorlikni vujudga keltirish, do‘stona xavfsiz va qulay muhitni yaratish muammosining muvaffaqiyatli hal etilishi, fan o‘qituvchilari va maktab rahbariyatining egallagan bilim, ko‘nikma malakalari va shaxsiy insoniy fazilatlarini egallaganlik darajasiga bog‘liq bo‘ladi. Shaxsni rivojlantirish, sog‘lig‘ini saqlash uchun ta’lim samaradorligi va sifatini oshirish o‘quv jarayonini takomillashtirishning ergonomik muammolarini hal qilmasdan mumkin emasligi kelib chiqadi.

Shu bilan birga, ko‘rib chiqilayotgan muammo bilan bog‘liq masalalar orasida qo‘shimcha o‘rganish va ishlab chiqishni talab qiladigan masalalar ham mavjud. Xususan, bu ergonomik tahlil va yangi va noan’anaviy pedagogik texnologiyalarni baholash masalasiga tegishli. Ushbu yondashuvni amalga oshirishga qodir o‘qituvchilarning ergonomik tayyorgarligi muammosi bo‘yicha maxsus tadqiqotlar o‘tkazish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva, M.X. Ta’lim jarayonida ergonomikaning o‘rni va ahamiyati. Toshkent: Fan nashriyoti. 2022

2. Xalilov, F.X. Pedagogik texnologiyalar va ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlar. Samarqand: SDTI nashri.2020

3. Yuldasheva, Sh.N. O‘qituvchi faoliyatida sog’lom mehnat muhitini tashkil etish omillari. Toshkent: Ilm va taraqqiyot.2021

4. Sokolova, N.A. Osnovo‘ ergonomiki v professionalnoy deyatelnosti prepodavatelya. Moskva: Yurayt.2019

5. Mahmudov, T.T. Inson kapitalini rivojlantirishda ergonomikaning roli. Jurnal: Ilmiy izlanishlar, №2, 45–50-betlar. 2023

ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД В ПРОЦЕССЕ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТА

Қаландаров А.А.,
ГДПИ проректор по учебной части

Аннотация: в данной статье даётся научное обоснование организации самостоятельной работы(СРС) в совместной работе с преподавателем и самим студентом отдельно. Воспитание в эпоху научно-технического прогресса должно быть, прежде всего, воспитанием самостоятельности, сознательности, творческой инициативы и социальной ответственности, которые друг без друга невозможны. Между тем самостоятельную, творческую личность формирует только самостоятельная, творческая деятельность, построенная на основе самоуправления.

Ключевые слова: самостоятельная работа, самостоятельность, одарённость, творческая личность, социальная ответственность, инновационных и педагогических технологии, интерактивные методы.

Воспитание в эпоху научно-технического прогресса должно быть, прежде всего, воспитанием самостоятельности, сознательности, творческой инициативы и социальной ответственности, которые друг без друга невозможны. Между тем самостоятельную, творческую личность формирует только самостоятельная, творческая деятельность, построенная на основе самоуправления.

Большое внимание к проблеме одарённости детей уделял психолог П.П.Блонский. В своих работах, посвящённых исследованию природы одарённости, он выдвинул идею о том, что на одарённость ребёнка, на развитие его творческих способностей влияет не только и не столько генетическая наследственность ребёнка, сколько та среда, в которой живёт он и жили его предки, уровень культуры, образование, социальное положение. При этом он ввёл понятие хроматин наследственности и социальной наследственности, подчёркивая роль социальной наследственности в формировании «гениальных династий» в определённой профессии. Необходимо отметить тот факт, что Блонский, как и большинство психологов того времени, говоря об одарённости, имел в виду, прежде всего, общую одарённость, под которой понимал интеллект ребёнка, а не специальную одарённость.

Так почему же нам, поддерживая эту теорию не можем использовать её к студенту. Ведь студент и есть тот большой ребёнок. При поступления в вуз ещё не осознает, какие надежды на него возлагает государство, общество, какие ворота научного знания ему открываются.

В конце XX и в начале XXI века мощный импульс к широкомасштабному применению дало новое направление в педагогике – развитие критического мышления.

Внедрение прогрессивных педагогических технологий и интерактивных методов в нашу страну в определённой мере воздействует на рост продуктивного мышления учащихся. Интерактивное обучение – это специальная форма организации познавательной деятельности. Она имеет в виду вполне конкретные и прогнозируемые цели. Одна из таких целей состоит в создании комфортных условий обучения, при которых учащийся чувствует

свою успешность, свою интеллектуальную состоятельность, что делает продуктивным сам процесс обучения.

В системе образования в Узбекистане большое значение придаётся овладению учащимися, студентами не только широкими знаниями и профессиональными навыками, но и обязательному изучению иностранных языков как важнейшему условию активного общения со своими сверстниками из зарубежных стран, широкому познанию всего того, что происходит в современном мире, овладения огромным мировым интеллектуальным богатством.

Известны всему миру своими выдающимися открытиями в области математики, астрономии, геодезии, минералогии, фармакологии и медицины такие наши великие предки, как Мухаммад Аль Хорезми, Абу Райхон Беруни, Абу Али ибн Сино – Авиценна, Мирзо Улугбек и многие другие.

Как известно, что с именем Хорезми связано изобретение понятия алгоритма, десятичной системы и понятия нуль. Абу Райхон Беруни, который еще за 500 лет до открытия американского континента предсказал существование, именно существование этого континента.

Абу Али ибн Сино – Авиценна, который знаменит тем, что еще в те времена, в XI веке впервые проводил хирургические операции. Самое главное – его труд «Канон врачебной науки» 500 лет изучался в самых известных европейских вузах как учебник для всех студентов.

Мирзо Улугбек – астроном, который еще в XV веке построил в Самарканде обсерваторию и создал звездную карту мира. Думаю, мы по праву можем сегодня говорить о них как о людях, которые внесли огромный вклад в мировую цивилизацию. Когда мы говорим о наших великих предках, о людях, которые в течение многих-многих столетий занимались просвещением, наукой, то хочется еще и еще раз сказать, обращаясь к нашей молодежи: да, мы должны гордиться нашими гениальными предками. Но очень важно при этом задаться вопросом, что мы сегодня делаем для того, чтобы быть достойными их последователями?

И важной задачей студента вуза, которого равняющегося мировым стандартам образования – это использование своих интеллектуальных и творческих возможностей, способностей, умений и склонностей для решения важных учебных и жизненных проблем. Потому что именно в период студенчества он испытывают потребность в своей самореализации, самоутверждения. Известно, что творческие способности его, формируются и развиваются в процессе обучения и воспитания, получения профессиональных знаний, навыков и умений. Следовательно, он находится в зависимости от направленности, уровня знаний и профессиональной подготовленности профессора-преподавателя, личности с огромным интеллектуальным, творческим и жизненным потенциалом. Уровень притязаний, мотивации, установок, а также системы отношений к миру вещей и людей, психологические свойства личности являются и регулятором поведения и поступков будущего специалиста.

В проявлении и формировании самостоятельности, креативности, научно-творческих, профессиональных способностей, социальной ответственности студента, важное место отводится таким понятиям, как остроумие и интуиция.

Остроумие — это творческая мысль, тесно связанная с чувствами и заключающаяся в неожиданном сопоставлении на первый взгляд несопоставимых явлений, во внезапном нахождении чего-то общего в таких фактах, которые отстоят далеко друг от друга по существу.

Интуиция — это некое полуинстинктивное сознание и вместе с тем стоящее выше обычного сознания, являющее собой по своей познавательной силе по существу сверхсознание. Она, как бы в одно мгновение, пробегая по частям, по малейшим деталям объекта, схватывает суть целого. Интуиция не составляет особого пути познания, идущего в обход ощущениям, представлениям и мышлению. Она составляет качественно особый вид умозаключения, когда отдельные звенья логической цепи проносятся в сознании более или менее бессознательно, а предельно ясно осознается именно итог мысли — истина».

В заключение надо особо отметить, что студенты преподавателей, обладающих более выраженным творческим потенциалом, отличаются упорством, ответственностью, независимостью в суждениях и поведении, творческим подходом к решению задач, внимательностью к мнению и интересам других людей, терпимостью в социальных контактах. Педагоги с низким уровнем притязаний, с направленностью на отношения (коммуникативный аспект), конформностью, консерватизмом, нежеланием считаться с мнением других и не проявляющих уважение к личности студента лишены этого педагогического эффекта. Чтобы учебные занятия проводились в творческой атмосфере, каждый педагог-профессионал умел трудиться большой самоотдачей, с верой в интеллектуальные возможности каждого студента-будущего специалиста. Студент – неогранённый алмаз, он надежда и опора государства. Каждый преподаватель как искусный ювелир обязан видеть в студенте эту ценность. Ведь задача «Национальной программы по подготовке кадров» состоит именно в подготовке высококвалифицированного кадра.

Литературы:

1. Из материалов международной конференции на тему: «Подготовка образованного и интеллектуально развитого поколения – как важнейшее условие устойчивого развития и модернизации страны» 16-17 февраля 2012 года.
2. Мухина В.С. Психология детства и отрочества. Учебник для студентов психолого-педагогических факультетов вузов. - М.: Институт практической психологии, 1998 г.
3. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. М.: МПА, 1995 г.

PEDAGOGIK NUTQ TA’LIM SIFATI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILI SIFATIDA

Ayaqulov N. A.,
GDPI Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, f.f.f.d., (PhD), dotsent

Annotasya: maqolada o‘qituvchi kasbiy faoliyatida pedagogik muloqotning ahamiyati va o‘quvchilarni o‘zlashtirish jarayoniga ta’siri tahlil etilgan. Bundan tashqari pedagogik muloqot uslubini to‘g‘ri qo‘llash orqali, o‘quvchilarni odob-axloqi, mavzusini o‘zlashtirish bilan bog‘liq jihatlari maqolada aks etgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim tizimi, muloqot uslublari, fikrlash tarzi, nutq madaniyati, muomala odobi.

Аннотация: в статье анализируется значение педагогического общения в профессиональной деятельности учителя и его влияние на процесс обучения студентов. Кроме того, в статье отражены аспекты, связанные с правильным использованием приемов педагогического общения, в том числе этикета и овладения предметом студентами.

Ключевые слова: система образования, стили общения, стиль мышления, культура речи, этикет.

Abstract: the article analyzes the importance of pedagogical communication in the professional activity of a teacher and its impact on the process of student learning. In addition, the article reflects the aspects of students' etiquette and mastery of the subject through the correct use of pedagogical communication methods.

Key words: education system, communication styles, thinking style, speech culture, etiquette.

O‘qituvchining eng muhim sifatlaridan biri – uning o‘quvchilar bilan o‘zaro hamkorlikda ta’lim-tarbiya faoliyatni samarali tashkil qilishi, ular bilan qizg‘in muloqot qila olishi va ularga jonkuyar, mehribon rahbar bo‘lishidir. Pedagogik – psixologik yo‘nalishlarda olib borilayotgan ilmiy- tadqiqot ishlarida, o‘qituvchilarning sermahchul pedagogik faoliyatni amalga oshirishlari uchun zarur bo‘lgan kommunikativ qobiliyati to‘g‘risida ko‘plab fikr va mulohazalar yuritiladi.

O‘qituvchi o‘z kasbiga qiziqmasa, o‘quvchilarga nisbatan mexr-muxabbati bo‘lmasa, ular bilan qizg‘in muloqot qila olish qobiliyati, ya’ni kommunikativ xususiyatlari rivojlanmaydi. Uzoq yillar davomida pedagogika sohasida olib borilgan tajribalar shunday dalolat beradiki, kommunikativ faoliyatda muvaffaqiyatga erishish uchun, o‘qituvchining integral fanlar asoslarini va o‘quv – tarbiyaviy ishlar metodikasini chuqur bilishi yetarli emas. Zero u, bilim hamda amaliy ko‘nikma va malakalarini o‘quvchilarga faqat bevosita jonli muloqot, ta’lim muassasalarida pedagogik faoliyatning muhim sharti mazmuni sifatida namoyon bo‘ladi.

Insonning hayot tarzida eng muhim tarkibiy vosita bo‘lgan muloqot, xar qanday kasbiy faoliyatning barcha turlarida mavjud. Biroq bir qator kasb egalarida (chunonchi, pedagog, shifokor, san’atkor va xokazo) u kasbiy faoliyatga shunchaki hamrox bo‘lgan oddiy omil emas, balki kasbiy ahamiyat kasb etadigan, uning asosini tashkil etadigan muhim kategoriya sanaladi. Bu holda muloqot insonla o‘rtasidagi odatiy o‘zaro hamkorlik shakli emas, balki kasbiy faoliyatning muvaffaqiyatini ta’minlovchi kategoriya sifatida mavjuddir. Ayniqsa, pedagogik

faoliyatga muloqot muhim funksional, o‘qituvchi uchun kasbiy jihatdan ahamiyatli vosita sanalib,o‘zaro ta’lim va tarbiyaviy ta’sir quroli sifatida namoyon bo‘ladiki, bunda muloqotning muhim shartlariga va qonuniyatlariga, qo‘shimcha vazifalariga rioya qilishga to‘g‘ri keladi.

O‘qituvchi nutqining boyligi (rang-barangligi) deyilgandi, unda ishlatilgan til vositalarining ko‘pligi, kam takrorlanganligi, tinglovchiga ko‘rsatgan ta’siri tushuniladi. Ko‘pgina kishilarning ogzaki nutqida (ba’zan yozma nutqida ham) so‘zlar ko‘p marotaba takrorlanadi. Nutqda fikrni yorqinlashtirish uchun zarur bo‘lgan til vositalari ishlatilmaydi. Bunday nutqni eshitish kishiga malol keladi. Nutq so‘zlovchi o‘z oldiga ko‘ngan maqsadni tinglovchiga to‘la yetkaza olmaydi. Albatta, bunday nutq so‘zlovchining tilni yaxshi egallamaganligini, o‘z nutqi uchun qunt bilan mehnat qilmaganligini ko‘rsatadi.

Jaxon adabiyotiga katta hissa o‘shgan ko‘pgina olimlarning so‘z boyligi uslubiy jihatdan o‘rganilib chiqilgan. Masalan, rus shoiri A.S.Pushkin o‘z asarlarida 21197 so‘zdan, Shekspir 20000 so‘zdan, Servantes 18000 so‘zdan, Abdulla To‘kay 14000 so‘zdan, Abay esa 6000 so‘zdan foydalangan. Navoiyshunoslik olim Bafosning ma’lumotiga ko‘ra, ulug‘ bobomiz Alisher Navoiy so‘z ishlatish borasida ham teng yo‘q shahs bo‘lgan. Uning asarlarida taxminan 1376667 so‘z ishlatilgan. Bu tadqiqotchining xabar berishicha, birgina “G‘aroyibus-Sigar”ning o‘zida 7669, “Farxod va Shirin” da 5431 so‘z turli ma’nolarda qo‘llanilgandir. O‘zbek adabiyotining yirik namoyondasi Oybekning so‘z xazinasi 25000 birlikdan iborat bo‘lgan. Abdulla Qahhor 22000 so‘zdan foydalangan.

Umuman olganda, xozirgi zamonning oliy ma’lumotli yetuk kishisi o‘z nutqiy faoliyatida 10000-12000 til birligidan foydalanishi mumkin.

O‘qituvchi nutqining o‘rinligini – nutq fazilatlari ichida eng muhimlaridan biridir. Chunki nutqning boshqa fazilatlari barcha uchun, nutq so‘zlanib turgan sharoit uchun o‘rinli bo‘lsagina, o‘zini ko‘rsata oladi. Aks holda, to‘g‘rilik ham, ifodalilik ham anglashilmaydi. O‘rinlilik nutqning ma’lum bir voqea-hodisaga, aloqaning maqsadi va sharoitiga moslab tuzilishidir. O‘rinli nutq berilayotgan ma’lumotga, tinglovchilarning nutq so‘zlanilayotgan paytdagi ruhiy holatiga xos bo‘ladi. Masalan, nikox to‘yi kechasida aytilgan nutq bilan ish yuzasidan o‘tkazilgan majlisda so‘zlangan nutq o‘z so‘z tarkibi, uslubi, ohangi bilan bir-biridan keskin ajralib turadi. O‘rinlilikka erishishning asosida tilning so‘z boyligini egallash, xar bir so‘zning ma’no qirralarini chuqur anglash yetadi. So‘zlovchi ayrim so‘z, so‘z birikmalari yoki iboralarining leksik ma’nolarini yaxshi anglamasdan nuqqa kiritilgan, mazkur til vositalari muallif ko‘zlagan ma’noni anglatmaganligi uchun maqsad to‘liq yuzaga chiqmaydi, mantiqsizlik paydo bo‘ladi.

Muloqot paytida suxbatlashlarning shaxsiy, ruhiy xolatlari muxim axamiyat kasb etadi. Chunki, so‘zlovchining nutqi uning nutq so‘zlanib turgan paytdagi ruxiy holatiga ko‘ra turlicha leksik tarkibda va ohangda bo‘lishi mumkin. Bunday nutq tinglovchiga ham turlicha ta’sir ko‘rsatadi. Eng o‘rinsiz nutq-qo‘pol nutqdir. Qo‘pol nutq tinglovchi kayfiyatini vayron qiladi va ruhiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

O‘qituvchining o‘quvchi bilan qo‘pol muomalasi o‘quv materialining yomon o‘zlashtirishiga sabab bo‘lishidan tashqari, o‘quvchilarni o‘zidan bezdiradi.

Nutqning o‘rinliligi ijtimoiy jixatdan juda muxim. Chunki, u bizning nutqiy

xulqimizni boshqaradi.

Maqsadga muvofiq pedagogik nutq o‘zining mantiqiyligi, ishonchliligi, kuzatuvchanligi bilan xarakterlanadi.

Tajribalar shuni ko‘rsatadiki, har qanday kasb egasining kishilar bilan odatiy o‘zaro hamkorlik tizimida muloqot guyo, shunchaki o‘z-o‘zicha sodir bo‘ladi. Ma’lum bir maqsadga qaratilgan, ta’lim-tarbiyaviy jarayonda esa, muloqot ijtimoiy vazifasiga aylanadi, natijada o‘qituvchi pedagogik muloqot qonuniyatlarini puxta bilio‘i, komunikativ qobiliyat va kommunikativ madaniyatga ega bo‘lishi talab qilinadi.

Kasbiy-pedagogik muloqot deganda, o‘qituvchi va ta’lim-tarbiya jarayonida b’ektlarining o‘zaro hamkorlik tizimini tushuniladi, uning asosiy faoliyat mazmuni o‘zaro axborot almashishi, shaxsiy bilish, tarbiyaviy ta’sir o‘tkazish sanaladi. O‘quvchi bu jarayonini faollashtiruvchisi sifatida maydonga chiqadi, uni tashkil etadi va boshqaradi.

Pedagogik muloqotning tarbiyaviy-didaktik axamiyati juda katta. Bunda faol pedagogik muloqot – o‘qituvchining, umuman olganda pedagogik jamoaning ta’lim-tarbiya jarayonida o‘quvchilarni bilish va o‘rganish kaliti va o‘quv faoliyatining ijodiy xarakteri, o‘quvchi shaxsini shakllanishi uchun eng yaxshi sharoit yaratadigan, ta’lim-tarbiyada makbul bo‘lgan emotsional muxitni ta’minlovchi, jumladan, ruhiy psixologik to‘siqlarning paydo bo‘lishini oldini oladigan, bolalar jamoasida ijtimoiy-psixologik jarayonlarni to‘g‘ri yo‘lga solib boshqarishni ta’minlaydigan va o‘quv tarbiyaviy jarayonda o‘quvchining o‘z pedagogik mahoratidan oqilona foydalanishi uchun imkoniyatlar yaratadigan mug‘im vositalar. Pedagogik faoliyatda muloqot o‘quvchilarga zamon talablari asosida ta’lim berish vazifalarini hal qilish vositasi, tarbiyaviy jarayonlarni ijtimoiy-pedagogik jixatdan ta’minlash tizimi sifatida namoyon bo‘ladi.

Muloqot pedagogik ta’sirning ajoyib vositasi bo‘lib, insonlarar muloqotni ta’minlovchi eng muhim va nozik faoliyatdir. Pedagogik muloqot – shunchaki ijtimoiy-psixologik, pedagogik yoki kommunikativ hodisa emas, avvalo kasbiy, ahloqiy fenomendir (hodisa). Jamiyatda ahloq normalariga qat’iy rioya qilish hamda pedagogik vositalarini ilg‘or jarayonlarini amaliy hayotga keng tatbiqi uchun o‘quvchilar bilan o‘zaro hamkorlik texnologiyalarini mukammal egallash lozim. Shunday “texnologiya”larning mavjudligini pedagogik tadqiqotlar isbotlab beradi.

O‘qituvchining kommunikativ faoliyatni maqsadli faoliyatga nisbatan ko‘pincha ikkilamchi xarakterga ega bo‘ladi. Pedagogik faoliyatning muhim mikroelementlari nostandart yechimlardan iborat, garchi o‘qituvchi faoliyatida pedagogik vaziyatlar bir qarashda bir biriga o‘hshash ko‘rinsa-da, o‘qituvchining ushbu vaziyatlaridan har bir hatti- xarakati mutlaqo noyob va betakrordir. O‘qituvchining ijodiy pedagogik faoliyati taxlil qilingan, mukammal shaklga ega bo‘lgan tizimlardan iborat eganligini ko‘rish mumkin:

- O‘qituvchining sinfda, guruhda tahsil oluvchilar jamoasi bilan ta’lim-tarbiyaviy maqsadlarga qaratilgan ijodiy tayyorgarlik.
- Tahsil oluvchilar bilan bevosita o‘zaro hamkorlik asosidagi ojodkorlik.

O‘qituvchining pedagogik muloqoti jarayonidagi ijodkorlik bir nechta ko‘rinishda namoyon bo‘ladi: O‘qituvchining o‘quvchilarni mukammal

bilish jarayonidagi ijodkorligi. Ular bilan o‘zaro hamkorlik tizimidagi ijodkorlik. O‘quvchiga bevosita ta’sirni tashkil qilishdagi ijodkorligi. O‘z xulq-atvorini boshqara olishdagi ijodkorligi. O‘quvchilar bilan o‘zaro munosabatlarni tashkil qilish jarayonidagi ijodkorlik.

Bunga misol tariqasida keyingi yillarda davlatimizda chet tillarini mukamal o‘zlashtirishga e’tibor berilayotganligini, barcha ta’lim muassasalarida xorijiy tillari, ayniqsa, ingliz tilini mukammal o‘zlashtirishining yangi dastur va o‘quv rejalari ishlab chiqilganligini xisobga olgan xolda o‘quv muassasalari pedagog kadrllarning chet tilini amaliy o‘zlashtirish jarajasini oshirishning zamonaviy talablarini ishlab chiqish ustuvor vazifa sifatida belgilanganligini keltirib o‘tish joizdir. Pedagog kadrlarning xorijiy tillardagi ilmiy manbalardan kengroq foydalangan xolda tahsil oluvchilarga yanada kengroq bilim berishda, mamlakatimiz o‘quv muassasalarining rivojlangan davlatlar ta’lim muassasalari bilan xamkorligini yanada kuchaytirish hamda ularning halqaro miqyosida integratsiyalashuvida muxim omil bo‘lishi shubxasiz.

Bunda ingliz va boshqa tillar o‘qituvchilarni fanlari bo‘yicha kompetensiyaga ega bo‘lishi qo‘yidagilarga namoyon bo‘ladi: Kommunikativ (nutqiy, ijtimoiy-madaniy, tilni chuqur bilish); Ijodiy pedagogik faoliyatida o‘zi o‘zlashtirgan bilimi, ko‘nikma, malakani, analiz va sintez qilish; Pedagogik faoliyatini muvofiqlashtirish (shaxsiy kompetensiya – shaxsiy yutuqlarini boshqarishi, o‘zining anglash va kasbiy o‘sishi); Nutq madaniyatiga rioya qilish; milliy va umumilliy qadriyatlarni chuqur bilish, ulardan o‘z faoliyati mobaynida foydalanish; Ilmiy bilimi, badiiy-nazariy, tarixiy-badiiy, tadqiqotchilik; Psixologik-pedagogik uslubiy bilimga ega bo‘lish;

Nutq tajribasi va muloqotchilik; Til vositasi bilan aloqa qilishi, nutq orqali ta’sir qilish; Nutq yordamida muayyan tasavvurlar, fikr va tushunchalar xis-tuyg‘ular hamda turli xarakatlar xosil qilish; Tilning rivojlanishiga doir amaliy va nazariy bilimlarni muntazam ravishda o‘rganib borish; Amerika olimi D.Xaymz kommunikativ kompetensiyaga qo‘yidagilarni qiritadi; Lingvistik (til qoidasiga rioya qilish); Ijtimoiy – lingvistik nutqni ifodalash qoidasi; Diskursiv (mantiqiy fikrlash ketma-ketligi); Suxbatdoshni qo‘llab quvvatlash qoidasi.

Sharq mutafakkiri Nasriddin Tusiy o‘zining “O‘qituvchilarni tarbiyalash to‘g‘risida”gi nomli asarida “O‘qituvchi nutqi xech qachon va xech qaerda xaharxandalt, qo‘pol yoki qattiq bo‘lishi mumkin emas. Dars paytida o‘qituvchining o‘zini tuta olmasligi ishni buzilishi mumkin” – deydi. Darhaqiqat, o‘qituvchiga jamiyat tomonidan qo‘yiladigan ijtimoiy talablar uning faoliyati naqadar serqirra ekanligidan dalolat beradi va shu bilan birga o‘qituvchining kommunikativliu qobiliyati yuqori bo‘lishi lozimligini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. T. Qudratov. Nutq madaniyati asoslari. T., o‘qituvchi 1993.
2. N. Mahmudov. Ma’rifat manzillari. T., Ma’naviyat 1999.
3. A.Ortiqov. A.Ortiqov. Nutq madaniyati va notiqlik san’ati. T., IIV 2002.
9. R.Rasulov. Q.Mo‘ydinov. Nutq madaniyati. T., 2004.

«OILA – TALABA – OLIY TA’LIM MUASSASASI – IJTIMOIY PEDAGOGIK HAMKORLIK UCHBURCHAGI: muammo va yechimlar

M.Quronov, IMTI direktor o‘rinbosari
pedagogika fanlari doktori, professor
D.Q. Malikova, Tarbiya pedagogikasi
milliy instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: ushbu tezisda milliy tarbiyaning dolzarb muammolari, ularni hal etishda olib boriladigan ijtimoiy pedagogik hakorlik ishlari, bola tarbiyasida oila, ota-onalarning ijtimoiy burch va majburiyatlari, uning samaradorligini oshirish vosita va metodlari nazariy va amaliy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: tarbiya, ijtimoiy pedagogik hamkorlik, oila, ota-onaning burch va majburiyatlari, nazariy tushuncha, amaliy xulq va odatlar, hafsala, bilim va vaqt, hayot tarbiyasi, internetfobiya.

Аннотация: в этих тезисах раскрываются актуалные вопросы проблемы национального воспитания, организационные формы социально-педагогического сотрудничество в решении этих задач, ответственность и объязанности родителей перед обществом в воспитании детей, теоритечески и практически обоснованы средство и методы дастижения этой цели.

Ключевые слова: воспитание, социално-педагогическое сотрудни-чество, ответственность и объязанность родителей в воспитании детей, понимание, поведения и привички, желание, знание и время, жизненное воспитание, интернетфобия, средства и методы воспитания.

Abstract: these theses reveal current issues of the problem of national education, organizational forms of social and pedagogical cooperation in solving these problems, responsibility and obligations of parents to society in raising children, and theoretically and practically substantiate the means and methods of achieving this goal.

Key words: education, social and pedagogical cooperation, responsibility and duties of parents in raising children, understanding, behavior and habits, desire, knowledge and time, life education, Internet phobia, means and methods of education.

XXI asr – intellektual asr. Bilimsizlik – salomatlikka tahdidlardan biri sifatida Jahon sog‘liqni saqlash standartiga kiritilgan. Bundan chiqadi-ki, ota-onalarning va bolalarining kasal bo‘lishlariga asosiy sabablaridan biri ota-onalarda tibbiy bilimlarning yetishmasligi ekan. Demak, qaysi ota-ona o‘zim sog‘ bo‘lay, bolalarim sog‘ bo‘lishsin, desa, tibbiy bilimlarga ega bo‘lishi kerak. Kim boy bo‘lay, desa, iqtisodiy bilimlarga, xususiy mulkining mustahkam himoyasini o‘ylasa, huquqiy bilimlarga ega bo‘lishi kerak bo‘lib chiqadi.

Bugun – Ertaga uchrashuvl, deb hayajonlanayotgan yigitlarimiz, titrab turgan qizlarimiz, xiyobonlarda qo‘l ushlashib yurgan sevishgan yigit-qizlar – bo‘lajak kelin-kuyovlar – bo‘lajak er-xotinlar – bo‘lajak ota-onalar. Chunki to‘ng‘ich bolasi tug‘ilgan kundan boshlab kechagi kelin-kuyov, bir kunda ota-onaga aylanishadi. Shunday ekan, ota-onalikka tarbiya sirlarini bilib kirishgan yaxshimi, yoki bilmay? Albatta bilib kirishish kerak, deysiz. Chunki hozirgi murakkab va tahlikali zamonda bu – hal qiluvchi masala bo‘lib qoldi-ku, deysiz. Shunday ekan, har bir kelin-kuyov iftixor bilan: - birinchi farzandim tug‘ilgan kun – mening birinchi pedagogik ish kunim deyishga tayyor turishlari kerak. Nafaqat. Chunki bu har

birimizning konstitutsion burchimiz. Zero O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 64-moddasida ota-onalar o‘z farzandlarini voyaga yetgunlarigaqadar boqish va tarbiyalashga majburdirlar, degan majburiyatimiz mustahkamlab qo‘yilgan.

Bundan tashqari farzandining tarbiyasi bilan qiziqmagan, yetarlicha g‘amxo‘rlik ko‘rsatmagan ota-onalar O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi Kodeksining 47-moddasi bilan ayblanadilar. Biroq, tarbiyaviy majburiyatni ta’minlashda ota-onalarimiz muammoga duch kelmoqdalar. Ya’ni pullari ko‘p, biroq, bolani qanday tarbiyalash kerak, degan savollarga javoblari – kam. Ularda pedagogik kompetentlilik – bilim, ko‘nikma, malaka, xohish yetishmayotgani sezilmoqda.

Tarbiyaning ta’riflari ko‘p. Har birining o‘z o‘rni bor. Bir narsa aniq-ki, tarbiya xuddi biznes, meditsina, quruvchilik kabi aniq natijaga qaratilgan, amaliy ish.

Ba’zilar tarbiya haqida – talabani yoniga o‘tqazib, ibratli nasihatlar qilish, deyishadi. Bu ham foydali. Bemorga sog‘liqni saqlash yo‘llarini yaxshilab tushuntirishni anglatadi. Tushuntirish nazariy tushuncha beradi. Tarbiya ana shu nazariy tushunchalarga asoslangan fazilatlarni yaratadi. Bolada biror fazilatni ko‘rishni istasak, dastlab unga bu fazilatni yotig‘i bilan tushuntiramiz. Undan so‘ng shu fazilatning eng mukammal tarzini ko‘rsatib, o‘rgatib, mashq qildirib, takrorlatib, odatga aylantirib yuborish kerak bo‘ladi. Demak, tarbiya odamlarning fazilatlarini va fazilatlar majmui – xulqini yaratadi. Shuning uchun bo‘lsa kerak, hazrat Alisher Navoiy bobomiz Aql ila olam yuzin obod qil, Xulq ila odam elini shod qil, degan. Bu satrlarda Respublikamizning birinchi Prezidenti “Yuksak ma’naviyatyengilmas kuch” kitoblaridagi sharqona hikmatni – ta’lim va tarbiya uyg‘unligini yana bir bor anglaymiz. [1]

Hafsala, bilim va vaqt. Blis-test. Savol: ―Hurmali ota-onalar. Aytingchi, siz so‘nggi bir oy ichida, ataylab, oldindan tayyorgarlik ko‘rib, bolangizga biror fazilatni o‘rgatganmisiz? O‘rgatgan bo‘lsangiz, bu ishga bir kunda o‘rtacha necha minut vaqt ajratgansiz? Quyidagi raqamlardan qaysi biri javobingizga mos bo‘lsa, aylana ichiga oling. 1 3 5 10 15 20 25 30 35 40 50 55 60 65 70 75 80 85 90 95 100‖

Aytaylik, siz (15) deb belgiladingiz. Bu nimani anglatadi? Bir sutkada sizga 1440 minut vaqt budjeti berilgan. Siz shundan 8 soatini uyquga sarflayapsiz. Qolgan 16 soatdan 15 minutini ataylab bolangiz bilan suhbatlashishga – bola tarbiyasiga xarajat qildingiz. Bu bir kunlik faol vaqt budjetingizning 0,015% ini tashkil qiladi. Qolgan 945 minutini, yoki 99,99%ini boshqa ishlarga sarflabsiz. Agar har kuni bolangizga 15 minut vaqt ajratayotgan bo‘lsangiz...Bu raqam sizning eng aziz ne’mat – farzandingiz kelajagiga ajratayotgan e’tibor, quntingiz qanchaligini ko‘rsatadi. Bu raqam 40 yildan so‘ng bolangiz Sizga qancha vaqt ajratishidan darak bo‘lishi mumkin. Tarbiya – uzluksiz jarayon. U bola ertalab uyg‘onganidan to uxlagunga qadar to‘xtamaydi, davom etadi. Chunki bola har minutda nimalarnidir, kimlarnidir ko‘rayapti.

Tarbiyaning ikki ravishi bor. Biri – oliy ta’lim muassasasi, ikkinchi ravishi bu rejalashtirilmagan, hayot tarbiyasi. Buni talabaning ijtimoiylashuvi, ijtimoiy tajriba, qadriyatlar interiorizatsiyasi jarayoni, desa ham bo‘ladi. Masalan, talaba uydan

institutga 30 minutlik yo‘l bosib boradi. Qaytishda ham shunday. Demak, u har kuni 60 minut davomida u notanish odamlarni, vaziyat va manzaralarni ko‘radi. Har xil yaxshi-yomon voqealar, fikrlar, gaplar, namunalar ta’siriga duch keladi. Qaytishida ham. Ertaga ertalab o‘qishga kelayotib talaba kimlarni, nimalarni ko‘rishini hech qaysimiz bilmaymiz. Demak, har kuni talabani 60 minutlik tashkil etilmagan tarbiya (interiorizatsiya) jarayoni kutib turadi. [2]

Talabalar hayotda, ijtimoiy tarmoqlarda turli yoshdagi odamlarning qanday kiyinganliklarini, bir-birlariga muomalalarini, to‘g‘ri-noto‘g‘ri qiliqlarini ko‘radi. Qayd qiladi. Shuning uchun biz kattalar ko‘cha-ko‘yda, to‘y ma’rakada, transportda ketayotganimizda ana shu nozik jarayonni doim his qilib turishimiz kerak. Yoshlar mendan ibrat olishayapti. Men hozir menga ko‘zi tushayotgan barcha – mahalla, qishloq, ko‘chadagi barcha yoshlarga ibrat bo‘layapman, degan mas’uliyat doim yodimizda turishi kerak.

Xatti-harakat – harakatlar liniyasi, chizig‘i, degan ma’noni ham bildiradi. Barcha harakatlar liniyasining manzarasi xulqni tashkil etadi. Bir kunlik xulq (harakatlar chizig‘i) qanday ijobiy yoki salbiy natijalar berganligiga qarab baholanadi. Har bir otaning qo‘l telefoni bor. Tyutorlar qo‘ng‘iroq qilib, ota-onalarni xushmuomala bilan, talaba tarbiyasida hamkorlikka chorlash kerak. Telegram orqali ularga farzand tarbiyasi haqidagi aforizmlar, uning o‘g‘li-qizi haqida qiziq, yaxshi ma’lumotlar, yangiliklar, muammolarni yuborib tursa bo‘ladi.

Aksariyat otalar birdaniga ochib o‘qib, ta’sirlanib, qiziqib ketadi. Qolgan 10-15% otalarni – faollashtirib olish uchun biroz ko‘proq vaqt talab etilar. Ularga onalar orqali – bilvosita ta’sirni yanada kuchaytirish kerak. Kerak bo‘lsa, ma’rifiy usullar ish bermasa, yuqorida aytganimiz -huquqiy-me’yoriy asoslarni ishga solsa bo‘ladi. Oliy ta’lim muassasasida ota-onalar majlislariga asosan onalar kelishadi. Bu bejiz emas. Otalarning maktabga kam kelishi albatta yomon. Lekin onalarning ko‘p kelishlari ham juda ajoyib imkoniyat. Chunki onalarda tarbiya ishi uchun zarur bo‘lgan juda ko‘p afzalliklar bor.

Tarbiya uchun kim jonkuyar? Onalar. Kim e’tiborliroq? Onalar. Bola tarbiyasi uchun otaning vaqti kam bo‘lsa, onaning vaqti ham, imkoniyati ham ko‘p. Demak, onalarni pedagogik bilim va mahorat bilan qurollantirish kerak. Chunki onalar orqali oilalarga pedagogik bilimlarni olib kirish, joriy qilish tez va soz kechadi. Onalar, kerak bo‘lsa, otalarni ham ishga solib yuborishadi. Bundan mahalla – oila – ta’lim muassasasining pedagogik hamkorligi samarasi yanada oshadi. Talabalarni turli salbiy ta’sirlardan himoya qilish maqsadida ijtimoiy hamkorlikda o‘tkazayotgan profilaktik tadbirlarga zarurat qolmaydi.

Bolangizda qanday xulqni ko‘rishni istasangiz, avval unga o‘zingiz qilib ko‘rsating. O‘spirin ham sizga bir necha marta takrorlab ko‘rsatsin. 21 marta takrorlansa, o‘sha fazilat talabaning odatiga aylanadi. Ya’ni har doim tirigger ishga tushganida namoyon bo‘ladi. Tirnoq olishni, salomlashishni, qovun so‘yishni, hurmat ko‘rsatishni, internetdan foydalanishni, to‘y-ma’rakada xizmat qilishni, odam savdosi, diniy radikaldan o‘zini himoya qilishni bolaga ―yuz marta aytgandan ko‘ra 21 marta –mana bunday qilgin, xo‘pmi‖, deb bajarib, qilib ko‘rsatib, o‘rgatish kerak. Bir marta ko‘rsatishdan eringan ota-ona yuz marta aytib, eslatib, o‘zlarining ham, bolasining ham kayfiyatini buzib yurishlariga to‘g‘ri keladi. [3]

Bugun internetning ta’siri yoshlarga oila, OTM va mahalla ko‘rsatayotgan tarbiyaviy ta’sirdan kam emas. Bu esa ayrimlarda internetfobiyani paydo qilmoqda. Ular “bolalarimizni internetdan himoya qilishimiz kerak. Internet bolalarimizni buzayapti”, deyishadi. Aslida esa – “biz o‘zimiz internetdan qanday foydalanishni o‘rganmadik. Bolalarimizga o‘rgatmadik. Qanday nazorat qilishni bilmayapmiz. Shuning uchun biz berayotgan puldan bolalarimizga foyda o‘rniga zarar yetayapti”, deyilsa, to‘g‘ri bo‘ladi. Chunki internetdagi yaxshi resurslarni qo‘yib, yomonlaridan foydalansa, shunday bo‘ladi-da.

Asosiy sabab – pedagogik loqaydlik. Ya’ni tarbiyaga e’tiborsizlik. Bola shamollasa, yelib-yugurib vrach maslahati, retsepti, dori-darmonlarini topib, davolaymiz. Biroq, xulq, ma’naviy kasallikni ko‘rsak ham yelib-yugurib, pedagog maslahati, tavsiyalari, metodlarini topib, davolashga shoshilmaymiz. O‘smir bolamiz bir ishkal chiqargandan so‘ng u bilan ―gaplashib qo‘yamiz‖. Qaytib bunday qilmaslikni a y t a m i z .

Lekin sokin, erkin, dam olish paytlarida o‘spirin bilan gaplashib o‘tirmaymiz. Qanday vaziyatda o‘zini qanday tutishni **tushuntirmaymiz** va **o‘rgatmaymiz, ko‘rsatmaymiz.** Toqatimiz yetmaydi. ― Katta bo‘lganingda bilib olarsan‖, deb qo‘yamiz. [4]

Tushuntirib, ko‘rsatib-o‘rgatish uchun ketadigan atiga 10 minut vaqt yetadi. Lekin biz bundan erinib, o‘smir bolamizga emas, televizorga qaraymiz. Vaholanki, mana shu 10 minut bolamizga juda-juda kerak edi.

Natijada u hayotda qayta-qayta xatolarga yo‘l qo‘yadi, qancha dakkilarni eshitadi. Tarbiyani o‘z otasidan emas, boshqalardan olishga majbur bo‘ladi.

Bundan 100-50 yil oldin o‘smirlar har kuni 8-00dan 20-00gacha – 12 soat davomida ota-onasini, qo‘shnilarini, qarindoshlarini ko‘rishgan. Ularning gaplarini eshitgan, ularga taqlid qilgan. Ularga o‘xshab ketgan. Bugungi esa ular real do‘stlaridan ko‘ra ―virtual do‘stlarini‖ ko‘proq ko‘rishayotir. Virtual do‘stlar doim jilmayib turib, ―Biz sizni sevamiz. Evaziga ozgina ― qurug‘idan tashlab tursang bas, deb o‘ziga chorlaydi. Bolalar o‘shalarning grifing iboralarini eshitib, qiliqlarini ko‘rishayotir. Qo‘llaridagi android telefonlar qayta-qayta ajnabiy xulq namunalarini taklif qilayotir. Bularning barchasi milliy tarbiya borasida hafsala, quntimizni oshirishimizni taqozo qilayotir.

15 yoshli bola otasi bilan 5475 kun birga yashagan bo‘ladi. U otasining qanday vaziyatlarda nima qilishini, qaysi so‘zni qanday aytishini takror-takror ko‘radi, eshitadi. U har kuni 2 marta ko‘rsa ham 10950 marta ko‘rgan bo‘ladi. U boshqalarni ham turli vaziyatlarda qanday xatti-harakat qilishganini ko‘rgan. Lekin, ota-onasi singari minglab marta emas-da. Shuning uchun ham go‘dak bolangiz o‘ziga-o‘zi gapirib, harakatlar qilayotganida Sizga o‘xshashga mashq qilayotgan bo‘ladi. Diqqat bilan kuzatsangiz, bolangizdagi o‘zingizga yoki ayolingizga xos xatti-harakatlarni -tanib‖ olasiz. Chunki quloq doimo -Nima uchun‖, desa, ko‘z:-Qanday qilib?‖, deydi. Boshqacha qilib aytganda quloq - Ayt‖, deydi, ko‘z esa -Ko‘rsat‖, deydi. Afsuski, bu savollarga ba’zan salbiy namunalarni ham ko‘rsatamiz. Bunga sabab – o‘zimizdagi ayrim nuqsonlarda. Misol uchun ota bo‘lib, bolamizning ko‘z oldida chekamiz. Qo‘shni bir narsani so‘rab kelsa, bor narsani yo‘q, deb aytinglar, deymiz. Bir kishini oldida maqtab, ortidan yomonlaymiz.

Bunday bo‘lmasligi kerak. Ota-ona bolasidan qanday xulqni istashsa, o‘zlari shu xulqni ko‘rsatib turishlari kerak. Qancha qiyin bo‘lsa ham...

Buning ajoyib bir misolini 2015 yil 26 aprel kuni mashhur jahon chempionlari Islom va Javohir Sindorovlarning bobosi – yuridik fanlar doktori, professor Komiljon Sindorovdan eshitdim.

-Men ilgari bu narsaga e’tibor bermas ekanman. Nevaralarimni mashinaga o‘tqazib, mashg‘ulotlarga olib yurganimda uch oylar chamasi - Bozurgoni ashulasini qo‘yib, borib kelar edim. Keyin nima bo‘ldi-yu, o‘sha disk yo‘qolib qoldi. Radiokanalidan boshqa qo‘shiqlarni qo‘yib yurdim. Bir kuni mashg‘ulotdan qaytayotsak, Islomjon – Bobo, nega manga ko‘rguzubni qo‘ymayapsiz? O‘sha yaxshi-ku. O‘shani qo‘ying, dedi. Hayron qoldim. Beixtiyor ―Nima eksang, shuni o‘rasan, degan hikmatni esladim.

Bolaning qulog‘iga, ko‘ziga nimani singdirib borsangiz, o‘sha narsaga ehtiyoj paydo bo‘lib, o‘sib borarkan. Ma’naviy ehtiyoj ekan bu. 9 yoshli bolada mumtoz, og‘ir qo‘shiqqa ehtiyoj qanday paydo bo‘lganini o‘z hayotimda ko‘rdim. Men o‘zim mumtoz qo‘shiqlarimizga ishqibozman. Demak, bu bilan nabiramda-mumtoz qo‘shiqqa ehtiyojni shakllantirgan ekanman. Buni menga nabiram Islomjonning qalbidagi o‘zbek mumtoz qo‘shig‘iga ma’naviy ehtiyoj yaqqol ko‘rsatdi. [5]

Hozir o‘zbek mumtoz va an’anaviy qo‘shiqlarini eshittirib, oshno qilib borayapman. Zimdan kuzataman. Ular mumtoz qo‘shiqlarimizni hayrat bilan tinglab borishayotir. O‘zimning qiziqishim yanada ortib ketdi, dedi.

Internet, sun’iy intellekt – umuminsoniy trendda. Shunday bo‘lib qoladi. Internet – bozor. Uni tanqid qilish – befoyda ish. Undan ko‘ra bolamizga bu bozordan nimani, qanday olishni o‘rgataylik. Avval o‘zimizni, keyin talaba yoshlarimizni mediamadaniyat bilan qurollantiraylik. Ana shunda internet bizni emas, biz internetni yutamiz. Kam pul sarflab, internetdan katta-katta foyda olib, mamnun yashaymiz. Ko‘pchilik ota-onalar buni allaqachon o‘rganib olishgan. Bir tomonda internet, ikkinchi tomonda oila, yana bir tomonda OTM turibdi. Kim talabaning ko‘zlariga ko‘proq ko‘rinsa, qiziqarliroq narsalarni taklif qilsa, uning o‘y-xayollarini egallasa, u o‘shaniki! Demak internet muammosi bu – yoshlarning emas, kattalarning mediamadaniyati pastligi, pedagogik loqaydligining oqibati. Biz esa yoshlarni, internetni tanqid qilamiz. Bundan ko‘ra yoshlarimizdagi internetga “maqsadsiz-natijasiz” qiziqishni - “maqsadli-natijali” qiziqishga aylantirishimiz zarur!

Yoshlarimiz xulqi - oyina. Bu bizning pedagogik kompetentliligimizni ko‘rsatib turadi. Shuning uchun oyinadan uyaltiradigan, odamni ranjitadigan narsalarni ko‘rsak yoshlarimizdan ranjimaylik. Chunki sabab – bizda. Ular – bizning mahsulimiz. Shunday ekan, yoshlar xulqidagi kamchiliklarning sabablarini bilish xuddi yutuqlarning sababini bilishday foydali.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbek pedagogikasi antologiyasi (Tuzuvchilar: K.Xoshimov, S.Ochil). – Toshkent: O‘qituvchi, 1995. – 464 b.
2. Mavlonova R. “Pedagogika” T., “O‘qituvchi” 2004 y
3. O‘zbek pedagogikasi tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1997. – 272 b.
4. Quronov M. Milliy tarbiya. –Toshkent, “Ma’naviyat”, 2007. 257 b.

TALABALARNING BILIMLARNI O‘ZLASHTIRISH DARAJASI ALGORITMI

Abdukarimov X.,
GulDU Pedagogika va
psixologiya kafedrasi p.f.d., professori v.b.

Annotatsiya: ushbu tezisda talabalarning bilimlarni o‘zlashtirish darajasi algoritmi va bosqichlari tizimli yoritilgan. O‘zlashtirish darajalari va kafolatlangan natija alohida o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: talaba, baho, bilim, ko‘nikma, malaka, o‘zlshtirish darajasi, algoritm, mutaxassis, kasb, kompitensiya.

Аннотация: в данном тезисах систематически описаны алгоритм и этапы усвоения знаний учащимися. Уровни освоения и гарантированный результат изучаются отдельно**.**

Ключевые слова: студент, оценка, знания, умения, квалификация. уровень мастерства, алгоритм, специалист, профессия, компетентность.

Abstract: this article systematically describes the algorithm and stages of students' knowledge acquisition. The levels of acquisition and the guaranteed result are studied separately.

Keywords: student, grade, knowledge, skills, qualifications. level of acquisition, algorithm, specialist, profession, competence.

Ta’lim va tarbiya eng noèb kapital sifatida qadrlanaètgan bugungi sharoitda ta’lim natijalarini baholash samaradorligini oshirish va usullarini takomillashtirish mexanizmlarini joriy etish orqali barcha insonlar uchun sifatli ta’lim olish imkoniyatlari yaratilmoqda.

Mamlakatimizda ta’lim-tarbiya sohasiga davlat sièsati darajasida alohida e’tibor qaratilib kelinmoqda. Bu esa o‘z navbatida kadrlar tayèrlash sohasi oldiga ta’lim muassasalari faoliyati samaradorligini zamonaviy talablar asosida oshirish vazifasini qo‘ymoqda. Shu sababli ham bugungi kunda bo‘lajak mutaxassislarni yuksak kasbiy salohiyat va insoniy sifatlarga ega bo‘lishi talab etiladi.

Jahon amaliètida muayyan mutaxassislar kasbiy kompetentligini takomillashtirish bo‘yicha olib borilaètgan ilmiy izlanishlarda ta’lim baholash natijaviyligiga alohida e’tibor berilgan bo‘lib, bunda asosiy urg‘u ta’lim sifati menejmentiga qaratilmoqda. Bu yo‘nalishdagi ilmiy izlanishlar oliy ta’lim tizimini boshqarishning nazariy-metodologik asoslari, sifat menejmenti va ta’lim sifati monitoringini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish hamda ta’lim sifati va samaradorligi uyg‘unligini ilmiy jihatdan asoslovchi takliflarni ishlab chiqish, oliy ta’lim sifatini baholash tizimini takomillashtirish masalalariga qaratilgan. Respublikamizda kadrlar tayèrlash sohasida amalga oshirilaètgan uzluksiz ta’lim tizimidagi islohotlar ta’lim jaraènlarini tashkil etish va boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishni, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning zamonaviy talablariga mos keladigan, demokratik va insonparvarlik tamoyillariga asoslangan ta’lim sifati boshqaruvini shakllantirishni taqozo etmoqda.

O‘quvchilarni bilim, ko‘nikma, malakalarini o‘zlashtirish darajalarini bosqichlari.

1-bosqich uchun.

O‘quv materialining idrok etilishi, o‘quv-biluv jarayonining qaysi jihatlarida muammoli savol va muammoli vaziyatlarga duch kelayotganligi, psixik jarayonlar

(sezgi, idrok, xotira, tafakkur) uyg‘unligi diqqatning ko‘lami asosida talabaning mustaqil fikrlay olishiga asosiy e’tibor qaratiladi.

Shunga mos keluvchi savollar tanlanilib, talaba qiziqtiriladi. Talabada o‘z-o‘zini tahlil etish ko‘nikmalari shakllantiriladi.

2-bosqich uchun.

Talaba bir muncha yangi bilim va tushunchalarni anglaydi, tushunadi, dastlabki xulosalar chiqara boshlaydi. O‘z-o‘zini tahlil etish jarayonida saralash, taqqoslash ko‘nikmalari shakllanadi. O‘qituvchi tomonidan tegishli nazorat topshiriqlari tanlanadi.

3-bosqich uchun.

Talaba ma’lum darajada faollik, tashabbus, mustaqil fikr hamda o‘z-o‘zini tahlil va taftish etishi, ko‘nikma–malakalari ko‘zga tashlanadi. Yangi bilimlarni mashq qilish, test topshiriqlarini yechish, amaliy misollar keltirish, tahlil, qiyoslash asosida xotirada saqlashga (olib qolishga) intilishi kabi harakatlar ko‘zga tashlanadi.

4-bosqich uchun.

Talaba faol harakat va urinishlar asosida yangi bilimlarni tezda o‘zlashtira oladi. Psixik jarayon va diqqatida uyg‘unlik mavjud. Olgan bilimlarini amalga tatbiq eta oladi. O‘z-o‘zini tahlil etib, yo‘l qo‘ygan xato va kamchiliklarini isloh eta olish ko‘nikmalariga ega bo‘ladi. Masalaning mohiyatidan kelib chiqib, induktiv va deduktiv xulosalar chiqara oladi.

5-bosqich uchun.

Faollikni va ba’zan liderlikni qo‘ldan bermaslikka intiladi. Mustaqil fikrga ega. Ijodkor, nutqi ravon va mantiqli, muammoli vaziyatlar yechimini topa oladi. Nazorat topshiriqlarini qisqa fursatda yechib ulguradi. Induktiv va deduktiv xulosalar chiqarish qobiliyatiga ega.

Mavzuga (fanga) oid tushunchalar mohiyatini yaxshi biladi. O‘z-o‘zini nazorat qilgan holda o‘z-o‘zini baholay oladi. Olgan bilim, egallagan ko‘nikma va malakalarini amalga tatbiq etishda qiynalmaydi. Bilimlarini to‘ldirish, boyitish, yangilashga intiladi. Egallayotgan kasbiga bo‘lgan munosabati yaxshi.

Uyga vazifa:

5-bosqichga muvofiq mustaqil ish topshiriqlari beriladi.

1. Mavzuning mazmunini xotirada saqlash, esga tushurish, qayta ifodalash.
2. Mavzuning mohiyatini izohlash, farqlash.
3. Tatbiq etish, qo‘llash, amalda bajarish.
4. Tahlil qilish, tarkibiy qismlarga ajratish
5. Umumlashtirish, xulosalar chiqarish, to‘ldirish.

Vazifa yuzasidan nazorat savollari berib ko‘riladi.

Kafolatli natija:

1. Dastlabki axborotlarga ega bo‘lish.
2. Reproduktiv darajadagi bilimni namoyon etishi va uning dinamikasini kuzatish.
3. Mustaqil fikrni shakllanganligi (rivoji).
4. Faollik, ijobiy izlanishga bo‘lgan qiziqishi va munosabati.
5. Og‘zaki va yozma nutq mahorati.
6. Ma’naviy-ahloqiy hamda kasbiy qiyofasi.

7. E’tiqodi.
8. Ijtimoiylashish darajasi.
9. Egallagan bilimlarini amalda tatbiq etib, tegishli natijalarini qo‘lga kiritishi.
10. Ijobiy o‘zlashtirishlar darajasini ko‘rsatishi.
11. O‘qituvchi dars jarayonidagi o‘zini va o‘quvchilarining faoliyatini tahlil qiladi. Tegishli xulosalar chiqaradi. O‘zgartirish va to‘ldirish kiritishga harakat qiladi.
12. Mavzuga oid adabiyotlar va qo‘shimcha vositalar.

Ayni paytda ushbu algoritmni o‘qituvchi tomonidan ijodiy rivojlantirib borilishi ta’lim samaradorligiga erishishni kafolatlaydi.

Bu jarayonda o‘quvchi-talabada hosil bo‘lgan pedagogik-psixologik bilim, ko‘nikma va malakalar muhim ahamiyatga ega bo‘lib, uning kasbiy kamolotiga xos sifatlarni belgilaydi.

Pedagogik – psixologik bilim, ko‘nikma va malakalar

Bilim. Real voqelik elementlarining sub’ekt ongida aks etishiga bilim deyiladi. Fanning metodologik asoslari, milliy g‘oya, milliy mafkura va milliy qadriyatlar asosida barkamol shaxsning ma’naviy – axloqiy hamda kasbiy kamoloti qonuniyatlari, ilmiy–tadqiqot metodlari, ta’lim prinsipari, qonuniyatlari, metodlari hamda ta’limning mazmuni, uni amalga oshirish shakllarini bilish. Shaxsning iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, ijtimoiy, anatomik-fiziologik, gigienik va psixologik shakllanish qonuniyatlari, individual-ruhiy rivojlanish asoslarini bilish. Milliy hamda umuminsoniy tarbiyaning prinsiplari, qonuniyatlari hamda uni amalga oshirishning yo‘l-yo‘riqlari, yoshlarni ongli va asosli ravishda kasb tanlashga yo‘naltirish, ularni kasbiy o‘z – o‘zini tarbiyalash prinsiplarini bilish.

Ta’lim jarayonini boshqarish (menejment) prinsiplari, qonuniyatlari hamda metodlarini bilish.

Pedagogik jarayonni diagnostika qilish, uning monitoringini olib borish yo‘l-yo‘riqlarini, global pedagogik hamda psixologik ta’lim – tarbiyaning qonuniyatlarini bilish. Pedagogika va psixologiya fanlarining o‘zaro aloqadorligi qonuniyatlarini, fanlararo va fanlar sistemasida tutgan o‘rnini bilish. Pedagogika va psixologiya fanlarini ijtimoiy hayot rivojida tutgan o‘rnini hamda yechimini kutayotgan fundamental muammolarini bilish.

Ko‘nikma. Bilim asosida bajariladigan dastlabki xatti-harakatlar yig‘indisiga ko‘nikma deyiladi. Bajariladigan amallarni tushunib olish, unga qiziqish va tasavvur qila olish ko‘nikmasi; yangiliklar mohiyatini anglash ko‘nikmasi; qo‘yilgan maqsadni aniq tushunib borish ko‘nikmasi; bajarilishi lozim bo‘lgan ishining ayrim elementlarini yoddan bilib olish ko‘nikmasi; bajarish operatsiyalarini analiz qilish va tegishli xulosalar chiqara olish ko‘nikmasi; diqqat bilan e’tibor bera olish ko‘nikmasi; ortiqcha urinish va harakatlarni asta-sekin bartaraf eta olish ko‘nikmasi; vaqtdan unumli foydalanish harakatining sifatini oshirish ko‘nikmasi; yangi sharoitga moslasha olish ko‘nikmasi; ishni ixcham va maqsadga muvofiq bajarishga erishish ko‘nikmasi; avval egallab olingan malakalar asosida ish elementlarining avtomatlashuviga erishish ko‘nikmasi; o‘z tajribasida bor faoliyat usullari va metodlaridan unumli foydalana olish asosida yangi malakalarni hosil bo‘lishiga erishish ko‘nikmasi; kuchli diqqat va iroda asosida ko‘nikmalarining avtomatlashuvi, ya’ni malakaga aylanishi.

Qonuniyat. Har qanday malaka ko‘nikmadir, ammo har qanday ko‘nikma malaka bo‘la olmasligi mumkin.

Malaka. Avtomatlashgan va barqaror (mustahkam) tus olgan ko‘nikmalarga malaka deyiladi. Ta’lim va tarbiyaviy ishlarni aniq maqsadga qaratilgan holda rejalashtira olish malakasi; pedagogik vazifalarni yechish shart-sharoitlarini belgilash malakasi; ta’lim-tarbiyaviy islohotlarda faol qatnashish malakasi; nazariy va amaliy jihatdan asoslangan ta’lim-tarbiya prinsiplari, qonuniyatlari hamda metodlarini tanlash va tatbiq etish malakasi; o‘quvchi va talabaning bilimdonligi, tarbiyalanganlik darajasi, ma’naviy-axloqiy qarashlari hamda kasbiy munosabatlarini to‘g‘ri baholay olish malakasi; belgilangan ta’limiy va tarbiyaviy maqsadlarga erishishni oldindan bashorat qila olish, yo‘l qo‘yilishi mumkin bo‘lgan kamchilik hamda qiyinchiliklarning oldini ola bilish malakasi; pedagogik innovatsion yondashuvlar asosida dars jarayonini tashkil etish va o‘quvchi (talaba) faoliyatini “sub’ekt-sub’ekt” munosabatlar darajasida boshqarish malakasi; nazorat topshiriqlarni o‘quvchi va talabaning o‘zlashtirish darajalariga qarab belgilash malakasi; ta’lim-tarbiyaviy jarayonni ilmiy asosida nazorat qilish va boshqarish malakasi; dars tahlili va uning metodikasini texnologik talablar darajasida bajara olish malakasi; ota-onalar va jamoatchilik bilan ishlay olish malakasi; uzluksiz ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlari bilan hamkorlik qilish, homiy va vasiy tashkilotlar bilan ish yurita olish malakasi; muammoli pedagogik vaziyatlarni o‘rganish, loyihalash va yechimini topa olish malakasi; ijtimoiy-pedagogik vaziyatlarni tahlil eta olish, tegishli xulosa chiqarish, tavsiyalar berish hamda baholay olish malakasi; yangi bilimlarni ehtiyojga va e’tiqodga aylanish hamda kasb kamolotiga intilish malakasi va hokazo.

Egallangan bilim, ko‘nikma va malakalar o‘quvchi-talabaning mustaqil ravishda bajargan ishlarida o‘z aksini topmog‘i lozim .

Xulosa o‘rnida shuni aytish lozimki, o‘quvchilarning o‘quv-biluv faoliyatini faollashtirish va samaradorligini ta’min etishga qaratilgan pedagogik texnologiyalar, barqaror motivlar tarbiyasi asosidagi ongli intizomga amal qilish, ko‘zlangan maqsadga erishish yo‘lidagi ijodiy muhitni qaror toptirishga qaratilgan. O‘quvchilarning o‘quv-biluv motivlarini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan insonparvarlik g‘oyasi va uning samarasi akademik litsey, pedagogik hamda kasb-hunar kollejlar jamoasi mehnatiga berilgan baho hisoblanadi. Uning kafolatli natijasi o‘quvchilarning ijodkorlik faoliyati bilan belgilanadi.

Ijodiy ishlar muallifi bo‘lish, fan olimpiadasi g‘olibligini qo‘lga kiritish, fan yo‘nalishlarini chuqur o‘zlashtirish asosida tanlagan kasbi bo‘yicha oliy o‘quv yurtlariga kirish motiv va maqsad uyg‘unligini ta’minlaydi.

Foydalanlgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 79-modda Vazirlar Mahkamasining 29.04.2024 yildagi «Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarining o‘quvchilarini pedagog kasbiga maqsadli tayyorlash va bitiruvchilarning bandligini ta’minlash choratadbirlari to‘g‘risida»gi 242-son qarori

2. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni

TA’LIMDAGI YANGI ISTIQBOLLAR: O‘QUVCHILARNI PEDAGOG KASBIGA TIZIMLI TAYYORLASH IKONIYATLARI

Nurumbekova Y.A.,
Guliston davlat pedagogika instituti
“Pedagogika va psixologiya” kafedrasi mudiri, dotsent
nurumbekova72@gmail.com
Nazarov.K.B.,
Guliston sh. 18-maktab direktor o ‘rinbosari

Annotatsiya: ushbu tezisda umumiy o‘rta ta’lim muassasalarining o‘quvchilarini pedagog kasbiga maqsadli tayyorlash va bitiruvchilarning bandligini ta’minlashda “Pedagogk snflar”ni faolyati va o‘zga xos xususyatlari bayon qilingan.

Kalit so‘z va iboralar: o‘quvchi, o‘qituvchi, pedagogika, “hayot maktabi” dastur, pedagogk sinf, ta’lm, tarbya, kasbga yo‘naltirish, tanlash, dars.

Аннотация: в тезисах описываются деятельность и особенности «Педагогических классов» в целевой подготовке учащихся общеобразовательных учреждений к профессии учителя и обеспечении трудоустройства выпускников.

Ключевые слова и фразы: ученик, учитель, педагогика, программа «Школа жизни», педагогический класс, образование, обучение, профориентация, отбор, урок.

Abstract: this article describes the activity and specific features of "Pedagogical Classes" in the purposeful preparation of students of general secondary educational institutions for the pedagogical profession and ensuring the employment of graduates.

Keywords and phrases: student, teacher, pedagogy, "School of Life" program, pedagogical class, education, upbringing, career guidance, selection, lesson.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 29.04.2024 yildagi “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarining o‘quvchilarini pedagog kasbiga maqsadli tayyorlash va bitiruvchilarning bandligini ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi 242-son qarori qabul qilindi. Mskur qarorga asosan 2024/2025 o‘quv yilidan boshlab Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Toshkent shahri hamda har bir viloyatda bittadan umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida 10-11-sinf o‘quvchilarini pedagog kasbiga tizimli tayyorlash uchun pedagogik sinflar tajriba-sinov tariqasida tashkil etildi.

Pedagogk snflarda ta’lim samaradorligini oshirrsh maqsadida tegishli o‘n to‘rtta hududdagi pedagogika oliy ta’lim muassasasalar professor o‘qituvchilari blan xamkorlkda, illg‘or xorijiy tajribalar asosida pedagogik sinflar uchun alohida o‘quv dasturlari tayyorlanib aloxida o‘quv dastur ishlab chiqildi.

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universitetini bir guruh pedagog olimlari pedagogik sinflari tashkil etilgan maktablar va biriktirilgan pedagogika oliy ta’lim muassasalari faoliyatini muvofiqlashtirish ularga metodik yordam ko‘rsatish sohasda samaral ishlarn amalga ishirmoqda.

Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida pedagogik sinflarni tashkil etish va bitiruvchilari bandligini ta’minlash tartibi to‘g‘risidagi nizom tasdiqlandi. U

quyidagilarni nazarda tutadi: pedagogik sinflarni tashkil etish tartibi; maktablar va pedagogika yo‘nalishidagi oliy ta’lim muassasalari hamkorligi; pedagogik sinflar bitiruvchilariga tegishli kasb bo‘yicha ishlash huquqini berish[3]

Davlatimiz tomonidan maktabgacha va maktab ta’limi tizimi oldiga qo‘yilgan vazifalar pedagoglik kasbini tanlamoqchi bo‘lgan yuqori sinf o‘quvchilari bilan olib boriladigan kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini qayta ko‘rib chiqishni talab etadi. Shu kunlarda ta’lim tizimida ro‘y berayotgan tub o‘zgarishlar Pedagogika oliy ta’lim muassasalari bitiruvchilarining shaxsiy va kasbiy sifatlariga ham yuqori talablarni qo‘ymoqda.

Umumiy o‘rta ta’lim muassasalari o‘quvchilarining qiziqishlari va kasbiy layoqatini aniqlash, ularni kasbga yo‘naltirish maqsadida so‘rovnoma va test o‘tkazish hamda natijalar asosida o‘quvchilarning qiziqishi hamda layoqatiga ko‘ra kasblarga, jumladan, pedagogika sohasiga yo‘naltirish vazifasini amalga oshirish masalasi dolzarbdir.

O‘quvchilarning qiziqishi hamda layoqatiga ko‘ra kasblarga, jumladan, pedagogika sohasiga yo‘naltirish maqsadida salmoqli ishlar amalga oshirildi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasining 2024 yil 6-yanvardagi 03-RA 1-311-son topshirig‘i ijrosini ta’minlash bo‘yicha chora-tadbirlar rejasi ishlab chiqildi. Ushbu reja dastur asosida 2024 yilning 11-19 may kunlari respublikamizning barcha oliy ta’lim muassasalarining 16 nafar yetakchi professor-o‘qituvchilaridan iborat deligatsiya a’zolari “Xayot maktabi” dasturi doirasda Rossiya davlatining Tatariston Respublikasida 10 kunlik xizmat safarida bo‘lib qaytishdi. Tatariston Respublikasida xizmat safari jarayonida filologiya fanlari doktori, professor E.V.Gafiyatova tomonidan tayyorlanga “Xayot maktabi” dasturi asosida tashkil etilgan pedagogik sinflarning mazmun moxyati, tashkil etish jarayoni, nazariyasi va amaliyoti bilan tanishdik.

Amaliyot dasturi doirasida ishtirokchilarga pedagogk sinflarda dars mashg‘ulotlarini tashkil etishga oid ma’ruzalar, seminarlar, mahorat darslari o‘tkazildi.

“Darslar kecha, bugun, ertaga” mavzusidagi davra suhbatida ta’lim tizimidagi dolzarb masalalar faol muhokama qilindi. KFUning Filologiya va madaniyatlararo aloqa institutining o‘quv-uslubiy ishlar bo‘yicha mutaxassisi L.A. Lisenkova amaliy tajribalari bilan o‘rtoqlashdi. Professor o‘qituvchilarimiz Kazan shahar umum ta’lim maktablari bo‘limi boshlig'i I.M. Urazov, Kazan shahri Vaxitovskiy tumanidagi 18-sonli ingliz tilini chuqur o‘rganishga yo‘naltirilgan umumiy o‘rta ta'lim maktabi direktori R.R. Badrieva, Qozon shahrining 119-sonli umumta’lim maktabi direktori T.P. Fadeeva, Qozon shahrining Novo-Sabinskiy tumanidagi Alohida fanlarni chuqur o‘rganadigan 143-sonli o‘rta maktab direktori L.M. Kanashina, KFU Filologiya va madaniyatlararo aloqa instituti, “Qozon pedagogika” kolleji, 80-sonli o‘rta umumta’lim tatar-rus maktablari yetakchi o‘qituvchilari bilan dastur doirasida tajriba almashindi.

[3] https://www.norma.uz/qonunchilikda_yangi/maktablarda_pedagogik_sinflar_tashkil_etiladi

Safar davomida pedagogik sinflarni tashkil etishning o‘ziga xos xususiyatlari bilan tanishdilar. K. Nasyri nomidagi fanlarni chuqur o‘rganish maktabi xamda, Tatariston Respublikasi Sabinskiy munitsipal okrugining umumiy ta'lim muassasalari bo‘lim boshlig'i I.F. Shokirov o‘z hamkasblari bilan dars mashg‘ulotlarini samarali tashkil etish sirlari bilan o‘rtoqlashdi. Ochiq darslar, kasbiy testlar va treninglar Tatariston Respublikasi Sabinskiy munitsipal tumanidagi Sabinsk o‘rta maktabida (direktor: D.N. Yarullin), iqtidorli bolalar uchun maxsus fanlarni chuqur o‘rgatish o‘rta maktab-internatida (direktor: N.I. Davletshin), Tatariston Respublikasi Sabinskiy munitsipal tumani Kildebyak o‘rta maktabi" (direktor: N.M. Mavlitov) tajribalari bilan yaqindan tanishdilar.

O‘zbekistonlik hamkasblar pedagogik sinflar faoliyati yuqori saviyada tashkil qilinganligi va dastur mazmunini yuqori baholadilar, samimiy qabul uchun tashkilotchilarga minnatdorchilik bildirdilar hamda pedagogik sinflarni tashkil etish bo‘yicha qo‘shma loyihalarni amalga oshirish bo‘yicha kelgusida hamkorlik qilish bo‘yicha fikr almashdilar. Dasturni amalga oshirish natijasida Tatariston Respublikasi va O‘zbekiston Respublikasi ta’lim muassasalari o‘rtasida ta’lim sohasida hamkorlik memorandumlari imzolandi.

Professor o‘qituvchilar delegasyasi “Rossiya-Islom olami: Qozon forumi 2024” XV xalqaro forumida ham ishtirok etishdi.

O‘zbekston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024 yil 29 apreldagi 242-son qaroriga asosan har br viloyatda pedagogik oliy ta’lim muassasalari bilan xamkorlikda pedagogik sinflar tashkil etish rejalashtirilgan. Sirdaryo viloyatida Guliston davlat pedagogika instituti bilan xamkorlikda 10-11-sinf o‘quvchilarini pedagog kasbiga tizimli tayyorlash maqsadda tajriba-sinov tariqasida Guliston shaxar №18 umumiy o‘rta ta’lim maktabi belgilandi. Pedagog kasbiga layoqati va qiziqishi mavjud o‘quvchilar orasidan psixologik tashxislar, so‘rovnoma va tashxis test topshiriqlari Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti hamda Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi tasarrufidagi O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi bilan hamkorlikda tayyorlangan materiallar asosida 25 nafar o‘quvchilar aniqlanib, pedagogik sinflarda o‘qishga yo‘naltirildi.

Pedagogik sinflar faoliyati “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida pedagogik sinflarni tashkil etish va bitiruvchilari bandligini ta’minlash tartibi to‘g‘risida” Nizomga muvofiq olib borilmoqda.

O‘quvchilarda boshlang‘ich pedagogik-psixologik bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish, pedagog kasbini ongli tanlash uchun sharoit yaratish, pedagog kasbiga qiziqishni oshirish va uning maqomini jamiyatdagi o‘rni to‘g‘risidagi tasavvurlarni kengaytirish pedagogik sinflarni tashkil etishning maqsadi hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Maktab va maktabgacha ta’lim vazirligining 2024 sil 3 maydagi 140-sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan o‘quv reja asosida 2024-2025 o‘quv yilining 4 sentabridan boshlab ikki o‘quv yili davomida jami 136 soatlik pedagogik kasbi bilan bog‘liq o‘quv dasturi asosida ta’lim berilmoqda. “Kasbiy ta’lm” (1-modul pedagog kasbi olamida) darslari tashkil qilindi. Ushbu modulni o‘qitish uchun respublika pedagogika OTMning yetakchi professor o‘qituvchilari bilan xamkorlikda tayyorlangan "Pedagog kasbi olamida" pedagogik sinflar uchun o‘quv qo‘llanma (1-modul Pedagog kasbi olamida) tayyorlandi.

Mazkur o‘quv qo‘llanma umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida tashkil etiladigan pedagogik sinflar uchun mo‘ljallangan bo‘lib, pedagog kasbiga kirish, pedagog kasbining ahamiyati, pedagog kasbining shakllanishi va rivojlanishi, O‘zbekistonda pedagog kasbining nufuzi, pedagogik qobiliyat asoslari, shaxsning rivojlanish psixologiyasi qonuniyatlari, pedagog kasbiga jamiyat tomonidan qo’yilgan zamonaviy talablar, pedagog mehnatining ijtimoiy ahamiyati, pedagogik faoliyat, pedagogning nutq madaniyati, pedagogik nazokat, pedagogik qobiliyatni shakllantirish bosqichlari va metodlari, pedagogning muhim shaxsiy va kasbiy fazilatlari, pedagog shaxsining psixologik xarakteristikalari, pedagogik qobiliyat tarkibi, shaxsning o‘zini o‘zi anglash va idrok etish yo‘llari, shaxslararo munosabatva muloqotning psixologik asoslarini qamrab olgan.

O‘quv qo‘llanmada tarbiyachi, uning funksional vazifalari, tarbiyachi kasbining o‘ziga xosliklari, tarbiyachilik kasbining tarkibiy qismlari, MTTda tarbiyachining kasbiy sifatlariga qo‘yiladigan talablar, tarbiyachining shaxsiy va kasbiy fazilatlari, MTT tarbiyachi yordamchisining funksional vazifalari, tarbiyachi yordamchining kasbiy tayyorgarligiga qo‘yiladigan talablar, MTT va oila hamkorligi yo‘nalishlari, tarbiyalanuvchilarni MTTga kunlik qabul qilish va kuzatibqo’yishda ota-onalar bilan muloqot odobi, MTTda sanitariya-gigiena qoidalari haqida ma’lumotlar va tavsiyalar keltirib o‘tilgan.

Shuningdek, o‘zlashtirishning muhim natijasi sifatida bitiruvchilarda o‘quvchilar faoliyatini tashkil etishning asosiy shakl va metodlari, pedagog kasbini tanlovini asoslantira olishi, pedagogik faoliyat jarayonlarini loyihalashtirish, o‘zining faoliyatini baholay olish va tahlil qilish, shaxsiy-kasbiy sifatlarini dastlabki diagnostikasini amalga oshirish, pedagog kasbiy talablariga o‘zining shaxsiy-psixologik xususiyatlari va imkoniyatlarini moslashtirish, pedagog kasbiga barqaror qiziqish, o‘zining kasbiy va shaxsiy rivojlanish strategiyasini belgilash va loyihalash malakalariga ega bo‘lishi kutiladi.

Pedagogik snf o‘quvchilari institutda tashkil etilgan “Ochiq eshiklar kuni” munosabati bilan o‘tkazlgan tadbirda institutida yaratilgan sharoitlar bilan yaqndan tanishdilar, o‘quvchilar institut professor-o‘qituvchilari tomonidan tashkil etilgan ma’ruza darslarida qatnashib, o‘z bilimlarini oshirish imkoniga ega bo‘ldilar. Shuningdek, o‘quvchilar institutning auditoriyalari, laboratoriyalari hamda ilmiy-amaliy markazlarida yaratilgan sharoitlar bilan yaqindan tanishib, oliy ta’lim muassasasida ta’lim olish jarayoni, pedagogik yo‘nalishdagi kasbiy tayyorgarlik imkoniyatlari haqida batafsil ma’lumotga ega bo‘ldilar. Mana shunday tadbirlar o‘quvchilarning kelajak kasbini tanlashda to‘g‘ri qaror qabul qilishiga yordam berish bilan birga, ularning pedagogik sohaga bo‘lgan qiziqishini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanlgan adabiyotlar

3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 79-modda Vazirlar Mahkamasining 29.04.2024 yildagi «Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarining o‘quvchilarini pedagog kasbiga maqsadli tayyorlash va bitiruvchilarning bandligini ta’minlash choratadbirlari to‘g‘risida»gi 242-son qarori

4. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni

ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК ИНСТРУМЕНТ РАЗВИТИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАЦИИ В ШКОЛЕ: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ

Кафтанюк М.К.,
Казанский (Приволжский) Федеральный Университет
Кафедра теории и практики преподавания
иностранных языков, ассистент
e-mail: k_matvey_02@mail.ru

Аннотация: тезесы посвящены исследованию роли проектной деятельности в развитии иноязычной коммуникативной компетенции школьников в условиях современных образовательных тенденций. Рассматривается метод проектов как ключевой инструмент формирования универсальных учебных действий, соответствующих требованиям ФГОС. Автор анализирует эффективность проектных технологий в обучении немецкому языку, подчеркивая их роль в развитии критического мышления, творчества, мотивации и навыков командной работы. Особое внимание уделяется практическому применению языка, межкультурному сравнению и созданию значимых для учащихся проектов. Результаты исследования демонстрируют, что проектная деятельность способствует глубокому усвоению материала, расширению словарного запаса и достижению личностных результатов обучения.

Ключевые слова: проектная деятельность, иноязычная коммуникация, Федеральный государственный образовательный стандарт (ФГОС), коммуникативные навыки, современные образовательные тенденции.

Abstract: the article explores the role of project-based learning in developing foreign language communicative competence among school students within modern educational trends. The project method is examined as a key tool for forming universal learning activities aligned with the Federal State Educational Standard (FGOS). The author analyzes the effectiveness of project technologies in teaching German, emphasizing their impact on critical thinking, creativity, motivation, and teamwork skills. Special attention is paid to the practical application of language, intercultural comparison, and the creation of student-centered projects. The study demonstrates that project-based learning enhances deep understanding of material, vocabulary expansion, and the achievement of personal educational outcomes.

Keywords: project-based learning, foreign language communication, Federal State Educational Standard (FGOS), communication skills, modern educational trends.

В настоящее время одной из важнейших задач среднего общего образования является подготовка учащихся, обладающих коммуникативной компетенцией. Она подразумевает навык видения позиции другого человека, помогает в оценке этой позиции, дает возможность иметь собственную позицию, отличать ее от чужой, а также, отстаивать ее и решать сложившиеся коммуникативные кейсы в различных речевых ситуациях. Современные тенденции в преподавании, а также технологический прогресс в большей степени предопределяют выбор способов и методов обучения, в которых учителя охотнее выбирают интерактивные технологии в образовании. Метод проектов – главный пример.

Актуальность предлагаемого исследования обуславливается недостаточной степенью разработанности проблемы эффективного применения метода проектов при обучении иностранному языку для развития коммуникативных навыков обучающихся. Метод проектов - один из основных принципов

современного образования, в том числе и в рамках Федерального государственного образовательного стандарта (ФГОС) [Амирханова Г. Ш., Мусханова И. В. 2020, с. 246-248]. Он предполагает организацию учебного процесса в форме проектной деятельности, при которой ученики самостоятельно исследуют интересующие их темы, решают проблемы, создают проектные продукты и представляют результаты своей работы.

Проектная деятельность предоставляет учащимся возможность активного участия в образовательном процессе. Ученики, участвуя в проектах, учатся работать в команде, принимать решения, анализировать информацию, выстраивать аргументацию и демонстрировать свои навыки коммуникации. В результате проектной деятельности формируются такие важные навыки, как критическое мышление, самооценка, умение решать проблемы, творческое мышление и т.д. Важно, чтобы проекты были интересными и актуальными для учащихся, чтобы они могли проявить свою индивидуальность, таланты и способности. Проектная деятельность позволяет учащимся применять знания на практике, что способствует их глубокому пониманию и усвоению [Аникина Ю. В. 2023, с. 3-6].

Таким образом, использование проектной деятельности в образовательном процессе является эффективным способом формирования коммуникативных навыков учащихся, что в конечном итоге способствует их успешной адаптации в современном обществе и достижению личностного и профессионального успеха.

В результате проектной деятельности учащихся создается продукт, который они сами разрабатывают и реализуют [Белкина А. П. 2020, с. 27-33]. Этот процесс приносит детям положительные эмоции от достигнутого успеха. Такой подход способствует повышению мотивации учащихся к учебному процессу. При организации проектной деятельности на среднем этапе обучения формируется навык работы как индивидуально, так и в группе. Современные технологии обучения иностранному языку акцентируют внимание на значимости сотрудничества и взаимодействия между учениками как ключевого фактора, способствующего эффективному обучению [Астафьева А. Е. 2019, с. 37-41]. Проектные технологии базируются на цикличной форме организации и построения учебного процесса, где каждый цикл будет рассматриваться, как конечный период учебы, который будет направлен на достижение конкретной цели и конкретных задач в рамках общей цели овладения немецким языком.

При работе над проектом необходимо соблюдать несколько условий, а именно: нужно вовлекать всех учеников класса в работу над продуктом проекта, предлагая каждому такие задания, которые бы соответствовали его языковому уровню; тематика проводимого проекта может быть связана, например, со страной, язык который изучается, так или со страной проживания, для того, чтобы учащиеся могли сравнить события и факты из выбранных для сравнения культур; проблема, предлагаемая ученикам, должна стимулировать использование информации из различных областей знаний и источников [Емельянова Е. В. 2023, с. 115-117].

Для эффективной мотивации школьников к активной учебной деятельности, им следует предлагать интересную и значимую проблему. Проектный метод помогает школьникам перейти от простого запоминания информации к осознанному усвоению новых знаний [Елхимова Е. М., Шимичев А. С. 2020, с. 42-47].

Метод проектов может быть использован почти в любой теме на уроке иностранного языка. Проектные технологии в обучении иностранному языку представляют собой подход, где каждый проект связан с определенной темой и разрабатывается на протяжении нескольких уроков. Данные технологии дают возможность ученикам не только рассказывать о себе и своей жизни, но и создавать разнообразные творческие работы, такие как журналы, макеты и другие проекты. Итак, проектная деятельность дает возможность развивать творческое мышление и воображение учащихся посредствам решения задач. Создание проектов требует больше времени на подготовку и представление, чем на другой вид деятельности в школе.

Проектная работа играет важную роль в обучении иностранному языку. Она открывает возможности использования языковых элементов от А1 до С1 уровня. Овладение языком с помощью проектных технологий приносит удовольствие от работы над проектом. Проекты вовлекают учеников в новую культурную среду, способствуя достижению личностных и предметных результатов обучения.

Список литературы:

1. Амирханова Г. Ш., Мусханова И. В. Проектная деятельность в образовании: механизмы развития // Мир науки, культуры, образования. 2020. № 2. С. 246-248. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/proektnaya-deyatelnost-v-obrazovanii-mehanizmy-razvitiya

2. Аникина Ю. В. Организация проектной деятельности на уроках иностранного языка в рамках реализации ФГОС // Диалог на равных: материалы региональной научно-практической конференции, посвященной Году педагога и наставника (Воронеж, 10 февраля 2023 года). 2023. С. 3-6.

3. Астафьева А. Е. Проектная деятельность в процессе обучения иностранному языку: методические рекомендации // Успехи гуманитарных наук. 2019. № 9. С. 37-41. URL: https://mhs-journal.ru/wp-content/uploads/2019/12/_mhs_9.pdf#page=37

4. Белкина А. П. Использование современных технологий на уроках иностранного языка в школе // Система менеджмента качества в вузе: здоровье, образованность, конкурентоспособность. 2020. С. 27-33. URL: https://uralgufk.ru/sites/default/files/news/files/2020_gotovyy.pdf#page=28

5. Елхимова Е. М., Шимичев А. С. Организация иноязычной проектной и научно-исследовательской деятельности в контексте нацпроекта" Образование" // Подготовка учителя иностранного языка в контексте национального проекта «Образование»: сборник научных трудов. ННГУ им. Н. И. Лобачевского, 2020. С. 42-47. URL: http://lib.lunn.ru/LunnDigitalDocsClosed/DR279303.pdf#page=43

KOUCHING YONDASHUVNI JORIY ETISHNING INNOVATSION DIDAKTIK MODELI VA UNING KOMPONENTLARI

Nurumbekova Ya.A.,
Guliston davlat pedagogika instituti
“Pedagogika va psixologiya” kafedrasi mudiri, dotsent
nurumbekova72@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada kouching yondashuvni joriy etishning innovatsion didaktik modeli va uning komponentlari, kouchtexnologiyalar asosida mutaxassis tayyorlash modeli atroflicha yoritilgan.

Kalit so‘zlar: kouch, kouching, model, komponent, innovaiya, kous texnologiya. pedagog, mutaxassis.

Аннотация: В статье подробно описана инновационная дидактическая модель реализации коучингового подхода и ее компонентов, а также модель подготовки специалистов на основе коучинговых технологий.

Ключевые слова: коучинг, тренерская работа, модель, компонент, инновация, технология коучинга. преподаватель, специалист

Abstract: this article provides a detailed description of the innovative didactic model of implementing the coaching approach and its components, a model of training specialists based on coaching technologies.

Keywords: coaching, coaching, model, component, innovation, coaching technology. pedagogue, specialist

Biz oldimizga qanday vazifa qo‘ymaylik, qanday muammoni yechish zaruriyati tug‘ilmasin, gap oxir-oqibat, baribir kadrlarga va yana kadrlarga borib taqalaveradi. Mubolag‘asiz aytish mumkinki, bizning kelajagimiz, mamlakatimizning kelajagi o‘rnimizga kim kelishiga yoki boshqacharoq aytganda, qanday kadrlar tayyorlashimizga bog‘liq. Albatta bugungi kunda, kadrlar tayyorlash sifatini oshirishda pedagoglarning kouching pozitsiyasi muhim o‘rin tutadi. Zamonaviy bilim berish uchun avvalo, murabbiyning o‘zi ana shunday bilimga ega bo‘lishi kerak.

Pedagogika-psixologiya –innovatsion kouching tizimi asosida o‘quv jarayonini takomillashtirish, shaxsni rivojlantirish, oliy tizimda talaba va magistrlarda kouching kompitensiyalarini rivojlantirishning didaktik modelini ishlab chiqish tadqiqot ishimizning asosiy ilmiy konsepsiyasi hisoblanadi. Ushbu model komponentlari quyidagicha:

“Innovatsion kouching yondashuv” - muammolar va vazifalarni yechish imkonini beruvchi, innovatsion kouching instrumentlari, texnikasi va metodlari va usullari, tamoyillari majmuini tushuntiruvchi yangicha kategoriyalar umumlashmasi hisoblanadi. Innovatsion kouching yondashuv ta’lim mazmuniga, ta’lim texnologiyalari, talaba va magistrlarni kasbiy pedagogik faoliyatga tayyorlashda, pedagogik jarayonni boshqarishni rivojlantirish, ta’limning barcha sub’ektlarida tizimlashtirilgan bilish motivlari, ta’lim olish ichki ehtiyojga aylanishi, ijodiy tafakkurning asosiy boshlovchiligi evaziga ta’lim sifatini oshishiga hissa qo‘shadi.

“Innovatsion kouching yondashuvning mohiyati shundan iboratki, sub’ektning yosh davrlari bosqichlarida, uning individual, shaxsiy va sub’ektiv-faoliyatli tavsifi birgalikda o‘rganiladi, sub’ektning yaxlitligini tiklash, yuqori darajaga erishishi uchun ta’sir qilish va kompleks tadqiqot olib borishni Kouching kompitensiyasini rivojlpntirishga yo‘nalganlik – shaxsning istiqbolli rivojlanishi

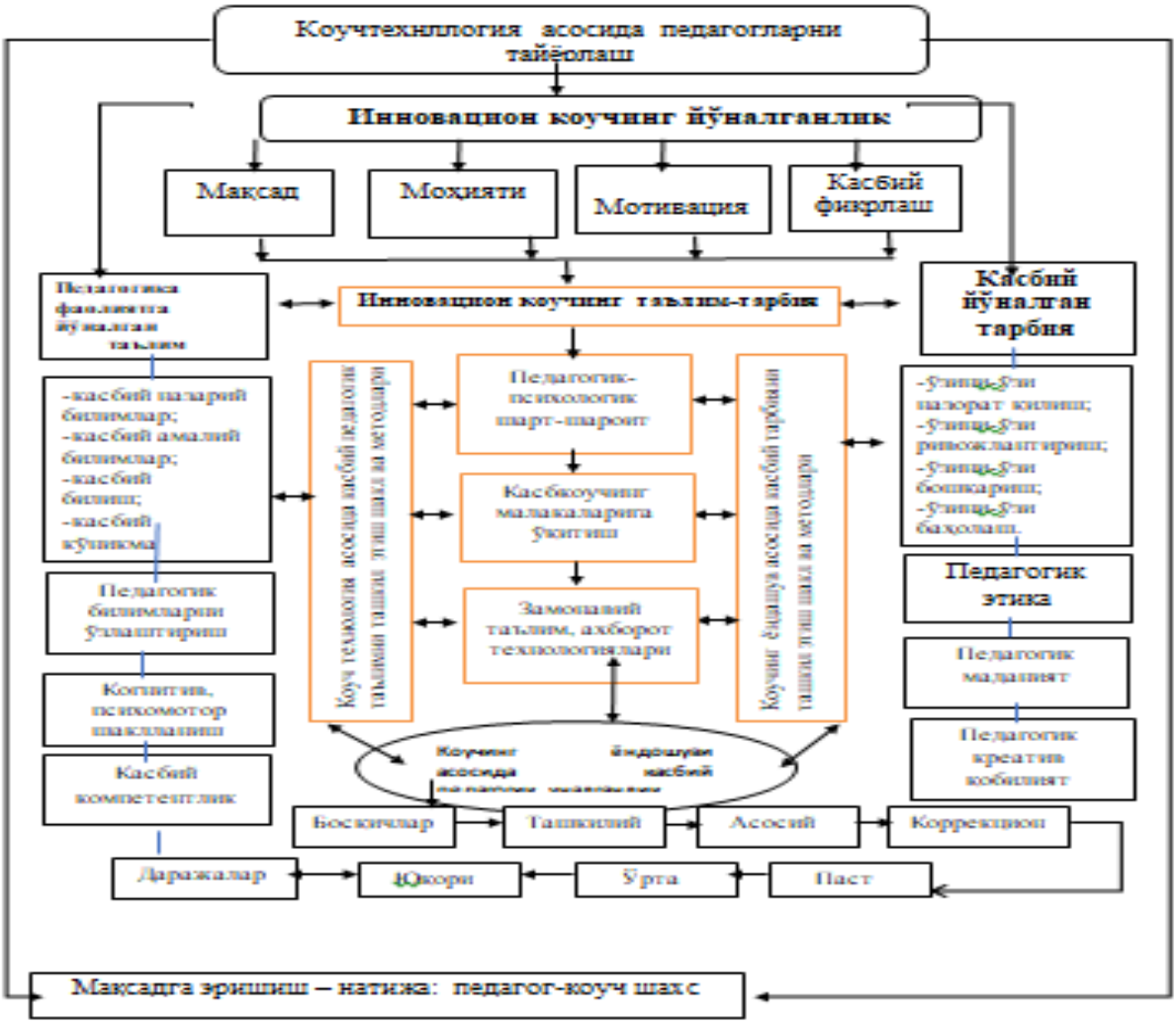
(shuningdek, kasbiy), maksimal kasb faoliyati doirasida va hayot faoliyatida ijodiy o‘zini-o‘zi namoyish qilishni yunaltiruvchi shaxsning umumiy yo‘nalganligi, sifat xarakteristikasidir[1].

Shaxsning yunaltirilganligi - bu integrativ sifat bo‘lib, u o‘z ichiga shaxsning faolligini va uning vektorining asosini aniqlovchi maqsad, qadriyatlar, motivlar, intilishlar va boshqalarni qamrab oladi.

Kouchingga yo‘nalganlik – bu kasb sohasida ham, hayot faoliyati sohasida ham maksimal ijodiy o‘zini bor potensiali ichki imkoniyatini namoyon qilishga, insonni ilg‘or rivojlanishga yunaltiruvchi shaxsning umumiy yunaltirilganligining sifatiy tavsifidir.

Kouchingga yunaltirilganlikning o‘ziga xos mazmuni bo‘lajak mutaxassislarni o‘z kasbiy pedagogik faoliyatlarini amalga oshirishni mo‘ljallashdan iborat.

Kouchinga yo‘nalganligining mazmuni va mohiyatidan kelib chiqqan holda uning tashkil etuvchi komponentlari quyidagicha:

1-rasm. Kasbiy pedagogik faoliyatga kouching yondashuvni joriy etishning innovatsion didaktik modeli.

kasb pedagogik yunalishining asosiy mohiyati-tanlagan kasbning asl mohiyatini chuqur anglab yetish zarurligi bilan bog‘liq;

-kasbiy-muhimlik-shaxs rivojlanishida kasbiy yo‘nalganligik, tayyorgarlik darajasining muhimligi bilan bog‘liq;
o‘z ichiga oladi. Pedagogika oliy ta’lim muassasalarida innovatsion kouching yondashuvi kasbiy pedagogik faoliyatda kouching kompitensiyasini rivojlpntirish yo‘nalganlikni hosil qiladi[2].

-kasbiy maqsadga yo‘nalganlik-kasbiy pedagogik faoliyat uchun aniq maqsadlar belgilab olinganligi, kelgusi kasbiy pedagogik maqsadga yo‘nalganlik darajasining yuqoriligi muhim o‘rin tutadi;

-kasbiy pedagogik motivatsiya-kasbni egallash, munosib kasb egasi bo‘lishga erishish motivatsiyasi hosil qilinishi muhim ahamiyatga ega;

-kasbiy pedagogik kreativlik-kasbiy ijodiy fikrlash qobiliyatiga ega bo‘lish;

-kasbiy pedagogik muvaffaqiyatga intilish-kasbiy pedagogik muvaffaqiyatga erisha olish uchun o‘zini-o‘ziga, kelajakka ishonch tuyg‘usini hosil qilish orqali, muvaffaqiyatga intilishni shakllantirish muhim[3].

Ushbu bandda ishlab chiqilgan model oliy ta’limda talab va magistrlarni innovatsion kouching yondashuv asosida kasbiy pedagogik faoliyatga tayyorlash imkonini beradi. Bu yerda kouching yondashuv bevosita kouchingga yo‘nalganlik bilan bog‘liq bo‘lib, u quyidagilarga asoslanadi:

-Mohiyat - kasb mohiyati, hayot turmush yashashning mohiyati, har bir ish (mehnat)ning, kasbiy faiyat mohiyatini anglab yetish, u uchun pedagogik kasbda nima muhim, pedagogik faoliyatda kouch rolini bajarish qanchalik muhim ekanligini anglashi, his etishi;

-Motivatsiya-hayotga yashashga qiziqish hosil qilish, kasbiy motivatsiyaga erishish, bo‘lajak mutaxassislarni kasbiy pedagogik faolitda kouch rolini shakllantirish, ular shaxsining tarkib topishi, kasbiy pedagogik faoliyatga tayyorgarligiga ta’sir qiladigan kuchli ijtimoiy omil kouching motivatsiyadir;

-Kreativlik – insonning fikrlashida, hissiyotida, muloqotda, faoliyatning alohida turlarida namoyon bo‘luvchi ijodiy imkoniyati, qobiliyati, shaxsni bir butunlikda yoki uning alohida tomonlarini, faoliyati hosilasini, uni yaratish jarayonini xarakterlaydi. Individning nostandart qarorni qabul qiluvchi ichki xususiyatini aks ettiruvchi qobiliyat [4].

- Muvaffaqiyat – kompitentli kouch-pedagog-murabbiy bo‘lish, biror ish ustidan g‘alabaga erishish, ishni samarali bajara olish. Kasbiy biliimlarni egallash jarayonida yanada yuksakroq yutuqlarga erishishdir.

Tadqiqotlarimizda bo‘lajak mutaxassislarni kasbiy pedagogik faoliyatga tayyorlash samaradorligini oshirish maqsadida, pedagogik faoliyatga yangilik kiritish, ta’lim mazmuni va o‘qitish texnologiyasiga o‘zgartirish kiritish, kouching yondashuv asosida kasbiy pedagogik faoliyatga tayyorgarlikni tashkil etish shakl va metodlarini, zamonaviy ta’lim va axborot texnologiyalarini qo‘llashning pedagogik-psixologik shart-sharoitlarini yaratgan holda, kouching kompitensiyalarini rivojlantirigan yo‘naltirilgan o‘qitish bilan pedagogik innovatsiyani amalga oshirish maqsadga muvofiq.

Kouchtexnologiyalari asosida tarbiyalash, bo‘lajak mutaxassislarda o‘z-o‘ziga ishoch, bor ichki imkoniyatlariga ishoch, jamiyatga, o‘z yurtiga, mehnatga, boshqa insonlarga bo‘lgan munosabatlari, milliy g‘oya va mafkura, iftixor tuyg‘ulari, komil

inson sifati shakllantiriladi. O‘zini-o‘zi rivojlantirish va o‘zini-o‘zi boshqarish asosida insonning yangi muvaffaqiyatlarga erishish ehtiyoji, takomillashish, faol hayot tarafdori bo‘lish, ezgu fikrlash o‘z imkoniyatlariga ishonish, hayot mazmunini tushunishi yotadi.

Tadqiqotda taklif etilgan ma’naviy-axloqiy tarbiya – bu millat va jamiyat tomonidan yaratilgan barcha ruhiy va aqliy ne’matlarni shaxs tomonidan o‘zlashtirilib, undan foydalangan holda o‘z axloqini barkamollashtirishga erisha olish darajasini ko‘rsatuvchi mezon bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Anarmatovna, Y. N. (2023). Coaching Skills Improvement System for Future Educator Psychologists. American Journal of Science on Integration and Human Development (2993-2750), 1(10), 82-87.
2. Nurumbekova, Y. (2023). THE TYPES AND MAIN PRINCIPLES OF COACHING. Science and innovation, 2(B2), 243-247.
3. Anarmatovna, N. Y., & Ummatkulovna, X. Z. (2022). IMPROVING THE SYSTEM OF SPIRITUAL AND MORAL-SPIRITUAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS. Journal of Pharmaceutical Negative Results, 1832-1838.
4. Nurumbekova, Y. (2020). Improving the system of spiritual and moral-spiritual training of future teachers. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(9), 411-418.

TARBIYA PEDAGOGIKASIDA ESTETIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

Ergashev R.N.,
Guliston davlat pedagogika instituti
“Pedagogika va psixologiya” professori v.b., p.f.n.
e-mail: ergashev@mail.ru 90 255 14 09

Annotatsiya: ushbu tezisda estetik madaniyatning tarbiya pedagogikasida tutgan o‘rni, uning o‘ziga xos xususiyatlari va nazariy-metodologik asoslari, shuningdek, estetik madaniyatning ijtimoiy-pedagogik xarakterga ega ekanligi, jamiyatdagi roli va asosiy vazifalari, ta’lim va tarbiya jarayonida shaxsni har tomonlama rivojlantirish imkoniyatlari atroflicha yoritilgan.

Kalit so‘zlar: tarbiya pedagogikasi, xalq pedagogikasi, milliy va umumbashariy qadriyatlar, estetik qadriyatlar, estetik madaniyat va uning jamiyatdagi funksional vazifalarni, estetik madaniyatni tarbiyalash vositalari, folklor va uning turlari.

Аннотация: тезисы расскрывают место эстетической культуры в педагогике воспитания, ее специфические особенности и теоритеко-методологические основы, социально-педагогический характер, роль и основные задачи эстетической культуры в обществе, возможности совершенствования всестронне развитой личности в процессе обучения и воспитания.

Ключевые слова: педагогика воспитания, народная педагогика, национальная и обшечеловеческая ценности, эстетические ценности, эстетическая культура и ее воспитательные функции в обществе, средства воспитания эстеческой культуры, фольклор и ее различные виды.

Annotation: the theses reveal the place of aesthetic culture in the pedagogy of education, its specific features and theoretical and methodological foundations, socio-pedagogical character,

role and main tasks of aesthetic culture in society, possibilities of improving a comprehensively developed personality in the process of training and education.

Key words: pedagogy of education, folk pedagogy, national and universal values, aesthetic values, aesthetic culture and its educational functions in society, means of education of aesthetic culture, folklore and its various types.

Ta’lim va tarbiya sohasida olib borilayotgan davlat siyosatida o‘sib kelayotgan yosh avlodni milliy va umumbashariy qadriyatlar asosida har tomonlama tarbiyalash, ularda yuksak ma’naviyat va madaniyatni shakllantirish ustuvor vazifa etib belgilangan. [1]

Milliy tarbiya pedagogikasida barkamol shaxsni voyaga yetkazish, uni estetik tarbiyalash masalasiga alohida e’tibor qaratilgan. Shaxsni estetik ruhda tarbiyalash, unda estetik boy dunyoqarashni shakllantirish g‘oyasi ko‘plab pedagog olimlar ijodi (Safarov N.S.ning «O‘zbek xalq pedagogikasida ilg‘or tajriba va g‘oyalar», Safo Ochilning «O‘zbek xalq pedagogikasida ilg‘or tajriba va g‘oyalar», Izmaylov A.E.ning – «Xalq pedagogikasi: O‘rta Osiyo va Qozog‘iston xalqlarining pedagogik qarashlari», Baubekova G.D., Ibragimova G.X.larning – «Pedagogik meros...» kabi asarlari)da o‘z aksini topgan. [2]

Tarbiya pedagogikasining asosiy g‘oyasi – barkamol shaxsni tarbiyalash, ularni komil inson qilib voyaga yetkazishdir. Zero, inson o‘z tabiatiga ko‘ra, albatta, har doim go‘zallikni his etib yashash, o‘zini-o‘zi takomillashtirib borishga harakat qiladi.

Xalq ertaklaridagi qahramonlar o‘zida milliy g‘ururni mujassam etgan oqil va dono, go‘zal va mehnatsevar, o‘ktam va ko‘rkam bo‘ladilar. Xalq maqollarida: «Shunday inson bo‘lginki, senga qarab xalqing qanday ekanligini bilishsin, o‘z xalqingning munosib o‘g‘loni (qizi) bo‘l». Xalq og‘zaki ijodi o‘zining shakli, ixchamligi va go‘zalligi bilan insonni estetik ruhda tarbiyalaydi. Ayniqsa, ertaklarda o‘z aksini topgan estetik shakllar, obrazlarni yuksak poetik so‘zlar bilan tarannum etilishi, go‘zal tabiatni tasvirlash, uni asrab avvaylashga chorlash – bularning hammasi estetik-tarbiyaviy imkoniyatlarni yanada kuchaytiradi.

Bizning xalqimiz uchun terak – bu muqqaddas daraxt, u – Vatan timsoli. Vatanga muhabbat uyda o‘sayotgan terakni sevishdan boshlanadi. O‘zbek terakni faqat foydali bo‘lganligi uchun emas, eng avvalo – go‘zalligi uchun sevadi. Terakzorlar ona yerimizning xayratlanarli husni hisoblanadi. Dono xalqimiz: «Terak ek – bog‘ yarat», – deb bejiz aytmagan. [3]

Milliy tarbiya pedagogikasi an’analarida atrofdagi olam: «quyosh va inson qalbi, qum zarachalari-yu, shudring tomchisi»gacha bo‘lgan hamma narsa – tarbiya vositasidir. Tabiatdagi umumiy uyg‘unlik, undagi barcha go‘zalliklar – estetik tarbiya vositasi bo‘lib xizmat qiladi.

Folklor – xalq donishmandligining og‘zaki ijodi: ertaklar, maqollar, hikmatli so‘zlar, topishmoqlar, matallar, qo‘shiqlar, o‘yinlar – bular xalq pedagogikasining yodgorliklari bo‘lib, estetik tarbiyaning bebaho vositasi hisoblanadi. Ular bolalar dunyosiga o‘ta noziklik va jozibadorlik bilan kirib boradi, ularni ma’naviy jihatdan boyitadi. K.D.Ushinskiy aytganidek, «Xalq – birinchi tarbiyachidir».

Xalqimiz bolalarni mehnat faoliyati jaryonida tarbiyalagan – mehnat ma’naviyat va estetik qadriyatlarning asosiy mezoni bo‘lib kelgan va shunday bo‘lib

qoladi. Mehnat faoliyatiga qo‘shiq jo‘r bo‘lgan, ko‘zlar quvonishi, badiiy ijodiy tus berish uchun mehnat qurollariga san’atkorona, nazokat va mehr bilan bezak berilgan. Turmushga ziynat, bayramlarga badiiy-estetik tus berilgan. Shu tariqa badiiy-estetik did tarbiyalangan. Xalqimiz tomonidan yaratilgan go‘zalliklar nafaqat xalq pedagogikasining yutug‘i, balki, uning madaniyatidan ham guvohlik beradi. Xalqimizda turmush estetikasi qanday bo‘lsa, ahloq-odob ham shunday yuksak bo‘lgan. Go‘zallik va yaxshilik har doim yonma-yon bo‘lgan. [4]

O‘rta asr buyuk Sharq mutaffakkir-pedagog-olimlarning bizgacha yetib kelgan pedagogik merosi bugungi kun yoshlariga ta’lim-tarbiya berishda ham dolzarb hisoblanadi. Shunga ko‘ra, Izmaylov A.E., Mashkevich A.A.larning «O‘rta Osiyoda o‘rta asr pedagogik g‘oyalari», Nishonova S.ning «Uyg‘onish davri pedagogik fikr taraqqiyotida barkamol inson tarbiyasi», Tllashev X.X.ning «Mutafakkirlar ta’lim va tarbiya haqida», «Yaqin va o‘rta Sharq qomusiy olimlarning o‘rta asrlarda umumpedagogik va didaktik qarashlari», Boboxonov M.ning «O‘zbek ma’rifatparvarlari san’at haqida» kabi asarlari bo‘lajak o‘qituvchi shaxsida estetik madaniyatni shakllantirish mavzusidagi tadqiqot ishimizga asos bo‘la oladi.

Buyuk Sharq mutafakkirlari – Abu Ali ibn Sino, Abu Rayxon Beruniy, Ahmad Yassaviy, Yusuf Xos Xojib, Amir Temur, Mirzo Ulug‘bek, Alisher Navoiy, Zahriddin Muhammad Bobur, al-Buxoriy va boshqalarning ijodida inson ulug‘ zot ekanligi, uning ma’naviy tarbiyasi, go‘zalikka sadoqati va muhabbati, bu borada o‘zini takomillashtirib borishi muammolari har tomonlama ochib berilgan. Masalan, A.Navoiy xalqimiz to‘plagan ma’naviy qadriyatlarni ona-Yerga qiyoslab, undan bahramand bo‘lish orqali yuksak madaniyatga erishish mumkinligini uqtiradi. Uning ta’kidlashicha, inson o‘z xalqining ma’naviy madaniyati, uning ma’naviy xazinasiga qanchalik yaqin borsa, u shunchalik yuksaklikka erishadi.

Ayniqsa, biz uchun Abu Nosir Forobiyning go‘zallik, san’at, uning estetik xususiyatlari xaqidagi g‘oyalari, fikrlari, ishlari muhim ahamiyat kasb etadi. Farobiy har qanday predmetning go‘zalligi, undan turmushda optimal foydalanish va yuksak mukammalikka erishishdan iborat, deb hisoblaydi. Uning ta’kidlashicha, insonda tashqi va ichki go‘zallik bo‘ladi. Birinchisi, tabiiy go‘zallik bo‘lib, u libos va bezaklar yordamida erishilgan go‘zallikdan ustun turadi. Ikkinchisi – ichki go‘zallik bo‘lib, u yuksak ahloqiy xulq-atvorga ega bo‘lgan, har tamonlama rivojlangan shaxsda namoyon bo‘ladi. Uning so‘zi bilan aytganda: «Davlati borning davlatini bezaydi, nochorning esa nochorligini yashiradi». [4]

Farobiyning fikricha, san’atning maqsadi his-tuyg‘u va tasavvurlarni uyg‘otishdan iborat. Uning ta’kidlashicha, ijodkor o‘zining ijodiy tasavvurlarini ishga solib, umumiy g‘oyalarini muayyan badiiy obrazlarda mujassam etadi. Farobiy mantiq doirasida she’riyat va notiqlik bilan shug‘ullangan. She’riyatni tasniflaydi. Musiqani – fan sifatida o‘rganib, uni cholg‘uchilik va qo‘shiq ijrochilligi qoidalari bilan bog‘liq bo‘lgan musiqa amaliyotiga va uni ijro etishdan holi tarzda o‘rganiladigan musiqa nazariyasiga ajratadi.

Kuy ohanglarida uyg‘unlik va usulni, fanda – garmoniya va ritmikani ajratib ko‘rsatadi. Ritmik mimikani – tovushlarga emas, musiqa mazmuniga bog‘liq bo‘lgan (raqs, xoreografiyadagi) harakatlardir, deb qaraydi.

Farobiy o‘zining bir necha asarlarida estetik g‘oyalarni ilgari suradi: «She’riyat qonun-qoidalari haqida mulohazalar», «Notiqlik san’ati», «Musiqa haqidagi fanga kirish», «Musiqa ilmining unsurlari haqida risola», «Ohanglar tasnifi». [5]

O‘zbek ma’rifatparvarlari – Furqat, Muqimiy, Zavqiy, Avaz O‘tar, Hamza Hakimzoda Niyoziylar san’atning maqsadi va hayotda tutgan o‘rni haqidagi qarashlari, tamoyillari, fikr va g‘oyalarida estetik muammolar, go‘zallik masalalariga katta e’tibor qaratilgan. Go‘zallikni yaratuvchilarga nisbatan o‘z estetik nuqtai nazarlari bo‘lgan. San’atning inson hayotida tutgan o‘rni va vazifalari, uning yuksak ma’anaviy-estetik tarbiyaviy roli, estetik his-tuyg‘u, go‘zallikni ko‘ra bilish va tushinib yetish kabi qobiliyatlarining rivojlanishi, undan zavqlanish, ilhomlanish va go‘zal fazilatlarining ortib borishiga ta’siri haqida o‘z fikr-mulohazalarini bildirishgan. O‘zbek ma’arifatparvarlari ijodi – o‘zbek xalqi tarixining estetik tafakkuri zarvaraqlaridan joy olgan bo‘lib, ular o‘qituvchilarda estetik madaniyatni shakllantirishda metodologik asos bo‘lib xizmat qilishga munosibdir.

Mavjud metodologik asoslarga tayangan holda bo‘lg‘usi o‘qituvchilarda estetik madaniyatni shakllantirish muammosini hal etish bilan pedagogik ta’limning sifat va samadorligiga erishish mumkin, chunki bo‘lajak pedagog kadrlarni kasbga tayyorlashda bu ko‘rsatkich muhim o‘rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O`zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to`g`risida”gi PF-60-son Farmoni. –T., 2022. lex.uz

2. Қуронов М. Миллий тарбия. Монография. –Т., “Маънавият”, 2007

3. Xoshimov K., S.Ochil. O‘zbek pedagogikasi antologiyasi. O‘quv qo‘llanma. II- jild. -T.: O‘qituvchi, 1999

4. Воспитательная работа в национальной школе. Учебная программа. Казанский федеральный университет РФ. Казань – 2019. - 13 стр.

5. Жабборов И. Ўзбек халқ этнографияси. –Т.: 1990

ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА СИФАТЛИ ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ЭТИШГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР ТАҲЛИЛИ

МАМАЖАНОВ И.Г.,
Қўқон университети Андижон филиали
академик ишлар бўйича проректор, п.ф.ф.д., доцент

Аннотатсия. Мазкур мақолада олий таълим тизимида олиб борилаётган ислоҳотлар, ҳукуматимиз томонидан мазкур соҳада қабул қилинган меъёрий ҳужжатлар таҳлили ва уларнинг натижалари, олий таълим муассасаларида таълимни ташкил этишга таъсир этувчи омиллар ўрганилган. Шунингдек, илм-фан, таълим ва ишлаб чиқариш интеграциясини таъминлаш, фан, таълим ва ишлаб чиқариш интеграцияси, талабалар мустақил таълимини этиш, уларга яратилган шарт-шароитлар, моддий техник база ва уни янада ривожлантириш борасидаги фикр-мулоҳазалар назарий таҳлил қилинган.

Таянч сўзлар: олий таълим, сифат ва самарадорлик, таълим, фан ва ишлаб чиқариш, интеграция, мустақил таълим, профессор-ўқитувчилар таркиби, моддий-техник база.

Аннотатсия. В данной статье изучаются реформы, проводимые в системе высшего образования, анализ нормативных документов, принятых нашим правительством в этой сфере, и их результаты, факторы, влияющие на организацию образования в высших учебных заведениях. Кроме того, теоретический анализ мнений об обеспечении интеграции науки, образования и производства, интеграции науки, образования и производства, достижении самостоятельного обучения студентов, создаваемых для них условий, материально-технической базы и ее дальнейшего развития.

Ключевые слова: высшее образование, качество и эффективность, образование, наука и производство, интеграция, самостоятельное образование, профессорско-преподавательский состав, материально-техническая база.

Annotation. This article examines the reforms carried out in the higher education system, the analysis of regulatory documents adopted by our government in this area, and their results, factors influencing the organization of education in higher educational institutions. In addition, a theoretical analysis of opinions on ensuring the integration of science, education and production, the integration of science, education and production, achieving independent learning for students, the conditions created for them, the material and technical base and its further development.

Key words: higher education, quality and efficiency, education, science and production, integration, independent education, teaching staff, material and technical base.

Ўзбекистонда 1997 йилдан буён ҳар бир йилга шу даврда ривожланишларнинг муҳим йўналишларини ифода этувчи ном бериш анъанага айланган. Президентимиз Ш.Мирзиёев томонидан шу анънанани давом эттирган ҳолда, 2022 йил 20 декабрь куни Олий Мажлисга Мурожаатномаси чоғида 2023 йил номини **“Инсонга эътибор ва сифатли таълим йили"** [6] деб, эълон қилинганлиги, бугунги кундаги иқтисодий-ижтимоий ислоҳотларни янада жадаллашувига олиб келди десак, муболаға бўлмайди. Охирги йилларда таълим тизимида олиб борилаётган ислоҳотларни санаб адоғига ета олмайдиган даражага етдики, у ҳам бўлса ҳукуматимиз томонидан олиб борилаётган таълим сиёсати замирида ҳамда мазкур соҳа ривожи учун қабул қилинаётган меъёрий ҳуқуқий ҳужжатлар замирида намоён бўлмоқда. Бу борада, “Ўзбекистонда узулуксиз таълимни янада ривожлантириш, таълим соҳасидаги муносабатларни тартибга солиш” мақсадида Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни [1], “.мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш, болаларнинг сифатли мактабгача таълимдан тенг фойдаланишини таъминлаш, мактабгача таълим хизматларининг нодавлат секторини ривожлантириш” мақсадида 2019-йил 8-майда “Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПҚ-4312-сонли қарор[4], “Ўзбекистон Республикасида умумий ўрта ва мактабдан ташқари таълимни тизимли ислоҳ қилишнинг устувор йўналишларини белгилаш, ўсиб келаётган ёш авлодни маънавий-ахлоқий ва интеллектуал ривожлантиришни сифат жиҳатидан янги даражага кўтариш, ўқув-тарбия жараёнига таълимнинг инновацион шакллари ва усулларини жорий этиш” мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 29-апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030-йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5712-сон Фармони [2] “профессионал таълим тизимини илғор

[4] Ўзбекистон Республикаси Президентининг *2019-йил 8-майдаги* “Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПҚ-4312-сонли қарори

хорижий тажрибалар асосида такомиллаштириш, бошланғич, ўрта ва ўрта махсус профессионал таълим босқичларини жорий қилиш орқали меҳнат бозори учун малакали ва рақобатбардош кадрлар тайёрлаш ҳамда мазкур жараёнга иш берувчиларни кенг жалб қилиш” мақсадида 2019-йил 6-сентябрда “Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5812-сон Фармони[3] ҳамда 2019-йил 8-октябрдаги

“Ўзбекистон Республикасида олий таълимни тизимли ислоҳ қилишнинг устувор йўналишларини белгилаш, замонавий билим ва юксак маънавий-ахлоқий фазилатларга эга, мустақил фикрлайдиган юқори малакали кадрлар тайёрлаш жараёнини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш, олий таълимни модернизация қилиш, илғор таълим технологияларига асосланган ҳолда жтимоий соҳа ва иқтисодиёт тармоқларини ривожлантириш” мақсадида “Ўзбекистон

Республикаси олий таълим тизимини 2030-йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сон [4] Фармонларида давлат ва жамият, шахс, узлуксиз таълим, фан, ишлаб чиқаришнинг узвийлиги ва узлуксизлигини таъминлаш асосида таълим сифати ва самарадорлигини таъминлашга, таълим соҳасини тубдан ислоҳ қилиш, ривожланган демократик давлатлар даражасида, юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи юқори малакали кадрлар тайёрлашга ҳамда сифатли таълим асосида ўқув жараёнини ташкил этишга хизмат қилмоқда.

Тадқиқот методологияси. Мазкур тадқиқот давомида таҳлил, синтез ва аналогия усулларидан фойдаланилди. Аниқланган тенденциялар мактабгача таълим, умумий ўрта таълим, ўрта махсус таълим, профессионал таълим, олий таълим, олий таълимдан кейинги таълим, кадрлар малакасини ошириш ҳамда мактабдан ташқари таълим муассасаларида илм-фан, таълим ва ишлаб чиқаришни интеграция қилиш орқали сифат ва самарадорликни ошириш, таълим мазмуни, профессор-ўқитувчилар таркиби, маънавий-маърифий ишлар самарадорлиги, модий техник таъминот, талабалар мустақил ишини ташкил этиш каби бошқа муаммоларини ҳал қилиш орқали меҳнат бозорида рақобатбардош кадрлар тайёрлашга бўлган талаб юқорилигини кўрсатади.

1-расм. Узлуксиз таълимни ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари

Адабиётлар таҳлили. Олий таълим муассасаларида сифатли таълимни ташкил этиш муаммоси нафақат педагог олимлар балки, олий таълим муассасаларида фаолият олиб бораётган ҳар бир раҳбар ва педагоглар жамоаси олдида турган масалалардан ҳисобланади. Мазкур муаммо ҳукуматимиз томонидан қабул қилинган ҳуқуқий меъёрий ҳужжатлар, педагог олимларнинг илмий-тадқиқотлари замирида намоён бўлмоқда. Хусусан, Б.Мирзаевнинг “Олий таълимнинг ривожлантириш истиқболлари”, А.Реймов “Ислоҳотлар-таълим самарадорлигининг мезони”, Ў.Саломовнинг “Спин-офф корхоналри олий таълим муассасасалари иқтисоди ва нуфузини оширади”, С.Самандарованинг “Таълим сифатини ошириш университетларнинг ўз қўлида”, Л.Мигишовнинг “Олий таълим муассасаларида маънавий-маърифий ишлар: муаммо ва ечимлар”, Б.Мирқосимовнинг “Халқаро ва миллий тажриба уйғунлиги” ҳамда Ш.Мустафоқуловнинг “Замонавий тенденциялар билан академик мустақиллик сари” номли мақолаларида бугунги олий таълим тизимида олиб борилаётган ислоҳотлар ва уларнинг натижалари, таълим сифати ва самрадорлигини ошириш муаммолари, хорижий тажрибаларларни олий таълим муассасаларига тадбиқ этиш, таълим сифати ва самарадорлигини таъминлашнинг ўзига хос жиҳатлари очиб берилган [13].

Таҳлил ва натижа.

Олиб борилаётган илмий тадқиқотлар натижаси ўлароқ таълим муассасаларида сифатли таълим асосида ўқув жараёнини ташкил этишга таъсир этувчи қуйидаги омилларни кўрсатиб ўтиш мумкин:

1. Таълим мазмуни. Ўқув жараёнларини сифат ва самадорлигини таъминлашда аосий кўрсатгичлардан бири бу, албатта таълим мазмунидир. Таълим мазмуни унинг мақсадига мувофиқ, ижтимоий шарт-шароит, фан ва техника, санъат ҳолати ва шу кабини ҳисобга олган ҳолда белгиланади ва у

Давлат таълим стандарти, таълим йўналишлари ва мутахассисликларнинг малака талаблари, ўқув режа, дарслик ва ўқув қўлланмаларни ўз ичига олади.

Давлат таълим стандарти – кадрлар тайёрлаш сифатига, таълимнинг мазмунига қўйиладиган умумий талабларни, таълим олувчилар тайёргарлигининг зарур ва етарли билим даражаси ҳамда олий таълим муассасаси битирувчиларига қўйиладиган умумий талабларни, ўқув юкламасининг ҳажмини, таълим муассасалари фаолияти ва кадрлар тайёрлаш сифатини баҳолаш тартиблари ҳамда механизмини белгилайди. Малака талаблари – олий таълим босқичи битирувчисининг билим, коникма ва компетенцияларига қўйиладиган талабларни ифодалайди. Ўқув режа – олий таълимнинг муайян бакалавриат таълим йўналиши ва магистратура мутахассислиги бўйича ўқув фаолияти турлари, ўқув фанлари ва курсларининг таркиби, уларни ўрганишнинг изчиллиги, соатлар ва кредитлардаги ҳажмини таълим даврининг тўлиқ муддатини белгилайдиган ҳужжатдир [8]. Дарслик-муайян фанга доир билим асосларини маълум тартибда баён этадиган ва юқори маънавий-ғоявий, илмий услубий савияда ёзилган китоб бўлиб, ўқув адабиётининг асосий ва етакчи туридир.

2. Таълим муассасаларида педагогларнинг таркиби. Маълумки, таълим муассасаларида ўқув жараёнида таълим сифатини таъминлашга хизмат қиладиган омиллардан бири бу педагогларнинг таркиби, уларнинг илмий салоҳияти ва албатта, ўқув жараёнида қўллайдидиган таълим методлари ва воситаларидир.

Шуни таъкидлаш жойизки, ҳар қандай сифатли таълим муаллимга, ўқитувчига, тарбиясига ҳамда уларнинг педагогик маҳоратига боғлиқ. **Педагогик маҳорат** – “Ўз касбининг моҳир устаси бўлган, юксак даражада маданиятли, ўз фанини чуқур биладиган, ёндаш фанлар соҳаларини яхши таҳлил эта оладиган, тарбиялаш ва ўқитиш услубиятини мукаммал эгаллаган мутахассисга хос бўлган хислатдир” [9]. Бугунги кунда педагогика соҳасида олиб борилаётган илмий тадқиқотларда “Ўқитувчиларнинг маҳорати”, “Замонавий ўқитувчининг қиёфаси”, “Ўқитувчиларнинг касбий компетентлиги” мавзуларда бир қатор изланишлар олиб борилмоқда.

3. Педагог ва талаба-ёшларга яратилган шарт-шароитлар.

Таълим муассасаларида ўқув жараёнида таълим сифатини таъминлашга хизмат қиладиган омиллардан бири таълим олувчи ва таълим берувчиларга яратилган шарт-шароитлар билан изоҳланади. Бугунги кунда Республикада узлуксиз таълим тизимида фаолият олиб бораётган таълим муассасаларида ҳам талаба-ёшларга ҳам ўқитувчиларга яратилган шарт-шароитлар бир ҳил эмас. Шунингдек, давлат таълим муассасаларида яратилган шароитлар билан нодавлат ёки хорижий таълим муассасаларида яратилган шарт-шароитлар тубдан фарқ қилмоқда. Баъзи давлат таълим муассасаларида нодавлат ва хорижий таълим муассасаларига нисбатан етарли даражада талаба-ёшлар ва ўқитувчилар учун яратилган шароитлар етарли бўлмаганлиги учун ҳам давлат таълим муассасаларида фаолият олиб бораётган тажрибали, илмий даражага эга бўлган педагогларни нодавлат ёки хорижий таълим муасасаларига ўтиб кетишларига сабаб бўлмоқда. Бу албатта, таълим сифати ва самарадорлигига

таъсирини ўтказмай қўймайди. Аввало, узлуксиз таълим тизимида шарт-шароитлар деганда асосан таълим олувчининг ўқиши, билим олиши учун ҳамда ўқитувчининг фаолият олиб боришини таъминлай олишига хизмат қила оладиган жиҳатлар назарда тутилади.

4. Таълим муассасаларининг молиявий мустақиллиги ва барқарорлигини таъминлаш, моддий-техник таъминотини мустаҳкамлаш. Таълим сифати ва самарадорлигини таъминлашга хизмат қиладиган омиллардан бири бу таълим муаассасаларининг молиявий мустақиллиги ва барқарорлигини таъминлаш, моддий-техник таъминотини мустаҳкамлашдир. Охирги йилларда ҳукуматимиз томонидан олиб борилаётган таълим ислоҳотлари натижасида таълим муассасаларининг молиявий мустақиллиги ва моддий-техник базаси мустаҳкамланди. Аммо, бу борада яна бир қатор ишларни амалга ошириш, инновацияларни тадбиқ этиш ҳар бир таълим муаассасаси раҳабари олдида турган вазифалардандир.

5. Таълим сифати ва самарадорлигини таъминлашга хизмат қиладиган омиллардан бири **бу, таълим жараёнига рақамли технологиялар ва замонавий усулларни жорий этишдир.** Бугун жадаллик билан кечаётган рақамлашув жараёни “янги иқтисодиёт”ни вужудга келтирди. Бу иқтисодиётнинг номи бир сўз билан айтганда “Рақамли иқтисодиёт”дир. Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизимини 2030-йилгача ривожлантириш концепциясининг “таълим жараёнига рақамли технологиялар ва замонавий усулларни жорий этиш” асосий йўналишларидан бири бўлиб, мазкур йўналишда бир қатор ижобий ишлар амалга оширилганлиги қувонарли ҳолдир. Бу борада, таълим муассасаларида педагог кадрларнинг касбий маҳоратини узлуксиз ривожлантириб бориш учун қўшимча шароитлар яратилди, таълим жараёнларини рақамли технологиялар асосида индивидуаллаштириш, масофавий таълим хизматларини ривожлантириш, вебинар, онлайн, «blended learning», «flipped classroom» технологияларини амалиётга кенг жорий этила бошланди, замонавий ахборот-коммуникация технологиялари асосида масофавий таълим дастурларини ташкил этилмоқда.

6. Таълим муассасаларини тизимли ривожлантириш ва бошқарув фаолиятини такомиллаштириш таълим сифати ва самарадорлигини таъминлашга хизмат қиладиган омиллардан яна биридир.

Президентимиз Ш.Мирзиёевнинг 2022 йил 20 декабрь куни Олий Мажлис ҳамда Ўзбекистон халқига қилган Мурожаатномасида “....хусусий ташаббусларни янада кенгайтириш, уларга янги истиқболларни очиш мақсадида энди «қўл бошқаруви»дан — аниқ натижага ишлайдиган тизимли бошқарувга ўтиш вақти келди” деб таъкидлаганлиги замирида бугунги кун раҳбари одамларни рози қила олиши, бошқарув фаолиятига виждонан ёндошиши, ўз фидоийлиги ва ватанпарварлиги билан ибрат бўла олиши бугунги кунда барча соҳаларда каби таълим тизимида фаолият олиб бораётган бошқарув кадрларига яна бир бор масъулият юклайди [10]. Шу нуқтаи назардан 2023 йил “Инсонга эътибор ва сифатли таълим” деб эълон қилинганли бежизга эмас, албатта.

7. Юқори малакали мутахассислар тайёрлаш жараёнига кадрлар буюртмачиларини фаол жалб этиш, фан, таълим ва ишлаб чиқариш интеграциясини таъминлаш таълим сифати ва самарадорлигини таъминлашга хизмат қиладиган омиллардан асосийларидан ҳисобланади. Бугунги олий таълим муассасалари олдига қўйилаётган асосий вазифалардан бири бу, илм-фан, таълим ва ишлаб чиқаришни интеграциясини таъминлашдан иборат. Шу сабабли сўнгги йилларда мамлакатимизда таълим тизимининг барча босқичларига, жумладан, олий таълим тизимига ҳам алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу борада Б.Усмонов олий таълим, фан ва ишлаб чиқариш интеграциясини кластерли ёндашув асосида инновацион ривожлантириш масаласини ўрганган бўлиб, у “Олий таълим муассасаси генератор ролини бажариши ифодаланган «Учлик спирал» модели (давлат-ОТМ-ишлаб чиқариш) механизмини қўллаш асосида «таълим, фан ва ишлаб чиқариш»нинг симбиотик инновацион ривожлантиришга асос бўлади” [11] деб таъкидлайди.

8. Маънавий-маърифий ва тарбиявий ишлар таъсирчанлигини ошириш ўқув жараёни сифат ва самарадорлигини таъминлашнинг энг асосий омилларидан ҳисобланади. Бу борада, Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030-йилга ривожлантириш концепциясида “Мактаб — маънавият ва маърифат ўчоғи” концепцияси доирасида олий таълим муассасаларининг умумтаълим мактаблари билан ўқувчи-ёшларни маънавий-маърифий дунёқарашини шакллантириш, ҳуқуқий саводхонлигини ошириш, касбга йўналтириш ва мустақил ҳаётга тайёрлаш каби масалаларда менторлик модели асосида ҳамкорлигини ривожлантириш [4] масаласи илгари сурилганлиги бежиз эмас, албатта. .

9 . Ўқув жараёнини кредит-модул тизими асосида ташкил этиш жараёнида **талабаларни мустақил таълимини ташкил этиш** бугунги кунда олий таълимда таълим сифатини ва самардорилигига таъсир этадиган омиллардан бири сифатида намоён бўлмоқда.

Талабаларнинг мустақил таълимни ташкил этишдан асосий **мақсад** фан (модул) бўйича ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш, бойитиш, амалий кўникма ва малакаларни такомиллаштириш, ахборот билан ишлаш, ўз-ўзини ривожлантириш, когнитив, креатив, ҳамкорликда ишлаш компетенсияларини шакллантиришдан иборатдир [11].

ХУЛОСА

Бугунги кунда таълим сифатини ва самардорлиги оширишда қуйидагиларга эътибор қаратиш зарур:

биринчидан, узлуксиз таълим тизимида фаолият олиб бораётган ҳар бир раҳбарнинг ўрни ва роли, муассасада сифат менежментининг ташкил этилганлик даражаси;

иккинчидан, ҳар қандай таълим муаассасаларини кадрлар билан таъминланиш даражаси (кадрлар таъминоти), кадрлар заҳираси яратилганлиги;

учинчидан, ўқув жараёнини жараёни ташкил этиш ва бошқаришнинг ҳолати, ўқув-меъёрий ҳужжатлар билан таъминланганлиги;

тўртинчидан, моддий-техник базанинг етарлилиги ва молиявий таъминот - дарсларнинг тўлиқ янги педагогик технологиялар ва техникавий жиҳозлар асосида ўтилишини таъминлаш;

бешинчидан, таълим муаассаларида фаолият олиб бораётган педагогларнинг педагогик маҳорат ва педагогик компетенцияга эгалиги;

олтинчидан, олий таълим муассасаларида кадрларнинг рақобатбардошлиги ва бандлиги таъминланганлиги;

еттинчидан, фан, таълим ва ишлаб чиқариш ўртасидаги интеграциянинг йўлга қўйилганлиги;

саккизинчидан, олиб борилаётган илмий-тадқиқот ишларининг натижадорлиги.

Мазкур масалаларни тизимли ҳал қилиниши натижасида, ўйлаймизки, барча таълим муассасаларида таълим сифати ва самардорилигини оширишга эришамиз.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. 2020-йил 23-сентябрь. ЎРҚ-637.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 29-апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030-йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5712-сон Фармони.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 6-сентябрьдаги “Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5812-сон Фармони

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 8-октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030-йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сон Фармони.

5. Ўзбекистан Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020-йил 31-декабрдаги “Олий таълим муассасаларида таълим жараёнини ташкил этиш билан боғлиқ тизимни такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 824-сон Қарори.

6. Ш.Мирзиёев. Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 2022 йил 20 декабрь. https://president.uz/uz/lists/view/5774

7. Ўзбекистон Республикаси олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2021-йил 19-октябрдаги 35-2021-сон буйруғининг 1-иловаси. “Олий таълимнинг давлат таълим стандарти. Асосий қоидалар. (ЎзДТС 3556:2021)

8. https://uz.wikipedia.org/wiki/Darslik.

9. И.Мамажанов. Махсус фанларни ўқитиш методикаси фанидан тақдимот материаллари.

10. И.Мамажанов. Инновацион фаолият асосида таълим тизимини бошқариш. “Mug‘allim hem uzlisiz bilimlendirio” илмий-методик журнал, Нукус, 2023 йил, 2/2-сон. (март-апрель). 126-135 бетлар.

11. Б.Усмонов. Олий таълим, фан ва ишлаб чиқариш интеграциясини кластерли ёндашув асосида инновацион ривожлантириш. Педагогика фанлари доктори диссертация автореферати. Т.:2020, 32-бет.

12. “Олий таълим муассасаларида кредит-модул тизимида талабаларнинг мустақил таълимини ташкил этиш ва назорат қилиш” бўйича Йўриқнома.

13. Ўзбекистонда олий таълим. Илмий, ўқув-услубий, таҳлилий журнал. №2, 2022 йил. www.edujournal.uz

O‘QITUVCHI PEDAGOGIK MAHORATIDA ESTETIK MADANIYAT QIRRALARI

Ergashev R.N.,
Guliston davlat pedagogika instituti
professori v.b., ped. fan. nomzodi
e-mail: ergashev@mail.ru 90 255 14 09
Umirzakova R,
Mirzaobod tumani 27-maktab direktori

Annotatsiya: ushbu tezisda estetik madaniyatning mazmun va mohiyati, uning o‘ziga xos xususiyatlari, ijtimoiy xarakterga ega ekanligi, jamiyatda tutgan o‘rni va asosiy vazifalari, ta’lim va tarbiya jarayonida barkamol shaxsni shakllantirish imkoniyatlari ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: kulturalogiya, madaniyat, ma’naviyat, ma’naviy madaniyat, uning tur va shakllari, estetik madaniyat, barkamol shaxsni shakllantirish omili, “Men” konsepsiyasi.

Аннотация: тезисы раскрывают содержание и сущность эстетической культуры, специфические особенности, социальный характер, роль и основные задачи эстетической культуры в обществе, а также возможности совершенствования всестронне- развитой личности в процессе обучения и воспитания.

Ключевые слова: культурология, культура, духовность, виды и формы духовной культуры, эстетическая культура, фактор совершенствования гармонично развитой личности, концепция «Я».

Annotation: the theses reveal the content and essence of aesthetic culture, specific features, social character, role and main tasks of aesthetic culture in society, as well as the possibilities of improving a comprehensively developed personality in the process of training and education.

Key words: cultural studies, culture, spirituality, types and forms of spiritual culture, aesthetic culture, factor of improving a harmoniously developed personality, the concept of "I".

Uzluksiz ta’lim va tarbiya sohasida olib borilayotgan davlat siyosatida har tomonlama rivojlangan, barkamol shaxsni voyaga yetkazish, ularda yuksak ma’naviy-axloqiy va estetik madaniyatni shakllantirish ustuvor yo‘nalishlardan biridir. Ta’kidlash joizki, insoniyat taraqiyotining barcha davrlarida estetik madaniyatni shakllantirish yetakchi g‘oyalardan biri bo‘lib kelgan va shunday bo‘lib qoladi. Bugungi kunda oliy ta’lim tizimi konsepsiyasi talablaridan kelib chiqqan holda talaba-yoshlarda estetik madaniyatni shakllantirish masalasini ko‘rib chiqish davr talabidir.

Madaniyat – «insoniyatning moddiy va ma’naviy faoliyati natijasida yuzaga kelgan, jamiyat va insonning muayyan tarixiy taraqqiyot bosqichidir». «Keng ma’noda «madaniyat» tushunchasi inson hayotining barcha sohalarini o‘z ichiga

oladi. Tor ma’noda u insonning ma’naviy sohadagi hayotiy faoliyatini anglatadi. Jamiyat va u bilan birga madaniyat ham rivojlanadi. Madaniyat rivojlanishi bilan insonlarning o‘zlari ham o‘zgarib boradi. Madaniyat o‘zining ichki mazmun va mohiyatiga ko‘ra, «insonning jamiyat a’zosi, har tomonlama yetuk va barkamol shaxs sifatida kamolga yetishi, uning faoliyat sub’ekti sifatida hayot kechirishi jarayonida individual – ijodiy, ijtimoiy, intellektual, ahloqiy, estetik va jismoniy rivojlanish mezonidir»[5].

Ma’naviy madaniyat turlari – ma’naviy sohada yuzaga kelgan, targ‘ib va istimol qilish mumkin bo‘lgan faoliyat turlari: «badiiy ijodiyot, ta’lim, tarbiya, ma’rifat, ommaviy axborot vositalarining har xil faoliyat turlari»[6]; siyosiy, estetik, badiiy, axloqiy va boshqa madaniyat turlaridir. Ma’naviy madaniyat turlarida milliy va umuminsoniy mazmun ustuvorlik qilishi, barkamol shaxsni tarbiyalashda ulardan maksimal foydalanish ko‘zda tutilayotganligi masalasiga alohida e’tibor qaratish zarur. Estetik madaniyatning o‘ziga xos xususiyatlari, xarakteri, mazmun va mohiyati, asosiy vazifalari nimalardan iborat ekanligini aniqlash lozim.

Ilmiy adabiyotlarda «madaniyat» tushunchasining to‘rt yuzdan ortiq ta’rifini (Arnoldov A.I., Artanovskiy S.N., Baller E.A., Bibler V.S., Vitani I.I., Davidovich V.Ye., Jdanov Yu.A., Kagan M.S., Kardash Ye.Yu., Kreber A., Levi-Stross K., Molaxov V.A., Mejuev V.M., Markaryan E.S., Teylor E., Uayt L., Flier A.Ya. va boshqalar) uchratish mumkin. Masalan, ulardan biri uni shunday ta’riflaydi: «Estetik madaniyat – sub’ekt sifatida inson o‘z estetik ehtiyoj va qobiliyatlarini tarixan yuzaga kelgan va muntazam rivojlanib borayotgan jamiyatning moddiy, ijtimoiy, ma’naviy sohalarida ro‘yobga chiqarish shakllaridir».

«Kulturalogiya. XX vek» ensiklopediyasida estetik madaniyatga quyidagicha ta’rif berilgan: «insonning tashqi olam bilan yaqin aloqa o‘rnata olish, uni his etish, turli xil munosabatlar mazmunini boshidan kechirish, ularni bir butunligicha va insonlarga xos tarzda ifoda etish qobiliyati va ko‘nikmasidir»[7]. Falsafiy-estetik nuqtai nazardan estetik madaniyatga bunday ta’rifning berilishi to‘g‘ri albatta, biroq pedagogikada ham uni aynan shunday qabul qilish maqsadga muvofiq emas.

Bugungi kunga qadar falsafiy lug‘atlar, falsafa ensiklopediyasi, katta ensiklopediya, pedagogik lug‘atlar va kichik (mahalliy va xorijiy) ensiklopediyalarda «estetik madaniyat» tushunchasiga izoh berishda muayyan bir to‘xtamga kelingan emas. «Estetik madaniyat» tushunchasi turlicha talqin etiladi. Qolaversa, falsafa, sotsiologiya, estetika, pedagogika kabi fanlarda shaxsning estetik madaniyati o‘ziga xos yondashuvlar asosida o‘rganiladi. Shaxs estetik madaniyati tushunchasini tadqiq etish «shaxs» tushunchasini o‘rganish, unga turlicha qarashlardan o‘z tadqiqot ishimizga yaqin bo‘lganlarini ajratib olishni taqozo etadi.

[5] Шуркова Н.Е. и др. Новые технологии воспитательного процесса. – М., 1994. – С. 106

[6] Тамже. – С. 117

[7] Энциклопедия. Культурология. XX век. - М., 1991. – С. 401

Psixologiyada «shaxs» tushunchasiga ijtimoiy munosabatlar tizimida faol va ongli faoliyat yurituvchi sub’ekt, boshqalar bilan o‘zaro aloqa va munosabat o‘rnatish jarayonida rivojlangan individ sifatida qaraladi.

S.L.Rubinshteynning ta’kidlashicha: «Shaxs» – tabiatan berilgan iqtidor va o‘ziga xos xususiyatlarning ijtimoiylashuvidir; A.N.Leontevning fikricha: «Shaxs» – shaxsning boshqalar bilan birgalikda maqsadli faoliyat olib borish natijasida rivlojlanib va yanada takomillashib boruvchi sifatlar tizimidir; L.S.Выgotskiyning ta’kidlashicha: «Shaxs» – bu aniq maqsadga yo‘naltirilgan faollik, motivatsiya, qiziqish, e’tiqod va boshqalardir; V.N.Myasishevning fikriga ko‘ra: «Shaxs» – bu anglab yetilgan xatti-harakatlar, munosabatlardir; V.N.Uznadzening fikiricha: «Shaxs» – bu chuqur anglab yetilgan chog‘lanishdir; L.I.Bojovichning fikricha: «Shaxs» – individual xarakter, motiv va yo‘nalishga ega bo‘lgan sifat va xususiyatlar yig‘indisidir; B.M.Teplovning ta’riflashicha: «Shaxs» – o‘ziga xos xarakter, temperament, qobiliyatlardan tashkil topgan xususiyatlaridir; A.V.Petrovskiyning ta’kidlashicha: «Shaxs» – boshqa individ (alohida va bir guruh shaxs)lar bilan o‘zaro aloqa o‘rnatuvchi, boshqa odamlar hayotiy faoliyatiga ideal tarzda kirib boruvchi individdir[8].

Yuqorida qayd etilgan «shaxs» tushunchasi haqidagi barcha qarashlarga to‘liq qo‘shilamiz. Chunki ularning ishlarida zamonaviy psixologiyada o‘z ifodasini topgan shaxs tuzilishining to‘rtta bloki, uning tipik tarkibiy qismlari hisobga olingan: yo‘nalish, imkoniyatlar, xarakter va xulq-atvor uslubi, o‘z «Meni»ni boshqarish tizimi – albatta, bularning barchasi ijtimoiy vaziyatlarda namoyon bo‘ladi. Shunday bo‘lsada, biz V.V.Dovidovning shaxs to‘g‘risidagi quyidagi fikrlarini qo‘llab-quvvatlaymiz: *shaxs* – bu:

- insonning ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan xususiyatlari yig‘indisi;
- insonning atrofdagi olam, u orqali o‘ziga, o‘z-o‘ziga bo‘lgan munosabatlar tizimi;
- uning jamiyatdagi.o‘rni, xatti-harakatlar majmuini bajarishga qaratilgan faoliyat tizimi;
- atrofdagi olam va unda o‘z o‘rnini anglab yetishi;
- undagi barcha ehtiyojlar tizimi;
- bir guruh qobiliyat, ijodiy imkoniyatlar yig‘indisi;
- uning tashqi omillar ta’siriga munosabati va boshqalar[9].

Shaxsni aynan shunday tasavvur etgan holda quyidagicha fikrga keldik: inson muayyan ijtimoiy va moddiy muhitda hayot kechirar ekan, u yoki bu darajada boshqalar bilan muloqotga kirishish va tabiat bilan o‘zaro aloqa o‘rnatish, ularga o‘zgartirishlar kiritishga harakat qiladi, o‘zining turli xil sifat va xususiyatlar tizimni namoyon etadi – aynan shuning o‘zi shaxsdir; bu esa uning atrof olam bilan turli xil aloqalar o‘rnatishida namoyon bo‘ladi; bunga uning sub’ekt sifatida o‘z-o‘zini, «Men»i, o‘z-o‘zini anglab yetishi ham kiradi.

Estetik madaniyatni murakkab ijtimoiy hodisa, ya’ni «madaniyat» fenomeni sifatida ko‘rib chiqish zarur.

[8] Психология: Словарь. – М.: Издательство политическая литература, 1990. – С. 193-194

[9] Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. - М.: МНТОР. 1996. - С. 317

«Madaniyat» – insoniyat faoliyati natijasida yaratilgan moddiy va ma’naviy boyliklardir. U tarixan yuzaga kelgan va muntazam rivojlanadi. Madaniyat turli shakllarda namoyon bo‘ladi. U nafaqt milliy, umuminsoniy mazmunga ham ega. Madaniyat har tomonlama yetuk, barkamol shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi.

Estetik madaniyat – tarixan yuzaga kelib, muntazam rivojlanishda bo‘lgan ijtimoiy-ma’naviy, insonlarga xos hodisadir. Estetik madaniyatning o‘ziga xos xususiyati shundaki, u ijtimoiy xarakterga ega bo‘lib, uning tarixan yuzaga kelgan, muntazam rivojlanishda bo‘lgan, estetik ehtiyoj va qobiliyatlarini inson amaliyotga tadbiq etishi va ruyobga chiqarishi mumkin bo‘lgan ko‘plab shakllari mavjud. Inson unda ijtimoiy sub’ekt sifatida faol ishtirok etadi. Estetik madaniyat inson hayoti va faoliyatining barcha sohalarida namoyon bo‘ladi.

Badiiy madaniyat, xalqimiz tomonidan yaratilgan va jamiyatda o‘z vazifasini o‘tab kelayotgan badiiy qadriyatlar (san’at asarlari) – estetik madaniyat tarkibida alohida o‘rin tutadi. U jamiyatda muhim rol o‘ynaydi. Estetik madaniyat (uning tarkibiy qismi bo‘lgan badiiy madaniyat) – shaxsning integratsiyalashgan mahsulidir. Shuning uchun ham u murakkab tadqiqot ob’ekti sifatida ijtimoiy, falsafiy, estetik, kulturologik, psixologik, pedagogik, shuningdek, shaxsga yo‘naltirilgan (shaxs, uning ichki tuzilishi; shaxs estetik madaniyatining mazmunini tashkil etuvchi – estetik yo‘nalganlik, estetik ong, estetik munosabat, o‘z-o‘zini anglash, estetik faoliyat va uning turlari, o‘z-o‘zini estetik takomillashtirish va boshqalarga qaratilgan) yondoshuvlarni talab etadi.

Estetik madaniyat jamiyatda (Krылov N.B. va Pechko L.P.) muayyan vazifalarni bajaradi:

bilimlarni joriy etishi bilan – ma’lumotlarni to‘plash;

estetik e’tiqodlarni joriy etishi bilan – qadriyatlarga bo‘lgan munosabat;

o‘z estetik qobiliyatlarini ruyobga chiqarish bilan – estetik madaniyaning ijtimoiy-ijodiy yo‘nalishini belgilovchi amaliy faoliyat;

o‘z xati-harakatlari va faoliyatini emotsional va me’yor talablari asosida mustaqil boshqarish bilan – muloqotli boshqaruv[10].

Ta’kidlash joizki, ushbu vazifalar – shaxsni shakllantirishning muhim yo‘llari hisoblanadi.

«***Estetik madaniyat***» tushunchasi turlicha talqin etiladi:

- ijtimoiy, operatsion vosita – O.V.Larmin;
- badiiy madaniyatning o‘ziga xos ko‘rinishi – L.N.Kagan, I.Masa;
- mavjud ob’ektiv qadriyatlarni inson tomonidan o‘zlashtirilishi va uning shunday qadriyatlarni yaratishga qaratilgan faoliyat me’yorlari – U.F.Suna;
- ijodkorlik, yaratuvchanlik, ma’naviy xususiyatlari ilmiy-nazariy jihatdan bir-biri bilan o‘zaro bog‘liq bo‘lgan shaxsning individual estetik madaniyati – M.V.Piradov;
- inson ongi, uning his-tuyg‘u va qobiliyatlari bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan, ularning o‘zaro murakkab integratsiyasi mahsuli. Shaxsning

[10] Крылов И. И. Педагогические условия формирования эстетической культуры старших подростков в дополнительном образовании общеобразовательных учреждений: Автореф. дис. …канд. пед. наук. М., 2007. – 23 с.

go‘zallikni idrok etish va to‘g‘ri tushinib yetish, unga baho berish va uni yaratishga xizmat qiluvchi o‘ziga xos fazilatlar majmuidir – M.A.Verb[11].

Ta’lim va tarbiya sohasidagi davlat siyosatida belgilab berilgan ustuvor vazifalar, M.A.Verbning ushbu tushuncha haqidagi fikrlariga tayangan holda «shaxs estetik madaniyati» tushunchasiga aniqliklar kiritish, uni modifikatsiya qilishga harakat qildik. O‘z fikr-mulohazamizdan kelib chiqib, «shaxs estetik madaniyati» tushunchasining quyidagi jihatlariga e’tiborni qaratdik:

- atrofdagi olamni «go‘zallik qonuniyatlari» asosida o‘zgartirish ishlarida ijtimoiy faollik ko‘rsatish, to‘plangan tajribalar asosida va o‘zaro aloqa o‘rnatgan holda go‘zalliklar yaratish;
- shaxsda estetik madaniyatni shakllantirish, uni takomillashtirish jarayonida asosiy natijalarga erishish;
- milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida «estetik boy dunyoqarash» – estetik ahamiyatga ega bo‘lgan shaxsiy sifatlarni shakllantirish.

Demak, estetik madaniyat tarix, mafkura, jamiyat va inson hayoti bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, shaxs umumiy madaniyatining tarkibiy qismi, uning integratsiyalashgan mahsulidir. Uning asosiy mazmun va mohiyati shudaki, estetik madaniyat shaxsda tarkib topib, uning o‘ziga xos bo‘lgan estetik munosabat va ijtimoiy sohada faoliyat olib borish, boshqalar bilan muloqot o‘rnatish, ijodiy qobiliyatlarini ruyobga chiqarish jarayonida namoyon bo‘ladi. Estetik madaniyat va uning muhim tarkibiy qismi bo‘lgan badiiy madaniyat – shaxs kamolotining omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Шуркова Н.Е. и др. Новые технологии воспитательного процесса. – М., 1994. – С. 106
2. Энциклопедия. Культурология. XX век. - М., 1991. – С. 401
3. Психология: Словарь. – М.: Издательство политическая литература, 1990. – С. 193-194
4. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. - М.: МНТОР. 1996. - С. 317
5. Крылов И.И. Педагогические условия формирования эстетической культуры старших подростков в дополнительном образовании общеобразовательных учреждений: Автореф. дис. …канд. пед. наук. М., 2007. – 23 с.
6. Верб М.А. Педагогическая культура личности: общая культура – условие профессионализма педагога. Научная эрудиция, ценностные ориентации как компоненты педагогической культуры. Этика и эстетика педагогического труда. Педагогическое творчество и мастерство /В кн. «Введение в педагогическую деятельность». – М.: АКАДЕМА, 2000. – С. 106

[11] Верб М.А. Педагогическая культура личности: общая культура – условие профессионализма педагога. Научная эрудиция, ценностные ориентации как компоненты педагогической культуры. Этика и эстетика педагогического труда. Педагогическое творчество и мастерство /В кн. «Введение в педагогическую деятельность». – М.: АКАДЕМА, 2000. – С. 106

RIVOJLANTIRUVCHI TA’LIM MOHIYATI VA XUSUSIYATLARI

Suvanov O.,
GulDU Pedagogika va psixologya
kafedrasi katta o‘qituvchsi

Annotaiya: *ushbu maqolalada rivojlantiruvchi ta’lim mohiyati va xususiyatlari qisman yoritilgan bo‘lib, polimlarni qarashlari tahlilili keltrilgan.*

Kalit so‘zlar: rivojlantiruvchi ta’lim, shaxs, ta’lim, xususiyat, individual, nazariya, o‘zlashtirish.

Abstract: This article partially covers the essence and characteristics of developmental education, and analyzes the views of policymakers.

Keywords: developmental education, personality, education, characteristic, individual, theory, mastery

Аннотация: В статьях частично раскрывается сущность и особенности развивающего образования, анализируются взгляды политиков.

Ключевые слова: развивающее обучение, личность, образование, характеристика, индивидуум, теория, мастерство

Ta’limning asosiy masalalardan biri o‘qitish jarayonida shaxsni rivojlanish muammosi sanaladi.

Rivojlanish – shaxsning fiziologik hamda intellektual o‘sishida namoyon bo‘ladigan miqdor va sifat o‘zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayon

Shaxsni rivojlantirish – individda vaqt nuqtai nazaridan jismoniy va ruhiy o‘zgarishlarning sodir bo‘lish jarayoni bo‘lib, u orqali individ kamdan ko‘pga, oddiydan murakkabga, quyidan yuqoriga ko‘rsatgichlari orqali takomillashib, kamolga yetib boradi

1960-1970 yillarda rossiyalik psixologlar – D.B.Elkonin va V.V.Davidovlar tomonidan o‘qitish jarayonini va u bilan bevosita ta’lim oluvchi shaxsini rivojlantirish tizimini ishlab chiqildi va amaliyotda sinab ko‘rildi. Ushbu tizimning mohiyati o‘qituvchilarda o‘qitish jarayonida ta’lim oluvchilarni har qanday ilmiy ma’lumot bilan ishlay olishga o‘rgatish borasidagi ko‘nikma va malakalarni rivojlantirishdan iborat edi. Boshqacha qilib aytganda, ta’lim jarayoni shunday tashkil etilishi kerak edikki, u doimo rivojlanuvchi xarakter kasb etsin.

Yana bir rossiyalik tadqiqotchi P.Ya.Galperinning “Aqliy xatti-harakatlar, bilimlar, malaka va ko‘nikmalarni bosqichma- bosqich rivojlantirish nazariyasi” ham bevosita ta’lim oluvchi shaxsini rivojlantirish g‘oyalarini asosladi.

Rivojlanish ham o‘ziga xos xususiyatlarni namoyon etadi.

Jumladan:immanentlik (rivojlanish shaxsning ajralmas xususiyati bo‘lib, u tabiat tomonidan yuqtiriladi);

-biogenlik (shaxsning ruhiy rivojlanishini

-ko‘p holatda vorisiylik, irsiyat belgilaydi);

-sotsiogenlik (shaxsning rivojlanishiga ijtimoiy muhit ta’sir ko‘rsatadi);

-psixogenlik (insonning o‘z-o‘zini nazorat qilish va o‘z-o‘zini boshqarish tizimi hisoblanadi);

-individuallik (shaxs o‘zida rivojlanishning o‘ziga xos varianti hamda sifatlarini individual tanlashdek kuchli hodisani ifodalaydi);

-ko‘p bosqichlilik (shaxsning rivojlanishi

-umumiy davriylik qonuniyaga muvofiq kechadi);

-notekislik (har bir shaxs vaqt tezkorligi va o‘sishdagi qarama-qarshiliklarning tasoifiy tanlanishiga ko‘ra ma’lum sur’atda rivojlanadi, boshqacha aytganda har qanday, hatto ta’lim va tarbiyaning eng qulay sharoitlarida ham shaxsning turli ruhiy belgilari, funksiyalari va xususiyatlari rivojlanishning bitta darajasida to‘xtab turmaydi);

- jismoniy o‘sish ruhiy rivojlanishning miqdor va sifat tavsif- larini, darajasini va individning o‘ziga xosligini ifodalaydi

P.Ya.Galperin nazariyasi bo‘yicha bilimlarni o‘zlashtirish jarayoni olti bosqichda kechiradi.

Bilimlarni o‘zlashtirish jarayoni bosqichlari

Nazariyaga ko‘ra bilimlarni o‘zlashtirishda quyidagi holatlar kuzatiladi:

1) xatti-harakatlarni o‘zlashtirish xatolar bilan kechadi (talaba o‘quv materiali mazmuni yetarlicha anglamaydi, ta’lim- ning asl mohiyatini tushunib yetmaydi);

2) materialni nisbatan to‘la tushunadi (bu holat material bilan bog‘liq tushunchalarni ajratilishi bilan tavsiflanadi);

1) xatti-harakatlar tez, samarador va bexato o‘zlashtiriladi. Psixologik rivojlanish nuqtai nazaridan L.V.Zankov shaxsning umumiy rivojlanishini belgilovchi psixologik nazariyani ishlab chiqqan. Uning umumiy mohiyati quyidagicha: kuzatuvchanlikni rivojlantirish; fikrlash qobiliyatini o‘stirish;

amaliy harakatlarni tashkil etish ko‘nikmalarini shakllan- tirish;

L.V.Zankovning nazariyasi asosida ta’limning quyidagi tamoyillari shaxsda qobiliyatlarni samarali rivojlantirishga xizmat qiladi

Rivojlantiruvchi ta’limning asoslaridan yana biri – V.V.Davыdov nazariyasi sanaladi. Ushbu nazariya kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarni ilmiy tushunchalarni o‘zlashtirilishini targ‘ib qiladi. Bunda o‘quvchilar tomonidan ta’lim jarayonida nazariy tushunchalar tizimini o‘zlashtirilishi lozim bo‘lib, bu o‘z o‘rnida xususiydan umumiy bilimlarga o‘tilishni ta’minlaydi.

Qator nazariyalar muammoli ta’lim bilan bog‘liq bo‘lib, L.V.Zankov va A.M.Matyushkin tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ta’limda muammoli darslarni tashkil etishga qaratilgandir.

Ta’limning psixolik asoslari muammosi ko‘pgina masalalarni qamrab oladi. Ta’limning muvaffaqiyati bir qator psixologik omillarga bog‘liq. M: o‘quvchining o‘qishga bo‘lgan munosabati. Munosabat o‘quvchining diqqati, his-tuyg‘ulari, qiziqishlari, irodasi hamda u tutgan yo‘lda namoyon bo‘ladi.

Ta’lim jarayoni, eng avvalo, o‘quvchilar diqqatini to‘g‘ri yo‘naltira olishni talab etadi. Darslarda ko‘rgazmali qurollardan, texnik va kompyuter vositalaridan foydalanish ta’lim oluvchida ixtiyorsiz diqqatni yuzaga keltiradi. O‘qituvchining darsdagi vazifasi ishlash holatini yuzaga keltirishgina emas, balki o‘quvchilarning o‘rganiladigan materialini idrok etishga qanchalik tayyor ekanliklarini kuzatish hamdir. O‘quvchilarning diqqati darsda davomida o‘zgarib turadi. Shu sababli o‘kitish jarayonida bu qonuniyatni nazarda tutish va o‘quvchilar diqqatini materialning asosiy jihatlariga jalb etish, ularni takrorlashga e’tibor qaratish lozim.

МИКРООБУЧЕНИЕ КАК КЛЮЧЕВОЙ ИНСТРУМЕНТ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Кафтанюк К.А.,
Казанский (Приволжский) Федеральный университет
кафедра теории и практики преподавания
иностранных языков, магистр
e-mail: sadnmilly@gmail.com

Аннотация: тезесы посвящены исследованию роли микрообучения как инновационного подхода в системе непрерывного образования педагогов в условиях цифровизации (нестабильность, неопределенность, сложность, неоднозначность). Рассматриваются ключевые принципы микрообучения: краткость, доступность, практическая направленность и геймификация, а также их реализация через цифровые платформы (LinkedIn Learning, Kahoot!, Coursera). Особое внимание уделено нейробиологическим основам метода, таким как интервальное повторение, и технологиям (ИИ, VR, AR), повышающим адаптивность и вовлеченность. Анализируются преимущества формата: снижение затрат на разработку курсов, возможность оперативного восполнения профессиональных дефицитов, интеграция микростепеней. Отмечены риски, связанные с низким качеством контента, и пути их решения (верификация, партнерства с UNESCO). Приведены кейсы успешного применения микрообучения в педагогической практике, включая программы НИУ ВШЭ и Microsoft Educator Center. Делается вывод о том, что микрообучение способствует формированию практикоориентированных навыков, отвечая на вызовы динамично меняющейся образовательной среды.

Ключевые слова: микрообучение, непрерывное образование, цифровые технологии, адаптивное обучение, интервальное повторение.

Abstract: the article explores the role of microlearning as an innovative approach in the system of lifelong teacher education amid digitalization (volatility, uncertainty, complexity, ambiguity). It examines the core principles of microlearning – brevity, accessibility, practical focus, and gamification – and their implementation through digital platforms (LinkedIn Learning, Kahoot!, Coursera). Special attention is paid to the neurobiological foundations of the method, such as spaced repetition, and technologies (AI, VR, AR) that enhance adaptability and engagement. The advantages of the format are analyzed: reduced course development costs, rapid addressing of professional skill gaps, and the integration of microcredentials. Risks associated with lowquality content are highlighted, along with solutions (verification systems, UNESCO partnerships). Case studies of successful microlearning applications in teaching practice, including programs by HSE University and Microsoft Educator Center, are presented. The conclusion emphasizes that microlearning fosters practical skills, addressing the challenges of a rapidly evolving educational landscape.

Keywords: microlearning, lifelong learning, digital technologies, professional skill gaps, adaptive learning, spaced repetition.

Стремительные темпы изменений, появление и активное внедрение цифровых технологий в профессиональную сферу преподавателя ставят перед системой непрерывного образования проблему максимально точного, конкретного и быстрого решения актуальных задач реализации концепции обучения через всю жизнь. В школах микрообучение может применяться для закрепления пройденного материала и устранения пробелов в знаниях. Оно может быть реализовано в виде интерактивных заданий, обучающих видео и квизов, которые ученики могут проходить в своем темпе. Такой подход

особенно полезен при смешанном обучении, когда онлайн-ресурсы дополняют традиционные уроки.

Микрообучение (microlearning) — это методика, предполагающая подачу информации небольшими порциями (3–10 минут), ориентированными на решение конкретной задачи или формирование определенного навыка [Давыдов И., Денисов В., Стеценко К. 2016, с. 1-13].

Основные принципы микрообучения являются:

1) краткость – контент должен быть лаконичным и сфокусированным на одной теме,

2) доступность – обучение можно проходить в любое время и в удобном формате,

3) практическая направленность - знания сразу применимы в работе, геймификация - элементы вовлеченности делают обучение интересным.

Микрообучение базируется на четырёх ключевых принципах, которые перекликаются с потребностями современного цифрового общества:

1. Краткость и фокус — контент дробится на блоки длительностью 2–5 минут, что соответствует «золотому стандарту» внимания в эпоху TikTok и соцсетей. Например, платформа LinkedIn Learning предлагает модули по управлению проектами, где каждая тема (например, Agile-методы) раскрывается за 3 минуты с примерами из кейсов.

2. Доступность и мобильность — 87% пользователей предпочитают учиться через смартфоны, используя «окна» времени в транспорте или между задачами. Такие приложения, как Quizlet, позволяют создавать карточки для запоминания терминов, синхронизируя прогресс между устройствами.

3. Практическая ценность — каждый модуль завершается действием: тестом, симуляцией или заданием. Например, курс для педагогов по созданию онлайн-тестов на платформе Kahoot! сразу позволяет сгенерировать интерактивную викторину.

4. Геймификация — системы баллов, бейджей и рейтингов повышают вовлечённость на 40%, согласно исследованию TalentLMS. Так, платформа Coursera внедрила «стратегию квестов», где прохождение модуля открывает доступ к следующему уровню сложности [Крамаренко Наталья Станиславовна, Крюков Евгений Валентинович 2021].

С развитием искусственного интелекта микрообучение становится адаптивным. Алгоритмы на базе машинного обучения (например, рекомендательные системы как у Netflix) анализируют поведение пользователя, а именно: время суток, когда ученик наиболее активен; типы заданий, вызывающие затруднения; предпочтения в форматах (видео, текст, аудио). Так, платформа Degreed предлагает преподавателям индивидуальные «навыковые карты», выделяя пробелы в цифровой грамотности и предлагая микрокурсы по конкретным инструментам — от Zoom до Moodle.

Виртуальная реальность добавляет микрообучению новый уровень практики. Например, платформа Mursion создает симуляции уроков с «цифровыми учениками», где педагог за 10 минут отрабатывает навыки управления классом. А приложение Mondly использует AR для обучения

языкам: пользователь направляет камеру на предмет и мгновенно получает его перевод + произношение — идеальный формат для «обучения на ходу».

Рост популярности формата привёл к появлению «курсов-пустышек» — поверхностных материалов, имитирующих образовательный контент. Исследование EdSurge (2023) выявило, что 62% бесплатных микромодулей на YouTube не имеют методической базы. Решение — системы верификации: партнёрство с UNESCO для сертификации курсов по цифровой грамотности; геймифицированные «печати качества» (например, ISTE Seal для образовательных технологий); рейтинги на основе отзывов пользователей, как на платформе Udemy.

Кризис 2020 года обнажил проблемы: 74% преподавателей вузов (по данным ЮНЕСКО) не умели создавать интерактивные задания. Ответом стали программы вроде «Цифровой педагог» от НИУ ВШЭ, где за 20 часов микрообучения учителя осваивали: основы монтажа образовательных видео; работу с облачными документами; методы вовлечения через геймификацию. Каждый модуль включал чек-лист для самопроверки и шаблоны для немедленного внедрения.

Микрообучение переформатирует саму философию образования: для педагогов — это возможность «собирать» навыки как пазл: курс по тайм-менеджменту + модуль по визуальному мышлению + вебинар по эмоциональному интеллекту. Для вузов — шанс монетизировать «микростепени», актуальные для рынка труда. Для общества — инструмент борьбы с профессиональным выгоранием через обучение без отрыва от работы [Осокин Игорь Владимирович 2022].

Таким образом, анализ современных исследований, а также имеющаяся практика обучения педагогов в системе непрерывного образования позволяют сделать вывод, что микрообучение может быть одним из наиболее эффективных форматов обучения в системе непрерывного образования в современных условиях цифрового мира.

Применение идеи микрообучения для решения задач восполнения профессиональных дефицитов преподавателя может внести вклад в решение проблемы получения максимально практикоориентированного результата в короткие сроки. Именно эта задача является одной из наиболее приоритетных в быстро меняющихся условиях мира «изменения изменений».

Список использованной литературы

1. Давыдов И., Денисов В., Стеценко К. Микрообучение: мода или необходимость? //EduTech. - 2016. - №1. - С. 1-13.

2. Крамаренко Наталья Станиславовна, Крюков Евгений Валентинович Микрообучение в непрерывном образовании педагога в мире VUCA // Российский социально-гуманитарный журнал. 2021. №4. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/mikroobuchenie-v-nepreryvnom-obrazovanii-pedagoga-v-mire-vuca

3. Осокин Игорь Владимирович Непрерывное образование как важная составляющая современной системы образования // Изв. Сарат. ун-та Нов. сер. Сер. Философия. Психология. Педагогика. 2022. №2. URL:

TA’LIM TASHKILOTLARIDA RAHBARLIK KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH OMILLARI

Xidirova M.Q.,
Guliston davlat pedagogika instituti
dotsenti v.b. xidirovamalohat848@gmail.com,
Raxmonqulova D.D.,
Mirzaobod tumani 22-maktab direktori

Annotatsiya: mazkur tezisda ta’lim tashkilotlarida rahbarlik kompetensiyalarining shakllanish jarayoni, unga ta’sir etuvchi asosiy omillar va zamonaviy yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilingan. O‘z-o‘zini rivojlantirish, tashkiliy madaniyat, kasbiy o‘sish va innovatsion texnologiyalar rahbar kompetensiyalarini shakllantirishdagi asosiy drayverlar sifatida ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim tashkiloti, rahbarlik kompetensiyalari, kasbiy rivojlanish, strategik boshqaruv, shaxsiy rivojlanish, innovatsion yondashuv, menejment, ta’lim sifati.

Аннотация: в данном тезисах проанализированы процесс формирования лидерских компетенций в образовательных организациях, основные факторы, влияющие на него, и значение современных подходов. Самосовершенствование, организационная культура, профессиональный рост и инновационные технологии рассматривались как основные движущие силы в формировании компетенций руководителя

Ключевые слова: образовательная организация, лидерские компетенции, профессиональное развитие, стратегическое управление, личностное развитие, инновационный подход, менеджмент, качество образования.

Abstract. this thesis analyzes the process of formation of leadership competencies in educational organizations, the main factors influencing it, and the importance of modern approaches. Self-development, organizational culture, professional growth, and innovative technologies are considered as the main drivers in the formation of leadership competencies.

Keywords: educational organization, leadership competencies, professional development, strategic management, personal development, innovative approach, management, quality of education.

Ta’lim tizimi global o‘zgarishlar fonida yangi yondashuvlar va liderlik shakllarini talab qilmoqda. Bugungi kunda ta’lim tashkilotlari nafaqat ta’lim mazmuni, balki boshqaruv uslublari bilan ham zamon bilan hamnafas bo‘lishi zarur. Shu nuqtayi nazardan, ta’lim tashkilotlari rahbarlarining kompetensiyalarini shakllantirish masalasi ta’lim islohotlarining muhim yo‘nalishiga aylanmoqda. Zamonaviy rahbar o‘z kasbiy faoliyatida strategik fikrlash, innovatsion yondashuv, samarali muloqot va o‘z-o‘zini rivojlantirish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi lozim.

Rahbarlik kompetensiyalari — rahbarning ta’lim tashkilotini samarali boshqarish, sifatli ta’lim xizmatlarini ta’minlash va jamoani birlashtirish uchun zarur bo‘lgan kompleks shaxsiy va kasbiy ko‘nikmalar to‘plamidir. Ular orasida quyidagilar ajralib turadi:

- strategik fikrlash va rejalashtirish qobiliyati;
- innovatsiyalarni joriy etish va moslashuvchanlik;
- tashkiliy madaniyatni shakllantirish va rivojlantirish;
- jamoani boshqarish va samarali muloqot o‘rnatish;
- shaxsiy va professional rivojlanishga doimiy intilish.

Bu kompetensiyalar ta’lim tashkilotining barqaror rivojlanishiga va raqobatbardosh ta’lim muhitini yaratishga zamin yaratadi.

Rahbarlik kompetensiyalarining rivojlanishida **shaxsiy omillar** muhim va hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Chunki har qanday rahbar o‘zining ichki motivatsiyasi, shaxsiy fazilatlari va o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan intilishi orqali yetakchilik qobiliyatini shakllantiradi va mustahkamlaydi. Quyida shaxsiy omillar kengroq yoritib beramiz:

1. Ichki motivatsiya va tashabbuskorlik

Rahbarning o‘z faoliyatiga bo‘lgan ichki qiziqishi va tashabbus ko‘rsatish qobiliyati uning kompetensiyasini rivojlantirishdagi asosiy omildir. O‘z-o‘zini rag‘batlantira oladigan rahbar tashabbuskor, yangiliklarga ochiq va mas’uliyatli bo‘ladi.Bunda ishga ishtiyoq va fidoyilik, faoliyatda yangilik izlashga tayyorlik, vazifalarni ijodkorlik bilan bajarish kabi muhim jihatlar mavjud.

2. O‘z-o‘zini anglash va refleksiya

Rahbarning o‘z kuchli va zaif tomonlarini bilishi, o‘z faoliyatini ob’ektiv baholay olishi shaxsiy va kasbiy rivojlanishning poydevoridir. Refleksiya orqali rahbar o‘z xatolaridan saboq oladi va o‘z ustida muntazam ishlaydi. Bu omilning muhim jihatlarini sifatida o‘zini baholash va rivojlantirishga ochiqlik, tanqidiy fikrlash va o‘z faoliyatini tahlil qilish, o‘zgarishlarga moslashuvchanlikni ko‘rishimiz mumkin.

3. Emotsional intellekt.

Rahbarning o‘z his-tuyg‘ularini boshqarish, boshqalar his-tuyg‘ularini anglash va ularga mos ravishda harakat qilish qobiliyati — kuchli liderlik belgilaridan biridir. Emotsional intellekt kuchli bo‘lgan rahbarlar jamoa ichida sog‘lom psixologik muhit yaratadilar. Ya’ni, stressni boshqarish, konfliktlarni ijobiy hal qilish kabi vazifalarni osonlik bilan hal qiladi.

4. Shaxsiy mas’uliyat va intizom

Tashkilot rahbari o‘zining harakatlari va qarorlari uchun to‘liq javobgarlikni o‘z zimmasiga olishi kerak. Shaxsiy intizom va va’dalarga sodiqlik rahbarlik kompetensiyasining asosiy ko‘rsatkichlaridan hisoblanib, vaqtni to‘g‘ri boshqarish, majburiyatlarni o‘z vaqtida va sifatli bajarish, muammolarni kechiktirmasdan hal qilish lozim.

5. O‘z ustida ishlash va doimiy o‘rganish istagi

Tez o‘zgarayotgan zamonaviy sharoitda rahbar doimo o‘z bilim va ko‘nikmalarini oshirib borishi zarur. Yangi bilim va texnologiyalarni o‘zlashtirish, professional rivojlanish rejasini tuzish va unga amal qilish, tajriba almashishga tayyorlik rahbarlik salohiyatining doimiy rivojlanishini ta’minlaydi.

Rahbarning kasbiy kompetensiyalari nafaqat uning shaxsiy fazilatlari va intilishlariga, balki u faoliyat yuritayotgan tashkilotning ichki muhitiga, **tashkiliy resurslariga va tizimli faoliyat** jarayonlariga ham bevosita bog‘liqdir.

Tashkiliy va tizimli omillar rahbar kompetensiyalarining shakllanishi va rivojlanishida zaruriy tashqi asos sifatida xizmat qiladi. Tashkilot ichida shakllangan boshqaruv madaniyati rahbarlarning kasbiy rivojlanishiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Ochilgan imkoniyatlar, o‘zaro hurmatga asoslangan muloqot, ochiqlik va adolat tamoyillari asosida shakllangan boshqaruv muhitida rahbarlar o‘z salohiyatini erkin

namoyon eta oladi. Rahbar g‘oya va tashabbuslarga ochiq bo‘lishi, demokratik qarorlar qabul qilish jarayonlarini to‘g‘ri tashkil qila olishi lozim.

Rahbarning o‘z kompetensiyalarini rivojlantirishi uchun tashkilotda yetarlicha resurslar — moliyaviy, moddiy-texnik va axborot resurslari bo‘lishi zarur. Resurslar mavjudligi rahbarlarga o‘z faoliyatini samarali rejalashtirish va amalga oshirish imkonini beradi. Bunda ta’lim va rivojlanish uchun budjet ajratilishi, axborot va texnologik infratuzilmaning rivojlanganligi,zaruriy materiallar va trening imkoniyatlari bilan ta’minlanishni yo‘lga qo‘yadi..

Tashkilot doirasida rahbarlar uchun maxsus professional rivojlanish dasturlari (kurslar, treninglar, seminarlar) tashkil etilishi ularning kompetensiyalarini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Buning ahamiyatli jihati - muntazam malaka oshirish dasturlarining mavjudligi, tajriba almashish va o‘rganish uchun platformalar yaratilishi,mentorlik va kouching tizimlarining rivojlanishiga qaratilgan bo‘ladi.

Ta’lim tashkilotida uzoq muddatli rivojlanish strategiyasining mavjudligi va unga rioya qilinishi rahbarning strategik fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Aniq vazifalar va natija ko‘rsatkichlarining belgilanishi, o‘zaro bog‘langan reja va loyihalar tizimi, doimiy monitoring va baholash jarayonlari tizimli boshqaruv rahbarlarni natijaga yo‘naltiradi va ularning rejalashtirish hamda boshqarish salohiyatini oshiradi.

Tashkilotda innovatsion yangiliklarni qabul qilish va tatbiq etishga ochiqlik mavjudligi rahbarlarning zamonaviy kompetensiyalarini shakllantirish uchun qulay sharoit yaratadi. Innovatsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlash siyosati, raqamli texnologiyalarni faol joriy etish, eksperiment va tajriba qilishga imkon beradigan muhit rahbarlik salohiyatining zamon talablariga mos rivojlanishini ta’minlaydi.

Doimiy malaka oshirish, professional seminar va treninglar orqali yangi bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtirish kompetensiyalar shakllanishining asosiy tashqi omilidir. Bu jarayon rahbarlarga zamonaviy boshqaruv tendensiyalarini o‘z faoliyatiga tatbiq etish imkonini beradi. Rahbar kompetensiyasining **kasbiy rivojlanishi** esa nafaqat shaxsiy intilishlarga, balki tashqi omillar va tizimli sharoitlarga ham bog‘liqdir.

Rahbarlarning kasbiy rivojlanishida maxsus tashkil etilgan malaka oshirish va qayta tayyorlash kurslari muhim o‘rin tutadi. Ushbu kurslar orqali ular yangi boshqaruv metodlari, pedagogik innovatsiyalar va zamonaviy texnologiyalar bilan tanishadilar. Boshqa tashkilotlar bilan hamkorlik qilish, seminarlar, konferensiyalar va tajriba almashish dasturlarida ishtirok etish rahbarlarga o‘z bilim va ko‘nikmalarini kengaytirish imkonini beradi. Bunda rahbar eng yaxshi tajribalarni o‘rganish, kasbiy muloqot madaniyatini rivojlantirish, professional tarmoqlarda faol ishtirok etish kabi vazifalarni hal qiladi.

Rahbarlarning ilmiy izlanishlar bilan shug‘ullanishi va ilmiy maqolalar yozishi ularning analitik fikrlashini kuchaytiradi va kasbiy saviyasini oshiradi. U boshqaruv sohasida ilmiy tadqiqotlar olib borishi, metodik qo‘llanmalar va amaliy tavsiyalar tayyorlashi, akademik hamjamiyat bilan faol aloqalar o‘rnatishi mumkin.

Zamonaviy ta’lim tashkilotlari rahbarlari uchun raqamli texnologiyalarni bilish va ularni boshqaruvda samarali qo‘llay olish muhim kompetensiya hisoblanadi. Rahbar raqamli boshqaruv platformalarini o‘zlashtirishi, onlayn ta’lim va raqamli

monitoring tizimlarini joriy etishi, axborot xavfsizligi va raqamli madaniyatni rivojlantirishi kerak. Bundan tashqari tajribali mutaxassislar tomonidan malakali xodimlarni tayyorlash va ularni faoliyat davomida qo‘llab-quvvatlash uchun mentorlik va kouching tizimlarining joriy etilishi katta ahamiyatga ega.

Rahbar kompetensiyasining rivojlanishida **innovatsion omillar** ham yetakchi rol o‘ynaydi, chunki ular rahbarni tez o‘zgarayotgan sharoitlarga moslashish va ilg‘or tajribalarni tatbiq etishga tayyor qiladi. Rahbar o‘z faoliyatida yangiliklarga ochiq bo‘lib, doimiy ravishda o‘zgaruvchan ta’lim ehtiyojlarini anglab, ularga mos yangicha yondashuvlarni ishlab chiqishi zarur. Ya’ni, an’anaviy yondashuvlardan voz kechish, o‘zgarishlarni boshqarish va ular orqali rivojlanishni ta’minlash, innovatsion tashabbuslarni ilgari surish va ularni amalga oshirish kabi vazifalarni bajaradi.

Raqamli texnologiyalarni bilish va ulardan boshqaruvda samarali foydalanish zamonaviy rahbar uchun muhim kompetensiyadir. U axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalana olishi, onlayn ta’lim platformalari va raqamli boshqaruv tizimlarini joriy eta olishi, ma’lumotlar tahlili va raqamli yechimlardan foydalangan holda qarorlar qabul qila olishi talab qilinadi. Shu bilan birga rahbar tashkilotda yangi loyihalarni yaratish, joriy etish va boshqarish qobiliyatiga ega bo‘lishi zarur. Innovatsion loyihalar tashkilotda yangiliklarni tez va sifatli tatbiq etishga xizmat qiladi. U o‘z jamoasida innovatsion g‘oyalarni rag‘batlantirishi, o‘qituvchilar va xodimlarning kreativ tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlashi kerak. Buning uchun ijodiy fikrlovchi xodimlar uchun imkoniyat yaratishi, innovatsion faoliyatni rag‘batlantirish va mukofotlash tizimini joriy etishi, kichik tajriba va sinov loyihalariga sharoit yaratishi lozim.

Tashkilot ichida yangiliklarni qadrlovchi va ularni amaliyotga joriy etishga tayyor bo‘lgan madaniyatni rivojlantirish rahbarning muhim vazifasidir. Rahbar faoliyati davomida xodimlariga xatolardan qo‘rqmaslik va yangilik yaratishga imkon berishi, tajriba va natijalarni o‘zaro baham ko‘rish muhitini yaratish, ochiq fikr almashuvi va erkin muloqotni rivojlantirish uchun sharot yaratib berishi lozim.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, ta’lim tashkilotlarida rahbarlik kompetensiyalarini shakllantirish - bu ta’lim sifati va samaradorligini oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Samarali rahbarlik uchun shaxsiy tashabbuskorlik, innovatsion fikrlash, strategik rejalashtirish va doimiy kasbiy rivojlanish talab etiladi. Bugungi kunda ta’lim tizimining muvaffaqiyati rahbarlarning o‘z kompetensiyalarini muntazam ravishda rivojlantira olish qobiliyatiga bevosita bog‘liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdujabborov, A. Ta’limda menejment asoslari. Toshkent: O‘zbekiston pedagogika nashriyoti, 2021.

2. Xolmurodov B. Ta’lim boshqaruvi asoslari. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.

3. Murodova N. Zamonaviy ta’limda menejment va liderlik. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.

4. Fullan M. The Principal: Three Keys to Maximizing Impact. — Jossey-Bass, 2014.

5. OECD. School Leadership for Learning: Insights from TALIS 2016. — OECD Publishing, 2019.

6. Robbins S.P., Coulter M. Management. — Pearson Education, 2020.
7. Qodirov, N. (2020). “Ta’lim tizimini boshqarishda liderlik tamoyillari.” O‘zbekiston pedagogik axborotnomasi, 2020, №2, 45–50-betlar.

ZAMONAVIY YONDASHUVLAR ASOSIDA O‘ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXINI O‘QITISHNING DIDAKTIK VA METODIK ASOSLARI

Gazibekova F.H.,
Innovation texnologiyalar universiteti o‘qituvchisi
feruzagazibekova8@gmail.com

Annotatsiya: ushbu tezisda O‘zbekistonning eng yangi tarixini o‘qitishda qo‘llanilayotgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion yondashuvlar va interfaol metodlar tahlil qilinadi. Shuningdek, talabalarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish, tarixiy tafakkurni shakllantirish hamda mustaqil izlanish ko‘nikmalarini rivojlantirishda zamonaviy o‘quv metodlarining o‘rni ochib berilgan. Maqola tarix fanini zamon talablari asosida o‘qitish samaradorligini oshirishga yo‘naltirilgan.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston, eng yangi tarix, innovatsion metodlar, interfaol dars, mustaqil izlanish, milliy qadriyatlar.

Аннотация: в этих тезисах рассматриваются современные педагогические технологии, инновационные подходы и интерактивные методы, используемые в преподавании новейшей истории Узбекистана. Особое внимание уделено развитию критического мышления студентов, формированию исторического сознания и навыков самостоятельного исследования. Цель статьи — повысить эффективность преподавания истории в соответствии с требованиями времени.

Ключевые слова: Узбекистан, новейшая история, инновационные методы, интерактивный урок, самостоятельные исследования, национальные ценности.

Abstract: this article explores modern pedagogical technologies, innovative approaches, and interactive methods used in teaching the contemporary history of Uzbekistan. It emphasizes the development of students’ critical thinking, formation of historical consciousness, and independent research skills. The article aims to enhance the effectiveness of history teaching in line with current educational standards.

Keywords: Uzbekistan, contemporary history, innovative methods, interactive lesson, independent research, national values.

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari asrida tarix fanini o‘qitishda an’anaviy metodlardan tashqari zamonaviy yondashuvlarga ehtiyoj kuchaymoqda. Ayniqsa, O‘zbekistonning eng yangi tarixini o‘rganishda talabalarga nafaqat faktlarni eslatish, balki ularni tahlil qilish, mustaqil fikr yuritish ko‘nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.[1]

Zamonaviy yondashuvlar orasida loyiha asosida o‘qitish, interaktiv dars metodlari, raqamli platformalardan foydalanish (masalan, virtual ekskursiyalar, tarixiy xaritalar bilan ishlash) samarali natijalar bermoqda. Bunday yondashuvlar talabalarning faolligini oshiradi, ularning tarixiy voqealarga nisbatan qiziqishini kuchaytiradi.

O‘zbekistonning eng yangi tarixini o‘rgatishda tanqidiy tafakkurni rivojlantirish uchun muhokama darslari, "ochiq savollar" texnikasidan foydalanish, tarixiy voqealarni turli manbalar asosida tahlil qilish kabi metodlar alohida

ahamiyatga ega. Bu usullar orqali talaba mustaqil qaror qabul qilish, tarixiy faktlarni mantiqiy tahlil qilishni o‘rganadi.

So‘nggi yillarda ba'zi oliy ta'lim muassasalarida "Gamifikatsiya" (o‘yin elementlari asosida o‘qitish) va "Flipped Classroom" (aks sinf) metodlari ham tatbiq qilinmoqda. Aynan ushbu metodlar tarix faniga ham moslashtirilganda, talabalar mustaqil bilim olishga intilmoqda va darslar samaradorligi oshmoqda. O‘zbekistonning eng yangi tarixini o‘qitishda zamonaviy yondashuvlardan samarali foydalanish, talabalarning tarixiy bilimini chuqurlashtirish bilan birga, ularning mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarda yechim topish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Kelajakda bu yo‘nalishda metodik ishlanmalarni yanada boyitish va tajribalarni umumlashtirish dolzarb vazifa bo‘lib qoladi.

O‘zbekiston Respublikasining mustaqillik yillarida tarix faniga, ayniqsa, eng yangi tarixga bo‘lgan e'tibor sezilarli darajada ortdi. Bu borada oliy ta'lim muassasalarida tarixiy tafakkurni shakllantirish va milliy ongni mustahkamlash maqsadida yangi yondashuvlar, innovatsion texnologiyalar keng joriy qilinmoqda. Ayniqsa, eng yangi tarixni o‘qitishda zamonaviy metodik yondashuvlar talabalarning darsdagi faolligini oshirish va ularning ijtimoiy faolligini kuchaytirishga xizmat qilmoqda.[2]

1. O‘quv jarayoniga zamonaviy texnologiyalarni tatbiq etish:

O‘zbekistonning eng yangi tarixini o‘qitishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Multimedia vositalari, onlayn platformalar (Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams), elektron darsliklar va interaktiv taqdimotlar dars jarayonini jonlantirishga xizmat qiladi. Bu usullar orqali talabalar mavzuni mustaqil o‘rganish va o‘z fikrlarini asosli bayon etishga o‘rganadilar.[3]

2. Interfaol metodlar asosida dars o‘tish:

"Aqliy hujum", "Bahs-munozara", "Cluster", "Sinkveyn", "Rol o‘ynash" kabi interfaol metodlar talabalarda tanqidiy fikrlash va faol ishtirok etish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Ayniqsa, tarixiy voqealarni muhokama qilish, sabab-oqibat aloqalarini ochib berish orqali o‘quvchilar o‘z qarashlarini asoslab berishga intiladilar. [4]

3. Mustaqil izlanish va tadqiqotga yo‘naltirish:

Eng yangi tarixni o‘qitishda talabalarning ilmiy izlanish olib borish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim hisoblanadi. Seminar va amaliy mashg‘ulotlarda talabalar mustaqil referat, taqdimot, loyiha ishlarini tayyorlashga jalb etiladi. Bu esa ularni nafaqat mavzuni chuqur o‘rganishga, balki ilmiy yondashuv asosida fikr yuritishga o‘rgatadi.

4. Milliy qadriyatlar va zamonaviylik uyg‘unligi:

O‘zbekistonning eng yangi tarixini o‘qitishda milliy qadriyatlar, madaniyat va an'analarni zamonaviy pedagogik uslublar bilan uyg‘unlashtirish muhim. Bu yondashuv orqali talabalar milliy o‘zlikni anglaydi, tarixiy merosga hurmat ruhida tarbiyalanadi. [5]

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va metodik yondashuvlar asosida O‘zbekistonning eng yangi tarixini o‘qitish nafaqat tarixiy bilimlarni egallash, balki ijtimoiy faollik, tanqidiy tafakkur, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa talabalarning nafaqat bilim

darajasini, balki ularning jamiyatdagi faol fuqarolik pozitsiyasini ham mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nishonova S.N. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti, 2018.

2. Azizxo‘jayev A.A. Ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: TDPU, 2017.

3. Yusupov Sh., Juraev N. Pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar. – Toshkent: TDPU, 2019.

4. Axmedova D. Tarix darslarida interfaol metodlardan foydalanish. – “Ta’lim va taraqqiyot” jurnali, 2021, №4.

5. Jalilov E. Tarix fanini o‘qitishda zamonaviy metodlar. – “Ilm va zamon” jurnali, 2022, №1.

UZLUKSIZ TA’LIM TENDENSIYALARI VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Samatova D.Y.,
Guliston davlat pedagogika instituti
Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori
Sh.J. Egamqulova, Pedagogika yo‘nalishi talabasi
e-mail:shamsiyabonu66@gmail.com

Annotatsiya: mazkur tezisda uzluksiz ta’lim tizimidagi so‘nggi tendensiyalar va zamonaviy pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi. Shuningdek, butun umr davomida o‘qish g‘oyasi, raqamli texnologiyalarning ta’limga ta’siri, o‘qituvchining roli va moslashuvchan o‘quv modellari haqida fikr yuritiladi. Ilmiy yondashuv asosida innovatsion metodlar va uzluksiz o‘rganishning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati yoritiladi.

Kalit so‘zlar: uzluksiz ta’lim, zamonaviy yondashuvlar, raqamli pedagogika, innovatsiya, ta’lim texnologiyasi.

Аннотация: в тезисах рассматриваются современные тенденции непрерывного образования и педагогические подходы нового поколения. Обсуждаются идеи обучения на протяжении всей жизни, влияние цифровых технологий на образование, изменяющаяся роль преподавателя и гибкие модели обучения. Особое внимание уделяется инновационным методам и социально-экономическому значению непрерывного обучения.

Ключевые слова: непрерывное образование, современные подходы, цифровая педагогика, инновации, образовательные технологии.

Annotation: this article analyzes the latest trends in lifelong learning and modern pedagogical approaches. It discusses the concept of learning throughout life, the impact of digital technologies on education, the evolving role of the teacher, and flexible learning models. Based on scientific insights, the article highlights innovative methods and the socio-economic significance of continuous education.

Keywords: lifelong learning, modern approaches, digital pedagogy, innovation, educational technology.

Zamonaviy axborotlashgan jamiyatda ta’lim tizimi nafaqat shaxsiy rivojlanish, balki iqtisodiy barqarorlik, milliy taraqqiyot va ijtimoiy uyg‘unlikning asosiy omiliga aylangan. XXI asrda ilm-fan va texnologiyalarning jadal rivojlanishi, raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi, kasblar tarkibining tez-tez yangilanishi

insoniyat oldiga butun umr davomida o‘rganish zaruratini qo‘ymoqda. Ana shunday sharoitda uzluksiz ta’lim tushunchasi nafaqat pedagogik, balki strategik va sotsiokulturn ahamiyat kasb etmoqda.

Uzluksiz ta’lim – bu shunchaki ketma-ket ta’lim bosqichlari emas, balki inson hayotining har bir davrida, istalgan sharoitda, doimiy va tizimli bilim olish, malaka oshirish, o‘zini yangilab borish jarayonidir. Mazkur yondashuv shaxsning raqobatbardoshligini oshirish, kasbiy moslashuvchanlikni ta’minlash va o‘z hayotiy faoliyatini ongli ravishda boshqarish imkonini beradi. Bugungi kunda dunyo bo‘yicha rivojlangan mamlakatlar ta’lim siyosatida ushbu yondashuv ustuvor ahamiyat kasb etib, maxsus strategiyalar asosida takomillashib bormoqda.

Shuningdek, uzluksiz ta’limda zamonaviy pedagogik yondashuvlar – masalan, individual ta’lim trayektoriyasi, raqamli texnologiyalar asosidagi o‘qitish, masofaviy ta’lim, aralash (blended) o‘qitish metodlari va o‘z-o‘zini o‘qitishga yo‘naltirilgan modellar muhim o‘rin egallaydi. Ta’limdagi innovatsiyalar va ochiq ta’lim resurslari (OER) esa har bir inson uchun uzluksiz o‘rganish imkonini yanada kengaytiradi.

Ushbu maqolada uzluksiz ta’limning nazariy asoslari, uni qo‘llab-quvvatlayotgan global tendensiyalar, zamonaviy yondashuvlarning afzalliklari, mavjud muammolar va istiqbolli yo‘nalishlar tahlil qilinadi. Shu orqali ta’lim sohasida islohotlarni amalga oshirishda samarali yondashuvlarni aniqlash va ulardan foydalanish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi.

Uzluksiz ta’lim tushunchasi va uning ahamiyati. Uzluksiz ta’lim – bu inson hayotining barcha bosqichlarida, turli sharoitlarda bilim va ko‘nikmalarni uzluksiz ravishda egallab borishini ifodalaydi. Bu yondashuvga ko‘ra, ta’lim maktab, kollej yoki universitet bilan yakunlanmaydi. Aksincha, ish jarayonida, hayotiy tajriba asosida, onlayn kurslar, treninglar, malaka oshirish dasturlari orqali davom ettiriladi.

YUNESKO va boshqa xalqaro tashkilotlar ta’limni butun umr davomida egallanadigan jarayon sifatida talqin etmoqda. Bugungi globallashgan va tez o‘zgaruvchan dunyoda uzluksiz ta’lim nafaqat bilimni yangilash vositasi, balki shaxsiy barqarorlik, iqtisodiy raqobatbardoshlik, madaniy moslashuvchanlikni ta’minlovchi asosiy omilga aylanmoqda.

Uzluksiz ta’limdagi global tendensiyalar. So‘nggi yillarda quyidagi asosiy tendensiyalar uzluksiz ta’limni shakllantirishda muhim rol o‘ynamoqda:

1. Raqamli ta’lim texnologiyalarining kengayishi – onlayn kurslar, virtual sinflar, sun’iy intellekt asosidagi o‘quv platformalar uzluksiz o‘rganish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

2. Hayotiy ko‘nikmalarga yo‘naltirilgan ta’lim – faqat nazariy bilim emas, balki muammolarni hal qilish, ijodiy fikrlash, muloqot, jamoada ishlash kabi ko‘nikmalar rivojlantirilmoqda.

3. O‘z-o‘zini rivojlantirish va o‘z-o‘zini o‘rgatish (self-learning) – zamonaviy ta’lim shaxsning o‘z ehtiyojiga mos ravishda o‘qishiga imkon yaratmoqda.

4. Ta’limning individuallashtirilishi – har bir o‘quvchining shaxsiy qobiliyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlariga mos ta’lim yo‘llari taklif qilinmoqda.

5. Rasmiy va norasmiy ta’lim integratsiyasi – ish joyidagi treninglar, onlayn resurslar, amaliyotlar rasmiy ta’lim bilan uyg‘unlashtirilmoqda.

Zamonaviy yondashuvlar va ularning samaradorligi. Uzluksiz ta’limda qo‘llanilayotgan zamonaviy yondashuvlar quyidagilardan iborat:

Aralash (blended) ta’lim modeli – an’anaviy va raqamli o‘qitish metodlarining uyg‘unlashuvi.

Flipped learning (teskari sinf) – o‘quvchi darsdan oldin nazariyani o‘rganadi, darsda esa amaliy mashg‘ulotlar bajariladi.

MOOC (Massive Open Online Courses) – katta auditoriyalar uchun ochiq onlayn kurslar, masalan Coursera, edX, Udemy.

Microlearning (kichik darslar) – qisqa, aniq, mobil qurilmalarga mos o‘quv bloklari.

Gamifikatsiya – ta’lim jarayonini o‘yinlashtirish orqali o‘quvchini rag‘batlantirish va motivatsiyasini oshirish.

Uzluksiz ta’limning iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati. Uzluksiz ta’lim nafaqat shaxsiy rivojlanish uchun, balki mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyoti uchun ham muhimdir. Bugungi global mehnat bozorida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun insonlardan faqat boshlang‘ich bilim emas, balki doimiy yangilanish, moslashuvchanlik, zamonaviy texnologiyalar bilan ishlay olish qobiliyati talab qilinadi. Ish beruvchilar esa aynan doimiy o‘z ustida ishlaydigan, yangi ko‘nikmalarni tezda egallay oladigan kadrlarni afzal ko‘rishmoqda.

Shuningdek, uzluksiz ta’lim ijtimoiy inklyuziya va tenglikni ta’minlashda ham muhim o‘rin tutadi. Masalan, ayollar, imkoniyati cheklanganlar yoki chekka hududlarda yashovchi aholiga masofaviy va moslashuvchan ta’lim imkoniyatlarini yaratish orqali ularning jamiyatga faol integratsiyasi ta’minlanadi.

O‘zbekistonda uzluksiz ta’lim rivojiga oid amaliy qadamlar. O‘zbekiston Respublikasida ham uzluksiz ta’limni rivojlantirishga qaratilgan muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan: “Umrbod ta’lim” tamoyiliga asoslangan Milliy ta’lim dasturi ishlab chiqilmoqda; Yangi malaka oshirish markazlari, texnoparklar, kasbiy ta’lim muassasalari faoliyati kengaymoqda; Oliy ta’lim muassasalari qoshida ikkinchi mutaxassislik, onlayn kurslar, masofaviy o‘qitish dasturlari joriy etilmoqda; Yoshlar va mutaxassislar uchun Xalqaro sertifikatlash tizimlari (IT, til, biznes) bo‘yicha ta’lim dasturlari yo‘lga qo‘yilmoqda.

Bu kabi tashabbuslar mamlakatda raqobatbardosh inson kapitalini shakllantirishga, shuningdek, aholining ta’limga bo‘lgan ehtiyojlarini qondirishga xizmat qilmoqda.

Uzluksiz ta’lim – bu zamonaviy hayotning ajralmas qismi, inson salohiyatini ro‘yobga chiqarishning eng muhim vositasi, jamiyat taraqqiyotining strategik omilidir. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’limga bo‘lgan talab va ehtiyojlar tez sur’atlarda o‘zgarib bormoqda. Bunday vaziyatda bir martalik ta’lim modeli eskiradi, o‘rniga esa moslashuvchan, innovatsion va umrbod o‘rganishni rag‘batlantiruvchi tizim zarur bo‘ladi. Motivatsiya va o‘zini o‘zi anglash uzluksiz ta’limda muhim omil sifatida.

Uzluksiz ta’limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishida ichki motivatsiya va o‘zini o‘zi anglash juda muhim rol o‘ynaydi. Shaxs o‘z ehtiyojlarini anglay olmasa, yangi bilimlar egallashga ehtiyoj sezmasa, u holda hech qanday tashqi omillar – hatto ilg‘or texnologiyalar ham samarali natija bera olmaydi. Shu sababli, zamonaviy

pedagogikada motivatsiyani oshirishga, shaxsiy qiziqish va hayotiy maqsadlar bilan ta’limni bog‘lashga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Uzluksiz ta’limda shaxsiylashtirilgan o‘qitish (personalized learning) yondashuvi motivatsiyani kuchaytirish vositasi sifatida muhim o‘rin egallaydi. Bu yondashuvda har bir o‘quvchi o‘zining o‘zlashtirish tezligi, qiziqishlari va ehtiyojlariga mos yo‘nalishda o‘qish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Sun’iy intellekt va ta’limdagi yangi imkoniyatlar. Sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari uzluksiz ta’limda yangicha bosqichni boshlab berdi. SI yordamida o‘quvchilarning qiziqishlari, darajasi, xatolari va o‘sishi avtomatik ravishda tahlil qilinib, ularga mos o‘quv yo‘nalishlari taklif etiladi. Misol uchun, Duolingo, Khan Academy va boshqa platformalarda aynan sun’iy intellekt asosidagi yondashuvlar individual o‘rganish tizimini samarali tashkil etmoqda.

Bundan tashqari, virtual yordamchilar, avtomatik baholash tizimlari, til o‘rgatuvchi botlar kabi innovatsiyalar ta’lim sifati va tezligini oshirib, o‘qituvchilarni ortiqcha yukdan xalos qilmoqda. Albatta, bu texnologiyalardan foydalanish uchun ta’lim tizimi raqamli infratuzilma va o‘qituvchilarning texnologik savodxonligini oshirish bilan parallel rivojlanishi zarur. Psixologik barqarorlik va o‘rganishga tayyorgarlik.

Uzluksiz ta’limning samaradorligi o‘rganuvchining nafaqat intellektual, balki psixologik tayyorgarligi bilan ham bevosita bog‘liq. Rivojlanish, o‘zgarishga moslashish va yangi bilimlarni qabul qilish uchun inson ichki ruhiy barqarorlikka, ijobiy kayfiyatga va o‘ziga bo‘lgan ishonchga ega bo‘lishi zarur. Shu sababli, zamonaviy ta’lim tizimi nafaqat bilim berishi, balki ruhiy salomatlikni qo‘llab-quvvatlashga ham xizmat qilishi kerak.

Bugungi kunda ko‘plab mamlakatlarda maktablar va oliy ta’lim muassasalarida psixologik yordam xizmatlari, motivatsion mentorlar, o‘zini anglashga oid treninglar joriy etilmoqda. Bu orqali o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan munosabati ijobiy tomonga o‘zgaradi.

Kattalar ta’limi va kasbiy qayta tayyorlash. Zamonaviy dunyoda inson faqat yoshlik davridagina emas, balki butun hayoti davomida o‘rganishga majbur. Texnologiyalar tez yangilanayotgani, kasblar qisqa muddatda yo‘qolayotgani tufayli kattalar uchun qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslari tobora dolzarb bo‘lib bormoqda.

Bu borada O‘zbekistonda ham katta ishlar qilinmoqda: “Yoshlar – kelajagimiz” davlat dasturi doirasida hunar o‘rganish markazlari ochilgan, xotin-qizlar uchun bepul kasb kurslari yo‘lga qo‘yilgan, IT-parklar qoshida yoshlar va kattalar uchun IT-bo‘limlar tashkil etilgan. Bu esa ijtimoiy qatlamlarning uzluksiz o‘sishiga va iqtisodiy faol ishtirokiga xizmat qilmoqda.

Norasmiy va informal ta’lim shakllari. Uzluksiz ta’lim faqat rasmiy o‘quv dasturlari bilan cheklanib qolmaydi. Aksincha, inson hayoti davomida norasmiy (non-formal) va informal (noan’anaviy) ta’lim shakllari orqali ham bilim va ko‘nikmalarni egallaydi. Masalan:

Norasmiy ta’lim – seminarlar, treninglar, konferensiyalar, mahorat darslari;

Informal ta’lim – kundalik hayotdagi tajriba, internet orqali o‘z-o‘zini o‘rgatish, do‘stlar bilan muloqot.

Shu bois ta’lim tizimi bu shakllarni tan olishi, ularni baholash va akkreditatsiyadan o‘tkazishning qulay mexanizmlarini yaratishi kerak. Ko‘plab davlatlarda “bilim portfeli” (learning passport) yoki “malaka pasporti” (skills wallet) orqali norasmiy ta’limda olingan ko‘nikmalar rasmiy e’tirof etilmoqda.

Maqolada ko‘rib chiqilganidek, uzluksiz ta’lim konsepsiyasi nafaqat bilim olishga, balki insonning o‘zini rivojlantirishga, jamiyatda faol ishtirok etishga, kasbiy o‘sishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalarning rivoji, ochiq onlayn platformalarning paydo bo‘lishi, aralash va moslashuvchan ta’lim modellari orqali har bir inson individual ta’lim yo‘lini tanlash imkoniyatiga ega bo‘lib bormoqda.

Shu bilan birga, uzluksiz ta’lim tizimini takomillashtirishda muayyan muammolar ham mavjud: resurslar yetishmasligi, o‘qituvchilarning raqamli savodxonligi pastligi, infratuzilmaning zaifligi, madaniy yoki iqtisodiy to‘siqlar. Bularni bartaraf etish uchun quyidagi tavsiyalar muhim hisoblanadi: ta’lim siyosatini uzluksiz o‘rganishga yo‘naltirish, davlat strategiyalarini ishlab chiqish; o‘qituvchilarni zamonaviy texnologiyalar va innovatsion metodikalarga tayyorlash; ochiq va bepul ta’lim resurslarini ko‘paytirish; ijtimoiy tenglik tamoyiliga asoslangan ta’lim imkoniyatlarini yaratish; norasmiy ta’lim natijalarini rasmiy tan olish tizimini yo‘lga qo‘yish.

Kelajakda har bir inson uchun doimiy o‘rganish tabiiy ehtiyoj va qadriyatga aylanishi kerak. Chunki bilim va ko‘nikmalarni uzluksiz yangilab borish nafaqat shaxsiy muvaffaqiyat, balki butun jamiyat taraqqiyotining poydevoridir. Shu ma’noda, uzluksiz ta’limga oid zamonaviy yondashuvlar va global tendensiyalarni chuqur tahlil qilish, ulardan amaliy foydalanish har bir sohaga yangilik olib kirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Hasanboev M.H. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti asoslari. (2021)
2. Turaqulov O‘. Ta’lim texnologiyalari va innovatsion yondashuvlar. (2020)
3. Karimova D.X. Zamonaviy pedagogika va uzluksiz ta’lim asoslari. (2022)
4. Jalolov J.J. Pedagogik texnologiyalar. (2019)
5. Saidov A.A. Umrbod ta’lim tizimi: nazariya va amaliyot. (2021)

OLIY TA’LIM MUASSASALARINI BOSHQARISHGA METODOLOGIK YONDASHUVLAR

Abduraxmonov O. X.,
GulDU Pedagogika va psixologiya
kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: ushbu tezisda oliy ta’lim muassasalarini boshqarishga metodologik yondashuvlar bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: oliy ta’lim, shaxs, boshqaruv, xodimlar, yetakchilik qilish, Ijobiy munosabat, qulay muhit va shaxslararo muloqot.

Аннотация: в этих тезисах рассматриваются методологические подходы к управлению высшими учебными заведениями.

Ключевые слова: высшее образование, личност, управление, сотрудники, лидерство, позитивный настрой, благоприятная среда и межличностное общение.

Abstract: this article describes methodological approaches to the management of higher education institutions.

Keywords: higher education, personality, management, staff, leadership, positive attitude, favorable environment and interpersonal communication.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 19 sentyabrdagi “Boshqaruv kadrlarini tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishga doir normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi 745-sonli qarorida “Nazariy va amaliy bilimlarni tizimlashtirish, mustahkamlash va kengaytirish ixtisoslashuvi va ularni muayyan masalalar va muammoli vaziyatlarga tatbiq etish “boshqaruv qarorlarini qabul qilishda hal qilishda foydalanish” ustuvor vazifa sifatida belgilangan”[12].

Shu munosabat bilan strategiyani amalga oshirish monitoringi va baholashning dinamik jamlanmasini yanada takomillashtirish imkoniyati mavjud.

Ta’limdagi farq uning ijodiy funksiyasi – rejalashtirish, tashkil etish, o‘qitish, o‘rganish, muvofiqlashtirish, rag‘batlantirish, o‘qitish va o‘rganish bilan bog‘liq. Bundan ko‘rinib turibdiki, ta’lim-tarbiya mamlakatni boshqarishda an’anaviy o‘qitish va tarbiyalash vazifalaridan tashqari muhim o‘rin tutadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda ta’limni boshqarishning sakkizta asosiy tamoyillari qo‘llaniladi (1-jadval).

“Odatda O‘zbekistonda ta’lim va kadrlar tayyorlashni boshqarishda ijodiy yondashuv tamoyilidan foydalaniladi. Uning qo‘llanilishi quyidagi mazmunni talab qiladi:

o‘quv faoliyatining xilma-xilligi: ma’ruza, laboratoriya va amaliy ma’lumotlar, seminar, kollegiya, mustaqil ta’lim, kasbiy amaliyot, yirik loyiha (ish) va boshqalar. Ularning maqsadi va vazifalari to‘liq; o‘qitiladigan fanlar va o‘plab fanlarning maqsad va funksiyasi, tuzilishi va mazmuni jihatidan murakkabligi va tayyorlanayotgan shaxsning individualligi”[13].

Innovatsion menejmentning boshqaruv talablari asosida boshqaruv xodimlarni tayyorlash sifatini oshirishni tartibga solish tamoyili ham muhim o‘rin tutadi. Ta’lim tizimi va uni yaratish muammosi kelajakda iqtisodiyotning xilma-xilligini hisobga olgan holda doimiy takomillashtirishni taqozo etadi. Aynan mana shu tamoyil ta’lim tizimini boshqarishda ijodiy yondashishni taqozo etadi. Boshqaruv xodimlar faoliyatining u yoki bu turiga ijodiy yondashadi, o‘zining va talabaning faoliyatini tez rivojlantirishga, uni eng yuqori sifatda bajarishga, natijalarni solishtirish va baholashga, o‘z va o‘ziga xosligini o‘zgartirish, muammo paydo bo‘lganda talabaning faolligi bo‘yicha xulosa chiqarishga harakat qiladi.

[12] O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 19 sentyabrdagi “Boshqaruv kadrlarini tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishga doir normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi 745-sonli qarori

[13] Abulqosimov H.P. va boshqalar. Shakllanayotgan bozop iqtisodiyotida inson omili va uni faollashtirish yo‘llari.– T., 2005

Tez o‘zgaruvchan ta’lim tizimida yetakchi jamoaning moslashuvchanligi tamoyili qo‘llaniladi. Yuqorida ta’kidlanganidek, bu holat o‘quv faoliyatining xilma-xilligi, mavzuning xilma-xilligi va sub’ektning xilma-xilligi va faoliyatning individualligida namoyon bo‘ladi.

1-jadval

Ta’limni boshqarishning asosiy tamoyili[14]

№	Tamoyillarning nomlari
	I. Vazifalarni boshqarishga qaratilgan
1.	Muammoni hal qilishda ijodiy yondashuv (muammoga e’tibor qaratish uchun ijodiy fikrlashdan foydalanish)
2.	Muntazam ravishda ta’limni islohotlarni amalga oshirish (siyosat — rejalashtirish — amalga oshirish — rivojlanish monitoringi)
3.	Vaziyatli tashvish buzilishi (vaziyatga va bo‘ysunuvchilarga moslashish qobiliyatidan oshib ketish)
4.	Xalqaro OTMlar bilan o‘zaro hamkorlikni yo‘lga qo‘yish (aniq maqsadlar, foydali fikr)
II. Amalga oshirishga qaratilgan	
5.	Guruh va muloqot a’zolarining hamkorligi
6.	Xaridor uchun yopiq (mijoz, so‘rovni bajarish uchun manfaatdor shaxs)
7.	Ijobiy munosabat, qulay muhit va shaxslararo muloqot (hamkasblarni qo‘llab-quvvatlash va hurmat qilish qobiliyati)
8.	Xodimlarning vakolatlarini kengaytirish va malakasini oshirishni qo‘llab-quvvatlash (vakolatni oshirish va kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini taqdim etish)

O‘zaro tushunish va uyg‘unlik xilma-xillik g‘oyasini belgilaydi. Bu tamoyildan, xususan, ta’lim tizimini boshqarishda foydalanish uning sifatini ta’minlaydi. Bunday holda, o‘qituvchilar va talabalar quyidagilarning ma’nosi bo‘yicha kelishib olishlari kerak:

ijtimoiy va shaxsiy tajriba;

mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishiga yo‘nalish yoki manfaatdorlik;

shaxsni ham kasbiy, ham ma’naviy jihatdan shakllantiradigan kasb yoki fan;

fanning maqsadi va vazifasi.

Guruh (jamoa) hamkorligi tamoyili odatda oliy ta’limning fakultet, kafedralar, ilmiy va boshqa bo‘limlarini boshqarishda qo‘llaniladi. Jamoaning qiziqishini ta’minlash va sog‘lom hamkorlikni yo‘lga qo‘yish boshqaruv tezligiga ijobiy ta’sir qiladi. Xaridorni tartibli saqlash tamoyilini o‘rganish O‘zbekiston Respublikasida bozorini boshqarishda qo‘llaniladi, bunda xaridorni tanlashda xaridorning talabi hisobga olinadi. Shuningdek, xaridordan mavzularni tanlash so‘raladi. Ijobiy teskari aloqa va qulay muhit tamoyili har doim o‘rganishning boshqa tamoyillari bilan birgalikda qo‘llaniladi. Ushbu tamoyil sherikni qo‘llab-quvvatlash va hurmat qilish, talaba bilan hamkorlik munosabatlarini rivojlantirish uchun mo‘ljallangan.

Vakolatlarni topshirish tamoyili odatda oliy ta’lim sohasida xodimlarning malakasini oshirishga yordam berish uchun qo‘llaniladi. Bundan tashqari, oliy

[14] *Манба:* Принсиплес оф Эдусатионал Манагемент. Б. М. Таиwо анд С. О. Фашику 2022.

ta’limni boshqarish, oliy ta’lim ehtiyojlarini boshqarish, ta’lim muassasalarini boshqarishda ko‘plab boshqa tamoyillardan foydalaniladi.

Innovatsion menejmentning boshqaruv talablari asosida boshqaruv xodimlarni tayyorlash sifatini oshirishda ham individual yetakchilik va kollegiallik tamoyilidan foydalaniladi. Oliy ta’lim muassasasi rahbari bu jarayon uchun yagona mas’ul shaxs bo‘lib, u boshqaruv bo‘limidagi o‘ziga bo‘ysunuvchi xodimlar uchun javobgardir. Lekin bu shuni anglatadiki, har doim monopoliya tamoyiliga ko‘ra yetakchilik qilish kerak. Rektor boshqa faoliyatini tashkil etishda jamoa yordamiga muhtoj. Bu, esa o‘z navbatida, tashkilotni kollegial tamoyilga muvofiq boshqarish zaruratini oshiradi.

Ta’lim muassasasi ta’lim tizimini boshqarishda fan va texnikaning yutuqlaridan to‘liq foydalanishi kerak. Shuning uchun bu davlatni boshqarishda ilmiy tamoyildan foydalanish muhim. Ta’lim tizimining ajralib turadigan xususiyatlaridan biri shundaki, u birinchidan, ta’lim xizmatlarini amalga oshiradigan xizmat ko‘rsatuvchi bo‘linma bo‘lsa, ikkinchidan, mukofot ishlab chiqaruvchi birlikdir. Shunga asoslanib, ta’lim tizimini boshqarish bu ikki sohani boshqarish qobiliyatini o‘z ichiga olgan keng qamrovli tadqiqotdir.

1960-1980-yillarda menejmentni rivojlantirishda “ijtimoiy tizim” maktabi vujudga keldi. Bu maktab vakillari (Amerikadan Ufua D.E., & Adebayo I.) zamonaviy menejmentda quyidagi umumiy yondashuvni qabul qildilar (2-jadval). Ushbu maktablarning vakili O‘zbekistonda kompyuter texnologiyalari, matematik usullardan foydalangan holda zamonaviy menejment maqsadini tadqiq qilish g‘oyasini ilgari suradi.

“Moddiy dunyo ko‘plab tizimlardan iborat bo‘lib, “Tizim” so‘zi ilmiy-texnik adabiyotlarda juda ko‘p uchraydi. Bugun bu so‘zning mohiyatini ochib berishda u oydinlashdi. “Tizim” so‘zi yunoncha so‘z bo‘lib, bir-biri bilan qonuniy bog‘langan ko‘plab elementlarning ma’lum birligini ifodalaydi. Omillar bu mukammal, yaxlit rejani ixtiro qilishning kalitidir”[15].

Umumiy tizimni o‘rgangan Rizk M., Rosu D., & Fox M. unga quyidagicha qisqacha ta’rif bergan: “Tizim bir-biri bilan bog‘langan elementlar yig‘indisidir”[16].

“Tadqiqotimizda biz boshqaruvga xos uslubiy yondashuvlarni keltiramiz. Bu yondashuvlar tizimli, vaziyatli, vazifaviy va miqdoriy yondashuvlarni o‘z ichiga oladi Bundan tashqari, quyidagi ikkita tizim ko‘rsatkichlari ovozli signaldan chiqarib tashlanadi:

tizim ajratuvchi elementdan iborat;

bu element tasodifiy yig‘indi emas, balki elementlar bir-birining ustiga chiqadi, ya’ni elementlar birikmada o‘zaro bog‘liqdir”[17].

Tizim nuqtai nazaridan, ishlab chiqarish yopiq bo‘lsa, u tizimni hosil qiladi. Tizim unga biriktirilgan va shaklda ifodalangan moddalarning sifati va holati bilan

[15] Ufua D. E., & Adebayo I. A. (2019). Organization Theory and Systems Thinking: The Benefits of Partnership. International Journal of Systems and Society, 6(1), 1-14.

16 Rizk M., Rosu D., & Fox, M. (2023). Semantic Computing for Organizational Effectiveness: From Organization Theory to Practice through Semantics-Based Modelling. arXiv preprint arXiv:2401.00062.

[17] Saidov M., Toshturdiev S., Saidov N. Oliy ta’lim muassasalarida sifat menejmenti tizimini ISO xalqaro standarti talablari darajasida tashkil etish masalalari // Iqtisodiyot va ta’lim, 2009. – №5. – B.148-151.

belgilanadi va u boshqa tizimlar bilan o‘zaro ta’sir qilish natijasida mavjud bo‘ladi, ya’ni doimiy, o‘zgaruvchan kuchga ega.

BARKAMOL AVLOD TARBIYASIDA GENDER TENGLIKNI TA’MINLASHNING PEDAGOGIK STRATEGIYALARI: O‘ZBEKISTON TAJRIBASI

Nazarova O.T.,
Guliston davlat pedagogika instituti
dotsenti E-mail: azodanazarova09@gmail.com
Dadaboeva D.A.,
Guliston davlat pedagogika instituti
magistri E-mail: daddabaeva86@gmail.com

Annotatsiya: tezis O‘zbekistonda barkamol avlodni tarbiyalashda gender tenglikni ta’minlashning pedagogik jihatlarini tahlil qiladi. Ta’limning barcha bosqichlarida gender yondashuvlarni joriy etishning dolzarbligi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va gender-sezgir o‘qitish metodlari muhokama qilinadi. Tadqiqot O‘zbekiston ta’lim tizimida gender tenglikka erishish yo‘lidagi mavjud muammolar va imkoniyatlarni ochib beradi hamda amaliy tavsiyalar taklif etadi.

Kalit so‘zlar: barkamol avlod, gender tenglik, pedagogik strategiyalar, gender-sezgir ta’lim, O‘zbekiston, ta’lim tizimi, o‘qituvchilar malakasi.

Аннотация: в тезисах анализируются педагогические аспекты обеспечения гендерного равенства в воспитании гармоничного поколения в Узбекистане. Будет обсуждаться актуальность внедрения гендерных подходов на всех этапах образования, современных педагогических технологий и гендерно-чувствительных методов обучения. Исследование раскрывает существующие проблемы и возможности для достижения гендерного равенства в системе образования Узбекистана и предлагает практические рекомендации.

Ключевые слова: гармоничное поколение, гендерное равенство, педагогические стратегии, гендерно-чувствительное образование, Узбекистан, система образования, квалификация учителей.

Annotation: this thesis analyzes the pedagogical aspects of ensuring gender equality in raising a harmonious generation in Uzbekistan. The relevance of introducing gender approaches at all stages of education, modern pedagogical technologies and gender-sensitive teaching methods are discussed. The study reveals existing problems and opportunities for achieving gender equality in the education system of Uzbekistan and offers practical recommendations.

Key words: harmonious generation, gender equality, pedagogical strategies, gender-sensitive education, Uzbekistan, education system, teacher qualifications.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgandan so‘ng, mamlakat taraqqiyotining asosiy yo‘nalishlaridan biri sifatida "barkamol avlod"ni tarbiyalash masalasi davlat siyosatining markaziga qo‘yildi. Bu tushuncha O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori sifatida e’tirof etilib, yoshlarning nafaqat intellektual va jismoniy, balki yuksak ma’naviy-axloqiy jihatdan etuk, iymon-e’tiqodi butun, mustaqil dunyoqarashga ega, o‘z huquq va manfaatlarini biladigan va himoya qila oladigan avlodni shakllantirishni nazarda tutadi. Barkamol avlod kontseptsiyasining keng qamrovliligi uni tarbiyalash jarayoniga kompleks yondashuvni talab etadi. Bunday yondashuvning muhim tarkibiy qismlaridan biri gender tenglik masalasidir.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta’minlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga

aylandi. Bu borada bir qator qonun hujjatlari, jumladan, "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g’risida"gi Qonun qabul qilindi va "O‘zbekiston Respublikasida 2030 yilga qadar gender tenglikka erishish strategiyasi" tasdiqlandi. Ushbu strategiyada ta’lim sohasida gender tenglikni ta’minlash, xotin-qizlarning ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish, ta’lim dasturlari va materiallarini gender ekspertizasidan o‘tkazish kabi aniq vazifalar belgilangan.

Biroq, qabul qilingan qonunlar va strategiyalarga qaramasdan, ta’lim amaliyotida gender tenglikni ta’minlash borasida muayyan muammolar saqlanib qolmoqda. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ta’lim muassasalarida, o‘quv materiallarida va hatto pedagoglarning o‘zida ham gender stereotiplari hali ham mavjud. Ba’zi tadqiqotchilar ta’lim va tarbiyaning jinsiy oidlikni hisobga oladigan kontseptual asoslari etarli darajada ishlab chiqilmaganligini ta’kidlashadi. Ta’limning barcha bosqichlarida – maktabgacha ta’limdan tortib oliy ta’limgacha – gender tenglik tamoyillarini izchil va samarali joriy etish muhim pedagogik vazifa bo‘lib qolmoqda.

Mazkur tezis asosan nazariy tadqiqot hisoblanib, unda mavjud ilmiy adabiyotlar, O‘zbekiston Respublikasining ta’lim va gender siyosatiga oid rasmiy hujjatlari, xalqaro tashkilotlarning hisobotlari va statistik ma’lumotlarning tizimli tahlili amalga oshirildi. Tadqiqotda quyidagi manbalardan foydalanildi:

O‘zbekistonlik va xorijlik olimlarning pedagogika, psixologiya, gender tadqiqotlari sohalaridagi ilmiy maqolalari, monografiyalari va dissertatsiyalari o‘rganildi. Bu manbalar gender-sezgir pedagogikaning nazariy asoslari, ta’limdagi gender farqlari va stereotiplarning ta’siri kabi masalalarni yoritishga xizmat qildi.

O‘zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g’risida"gi, "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g’risida"gi qonunlari, Prezident Farmon va qarorlari, Vazirlar Mahkamasining tegishli qarorlari, "O‘zbekiston Respublikasida 2030 yilga qadar gender tenglikka erishish strategiyasi" kabi strategik hujjatlar tahlil qilindi.

UNESCO, UNDP, UNICEF, Jahon banki kabi xalqaro tashkilotlarning O‘zbekistondagi gender tenglik va ta’lim holatiga oid hisobotlari, tadqiqotlari va loyihalari ko‘rib chiqildi. Bu manbalar xalqaro standartlar va tajribalar bilan qiyosiy tahlil o‘tkazishga yordam berdi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi, Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi tomonidan taqdim etilgan ta’limga oid rasmiy statistik ma’lumotlar, shuningdek, Jahon bankining gender statistikasi portalidagi ma’lumotlar tahlil qilindi. Bu ma’lumotlar ta’limning turli bosqichlarida gender tarkibini miqdoriy baholash uchun asos bo‘ldi.

O‘zbekistonda nashr etiladigan pedagogika va psixologiyaga oid ilmiy jurnallarning arxivlari mavzuga oid mahalliy tadqiqotlar va yondashuvlarni o‘rganishda qo‘shimcha manba sifatida xizmat qildi.

Tadqiqotda qiyosiy tahlil metodidan foydalanib, gender ta’limiga oid G’arb kontseptsiyalari va O‘zbekistonning tarixan shakllangan, islomiy va madaniy qadriyatlardan ta’sirlangan ijtimoiy-axloqiy me’yorlari o‘rtasidagi o‘xshashlik va

farqlar tahlil qilindi. Shuningdek, kontent-analiz metodi orqali me’yoriy hujjatlar va ilmiy adabiyotlardagi asosiy tushunchalar va yondashuvlar o‘rganildi.

Tahlil doirasi ta’limning maktabgacha, umumiy o‘rta, o‘rta maxsus professional va oliy ta’lim bosqichlarini qamrab oldi. Asosiy e’tibor gender tenglikni ta’minlashga qaratilgan pedagogik yondashuvlar, o‘quv dasturlari mazmuni, o‘qitish metodlari va o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi hamda malakasini oshirish masalalariga qaratildi. Turli manbalardan (rasmiy siyosat, xalqaro hisobotlar, akademik tadqiqotlar, statistika) foydalanish mavzuni har tomonlama yoritish imkonini berdi, biroq bu manbalar o‘rtasida ma’lum nomuvofiqliklar ham mavjudligini inobatga olish zarur. Shu sababli, ushbu turli xil dalillarni sintez qilish va muvozanatli tahlil taqdim etish muhim metodologik vazifa bo‘ldi.

O‘zbekistonda barkamol avlod tarbiyasida gender tenglikni ta’minlashga qaratilgan pedagogik strategiyalar va amaliyotlar tahlili quyidagi asosiy natijalarni ko‘rsatdi:

- **Gender-sezgir pedagogikaning rivojlanish bosqichi:** Gender tadqiqotlari va gender-sezgir pedagogika O‘zbekiston uchun nisbatan yangi yo‘nalish bo‘lib, bu sohadagi ilmiy-uslubiy ishlanmalar endi shakllanmoqda. Ta’lim jarayonida gender farqlarini hisobga olish zarurati mutaxassislar tomonidan tan olinmoqda, lekin buning aniq didaktik asoslari va mexanizmlari hali to‘liq ishlab chiqilmagan. Pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish tizimida gender-sezgirlikni rivojlantirishga qaratilgan tashabbuslar mavjud.
- **Ta’limdagi gender statistikasi:** O‘zbekistonda ta’limning turli bosqichlaridagi gender holati quyidagi jadvalda aks ettirilgan:

O‘zbekistonda Ta’lim Bosqichlari bo‘yicha Gender Ko‘rsatkichlari (2021-2023 yy. ma’lumotlari asosida) 1-jadval:

Ko‘rsatkich	Jins	2021 y. (%)	2022 y. (%)	2023 y. (%)	Manbalar
Maktabgacha ta’lim qamrovi (jami bolalar soniga nisbatan)	Qizlar	48.8	-	-	[27]
	O‘g’illar	51.2	-	-	[27]
Umumiy o‘rta ta’limni tamomlash darajasi (tegishli yoshdagi aholiga nisbatan)	Qizlar	-	-	95.4	[25]
	O‘g’illar	-	-	95.8	[25]
Professional ta’limdagi o‘quvchilar	Qizlar	37.9	-	-	[27]
	O‘g’illar	62.1	-	-	[27]

Oliy ta’limga qabul (bakalavriat, jami talabalar soniga nisbatan)	Qizlar	47.0	27.4*	-	[26]
	O‘g’illar	53.0	29.0*	-	[26]
Oliy ta’lim bitiruvchilari (STEM yo‘nalishlari bo‘yicha)	Ayollar	-	27.3**	-	[34]
Magistraturadagi talabalar	Qizlar	49.4	-	-	[27]
	O‘g’illar	50.6	-	-	[27]
Doktoranturadagi talabalar (kunduzgi)	Qizlar	35.0	-	-	[27]
	O‘g’illar	65.0	-	-	[27]
Umumta’lim maktablaridagi o‘qituvchilar	Ayollar	75.5	-	-	[27]
	Erkaklar	24.5	-	-	[27]
Oliy ta’lim muassasalaridagi o‘qituvchilar	Ayollar	79.5***	-	-	[27][35]
	Erkaklar	20.5***	-	-	[27]

Jadvaldagi ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda boshlang’ich va o‘rta ta’limni tamomlashda gender tengligiga erishilgan. Biroq, professional ta’limda o‘g’il bolalar ulushi sezilarli darajada yuqori. Oliy ta’limga kirishda ham so‘nggi yillarda ayollar ulushi ortgan bo‘lsa-da , STEM kabi yo‘nalishlarda erkaklar ustunligi saqlanib qolmoqda. Magistraturada nisbatan tenglik kuzatilsa-da, doktoranturada erkaklar soni ko‘proq. O‘qituvchilar tarkibida esa aksincha holat kuzatiladi: umumta’lim maktablarida ayol o‘qituvchilar mutlaq ko‘pchilikni tashkil etadi. Bu holat ta’lim tizimi ichidagi pedagogik yondashuvlar va jamiyatdagi kutilmalar o‘g’il va qiz bolalar uchun turlicha ta’lim va kasbiy yo‘nalishlarni shakllantirishi mumkinligidan dalolat beradi.

Maktabgacha va o‘rta ta’limda ayol o‘qituvchilarning ustunligi beixtiyor "g’amxo‘rlik" kasblari ayollarga xos degan stereotipni kuchaytirishi mumkin. Bu holat o‘g’il bolalar uchun ta’lim sohasidagi erkak namunalarini cheklashi va qizlarning boshqa, an’anaviy ravishda erkaklarga xos deb hisoblangan sohalarga intilishiga bilvosita ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Bu murakkab pedagogik muammoni

hal qilish uchun nafaqat o‘qitish mazmunini, balki pedagogik jamoaning gender tarkibi orqali beriladigan yashirin signallarni ham hisobga oluvchi strategiyalar zarur.

Tadqiqot natijalari O‘zbekistonda barkamol avlodni tarbiyalash jarayonida gender tenglikni ta’minlash borasidagi pedagogik faoliyatning muhim jihatlarini ochib berdi. Ta’lim statistikasi [1-jadval] shuni ko‘rsatadiki, ta’lim olish imkoniyatlari nuqtai nazaridan quyi bosqichlarda gender tengligiga erishilgan bo‘lsa-da , yuqori bosqichlar va ayrim ta’lim yo‘nalishlarida (professional ta’lim, STEM) sezilarli farqlar saqlanib qolmoqda. Bu holat faqat ijtimoiy-iqtisodiy omillar bilan emas, balki ta’lim tizimining o‘zidagi pedagogik yondashuvlar, o‘quv mazmuni va o‘qituvchilarning pozitsiyasi bilan ham bog’liq bo‘lishi mumkin.

Shu bilan birga, gender-sezgir pedagogikani amaliyotga tatbiq etishda jiddiy qiyinchiliklar va ziddiyatlar mavjud. Eng asosiylaridan biri – milliy qadriyatlar, an’analar va jamiyatda shakllangan gender rollari bilan zamonaviy gender tenglik tamoyillari o‘rtasidagi muvozanatni topishdir. Ayrim tadqiqotchilar ta’kidlaganidek, O‘zbekiston sharoitiga moslashgan, madaniy jihatdan sezgir milliy gender ta’limi modelini ishlab chiqish zarurati mavjud. Bu model universal tenglik tamoyillarini mahalliy ma’naviy-axloqiy asoslar bilan uyg’unlashtirishi lozim. Ikkinchidan, o‘qituvchilarning o‘zlarida mavjud bo‘lgan gender stereotiplari va yangi metodikalarni qabul qilishdagi psixologik to‘siqlar ham muhim omildir. Uchinchidan, oilaning ta’lim jarayonidagi roli katta , ammo oiladagi an’anaviy gender qarashlari maktabdagi sa’y-harakatlarga zid kelishi mumkin.

Mazkur tadqiqot asosan mavjud adabiyotlar va hujjatlar tahliliga tayanganligi sababli ma’lum cheklanishlarga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni «Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g’risida». 02.09.2019 y. G’G’ Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi (www.lex.uz).
2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Kengashining Qarori «O‘zbekiston Respublikasida 2030 yilga qadar gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash to‘g’risida». 28.05.2021 y., № SQ-297-IV G’G’ Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi (www.lex.uz).
3. Dadaboyeva D. A. Pedagogical and psychological characteristics of gender relations in the upbringing of a harmoniously developed generation G’G’ American Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2025. – Vol. 38. – P. 203–209.
4. Gender Discrimination in Hiring: Evidence from an Audit Experiment in Uzbekistan G’ World Bank Group. – Washington, D.C., 2022. – 38 p. – (Policy Research Working Paper; № 10088).
5. Gender stereotypes in family relationships in the conditions of modern Kyrgyzstan: Psychological, religious, socio-philosophical, cultural, spiritual aspects G’ A. A. Usenov [et al.] G’G’ BIO Web of Conferences. – 2024. – Vol. 87. – Art. 06014.

BARKAMOL YOSHLAR TARBIYASIDA GENDER MUNOSABATLARINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI: SHAXS RIVOJLANISHI VA IJTIMOIY MOSLASHUV

Dadaboeva D.A.,
Guliston davlat pedagogika instituti magistri
E-mail: daddabaeva86@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezis O‘zbekiston yoshlarining barkamol rivojlanishida gender munosabatlarining psixologik jihatlarini o‘rganadi. IMRAD metodologiyasi asosida gender o‘ziga xosligining shakllanishi, gender stereotiplarining shaxs kamolotiga, o‘z-o‘zini baholashga va ijtimoiy moslashuvga ta’siri tahlil qilinadi. Mavzuga oid psixologik tadqiqotlar va psixodiagnostik yondashuvlar ko‘rib chiqiladi. Yoshlar orasidagi gender tengsizlikning psixologik oqibatlari va ularni bartaraf etishning psixologik mexanizmlari muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: gender psixologiyasi, barkamol avlod, gender o‘ziga xosligi, gender stereotiplari, shaxs rivojlanishi, ijtimoiy moslashuv, psixodiagnostika, O‘zbekiston, yoshlar psixologiyasi.

Аннотация: В диссертации рассматриваются психологические аспекты гендерных отношений в гармоничном развитии узбекской молодежи. На основе методологии IMRAD анализируется формирование гендерной идентичности и влияние гендерных стереотипов на личностное развитие, самооценку и социальную адаптацию. Будут рассмотрены психологические исследования и психодиагностические подходы, связанные с данной темой. Обсуждаются психологические последствия гендерного неравенства среди молодежи и психологические механизмы их преодоления.

Ключевые слова: гендерная психология, гармоничное поколение, гендерная идентичность, гендерные стереотипы, развитие личности, социальная адаптация, психодиагностика, Узбекистан, молодежная психология.

Annotation: This thesis studies the psychological aspects of gender relations in the harmonious development of Uzbek youth. Based on the IMRAD methodology, the formation of gender identity, the influence of gender stereotypes on personality development, self-esteem and social adaptation are analyzed. Psychological research and psychodiagnostic approaches on the topic are considered. The psychological consequences of gender inequality among young people and psychological mechanisms for their elimination are discussed.

Key words: gender psychology, harmonious generation, gender identity, gender stereotypes, personality development, social adaptation, psychodiagnostics, Uzbekistan, youth psychology.

O‘zbekistonda "barkamol avlod"ni tarbiyalash g’oyasi mustaqillik yillaridan buyon milliy rivojlanishning asosiy tamoyillaridan biri sifatida ilgari surilmoqda.

O‘zbekiston jamiyatida, boshqa ko‘plab jamiyatlar singari, muayyan gender stereotiplari va an’anaviy gender rollari mavjud. Bu stereotiplar yoshlarning, ayniqsa qizlarning, shaxs sifatida rivojlanishiga, o‘zlarining haqiqiy qiziqish va qobiliyatlarini anglashiga va ro‘yobga chiqarishiga, ta’lim yo‘nalishi va kasb tanlashiga, ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishiga jiddiy psixologik to‘siq bo‘lishi mumkin. Gender tengsizligi, erta turmush qurish kabi holatlar yoshlarning ruhiy salomatligiga, xususan, depressiv holatlarning rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkinligi haqida tadqiqotlar mavjud. Garchi O‘zbekistonda gender tenglik siyosati olib borilayotgan bo‘lsa-da, gender munosabatlarining psixologik jihatlari, ularning barkamol avlod tarbiyasiga ta’siri etarlicha o‘rganilmagan. "Barkamol avlod" g’oyasining o‘zi ham, agar u an’anaviy gender rollarini bilvosita qo‘llab-quvvatlasa, yoshlarga ideallashtirilgan (va genderlashgan) muvaffaqiyat va xulq-atvor

me’yorlariga moslashish uchun psixologik bosim o‘tkazishi mumkin. Bu esa o‘z navbatida, haqiqiy o‘zlikni anglashga va turli xil gender ifodalarini qabul qilishga to‘sqinlik qilishi mumkin.

Ushbu tadqiqotning maqsadi O‘zbekistonda barkamol yoshlar tarbiyasida gender munosabatlarining asosiy psixologik xususiyatlarini (gender o‘ziga xosligining shakllanishi, stereotiplarning shaxs rivojlanishi va ijtimoiy moslashuvga ta’siri) tahlil qilish, mavzuga oid psixodiagnostik yondashuvlarni ko‘rib chiqish va yoshlarni psixologik qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishdir.

Mazkur tezis gender psixologiyasi sohasidagi nazariy tahlilga asoslangan bo‘lib, unda O‘zbekiston va xalqaro miqyosdagi ilmiy adabiyotlar, psixologik tadqiqotlar natijalari va psixodiagnostik metodikalarga oid manbalar o‘rganildi va sintez qilindi. Tadqiqot quyidagi manbalar va yondashuvlarga tayandi:

Psixodiagnostikaga oid manbalar: Psixodiagnostika va psixologik korrektsiyaga oid adabiyotlar gender bilan bog’liq psixologik xususiyatlarni o‘rganish metodlari haqida umumiy tasavvur hosil qilish uchun o‘rganildi. Gender ustanovkalari, stereotiplar, o‘z-o‘zini baholash, ijtimoiy intellekt kabi holatlarni o‘lchashda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan metodikalar (so‘rovnomalar, shkalalar, proektiv testlar) haqidagi ma’lumotlar xalqaro adabiyotlardan olindi.

Tahlil asosan quyidagi psixologik jihatlarga qaratildi: gender o‘ziga xosligining shakllanish bosqichlari va unga ta’sir etuvchi omillar; gender stereotiplarining kognitiv (bilishga oid) va affektiv (hissiy) komponentlari; stereotiplarning shaxs motivatsiyasi, qadriyatlari, o‘ziga bo‘lgan ishonchi va xulq-atvoriga ta’siri; gender tengsizligining psixologik oqibatlari (masalan, o‘rganilgan ojizlik, past o‘z-o‘zini baholash, stress, ruhiy zo‘riqish); yoshlarning ijtimoiy moslashuvidagi gender farqlari va buning sabablari.

Psixodiagnostik testlar borasida shuni ta’kidlash lozimki, mavjud adabiyotlarda gender ustanovkalari, stereotiplar yoki ular bilan bog’liq psixologik xususiyatlarni o‘lchash uchun turli xil metodikalar (masalan, so‘rovnomalar, munosabat shkalalari, implitsit assotsiatsiya testlari) tavsiflangan. Biroq, O‘zbekiston sharoitida madaniy jihatdan moslashtirilgan va validligi (ishonchliligi) tasdiqlangan maxsus psixodiagnostik vositalarning etishmasligi jiddiy muammo hisoblanadi.

Barkamol yoshlar tarbiyasida gender munosabatlarining psixologik xususiyatlariga oid tahlillar quyidagi asosiy natijalarni ko‘rsatdi:

- **Gender o‘ziga xosligi va stereotiplarning shakllanishi:** Oila gender stereotiplarini shakllantirish va avloddan-avlodga uzatishda birlamchi va eng kuchli institut sifatida namoyon bo‘ladi. Bu jarayon bola tug’ilmasidanoq boshlanadi: jinsiga qarab xona bezatiladi, o‘yinchoqlar tanlanadi (qizlarga ko‘proq boshqalar bilan muloqotga yo‘naltirilgan – qo‘g’irchoqlar, idish-tovoqlar; o‘g’il bolalarga esa harakat va bilish faolligini rivojlantiruvchi – mashinalar, konstruktorlar). Ota-onalar farzandlarini tarbiyalashda, ayniqsa ularni oilaviy hayotga tayyorlashda, jinsga qarab turlicha yondashuvlarni qo‘llaydilar.
- Ta’lim tizimi ham, o‘quv materiallaridagi yashirin yoki ochiq genderlashgan xabarlar orqali, bu stereotiplarni mustahkamlashga xizmat qilishi mumkin. Gender stereotiplari, bir tomondan, shaxsning jamiyatga moslashishiga, ijtimoiy rollarni tezroq o‘zlashtirishiga yordam bersa , ikkinchi tomondan, uning

individualligini, ichki potentsialini cheklaydi, noto‘g’ri umumlashmalarga olib keladi va shaxsning keyingi rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘zbekiston sharoitida erkaklar ko‘proq kasbiy yutuqlari, ayollar esa oilaviy mavqei (turmushga chiqqanligi, farzandlari borligi) orqali baholanish tendentsiyasi mavjudligi ham bu stereotiplarning kuchli ekanligidan dalolat beradi.

- **Gender munosabatlarining shaxs rivojlanishiga ta’siri:** Jamiyatdagi gender tengsizligi va qotib qolgan stereotiplar yoshlarning psixologik rivojlanishiga jiddiy ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, qizlarning ta’lim olish imkoniyatlari cheklanishi, o‘ziga bo‘lgan ishonchining pasayishi va kelajakdagi iqtisodiy faollikdan chetda qolishi kabi salbiy oqibatlar kuzatiladi. Erta turmush qurish amaliyoti qizlarning nafaqat ta’lim olish, balki shaxs sifatida kamol topish imkoniyatlarini ham keskin cheklaydi. Boshqa tomondan, gender sezgirlikni rivojlantirish, ya’ni o‘zining va boshqalarning jinsiga oid xususiyatlarini to‘g’ri qabul qilish va hurmat qilish, shaxsning ijtimoiy intellektini, o‘z-o‘zini anglashini va boshqalar bilan samarali munosabat o‘rnatish qobiliyatini oshirishi mumkin.
- **Ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlardagi gender farqlari:** Yoshlar orasidagi iqtisodiy faollik va bandlik ko‘rsatkichlari gender tengsizligining psixologik omillarini yaqqol namoyon etadi.

1-**jadval: O‘zbekiston Yoshlari (15-30 yosh) Orasida Iqtisodiy Faollik va Gender Tafovutlari (2020-2023 yy. ma’lumotlari asosida)**

Ko‘rsatkich	**Jins**	**2020 y. (%)**	**2021 y. (%)**	**2023 y. (%)**	**Manbalar**
Ishchi kuchi ishtiroki darajasi (15Q yosh)	Ayollar	44.8	-	39.6	[25]
	Erkaklar	-	-	72.5	[25]
Ishsizlik darajasi (15-24 yosh)	Ayollar	-	15.5*	-	[26]
	Erkaklar	-	10.0*	-	[26]
NEET (Band bo‘lmagan, ta’lim yoki kasb o‘rganmayotgan yoshlar, 19-30 yosh)	Ayollar	74.0**	42.0*	-	[23] (Ko‘rsatkichlar turli tadqiqotlarda farqlanishi mumkin, yosh guruhlari ham turlicha)
	Erkaklar	24.8**	8.8*	-	[23]

NorasmiyG’Himoyalanmagan bandlik (jami bandlar ichida)	Ayollar	-	-	22.0	[25]
	Erkaklar	-	-	39.9	[25]
O‘rtacha ish haqidagi farq (erkaklar ish haqiga nisbatan ayollarniki pastroq, %)	Ayollar	-	34.0*	-	[26]
Moliyaviy hisob raqamiga egalik (15Q yosh)	Ayollar	-	38.8	-	[25]
	Erkaklar	-	50.2	-	[25]

Jadvaldagi ma’lumotlar, ayniqsa NEET ko‘rsatkichidagi keskin farq , gender me’yorlarining psixologik va ijtimoiy oqibatlarini ko‘rsatadi. Qizlarning ta’limning quyi bosqichlarida yaxshi natijalarga erishishiga qaramay, ta’limdan keyingi hayotga o‘tishda ularning iqtisodiy faollikdan chetda qolish ehtimoli o‘g’il bolalarga nisbatan ancha yuqori. Bu holat faqat ta’lim sifati yoki imkoniyatlar etishmasligi bilan emas, balki maktabni tugatgandan so‘ng kuchayadigan ijtimoiy bosimlar (turmushga chiqish), uy-ro‘zg’or mas’uliyati va ehtimol, mehnat bozoridagi imkoniyatlar haqidagi past tasavvurlar yoki o‘ziga ishonchsizlik kabi psixologik omillar bilan bog’liqdir.

Yosh ayollarning yuqori NEET ko‘rsatkichlari va ularning oiladagi asosiy rolini farzand tarbiyasi va uy ishlarida ko‘rishi o‘rtasidagi bog’liqlik shuni ko‘rsatadiki, bu holat jamiyat kutilmalariga moslashishning psixologik mexanizmi bo‘lishi mumkin. Ayollar o‘zlarining ta’lim orqali erishgan salohiyatlarini an’anaviy rollarga bo‘ysundirish orqali ichki ziddiyatni (kognitiv dissonansni) kamaytirishga urinishlari mumkin.

Tadqiqot natijalarining psixologik talqini shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda mavjud gender stereotiplari va munosabatlari yoshlarning psixologik rivojlanishining deyarli barcha jabhalariga – o‘zlikni anglashdan tortib, motivatsiya, o‘z-o‘zini baholash, hayotiy maqsadlarni belgilash va ijtimoiy moslashuvgacha – chuqur ta’sir ko‘rsatadi.[14] Iqtisodiy faollikdagi gender tafovutlari (2-jadval) shunchaki iqtisodiy muammo emas, balki jamiyatda chuqur ildiz otgan psixologik ustanovkalar va ijtimoiy me’yorlarning natijasidir.

Barkamol avlodni tarbiyalash nuqtai nazaridan, gender tengsizligi va qotib qolgan stereotiplar barkamol shaxsning asosiy sifatlari – mustaqil fikrlash, tashabbuskorlik, faollik, o‘z salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish [5] kabilarga zid keladi. Yoshlarda teng huquqlilik, o‘zaro hurmat va bag’rikenglikka asoslangan psixologik jihatdan sog’lom munosabatlarni shakllantirish barkamol avlod tarbiyasining muhim shartidir. Busiz, jamiyat o‘z a’zolarining yarmining salohiyatidan to‘liq foydalana olmaydi, bu esa umumiy taraqqiyotga to‘sqinlik qiladi.

1. **Psixologik xizmatni kuchaytirish:** Maktab psixologlari va ijtimoiy pedagoglar uchun gender psixologiyasi, gender-sezgir maslahat berish, zo‘ravonlik qurbonlari bilan ishlash bo‘yicha muntazam malaka oshirish kurslari va treninglar tashkil etish.
2. **Ma’rifiy ishlarni kengaytirish:** Yoshlar va ularning ota-onalari uchun gender stereotiplarining psixologik ta’siri, o‘smirlik davridagi gender o‘ziga xosligining shakllanishi, sog’lom oilaviy munosabatlar qurish mavzularida ilmiy-ommabop materiallar, bukletlar, videoroliklar tayyorlash va tarqatish.
3. **Psixodiagnostik bazani rivojlantirish:** O‘zbekistonning ijtimoiy-madaniy sharoitiga moslashtirilgan, gender ustanovkalari, o‘z-o‘zini baholash, ijtimoiy moslashuv, gender stereotiplariga moyillik kabilarni baholovchi ishonchli va valid psixodiagnostik metodikalarni ishlab chiqish yoki xalqaro metodikalarni sifatli adaptatsiya qilish.
4. **Ilmiy tadqiqotlarni rag’batlantirish:** O‘zbekistonda gender psixologiyasi sohasida, xususan, turli yosh guruhlarida gender o‘ziga xosligining shakllanishi, stereotiplarning ta’siri, gender tengsizligining psixologik oqibatlari va psixologik interventsiyalar samaradorligini o‘rganishga qaratilgan fundamental va amaliy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Avlaev O.U. Sotsial intellekt – shaxs kamolotini ta'minlashning psixologik determinanti: Monografiya. – Toshkent: “Fan ziyosi” nashriyoti, 2022. – 159 b.
2. Dadaboyeva D. A. Pedagogical and psychological characteristics of gender relations in the upbringing of a harmoniously developed generation G’G’ American Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2025. – Vol. 38. – P. 203–209.
3. Gender Discrimination in Hiring: Evidence from an Audit Experiment in Uzbekistan G’ World Bank Group. – Washington, D.C., 2022. – 38 p. – (Policy Research Working Paper; № 10088).
4. Khamdamova F., Saydivalieva Kh., Rakhimova M., Sufieva D. Gender statistikasi: Amaliy qo‘llanma. – Toshkent: Baktria press, 2023.

SHAXMAT BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA MANTIQIY FIKRLASH QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH VOSITASI

Xoliqov U.Q.,
Guliston davlat pedagogika
instituti dotsenti v.b. shax75.75 @ mail.ru

Annotatsiya: shaxmat **–** mantiqiy fikrlash va intellektual qobiliyatlarni bir turi hisoblanib**,** psixologik jarayonlarni rivojlantiruvchi, insonni aqliy, ijodiy va tarbiyaviy kamolotga erishishiga yo‘naltiruvchi pedagogik jarayondir.

Kalit so‘zlar: qat’iyatlilik, tirishqoqlik, muloqot, idrok, e’tibor, tasavvur, xotira, tafakkur va irodaviy sifatlar.

Аннотация: шахматы – это вид образования, развивающий логическое мышление и интеллектуалные способности, представляющий собой педагогический процесс,

направленный на развитие психологических процессов, а также на достижение умственного, творческого и воспитателного совершенства личности.

Ключевые слова: настойчивостm, усердие, решителностm, общение, восприятие, внимание, воображение, памятm, мышление и волевые качества.

Annotation: Chess is a form of education that develops logical thinking and intellectual abilities. It is a pedagogical process aimed at enhancing psychological processes and guiding a person toward mental, creative, and moral development.

Keywords: perseverance, diligence, determination, communication, perception, attention, imagination, memory, thinking, and willpower.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 9 avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida shaxmatni rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-3906 sonli qaroriga muvofiq maktab dasturlari doirasida 150 ta umumta’lim maktablarining o‘quvchilarini tajriba tariqasida shaxmatga o‘qitishni tashkil etish vazifasi belgilangan.

Ushbu qarorga ko‘ra, umumta’lim maktablarining boshlang‘ich (2-sinf) sinfida shaxmat o‘quv kursi jismoniy tarbiya fani tarkibiga singdirib o‘qitilishi O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi hamda Jismoniy tarbiya va sport vazirliklari, O‘zbekiston shaxmat federatsiyasi bilan o‘zaro kelishuvlari asosida belgilandi. Ushbu umumta’lim maktablarining 2-sinflarida jismoniy tarbiya va odobnoma fanini 0,5 soatga qisqartirish hisobiga, haftasiga 2,5 soatdan o‘qitiladi.

Umumta’lim muassasalarida shaxmat kursini o‘qitishdan maqsadi – o‘quvchilarning shaxsiy va intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish uchun sharoit yaratish hamda ularda umumiy madaniyat, mantiqiy, mustaqil, sog‘lom fikrlay olish qobiliyatini shakllantirishdan iborat.

Shaxmat – umumiy va intellektual qobiliyatlarni rivojlantiruvchi ta’limning bir turi hisoblanib**,** psixologik jarayonlarini rivojlantiruvchi, insonni aqliy, ijodiy va tarbiyaviy kamolotga erishishiga yo‘naltirilgan pedagogik jarayondir. Shaxmat o‘quvchilarni yanada ma’nan yetuk qilib tarbiyalashda qo‘shimcha tarbiya vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Shaxmat o‘quv kursi o‘qitilishi matematika, psixologiya, pedagogika va jismoniy tarbiya bilan bog‘liq bo‘lib, ushbu fanlarni o‘zlashtirishda asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi.

Ushbu o‘quv dasturi asosida yillik taqvim-reja ishlab chiqiladi va ta’lim muassasalarining o‘quv ishlari bo‘yicha direktor o‘rinbosari tomonidan tasdiqlanadi. Taqvim-reja tuzishda oraliq va yakuniy nazorat ishlarining to‘g‘ri taqsimlanishi, nazariy va amaliy mashg‘ulotlarni rejalashtirishda iqlimiy o‘zgarishlar, maktabning ichki imkoniyatini inobatga olish lozim. Jumladan, taqvim mavzuviy rejani tuzishda o‘quv dasturida boblarga ajratilgan (mavzularga berilgan) umumiy soat hajmidan chiqmay, o‘quvchilarni o‘zlashtirish darajasini inobatga olgan holda taqsimlashi kerak. Taqvim mavzuviy-rejada berilgan soatlarni ko‘paytirsa, (*) belgini qo‘yishi hamda dastur soatlarini taqsimotiga kiritilgan o‘zgarishlar yuzasidan maktab pedagogik kengash yig‘ilishida muhokama etilib, qaror qismi bilan rasmiylashtiriladi.

O‘quv dasturda o‘quvchilarning o‘quv faoliyati natijalariga qo‘yiladigan talablar keltirilgan. Bu o‘z o‘rnida o‘quv yili boshlanishida pedagoglarning harakat strategiyasini belgilab beradi.

Mazkur o‘quv dasturi darsliklarning davriy nashr etilishi asosida amaliyotga joriy etiladi.

Boshlang‘ich ta’limda tub o‘zgarishlar ro‘y bermoqda, rivojlanish o‘quv vazifasining birinchi o‘ringa chiqarildi. Bu kichik maktab o‘quvchilarining shaxsiyatini shakllantirishga va ularning ijodiy qobiliyatlarini to‘liq ochib berishga yordam beradi.

Bolalarga shaxmat asoslarini o‘rgatish jarayonini to‘g‘ri tashkil etish bizga o‘qishni qiziqarli tashkil qilish imkonini beradi, bolalarni majburlashsiz o‘qitishga imkon beradi, bilimlarga doimiy qiziqishni saqlaydi va o‘qishning turli shakllaridan foydalanadi. Darslarning asosiy mohiyati o‘quvchilarni kuzatishi, taqqoslashi, tasniflashi, guruhlashi, xulosalar chiqarishi, naqshlarni topishi bilan bog‘liq bo‘lgan faoliyatdir.

Boshlang‘ich ta’limda shaxmat to‘garakda ishlash uchun keng imkoniyatlarni ochib beradi, uni yangi sifat darajasiga ko‘taradi, bolalarda ko‘plab aqliy jarayonlar va idrok, e’tibor, tasavvur, xotira, tafakkur va ixtiyoriy xatti-harakatlarni boshqarishning boshlang‘ich shakllari kabi fazilatlarni rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Kichik yoshdan boshlab shaxmat o‘ynashni o‘rganish ko‘plab bolalarga rivojlanishda o‘z tengdoshlari bilan, ayniqsa qishloq joylarda yashaydigan va qishloqda o‘rta maktabda o‘qiyotgan, yuz minglab kommunikativ bo‘lmagan bolalar uchun ijod eshigini ochib berishda yordam beradi. Muloqot doirasini kengaytirish, o‘zini to‘liq namoyon qilish, o‘zini anglash imkoniyatlari bu bolalarga izolyatsiyani, xayoliy kamchiliklarni yengishga imkon beradi.

Shaxmat o‘z tabiatiga ko‘ra, avvalambor o‘yin bo‘lib qolmoqda. Va bola, ayniqsa mashg‘ulotning boshida ularni aniq o‘yin sifatida qabul qiladi. Endi shaxmat professional sportga aylandi, bundan tashqari barcha bolalar musobaqalari sportga qaratilgan. Shuning uchun bolaning shaxsi rivojlanishi uning sport shaklida shaxmat o‘yini orqali sodir bo‘ladi. Sport insonda jamiyatda zarur va zarur bo‘lgan bir qator fazilatlarni rivojlantiradi. Bular: qat’iyat, iroda, chidamlilik, sabr-toqat, diqqatni jamlash qobiliyati, jasorat, hisoblash, o‘zgaruvchan sharoitda tez va to‘g‘ri qaror qabul qilish qobiliyati va boshqalar. Fan va san’at elementlarini birlashtirgan shaxmat boshqa sport turlariga qaraganda o‘quvchilarda bu fazilatlarni yanada kuchaytirishi mumkin. Ushbu fazilatlarni shakllantirish, albatta, motivatsiyani talab qiladi va shaxmatda har qanday mag‘lubiyat va undan olingan saboqlar bolalarning o‘ziga xos xususiyatlarini rivojlantirish uchun kuchli motivatsiyani keltirib chiqarishi mumkin.

Xalqaro musobaqalarda shaxmat tobora ko‘proq ulkan kasbga aylanib bormoqda, shaxslarning barkamol rivojlanishiga hissa qo‘shadigan har qanday muhitda insonning shakllanishiga yordam beradigan odamlar soni tobora ortib bormoqda.

Shaxmat nafaqat bolalarga quvonch, zavq bag‘ishlaydigan o‘yin, balki ularning aqliy rivojlanishining samarali vositasi, ichki harakatlar rejasini - ongda harakat qilish qobiliyatini shakllantirishdir.

Shaxmat o‘yini tafakkurni rivojlantiradi, mantiqiy fikrlashning paydo bo‘lishiga yordam beradi, tirishqoqlik, qat’iyatlilikni rivojlantiradi.

Ushbu o‘yinni o‘rgangan bola ko‘proq to‘planib boradi, o‘zini tanqid qiladi, mustaqil fikrlashga, qaror qabul qilishga, oxirigacha kurashishga, muvaffaqiyasizliklardan ko‘ngli qolmaydi. Sehrli shaxmat olamiga jalb qilingan bolalar maktabda yanada yaxshiroq o‘zlashtirgan ekanligi eksperimental ravishda tasdiqlandi. Shaxmat, shuningdek, ko‘plab aqliy jarayonlardagi bolalarda sezgi, e’tibor, tasavvur, xotira, fikrlash va ixtiyoriy xatti-harakatlarni boshqarishning dastlabki shakllari kabi fazilatlarni takomillashtirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Alyoxin yozgan: *“Shaxmat nafaqat bilim va mantiq, balki chuqur xayoldir. Shaxmat orqali xarakterimni ko‘tardim. Shaxmat nafaqat hayotning namunasi, balki ijodning ham namunasidir. Shaxmat, avvalambor, ob’ektiv bo‘lishga o‘rgatiladi . Shaxmatda siz faqat xato va kamchiliklaringizni anglab yetish orqali ajoyib usta bo‘lishingiz mumkin. Xuddi hayotdagi kabi*” (1924) [1] .

Qadimgi adiblar shaxmatning mohiyatini quyidagicha shakllantirgan: "Aql bilan g‘alaba qozonish". Shaxmat o‘yinlari shunchalik muhim fazilatlar majmuasini rivojlantiradiki, ular uzoq vaqt davomida o‘zgacha ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lib, bu insoniyat tomonidan kashf qilingan eng yaxshi va eng qiziqarli dam olish turlaridan biridir. Shuning uchun, bu maqolaning dolzarbligi, aqliy faoliyati faol shaklda o‘z ehtiyojlarini qondirishga, o‘quvchilar bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish va ko‘p omillar sabab bo‘ladi.

“Ta’lim to‘g‘risi”dagi qonun markazida bolaning shaxsiyatini rivojlantirish, uning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish va muhim shaxsiy fazilatlarni tarbiyalash g‘oyasi turadi. Shaxmat o‘ynashni o‘rganish jarayoni bunga va yana ko‘p narsalarga hissa qo‘shadi.

Hayot bizni har qadamda qarashlarimizning to‘g‘riligini ta’minlashga, qat’iyat bilan harakat qilishga, vazminlik va qat’iyatlilikni, ehtiyotkorlik va jasoratni, xayol qilish qobiliyatini va vaziyatga qarab xayolotni bo‘ysundirishga majbur qiladi. Va bularning barchasi shaxmatda talab qilinadigan narsa. Ular ko‘p qirrali va katta hissiy potentsialga ega, "kurashda xursandchilikni" beradi, lekin shu bilan birga, ular diqqatni jalb qilish va diqqatni jamlash qobiliyatini, vaqtni qadrlashni, chidamlilikni, yolg‘onni va haqiqatni tan olishni, nafaqat raqibni, balki o‘zini ham tanqid qilishni talab qiladi.

Shaxmat bolalar uchun ajoyib ijod maktabidir, bu ularning ijodiy tafakkurini rivojlantirishning o‘ziga xos vositasidir.

Shaxmat – bu umidsizlik, yolg‘izlikdan chiqish, faol dam olish, muloqotga bo‘lgan qiziqishni qondirish va o‘zini ifoda yetish. Xose Raul Kapablanka aytganidek: "Shaxmat shunchaki o‘yin emas. Bu ma’lum badiiy xususiyatlarga ega va ko‘plab ilmiy elementlar mavjud intellektual o‘yin. Aqliy mehnat uchun shaxmat jismoniy rivojlantirish uchun sport bilan bir xil narsani anglatadi jismoniy mashqlar va inson tabiatining ma’lum xususiyatlarini rivojlantirishning yoqimli usuli ... "[2] .

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 9 avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida shaxmatni rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-3906 sonli qarori

2. Xoliqov, U.K. (2024). Shaxmatchi sporchilarni tayyorlash jarayonida mantiqiy fikrlash va shaxsiy sifatlarini shakllantirish. *Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, *1*(6), 124-132.

3. Umidjon, X. (2020). O‘quvchi yoshlar orasida bo‘sh vaqtini o‘tkazishda oila-mahalla hamkorligida shaxmat o‘yinni ommaviylashtirish. *Scientific progress*, *1*(1), 163-168.

4. Qo‘chqarovich, X.U., (2024). Oliy ta’limda shaxmatni o‘rgatishning didaktik va metodik tamoyillari. *Central asian journal of multidisciplinary research and management studies*, 1(5), 253-259.

BOSHLANG’ICH SINF O‘QITUVCHILARIDA KASBIY MAHORATNI OSHIRISHDA SHAXMAT O‘YINING TA’SIRI

Xoliqova S.K.,
Guliston davlat unversiteti
Boshlang‘ich ta’lim uslubiyati kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: ushbu tezisda boshlang’ich sinf o‘quvchilar shaxmat o‘rganish “Shaxmat alifbe” kitobi bolalarni savodxonligini o‘stirish bilan birga hisob-kitob va matematik amallarni tezroq o‘rganishga yordam beradi, bu erda shaxmat taxtasining har bir satri alohida ma’noga ega bo‘lib, ularni mohiyatini bolalarga kattalar yoki o‘qituvchilar tushuntirishlari yortib beradi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf o‘quvchilar, shaxmat o‘yin, “Shaxmat alifbesi”, matematika hisob va odob-axloq.

Аннотация: в этих тезисах рассматривается вопросы, такие как изучение шахмат по книге «Шахматная азбука» помогает учащимся начальных классов не толко повысит грамотност, но и быстрее освоит математические вычисления и арифметические действия. Каждая строка шахматной доски несёт особый смысл, который взрослые или учителя помогают детям понят.

Ключевые слова: учащиеся начальных классов, шахматная игра, «шахматная азбука», математика, счёт, нравственное воспитание.

Annotation: the article discusses how learning chess through the book "Chess Alphabet" helps primary school students not only improve their literacy but also accelerate their understanding of mathematical calculations and operations. Each row of the chessboard carries a special meaning, which adults or teachers help children to comprehend.

Keywords: primary school students, chess game, Chess Alphabet, mathematics, counting, moral education.

Mamlakatimiz va chet ellarda o‘tkazilgan pedagogik, psixologik va fiziologik tadqiqotlar 6-7 yoshli bolalarda bilimlarni o‘zlashtirish hamda umumiy o‘sishning ruhiy va fiziologik imkoniyatlari hozirda biz faraz qilganimizdan ko‘ra ancha yuqori ekanligini ko‘rsatadi. Mushohada chegaralari odamning mashg‘ulotlariga bog‘liq bo‘lib, u kengayishi va torayishi mumkin. Shaxmat o‘yini mushohadani qo‘zg‘otadi va o‘stiradi. Shaxmat o‘yini ruhiyatni tetiklashtirishga yordam beradi. Shu sababli biz birinchi sinf o‘quvchilari uchun “Shaxmat alifbesi” kitobini yaratmoqdamiz. Bu kitob an’anaviy uslubda yaratilgan. Shuning uchun bu kitobdan nafaqat maktabda foydalanish, balki bolalarga uni uyda ham “Alifbe” kitobi bilan parallel ravishda o‘rgatib borish mumkin.

“Shaxmat alifbesi” kitobi bolalarni savodxonligini o‘stirish bilan birga hisob-kitob va matematik amallarni tezroq o‘rganishga yordam beradi. Birinchi sinfda bolalarga “Shaxmat alifbesi” kitobi bilan “Alifbe” kitobini qiyosiy taqqoslash yo‘li orqali o‘rgatish mumkin. Odatda alifbe kitoblari alfavit tartibida qurilgan, biroq “Shaxmat alifbesi” kitobi bilan ishlaganda bunga qat’iy amal qilish shart emas. “Shaxmat alifbe”sini bolalar bilan birga o‘qib borayotgan o‘qituvchi ushbu qadimiy shaxmat o‘yinning boshlanish jarayoni- gambit, o‘yinni markazi va o‘rtasi- mentshpil va o‘yinning nihoyasi- endshpildan iborat bo‘lib, bu erda shaxmat taxtasining har bir satri alohida ma’noga ega bo‘lib, ularni mohiyatini bolalarga kattalar yoki o‘qituvchilar tushuntirishlari kerak.

Shuning uchun ushbu “Shaxmat alifbesi” kitobini o‘qib borayotganda bolalar bilan suhbat olib borib, qanday so‘zlar unga notanishligini bilish, ularni tushuntirish metafora va tenglamalarni solishtirish, ma’nolarini shaxmat qoidalariga muqoyasa qilgan holda o‘rgatish tavsiya qilinadi. Bolalardagi ushbu o‘yin haqida paydo bo‘lgan tasavvurlarni so‘rab tushuntirish kerak bo‘ladi. “Shaxmat alifbesi”dagi shaxmat o‘yinining mazmunini ko‘rib chiqayotganda albatta shaxmat o‘yiniga bevosita murojaat qilish, shaxmat taxtasidagi deyarli barcha sipohlarni ko‘rsatib, tushuntirib berish kerak.

Biroz faolroq fikrlab, tasavvur qilsangiz bas va buni qilish siz uchun oson bo‘ladi. Masalan, «N» harfini bolalarga o‘rgatayotib, shaxmat o‘ynashni o‘rganish kerakligini tushuntiring, pand-nasihat qilishni shaxmat taxtasida hujum qilish mashqini tasvirlash orqali ifodalab bering. “Hujum”, “shoh” so‘zlariga o‘quvchilaringiz bilan birgalikda sinonimlar izlab toping. Bolalarni «R» harfi bilan tanishtirayotganda ularga maqsadga muvofiq ravishda shaxmatni qanday boshlashni o‘rgatib, nega bunday qilish kerakligini ko‘rsatib bering. Shu yerning o‘zida kuchsiz yurish, markaziy hudud ustidan nazorat o‘rnatish muhimligi haqida tushunchalar berish kerak bo‘ladi.

Shaxmat donalaridan boshlanadigan harflarni o‘rgatayotib, bolalarni har bir dona bilan qanday yurish va qanday olishni amalga oshirishni o‘rgatayotib, bolalarga donalar bilan yurishni, olishni amalga oshirishni o‘rgating. Ularning kuchi tengliligini masalalarda mashq qilish jarayonida, o‘rgatayotganda, oldinga siljish jarayonida “shoh”, “mot”, “pot” atamalari tushuntirilib boriladi. Shaxmat taxtasida juda sodda mashqlar bajariladi. Shaxmat o‘yini bir vaqtning o‘zida barcha donalar bilan bir varakayiga yurishni talab qilmagani bois, ular ta’lim jarayonida ham faol ishtirok etishishlari kerak. Siz bunga qanchalik tez kirishsangiz shunchalik yaxshi bo‘ladi. Ehtimol an’anaviy "Alifbe" kitobini o‘qishni shaxmat donalaridan boshlash kerak bo‘lar.

“Shaxmat alifbesi” kitobining ikkinchi qismi «A» dan «Y» gacha bolalarga mashqlarni yechish jarayoni uchun tavsiya qilinadi. Shaxmatni o‘rgatish siz uchun oson kechadi, agarda siz «mantiqiy fikrlashni» o‘yinlar tizimida foydalana olsangiz bolalarning savodxonlik va bilim salohiyati yuksalib boradi. Topishmoqlar, tez aytishlar, maqollar, metogrammalar, krossvordlarni yechish, zakovat o‘yini savollariga javob berish va lingvistik o‘yinlar o‘tkazish bolalar aqlini charxlaydi. Esda tutish kerakki, bolalarning mustaqil o‘qish va o‘zlashtirish jarayonlari ko‘proq kattalarning e’tibori va nazoratida bo‘lishi kerak.

“Shaxmat alifbesi” shaxmat o‘yini tushunchalariga asoslangan bo‘lib, asosan she’riy ifodalar orqali ochib beriladi va avvalambor, so‘z sehriga suyanadi. Zero, so‘z va u bilan bog‘langan ijodiy ish ikkinchi signallar sistemasini rivojlanishiga zamin yaratadi. “Shaxmat alifbesi” bolalarning nafaqat so‘z boyligini oshirishga, ularning nutqini rivojlantirishga yordam beradi, balki so‘zning tasviriy kuchini tushunib yetishga ham imkon beradi. Taqqoslashlar, metaforalar (kinoyalar), sinonimlar, shuningdek, ko‘pgina boshqa aniq choralar bolalar fikrni shakllantirib, uni mustaqil ravishda aytishga, ilgari surishga yordam beradi. Shuni ta’kidlash joizki, “Shaxmat alifbesi”ning mazmun-mohiyati sof shaxmat o‘yinini o‘rgatishdan iboratdir. Qadimgi Sharq minatyuralarida shaxmat taxtasi va donalari zarlar bilan bezatilgan, ulardagi barcha ma’lumotlarni jamlasak, shaxmat o‘yini tarixi haqida yetarlicha bilim va ma’lumotga ega bo‘lishimiz mumkin. “Shaxmat alifbesi” kitobi orqali shaxmatni o‘rganish bilan birga alfavit, matematika hisob va odob-axloq ham o‘rganib boriladi. Shaxmat donalarining raqamlarini ahamiyati bu inson ish faoliyati sohasi uchun ajoyib hisob-kitobni o‘zlashtirish modelini vujudga keltiradi.

Bolalarga ertaklar so‘zlab berayotib, albatta ular bilan ijodiy, oddiy shaxmat mashqlarini bajaring. Bu paytda bolalar mustaqil ravishda erkin fikrlashga o‘rganadi. Umuman, bizning “Shaxmat alifbesi” kitobimiz bolalarni mustaqil ravishda mantiqiy fikrlashga o‘rgatishga mo‘ljallangan. Albatta, “Shaxmat alifbe”si kitobimiz o‘z oldiga bolalarning ijodiy zakovatlarini oshirishni va savodxonlik saviyasini rivojlantirishni ham maqsad sifatida qo‘ygan.

Bunda shaxmatchilar turli xil xarakter va intellektual darajadagi bolalarga murojaat qiladilar. Shaxmat o‘ynash orqali:

- variant tanlab, uning natijasini oldindan bilish;
- mustaqil ijod va xarakterni shakllantirish;
- vaqtni his qilish;
- o‘z ishiga javobgarlikni tarbiyalash;
- o‘z oldiga maqsad qo‘ya olish;
- qat’iyatlilikni o‘rgatish;
- sabr-toqat qilish;
- nutq ravonligini o‘stirish;
- matematik hisob kitob qilish;
- estetik didni va boshqa qobiliyatlarni shakillantiriladi.

“Shaxmat alifbesi” kitobimizda keltirib o‘tilgan uslubiy ko‘rsatmalarga, fikrlarga qat’iy amal qilish majburiy emas, aksincha, kitob keng doiradagi tarbiyachilarga, yosh o‘qituvchilarga va mustaqil ravishda shaxmat o‘rganmoqchi bo‘lgan o‘quvchilar ommasiga shaxmat o‘yini to‘g‘risida ilk tasavvur va tavsiyalar beradi.

Amerikalik psixolog J. Gilford: “Aqlning 50 ga yaqin omili ma’lum, demak aqlli bo‘lishning 50 usuli mavjud.”,- deb yozgan edi. Bizningcha bu usullardan biri shaxmat o‘yinidir. Bu qiziqarli, aqliy o‘yinni boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari ham o‘rgansa va bolalarga o‘rgatsalar Prezidentimiz takidlab o‘tgan “erkin mushohadali, mustaqil fikrli yoshlarimiz” jamiyatda yanada ko‘proq bo‘ladi. Zero, ertangi kunimiz keng mushohadali, erkin fikrli yoshlar qo‘lida. Yoshlarimizni tarbiyalash muvaffaqiyati ko‘p jihatdan boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari zimmasiga tushadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 9 avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida shaxmatni rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-3906 sonli qarori

6. Xoliqov, U. K. (2024). Shaxmatchi sportchilarni tayyorlash jarayonida mantiqiy fikrlash va shaxsiy sifatlarini shakllantirish. *Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, *1*(6), 124-132.

7. Umidjon, X. (2020). O‘quvchi yoshlar orasida bo‘sh vaqtini o‘tkazishda oila-mahalla hamkorligida shaxmat o‘yinini ommaviylashtirish. *Scientific progress*, *1*(1), 163-168

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK INNOVATSIYALAR VA INTEGRATSIYAVIY YONDASHUV

Abduvaliyeva M.A.,
Guliston davlat pedagogika instituti
o‘qituvchisi e-mail: mashhuraabduvaliyeva123@gmail.com
Qodirqulova G.S.,
Guliston davlat pedagogika instituti
talabasi Email: gulshodaqodirova2006@gmail.com

Annotatsiya: mazkur maqolada pedagogik mahoratni rivojlantirishda innovatsion klaster modelining ahamiyati hamda ilg‘or xorijiy tajribalardan foydalanish masalalari yoritilgan. Maqolada klasterning asosiy ustunliklari – ta’lim va metodikaning uyg‘unligi, ilmiy-amaliy integratsiya, zamonaviy kadrlar tayyorlash va hududiy tenglikni ta’minlash bo‘yicha fikrlar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogika, klaster, innovatsiya, xorij tajribasi, ta’lim, metodika, raqamli texnologiya, integratsiya, kadrlar, sifat.

Abstract: this article discusses the importance of the innovative cluster model in the development of pedagogical skills and the use of advanced foreign experiences. The article puts forward ideas on the main advantages of the cluster - the harmony of education and methodology, scientific and practical integration, modern personnel training and ensuring territorial equality.

Keywords: pedagogy, cluster, innovation, foreign experience, education, methodology, digital technology, integration, personnel, quality.

O‘zbekiston Respublikasida uzluksiz ta’lim tizimi davlat, jamiyat va shaxsning ilmiy, texnikaviy, madaniy hamda ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlarini qondirishda ustuvor ahamiyatga ega soha hisoblanadi. Bu tizim ijodkor, ijtimoiy faol va ma’naviy boy shaxsni shakllantirish hamda raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. [1]

Uzluksiz ta’lim jarayoni insonning har tomonlama kamol topishi uchun eng muhim davr sanaladi. Bu davrda shaxs fan asoslari, kasb-hunar bilimlarini o‘zlashtiradi, ma’naviy-axloqiy qadriyatlarga ega, keng dunyoqarashli va malakali kadr sifatida shakllanadi. Ta’lim va tarbiya insonning borliqni anglash, doimiy o‘zgarayotgan dunyoga moslashish, jamiyatni insonparvarlashtirish jarayonida faol ishtirok etish imkonini beradi. Har qanday davlatning taraqqiyot darajasi, aynan, uning ta’lim tizimining holati bilan belgilanadi. [2]

Bugungi kunda O‘zbekistonda uzluksiz ta’lim quyidagi bosqichlarni qamrab oladi:

Maktabgacha ta’lim, umumiy o‘rta va o‘rta maxsus ta’lim, professional ta’lim, oliy ta’lim, oliy o‘quv yurtidan keyingi ta’lim, kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash, maktabdan tashqari ta’lim.So‘nggi yillarda ta’lim tizimining har bir bosqichida izchil islohotlar amalga oshirilib, ularni tarixiy jihatdan qisqa davr ichida erishilgan misli ko‘rilmagan yutuqlar sifatida baholash mumkin. Ammo har qanday yutuq yangi muammolarni ham yuzaga chiqaradi. Jumladan, 11 yillik umumiy o‘rta ta’lim, akademik litsey va texnikumlar tizimi shakllangan bo‘lsa-da, ularning o‘zaro uzviyligi va izchilligi yetarli darajada ta’minlanmagan. [3]

Bugungi kunda quyidagi muammolar uzluksiz ta’lim tizimida mavjud:

- Maktabga ilk bor kelgan o‘quvchilar fan dasturlarini o‘zlashtirishda qiynalmoqda;
- Boshlang‘ich sinflarda a’lochi bo‘lgan o‘quvchilar yuqori sinflarda past ko‘rsatkichlarga ega bo‘lishmoqda; o‘quvchilar kasb tanlashda mustaqil qaror qabul qilishda qiynalishmoqda; oliy ta’limni tugatgan yoshlar ishga joylashishda muammolarga duch kelmoqda.

Bunday holatlar, asosan, ta’lim bosqichlari o‘rtasida uzviylikning yetarli darajada ta’minlanmaganligini ko‘rsatadi. Fan dasturlarining mazmuni, mavzular ketma-ketligi va metodik yondashuvlar bir-biridan uzilgan. Ayrim mavzular takror-takror berilishi, nazariy bilimlarga haddan ortiq e’tibor qaratilishi, amaliy va tanqidiy fikrlashga kam o‘rin ajratilishi ta’lim sifati va samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. [4]

Shuningdek, tahlillar shuni ko‘rsatmoqdaki: Mavzularning 10–15 foizi turli bosqichlarda takror beriladi, 50–60 foiz mavzularda uzviylik yo‘q, o‘qituvchi va o‘quvchilarning vaqti ortiqcha va samarasiz mashg‘ulotlarga sarflanmoqda. [5]

Mazkur holatlarni bartaraf etish maqsadida 2020-yilda Prezident Administratsiyasi tomonidan kompleks “Yo‘l xaritasi” ishlab chiqildi. Unda fan dasturlarining mazmuni, mavzular ketma-ketligi, bilim va ko‘nikmalar darajasini aniq belgilash bo‘yicha vazifalar belgilanib, tegishli vazirlik va idoralarga muayyan topshiriqlar yuklatildi. [6]

Pedagogik ta’lim innovatsion klaster tizimiga o‘tish zaruriyati:

Ta’lim tizimidagi uzviylik va innovatsion yondashuvlar asosida pedagogik ta’lim klaster tizimiga o‘tkazilishi zarurati tug‘ilmoqda. Bunday tizim maktabgacha, umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, oliy va qo‘shimcha ta’lim muassasalari, ilmiy-tadqiqot institutlari, metodik markazlar va amaliyot bazalarini birlashtirib, uzluksiz pedagogik ta’limda sifat jihatdan yangi bosqichga chiqish imkonini beradi. [7]

Klaster tizimi quyidagi maqsadlarga xizmat qiladi:

- zamonaviy, raqobatbardosh, innovatsion fikrlovchi pedagoglarni tayyorlash;
- ta’lim mazmunini xalqaro standartlarga moslashtirish;
- o‘quv-metodik materiallar sifati va yangilanishini ta’minlash;
- uzluksiz ta’lim bosqichlari o‘rtasida integratsiyani kuchaytirish.

Takliflar: Uzluksiz ta’lim tizimini takomillashtirish uchun quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

1. Har bir ta’lim bosqichi uchun fan dasturlarining mazmunini izchil tahlil qilish va uzviylikni ta’minlash.

2. Mavzular takrorlanishining oldini olish, fanlar bo‘yicha dars soatlarini maqbullashtirish.

3. Nazariy bilimlar bilan birga amaliy va interfaol metodikalarni keng joriy etish.

4. Pedagogik kadrlar tayyorlovchi muassasalarda ilmiy-innovatsion klaster tizimini yo‘lga qo‘yish.

5. Xalqaro ta’lim standartlarini mahalliy sharoitga moslashtirish asosida fan va dasturlarni takomillashtirish.

Shunday qilib, uzluksiz ta’lim tizimidagi uzviylikni ta’minlash O‘zbekistonning taraqqiyot yo‘lidagi eng muhim vazifalaridan biridir. [8,9]

– pedagogik oliy ta’lim muassasalari qoshida tashkil etilgan innovatsion markazlar, ilmiy-tadqiqot laboratoriyalari, metodik markazlar hamda zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish bo‘yicha eksperimental platformalar;

– xalqaro hamkorlik asosida faoliyat yuritayotgan ta’lim markazlari, xorijiy oliy o‘quv yurtlarining filiallari, qo‘shma dasturlar asosida ishlayotgan pedagogik yo‘nalishdagi akademik hamkorlik loyihalari;

– pedagogik kadrlar malakasini oshirish va ularni zamonaviy ta’lim texnologiyalariga tayyorlash bilan shug‘ullanuvchi milliy va xalqaro tashkilotlar, xususan, UNESCO, UNICEF kabi tashkilotlar bilan hamkorlikda olib borilayotgan qo‘shma tashabbuslar;

– nodavlat notijorat tashkilotlari, ta’lim sohasida faoliyat yurituvchi fuqarolik jamiyati institutlari, innovatsion fikrlar va loyihalarni qo‘llab-quvvatlovchi grant dasturlari;

– axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida ta’lim resurslarini ishlab chiqayotgan IT-kompaniyalar, raqamli platformalar, elektron darsliklar, masofaviy ta’lim tizimlari va sun’iy intellekt asosida ishlovchi ta’limiy tizimlar. Shu tarzda tashkil etilgan pedagogik klaster modeli o‘zaro integratsiyalashgan va funksional jihatdan uyg‘un faoliyat yurituvchi tizim sifatida qaraladi. Bu tizimning asosiy ustunliklari quyidagilardan iborat: 1. Ta’lim mazmuni va metodikasi uyg‘unligi – barcha bosqichlar uchun yagona yondashuv asosida fan dasturlarining izchilligi ta’minlanadi.2. Ilmiy va amaliyotning yaqinligi – ilmiy tadqiqot natijalari amaliyotga tezda tatbiq qilinib, zamonaviy innovatsion uslublar bilan boyitiladi.3. Kadrlar salohiyatining uzluksiz rivoji – pedagoglar uchun doimiy malaka oshirish, zamonaviy yondashuvlarga mos o‘qitish, tanqidiy va ijodiy fikrlashni rag‘batlantiruvchi muhit yaratiladi.4. Raqobatbardosh mutaxassis tayyorlash – xalqaro standartlarga mos bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarga ega bo‘lgan, raqamli va innovatsion texnologiyalarni puxta egallagan pedagog kadrlar yetishtiriladi.5. Hududiy va ijtimoiy tenglikni ta’minlash – klaster modeli orqali barcha hududlarda bir xil sifatli ta’lim xizmatlarini yo‘lga qo‘yish imkoniyati kengayadi.[10]

Pedagogik mahoratni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar va ilg‘or xorijiy tajribalarni o‘rganish bugungi ta’lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir.

Mazkur maqolada ko‘rib chiqilgan innovatsion klaster modeli nafaqat ta’lim jarayonining mazmunini boyitadi, balki ilm-fan, amaliyot va texnologiyalar integratsiyasini ta’minlab, zamonaviy pedagog kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi. Finlyandiya, Janubiy Koreya va Germaniya tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki, ta’lim tizimida ilg‘or texnologiyalar, sun’iy intellekt, o‘quvchi markazlashgan yondashuv, o‘quv dasturlarini erkin va individual loyihalash pedagogik sifatni oshirishda muhim vositalardir.

O‘zbekistonda ham klaster asosida faoliyat yurituvchi pedagogik markazlarni tashkil etish orqali hududiy tenglik, o‘qituvchilar malakasini oshirish, amaliy va nazariy bilimlarning uyg‘unligini ta’minlash imkoniyati mavjud. Innovatsion klaster modeli yordamida o‘qituvchilar yangi metodik yondashuvlarni o‘zlashtiradi, zamonaviy texnologiyalarni qo‘llashga tayyor bo‘ladi va ta’lim sifati sezilarli darajada yaxshilanadi. Shuningdek, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, tajriba almashish va o‘qituvchilarni doimiy professional rivojlantirish uchun zamin yaratiladi. Umuman olganda, pedagogik ta’limda klaster tizimini joriy etish – bu raqobatbardosh, ilg‘or fikrlaydigan va innovatsion salohiyatga ega pedagoglarni yetishtirishning asosiy garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Қурбонова М.У. “Педагогик инновациялар ва таълимда интегратив ёндашувлар”. – Тошкент: Фан, 2021.

2. Ўзбекистон Республикаси Таълим тўғрисидаги Қонуни. – Тошкент: Адлия нашриёти, 2020.

3. Жонебекова Ш.А. “Узлуксиз таълим тизимида замонавий технологиялардан фойдаланиш”. – Самарқанд: 2022.

4. Ахмедова Д.А. “Инновацион таълим моделлари ва уларни жорий этиш йўналишлари”. // “Таълим ва инновация” журнали, 2023, №2.

5. Fullan, M. "The New Meaning of Educational Change". – New York: Teachers College Press, 2016.

6. UNESCO. "Futures of Education: Learning to Become" – Global Education Report, 2021.

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA: O‘QITISH METODIKASI VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Ayakulov U.A.,
Guliston davlat pedagogika instituti
stajyor-o‘qituvchisi ayakulovulugbek@gmail

Annotatsiya: uzluksiz ta’lim tizimida ishlaydigan har bir mutaxassis kasbiy pedagogik ma’lumotga ega blish bilan cheklanmasdan, aynan shu yoshdagi o‘quvchilarga ta’lim va tarbiya berishga maxsus tayyorgarlik ko‘rgan bo‘lishi, metodik va zamonaviy yondashuvlarga alohida e’tibor qaratgan blishi maqsadga muvofiqdir.

Kalit szlar: ta’lim tizimi, o‘qituvchi, zamonaviy, kompetentli, kasbiy, yondashuv, faoliyat, kompetensiya, kompetentli pedagog.

Аннотация: каждый специалист, работающий в системе непрерывного образования, должен не только обладать профессиональными педагогическими знаниями, но и иметь специальную подготовку по обучению и обучению учащихся этого возраста, особое внимание к методическим и современным подходам целесообразно сосредоточить.

Ключевые слова: система образования, педагог, современный, компетентный, профессиональный, подход, деятельность, компетентность, компетентный педагог.

Abstract: each specialist working in the continuing education system should not only have professional pedagogical knowledge, but also have special training for teaching and training students of this age, special attention to methodical and modern approaches it is appropriate to have focused.

Key words: educational system, teacher, modern, competent, professional, approach, activity, competence, competent pedagogy.

Uzluksiz ta’lim tizimida fanlarni o‘qitishning umumta’lim maqsadlaridan tashqari, uning o‘ziga xos maqsadlaridan biri ta’lim oluvchilarning tafakkurni rivojlantirishga erishishdan iborat. Chunki, u ta’lim oluvchilarning qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirishda asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi.

“Psixologiya” kursidan ma’lumki, ta’lim oluvchilarning o‘smirlik davri (12 yoshdan − 15 yoshgacha bo‘lgan davr) anatomik-fiziologik va psixologik xususiyatdagi kuchli o‘zgarishlar bilan bog‘liqdir. Chunki, bu davrda biologik o‘sish tezlashadi. Shu sababli ham mazkur davr “o‘tish davri” ham deb yuritiladi va ushbu jarayonda zamonaviy o‘smir ruhiyatida quyidagi holatlar kuzatiladi: intellektual rivojlanishini ta’minlash, ya’ni tafakkur qobiliyatini rivojlantirish talab yetiladi. Chunki, bu davrda o‘smirlarda bilishga bo‘lgan qiziqish oshadi;

o‘z-o‘zini anglash, baholash va tarbiyalashga bo‘lgan yehtiyoj shakllanadi. Bu davrda, u o‘zini boshqalar bilan solishtira boshlaydi;

Uzluksiz ta’lim tizimining 5-9 sinf ta’lim oluvchilari o‘smir yoshida bo‘lib, bu davrda o‘qituvchi ta’lim jarayonini tashkil yetishda buni hisobga olishi muhim hisoblanadi. Chunki, zamonaviy ta’lim tizimida tafakkurning aniq maqsadga qaratilgan rivojlanishisiz ta’lim oluvchilar yetarli darajada bilim, ko‘nikma va malakalarga ega bo‘la olmaydi. Bunga erishish, bugungi ta’lim tizimining asosiy vazifalaridan biri bo‘lib, uni amalga oshirishda o‘qituvchining roli muhimdir.

Hozirgi kun ta’lim tizimini modernizasiya qilish davr talabi bo‘lib turgan bir sharoitda, ilmiy axborot hajmini kundan-kunga jadal su’ratlar bilan oshib borishi, ayniqsa, umumta’lim maktabida ta’limning chegaralanganligi, unda o‘qitilayotgan fanlar mazmunini qisqartirish imkoniyatlarining kamligi mazkur jarayonni amalga oshirishni murakkablashtirmoqda.

Ilmiy-didaktik, ilmiy-metodik izlanishlar natijasi shuni ko‘rsatmoqdaki, yuqoridagi vazifalarni amalga oshirish va ko‘zlanganmaqsadlarga yerishishning samarali yo‘llaridan biri ta’lim tizimiga zamonaviy innovasion-pedagogik va modulli texnologiyalarni joriy yetishdan iborat.

Davlat ta’lim standartlari (DTS), Malaka talablari (MT)lari darajasida ta’lim oluvchilar tomonidan bilimlarni egallanishida ta’lim jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiya asosida tashkil qilishda qo‘llaniladigan uchta toifagi pedagogik usullar ya’ni, birinchi toifadagi usullar “An’anaviy usullar” deb atalib, Ta’lim oluvchiyoshlarga bilimlarni “Yetkazib berish” tamoyiliga asoslanadgan, ikkinchi toifadagi usullar “Noan’anaviy” yoki “Interaktiv” usullar deb nomlanib, ta’lim oluvchilarni bilim egallashlarida “faollashtirish” tamoyiliga suyanadgan va uchinchi toifadagi usullar “Ilg‘or yoki Zamonaviy usullar” deyilib, ta’lim – tarbiya jarayonini jadallashtirish va samaradorligini oshirish tamoyilidan kelib chiqadigan usullar

haqida barcha fan o‘qituvchilarining yetarli darajada tushunchalarga ega bo‘lishi va pedagogik faoliyati jarayonida ulardan to‘g‘ri va o‘rinli foydalana olishlari talab etiladi. Chunki: ijtimoiy foydali mehnatga tayyorlashda; anglagan holda bilim olishga va mustaqil o‘z bilimlarini oshirib borishga o‘rgatishda; fanga bo‘lgan qiziqishlarini rivojlanitirishda; mantiqiy fikrlashga o‘rgatishda; ta’lim samaradorligini oshirish va takomillashtirishda zamonaviy ta’lim texnologiyalari, uning usullarisiz ta’lim maqsadlariga erishib bo‘lmaydi.

Hozirga kunda mamlakatimiz ta’lim tizimiga innovasion-pedagogik, modulli texnologiyalar va zamonaviy ta’lim vositalarini ta’lim jarayoniga keng tatbiq etish davr talabi bo‘lib qolmoqda. Bu o‘z navbatida, ta’lim jarayonini oldindan loyihalashtirishni amalga oshira oladigan, texnologik bilimlar tizimiga ega bo‘lgan zamonaviy o‘qituvchilarga bo‘lgan talabni oshiradi.

Tan olish kerakki, keyingi yillarda inovasion-pedagogik va modulli texnologiyalar bo‘yicha mamlakatimiz olimlari tomonidan samarali ishlar amalga oshirildi. Lekin, chop etilgan ko‘plab ilmiy-metodik adabiyotlarda munozoraga sababchi bo‘layotgan kamchiliklarga yo‘l qo‘yib qilinmoqda. Jumladan, pedagogik amaliyotda keng qo‘laniladigan “metodika” va “texnologiya” tushunchalari mohiyatini tavsiflashda ko‘plab adabiyotlarda turli yondashuvlar mavjud bo‘lib, ular ma’lum ma’noda ta’lim jarayonini samarali tashkil etishga to‘sqinliq qilmoqda. Shu nuqtai-nazardan olib qaraganda, mazkur masala yuzasidan ayrim mulohozalarni ta’kidlab o‘tish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

“Metodika” o‘zaro ta’sir yetishning turli shakllarini o‘rganish asosida mazkur fanni o‘qitish va o‘rganish yo‘llarini ishlab chiqadi va ta’lim oluvchilarga ta’sir yetishning aniq tizimini o‘qituvchilarga taklif yetadi. Bu tizimlar DTS va MT, o‘quv fani dasturi va darsliklarda ochib beriluvchi ta’lim mazmunida o‘z aksini topadi hamda ta’lim metod, shakl va vositalari orqali amalga oshadi. Har bir fan metodikasi didaktika bilan mustahkam bog‘langan va uning umumiy qoidalariga tayanadi. Ta’lim-tarbiya tamoyillariga asoslanib yesa, metodika o‘quv fanining maqsadi, uning ta’lim oluvchi shaxsini rivojlanishidagi ahamiyatini ochib beradi.

Umumiy ma’noda “metodika” tushunchasi ma’lum bir ishni bajarish uchun zarur bo‘ladigan metod va usullar tizimidir. Yoki bu tushuncha, ta’limiy maqsadga erishishda qo‘llaniladigan pedagogik usul yoki chora va tadbirlarni qo‘llash yo‘riqnomasi sifatida tushuniladi

Mamlakatimizda ta’limni rivojlantirishning maqsadli dasturiga muvofiq ta’lim tizimi modernizatsiyalash, kadrlarni qayta tayyorlash, o‘quv jarayonini axborotlashtirish, axborot makonlarini yaratish kabilarni amalga oshirish zarur. Sanab tilgan talablar yangi milliy ta’lim tizimining shakllanishiga, inson kapitalining rivojlanishiga, mamlakatimiz iqtisodiyotining mustahkamlanishiga olib keladi.

Pedagog kadrlarning bilimlarini, kompetensiyalarining doimiy yangilash va butun ta’lim tizimini takomillashtirish uchun shart-sharoitlarni yaratish lozim. Ta’limjarayoniga innovatsion texnologiyalarning joriy qilinishi ta’lim oluvchilarni dolzarb bilimlar bilan ta’minlash uchun kasbiy faoliyatiga yangi yondashuvlarni olib kirish va ularni o‘zlashtirishi darajasining ortishiga imkon beradi.

Yuqorida aytilganlarni umumlashtirgan holda aytish mumkinki, kompetentli yondashuv – bu hozirgi zamon kasbiy ta’lim tizimini mehnat bozorining talab va

ehtiyojlari bilan bir qatorga qyishga intilishdir. Pedagog-xodimlar uchun yeng muhim vazifa bo‘lib, kompetensiyalarni amaliy jihatdan egallash zarurati sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xasanov A.A., Urokova Sh.B. (2021). Sifrovizatsiya obrazovaniya na sovremennom etape razvitiya informatizirovannogo obщestva. Scientific progress, 2 (1), 300-308.

2. Nurumbekova Y. Tarbiyachi kasb faoliyatida innovatsion texnologiyalar. − Guliston: Ziyo, 2012. −B. 22.

3. Raxmanova, M. K. (2019). Talabalarda ijtimoiy faollikni rivojlantirishning nazariy metodologik asoslari. Xalq ta’limi.

UZLUKSIZ TA’LIM TENDENSIYALARI VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Mansurova O.U.,
GDPI o‘qituvchisi
Egamqulova Sh.J.,
GDPI talabasi,
e-mail: shamsiyabonu66@gmail.com

Annotatsiya: mazkur tezisda uzluksiz ta’lim tizimidagi so‘nggi tendensiyalar va zamonaviy pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi. Shuningdek, butun umr davomida o‘qish g‘oyasi, raqamli texnologiyalarning ta’limga ta’siri, o‘qituvchining roli va moslashuvchan o‘quv modellari haqida fikr yuritiladi. Ilmiy yondashuv asosida innovatsion metodlar va uzluksiz o‘rganishning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati yoritiladi.

Kalit so‘zlar: uzluksiz ta’lim, zamonaviy yondashuvlar, raqamli pedagogika, innovatsiya, ta’limda texnologiya.

Аннотация: в этих тезисах рассматриваются современные тенденции непрерывного образования и педагогические подходы нового поколения. Обсуждаются идеи обучения на протяжении всей жизни, влияние цифровых технологий на образование, изменяющаяся роль преподавателя и гибкие модели обучения. Особое внимание уделяется инновационным методам и социально-экономическому значению непрерывного обучения.

Ключевые слова: непрерывное образование, современные подходы, цифровая педагогика, инновации, образовательные технологии.

Annotation: this article analyzes the latest trends in lifelong learning and modern pedagogical approaches. It discusses the concept of learning throughout life, the impact of digital technologies on education, the evolving role of the teacher, and flexible learning models. Based on scientific insights, the article highlights innovative methods and the socio-economic significance of continuous education.

Keywords: lifelong learning, modern approaches, digital pedagogy, innovation, educational technology.

Zamonaviy axborotlashgan jamiyatda ta’lim tizimi nafaqat shaxsiy rivojlanish, balki iqtisodiy barqarorlik, milliy taraqqiyot va ijtimoiy uyg‘unlikning asosiy omiliga aylangan. XXI asrda ilm-fan va texnologiyalarning jadal rivojlanishi, raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi, kasblar tarkibining tez-tez yangilanishi insoniyat oldiga butun umr davomida o‘rganish zaruratini qo‘ymoqda. Ana shunday sharoitda uzluksiz ta’lim tushunchasi nafaqat pedagogik, balki strategik va sotsiokulturn ahamiyat kasb etmoqda.

Uzluksiz ta’lim — bu shunchaki ketma-ket ta’lim bosqichlari emas, balki inson hayotining har bir davrida, istalgan sharoitda, doimiy va tizimli bilim olish, malaka oshirish, o‘zini yangilab borish jarayonidir. Mazkur yondashuv shaxsning raqobatbardoshligini oshirish, kasbiy moslashuvchanlikni ta’minlash va o‘z hayotiy faoliyatini ongli ravishda boshqarish imkonini beradi. Bugungi kunda dunyo bo‘yicha rivojlangan mamlakatlar ta’lim siyosatida ushbu yondashuv ustuvor ahamiyat kasb etib, maxsus strategiyalar asosida takomillashib bormoqda.

Shuningdek, uzluksiz ta’limda zamonaviy pedagogik yondashuvlar – masalan, individual ta’lim trayektoriyasi, raqamli texnologiyalar asosidagi o‘qitish, masofaviy ta’lim, aralash (blended) o‘qitish metodlari va o‘z-o‘zini o‘qitishga yo‘naltirilgan modellar muhim o‘rin egallaydi. Ta’limdagi innovatsiyalar va ochiq ta’lim resurslari (OER) esa har bir inson uchun uzluksiz o‘rganish imkonini yanada kengaytiradi.

Ushbu maqolada uzluksiz ta’limning nazariy asoslari, uni qo‘llab-quvvatlayotgan global tendensiyalar, zamonaviy yondashuvlarning afzalliklari, mavjud muammolar va istiqbolli yo‘nalishlar tahlil qilinadi. Shu orqali ta’lim sohasida islohotlarni amalga oshirishda samarali yondashuvlarni aniqlash va ulardan foydalanish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi.

Uzluksiz ta’lim – bu inson hayotining barcha bosqichlarida, turli sharoitlarda bilim va ko‘nikmalarni uzluksiz ravishda egallab borishini ifodalaydi. Bu yondashuvga ko‘ra, ta’lim maktab, kollej yoki universitet bilan yakunlanmaydi. Aksincha, ish jarayonida, hayotiy tajriba asosida, onlayn kurslar, treninglar, malaka oshirish dasturlari orqali davom ettiriladi.

YUNESKO va boshqa xalqaro tashkilotlar ta’limni butun umr davomida egallanadigan jarayon sifatida talqin etmoqda. Bugungi globallashgan va tez o‘zgaruvchan dunyoda uzluksiz ta’lim nafaqat bilimni yangilash vositasi, balki shaxsiy barqarorlik, iqtisodiy raqobatbardoshlik, madaniy moslashuvchanlikni ta’minlovchi asosiy omilga aylanmoqda.

So‘nggi yillarda quyidagi asosiy tendensiyalar uzluksiz ta’limni shakllantirishda muhim rol o‘ynamoqda:1. Raqamli ta’lim texnologiyalarining kengayishi – onlayn kurslar, virtual sinflar, sun’iy intellekt asosidagi o‘quv platformalar uzluksiz o‘rganish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.2. Hayotiy ko‘nikmalarga yo‘naltirilgan ta’lim – faqat nazariy bilim emas, balki muammolarni hal qilish, ijodiy fikrlash, muloqot, jamoada ishlash kabi ko‘nikmalar rivojlantirilmoqda.3. O‘z-o‘zini rivojlantirish va o‘z-o‘zini o‘rgatish (self-learning) – zamonaviy ta’lim shaxsning o‘z ehtiyojiga mos ravishda o‘qishiga imkon yaratmoqda.4. Ta’limning individuallashtirilishi – har bir o‘quvchining shaxsiy qobiliyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlariga mos ta’lim yo‘llari taklif qilinmoqda. Rasmiy va norasmiy ta’lim integratsiyasi – ish joyidagi treninglar, onlayn resurslar, amaliyotlar rasmiy ta’lim bilan uyg‘unlashtirilmoqda.

Uzluksiz ta’limda qo‘llanilayotgan zamonaviy yondashuvlar quyidagilardan iborat Aralash (blended) ta’lim modeli – an’anaviy va raqamli o‘qitish metodlarining uyg‘unlashuvi. Flipped learning (teskari sinf) – o‘quvchi darsdan oldin nazariyani o‘rganadi, darsda esa amaliy mashg‘ulotlar bajariladi. MOOC (Massive Open Online Courses) – katta auditoriyalar uchun ochiq onlayn kurslar, masalan Coursera, edX,

Udemy. Microlearning (kichik darslar) – qisqa, aniq, mobil qurilmalarga mos o‘quv bloklari. Gamifikatsiya – ta’lim jarayonini o‘yinlashtirish orqali o‘quvchini rag‘batlantirish va motivatsiyasini oshirish. Uzluksiz ta’lim nafaqat shaxsiy rivojlanish uchun, balki mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyoti uchun ham muhimdir. Bugungi global mehnat bozorida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun insonlardan faqat boshlang‘ich bilim emas, balki doimiy yangilanish, moslashuvchanlik, zamonaviy texnologiyalar bilan ishlay olish qobiliyati talab qilinadi. Ish beruvchilar esa aynan doimiy o‘z ustida ishlaydigan, yangi ko‘nikmalarni tezda egallay oladigan kadrlarni afzal ko‘rishmoqda.

Shuningdek, uzluksiz ta’lim ijtimoiy inklyuziya va tenglikni ta’minlashda ham muhim o‘rin tutadi. Masalan, ayollar, imkoniyati cheklanganlar yoki chekka hududlarda yashovchi aholiga masofaviy va moslashuvchan ta’lim imkoniyatlarini yaratish orqali ularning jamiyatga faol integratsiyasi ta’minlanadi.

O‘zbekiston Respublikasida ham uzluksiz ta’limni rivojlantirishga qaratilgan muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan:

“Umrbod ta’lim” tamoyiliga asoslangan Milliy ta’lim dasturi ishlab chiqilmoqda;

Yangi malaka oshirish markazlari, texnoparklar, kasbiy ta’lim muassasalari faoliyati kengaymoqda;

Oliy ta’lim muassasalari qoshida ikkinchi mutaxassislik, onlayn kurslar, masofaviy o‘qitish dasturlari joriy etilmoqda;

Yoshlar va mutaxassislar uchun Xalqaro sertifikatlash tizimlari (IT, til, biznes) bo‘yicha ta’lim dasturlari yo‘lga qo‘yilmoqda.

Bu kabi tashabbuslar mamlakatda raqobatbardosh inson kapitalini shakllantirishga, shuningdek, aholining ta’limga bo‘lgan ehtiyojlarini qondirishga xizmat qilmoqda.

Uzluksiz ta’lim – bu zamonaviy hayotning ajralmas qismi, inson salohiyatini ro‘yobga chiqarishning eng muhim vositasi, jamiyat taraqqiyotining strategik omilidir. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’limga bo‘lgan talab va ehtiyojlar tez sur’atlarda o‘zgarib bormoqda. Bunday vaziyatda bir martalik ta’lim modeli eskiradi, o‘rniga esa moslashuvchan, innovatsion va umrbod o‘rganishni rag‘batlantiruvchi tizim zarur bo‘ladi. Motivatsiya va o‘zini o‘zi anglash uzluksiz ta’limda muhim omil sifatida

Uzluksiz ta’limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishida ichki motivatsiya va o‘zini o‘zi anglash juda muhim rol o‘ynaydi. Shaxs o‘z ehtiyojlarini anglay olmasa, yangi bilimlar egallashga ehtiyoj sezmasa, u holda hech qanday tashqi omillar – hatto ilg‘or texnologiyalar ham samarali natija bera olmaydi. Shu sababli, zamonaviy pedagogikada motivatsiyani oshirishga, shaxsiy qiziqish va hayotiy maqsadlar bilan ta’limni bog‘lashga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Uzluksiz ta’limda shaxsiylashtirilgan o‘qitish (personalized learning) yondashuvi motivatsiyani kuchaytirish vositasi sifatida muhim o‘rin egallaydi. Bu yondashuvda har bir o‘quvchi o‘zining o‘zlashtirish tezligi, qiziqishlari va ehtiyojlariga mos yo‘nalishda o‘qish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Globallashuv davrida insonlar turli millatlar, tillar va madaniyatlar bilan bevosita aloqada bo‘lmoqda. Bunday sharoitda samarali muloqot qilish, o‘zgalarga hurmat bilan yondashish,

hamkorlikda ishlash kabi madaniyatlararo kompetensiyalar asosiy zaruratga aylanmoqda. Shu bois, uzluksiz ta’lim faqat professional bilimlarni emas, balki ijtimoiy va madaniy ko‘nikmalarni ham rivojlantiradigan tizim bo‘lishi zarur.

Bugungi kunda ko‘plab xalqaro ta’lim platformalari (masalan, Coursera, FutureLearn, Khan Academy) orqali turli millat vakillari bilan virtual hamkorlik qilish imkoniyati mavjud. Bu esa o‘quvchilarning ko‘z qarashini kengaytiradi, global dunyoqarashni shakllantiradi va toleranslikni rivojlantiradi. Sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari uzluksiz ta’limda yangicha bosqichni boshlab berdi. SI yordamida o‘quvchilarning qiziqishlari, darajasi, xatolari va o‘sishi avtomatik ravishda tahlil qilinib, ularga mos o‘quv yo‘nalishlari taklif etiladi. Misol uchun, Duolingo, Khan Academy va boshqa platformalarda aynan sun’iy intellekt asosidagi yondashuvlar individual o‘rganish tizimini samarali tashkil etmoqda. Bundan tashqari, virtual yordamchilar, avtomatik baholash tizimlari, til o‘rgatuvchi botlar kabi innovatsiyalar ta’lim sifati va tezligini oshirib, o‘qituvchilarni ortiqcha yukdan xalos qilmoqda. Albatta, bu texnologiyalardan foydalanish uchun ta’lim tizimi raqamli infratuzilma va o‘qituvchilarning texnologik savodxonligini oshirish bilan parallel rivojlanishi zarur. Uzluksiz ta’limning samaradorligi o‘rganuvchining nafaqat intellektual, balki psixologik tayyorgarligi bilan ham bevosita bog‘liq. Rivojlanish, o‘zgarishga moslashish va yangi bilimlarni qabul qilish uchun inson ichki ruhiy barqarorlikka, ijobiy kayfiyatga va o‘ziga bo‘lgan ishonchga ega bo‘lishi zarur. Shu sababli, zamonaviy ta’lim tizimi nafaqat bilim berishi, balki ruhiy salomatlikni qo‘llab-quvvatlashga ham xizmat qilishi kerak.

Bugungi kunda ko‘plab mamlakatlarda maktablar va oliy ta’lim muassasalarida psixologik yordam xizmatlari, motivatsion mentorlar, o‘zini anglashga oid treninglar joriy etilmoqda. Bu orqali o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan munosabati ijobiy tomonga o‘zgaradi. Zamonaviy dunyoda inson faqat yoshlik davridagina emas, balki butun hayoti davomida o‘rganishga majbur. Texnologiyalar tez yangilanayotgani, kasblar qisqa muddatda yo‘qolayotgani tufayli kattalar uchun qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslari tobora dolzarb bo‘lib bormoqda. Bu borada O‘zbekistonda ham katta ishlar qilinmoqda: “Yoshlar – kelajagimiz” davlat dasturi doirasida hunar o‘rganish markazlari ochilgan, xotin-qizlar uchun bepul kasb kurslari yo‘lga qo‘yilgan, IT-parklar qoshida yoshlar va kattalar uchun IT-bo‘limlar tashkil etilgan. Bu esa ijtimoiy qatlamlarning uzluksiz o‘sishiga va iqtisodiy faol ishtirokiga xizmat qilmoqda. Uzluksiz ta’lim faqat rasmiy o‘quv dasturlari bilan cheklanib qolmaydi. Aksincha, inson hayoti davomida norasmiy (non-formal) va informal (noan’anaviy) ta’lim shakllari orqali ham bilim va ko‘nikmalarni egallaydi. Shu bois ta’lim tizimi bu shakllarni tan olishi, ularni baholash va akkreditatsiyadan o‘tkazishning qulay mexanizmlarini yaratishi kerak. Ko‘plab davlatlarda “bilim portfeli” (learning passport) yoki “malaka pasporti” (skills wallet) orqali norasmiy ta’limda olingan ko‘nikmalar rasmiy e’tirof etilmoqda.

Shu bilan birga, uzluksiz ta’lim tizimini takomillashtirishda muayyan muammolar ham mavjud: resurslar yetishmasligi, o‘qituvchilarning raqamli savodxonligi pastligi, infratuzilmaning zaifligi, madaniy yoki iqtisodiy to‘siqlar. Bularni bartaraf etish uchun quyidagi tavsiyalar muhim hisoblanadi. Kelajakda har bir inson uchun doimiy o‘rganish tabiiy ehtiyoj va qadriyatga aylanishi kerak. Chunki

bilim va ko‘nikmalarni uzluksiz yangilab borish nafaqat shaxsiy muvaffaqiyat, balki butun jamiyat taraqqiyotining poydevoridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Hasanboev M.H. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti asoslari. –T.: 2021
2. Turaqulov O‘. Ta’lim texnologiyalari va innovatsion yondashuvlar. –T.: 2020
3. Karimova D.X. Zamonaviy pedagogika va uzluksiz ta’lim asoslari. –T.: 2022
4. Jalolov J.J. Pedagogik texnologiyalar. –T.: 2019
5. Saidov A.A. Umrbod ta’lim tizimi: nazariya va amaliyot. –T.: 2021

UZLUKSIZ TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA PSIXOLOGIK MOTIVATSIYANING ROLI VA QO‘LLASH STRATEGIYALARI

Mamarasulov S.O.,
GDPI stajyor-o‘qituvchisi
e-mail: sobirjon5464@gmail.com
Umaraliyeva N. I.,
Guliston sh. 16-maktab o‘qtuvchisi

Annotatsiya: tezisda uzluksiz ta’lim tizimida samaradorlikni oshirishda psixologik yondashuvlarning o‘rni ochib beriladi. Xususan, o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirish, psixologik xavfsiz muhit yaratish, stressni boshqarish texnikalari va o‘z-o‘zini anglash ko‘nikmalarini rivojlantirish orqali ta’lim jarayonining sifatini yaxshilashga doir takliflar bayon etilgan. Shuningdek, ota-onalar va pedagoglar bilan psixologik hamkorlik mexanizmlari ham yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Uzluksiz ta'lim, samaradorlik, psixologik yondashuv, motivatsiya, psixologik xavfsizlik, stressni boshqarish, o‘zini anglash, o‘qituvchi va ota-onalar hamkorligi.

Аннотация: в тезисах раскрываются роль психологического подхода в повышении эффективности системы непрерывного образования. Особое внимание уделяется повышению мотивации обучающихся, созданию психологически безопасной образовательной среды, использованию методов управления стрессом и развитию навыков самопознания. Также рассматриваются механизмы психологического взаимодействия между педагогами и родителями.

Ключевые слова: непрерывное образование, эффективность, психологический подход, мотивация, психологическая безопасность, управление стрессом, самопознание, сотрудничество педагогов и родителей.

Annotation: the article reveals the role of psychological approaches in enhancing the effectiveness of the lifelong learning system. Special attention is given to increasing learner motivation, creating a psychologically safe learning environment, applying stress management techniques, and developing self-awareness skills. The paper also highlights mechanisms for psychological cooperation between educators and parents.

Keywords: lifelong learning, effectiveness, psychological approach, motivation, psychological safety, stress management, self-awareness, teacher-parent cooperation.

Psixologik yondashuvlar ta'lim samaradorligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. O‘quvchilarning ichki va tashqi motivatsiyasi, psixologik xavfsizlik, stressni boshqarish va o‘zini anglash kabi omillar ta'lim jarayonining samarali

o‘tishini ta’minlaydi. Pedagoglar va o‘quvchilarning ruhiy holati va motivatsiyasi ularning o‘qishga bo‘lgan ishtiyoqini va muvaffaqiyatini belgilaydi, shu bilan birga, ta'limning umumiy samaradorligiga bevosita ta’sir qiladi.

Ushbu maqolada, uzluksiz ta'lim tizimida samaradorlikni oshirish uchun psixologik yondashuvlarning o‘rni tahlil qilinadi. Xususan, motivatsiya, psixologik xavfsizlik, stressni boshqarish texnikalari va o‘zini anglash ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan takliflar kiritiladi. Shuningdek, pedagoglar va ota-onalar bilan psixologik hamkorlikni mustahkamlash orqali ta'lim samaradorligini oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar beriladi.

Uzluksiz ta'lim tizimi bugungi kunda ta'limning barcha darajalarini qamrab olgan, bir-biriga uzviy bog'langan va o‘quvchilarni doimiy ravishda rivojlantirishga qaratilgan yondashuvdir. Bu tizimning asosiy maqsadi – o‘quvchilarga nafaqat aniq bilimlarni, balki hayotiy ko‘nikmalarni ham berishdir.

Uzluksiz ta'limning samarali ishlashi uchun pedagoglar o‘quvchilarning rivojlanishiga ham psixologik, ham metodik yondashuvlarni qo‘llashi zarur. Shu bilan birga, bu tizimda psixologik xavfsizlik va o‘quvchilarning ichki motivatsiyasi alohida ahamiyat kasb etadi.

Psixologik motivatsiya: O‘quvchilarning yuqori natijalarga erishishiga qanday ta'sir ko‘rsatadi?

Psixologik motivatsiya ta'lim jarayonining muvaffaqiyatli bo‘lishida asosiy omil hisoblanadi. O‘quvchilarning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan ishtiyoqi, yuqori natijalarga erishish uchun qanday kuchlarni ishga solishlari ko‘pincha ularning ichki motivatsiyasiga bog‘liqdir.

Viktor Franklning motivatsiya haqidagi fikrlariga ko‘ra, odamlar o‘zlari uchun maqsad va mazmunni topganda, ular har qanday qiyinchiliklarni yengib o‘tishlari mumkin. O‘quvchilarning ichki motivatsiyasini oshirish uchun pedagoglar o‘quvchilarga shaxsiy muvaffaqiyatlarini boshqarish imkoniyatini yaratib, ularga o‘z maqsadlariga erishish yo‘llarini ko‘rsatishlari lozim.

O‘quvchilarning muvaffaqiyatga bo‘lgan ishtiyoqi motivatsiya orqali kuchayadi, bu esa o‘qish jarayonining samaradorligini oshiradi.

Psixologik xavfsizlik: Ta'lim muhitida xatolarni qabul qilish va o‘rganishga erkin yondashuv

Carol Dweckning o‘zining o‘z-o‘zini rivojlantirish haqidagi konsepsiyasiga ko‘ra, xatolarni muammolar sifatida emas, balki o‘rganish jarayonining ajralmas qismi sifatida qabul qilish zarur. Agar ta'lim muhitida o‘quvchilar xatolaridan qo‘rqmasalar, ular tajriba qilishga, yangi narsalarni o‘rganishga, o‘zlarini yanada rivojlantirishga tayyor bo‘ladi. Shunday qilib, psixologik xavfsizlikning yaratilishi ta'lim samaradorligini oshiradi va o‘quvchilarning kognitiv va emosional rivojlanishiga yordam beradi.

Stressni boshqarish: O‘qituvchi va o‘quvchilar uchun samarali stressni boshqarish usullari

Stress ta'lim jarayonida keng tarqalgan hodisa bo‘lib, u o‘quvchilarning ham, o‘qituvchilarning ham samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Stressni boshqarish metodikasi psixologik yondashuvlarning eng muhim tarkibiy qismlaridan biridir. O‘quvchilarga va o‘qituvchilarga stressni qanday boshqarish va uni ijobiy

tarzda qanday o‘zgartirishni o‘rgatish, ularning ta'lim faoliyatini samarali va baxtli qilishga yordam beradi.

Biz quyida amaliy takliflarni keltirishimiz mumkin:

1. Motivatsion muhit yaratish:

O‘quvchilarni har bir bosqichda rag'batlantirish va ularni mustaqil ishlashga undash. O‘quvchilarning muvaffaqiyatga erishish ishtiyoqini oshirish uchun motivatsion muhit yaratish muhim ahamiyatga ega. Bu muhitda o‘quvchilarni har bir kichik muvaffaqiyat uchun rag'batlantirish, ularga maqsadlarni belgilash va ularga erishish yo‘llarini ko‘rsatish zarur. Har bir o‘quvchi o‘z muvaffaqiyatlarini ko‘rib, o‘zini rivojlantirishga ilhomlanishi kerak.

2. Refleksiya va o‘zini anglash:

O‘quvchilarning o‘z-o‘zini baholash va rivojlanishini kuzatish. O‘quvchilarga o‘z-o‘zini baholash imkoniyatini berish, ularning o‘z rivojlanishini kuzatishlari va o‘quv jarayonida qaysi sohalarda kuchli, qaysi sohalarda zaif ekanliklarini aniqlashlariga yordam beradi. Refleksiya va o‘zini anglash jarayoni o‘quvchilarning o‘zlarining ta'limdagi muvaffaqiyatlarini tahlil qilishiga va keyingi qadamlarni aniq belgilashlariga imkon beradi.

3. Psixologik xavfsizlikni ta'minlash:

Xatolarni qabul qilish va ularni o‘rganish jarayoniga kiritish. Xatolarni qabul qilish va o‘rganish jarayoniga kiritish psixologik xavfsiz muhit yaratishda asosiy element hisoblanadi. O‘quvchilar xatolaridan qo‘rqmasdan, ularni o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘lishi kerak. Bu, o‘z navbatida, ularning o‘zlarini erkin ifoda etishlariga, yangi narsalarni sinab ko‘rishlariga va o‘zlarini rivojlantirishga imkon yaratadi.

4. Stressni kamaytirish: O‘qituvchilarga va o‘quvchilarga stressni boshqarish texnikalarini o‘rgatish (masalan, mindfulness, yoga). Stress o‘quvchilarning ta'lim jarayonidagi samaradorligini kamaytirishi mumkin, shu sababli stressni boshqarish texnikalarini o‘rgatish juda muhimdir. Mindfulness, yoga, nafas olish mashqlari kabi usullar o‘quvchilarning stressni boshqarishda yordam beradi. Bu usullar ularning diqqatini jamlash, ichki tinchlikni topish va o‘zlarini boshqarishga yordam beradi.

Tezisda taqdim etilgan psixologik yondashuvlar va takliflar uzluksiz ta'lim tizimining samaradorligini oshirishga katta ta'sir ko‘rsatadi. Psixologik xavfsizlik, motivatsiya va stressni boshqarish kabi yondashuvlar o‘quvchilarga ta'lim jarayonida faol ishtirok etish va o‘zlarining muvaffaqiyatlariga erishish imkoniyatini beradi. Shuningdek, o‘quvchilarga xatolarini o‘rganish, o‘z-o‘zini baholash va rivojlanishlariga yordam berish orqali ularning o‘qishga bo‘lgan ishtiyoqi va ishonchi oshadi.

O‘qituvchilar va o‘quvchilarning psixologik farovonligini ta'minlash, ta'lim jarayonini samarali va samimiy qilishda juda muhimdir. Ota-onalar va ta'lim muassasalari bilan psixologik hamkorlikni mustahkamlash, ta'lim tizimining umumiy samaradorligini yanada oshirishga yordam beradi.

Shunday qilib, psixologik yondashuvlarning amaliy qo‘llanilishi o‘quvchilarning ta'limdagi muvaffaqiyatlarini oshiradi va ularni ta'lim tizimida yanada samarali o‘qitishga undaydi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Aminov, A. F. (2018). Pedagogika va psixologiya asoslari. Tashkent: Sharq.
2. Berg, M. (2020). Motivational Psychology in Education. Journal of Educational Psychology, 112(3), 245-259.
3. Goncharova, T. (2019). Psixologik xavfsizlik va uning ta’lim jarayoniga ta’siri. Ta’lim va Psixologiya, 3(2), 35-47.
4. Kuzmin, V. A., & Osipova, A. N. (2021). Stressni boshqarish va ta'limdagi samaradorlik. O‘qituvchilar va Psixologiya Jurnali, 15(4), 112-124.
5. Miller, C. (2022). Psychological Approaches in Continuous Education. International Journal of Educational Research, 28(1), 102-115.

MASOFAVIY TA’LIM ASOSIDA O‘QUVCHILARDA MUSTAQIL O‘QISH VA O‘RGANISHGA YO‘NALTIRILGAN KO‘NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH

Jo‘raqulova S.A.,
GDPI magistranti
Email: joraqulovasaida@gmail.com
Ilmiy rahbar: **Nazarova O.T.**

Annotatsiya: mazkur tezisda masofaviy ta’limning samarali ishlash mexanizmlari va uning o‘quvchilarda mustaqil o‘qish va o‘rganishga yo‘naltirilgan ko‘nikmalarni shakllantirishdagi ahamiyati tahlil etiladi. Maqolada masofaviy ta’limning pedagogik asoslari, o‘quvchilarda o‘z-o‘zini o‘rganish qobiliyatini rivojlantirish usullari, internet resurslari va raqamli vositalarning ta’limdagi roli yoritilgan.

Kalit so‘zlar: masofaviy ta’lim, mustaqil o‘qish, o‘rganish ko‘nikmalari, ta’lim texnologiyalari, kognitiv rivojlanish, raqamli vositalar, o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish, pedagogik metodlar.

Аннотация: в данном тезисах анализируются механизмы эффективной работы дистанционного образования и его значимость для формирования у учащихся навыков самостоятельного чтения и обучения. Рассматриваются педагогические основы дистанционного образования, методы развития у учащихся способности к самостоятельному обучению, а также роль интернет-ресурсов и цифровых инструментов в образовательном процессе.

Ключевые слова: дистанционное образование, самостоятельное чтение, учебные навыки, образовательные технологии, когнитивное развитие, цифровые инструменты, самоуправление учащихся, педагогические методы.

Abstract: this article analyzes the mechanisms of effective functioning of distance education and its significance in developing students' skills for independent reading and learning. It discusses the pedagogical foundations of distance education, methods for enhancing students' ability to learn independently, and the role of internet resources and digital tools in the educational process.

Keywords: distance education, independent reading, learning skills, educational technologies, cognitive development, digital tools, students' self-management, pedagogical methods.

Zamonaviy ta’lim tizimida masofaviy ta’lim asosiy o‘qitish usullaridan biriga aylangan. Internet va raqamli vositalarning rivojlanishi, o‘quvchilarga o‘z vaqtida va qayerda bo‘lishidan qat’i nazar, o‘qish va o‘rganish imkoniyatlarini taqdim etmoqda.

Masofaviy ta’limda o‘quvchilar faqat ma’lumotni qabul qiluvchi emas, balki o‘z o‘rganish jarayonlarini boshqaruvchi faol ishtirokchilar sifatida qatnashadilar. Shuningdek, masofaviy ta’lim yordamida mustaqil o‘qish va o‘rganishga yo‘naltirilgan ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun samarali pedagogik yondashuvlar va metodlar ishlab chiqilgan. Bu maqolada masofaviy ta’limning o‘quvchilarda mustaqil o‘rganishga yo‘naltirilgan ko‘nikmalarni shakllantirishdagi o‘rni tahlil etiladi. [1]

Masofaviy ta’lim – bu o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasida vaqt va joyda to‘liq bo‘lmagan aloqada bo‘lishi mumkin bo‘lgan ta’lim shaklidir. Masofaviy ta’limning asosiy afzalliklaridan biri shundaki, u o‘quvchilarga o‘z vaqtida o‘rganish, shuningdek, o‘qituvchi bilan masofaviy aloqada bo‘lib, o‘z-o‘zini rivojlantirishga imkoniyat yaratadi. Masofaviy ta’limning samarali ishlashi uchun pedagoglar o‘quvchilarning shaxsiy va intellektual xususiyatlarini hisobga olishlari, ularning faolligini rag‘batlantirishlari, shuningdek, o‘quvchilarga kerakli yordamni ko‘rsatishlari zarur.

Masofaviy ta’limda o‘qituvchilar o‘quvchilarni ko‘proq mustaqil o‘rganishga yo‘naltiradilar, ularni o‘z-o‘zini rivojlantirishga, ma’lumotlarni tahlil qilish va ularni amaliyotda qo‘llashga o‘rgatadilar. Bu jarayon o‘quvchilarning kognitiv va metakognitiv ko‘nikmalarini rivojlantirishda katta rol o‘ynaydi. O‘qish jarayonida o‘quvchilarga internet resurslari, raqamli vositalar va onlayn platformalar yordamida ma’lumotlarni izlash, tahlil qilish va o‘zlashtirishda yordam berish muhim ahamiyatga ega. [2]

Mustaqil o‘qish va o‘rganishga yo‘naltirilgan ko‘nikmalarni shakllantirish masofaviy ta’limning muhim komponentlaridan biridir. O‘quvchilarda bu ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun bir qator metodik yondashuvlar qo‘llaniladi. Bularning eng samarali usullaridan biri - bu muammoli vaziyatlarni yaratish va o‘quvchilarni ularga qarshi yechimlar izlashga yo‘naltirishdir. [3]

Bu orqali o‘quvchilar nafaqat o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llashni o‘rganadilar, balki o‘z-o‘zini boshqarish va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradilar.

Masofaviy ta’limda o‘quvchilarga beriladigan topshiriqlar, testlar va insho vazifalari ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirishga yordam beradi. Internetdagi turli ta’lim resurslari, video darslar, onlayn kurslar orqali o‘quvchilar mustaqil o‘rganishlari mumkin. Misol uchun, Coursera, edX kabi onlayn platformalarda o‘quvchilar o‘z sohalariga oid bilimlarni mustaqil ravishda o‘rganishlari mumkin. Ushbu platformalar o‘quvchilarga o‘z bilimlarini mustaqil ravishda oshirishga va o‘z vaqtida natijalarni baholashga imkon yaratadi. [4]

Masofaviy ta’limning muvaffaqiyatli ishlashi uchun ta’limning sifatini oshirishda internet resurslari va raqamli vositalarning o‘rni katta. Raqamli texnologiyalar yordamida o‘quvchilar o‘z vaqtida va o‘quv jarayoniga mos holda kerakli ma’lumotlarni izlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Misol uchun, Google Scholar, YouTube, Khan Academy kabi platformalar o‘quvchilarga darslarni mustaqil ravishda o‘rganishga yordam beradi. Bu platformalar o‘quvchilarga ma’lumotlarni taqdim etishning yangi usullarini taklif etadi va ular o‘zlarini qiziqtirgan mavzular bo‘yicha chuqur o‘rganishlari mumkin.

Shuningdek, Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams kabi onlayn platformalar o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish, jamoaviy ishlash va o‘quvchilarning faolligini oshirishda muhim vositalardir. Bu platformalar o‘quvchilarga bir-birlari bilan fikr almashish, guruh ishlari bilan shug‘ullanish, ta’lim materiallarini o‘rganish va o‘z bilimlarini mustaqil ravishda sinovdan o‘tkazish imkonini beradi.

Masofaviy ta’limda pedagogik metodlar va yondashuvlar o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantirishda katta rol o‘ynaydi. Masofaviy ta’limda o‘qituvchining roli o‘quvchini yo‘naltiruvchi va yordam beruvchi sifatida qoladi, lekin o‘quvchi o‘zi mustaqil ravishda o‘rganadi. Bu jarayonda o‘qituvchi o‘quvchilarga ma’lumotlarni tahlil qilish va ularga amaliy yechimlar taklif qilishda yordam beradi. [5]

Loyiha asosidagi ta’lim va muammoli o‘qish metodikasi o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va ularni yangi g‘oyalar ishlab chiqish uchun ilhomlantiradi. Masofaviy ta’limda interaktiv texnologiyalarni qo‘llash orqali o‘quvchilarni darslarga jalb qilish, ularga qo‘shimcha topshiriqlar berish va ularning o‘z-o‘zini baholash qobiliyatlarini oshirish mumkin. Bu jarayonda o‘qituvchining roli o‘quvchilarga yo‘naltirish va yordam berishdir.

Masofaviy ta’limning samarali amalga oshirilishi o‘quvchilarda mustaqil o‘qish va o‘rganish ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Raqamli vositalar va internet resurslarining ta’lim jarayonida qo‘llanishi o‘quvchilarning kognitiv va metakognitiv salohiyatini oshiradi, mustaqil fikrlash va o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Masofaviy ta’limda o‘quvchilarni mustaqil o‘rganishga yo‘naltirish, ularga zamonaviy pedagogik metodlarni qo‘llash orqali bilimlarni chuqurlashtirish va mustahkamlash mumkin. Bu esa o‘quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shonazarov B. Masofaviy ta’limning pedagogik asoslari. – Toshkent: Fan, 2020. – 35-bet.
2. Karimova N. O‘quvchilarda mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini shakllantirish. – Samarqand: Innovatsion ta’lim, 2021. – 50-bet.
3. Anderson, T. (2008). The Theory and Practice of Online Learning. Athabasca University Press. 15-bet.
4. Moore, M. G. (2013). Handbook of Distance Education. Routledge. 42-bet.
5. Garrison, D. R. (2007). Online Community of Inquiry Review: Social, Cognitive, and Teaching Presence Issues. Journal of Asynchronous Learning Networks, 11(1), 34-bet.

BARKAMOL YOSHLAR TARBIYASIDA GENDER MUNOSABATLARINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI: SHAXS RIVOJLANISHI VA IJTIMOIY MOSLASHUV

Dadaboeva D.A.,

GDPI magistri
E-mail: daddabaeva86@gmail.com

Annotatsiya: ushbu tezisda O‘zbekiston yoshlarining barkamol rivojlanishida gender munosabatlarining psixologik jihatlari ochib berilgan. IMRAD metodologiyasi asosida gender o‘ziga xosligining shakllanishi, gender stereotiplarining shaxs kamolotiga, o‘z-o‘zini baholashga va ijtimoiy moslashuvga ta’siri tahlil qilinadi. Mavzuga oid psixologik tadqiqotlar va psixodiagnostik yondashuvlar ko‘rib chiqiladi. Yoshlar orasidagi gender tengsizlikning psixologik oqibatlari va ularni bartaraf etishning psixologik mexanizmlari muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: gender psixologiyasi, barkamol avlod, gender o‘ziga xosligi, gender stereotiplari, shaxs rivojlanishi, ijtimoiy moslashuv, psixodiagnostika, O‘zbekiston, yoshlar psixologiyasi.

Аннотация: в тезисах рассматриваются психологические аспекты гендерных отношений в гармоничном развитии узбекской молодежи. На основе методологии IMRAD анализируется формирование гендерной идентичности и влияние гендерных стереотипов на личностное развитие, самооценку и социальную адаптацию. Будут рассмотрены психологические исследования и психодиагностические подходы, связанные с данной темой. Обсуждаются психологические последствия гендерного неравенства среди молодежи и психологические механизмы их преодоления.

Ключевые слова: гендерная психология, гармоничное поколение, гендерная идентичность, гендерные стереотипы, развитие личности, социальная адаптация, психодиагностика, Узбекистан, молодежная психология.

Annotation: this thesis studies the psychological aspects of gender relations in the harmonious development of Uzbek youth. Based on the IMRAD methodology, the formation of gender identity, the influence of gender stereotypes on personality development, self-esteem and social adaptation are analyzed. Psychological research and psychodiagnostic approaches on the topic are considered. The psychological consequences of gender inequality among young people and psychological mechanisms for their elimination are discussed.

Key words: gender psychology, harmonious generation, gender identity, gender stereotypes, personality development, social adaptation, psychodiagnostics, Uzbekistan, youth psychology.

O‘zbekistonda "barkamol avlod"ni tarbiyalash g’oyasi mustaqillik yillaridan buyon milliy rivojlanishning asosiy tamoyillaridan biri sifatida ilgari surilmoqda. O‘zbekiston jamiyatida, boshqa ko‘plab jamiyatlar singari, muayyan gender stereotiplari va an’anaviy gender rollari mavjud. Bu stereotiplar yoshlarning, ayniqsa qizlarning, shaxs sifatida rivojlanishiga, o‘zlarining haqiqiy qiziqish va qobiliyatlarini anglashiga va ro‘yobga chiqarishiga, ta’lim yo‘nalishi va kasb tanlashiga, ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishiga jiddiy psixologik to‘siq bo‘lishi mumkin. Gender tengsizligi, erta turmush qurish kabi holatlar yoshlarning ruhiy salomatligiga, xususan, depressiv holatlarning rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkinligi haqida tadqiqotlar mavjud. Garchi O‘zbekistonda gender tenglik siyosati olib borilayotgan bo‘lsa-da, gender munosabatlarining psixologik jihatlari, ularning barkamol avlod tarbiyasiga ta’siri etarlicha o‘rganilmagan. "Barkamol avlod" g’oyasining o‘zi ham, agar u an’anaviy gender rollarini bilvosita qo‘llab-quvvatlasa, yoshlarga ideallashtirilgan (va genderlashgan) muvaffaqiyat va xulq-atvor me’yorlariga moslashish uchun psixologik bosim o‘tkazishi mumkin. Bu esa o‘z navbatida, haqiqiy o‘zlikni anglashga va turli xil gender ifodalarini qabul qilishga to‘sqinlik qilishi mumkin.

Ushbu tadqiqotning maqsadi O‘zbekistonda barkamol yoshlar tarbiyasida gender munosabatlarining asosiy psixologik xususiyatlarini (gender o‘ziga xosligining shakllanishi, stereotiplarning shaxs rivojlanishi va ijtimoiy moslashuvga ta’siri) tahlil qilish, mavzuga oid psixodiagnostik yondashuvlarni ko‘rib chiqish va yoshlarni psixologik qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishdir.

Mazkur tezis gender psixologiyasi sohasidagi nazariy tahlilga asoslangan bo‘lib, unda O‘zbekiston va xalqaro miqyosdagi ilmiy adabiyotlar, psixologik tadqiqotlar natijalari va psixodiagnostik metodikalarga oid manbalar o‘rganildi va sintez qilindi. Tadqiqot quyidagi manbalar va yondashuvlarga tayandi:

Psixodiagnostikaga oid manbalar: Psixodiagnostika va psixologik korrektsiyaga oid adabiyotlar gender bilan bog’liq psixologik xususiyatlarni o‘rganish metodlari haqida umumiy tasavvur hosil qilish uchun o‘rganildi. Gender ustanovkalari, stereotiplar, o‘z-o‘zini baholash, ijtimoiy intellekt kabi holatlarni o‘lchashda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan metodikalar (so‘rovnomalar, shkalalar, proektiv testlar) haqidagi ma’lumotlar xalqaro adabiyotlardan olindi.

Tahlil asosan quyidagi psixologik jihatlarga qaratildi: gender o‘ziga xosligining shakllanish bosqichlari va unga ta’sir etuvchi omillar; gender stereotiplarining kognitiv (bilishga oid) va affektiv (hissiy) komponentlari; stereotiplarning shaxs motivatsiyasi, qadriyatlari, o‘ziga bo‘lgan ishonchi va xulq-atvoriga ta’siri; gender tengsizligining psixologik oqibatlari (masalan, o‘rganilgan ojizlik, past o‘z-o‘zini baholash, stress, ruhiy zo‘riqish); yoshlarning ijtimoiy moslashuvidagi gender farqlari va buning sabablari.

Psixodiagnostik testlar borasida shuni ta’kidlash lozimki, mavjud adabiyotlarda gender ustanovkalari, stereotiplar yoki ular bilan bog’liq psixologik xususiyatlarni o‘lchash uchun turli xil metodikalar (masalan, so‘rovnomalar, munosabat shkalalari, implitsit assotsiatsiya testlari) tavsiflangan. Biroq, O‘zbekiston sharoitida madaniy jihatdan moslashtirilgan va validligi (ishonchliligi) tasdiqlangan maxsus psixodiagnostik vositalarning etishmasligi jiddiy muammo hisoblanadi.

Barkamol yoshlar tarbiyasida gender munosabatlarining psixologik xususiyatlariga oid tahlillar quyidagi asosiy natijalarni ko‘rsatdi:

Gender o‘ziga xosligi va stereotiplarning shakllanishi: Oila gender stereotiplarini shakllantirish va avloddan-avlodga uzatishda birlamchi va eng kuchli institut sifatida namoyon bo‘ladi. Bu jarayon bola tug’ilmasidanoq boshlanadi: jinsiga qarab xona bezatiladi, o‘yinchoqlar tanlanadi (qizlarga ko‘proq boshqalar bilan muloqotga yo‘naltirilgan – qo‘g’irchoqlar, idish-tovoqlar; o‘g’il bolalarga esa harakat va bilish faolligini rivojlantiruvchi – mashinalar, konstruktorlar). Ota-onalar farzandlarini tarbiyalashda, ayniqsa ularni oilaviy hayotga tayyorlashda, jinsga qarab turlicha yondashuvlarni qo‘llaydilar.

Ta’lim tizimi ham, o‘quv materiallaridagi yashirin yoki ochiq genderlashgan xabarlar orqali, bu stereotiplarni mustahkamlashga xizmat qilishi mumkin. Gender stereotiplari, bir tomondan, shaxsning jamiyatga moslashishiga, ijtimoiy rollarni tezroq o‘zlashtirishiga yordam bersa , ikkinchi tomondan, uning individualligini, ichki potentsialini cheklaydi, noto‘g’ri umumlashmalarga olib keladi va shaxsning keyingi rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘zbekiston sharoitida erkaklar ko‘proq kasbiy yutuqlari, ayollar esa oilaviy mavqei (turmushga chiqqanligi,

farzandlari borligi) orqali baholanish tendentsiyasi mavjudligi ham bu stereotiplarning kuchli ekanligidan dalolat beradi.

Gender munosabatlarining shaxs rivojlanishiga ta’siri: Jamiyatdagi gender tengsizligi va qotib qolgan stereotiplar yoshlarning psixologik rivojlanishiga jiddiy ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, qizlarning ta’lim olish imkoniyatlari cheklanishi, o‘ziga bo‘lgan ishonchining pasayishi va kelajakdagi iqtisodiy faollikdan chetda qolishi kabi salbiy oqibatlar kuzatiladi.

Erta turmush qurish amaliyoti qizlarning nafaqat ta’lim olish, balki shaxs sifatida kamol topish imkoniyatlarini ham keskin cheklaydi. Boshqa tomondan, gender sezgirlikni rivojlantirish, ya’ni o‘zining va boshqalarning jinsiga oid xususiyatlarini to‘g’ri qabul qilish va hurmat qilish, shaxsning ijtimoiy intellektini, o‘z-o‘zini anglashini va boshqalar bilan samarali munosabat o‘rnatish qobiliyatini oshirishi mumkin.

Ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlardagi gender farqlari: Yoshlar orasidagi iqtisodiy faollik va bandlik ko‘rsatkichlari gender tengsizligining psixologik omillarini yaqqol namoyon etadi.

O‘zbekiston Yoshlari (15-30 yosh) Orasida Iqtisodiy Faollik va Gender Tafovutlari (2020-2023 yy. ma’lumotlari asosida) 1**-jadval:**

Ko‘rsatkich	**Jins**	**2020 y. (%)**	**2021 y. (%)**	**2023 y. (%)**	**Manbalar**
Ishchi kuchi ishtiroki darajasi (15Q yosh)	Ayollar	44.8	-	39.6	[25]
	Erkaklar	-	-	72.5	[25]
Ishsizlik darajasi (15-24 yosh)	Ayollar	-	15.5*	-	[26]
	Erkaklar	-	10.0*	-	[26]
NEET (Band bo‘lmagan, ta’lim yoki kasb o‘rganmayotgan yoshlar, 19-30 yosh)	Ayollar	74.0**	42.0*	-	[23] (Ko‘rsatkichlar turli tadqiqotlarda farqlanishi mumkin, yosh guruhlari ham turlicha)
	Erkaklar	24.8**	8.8*	-	[23]

NorasmiyG’Himoyalanmagan bandlik (jami bandlar ichida)	Ayollar	-	-	22.0	[25]
	Erkaklar	-	-	39.9	[25]
O‘rtacha ish haqidagi farq (erkaklar ish haqiga nisbatan ayollarniki pastroq, %)	Ayollar	-	34.0*	-	[26]
Moliyaviy hisob raqamiga egalik (15Q yosh)	Ayollar	-	38.8	-	[25]
	Erkaklar	-	50.2	-	[25]

Jadvaldagi ma’lumotlar, ayniqsa NEET ko‘rsatkichidagi keskin farq , gender me’yorlarining psixologik va ijtimoiy oqibatlarini ko‘rsatadi.

Qizlarning ta’limning quyi bosqichlarida yaxshi natijalarga erishishiga qaramay, ta’limdan keyingi hayotga o‘tishda ularning iqtisodiy faollikdan chetda qolish ehtimoli o‘g’il bolalarga nisbatan ancha yuqori. Bu holat faqat ta’lim sifati yoki imkoniyatlar etishmasligi bilan emas, balki maktabni tugatgandan so‘ng kuchayadigan ijtimoiy bosimlar (turmushga chiqish), uy-ro‘zg’or mas’uliyati va ehtimol, mehnat bozoridagi imkoniyatlar haqidagi past tasavvurlar yoki o‘ziga ishonchsizlik kabi psixologik omillar bilan bog’liqdir.

Yosh ayollarning yuqori NEET ko‘rsatkichlari va ularning oiladagi asosiy rolini farzand tarbiyasi va uy ishlarida ko‘rishi o‘rtasidagi bog’liqlik shuni ko‘rsatadiki, bu holat jamiyat kutilmalariga moslashishning psixologik mexanizmi bo‘lishi mumkin. Ayollar o‘zlarining ta’lim orqali erishgan salohiyatlarini an’anaviy rollarga bo‘ysundirish orqali ichki ziddiyatni (kognitiv dissonansni) kamaytirishga urinishlari mumkin.

Tadqiqot natijalarining psixologik talqini shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda mavjud gender stereotiplari va munosabatlari yoshlarning psixologik rivojlanishining deyarli barcha jabhalariga – o‘zlikni anglashdan tortib, motivatsiya, o‘z-o‘zini baholash, hayotiy maqsadlarni belgilash va ijtimoiy moslashuvgacha – chuqur ta’sir ko‘rsatadi.[14] Iqtisodiy faollikdagi gender tafovutlari (2-jadval) shunchaki iqtisodiy muammo emas, balki jamiyatda chuqur ildiz otgan psixologik ustanovkalar va ijtimoiy me’yorlarning natijasidir.

5. **Psixologik xizmatni kuchaytirish:** Maktab psixologlari va ijtimoiy pedagoglar uchun gender psixologiyasi, gender-sezgir maslahat berish, zo‘ravonlik qurbonlari bilan ishlash bo‘yicha muntazam malaka oshirish kurslari va treninglar tashkil etish.

6. **Ma’rifiy ishlarni kengaytirish:** Yoshlar va ularning ota-onalari uchun gender stereotiplarining psixologik ta’siri, o‘smirlik davridagi gender o‘ziga

xosligining shakllanishi, sog’lom oilaviy munosabatlar qurish mavzularida ilmiy-ommabop materiallar, bukletlar, videoroliklar tayyorlash va tarqatish.

7. **Psixodiagnostik bazani rivojlantirish:** O‘zbekistonning ijtimoiy-madaniy sharoitiga moslashtirilgan, gender ustanovkalari, o‘z-o‘zini baholash, ijtimoiy moslashuv, gender stereotiplariga moyillik kabilarni baholovchi ishonchli va valid psixodiagnostik metodikalarni ishlab chiqish yoki xalqaro metodikalarni sifatli adaptatsiya qilish.

8. **Ilmiy tadqiqotlarni rag’batlantirish:** O‘zbekistonda gender psixologiyasi sohasida, xususan, turli yosh guruhlarida gender o‘ziga xosligining shakllanishi, stereotiplarning ta’siri, gender tengsizligining psixologik oqibatlari va psixologik interventsiyalar samaradorligini o‘rganishga qaratilgan fundamental va amaliy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

5. Avlaev O.U. Sotsial intellekt – shaxs kamolotini ta'minlashning psixologik determinanti: Monografiya. – Toshkent: “Fan ziyosi” nashriyoti, 2022. – 159 b.

6. Dadaboyeva D. A. Pedagogical and psychological characteristics of gender relations in the upbringing of a harmoniously developed generation G’G’ American Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2025. – Vol. 38. – P. 203–209.

7. Gender Discrimination in Hiring: Evidence from an Audit Experiment in Uzbekistan G’ World Bank Group. – Washington, D.C., 2022. – 38 p. – (Policy Research Working Paper; № 10088).

8. Khamdamova F., Saydivalieva Kh., Rakhimova M., Sufieva D. Gender statistikasi: Amaliy qo‘llanma. – Toshkent: Baktria press, 2023. – 104 b.

TARBIYA DARSLARIDA VITOGEN TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH

Ulug‘ova Ch.B.,
GDPI magistranti
e-mail: charosulugov@gmail.com

Annotatsiya: tezisda vitogen texnologiyalar asosida o‘quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishning mazmun va mohiyati, uni amalga oshirishning innovatsion, zamonaviy shakl, vosita va metodlari o‘z aksini topgan.

Kalit so‘zlar: atrof-muhit, barqaror rivojlanish, biotexnologiyalar, ekologik barqarorlik, ekologik madaniyat, ekologik mas'uliyat, ekologik ta'lim, ekologik texnologiyalar, innovatsion yondoshuvlar, iqlim o‘zgarishi, oziq-ovqat xavfsizligi, resurslarni tejash, vitogen texnologiyalar, yashil texnologiyalar.

Аннотация: тезисы раскрывают сущность и содержание формирование у учащихся экологической культуры на основе витогенных технологии, инновационные и современные формы, средства, методы решения этой проблемы.

Ключевые слова: окружающая среда, стобильное развитие, биотехнология, экологическая стобильность, экологическая культура, экологическая объязонность, экологическое образование, экологическая технология, инновационный подход, климатические изменение, безопастность продуктов питания, сбережение ресурсов, витогенные технологии, зелёная технология.

Abstract: the theses reveal the essence and content of the formation of students' ecological culture based on vitogenic technologies, innovative and modern forms, means, and methods for solving this problem.

Key words: environment, sustainable development, biotechnology, ecological sustainability, ecological culture, ecological responsibility, ecological education, ecological technology, innovative approach, climate change, food safety, resource conservation, vitogenic technologies, green technology.

Vitogen texnologiyalar – bu biologik resurslar va ekologik tizimlarning muvozanatini saqlash, tabiatni himoya qilish va tabiiy resurslarni samarali ishlatish uchun ishlab chiqilgan texnologiyalarni anglatadi. Ular, odatda, biologik asoslardagi innovatsion texnologiyalarni o‘z ichiga oladi, masalan, biotexnologiya, organik qishloq xo‘jaligi va boshqa ekologik barqaror ishlab chiqarish usullari. Ekologik madaniyat insonlarning tabiatga bo‘lgan munosabatini yaxshilash, ekologik muammolarga e'tibor qaratish, atrof-muhitni asrash, qayta tiklanadigan energiya manbalarini ishlatish va tabiiy resurslarni tejash kabi qadriyatlarni o‘z ichiga olgan turmush tarzidir.

Vitogen texnologiyalar va ekologik madaniyat o‘rtasidagi bog'lanish vitogen texnologiyalar yordamida resurslarni samarali ishlatish va chiqindilarni kamaytirish mumkin, bu esa ekologik madaniyatni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Vitogen texnologiyalar asosida ekologik madaniyatni shakllantirish mavzusidagi maqola uchun quyidagi asosiy ma'lumotlarni kiritish mumkin vitogen texnologiyalar nima – bu biologik resurslar va ekologik tizimlarning muvozanatini saqlash, tabiatni himoya qilish va tabiiy resurslarni samarali ishlatish uchun ishlab chiqilgan texnologiyalarni anglatadi.[18]

Ekologik madaniyat – bu insonlarning tabiatga bo‘lgan munosabatini yaxshilash, ekologik muammolarga e'tibor qaratish, atrof-muhitni asrash, qayta tiklanadigan energiya manbalarini ishlatish va tabiiy resurslarni tejash kabi qadriyatlarni o‘z ichiga olgan turmush tarzidir. Barqaror va ekologik toza ishlab chiqarish vitogen texnologiyalar asosida ishlab chiqariladigan mahsulotlar, masalan, ekotizimga zarar keltirmaydigan o‘simliklar va hayvonlar, ekologik madaniyatni mustahkamlashda muhim o‘rin tutadi.Energiyani tejash bioenergetika texnologiyalaridan foydalanish orqali, qayta tiklanadigan energiya manbalariga asoslangan tizimlar yordamida energiyani tejash va atrof-muhitni himoya qilish mumkin.

Vitogen texnologiyalarning kelajakdagi roli kelajakda vitogen texnologiyalar orqali ekologik madaniyatni shakllantirish, barqaror rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash, tabiiy resurslarni yanada samarali ishlatish va atrof-muhitni himoya qilish muhim vazifalardan biri bo‘ladi. Bu ma'lumotlar maqolada ekologik madaniyatni shakllantirishning dolzarbligini, vitogen texnologiyalarining rolini va ulardan qanday foydalanishni tushuntiradi.[19]

[18] Jumayev, F. (2019). Vitogen texnologiyalarining barqaror rivojlanishga ta'siri. Toshkent: Ekologiya ilmiy nashriyoti. – Jumayev, F., 2019.

[19] Akramov, B., & Maqsudov, E. (2020). Tabiatni asrab-avaylash va ekologik ta'lim: O‘qituvchilar uchun qo‘llanma. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti. –Akramov, B., & Maqsudov, E., 2020, p.

Tarbiya darsi maqsadi	Vitogen Texnologiyalari bilan Bog’liq asosiy fikirlar	Amaliy tadbirlar yoki faoliyatlar
1.Ekologik madaniyatni shakillantirish	Ekologik madaniyatni shakillantirish va atrof – muhitga mas’ulyatli munosabatni rivojlantirish	O‘quvchilarga ekologik mas’ulyatni tushuntirish,atrof – muhitni himoya qilishga chaqirish
2.Biologik texnologiyalarni tushuntirish	Vitogen texnologiyalar yordamida ekologik tizimlarni saqlash va tabiiy resurslarni tejash	Biotexnologiyalar haqida ma’lumot berish,organish mahsulotlar va qayta ishlash texnologiyalarini muhokama
3.Yoshlarni ekologik masulyatga o‘rgatish	Yoshlarni ekologik mas’ulyatga o‘rgatish, qayta ishlash,energiyani tejash va chiqindilarni kamaytirish	Yashil tadbirlar:atrof – muhitni tozalash, daraxt ekish ,plastikka qarshi kampaniyalar
4.innovatsion texnologiyalar va ularning roli	Vitogen texnologiyalarning ekologik barqarorlikka hissa qo‘shishi ,iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashish	O‘quvchilarga qayta tiklanadigan energiya manbalari va biotexnologiyalarini tanishtirish
5.Atrof – muhitga e’tiborli yondoshuvni o‘rgatish	Atrof muhitni himoya qilish va resurslarni oqilona ishlatish texnologik yangiliklarni ekologik jihatdan foydalanish	Ekologik masalalarni muhokama qilish va ularning yechimini o‘quvchilar bilan birgalikda topish
6.Ekologik tashabbuslarda ishtirok etish	Yoshlarni ekologik tashabbuslarda ishtirok etishga chaqirish va atrof- muhitni asrab – avaylashga undash	Ekologik tadbirlarda (masalan ’’yashil makon’’yaratish chiqindilarni yig’ishda)ishtirok etish
7.Shaxsiy mas’ulyatni rivojlantirish	Ekologik madaniyatni shakillantirishda shaxsiy mas’ulyatni tushuntirish va har bir insonning o‘z hissasini qo‘shishzarurligi	Ekologik madaniyatni oshirish uchun loyiha yoki tadbirlar o‘tkazish

Vitogen texnologiyalarining o‘zgaruvchan dunyoda ekologik madaniyatni yaratishdagi roli, global ekologik muammolarni hal qilish bugungi kunda global iqlim o‘zgarishi, biologik xilma-xillikning kamayishi va atrof-muhit ifloslanishi kabi ekologik muammolar kuchayib bormoqda. Vitogen texnologiyalarining qo‘llanilishi bu muammolarni hal qilishda yangi imkoniyatlar yaratadi. Masalan, iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashishda biotexnologiyalar va o‘simliklar genomini modifikatsiyalash orqali issiqxona gazlarini kamaytirish imkoniyatlari mavjud.

Innovatsiyalar va yangi yondoshuvlar vitogen texnologiyalari ekologik madaniyatni shakllantirishda innovatsion yondoshuvlarni taqdim etadi. Masalan, mikrobiologiya va genomik texnologiyalar yordamida resurslar yanada samarali ishlatilishi mumkin. Bu esa atrof-muhitni himoya qilishni yanada osonlashtiradi va ekologik barqarorlikka erishishda muhim rol o‘ynaydi. Vitogen texnologiyalari va ekologik ta'lim tizimida ekologik madaniyatni rivojlantirish vitogen texnologiyalarini ta'lim jarayonida qo‘llash orqali yoshlarni ekologik mas'uliyatga o‘rgatish mumkin. Bu texnologiyalarni o‘rganish orqali talabalar ekologik barqarorlik va innovatsiyalarni qanday qo‘llashni tushunadilar.[20]

Shuningdek, bu sohada ilmiy tadqiqotlar va yangi texnologiyalarni ishlab chiqish orqali ekologik madaniyatni oshirishda yordam beradi. Interaktiv va tajribaviy o‘qitish ekologik ta'limni o‘qitishda vitogen texnologiyalardan foydalanish, talabalar va o‘quvchilarga o‘zlari uchun ekologik mas'uliyatni his qilishga yordam beradi. Biotexnologiyalar, ekologik muammolarni yechish uchun laboratoriyalar va amaliy ishlar orqali interaktiv tajriba o‘tkazish, ekologik madaniyatni mustahkamlashda samarali usuldir. Vitogen texnologiyalarining ijtimoiy va iqtisodiy ta'siri ijtimoiy foyda vitogen texnologiyalarining ekologik madaniyatni shakllantirishdagi roli nafaqat atrof-muhitga, balki jamiyatga ham ijobiy ta'sir ko‘rsatadi.

Bular ekologik barqarorlikni ta'minlash, yashil ish o‘rinlarini yaratish va ko‘plab ijtimoiy muammolarni hal qilishni o‘z ichiga oladi. Masalan, organik qishloq xo‘jaligi, qayta tiklanadigan energiya ishlab chiqarish va ekologik texnologiyalarni rivojlantirish orqali ijtimoiy taraqqiyotga hissa qo‘shish mumkin. Iqtisodiy samaralar vitogen texnologiyalari yordamida iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda ham ahamiyatli o‘rin tutadi. Barqaror ishlab chiqarish tizimlari va yangi texnologiyalar yordamida ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va atrof-muhitga zarar keltirmasdan samarali iqtisodiy tizimlar yaratish mumkin. Bu ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlar uchun iqtisodiy yuksalishga olib kelishi mumkin. Vitogen texnologiyalarining ekologik madaniyatni shakllantirishdagi roli, ayniqsa barqaror rivojlanish va atrof-muhitni himoya qilish nuqtai nazaridan juda muhimdir. Bu texnologiyalar orqali yosh avlodga ekologik mas'uliyatni oshirish, barqaror ishlab chiqarish tizimlarini yaratish va atrof-muhitni himoya qilishda katta yutuqlarga erishish mumkin. Shuningdek, vitogen texnologiyalarining zamonaviy va innovatsion yondoshuvlari atrof-muhitni saqlab qolish bilan birga, jamiyatda ijtimoiy va iqtisodiy yuksalishlarga olib keladi.

Tarbiya darslarida o‘quvchilarga ekologik madaniyatni shakllantirishning ahamiyatini tushuntirish va ularni atrof-muhitga bo‘lgan mas'uliyatli munosabatga o‘rgatish kerak. Bu orqali tabiatni asrab-avaylash va uni kelajak avlodlarga yetkazish zarurligini tushuntirish. Resurslarni samarali va ehtiyotkorlik bilan ishlatish, chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlashni o‘rgatish. Vitogen texnologiyalar asosida ekologik madaniyatni shakllantirish" mavzusini tarbiya darslariga bog'lash orqali

[3] Dovudov, S. (2018). Ekologik barqarorlikni ta'minlashda biotexnologiyalarning o‘rni. Tashkent: "Ekologiya va rivojlanish" nashriyoti. – Dovudov, S., 2018, p.

4. Yusufov, A. (2019). Oziq-ovqat xavfsizligi va ekologik barqarorlik: global masalalar. Toshkent: Ekologiya va barqaror rivojlanish. –(Yusufov, A., 2019, p.

yoshlarni ekologik mas'uliyat va atrof-muhitni himoya qilishga o‘rgatish mumkin. Tarbiya darslarida bu mavzu o‘zgaruvchan dunyoda insoniyatning ekologik mas'uliyatini rivojlantirish, tabiatga bo‘lgan e'tibor va atrof-muhitni asrash zarurligini tushuntirish uchun yaxshi imkoniyat yaratadi. Quyida ushbu mavzuni tarbiya darslariga qanday bog'lash mumkinligi haqida ba'zi fikrlar ekologik madaniyatni shakllantirish va tarbiya darslarining maqsadlari tarbiya darslarida o‘quvchilarga ekologik madaniyatni shakllantirishning ahamiyatini tushuntirish va ularni atrof-muhitga bo‘lgan mas'uliyatli munosabatga o‘rgatish kerak. Bu orqali tabiatni asrab-avaylash va uni kelajak avlodlarga yetkazish zarurligini tushuntirish. Resurslarni samarali va ehtiyotkorlik bilan ishlatish, chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlashni o‘rgatish.

Yoshlarni ekologik bilimlar bilan ta'minlash va ularda ijtimoiy va ekologik mas'uliyatni uyg'otish. O‘zgaruvchan iqlim va ekologik muammolar o‘quvchilarga iqlim o‘zgarishi, biologik xilma-xillikning kamayishi va boshqa global ekologik muammolar haqida ma'lumot berish va bu muammolarni hal qilishda har bir shaxsning mas'uliyatini tushuntirish. Mahalliy va global ekologik tashabbuslar o‘quvchilarni ekologik tashabbuslar va loyihalarda ishtirok etishga undash. Masalan, ekologik toza materiallarni ishlatish, plastiksiz hayotga o‘tish, tashlandiq materiallarni yig'ish va qayta ishlash kabi amaliy ishlar.

Yoshlarni innovatsion yondoshuvlar bilan tanishtirish, tarbiya darslarida vitogen texnologiyalarining yoshlarni ilm-fan va innovatsiyalar sohasida faollikka undashga yordam berishini ko‘rsatish. Biotexnologiyalar, qayta tiklanadigan energiya manbalari va ekologik toza texnologiyalarni o‘rgatish, yoshlarni ekologik inqilobni yaratishda ishtirok etishga ilhomlantiradi. Tarbiya darslarida ekologik muammolarni o‘quvchilar bilan birgalikda muhokama qilish, ularning fikrlarini tinglash va amaliy echimlar taklif etish o‘quvchilarni ekologik masalalarni hal qilishga jalb qilish, masalan, shahar ichidagi yashil hududlarni saqlash, chiqindilarni kamaytirish, tabiiy esurslardan oqilona foydalanish. O‘quvchilarni global ekologik muammolarni hal qilishda o‘zlarining kichik, ammo muhim hissalarini qo‘shishga undash.[21]

Tarbiya darslarida ekologik ta'limni taqdim etish va shaxsiy mas'uliyatni rivojlantirish har bir shaxsning ekologik mas'uliyatini tushuntirish va unga qanday amal qilish kerakligini ko‘rsatish. Bu, o‘quvchilarga tabiatni himoya qilishda o‘zlarini faollashtirish va ekologik ongni rivojlantirishga yordam beradi. Tarbiya darslarida ekologik madaniyatni shakllantirish uchun amaliy tadbirlar tashkil etish tabiatni asrab-avaylash kampaniyalari o‘quvchilarni tabiatni asrab-avaylash va ekologik toza hayot tarzini targ'ib qilish uchun atrof-muhitni tozalash, daraxt ekish yoki suv resurslarini tejash kabi amaliy tadbirlarda ishtirok etishga chaqirish.O‘quvchilarni "yashil" loyihalar va tadbirlarda ishtirok etishga undash. Masalan, plastikka qarshi kampaniyalar yoki organik bog'dorchilik va qayta ishlash ishlarida qatnashish. Tarbiya darslarida vitogen texnologiyalar asosida ekologik madaniyatni shakllantirish, o‘quvchilarda ekologik mas'uliyatni rivojlantirish va

[5] Berdiev, T. (2022). Yashil iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. Samarqand: Fan va texnologiya. – Berdiev, T., 2022, p.

6. Kobilov, I. (2021). Tadqiqotlar va texnologiyalar yordamida ekologik muammolarni yechish. Toshkent: "InnoTech" nashriyoti. – Kobilov, I., 2021, p.

ularni atrof-muhitni himoya qilishga undashda muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilarni ekologik bilimlar bilan ta'minlash, ularni barqaror va ekologik toza hayot tarziga o‘rgatish, shuningdek, amaliy faoliyatlar orqali ekologik madaniyatni mustahkamlash, kelajakda yanada barqaror va ekologik ongli jamiyatni yaratishda muhim rol o‘ynaydi.

Fodalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Jumayev, F. (2019). Vitogen texnologiyalarining barqaror rivojlanishga ta'siri. Toshkent: Ekologiya ilmiy nashriyoti. – Jumayev, F., 2019.
2. Akramov, B., & Maqsudov, E. (2020). Tabiatni asrab-avaylash va ekologik ta'lim: O‘qituvchilar uchun qo‘llanma. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti. –Akramov, B., & Maqsudov, E., 2020, p.
3. Dovudov, S. (2018). Ekologik barqarorlikni ta'minlashda biotexnologiyalarning o‘rni. Tashkent: "Ekologiya va rivojlanish" nashriyoti. – Dovudov, S., 2018, p.
4. Yusufov, A. (2019). Oziq-ovqat xavfsizligi va ekologik barqarorlik: global masalalar. Toshkent: Ekologiya va barqaror rivojlanish. –(Yusufov, A., 2019, p.
5. Berdiev, T. (2022). Yashil iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. Samarqand: Fan va texnologiya. – Berdiev, T., 2022, p.
6. Kobilov, I. (2021). Tadqiqotlar va texnologiyalar yordamida ekologik muammolarni yechish. Toshkent: "InnoTech" nashriyoti. – Kobilov, I., 2021, p.

TALABALARDA KREATIVLIKNI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK IMKONIYATLARI

Axnazarova D.E,
Guliston davlat universiteti
Pedagogika va psixologiya kafedrasi dotsenti
Sunnatova G.,
GulDU talabasi
Diyoraaxnazarova92@gmail.com

Annotatsiya: tezisda talablarda kreativlik jihatlarini rivojlantirishning samarali yo‘llari, kreativlik sifatlariga ega bo‘lishlari uchun o‘quv va mustaqil ishlash jarayonlarida yangi g’oyalarni yaratish haqidagi fikrlar yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: kreativlik sifatlari, bilim, ko‘nikma, malaka, ijodiy faoliyat, shaxs kreativligi, kasbiy ijodkorlik.

Annotation: the article highlights effective ways to develop creativity aspects in requirements, ideas about creating new ideas in educational and independent work processes so that they have creativity qualities.

Keywords: qualities of creativity, knowledge, skills, qualifications, creative activity, personality creativity, professional creativity.

Ma’lumki, talabalarda bilim, ko‘nikma va malakalarni hosil bo‘lishida mazmundor, mantiqiy fikrlashishida ulardagi ijodkorlik xususiyatlarini shakllantirishning psixologik jihatlarini ilmiy jihatdan to‘g‘ri tadqiq qilish jarayoni talabalar va uning intellekti, ijodiy potensiallari, ijodiy resurslarini o‘quv faoliyatiga

safarbar qilish uchun zarur bo‘lgan ilmiy-amaliy tadbirlar ko‘lamini ishlab chiqish imkonini beradi.

Tegishli ilmiy adabiyotlar tahlili (bu haqida I bobda batafsil bayon etilgan) va biz tomonizdan masalaga daxldor tadqiqotlarni kuzatishlarimizga asoslangan ilmiy-tadqiqiy mulohazalar bugungi kunda uzluksiz talimning barcha bosqichlarida tahsil olayotgan talabalarda ijodiy faollik xususiyatini shakllanish jarayonini o‘rganishni va tadqiq qilishni taqozo qilmoqda.

Buning uchun esa, dastavval, ijodiy faollik xususiyatlarini shakllantirishdagi uning psixologik jihatlari va psixologik omillar va mezonlar va tarkibiy sifatlar ko‘lamini belgilash va ularning har birini chuqur o‘rganish lozim bo‘ladi.

Talabalarda ijodiy faollikning rivojlanish mezonlari va ko‘rsatkichlarini aniqlashda birinchi navbatda uning o‘ziga xos sifatlarini o‘rganishimiz va ularning ichida aynan talabalik yoshida ustuvorlik qiladigan sifatlarini aniqlab olishimiz, keyinchalik mazkur sifatni yanada rivojlantirish va shakllantirish imkonini beradi.

Biz tomonizdan maslaga daxldor adabiyotlar taxlil talabalarda ijodiy faollik xususiyatlarini quyidagicha tarkibiy sifatlari mavjud ekanligini ko‘rsatdi.

Talabalarda "Kreativ fikrlash" fani orqali ijodkorlik ko‘nikmalarini inson salohiyati, yuksak tafakkuri, istedod va qobilyatlari, hissiyot, kechinmalari, noodatiy qarorlari, tanqidiy qarashlari, mulohazalari orqali shaklanishini asoslashdan iborat. . O‘quv mashg‘ulotlarida yetishmayotgan omil – kreativlik sanaladi. Shaxsda kreatiqlik sifatlarini rivojlantirish jarayonining umumiy mohiyatini to‘laqonli anglash uchun dastlab ― kreativlik‖ tushunchasining ma’nosini tushunib olish talab etiladi. Masalan, Ken Robinsonning fikriga ko‘ra, ―Kreativlik – o‘z qiymatiga ega original g‘oyalar majmui‖ sanaladi. Gardner esa o‘z tadqiqotlarida tushunchani shunday izohlaydi: ―Kreativlik – shaxs tomonidan amalga oshiriladigan amaliy harakat bo‘lib, u o‘zida muayyan yangilikni aks ettirishi va ma’lum amaliy qiymatga ega bo‘lishi lozim. Emebaylning yondashuvi nuqtai nazaridan ifodalansa, kreativlik ―muayyan soha bo‘yicha o‘zlashtirilgan puxta bilimlar bilan birga yuqori darajada noodatiy ko‘nikmalarga ham ega bo‘lish‖ demakdir. Ko‘pgina o‘qituvchilar o‘zlarida kreativlik qobiliyatini mavjud emas deb hisoblaydilar. Buni ikki xil sabab bilan asoslash mumkin: birinchidan, aksariyat o‘qituvchilar ham aslida ―kreativlik‖ tushunchasi qanday ma’noni anglatishini yetarlicha izohlay olmaydilar; ikkinchidan, kreativlik negizida bevosita qanday sifatlar aks etishidan bexabarlar.

Ayni o‘rinda shuni alohida qayd etib o‘tish joizki, har bir shaxs tabiatan kreativlik qobiliyatiga ega. Xo‘sh, o‘qituvchilar o‘zlarida kreativlik qobiliyati mavjudligini qanday namoyon eta olishlari mumkin. Bu o‘rinda Patti Drapeau shunday maslahat beradi: ―Agarchi o‘zingizni kreativ emasman deb hisoblasangizda, hozirdanoq kreativ tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan darslarni tashkil eta boshlashingizni maslahat beraman. Aslida, gap sizning ijodkor va kreativ bo‘lganingiz yoki bo‘lmaganingizda emas, balki darslarni kreativlik ruhida tashkil etishingiz va yangi g‘oyalarni amalda sinashga intilishingizdadir

Patti Drapeau nuqtai nazariga ko‘ra kreativ fikrlash, eng avvalo, muayyan masala yuzasidan har tomonlama fikrlash sanaladi. Har tomonlama fikrlash talabalardan o‘quv topshirig‘i, masalasi va vazifalarini bajarishda ko‘plab g‘oyalarga

tayanishni talab etadi. Bundan farqli ravishda bir tomonlama fikrlash esa birgina to‘g‘ri g‘oyaga asoslanishni ifodalaydi.

Mushohada yuritishda masala yuzasidan bir va ko‘p tomonlama fikrlashdan birini inkor etib bo‘lmaydi. Binobarin, bir va har tomonlama fikrlash kreativlikni shakllantirishda birdek ahamiyat kasb etadi. Ya’ni, topshiriqni bajarish, masalani yechishda talaba yechimning bir necha variantini izlaydi (ko‘p tomonlama fikrlash), keyin esa eng maqbul natijani kafolatlovchi birgina to‘g‘ri yechimda to‘xtaladi (bir tomonlama fikrlash).

Yuqorida bildirilgan fikrlarga tayangan holda ―kreativlik‖ tushunchasini quyidagicha sharhlash mumkin: Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg‘ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo‘ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini tavsiflaydi. Kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida ham aks etadi. Qolaversa, kreativlik zehni o‘tkirlikni belgilab beradi, ―talabalar e’tiborini ta’lim jarayoniga faol jalb etishni ta’minlaydi.

Xorijiy mamlakatlarda barcha sohalarning mutaxassislari kabi o‘qituvchilar ham o‘zlarida kreativlik sifatlari mavjudligi va uning darajasini aniqlab boradi. Buning uchun ular E.P.Torrens tomonidan 1987 yilda asoslangan va shaxsning kreativ tafakkurga egaligini aniqlovchi testdan o‘tadi. Mazkur test shaxs kreativligi va uning darajasini ijodiy faoliyatni tashkil etishdagi individning yangi g‘oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati, faollik, tezkor fikrlash, o‘ziga xos (orginal)lik va takomillashganlik kabi mezonlar bo‘yicha baholash imkoniyatini yaratadi.

Hozirgi kunda ta’lim amaliyotining kreativ xarakter kasb eta olmayotganligi bir qator tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilgan va buning sabablari hamda ularni bartaraf etish shartlarini quyidagilar bilan izohlaydilar: ―Ko‘p hollarda, o‘qituvchilar fanning faqat mazmuni bilan tanishadilar, biroq fikrlash jarayoniga katta ahamiyat, e’tibor va talablar qanday rivojlanishlari mumkinligi haqida hech qanday ma’lumot bermaydilar.

O‘qituvchining palapartish yo‘riqlar berish yondashuvining samaradorligi talabalar o‘quv faoliyatini oshirishga yo‘naltirilgan metod va strategiyalardan sezilarni darajada past foydalanadilar‖ (Beghetto, Kaufman, 2010; Kirschner, Sweller, Clark, 2006). Vaholanki, talabalarda fikrlash ko‘nikmasi bo‘yicha yo‘riqlarni aniq va tushunarli yetkazib berish uchun o‘qituvchi (tanqidiy, kreativ) fikrlash usullari, ko‘nikmalarni samarali shakllantirish yo‘llari bilan talabalarni tanishtirish orqali talabalar o‘quv faoliyatini nazorat qilish va uni yo‘naltirishi lozim‖ Masalan, talabalar ―Aqliy hujum‖ strategiyasi asosida o‘rganish jarayonda, eng avvalo, strategiyaning o‘zi nimaligini, uni qanday qo‘llash zarurligi haqidagi tushunchalarga ega bo‘lishlari lozim.

Quyida biz kreativlikni rivojlantirish bilan bog’liq beshta asosiy psixologik xususiyatni ko‘rib chiqamiz: Ichki motivatsiya tashqi mukofotlar yoki bosimlar uchun emas, balki o‘ziga xos zavq va qoniqish uchun faoliyat bilan shug’ullanishni anglatadi.

Yuqori darajadagi ichki motivatsiyaga ega bo‘lgan talabalar qiziqish, ishtiyoq va topshirilgan vazifaga chinakam qiziqish bilan harakat qilishadi. Ular ko‘proq yangi g’oyalarni o‘rganishga, tavakkal qilishga va qiyinchiliklarga qarshi turishga

moyildirlar, bularning barchasi ijodiy jarayonning muhim tarkibiy qismidir. Ichki motivatsiya o‘quvchilarning o‘rganish va yaratishga bo‘lgan ichki istagini kuchaytiradi va kreativlikni rivojlantirish uchun kuchli katalizator bo‘lib xizmat qiladi.

Tajribaga ochiqlik - bu yangi g’oyalar, istiqbollar va tajribalarni qabul qilish bilan tavsiflangan shaxsiy xususiyatdir. Ochiqlik darajasi yuqori bo‘lgan talabalar noan’anaviy g’oyalarni o‘rganishga, mavjud me’yorlarga qarshi chiqishga va noaniqlikni qabul qilishga tayyorligini namoyish etadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alimaskin M.L. Vospitanaya rabota s podroskami. M.,‖Znanie‖, 2009
2. Levitov N.D. O psixicheskix sostoyaniyax cheloveka. M.,2006
3. Kaufman, J. C., & Beghetto, R. A. (2009). Beyond big and little: The four C model of creativity. Review of General Psychology, 13(1), 1–12.
4. Runco, M. A., & Jaeger, G. J. (2012). The standard definition of creativity. Creativity Research Journal, 24(1), 92–96.
5. Sawyer, R. K. (2012). Explaining creativity: The science of human innovation. Oxford University Press.
6. Sternberg, R. J. (Ed.). (1999). Handbook of creativity. Cambridge University Press.

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA O‘SMIRLARNI KASBGA YO‘NALTIRISH JARAYONIDA MAHALLADA PSIXOLOGIK XIZMAT SAMARADORLIGINI OSHIRISH IMKONIYATLARI

Xakimova N.B.,
GulDU o‘qituvchisi,
hakimovanasiba392@gmail.com
Toxirova S.R.,
GulDU talabasi

Annotatsiya. mazkur tezisda uzluksiz ta’lim tizimi sharoitida o‘smirlarni kasbga yo‘naltirishda mahallada amalga oshiriladigan psixologik xizmat faoliyatining samaradorligini oshirish yo‘llari tahlil qilinadi. Shuningdek, psixologik yordamning shakllari, usullari va psixologik imkoniyatlar asosida amalga oshiriladigan yondashuvlar ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: yosh avlod, to‘g‘ri kasb tanlash, jamiyat uzluksiz ta’lim, maktabgacha ta’lim, umumiy o‘rta ta’lim, o‘rta maxsus va oliy ta’lim, kasbga yo‘naltirish, uzviy va tizimli yo‘l, psixologik xizmat, asosiy ko‘makchi, o‘zini anglash, hayotiy tanlov, ijtimoiy muhit, individual qiziqish.

Annotation. this article analyzes ways to improve the effectiveness of psychological service activities carried out in the neighborhood in the professional orientation of adolescents in the conditions of the system of continuing education. Also, approaches are revealed, which are carried out on the basis of forms, methods and psychological capabilities of psychological assistance.

Keywords: young generation, choosing the right profession, community continuing education, preschool education, general secondary education, secondary special and higher education, vocational guidance, continuous and systematic path, Psychological Service, basic assistant, self-awareness, Life Choice, social environment, individual interest.

Yosh avlodning to‘g‘ri kasb tanlashi — jamiyat taraqqiyotining barqaror va uzoq muddatli kafolatidir. Bugungi kunda uzluksiz ta’lim tizimining har bir bosqichida — maktabgacha ta’lim, umumiy o‘rta ta’lim, o‘rta maxsus va oliy ta’limda — kasbga yo‘naltirish ishlari uzviy va tizimli yo‘lga qo‘yilmoqda. Bu jarayonda mahalla tizimi orqali ko‘rsatiladigan psixologik xizmatlar asosiy ko‘makchi vosita sifatida qaralmoqda.

O‘smirlik — bu o‘zini anglash, jamiyatda o‘z o‘rnini topish va hayotiy tanlovlar davri bo‘lib, bu davrda to‘g‘ri yo‘naltirish va psixologik ko‘mak katta ahamiyatga ega. Mahalla — bu eng yaqin ijtimoiy muhit bo‘lib, psixologik xizmatni joyida tashkil etish imkonini beradi. O‘smirlik davriga xos deviant xulq-atvor va ularni ijtimoiy moslasha olmaslik (dezadaptatsiya) muammosi kuchayib borish xususiyatiga ega ekanligi bois ham juda dolzarbdir.

Mahalladagi psixologik xizmat bir qator vazifalarni bajaradi bularga, o‘smirlarning individual qiziqishlari va qobiliyatlarini aniqlash, kasbga bo‘lgan munosabat va motivatsiyani shakllantirish, qaror qabul qilishda psixologik yordam ko‘rsatish.

Psixologik xizmat samaradorligini oshirishda bir qator imkoniyatlardan foydalanish mumkin:

- Diagnostik vositalar, kasbiy moyillikni aniqlovchi psixologik testlar, shaxsiy tip va temperamentni o‘rganuvchi anketalar va o‘z-o‘zini baholash va motivatsiya darajasini aniqlash metodlari.

- Konsultativ xizmatlar, individual va guruhiy maslahatlar, kasb tanlashga oid muammolarda psixologik ko‘mak, ota-ona va pedagoglar bilan maslahatlashuvlar.

- Psixoprofilaktika va rivojlantiruvchi ishlar, kasb tanlashga oid treninglar, o‘smirlar uchun o‘zini anglash va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish mashg‘ulotlari, stressni yengish va ijtimoiy moslashuvni kuchaytirishga qaratilgan psixologik mashqlar.

Mahalla va uzluksiz ta’lim hamkorligida mahalla va ta’lim muassasalari o‘rtasidagi uzviy aloqa o‘quvchi shaxsini har tomonlama o‘rganish va uni samarali kasbga yo‘naltirish imkonini yaratadi. Jumladan, mahalla psixologi va maktab psixologi hamkorlikda kuzatuv va tahlil olib boradi, ota-onalar uchun o‘quv seminarlar o‘tkaziladi, hududdagi ish beruvchilar ishtirokida kasb ko‘rgazmalari tashkil etiladi. Ota-onalar farzandlari bilan ularning yosh davri xususiyatlarini hisobga olgan holda ko‘proq muloqot qilishlari, ularni qiziqtirayotgan voqea-hodisalar haqida suhbatlashishlari tavsiya etiladi.

Amaliy tavsiyalarga har bir mahallada yoshlar bilan ishlaydigan psixologik maslahat punktlarini tashkil etish, maktab va mahalla o‘rtasida uzviy aloqani kuchaytirish, kasb tanlash bo‘yicha ota-onalar uchun psixologik treninglar o‘tkazish, mahalliy ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorlikda kasbiy amaliyotlar uyushtirishni kiritishimiz mumkin.

O`smirlarni to‘g‘ri kasbga yo‘naltirish — ularning nafaqat individual rivoji, balki jamiyatning barqaror kelajagini ta’minlovchi muhim omildir. Mahalla tizimi orqali psixologik xizmatni yo‘lga qo‘yish bu borada samarali mexanizm bo‘lib

xizmat qilishi mumkin. Bu esa, yoshlarning o‘z salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarishiga va ijtimoiy faolligini oshirishga zamin yaratadi.

Uzluksiz ta’lim tizimida o‘smirlarni kasbga yo‘naltirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlarda mahallada psixologik xizmatni samarali yo‘lga qo‘yish zarurdir. Buning uchun mavjud psixologik imkoniyatlardan kompleks tarzda foydalanish, mahalla-ta’lim hamkorligini kuchaytirish va innovatsion yondashuvlar asosida psixologik xizmatni tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Natijada yoshlarning o‘z imkoniyatlarini to‘g‘ri baholashi, hayotiy rejalari aniq bo‘lishi ta’minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Karimova Z.M. Psixologiya asoslari. – T.: “Yangi asr avlodi”, 2020.
2. Jalolov J.J. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: TDPU, 2019.
3. Sharipova S.X. Kasb tanlash psixologiyasi. – T.: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2018.
4. G‘ulomov S.S. Mahalla institutining ijtimoiy-psixologik roli. – T.: Ijtimoiy fikr markazi, 2021.
5. Beknazarova M.Q. Uzluksiz ta’limda kasbga yo‘naltirish tizimi. – T.: Fan, 2022.

INNOVATSION TA’LIM METODLARI VA ULARNING SAMARADORLIGI

Burxonova M.F.,
GDPI talabasi

Annotatsiya: ushbu tezisda o‘qitishning zamonaviy metodlarini qo‘llash o‘qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishish. Bu metodlarni har bir (fan) darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlashga qaratilgan. Faollashtiradigan turli-tuman metodlar bilan boyitish ta'lim oluvchilarning o‘zlashtirish darajasi o‘sishiga olib keluvchi metodlar haqida tahlil va tadqiqotlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: innovatsiya, pedagogik yangilik, pedagogik faoliyat, innovatsion jarayonlar, bilim, ta’lim metodlari, innovatsion metodlar, zamonaviy texnologiyalar, interaktiv metodlar, interfaol metodlar, pedagogik mahorat, muammoli ta’lim metodi.

Аннотация: в данном тезисах рассматривается использование современных методов обучения для достижения высокой эффективности учебного процесса. Эти методы направлены на выбор, исходя из дидактической задачи каждого (предметного) урока. Особое внимание уделяется анализу и исследованию методов, которые улучшают обучение посредством различных активирующих методов.

Ключевые слова: инновация, педагогическое новаторство, педагогическая деятельность, инновационные процессы, знания, методы обучения, инновационные методы, современные технологии, интерактивные методы, интерактивные методы, педагогическое мастерство, проблемный метод обучения.

Abstract: this article discusses the use of modern teaching methods to achieve high efficiency of the educational process. These methods are aimed at selection based on the didactic task of each (subject) lesson. Particular attention is paid to the analysis and research of methods that improve learning through various activating methods.

Key words: innovation, pedagogical innovation, pedagogical activity, innovative processes, knowledge, teaching methods, innovative methods, modern technologies, interactive methods, interactive methods, pedagogical skill, problem-based teaching method.

Har bir davlatning ertangi kuni va kelajagi fuqarolarining intellektual salohiyatiga, madaniyati, bunyodkorligiga va ta’limga bo‘lgan e’tiboriga tayanadi. Zero, eski ta’lim-tarbiya asosida yangi jamiyat qurib bo‘lmagani kabi mamlakatimiz kelajagi, shubhasiz kadrlar tayyorlash masalasiga bevosita bog‘liq hisoblanadi. Sh.Mirziyoev ta’kidlaganidek, “Bugun biz davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan innovatsion rivojlanish yo‘liga o‘tmoqdamiz. Bu bejiz emas, albatta. Chunki zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g‘oyaga, innovatsiyaga tayangan davlat yutadi”.

Innovatsiya (inglizcha innavation) – yangilik kiritish, yangilikdir. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o‘qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o‘zgarishlar kiritish bo‘lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to‘liq foydalaniladi. Interaktiv metodlar -bu jamoa bo‘lib fikrlash deb yuritiladi, ya’ni pedagogik ta’sir etish usullari bo‘lib ta’lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarnig o‘ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o‘quvchi-talabalarning birgalikda faoliyat ko‘rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Hozirgi kunda ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, interaktiv metodlar, pedagogik va axborot texnologiyalari o‘quv jarayonida qo‘llashga bo‘lgan qiziqish, e’tibor kundan kunga kuchayib bormoqda, bunday bo‘lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an’anaviy ta’limda o‘quvchi talabalarni faqat tayyor bilimlarini egallashga o‘rgatilgan bo‘lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o‘zlari qidirib topishlariga, mustaqil o‘rganib, taxlil qilishlariga, xatto xulosalarni ham o‘zlari keltirib chiqarishlariga o‘rgatadi. O‘qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanish, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo‘naltiruvchlik funksiyasini bajaradi. Innovatsion texnologiyalarning o‘rni va ro‘li benihoya kattadir. Pedogogik texnologiya va pedagog maxoratiga oid bilim, tajriba va interaktiv metodlar o‘quvchi, talabalarning bilimli, yetuk malakaga ega bo‘lishlarini ta’minlaydi.

Dars jarayoni oqilona tashkil qilinishi, ta’lim beruvchi tomonidan ta’lim oluvchilarning qiziqishini orttirib, ularning ta’lim jarayonida faolligi muttasil rag’batlantirib turilishi, o‘quv materialini kichik-kichik bo‘laklarga bo‘lib, ularning mazmunini ochishda aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, bahs-munozara, muammoli vaziyat, yo‘naltiruvchi matn, loyiha, rolli o‘yinlar, kabi metodlarni qo‘llash va ta’lim oluvchilarni amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash talab etiladi.

O‘qitishning interfaol usullarini tanlashda ta’lim maqsadi, ta’lim oluvchilarning soni va imkoniyatlari, o‘quv muassasasining o‘quv-moddiy sharoiti, ta’limning davomiyligi, o‘qituvchining pedagogik mahorati va boshqalar e’tiborga olinadi.

Interfaol metodlar deganda- ta’lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta’lim jarayonining markazida ta’lim oluvchi bo‘lgan metodlar

tushuniladi. Bu metodlar qo‘llanilganida ta’lim beruvchi ta’lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Ta’lim oluvchi butun jarayon davomida ishtirok etadi. Ta’lim oluvchi markazda bo‘lgan yondashuvning foydali jihatlari quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- Ta’lim samarasi yuqoriroq bo‘lgan o‘qish-o‘rganish;
- Ta’lim oluvchining yuqori darajada rag’batlantirilishi;
- Ilgari orttirilgan bilimlarning ham e’tiborga olinishi;
- Ta’lim jarayoni talim oluvchining maqsad va ehtiyojlariga muvofiqlashtirilishi;
- Ta’lim oluvchining tashabbuskorligi va mas’uliyatining qo‘llab-quvvatlanishi;
- Amalda bajarish orqali o‘rganilishi;
- Ikki taraflama fikr-mulohazalarga sharoit yaratilishi.

Ta’lim berishda turli xil usullar ya’ni, metodlar mavjud. O‘qituvchi qay uslubda dars bermasin maqsadiga yetish imkonini izlaydi, bu borada, ta’lim metodlari va innovatsion metodlardan foydalanadi. Ta’lim metodlari shu vaqtga qadar o‘zining samarasini ko‘rsatib kelmoqda va dars mashg‘ulotlar yangicha uslublarda olib borilishi yanada yaxshi natijalarga erishish uchun izlanishlar, yangilanishlar davom etmoqda. Ma’lumki innovatsion faoliyatda pedagogik yangiliklar, o‘qitishning yangi usul va metodlarining yaratilishi, qo‘llanishi o‘quv jarayonining samarali va sifatli tashkil etilishini yaratib beradi. Pedagogik yangilik-pedagogik faoliyatda ilgari ta’lim jarayonida noma’lum bo‘lgan o‘zgarishlarni kiritish orqali ta’lim va tarbiyaning nazariya va amaliyotini boyitish va uni rivojlantiruvchi omilidir.

O‘quvchilarda nazariy ma’lumotlarni yetarlicha o‘zlashtira olmagan o‘quvchilarda oddiy dars shakli va tushuntirishdan ko‘ra o‘quvchi tasavvurida nazariy ma’lumotlar osonlik bilan qabul qilinadi. Dars jarayonida inovatsion metodikalar orqali mavzuni mustahkamlashda bazan bir necha hattoki butun auditoriyani ma’lumatlarni qabul qilish va mustahkamlash jarayoniga qiziqarli tarzda jalb qila olish xususiyati bilan hozirgi kunda o‘z ahamiyatliligi va ko‘lamini tezlik bilan kengaytirmoqda. Shu bilan birgalikda dars jarayonida innovatsion metodikalardan samarali foydalanish o‘qituvchining dars jarayonini o‘quvchilarga yetkazib berish jarayonini samarasini oshirish bilan birgalikda o‘qituvchining ko‘p qirrali faoliyatini rang barang qilishda, balki o‘quv jarayonini jadallashtirish, bilim olish amaliyotini faollashtirish, o‘quvchilar ishtiyoqini kuchaytirish va jadallashtirishga samarali xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqodirov A., Ishmuhammedov R. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. -T.: 2008. – 128 b.

2. Rahmatova F., Sheranova M., Boyto‘rayeva N., Uktamova U. Pedagogik kompetentlik. Darslik. 2021.-146-147-148 b.

3. Prezident Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga murojaatnomasi https://www.xabar.uz/siyosat/prezident-shavkat-mirziyoyevning-oliy-majlisga-murojaatnomasi

4. Azimov T. M. Ta'lim tizimida zamonaviy metodlar va texnologiyalar. O‘zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi, 2021

5. Iskandarov, A. Yangi ta'lim texnologiyalari va ularning o‘qitish jarayoniga ta'siri. Ta'lim va innovatsiyalar jurnali, 2022
6. Xolmatova D. O‘qitishda yangi metodlarning ahamiyati. –T., Oliy ta'lim muassasalari konferensiyasi, 2023
7. Abdullayeva S. Ta'lim tizimida raqamli texnologiyalar: muammolar va yechimlar. Ta'lim va texnologiyalar, 2023.

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMINI TASHKIL ETISHDA KREDIT TEXNOLOGIYASINING SAMARADORLIGI VA PSIXOLOGIK IMKONIYATLARI

Sattorova G. F.,Rasuljonova B.A.,
Farg‘ona davlat universiteti
Psixologiya yo‘nalishi talabalari
e-mail: g27999151@gmail.com
e-mail: rasuljonovaoisha778@gmail.com

Annotatsiya: ushbu tezisda hozirgi kunda ko‘plab universitet va institutlar uchun joriy qilingan kredit texnologiyasining samaradorlik darajasi va uning psixologik imkoniyatlari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: texnologiya, ta’lim, kredit, o‘quv jarayonini tashkil etishning kredit texnologiyasi, Bolonya deklaratsiyasi, talabaning mehnat sarfi, kreditlar miqdori, transferancy, agreement, psixologik imkoniyat.

Аннотация: в данном тезисах рассматривается уровень эффективности внедренной в настоящее время для многих вузов и институтов кредитной технологии и ее психологические возможности.

Ключевые слова: технология, образование, кредит, кредитная технология организации процесса обучения, болонская декларация, затраты труда студента, сумма кредитов, передача, совокупность, психологическая возможность.

Annotation: this article will talk about the level of effectiveness of credit technology, which is currently introduced for many universities and institutes, and its psychological capabilities.

Keywords: technology, education, credit, credit technology of Organization of the process of ouv quv, Bologna declaration, student labor consumption, amount of loans, transferancy, agreement, psychological capacity.

XX asrning ikkinchi yarmida ilmiy-texnik inqilobi tufayli, ilmiy texnik taraqqiyot o‘zining yuksak cho‘qqilariga erishdi. Ilmiy texnik taraqqiyotining (ITT) hozirgi darajasi shundayki, fan, texnika va texnologiya rivojining erishilgan sur’atlarini, mamlakat qay darajada rivojlangan bo‘lmasin alohida olingan mamlakatda uni ta’minlab bo‘lmaydi. ITTning keyingi rivoji, faqat turli mamlakatlardagi olim va mutaxassislarning hamkorligi, ilmiytadqiqot ishlarning integratsiyasi natijasida amalga oshirilishi mumkin.

Fan, texnika va texnologiyaning tarqqiyoti ta’lim taraqqiyoti darajasi bilan chambarchas bog‘liqligini e’tiborga oladigan bo‘lsak, ta’lim sohasidagi xalqaro integratsiyaning ustuvorligi yaqqol muammoga aylanib qoladi. O‘quv jarayonini tashkil etishning kredit texnologiyasi haqida nazariy bilimlar berish ta’lim sohasidagi integrasion jarayonlar ilk bor Yevropada boshlangan edi. 1989 yilda Yevropaning minglab talabalari, Yevropa hamjamiyatining ERASMUS (European Community

Action Scheme for mobility of University students), Tempus va boshqa dasturlari asosida chet ellarda tahsil olish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Erasmus dasturi bo‘yicha Yevropa hamjamiyati universitetlari o‘rtasidagi talabalar almashinuvi sxemasi, dastavval 145 oliy o‘quv yurtlarini qamrab olgan edi. Erasmus dasturining yutuqlaridan biri, bu Yevropa universitetlaridagi o‘qitish natijalarini o‘zaro tan olish tizimi – European Credit Transfer System (ESTC) ni yaratish, sinash va amaliyotga keng qo‘llash deb aytish lozim. 2001 yilda, o‘quv jarayonini tashkil etishning kredit texnologiyasi ECTS, Yevropaning 1200 ta universitetlarida allaqachon qo‘llanilgan edi. 2001 yilda, 29 ta Yevropa davlatlari ta’lim vazirlari tomonidan Bolonya deklaratsiyasining imzolanishi, Yevropa ta’lim hududini yaratilishida, muhim ahamiyatga ega bo‘ldi.

Bolonya deklaratsiyasiga ko‘ra, diplomlarning o‘zaro tan olinishi ya’ni o‘qitish natijalarini yakuniy ko‘rsatkichlarning o‘zaro tan olinish muddati – 2010 yil deb belgilangan edi.

Bolonya deklaratsiyasiga kirish uchun quyidagi dastlabki talablar qo‘yiladi:

– Oliy o‘quv yurtigacha, 12 yillik ta’lim;

– Ikki bosqichli oliy ta’lim-bakalavriat va magistratura;

– O‘quv jarayoni va o‘qitish natijalarini baholash, ESTS kredit texnologiyasi asosida tashkil etilishi.

ECTS – bu yagona Yevropa ta’lim hududini yaratishning ibtidosidir. **Kredit-modul tizimi**, bu – ta’limni tashkil etish jarayoni bo‘lib, o‘qitishning modul texnologiyalari jamlamasi va kredit o‘lchovi asosida baholash modeli hisoblanadi. Uni bir butunlikda olib borish serqirra hamda murakkab tizimli jarayon hisoblanadi. Kredit-modul tamoyilida ikkita asosiy masalaga ahamiyat beriladi: talabalarning mustaqilishlashini ta’minlash; talabalar bilimini reyting asosida baholash. [1]

O‘quv jarayonini tashkil etishning ECTS kredit texnologiyasiga o‘tishda quyidagi maqsadlar ko‘zlanadi:

– Xorijda o‘qishni davom ettirish uchun oliy o‘quv yurtini tanlashda shart-sharoit yaratish;

– O‘zbekistonda ta’lim olgan muddatini xorijiy davlatlarda tan olinishini ta’minlash;

– Yevropa oliy o‘quv yurtlari o‘quv rejalarini o‘rganish va shu asosida o‘quv jarayonini takomillashtirish;

– Talabalar qobiliyatini to‘laroq ochilishiga va o‘qitishning yuqori natijalariga erishish;

– Diplomlarni o‘zaro tan olinishiga erishish.

ECTS kreditlari barcha o‘quv fanlariga, ya’ni majburiy va talaba tanlovi asosida fanlarga taqsimlanadi.

Kredit-modul tizimining asosiy vazifalari

Kredit-modul tizimining asosiy vazifalari sifatida quyidagilar e’tirof etiladi:

o‘quv jarayonlarini modul asosida tashkil qilish;

bitta fan, kurs (kredit)ningqiymatini aniqlash;

talabalar bilimini reyting bali asosida baholash;

talabalarga o‘zlarining o‘quv rejalarini individual tarzda tuzishlariga imkon yaratish;

ta’lim jarayonida mustaqil ta’lim olishning ulushini oshirish;

ta’lim dasturlarining qulayligi va mehnat bozorida mutaxassisga qo‘yilgan talabdan kelib chiqib o‘zgartirish mumkinligi [1].

ECTS quyidagi aosiy tamoyillarga tayandi:

Transferancy – bu ECTS tizimiga xohlagan shaxs yoki tashkilotning to‘siqsiz kirishiga shart-sharoit yaratish. Ushbu shart-sharoit kuchli axborot targ‘iboti vositasida yaratiladi, uning natijasida umumiy yangilik, aniqlik va ochiqlik muhiti shakllantiriladi.

Agreement – talaba bilan ikkala oliy ta’lim muassasasining ECTS koordinatolari orasida tayyorlash mazmuni, o‘qish tartibi va muddatlari, attestatsiya tadbirlari, o‘quv rejalaridagi farqni bartaraf etish tartiblari haqida o‘zaro kelishuvlarini anglatadi.

ECTS tamoyillari - shaxsning o‘z qobiliyatini to‘la rivojlanishi va ro‘yobga chiqarishi uchun shart-sharoitlar yaratish zaruriyligini ko‘zda tutadi. Zamonaviy o‘qitish texnologiyasi, oliy ta’lim muassasasining jihozlanganligi, professor-o‘qituvchilar tarkibi faqat ilmiy darajali, yuqori malakali kadrlardan iborat bo‘lishi, o‘qitishning yuqori sifati - ECTS uchun dastlabki zaruriy talablar hisoblanadi. O‘quv jarayonini tashkil etishning ushbu tizimi, o‘ziga xos xususiyatlarga ega.

O‘zbekistonda ta’lim sifatini oshirish, xalqaro standartlarga moslashish va ta’lim oluvchilarga ko‘proq erkinlik berish maqsadida kredit tizimi bosqichma-bosqich joriy etilmoqda [3.191].

Kredit tizimining asosiy maqsadlari: • Ta’lim sifatini oshirish.• Talabalarning mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini rivojlantirish.• Ta’limda moslashuvchanlik va tanlash imkoniyatini yaratish.• O‘zbekiston ta’lim tizimini xalqaro ta’lim standartlariga integratsiya qilish.• Talabalarning mobilligini oshirish (turli universitetlarda o‘qish va kreditlarni o‘tkazish imkoniyati).

O‘zbekistonda kredit tizimining joriy etilish bosqichlari:Kredit tizimi O‘zbekistonda bosqichma-bosqich joriy etilmoqda. Dastlab, bir nechta universitetlarda tajriba sifatida sinovdan o‘tkazildi, keyin esa boshqa oliy ta’lim muassasalariga ham kengaytirildi.

Uzluksiz ta’lim tizimini tashkil etishda kredit texnologiyasining psixologik imkoniyatlari:1. O‘ziga ishonchni oshirish: Muvaffaqiyatli o‘zlashtirilgan har bir o‘quv kursi talabaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi. Talaba o‘zining qobiliyatlariga ishonch hosil qiladi va yangi vazifalarni bajarishga tayyor bo‘ladi.

2. Mas’uliyatni shakllantirish: Kredit texnologiyasi talabalarga o‘z ta’limlari uchun mas’uliyatni his qilish imkoniyatini beradi. Talabalar o‘zlarining o‘quv dasturlarini tuzishlari, o‘zlashtirish sur’atlarini belgilashlari va o‘qish natijalari uchun javobgar bo‘lishlari kerak.3. Mustaqil fikrlashni rivojlantirish: O‘quv kurslarini tanlash erkinligi talabalarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Talabalar o‘zlarining ehtiyojlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda, o‘zlari uchun eng mos bo‘lgan kurslarni tanlashlari kerak.

4. Ijodiy qobiliyatlarni rag‘batlantirish: Kredit texnologiyasi talabalarga turli sohalarda bilim olish va o‘zlarining ijodiy qobiliyatlarini rag‘batlantirish

imkoniyatini beradi. Talabalar turli fanlar bo‘yicha kurslarni tanlash orqali o‘zlarining bilim doiralarini kengaytiradilar va yangi g‘oyalar yaratishga qodir bo‘ladilar.

5. Adaptatsiya qobiliyatini oshirish: O‘zgaruvchan sharoitlarga moslashish qobiliyati zamonaviy dunyoda muhim ahamiyatga ega. Kredit texnologiyasi talabalarga turli ta’lim muassasalarida o‘qish, turli o‘quv dasturlarini o‘zlashtirish va yangi ko‘nikmalarni egallash orqali adaptatsiya qobiliyatini oshirish imkoniyatini beradi.

Kredit-modul tizimi afzalliklari shundaki, kredit modul tizimning respublikamizdagi oliy ta’lim muassasalariga joriy etilishi o‘qituvchi va talabaning hamkorlikda ishlashida muhim omil hisoblanmoqda. Modulli ta’limda pedagog tinglovchining o‘zlashtirish jarayonini tashkil etadi, boshqaradi, maslahat beradi, tekshiradi. Talaba esa yo‘naltirilgan obyekt tomon mustaqil harakat qiladi. Eng katta urg‘u ham talabalarning mustaqil ta’lim olishiga qaratilgan.

O‘qitishning kredit tizimining asosiy afzalliklari:

Akademik mobillik – talabaning ta’lim jarayoni davrida chet el o‘quv yurtlarida yoki o‘zga ta’lim yurtida ta’lim olib so‘ngra o‘qishni davom ettira olishi;

Ta’lim sifatini yuqori darajadaligi – o‘quv jarayonida chet el o‘quv yurtlari va tashqi muassasalardan o‘z sohasini mukammal o‘zlashtirgan mutaxassislarni jalb etilishi;

Ta’lim jarayonini jadalligini ta’minlash maqsadida chet el oliy ta’lim muassasalari amaliyotidan kelib chiqqan holda, o‘quv dasturlarini ishlab chiqilganligi;

Talabalar istagidan kelib chiqqan holda, fan tanlash imkoniyatiga egaligi va hakazolar.

Kredit-modul tizimining joriy etilishi orqali oliy ta’lim muassasalari talabalari har doim professor-o‘qituvchi va kursdoshlaridan yordam hamda maslahat olish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda. Bu esa o‘zaro hamjihatlikni mustahkamlaydi va jamoada ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Kredit-modul o‘qitish tizimida o‘tish oliy o‘quv yurti professor-o‘qituvchilari o‘z ustida ko‘proq ishlashiga olib keldi. Bu esa o‘z navbatida talabaga bilim berish sifatining oshishiga olib kelmoqda. Kredit tizimida oliy ta’lim muassasalari o‘rtasida talabalar almashinuvi amalga oshirilib kelinmoqda.

Bundan shunday xulosa kelish mumkin:

Uzluksiz ta’lim tizimini tashkil etishda kredit texnologiyasi samarali vosita bo‘lib, u talabalarga moslashuvchanlik, tanlash erkinligi, motivatsiya, mobillik va umr bo‘yi ta’lim olish imkoniyatini beradi. Kredit texnologiyasi talabalarning o‘ziga ishonchini oshiradi, mas’uliyatni shakllantiradi, mustaqil fikrlashni rivojlantiradi, ijodiy qobiliyatlarni rag‘batlantiradi va adaptatsiya qobiliyatini oshiradi. Shu sababli, kredit texnologiyasini uzluksiz ta’lim tizimiga keng joriy etish ta’lim sifatini oshirishga va jamiyatning intellektual salohiyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sherzod Mustafoqulov, Mansur Sultonov. “Kredit-modul tizimiga o‘tish nima uchun kerak? Maqsad, mohiyat va afzallik“. Xalq so‘zi (05 avgust 2020). 2023-yil 18-mayda asl nusxadan arxivlangan.

2.Avliyakulov N.X. O`qitishning modul tizimi va pedagogik texnologiyasi amaliy asoslari, - Buxoro, 2000 11.

3. Avliyakulov N.X., Musayeva N.N. Pedagogik texnologiya. Darslik.-T.: Tafakkur bo‘stoni, 2012.-208 b.

4.Axmedjanov M.M. va bosq. Pedagogik mahorat. O`quv qo`llanma. Toshkent, 2008. 229 b.

5. Azizxo`javeva N N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat - Toshkent, TDPU, 2003.-174 b.

UZLUKSIZ TA’LIM TENDENSIYALARI VA ZAMONAVIY YONDOSHUVLAR

Almamatova M.R.,
Guliston davlat pedagogika instituti
“Sayhun ilmiy axborotnomasi” jurnali tahririyat muharriri
e-mail: mavluda0993@gmail.com

Annotatsiya: ushbu tezisda uzluksiz ta’lim tizimining mohiyati, zamonaviy jamiyatdagi o‘rni va rivojlanish tendensiyalari keng yoritilgan. Maqolada uzluksiz ta’limning asosiy yo‘nalishlari, raqamli texnologiyalar asosida shakllanayotgan o‘quv muhitlari, mikro-o‘qitish, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim kabi innovatsion yondashuvlar tahlil qilinadi. Shuningdek, innovatsion yondashuvlarning nazariy asoslari va ularning uzluksiz ta’limdagi amaliy ahamiyati haqida fikr yuritiladi. Bugungi kunda o‘quvchilar va pedagoglar uchun yangi imkoniyatlarni ko‘rsatish orqali uzluksiz ta’lim tizimini takomillashtirish zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: uzluksiz ta’lim, innovatsion yondashuvlar, raqamli ta’lim, mikro-o‘qitish, andragogika, konstruktivizm, hayotiy ta’lim, zamonaviy pedagogika, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim.

XXI asr – bu bilim, texnologiya va innovatsiyalar asri bo‘lib, zamonaviy jamiyatda inson salohiyati va raqobatbardoshligini oshirishda ta’lim hal qiluvchi omillardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Globallashuv, axborot texnologiyalarining keskin rivojlanishi va mehnat bozoridagi o‘zgaruvchanlik sharoitida inson faqat bir marotaba emas, balki butun hayoti davomida ta’lim olish zaruratiga duch keladi. Shu jihatdan olib qaralganda, uzluksiz ta’lim tushunchasi nafaqat zamonaviy pedagogikaning asosiy tushunchalaridan biriga aylangan, balki rivojlangan davlatlarning ta’lim siyosatida ham ustuvor yo‘nalish sifatida qaralmoqda.

Uzluksiz ta’lim – bu insonning shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy ehtiyojlariga javob beruvchi, hayot davomida amalga oshiriladigan uzviy o‘quv jarayonidir. Bu tizim orqali o‘quvchi yoki mutaxassis doimiy o‘zgarib borayotgan muhitga moslasha oladi, o‘z bilim va malakasini doimiy ravishda yangilab boradi. Ayniqsa, bugungi kunda inson kapitalining ustuvorligi, hayot sifati va intellektual salohiyatning oshirilishi bevosita uzluksiz ta’lim tizimining rivojlanish darajasiga bog‘liq bo‘lib qolmoqda.

Ta’lim sohasidagi zamonaviy tendensiyalar – masofaviy ta’lim, raqamli texnologiyalarning keng qo‘llanilishi, shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitish, andragogik

yondashuvlar, kompetensiyaviy yondashuvlar – barchasi uzluksiz ta’limning shakllanishiga yangi sur’atlar baxsh etmoqda. Ayniqsa, COVID-19 pandemiyasi jarayonida masofaviy va onlayn ta’lim shakllarining jadal rivojlanishi ushbu tizimning dolzarbligini yanada oshirdi.

Mazkur maqolada uzluksiz ta’limning nazariy asoslari, amaliy jihatlari, zamonaviy tendensiyalari va innovatsion yondashuvlari chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu sohada shakllanayotgan yangi o‘quv texnologiyalari va metodikalarining ta’lim sifati va samaradorligiga ta’siri o‘rganiladi. Maqolaning maqsadi – uzluksiz ta’lim konsepsiyasining hozirgi davrdagi o‘rni va istiqbollarini ilmiy asosda yoritish, mavjud muammolarni aniqlash va ularning yechimiga oid takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Uzluksiz ta’limning nazariy va amaliy asoslari so‘nggi yillarda jahon miqyosida keng tadqiq etilayotgan muhim ilmiy-ijtimoiy yo‘nalishlardan biridir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, bu soha inson kapitalini rivojlantirish, kasbiy moslashuvchanlikni ta’minlash va ijtimoiy tenglikni qo‘llab-quvvatlashda muhim omil sifatida qaralmoqda.

YUNESKO tomonidan 2015 yilda e’lon qilingan **“Rivojlanish uchun ta’lim – 2030”** (Education for Sustainable Development Goals) dasturida uzluksiz ta’lim butun umr davomida o‘qish imkoniyatlarini yaratish orqali inson salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish vositasi sifatida talqin etiladi. Ushbu strategiyada ta’lim tizimi “bolalikdan to nafaqagacha” degan tamoyil asosida izchil shakllanishi kerakligi aytib o‘tiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi **PF-5712-son Farmoni** orqali tasdiqlangan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun ham uzluksiz ta’lim g‘oyasini qo‘llab-quvvatlaydi. Unda ta’limning barcha bosqichlari o‘zaro uzviy bog‘liqligi, har bir fuqaro uchun teng va sifatli ta’lim olish imkoniyati yaratilishi zarurligi qayd etiladi. Ushbu normativ-huquqiy asoslar milliy ta’lim tizimida uzluksiz o‘quv jarayonini shakllantirishning huquqiy zaminini belgilaydi.

Ilmiy manbalarda ham uzluksiz ta’limga doir ko‘plab nazariy yondashuvlar mavjud. Jumladan, rus olimi S. G. Vershlovskiy uzluksiz ta’limni “Inson hayot faoliyatining barcha bosqichlarida uzviy rivojlanishga xizmat qiluvchi pedagogik jarayon” deb ta’riflaydi. V. I. Baidenko esa uzluksiz ta’limni shaxsning o‘zini o‘zi anglash va ijtimoiy ehtiyojlariga mos bilimlarni mustaqil tarzda egallash faoliyati deb ko‘rsatadi.

Shuningdek, andragogika (kattalar ta’limi) nazariyasining asoschisi Malkolm Noulz uzluksiz ta’limni shaxsiy mustaqillik, tajriba asosida o‘rganish va amaliy muammolarni hal qilishga yo‘naltirilgan ta’lim shakli sifatida ko‘radi. Bu yondashuvlar zamonaviy uzluksiz ta’lim tizimi uchun muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Peter Jarvis – Uzluksiz ta’lim sotsiologiyasi bo‘yicha yetakchi mutaxassis hisoblanadi. Jarvis o‘zining “Globalisation, Lifelong Learning and the Learning Society” asarida ta’limni ijtimoiy o‘zgarishlar va global tendensiyalar bilan chambarchas bog‘laydi. U ta’limni shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy moslashuv vositasi sifatida ko‘radi. Jacques Delors U boshchiligida tayyorlangan “Learning: The Treasure Within” hisobotida uzluksiz ta’lim to‘rt asosiy ustun (bilish, ishlash, birga yashash, bo‘lish) asosida qurilishi kerakligi ko‘rsatilgan. Ushbu tamoyillar global

ta’lim siyosatiga chuqur ta’sir ko‘rsatgan. David Kolb – tajriba asosida o‘qitish nazariyasi muallifi hisoblanadi. Kolbning “Experiential Learning” modelida o‘rganish faoliyat orqali, tajriba asosida yuz beradi. Bu model ayniqsa uzluksiz professional o‘rganish tizimlarida keng qo‘llaniladi.

O‘zbekistonda ham bu yo‘nalish bo‘yicha ko‘plab olimlarimiz o‘z ilmiy faoliyatlarini olib bormoqda. Ulardan Qodirov A. A. – Pedagogik innovatsiyalar va texnologiyalar bo‘yicha yetakchi olimdir. Uning “Pedagogik texnologiyalar va pedagog mahorati” nomli asarida uzluksiz ta’limda zamonaviy metodlar, didaktik vositalar va axborot texnologiyalarining o‘rni tahlil qilinadi. Muallif, uzluksiz ta’limda o‘qituvchi yetakchiligining o‘zgargan rolini ochib beradi. To‘xtasinova M. X. – Uzluksiz pedagogik ta’lim tizimining rivojlanishini o‘rgangan olima ayollarimizdandi. Uning ilmiy maqolalari oliy ta’lim, malaka oshirish va professional qayta tayyorlash tizimlaridagi uzviylik masalalarini yoritadi. Ayniqsa, o‘qituvchi tayyorlashda uzluksizlik prinsipiga alohida e’tibor qaratadi.

Yo‘ldoshev Q. Y. – Kasbiy ta’lim va uzluksiz ta’lim integratsiyasi bo‘yicha izlanishlar olib borgan. U o‘z tadqiqotlarida kasb-hunar kollejlari, oliy ta’lim va amaliyot orasidagi integratsiyalashgan modelni taklif etgan. Asarlari “Kasbiy ta’lim” jurnalida muntazam e’lon qilinadi. Jo‘rayev T. N. – Raqamli uzluksiz ta’lim va o‘qituvchilarning malaka oshirish tizimini tadqiq qilgan shaxsdir. Uning ishlari onlayn o‘quv platformalarining ta’lim jarayoniga integratsiyasi, o‘quvchi-faollik modeli va raqamli ko‘nikmalar rivojlanishi bilan bog‘liq.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqola **ilmiy-tahliliy** va **taqqoslov metodlari** asosida yozilgan bo‘lib, quyidagi uslublardan foydalanildi:

a) Tizimli yondashuv. Uzluksiz ta’lim tizimi murakkab va ko‘p bosqichli jarayon sifatida qaraldi. Maktabgacha ta’limdan boshlab, kasbiy o‘qitish, oliy ta’lim, malaka oshirish, mustaqil o‘rganish bosqichlarining o‘zaro uzviy aloqasi tahlil qilindi.

b) Tarixiy-tahliliy metod. Uzluksiz ta’lim konsepsiyasining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari, xalqaro va milliy ta’lim siyosatidagi o‘zgarishlar tarixiy kontekstda ko‘rib chiqildi.

d) Taqqoslash usuli. Rivojlangan davlatlar (Finlyandiya, Janubiy Koreya, Kanada)dagi uzluksiz ta’lim tizimi tajribalari O‘zbekiston sharoitidagi holat bilan solishtirildi. Bu orqali mavjud imkoniyatlar va muammolar aniqlab berildi.

e) Empirik kuzatuv. Real hayotda amalga oshirilayotgan uzluksiz ta’lim loyihalari (masalan, “Bilim karvoni”, “Massive Open Online Courses - MOOC”) faoliyati, ta’lim olishga bo‘lgan ijtimoiy talablar va o‘quvchilarning ehtiyojlari o‘rganildi.

f) Kontent-tahlili. Qonun hujjatlari, strategik dasturlar, xalqaro tashkilotlarning hisobotlari va ilmiy maqolalar mazmuni chuqur tahlil qilinib, asosiy xulosalar chiqarildi.

Uzluksiz ta’lim tizimining zamonaviy tendensiyalari va yondashuvlarini chuqur o‘rganish, xalqaro tajriba va milliy amaliyotni tahlil qilish asosida quyidagi asosiy tahlil va natijalar aniqlandi:

1. Uzluksiz ta’lim tushunchasi amaliy mazmun kasb etmoqda.

So‘nggi yillarda ta’limga bo‘lgan yondashuvlar tubdan o‘zgarib, uzluksiz ta’lim endilikda faqat nazariy konsepsiya emas, balki **amaliy tizim sifatida shakllanmoqda**. Masalan, xalqaro miqyosda MOOC (Massive Open Online Courses), hayot davomida o‘rganish markazlari va kasbiy qayta tayyorlash dasturlari orqali shaxslar istalgan vaqtda ta’lim olish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda.

2. Andragogik va kompetensiyaviy yondashuvlar yetakchi modelga aylanmoqda. Malkolm Noulz va boshqa olimlar tomonidan ishlab chiqilgan **andragogika nazariyasi** bugungi uzluksiz ta’limning poydevoriga aylangan. Bu yondashuv asosida o‘quvchining mustaqilligi, tajribasi, ehtiyojlari inobatga olinadi. Xuddi shuningdek, **kompetensiyaviy yondashuv** (bilim emas, balki amaliy ko‘nikma va muammo yechishga qaratilgan o‘qitish) ta’lim sifati mezonini yangilaydi.

3. Raqamli texnologiyalar uzluksiz ta’limning asosiy vositasiga aylanmoqda. COVID-19 pandemiyasi davrida raqamli platformalar (Zoom, Google Classroom, Moodle, EdX, Coursera) orqali masofaviy ta’limning keng tarqalishi uzluksiz ta’limga yangi sur’at berdi. Bugungi kunda ta’lim platformalari faqat muqobil variant emas, balki asosiy o‘quv muhitiga aylanmoqda.

4. Xalqaro tajribada uzluksiz ta’limga davlat darajasida strategik e’tibor qaratilmoqda. Finlyandiya, Janubiy Koreya, Kanada, Singapur kabi ilg‘or davlatlarda uzluksiz ta’lim davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllangan. Bu davlatlarda fuqarolarga hayot davomida kasbini o‘zgartirish, yangi sohalarni o‘rganish uchun grantlar, stipendiyalar va bepul kurslar taqdim etiladi.

5. O‘zbekistonda uzluksiz ta’lim infratuzilmasi shakllanmoqda, biroq tizimli yondashuv yetishmayapti. So‘nggi yillarda qabul qilingan qonunlar (masalan, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, Prezident farmonlari) uzluksiz ta’limni davlat siyosati darajasiga olib chiqdi. Ammo amaliyotda bu tizim hali ham segmental bo‘lib, maktab, kollej, oliy ta’lim va malaka oshirish tizimlari orasidagi uzviylik to‘liq ta’minlanmagan.

6. O‘qituvchilarning o‘z ustida ishlash madaniyati rivojlanmoqda, ammo resurslar yetarli emas. Bugungi kunda ko‘plab pedagoglar o‘z bilimini onlayn platformalar orqali mustaqil oshirmoqda. Biroq uzluksiz kasbiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlovchi **institutsional mexanizmlar (mentorlik, grantlar, rasmiy akkreditatsiyalar)** yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagan.

Bugungi globallashuv va axborotlashuv davrida uzluksiz ta’lim tizimi inson kapitalini rivojlantirish, shaxsiy salohiyatni ro‘yobga chiqarish va mehnat bozorining dinamik talablari bilan hamqadam bo‘lishning muhim vositasiga aylanmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatmoqdaki, uzluksiz ta’lim endilikda nafaqat ta’lim tizimining tarkibiy qismi, balki ijtimoiy barqarorlik va iqtisodiy taraqqiyotning strategik omilidir.

Zamonaviy uzluksiz ta’lim modellari andragogika, konstruktivizm, kompetensiyaviy yondashuv kabi ilmiy asoslarda shakllanmoqda. Xalqaro tajribada bu tizim turli bosqichlar (maktabgacha ta’limdan professional rivojlanishgacha) o‘rtasidagi uzviylik, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlovchi mexanizmlar va raqamli ta’lim vositalarining keng tatbiqi orqali muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda.

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham uzluksiz ta’limning huquqiy asoslari shakllanmoqda, zamonaviy platformalar va o‘qituvchilarning o‘z ustida ishlash madaniyati rivojlanmoqda. Ammo bu tizimni yanada samarali qilish uchun maktab, kasb-hunar, oliy va kasbiy qayta tayyorlash tizimlari o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlash, o‘qituvchilar va o‘quvchilar uchun motivatsion mexanizmlarni yaratish, raqamli pedagogika vositalarini chuqur joriy etish zarur.

Shunday qilib, uzluksiz ta’lim shaxsning uzluksiz rivojlanishiga, jamiyatning intellektual salohiyati va innovatsion salmog‘ining oshishiga xizmat qiluvchi muhim ijtimoiy-pedagogik tizimdir. Unga ilmiy-nazariy asoslangan, amaliyotga yaqin yondashuvlar asosida yondashish bugungi kunning dolzarb vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. OECD. Future of Education and Skills 2030. OECD Publishing. 2020.
2. UNESCO. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action. Paris: UNESCO. 2015.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (2019), Prezident farmon va qarorlari;
4. Knowles, M. S. The Adult Learner: A Neglected Species. Houston: Gulf Publishing. 1973.
5. Jarvis, P. Globalisation, Lifelong Learning and the Learning Society. London: Routledge. 2001.
6. Qodirov, A. A. Pedagogik texnologiyalar va pedagog mahorati. Toshkent: O‘zbekiston pedagogika nashriyoti. 2020.
7. To‘xtasinova, M. X. Uzluksiz ta’lim tizimida innovatsion metodlarning ahamiyati. Ta’lim va tarbiya, 2(4), 2019. 45-49-b.

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI PEDAGOGIKA USULLARIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Azimova R.Z.,
GDPI o‘qituvchisi
e-mail: rushana0242@mail.ru

***Anatatsiya*:** Ushbu tezisda bugungi hayotimizda dolzarb mavzuga aylangan raqamli pedagogikaning yordamida o‘qitish usullari, uning o‘quvchi yoshlar hayotiga tasiri, o‘quv jarayonining samaradorligiga tasiri, raqamli ta’lim texnologiyalarni togri qo‘llash haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: raqamli pedagogika,o‘quvchilar, raqamli texnologiyalar,ta’lim tizimi,onlayn ta’lim,raqamli pedagogika usullari.

Аннотация: В данной диссертации рассматриваются методы обучения с использованием цифровой педагогики, которая стала актуальной темой в нашей жизни сегодня, ее влияние на жизнь молодых учащихся, ее влияние на эффективность процесса обучения, а также правильное использование цифровых образовательных технологий.

Ключевые слова: цифровая педагогика, студенты, цифровые технологии, система образования, онлайн-образование, цифровые педагогические методы.

Abstract: This dissertation examines the teaching methods using digital pedagogy, which has become a hot topic in our lives today, its impact on the lives of young students, its impact on the effectiveness of the learning process, and the proper use of digital educational technologies.

Key words: digital pedagogy, students, digital technologies, education system, online education, digital pedagogical methods.

Bugungi kunda pedagogika fanida jadal o‘zgaruvchan iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlarda faoliyatning barcha sohalarida yuqori malakali kadrlar tayyorlash zarurati bilan bog‘liq holda o‘qitish uslublari va texnologiyalarini takomillashtirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Oliy ta’limda ta’limni isloh qilish va modernizatsiya qilish o‘qitishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, bu o‘quv jarayonini tashkil etish vositalarida yangi tadqiqot yo‘nalishlari uchun sharoit yaratadi. Bugungi kunda kompyuter, planshet va mobil telefon kabi raqamli vositalar jamiyatimizning tabiiy qismidir.

Texnologiyaning rivojlanishi odatlarimizni va jamiyatimizni doimiy ravishda o‘zgartiradi. Bizning ta'lim uslubimiz va ta'lim bilan bog'liq imkoniyatlar ham o‘zgardi va raqamli pedagogikaning paydo bo‘lishiga ana shunday o‘zgarishlar zamin yaratdi.

Raqamli pedagogika bu ta’limda raqamli texnologiyalarni qo‘llash modellari, usullari va natijalarini o‘rganish sohasi va rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, u o‘quvchilar tajribasi va o‘qituvchilar samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy raqamli texnologiyalar ta'limni yanada samaraliroq qiladigan, uni boyitgan, individual ta'lim jarayonlarini osonlashtiradigan yoki nogiron o‘quvchilarni qo‘llab-quvvatlovchi yangi ta'lim imkoniyatlari va yondashuvlari hamda juda ko‘p narsalarni ochib beradi.

Raqamli pedagogika usullari ta’lim tizimini yanada samarali, mazmunli, qiziqarli qilish imkonini beradi. Bunday usullarga onlayn o‘qitish, adaptiv ta’lim,masofaviy ta’lim,gamifikatsiya,teskari sinf,raqamli sinf va boshqalarni misol qilishimiz mumkin.

Internet texnologiyalarining rivojlanishi.

1990-yillarda Internet texnologiyalarining rivojlanishi bilan onlayn ta'lim yangi turtki oldi. Butunjahon Internet tarmog'ining paydo bo‘lishi yanada murakkab va interaktiv ta'lim dasturlarini yaratishga imkon berdi. Bu vaqt ichida Blackboard va WebCT kabi birinchi onlayn kurslar va ta'lim platformalari paydo bo‘la boshladi, ular talabalarga o‘quv materiallaridan foydalanish va o‘qituvchilar va boshqa talabalar bilan muloqot qilish imkoniyatini berdi.

Internet ta'lim uchun yangi ufqlarni ochdi. Onlayn kurslar dunyoning turli burchaklaridan kelgan odamlar uchun ochiq bo‘ldi, bu esa auditoriyani kengaytirdi va ta'limni yanada qulayroq qildi. Blackboard va WebCT kabi platformalar nafaqat o‘quv materiallarini, balki testlarni topshirish, bilimlarni baholash va guruh loyihalarini tashkil qilish vositalarini ham taqdim etdi.

Onlayn ta'limning yuksalishi va ommalashishi.

Ommaviy ochiq onlayn kurslar (MOOCs) 2010-yillarning boshida ommaviy ochiq onlayn kurslar (MOOCs) paydo bo‘lishi bilan onlayn ta'lim asosiy oqimga aylandi. Coursera, edX va Udacity kabi platformalar dunyoning eng yaxshi universitetlari va o‘qituvchilaridan bepul kurslarni taklif qilgan. Bu millionlab odamlarga joylashuvi va moliyaviy imkoniyatlaridan qat'i nazar, sifatli ta'lim olish imkonini berdi.

MOOCs ta'lim sohasidagi haqiqiy yutuqga aylandi. Ular uydan chiqmasdan dunyoning eng yaxshi o‘qituvchilari bilan birga o‘qish imkoniyatini taqdim etdilar. Kurslar dasturlashdan tortib san’at tarixigacha bo‘lgan keng ko‘lamli mavzularni

qamrab oldi va barcha uchun ochiq edi. Bu onlayn ta'limning tobora ommalashishiga yordam berdi va yangi ta'lim texnologiyalariga e'tiborni tortdi.

COVID-19 pandemiyasining ta'siri. 2020-yildagi COVID-19 pandemiyasi onlayn ta’limning yanada rivojlanishi uchun katalizator bo‘ldi. Dunyo bo‘ylab maktab va universitetlarning yopilishi ta’lim muassasalarini masofaviy ta’limga o‘tishga majbur qildi. Bu onlayn kurslar va ta'lim platformalariga talabning sezilarli darajada oshishiga olib keldi. Ko‘pgina o‘qituvchilar va talabalar yangi sharoitlarga moslashishga majbur bo‘ldilar, bu esa texnologiyalar va onlayn o‘qitish usullarining jadal rivojlanishiga yordam berdi.

Pandemiya inqiroz davrida onlayn ta'lim qanchalik muhim va zarur ekanligini ko‘rsatdi. Ta’lim muassasalari yangi voqelikka tez moslashdi, zamonaviy texnologiya va usullarni joriy qildi. Bu uzluksiz ta’lim jarayonini ta’minlash uchun virtual sinf xonalari, vebinarlar va interaktiv platformalardan foydalanishni o‘z ichiga olgan.Zamonaviy texnologiyalar virtual sinflarni yaratish va an'anaviy sinf sinflarini taqlid qiluvchi vebinarlarni o‘tkazish imkonini beradi. Zoom, Microsoft Teams va Google Meet kabi platformalar onlayn darslar o‘tkazish, talabalar bilan muloqot qilish va guruh loyihalarini tashkil qilish uchun vositalarni taqdim etadi.

Virtual darslar va vebinarlar zamonaviy o‘quv jarayonining ajralmas qismiga aylandi. Ular o‘qituvchilar va talabalarga real vaqt rejimida o‘zaro muloqot qilish, fikr almashish va qo‘shma loyihalar ustida ishlash imkonini beradi. Bu o‘quv jarayonini yanada dinamik va interaktiv qiladi.

Sun'iy intellekt (AI) zamonaviy onlayn ta'limda muhim rol o‘ynaydi. AI shaxsiylashtirilgan o‘quv dasturlarini yaratish, baholashni avtomatlashtirish va ta'lim natijalarini yaxshilash bo‘yicha tavsiyalar berish uchun ishlatiladi. Masalan, Duolingo va Khan Academy kabi platformalar o‘quv materialini har bir talabaning shaxsiy ehtiyojlariga moslashtirish uchun AIdan foydalanadi.AI sizga yanada samarali va moslashuvchan ta'lim dasturlarini yaratishga imkon beradi. U o‘quvchilarning muvaffaqiyati haqidagi ma’lumotlarni tahlil qiladi va ta’lim natijalarini yaxshilashga yordam beradigan shaxsiy tavsiyalar beradi. Bu o‘quv jarayonini yanada individual va samarali qiladi.

Gamifikatsiya va interfaol o‘qitish usullari

Onlayn ta'limda geymifikatsiya va interfaol ta'lim usullari tobora ommalashib bormoqda. Ular o‘quv jarayonini yanada qiziqarli va qiziqarli qilishga yordam beradi. Bunday usullarga misollar orasida ballar, darajalar va mukofotlar kabi o‘yin elementlaridan foydalanish, shuningdek, interaktiv vazifalar va simulyatsiyalar kiradi.Gamifikatsiya o‘quv jarayonini yanada qiziqarli va rag'batlantiradi. U talabalarni ta'lim maqsadlariga erishishga undash uchun ballar, darajalar va mukofotlar kabi o‘yin elementlaridan foydalanadi. Interfaol topshiriqlar va simulyatsiyalar talabalarga dars materialini yaxshiroq tushunish va eslab qolishga yordam beradi.

Raqamli sinf nima?

Raqamli sinf o‘rganish va o‘qitishni osonlashtirish uchun texnologiyadan foydalanadi. Bu o‘qituvchilarga dars o‘tish, uy vazifalarini belgilash va talabalar bilan onlayn muloqot qilish imkonini beradi. Raqamli sinf sinxron (real vaqtda o‘zaro ta'sir) yoki asinxron bo‘lishi mumkin (talabalar materiallarga kirishadi va

topshiriqlarni o‘z tezligida bajaradilar). Ushbu farqni tushunish sizning ta'lim maqsadlaringizga javob beradigan muhitni yaratish uchun juda muhimdir.

Moslashuvchan ta'lim – bu o‘quvchining tayyorgarligi, qobiliyati, maqsadlari, motivatsiyasi va boshqa xususiyatlarini hisobga oladigan individual ta'lim yo‘lini yaratish uchun dinamik, ma'lumotlarga asoslangan asosiy tamoyil yondashuvdir.

Moslashuvchan ta'lim – bu o‘quvchilarning turli darajadagi tajriba, bilim, ko‘nikma va qobiliyatlar bilan o‘rganishni boshlashidir. Raqamli ta'lim muhitida moslashuvchan ta'lim dasturlarini amalga oshirish o‘qituvchilar va talabalar uchun qimmatli vositadir, chunki bu ularga kerakli natijalarga erishishga imkon beradi.

Ta'lim dasturida belgilangan ta'lim natijalarini har bir shaxs uchun qiyinchilik nuqtai nazaridan eng maqbul tarkibni tavsiya qilish orqali qisqa vaqt oralig'ida ta'lim natijalari individual traektoriyalarni o‘zlashtirib, ular birlikka erishadilar.

Virtual haqiqat (VR) – bu ob'ektlar va axborot-kommunikatsiya, kompyuter texnologiyalari yordamida yaratilgan va insonga uning sezgi organlari orqali uzatiladigan sintetik dunyo sub'ektlari: ko‘rish, eshitish, hidlash, teginish va boshqalar. Inson virtual bilan muloqot qilishi mumkinqisman va to‘liq suvga cho‘mish bilan haqiqat. Virtual haqiqat ta'sirni ham, ta'sirga bo‘lgan reaktsiyalarni ham simulyatsiya qiladi. "Raqamli texnologiya yordamida virtual haqiqatlar juda aniq sabablarga ko‘ra odamlarning o‘zaro ta'siri uchun, aks holda yaratish imkonsiz bo‘lgan tajribalarni yaratish uchun mo‘ljallangan bo‘lishi mumkin."

Gamifikatsiya – bu o‘yin modellarini qo‘llash,talabalarni jalb qilish, takomillashtirish maqsadida o‘yindan tashqari jarayonlar ta'lim muammolarini hal qilish va ta'lim traektoriyalarini qurishda ularning ishtiroki. Ta'limni raqamlashtirish sharoitida o‘yinlar o‘quvchilarni jalb qilish va ularning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirish uchun muhim afzalliklarga ega:

• dinamika – diqqatni talab qiladigan stsenariylardan foydalanish foydalanuvchi va real vaqtda reaktsiyalar;

• estetika – hissiy ishtirokni targ‘ib qiluvchi umumiy o‘yin tajribasini yaratish;

• mexanika – xarakterli skript elementlaridan foydalanisho‘yin uchun, masalan, ball, qiyinchilik va mahorat darajalari, mukofotlar, statuslar, reytinglar va rivojlanish ko‘rsatkichlari, musobaqalar ishtirokchilar, virtual valyutalar va boshqalar o‘rtasida;

• ijtimoiy o‘zaro ta'sir - texnikaning keng doirasi,o‘yinlarga xos bo‘lgan foydalanuvchilar o‘rtasidagi o‘zaro ta'sirni ta'minlash.

Gamifikatsiyaning asosiy maqsadi o‘quvchilar tomonidan xuddi shunday natijaga erishishdir o‘quv jarayoniga jalb qilish, go‘yo ular qiziqarli o‘yin o‘ynashadi. O‘yinning ikki turi mavjud:

• kontentga asoslangan - o‘yin elementlarini kundalik hayotga kiritish jarayonlarni o‘qitish mazmunini o‘zgartirish, uni ko‘proq qilish o‘yin;

• strukturaviy – o‘quvchining mazmun bilan shug‘ullanishini oson/qiziqarli qilish uchun o‘yin elementlaridan (stikerlar, qo‘shimcha ball va boshqalar) foydalanish.

Masofaviy ta'lim – bu masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalangan holda o‘qitish, ya'ni bilvosita (masofada) axborot va telekommunikatsiya tarmoqlaridan foydalangan holda amalga oshiriladigan texnologiyalar.

o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar. Masofaviy ta'lim talabaning shaxsiy ishtirokini talab qilmaydi va kirishni ta'minlaydi talabalar ta'lim manbalariga:

• ta'lim sub'ektlari joylashgan joyidan qat'i nazar jarayon;

• ushbu sub'ektlar uchun qulay vaqtda, shu jumladan ishdan to‘xtamasdan ish joyidan yoki asosiy o‘qish joyidan.

Teskari ta'lim (flipped learning) – aralash ta'lim texnologiyasi bo‘lib, unda bilimlarni to‘g'ridan-to‘g'ri uzatish amalga oshiriladi, guruhli ta’lim makonini individualga, guruhli o‘quv maydoni esa dinamik, interaktiv muhitga aylanadi. Teskari o‘rganish yondashuvi quyidagi formula: "yangi materialni mustaqil ravishda onlayn o‘rganish + sinfda ishlash jarayonida mustahkamlash" asoslanadi.

Hozirda mavzuni mustaqil o‘rganish va rivojlantirish uchun o‘qituvchi fasilitator, murabbiy,repetitor, maslahatchilar talabalarga o‘rgangan nazariyasini amaliyotda qo‘llash, ko‘nikmalarni rivojlantirish va chuqur aks ettirishga yordam beradi.

Teskari sinf an'anaviy o‘qitish tartibini nazariy materialni ma'ruza va tashkil etish shaklida taqdim etish va amaliy uy vazifasiga o‘zgartiradigan aralash ta'limning asosiy modelidir.

• talabalar ushbu mavzu bo‘yicha auditoriya mashg'ulotlarini boshlashdan oldin nazariya va kontseptual asoslarni mustaqil ravishda o‘rganadilar;

• dars jarayonida o‘qituvchi talabalar tomonidan bilimlarni qo‘llash, ko‘nikma va malakalarni rivojlantirish uchun imkoniyatlar yaratadi. (mashqni bajarish, loyihalarni individual muhokama qilish, guruh muhokamalari va aqliy hujum, boshqa faoliyat turlari).

Aralashtirilgan ta'lim (blended learning)- bu sinfda o‘qitishning an'anaviy shakllarining elektron ta'lim elementlari bilan kombinatsiyasidir. Bular maxsus ma'lumotlardan foydalanadigan trening kompyuter grafikasi, audio va video, interaktiv elementlar va boshqalar kabi texnologiyalar. Aralashtirilgan ta'limdagi ta'lim jarayoni an'anaviy (yuzma-yuz) va elektron (onlayn) ta'lim bosqichlarining ketma-ketligi bo‘lib, ular vaqt o‘tishi bilan almashinadi.

Dunyo bo‘ylab rivojlanib borayotgan raqamlashtirish turli davlatlarda va turli jamiyatlarda turlicha kechmoqda hamda ularni qabul qilish zamon talabi hisoblanadi. Raqamli texnologiyalardan tog’ri foydalanish esa uning ijobiy tomonga xizmat qilishga yordam beradi. Raqamli pedagogika usullarini uzluksiz ta’lim tizimida o‘rinli qo‘llash o‘quv jarayonining samaradorligi oshishiga katta hissa qo‘shib kelmoqda. Raqamli vositalar (masalan, onlayn platformalar, adaptiv dasturlar) har bir o‘quvchining bilim darajasiga mos materiallarni taqdim etadi. Bu esa o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshiradi.

Video darslar, virtual laboratoriyalar, gamifikatsiya elementlari (o‘yinlashgan ta’lim) orqali o‘quvchilar darsga faolroq jalb etiladi. Bu ularning e’tiborini va motivatsiyasini oshirishga hamda dars jarayonining yanada qiziqarli bo‘lishiga yordam beradi. Onlayn ta’lim resurslari o‘quvchilarga istalgan joyda va vaqtda

o‘rganish imkonini beradi. Bu ayniqsa mustaqil ta’lim uchun samarali. Masofaviy ta’lim yosh bolali ayollar uchun darslarni uyda o‘tirgan holda o‘zlashtirish imkonini beradi, bu esa o‘z navbatida xotin-qizlar uchun katta qulaylikni beradi. Testlar, topshiriqlar va baholash tizimlarining avtomatlashtirilishi o‘quvchilarning rivojlanishini real vaqtda kuzatishga imkon beradi. Bu esa o‘qituvchilarga o‘quv jarayonini samaraliroq boshqarish imkonini beradi. Raqamli platformalarda guruhli ish, muhokama va loyiha asosida ta’lim osonroq amalga oshiriladi. Bu esa o‘quvchilarda muloqot, tanqidiy fikrlash va jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ананьев И.И. Использование информационной системы для модульной организации образовательного процесса / И.И.Ана-ньев, П.И.Ананьев, А.В.Бобров // Измерение, контроль, информа-тизация. Барнаул, 2007. С. 161— 163.

2. Андреев А.А. Дидактические основы дистанционного обу-чения. URL: www.aqua.iefb.agtu.ru/dist/Biblio/Dissert/dissert_Andreev/ br/ogl-b.htm

3. Корпоративное обучение для цифрового мира / ред.-сост.: В.С. Катькало, Д.Л. Волкова. АНО ДПО «Корпоративный университет Сбербанка», 2018. 380 с.

4. Никитинский Н. С. Чат-боты: обзор и состояние технологий в отрасли. URL: http://nlpx.net/archives/425.

5. Носов Н. Ю., Соколов М. Д. Тенденции развития искусственного интеллекта // Современные научные исследования и инновации. 2016. № 5. URL: http://web.snauka.ru/issues/2016/05/68404.

PEDAGOGIK INNOVATSION YONDASHUVLAR VA ZAMONAVIY TA’LIM METODLARI

Bozorboyeva D.A.,
GDPI magistranti
Email: dilnozabozorboyeva2@gmail.com

Annotatsiya: zamonaviy pedagogika ta’limni yanada samarali va qiziqarli qilish uchun yangi metodlarni joriy etishda ijtimoiy, psixologik va texnologik omillarni hisobga oladi. Tezisda pedagogik innovatsiyalar, event-based learning texnologiyalari, o‘quvchilarning faolligini oshirish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, o‘qitish jarayonida interaktiv metodlarni qo‘llash va ta’lim samaradorligini oshirish masalalari muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: pedagogik innovatsiyalar, ta’lim metodikalari, zamonaviy yondashuvlar, interaktiv metodlar, event-based learning, o‘quvchilarning faolligi, tanqidiy fikrlash, ta’lim samaradorligi, faol o‘qitish, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация: современная педагогика учитывает социальные, психологические и технологические факторы при внедрении новых методов, чтобы сделать образование более эффективным и интересным. В тезисах рассматриваются педагогические инновации, событийные технологии обучения, повышение вовлеченности студентов, развитие критического мышления, использование интерактивных методов в процессе обучения, повышение эффективности обучения.

Ключевые слова: педагогические инновации, образовательные методики, современные подходы, интерактивные методы, событийное обучение, вовлеченность студентов, критическое мышление, эффективность образования, активное обучение, педагогические технологии.

Abstract: This article considers social, psychological and technological factors in the introduction of new methods in modern pedagogy to make education more effective and interesting. The article discusses pedagogical innovations, event-based learning technologies, increasing student activity, developing critical thinking, using interactive methods in the teaching process and increasing educational efficiency.

Keywords: pedagogical innovations, educational methodologies, modern approaches, interactive methods, event-based learning, student activity, critical thinking, educational efficiency, active learning, pedagogical technologies.

Pedagogika fani uzluksiz rivojlanib borayotgan soha bo‘lib, zamon talablari va tendensiyalariga mos ravishda yangilanib boradi. Bugungi kunda bu sohada bir qator zamonaviy yondashuvlar paydo bo‘lmoqda, ta’lim jarayoniga sezilarli ta'sir ko‘rsatmoqda. Ushbu maqolada pedagogikaning dolzarb yo‘nalishlari, jumladan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), masofaviy ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim kabi yondashuvlar haqida so‘z boradi. [1]

Tadqiqot maqsadi – pedagogika fanini rivojlantirishda qo‘llanilayotgan zamonaviy yondashuvlarni o‘rganish, ularning afzalliklari va kamchiliklarini tahlil qilish, istiqbolli jihatlarini belgilashdan iborat. Mavzuning dolzarbligi shundaki, ta’lim sifati va samaradorligini oshirishda zamonaviy yondashuvlarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kompetensiyaviy yondashuvni amaliyotga tatbiq etishda esa o‘quv dasturlari va darsliklarni qayta ko‘rib chiqish, baholash tizimini kompetensiyalar asosida tashkil etish talab qilinadi. Bu borada xorijiy mamlakatlar, xususan, Yevropa Ittifoqi davlatlarining tajribasi muhim ahamiyat kasb etadi. [2]

Pedagogik jarayonda shaxsga yo‘naltirilgan ta’limni yo‘lga qo‘yish uchun o‘qituvchilarning psixologik-pedagogik kompetensiyalarini oshirish, sinfda qulay psixologik muhitni yaratish, har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini chuqur o‘rganish zarur. [3]

Bu vazifalarni amalga oshirishda pedagoglar, psixologlar va ota-onalar hamkorligi katta rol o‘ynaydi.

Zamonaviy yondashuvlar ta’limni faqatgina bilim berish jarayoni sifatida ko‘rmaydi, balki o‘quvchilarni o‘rganish jarayoniga faol jalb qilishni maqsad qiladi. Bu yondashuvda o‘quvchi o‘qituvchi tomonidan berilgan tayyor bilimlarni qabul qilishdan ko‘ra, o‘qish jarayoniga mustaqil va faol ishtirok etadi. [4]

Interaktiv metodlar va **event-based learning texnologiyalari** o‘quvchilarni o‘z bilimlarini sinashga, haqiqiy muammolarni hal qilishga va jamoaviy faoliyatlarda ishtirok etishga undaydi. Bunday yondashuv ta’lim jarayonini nafaqat qiziqarli, balki samarali ham qiladi, chunki o‘quvchilar yangi bilimlarni amaliyotga tadbiq etishda o‘z tajribalarini shakllantiradilar. **Event-based learning texnologiyalari** ta’limda samaradorlikni oshirishda muhim o‘rin tutadi, chunki ular o‘quvchilarga o‘rganilayotgan mavzuni amalda qo‘llash, real muammolarni hal qilish va jamoaviy ishda faol ishtirok etishga imkon yaratadi. [5]

Zamonaviy ta’lim metodikalari orqali o‘quvchilar faqatgina nazariy bilimlarni emas, balki o‘zlarini mustaqil ravishda fikrlaydigan va qarorlar qabul qiladigan shaxs sifatida rivojlantiradilar.

Pedagogikada AKT, masofaviy ta’lim, kompetensiyaviy va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlarni izchil joriy etish lozim. Bunda ilg‘or xorijiy tajribalarni hisobga olgan holda, milliy ta’lim tizimining o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqish zarur. Zamonaviy yondashuvlarni samarali qo‘llash uchun o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini muntazam oshirib borish, ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash talab etiladi. [6]

Ta’lim sifati va samaradorligini baholashda o‘quvchilarning real hayotdagi muvaffaqiyatini hisobga olish, kompetensiyalarni baholashning ishonchli mexanizmlarini joriy etish maqsadga muvofiq. Mamlakatimizda pedagogika fani va ta’lim tizimini isloh qilishda zamonaviy yondashuvlarning afzalliklari va imkoniyatlarini chuqur tadqiq etish, ularni milliy mentalitet va qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Yusupov A. Pedagogika fanini rivojlantirishda zamonaviy yondashuvlar //Современные подходы и новые исследования в современной науке. – 2024. – Т. 3. – №. 8. – С. 34-37.

2. Isamutdinova D. Innovatsion pedagogik texnologiya asosida darslarni tashkil qilish //modern educational system and innovative teaching solutions. – 2024. – Т. 1. – №. 2. – С. 193-197.

3. Ganijonovna S.N. Ta’limda zamonaviy yondashuv va innovatsion texnologiyalardan foydalanishning o‘rni //pedagogik islohotlar va ularning yechimlari. – 2025. – Т. 12. – №. 01. – С. 124-127.

4. Mamatov, N. (2018). *Pedagogik innovatsiyalar va o‘quvchilarning faolligini oshirish.* Innovatsion Ta’lim, 22(4), 59-67.

TARBIYA FANIDA INTERFAOL METODLAR ORQALI O‘QUVCHILARDA IJTIMOIY KO‘NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH

Bozorboyeva D.A.,
GDPI magistranti
Email: dilnozabozorboyeva2@gmail.com

Annotatsiya: ushbu tezisda tarbiya fanida interfaol metodlar orqali o‘quvchilarda ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirish masalasi ko‘rib chiqiladi. O‘quvchilarning o‘zaro hamkorligi, fikr almashish, mas'uliyatni his qilish va boshqa ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda interfaol metodlarning o‘rni haqida batafsil ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: interfaol metodlar, tarbiya fani, ijtimoiy ko‘nikmalar, muloqot, jamoaviy faoliyat, pedagogik tavsiyalar, ta’lim samaradorligi, o‘quvchilarda ko‘nikmalar.

Abstract: this article discusses the formation of social skills in students through interactive methods in the field of educationIt explores how these methods contribute to students ability to collaborate, exchange ideas, take responsibility, and other social skills.

Keywords: Interactive methods, education, social skills, communication, teamwork, pedagogical recommendations, educational effectiveness, student skills.

Interfaol metodlar – bu ta'lim jarayonida o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undaydigan metodlar bo‘lib, ular o‘quvchilarning fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi. Ushbu metodlar o‘quvchilarga o‘z fikrlarini erkin ifodalash, jamoaviy faoliyatda ishtirok etish va muloqot qilish imkonini beradi. Interfaol metodlarning asosiy xususiyatlari: o‘quvchilarni faol ishtirok etishga jalb qilish, ularning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, va o‘quv jarayonini ko‘proq amaliy va qiziqarli qilishdir.

Tarbiya fanida interfaol metodlar yordamida ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishning samarali usullari quyidagilar: Jamoaviy ish va guruh faoliyatlari: Interfaol metodlar, ayniqsa, guruh ishlarini va jamoaviy faoliyatlarni o‘z ichiga oladi. Bunda o‘quvchilar birgalikda ishlash, o‘z fikrlarini ifodalash va boshqalar bilan hamkorlik qilish orqali ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantiradilar.

Diskussiyalar va munozaralar: o‘quvchilarni turli mavzularda diskussiya yoki munozaralarga jalb qilish, ularning fikrlarini ifodalash va boshqalarni tinglash orqali ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Rol o‘ynash o‘yinlari: Rol o‘ynash o‘yinlari orqali o‘quvchilar turli ijtimoiy rollarda o‘ynab, boshqalarning nuqtai nazarini tushunishga, empatiya qilishga va o‘zaro hurmatni rivojlantirishga o‘rganadilar. Kollaborativ o‘rganish: O‘quvchilarni birgalikda ishlashga undaydigan metodlar, masalan, brainstorming (fikrlar almashish) yoki loyiha asosida o‘rganish, jamoaviy va individual javobgarlikni his qilishga yordam beradi. Interfaol metodlar o‘quvchilarda nafaqat ilmiy bilimlarni, balki ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga ham yordam beradi. [1] Ayniqsa, jamoaviy faoliyatlar va rolli o‘yinlar o‘quvchilarga empatiya va muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim vositadir.

O‘quvchilarning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun faqatgina bilimlarni berish kifoya qilmaydi.[2,3]

O‘quvchilarning muloqot qilish, jamoaviy faoliyatda ishtirok etish, va boshqalar bilan samarali hamkorlik qilish kabi ko‘nikmalarni rivojlantirish ta’lim jarayonining muhim jihatidir. Interfaol metodlarning o‘quvchilarning o‘zaro muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishda qanday yordam berishini tahlil qiladi.[4]

Shodmonovning fikricha, bunday metodlar o‘quvchilarni jamoaviy faoliyatlarga jalb etishda va ijtimoiy masalalarni hal qilishda faol ishtirok etishga undaydi. Interfaol metodlar o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini, hamkorlikdagi faoliyatlarini va muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.[5]

Alimovning ta’kidlashicha, bunday metodlar o‘quvchilarning o‘zaro hurmat va mas'uliyatni his qilishlariga, shuningdek, o‘z fikrlarini aniq va mantiqan ifodalashlariga yordam beradi. Interfaol metodlar tarbiya fanida o‘quvchilarda ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi.[6]

Bu metodlar o‘quvchilarning jamoaviy faoliyatlarga jalb etilishi, o‘z fikrlarini erkin ifodalashi va boshqalar bilan samarali muloqot qilishlariga yordam beradi. Shuningdek, interfaol metodlar o‘quvchilarning mas'uliyatni his qilishini va ijtimoiy hamkorlikni rivojlantiradi, bu esa ularning kelajakdagi jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishlariga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Shodmonov, S. (2021). "Interfaol metodlar va ularning ta'lim jarayonidagi ahamiyati". *O‘zbekiston Pedagogika Jurnali*, 3(2), 12-18.

2. Alimov, A. (2019). "Ta'limda interfaol metodlar: nazariya va amaliyot". *Ta'lim va Tarbiya*, 5(4), 45-53.

3. Usmonova, M. (2020). "Interfaol metodlar orqali o‘quvchilarning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish". *Pedagogika va Psixologiya* Jurnali, 7(1), 75-81.

4. Davronov, R. (2018). "O‘quvchilarda muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishda interfaol metodlarning roli". *Pedagogik tadqiqotlar* Journal, 2(6), 34-40.

5. Islomov, I. (2017). "Interfaol metodlar: ijodiy fikrlash va hamkorlikni rivojlantirish". *O‘qituvchi va Tarbiya* Jurnali, 9(3), 22-27

6. Karimov, B. (2022). "Interfaol metodlar yordamida o‘quvchilarda ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirish". *Pedagogika fanlari* Jurnali, 11(8), 101-106.

KASBIY-PEDAGOGIK KOMPETENSIYA ASOSLARI VA UNI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Mamirova Sh.X.,GDPI magistranti
e-mail: shaxnozamamirova49@gmail.com

Annotatsiya: mazkur tezisda o‘qituvchi pedagogik kompetensiyasining mazmun va mohiyati, uning asosiy komponentlari va tarkibiy qismlari, bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy kompetensiyani shakllantirishning nazariy va texnologik asoslari, samarali ta’sir etuvchi omillari, vosita va metodlari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so’zlar: kompetensiya, kompetentlilik, kommunikativ kompetensiya, axborot bilan ishlash kompetensiyasi, o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetensiyasi, ta’limning interfaol metodlari, differentsial va individual yondashuv.

Аннотация: в тезисах обсуждаются содержание и сушность педагогической компетентности учителя, ее составные части и основные компоненты, теоритеческие и технологические основы, а также эффективные факторы, средства и методы воздействуюшие на фармирования у будущих учителей профессиональной компетенности.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, коммуникативная компетентность, информационная компетентность, саморазвивающая компетенция, интерактивные методы образования, дифференциальный и индивидуальный подход.

Annotation: this paper discusses the content and essence of the pedagogical competence of a teacher, its constituent parts and main components, theoretical and technological foundations, as well as effective factors, means and methods influencing the development of professional competence in future teachers.

Key words: competence, competence, communicative competence, information competence, self-development competence, interactive methods of education, differential and individual approach.

Jahonda ilm-fan, texnika ishlab chiqarish hamda texnologiya sohalarida erishilayotgan yutuqlar, ta’lim tizimida faoliyat yurita oladigan bo‘lajak mutaxassis o‘qituvchilarni tarbiyalash va ta’lim berishlari uchun yangi avlod darsliklari va qo‘llanmalarini yaratish davr talabadir.

“Ta’lim to‘g‘risida”gi qonun va O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim-tarbiya va kadrlar tayyorlash tizimining tubdan isloh qilish, barkamol avlodni voyaga yetkazish to‘g‘risidagi farmonlari ta’lim muassasalarida amalga oshirilayotgan islohotlar uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Shunga ko‘ra sifatli, yetuk mutaxassislarni tayyorlash bilan birga ularni xolisona, erkin fikr yuritadigan hamda ona vatanga dildan xizmat qila oladigan barkamol inson bo‘lishlari uchun ularning

ijodiy tafakkurini rivojlantirib, davlat oldida javobgarlikni his qiladigan, har tomonlama yetuk, barkamol yoshlarni tarbiyalash, komil insonni voyaga yetkazish murabbiylarimizning asosiy burchidir. [1]

Kompetensiya – muayyan fan bo‘yicha o‘quvchi egallagan nazariy bilim, ko‘nikma va malakalarni kundalik hayotida duch keladigan amaliy va nazariy masalalarni yechishda foydalanib, amaliyotda qo‘llay olishdir. Inson qaysi kasb sohibi bo‘lishidan qat‘iy nazar o‘z ishiga, mashg‘ulotiga qunt bilan, mehr bilan yondashsa, uning sir asrorini mukammal egallaydi, shu bilan birga o‘z-o‘zini anglaydi, shu sohada kamol topadi. O‘qituvchi ham bolalarni sevsa, tarbiyalasa, o‘zi ham ulg‘ayadi, donishmandlik kasb etib boradi.

O‘qituvchi kelajak farzandini tarbiyalab bilim beradi. Zero kelajak yoshlar qo‘lida, ular bizning ertangi kunimiz. Ularda kompetensiyalarni shakllantirilishi, dars davomida o‘quvchining faqat tinglovchi yoki eshitganini takrorlavchi “to‘ti”ga emas, balki chuqur mushohada yurituvchi, mustaqil fikrini bayon etuvchi, boshqalar bilan o‘zaro hamkorlikda ishlovchi, o‘zgalar fikrini hurmat qiluvchi, keng dunyoqarashli shaxsga aylantitishda ilg‘or pedagogik texnologiyalarning o‘rni beqiyosdir.

Interfaol metodlarni qo‘llab dars o‘tish o‘quvchilarda har tamonlama ilmiy-nazariy bilimlarni mustaqil egallash, bilim va ko‘nikma, malakalarini shakllantirish va shu asosida o‘quvchilarning ilmiy dunyo qarashlarini tarkib toptirish hamda faolligini oshirish, erkin fikr yurita olishga o‘rgatish, ijodiy qobiliyatlarini aniqlash va ro‘yobga chiqarish, o‘qituvhi–o‘quvchi hamkorligini shakllantirish va nihoyat kafolatlangan yakuniy natijaga erishishishni ta‘minlaydi. Interfaol usullarda o‘qituvchi o‘quvchining mustaqil va mukammal bilim olishi uchun muhit yaratmog‘i, fan asoslarini egallashga yo‘naltirmog‘i, qiziqish, mehr uyg‘otish bilan shug‘ullanadi. [2]

Yangi pedagogik texnoligiya dars o‘tish usullari va shakllarini o‘zgartirib, ularni xilma-xil qilib, o‘quvchini o‘quv jarayonining faol qatnashchisiga aylantiradi. O‘qitishning innovasion, nostandart (interfaol) shakllari kompyuterli o‘yinlar, intrenetdan foydalanish, elektron darsliklar bilan turli usullarda yangi mavzuga ko‘proq e‘tibor qaratish, o‘qitishni suhbat, o‘yin, musobaqa, sahna ko‘rinishli, musiqali, savol-javob, aqliy hujm, mushoira sayyohat, intervyu, tijorat, bahs-munozara kabi usullarda dars o‘tishni talab qiladi. Darsning borish jarayonida ta‘limiy metodlar va usullar almashina boradi. Noan‘anaviy darsda o‘quvchi shaxsi birinchi o‘rinda turadi. O‘qituvchi o‘quvchi bilan yakkama-yakka, interfaol usulida harakat qiladi.

Kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan ta‘lim – o‘quvchilarda egallangan bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida amaliy qo‘llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan ta‘limdir.

Tadqiqotchi olimlar o‘qituvchining tayansh kompetensiyalariga quyidagi komponentlarni kiritishadi.

1. Kommunikativ kompetensiya:

– jamiyatda o‘zaro muloqotga kirishish uchun ona tili va birorta xorijiy tilni mukammal o‘zlashtirish hamda muloqotda samarali foydalana olish;

– o‘z fikrini og‘zaki va yozma tarzda aniq va tushunarli bayon qila olish, mavzudan kelib chiqib savollarni mantiqan to‘g‘ri qo‘ya olish va javob berish;

– ijtimoiy moslashuvchanlik, o‘zaro muloqotda muomala madaniyatiga amal qilish,jamoaviy hamkorlikda ishlay olish;

– muloqotda suhbatdosh fikrini hurmat qilgan holda o‘z pozitsiyasini himoya qila bilish, uni ishontira bilish;

– turli ziddiyatli vaziyatlarda o‘z ehtiroslarini boshqarish, muammo va kelishmovchiliklarni hal etishda zarur(konstruktiv) bo‘lgan qarorlarni qabul qila olish.

2. Axborot bilan ishlash:

– mavjud axborot manbalaridan (internet, televizor, radio (audio-video yozuv) telefon, kompyuter, elektron pochta va boshq.) foydalana olish;

– media vositalaridan zarur bo‘lgan axborotlarni izlab topa olish, saralash, qayta ishlash, uzatish, saqlash, xavfsizligini ta‘minlash va foydalanishda mediamadaniyatiga rioya qilish;

– ma‘lumotlar bazasini yarata olish, asosiylarini tanlay olish va ularni tahlil qila bilish;

– kundalik faoliyatida uchraydigan hujjatlar bilan ishlay olish (oddiy tabriknomalar yoza olish, anketalarni to‘ldirish, mehmonxona ro‘yxatida o‘zi to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni qayd eta olishi va boshq.)

3. Shaxs sifatida o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetensiyasi:

– shaxs sifatida doimiy ravishda o‘z-o‘zini rivojlantirish, jismoniy, ma‘naviy, ruhiy va intellektual kamolotga intilish;

– hayot davomida o‘qib o‘rganish, bilim, tajribani mustaqil ravishda muntazam oshirib borish;

– o‘z xatti-harakatini advokat baholash, o‘zini nazorat qila bilish, halollik, to‘g‘rilik kabi sifatlarga ega bo‘lish;

– o‘qib-o‘rganganlari va hayot tajribasidan foydalangan holda kundalik turmushda uchraydigan muammolarni hal eta olish.

O‘qituvchining kasbiy kompentensiyasi turlari quyidagilardan iborat:

1. Kasbiy. 2. Shaxsiy.3. Umuminsoniy.4. Ma‘daniy.5. Maxsus [3]

Shaxsiy kompetentlik nima? izchil ravishda kasbiy o‘sishga erishish, malaka darajasini oshirib borish, kasbiy faoliyatda o‘z ichki imkoniyatlarini namoyon qilish. Kompetentsiya – bu har qanday fan sohasida samarali faoliyat yuritish uchun zarur bo‘lgan bilim va tajribalar yig‘indisidir. Pedagogikada o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi tarbiya, o‘qitish va ta‘lim faoliyati jarayonida talabalar bilan birgalikda ularning ta‘lim samaradorligini oshirish uchun muammolarni mohirona hal qilish qobiliyatidan iborat.

Kompetentsiya berilgan vazifani bajarish yoki muayyan faoliyatni amalga oshirish qobiliyatini ta‘minlovchi, olingan ko‘nikma, bilim va tajribaga asoslanadi. Masalan, tarjimonning kundalik ishida foydalanadigan tilni bilish darajasi. Kompetentlik o‘qitish yoki orttirilgan tajriba natijasida ilgari shakllangan kompetentsiyaga asoslanadi va ma‘lum bir shaxsning xususiyatlarini, shuningdek, uning yuqorida tavsiflangan vazifalarni yoki faoliyatni bajarish qobiliyatini ifodalaydi. Ma’lumki, umumiy o’rta ta’lim maktablari zimmasiga ta’lim-tarbiya

jarayoni orqali o’quvchilarda tayanch kompetensiyalar, jumladan, kommunikativ, axborot bilan ishlay olish, shaxs sifatida o’z-o’zini rivojlantirish, ijtimoiy faol fuqarolik, umummadaniy, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo’lish hamda foydalanish kompetensiyalarini shakllantirish vazifasi yuklatilgan. [4]

Zamonaviy yondashuvlar o’qitish jarayonida pedagogik va axborot texnologiyalarini o’zaro integratsiyalash orqali o’quvchilarda tayanch va fanga oid xususiy kompetensiyalarni shakllantirishni nazarda tutadi. Dunyoning etakchi ilmiy markazlari va oliy ta’lim muassasalarida kompetensiyaviy yondashuvni kasbiy ta’lim, umumta’lim fanlari standartlari mazmuniga kiritish tamoyillari, ularning pedagogik tizim bo’g’inlaridagi o’zgarishlarga ta’siri, psixologik va metodologik asoslari va xususiyatlari, mustaqil ravishda ta’lim natijalariga erishish konsepsiyasi, kompetensiyaviy yondashuv talqini, shaxsni rivojlantirishga yo’naltirilgan, ijtimoiy va ma’lum bir sohadagi faoliyatga doir kompetensiyalarga oid ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilmoqda.

Shaxsning kompetentligi qanday aniqlanadi? A.V.Xutorskiyning ishlarida kompetensiya va kompetentlik ta’riflari, xususan «...ma’lum bir sohada faoliyat ko’rsatishga imkon beradigan zaruriy bilim va ko’nikmalarga ega bo’lgan shaxs kompetentli shaxs», degan fikri mos tushadi. V.V.Serikovning ishlarida kompetentlikka «o’qimishli, bilimli, ko’nikmali bo’lish usuli shaxsiy o’zligini namoyon qilishga imkon beradigan tushunchalar jamlanmasidir» deb izoh beriladi.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To‘raev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari.– Toshkent, 2015. – 120 bet.

2. Slastenin V.A. Pedagogika: Professionalnaya kompetentnost pedagoga. - M.: Misl, 1992.-237 s.

3. Колпакова Н.В. Формирование профессиональной компетентности будушего учителя начальних классов средствами развиваюших технологий. Дисс... канд.пед. наук. Бийск, 2006.-217с.

UZLUKSIZ TA’LIM JARAYONIDA SHAXSNING MA’NAVIY KAMOLOTIGA OID FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISH

Mamasharifova S.Y.,
GDPI magistranti
Email: sevinchmamasharifova09@gmail.com

Annotatsiya: mazkur tezisda uzluksiz ta’lim jarayonida shaxsning ma’naviy kamolotiga oid fazilatlarni shakllantirish masalalari yoritilgan. Unda insonning axloqiy-ruhiy yetukligi, ma’naviy qadriyatlarga bo‘lgan munosabati hamda bu jarayonda ta’lim muassasalarining tutgan o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, uzluksiz ta’lim tizimi orqali yosh avlodda vatanparvarlik, halollik, ijtimoiy faollik kabi fazilatlarni shakllantirishning samarali usullari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: uzluksiz ta’lim, shaxs tarbiyasi, ma’naviy kamolot, axloqiy fazilatlar, qadriyatlar, pedagogik yondashuv, vatanparvarlik, halollik, ijtimoiy faollik.

Аннотация: в тезисах рассматриваются вопросы формирования духовно-нравственных качеств личности в процессе непрерывного образования. Проанализированы морально-психологическая зрелость человека, его отношение к духовным ценностям, а также роль образовательных учреждений в этом процессе. Кроме того, представлены

эффективные методы воспитания таких качеств, как патриотизм, честность и социальная активность у молодёжи через систему непрерывного образования. В статье подчёркивается важность принципов преемственности и поэтапности в воспитании личности на основе современных педагогических подходов.

Ключевые слова: непрерывное образование, воспитание личности, духовное развитие, нравственные качества, ценности, педагогический подход, патриотизм, честность, социальная активность.

Annotation: this article explores the issues related to the formation of moral and spiritual qualities of the individual in the process of continuous education. It analyzes a person's moral and psychological maturity, attitude towards spiritual values, and the role of educational institutions in this process. The article also presents effective methods for developing qualities such as patriotism, honesty, and social activity among the younger generation through the continuous education system. It highlights the significance of continuity and gradualism principles in personality development based on modern pedagogical approaches.

Key words: continuous education, personality development, spiritual maturity, moral qualities, values, pedagogical approach, patriotism, honesty, social activity.

Bilamizki, zamonaviy jamiyatda uzluksiz ta’lim tizimi shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta’minlashda muhim omil sifatida e’tirof etiladi. Ayniqsa, insonning ma’naviy kamoloti va axloqiy fazilatlarini shakllantirishda ta’lim-tarbiyaning tutgan o‘rni beqiyosdir. Bugungi globallashuv davrida yosh avlodni barkamol inson etib tarbiyalash, ularning qalbida milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, vatanparvarlik, halollik, ijtimoiy faollik kabi sifatlarni shakllantirish dolzarb masalaga aylangan.

Ta’lim jarayonida pedagogik yondashuvlarning to‘g‘ri tanlanishi va izchil amalga oshirilishi orqali shaxsning axloqiy va ma’naviy tarbiyasi samarali yo‘lga qo‘yiladi. Ushbu maqolada uzluksiz ta’lim tizimi doirasida shaxs tarbiyasiga oid muhim jihatlar, ayniqsa ma’naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishning mazmun-mohiyati hamda amaliy ahamiyati yoritiladi.

Uzluksiz ta’lim – bu inson hayoti davomida doimiy ravishda bilim, ko‘nikma va malakalarni egallab borish jarayonidir. Bu jarayon faqat bilim berish bilan cheklanib qolmay, balki shaxsning ma’naviy-axloqiy jihatdan shakllanishiga ham xizmat qiladi. Shaxs tarbiyasi, ayniqsa uning ma’naviy kamoloti, jamiyatning ijtimoiy-madaniy taraqqiyoti uchun asosiy omillardan biridir. Ma’naviy kamolot insonning ichki dunyosining boyligi, axloqiy pokligi va jamiyatda tutgan o‘rni bilan belgilanadi. Ta’lim jarayonida axloqiy fazilatlar – halollik, adolat, mehnatsevarlik, vatanparvarlik kabi sifatlarni shakllantirish orqali sog‘lom jamiyat poydevori yaratiladi. Bunda pedagogik yondashuvlar, zamonaviy o‘quv metodlari va tarbiya uslublari muhim ahamiyat kasb etadi.

Milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan ta’lim shaxsda o‘zligiga sodiqlik, madaniyatlararo bag‘rikenglik va ijtimoiy faollikni shakllantirishga xizmat qiladi. Uzluksiz ta’lim tizimida tarbiya berish jarayonining har bir bosqichi – maktabgacha, umumiy o‘rta, kasb-hunar, oliy va oliy o‘quvdan keyingi ta’lim – shaxsning ma’naviy kamoloti uchun izchil va uyg‘un tarzda tashkil etilishi zarur. Shuningdek, pedagogning shaxsiy namunasi, ta’lim muassasasidagi muhit va oila bilan hamkorlik shaxs tarbiyasida muhim o‘rin tutadi. Halollik va vatanparvarlik kabi fazilatlar nafaqat darsliklar, balki hayotiy misollar, ijtimoiy faoliyatlar orqali

o‘rgatilgandagina samara beradi. Shu bois, uzluksiz ta’lim jarayonida yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularni jamiyatdagi islohotlarda faol ishtirok etishga undash ham muhim vazifalardan biridir.

Pedagogik yondashuvlarning individual va integrativ shakllari orqali har bir o‘quvchining shaxsiy ehtiyoj va qiziqishlarini hisobga olgan holda, ularni mustaqil fikrlovchi, ijtimoiy mas’uliyatli, ma’naviy boy inson etib tarbiyalash mumkin. Bunda dars jarayonidagi muloqot, muammoli vaziyatlar, amaliy topshiriqlar va loyiha ishlari yoshlarning hayotiy qadriyatlarni anglashiga yordam beradi. Vatanparvarlik ruhida tarbiya berish esa, avvalo, ona yurti tarixini, madaniyatini, buyuk ajdodlarini tanish, ularning ibratli hayoti asosida o‘quvchilarda faxr va mas’uliyat tuyg‘usini shakllantirish orqali amalga oshiriladi.

Xulosa qilib aytish joizki, uzluksiz ta’lim jarayoni shaxsning har tomonlama kamol topishida, ayniqsa uning ma’naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Shaxs tarbiyasi nafaqat bilim berish, balki uni halollik, vatanparvarlik, adolatparvarlik kabi fazilatlar bilan boyitishga qaratilgan bo‘lishi lozim. Pedagogik yondashuvlarning to‘g‘ri qo‘llanilishi, qadriyatlarga asoslangan ta’lim mazmunining izchil olib borilishi orqali yosh avlodda ijtimoiy faollik, mustahkam hayotiy pozitsiya, jamiyatda o‘z o‘rnini topish istagi shakllanadi.

Shunday ekan, bugungi kunda uzluksiz ta’lim tizimida ma’naviy tarbiya masalasiga alohida e’tibor qaratish, bu boradagi ishlarni yanada takomillashtirish va tizimlashtirish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. Bu esa, o‘z navbatida, jamiyatning barqaror va farovon taraqqiyotiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida” Qonuni. – T.: Adolat, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Uzluksiz ta’lim konsepsiyasi” (2019 yil).
3. Yo‘ldoshev Q. Ma’naviyat asoslari. – T.: O‘zbekiston, 2002.
4. To‘xtasinov Sh. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: Fan va texnologiya, 2019.
5. Qodirova N. Shaxs tarbiyasi va ma’naviy kamolot asoslari. – T.: Ilm Ziyo, 2021.

YUQORI MALAKALI KADRLAR TAYYORLASHNI UZLUKSIZ TIZIMINI TASHKIL ETISH

Kurbanova G.B., DPI dotsenti
gullolakurbanova077@gmail.com
Istamkulova F.X.,
Guliston sh. 16-maktab o‘qtuvchisi

Аннотация: ushbu tezisda oliy o‘quv yurtlarida iqtidorli talabalarni aniqlash, tanlash va malakali kadrlar tayyorlash uchun bajariladigan ishlar tizimini tashkil etish va amalga oshirish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: iqtidorli, ijodiy, malakali, kadrlar, tizim, ilm-fan, innovatsion, integratsiya, kompazitsiya, kommunikativ, funktsiya**,** biznes, menejment.

Аннотация: в данном тезисах рассматриваются вопросы организации и реализации системы выполняемых работ в высших учебных заведениях по выявлению, отбору одаренных студентов и подготовке квалифицированных кадров.

Ключевые слова: талантливый, творческий, квалифицированный, кадровый, системный, научный, инновационный, интеграционный, композиционный, коммуникативный, функциональный, деловой, управленческий.

Annotation: in this article, the issues of identification, selection and implementation of the system of work to be carried out for the training of qualified personnel of senior students in higher educational institutions are covered.

Keywords: management, creative, skilled, personnel, system, science, innovation, integration, composition, communicative, function, business, management.

Hozirgi kunda ilm-fan sohasida yuksak natijalarga erishish uchun uning turli yo‘nalishlari bo‘yicha chuqur bilimlarga ega bo‘lish zarur. Zamonaviy kompyuterlarning imkoniyatlari va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanmay ilm-fan soxasida yuksak marralarga erishib bo‘lmay qoldi. Axborot texnologiyalaridan foydalanish va ularni ilm-fan sohalariga keng qo‘llash malakasiga ega bo‘lish uchun esa xorijiy tillarni mukammal bilish talab qilinmoqda.

Ilm-fanning erishgan yutuqlarini chuqur o‘rganib, ularni yanada rivojlantirishga hissa qo‘sha olishi uchun, bu sohaga kirib keluvchi yoshlar yuksak qobiliyat va imkoniyatlarga ega bo‘lishi, yuqori malakali ustozlar bilan hamkorlikda ilmiy yo‘nalishni maqsadli tanlashi, faoliyatini zamonaviy metodologiya, tizim, texnologiya va dasturlar asosida yuritishi zarur.

Respublikamiz ta’lim tizimining yoshlarni ilm-fan sohasiga tanlov asosida jalb etish, ularni istak, imkoniyat va qobiliyatlarini maqsadli yo‘naltirish, ilmiy faoliyatni kompleks dasturlar asosida tashkil etish tajribasi va erishilayotgan natijalarning salmog’i ortib bormoqda. OTMlarda iqtidorli yoshlar bilan ish olib borish dastur va nizomlari ishlab chiqilgan, tashkil etilgan iqtidorli yoshlar akademiyalari Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi tasdiqlagan umumiy nizom va dasturlar asosida faoliyat yuritishmoqda. Natijada ilm-fan, madaniyat, sport, zamonaviy texnika, texnologiya, ishlab chiqarishni rivojlantirish va boshqa sohalarda yuqori natijalarga erishayotgan yoshlarning soni kundan-kunga ortib bormoqda.

Bu boradagi ishlarning sifat va samarasini yanada oshirish metod, tizim va texnologiyalarini yaratish ustida OTMlarda ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda.

Tadqiqotlarning asosiy maqsadlari jumlasiga iqtidorli talabalarni bakalavriyat yo‘nalishida o‘qishi davomida ilmiy faoliyat bilan uzluksiz va samarali shug’ullanib tasdiqlangan ilmiy ish mavzusi bo‘yicha yuqori ko‘rsatkichlarga erishish bilan bir qatorda kelajakda mustaqil ilmiy faoliyat yuritish malakasini egallashini taminlaydigan tadbirlar tizimi va texnologiyasini yaratish kiritildi. Tahlillar tadqiqotning maqsadlariga erishish uchun quyidagi vazifalarni hal etish tashkiliy choralari va metodlari-ni takomillashtirish ustida izlanishlar olib borish zarurligini ko‘rsatdi.

1. Yoshlarda ilm-fan sohasida yuksak natijalarga erishish orzu, istak, havas va maqsadlarni shakllantirish, bu sohaga ularning qobiliyat va imkoniyatlarini baholab jalb etish hamda maqsadli yo‘naltirish dastur va metodlarini qo‘llashning samarali tizimini belgilash.

Ilm-fan sohasida faoliyat yuritmoqchi bo‘lgan iqtidorli talaba bu sohaning istalgan yo‘nalishiga birinchi qadamni qo‘yishdan oldin uning qay darajada rivojlanib borayotgani, echimini kutayotgan dolzarb muammolari, kelajakda yuksak marralarga

erishishi uchun bu sohaning ko‘p qirralarini mukammal egallashi zarurligi haqida bir oz bo‘lsada tasavvur va tushunchalarga ega bo‘lishini ta’minlash katta ahamiyat kasb etadi.

2. Yoshlarni ilm-fanning insoniyat uchun katta ahamiyat kasb etuvchi ustivor yo‘nalishlarida mehnat qilib yuksak natijalarga erishishini ta’minlovchi ilmiy faoliyat metod va texnologiyalarini joriy etish.

3. Olim va mutaxassislarni yoshlarni ilm-fanning yuksak cho‘qqilari sari etaklashning zamonaviy metod va texnologiyalarini mukammal egalashi va amaliyotga joriy etishini ta’minlovchi chora-tadbirlarni takomillashtirish.

4. Yoshlarni tarbiyalash va ilm-fan soxasida yuksak marralarga olib kelishi tarixdan ma’lum bo‘lgan ustoz-shogird metodini samarali qo‘llash va bunday vazifani amalga oshirish malakasini mukammal egallagan iqtidorli yosh olimlarni tayyorlashning zamonaviy tizim va metodlarini joriy etish.

5. Yoshlarning ilm-fan soxasida erishgan yutuqlarini amaliyotga joriy etish, Xalqaro grantlar va innovatsion loyihalarni bajarishda faol ishtirok etish hamda bozor iqtisodiyoti sharoiti talablari asosida samarali faoliyat yuritish malakasini shakllantirish metod va texnologiyalarini takomillashtirib joriy etish va b.

Mamlakatimizda istiqbolli yoshlarni qo‘llab quvvatlash, ularni iqtidorini ro‘yobga chiqarish, ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatini samarali yo‘lga qo‘yish uchun qo‘shimcha shart-shvroitlar yaratish bo‘yicha izchil chora-tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda.

Shu bilan birga, ulg’ayib kelayoyotgan yosh avlodning ilm egallashga bo‘lgan ishtiyoqi va inteletual salohiyatini oshirish, shuningdek, xalqaro maydonda mamlakatimiz nufuzini yanada yuksaltirish uchun iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini takomillashtirish zarurati mavjud.

Yoshlarni amalga oshirilayotgan islohatlarning faol ishtirokchisiga aylantirish, ilm-fanni o‘zlashtirishga bo‘lgan rag’batini oshirish, izlanuvchanlik va yaratuvchanlik faoliyatiga keng jalb qilish, jahon miqyosida vatanimiz dovrug’ini keng taratgan ajdodlarga munosib avlodlarni tarbiyalashimiz zarur. Buning uchun iqtidorli yoshlarni aniqlash, ular faoliyatini ilmiy va uslubiy jihatdan ta’minlab borish, ilg’or tajribalarni ommalashtirish va ular asosida ta’lim muassasalari uchun tavsiya va qo‘llanmalar ishlab chiqish. Yoshlar o‘rtasida mahalliy va xalqaro shu jumladan, nodavlat fan olimpiadalarni tashkil etish ularning xalqaro olimpiadalarda ishtirokini ta’minlash. Yuqori malakali mutaxassislarni jalb qilgan holda olimpiadalar uchun doimiy yangi nazorat materiallarini ishlab chiqish, xalqaro olimpiadalari ishtirokchilarini yuqori malakali mutaxassislar. Shu jumladan, olimlar, professor-o‘qituvchilar, xorijlik mutaxassislarni jalb qilgan holda tayyorlash.

Respublika Oliy ta’lim muassasalarida innovatsion korparativ hamkorlik integratsiyasini amalga oshirish eng dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Bugungi kunda ta’lim inson faoliyatining barcha sohalariga yangi texnologiyalarni joriy etishyu raqobatbardoshlikni oshirish, turmush darajasini ko‘rishning muhim shartiga aylanib bormoqda. Ko‘pgina mamlakatlarda oliy maktabning oshib borayotgan rolini hisobga olgan holda uni rivojlantirish strategiyasi milliy strategiya

ustuvorliklari bilan belgilanadi va mazkur strategiya OTM sifatini oshirish hamda uni imkoniyatini kengaytirishga yo‘naltirilmoqda.

Hozirgi kunda OTM va ish beruvchilar orasidagi hamkorlikda turli muammolar mavjud. OTM o‘z bitiruvchilarini bilimdon deb hisoblasalarda, ular ish beruvchi talablariga aksariyat holatlarida etarli darajada javob bermayaptilar. Ko‘pgina bitiruvchilar boshqa mutaxassislik bo‘yicha ishlashga yoki qayta tayyorlov kurslarida o‘qishlariga to‘g’ri kelyapti. Shulardan kelib chiqib aytish mumkinki, OTM va potentsial ish beruvchi o‘rtasidagi dolzarb masala bo‘lib qolmoqda.

OTM, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi – OTM, fan va ishlab chiqarishdagi yutuqlar va salohiyatlardan birgalikda foydalanish. Avvalo tayyorlash muhiti, malakani oshirish va qayta tayyorlash hamda birgalikdagi ilmiy izlanishlar olib borishda o‘z ifodasini topadi. Amaliyotda integratsiya deganda, bir maqsadda birlashgan bir necha subektlarni birgalikda ish olib borishi tushiniladi. Integratsiya turli soha va darajalarni o‘z ichiga olgan holda o‘zida kompazitsion va kommunikatsion funktsiyalarni namoyon etadi.

Kompazitsion funktsiya – integratsiyani tarkibi va strukturasi, birlashgan subektlarni norasmiy va normativ chegaralarni va ularni mutaxassisliklarini birlashtiradi.

Kommunikativ funktsiya - subektlar aro koperatsiyalar shakli va tarkibini, aloqa va o‘zaro birlashmalarini, ularning printsip va mexanizmlarini yangi sharoitlarga moslashuvni ifodalaydi.

Bugungi rivojlanish davrida jahonda “uchlik speral” ilmiy ishlab chiqarish interatsiyasi modeli keng tarqalgan bo‘lib (OTM ishlab chiqarish korxonasi muassasalari – fanlar akademiyasi institutlari) fanlar akademiyasi – oliy ta’lim – ishlab chiqarish korxonalari.

OTM va korxona hamkorligi:

1. Korxonani qiziqishi (malakali kadrlarni doimiy ishga olish, amaliy tayyorlash maqsadida talabalarni vaqtinchalik ishga olish, tadqiqot va ishlab chiqarishga talabalarni jalb qilish, ilmiy ishlab chiqarish va maslahatlarga professor-o‘qituvchilarni jalb qilish, malakali mutaxassislar tayyorlashda ish beruvchi so‘rnini kuchaytirish):

2. OTM (kafedra) qiziqishi (bitiruvchilarni ishga joylashtirishda qatnashish, aniq kurs va diplom ishlarini korxona muammolari bilan bog’lash, mutaxassislarni tayyorlashda ish beruvchi monitoringini olib borish, talabalarni amaliyot bazasi bilan ta’minlash, tadqiqot va ishlab chiqarishda buyurtmalar olish, korxona ishchilarini qayta tayyorlashga qabul qilish)

3. Talabaning qiziqishi (chuqur bilimga ega bo‘lish, aniq mutaxassisilik bo‘yicha malakaga ega bo‘lish, aniq yo‘nalishda ilmiy ish olib borish, ma’lum ko‘rinishdagi rag’batlanish, ish bilan ta’minlanish)

Yuqorida keltirilgan tizimdan quyidagilar talabaning malakasiga ta’sir qiluvchi omil hisoblanadi:

1. Umum OTMlararo strukturalar ta’siri
2. Mutaxassislik kafedraning ta’siri, jumladan:

Past kurs talabalarini mutaxassislikka jalb qilish tizimi;

Etakchi kurs talabalarini tayyorlash tizimi;

O‘qituvchilar ta’siri;

Maxsus ta’lim texnologiyalari asosida talabalarni ijtimoiy qo‘llash tizimi.

3. Biznes va menejment vakillarining ta’siri
4. Ota-onalarning ta’siri
5. O‘qituvchilarning ta’siri
6. OTMning ichki reytinggi

Hozirgi rivojlanish vaqtida malakali talaba o‘z ustida ishlashi shaxsini o‘stirishi lozim bo‘ladi. Chunki hozirgi kunda ishga joylashishdagi talablar juda yuqori. Malakali talaba o‘qishni bitirgandan so‘ng mutaxassisligi bo‘yicha kafolatlangan ish joyiga ega bo‘lishi kerak va kelajakda o‘z mutaxassisligi bo‘yicha etuk mutaxassis, xar tomonlama raqobatbardosh bo‘lishi, ham bilim jihatdan, ham shaxs sifatida kompetentli bo‘lib etishishi kerak.

OTMda korxona muammolarini o‘rganish, ushbu muammolar asosida malakaviy bitiruv ishlariga ilmiy mavzular berish kerak bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konseptsiyasi yaratilgan va 2019 yil 8 oktyabr PF -58G’47 sonli Prezident farmoni bilan tasdiqlangan. Ushbu farmonda quyidagi vazifalar belgilab berilgan:

Ta’limning ishlab chiqarish korxonalari va ilmiy tadqiqot institutlari bilan o‘zaro manfaatli hamkorligini yo‘lga qo‘yish.

Talaba yoshlar ta’lim-tarbiyasi uchun qo‘shimcha sharoitlar yaratishga qaratilga kompleks chora-tadbirlarni o‘z ichiga olgan beshta tashabbusni amaliyotgan tadbiq etish.

Oliy ta’lim ilmiy izlanuvchi talabalarining yuqori impakt – faktorga ega, nufuzli xalqaro ilmiy jurnallarda maqolalar chop etishi, maqolalarga ixtiboslik ko‘rsatgichlarini oshishi shuningdek respublika ilmiy jurnallarining xalqaro ilmiy texnik bazasiga bosqichma-bosqich kiritilishini ta’minlash. Shu bilan birgalikda ushbu farmon bilan oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konseptsiyasi va 2019 yilda amalga oshirish bo‘yicha “yo‘l xaritasi” ham tasdiqlangan. Ushbu yo‘l xaritasi orqali bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan vazifalar belgilab berilgan.

Konseptsiyada quyidagi vazifalar bajarish ko‘zda tutilgan:

Iqtidorli yoshlar orasidan oliy ta’lim muassasalariga talabalarni saralab olish mexanizmini yaratish; Oliy ta’lim muassasalari ilmiy faoliyati xududlarni ijtimoiy iqtisodiy rivojlantirish istiqbollaridan kelib chiqib tashkil etish, tahlillar asosida innovatsion rivojlanishni prognozlashtirish faoliyatini yo‘lga qo‘yish; Innovatsion faoliyat tadqiqot natijalarini amaliyotga keng joriy etish, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish, ilmiy tadqiqot ishlariga iqtidorli yoshlarni jalb etish, ta’lim, fan va ishlab chiqarishning mustaxkam integratsiyasini ta’minlash; Ilmiy tadqiqot ishlari ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlari mavjud muammolar echimiga qaratilishini ta’minlash; Bundan tashqari ushbu konseptsiyada oliy ta’lim tizimini rivojlantirishning strategik maqsadlari va ustuvor yo‘nalishlaridan, quyidagi vazifalarni bajarish zarurligi belgilab berilgan:

1. Oliy ma’lumotlilar tayyorlash sifatini oshirish.Ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalar va zamonaviy usullarni joriy etish.Ilmiy tadqiqot ishlarini natijadorligi oshirish.Yoshlarni ilmiy faoliyatga keng jalb etish, ilm-fani innovatsion infratuzilmasini shakllantirish.Ma’naviy-ma’rifiy ishlar ta’sirchanligini oshirish

2. Yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash jarayoniga kadrlar buyutmachilarini faol jalb etish

Yuqorida belgilab berilgan vazifalarni amalga oshirish Konseptsiyaning bajarilish natijasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.M.Mirziyoev. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qa’tiyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. T.- “O‘zbekiston”-2017y 592-bet
2. Sh.M.Mirziyoev. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga murojaatnomasi. 2020y. 24-yanvar. T.-“Tasvir” nashriyoti 2020y 72-bet.
3. Sh.M.Mirziyoev. Erkin va farovon, demakratik O‘Zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T.-“O‘zbekiston” NMIU, 2017y 56-bet.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. Iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g’risida. Toshkent sh 2019 y 6 may.

TA’LIM FAOLIYATIDA TEATR PEDAGOGIKASIDAN FOYDALANISH TAMOYILLARI

Po‘latova O.,
GDPI Pedagogika yo‘nalishi magistranti
Gmail:obida.pulatova1993@gmail.com
Ilmiy rahbar: **Samatova D.**

Anotatsiya: ushbu tezisda teatr pedagogikasining mazmuni, uning asosiy tamoyillari va ta’lim tizimidagi ahamiyati yoritilgan. Teatr pedagogikasi – bu teatr san’ati va ta’lim jarayonining uyg‘unlashuvi orqali shaxsni har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik yo‘nalishdir. U o‘quvchilar va talabalarni faollikka undash, ularning emotsional-intellektual salohiyatini rivojlantirish, ijodiy fikrlash va muloqot madaniyatini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi.

Kalit so`zlari: teatr pedagogikasi, ta’lim jarayoni, dramatik usullar, o‘yin texnologiyalari, pedagogik san’at, ijodiy rivojlanish, emotsional ta’lim, aktyorlik elementi, pedagogik innovatsiya.

Аннотация: в данном тезисах рассматривается понятие театральной педагогики, её основные принципы и значение в образовательной системе. Театральная педагогика — это педагогический подход, интегрирующий искусство театра в учебный процесс с целью всестороннего развития личности. Она служит мощным инструментом для мотивации учащихся, развития их эмоционального и интеллектуального потенциала, а также формирования креативного мышления и культуры общения.

Ключевые слова: театральная педагогика, образовательный процесс, драматические методы, игровые технологии, педагогическое искусство, творческое развитие, эмоциональное воспитание, актёрские элементы, педагогические инновации.

Abstract: this article explores the concept of theatre pedagogy, its fundamental principles, and its significance within the education system. Theatre pedagogy is a pedagogical approach that integrates the art of theatre with educational processes to support the comprehensive development of an individual. It serves as a powerful tool for motivating students, enhancing their emotional and intellectual potential, and fostering creative thinking and communication culture.

Keywords: theatre pedagogy, educational process, dramatic methods, game-based technologies, pedagogical art, creative development, emotional education, acting elements, pedagogical innovation.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quv jarayonini takomillashtirish, yosh avlodda estetik dunyoqarashni shakllantirish, kreativ fikrlash, hissiy idrok va ijodiy salohiyatni rivojlantirish dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Ayniqsa, shaxsga yo‘naltirilgan ta’limda teatr pedagogikasi g‘oyalaridan foydalanish orqali bu maqsadlarga erishish mumkin. Teatr san’ati va pedagogika o‘rtasidagi o‘zaro yaqinlik, bir-birini to‘ldiruvchi jihatlar o‘quvchilar bilan ishlashda yangicha yondashuvlarni taqozo etmoqda. Shu munosabat bilan Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev quyidagicha ta’kidlaydi: *“Har bir bolaga yondashuv individual bo‘lishi kerak. Ta’lim jarayoni nafaqat bilim berish, balki bolaning shaxsiyati, iste’dodi, his-tuyg‘ulari bilan ishlash jarayoni bo‘lishi kerak”*. [1].

Ushbu fikr teatr pedagogikasi mohiyati bilan bevosita uzviy bog‘liq bo‘lib, uning amaliyotda qo‘llanilishi ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Teatr pedagogikasi – bu ta’lim jarayoniga teatr san’ati elementlarini tatbiq etish orqali shaxsni har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladigan ijodiy va ta’sirchan pedagogik yondashuvdir. Unda o‘qituvchining roli aktyor, rejissyor, sahnalashtiruvchi sifatida namoyon bo‘ladi. O‘quvchilar esa passiv tinglovchidan faol ijodkor subyektga aylanishadi.

Ushbu maqolaning maqsadi – teatr pedagogikasi tushunchasini ochib berish, uning asosiy g‘oyalari va ta’lim jarayonida qo‘llanish imkoniyatlarini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat. Agar teatr pedagogikasi g‘oyalari ta’lim faoliyatiga samarali integratsiya qilinsa, o‘quvchilarning dars jarayoniga bo‘lgan qiziqishi, emotsional ishtiroki va ijodiy fikrlashi ortadi, shuningdek, ta’lim sifatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Ta’lim faoliyatida teatr pedagogikasidan foydalanishda quyidagi tamoyillar asosiy o‘rin tutadi:

Ijodiy faoliyat tamoyili. Bu tamoyil o‘quvchini dars jarayonining passiv ishtirokchisidan faol ijodiy subyektga aylantirishni ko‘zda tutadi. Teatr elementlari orqali bola o‘zini erkin ifoda etadi, fikrini obrazli yetkazishga intiladi. Bu haqda pedagog olim L.S.Vygotskiy shunday deydi: *“Bolalar dramasi, teatr va rolda o‘ynash – bu bola tafakkurining ijodiy qirralarini shakllantiradi”*. [2]

Masalan, o‘quvchilarda so‘z boyligini oshirish, obrazli ifodalash ko‘nikmasini rivojlantirish maqsadida o‘qituvchi o‘quvchilarga bitta oddiy so‘z beradi (masalan, “quvonch”, “yolg‘izlik”, “bahor”) va shu so‘z asosida kichik dramatik sahna, she’r, hikoya yoki pantomima tayyorlashni topshiradi.

O‘quvchilar mustaqil ijod qiladi va o‘z ishlarini namoyish etadi. Yakunda ular o‘z ishlarini qanday yaratilgani, qanday hislar bilan to‘ldirilgani haqida suhbatlashadi.

Emotsional-ta’sirchanlik tamoyili. Teatr vositasida ta’limda emotsional holatlarni boshqarish, hissiy tarbiya berish muhim o‘rin tutadi. Bu orqali o‘quvchilar o‘z kechinmalarini anglaydi, boshqalarning tuyg‘ulariga hamdardlik bildiradi. Psixolog M. Bakhtinning ta’kidlashicha: *“Estetik va emotsional idrok bola shaxsiyatining shakllanishida kuchli vositadir”*. [3]

Masalan, o‘quvchilarning hissiy idrok va empatiya qobiliyatini rivojlantirish maqsadida o‘qituvchi his-tuyg‘ulardan birini aytadi (masalan: “g‘azab”, “hayrat”, “xursandchilik”, “qo‘rquv”). O‘quvchilar bu tuyg‘uni yuz ifodasi, tana harakati va

ovoz orqali ifodalaydi.Boshqa o‘quvchilar bu holatni qanday tushunganini aytib beradi. Bu orqali tuyg‘ularni anglash va ifodalash ko‘nikmasi rivojlanadi.

Sahnalashtirish va rolga kirish tamoyili. O‘quvchi o‘zlashtirayotgan bilimlarni obrazlar orqali amalda ko‘rsatadi, bu esa bilimni chuqur va mustahkam egallashiga xizmat qiladi. Aktyorlik faoliyati orqali shaxsiy ishtirokni kuchaytirish bu tamoyilning asosiy mohiyatidir.

O‘qituvchi esa bu jarayonda rejissyor rolini bajaradi. Masalan, o‘quvchilar bilimlarini amaliyot orqali mustahkamlash maqsadida tarix darsida – tarixiy voqea yoki shaxs haqida o‘quvchilar rollarga bo‘linib, sahna ko‘rinish tayyorlashadi (masalan: Sohibqiron Amir Temur bilan suhbat, tarixiy sud jarayoni, hokimlik yig‘ilishi).Bu usul orqali tarixiy shaxslar faoliyatini chuqur tushunishga erishiladi. [4]

Kommunikativlik tamoyili. Teatr dars jarayonida o‘zaro muloqotni kuchaytirish vositasi sifatida xizmat qiladi. O‘quvchilar o‘rtasida erkin fikr almashinuvi, jamoada ishlash, o‘zini to‘g‘ri ifodalash ko‘nikmalari rivojlanadi. Bu haqda N.V. Rozov: *“Teatr – bu nutqiy madaniyat, ijtimoiy muomala maktabidir”* – deb ta’kidlaydi. Masalan, o‘quvchilarda jtimoiy muloqot va ishoraviy ifoda ko‘nikmasini rivojlantirish maqsadida o‘quvchilarga topshiriq beriladi – biror voqeani (masalan: nonvoyxona, maktab kutubxonasi, ko‘cha holati) faqat imo-ishora va harakat bilan sahnalashtirish. Qolgan o‘quvchilar nima bo‘layotganini taxmin qilishga harakat qiladi. So‘ngra o‘zaro fikr almashiladi. [5]

Hayotiylik va real voqelik bilan uyg‘unlik tamoyili. Teatr o‘quvchini real hayotdagi vaziyatlar asosida o‘ylashga, o‘z harakatlarini baholashga o‘rgatadi. Har bir rolda hayotiy tajriba mujassam bo‘lib, bu bola dunyoqarashining kengayishiga xizmat qiladi. [6]

Misol uchun O‘quvchilarda turli ijtimoiy vaziyatlarda to‘g‘ri harakat qilish ko‘nikmalarini shakllantirish maqsadida o‘qituvchi o‘quvchilarga quyidagi hayotiy vaziyatlardan birini tanlashni taklif qiladi:

1) Do‘sti bilan kelishmovchilik;

2) Uyda ota-onasi bilan nizoli holat;

3) Yangi muhitda o‘zini tutish.Har bir guruh shu holatni kichik sahnachaga aylantirib, rolga kiradi va harakat qiladi.

Mashg‘ulotdan so‘ng umumiy muhokama qilinadi: kim qanday harakat qildi, to‘g‘rimi, yaxshilash mumkinmi? Teatr pedagogikasining asosiy yutug‘i – o‘quvchini dars jarayonining passiv ishtirokchisidan faol ijodiy subyektga aylantirishidadir. Bu esa quyidagi teatr vositalari orqali amalga oshiriladi:

Rol o‘ynash (dramatizatsiya): O‘quvchilar biror hikoya yoki tarixiy voqeani sahnalashtirish orqali uni chuqurroq anglab yetadi. Bu usul, ayniqsa, ona tili, adabiyot, tarix fanlarida juda samarali hisoblanadi.

Imo-ishora va tana harakati orqali o‘qitish: Pantomima yoki jonsiz ifoda elementlari orqali o‘quvchilarda noverbal muloqot, tananing ifoda vositasi sifatidagi imkoniyatlari kengayadi.

Obraz yaratish texnikalari: O‘quvchi biror obrazni yaratish jarayonida nafaqat voqeani tushunadi, balki uni o‘z hayoti bilan bog‘lab ko‘ra oladi. **Improvizatsion o‘yinlar:** Bu usul tafakkurni ochadi, ijodkorlikni kuchaytiradi va muammoli vaziyatlarda tez va moslashuvchan fikrlashga o‘rgatadi.

Sahna va makon muhitining yaratish: Darsni teatr makoni tarzida tashkil qilish – dekoratsiya, yorug‘lik, fon musiqasi yordamida o‘quvchilarni mavzuga to‘liq sho‘ng‘itish imkonini beradi. "Teatr vositalarining ta’lim jarayoniga joriy etilishi o‘quvchilar tafakkurining yangicha o‘sish bosqichini yuzaga chiqaradi. Bu esa pedagogikaning yangi bosqich – madaniyatlararo, emotsional va obrazli ta’limga o‘tishini anglatadi" (Karimova, 2019, 3-bet). [6]

Teatr pedagogikasi nafaqat sahna san’atining o‘qitishdagi estetik ko‘rinishi, balki o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladigan kuchli didaktik vosita sifatida o‘zini namoyon qilmoqda. Mazkur maqolada teatr pedagogikasining asosiy tamoyillari, teatriy yondashuvlar orqali ta’limiy muhitni jonlantirish imkoniyatlari yoritildi.

Xulosa qilib aytganda, bu esa o‘quvchilarning motivatsiyasi, mustaqil fikrlashi va shaxsiy faolligini oshiradi.Pedagogning aktyorga xos qobiliyatlarni egallashi – ya’ni, obraz yaratish, hissiyotlar bilan ishlash, tinglovchiga ta’sir ko‘rsatish – ta’lim samaradorligini keskin oshiradi. Shuningdek, teatr elementlari yordamida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning predmetga nisbatan qiziqishini oshiradi, guruh bilan ishlash, tanqidiy fikrlash, muammoni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Pedagogik amaliyotga teatr vositalarini integratsiyalash – bu zamonaviy ta’limning shaxsga yo‘naltirilgan, emotsional-intellektual rivojga qaratilgan yondashuvlariga to‘la mos keladi.O‘qituvchilar teatr yondashuvlarini qo‘llash orqali o‘z metodikasini boyitishi, o‘quvchilar bilan ijodiy, interaktiv, hissiy jihatdan boy muhitda ishlashi mumkin. Shunday qilib, teatr pedagogikasi nafaqat madaniy-estetik tarbiya vositasi, balki **ta’limda insonparvarlik, obrazlilik, o‘quvchining ichki dunyosiga kirib borish** kabi tamoyillarni amalda tatbiq etish imkoniyatini beradi. Bu yondashuv bugungi global o‘zgarishlar sharoitida dolzarb bo‘lib, ta’lim sifati va mazmunini yangilashda muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2020, oktyabr 30). *Ta’lim sohasidagi muammolar,* ularni hal etish va ta’lim sifatini oshirishga bag‘ishlangan videoselektor yig‘ilishi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti rasmiy veb-sayti.

2. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.

3. Bakhtin, M. M. (1981). The Dialogic Imagination: Four Essays. University of Texas Press.

4. Korotkova, E. V. (2012). Teatral'naya pedagogika kak sredstvo razvitiya tvorcheskoy aktivnosti detey. Moskva: Prosveshchenie.

5. Rozov, N. V. (2008). Kommunikativnaya kultura v obrazovanii. Sankt-Peterburg: Piter.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОХОДЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Элмуродова С.Х.,
к.п.н., доцент кафдры социальной
и профессиональной педагогики
ГОУ «ХГУ имени академика Б.Гафурова»
Элмуродова У.К.,
магистрант 1-го курса
по специальности «Начальное обучение»

Аннотация. Статья посвящена одной из актуальных проблем современного образования, использованию дидактических игр в начальной школе. Автор особое внимание уделяет возрастным и индивидуальным особенностям младшего школьного возраста. В статье подчеркивается, что обучения в школах осуществляется в рамках реализации компетентностного подхода в обучении. Автором проанализированы работы выдающихся ученых психологов Д.Б.Эльконина, Л.С.Выготского, где ими дано научное определение и характеристика дидактическим играм. Автором проведены исследования о необходимости и важном значении использования дидактических игр в начальной школе.

Ключевые слова: младший школьный возраст дидактическая игра, игровая деятельность, логическое мышление, познавательные процессы, психические процессы, учебная деятельность, компетентностный подход.

Многие исследователи в своих работах рассматривали о важности и необходимости использования дидактических игр на уроках в младших классах. Младший школьный возраст отличается своими индивидуальными возрастными особенностями. Выдающиеся российские психологи Д.Б.Эльконин, Л.С.Выготский в своих исследованиях определяют, что игра является ведущей деятельностью детей дошкольного периода. В младшем школьном возрасте ребенок игра тоже является важном решении образовательных задач в процессе обучения.

Постепенно младший школьник из игровой деятельности переходит постепенно в учебную деятельность, где у него формируются необходимые умения и навыки, развиваются его логическое мышление. О возрастных особенностях детей младшего школьного возраста имеется большое количество исследований. Необходимо заметить, несмотря на то, что учебная деятельность является ведущей для младшего школьника, для него по-прежнему сохраняет свою актуальность ведущая деятельность дошкольного периода - игра.

Ученые утверждают, что игровая деятельность и учебная деятельность - две совершенно разные деятельности, и что существуют между ними качественные различия. Как указывает Л.С.Выготский «школа отводит слишком мало места игре, сразу навязывая ребёнку подход к любой деятельности методами взрослого человека. Переход от игры ко взрослым занятиям слишком резок, между свободной игрой и школьными занятиями

получает ничем не заполненный разрыв. Тут нужны переходные формы» [2, с. 75].

Для этого учителю необходимо совершить плавный переход от игры к учебной деятельности. И в этом поможет дидактическая игра, которые можно считать эффективным способом перехода от одной деятельности к другой.

Педагогический энциклопедический словарь дает следующее определение понятию «дидактическая игра» - это специально создаваемые или приспособленные для целей обучения игры [5, с. 71].

Игры применялись при обучении детей дошкольного периода, но уже в 60-70 гг. постепенно их стали использовать в процессе обучения и младших школьников.

В Республике Таджикистан в связи с переходом на компететностный подход в обучении перед современным учителем ставятся новые цели и задачи.

Все это актуализирует задачу изучения деятельности учителя начальной школы с позиций теоретического осмысления основ обучения.

Это и определило актуальность нашего исследования, целью которого является использования дидактических игр при компетентностном подходе обучения современных школ в аспекте использования дидактических игр в ходе учебной деятельности младших школьников. В исследовании приняли участие 120 учителя городских и сельских школ, работающих в начальных классах.

Для достижения цели были поставлены следующие задачи:

Проанализировать современные образовательные стандарты на возможность определения использования дидактических игр.

Проанализировать учебные программы, учебные планы, составленные на компетентностом подходе в процессе обучения.

Определить учебные предметы, где они обладают наиболее большим потенциалом по использованию дидактических игр.

Выяснить причины затруднений, которые испытывают учитель при использовании дидактических игр в процессе обучения.

В своем исследовании мы использовали: анализ нормативной документации, наблюдение, провели опрос, беседу и интерпретацию полученных данных.

Изучение компетентностного подхода в обучении показало, что особое место в нём уделяется активным методам обучения. Одним из них является дидактическая игра, где есть возможность активизировать познавательные интересы младших школьников. В процессе исследования мы провели анкетирования с учителями младших классов. Были подготовлены ряд вопросов.

Представим анализ результатов проведенного исследования:

При ответе на вопрос: «Какие задачи выполняет дидактическая игра в процессе обучения в начальной школе?», были получены следующие

результаты. Учителя, располагая выбранные ими варианты ответов в порядке значимости, показали, что: 45 % опрошенных видят задачи дидактической игры заключаются в повышении интереса учащихся к предмету; 28 % - в формировании знаний, умений и навыков (ЗУН); 19 % - происходит постепенная адаптация младшего школьника в процесс обучения. Оставшиеся 8 % ответов приходятся на такие функции как: развитие психических процессов и познавательных процессов.

Был задан вопрос: Используете ли вы на уроке дидактические игры?

Почти все учителя ответили, что на уроке используют дидактические игры. Лишь различия заключалось в частоте использования дидактических игр учителем в процессе обучения. Так, 27 % учителей указали, что делают это 1 раз в неделю; 35 % учителей делают это 1 раз в две недели; 18 % учителей делают это 1 раз в месяц; 20 % опрошенных указали, что реже, чем 1 раз месяц. Мы сделали следующие выводы, что частота использования дидактических игр зависит от стажа работы учителя. Учителя, у которых стаж более 10 лет больше используют дидактические игры.

Последний вопрос, который был задан нами: «Действительно ли думаете о необходимости и важном значении использовании дидактических игр на уроке «, подавляющее большинство учителей (86) указали на важность и значимость использования дидактических игр в процессе обучения начальной школе, а лишь 14 % что возможно обходиться и без использования игр на уроке.

Кроме того, отвечая на вопрос: «Как Вы считаете, действительно ли дидактическая игра важна при организации обучения в начальной школе?», подавляющее большинство педагогов (86 %) указали на ее важность и значимость, а лишь 14 % показали, что возможно обходиться и без нее.

По исследованию ряда работ ученых, мы выделили ряд дидактических игр по содержанию, например: по образовательному содержанию; по степени развивающий и познавательной активности детей в игровой деятельности на уроках, совместной деятельности учителя младших классов и учащихся; по роли учащихся младших классов в игре, о проявления интереса к уроку посредством использования дидактических и, о роли преподавателя в игровой деятельности.

Перед использованием дидактических игр на уроке младших классов которые необходимо соблюдать некоторые правила и условия:

1. Игра должна иметь воспитательное значение
2. Игра должна иметь конкретное название.
3. В игре должны существовать игровые элементы.
4. В игре должны существовать обязательные правила, которые не должны нарушать в процессе их проведения
5. Игра должна содержать в себе элементы, которые развивают и хорошо запоминаются при групповой работе младшего школьника.

6. В игре должны младший школьник должен участвовать добровольно.

7.Учитель должен соблюдать педагогический такт и тактику при проведении дидактической игры.

8. Необходимо использовать красочные наглядные пособия, где младший школьник может успешно развивать свое внимание и наблюдательность

9. Приемы и формы, используемые в рамках дидактической игры, следует рассматривать не как цель, а как путь в решении дидактических задач.

В современной педагогике накоплен учителями начальных классах накоплен опыт по использованию дидактических игр в процессе компетентностного подхода в обучении.

Таким образом, мы сделали следующие выводы:

1. В современных школах накоплен достаточно опыт по использованию дидактических игр, который учителя начальных классах используют в рамках реализации компетентностного подхода в обучению.

2. Преподаватели начальных школ активно используют дидактические игры в процессе обучения.

3. Молодые преподаватели испытывают некоторые затруднения при использовании дидактических игр

4. Использование дидактических игр имеет большое значение для развития интеллектуальных способностей и развивает познавательные процессы младших школьников.

Список литературы:

1. Аникеева Н.П. Воспитание игрой: книга для учителя / Н.П. Аникеева. -М.: Просвещение, 1987. - 144 с.

2. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка / Л.С. Выготский // Вопросы психологии. - 1966. - № 6. - С. 74-75.

3. Львов М.Р. Методика преподавания русского языка в начальных классах: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / М.Р. Львов, В.Г. Го-рецкий, О.В. Сосновская. - М.: Издательский центр «Академия», 2007. - 464 с.

4. Миронова Р.М. Игра в развитии активности детей: книга для учителя / Р.М. Миронова. - Минск: «Народная асвета», 1989. - 176 с.

5. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б.М. Бим-Бад. - М.: Большая Российская энциклопедия, 2003. - 528 с.

TARBIYA JARAYONIDA VITAGEN YONDASHUVLAR ROLI VA AHAMIYATI

Boytemirova D.T.,
GDPI magistranti
Email: diyoraboytemirova@gmail.com

Annotatsiya: mazkur tezisda tarbiya jarayonida vitagen yondashuvlarning mazmun-mohiyati, ularning o‘quvchi shaxsini shakllantirishdagi roli va ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, vitagen texnologiyalar asosida o‘quvchilarning hayotiy tajribasidan samarali foydalanish orqali tarbiyaviy faoliyatni takomillashtirish imkoniyatlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: vitagen yondashuv, tarbiya jarayoni, shaxsiy tajriba, tarbiyaviy samaradorlik, qadriyatlar, pedagogik texnologiya, shaxs kamoloti.

Abstract: this article analyzes the essence of vitagenic approaches in the educational process, their role and significance in the formation of the student's personality. It also highlights the possibilities of improving educational activities through the effective use of students' life experience based on vitagenic technologies.

Keywords: vitagenic approach, educational process, personal experience, educational effectiveness, values, pedagogical technology, personal development.

"Vitagen" atamasi lotincha "vita" – hayot va "genesis" – kelib chiqish, rivojlanish degan so‘zlardan kelib chiqqan. Pedagogikada bu yondashuv shaxsning hayotiy tajribasini tarbiya va ta’lim jarayonida markazga qo‘yishni anglatadi. Vitagen yondashuvlar orqali bola yoki o‘quvchi hayotiy voqelikni tushunadi, real muammolarni tahlil qilishga o‘rganadi va o‘z shaxsiy pozitsiyasini shakllantiradi.

Bu yondashuvga ko‘ra, inson o‘zining individual hayotiy tajribasi asosida bilimlarni anglaydi va ularni shaxsiy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtiradi. Bu esa tarbiya jarayonini yanada chuqur, mazmunli va foydali qiladi.

Vitagen yondashuvlar quyidagi natijalarni beradi: •Tarbiyalanuvchining ijtimoiy moslashuvi osonlashadi;• Shaxsda ichki mas’uliyat, axloqiy kompas rivojlanadi;•O‘quvchi hayotdagi muammolarni ongli ravishda yechish ko‘nikmasini egallaydi;• Tarbiya jarayoni insonparvarlik, empatiya va bag‘rikenglik ruhida kechadi;• Shaxsning metakognitiv (ya’ni fikrlash jarayonini anglash va nazorat qilish) qobiliyatlari shakllanadi.

Vitagen texnologiyalari orqali o‘quvchilarning hayotiy tajribasidan samarali foydalanish, ularning shaxs sifatida rivojlanishiga yordam beradi. Bu texnologiyalar nafaqat ta’lim jarayonini samarali tashkil qilish, balki o‘quvchining shaxsini kamolga yetkazishda muhim vosita hisoblanadi.

1. Reflektiv yondashuv: O‘quvchilarga o‘z tajribalari, xatti-harakatlari va qarorlarini baholash imkoniyatini berish. Kolb (1984) tajriba asosidagi o‘rganish nazariyasida ta’kidlaganidek, o‘quvchilar o‘z tajribalarini tahlil qilish orqali yangi bilimlar hosil qiladi va o‘zgarishlarga tayyor bo‘lishadi.

2. Ijtimoiy faoliyatni o‘rgatish: O‘quvchilarga real hayotdagi vaziyatlarni tahlil qilish va yechimlar topish orqali ijtimoiy mas’uliyatni o‘rgatish. Bu yondashuv ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi va o‘quvchilarni jamiyatga moslashtiradi.

3. Mustaqil faoliyat: O‘quvchilarni mustaqil o‘rganishga, o‘z maqsadlarini belgilashga, o‘qish jarayonini boshqarishga undash. Bu ularning o‘z-o‘zini rivojlantirish va mustaqil fikrlash qobiliyatini oshiradi.

Vitagen yondashuvining o‘quvchi shaxsini shakllantirishdagi roli juda katta. Bu yondashuv o‘quvchining nafaqat akademik bilimlarini, balki uning axloqiy, ijtimoiy va psixologik jihatdan rivojlanishini ta’minlaydi.

Vitagen yondashuvi, avvalo, o‘quvchining hayotiy tajribasini ta’lim jarayonining markaziga qo‘yadi. Bu yondashuvda ta’lim nafaqat ma’lumotlarni uzatish, balki o‘quvchining o‘zi orqali o‘rganish jarayonining faol ishtirokchisi bo‘lishini ta’minlashga qaratilgan. Carl Rogers (1969) ta’limni shaxsiy tajriba orqali amalga oshiriladigan jarayon deb ta’kidladi va bu fikr vitagen yondashuvining asosiy tamoyili hisoblanadi.Vitagen yondashuvini ta’limda qo‘llash, o‘quvchilarga faqat bilim berish emas, balki ularni ijtimoiy faol, axloqan barqaror va psixologik jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Hayotiy tajriba va shaxsiy o‘zgarishga asoslangan o‘rganish har bir o‘quvchining shaxsiy ehtiyojlari va qiziqishlariga mos ravishda amalga oshiriladi. O‘quvchining shaxsiy tajribasi bilan bog‘lanmagan bilimlar tez orada unutiladi. Bu yondashuvda ta’limning asosiy vazifasi nafaqat ma’lumot berish, balki o‘quvchining shaxsiy o‘zini anglashiga yordam berishdir.

Shaxsiy tajriba va qiziqishlarga asoslangan ta’lim: Vitagen yondashuvining asosiy g‘oyalaridan biri shundaki, har bir o‘quvchi o‘ziga xos shaxsdir va ta’lim jarayoni uni shaxs sifatida hurmat qilishni talab qiladi. O‘quvchilarning shaxsiy tajribasi ularning o‘z qiziqishlari va ehtiyojlari asosida o‘rganishni tashkil qiladi. Bu o‘z navbatida o‘quvchilarni yanada faol va ishtirokchi qiladi, o‘z tajribalarini kengaytiradi.

Shaxsiy kamolot: O‘quvchilar o‘z-o‘zini anglashga, ijtimoiy mas’uliyatni tushunishga va shaxsiy qadr-qimmatlarni rivojlantirishga o‘rgatiladi. Shaxsning kamoloti — bu nafaqat akademik bilim, balki ahloqiy va ijtimoiy qadriyatlarni ham o‘z ichiga oladi. Dewey ta’kidlaganidek, ta’lim faqat bilim berish emas, balki o‘quvchini jamiyatga moslashtirish, uning hayotga tayyor bo‘lishini ta’minlashdir.

Ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish: O‘quvchi jamiyatdagi o‘rni va mas’uliyatini tushunib yetadi. Bu jarayon ijtimoiy muloqot orqali amalga oshiriladi. Vygotskiyning fikriga ko‘ra, o‘rganish ijtimoiy munosabatlar orqali rivojlanadi.

Vitagen yondashuvlar tarbiya jarayonini chuqur, samarali va shaxsga yo‘naltirilgan tarzda tashkil etishda muhim rol o‘ynaydi. Bu yondashuv orqali nafaqat axloqiy, balki ijtimoiy va psixologik jihatdan yetuk, barkamol shaxsni tarbiyalash mumkin. Zamonaviy pedagogika, ayniqsa, o‘zgaruvchan hayot sharoitida bolani hayotga tayyorlashda vitagen yondashuvlar imkoniyatlaridan to‘laqonli foydalanishni talab etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Toshpulatov, A. (2015). Tarbiya jarayonida innovatsion texnologiyalar (2-bosqich). Toshkent: Fan va texnologiya, 102-123.

2. Mavlonov, A. (2018). Pedagogik texnologiyalar va ularning ta'limdagi o‘rni. Toshkent: Akademiya, 89-110.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY PEDAGOGIK MAHORATINI RIVOJLANTIRISH ZARURIYATI

Tashmatova G.N.,
GDPI o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu tezisda bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy pedagogik mahoratini rivojlantirish zaruratini tahlil qiladi. Ta'lim tizimining asosiy ustunlaridan biri sifatida o‘qituvchilarning malakasi va kompetensiyalarini oshirish muhim ahamiyatga ega. Maqolada pedagogik mahoratning asosiy jihatlari, raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayonidagi roli, pedagogik mahoratni rivojlantirish usullari va raqamli kompetensiyalar haqida so‘z boradi. O‘qituvchilarning doimiy malaka oshirishlari, amaliyot o‘tashlari va innovatsion metodlarni qo‘llashlari ta'kidlanadi. Ushbu tadqiqot ta'lim tizimini sifatli rivojlantirishga hissa qo‘shadi.

Kalit so‘zlar: pedagogik mahorat, o‘qituvchilar, ta'lim tizimi, raqamli texnologiyalar, malaka oshirish, innovatsion metodlar, raqamli kompetensiyalar, amaliyot, mentorlik.

Аннотация: в тезисах анализируется необходимость развития профессионально-педагогических навыков будущих учителей. Повышение квалификации и компетентности учителей является одним из основных столпов системы образования. В статье рассматриваются основные аспекты педагогического мастерства, роль цифровых технологий в образовательном процессе, методы развития педагогического мастерства и цифровых компетенций. Особое внимание уделяется постоянному повышению квалификации преподавателей, стажировкам и использованию инновационных методов. Данное исследование способствует качественному развитию системы образования.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, учителя, система образования, цифровые технологии, профессиональное развитие, инновационные методы, цифровые компетенции, практика, наставничество.

Abstract: this article analyzes the need to develop professional pedagogical skills of future teachers. Improving the qualifications and competencies of teachers as one of the main pillars of the education system is of great importance. The article discusses the main aspects of pedagogical skills, the role of digital technologies in the educational process, methods for developing pedagogical skills and digital competencies. Continuous professional development of teachers, internships and the use of innovative methods are emphasized. This study contributes to the qualitative development of the education system.

Keywords: pedagogical skills, teachers, education system, digital technologies, professional development, innovative methods, digital competencies, practice, mentoring.

Respublikamiz ta’lim tizimini sifatli amalga oshirish jarayonida zamonaviy o‘qituvchining kasbiy mahoratiga bo‘gliqdir. Yosh avlodni zamonaviy dunyo talablari darajasida o‘qitish hamda tarbiyalash ko‘p qirrali vazifani faqat yuksak malaka va pedagogik mahoratga ega bo‘lgan o‘qituvchilar amalga oshiradilar. Zamonaviy o‘qituvchiga kasbiga mos, ya’ni sog‘lom avlod uchun haqiqiy murabbiy bo‘lish ishtiyoqi zo‘r, zamon talablarini tez hamda chuqur tushunadigan, o‘zining ilmiy, ijtimoiy-siyosiy saviyasi, pedagogik mahoratini izchillik bilan amalga oshirib boruvchi insonlargina bo‘lishi zarur.

Zamonaviy o‘qituvchining asosiy maqsadi yosh avlodni ma‘naviy axloqiy tarbiyalashda xalqning boy milliy, ma’naviy – tarixiy an’analarga, urf – odatlari hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali, tashkiliy, pedagogik shakl va vositalarni ishlab chiqib amalga joriy etishdir. Zamonaviy o‘qituvchini asosiy vazifalariga quyidagilarni misol keltirish mumkin: shaxsning aqliy erkin fikrlovchi va jismoniy rivojlanishi, uning qobiliyatlarini har tomonlama rivojlantirish uchun

imkoniyat yaratish; yoshlarni erkin fikrlashga tayyorlash, hayot mazmunini tushunib olishga ko‘maklashish, o‘z-o‘zini idora va nazorat qila bilishni shakllantirish, o‘z shaxsiy turmushiga maqsadli yondoshuv, ularda reja va amal birligi hissini uyg‘otish talabalarda madaniy hamda dunyoviy bilimlarni egallashga bo‘lgan talablarini shakllantirish, malaka hosil qildirish, tobora rivojlantirib boyitib borish va estetik tushunchalarni shakllantirish, malaka hosil qildirish, tobora o‘stirib– boyitib borish va estetik tushunchalarni shakllantirishdn iboratdir.

Ta'lim tizimi jamiyatning rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. O‘qituvchilar esa bu tizimning asosiy ustunlaridan biridir. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy pedagogik mahoratini rivojlantirish, ularning ta'lim jarayonida samarali faoliyat yuritishi uchun zarur. Zamonaviy ta'lim talablariga javob berish, o‘quvchilarni zamonaviy bilim va ko‘nikmalar bilan ta'minlash uchun o‘qituvchilar doimiy ravishda o‘z malakalarini oshirib borishlari kerak.

1. Pedagogik Mahorat Nima?

Pedagogik mahorat — bu o‘qituvchining ta'lim jarayonida o‘quvchilarga bilim berish, ularni tarbiyalash va rivojlantirish qobiliyatidir. Bu mahorat quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

• Nazariy bilimlar: Pedagogika, psixologiya, didaktika va boshqa fanlardan olingan nazariy bilimlar.

• Amaliy ko‘nikmalar: Dars o‘tish, o‘quvchilar bilan muloqot qilish, baholash va tahlil qilish qobiliyatlari.

• Ijtimoiy kompetensiyalar: O‘quvchilar bilan munosabatlar o‘rnatish, jamoaviy ish olib borish va ijtimoiy masalalarda faol bo‘lish.

2. Raqamli texnologiyalar va ta'lim

Zamonaviy davrda raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonini tubdan o‘zgartirmoqda. Internet, onlayn platformalar, interaktiv vositalar va mobil ilovalar o‘qituvchilarga yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Raqamli texnologiyalar yordamida bo‘lajak o‘qituvchilar quyidagi afzalliklardan foydalanishlari mumkin:

• Resurslarga erkin kirish: O‘qituvchilar va talabalar turli manbalardan ma'lumot olish imkoniyatiga ega.

• Interaktiv darslar: Interaktiv vositalar yordamida darslarni yanada qiziqarli va samarali o‘tkazish mumkin.

• O‘z-o‘zini o‘rganish: Onlayn kurslar va vebinarlar orqali o‘qituvchilar o‘z malakalarini mustaqil ravishda oshirishlari mumkin.

3. Pedagogik Mahoratni Rivojlantirish Usullari

Bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik mahoratini rivojlantirish uchun bir nechta usullar mavjud:

• Tayyorlov dasturlari: Universitetlarda pedagogik tayyorgarlik dasturlari orqali nazariy va amaliy bilimlar berilishi kerak.

• Amaliyot: O‘qituvchilar amaliyotda tajriba orttirishlari uchun maktablarda stajirovka o‘tashlari zarur.

• Mentorlik: Tajribali o‘qituvchilar yangi avlod o‘qituvchilariga maslahat berib, ularning rivojlanishiga yordam berishlari lozim.

• Doimiy malaka oshirish: O‘qituvchilar uchun muntazam ravishda seminarlar, treninqlar va konferensiyalar o‘tkazilishi kerak.

4. Raqamli Kompetensiyalar

Raqamli kompetensiyalar — bu zamonaviy ta'lim jarayonida muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchilar raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llay olishlari, o‘quvchilarga raqamli ko‘nikmalarni o‘rgatishlari lozim. Bu kompetensiyalar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

• Raqamli aloqa: O‘qituvchilar raqamli platformalarda samarali muloqot qilish ko‘nikmalarini egallashlari kerak.

• Ma'lumotlarni tahlil qilish: O‘qituvchilar ma'lumotlarni yig'ish, tahlil qilish va ulardan foydalanishni bilishlari zarur.

• Kreativlik va innovatsiya: Raqamli texnologiyalar yordamida yangi g'oyalarni amalga oshirish va darslarni yanada qiziqarli qilish.

Zamonaviy o‘qituvchining kasbiy mahorati va kompetensiyasi pedagogik mahoratiga ta’rif bersak: Bilimi va aqlining yuksak ko‘rsatkichi bu – uning madaniyatli ekanidir. O‘z fanini chuqur bilishi. Pedagogik va psixologik bilimining puxtaligi va undan dars jarayonida to‘liq foydalana olishi. O‘quv tarbiyaviy jarayonga oid talablarga rioya qilishi. Kasbga oid bilimlarni boshqa fanlar bilan bog‘lay olishi. Axborot- kommunikatsion texnologiyalarni bilishi va ulardan unumli foydalana olishi. Pedagogik mahorat o‘qituvchining pedagogik faoliyati davomida yuzaga keladi va takomillashib boradi.

Zamonaviy o‘qituvchidan quyidagi burch va mas’uliyat talab qilinadi:

1. O‘qituvchi, eng avvalo, mas’uliyatni his etuvchi tarbiyachi, tajribali notiq, madaniyat va ma’rifat targ‘ibotchisidir.

2. O‘qituvchi tabiatan o‘quvchilarni seva olishi, o‘z mehri, xis-tuyg‘ularini har lahzada o‘quvchilar ichki dunyosi bilan bog‘lay olishi, ularning mehri, hurmatiga sazovor bo‘lishi kerak.

3. O‘qituvchi jamiyat ijtimoiy hayotida ro‘y berayotgan o‘zgarishlar, olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar mohiyatini chuqur anglab etishi va ularga xolisona baho berib, bu borada o‘quvchilarga to‘g‘ri, asosli ma’lumotlarni doimiy bera olishi lozim.

4. Zamonaviy o‘qituvchidan ilm-fan yutuqlari, texnika va texnologiyalardagi yangiliklardan xabardor bo‘lib borishi kerak.

5. O‘qituvchi o‘z mutaxassisligi bo‘yicha chuqur va puxta bilimga ega bo‘lishi, barcha fanlar integratsiyasini o‘zlashtirib borishi, bunda o‘z ustida tinimsiz ilmiy izlanishlar olib borishi lozim.

6. O‘qituvchi pedagogika va psixologiya fanlari asoslarini puxta bilishi, o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ta‘limtarbiya faoliyatini tashkil etishi kerak.

7. O‘qituvchi kasbiy pedagogik faoliyatida ta‘lim va tarbiyaning eng samarali zamonaviy shakl, metod va vositalaridan unumli foydalana olish imkoniyatiga ega bo‘lishi lozim.

8. O‘qituvchi ijodkor, ta‘lim-tarbiyaviy faoliyat tashabbuskori va yosh avlod kelajagi uchun javobgar shaxsdir.

9. O‘qituvchi kasbiy faoliyati jarayonida yuksak darajadagi pedagogik mahorat, kommunikativ layoqat, pedagogik texnika (nutq, yuz, qo‘l-oyoq va gavda harakatlari, mimika, pantomimika, takt) qoidalarini chuqur o‘zlashtirib borishi shart.

10. O‘qituvchi nutq madaniyatiga ega bo‘lishi va nutqi quyidagi xususiyatlarni o‘zida aks ettirishi kerak: turli sheva so‘zlardan holi adabiy tilda ifoda etilishi; o‘qituvchining nutqi sodda, ravon va tushunarli bo‘lishi; xikmatli so‘zlar, ibora va maqollar, matallar hamda ko‘chirma gaplardan o‘rinli foydalana olishi lozim.

11. O‘qituvchining kiyinish madaniyati o‘ziga xos bo‘lishi, ya‘ni sodda, ozoda, bejirim kiyinishi, ta‘lim-tarbiya jarayonida o‘quvchining diqqatini tez jalb etuvchi turli xil bezaklar (oltin, kumush taqinchoqlar)dan foydalanmasligi, fasl, yosh, gavda tuzilishi, yuz qiyofasi, xatto, soch rangi va turmagiga muvofiq ravishda kiyinishi talab etiladi.

12. O‘qituvchi ta‘lim muassasasida sinf jamoasining asosiy tashkilotchisi va ta‘lim sohasida olib borilayotgan isloxotlarning eng faol ishtirokchisidir.

13. O‘qituvchi pedagogik muloqot jarayonining faol ishtirokchisi ekanligini unutmasligi shart. Shuning uchun kasbiy faoliyatida pedagogik mahoratning bir qator sifatlarini uzluksiz tarkib toptirib borishi zarur.

14. O‘qituvchi, eng avvalo, mulohazali, bosiq, har qanday pedagogik vaziyatni to‘g‘ri baholay oladigan hamda mustaqil ravishda mavjud ziddiyatlarni bartaraf etishning uddasidan chiqa olishi kerak

Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy pedagogik mahoratini rivojlantirish zarurati bugungi ta'lim tizimining eng muhim masalalaridan biridir. Raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlar yordamida o‘qituvchilar o‘z malakalarini oshirib borishlari, shuningdek, zamonaviy ta'lim talablariga javob beradigan bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishlari kerak. Bu jarayon nafaqat o‘qituvchilarning, balki butun ta'lim tizimining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi PQ-2909-sonli “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g’risida”gi qarori.

2. Inoyatov U.I., Muslimov N.A., va boshq. Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob.– Toshkent: Ilm-Ziyo, 2012-y.

3. Muslimov N., va boshqalar. Kasb ta‘limi o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2013-y.

5. Tashmatova G., Raqamli texnologiyalar muhitida bo‘lajak o‘qituvchilarning Kasbiy pedagogik mahoratini oshirish metodikasini takomillashtirish., Zamonaviy ilm-fan va ta’lim istiqbollari ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari, Dekabr 2024 yil. 683-688 bet. https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/download/57449/57495

6. Tashmatova G., Raqamli texnologiyalar muhitida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentsiyasini oshirish., Home /Archives /Vol. 2 No. 20 (2023): THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH /Articles. https://interonconf.org/index.php/taare/issue/view/167

7. Tashmatova, G. (2025). Raqamli texnologiyalar muhitida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy pedagogik mahoratini oshirish imkoniyatlari. Modern science and research, 4(4), 9–13. retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/78213

O‘QUVCHILARDA VATANPARVARLIK TUYG‘ULARINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING QO‘LLANILISHI

Nurullayeva M.I.,
GDPI magistranti.
Email:lolajabbarova@gmail.com

Annotatsiya: ushbu tezisda o‘quvchilarda vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirishning zamonaviy pedagogik imkoniyatlarini kuchaytirishga qaratilgan strategiyalarni o‘rganadi. Tadqiqot davomida milliy o‘zlikni anglash va fuqarolik mas’uliyatini rivojlantirishning dolzarbligi ta’kidlanadi, shuningdek, mavjud adabiyotlar tahlil qilinadi. Unda o‘qitishning innovatsion metodlari ko‘rib chiqilib, bu yondashuvlarning o‘quvchilarga qanday ta’sir ko‘rsatishi muhokama etiladi.

Kalit so‘zlar: vatanparvarlik, tarbiya, pedagogik imkoniyatlar, milliy o‘zlik, fuqarolik mas’uliyati, innovatsion metodlar, ta’lim strategiyasi, o‘quvchilar, o‘qitish usullari, amaliy tajriba, shaxs tarbiyasi, ta’lim islohoti.

Аннотация: в тезисах рассматриваются стратегии, направленные на усиление современных педагогических возможностей воспитания чувства патриотизма у учащихся. В исследовании подчеркивается актуальность развития чувства национальной идентичности и гражданской ответственности, а также анализируется существующая литература. В нем рассматриваются инновационные методы обучения и обсуждается, как эти подходы влияют на учащихся.

Ключевые слова: патриотизм, образование, педагогические возможности, национальная идентичность, гражданская ответственность, инновационные методы, образовательная стратегия, студенты, методы обучения, практический опыт, личностное развитие, образовательная реформа.

Abstract: this article examines strategies aimed at strengthening modern pedagogical opportunities for the formation of a sense of patriotism in students. The study emphasizes the relevance of developing a sense of national identity and civic responsibility, and also analyzes the existing literature. It examines innovative teaching methods and discusses how these approaches affect students.

Keywords: patriotism, education, pedagogical opportunities, national identity, civic responsibility, innovative methods, educational strategy, students, teaching methods, practical experience, personal development, educational reform.

Vatanparvarlik — bu shaxsda o‘z Vataniga, xalqiga, tarixiy merosi va milliy qadriyatlariga nisbatan chuqur sadoqat, hurmat hamda fidoyilik asosida shakllanadigan yuksak tuyg‘udir. [1]

Globallashuv jarayoni va axborot oqimi tobora kuchayib borayotgan hozirgi zamonda yosh avlodda vatanparvarlik ruhini mustahkamlash har bir ta’lim muassasasi oldida turgan muhim vazifalardan biri sanaladi. Bu yo‘nalishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish o‘ta dolzarb ahamiyat kasb etadi. [2]

Ta’lim jarayonida vatanparvarlikni shakllantirishda xilma-xillikni qadrlash va tanqidiy fikrlash madaniyatini rivojlantirish bilan birgalikda, milliy g‘urur tuyg‘usini uyg‘otishga qaratilgan muvozanatli va inklyuziv yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. [3]

O‘quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning pedagogik imkoniyatlarini kengaytirish bo‘yicha quyidagi strategiyalar taklif etilishi mumkin:

Fuqarolik ta’limi va axloqiy qadriyatlarni aniqlashtirish:

O‘quv dasturlariga fuqarolik ta’limini kiritish orqali o‘quvchilarga milliy qadriyatlar, tarixiy asoslar va asosiy ijtimoiy tamoyillarni anglash imkoniyati yaratiladi. Bunday yondashuv o‘quvchilarda o‘z xalqining madaniy-ma’naviy merosini anglash va unga nisbatan mas’uliyatli munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Tarix va madaniyatni inklyuziv yoritish: Tarixiy materiallarni o‘qitishda turli guruhlar, millatlar va ijtimoiy qatlamlarning jamiyat taraqqiyotiga qo‘shgan hissalarini e’tirof etuvchi inklyuziv yondashuvdan foydalanish lozim. Bu bilan o‘quvchilarda tarixiy adolat va ijtimoiy birdamlik tushunchalari shakllanadi. Millat tarkibidagi madaniy xilma-xillikni yoritish orqali esa o‘quvchilarda xilma-xillikda birlik g‘oyasi mustahkamlanadi.

Xizmatga yo‘naltirilgan o‘qitish va fuqarolik ishtiroki: Fuqarolik faoliyatini o‘rgatuvchi amaliy tashabbuslarni ta’limga tatbiq etish orqali o‘quvchilar o‘z jamoasiga foydali bo‘lish istagini anglab yetadilar.

Mahalliy muammolarni hal etishga yo‘naltirilgan loyihaviy faoliyat esa o‘quvchilarda mas’uliyat, tashabbuskorlik va fuqarolik ongining shakllanishiga ko‘maklashadi. [4]

Tajribaviy ta’lim metodlari: Milliy merosni anglashni chuqurlashtirish maqsadida tarixiy obidalar, muzeylar va fuqarolik institutlariga ekskursiyalar tashkil etish amaliy ta’lim shakli sifatida yuqori samara beradi. Bunday tashriflar orqali o‘quvchilar tarix bilan bevosita tanishish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar deganda o‘quv jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchilarning faolligini oshirish, ularni mustaqil fikrlashga va ongli harakatga yo‘naltirishga xizmat qiluvchi yangi usul va vositalar tushuniladi. [5]

Bular interaktiv metodlar, AKT (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari), loyiha asosida o‘qitish, muammoli ta’lim, klaster, insert, aqliy hujum, konseptual xaritalar kabi usullarni o‘z ichiga oladi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar o‘quvchilarda vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirishda samarali metodik vosita sifatida xizmat qiladi. [6]

Ushbu texnologik yondashuvlar ta’lim jarayonining interaktivligini ta’minlab, o‘quvchilarning o‘quv faoliyatidagi faolligini oshiradi, ularni ongli, mustaqil fikrlovchi va faol fuqarolar sifatida shakllanishiga zamin yaratadi. Pedagogik faoliyatda ushbu imkoniyatlardan maqsadga muvofiq foydalanish orqali o‘qituvchilar vataniga sadoqatli, milliy qadriyatlarni qadrlovchi va har tomonlama yetuk shaxslarni tarbiyalashda muhim rol o‘ynaydilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Masharipova D. O‘quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning pedogogik imkoniyatlarini takomillashtirish. http://www.pedagoglar.org, 2024.-13-15b.

2. Omonov H., Xo‘jayev N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi, 2005. – 112 b.

3. Jalolov J. Pedagogik innovatsiyalar va zamonaviy ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017. – 240 b.

4. Azizxo‘jaeva N.N. Pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan, 2003. – 200 b.

MULOQOT MALAKALARINI SHAKLLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Abduvohidov M.O‘.,
Gul DU talabasi

Annotatsiya: ushbu tezisda psixologiya fanida muloqot malakalarini shakllantirishning o‘ziga xos xususiyatlarining o‘rganilishi haqida ilmiy fikrlar berilgan. Insonning aqliy taraqqiyoti hisoblangan muloqotni tadqiq qilish bugungi kun fanining muhim vazifalardan biri bo‘lib qolmasdan, muloqot bilishning eng yuksak bosqich ekanligi talqin qilinmoqda.

Kalit so‘zlar: muloqot, shaxslararo munosabatlar, muloqot malakalari, verbal muloqot, noverbal muloqot, nutqli, nutqsiz, intonatsiya,imitatsiya, identifikatsiya.

Annotation: this article provides scientific ideas about the study of the peculiarities of the formation of communication skills in the science of psychology. It is interpreted that the research of communication, which is considered the mental development of a person, is the highest stage of imulocat cognition, rather than remaining one of the important tasks of today's science.

Keywords: communication, interpersonal relationships, communication skills, verbal communication, nonverbal communication, oratory, non-speech,intonation, imitation, identification.

Shaxslararo munosabatlar tobora muhim ahamiyat kasb etib borayotgan XXI asrda muloqot malakalarini egallamaslik stresslarga va turli - tuman nizolarga sabab bo‘lishi mumkin. Har qanday nizoning manbai odamlarning o‘zida, ularning turli-tuman dunyoqarashlari, muloqot usullaridadir. Muloqot ayni paytda nizolarning kelib chiqishi va oldini olish hamda bartaraf qilish usulidir.

1.Verbal (nutqli);

2. Noverbal (nutqsiz);

3. Muloqot;

Muloqot nutqli va nutqsiz ma’lumotlardan iborat. Aniqlanishicha, so‘z yordamida ma’lumotning oz qismi uzatiladi. Gavda holati, qo‘l harakatlari, ovozning ohangi va so‘zlovchining atrofidagi holat so‘zdan ko‘ra ko‘proq ma’noni anglatadi.

Qanday so‘zlardan foydalanishimiz, urg’uni qayerga qo‘yishimiz, qanaqa intonatsiya bilan gapirishimiz ham ko‘p narsani anglatadi. Bundan tashqari muloqotda biz mimika va harakatlar: qoshni chimirish, qo‘lni qovushtirish, polga tikilish, qizarish, soatga qarash, qo‘lni siltashlardan ham foydalanamiz. Noverbal xulq yordamida, masalan barmoqni labga bosib tinchlik so‘rash, jilmayib yoki stolni mushtlab ham o‘z munosabatimizni bildirishimiz mumkin. Turli etnik guruhlarda va madaniyatlarda muloqotning nutqsiz usullari turlicha talqin qilinadi. Nutqsiz muloqotdan noto‘g‘ri foydalanish bizni noqulay ahvolga solib qo‘yishi ham mumkin.

Noverbal signallar aksariyat biz bayon qilayotgan fikrni yaqqolroq, ravshanroq ifodalaydi. Ba’zan ularni noto‘g‘ri talqin qilish tushunmovchilik va hatto xafachilikka olib kelishi ham mumkin. Har bir odam o‘zi so‘zlayotgan fikrning mazmuniga mimika va harakatlarini moslashtirishni o‘rganishi kerak. Bunday muloqot uslubini shakllantirish boshqalarga ham o‘z xulq maneralari nimani anglatayotganligini bilishga yordam beradi.

Sizning boshqalar bilan muloqotingiz mukammal bo‘lishi uchun quyidagi maslahatlarga amal qilishga urinib ko‘ring:

A) samimiy qiziqish va diqqatingizni bildirish uchun so‘zlovchiga qarab turing;

B) suhbatdoshingizning yuziga qarang. Unga bir oz engashishingiz ham mumkin;

V) qulay paytda qo‘llaringizni harakatlantiring. Yuz ifodangiz gapingizning mazmuniga mos bo‘lishiga harakat qiling. Aksariyat holatda odamlar achchiqlanganlarida jilmayadilar, yoki noxush xabarni aytishdan oldin hazil qiladilar. Muloqotning bunday tund usuli ishonchsizlik tudiradi;

G) ovozingizning balandligi va ohangiga e’tibori bering. Tekis, qat’iy ovoz ishontirish uchun qo‘l keladi, yoqimli ovoz me’yor va samimiylikni bildiradi. Chiyildoq ovoz nafrat uyg’otadi.

Teskari aloqa. Biz o‘zimizni chetdan kuzata olmaymiz, shuning uchun atrofdagilarda qanaqa kechinma uyg’otayotganligimizni ob’yektiv baholashimiz qiyin. Haqiqatni bilish uchun ba’zan begona odamning fikrini so‘rashga to‘g‘ri keladi. Bunday teskari aloqa atrofdagilar sizni qanday idrok qilayotganligini bilish uchun kerak bo‘ladi. Teskari aloqa har doim xulqingizni nazorat qilib turish va qo‘ygan maqsadingizga yaxshiroq erishish uchun ham zarur. Teskari aloqa o‘zingizning nutqli va nutqsiz muloqot usulingizni ko‘rib chiqish uchun ham zarur. Agar o‘z suhbatingizni videotasmaga yozib ko‘rish imkoniyati bo‘lsa yana ham yaxshi.

Eng qulay usullardan biri atrofdagilardan xulqingizni tasvirlab berishni so‘rashdir. Masalan, do‘stingiz majlisda so‘zlayotib atrofdagilarni zeriktirdingizmi yoki haddan tashqari agressiv bo‘ldingizmi, Sizga so‘zlab berishi mumkin. Teskari aloqa yordamida Siz muloqotingizga nimalar halaqit berayotgani, nima qanday muammolar tug’dirayotganini oson bilib olasiz. Teskari aloqaning muvaffaqiyati uchun birinchidan xulqni tahlil qiladigan odam kerak, ikkinchidan xulqi tahlil qilinadigan odam kerak.

Teskari aloqa usulidan naf kelishi uchun:

A) xulqni tahlil qilayotgan odam baho bermasin, shunchaki xulqingizni tasvirlab bersin. Shunda xulqi tasvirlanayotgan odamga o‘zini himoyaqilishga hojat qolmaydi.

B) xulqni tasvirlashda umumlashtiruvchi tushunchalardan foydalanilmasin. Masalan, Siz o‘zingizni katta oldingiz deyish baho berish bo‘ladi. Asosiy vazifa konkret harakatlarni tasvirlash. Do‘stingizga, sinfdoshlari masalani muhokama qilishayotganda quloq solmagani, shuning uchun yangidan tortishuv boshlamaslik uchun taklif qilingan xulosa bilan kelishishga majbur bo‘lganligini ayting.

V) teskari aloqa konstruktiv, ishchan bo‘lishi kerak, u faqat uni ta’minlayotgan odamgagina qiziq bo‘lmasin.

G) unutmangki, teskari aloqa odamga o‘zini tutishni o‘rgatish uchun kerak. Xadeb unga u yoki bu kamchiligidan qutula olmaganini eslatavermang, bu narsa uning g’ashini keltiradi.

D) undan ehtiyotkorlik bilan u yoki bu kamchiligidan xalos bo‘lishini iltimos qiling, talab qilmang. Odam o‘zi o‘zgarishni xo‘lamas ekan, bu usul samara bermaydi.

Ye) kamchilikni ko‘rsatish uchun qulay vaqt poylang. Agar odamga ayni shu noto‘g‘ri harakatni bajargandan keyinoq bu haqda eslatsangiz, yana ham yaxshi.

Maslahatning muvaffaqiyati maslahat oluvchining quloq solish xohishi va atrofdagilarning qo‘llashiga bog‘liq.

Yo) unutmang, bu usul samarali muloqotga o‘rganish uchun mo‘ljallangan. Shuning uchun o‘zingiz xulqini tahlil qilib bergan odamdan, Sizni qanday tushunganligini bilish uchun, o‘zingiz tasvirlagan narsani takrorlashni so‘rang.

J) teskari aloqa haqiqatni qanchalik to‘g‘ri aks ettirayotganligini tekshirish.

Teskari aloqani qabul qilayotgan ham, uni ta’minlayotgan ham bir-birini nazorat qilsin. Ehtimol ulardan bittasi atrofdagilarning fikriga mos kelmaydigan sub’yektiv fikr aytishi mumkin. Demak, teskari aloqa odamga o‘zi qilayotgan narsa, aytmoqchi bo‘layotganiga qanchalik mos ekanligini bilishi uchun kerak. Uning yordamida har ikkala omilning istakdagi muvozanatiga erishish va "Men qandayman?"- degan savolga javob topish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Klimov E.A. «Obshaya psixologiya». – Cpb., Piter, 2001
2. Nemov R.S.Psixologiya. M.: Vlados, 2003. 1-2-t.
3. Ivanov I., Zufarova M. “Umumiy psixologiya”. O‘z.FMJ., 2008.
4. Xaydarov F.I., Xalilova N. “Umumiy psixologiya”. T.: “Fan va texnologiyalar” markazining bosmaxonasi : 2009.

O‘QITUVCHILAR UCHUN ILMIY-IJODIY FAOLIYATNI RAG‘BATLANTIRISH STRATEGIYALARI

Risqulova Z.,
GDPI magistranti
Email: yusupovaziyoda2001@gmail.com

Annotatsiya: ushbu tezisda o‘qituvchilarning ilmiy-ijodiy faoliyatini rag‘batlantirishning asosiy strategiyalari tahlil qilinadi. O‘qituvchining ilmiy-ijodiy faoliyati nafaqat uning shaxsiy rivojlanishiga, balki ta’lim tizimining sifatini oshirishga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: ilmiy-ijodiy faoliyat, o‘qituvchi, rag‘batlantirish strategiyalari, pedagogik muhit, shart-sharoitlar, metodik yondashuvlar, psixologik motivatsiya.

Аннотация: в данном тезисах анализируются основные стратегии стимулирования научной и творческой деятельности учителей. Научно-творческая деятельность учителя оказывает прямое влияние не только на его личностное развитие, но и на повышение качества системы образования.

Ключевые слова: Научно-творческая деятельность, учитель, стратегии поощрения, педагогическая среда, условия, методические подходы, психологическая мотивация.

Abstract: this article analyzes the main strategies for encouraging teachers' scientific and creative activities. A teacher’s scientific and creative work has a direct impact not only on their personal development but also on improving the quality of the education system.

Keywords: scientific and creative activity, teacher, encouragement strategies, pedagogical environment, conditions, methodological approaches, psychological motivation.

O‘qituvchining ilmiy-ijodiy faoliyati ta’lim tizimining sifatini oshirish, yangi pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish, shuningdek, o‘quvchilarga sifatli ta’lim berishning muhim omilidir. Ilmiy-ijodiy faoliyatni rag‘batlantirish o‘qituvchining kasbiy rivojlanishini ta’minlash, uning motivatsiyasini oshirish va ta’lim jarayonini samarali tashkil etish uchun zarurdir. [1]

Ilmiy-ijodiy faoliyat o‘qituvchining o‘z faniga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, yangi pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va tatbiq etishda yordam beradi. Bu faoliyat o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini oshirish, o‘quvchilarga sifatli ta’lim berish imkonini yaratadi. Ilmiy-ijodiy faoliyatning asosiy shakllari: ilmiy maqolalar yozish, metodik qo‘llanmalar tayyorlash, o‘quv dasturlarini ishlab chiqish va amaliy tadqiqotlar o‘tkazishdir. [2]

Ilmiy-ijodiy faoliyatni rag‘batlantirish uchun quyidagi metodik yondashuvlar qo‘llanilishi mumkin. Pedagogik innovatsiyalarni joriy etish: yangi ta’lim texnologiyalarini o‘qituvchilarga tanishtirish va ularni amaliyotda qo‘llashga rag‘batlantirish. Ilmiy-ijodiy faoliyatga yo‘naltirilgan malaka oshirish dasturlari: o‘qituvchilarga ilmiy-ijodiy faoliyatni rivojlantirishga qaratilgan kurslar va treninglar tashkil etish. Ilmiy-ijodiy faoliyatni baholash tizimini ishlab chiqish: o‘qituvchilarning ilmiy-ijodiy faoliyatini baholash uchun aniq mezonlar va ko‘rsatkichlarni belgilash.

O‘qituvchilarning ilmiy-ijodiy faoliyatini rag‘batlantirishda psixologik motivatsiya muhim rol o‘ynaydi. [3]

O‘qituvchilarga ilmiy-ijodiy faoliyatda muvaffaqiyatlarga erishish uchun quyidagi psixologik omillarni hisobga olish zarur: Ichki motivatsiya: o‘qituvchining o‘z faniga bo‘lgan qiziqishi va bilim olishga bo‘lgan intilishi, ilmiy-ijodiy faoliyatda erishilgan natijalar uchun mukofotlar va rag‘batlantirishlar. O‘z-o‘zini baholash: o‘qituvchining o‘z ilmiy-ijodiy faoliyatini baholash va o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan intilishi.

Ilmiy-ijodiy faoliyatni rag‘batlantirish uchun quyidagi tashkiliy shart-sharoitlar zarur. Ilmiy-ijodiy markazlarning tashkil etilishi: o‘qituvchilar uchun ilmiy-ijodiy faoliyatni amalga oshirish imkonini beruvchi markazlar va laboratoriyalar tashkil etish. Ilmiy-ijodiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlovchi infratuzilma: ilmiy-ijodiy faoliyat uchun zarur bo‘lgan adabiyotlar, elektron resurslar va boshqa materiallarni taqdim etish. Hamkorlik va tajriba almashish: o‘qituvchilar o‘rtasida ilmiy-ijodiy faoliyat bo‘yicha tajriba almashish va hamkorlikni rivojlantirish. Amerikada o‘qituvchilarning ilmiy-ijodiy salohiyatini oshirish uchun universitetlar va maktablar o‘rtasida professional learning communities (PLC) — ya’ni “kasbiy o‘quv jamoalari” tashkil etiladi.[4] Bu guruhlar orqali o‘qituvchilar muntazam tarzda ilmiy tadqiqotlar bilan shug‘ullanadi, o‘z tajribalarini baham ko‘radi, innovatsiyalarni amaliyotga joriy qiladi.

Finlandiyada ilmiy-ijodiy faoliyat ta’lim tizimining markaziy qismidir. Har bir o‘qituvchi universitet bilan bog‘langan holda ilmiy-amaliy izlanishlar olib boradi. Ular grantlar asosida tadqiqotlar yuritishadi va o‘z fani bo‘yicha maqolalar tayyorlashga majburiy tarzda jalb qilinadi. [5]

Buyuk Britaniyada “action research” — ya’ni amaliy tadqiqot metodi keng qo‘llaniladi. O‘qituvchilar o‘z faoliyatidagi real muammolar ustida ilmiy tahlil olib borib, uni metodik jihatdan takomillashtirishga harakat qiladi. [6]

O‘qituvchilarning ilmiy-ijodiy faoliyatini rag‘batlantirish ta’lim tizimining sifatini oshirish, o‘quvchilarga sifatli ta’lim berish va ta’lim jarayonini innovatsion asosda tashkil etish uchun muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun metodik, psixologik va tashkiliy jihatlarni hisobga olish zarur.

O‘qituvchilarning ilmiy-ijodiy faoliyatini rag‘batlantirish bo‘yicha ishlab chiqilgan strategiyalar ta’lim tizimining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aripov, Z.T. (2024). Bo‘lajak o‘qituvchilarni ijodiy o‘z-o‘zini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish. FarDU ilmiy xabarlari, 30(3), 46. Retrieved from https://journal.fdu.

2. Тошпўлатова Г. (2024). Илғор технологиялардан фойдаланиш — фанлар ўқитиш сифатини ошириш омили. Жамият ва инновациялар, 5(2), 415–420.

3. Samatova, D.Y., & qizi Yusupova, Z.I. (2025). Ta’limda innovatsion yondashuvlarning ijodiy qobiliyatlarga ta’siri. *Innovative development in educational activities*, *4*(1), 186-193.

4. Samatova, D.Y., & qizi Yusupova, Z.I. (2025). Yoshlarning ilmiy-ijodiy faolligini oshirishda motivatsiya va qiziqishning roli. *Innovative Development in Educational Activities*, *4*(1), 194-201.

5. Yusupova, Z.I.Q. (2023). O‘qitish jarayonida ta’lim-tarbiyaning ahamiyati. *Academic research in educational sciences*, *5*(NUU conference 3), 176-181.

6. Smatillaevna, J.M., Ziyoda, Y., & Mokhinur, E. (2023). Technologies for development of pedagogical skills of future teachers in the pedagogical education system.

TARBIYA JARAYONIDA TEATR PEDAGOGIKASI ELEMENTLARINING O‘RNI

Po‘latova O., GulDPI magistranti
obida.pulatova1993@gmail.com

Anotatsiya: tezisda pedagogik faoliyatda teatr elementlaridan foydalanishning tarbiyaviy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Teatrning didaktik va estetik jihatdan ta’siri, o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishi va ijodiy tafakkurini shakllantirishdagi o‘rni ochib beriladi. Shuningdek, tarbiya jarayonida teatr texnikalari va dramatik sahnalashtirish usullarining amaliy qo‘llanilishi misollar orqali asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: teatr elementlari, pedagogik faoliyat, tarbiya, estetik ta’sir, ijodiy tafakkur.

Аннотация: В тезисах рассматриваются воспитательные возможности использования театральных элементов в педагогической деятельности. Анализируется дидактическое и эстетическое влияние театра, раскрывается его роль в формировании личности учащихся и развитии их творческого мышления. Также приводятся примеры практического применения театральных техник и методов драматизации в образовательном процессе.

Ключевые слова: театральные элементы, педагогическая деятельность, воспитание, эстетическое воздействие, творческое мышление.

Annotation: This article analyzes the educational potential of using theatrical elements in pedagogical practice. It explores the didactic and aesthetic impact of theatre on students, emphasizing its role in developing personal growth and creative thinking. The paper also provides examples of how theatrical techniques and dramatization methods can be applied effectively in educational settings.

Keywords: theatrical elements, pedagogical activity, education, aesthetic impact, creative thinking.

Zamonaviy ta'lim o‘zida nafaqat bilimlarni uzatishni, balki shaxsiyatni shakllantirishni, uning ruhiy dunyosini rivojlantirishni ham talab etadi. Shuning uchun pedagogning vazifasi faqat ilmiy bilimlarni yetkazib berish emas, balki o‘quvchilarni tarbiyalash, ularning ijodiy fikrlash, emotsional rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashdir. Bu maqsadda pedagogik jarayonda innovatsion yondashuvlarni izlashning ahamiyati ortib bormoqda. Bunday yondashuvlardan biri, ta'lim jarayoniga teatr elementlarini qo‘shish orqali amalga oshirilmoqda.Teatr, o‘zining estetik va kommunikativ imkoniyatlari bilan shaxsga kompleks ta'sir ko‘rsatadi. U nutqni, tasavvurni, empatiya va o‘ziga ishonchni rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, teatr o‘quvchilarni jamoada ishlash ko‘nikmalariga ham o‘rgatadi.

Teatr metodlarini ta'lim jarayoniga kiritish, tarbiya jarayonini jonli, tasavvurni o‘stiruvchi va samarali qilishga yordam beradi.Ushbu maqola teatr usullarining pedagogik faoliyatda qo‘llanilishi imkoniyatlarini ko‘rib chiqishga, ularning tarbiyaviy jarayonga ta'sirini o‘rganishga va shaxsni muvozanatli rivojlantirishdagi ahamiyatini asoslashga qaratilgan. Zamonaviy ta'limda tarbiya jarayoni faqat bilimlarni uzatish emas, balki shaxsni kompleks ravishda rivojlantirishni ham o‘z ichiga oladi. Bu jarayon ijodkorlikdan iborat bo‘lib, u pedagogning ta'lim faoliyatida o‘zining ijodiy qobiliyatlarini amaliyotga tatbiq etishda namoyon bo‘ladi. Tarbiyachining ijodkorligi uning shaxsiy xususiyatlari va pedagogik faoliyatdagi uslublariga bog‘liq bo‘lib, ijodiy fikrlarni amalga oshirishda u o‘zining yondashuvlarini va metodlarini ishlab chiqadi. Pedagogik faoliyatda ijodkorlik vositalari va pedagogning shaxsiyati bir-biri bilan uyg‘unlashib, ta'lim jarayonini yanada samararali qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 26-maydagi «Madaniyat va san'at sohasi jamiyat hayotidagi o‘rni va ta'sirini yanada oshirish chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi PF-600-sonli Farmoni teatr san'atining rivojlanishiga katta turtki bo‘ldi. Teatr faoliyatining ta'lim jarayonida qo‘llanilishi yoshlarni ma'naviy va ruhiy jihatdan tarbiyalashda samarali vosita sifatida foydalanilmoqda. Teatr orqali pedagog bilan o‘quvchilar o‘rtasidagi o‘zaro muloqot, hissiyotlar almashinuvi va ijodiy fikrlash rivojlanadi. Shuningdek, pedagogning ijodiy faoliyati teatr asarlari orqali yoshlarni shakllantirish, ularni o‘zligini anglash va boshqalar bilan hamkorlik qilishga o‘rgatish imkonini yaratadi.

Ta'lim jarayonida teatrning ta'siri, pedagogik g‘oyalar va badiiy ijodning o‘zaro bog‘liqligi ta'limning samaradorligini oshiradi. Teatr san'ati pedagogik faoliyatga tatbiq etilayotganida, o‘quvchilarning faolligini oshirish, ularning o‘zini ifoda etish qobiliyatini rivojlantirish va estetik didini shakllantirish maqsadida turli usul va metodlardan foydalaniladi.

1. **Teatr elementlari va o‘quv jarayonidagi roli**. Teatr elementlari, xususan, dramatik va badiiy yondashuvlar, o‘quvchilarning shaxsiy qarashlarini rivojlantirishda muhim vositadir. Ular orqali talabalar nafaqat o‘z ichki dunyosini anglashadi, balki o‘zlarini boshqalar bilan taqqoslab, guruhda ishlash va kollektiv fikrlash qobiliyatini ham rivojlantiradilar. Pedagoglar turli rollar orqali o‘quvchilarni o‘zlarining fikr va his-tuyg‘ularini erkin ifoda etishga undaydi.

2. **Didaktik ta'sir va o‘quvchilarning ijodiy tafakkuri**. Teatrning didaktik ta'siri o‘quvchilarda yangi bilim va ko‘nikmalarni hosil qilishga yordam beradi. Teatr

jarayonida o‘quvchilarning ijodiy tafakkuri shakllanadi, ular real hayotdagi holatlarni drama shaklida ifodalab, chuqur tahlil qilishni o‘rganadilar. Bunda pedagogik metodlar, masalan, rol o‘ynash, dramatizatsiya, va improvizatsiya kabi usullar o‘quvchilarning o‘z-o‘zini anglashiga va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga katta hissa qo‘shadi.

3. **Estetik va emosional ta'sir**. Teatrning estetik ta'siri orqali o‘quvchilar nafaqat badiiy asarlarni tushunishga, balki estetik didni rivojlantirishga ham o‘rganadilar. Teatr va san'atning emosional jihatlari o‘quvchilarda jozibali va go‘zal narsalarga nisbatan qiziqish uyg‘otadi, ularni his-tuyg‘ular va fikrlar almashish jarayonida o‘zini namoyon etishga undaydi.

4. **Pedagogik va estetik maqsadlar**. Teatrning pedagogik maqsadi o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga, estetik va ijodiy tafakkurining shakllanishiga qaratilgan bo‘lib, badiiy tafakkur orqali tarbiyaviy vazifalarni hal qilishga xizmat qiladi. Bunda pedagogning o‘zi teatr elementlarini qanday qo‘llashi, o‘quvchilarga qanday yo‘l-yo‘riq berishi, va pedagogik g‘oyalarni qaysi metodik yondashuvlar bilan amaliyotga tatbiq etishi juda muhimdir.

Teatr texnikalari va dramatik sahnalashtirish usullari pedagogik jarayonda ta’lim sifatini oshirish va o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu usullar o‘quvchilarni nafaqat didaktik va estetik jihatdan, balki emotsional va psixologik jihatdan ham tarbiyalashga yordam beradi. Quyida tarbiya jarayonida teatr texnikalari va dramatik sahnalashtirish usullarining amaliy qo‘llanilishiga oid misollarni keltirib o‘tamiz.

1. **Dramatizatsiya (Sahnalashtirish).** O‘quvchilarga turli adabiy asarlarni sahnalashtirish orqali pedagoglar ularda o‘qigan matnni tushunishni chuqurlashtiradi va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi. Misol uchun, o‘quvchilar roman yoki she’rni o‘qib, uni sahnada ko‘rsatishlari mumkin. Bunda ularni turli rollar orqali ifodalashga undash, ular o‘z his-tuyg‘ularini, fikrlarini sahnada aniq ifoda etishga harakat qilishadi. Bu jarayon orqali bolalar nafaqat nutq madaniyatini rivojlantiradilar, balki turli his-tuyg‘ularni, o‘zgaruvchan sharoitlarni anglab, o‘z ichki olamini ham tushunadilar. **Misol**: "Alisher Navoiy"ning "Xamsa" asarini sahnalashtirish. O‘quvchilar har bir rolni o‘ziga xos tarzda ifoda etish uchun o‘z tasavvurlarini ishlatadilar va shu orqali matnni yanada chuqurroq tushunishadi. Bunday sahnalashtirish o‘quvchilarga didaktik nuqtai nazardan ham, estetik nuqtai nazardan ham foydalidir.

2. **Improvizatsiya (Erkin sahnalashtirish).** Improvizatsiya – bu o‘quvchilarga ma'lum bir tema yoki vaziyat asosida, tayyorlanmasdan, sahnada erkin harakat qilish imkoniyatini berishdir. Bu usul o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi va ularni yangi g‘oyalar yaratishga undaydi. Improvizatsiya orqali o‘quvchilar o‘zlarini yanada erkin va xolis his qiladilar, bu esa pedagogik ta’sirni kuchaytiradi. **Misol**: "O‘zingizni biror bir hayotiy vaziyatda qanday tutardingiz?" degan savolni berib, o‘quvchilardan improvizatsion sahna yaratishni so‘rish. Masalan, ular fursatdan foydalanib, hayotiy vaziyatlarni aks ettirish orqali o‘z fikrlarini erkin ifoda etadilar. Bu jarayon o‘quvchilarda kritikal fikrlashni va muammolarni hal etish qobiliyatini rivojlantiradi.

3. **Rol o‘ynash (Dramatik roldagi o‘yinlar).** Rol o‘ynash o‘quvchilarga turli xarakterlarni o‘zlashtirishga imkon beradi. Bu usul orqali o‘quvchilar shaxsiy tajriba orttirishadi, o‘zlariga tanish bo‘lmagan rollarda ham o‘zini namoyon eta olishadi. Bu jarayon pedagogik ta’sirni kuchaytirib, o‘quvchilarning shaxsiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Misol: O‘quvchilarga o‘qilgan she’r yoki hikoya asosida turli rollarni o‘ynashni taklif qilish. Masalan, o‘quvchilar "Mehnat" yoki "Do‘stlik" mavzusidagi hikoya asosida asosiy qahramonlarni o‘ynashlari mumkin. Bu usul o‘quvchilarga nafaqat drama, balki tasavvur qilish va boshqalarni tushunish qobiliyatini ham rivojlantiradi.

4. **Dramatik tahlil.** O‘quvchilarni dramatik tahlil qilishga o‘rgatish, ularning voqea va voqealar orasidagi bog‘liqlikni tushunishlariga yordam beradi. Bu usul o‘quvchilarning analitik fikrlashini rivojlantiradi va ular har qanday voqeani o‘z nuqtai nazaridan tahlil qilishga o‘rgatadi. Dramatik tahlil metodida o‘quvchilar turli dramatik asarlarni, hikoyalarni va sahnalarni tahlil qilib, har bir xarakterning hissiyotlarini, harakatlarini va motivlarini anglashadi. **Misol**: O‘quvchilarga "Hamlet" pyesasidan bir sahnani tanlab, uni tahlil qilishni taklif etish. Har bir o‘quvchi bu sahnada ishtirok etgan xarakterlar hissiyotlarini va ular orasidagi munosabatlarni tahlil qilishadi. Bunday tahlil metodikasi o‘quvchilarga o‘ylash va fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi.

5. Teatrning estetik jihatlari. Pedagogik jarayonda teatr texnikalari estetik ta’sir orqali o‘quvchilarda badiiy his-tuyg‘ularni uyg‘otadi. Teatrning estetik elementlari, masalan, musiqalar, dekoratsiyalar, yoritish, o‘quvchilarning ruhiyatiga ta’sir qilib, ularni yanada kreativ va sezgir qiladi. Misol: O‘quvchilarga biror bir drama yoki pyesadan kichik sahnani sahnalashtirishni taklif qilish, bunda musiqani, yoritishni va dekoratsiyani ham qo‘shish. Bu usul o‘quvchilarga badiiy tafakkur va estetik didni rivojlantirishga yordam beradi.

Yuqoridagi misollar orqali teatr texnikalari va dramatik sahnalashtirish usullari pedagogik jarayonda o‘quvchilarning ijodiy va shaxsiy rivojlanishiga qanday ta’sir qilishi ko‘rsatilgan. Bu usullar nafaqat o‘quvchilarning aqliy va hissiy rivojlanishiga xizmat qiladi, balki ularda boshqalar bilan ishlash, jamoada faoliyat yuritish kabi ijtimoiy ko‘nikmalarni ham rivojlantiradi. Xulosa qilib aytganda, pedagogik faoliyatda teatr elementlaridan foydalanish tarbiyaviy jarayonning samaradorligini oshiradi va o‘quvchilarning shaxsiy, emotsional va ijodiy rivojlanishiga katta ta’sir ko‘rsatadi.

Teatr texnikalari, dramatik sahnalashtirish usullari va rol o‘ynash metodlari orqali o‘quvchilar nafaqat didaktik maqsadlarga erishadilar, balki ularning ijodiy tafakkuri va kritik fikrlash qobiliyati ham rivojlanadi. Teatrning estetik va didaktik jihatlari o‘quvchilarga voqea va xarakterlarni chuqurroq tushunishga, hissiyotlarini ifoda etishga, shuningdek, o‘zlarini yaratishda va boshqalarni tushunishda yordam beradi. Pedagoglar uchun teatr elementlarini ta’lim jarayoniga integratsiya qilish imkoniyati o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishini va guruhdagi o‘zaro munosabatlarni kuchaytirishga xizmat qiladi. Bu usullar o‘quvchilarning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish, ular bilan samarali ishlash, o‘z his-tuyg‘ularini to‘g‘ri va aniq ifoda etish imkoniyatlarini yaratadi.

Shuningdek, teatr san’ati tarbiyaviy jarayonning ilg‘or vositasi sifatida o‘quvchilarda estetik did va madaniyatni shakllantiradi. Shu bilan birga, teatr va pedagogika o‘rtasidagi integratsiya har bir o‘quvchining individual imkoniyatlarini kengaytiradi, ularning ijodiy potensialini kashf etishga yordam beradi. Bu esa, o‘z navbatida, pedagogik faoliyatda teatrning ahamiyatini yanada oshiradi va kelajakda ta’lim tizimida uning o‘rni yanada mustahkamlanishini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdusamatov Hafiz: «Drama nazariyasi» - G‘afur G'ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti. Toshkent - 2000.

2. Mirziyoyev Sh. «Madaniyat va san’at sohasining jamiyat hayotidagi o‘rni va ta’sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PF-600 sonli Farmoni. - T., 2020.

3. Kabilov N. Teatr pedagogikasining bola tarbiyasida tutgan o‘rni. Журнал. Oriental Art and Culture. 2023

4. Рафиқова Д., Азимов У. Таълимни модернизациялаш ва таълим сифатини ошириш //Экономика и социум. – 2021. – №. 2-2 (81). – С. 167-169.

TA’LIM FAOLIYATIDA TEATR PEDAGOGIKASIDAN FOYDALANISH TAMOYILLARI

Po‘latova O., GDPI magistranti
lmiy rahbar: **Samatova D.**

Anotatsiya: ushbu tezisda teatr pedagogikasining mazmuni, uning asosiy tamoyillari va ta’lim tizimidagi ahamiyati yoritilgan. Teatr pedagogikasi – bu teatr san’ati va ta’lim jarayonining uyg‘unlashuvi orqali shaxsni har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik yo‘nalishdir. U o‘quvchilar va talabalarni faollikka undash, ularning emotsional-intellektual salohiyatini rivojlantirish, ijodiy fikrlash va muloqot madaniyatini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi.

Kalit so`zlari: teatr pedagogikasi, ta’lim jarayoni, dramatik usullar, o‘yin texnologiyalari, pedagogik san’at, ijodiy rivojlanish, emotsional ta’lim, aktyorlik elementi, pedagogik innovatsiya.

Abstract: this article explores the concept of theatre pedagogy, its fundamental principles, and its significance within the education system. Theatre pedagogy is a pedagogical approach that integrates the art of theatre with educational processes to support the comprehensive development of an individual. It serves as a powerful tool for motivating students, enhancing their emotional and intellectual potential, and fostering creative thinking and communication culture.

Keywords: theatre pedagogy, educational process, dramatic methods, game-based technologies, pedagogical art, creative development, emotional education, acting elements, pedagogical innovation.

Аннотация: в данной статье рассматривается понятие театральной педагогики, её основные принципы и значение в образовательной системе. Театральная педагогика — это педагогический подход, интегрирующий искусство театра в учебный процесс с целью всестороннего развития личности. Она служит мощным инструментом для мотивации учащихся, развития их эмоционального и интеллектуального потенциала, а также формирования креативного мышления и культуры общения.

Ключевые слова: театральная педагогика, образовательный процесс, драматические методы, игровые технологии, педагогическое искусство, творческое развитие, эмоциональное воспитание, актёрские элементы, педагогические инновации.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quv jarayonini takomillashtirish, yosh avlodda estetik dunyoqarashni shakllantirish, kreativ fikrlash, hissiy idrok va ijodiy salohiyatni rivojlantirish dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Ayniqsa, shaxsga yo‘naltirilgan ta’limda teatr pedagogikasi g‘oyalaridan foydalanish orqali bu maqsadlarga erishish mumkin. Teatr san’ati va pedagogika o‘rtasidagi o‘zaro yaqinlik, bir-birini to‘ldiruvchi jihatlar o‘quvchilar bilan ishlashda yangicha yondashuvlarni taqozo etmoqda.Shu munosabat bilan Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev quyidagicha ta’kidlaydi: *“Har bir bolaga yondashuv individual bo‘lishi kerak. Ta’lim jarayoni nafaqat bilim berish, balki bolaning shaxsiyati, iste’dodi, his-tuyg‘ulari bilan ishlash jarayoni bo‘lishi kerak”.* [1].

Ushbu fikr teatr pedagogikasi mohiyati bilan bevosita uzviy bog‘liq bo‘lib, uning amaliyotda qo‘llanilishi ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. **Teatr pedagogikasi** – bu ta’lim jarayoniga teatr san’ati elementlarini tatbiq etish orqali shaxsni har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladigan ijodiy va ta’sirchan pedagogik yondashuvdir. Unda o‘qituvchining roli aktyor, rejissyor, sahnalashtiruvchi sifatida namoyon bo‘ladi. O‘quvchilar esa passiv tinglovchidan faol ijodkor subyektga aylanishadi.

U**shbu maqolaning maqsadi** – teatr pedagogikasi tushunchasini ochib berish, uning asosiy g‘oyalari va ta’lim jarayonida qo‘llanish imkoniyatlarini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat. Agar teatr pedagogikasi g‘oyalari ta’lim faoliyatiga samarali integratsiya qilinsa, o‘quvchilarning dars jarayoniga bo‘lgan qiziqishi, emotsional ishtiroki va ijodiy fikrlashi ortadi, shuningdek, ta’lim sifatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Ta’lim faoliyatida teatr pedagogikasidan foydalanishda quyidagi ***tamoyillar*** asosiy o‘rin tutadi:

Ijodiy faoliyat tamoyili. Bu tamoyil o‘quvchini dars jarayonining passiv ishtirokchisidan faol ijodiy subyektga aylantirishni ko‘zda tutadi. Teatr elementlari orqali bola o‘zini erkin ifoda etadi, fikrini obrazli yetkazishga intiladi. Bu haqda pedagog olim L.S. Vygotskiy shunday deydi: *“Bolalar dramasi, teatr va rolda o‘ynash – bu bola tafakkurining ijodiy qirralarini shakllantiradi”*. [2]

Masalan, o‘quvchilarda so‘z boyligini oshirish, obrazli ifodalash ko‘nikmasini rivojlantirish maqsadida o‘qituvchi o‘quvchilarga bitta oddiy so‘z beradi (masalan, “quvonch”, “yolg‘izlik”, “bahor”) va shu so‘z asosida kichik dramatik sahna, she’r, hikoya yoki pantomima tayyorlashni topshiradi.

O‘quvchilar mustaqil ijod qiladi va o‘z ishlarini namoyish etadi. Yakunda ular o‘z ishlarini qanday yaratilgani, qanday hislar bilan to‘ldirilgani haqida suhbatlashadi.

Emotsional-ta’sirchanlik tamoyili. Teatr vositasida ta’limda emotsional holatlarni boshqarish, hissiy tarbiya berish muhim o‘rin tutadi. Bu orqali o‘quvchilar o‘z kechinmalarini anglaydi, boshqalarning tuyg‘ulariga hamdardlik bildiradi. Psixolog M. Bakhtinning ta’kidlashicha: *“Estetik va emotsional idrok bola shaxsiyatining shakllanishida kuchli vositadir”* [3].

Masalan, o‘quvchilarning hissiy idrok va empatiya qobiliyatini rivojlantirish maqsadida o‘qituvchi his-tuyg‘ulardan birini aytadi (masalan: “g‘azab”, “hayrat”, “xursandchilik”, “qo‘rquv”). O‘quvchilar bu tuyg‘uni yuz ifodasi, tana harakati va

ovoz orqali ifodalaydi.Boshqa o‘quvchilar bu holatni qanday tushunganini aytib beradi. Bu orqali tuyg‘ularni anglash va ifodalash ko‘nikmasi rivojlanadi.

Sahnalashtirish va rolga kirish tamoyili.

O‘quvchi o‘zlashtirayotgan bilimlarni obrazlar orqali amalda ko‘rsatadi, bu esa bilimni chuqur va mustahkam egallashiga xizmat qiladi. Aktyorlik faoliyati orqali shaxsiy ishtirokni kuchaytirish bu tamoyilning asosiy mohiyatidir. O‘qituvchi esa bu jarayonda rejissyor rolini bajaradi. [4].

Masalan, o‘quvchilar bilimlarini amaliyot orqali mustahkamlash maqsadida tarix darsida – tarixiy voqea yoki shaxs haqida o‘quvchilar rollarga bo‘linib, sahna ko‘rinish tayyorlashadi (masalan: Sohibqiron Amir Temur bilan suhbat, tarixiy sud jarayoni, hokimlik yig‘ilishi).Bu usul orqali tarixiy shaxslar faoliyatini chuqur tushunishga erishiladi.

Kommunikativlik tamoyili. Teatr dars jarayonida o‘zaro muloqotni kuchaytirish vositasi sifatida xizmat qiladi. O‘quvchilar o‘rtasida erkin fikr almashinuvi, jamoada ishlash, o‘zini to‘g‘ri ifodalash ko‘nikmalari rivojlanadi. Bu haqda N.V. Rozov: *“Teatr – bu nutqiy madaniyat, ijtimoiy muomala maktabidir”* – deb ta’kidlaydi [5].

Masalan, o‘quvchilarda jtimoiy muloqot va ishoraviy ifoda ko‘nikmasini rivojlantirish maqsadida o‘quvchilarga topshiriq beriladi – biror voqeani (masalan: nonvoyxona, maktab kutubxonasi, ko‘cha holati) faqat imo-ishora va harakat bilan sahnalashtirish.Qolgan o‘quvchilar nima bo‘layotganini taxmin qilishga harakat qiladi. So‘ngra o‘zaro fikr almashiladi.

Hayotiylik va real voqelik bilan uyg‘unlik tamoyili. Teatr o‘quvchini real hayotdagi vaziyatlar asosida o‘ylashga, o‘z harakatlarini baholashga o‘rgatadi. Har bir rolda hayotiy tajriba mujassam bo‘lib, bu bola dunyoqarashining kengayishiga xizmat qiladi. [6]

Misol uchun O‘quvchilarda turli ijtimoiy vaziyatlarda to‘g‘ri harakat qilish ko‘nikmalarini shakllantirish maqsadida o‘qituvchi o‘quvchilarga quyidagi hayotiy vaziyatlardan birini tanlashni taklif qiladi:

1) Do‘sti bilan kelishmovchilik;

2) Uyda ota-onasi bilan nizoli holat;

3) Yangi muhitda o‘zini tutish.Har bir guruh shu holatni kichik sahnachaga aylantirib, rolga kiradi va harakat qiladi.

Mashg‘ulotdan so‘ng umumiy muhokama qilinadi: kim qanday harakat qildi, to‘g‘rimi, yaxshilash mumkinmi?

Teatr pedagogikasining asosiy yutug‘i – o‘quvchini dars jarayonining passiv ishtirokchisidan faol ijodiy subyektga aylantirishidadir. Bu esa quyidagi teatr vositalari orqali amalga oshiriladi:

Rol o‘ynash (dramatizatsiya): O‘quvchilar biror hikoya yoki tarixiy voqeani sahnalashtirish orqali uni chuqurroq anglab yetadi. Bu usul, ayniqsa, ona tili, adabiyot, tarix fanlarida juda samarali hisoblanadi.

Imo-ishora va tana harakati orqali o‘qitish: Pantomima yoki jonsiz ifoda elementlari orqali o‘quvchilarda noverbal muloqot, tananing ifoda vositasi sifatidagi imkoniyatlari kengayadi.

Obraz yaratish texnikalari: O‘quvchi biror obrazni yaratish jarayonida nafaqat voqeani tushunadi, balki uni o‘z hayoti bilan bog‘lab ko‘ra oladi. **Improvizatsion o‘yinlar:** Bu usul tafakkurni ochadi, ijodkorlikni kuchaytiradi va muammoli vaziyatlarda tez va moslashuvchan fikrlashga o‘rgatadi.

Sahna va makon muhitining yaratish: Darsni teatr makoni tarzida tashkil qilish – dekoratsiya, yorug‘lik, fon musiqasi yordamida o‘quvchilarni mavzuga to‘liq sho‘ng‘itish imkonini beradi. "Teatr vositalarining ta’lim jarayoniga joriy etilishi o‘quvchilar tafakkurining yangicha o‘sish bosqichini yuzaga chiqaradi. Bu esa pedagogikaning yangi bosqich – madaniyatlararo, emotsional va obrazli ta’limga o‘tishini anglatadi."(Karimova, 2019, 3-bet). [6]

Teatr pedagogikasi nafaqat sahna san’atining o‘qitishdagi estetik ko‘rinishi, balki o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladigan kuchli didaktik vosita sifatida o‘zini namoyon qilmoqda. Mazkur maqolada teatr pedagogikasining asosiy tamoyillari, teatriy yondashuvlar orqali ta’limiy muhitni jonlantirish imkoniyatlari yoritildi.

Xulosa qilib aytganda, bu esa o‘quvchilarning motivatsiyasi, mustaqil fikrlashi va shaxsiy faolligini oshiradi.Pedagogning aktyorga xos qobiliyatlarni egallashi – ya’ni, obraz yaratish, hissiyotlar bilan ishlash, tinglovchiga ta’sir ko‘rsatish – ta’lim samaradorligini keskin oshiradi.Shuningdek, teatr elementlari yordamida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning predmetga nisbatan qiziqishini oshiradi, guruh bilan ishlash, tanqidiy fikrlash, muammoni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Pedagogik amaliyotga teatr vositalarini integratsiyalash – bu zamonaviy ta’limning shaxsga yo‘naltirilgan, emotsional-intellektual rivojga qaratilgan yondashuvlariga to‘la mos keladi.O‘qituvchilar teatr yondashuvlarini qo‘llash orqali o‘z metodikasini boyitishi, o‘quvchilar bilan ijodiy, interaktiv, hissiy jihatdan boy muhitda ishlashi mumkin. Shunday qilib, teatr pedagogikasi nafaqat madaniy-estetik tarbiya vositasi, balki **ta’limda insonparvarlik, obrazlilik, o‘quvchining ichki dunyosiga kirib borish** kabi tamoyillarni amalda tatbiq etish imkoniyatini beradi. Bu yondashuv bugungi global o‘zgarishlar sharoitida dolzarb bo‘lib, ta’lim sifati va mazmunini yangilashda muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2020, oktyabr 30). Ta’lim sohasidagi muammolar, ularni hal etish va ta’lim sifatini oshirishga bag‘ishlangan videoselektor yig‘ilishi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti rasmiy veb-sayti.

2. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.

3. Bakhtin, M. M. (1981). The Dialogic Imagination: Four Essays. University of Texas Press.

2. Mirziyoyev Sh. «Madaniyat va san’at sohasining jamiyat hayotidagi o‘rni va ta’sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PF-600 sonli Farmoni. - T., 2020.

3. Kabilov N. Teatr pedagogikasining bola tarbiyasida tutgan o‘rni. Журнал. Oriental Art and Culture. 2023

TALABALARDA FASILITATORLIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA PEDAGOGIK DASTURIY VOSITALARNING AHAMIYATI

Xamidova S.A., GDPI
o‘qituvchisi

Annotatsiya: ushbu tezisda pedagogika yo‘nalishi talabalarida fasilitatorlik ko‘nikmalarini shakllantirishning mazmuni xaqida fikr bildirilgan. Talabalarda faslitatorlik ko‘nikmalarini takomillashtirishning tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlari, shakillantirishning Zamonaviy pedagogik vositalar, metodlar tizimi va tashkil etish shakllari batafsil yoritilgan.

Kalit so‘zlar: fasilitator, ko‘nikma, malaka, ixtisoslik fanlari, interfaol metod, vositalar, metodlar, tizimi, shakllari, molellashtirish, mustaqil ta’lim.

Аннотация: в тезисах рассматриваются содержание развития навыков фасилитатсии у студентов педагогического факултета. Подробно описаны организатсионно-педагогические условия совершенствования фасилитатсионных способностей студентов, система современных педагогических средств, методов и организатсионных форм формирования.

Ключевые слова: преподаватель, навыки, квалификатсия, спесиализированные дисциплины, интерактивный метод, инструменты, методы, система, формы, моделирование, самостоятелное обучение.

Abstract: this article discusses the content of the formation of facilitation skills in students of the pedagogical direction. The organizational and pedagogical conditions for improving facilitation skills in students, the system of modern pedagogical tools, methods and forms of organization of formation are described in detail.

Keywords: facilitator, skills, qualifications, specialized disciplines, interactive method, tools, methods, system, forms, modeling, independent learning.

Bugungi kunda talabalarni kasbiy innovatsion faoliyatga tayyorlashda oid bo‘lgan tadqiqotlarni o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, fasilitatorlik ko‘nikmalarini shakllantirish jarayoniga alohida e’tibor qaratadilar. Pedagogika yo‘nalishi talabalarida fasilitatorlik ko‘nikmalarini shakllantirishga bag‘ishlangan tadqiqotlarda harakatlantiruvchi kuch hamda foslitatorlik faoliyatga tayyorlash usullari, vositalari va ularni optimallashtirish imkoniyatlari uchun kerakli hamda maqsadga muvofiq bosqichlar, jarayonlar va davrlarga ajratib ko‘rsatiladi.

Tahlillarimizdan kelib chiqqan holda, Pedagogika yo‘nalishi talabalarida fasilitatorlik ko‘nikmalarini shakllantirish muammosini tahlil qilishda quyidagi asosiy bosqichlarni ajratib ko‘rsatishni lozim deb topdik:

Birinchi bosqich – oliy ta’lim muassasalari talabalarida foslitatorlik sohalariga boshlang‘ich yo‘naltirish va umumlashtirish, umumiy rivojlanish ta’sirida kasbiy innovatsion faoliyatda fostitatorlik bilan shug‘ullanish istagini paydo bo‘lishi va shakllanishi.

Ikkinchi bosqich – talabalarni tanlangan mutaxasssisliklari bo‘yicha faslitatorlik ko‘nikmalarining maqsadli tayyorgarlik bosqichi.

Uchinchi bosqich – faslitatorlik faoliyatda kirishish jarayoni, ishlab chiqarish jarayonida o‘z o‘rnini topish, tanlagan mutaxassisligi bo‘yicha kasbni faol egallash bilan tavsiflanadi.

Talabalarda faslitatorlik ko‘nikmalarini shakllantirishdan asosiy maqsad – tanlagan sohasiga oid bo‘lgan bilimlarni shakllantirish, kasbining mazmun va mohiyatini tushunib yetishlari uchun shart-sharoitlar va barcha imkoniyatlarni

yaratish, kasb tanlashga yo‘naltirish, talabalarda kasbiy innovatsion faoliyatga yo‘naltirish borasidagi ko‘nikmalarini shakllantirish – ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etish, predmetni o‘qitish, talabalarni tarbiyalash, malaka oshirish, mehnat natijalari va jarayonlarini hujjatlarda qayd qilish, optimal ish rejimini ta’minlash, pedagogik hamda ishlab chiqarish jamoalarida shaxslararo munosabatlar tizimiga faol kirishishni o‘z ichiga oladigan qator xususiy maqsadlarni qo‘yish va ularga erishish orqali amalga oshiriladi.

Innovatsion faoliyatga tayyorgarligi muammolari orasida asosiy muammolardan biri bu – ularning darajasi kasbiy innovatsion faoliyat talablariga muvofiq oliy ta’lim bitiruvchilarining yanada rivojlanishi hamda kasbiy moslashuv muddatini qisqartirish uchun ham hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘ladigan maxsus bilim, malaka va ko‘nikmalarni shakllantirishdir.

Bugungi kunda kadrlar iste’molchilari tomonidan oliy ta’lim muassasalarida tayyorlanayotgan bo‘lajak mutaxassislarga kelajakda muvaffaqiyatli mehnat faoliyatini tashkil etish, ularni faslitatorlikka oid bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalar bilan qurollantirish, yangiliklarni tushunishi, qabul qilishi va o‘zlashtira olish, innovatsiyalarni amaliyotga joriy eta olish ko‘nikmalarini shakllantirish, shuningdek, innovatsion faoliyatda mutaxassislikka oid kasbiy innovatsion sifatlarga ega bo‘lishlariga qo‘yilayotgan talablar tobora ortmoqda. Mos ravishda, mazkur talablar pedagogika yo‘nalishi bitiruvchilariga ham o‘z ta’sirini o‘tkazmoqda. Demak, pedagogika ta’lim yo‘nalishi bo‘yicha bitiruvchi ham yuqori darajada shakllantirilgan maxsus bilimlar, ko‘nikma va malakalarga hamda kasbiy ahamiyatga ega sifatlarga faslitatorlik ko‘nikmasiga ega bo‘lishi asosida, kasbiy innovatsion faoliyatga tayyor bo‘lishi lozim.

1-jadval

Talabalarni kasbiy innovatsion faoliyatga tayyorlashda faslitatorlik ko‘nikmalarini shakllantirish nazarda tutilgan fanlar tizimi

№	OTM yo‘nalish nomi	Fan nomi	Auditoriya soatlari		Mustaqil ta’lim	Izoh	
			Ma’ruza	Amaliy			
1.	60110100 – Pedagogika 3- bosqich	Pedagogika nazariyasi va tarixi	32	44	62	1- semestr	
		Ijtmoiy pedagogika	60	60	116	3-4 semsrt	
		Pedagogik mahorat	60	90	116	5-6 semestr	
2.	60110100 – Pedagogika 2-bosqich	Pedagogika nazariyasi va tarixi	32	44	62	1-2 semestr	
		Ijtmoiy pedagogika	60	60	120	3-4 semestr	
		Pedagogik mahorat	44	46	90	5-6	

Talabalarni kasbiy innovatsion faoliyatga ham faslitatorlik ko‘nikmalarini egallagan holda tayyorgarligini takomillashtirishga qaratilgan chora-tadbirlar: Guliston davlat universiteti pedagogika xamda psixologiya ta’lim yo‘nalishining o‘quv rejasiga ko‘ra 1.10 majburiy fanlar blokida nazarda tutilgan “Umumiy pedagogika”, “Pedagogik mahorat”, “Pedagogik texnologiya”, “Kreativ pedagogika” fanlar pedagogika ta’lim yo‘nalishining o‘quv rejasiga ko‘ra fanlaridan ma’ruza, amaliy va mustaqil ishlarni tashkil etishda talabalarni kasbiy innovatsion faoliyatga tayyorlashda fasslitatori ko‘nikmalarini shakllantirish bo‘yich tegishli mavzular interfaol metodlar asosida tashkil etildi. Shuningdek talabalarni kasbiy innovatsion

faoliyatga tayyorlashda faslitatorlik ko‘nikmalarini shakllaantirish bo‘yicha o‘quv rejalarda nazarda tutilgan 3-bosqichda o‘tkaziladigan 4 haftalik malakaviy amaliyotlari muhim ahamiyat kasb etdi.

O‘tkazilgan tadqiqotlar davomida yuqorida nazarda tutilgan ta’lim yo‘nalishlari bo‘yicha tegishli fanlarning fan dasturlari o‘rganildi, fan dasturlarida nazarda tutilgan mavzular ketma-ketligi tuzildi.

Talabalarning faslitatorlik faoliyatga tayyorgarligini takomillashtirish xamda faslitatorlik ko‘nikmalarini shakllantirish bo‘yicha Pedagogika ta’lm yo‘nalishida ta’lim jarayonini tashkil etish shakllari, pedagogik vositalari, metodlar tizimi quyidagi malaka klassifikatsiyasi bo‘yicha tahlil qilindi. Mazkur klassifikatsiya bo‘yicha talabalarni kasbiy innovatsion faoliyatga faslitatorlik faoliyatiga tayyorgarligini takomillashtirishni ko‘rib chiqdik.

Talabalarni faslitatorlik faoliyatiga tayyorgarligini takomillashtirishda zamonaviy pedagogik vositalar, metodlar tizimi va tashkil etish shakllari quyidagilarga asoslanadi.

Pedagogik dasturiy vositalar:
- Xeymis tizimida dasturiy mahsulotlar;
- texnologik va metodik ta’minot;
- qo‘shimcha yordamchi vositalar.

Innovatsion pedagogik metodlar:
- an’anaviy metodlar;
- hamkorlikda o‘rganish;
- modellashtirish;
- tadqiqot.

Ta’limni tashkil etish shakllari:
- ma’ruza mashg‘ulotlari;
- seminar (amaliy) mashg‘ulotlar;
- mustaqil ta’lim;
- amaliyot.

Pedagogik dasturiy vositalar – kompyuter texnologiyalari yordamida o‘quv jarayonini qisman yoki to‘liq avtomatlashtirish uchun mo‘ljallangan didaktik vosita hisoblanadi. Ular ta’lim jarayonini samaradorligini oshirishning istiqbolli shakllaridan biri hisoblanib, zamonaviy texnologiyalarning o‘qitish vositasi sifatida ishlatiladi.

Pedagogik dasturiy vositalar tarkibiga:

o‘quv fani bo‘yicha aniq didaktik maqsadlarga erishishga yo‘naltirilgan dasturiy mahsulot (dasturlar majmuasi);

texnik va metodik ta’minot, qo‘shimcha yordamchi vositalar kiradi.

Pedagogik dasturiy vositalarni quyidagilarga ajratish mumkin:

- o‘rgatuvchi dasturlar – talabalarning bilim darajasi va qiziqishlaridan kelib chiqib yangi bilimlarni o‘zlashtirishga yo‘naltiradi;

- trening dasturlari – faslitatorlik ko‘nikmalarini malaka va ko‘nikmalarni tekshirish yoki baholash maqsadlarida qo‘llaniladi;

- mashq qildirgichlar - o‘zlashtirilgan o‘quv materialini takrorlash va mustahkamlashga xizmat qiladi;

- o‘qituvchi ishtirokidagi o‘quv muhitini shakllantiruvchi.

Oliy ta’lim muassasalarida pedagogik dasturiy vositalarni yaratish texnologiyasini amalga oshirish maqsadida ularning an’anaviy vositalardan ustunligini tasdiqlovchi qator ijobiy omillar mavjud. Mazkur omillar didaktik, psixologik, pedagogik guruhlarga ajratildi. Pedagogik dasturiy vositalarga qo‘yiladigan didaktik talablarga quyidagilar kiradi: ilmiylik, tushunarli, qat’iy va tizimli bayon etilishi bilan birgalikda (pedagogika, psixologiyaniiing asosiy tamoyillarini, zamonaviy fanning fundamental asoslarini hisobga olib, o‘quv faoliyati mazmunini qurish imkoniyatini ta’minlash), uzluksizlik va yaxlitlik (ilgari o‘rganilgan bilimlarning mantiqiy oqibati hamda to‘ldiruvchisi hisoblanadi), izchillik, muammolilik, ko‘rgazmalilik, faollashtirish (o‘qitish mustaqilligi hamda faolli xususiyatining mavjudligi), o‘qitish natijalarini o‘zlashtirish mustahkamliligi, muloqotning interfaolliligi, o‘qitish, tarbiyalash, rivojlantirish va amaliyotning yaxlit birligi kabilar.

Talabalarni faslitator faoliyatga tayyorlashda oliy ta’lim tizimida o‘qitishning zamonaviy metodlari keng qo‘llanilmoqda. O‘qitishning zamonaviy metodlarini qo‘llash o‘qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Ta’lim metodlarini tanlashda har bir dars (ma’ruza, seminar, amaliy mashg‘ulot)ning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq sanaladi.

ВНЕДРЕНИЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЛЯ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ: ПЕРСПЕКТИВЫ И ПРОБЛЕМЫ

Kabulova S.E., преподавател ГГПИ
e-mail: Sanobarkabulova56@gmail.com
Хусанова М.О.,студентка 2 курса ГГПИ

Аннотация: В этих тезисах раскрываются что внимание на внедрение инклюзивного образования для детей с особыми потребностями в общеобразовательных организациях, на анализирование перспектив и проблем, с которыми сталкиваются педагоги, родители и учащиеся в условиях инклюзии. Нужно уделять особое внимание на необходимые изменения в образовательной среде, педагогический подход и профессиональной подготовке учителей.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ), общеобразовательные организации, педагогический подход.

Abstract: in this article I would like to draw attention to the introduction of inclusive education for children with special needs in general education institutions, to analyse the prospects and problems faced by teachers, parents and students in the conditions of inclusion. It is necessary to pay special attention to the necessary changes in the educational environment, pedagogical approach and professional training of teachers.

Key words: inclusive education, children with disabilities, general education organizations, pedagogical approach, professional training of teachers, adaptive technologies, individualization of learning.

Инклюзивное образование – это системный шаг вперед в сфере образования, который обеспечивает равные возможности для всех детей, включая детей с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ). Интеграция

таких детей в образовательную школу еще больше повышает их успешную социализацию, становление личности и дальнейшее развитие. Тем не менее, предоставление инклюзивного образования сталкивается с множеством вопросов и проблем, которые необходимы для того, чтобы люди с ограниченными возможностями имели возможность учиться и добиваться таких же результатов, как и их сверстники.

Очень важно знать, что инклюзивное образование – это концепция, которая обеспечивает реальный шанс на обучение каждого ребёнка, независимо от его физических, психических, интеллектуальных особенностей и возможностей. Главная цель инклюзии заключается в том, чтобы обеспечить полноправное участие детей с особыми образовательными потребностями в школьной жизни, поддержать их индивидуальное развитие и создать условие для равного доступа к знаниям.

Это форма обучения, при которой учащиеся с ограниченными возможностями или особыми потребностями интегрируются в общие классы вместе со своеобразными сверстниками, а не изолируются в специальных школах. Концепция инклюзии позволяет детям с особыми потребностями не быть "выведенными" из общества, а наоборот – стать его неотъемлемой частью, она ориентирована на создание среды, в которой каждый ребёнок, независимо от состояния здоровья, чувствует себя комфортно.

Следует приводить следующие элементы, которые включают принципы инклюзивного образования:

1. Равные возможности - обеспечение соответствующих условий для образования и социального обеспечения всех детей.

2. Образовательное вмешательство - оказание экстренной помощи и коррекционной работы с детьми с учетом потребностей.

3. Обеспечение доступной образовательной среды - создание комфортных и ненасильственных физических и психологических условий для образования детей с учетом их возможностей.

4. Инклюзивные или адаптивные технологии - применение современных инструментов и оборудования, предназначенных для помощи учащимся с ограниченными возможностями и другими трудностями в освоении, обучении и запоминании знаний, навыков и установок, проявлении отношения к преподаваемой учебной программе.

Процесс реализации инклюзивного образования требует комплексного подхода, такого как политика изменения, обучение кадров, разработка политики, доступные условия и применение специализированных подходов.

Проблемы внедрения инклюзивного образования.

Несмотря на описанные выше преимущества, имеются и проблемы внедрения инклюзии в общеобразовательной среде.

1. Недостаток квалифицированных кадров.

Учителя общеобразовательных школ имеют недостаточные знания и навыки работы с детьми с ОВЗ. В связи с этим, для успешного внедрения концепции инклюзивной практики, специалистов следует подготавливать специализированно, обучая современным инклюзивным методам и

педагогическим подходам. Нужно организовать специальные курсы для повышения квалификации педагогов.

2. Недостаточная материально-техническая база.

Для качественной работы с детьми с отклонениями в полноценном физическом и психическом развитии, используется специализированное оборудование и обучающие материалы.

3. Психологическая и социальная интеграция.

Дети с ограниченными возможностями часто сталкиваются с несколькими проблемами социализации и принятия. Следовательно, необходимо создать программы социальной поддержки для продвижения позитивной социальной адаптации для детей с физическими ограничениями.

4. Отсутствие четких методологических рекомендаций.

Есть случаи, когда у педагогов нет четкой стратегии для введения инклюзивных практик, что затрудняет их работу с детьми с разнообразными потребностями и создает значительный барьер между ними.

5. Отсутствие и нехватка средств.

Включение детей с ограниченными возможностями остается довольно дорогой стратегией для школ общего образования из-за необходимости соответствующих условий и подготовки педагогов. Нехватка средств – это очень актуальная тема. В некоторых регионах с ограниченным бюджетом это все еще остается проблемой.

В последние годы в Узбекистане предпринимаются активные шаги по модернизации системы образования с учетом принципов инклюзивности. В 2021 году был принят Закон «Об образовании», в котором отдельным пунктом закреплено право каждого ребёнка на получение образования независимо от состояния здоровья, места проживания и других факторов.

Одной из перспективных задач является развитие цифровых и дистанционных форм инклюзивного обучения — особенно для детей, проживающих в отдалённых районах или имеющих серьёзные нарушения здоровья. Следует отметить, что до 2030 года, инклюзивное образование должно охватить не менее 70% школ в стране. Также планируется модернизация инфраструктуры, переобучение кадров, закупка оборудования.

Таким образом, инклюзивное образование в Узбекистане имеет чётко обозначенные перспективы развития, подкреплённые государственной политикой, международной поддержкой и растущим запросом со стороны общества на гуманизацию образовательной среды.

Кроме того, хочу отдельно подчеркнуть, что реализуются проекты в партнёрстве с международными организациями, такими как ЮНИСЕФ, которые способствуют распространению лучших международных практик в сфере инклюзии.

Подводя итог, хочу сказать, что инклюзивное образования – это не просто одна из тенденций, это и есть будущее образования, потому что только в такой системе каждый ребенок сможет найти своё место вне зависимости от особенностей. Для этого необходимо работать не только над условиями в школах, но и над созданием поддержки для родителей и педагогов, а также

психологической адаптацией детей. Только комплексный подход может обеспечить ребёнку знание, чувствовать себя частью общества и вне зависимости от особенностей на равне с другими детьми иметь возможность обучения.

Использованные литературы:

1. План Национальной программы Образование для всех -Ташкент-2003 год.

2. Материалы международного форума - Ташкент – Республиканская социальная адаптация детей - 2005

3. Олейникова С.А. Международная конференция «Проблемы внедрения инклюзивного образования и способы их решения» Дефектология №2, 2002г.

4. Асанова М.Б. «Отношение родителей и педагогов к интегрированному обучению детей с нарушением слуха» Ж. Дефектология №5, 2005г..

5. Бабанкина Н.В.. «Опыт работы по интеграции детей с нарушениями слуха в общеобразовательной школе» Ж. Дефектология №4, 2005г.

6. Образование для всех – Дакарс

ТВОРЧЕСТВО ДЖ.Р.Р.ТОЛКИНА И АНГЛИЙСКИЙ МОДЕРНИЗМ В СОВРЕМЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Асанов Р.А., Мустафакулов Ш.А.,
преподаватели кафедры «Узбекского языка и преподавания языков» ГГПИ
e-mail: simply.ruslan.96@gmail.com

Аннотация. Творчество Дж.Р.Р.Толкина, одного из самых влиятельных писателей XX века, представляет собой уникальное сочетание фэнтезийных элементов и глубоких философских размышлений, что делает его важным объектом изучения в контексте английского модернизма. В данной статье рассматриваются ключевые аспекты творчества Джона Толкина, его влияние на современную литературу и связь с модернистскими тенденциями, возникшими в начале XX века.

Ключевые слова: английский модернизм, современная литература, жанр фэнтези, литературные течения, обличья модерна, мифология.

Annotation. The work of J. R. R. Tolkien, one of the most influential writers of the 20th century, is a unique combination of fantasy elements and deep philosophical reflections, which makes it an important object of study in the context of English modernism. This article examines key aspects of the work of John Tolkien, its influence on modern literature, and its relationship to the modernist trends that emerged in the early twentieth century.

Keywords: english modernism, modern literature, the genre of fantasy, literary trends, modernist guises, mythology.

Творчество Дж. Р. Р. Толкина, автора таких знаменитых произведений, как «Хоббит» и «Властелин колец», стало важной вехой в развитии английской литературы. Его работы не только создали новый жанр фэнтези, но и отразили многие модернистские идеи, которые возникли в ответ на социальные и культурные изменения начала XX века. Модернизм, как литературное

движение, стремился к экспериментам с формой и содержанием, что также можно увидеть в сложной мифологии и языковых играх Джона Толкина.

Модернизм в литературе охватывает период с конца XIX до начала XX века и характеризуется отходом от классических форм и традиционных сюжетов. Авторы, такие как Джеймс Джойс и Вирджиния Вулф, искали новые способы выражения человеческого опыта, что привело к созданию сложных нарративов и экспериментальных стилей. Эти изменения в литературе были вызваны множеством факторов, включая последствия Первой мировой войны и изменения в обществе. Например, в романе Джеймса Джойса «Улисс» читатель сталкивается с многоуровневыми слоями повествования, которые отражают внутренние мысли и чувства персонажей, что создает уникальный опыт восприятия текста. Вирджиния Вулф, в свою очередь, в «Миссис Дэллоуэй» использует аналогичный подход, чтобы показать, как время и память влияют на восприятие реальности.

Дж.Р.Р. Толкин, хотя и не всегда ассоциируется с модернизмом, также демонстрирует элементы этого движения через свою сложную мифологию и языковые игры. В его произведениях, таких как «Властелин колец», можно увидеть, как он создает целые языки и культуры, что является примером эксперимента с языком и формой. Это не только обогащает текст, но и позволяет читателю погрузиться в глубину вымышленного мира, что является характерной чертой модернистской литературы.

Модернизм также отражает социальные и культурные изменения своего времени. В условиях разрушительных войн и социальных потрясений, писатели искали новые способы осмысления человеческого существования. Это привело к созданию произведений, которые часто исследуют темы отчуждения, идентичности и психологической сложности. Например, в «На маяк» Вирджиния Вулф исследует внутренний мир своих персонажей, показывая, как они справляются с изменениями в их жизни и окружающем мире.

Дж.Р.Р.Толкин, хотя и не является типичным представителем модернизма, как упоминается выше, использовал многие его элементы в своих произведениях. Его внимание к языку, мифологии и созданию сложных миров можно рассматривать как ответ на модернистские поиски. Например, в «Сильмариллионе» Дж. Р. Р. Толкин создает целую мифологию, которая отражает стремление модернистов к глубинному исследованию человеческой природы и культуры. Одной из ключевых тем в творчестве Толкина является борьба между добром и злом, что также является важным аспектом модернистской литературы. Толкин использует символику и аллегорию, чтобы передать сложные идеи о морали и человеческом существовании. Его стиль, насыщенный описаниями и детализированными мирами, создает уникальную атмосферу, которая позволяет читателю погрузиться в его вселенную.

Дж.Р.Р.Толкин, как и модернистские авторы, использует богатую мифологию и символику. Его произведения, такие как «Властелин колец», пронизаны мифологическими элементами, которые создают глубокую и многослойную реальность. В то же время, Джеймс Джойс и Вирджиния Вулф

также обращаются к символизму, но в более абстрактной и экспериментальной форме, исследуя внутренний мир персонажей и их восприятие реальности. Временные структуры в произведениях Джона Толкина, Джеймса Джойса и Вирджинии Вулф также имеют много общего. У Джона Толкина время часто представлено как циклическое, с акцентом на наследие и историю. Джеймс Джойс и Вирджиния Вулф, в свою очередь, используют технику «потока сознания», чтобы исследовать субъективное восприятие времени и памяти, что создает ощущение фрагментарности и многослойности.

Джон Толкин известен своим поэтическим языком и детализированными описаниями, что создает атмосферу волшебства и эпичности. В то время как Джеймс Джойс использует сложные интаксические конструкции и игру слов, чтобы передать внутренние переживания персонажей, Вирджиния Вулф применяет лексические и стилистические средства для создания глубокой эмоциональной связи с читателем. Все три автора демонстрируют экспериментальный подход к форме. Джон Толкин, хотя и придерживается традиционных нарративных структур, вводит элементы мифологии и фэнтези, что делает его стиль уникальным.

Джеймс Джойс и Вирджиния Вулф, в свою очередь, активно разрушают традиционные формы повествования, используя фрагментацию и нелинейность. В произведениях Джона Толкина, как и у Джеймса Джойса и Вирджинии Вулф, присутствует глубокий поиск идентичности. Персонажи Толкина, такие как Фродо и Арагорн, сталкиваются с вопросами о своем месте в мире и о том, что значит быть героем. У Джеймса Джойса и Вирджинии Вулф этот поиск часто связан с личной и культурной идентичностью, исследуя, как общество и история влияют на индивидуальное восприятие. Все три автора стремятся передать сложность человеческого опыта. Толкин через свои эпические нарративы исследует темы дружбы, жертвы и борьбы со злом. Джойс и Вулф, в свою очередь, фокусируются на внутреннем мире человека, его мыслях и чувствах, что позволяет глубже понять человеческую природу. Таким образом, несмотря на различия в жанрах и стилях, Толкин, Джойс и Вулф объединены общими темами, стилистическими приемами и философскими идеями, что делает их значительными фигурами в литературе XX века.

Творчество Дж. Р.Р.Толкина и английский модернизм представляют собой взаимосвязанные явления, которые обогатили современную литературу. Толкин, используя элементы модернизма, создал уникальный стиль, который продолжает вдохновлять писателей и читателей по всему миру. Его работы не только отражают дух времени, но и открывают новые горизонты для литературного творчества, что делает их актуальными и в современном контексте. А модернизм в литературе представляет собой многообразное и сложное движение, которое стремится к новизне и экспериментам. Через использование новых форм, языковых игр и глубокое исследование человеческого опыта, модернистские авторы оставили значительное наследие, которое продолжает влиять на литературу и по сей день.

Использованная литература:

1. Толкиен, Дж. Р. Р. Сильмариллион. Пер. Н. Эстель. – М., 1992.
2. Каменкович, М. Создание вселенной. // Дж. Р. Р. Толкин. Властелин колец. Возвращение короля. СПб. Азбука. 1995, С.719-729.
3. Кошелев, С.Л. Жанровая природа. Повелителя колец Дж. Р. Р.Толкина, С .81-96 // Проблемы метода и жанра в зарубежной литературе. Вып.VI. Под ред. Н.П.Михайловой, – М., 1981.
4. Муравьев, В. Предыстория. с.5-27 // Дж. Р. Р. Толкиен. Хранители. – М., "Радуга", 1988.
5. Гениева, Е. Правда факта и правда видения. // В. Вульф. Избранное. – М., 1989. С. 3-22.
6.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA INKLYUZIV TA’LIM BERISHNING DIDAKTIK MAZMUNI

Saxobidinova O.I., GDPI o‘qituvchisi
e-mail: sahobidinova@mail.ru
A.Boboyeva GDPI magistranti

Annotatsiya:Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarga inklyuziv ta’lim berishning nazariy asoslari, inklyuziv ta’limga bo‘lgan ehtiėjlar va ushbu ta’lim shaklining afzallik jihatlari, didaktik mazmuni yoritilgan

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, ilmiy-nazariy asoslari, maktabgacha yosh, bola, pedagog, didaktik imkonitlar, mazmuni, pedagogik shart-sharoitlari, pedagogik texnologiyalari.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические основы инклюзивного образования детей дошкольного возраста, потребности в инклюзивном образовании, преимущества данной формы обучения, дидактическое содержание.

Ключевые слова: инклюзивное образование, научно-теоретические основы, дошкольный возраст, ребенок, педагог, дидактические возможности, содержание, педагогические условия, педагогические технологии.

Abstract: This article discusses the theoretical foundations of inclusive education for preschool children, the needs for inclusive education and the advantages of this form of education, and the didactic content.

Keywords: inclusive education, scientific and theoretical foundations, preschool age, child, teacher, didactic opportunities, content, pedagogical conditions, pedagogical technologies.

Mamlakatimizda ta’lim tizimiga davlat siyosati darajasida e’tibor qaratilmoqda. O‘tgan davr mobaynida mamlakatimizda o‘sib borayotgan avlodni sog‘lom va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ta’lim-tarbiya jarayoniga samarali ta’lim va tarbiya shakllari hamda usullarini joriy etishga qaratilgan maktabgacha ta’limning samarali tizimini tashkil etish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirildi. Maktabgacha ta’lim sohasidagi normativ-huquqiy bazani yanada takomillashtirish, maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, bolalarning sifatli maktabgacha ta’lim bilan qamrovini oshirish, undan teng foydalanish imkoniyatlarini ta’minlash ko‘zda tutildi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” gi farmoniga muvofiq O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni

rivojlantirish, alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish hamda ularga ko‘rsatiladigan ta’lim xizmatlari sifatini yaxshilash maqsadida 2020 – 2025-yillarda xalq ta’limi tizimida inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqildi.

Bu konsepsiyada alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ko‘rsatiladigan ta’lim xizmatlari sifatini yaxshilash bo‘yicha quyidagi vazifalar belgilandi: • alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar ta’lim oladigan ta’lim muassasalari binolariga qo‘yiladigan talablarni ishlab chiqish va tasdiqlash; alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar o‘qitiladigan ta’lim muassasalarini zarur adabiyotlar, metodik qo‘llanmalar, turli kasblarga o‘qitish uchun uskuna va jihozlar bilan ta’minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish; • alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni o‘qitish uchun inklyuziv ta’lim tizimini tashkil etish, umumta’lim muassasalarini maxsus moslamalar (ko‘tarish qurilmasi, pandus, tutqich va boshqalar), shuningdek tegishli kadrlar (maxsus pedagog, bolalarni ruhiypedagogik kuzatish bo‘yicha mutaxassislar) bilan ta’minlash; • alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning moslashishi va integratsiyasi uchun maktab-internatlarni bosqichma-bosqich maxsus jihozlar bilan ta’minlash va boshqalar.

. Inklyuziv ta’lim pedagog xodimlar va ota-onalar tomonida ta’lim jarayoniga ijodiy yondashuvni o‘zida aks ettiradigan tabiiy jarayon hisoblanadi. Inklyuziv ta’lim rasmiy ta’lim tushunchasidan ancha kengroq. Bu ta’limda ko‘proq o‘qishda, o‘rganishda imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlanadi. Inklyuziv bog‘chada tarbiyachi qanday sifatlarga ega bo‘lish kerak? Inklyuziv ta’limda o‘qituvchining kasbiy mahorati bosh omil hisoblanadi.

Avvalo, o‘qituvchi , tarbiyachi, murabbiylar inklyuziv taffakkurga ega bo‘lishi va ta’lim sifati ma’suliyatini o‘z zimmasiga olishi shart. O‘qituvchi, tarbiyachi, murabbiylar o‘z faoliyatini tizimli baholab borishi, muntazam malakasini oshirishi, alohida ta’lim ehtiyojlari bor bolalarning intizomli va muassasalararo guruhlar bilan samarali ishlashi uchun liderlik hamda boshqaruv malakalarini qo‘llash, muammolarni birgalikda hal qilish, keng qamroqli maktab hamkorligini yo‘lga qo‘yish kabi xislatlarga ega bo‘lish kerak.

Inklyuziv ta’limda imkoniyati cheklangan bolalarga nima beradi? - o‘z imkoniyatini o‘zi uchun kashf etish imkonini beradi - mustaqil harakatlanish birgalikda, hamkorlikda ishlash imkoniyati orqali yuzaga keladi; - dunyoqarashi kengayadi, hayotiy tajribasi oshadi; - o‘qishga bo‘lgan ehtieji va qiziqishlari ortadi; - o‘zini barcha bilan bir xil his qila boshlaydi; - ilgari sezilmagan imkoniyatlari ochiladi; - yotsirash, yakkalanish kabi xususiyatlari yo‘qoladi. Inklyuziv ta’lim vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat’i nazar, ularning barchasiga sifatli ta’lim taqdim etishdan iborat. Shu bilan birga, inklyuzivlik tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo‘lishlari uchun oilada yashashlari va o‘z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi.

Ma’lumki, inklyuziv ta’limda maxsus ta’lim ehtiyojidagi bolalar barcha bolalar bilan birga ma’lum maqsadda turli qobiliyatlarga muvofiq guruhlashtiriladi. Maxsus ta’lim aqliy, jismoniy tashqi ko‘rinishga muvofiq amalga oshirilsa, inklyuziv ta’lim bolaning qobiliyati va imkoniyatlariga ko‘ra belgilanadi. Maxsus ta’lim

o‘qitishning maxsus va alternativ dasturlari orqali o‘qitilsa, inklyuziv ta’lim bolaga yo‘naltirilgan va moslashtirilgan, yo‘riqnomali, barchaga mo‘ljallangan o‘quv dasturi asosida o‘qitiladi. Inklyuziv ta’limning o‘ziga xos muhim jihati shundaki, bolalar va o‘qituvchi birbirlaridan o‘rganishadi hamda muammolarni birgalikda xal etishadi. Inklyuziv ta’lim vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat’i nazar, ularning barchasiga sifatli ta’lim taqdim etishdan iborat.

Maktabgacha ta’lim tizimida inklyuziv ta’limning ahamiyati shundaki, imkoniyati cheklangan bolalarni ilk yoshlaridanoq sog‘lom bolalar qatoriga qo‘shib sifatli ta’lim olishini ta’minlagan holda bolada ruhiy va jismoniy hissiyotlarini va haraktlarini rivojlantirishdir. Inklyuziv ta’limda imkoniyati cheklangan bolalarga nima beradi? - o‘z imkoniyatini o‘zi uchun kashf etish imkonini beradi - mustaqil harakatlanish birgalikda, hamkorlikda ishlash imkoniyati orqali yuzaga keladi; - dunyoqarashi kengayadi, hayotiy tajribasi oshadi; - o‘qishga bo‘lgan ehtiyoji va qiziqishlari ortadi; - O‘zini barcha bilan bir xil his qila boshlaydi; - Ilgari sezilmagan imkoniyatlari ochiladi; - Yotsirash, yakkalanish kabi xususi yatlari yo‘qoladi.

Inklyuziv ta’lim sog‘lom bolalar hayotiga qanday ta’sir ko‘rsatadi?

- O‘zlariga o‘xshamagan tengdoshlari va ularning hayoti, ehtiyojlarini his qiladilar; - Tengdoshlariga g‘amxo‘rlik hissi uyg‘onadi; - Ularni qo‘llab-quvvatlash, yordam berishga intilish – insonparvarlik hissi tarbiyalanadi; - O‘quvchilarda atrofdagi insonlarga, imkoniyati cheklanganlarga pozitiv munosabat, o‘zaro hurmat tarbiyalanadi - Yordamga muhtoj insonlarga e’tibosizlik qilmaydigan shaxsga aylanadilar; - Hozirda mamlakatimizda inklyuziv ta’limga yo‘naltirilgan maktabgacha ta’lim tashkilotlari kun sayin ko‘payib va takomillashib bormoqda.

Bugungi kunda ta’lim-tarbiyaning dastlabki va muhim bo‘g‘ini sifatida alohida e’tibor qaratilayotgan maktabgacha ta’lim tizimida mazkur yo‘nalishdagi ta’lim tashkilotlarining asosiy vazifasi sifatida “bolalarga, shu jumladan, o‘ziga xos ehtiyojlari bor bolalarga yakka tartibda ta’lim dasturlaridan foydalanish, shuningdek, o‘z vaqtida inklyuziv maktabgacha ta’lim va tarbiya olish imkonini beradigan qulay muhit yaratish” belgilangan va bu mazkur sohaga inklyuziv ta’lim tamoyillari, shakllari va usullarini keng joriy etish imkonini beradi.

2-SHO‘BA. RAQAMLI TA’LIM MUXITIDA PEDAGOGLARNING KASBIY MAHORATINI OSHIRISH MASALALARI

TA’LIM TEXNOLOGIYASINI JORIY ETISH TALABANI FAOLLASHTIRISH MEZONI SIFATIDA

Mamatov D.N.,
p.f.d., professor

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy ta’lim tizimida keng qo‘llanilayotgan texnologiyalar, ulardan foydalanish yo‘llari, pedagogik texnologiya darajasidagi faoliyatning mezonlari (kriteriyalari) va talabalar bilish vositalariga oid bilimlarga ega bo‘lishlari keltirilgan. Shu bilan birga “Texnologiya va dizayn” fani bo‘yicha talabalarda shakllantiriladigan bilim, ko‘nikma va malakalar mazmuni berilgan.

Kalit so‘zlar: bilim, malaka, ko‘nikma, kriteriya, texnologiya, dizayn.

Аннотация: В статье рассматриваются технологии, широко используемые в современной системе образования, их последующие этапы, критерии активности в педагогических технологических процессах, а также получение знаний, связанных с производственной деятельностью учащихся. При этом приводится содержание знаний, умений и компетенций, которые будут формироваться у студентов по предмету «Технология и дизайн».

Ключевые слова: знания, компетенции, умения, критерии, технологии, проектирование.

Annotation: The article provides information on technology used in the modern education system, the ways in which they are used, the criteria for the using of pedagogical technology and students shoul have knowledge of the tools. At the same time, the content of knowledge, skills and abilities formed in students on the subject "Technology and Design".

Key words: knowledge, qualification, skills, criteria, technology, design.

Hozirgi ta’lim jarayonida kompyuter texnikasidan foydalanib, darslarda slaydlar, vertual ma’ruzalar, multimediyalar namoyish etilmoqda. Bu esa o‘z navbatida ekran qo‘llanmalarini yaratishga va ulardan foydalanishga nisbatan qo‘yiladigan uslubiy, tashkiliy sanitariya-gigiena qoidalarini, talablarini ishlab chiqishni hamda amalda joriy etishni talab qilmoqda. Bundan tashqari xozir o‘qitish ishlarida “Zamonaviy texnologiya”, “Ilg‘or pedagogik texnologiya”, “O‘qitish texnologiyasi”, “Ta’lim texnologiyasi”, “Noan’naviy usul” kabi atamalar keng qo‘llanilmoqda. Xususiy holda bu atamalar o‘ziga xos ma’nolarni bildiradi. Masalan: “Pedagogik texnologiya” umumiy nomni bildirsa, “Ta’lim texnologiyasi” uning ilmiy yo‘nalishini, “O‘qitish texnologiyasi” esa amaliy yo‘nalishini ifodalaydi. Qolganlari esa hosilaviy atamalardir. Mazkur atamalarni umumlashtirib ta’limning faol (yoki faollashtirilgan) usullari deb atash mumkin. Chunki mazkur atama va nomlar qanday atalishidan qat’iy nazar ularning zamirida talabalarga bilim berish, ularni tarbiyalash ishlarini faollashtirish masalasi yotadi.

Fanni o‘qitish jarayoni, talabalarning bilish, ijodiy faoliyatini faollashtirish didaktik sharoitlari va texnologiyasiga yo‘naltirilganligi hisobga olinsa, pedagogik

texnologiya darajasidagi faoliyatining mezonlari (kriteriylari) sifatida quyidagilarni ko‘rsatish muhimdir:

- Aniq berilgan maqsadning mavjudligi, ya’ni tushunchalar, talabalar faoliyatining kutilayotgan o‘qitish natijalari, bu maqsadga erishish usullari kabi korrekt o‘lchanishi;
- Mavzuni o‘zlashtirishning etarlicha qat’iy ketma-ketligi, ma’lum bosqichlarning mavjudligi;
- O‘rganilayotgan mavzu mazmunini bilishi va amaliy masalalar ko‘rinishida va ularni echish usullarini ko‘rsatish;
- O‘quv jarayoni ishtirokchilarining (o‘qituvchi va talabalarning bir-biri bilan) o‘zaro ishlashi usullarini ko‘rsatish;
- O‘quv jarayonining natijaviyligi nuqtai-nazaridan o‘qituvchining eng optimal o‘qitish vositalaridan foydalanishi;
- O‘qituvchi va talabalarning shaxsiy vazifalarini amalga oshirishlariga asoslangan faoliyatning motivatsiyali asoslanishi (erkin tanlov, kreativlik, musobaqalashish, hayotiy va kasbiy ma’no);
- O‘qituvchining qoidaviy (algoritmik) va ijodiy faoliyati chegaralarini belgilash, yagona qoidalardan ruhsat etiladigan chetga chiqishlarini ko‘rsatilishi.

Bu sanab o‘tilgan kriteriylar talabalarning ijodiy faoliyatini faollashtirishning didaktik sharoitlari va texnologiyasi shakllanganlik baholari kriteriylarini ishlab chiqishda asos bo‘ladi va talabalar bilish vositalariga oid quyidagi bilimlarga ega bo‘lishadi:

- O‘zbekistonda ishlab chiqarish turlari, ishlab chiqarishda yangi texnika va ilg‘or texnologiyalar, fan-texnika taraqqiyotini jadallashtirish omillari va istiqbollari, ishlab chiqarishni tayyorlashga oid texnologik hujjatlar;
- Yog‘och turlari va ularning xususiyatlari, yog‘ochga ishlov berishda qo‘llaniladigan asboblar, uskunalar, qo‘lda ishlov beradigan asboblar, mexanizatsiyalashtirilgan va elektrlashtirilgan dastgohlar, stanoklar texnologik kartani tuzish va undan foydalanish;
- Metal turlari va xususiyatlari, metalga ishlov berishda ishlatiladigan asbob-uskunalar, dastgohlar, stanoklar, elektrlashgan va mexanizatsiyalashtirilgan jihozlar, mashina, mexanizm elementlari va turlari, texnologik karta tuzish va foydalanish;
- Yurtimiz me’morchiligi tarixi, xona intereri va jihozlash dizayni, zamonaviy dizayn yo‘nalishlari;
- Mehnatni muhofaza qilish qonunlari, nizomlari, xavfsizlik asoslari, ishlab chiqarishda sog‘lom va xavfsiz mehnat sharoitini yaratish, instruktsiyalar turlari va ular bilan tanishish, hodimlarning huquq va burchlari, ishlab chiqarish sanoatida sanitariya-gigiena talablari.

Talabalarda “Texnologiya va dizayn” faniga oid quyidagi bilim, ko‘nikma va malakalar shakllantiriladi: yog‘och va metalning turlari, xususiyatlari, ularni rejalash, arralash, teshish, pardozlash, qo‘l va elektr asboblarining tuzilishi, ishlashi, dastgohlar, elektr va mexanizatsiyalashtirilgan jihozlar, mashina va mexanizmlar elementlari, yangi texnika va ilg‘or texnologiyalar asoslari hamda texnologik xaritalar tuzish va foydalanish, pol va mebel qoplamalari ularni saqlash, pardozlash

me’morchilik ishlari, mehnat qonunlari va nizomlari, instruktsiyalar texnika xavfsizligi va sanitariya-gigiena qoidalari.

Yuqorida aytilgan fikrlarni umumlashtirib texnologiya va dizayn fanini o‘qitishda texnologik yondashuvining mohiyati quyidagicha asoslanishi mumkin:

- O‘quv jarayonini dastlabki loyihalash va bu loyihani pedagogik amaliyot davrida qayta tiklash imkoniyati;
- Quyidagi didaktik maqsadlarga erishganlik sifatini ob’ektiv nazorat qilish imkoniyatini ko‘zda tutuvchi maxsus maqsad tuzish;
- O‘qitish texnologiyasining strukturaviy va mazmunini yaxlitligi ya’ni uning kompetentlaridan biriga, boshqalariga tegmasdan turib o‘zgartishlar kiritilishiga yo‘l qo‘yib bo‘lmasligi;
- O‘qitish texnologiyasi barcha elementlarining to‘la aniqlangan va qonuniyatli bog‘lanishlari bilan taqazo etiladigan optimal metodlar va vositalarning tanlanishi;
- O‘qitish jarayonini o‘z vaqtida va samarali korrektsiyalash imkonini beradigan teskari aloqaning mavjudligi.

Xulosa qilib aytganda, talabalarning bilish, ijodiy faoliyatini faollashtirishning didaktik sharoitlari o‘qitish texnologiyasi doirasida nazariy bilimlarni o‘zlashtirish jarayoni, o‘quv fani loyihasini yaratishlari va amalga oshirishlari sharoitlarida ro‘yobga chiqarish mumkin. U talabalarning bilish ijodiy faoliyatini faollashtirishning didaktik sharoitlari faoliyatini faollashtirishning didaktik sharoitlari va texnologiyasi maqsadlariga erishish vositasi bo‘ladi. Talaba ta’limiy dasturning barcha bo‘limlarni faoliyatining bilimlari va usullarini, kasbiy vazifalarni hal etish vositasiga aylantirish texnologiyasiga ega bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. R.Ishmuxammedov va boshqalar. “Ta’limda innovatsion texnologiyalar” T – 2008 y. -179 b.
2. R.Ishmuxammedov va boshqalar. “Tarbiyada innovatsion texnologiyalar” T – 2010 y. – 140 b.
3. J.Tolipova va boshqalar. “Ta’lim-tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnolgiyalar” “Xalq ta’limi” jurnali, 202 y. №3. 20-24 b
4. A.Mavlonov va boshqalar. “Pedagogik texnologiya – tamoyillari asosida dars mashg‘ulotlarini olib borish texnologiyasi” T – 2010 y. 16-22 b.
5. H.Omonov va boshqalar. “Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat” darslik TMI – 2012 y. 555b.

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСОВ В ОБУЧЕНИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ЧТЕНИЮ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Зайнашева Л.Л.Казанский (Приволжский) федеральный университет
Кафедра романо-германской филологии
магистрант 2 курса e-mail: lyasan.s@mail.com
Тарасова Ф.Х.
Казанский (Приволжский) федеральный университет
Кафедра романо-германской филологии

доктор филологических наук, профессор
e-mail: fhtarasova@yandex.ru

Аннотация: в статье рассматривается методический потенциал интернет-ресурсов в обучении младших школьников чтению на английском языке. Анализируются психолого-педагогические особенности детей младшего школьного возраста. Особое внимание уделяется преимуществу цифровых образовательных ресурсов и представлена их классификация по функциональному назначению и видам деятельности. Обосновываются ключевые принципы интеграции интернет-ресурсов в учебный процесс. Делается вывод о том, что сочетание традиционных и цифровых методов обучения способствует повышению мотивации и эффективности освоения навыков чтения на английском языке в начальной школе.

Ключевые слова: обучение чтению, английский язык, младшие школьники, интернет-ресурсы, цифровые технологии, фонематический слух, интерактивные методы, мотивация, образовательные платформы, педагогические принципы.

Abstract: This article deals with the methodological potential of internet resources in teaching English reading skills to primary school children. The psychological and pedagogical characteristics of primary school children are given. Special attention is paid to the advantages of digital educational resources and their classification based on functional purpose and activity types. Key principles for integrating internet resources into the educational process are substantiated. The author concludes that a combination of traditional and digital teaching methods enhances motivation and improves the effectiveness of acquiring English reading skills in primary school.

Keywords: teaching English reading skills, English language, primary school students, internet resources, digital technologies, phonemic awareness, interactive methods, motivation, educational platforms, pedagogical principles.

На современном этапе развития системы образования использование Интернет-ресурсов становится неотъемлемой частью процесса обучения, в частности обучения иностранным языкам. Для обучающихся младшего школьного возраста, которые только начинают изучать иностранные языки, обучение чтению является одной из главных задач, требующей применения инновационных методов и подходов. Использование Интернет-ресурсов в данном контексте открывает новые возможности как для преподавателей, так и для обучающихся, позволяя внедрять современные технологии в традиционный процесс обучения.

Обучающимися младшего школьного возраста являются дети в возрасте от 6 до 11 лет. Выготский Л.С. и Эльконин Д.Б. неоднократно упоминали в своих исследованиях о том, что для младшего школьного возраста характерно интенсивное развитие когнитивных, социальных и эмоциональных навыков. У младших школьников происходит развитие логического мышления, а именно переход от наглядно-образного к словесно-логическому мышлению. Также происходит дальнейшее развитие произвольных внимания и памяти, что обуславливает необходимость использования разнообразных, интерактивных методов обучения для поддержания интереса обучающихся. Развитие также получает фонематический слух - фонетическая теория обучения чтению и письму, предложенная Элькониным Д.Б., которая заключается в том, что письмо и чтение возможны лишь при обработке отдельных фонем.

Большую роль также имеют социальные и эмоциональные аспекты. Роль

преподавателя заключается в создании доброжелательной, поддерживающей обстановки на занятиях, формировании положительной мотивации, а также организации групповой деятельности, что способствует формированию интереса к изучению иностранного языка в целом.

Одним из ключевых аспектов обучения чтению на начальном этапе является освоение фонетических основ языка. Для успешного освоения навыков чтения требуется фонематическая осведомленность (способность распознавать отдельные звуки или фонемы в произносимых словах и управлять ими). По этой причине младшие школьники должны быть обучены различным языковым звукам и звуковым сочетаниям, а также умению их различать.

Важно подчеркнуть, что на начальном этапе чтение не является просто набором действий - оно представляет собой целостный, логично выстроенный процесс. Младшим школьникам необходимо не просто развивать технические навыки (умение читать), но и уметь вникнуть в смысл прочитанного.

Для организации эффективного обучения чтению нужно помнить, что для младших школьников особенно важно, чтобы обучение было интересным, увлекательным. С учётом данного факта, применение Интернет-ресурсов приобретает всё большую актуальность, так как в настоящее время доступно огромное количество сайтов, платформ, приложений, предлагающих широкий спектр учебных материалов различного формата, для обучения чтению на английском языке в том числе.

Ключевым фактором, обусловливающим эффективность интеграции Интернет-ресурсов в процесс обучения чтению, является повышенный уровень вовлечённости обучающихся. На начальном этапе освоения навыков чтения младшие школьники демонстрируют более высокую степень усвоения информации при её представлении в интерактивном, наглядном виде.

Современные интернет-платформы предлагают широкий спектр образовательных инструментов, такие как электронные книги, интерактивные игры и видеолекции, что способствует формированию гибкой и адаптивной учебной среды. Помимо работы с текстами, обучающиеся имеют возможность развивать навыки аудирования и произношения благодаря специализированным аудио- и видеоматериалам. Подобное разнообразие форматов позволяет учитывать индивидуальные когнитивные стили обучающихся, повышая универсальность образовательного процесса.

Ещё одним значимым преимуществом является обеспечение широкого доступа к учебным материалам. Интернет-платформы предоставляют преподавателям и обучающимся возможность использовать обширную базу ресурсов, направленных на совершенствование навыков чтения на английском языке. Многие из этих материалов доступны на бесплатной основе или по небольшой стоимости, что способствует демократизации образования и снижению экономических барьеров.

Интернет-ресурсы для обучения чтению на английском языке можно классифицировать по нескольким критериям:

По выполняемой функции:

– Обучающие платформы (British Council LearnEnglish Kids, Starfall);

– Электронные библиотеки (Oxford Owl, International Children’s Digital Library);

– Игровые приложения (Lingokids, Reading Eggs);

– Видеохостинги с образовательным контентом (YouTube каналы типа Super Simple Songs);

– Социальные образовательные сети (Edmodo, Flipgrid).

По виду деятельности: Ресурсы для формирования техники чтения;

– Платформы для развития навыков понимания текста;Инструменты для расширения словарного запаса;Сервисы для развития беглости чтения.

Чтобы раскрыть потенциал Интернет-ресурсов в обучении чтению, нужно следовать определённым принципам:Принцип целесообразности (использование технологий при условии наличия реальных преимуществ перед традиционными методами обучения);Принцип системности (логичное внедрение цифровых ресурсов в общую структуру урока);Принцип дозированности (младшим школьникам рекомендуется взаимодействовать с цифровыми ресурсами не более 10-15 минут)

– Принцип безопасности (должны соблюдаться нормы работы за компьютером и осуществляться защита личных данных).

Применение Интернет-ресурсов в процессе обучения младших школьников чтению на английском языке обладает существенным педагогическим потенциалом. Ключевое значение при этом имеет учет психолого-педагогических особенностей данной категории обучающихся. Организация увлекательных и вариативных условий образовательной деятельности способствует не только эффективному усвоению учебного материала, но и развитию позитивной мотивации к изучению иностранного языка. Следует подчеркнуть, что оптимальное сочетание классических подходов с инновационными цифровыми технологиями представляет собой важнейшее условие успешного обучения в начальной школе.

Литературы:

1. Выготский, Л. С. Мышление и речь [Текст] / Л. С. Выготский. — 5-е изд., испр. — М. : Лабиринт, 1999. С. 302-306.

2. Гальскова, Н. Д. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика [Текст] : учеб. пособие / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. — 4-е изд., стер. — М. : Академия, 2009. С. 300-302.

3. Дейбнер, Д. А. Современные учебные интернет-ресурсы и их преимущества в обучении чтению на иностранном языке // Современное педагогическое образование. 2018. №3. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-uchebnye-internet-resursy-i-ih-preimuschestva-v-obuchenii-chteniyu-na-inostrannom-yazyke (дата обращения: 28.04.2025).

4. Соловова, Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: базовый курс [Текст] : пособие для студентов пед. вузов и учителей / Е. Н. Соловова. — М. : Просвещение, 2008. С. 220-222.

5. Эльконин, Д. Б. Как учить детей читать [Текст] / Д. Б. Эльконин. —

M. : Просвещение, 1976. С. 110-112.

INKLYUZIV SHAROITIDA O‘QITUVCHINING PEDAGOGIK MAHORATI – PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Isyanov R.G., TDPU dotsenti

Annotatsiya: maqolada ta’lim muassasalarida inklyuziv ta’limni joriy etish va bo‘lajak pedagoglarni inklyuziv ta’limga tayyorlash texnologiyalari yoritilgan. Maxsus extiejli bolalar va o‘smirlarni inklyuziv ta’limining mazmun-moxiyati, vazifalari, tamoyillari, inklyuziv ta’limga bulgan extiejlar; ushbu ta’lim shaklini amalga oshirishda xalqaro tashkilotlarning vazifalari; inklyuziv ta’limning xuquqiy asoslari, resurs pedagog va uning vazifalari kayd etilgan.

Tayanch so‘zlar: inklyuziv ta’lim, integratsiyalashuv, inklyuziya, innovatsiya, IEP, nogironlik, kontseptsiya.

Аннотация: в статье рассказывается о внедрении инклюзивного образования в образовательных учреждениях и технологиях подготовки будущих учителей к инклюзивному образованию. Суть, цели, принципы инклюзивного образования для детей с особыми потребностями и выходы, которые имеют инклюзивное образование

Ключевые слова: инклюзивное образование, интеграция, инклюзия, инновация, ИЭП, инвалидность.

Abstract: the article outlines the techniques of introducing inclusive educational institutions and preparing future teachers for inclusive education. The essence, objectives and principles of inclusive education of special needs children and adolescents need inclusive education, the role of international organizations in implementing this form of education.

Keyword: inclusive education, integration, inclusion, innovation, IEP, disability, concept

Maxsus ehtiyojli bolalarni oliy ta’lim tizimida o‘qitish o‘qituvchilardan ikki karra mas’uliyat bilan ishlashni talab etadi. Inklyuziv ta’lim joriy qilingan muassasada albatta psixolog faoliyat yuritishi lozim. Psixologning faoliyati har bir bolaning ruhiy salomatligini himoyalash, ruhiy rivojlanishidagi kamchilklarini bartaraf etish va korrektsiyalashga qaratiladi. Muassasa psixologi har bir bolani psixologik jihatdan tekshiradi, doimiy ravishda psixolog-pedagogik jihatdan o‘rganib boradi, individual rivojlantirish dasturlarini tuzadi, alohida ehtiyojli bolani oilada tarbiyalash bo‘yicha ota-onalarga maslahatlar beradi, inklyuziv ta’lim muassasasining pedagogik hodimlariga psixologik rivojlantirish masalalarida metodik yordam ko‘rsatadi. O‘qituvchi faoliyatidan ko‘zlangan asosiy maqsad: oliy ta’lim muassasalarida ta’lim olayotgan maxsus ta’limga muhtoj talabalar va ularning o‘qituvchilariga yordam ko‘rsatishdan iborat.

O‘qituvchi quyidagi vazifalarni amalga oshiradi: - har bir talabani qaysi darajadagi yordamga muhtojligini aniqlash va ularning ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda muntazam ravishda ular bilan uchrashish.

- talabalar bilan yakka tartibda ishlash, individual rejalardan kelib chiqqan holda ularni kuzatish, o‘quv dasturiga moslashishiga yordam berish, o‘qitish va baholash.

- pedagog-o‘qituvchilar talabalarning maxsus ehtiyojlari va qobiliyatlariga oid ma’lumotlarni berish.

- muntazam ravishda talabalarning erishayotgan muvaffaqiyatlarini muhokama qilish va baholash.

- pedagog xodimlari va ota-onalar bilan hamkorlikda ishlash; - zarurat tug‘ilsa, talabalarni boshqa yordam ko‘rsatuvchi uyushmalarga taklif etish (masalan, seminarlarga, shifokorlarga).

- o‘kituvchilar hamda talabalar bilan individual ravishda olib boriladigan faoliyatlarni qayd etib borish.

- standart o‘quv reja talablariga javob bermaydigan vaziyatlarda har bir o‘quvchiga individual o‘quv reja tuzishga ko‘maklashish;

- mavjud barcha resurslar (o‘quv adabiyotlar, o‘qitish qurilmalari va boshqa asboblarni hujjatlashtirish va ular ro‘yxatini tuzish. Inklyuziv ta’lim sifatini oshirish uchun sharoit yaratishni hisobga olgan holda, shu jumladan, nogiron talabalar ta’lim sifatini yaxshilash uchun shartsharoitlar yaratish maqsadida, ularning ta’lim ehtiyojlari kerak: Inklyuziv ta’lim doirasida yangi pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda interaktiv usul va ta’lim shakllarini ishlab chiqildi:

- nogiron bolalarni ta’lim sohasiga jalb qilish nuqtai nazaridan o‘qitish metodologiyasi va metodikasini ishlab chiqish;

- uzluksiz inklyuziv (integral) ta’limni rivojlantirishning mavqei va rivojlanish tendensiyalariga yillik monitoring o‘tkazish;

- umumiy ta’lim nogiron bolalarni, shu jumladan ilmiy-tadqiqot olib borish uchun O‘zbekiston Respublikasi xalqaro tajribasini o‘rganish;

- ta’lim sohasiga integratsiyalashuv yoki inklyuzivlik sharoitida bolalarni tarbiyalash va o‘qitish metodikasini ishlab chiqish;

- zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida individual ta’lim dasturlarini ishlab chiqish va interaktiv usullarini inklyuziv ta’lim doirasida amalga oshirish uchun uslubiy asoslarini yaratish;

- uslubiy dasturiy ta’minot, ta’lim standart talablarini ishlab chiqish, davlat ta’lim standartlari (talablari) va eksperimental tekshirish muvofiq adaptiv o‘zgaruvchan dasturlarini o‘rganib chiqish;

- umummilliy va qamrovchi tuzilmalarning inklyuziv (integral) ta’lim mazmunini ko‘rib chiqish (o‘quv dasturlari);

- talabalarning malakasi va qobiliyatlarini bilish uchun ta’lim standartlari (talablari) bo‘yicha bilimlarni va nazorat vazifalarini ishlab chiqish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. В.А.Ядов «Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности: диспозиционная концепция» второе расширенное издание. М. 2013

2. Т.К.Болеев. «Формирование готовности учителя к деятельности по профилактике аутоагрессии учащихся» автореферат. Тараз.2004

3. О.А.Ларионова «Профессионально-ориентированная иноязычная одготовка будущих специалистов нефтегазовой отрасли на основе интегративного подхода» автореферат. Казань 2017.

4. П.В.Середенко «Психолого-педагогическое исследование»: методология и методы. Южно-Сахалинск. 2010 5. П.В. Середенко «Подготовка учителя – исследователя в вузе»: УДК 378.018. 181-189 "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal - (SI) II/2020 ISSN 2181-063X

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARGA OID KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Toshtemirov D.E.,
GulDU, Pedagogika va psixologiya kafedrasi mudiri, p.f.n., dotsent.
E-mail: doniyor120373@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda raqamli texnologiyalarga oid kompetentlikni rivojlantirishning o‘ziga xos xususiyatlari haqida so‘z yuritiladi. Raqamli texnologiyalarning mazmuni, tarkibi va ulardan foydalanish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: mustaqil ta’lim, axborot resursi, raqamli texnologiya, ta’lim vositalari, kompetentlik.

Hozirgi globallashuv sharoitida talabalarning raqamli kompetentligini rivojlantirish muammosi uzluksiz ta’lim tizimiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini faol joriy etilishi bilan izohlanadi. Chunki axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan ta’lim sohasida foydalanish samaradorligini oshirish maqsadida jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, madaniy hayotining barcha jabhalarida asosiy rivojlanish omili sifatida infokommunikatsiyani kuchaytirish tadqiqotlarda taklif qilinmoqda.

Bugungi olib borilayotgan tadqiqot ishlarining asosiy maqsad raqamli texnologiyalari asosida uzluksiz ta’lim sifatini oshirish imkonini beradigan, barcha daraja va bosqichlarda ta’lim olish, shaxslarga teng imkoniyatlar yaratadigan yagona global raqamli ta’lim makonini yaratishdan iboratgir. Shu bois, globallashuv sharoitida talabalarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish muammosi kelib chiqmoqda, chunki ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish va ularning talaba shaxsini rivojlantirishga ta’siri bilan bog‘liq turli jihatlarni o‘rganish muhim hisoblanadi. Shuning uchun raqamli texnologiyalardan ta’lim jarayonida foydalanish va talabalar bilimini baholash usullariga mos o‘zgartirishlar kiritishni tahlil qilish muhim jihatlardan biridir. Shuningdek, raqamli texnologiyalarning talabalar uchun, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda foydalanish imkoniyati va bu ularning ta’lim olishga qanday ta’sir qilishiga oid masalalarni o‘rganishni hamda talabalarda raqamli kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan turli yondashuvlar samaradorligini o‘rganish, samarali usul va vositalarni aniqlash ham muhim masalalardan biri sanaladi [1].

Ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanishning ijtimoiy va axloqiy jihatlari, xususan, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish hamda raqamli tengsizlikka qarshi kurash kabi masalalarni o‘rganish zarur. Bundan fashqari ta’limda raqamli texnologiyalarni rivojlantirish albatta globallashuv jarayonlari bilan uzviy bog‘liq. Globallashuv sharoitida talabalarning raqamli kompetentligini rivojlantirish kompleks va ko‘p tarmoqli yondashuvni talab qiladigan murakkab ilmiy muammodir. Shunung uchun oliy ta’lim muassalari ta’lim va tarbiya jarayoniga talabalarning raqamli kompetentligini rivojlantirishni innovatsion yondashuvlarini ishlab chiqishi lozim.

Rivojlangan mamlakatlar ta’lim muassasalarida olib borilayotgan tadqiqotlarni tahlil etish asosida o‘z mentalitetimizga mos holda talabalarning raqamli

kompetentligini rivojlantirish muhim muammolardan biri sifatida e’tirof etishimiz mumkin. Bundan axborot texnologiyalari va raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi sharoitida muvaffaqiyatli professional kadrlar tayyorlash uchun kompyuter, internet, elektron resurslar va dasturiy ta’minotlar bilan ishlash qobiliyati zarurati kelib chiqadi [2].

Xorijiy tajribalar asosida ta’lim jarayonini tashkil etish uchun talabalarning raqamli kompetentligini rivojlantirishda kompyuter va dasturiy ta’minotning asosiy tamoyillarini bilish hamda tushunish, ma’lumotlarni qidirish, qayta ishlash uchun elektron resurslardan foydalanish, elektron hujjatlarni yaratish, tahrirlash, internetda muloqot qilish va ishlash qobiliyatiga ega bo‘lish muhimdir.

Talabalarning raqamli kompetentligini rivojlantirishdagi asosiy muammolardan biri texnologiyaning jadal rivojlanishi tufayli bilim va ko‘nikmalarni doimiy ravishda yangilab turish zarurati hisoblanadi. Shuningdek, talabalarning turli guruhlari o‘rtasida raqamli savodxonlik darajasidagi farqlarni ham hisobga olish kerak. Shuning uchun talabalarning raqamli kompetentligini rivojlantirish muhim muammodir. Chunki raqamli kompetensiya insonlarning raqamli ko‘nikmalar hamda bilimlarni qanday egallashi va ulardan qanday foydalanishni o‘z ichiga oladi.

Raqamli kompetensiya shaxsiy, ijtimoiy va professional maqsadlarga erishish uchun raqamli texnologiyalardan samarali va unumli foydalanish qobiliyatini anglatadi, hamda kompyuter, axborot va media savodxonligi hamda raqamli muloqot ko‘nikmalarini o‘z ichiga olgan ko‘nikmalarni o‘z ichiga oladi [3]. Shu bois, zamonaviy jamiyatda raqamli kompetentlikni rivojlantirishni muhim masala sifatida e’tirof e’tish lozim. Chunki raqamli texnologiyalar barcha sohalarga keng ko‘lamda tarqalayotganligi tufayli soha mutaxassislari uchun zaruratga aylanmoqga.

Sohaga oid ilmiy tadqiqotlar ishlarini tahlil qilar ekanmiz talabalarning raqamli kompetentligini rivojlantirishda, raqamli ko‘nikmalarni o‘rganishda motivatsiya va o‘z-o‘zini tartibga solishning o‘rni, raqamli texnologiyalarning diqqat va xotira kabi kognitiv jarayonlarga ta’siri hamda o‘qitishda turli xil usullarning samaradorligini oshirish kabi bir qator vazifalarni amalga oshirish muhim sanaladi [3], [5].

Tahliliy ma’lumotlar asosida aytish mumkinki, talabalarning raqamli kompetentligini rivojlantirish zarurati mavjud bo‘lib, u fanlararo hamkorlikni va texnologiyani qanday o‘rganishi hamda undan foydalanishni, chuqur tushunishni talab qiladi. Shuning uchun talabalarning raqamli kompetentligini o‘qitish va baholashning samarali usullarini ishlab chiqish, bu sohadagi bilim va ko‘nikmalarni doimiy ravishda yangilab turish uchun shart-sharoit yaratish lozim. Shu bilan birga talabalar o‘rtasida raqamli texnologiyalarni o‘rganish va ularni kasbiy faoliyatda qo‘llash motivatsiyasini rivojlantirish muhim element hisoblanadi. Shuning uchun ma’ruza, amaliy mashg‘ulotlarda turli xil o‘qitish usullaridan foydalanishni hamda mustaqil ish, loyiha topshiriqlari va shu kabilarni qo‘llash, o‘qitish usullarini tanlashda talabalarning individual xususiyatlarini va ularning raqamli savodxonlik darajasini hisobga olish lozim [5].

Talabalarning raqamli texnologiyalarga oid bilim va ko‘nikmalarni sinovdan o‘tkazish, ularni amaliyotda qo‘llash qobiliyatini baholashni o‘z ichiga olgan kompleks yondashuv asosida amalga oshirilishi kerak. Buning uchun talabalarning raqamli kompetentligini rivojlantirishni doimiy ravishda yangilab turishga oid shart-

sharoitlarni va mexanizmlarni ishlab chiqish muhim sanaladi. Buning uchun esa turli tadbirlar, masalan, seminarlar, treninglar, malaka oshirish kurslari va hokazolarni tashkil etish zarur. Shuningdek, talabalar o‘rtasida raqamli texnologiyalarni o‘rganish va ularni kasbiy faoliyatda qo‘llash motivatsiyasini rivojlantirish kerak. Buning uchun turli xil usullardan foydalanishni taqozo etadi. Masalan, qiziqarli loyihalar yaratish, haqiqiy muammolar bilan ishlash, musobaqalar tashkil etish va hokazo.

Shunday qilib, talabalarning raqamli kompetentligini rivojlantirish kompleks yondashuvni va turli xil o‘qitish hamda baholash usullaridan foydalanishni talab qiladigan dolzarb muammodir. Bu axborot texnologiyalari va raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi sharoitida talabalarning muvaffaqiyatli kasbiy faoliyati va shaxsiy rivojlanishi uchun zarurdir.

Tahlillardan ko‘rish mumkinki, “raqamli ta’lim” atamasi keng qamrovli va umumiy hisoblanadi. Tadqiqot davomida ta’lim sohasidan aynan o‘qitishga oid, ya’ni “didaktika” yo‘nalishida raqamlashtirishning ilmiy-nazariy jihatlari bo‘yicha izlanishlar olib borilgan.

Tahlil qilingan manbalarni umumlashtirgan holda shuni aytish mumkinki, yuqoridagi barcha ishlar ta’lim sharoitida raqamli kompetensiyani oshirishga yangi yondashuvlarni ishlab chiqadi, raqamli kompetensiyaning pedagogik jihatlarini har tomonlama nazariylashtirish va amaliyotga tatbiq etishga harakat qiladi, raqamlashtirishning globallashuv aspektlari ta’sirida oliy ta’lim muassasasi raqamli kompetensiyani o‘zgartirish bo‘yicha keyingi tadqiqotlar loyihasini ishlab chiqadi. Shuni ta’kidlash mumkinki, raqamlashtirishni rivojlanishi sharoitida ta’lim tizimi oldida turgan muammolar orasida ijobiy va salbiy tomonlari ham mavjud.

Ta’lim tizimidagi bevosita ijobiy muammolarga kelsak, ulardan texnologiyaning o‘zgarishi, raqamli ta’lim muhiti va sun’iy intellektning rivojlanishi bilan bog‘liq axborot-texnologik muammolar aniqlandi, bu esa uni yangi yuqori darajaga olib chiqishi mumkin. Masalan, ilmiy tahlillarga ko‘ra talabalar axborot texnologiyalari muammosining asosiy afzalliklari sifatida quyidagilarni ta’kidladilar: bepul kirish (ta’lim portaliga ulanish, internetdan foydalangan holda dunyoning istalgan nuqtasidan videoma’ruzalar); raqamli ko‘nikma va malakalarni oshirish, har qanday sharoitdan qat’iy nazar darsda qatnashish imkoniyati.

Raqamli ta’lim tizimining yana bir ijobiy tomonlari – bu internet tarmog‘i mavjud bo‘lgan dunyoning istalgan nuqtasidan dars mashg‘ulotlarida qatnasha olish imkoniyatini beruvchi va undan foydalanishni qulay deb hisoblagan proktoring tizimi, shuningdek, onlayn ofislar orqali hujjatlarni topshirish tizimi, ulardan faol foydalanishdir [4].

Ko‘pgina talabalar globallashuv sharoitida ta’limni raqamlashtirish doirasidagi masofaviy shakl – onlayn ta’lim istiqbolli ekanligini ta’kidlaydilar va hatto onlayn/masofaviy ta’lim amaliyotining ajralmas qismiga aylanmasa ham, ta’lim jarayonida bunday o‘rganishni yanada rivojlantirish hech bo‘lmaganda elementlari mavjud bo‘ladi, deb hisoblashadi. O‘qituvchilar talabalarning ta’lim olish jarayonlariga salbiy ta’sir ko‘rsatadigan quyidagi muammolarni ko‘rsatishadi [5], [6]:

- o‘qituvchi va tengdoshlar bilan aloqa yetishmasligi;
- ishonchli internet aloqasi yo‘qligi;
- onlayn ta’lim uchun zarur jihozlarning yetishmasligi.

Bugungi kunda talabalarning ko‘pchiligi uchun asosiy va dolzarb ma’lumot manbayi internet-resurslardir. Bu aniq, chunki ta’limni raqamlashtirish axborot texnologiyalari sohasini rivojlantirishni nazarda tutadi. Internet – bu istalgan vaqtda turli xil kerakli ma’lumotlarni olish imkonini beradi. Shuningdek, ushbu tadqiqotlarda ishtirok etgan talabalarning aksariyati o‘qitish uchun internet saytlari va ta’lim platformalarini kuzatib borishadi, bu ham raqamli asr va hozirgi zamon uchun tabiiydir. Hozirgi vaqtda ta’lim tashkilotlarini internetga kirish bilan yagona raqamli tarmoqqa ulanishi odatiy holdir. Bu nafaqat qulay, balki dolzarb va zamonaviy. Bu, shuningdek, kerakli ma’lumotlar oqimini olish uchun ko‘proq imkoniyatlar beradi.

Olingan natijalarga asoslanib, talabalarning ko‘pchiligi LMS (ta’limni boshqarish tizimi) texnologiyasini qulay deb hisoblashini ta’kidlash mumkin. Ushbu texnologiya ta’limni yanada qulay va mobil qiladi. LMS texnologiyasi dunyoning istalgan nuqtasidan istalgan qurilmadan kirish mumkin bo‘lgan o‘quv materiallari – video darslar, ma’ruzalar, taqdimotlar, kitoblar va kurslar omboridir. Zamonaviy dunyoda bu, ayniqsa, dolzarbdir, chunki ko‘plab ta’lim muassasalari masofaviy yoki aralash ta’limdan foydalanadilar, bu esa mustaqil ravishda o‘rganish va ma’lum formatdagi ma’lumotlarni mustaqil ravishda olishni o‘z ichiga oladi.

Talabalarning ta’limini raqamlashtirishni rivojlantirishning eng muhim tendensiyasi, shaxsni butun umr davomida uzluksiz rivojlantirishga qaratilgan faoliyatning universal shakli sifatida uzluksiz ta’lim tizimini shakllantirishdir. Zamonaviy dunyoda shaxsning o‘ziga xos raqobatbardosh xususiyati tufayli o‘z qobiliyatlarini uzluksiz rivojlantirish har bir insonning afzalligi hisoblanadi. Bugungi kunda bu jihatga katta e’tibor qaratilmoqda [7], [8].

Yuqorida aytib o‘tilganidek masofaviy ta’lim formati bugungi kunda, ayniqsa, dolzarbdir. Bu tendensiya globallashuvning kengayishi nuqtayi nazaridan, ayniqsa, muhimdir. Shu bois talabalar uchun masofaviy ta’limda axborot texnologiyalarni rivojlantirish zamonaviy dunyoda ta’limni raqamlashtirishning eng muhim vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 5 oktyabrdagi PF-6079-sonli “Raqamli O‘zbekiston - 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.

2. Xanbabayev X. Oliy ta’lim muassasalari talabalari raqamli kompetensiyasini rivojlantirish muammolari. Tafakkur ziyosi. – Jizzax, 2023. №1. – B. 29-32.

3. Abduqodirov, A. A. (2019). Toshtemirov DE Ta’lim muassasalarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish metodikasi. Monografiya. Guliston:“Universitet, 232.

4. De-Pablos J., Colás P., Conde J., Reyes S. La competencia digital de los estudiantes de educación no universitaria: variables predictivas. Bordón. 2017. 69(1):169-188.

5. Toshtemirov, D. E. (2019). USING CLOUD TECHNOLOGY TO PROVIDE INFORMATION RESOURCES IN THE PROCESS OF DISTANCE LEARNING. Bulletin of Gulistan State University, 2020(1), 21-26.

АНТРОПОЛОГИЯ ПОВСЕДНЕВНОСТИ СОВРЕМЕННОГО ПЕДАГОГА

Эшиев А.К., д.ф.н., профессор, ОшГУ, Ош, Кыргызстан,
Усон у.Ж., к.п.н., старший преподаватель, ОшГУ, Ош, Кыргызстан,
Кожомбердиева К.М.,старший преподаватель, ОшГУ, Ош, Кыргызстан,
Джоошбекова З.Р.,к.п.н., старший преподаватель, ОшГУ, Ош, Кыргызстан, **Оморов Т.,** профессор ОшГУ, Ош, Кыргызстан

Аннотация. Антропология повседневности позволяет взглянуть на труд педагога не только как на профессиональную деятельность, но и как на культурно-ценностный, телесно-пространственный и эмоциональный опыт. В статье рассматриваются ключевые аспекты повседневной жизни современного учителя, включая рутинные практики, символические жесты, телесные регламенты, цифровую нагрузку, а также конфликты идентичности. Делается попытка осмыслить невидимую сторону педагогической профессии, предложены пути гуманизации учительского быта и нестандартные подходы к формированию устойчивости и профессионального комфорта.

Ключевые слова: антропология повседневности, педагог, профессиональная идентичность, рутины, выгорание, символические практики, телесность, цифровой стресс, учительская культура.

Цель исследования - рассмотреть повседневность педагога как культурный и психофизический феномен, выявить основные вызовы, с которыми сталкиваются современные учителя, и предложить конкретные способы улучшения качества их профессиональной жизни.

Методы исследования:

1. Качественные интервью с педагогами
2. Анализ «дневниковых практик» (самонаблюдение педагогов)
3. Этнографическое наблюдение в школьной среде
4. Контент-анализ образовательных сообществ в соцсетях (VK, Telegram, YouTube)
5. Метод визуальной антропологии (фото-дневники школьного пространства)

Результаты исследования

1. Учитель как “человек на сцене” - телесная антропология профессии.

Повседневность педагога наполнена ритуалами: встать у доски, ходить между партами, переключаться с “официального” голоса на “тихий” во внеурочное время. Эти телесные регламенты часто не осознаются, но истощают ресурс. Например, 76% опрошенных педагогов отмечают усталость не от содержания работы, а от "постоянного присутствия в чужом внимании". [1, с. 38].

Нестандартное решение: внедрение “тихих зон” в школах - уголков без зрительного контакта, где учитель может “отключиться” на 5 минут. Это используется, например, в школах Бельгии.

2. Цифровая повседневность: множественная идентичность. Педагог одновременно находится в нескольких средах: класс, мессенджер, электронный дневник, родительский чат. Он должен быть модератором, экспертом, техподдержкой и эмоциональной опорой. Это формирует фрагментированную идентичность и усиливает тревожность.

Нестандартное решение: использование тайм-менеджмента не по задачам, а по “ролевым режимам”. Например: 10:00–12:00 — “эксперт”, 14:00–15:00 — “куратор”, 17:00 — “невидимый учитель”. Эта модель позволяет возвращать себе границы.

3. Микро-ритуалы как якоря устойчивости.Педагоги, переживающие профессиональное выгорание, зачастую теряют даже малые рутинные опоры: личная кружка, оформление рабочего стола, пятиминутный разговор с коллегой. Такие "пустяки" формируют повседневную идентичность. [2, с. 68].

Пример: учительница начальных классов в интервью рассказала, что не могла начать день без рисования "маленькой картинки настроения" на доске. После введения административного запрета (негласного), её состояние ухудшилось. Вывод: поддержание ритуалов — элемент педагогической гигиены.

4. Символическая нагрузка. Учителя часто становятся носителями "символического долга" — быть примером, быть «душой школы», быть “за всё хорошее”. Это создаёт эмоциональное давление, ведущее к хроническому стрессу. Решение: внедрение практики “разгрузочных пятниц” — день без формального контроля, проверки тетрадей, с гибким графиком внутри коллектива. Аналог - «гибкий педагогический день» в школах Финляндии.

5. Профессиональная повседневность как поле исследования.

Многие педагоги не осознают, что их обыденная жизнь — часть культурного кода. Отсюда — ощущение вторичности, недооценённости, однотипности. [3, с. 99].

Что с этим делать: создавать локальные сообщества педагогов, которые ведут "дневники повседневности", участвуют в микропроектах «один день учителя», публикуют эссе. Это развивает горизонтальное уважение внутри профессии и снижает тревожность.

Обсуждение Если раньше педагог осмысливался через знание и дисциплину, то сегодня актуальна фигура учителя как практика смысла в условиях перегрузки. Антропология повседневности помогает увидеть неформальные, телесные, символические аспекты профессии, которые влияют на качество жизни, но не отражаются в официальных документах.

Большинство исследований касаются педагогических результатов, но игнорируют микропсихологию и рутинную плотность будней. Это создаёт “белые пятна” в образовательной политике.

Повседневность педагога — это важный пласт профессиональной культуры, который требует изучения и поддержки.

Ключевые проблемы — цифровой стресс, символическое давление, телесная утомляемость, размывание личных границ.

Необходима разработка новых форм «педагогического комфорта»: архитектурных, организационных, эмоциональных.

Рефлексия над повседневностью - не слабость, а путь к устойчивости и профессиональному росту.

Литература:

1. Михайлова, О.Е. - Антропология повседневности: теория и

практика. — М.: Изд-во ИНИОН РАН. - 2019.

2. Волович, А.А. - Повседневность учителя: взгляд через антропологическую линзу // Педагогика, №7, с. 61–72. - 2020.

3. Шмидт, В.Е. - Телесность и символическая нагрузка в школьной культуре // Антропология и образование, т. 3, №2, с. 41–58. - 2021.

4. Соколовская И.Н. - Этнография школьной повседневности: учитель между публичным и личным // Вопросы образования, №4, с. 91–108. – 2023.

ОБЩНОСТЬ И СПЕЦИФИКА В ЭТИЧЕСКИХ КОНЦЕПЦИЯХ СОВРЕМЕННЫХ ПРОСВЕТИТЕЛЕЙ XX ВЕКА АБДУРАХМАНА ТАШКАНДИ И АБДУЛЛЫ АВЛОНИ

Асатуллоев А.А.,
ГДПИ, Начальник управления контроля качества образования,
Философия доктора (DSc), доцент
https://orcid.org/0000-0003-4081-8715
E-mail: abshah.uz1992@gmail.com

Аннотация: Мы знаем, что каждое общество воспитывает того человека, которого считает нужным. И исходя из собственных факторов и тенденций развития, она предъявляет к ней религиозно-нравственные, профессионально-правовые и ряд других требований. Из работ Абдурахмона Ташкандия и Абдуллы Авлония мы видим, что моральные нормы, необходимые для формирования нравственных качеств при воспитании молодого поколения, находятся в систематизированном виде.

Ключевые слова: Тело, душа, хорошие и плохие качества, моральные качества, «Меъёр уль-Ахлак», «Туркий гулистан ёхуд ахлок», альтернативные добродетели, сиротол мустаким (правильный путь).

Abstract: we know that each society educates the person it considers necessary. And based on its own factors and development trends, it imposes religious-moral, professional-legal and a number of other requirements on it. From the works of Abdurakhmon Tashkandia and Abdullah Avlonia, we see that the moral standards necessary for the formation of moral qualities in the education of the younger generation are in a systematized form.

Keywords: body, soul, good and bad qualities, moral qualities, "Meyor ul-Akhlaq", "Turkish Gulistan Yohud Akhloq", alternative virtues, sirotol mustakim (the right path).

Богатое наследие, оставленное Абдурахманом Ташканди и Абдуллой Авлони, напрямую считается духовным достоянием нашего народа. Нам приятно узнать больше о том, что наши просвещенные предки, которые были национальными лидерами такого высокого уровня в тот сложный колониальный период, самоотверженно творили, своей практической деятельностью вносили свой вклад в повышение просвещения нации, и наслаждаются полнотой своих произведений. только честь независимости позволила нам быть такими.

В интерпретации работ Абдурахмана Ташканди и Абдуллы Авлони по науке этики проанализируем их общие и частные аспекты.

Ташканди говорит: «Человек состоит из двух вещей: первая — это тело, а вторая — душа, которую еще называют вожделением. Тело можно увидеть глазами и ощутить руками, но душу нельзя увидеть с помощью внешних органов. Это можно познать с помощью интеллекта и басират. Вот почему

внешний образ человека называется нацией, а внутренний образ – характером»[22].

По словам Авлони, «Человек сложен двумя вещами. Одно — тело, другое — душа. Тело видит всё своими глазами. Но эго отделяет хорошее от плохого и белое от черного. И тело, и душа имеют образ либо хороший, либо плохой. Изображение трупа – это что-то известное каждому, что всегда видно. Но образ души есть нечто такое, что нельзя увидеть глазом и можно измерить разумом, что и называется поведением»[23].

Оба современных просветителя делят поведение, лежащее в основе морали, на два типа: хорошее поведение и плохое поведение.

По определению Тошканди: «добродетели, возникающие в результате честного и справедливого обращения с людьми, являются добродетелями или хорошими манерами, а пороки, возникающие из-за небрежности и лени в совершении этих дел, являются пороками или плохими манерами»[24].

Авлони говорит: «Учёные-этики делят человеческое поведение на две части: если душа дисциплинирована и привыкает совершать добрые дела, то это описание добра, и «хорошее поведение», если она вырастает без тренировки и приобретает привычку совершать плохие поступки. вещи, это зло. Это описание и оно называется «плохим поведением»[25].

По Авлони, «Хорошие манеры: использовать одну часть для себя и одну часть друг против друга, хорошие манеры, которые необходимы: вера, религиозность, ислам, благодать, энтузиазм, смирение, довольство, энтузиазм, знания, терпение, знания, дисциплина». , самоуважение, совесть, любовь к Родине, правдивость, пример, целомудрие, скромность, понимание и ум, безопасный язык, экономность, достоинство, опасность и надежда, послушание, справедливость, доброжелательность, нравственность, верность, любовь и прощение»[26].

У Тошканди же несколько иной подход к хорошим манерам или моральным качествам. Он говорит: «Всевышний Аллах создал человеческую душу из трёх сил: интеллектуальной силы (нафси мут’маинна или нафси малаки), силы гнева (нафси лоувума) и сексуальной силы (нафси аммара или нафси бахими)»[27]. В основе этого «нравственные качества осложняются еще и этими качествами: мудростью, мужеством и целомудрием. Некоторые судьи разделили моральные добродетели на 4 части и решили, что четвертая — справедливость»[28].

Здесь обратим внимание на определения, данные Ташканди в «Меяр уль-Ахлак» и «Туркий Гулистан Яхуд Ахлак» Авлони понятиям мужества,

---

[22] **عبدالرحمان سیاح تاشکندی– معیار الاخلاق. غلام حسن آرفجانوف متبعی. تاشکند،۱۹۱۲** (Абдурахман Сайёх Ташканди-Меяр ул-Ахлак. Типография Гулама Хасана Оруфджанова. Ташкент, 1912 г.) – С. 27-28.

[23] Абдулла Авлони. Туркий гулистан йохуд ахлок. Т.: 2004. –С. 3.

[24] **عبدالرحمان سیاح تاشکندی– معیار الاخلاق. غلام حسن آرفجانوف متبعی. تاشکند،۱۹۱۲** (Абдурахман Сайёх Ташканди-Меяр ул-Ахлак. Типография Гулама Хасана Оруфджанова. Ташкент, 1912 г.) – С. 20.

[25] Абдулла Авлони. Туркий гулистан йохуд ахлок. Т.: 2004. –С. 4.

[26] Абдулла Авлони. Туркий гулистан йохуд ахлок. Т.: 2004. –С. 10.

[27] **عبدالرحمان سیاح تاشکندی– معیار الاخلاق. غلام حسن آرفجانوف متبعی. تاشکند،۱۹۱۲** (Абдурахман Сайёх Ташканди-Меяр ул-Ахлак. Типография Гулама Хасана Оруфджанова. Ташкент, 1912 г.) – С. 30.

[28] Та работа. -С. 35.

целомудрия и справедливости, которые можно найти в обоих вышеперечисленных моральных качествах.

В Тошканди к вышесказанному подходят так: «Мужество – это причина, по которой человек проявляет храбрость, не рискуя собой. Они борются с ними, несмотря на невзгоды и трудности. Он не впускает страх в свое сердце. Основа мужества — сохранять энергию гнева в умеренных количествах. Целомудрие – это состояние удовлетворения вследствие отречения души от преходящих похотей. Основой целомудрия является умеренность сексуальной энергии.

Справедливость – это правдивость и правильность в действиях, а значит расставить все на свои места. Основой справедливости является умеренность вышеуказанных сил»[29].

В Авлони подход меняется: «Кураж – смелый и сердечный человек. Смелый человек – это смелый и отважный человек, который ничего не боится. Подобно тому, как противоположностью усилий и энтузиазма является лень и лень, противоположностью смелости является трусость»[30].

«Целомудрие означает сохранение нашей души от греха и безнравственности. Только наше целомудрие защищает нас от греха и масията, защищает от нечистоты. Человек нравственный и целомудренный должен беречь свое сердце и совесть и хранить свой язык от плохих слов, таких как ложь, сплетни, клевета и клевета»[31].

«Справедливость означает уважение собственности и чести других. Справедливость — это агент хороших манер, альтернатива тирании. Справедливые и доброжелательные люди не дают другим работу, которой они не заслуживают. Человек может выполнить долг справедливости и гуманности, не только воздерживаясь от плохих поступков, но и исправляя ошибки и недостатки своих сверстников и стремясь на добрый путь»[32].

Подводя итог, можно сказать, что Абдурахман Ташканди и Абдулла Авлони, современные интеллектуалы национального возрождения XX века, написали и опубликовали свои произведения по просьбе нескольких учителей. Из-за отсутствия в школах Туркестана совершенной книги «Этика», написанной на их диалекте, им было хорошо известно, что они жаждут и нуждаются в подобных произведениях и что они находятся среди учителей и интеллигентов.

Заслуга этих людей в том, что просвещенные педагоги не оставили эти произведения без похвал, а посмотрели на их работы и использовали их последующие труды в системе образования, несмотря на их недостатки.

Литературы:

1. Абдулла Авлони. Туркий гулистан йоҳуд ахлок. Т.: 2004. –С. 96
2. **عبدالرحمان سیاح تاشکندی– معیار الاخلاق. غلام حسن آرفجانوف متبعی. تاشکند،۱۹۱۲** (Абдурахман Сайёх Ташканди-Меъяр ул-Ахлак. Типография Гулама Хасана Оруфджанова. Ташкент, 1912 г.) – С. 170.

[29] Та работа. -С. 85.
[30] Абдулла Авлони. Туркий гулистан йоҳуд ахлок. Т.: 2004. –С. 17.
[31] Та работа. -С. 30.
[32] Та работа. -С. 42.

3. Asatulloev, A., & Sayyoh, A. (2022). SOCIO-ETHICAL VIEWS OF ABDURAHMON TASHKENDI AND THE CONTENT OF THE WORK ON ‘MEYOR UL-AHL” (AXLOQ ME’YORLARI). *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, *2*(10), 218-224.

4. TASHKANDI, A. THE role of al-islah magazine in the socio-ethical views of. *Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilishning ma’naviy-huquqiy asoslari*, 179.

5. Abrorxon Asatulloyevich Asatulloyev (2021). ABDURAHMON SAYYOH TOSHKANDIYNING AL-ISLOH JURNALIDA ILGARI SURGAN AXLOQIY FIKRLARI (“ME’YOR UL-AXLOQ” (AXLOQ ME’YORLARI) ASARI TASNIFIDA). Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1 (2), 138-146.

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ЛЕКЦИЯНИНГ ЎРНИ

Абдукаримов Ж.А.,
Академик Б.Ғафуров номидани Хужанд
давлат университети тожик халқи
тарихи кафедраси доценти
E-mail: abdukarimov_1979@mail.ru

Аннотация: мазкур тезисда сўз таълим жараёнида лекциянинг ўрни масаласи таҳлил қилинган. Шунингдек таълимнинг лекция методи, унинг аҳамияти ва самарадорлигини ошириш бир қатор дидактик имкониятлари кўрсатилган.

Калит сўзлар: лекция, таълим, дидактика, олий таълим

Аннотация: в данной статье анализируется вопрос место лекции в учебном процессе. Также показан ряд дидактических возможностей повышения лекционного метода обучения, его значимости и эффективности.

Ключевые слова: лекция, образование, дидактика, высшее образование

Annotation: this article analyzes the issue of the place of lectures in the educational process. A number of didactic possibilities for increasing the lecture method of teaching, its significance and effectiveness are also shown.

Keywords: lecture, education, didactics, higher education

Олий ўқув юртида таълим ва тарбиянинг асосий воситаларидан бири бу лекция ҳисобланади. “Лекция” сўзи лотин тилидан олинган бўлиб, “қироат этиш” демакдир. Илк олий ўқув юрти 1158 йили Италиянинг Болонья шаҳрида вужудга келган бўлсада, таълим жараёнида лекциянинг ҳозирги шакли асосан XVIII асрдан бошлаб шаклланган.

Олий ўқув юрти профессор, доцент ва катта ўқитувчиларигина аудиторияда лекция ташкил қилиш ҳуқуқига эга бўлиб, лексия орқали студентларни системали, мунтазам илмнинг муҳим масъалалари билан таништириб, бўлажак мутахассисларни ўзлари танлаган касбга нисбатан эътибори ва шавқу рағбатини ошириб борадилар.

Охирги уч аср мобайнида Евпорадан бошланган таълим услуби бутун дунё олий ўқув юртларига тарқалиб, бугунги кунда лекция таълим ва тарбияни

ташкил қилишнинг асосий шакли сифатида тан олинган ва ундан афзал услуб ҳозирча мавжуд эмас. Мутахассисларнинг фикрича олий ўқув юртларида таълим ва тарбия мураккаб бир жараён бўлиб, ўзига хос жиҳатларга эга. Мазкур жараённинг марказида эса лекция туради. С.Р. Миротворсевнинг фикрича “лекция - бу дарс амалиётининг кулминацион лаҳзасидир” [3, 7].

Лекция таълим жараёнининг муҳим, асосий қисми ҳисобланиб, унда талабалар ўқув материаллари билан танишадилар, уларда ўрганилаётган фанга нисбатан илк тасаввуротлар шаклланади. Лекцион машғулотларнинг асосий мақсади нафақат илмий ахборотни чуқур ва ҳар тарафлама ўрганиш, балки мавзуни илмий ўрганиш жараёнида бошқа манбалар билан таништиришга йўналтириш вазифасини бажаради. Бундан ташқари лекция, таълим шакли сифатида унинг бошқа турларига нисбатан бир қатор имтиёзларга эга. Шуни таъкидлаб ўтиш жоизки лекция таълимий ахборотнинг “камхарж” баён этиш воситаси ҳисобланади. [1, 3 с.]

Лекциянинг сифат ва самарадорлиги нафақат устознинг шахсиятига, балки унинг билими, бой заковати, педагогик маҳорати, ҳаёт тажрибасига боғлиқдир. Устознинг илмий тайёргарлиги ва воизлиги, бу жараёнда ҳал қилувчи мақомга эга. Таълимнинг лекция методи самарадорлигини ошириш учун унинг бир қатор дидактик имкониятларига риоя қилиш талаб этилади: берилаётган материаллар талабалар учун тушунарли ва ҳаммабоп булиши лозим.

Талабаларга берилаётган ахборот ва маълумотлар илмий жиҳатдан асосланиб, илмнинг фундаментал ва муҳим масалалари жумладан аждодларимизнинг маънавий ҳаёти, фан ривожланишида қўшган ҳиссалари, ҳозирги замон илмига оид янги ахборотлар ва бошқалар лекторнинг асосий эътибор марказида бўлиши лозим. Юқорида таъкидланганидек, мазкур жараённинг дидактик талабларидан яна бири, бу берилаётган материаллар талабалар учун тушунарли ва оммабоп бўлишидир. Бу усул орқали талабаларнинг фанга нисбатан шавқу рағбати ва илмий тафаккур маданияти ошиб боради. Лектор ва аудитория, икки томонлама алоқа лекциянинг муҳим дидактик талабларидан ҳисобланади. Бундан ташқари лекциянинг маълумотни етказиш усули, айният ва муаммовий дарсга ўхшаш бир қатор методик талаблари мавжуд [4, 34 с.].

Юқорида таъкидлаб ўтилганидек илмийлик принципи лекциянинг асосий талабларидан ҳисобланади. Олий ўқув юртларида лекция илмий асосда йўлга қўйилиб, унинг таркиби асосан аждодларимизнинг бой маънавий ҳаёти ва янги илмий кашфиётлар натижалари билан бойитилиши керак. Лектор доим ўзига нисбатан талабчан бўлиб, турли манбаларни ўрганиши, илмга оид янги кашфиёт ва тадқиқотлардан воқиф бўлиши ва ундан лекция жараёнида самарали фойдаланиши керак.

Машҳур рус олими В.О. Ключевскийнинг фикрича: “Профессор талабалар наздида олим, омма олдида санъаткордир. Агар у олим бўлса фақат талабаларга лекция ўқисин, агар санъаткор бўлса қаерда хоҳласа чиқиш қилаверсин, аммо талабалар наздида эмас” [2, 35 с.].

Бундан ташқари машҳур инглиз гуманист ва файласуфи Фрэнсис Бэкон олимларни уч тоифага бўлади.

1. “Олим - ўргимчак”- у бир умр ташқи оламдан бехабар тўр тўқиш билан овора, унинг меҳнат махсули ўзидан бошқа бирор кишига фойда келтирмайди.

2. “Олим - чумоли”- у кечаю кундуз қиш ғами билан овора. Уйини турли хил керакли, керакмас “нарсалар” билан тўлдиради.

3. “Олим - асалари”- бу табиатнинг ажиб махлуқи бир қатра асал учун, узоқ масофага парвоз қилиб, миллионлаб гулларга қўниб, улардан бол йиғиб, асалга айлантиради ва уни инсонга ҳадя этади.

Ҳақиқий олим - лектор ҳам асалари кабидир. Ўзининг ҳалол ва машаққатли меҳнати туфайли манбалардан илмнинг болини жамлаб уни ўзининг “лаборатория”- сида қайта ишлайди ва ҳосил бўлган меҳнат маҳсулини шогирдларига улашади.

Лекция жараёнининг яна бир дидактик хусусияти кўрказмали қуроллардан самарали файдаланишдир. Бу усул талабаларга тақдим этилаётган материалларни янада чуқурроқ англашга, илм ўрганишга бўлган иштиёқининг ошишида ва улар эстетик дидини шаклланишида катта аҳамиятга эга. Ҳозирги замонда илм ва техниканинг кескин ривожланиши таълим соҳасининг такомиллашишида бир қатор янги имкониятлар эшигини очиб бермоқда. Бу имкониятлардан фойдаланиш муаллимнинг касбий маҳоратига боғлиқ, зеро Бирлашган Миллатлар Ташкилоти ўтказган тадқиқотларга биноан олинаётган маълумотларнинг 15 %-и эшитиш орқали 25%-и эса кўриш воситасида, агар иккаласи биргаликда амалга оширилса ахборотнинг 65%-и тингловчининг хотирасида сақланиб қолар экан [6].

Лекция муҳим тарбия воситасидир. Олий ўқув юрти таълим муассисалари бўлажак мутахассисларга илм- фан асосларини ўргатиш билан биргаликда уларни ҳар тарафлама етук комил инсон қилиб тарбиялаш вазифаси юклатилган. Ҳозирги глобаллашув жараёнида ёшларни ватанпарварлик, ўзликни англаш, инсондўстлик руҳида тарбиялаш барча жамиятшинослик фанлари, жумладан тарих фанининг асосий вазифаларидан ҳисобланиб, бу юксак ва эзгу мақсадни амалга оширишда бошқа йўналишлар қаторида назариявий ва амалий машғулотлар жараёнида фойдаланиш мақсадга мувофиқдир [5].

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаб ўтиш жоизки, ҳозирда халқ таълими соҳасида амалга оширилаётган, таълимнинг инновацион усул ва шакллари тадбиқ этилаётган даврда баъзи бир муттахассисларнинг таълимнинг лекция усулига бўлган муносибатлари ўзгариб бормоқда, аммо таълимнинг лекция усули турли даврларда ҳозир ҳам келажакда ҳам ўзининг мазмун ва моҳиятини йўқотмайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Абдуллоев С.А., Хайдаров Г.Х. Роль лекции в высшей образовании.- Худжанд, 1994.
2. Абдуллаев С.А. Высшая школа Таджикистана.- Худжанд, 1995.
3. Зиновьев С.И. Лекция в советской высшей школе.- М., 1962.

4. Хайдаров Г.Х. Советы первокурснику // Маҳорати педагогӣ.- 1977.- № 4.-29 янв.
5. Хайдаров Г.Х. Готовить специалистов // Ленинабадская правда.- 1984.- № 30.- 2 фев.
6. Хайдаров Г.Х. О проблемах высшей школы // Ленинабадская правда.- 1995.- № 20.-18 март.

ТАРИХИЙ ТАДҚИҚОТЛАРДА ЭЛЕКТРОН МАНБАЛАРНИНГ ЎРНИ

Абдукаримов Ж.А.,
Академик Б.Ғафуров номидани Хужанд
давлат университети тожик халқи
тарихи кафедраси доценти
E-mail: abdukarimov_1979@mail.ru

Аннотация. Мақолада электрон манбаларнинг тарихий тадқиқотлардаги ўрни таҳлил қилинган. Мақолада асосан электрон ресурслардан фойдаланишнинг муҳим йўналиши бўлган “Компютер манбашунослиги” тушунчаси таҳлил қилинган.

Таянч сўз ва иборалар: Тарихий тадқиқотлар, ижтимоий фанлар, ахборот технологиялари, Компютер манбашунослиги, манбаларни ўрганиш эвристикаси.

Аннотация. В статье анализируется роль электронных источников в исторических исследованиях. В статье преимущественно анализируется понятие «Компютерное источниковедения», которое является важным направлением использования электронных ресурсов.

Ключевые слова и фразы: Исторические исследования, социальные науки, информационные технологии, Компютерное источниковедения, эвристика источниковедения.

Annotation. The article analyzes the role of electronic sources in historical research. The article mainly analyzes the concept of “Computer Source Studies”, which is an important area of using electronic resources.

Key words and phrases: Historical research, social sciences, information technology, Computer source study, source study heuristics.

Бугунги кунда тарих фани янги босқичга кўтарилиб, унинг саҳифаларини янада бойитиш ва кенгайтиришда унга янги инновацион ғоялар ва технологияларни жорий этиш муҳим роль ўйнайди. Жамиятнинг барча қатламлари, айниқса ёшларнинг фикрлаш даражасининг кенгайиши, ахборот олиш имкониятининг осонлашиши, тарих фанини ўқитиш жараёнида инновациялар: технологиялар, моделлар ва методларга бўлган эҳтиёж ортмоқда.

XX асрнинг сўнгги чорагидан бошлаб ижтимоий фанларга ахборот технологиялар жорий этила бошланди. XXI га келиб бу жараён янада жадаллашди. Бунга иккита омил сабаб бўлди. Биринчидан, ахборот технологияларининг ўтган даврда янада ривожланиши ва эндиликда фақат аниқ ва табиий фанлар эмас, балки ижтимоий фанлар эҳтиёжлари учун ҳам кенг кўламда махсус хизмат кўрсата олиш имконияти пайдо бўлди. Иккинчидан, ижтимоий фанлар хусусан тарих фанида фанлараро ёндашув усулларидан фойдаланиш ва ахборот технологиялар ёрдамида тарихий тадқиқотларни олиб боришга ўтилди [Адилов Ж.Х., Толибов Н.А., 2022.- с. 199]. Шунингдек,

ҳозирги кунда тарих фанини ривожлантириш учун янги ахборот муҳити яратилмоқда. Бу тарихий манбаларга кириш имкониятлари ва улардан тарихий маълумотларни олишнинг янги усулларининг пайдо бўлиши учун ҳам амал қилади.

Замонавий тарихий тадқиқотларни ахборот технологиялар имкониятлари асосида амалга оширишнинг энг самарали улусларидан бири «Компьютер манбашунослиги» ҳисобланади.

Ҳозирги кунда компютер манбашунослиги ҳали шаклланиш жараёнида бўлиб, мутахассислар ўртасида унинг предметини аниқлашда турлича қарашлар мавжуд. Аммо, компютер манбашунослиги усулларини қўллаш соҳаси жуда аниқ белгиланган. Бу, биринчи навбатда, манбашунослик эвристикаси – ҳозирги кунда компютер манбашунослигида энг ривожланган соҳа ҳисобланади; иккинчидан услубий-аналитик манбашунослик бўлиб, унинг асосий вазифаси тарихий манбаларни ўрганиш услуби ва техникаси ҳисобланади [Варфоломеев А.Г., Иванов А.С., 2013.- с. 6].

«Компьютер манбашунослиги» ғоясининг вужудга келиши Россия тарихшунослигида тарихий информатика ривожи билан чамбарчас боғлиқ. Бу тушунча 1993 йилда пайдо булган. Бироқ ушбу термин биринчи марта 1992 йил Ужгород шахрида булиб ўтган семинарда эълон қилинган ва нашрда эса 1993 йил Т.Моисеенко ва М.Свишевнинг «Изучение аграрной истории России последних десятилетий: перспективы «компьютерного источниковедения» номли тезисида чоп этилган [Моисеенко Т., Свищев М., 1993.- с. 152]. «Бизнинг фикримизча, - деб ёзган Т.Моисеенко ва М.Свишев, - тарихий информатика бу «компьютер манбашунослигининг бир тури, яъни электрон ҳисоблаш машинаси ёрдами билан тарихий манбаларни таҳлил қилиш усулларини ишлаб чиқишга йуналтирилган фан, уларни расмийлаштириш ва машинада ўкиладиган шаклда тақдим этиш принциплари, шунингдек, тарихий тадқиқотларда ахборот ва компьютер технологияларидан фойдаланишга умумий ёндашувлар» [Мўминов Ҳ., 2022.- с.83-84]. Муаллифлар «тарихий информатика» ва «компьютер манбашунослиги» тушунчалари ўртасида тенглик белгисини куйишни таклиф қилдилар. Компьютер манбашунослигининг технологик ва аналитик таркибий қисми туғрисида рус олимларидан В.Н. Владимиров ва С.В. Циб куйидагиларни таъкидлаб ўтгади: «Компьютер манбашунослиги» деб, биз манбашунослик ишларининг мазмуни ва ташқи хусусиятларини, шу жумладан, машина уқийдиган манбаларни яратиш ва қайта ишлашни назарда тутамиз; компьютерда бажариладиган тегишли амаллар тупламидир.

Бошқача айтганда, «Компьютер манбашунослиги» - бу компьютер технологияларининг муайян тупламига йуналтирилган манбашунослик иши (ва унинг натижалари)». Сунгги 20 йил давомида унинг моҳияти, қулланилиши, туликдиги ва аниқлиги ҳақидаги тортишувлар бўлиб келди. Хозирда компьютер манбашунослигига уч хил таъриф берилмокда: Биринчидан, компьютердан фойдаланадиган манбашунослик сифатида тушунилади (ушбу ёндашувнинг классик намунаси - бу компьютер асосида атрибут, яъни инсон, ижтимоий

гурух, жамоа ва бопқаларнинг ўзига хос хусусиятларини белгилаш муаммоларини ҳал қилиш);

Иккиичидан, электрон хужжатларнинг манбашунослиги деб аталадиган, яъни аллақачон электрон шаклда вужудга келган хужжатлар;

Учинчидан, электрон шаклда мавжуд булган, яъни рақамлаштирилган хужжатларни ёки хужжатларнинг электрон нусхаларини ўз ичига олган манбашунослик хужжатлари сифатида таърифланади [Мўминов Ҳ., 2022.- с.83-84].

Мазкур таърифларга таянган холда шуни айтиш мумкинки, компьютер манбашунослиги тарихий информатика ва манбашунослик бирлашмасида ахборот назарияси таъсири остида пайдо булган янги илмий йуналиш ҳисобланади. У янги компьютер технологиялари ёрдамида манбашуносликнинг анъанавий муаммоларини, шунингдек ахборот назарияси ва ахборот технологияларини ривожлантириш натижасида пайдо булган манбашунослик муаммоларини ўрганади. Компьютер манбашунослиги машина ўкийдиган тарихий манбаларни яратиш усуллари ва технологияларининг тўпламини ўз ичига олади.

Машинада ўкиладиган манбалар эса «электрон» шаклга ўтказилган манбалардир. Аммо манба таркибидаги маълумотларнинг фақат бир қисми машинада ўкиладиган қисмга ўтказилганлиги сабабли, «машина томонидан ўқиладиган маълумотлар» атамаси янада туғри ва кўп ишлатилади. Шу билан бирга, манбаларнинг машинада ўкилиши мумкин булган версиялари хам янги манбалар куринишида, яъни «машинада ўқиладиган манбалар» сифатида кўриб чиқилиши мумкин.

Компьютер манбашунослик методларини куллаш сохаси жуда аниқ белгиланади. Бу, биринчи навбатда, манбашунослик эвристикаси - ҳозирги кунда компьютер манбашунослигининг энг ривожланган соҳаси; иккинчидан, методологик аналитик манбашунослик, унинг диққат марказида тарихий манбаларни ўрганиш методикаси ва техникаси туради.

Манбашунослик эвристикаси – («қидириш», «очиш») -тарихий манбаларни излаш, унга кириш имкониятларини ўрганиш ва манба вариантларининг мавжудлиги: мумкин булган манба турини белгилайди; манба мавжудлигини аникдайди; манба сакдаш жойини белгилайди; манбага кириш шартларини белгилайди; мавжуд вариантларни, тахририятларни ёки нашрларни аниклаш.

Манбашунослик эвристикаси библиографик ва архив эвристикасига ажратилади. Библиографик эвристика библиографик қидирувнинг назарияси ва методикаси сифатида ҳар қандай такрорланадиган китоб материалларини ёки унинг алоҳида элементларини аниҳлаш усуллари билан боғлиқ назарий ва амалий билимлар тўплами сифатида тавсифланиши мумкин [Мўминов Ҳ., 2020.- С. 77-78].

Тарихий манбашуносликда эълон қилинган ва қисман асосланган комплекс ёндашув тарихий манбаларнинг органик, ўз-ўзидан пайдо бўлган тўпламларини ўрганишнинг энг умумий вазифаларини белгилайди.

Ҳужжатли комплексларни ҳам, алоҳида тарихий манбаларни ҳам тўлиқ манбашунослик асосида ўрганишга ҳисса қўшадиган ҳал қилувчи вазифа уларнинг тўлиқ нашрларини босма ва электрон шаклда тайёрлашдир. Бундан ташқари, компютер манбаларини ўрганиш нуқтаи назаридан электрон нашрларни тайёрлаш устувор аҳамиятга эга, чунки фақат электрон шаклда манбаларнинг юқори сифатли компютер технологиялари ва усулларидан самарали фойдаланишга имкон беради. Албатта, бундай нашрларни тайёрлаш учун энг мос технология танланиши керак.

Кўпинча замонавий электрон нашрлар шунчаки қоғозни нусхалашади, шу билан бирга баъзи табиий афзалликларга эришилади – манбаларнинг расмларини узатиш сифатини яхшилаш ва нашрлар ҳажмига чекловларни олиб ташлашга эришилади. Шунинг учун ёзма ёдгорликларни электрон шаклда нашр этишнинг янги шакллари ва воситаларини ишлаб чиқиш вазифаси жуда долзарбдир. Бундай нашрлар нафақат янги манбаларни илмий муомалага киритиш ва уларнинг Интернет тармоғида мавжудлигини таъминлаш, балки уларни манбашунослик тадқиқотларининг турли хил имкониятларини тақдим этиш лозимдир [Варфоломеев А.Г., Иванов А.С., 2013.- с. 46-53].

Шундай қилиб, бугунги кунда ахборот технологиялари кириб бормаган соҳа ва йуналишнинг ўзи қолмади. Қайси бир жабҳани олмайлик қулайлик, ошкоралик ва тезкорлик бобида замонавий ахборот технологиялари янгиланишларнинг муҳим омилига айланиб бормокда. Ўз навбатида тарихчилар каби манбашунослар хам замонавий ахборот технологияларининг ютукларидан самарали фойдаланган ҳолда тарихий манбаларни тадқиқ этиши муҳим масалага айланиб бормокда.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Адилов Ж.Х., Толибов Н.А. Тарихий тадқиқотларни олиб боришда BIM технологиясининг ўрни // ўзбекистон тарихини ўрганишда рақамли технологияларнинг аҳамияти. Халқаро илмий-амалий анжуман материаллари.- Тошкент, 2022.- 199-203 б.
2. Варфоломеев А.Г., Иванов А.С. Компьютерное источниковедение. Семантическое связывание информации в репрезентации и критике исторических источников. - Петрозаводск: Изд-во Петр ГУ, 2013.
3. Володин А.Ю. 20 лет компьютерному источниковедению: // Историческая информатика: Информационные технологии и математические методы в исторических исследованиях и образовании. 2014. №2-3. - С.130-134.
4. Моисеенко Т., Свищев М. Изучение аграрной истории России последних десятилетий: перспективы «компьютерного источниковедения» // История и компьютер: новые информационные технологии в исторических исследованиях и образовании / под ред. Л. Бородкина и В. Леверманна. St Katharinen, Gottingen, 1993. –С.152.
5. Мўминов Ҳ. Рақамли таърих. . - Тошкент: «Nurafshon business», 2022.- 276 б.
6. Мўминов Ҳ. Тарих фанида инновациялар: технологиялар, моделлар ва методлар.-Андижон, 2020.- 264.

OLIY TA’LIM MUASSASALARI TALABALARNING TADQIQOTCHILIK SALOHIYATI RIVOJLANTIRISH

Qurbanov B., GDPI dotsenti
baxromqurbanov40@gmail.com

Аннотация: Respublikmizda iqtidorli talabalarni aniqlash ularni tarbiyalashning ijtimoiy-pedagogik texnologiyalarini ishlab chiqish. Iqtidorli o‘quvchilarni tarbiyalash va rivojlantirishda davlat va nodavlat hamkorligini ta’minlashning me’yoriy asoslari yaratildi. Iqtidorli o‘quvchilarni tarbiyalash va rivojlantirish samaradorligini oshirish bo‘yicha fanlarni chuqurlashtirib o‘tish uchun Prezident maktablari tashkil etildi. Ularning moddiy texnika bazasi ta’minlandi

Kalit so‘zlar: iqtidorli, ijodiy, malakali, kadrlar, tizim, ilm-fan, innovatsion, integratsiya, kompazitsiya, kommunikativ, funktsiya**,** biznes, menejment.

Аннотация: Выявление талантливых студентов в нашей республике разработка социально-педагогических технологий их обучения. Созданы нормативные основы обеспечения государственного и негосударственного сотрудничества в области образования и развития талантливых студентов. Президентские школы были созданы с целью углубления дисциплин, повышения эффективности обучения и развития старшеклассников. Была обеспечена их материально-техническая база

Ключевые слова: талантливый, творческий, квалифицированный, кадровый, системный, научный, инновационный, интеграционный, композиционный, коммуникативный, функциональный, деловой, управленческий.

Annotation: Identification of talented students in our republic and development of social and pedagogical technologies of their trainings. The regulatory framework for ensuring State and non-state cooperation in the field of education and the development of talented students has been created. The Presidential schools were created with the aim of deepening the disciplines, improving the effectiveness of teaching and developing high school students. Their material and technical base was provided

Key words: management, creative, skilled, personnel, system, science, innovation, integration, composition, communicative, function, Business, Management.

Barcha darajadagi zamonaviy ta’lim amalda bitta asosiy maqsadga ega: insonga o‘zlari va atroflaridagi dunyo haqida bilim berish, bu bilimlardan o‘zlari va jamiyat manfaati uchun foydalanib yashashga o‘rgatish, tanlagan kasblarida shaxsiy imkoniyatlarni ro‘yobga chiqarishga hissa qo‘shish. Shunga asoslanib, ta’lim olish maqsad emas, balki hayotda muhimroq, strategik maqsadlarga erishish uchun zarur bo‘lgan vositadir.

Oliy ta’lim zamonaviy jamiyatda muhim rol o‘ynaydi. Har qanday davlatning intelektual salohiyati uning ta’lim tizimi tomonidan yaratilgan bo‘lib, u davlatning barqaror va progressiv rivojlanishining asosiy va ajralmas omili hisoblanadi. Fuqarolarning ta’lim sifati iqtisodiy rivojlanish imkoniyati va jamiyat turmush darajasini belgilaydi, texnologiyalar va zamonaviy bozor esa oliy ta’limni taqozo etadi.

O‘z navbatida, oliy ta’lim mehanizmlaridagi dinamik o‘zgarishlar mamlakatimiz hayotida amalga oshirilayotgan islohotlar va jamoatchilik faoliyatining barcha jabhalariga qo‘yiladigan yangi talablar samarasidir. Bu esa, o‘z navbatida, mutaxassislarni tayyorlashga tizimli, integrallashgan yondashuv asosida o‘quv faoliyatini tashkil etish muammosini keskin ko‘taradi. Bu maqsadga erishishning murakkabligi o‘quv materialini nafaqat reproduktiv o‘zlashtirishni, balki o‘quvchi

tomonidan ham, o‘qituvchilar tomonidan ham kreativ yondashishni talab etadi. Shu sababli bo‘lg‘usi o‘qituvchilarni zamonaviy bilimga ega bo‘lganlar sifatida tayyorlash va qayta tayyorlash jarayonida ularning kreativ salohiyatini shakllantirishga katta ahamiyat berish zarur.

Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, bugungi kunda “kreativlik” atamasi odamlar ongida inson shaxsining barcha qimmatli kreativ va intellektual komponentlarini mujassamlashtirgan, uni ijodkor deb atashga imkon beradigan yagona ilmiy ta’rif va talqinga ega emas. Mavjud ustuvorliklarga muvofiq, ayrim mualliflar kreativ salohiyatni maqsadga muvofiq rivojlantirish mumkinligini hisobga olib, bu atamaga ko‘proq amaliy ma’no beradi. Gumanistik psixologiyaning asoschisi Abroham Maslou ijodni inson tabiatining asosiy xususiyati, har bir insonga tug‘ilishdan berilgan salohiyat, shuningdek, dunyoni idrok etish yoki haqiqat bilan o‘zaro ta’sir qilishning maxsus usuli sifatida belgilaydi. Bu ta’rif asosida ijodni atrofdagi narsa va hodisalarni yangi, o‘zgacha istiqbolda ko‘rish va idrok etish qobiliyati yoki mahorati sifatida ta’riflash mumkin.

Yu.M.Asadov fikriga ko‘ra, kreativ salohiyatning eng qimmatli xususiyati uning innovatsiyalar sohasidagi yuksak rolidir. Innovatsiya, asosan, inson aql-zakovatining mahsuli bo‘lgan intellektual qator sifatida, kreativ salohiyatdan foydalanishning eng tizimli va ko‘rinadigan natijasidir. Shunga ko‘ra ilmiy va texnologik taraqqiyotning rivojlanishiga eng katta ta’sir ko‘rsatuvchi yangilikdir.

Abdurahmanov R.B. va b., kreativ salohiyatni kasbiy yoki ijodiy faoliyat doirasida o‘zaro bog‘langan va shaxsning tashqi muhitdan kelayotgan bilimlari va axborotlari asosida yangi g‘oya va tushunchalarni ishlab chiqish qobiliyati bilan tavsiflanadigan aqliy va kreativ vositalar majmuasi sifatida tushunadi. Shu bilan birga, “kreativ salohiyat” atamasining mohiyatini belgilab, ilmiy adabiyotlarda “kreativ” tushunchasi “ijod” tushunchasi bilan uzviy bog‘liqligini ta’kidlaymiz. Ikkala tushuncha ham bir-biriga mos keladi va ko‘pincha sinonim sifatida ishlatiladi. Bunga sabab “kreativ” atamasining kelib chiqishidir (lot.dan. Creatio -yaratish, ingliz tilida Creativity - ijodiy salohiyat, ijodiy qobiliyat). Ko‘rib turganimizdek, termin talqinida ijod unsuri mavjud. Shuning uchun ham “ijod” tushunchasi talqin qilinishidan oldin uning tarkibiy qismlari “ijod” tushunchasining tarkibiy qismlari sifatida o‘rganilgan. O‘z navbatida ijod muammolari uzoq vaqt davomida o‘qituvchilar, psixologlar, faylasuflar va boshqalar tomonidan o‘rganilgan.

Faylasuflar ijodni sifat jihatidan yangi moddiy va ma’naviy qadriyatlarni yaratuvchi inson faoliyati jarayoni sifatida talqin etadilar. Ijod turlari ijodiy faoliyat xususiyati bilan belgilanadi:

- ixtirochilik;
- boshqaruvchilik;
- ilmiy;
- badiiy va hokazo.

Psixologik adabiyotlarda ijodni aniqlash va talqin qilishga turlicha yondashuvlar mavjud. Ijod inson faoliyati va mustaqilligining mahsuldor shakli sifatida yangi, noma’lum kashfiyotning yaratilishi sifatida qaraladi.

G.Altshullerning fikriga ko‘ra, ijodkorlik mavjud tajribani qayta tashkil etish va yangi bilimlar birikmalarini shakllantirishga asoslangan yangi bilimlarni hosil

qiluvchi faoliyatdir. U ikki darajada namoyon bo‘ladi. Ijodning bir darajasi mavjud bilimlardan foydalanib, ikkinchisida uning qo‘llanish doirasini kengaytirish bilan tavsiflanadi-ob’ekt yoki bilim sohasining odatiy ko‘rinishini o‘zgartiradigan mutlaqo yangi yondashuv yaratiladi.

Psixologik xususiyat sifatida ijodkorlikning mohiyati intellektual faoliyat va faoliyat mahsulotlariga nisbatan sezgirlikdan iborat. Tadqiqotimiz aspektida katta ahamiyatga ega bo‘lgan Altshuller G. ning asosiy g‘oyasi ijodkorlikni o‘rnatish, shuningdek, har qanday faoliyatni o‘rganish mumkin, bundan tashqari, barcha ijodiy faoliyatni o‘rgatish kerak. Bu fikr Lerner I. tomonidan ham qo‘llab-quvvatlangan. Lerner I. Ishonadiki, ijod uch yo‘nalishlari quyidagi tomonidan o‘qitilishi mumkin:

- aqliy operatsiyalarda o‘qitish;
- ijodiy faoliyat tartiblarida o‘qitish;
- ijodga qadriyat munosabatini shakllantirish.

Ponomarev Ya. A. fikriga ko‘ra shaxs o‘ziga xosligi, tashabbuskorligi, yuksak o‘z-o‘zini tashkil etishi va salmoqli ishlashi bilan ajralib turadi. O‘z navbatida, I. A. Zimnyaya fikrlarning chuqurligi, g‘ayrioddiy savollar va echimlar, intellektual tashabbus kabi xususiyatlarga e’tibor qoratdi. Bogoyavlenskaya D. tadqiqotida ijodkorlik tadqiqotining birligi "intellektual tashabbus" ni ko‘rib chiqishni taklif qiladi va muallifning fikriga ko‘ra, ijodiy faoliyatning barcha turlari "intellektual faoliyat" kabi shaxsning qobiliyati bilan birlashtirilgan. Torrans P. ijodiy shaxslarning bunday umumiy xususiyatini rivojlanish, doimiy o‘sish zarurati sifatida aniqladi.

Pedagogikada ijodkorlik ta’lim jarayoni bilan bog‘liq ravishda tahlil qilinadi va haqiqatni o‘rganish va o‘zgartirishga, yangi o‘ziga xos mavzularni yaratishga ongli, faol inson faoliyati sifatida aniqlanadi va o‘quvchilarni o‘qitish va tarbiyalashning eng samarali usullarini izlashda, darsliklar yaratishda, bilimlarni doimo yangilab, eskirgan pedagogik qarashlar, qarorlarni qaytadan ko‘rib chiqilishiga qaratilgan.

Dunaev A. fikriga ga ko‘ra, o‘qituvchining ijodkorligi ular o‘rtasidagi psixologik-pedagogik munosabatlarning o‘ziga xosligidan kelib chiqqan va talaba shaxsini shakllantirish va o‘qituvchining ijodiy pedagogik faoliyati darajasini oshirishga qaratilgan ta’lim jarayoni (o‘qituvchi va talaba) sub’ektlarining shaxsiy yo‘naltirilgan o‘zaro ta’sirini ta’minlaydi. Muallifning fikricha, o‘qituvchi ijodining asosiy mezoni o‘quvchi shaxsini shakllantirishning ijobiy dinamikasini ta’minlash va o‘qituvchining o‘z faoliyati samaradorligini oshirishdir.

Alekseev N.A. o‘qituvchining ijodiy shaxsini ilmiy va pedagogik fikrlash va ijodiy tasavvurlarning kombinatsiyasida namoyon bo‘ladigan ijodkorlik, intellektual faoliyatga e’tibor qaratadigan kasbiy ishda ijodkorlikni anglash bilan ajralib turadigan shaxs sifatida belgilaydi.

Yuqorida ta’kidlanganidek, “ijod” atamasi so‘nggi paytlarda ilmiy adabiyotlarda keng qo‘llanilib, faol qo‘llanilayotgan “ijodiy qobiliyatlar” iborasining o‘rinni deyarli egallagan.. Bu tushunchalar sinonim sifatida qabul qilinadi, shuning uchun yangi atamani joriy etishning maqsadga muvofiqligi haqida shubha bor. Biroq, ob’ektiv ravishda, ijodkorlikni muayyan ijodiy qobiliyat yoki to‘plam sifatida emas,

balki yaratish qobiliyati sifatida aniqlash tavsiya etiladi. Bu tushunchalar, garchi juda yaqin bo‘lsa-da, ayrim mualliflarga ko‘ra bir xil emas.

Ijodni o‘rganish asoschisi D.Gilford muammoni hal qilishning samaradorligi intellektual testlar bilan o‘lchanadigan mavjud bilim va ko‘nikmalarga emas, ammo muammoni hal qilish uchun taqdim etilgan ma’lumotlardan turli yo‘llar bilan va tez sur’atlarda foydalanish qobiliyatiga ega bo‘lishga bog‘liqligini isbotladi. Bu xususiyat kreativlilik deb atalgan.

Gilford D. va Torrans E. belgilangan ijodiy fikrlash tavsiflovchi 16 intellektual qobiliyatni ajratib ko‘rsatdi. Ular orasida:

- tezlik (ma’lum vaqt oralig‘ida sodir bo‘ladigan g‘oyalar soni);
- moslashuvchanlik (bir g‘oyadan ikkinchi g‘oyaga o‘tish qobiliyati);
-o‘ziga xoslik (umumiy qabul qilinganlaridan farq qiladigan g‘oyalarni ishlab chiqarish qobiliyati);
- qiziquvchanlik (boshqalarga qiziqish uyg‘otmaydigan muammolarga sezgirlikning ortishi);
- motivtsiyadan reaktsiyaning mantiqiy mustaqilligi

Bundan tashqari, Gilford D. bu qobiliyatlarni "divergent fikrlash", ya’ni turli yo‘nalishlarda yuzaga keladigan va muammoni hal qilish yo‘llarini o‘zgartirishga imkon beradigan, kutilmagan xulosalar va natijalarga olib keladigan fikrlash turi kontseptsiyasida birlashtirdi. Konvergent fikrlash muammolarni hal qilishning barcha mavjud yo‘llarini tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, ulardan faqat bittasini to‘g‘ri tanlashga qaratilgan. Konvergent fikrlash muammoning oldindan ma’lum bo‘lgan echimiga qaratiladi, divergent fikrlash muammo hali aniqlanmagan bo‘lsa, uni hal qilish uchun oldindan taklif qilingan, belgilangan yo‘l bo‘lmasa, namoyon bo‘ladi. Konvergent fikrlash aqlni, divergent fikrlash kreativlikni aniqlaydi.

Tadqiqotchi Bulda A. aql-zakovat va kreativlikni muhim rolga ega bo‘lgan inson qobiliyati sifatida ko‘rib chiqyapti va ushbu pozitsiyadan kelib chiqib, kreativlikni aql-zakovatga nisbatan reduktiv holat korsatuvchisi deb hisoblaydi. Ushbu holatda ijodkorlik aql-zakovatdan kelib chiqadigan hodisadir, ammo yagona qobiliyat emas. Shuning uchun yuksak aql-zakovat yuksak ijodkor qobiliyatlarni yuzaga kelitradi, darajasi past aql-zakovat bilan esa ijodkor namoyon qilish qiyin bo‘ladi. Ermolaeva L. fikriga ko‘ra, kreativlikni alohida maxsus qobiliyat sifatida ajratishning hech zarurati yo‘q. Faoliyatning har qanday qobiliyati (ilmiy, ijodiy) birinchi navbatda umumiy aql-zakovatning baland darajasi yordamida yuzaga keladi.

Bogoyavlenskaya D. shuningdek, aql va ijodkorlikni ikki xil umumiy qobiliyat sifatida talqin qildi, u ularning mavjudligini axborotni qayta ishlash jarayonlari bilan bog‘ladi. Ijodkorlik inson uchun mavjud bo‘lgan axborotni o‘zgartirish va dunyoning cheksiz ko‘p yangi modellarini yaratish uchun mas’uldir. Aql-zakovat esa bu ma’lumotlarni real amaliyotda qo‘llash va atrofimizdagi dunyoga moslashtirish uchun hizmat qiladi.

Lubard T., Mushiru K., Torjan S., Zenasni F. tomonidan ijodkorlik va aqlni mukammal o‘rganish o‘tkazildi, ular murakkab ruhiy muammolarni hal qilish natijasi ijodkorlik bilan bog‘liqligini va echimning to‘g‘riligi umumiy aql darajasi bilan ijobiy bog‘liqligini aniqladi. Shuning uchun ijodkorlik va umumiy aql-idrok aqliy

muammoni hal qilish jarayonini belgilaydigan qobiliyatdir, lekin ular turli bosqichlarda har xil vazifalarni bajaradi.

Oliy ta’limning muvaffaqiyatini bashorat qilishda ko‘pgina tadqiqotchilar aql va ijoddan mustaqil ravishda o‘rganish uchun umumiy qobiliyat sifatida o‘rganish qobiliyati mavjud degan xulosaga kelishdi. Ma’lumki, ijod va universitet o‘zlpashtirishining o‘zaro bog‘liqligi juda kichik bo‘lib, empirik tadqiqotlarga ko‘ra "ideal a’lochi talaba" va "ijodkor shaxs" ning shaxsiy sifatlari har xil deb atalgan. Umumiy aql-zakovat va universitet muvaffaqiyati darajasi o‘rtasidagi korrelyatsiyalar katta tafovutga ega va aql-zakovat tanlangan namunaning xususiyatlari va boshqalarni tashxislash metodologiyasiga bog‘liq. Shunday qilib, tadqiqotlarda olingan ijodkorlik va aqlning korrelyatsion qiymatlari diagnostik jarayoniga bog‘liq.

Demak, ijod tashxisi vaqtida uning mezonlari ko‘rinishlaridan xabardor bo‘lish lozim: test jarayonida kretivlikni namoyon etish individ shaxsning kreativliligini ko‘rsatadi, ammo teskarisi noto‘g‘ri. Diagnostika jarayonida inson xulq-atvorini tartibga solish darajasi bo‘yicha testlarni joylashtirsak, qarama - qarshi qutblarda turadigan bir tomondan, yuqori tezlikdagi intellekt testlari, ikkinchi tomondan esa kreativlik uchun o‘yin usullari.

Biroq, psixologlarning fikricha, ijod inson aqlining kuchi bo‘lib, yangi bog‘lanishlarni o‘zgartirish va yaratish orqali yangi mazmun yaratadi va uni fikrlash jarayonida g‘oyalarning umumiy qabul qilingan, odatiy tartibini yo‘q qilish qobiliyati deb belgilagan. Torrans E. ijodkorlik umumiy aql, shaxsiy xususiyatlar va samarali fikrlash qobiliyatiga asoslangan maxsus emas, balki umumiy qobiliyatdir.

Hozirgi kunda ko‘pgina tadqiqotchilar ijodkorlikni quyidagi asosiy jihatlarda ko‘rib chiqmoqdalar:

- jarayon sifatida;
- mahsulot sifatida;
- shaxs sifatida (aslida shaxsning ijodiy qobiliyatlari);
- muhit sifatida (soha, tuzilma, ijtimoiy kontekst, ijod mahsuliga qo‘yiladigan talablarni shakllantirish);
- hal qilinadigan muammo sifatida.

Psixologlar ijod mohiyati haqida quyidagi umumlashmalarni amalga oshirganlar:

- ijodkorlik-bu yangi yondashuvlar va yangi mahsulotlarga bo‘lgan ehtiyojga mos ravishda javob berish qobiliyati va jarayonning o‘zi ongli va ongsiz bo‘lishi mumkin bo‘lsa-da, mavjud bo‘lgan yangi narsalardan xabardor bo‘lish imkonini beradi;
- yangi ijodiy mahsulot yaratish, avvalo, ijodkor shaxsi va uning ichki motivatsiyasi kuchiga bog‘liq;
- ijodiy jarayon, mahsulot va shaxsning o‘ziga xos xususiyatlari ularning o‘ziga xosligi, mustaqilligi, haqiqiyligi, vazifaga etarliligi va zarur deb atash mumkin bo‘lgan boshqa estetik, ekologik, optimal shakli, hozirgi vaqtda to‘g‘ri va original bo‘lgan xususiyat
- ijodiy mahsulotlar tabiatda juda ko‘p turli xil bo‘lishi mumkin: matematikada masalaning yangi echimi, kimyoviy jarayonning kashf etilishi, musiqa, rasm yoki she’rlar yaratish, ijtimoiy muammolarning noyob echimi va boshqalar.

Akmeologiya nuqtai nazaridan, ijodkorlik ko‘plab shaxslarga xos bo‘lgan jarayon va shaxsning intellektual va shaxsiy xususiyatlari majmuasi sifatida tavsiflanadi, bu muammolarni mustaqil targ‘ib qilish, ko‘plab original g‘oyalarni yaratish va ularni noan’anaviy hal qilishga yordam beradi.

Golovanova A. ijodni o‘rganishga bo‘lgan turli yondashuvlarni tahlil qilgach, ijodni ikki asosiy jihat - protsessual va shaxsiy jihatdan o‘rganilishini umumlashtirdi. Ijodkorlikni protsessual aspektda o‘rganish sub’ektning ijod predmetini, umuman ob’ektiv voqelikni o‘zgartirish xususiyatlari hamda bunday o‘zgarish bosqichlari va natijalarini o‘z ichiga oladi.

O‘z navbatida, aksariyat mualliflarning fikriga ko‘ra, pedagogik jarayon sharoitida ijodkorlik oliy o‘quv yurtlarining innovatsion faoliyati bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, u o‘quv jarayoni va iqtisodiyotni modernizatsiyalash, uning moddiy-texnik salohiyatini tizimli yangilash va universitet samaradorligini oshirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Oliy ta’lim muassasalarida innovatsion faoliyat bugungi kunda asosiy faoliyat turlaridan birining maqomini oladi (o‘quv va ilmiy bilan birga) va universitet rivojlanishining zaruriy sharti hisoblanadi. Innovatsion faoliyat, avvalo, shaxs o‘z-o‘zini rivojlantirishning sifat bosqichi bo‘lib, o‘z-o‘zini tarbiyalash, o‘z-o‘zini aks ettirish natijasida vujudga kelgan o‘quv jarayoni sub’ektlarining o‘z-o‘zini dolzarblashtirish jarayonidir. Shuning uchun ta’lim-tarbiya muhitida o‘z-o‘zini tashkil etish jarayonlari ayniqsa innovatsion faoliyatni amalga oshiruvchi ta’lim muassasalariga xosdir, va bu barqaror tuzilmalar (ijodiy guruhlar, uyushmalar) ning paydo bo‘lishi va avvalgi ijtimoiy tajribadan qat’iy nazar "shaxsiy-yangi" yaratishga qodir bo‘lgan ijodkor shaxslarning paydo bo‘lishi mumkin. Shu bilan birga ta’limni axborotlashtirish ta’lim muassasalari innovatsion jarayonlarining ajralmas qismidir. Uning negizida axborotlashtirish bu holda axborot mahsulotlari, vositalari va texnologiyalarini o‘qitish va ta’limga joriy etish asosida pedagogik jarayonlarni o‘zgartirishning chora-tadbirlari majmuidir. Ta’limni axborotlashtirishning nazariy asoslari avvalo informatika, so‘ngra kibernetika, tizimlar nazariyasi va didaktikadir. Ta’limni axborotlashtirish didaktik jarayonning muhim tomonlarining o‘zgarishiga olib keladi va pedagogik faoliyat sifati o‘zgaradi. O‘qiyotganlar ko‘p miqdorda turli axborotlar bilan ishlashi, uni integrallashi, qayta ishlash, model jarayonlarini avtomatlashtirish va muammolarni hal qilish, o‘quv faoliyatida mustaqil bo‘lishi va yana ko‘p imkoniyatlarga ega bo‘lishi mumkin. O‘qituvchi ham muntazam operatsiyalardan ozod bo‘lib, o‘qiyotganlarga tashxis qo‘yish, treninglar va treninglarning rivojlanish dinamikasini kuzatish imkoniyatini oladi. Shu bilan birga ko‘p sonli tadqiqotlar natijalari shuni ko‘rsatadiki, ayrim o‘qituvchilar ta’limning an’anaviy shaklidan ta’limda axborot texnologiyalaridan foydalanishga o‘tishga tayyor emaslar. Elektron texnologiya hali ham asosan ta’limning yordamchi vositasi sifatida ishlatiladi.

Shunday qilib, ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, kreativlik mohiyati va tushunchasining ta’rifida noaniqlik yo‘q. Turli fikrlarga qaramasdan, deyarli barcha ta’riflarda ijodkorlik yangi narsalarni yaratish bilan bog‘liq (shaxs va jamiyat uchun). Aksariyat mualliflar kreativlikni insonning ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan yangi, original mahsulot yaratish uchun optimal imkoniyatlardan foydalanib,

muammoni idrok etish qobiliyati deb tushunadilar. O‘z navbatida ijod atamasi voqelikning muayyan hodisalarini qayta yaratish va o‘zgartirishga qaratilgan ongli faol inson faoliyati sifatida talqin etiladi. Biroq, asosiy psixologik yondashuvlarga ko‘ra, kreativlik va ijodkorlik ajratilmasligi kerak. Ilin E. fikrigaga ko‘ra, bu ilmiy yondashuvlarda chalkashlik va noaniq ta’riflarni yaratadi va ularga, albatta, yo‘l qo‘ymaslik kerak. Shuning uchun ham hayotda ijod va kreativlik ajralib chiqishi mumkinligiga qaramay, fanda bu tushunchalar bir xil bo‘lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoev hujjatli filmda oilaning hayotidagi o‘rni hamda nima uni baxtli qilishi to‘g‘risidagi nutqidan. 2018 yil 24 iyun.

2. 2030-yilga qadar O‘zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasi. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2021-yil 28-maydagi SQ-297-IV-sonli Qaroriga 1-ILOVA.

3. Azizxadjaeva N.N. Problemnoe obuchenie vo‘sshey shkole- T.6 RUMTs.1994.-34.

4. Azizxadjaeva N.N. Voproso‘ podgotovki uchitelya v sisteme neprero‘vnogo pedagogicheskogo obrozovaniya.- 1995.-64 s.

5. Musurmanova A. Improvement of the pedagogical mechanisms of the family and educational institutions in the development of the spiritual cultute of adolescents of social and legal risk groups. “Problemu pedagogiki” nauchno metodicheskiy jurnal. № 1(33) fevral Moskva-2018 g. 5-7 R.

6. Musurmanova Sh. Issues in the development of socio-intellectual competence of adult student-youth in incomplete families in higher educational institutions. European Scholar Journal (ESJ) Available Online at: https://www.scholarzest.com Vol. 4 No.11, November 2023 ISSN: 2660-5562 29-31 P.

O‘QUVCHI-YOSHLAR ORASIDA “FEYK” AXBOROTLAR TA’SIRI VA AXBOROTDAN HIMOYALANISH MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Isayeva G.P., GPDI p.f.n professori
Faxriddinov Y.A.,GDPI dotsenti
magguldu2013@mail.ru**Ravshanov U.A.,**
ravshanovumid01@gmail.com
GDPI 1-kurs magistranti

Annotatsiya: ushbu maqolada zamonaviy axborot muhitida o‘quvchi-yoshlar orasida keng tarqalayotgan feyk axborotlar (soxta, noto‘g‘ri ma’lumotlar)ning psixologik, ijtimoiy va axloqiy jihatdan salbiy ta’siri o‘rganilgan. Shuningdek, xalqaro tajribalarga tayangan holda axborotdan himoyalanish madaniyatini shakllantirish yo‘llari tahlil qilingan. Maqolada axborot va media savodxonligini ta’lim tizimiga joriy etish zaruriyati asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: feyk axborot, media savodxonlik, axborot madaniyati, tanqidiy fikrlash, raqamli xavfsizlik, yoshlar, ta’lim.

Аннотация: в статье рассматривается негативное психологическое, социальное и нравственное воздействие фейковой информации (ложной, некорректной информации), широко распространяемой среди молодежи в современной информационной среде. Также были проанализированы пути формирования культуры защиты информации на основе

международного опыта. В статье обосновывается необходимость внедрения информационной и медиаграмотности в систему образования.

Ключевые слова: фейковые новости, медиаграмотность, информационная культура, критическое мышление, цифровая безопасность, молодежь, образование.

Absract: this article studies the negative psychological, social and moral impact of fake information (false, incorrect information) widely distributed among young people in the modern information environment. It also analyzes ways to form a culture of information protection based on international experience. The article justifies the need to introduce information and media literacy into the education system.

Key words: fake information, media literacy, information culture, critical thinking, digital security, youth, education.

Kirish: So‘nggi yillarda internet va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi axborot oqimining tezlashuviga olib keldi. Biroq bu holat bilan birga, feyk axborotlar — ya’ni haqiqatga to‘g‘ri kelmaydigan, soxta yoki manipulyativ xabarlarning ko‘payishi muhim global muammolardan biriga aylandi. Ayniqsa, o‘quvchi-yoshlar ushbu axborot muhitida faol ishtirokchi bo‘lib, uning salbiy ta’siriga ko‘proq duch kelmoqda.

Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, dunyo bo‘yicha o‘quvchi-yoshlarning 60 foizdan ortig‘i ijtimoiy tarmoqlardan axborot oladi va ularning ko‘pchiligi o‘qigan xabarlarning haqiqiyligini tekshirib ko‘rmaydi (Pew Research Center, 2023). Bu esa noto‘g‘ri qarorlar qabul qilinishiga, psixologik bosim va stress holatlarining ortishiga olib keladi.

Global Digital Report 2024 ma’lumotlariga ko‘ra, internet foydalanuvchilarining 53% i kamida bir marta feyk axborotlar ta’siriga tushgan.

Feyk axborotlarning o‘quvchi-yoshlarga salbiy ta’siri quyidagi shakllarda namoyon bo‘ladi:

- Haqiqat va yolg‘onni ajrata olmaslik;
- Tanqidiy fikrlash darajasining pastligi;
- Ijtimoiy nizolar, tushunmovchiliklar;
- Vaqt va e’tiborning noo‘rin sarflanishi;
- Psixologik beqarorlik va xavotir holatlari.

Axborotdan himoyalanish madaniyati — bu insonning axborotni to‘g‘ri izlash, baholash, saralash va undan ongli foydalanish qobiliyatidir. Bu madaniyatni shakllantirish yoshlarning media savodxonligini oshirish, axborotlarni tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish orqali amalga oshiriladi.

PISA (Programme for International Student Assessment) xalqaro baholash dasturida o‘quvchilarning media savodxonligi darajasi bo‘yicha yuqori o‘rinda. Maktab darsliklarida feyk axborotni aniqlashga doir amaliy mashg‘ulotlar mavjud.

Estoniya

Raqamli xavfsizlik va axborot madaniyati o‘quv dasturlariga kiritilgan. Bolalar internetdan xavfsiz foydalanishni 1-sinfdan o‘rganadi.

Singapur

“Digital Citizenship” dasturi orqali raqamli odob-axloq, feyk xabarlardan himoyalanish va mas’uliyatli axborot iste’moli o‘rgatiladi.

O‘zbekistonning 2030 yilgacha bo‘lgan strategik rivojlanish konsepsiyasida raqamli transformatsiya, media savodxonlik va axborot xavfsizligini rivojlantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Biroq bu boradagi amaliy ishlarni yanada chuqurlashtirish lozim.

Takliflar:

- Media savodxonlikni umumta’lim maktablari dasturiga joriy etish;
- O‘qituvchilarni axborot tahlili ko‘nikmalariga o‘rgatish;
- Maxsus onlayn platformalar va mobil ilovalar orqali yoshlar uchun

Zamonaviy raqamli muhitda o‘quvchi-yoshlarni feyk axborotlar tahdididan himoya qilish — bu nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy va madaniy dolzarb masaladir. Axborotdan himoyalanish madaniyatini shakllantirish orqali yoshlar tanqidiy fikrlovchi, ongli axborot iste’molchilariga aylanishadi. Bu esa ularning mustaqil fikrlashi, ijtimoiy faolligi va ma’naviy yetukligiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Pew Research Center. “Teens, Social Media & Technology.” 2023.
2. Global Digital Report. We Are Social & Meltwater. 2024.
3. OECD (2022). “Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines.”
4. UNESCO. “Media and Information Literacy Curriculum for Teachers.” 2021.
5. PISA Report. Programme for International Student Assessment. 2018–2022.
6. O‘zbekiston Respublikasi Raqamli rivojlanish strategiyasi – 2030.

YOSHLARNI IJTIMOIY O‘Z-O‘ZINI ANGLASH VA O‘Z-O‘ZINI BAHOLASH MEHANIZMLARI

Kurbanova G.B.,
GulDPI dotsenti

Annotatsiya: ushbu maqolada yurt kelajagi bo‘lgan yoshlarning o‘z -o‘zini anglashi, o‘z-o‘zini baholay olishi,shuningdek o‘z imkoniyatlaridan to‘g‘ri foydalanish. Bugungi kunda yoshlarga yaratilgan keng imkoniyatlar va shart -sharoitlar, shaxsiy barkamollikni kamol toptirish shuningdek yoshlarning bugungi kundagi yutuqlari haqida batafsil ma’lumotlar joy olgan

Kalit so‘zlar: davlat, yutuq, muvaffaqiyat, kelajak, yoshlar, bunyodkorlik ,jamiyat, yuksalish, sub’ekt, kuzatish, baholash, shaxs, daraja, nuqson, kamchilik, talabchan, axloq, huquq, aqliy tarbiya, texnika, usul, shakl

Аннотация: b данной статье рассматривается самосознание молодежи,которая является будущим страны, способность к самооценке, а также правилному использованию своих возможностей и условий, созданных для молодежи сегодня, личностной развития а также подробную информацию о достижениях современной молодежи

Ключевые слова: государство, достижение, успех, будущее, молодежь, творчество, общество, подъем, предмет, наблюдение, оценка, человек, уровень, недостаток, недостаток, требовательность, мораль, закон, интеллектуальное воспитание, техника, метод, форма

Annotation: in this article, the self-awareness, self-evaluation, and proper use of one’s potential are discussed in this article. There are detailed information about the wide opportunities and conditions created for the youth today, the development of personal perfection, as well as the

achievements of the youth today

Key words: state, achievement, success, future, youth, creativity, society, rise, subject, observation, assessment, person, level, defect, deficiency, demanding, ethics, law, intellectual education, technique, method, form

Inson bu dunyoga kelib yashagandan boshlab o‘ziga tegishli bo‘lgan ma’lumotlarni bilishga qiziqadi va bu yo‘lda juda ko‘p mulohazalar qiladi. Insonlar eng avvalo kuzatishlar orqali atrof-muhitni insonlarni va albatta o‘zlarini tushunadi ,anglaydi. Eng birinchi hamma ko‘proq o‘zini kuzatgani uchun o‘zi to‘g‘risidagi barcha haqiqatni biladi. Ba’zida bizni kuzatayotgan yaqinlarimiz biz haqimizda turlicha ijobiy va salbiy fikrlarini bildirishadi. Har kimning o‘z hayoti ,dunyoqarashi bor,hamma o‘zi uchun idealdir balk, ilekin haqiqiy ideal inson bu o‘z -o‘zini anglagan insondir.

Jamiyatdagi barcha shaxslar o‘zlarini baholay olishi,shuningdek anglashi zarur. O‘z-o‘zini baholash eng avvola o‘zini anglashdan boshlanadi .o‘zini anglash mana shu insonga xos xarakter, qobiliyat, xulq-atvori, madaniyat, axloq bilan bog‘liq.

O‘zini baholash-bu shaxs tomonidan o‘z-o‘zini, o‘z imkoniyatlari, sifatlarini va odamlar orasidagi o‘rnini baholash. Bu psixologiyada o‘zini anglashning mohiyatliroq bo‘lgan va eng ko‘p o‘rganilgan tomonidir.

Shaxs asosiga tegishli bo‘lgan holda o‘zini baholash xulq-atvorining muhim boshqaruvchisi bo‘lib xizmat qiladi. shaxsning atrofdagilar bilan o‘zaro munosabatlari uning o‘ziga nisbatan tanqidiyligi ,talabchanligi, yutuq va kamchiliklarga munosabati o‘zini baholashga bog‘liqdir .O‘zini baholash qanday tarkib topadi? Boshqa odamning sifatlarini o‘rgangan sayin, shaxs xususiy bahoni ishlab chiqish imkonini yaratuvchi zarur ma’lumotlarga ega bo‘ladi .Inson o‘zini to‘g‘ri baholay olishi zarur. O‘zini baholashda yoqmaydigan sifatlari bo‘lsa yoki biror xususiyatidan ko‘ngli to‘lmasa o‘zini tanqid qilishi kerak, mana shu asnoda asta-sekin o‘z kamchiliklarini tuzatib ijobiy hislatlarni shakllantirib, o‘zini to‘g‘ri yo‘lga yo‘naltirib, o‘ziga nisbatan to‘g‘ri baho beradi. Shaxsiy "Men" haqida tarkib topgan baholanish shaxsning boshqa odamlarda ko‘radiganlari va o‘zidagi kuzatishlari bilan muntazam ravishda solishtirib borishning natijasidir. Odam o‘zidagi ba’zi bir narsalarni bilgan holda o‘zini boshqa bilan solishtiradi, boshqaning ham uning shaxsiy sifatlari, harakatlari, ifodalariga befarq emasligini taxmin qiladi, bularning barchasi shaxsni o‘zini baholashiga tegishli bo‘lib, uning ruhiy kayfiyatini belgilaydi. Boshqacha aytganda, shaxs doimo referent guruh ya’ni real yoki idealga egadir, shaxs unda o‘z qadriyatlarini o‘zlashtirgani uchun bu guruh bilan hisoblashadi, uning ideallari va qiziqishlari bo‘lishi mumkin. Shuningdek, shaxsning ham ideallari va qiziqishlari bo‘lib hisoblanadi.

Huquqiy davlat va demokratik jamiyat taraqqiyoti sharoitida zamonaviy shaxsga qo‘yiladigan talablarni kuchaytirishning ob’ektiv ehtiyoji vujudga keldi,bu ijtimoiy faol, mustaqil, ijodiy shaxsga bo‘lgan talabni ko‘rsatadi. Shu munosabat bilan yosh avlodni tarbiyalash va o‘qitish uchun ma’sul bo‘lgan davlat muassasalari faoliyatini takomillashtirish muammosi dolzarb bo‘lib qolmoqda. Aynan ular yangi shaxsni shakllantirish uchun eng maqbul shart-sharoitlarni yaratish imkoniyatiga ega.

Shaxsning o‘zini-o‘zi takomillashtirish muammosiga e’tibor shaxsning ichki

faoliyatini,uning zaxiralarini o‘rganish ,ulardan rivojlanish jarayonida shaxsning mustaqilligini oshirish uchun ulardan maksimal darajada foydalanish bilan bog‘liq.

Yosh avlod har qanday davlatning kelajagi, aniqrog‘i bu butun millat farovonligiga sarmoya ekani hammaga birdek ma’lum. Yoshlarning salohiyatini to‘la ro‘yobga chiqarish butun xalqning ijtimoiy va iqtisodiy farovonligini ta’minlaydi. Shu sababli ham O‘zbekiston rahbari ta’lim va yoshlarni ish bilan ta’minlash muammolariga e’tibor qaratmoqda.

O‘zbekiston respublikasi prezidenti tashabbusi bilan 2016-2021-yillarda yoshlar siyosatiga doir 5ta qonun va 55ta qonunosti hujjatlari qabul qilingan. 2016-yilda qabul qilingan "Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida"gi O‘zbekiston respublikasi qonunida yoshlarga oid davlat siyosati yoshlarni ijtimoiy jihatdan shakllantirish va ularning intellektual, ijodiy va boshqa yo‘nalishdagi salohiyatini kamol toptirish uchun sharoitlar yaratishga xizmat qilishi alohida ta’kidlanib,amalga oshirilishi lozim bo‘lgan chora-tadbirlar qonun bilan mustahkamlandi.

Bugungi kunda yoshlarga berilayotgan e’tibor ,ularga davlat tomonidan ko‘rsatilayotgan g‘amxo‘rlik miqyosi yildan-yilga kengayib bormoqda. Bunday imkoniyatlar hattoki qonun bilan ham mustahkamlab qo‘yilgan. Ayniqsa, bosh qomusimizda yosh avlodning huquq va manfaatlari aniq moddalar bilan muhrlab qo‘yilgani, hech shubhasiz, bu boradagi huquqiy bazani yanada kengaytirish, amaliy ishlarni yangi bosqichga olib chiqish imkoniyatni ochadi. Hozirgi vaqtda yoshlarga maktab, professional va oliy ta’lim sohasida bilim olishga, zamonaviy kasb-hunar egallashga, madaniyat va sport yo‘nalishlarida o‘z tadbirkorlik faoliyatini yuritishga yaratilgan sharoitlar natijasida bugungi kun yoshlari juda katta yutuqlarga erishmoqda desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

Yoshlarga yaratilgan imkoniyatlardan yana biri bu Respublikamizdagi barcha mahallarda prezident vakili yoshlar yetakchisi lavozimi joriy etilib, bu vazifaga intiluvchan, tashkilotchilik qobiliyatiga ega ,tashabbuskor yoshlar saralab olindi. Mahallalarda bu tizim orqali yoshlarga 100dan ortiq imkoniyatlar yaratildi. "Yoshlar daftari "tizimi yo‘lga qo‘yilib so‘nggi ikki yilda 798ming nafarga yaqin yoshlarga qariyb 1trillion so‘mlik yordamlar ko‘rsatildi. Yoshlar ham yaratilayotgan imkoniyatlardan unumli foydalanib, turli sohalarda dastlabki yutuqlarni qo‘lga kiritishmoqda.

O‘zbekiston respublikasida yashayotgan har bir yosh o‘ziga yaratilayotgan imkoniyatlardan, shart-sharoitlardan, vaqtida foydalanishi, ularni qadrlashi, o‘z yutuq muvaffaqiyatlari bilan ijtimoiy, iqtisodiy, ta’lim sohasini yanada yuksaltirib bormog‘i zarurdir. Yoshlar qachonki o‘z -o‘zini anglasa va imkoniyatlarini to‘g‘ri baholay olsa ijtimoiy jamiyatga shunchalik ko‘p foyda keltiradi. Ammo bugungi davrda yoshlarning o‘ziga yaratilayotgan imkoniyatlarni to‘g‘ri baholay olmasliklari natijasida katta muammolarga duch kelishmoqda. Muhtaram prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev yoshlarning har qanday kichik yutuqlari uchun ham rag‘batlantirib kelmoqdalar. Biz yoshlar ham bunday imkoniyatlarga mos bo‘lishimiz va jamiyat taraqqiyoti uchun o‘z hissamizni qo‘shib borishimiz zarur. Eng foydali investitsiya bu ta’limga,ilmga tikilgan investitsiyadir chunki u bir kun kelib o‘z mevasini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1.G.B.Kurbanova."Yunogogika" 2023.30-31-betlar.

2.1 jakobson pm motivatsiyaning psixologik muammolari. P.M.
3. Yangi O‘zbekiston gazetasi 2023-yil. 2-qism.
4.Yangi avlod yangi kelajak .2022. 23-28-betlar.

O‘QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Xodjiyeva F.O., Navoiy davlat universiteti dotsenti,
Suyarqulova Sh.B., Navoiy davlat universiteti 1-kurs talabasi

Annotatsiya: mazkur maqolada maktabgacha, maktab hamda oliy ta’lim bosqichlarida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishning mazmuni, bosqichlari hamda samarali usullari yoritilgan. Har bir ta’lim darajasining yosh va psixologik xususiyatlari inobatga olingan holda, tegishli metodlar tanlab olingan: o‘yinli mashg‘ulotlar, savol-javoblar, muammoli vaziyatlar, guruhiy faoliyatlar va analitik topshiriqlar orqali tanqidiy fikrlashga yo‘naltirilgan yondashuvlar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: tanqidiy fikrlash, maktabgacha yoshdagi bolalar, maktab yoshidagi bolalar, oliy ta’lim talabalari, pedagogik metodlar, usullar, tafakkur ko‘nikmalari.

Аннотация: в данной статье освещаются содержание, этапы и эффективные методы формирования и развития навыков критического мышления на дошкольном, школьном и высшем уровнях образования. С учетом возрастных и психологических особенностей каждого этапа обучения были отобраны соответствующие методы: игровые занятия, вопросы и ответы, проблемные ситуации, групповая деятельность и аналитические задания. Проанализированы подходы, ориентированные на развитие критического мышления.

Ключевые слова: критическое мышление, дети дошкольного возраста, школьники, студенты высших учебных заведений, педагогические методы, методы, навыки мышления.

Abstract: this article highlights the content, stages, and effective methods of developing and enhancing critical thinking skills at preschool, school, and higher education levels. Taking into account the age and psychological characteristics of each educational stage, appropriate methods have been selected: play-based activities, Q&A sessions, problem situations, group work, and analytical tasks. The article analyzes approaches aimed at fostering critical thinking.

Keywords: critical thinking, preschool children, school-age children, university students, pedagogical methods, techniques, thinking skills.

Bugungi kunda tez o‘zgarayotgan va murakkab dunyoda bolalar uchun tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish juda muhimdir. Ushbu ko‘nikmalar nafaqat akademik muvaffaqiyat uchun, balki hayotda to‘g‘ri va oqilona qarorlar qilishda ham zarurdir. Tanqidiy fikrlash bolalarga o‘z fikrlarini mustaqil ravishda shakllantirish, turli nuqtai nazarlarni inobatga olish va mantiqiy tahlil qilish imkonini beradi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirishkonsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli Farmonida “… talabalarda tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish ko‘nikmalari shakllantirilmagan”ligi masalasiga e’tibor qaratilgan. [1]

Tanqidiy fikrlash o‘quvchilarning o‘z fikrlarini mustaqil ifoda eta olishlari va turli muammolarga nisbatan yondashuvlarini kengaytirishga imkon beradi. S.Qodirov va M.To‘laganov tanqidiy fikrlashni o‘quv jarayonida rivojlantirish usullarini o‘rganib, interfaol metodlarning samaradorligini ta’kidlaganlar [2, 3]. Tanqidiy

fikrlash o‘quvchilarni tahlil qilish, dalillarni o‘rganish va asosli xulosalar chiqarishga o‘rgatadi.

Bolalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda ularning yosh xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Chunki har bir bosqichda ongiy rivojlanish darajasi, fikrlash qobiliyati va ijtimoiy tajriba turlicha bo‘ladi. Shunga ko‘ra, tanqidiy fikrlashni shakllantirishda qo‘llaniladigan usul va yondashuvlar ham farqlanishi lozim. Psixolog V.S.Muxina ta’kidlaganidek, “Bola tafakkuri yosh o‘tishi bilan murakkablashib boradi, bu esa pedagogdan individual yondashuvni talab etadi”. [4] Ushbu mulohazalardan kelib chiqib, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning usullarini uch bosqichda, ya’ni maktabgacha ta’lim, maktab ta’limi hamda oliy ta’lim talabalari namunasida ko‘rib chiqamiz:

Maktabgacha yosh-bu bolaning aqliy, ijtimoiy va hissiy rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda tanqidiy fikrlash asoslari qo‘yilishi mumkin. Tanqidiy fikrlovchi bola voqealarni faqat yod olmaydi, balki ularni tushunadi, sabab-oqibatni izlaydi, turli holatlarga o‘z nuqtai nazaridan baho berishga harakat qiladi. Bu yoshdagi bolalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning bir nechta yo‘llari mavjud. Bular:

O‘yin orqali o‘rgatish. O‘yin - bu yoshdagi bolalar uchun asosiy ta’lim vositasidir. Maxsus didaktik yoki mantiqiy o‘yinlar bolalarning mantiqiy fikrlash, farqlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatlarini faollashtiradi. Masalan, “Nimani o‘zgartirdim?” o‘yinida bola buyumlardagi o‘zgarishni sezadi va nima o‘zgarganini aytadi. Bu o‘yinlar bolalarning kuzatuvchanligini oshirib, mustaqil fikr yuritishga undaydi.

Rasmli savollar va suratlar ustida fikrlash. Rasmlar orqali bolalarning tanqidiy fikrlashini faollashtirish mumkin. Bola suratda tasvirlangan holatni kuzatadi, unga savollar beriladi: “Bu bola nima qilmoqda?”, “U to‘g‘ri ish qildimi?”, “Agar sen uning o‘rnida bo‘lsang, nima qilarding?”. Bu turdagi topshiriqlar orqali bola voqeani tahlil qiladi, baho beradi va xulosa chiqaradi.

Ertaklar asosida muhokama. Ertaklar bolalarning tasavvurini boyitadi va axloqiy qarashlarini shakllantiradi. Ertak tinglangach, tarbiyachi bolaning e’tiborini asosiy voqealarga qaratib, savollar beradi: “Bu qahramon to‘g‘ri ish qildimi?”, “Nima sababdan bu voqea ro‘y berdi?”, “Ertak boshqacha tugashi mumkinmi?”. Shunday savollar bolaning tafakkurini harakatga keltirib, voqealarni chuqur tahlil qilishga yordam beradi.

Guruhli suhbatlar va rolli o‘yinlar. Bolalarni kichik guruhlarda suhbatga jalb qilish yoki turli ijtimoiy vaziyatlarni rolli tarzda sahnalashtirish orqali tanqidiy fikrlash sanaladi. Masalan, o‘yinchoqni bo‘lishmayotgan ikki bola vaziyatida boshqa bolalarning fikrini olish, to‘g‘ri yechimni topishga undash mumkin. Bu metod bolaning o‘z fikrini asoslash, muqobil yechimlarni taklif qilish va boshqalarning fikrini inobatga olish ko‘nikmalarini shakllantiradi.[5]

Maktab ta’limida o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish - ularning mustaqil fikrlashi, savol berish, tahlil qilish va xulosaga kelish qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Maktab yoshidagi bolalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun bir qator usullar va strategiyalar mavjud. Ushbu jarayonni qo‘llab-quvvatlash uchun turli adabiyotlar hamda tadqiqotlar mavjud:

Savol berish va muhokama. Ochiq savollar orqali bolalarni fikrlashga undash, ularning dunyoqarashini kengaytiradi va mulohaza yuritish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Har bir darsda savol-javob jarayonlarini tashkil etish, “fikr doirasi” yoki “savatdagi savollar” orqali bolalarning faol ishtirokini ta’minlash mumkin. [6]

Muammo asosida o‘rganish – bu o‘quvchilarni real hayotga yaqin bo‘lgan muammolar ustida ishlash orqali bilim olishga undaydigan o‘quv yondashuvlaridan biridir. Ushbu metodda o‘qituvchi tayyor bilimni beruvchidan ko‘ra yo‘naltiruvchi, rahbar sifatida ishtirok etadi. O‘quvchilar esa o‘rganish jarayoning faol ishtirokchisiga aylanadi. Bu jarayonda tanqidiy fikrlash asosiy o‘ringa ega bo‘ladi, chunki o‘quvchi muammoni anglaydi, savollar beradi, dalillar yig‘adi, ularni tahlil qiladi va yechim taklif qiladi.

Ijodiy yozuv va fikr yuritish - maktab yoshidagi o‘quvchilarning fikrni mustaqil shakllantirish, bayon qilish, izchil va mantiqiy tarzda ifodalash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladigan muhim metodlardan biridir. Bu usul orqali bolalar o‘z qarashlarini yozma shaklda ifodalaydi, turli mavzularda mulohaza yuritadi va yangi g‘oyalar yaratadi. Ijodiy yozuv tanqidiy fikrlash uchun ayniqsa qulay vosita, chunki bu jarayonda o‘quvchi:

- berilgan mavzuni o‘rganadi;
- unga bo‘lgan munosabatini bildiradi;
- dalillar asosida fikrini asoslaydi;
- muqobil fikrlar haqida o‘ylaydi;
- xulosa chiqaradi.

Tahliliy o‘yinlar va faoliyatlar. Ushbu metod o‘quvchilarda mantiqiy va tahliliy tafakkurni shakllantirish, muammolarni turli nuqtai nazardan ko‘ra olish, o‘z fikrini asoslash va himoya qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu turdagi mashg‘ulotlar o‘yin shaklida tashkil qilinadi, biroq ularda qatnashgan o‘quvchi faol fikrlaydi, izlanadi, dalillarni solishtiradi va to‘g‘ri xulosa chiqarishga intiladi. Eng asosiysi, bu jarayonda har bir bola o‘z fikrini bildiradi va boshqalarni tinglaydi. Asosiy tahliliy o‘yon turlari:

1. Munozara (debat) – o‘quvchilar ikki guruhga bo‘linib, qarama qarshi fikrlarni himoya qiladi. Masalan, “Kompyuter o‘yinlari foydalimi yoki zararli?”, “Maktab formasi bo‘lishi kerakmi?”. Munozara davomida o‘quvchilar dalillar yig‘adi, fikr yuritadi, savollarga javob beradi va muloqot qiladi.
2. Rolli o‘yinlar – Muayyan ijtimoiy yoki tarixiy vaziyatga asoslangan rollar beriladi va o‘quvchilar shu rol doirasida harakat qiladi. Masalan, “Mahalla yig‘inida daraxt kesishga qarshi chiqayotgan faollar va ruxsat bermoqchi bo‘lgan mansabdorlar o‘rtasidagi suhbat”. Bu orqali o‘quvchi turli pozitsiyalarni tushunadi va mos fikr bildiradi.
3. Simulyatsiyalar (taqlidiy mashqlar) – Muayyan tizim yoki jarayon sun’iy tarzda modellashtiriladi va o‘quvchilar shu tizim ichida muammoni hal qilishga harakat qiladi. Masalan, “Qishloq byudjetini qanday taqsimlash kerak?” yoki “Maktabda yangi loyiha qanday joriy etiladi?”.
4. Qaror qabul qilish o‘yinlari – O‘quvchilarga turli muammoli vaziyatlar taqdim etiladi va ulardan samarali qarorlar qabul qilish so‘raladi. Masalan: “Sinfdagi har doim bezorilik qiladigan bola bilan qanday muomala qilinadi?”. Bu orqali ular

ijtimoiy vaziyatlarni tahlil qiladi va oqibatlar haqida o‘ylaydi.

Oliy ta’lim tizimi talabalarida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun turli usullarni qo‘llash zarur. Muammoli o‘qitish, guruh muhokamalari, analitik yozuv, kritik tahlil, ochiq savollar va holat tahlili kabi usullar orqali talabalar o‘z fikrlarini mustaqil ravishda shakllantirish va baholash ko‘nikmalarini oshirishi mumkin:

Muammoli o‘qitish (Problem-Based Learning) – bu o‘qitish jarayonida real hayotga yaqin, ochiq va ko‘p yo‘nalishli muammolar asosida talabaning o‘quv faoliyatini tashkil etish metodidir. Talabalarga biror murakkab vaziyat yoki muammo beriladi va ular bu muammoni hal qilish yo‘llarini izlashadi. Bu jarayonda talabalar bilimni mustaqil izlab topishadi, baholashadi, tahlil qilishadi va yechim yaratishadi. Bu metod ularning tanqidiy fikrlash, mantiqiy xulosa chiqarish, muqobil variantlarni ko‘rib chiqish va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘qituvchi esa bu jarayonda yo‘naltiruvchi rolida bo‘ladi, tayyor javob bermaydi, balki talabalarni izlanishga undaydi.

Guruh muhokamalari. Talabalarni kichik guruhlarga bo‘lib, biror mavzu yoki muammo yuzasidan fikr almashishga yo‘naltirish tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning samarali vositasidir. Guruhda har bir a’zo o‘z fikrini ifoda etadi, boshqalarning fikrlarini tinglaydi, ularga baho beradi va umumiy xulosaga keladi. Bu jarayon talabalarda o‘z fikrini asoslash, tanqidiy tinglash, tahlil qilish va ijtimoiy muloqot ko‘nikmalarini shakllantiradi. Guruh muhokamasi orqali talabalar fikrlar xilma-xilligini qadrlashni o‘rganadi va qaror qabul qilishda turli nuqtai nazarlarni hisobga olishadi.

Analitik yozuv – bu talabalarni berilgan mavzu yoki muammoni chuqur tahlil qilishga undovchi yozma topshiriqlardir. Bu jarayonda talaba mavzuni o‘rganadi, asosiy g‘oyalarni ajratadi, dalillarni baholaydi va o‘z qarashlarini yozma ravishda asoslaydi. Masalan, ilmiy maqola, analitik esse, tanqidiy sharh kabi topshiriqlar orqali talabalar izchil va asosli fikr bildirishni o‘rganadi. Analitik yozuv tanqidiy fikrlash uchun muhim, chunki u talabadan chuqur o‘ylash, dalillarga asoslanish, muqobil fikrlarni ko‘rib chiqish va xulosa chiqarishni talab qiladi.

Kritik tahlil - mavjud matnlar, ma’lumotlar yoki hodisalarga tanqidiy yondashuvni shakllantirishga qaratilgan usuldir. Talabalarga biror maqola, film, kitob yoki statistik ma’lumotlar to‘plami beriladi va ular ushbu materialni baholaydi: maqsadi, asosiy g‘oyasi, dalillarining kuchi, muqobil nuqtai nazar, kamchiliklar va kuchli jihatlarini tahlil qiladi. Bu usul orqali talabalar mavjud bilim va ma’lumotlarga shunchaki ishonib qolmasdan, ularni sinchkovlik bilan o‘rganishga odatlanadi, mustaqil fikrlash va baholash malakalarini rivojlanti

Ochiq savollar berish. O‘qituvchining savollari tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ochiq savollar – bu “ha/yo‘q” yoki “haqiqiy/noto‘g‘ri” kabi qisqa javoblarni emas, balki chuqurroq mulohaza, tahlil va baholashni talab qiladigan savollardir. Masalan: “Siz bu fikrga nima sababdan qo‘shilmayapsiz?”, “Agar bu siyosat o‘zgarsa, qanday oqibatlar bo‘ladi?”, “Bu qarorning muqobil variantlari qanday bo‘lishi mumkin?” Kabi savollar talabani chuqurroq fikr yuritishga undaydi undaydi. O‘qituvchilar o‘z darslarida ochiq

savollar orqali talabalarni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantirishlari mumkin.

Holat tahlili (Case Study) - real hayotdagi murakkab ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy yoki boshqaruv holatlarini o‘rganish va ularni tahlil qilishga asoslangan usuldir. Talabalarga vaziyat (case) tavsiflanadi va ular ushbu holatdagi muammoni aniqlab, asosiy ishtirokchilarni baholab, turli yechim variantlarini ishlab chiqadilar. Bu usul tanqidiy fikrlashni chuqurlashtiradi, chunki har bir qaror o‘ziga xos oqibatlarni keltirib chiqaradi va talabalar bu oqibatlarni oldindan ko‘ra olishni o‘rganadilar. Holat tahlili ko‘pincha bahs-munozara, guruh ishlariga bog‘liq holda olib boriladi va qaror qabul qilish jarayonini real hayotga yaqinlashtiradi.

Tanqidiy fikrlash bugungi zamonaviy ta’limning ajralmas qismiga aylanayotganini inobatga olgan holda, har bir yosh guruhida ushbu ko‘nikmalarni bosqichma-bosqich rivojlantirish, shaxsning intellektual salohiyatini oshirish va kelajakdagi professional faoliyatga tayyorgarlik ko‘rishda muhim rol o‘ynaydi. Maktabgacha ta’lim bosqichida bu ko‘nikmalar o‘yinlar, savol-javoblar va tasavvurga asoslangan mashg‘ulotlar orqali yuzaga chiqsa, maktab ta’limida esa muammoli vaziyatlar, guruhiy ishlanmalar va tahliliy topshiriqlar orqali chuqurlashadi. Oliy ta’lim bosqichida esa talabalarda ilmiy fikrlash, tahlil qilish va dalillarga asoslangan qaror qabul qilish ko‘nikmalari mustahkamlanadi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun o‘qituvchilar va tarbiyachilar innovatsion, interaktiv, muammoli va shaxsga yo‘naltirilgan metodlardan keng foydalanishlari zarur. Bu esa ta’lim sifatini oshirish, faol va tafakkur qiluvchi yoshlarni tarbiyalashda asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirov, S. (2021). Oliy ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy metodlari. Pedagogika va psixologiya jurnali, 10(2), 15-18.

2. To‘laganov, M. (2020). Tanqidiy fikrlashning psixologik jihatlari. Toshkent: Ilmiy Nashr

3. Muxina V.S. Bolalar va o‘smirlar psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2002. – 115-b.

4K.S. G’ulomova, “Maktabgacha ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish”, 2020. A.M. Karimova, “Bolalar va fikrlash”, 2021.

5.Paul, R. W., Elder, L. (2006). "The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НОВЫЕ ИНТЕРАКТИВНЫЕ ЭЛЕКТРОННЫЕ РЕСУРСЫ В СОВРЕМЕННОМ ОТКРЫТОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ И ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЫ

Караханова Л.М.,
Старший научный сотрудник
УзНИИПН, доктор наук (PhD)

Аннотация: в статье рассматриваются особенности открытого образования в условиях информатизации современного общества. Изучаются возможности внедрения в учебный процесс образовательных изданий и ресурсов на примере электронных учебников. При этом в качестве средства, реализующего информационное обеспечение открытого образования, рассматривается образовательный портал.

Ключевые слова: информационные и коммуникационные технологии, открытое образование, образовательные порталы, электронные образовательные издания и ресурсы, электронный учебник.

Annotatsiya: maqolada zamonaviy ta’limni axborotlashtirish sharoitida ochiq ta’limning xususiyatlariga qaratiladi. O‘quv adabiyotlari va manbalarini o‘quv jarayoniga samaradorligini oshirishda elektron darsliklar misolida o‘rganiladi. Shu bilan birga, ta’lim portallarida ochiq ta’limni axborot ta’minotini amalga oshirish vositasi sifatida qaraladi.

Kalit so‘zlar: axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, ochiq ta’lim, o‘quv portallari, elektron o‘quv nashrlari va manbalari, elektron darslik.

Abstract: the article examines the features of open education in the context of informatization of modern society. The possibilities of introducing educational publications and resources into the educational process are studied using the example of electronic textbooks. At the same time, an educational portal is considered as a means of implementing information support for open education.

Key words: information and communication technologies, open education, educational portals, electronic educational publications and resources, electronic textbook.

В условиях возрастающего информационного потока педагогам становится все сложнее обеспечить высокий уровень образования, применяя для этой цели только традиционные технологии и методы обучения. Все это заставляет педагогов в условиях информатизации образования все больше применять новые формы и методы обучения, разрабатывать и использовать различные средства информационных и коммуникационных технологий, а также расширять масштаб их внедрения в учебном процессе.

Важными отличительными чертами этой перспективной системы образования являются большая открытость, доступность и гибкость за счет широкого применения средств самообразования на основе новых информационных и коммуникационных технологий. Их применение в открытом образовании способствует развитию внутренней мотивации обучающихся для получения новых знаний.

Так как предполагается, что у человека имеется какойто базовый уровень знаний, который он сможет самостоятельно пополнить, используя возможности открытого образования. Другими словами, в системе образования XXI века происходит переход от принципа «образование на всю жизнь» к принципу «образование через всю жизнь»[3].

Процессы информатизации современного общества и тесно связанные с ними процессы информатизации всех форм образовательной деятельности характеризуются процессами совершенствования и массового распространения современных информационных и коммуникационных технологий (ИКТ) [1]. [2].

Однако традиционная форма обучения с использованием современных средств информационных и коммуникационных технологий уже не способна удовлетворить возросшие потребности населения в образовании.

Следует отметить, что в системе открытого образования выделяются две основные группы требований: технологическая и психолого-педагогическая. Первая группа требований открытого образования основывается на принципах

открытых информационных систем, реализующих открытые спецификации на интерфейсы, службы и форматы данных.

Особое значение для развития этой группы требований стала играть глобальная сеть Интернет. Вторая группа требований открытого образования представляет собой совокупность дидактических, методических и психологических требований. При этом ядро системы открытого образования составляет обучение с применением дидактических возможностей сети Интернет.

Для реализации первой группы требований открытого образования – технологической в последнее время активно развивается направление, определяющее создание и поддержку интернетпорталов сферы профессионального образования, включая образовательные порталы по уровням и профилю образования, предметным областям.

Система порталов реализует информационное обеспечение образовательных процессов всех уровней и форм системы образования. В частности, организуются вертикальные порталы по различным отраслям знаний, содержащие материалы по всем уровням образования.

На сегодняшний день существует множество классификаций электронных образовательных изданий и ресурсов. На наш взгляд, наиболее удачной является классификация по функциональному назначению.

К ним относятся:

– информационные;

– тренировочные;

– моделирующие;

– справочноэнциклопедические;

– контролирующие;

– комплексного назначения. Первые три класса предложенной классификации отражают соответствующий вид учебных занятий: лекционные, практические, лабораторные, предпоследний – аттестационную компоненту дидактического цикла обучения –контроль.

Что касается интерактивности, то, по мнению многих ученых, она является основным фактором при разработке электронных образовательных изданий и ресурсов.

Так в работе И.В. Роберт и В.А. Полякова отмечается, что интерактивность обеспечивает обратную связь между обучающимся и программным средством. Интерактивность определяется тем, что каждый запрос пользователя вызывает ответное действие электронного образовательного средства и, наоборот, реплика последнего требует реакции обучающегося.

Литературы:

1. Григорьев С.Г., Гриншкун В.В. Информационные и коммуникационные технологии в современном открытом образовании. [Электронный доступ]: http://www.ido.edu.ru/open/ikt.

2. Семенова Н.Г. Теоретические основы создания и применения мультимедийных обучающих систем лекционных курсов электротехнических

дисциплин: монография. – Оренбург, ИПК ГОУ ОГУ, 2007. – 317 с.

3. Роберт И.В., Поляков В.А. Основные направления научных исследований в области информатизации профессионального образования. – М.: «Образование и Информатика», 2004. – 68 с.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA INFOGRAFIK MATERIALLAR YARATISH VA ULARNI O‘QUV JARAYONIDA QO‘LLASH

Qarshibayev S.S.,
TKTI Yangiyer filiali
E-mail: sirojiddin14081993@gamil.com

Annotatsiya Ushbu maqolada zamonaviy raqamli texnologiyalar asosida infografik materiallar yaratish usullari, ularning turlari, afzalliklari hamda o‘quv jarayonida qo‘llanish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Infografikalar axborotni tushunarli, vizual va interaktiv shaklda taqdim etish imkonini beradi. Shuningdek, maqolada o‘qituvchilar uchun amaliy tavsiyalar ham beriladi.

Kalit so‘zlar: infografika, raqamli texnologiyalar, vizual ta’lim vositalari, o‘quv jarayoni, o‘qituvchilar uchun metodika, interaktiv ta’lim, ta’limda innovatsiyalar, Canva, Piktochart, Venngage, grafik dizayn, axborotni vizuallashtirish.

Annotation This article explores the methods of creating infographic materials based on modern digital technologies, their types, advantages, and possibilities of application in the educational process. Infographics allow information to be presented in a clear, visual, and interactive format. The article also provides practical recommendations for teachers.

Keywords: infographic, digital technologies, visual teaching tools, educational process, methodology for teachers, interactive learning, innovations in education, Canva, Piktochart, Venngage, graphic design, data visualization.

Аннотация В данной статье рассматриваются методы создания инфографических материалов на основе современных цифровых технологий, их виды, преимущества, а также возможности применения в учебном процессе. Инфографика позволяет представлять информацию в понятной, визуальной и интерактивной форме. Также в статье даны практические рекомендации для преподавателей.

Ключевые слова: инфографика, цифровые технологии, визуальные учебные средства, учебный процесс, методика для преподавателей, интерактивное обучение, инновации в образовании, Canva, Piktochart, Venngage, графический дизайн, визуализация информации.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylanmoqda. O‘quvchilarning axborotni tez va samarali qabul qilishga bo‘lgan ehtiyoji ortib bormoqda. Shu bois, ta’limda an’anaviy usullarga qo‘shimcha ravishda vizual vositalardan, xususan infografikalardan keng foydalanish dolzarb bo‘lib bormoqda. Infografik materiallar murakkab ma’lumotlarni soddalashtirib, ularni tushunarli va esda qolarli tarzda yetkazadi. Vizual o‘quvchilarning axborotni qabul qilish darajasi ancha yuqori bo‘lganligi tufayli infografikalar ta’limda o‘zining samaradorligini ko‘rsatmoqda [1].

Ushbu maqola yozishda quyidagi manbalar asosida ilmiy-tahliliy yondashuv qo‘llandi:Raqamli ta’lim texnologiyalari bo‘yicha ilmiy maqolalar; infografika yaratish vositalari (Canva, Piktochart, Venngage) tahlili; pedagogik tajriba asosidagi kuzatuv va baholash usullari; mavjud ta’lim platformalaridagi infografik materiallar amaliy tahlili.

Infografika – bu ma’lumotni grafik elementlar (rasmlar, diagrammalar,

belgilar) orqali taqdim etuvchi vosita bo‘lib, u quyidagi afzalliklarga ega:

Vizual tushunarlilik: murakkab mavzularni soddalashtirib beradi;

Qiziqish uyg‘otish: o‘quvchilarda motivatsiyani oshiradi;

Axborotni tez eslab qolish: vizual materiallar esda yaxshiroq saqlanadi [2].

Infografikalar bir nechta asosiy turlarga bo‘linadi. Statistik infografikalar sonli va raqamli ma’lumotlarni taqdim etishda foydalaniladi. Ular asosan tadqiqot natijalari, reytinglar yoki statistik ko‘rsatkichlarni graflar va diagrammalar orqali ifodalaydi. Jarayonli infografikalar esa ma’lum bir faoliyat yoki harakat ketma-ketligini bosqichma-bosqich ko‘rsatib beradi. Bu turdagi infografikalar dars jarayonlarini, laboratoriya ishlarini yoki muayyan amaliyot bosqichlarini tushuntirishda qulaydir. Xronologik infografikalar vaqtga bog‘liq bo‘lgan voqealarni izchil ketma-ketlikda ifodalashda qo‘llaniladi. Masalan, tarixiy voqealar yoki ilmiy kashfiyotlarning rivojlanish jarayonini ko‘rsatishda foydali. Taqqoslovchi infografikalar esa ikki yoki undan ortiq hodisa, tushuncha yoki ob’ektni solishtirish uchun ishlatiladi. Bu turdagi grafik materiallar o‘quvchilarga mavzular orasidagi farq va o‘xshashliklarni ko‘rsatib berishga yordam beradi.

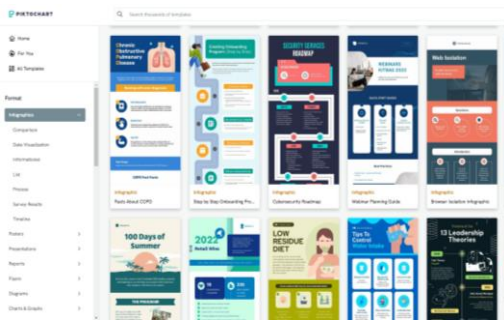
Infografika yaratish uchun quyidagi vositalar foydalanuvchilar orasida keng qo‘llaniladi: Canva – vizual dizaynni soddalashtiruvchi bepul platforma(1-rasm);

Piktochart – infografikalar, prezentatsiyalar va hisobotlar yaratish uchun qulay(2-rasm); Venngage – ko‘p shablonli, professional infografika vositasi(3-rasm).

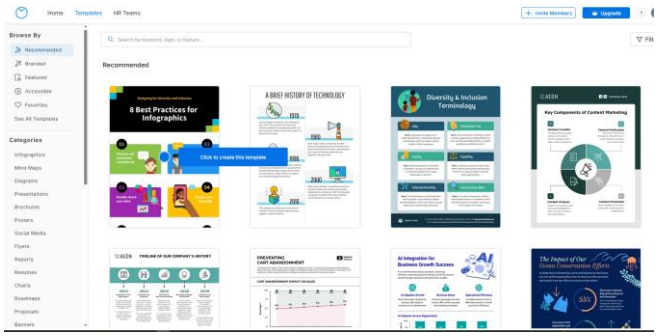
Canva, Piktochart va Venngage kabi platformalar orqali infografika yaratish – o‘qituvchilarning darslarini vizual va interaktiv tarzda taqdim etish imkonini beradi. Har bir vosita o‘ziga xos interfeysga ega bo‘lib, statistik, jarayonli, taqqoslovchi va xronologik infografikalar yaratishda yordam beradi. O‘qituvchilar bu platformalarda tayyor shablonlardan foydalangan holda o‘z faniga moslashgan, rang-barang va tushunarli grafik materiallar tayyorlashi mumkin.

1-rasm. Canva.com platformasi ishchi muhiti

2-rasm. Piktochart.com platformasi ishchi

3-rasm. Venngage.com platformasi ishchi muhiti

O‘rganilgan misollar shuni ko‘rsatdiki, infografikalar yordamida o‘quvchilarning darsdagi faol ishtiroki, savollarga javoblari va mustaqil ishlashga bo‘lgan moyilligi sezilarli oshgan [3].

Infografik materiallar o‘quv jarayoniga chuqur integratsiyalashgan taqdirdagina u o‘z samarasini to‘liq ko‘rsatadi. Shuning uchun o‘qituvchilar:

- ✓ infografika yaratish bo‘yicha asosiy dizayn tamoyillarini o‘zlashtirishi (konspektivlik, ranglar uyg‘unligi, minimalizm);
- ✓ o‘z faniga mos shablonlardan foydalanishi;
- ✓ infografikani taqdimotlar, darsliklar, testlarda qo‘llashi maqsadga muvofiq.

Masalan, biologiya fanida inson organizmidagi tizimlar tuzilishini grafik tarzda ifodalash, tarix fanida esa xronologik infografikalarni yaratish o‘quvchilar uchun foydalidir. Ingliz tilida esa grammatik qoidalarni grafik ko‘rinishda berish natijasida eslab qolish darajasi oshadi [4].

Raqamli texnologiyalarning keng imkoniyatlari pedagoglar uchun yangi metodik yondashuvlarni taqdim etmoqda. Infografika — zamonaviy darsda vizual ta’lim vositasi sifatida nafaqat axborotni yetkazadi, balki o‘quvchini fikrlashga undaydi. O‘qituvchilarga infografika vositalarini o‘zlashtirish, ulardan ijodiy foydalanish tavsiya qilinadi. Bu orqali dars samaradorligi oshadi, ta’lim sifati esa yangi bosqichga chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Omonov, A. (2023). *Raqamli pedagogika asoslari*. Toshkent: TDPU nashriyoti.
2. Mayer, R.E. (2009). *Multimedia Learning*. Cambridge University Press.
3. Rahimova, Z. (2022). “Vizual ta’lim vositalari va infografikaning samaradorligi”. *Ta’limda innovatsiyalar* jurnali, №2, 45-49.
4. Smiciklas, M. (2012). *The Power of Infographics: Using Pictures to Communicate and Connect with Your Audiences*. Pearson Education.
5. Kozma, R.B. (2003). *Technology and classroom practices: An international study*. *Journal of Research on Technology in Education*, 36(1), 1–14.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ И МОЛОДЕЖНЫЙ РЫНОК ТРУДА В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: ВЫЗОВЫ, ВОЗМОЖНОСТИ И ПУТИ

Токторова В.К,.
к.э.н., ст. преподаватель кафедры Менеджмента и маркетинга ОшГУ, Ош, Кыргызстан

Аннотация. Статья посвящена анализу влияния цифровизации на рынок труда молодежи в странах Центральной Азии (Казахстан, Кыргызстан, Узбекистан, Таджикистан, Туркменистан). Рассматриваются как позитивные трансформации, так и вызовы: цифровое неравенство, несоответствие образовательных программ требованиям цифровой экономики, ограниченный доступ к онлайн-занятости. Выдвигаются практические рекомендации по подготовке молодёжи к гибкому цифровому рынку труда с учётом региональных особенностей.

Ключевые слова: цифровизация, молодёжь, рынок труда, Центральная Азия, цифровые навыки, занятость, цифровое неравенство, фриланс, платформенная экономика.

Введение

Цифровизация трансформирует рынок труда по всему миру, но в Центральной Азии она накладывается на уникальные условия: молодое население, высокий уровень неформальной занятости и ограниченный доступ к качественному образованию.

Молодёжь часто воспринимается как "цифрово-гибкая", однако исследование показывает, что большая часть молодых людей обладает фрагментарными цифровыми навыками, которые не соответствуют потребностям работодателей.

Цель исследования - изучить влияние процессов цифровизации на молодёжный рынок труда в странах Центральной Азии и предложить стратегии адаптации молодёжи к требованиям цифровой экономики.

Методы исследования: анализ статистики по занятости молодежи и цифровым навыкам; экспертные интервью; сравнительный анализ государственных программ по цифровизации.

Основная часть

1. Состояние молодежного рынка труда в условиях цифровизации.

Более 40% молодежи в регионе вовлечены в неформальный сектор.

Только 17% респондентов сообщили о наличии "высоких цифровых навыков" (анализ по критериям ЕС: работа с данными, программирование, онлайн-безопасность). Основные каналы занятости — миграция, государственные программы временной занятости и платформа-фриланс.

Проблема: образование отстаёт от рынка. Программы вузов и колледжей во многом не адаптированы под цифровую экономику.

2. Цифровое неравенство как барьер.

Цифровизация не всегда работает как "социальный лифт": в сельских районах доступ к интернету остаётся нестабильным (в Таджикистане — до 42% населения вне покрытия 4G); дорогостоящее оборудование исключает часть молодёжи из конкуренции; гендерный разрыв: девушки в 1.5 раза реже получают ИТ-образование [1].

Нестандартное решение: поддержка мобильных IT-школ и “цифровых автобусов” — инициатива, успешно реализованная в Узбекистане и Казахстане. Она позволяет вовлекать молодежь в цифровые курсы в отдалённых районах.

3. Новые формы занятости.

Появление платформенной экономики (freelance, gig-work) даёт молодёжи шанс включиться в глобальный рынок: онлайн-работа на зарубежные компании (SMM, дизайн, программирование); микрозанятость через платформы: курьер, доставка, услуги; запуск онлайн-бизнесов через соцсети и маркетплейсы.

Однако: большинство не владеют финансовыми навыками, не регистрируют доход, не платят налоги; высокий уровень выгорания у фрилансеров (неумение отделять работу от отдыха).

По мнению Зинич А.В. молодежь настроена достаточно оптимистично, глядя на горизонт своего профессионального будущего, понимая необходимость получать дополнительное образование и совершенствоваться

для того, чтобы вписаться в реалии новой цифровой экономики. При построении своих профессиональных траекторий большое значение молодые люди уделяют не только финансовым вопросам, но и наличию возможности «приносить пользу» обществу.

Пример: в Кыргызстане проект “Цифровые ремесленники” обучает молодёжь работать с Etsy и Shopify, продавая изделия ручной работы за границу.

4. Что неочевидно, но важно?

Цифровое мышление важнее базовых навыков. Нужно учить детей видеть проблемы, которые можно решить через технологии, а не просто “работать с Excel”.

Гибкие навыки (soft skills) — способность к самообучению, критическое мышление и кросс-культурная коммуникация — становятся решающими на цифровом рынке.

Мультипрофильность: работодатели всё чаще ищут не “одного хорошего программиста”, а человека, который умеет сочетать IT, креативность и бизнес-мышление.

Результаты исследования: 68% молодых людей хотели бы работать удалённо, но только 21% имеют для этого достаточные навыки, 47% респондентов не верят в возможность "нормальной" онлайн-карьеры без выезда из страны.

Лучшие результаты в адаптации к цифровой экономике показывают те молодые люди, кто прошёл неформальное обучение: онлайн-курсы, хакатоны, менторство.

Локальные платформы (Workly, HRBox, OlxJobs) не справляются с задачей адаптивного подбора работы по цифровым навыкам — требуется их модернизация.

Заключение

Цифровизация открывает уникальные возможности для молодежи Центральной Азии — при условии, что государство, образование и рынок объединятся. Важно не просто “учить ИТ”, а формировать цифровую культуру: способность адаптироваться, быстро учиться и действовать в условиях неопределённости.

Молодёжь региона может стать активным участником глобальной цифровой экономики, если получит доступ к качественному интернету, цифровой грамотности и менторской поддержке.

Литературы:

1. https://www.undp.org/sites/
2. World Bank (2023). "Digital Economy Assessment – Central Asia". – pp. 61–89.
3. Мамедов Ш.И. IT-образование и рынок труда в Узбекистане // Актуальные проблемы молодёжной политики. - 2023. - №2. С. 75–83.
4. Зинич, А. В. Молодежь на рынке труда: влияние цифровизации и неопределенности мира профессий / А. В. Зинич, С. Г. Максимова, Ю. Н. Ревякина // Экономика труда. – 2023. – Т. 10, № 9. – С. 1353-1366. – DOI

10.18334/et.10.9.119190

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA INKLYUZIV TA’LIMNI TASHKIL ETISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Musurmanova Sh.I.,GDPI dotsenti v.b.
Egamqulova M.T.,GDPI 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada uzluksiz ta’lim tizimida inklyuziv ta’limni tashkil etishning ilmiy-nazariy asoslari tahlil qilinadi. Inklyuziv ta’limning mohiyati, pedagogik va psixologik yondashuvlari, shuningdek, O‘zbekistonda bu sohada olib borilayotgan islohotlar yoritilgan. Muallif uzluksiz ta’lim tizimining har bir bosqichida imkoniyati cheklangan bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratish zarurligini asoslab beradi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, uzluksiz ta’lim, pedagogik yondashuv, ilmiy-nazariy asoslar, ta’lim islohotlari, nogironligi bo‘lgan bolalar, differensial yondashuv, ta’lim tizimi, boshlang‘ich ta’lim, moslashtirilgan o‘quv muhiti.

Annotation. This article analyzes the scientific and theoretical foundations of organizing inclusive education in the system of continuing education. The essence of inclusive education, pedagogical and psychological approaches, as well as reforms being carried out in this area in Uzbekistan are highlighted. The author justifies the need to create equal opportunities for children with disabilities at each stage of the continuous education system.

Key words: inclusive education, continuing education, pedagogical approach, scientific and theoretical foundations, educational reforms, children with disabilities, differential approach, educational system, primary education, adapted learning environment.

So‘nggi yillarda dunyo ta’lim tizimida inson huquqlari, teng imkoniyatlar va ijtimoiy adolat tamoyillari asosida qurilgan inklyuziv ta’lim modeliga katta e’tibor qaratilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi ham ushbu global tendensiyani hisobga olib, barcha ta’lim bosqichlarida, jumladan, uzluksiz ta’lim tizimi doirasida inklyuziv yondashuvni shakllantirishga kirishdi. Inklyuziv ta’lim nogironligi bo‘lgan yoki rivojlanishida turli xil cheklovlarga ega bo‘lgan bolalarni sog‘lom tengdoshlari bilan birgalikda o‘qitish, tarbiyalash va ijtimoiylashtirishni nazarda tutadi. Ushbu maqolada uzluksiz ta’lim tizimida inklyuziv ta’limni tashkil etishning ilmiy-nazariy asoslari, pedagogik yondashuvlar va mavjud qonunchilik asosida olib borilayotgan islohotlar tahlil qilinadi.

Jahonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish amaliyoti tendensiyasini yanada takomillashtirishda imkoniyati cheklangan o’quvchilarni mehnat bozoriga mos raqobatbardoshlilik, muhitga tez moslashuvchanlik, muammoli vaziyatlarga nisbatan mobillilik, innovatsion kasbiy salohiyat elementlarini o’zida qaror toptirish hamda pedagogik-psixologik shart-sharoitlarni ta’minlash orqali hayot xavfsizligini ta’minlash talab etiladi.

Maqolani yozishda quyidagi ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalanildi:

Tahlil – milliy va xorijiy tajribalar, qonunchilik hujjatlari, statistik ma’lumotlar o‘rganildi; taqqoslash – O‘zbekiston ta’lim tizimidagi inklyuzivlik holati boshqa davlatlar tajribasi bilan solishtirildi; empirik kuzatuv – boshlang‘ich sinfda

olib borilgan inklyuziv ta’lim jarayonlari amaliy jihatdan tahlil qilindi; deduktiv yondashuv – umumiy nazariy konsepsiyalardan xulosa chiqarish asosida ilmiy asoslar belgilandi.

1. Ilmiy asos: Inklyuziv ta’lim psixologik-pedagogik nazariyalar asosida quriladi. Lev Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi, G. S. Kostyuk, A. A. Leontevlarning faoliyat yondashuvi inklyuziv ta’limda samarali qo‘llaniladi.

2. Normativ-huquqiy baza: O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni joriy etish uchun mustahkam me’yoriy asoslar yaratilgan (2021–2025-yillarga mo‘ljallangan “Inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi”, “Nogironlar huquqlari to‘g‘risida”gi qonun va b.).

3. Uzluksizlik tamoyili: Inklyuziv ta’lim uzluksiz ta’lim tizimining har bir bosqichida qo‘llanilishi zarur. Maktabgacha ta’limdan boshlab oliy ta’limgacha bo‘lgan barcha pog‘onalarda barqaror va moslashtirilgan ta’lim muhiti yaratilmoqda.

4. Pedagogik yondashuvlar: Differensial yondashuv, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, ko‘makchi texnologiyalar, maxsus metodlar samaradorligini ko‘rsatmoqda.

5. Amaliyotda muammolar: Mutaxassislar yetishmasligi, infratuzilmaning to‘liq tayyor emasligi, jamiyatda ijtimoiy stereotiplar mavjudligi hali ham inklyuziv ta’limning samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni uzluksiz ta’lim tizimiga joriy etish ijobiy sur’atlar bilan rivojlanmoqda. Biroq, tizimning to‘liq ishlashi uchun nafaqat me’yoriy asoslar, balki amaliy qo‘llab-quvvatlovchi mexanizmlar, malakali kadrlar tayyorlash, oilalar va jamiyatni bu borada xabardor qilish muhimdir. Boshqa davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki, inklyuziv ta’limning muvaffaqiyati faqat maktab emas, balki butun jamiyat ishtirokiga bog‘liq. Shuningdek, ta’lim muassasalarida moslashtirilgan dasturlar, maxsus adabiyotlar va texnologiyalarni keng joriy etish zarur. Shu asosda inklyuziv ta’lim real va barqaror ijtimoiy hodisaga aylanadi.

Inklyuziv ta’lim uzluksiz ta’lim tizimining ajralmas qismi sifatida har bir bolaning individual ehtiyojlarini inobatga olgan holda, ularga teng huquqli ta’lim olish imkonini beradi. Bu jarayon faqat pedagogik emas, balki ijtimoiy va ma’naviy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish uchun zarur huquqiy va metodik asoslar shakllanmoqda, biroq amaliyotda uni to‘liq joriy etish uchun ko‘plab vazifalarni hal etish lozim: mutaxassislar tayyorlash, moddiy-texnik bazani rivojlantirish, oilalar bilan ishlash tizimini kuchaytirish zarur. Mazkur yo‘nalishdagi harakatlar kelajakda inklyuziv, insonparvar va adolatli jamiyatni barpo etishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent: Adolat, 2020.

2. “Nogironlar huquqlari to‘g‘risida”gi Konvensiya. BMT, 2006 yil.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 12-martdagi PF-6180-son Farmoni.

4. Musurmonova, Sh. I. (2021). EXTRACURRICULAR EDUCATIONAL WORK IN PROVIDING ENVIRONMENTAL EDUCATION TO PRIMARY SCHOOL STUDENTS. In Актуальные вопросы современной науки и образования (pp. 254-256).

5. Sayfurova, D. Inklyuziv ta’lim asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2023.
6. Qurbonov, A., Soliyeva, M. Maxsus pedagogika asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflar jamiyati nashriyoti, 2021.

RAQAMLI VOSITALAR ORQALI O‘QUVCHILARDA INTERAKTIV MULOQOT VA LIDERLIK KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Nazarova O.T., GDPI dotsenti
Jo‘raqulova S.A.,GDPI magistranti
Email: joraqulovasaida@gmail.com

Annotatsiya: mazkur maqolada raqamli vositalar yordamida o‘quvchilarda interaktiv muloqot va liderlik ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik va psixologik asoslari tahlil qilingan. Raqamli pedagogika va ijodiy fikrlash o‘rtasidagi bog‘liqlik, o‘quvchilarning kognitiv va metakognitiv salohiyatini oshirish, ta’lim jarayonida interaktiv texnologiyalarni qo‘llashning samarali usullari yoritilgan

Kalit so‘zlar: raqamli vositalar, interaktiv muloqot, liderlik ko‘nikmalari, raqamli pedagogika, innovatsion texnologiyalar, ijodiy fikrlash, metakognitiv salohiyat, o‘quvchilarni rivojlantirish.

Аннотация: в данной статье анализируются педагогические и психологические основы развития у учащихся интерактивного общения и лидерских навыков с помощью цифровых инструментов. Рассматривается связь между цифровой педагогикой и креативным мышлением, повышение когнитивных и метакогнитивных способностей учащихся, а также эффективные методы применения интерактивных технологий в образовательном процессе.

Ключевые слова: цифровые инструменты, интерактивное общение, лидерские навыки, цифровая педагогика, инновационные технологии, креативное мышление, метакогнитивные способности, развитие учащихся.

Abstract: this article analyzes the pedagogical and psychological foundations for developing interactive communication and leadership skills in students using digital tools. The connection between digital pedagogy and creative thinking is explored, along with ways to enhance students’ cognitive and metacognitive abilities. It also discusses effective methods for applying interactive technologies in the educational process.

Key words: digital tools, interactive communication, leadership skills, digital pedagogy, innovative technologies, creative thinking, metacognitive abilities, student development.

Zamonaviy ta’limda raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqmoqda. Ma’lumotlarning tezkor uzatilishi, masofaviy ta’limning kengayishi, onlayn hamkorlik imkoniyatlarining ortishi bugungi ta’limning ajralmas qismiga aylangan.[1] Ma’lumotlar va bilimlarning tezkor uzatilishi, masofaviy ta’limning rivojlanishi, o‘quvchilarning onlayn hamkorligi va o‘zaro fikr almashish imkoniyatlari ta’limning asosiy komponentlariga aylangan. Raqamli vositalar nafaqat o‘quvchilarni yangi texnologiyalarga qiziqtiradi, balki ularning ijodiy fikrlash, liderlik ko‘nikmalarini rivojlantirishda ham o‘z rolini o‘ynaydi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar yordamida o‘quvchilarning kognitiv va metakognitiv salohiyatini oshirishda imkoniyatlar yaratiladi, bu esa o‘quv jarayonining samaradorligini ta’minlaydi.

Raqamli pedagogika ta’limda o‘quvchilarning faolligini oshirishga, ularni o‘z fikrlarini erkin ifodalashga, shuningdek, o‘zaro muloqotga jalb etishga xizmat qiladi. Interaktiv yondashuvlar — bu o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi faol o‘zaro

aloqani o‘rnatish, o‘quvchilarning o‘zlarini ifodalash imkoniyatlarini yaratishning samarali usulidir.[2]

Masalan, Google Classroom, Microsoft Teams, Zoom kabi platformalar ta’lim jarayonida o‘quvchilar o‘rtasida tezkor muloqot va hamkorlikni ta’minlaydi.[3] Bu vositalar yordamida o‘quvchilar nafaqat darsdagi savollarga javob berish, balki o‘z fikrlarini keng jamoatchilik bilan baham ko‘rish, o‘zaro fikr almashish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Interaktiv yondashuv yordamida o‘quvchilar o‘z bilimlarini nafaqat to‘plab, balki yangi ma’lumotlar bilan to‘ldirishni o‘rganadilar. Misol uchun, Padlet yoki Jamboard kabi vositalar o‘quvchilarning o‘zaro fikr almashishini, bir-birlarini tahlil qilish va baholashlarini rag‘batlantiradi.[4] Shu bilan birga, o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi, chunki ular har bir topshiriqqa o‘z yondashuvini topishga majbur bo‘ladi.

Liderlik ko‘nikmalarini rivojlantirishda guruhli ishlash metodlari muhim o‘rin tutadi. Raqamli vositalar orqali o‘quvchilar o‘zlarining tashabbuskorligini, mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishini va o‘zaro hamkorlikda ishlash qobiliyatlarini namoyon etishadi. Masalan, Google Docs yordamida guruh bo‘lib ishlash, Trello orqali loyiha boshqarish, Kahootda o‘yin orqali o‘quvchilar o‘zaro raqobat qilish va hamkorlik qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi.[5]

Loyiha asosidagi ta’lim (PBL) orqali o‘quvchilar nafaqat bilimlarni o‘zlashtiradi, balki o‘zlarining tashabbuskorlik, liderlik va hamkorlik ko‘nikmalarini ham rivojlantiradilar. Loyiha boshqaruvida o‘quvchilar guruhni boshqarish, resurslarni taqsimlash, vazifalarni bajarish va yakuniy natijaga erishishda yetakchi rolini o‘z zimmasiga olishadi.

Ijodiy fikrlash va liderlik ko‘nikmalarining rivojlanishi bir-biri bilan chambarchas bog‘liqdir. Ijodiy fikrlash — bu yangi va original g‘oyalar yaratish, mavjud muammolarga innovatsion yechimlar topish, yangi imkoniyatlarni qidirish jarayonidir.[6] Liderlik esa o‘z g‘oyalarini boshqalarga etkazish, guruhni ilhomlantirish va motivatsiya qilish, jamoa ishini boshqarish qobiliyatidir.

Raqamli vositalar yordamida o‘quvchilar yangi g‘oyalarni ishlab chiqishda, o‘zgaruvchan sharoitlarda fikr yuritishda va boshqalarni ilhomlantirishda samarali natijalar ko‘rsatmoqda. Misol uchun, Padlet va Trello platformalaridagi guruh ishlari o‘quvchilarda ijodiy fikrlashni va tashabbuskorlikni rag‘batlantiradi. Shu bilan birga, Google Classroom yoki Moodle kabi ta’lim platformalaridagi onlayn muhokamalar o‘quvchilarni o‘z g‘oyalarini erkin ifodalashga va ularni boshqalar bilan baham ko‘rishga o‘rgatadi.

Metakognitiv salohiyat — bu o‘quvchining o‘z o‘rganish jarayonini tahlil qilish, uning samaradorligini baholash va kerakli o‘zgarishlarni kiritish qobiliyatidir.[7] Raqamli vositalar o‘quvchilarga o‘z o‘rganish jarayonini kuzatish va tahlil qilish imkoniyatlarini beradi. Masalan, Quizlet yoki Kahoot kabi platformalarda o‘quvchilar o‘z bilimlarini sinovdan o‘tkazish, o‘z natijalarini tahlil qilish va kerakli o‘zgarishlarni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.[8] Bu o‘z navbatida, ularning metakognitiv salohiyatini rivojlantiradi.

Raqamli vositalar yordamida o‘quvchilarda interaktiv muloqot va liderlik ko‘nikmalarini rivojlantirish nafaqat ta’lim samaradorligini oshiradi, balki

o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Innovatsion texnologiyalarni qo‘llash, ta’lim jarayonida ijodiy fikrlashni va liderlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga imkon yaratadi. Shuningdek, raqamli vositalar o‘quvchilarga kognitiv va metakognitiv salohiyatni oshirish, o‘z bilimlarini tahlil qilish va baholash imkoniyatini taqdim etadi. Bu esa o‘z navbatida, zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli va ijtimoiy faol shaxsni shakllantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hasanov B. *Raqamli ta’lim texnologiyalari*. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2022. – 45-bet.

2. Karimova D. *Ta’limda raqamli innovatsiyalar*. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2023. – 112-bet.

3. Abdullayeva M. *Onlayn ta’lim vositalari va ularning samaradorligi*. – Samarqand: “Ilm Ziyo”, 2021. – 78-bet.

4. Xolmatov A. *Ta’limda interaktiv metodlar*. – Buxoro: “Buxoro nashriyoti”, 2020. – 59-bet.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE SPORTS INDUSTRY: ADVANTAGES, DISADVANTAGES, APPLICATIONS

N.K.Kaliev[1]., N.K.Zhilisbayev[2]., A.Serikulu[3].
Senior lecturer at the **I.A.Yasaui**
International Kazakh-Turkish University[1],
Senior Lecturer, International
University of Tourism and Hospitality[2,3],
Turkestan, Kazakhstan.

Annotatsiya: maqolada sportda sun’iy intellektdan foydalanish muhokama qilinadi, sportda sun’iy intellektdan foydalanishda paydo bo‘ladigan asosiy rol, uni qo‘llash istiqbollari va muammolar tasvirlangan.

Kalit so‘zlar: sport olami, sun’iy intellekt, sportni prognozlash, sun’iy intellektdan foydalanishni tahlil qilish, sportchilarni monitoring qilish va kuzatib borish, aqlli texnologiyalar.

Аннотация: в статье обсуждается использование искусственного интеллекта в спорте, описывается ключевая роль, перспективы применения и проблемы, возникающие при использовании ИИ в спорте.

Ключевые слова: мир спорта, искусственный интеллект, спортивное прогнозирование, анализ использования искусственного интеллекта, мониторинг и сопровождение спортсменов, умные технологии.

Abstract: the article discusses the use of artificial and intelligence in sports, describes the key role, application prospects and problems arising from the use of AI in sports.

Key words: the world of sports, artificial intelligence, sports forecasting, analysis of the use of artificial intelligence, monitoring and accompanying athletes, smart technologies.

Not far is the time when our lives will be accompanied by rich technology. As we move closer to it, the world of sports is going through a sea change. The emergence of technology that studies ways to train a computer, robotic technology, an analytical system to think wisely, as well as a person, also known as artificial intelligence (hereinafter - AI), has changed people’s views on many industries in life. [1] As a result, the introduction of AI into the ranks of the sports industry has

completely changed the attitude of people towards sports - and, as expected, will change it in the future.

AI, which covers a wide range of what is called "smart technology" in modern times, certainly affects the sports industry, enriching it with data and information. In recent years, AI has completely changed not only the methodology of sports, how we do it, but also how to analyze sports achievements.

Thanks to AI, the sports world has become more interesting, diverse and smarter for athletes, commentators, coaches, advertisers, organizers of various sports events, and finally, for spectators who can see sports events in real time.

Analysis of the use of AI in sports games suggests significant growth, which is explained by advances in technology, the growth of investments by sports organizations in its development and the use of data-based analytics.

According to world forecasts, the sports analytics market will reach a value of $22 billion by 2030, while the AI sports market will reach a value of $19.9 billion by the same time.

AI in sports involves the application of technology to several aspects of the sports sector, enabling the transformation of the sports environment by improving player performance analysis, injury prevention, strategy planning, fan engagement, and operational efficiency through the use of machine intelligence, data analysis, and predictive modeling.

Key aspects of the use of AI in a sports environment consist of: tracking and analyzing the gameplay in real time, analyzing the game of athletes, predicting potential injuries, tactical information, fan participation, predictive modeling and operational optimization, virtual reality experience.

In the sports industry, AI collects and analyzes data, because statistics in the sports industry have always stood and will remain in one of the leading positions. This allows you to improve the strategy of not only training, but also radically track athletes in real time, conduct performance statistics and build predictive modeling based on the data. Such a transformation of the field of sports allows you to increase productivity based on algorithms built by AI.

This prevents injury to athletes, improves interaction with fans, and creates a pleasant experience from this event.

AI allows you to analyze the game of athletes. Its algorithms examine information about players’ performance, such as their gait patterns, speed and endurance. In other words,

AI becomes a carrier of valuable information using various visual effects and data that reflect the physical, physiological and even psychological characteristics of the players. This allows coaches and analysts to work with the strengths and weaknesses of players and make changes to game strategies, find potential areas for their development and improvement.

As a tool for analyzing the gameplay, AI is also able to consider, study and simulate the playing styles of opponents in order to provide managers with recommendations on the best sports approaches and tactical choices on playgrounds based on the statistics obtained.

In addition, as a technology with clear mathematical analysis, AI is also able

to provide significant assistance in the process of judging sports games: having all possible technologies for viewing and analyzing video recordings of games, it can act as an accurate and independent mechanism in making informed, confirmed and fair decisions in real time.

The future of AI in the sports industry will lead it to significant reforms and transformations, properly changing the landscape of sports in many directions. But each medal has two sides: therefore, both advantage and disadvantages carry the application of AI in sports.

One of the significant drawbacks in using AI is its high cost, because modern and especially smart technologies have always been, are and will be expensive. The following drawback follows from the price aspect: not all sports teams can afford the use of AI, and, as a result, a deliberate inequality in the preparation and conduct of sports events is born from this.

In addition, where there are technologies, there will always be cybersecurity risks: the possibility of information leakage from databases can cause significant harm to each participant in a sports event, since information about athletes can get to both their competitors and attackers in general.

Stephen Hawking, Elon Musk suggested that AI machines can later gain intelligence and oppose humanity if their programming is disrupted or used incorrectly. [2]

Combining AI and sports is not just a technological trend, it is a cultural evolution.

That means a future in which sport retains its inherent human spirit and passion, but is elevated and enriched by the boundless possibilities of AI. As we stand at the intersection of technology and tradition, one thing is clear: the future of sports bathed in the brilliance of AI is not just brighter - it is revolutionary.

REFERENCES:

1. Artificial intelligence, URL:
ttps://www.calltouch.ru/glossary/iskusstvennyy-intellekt/

2. Benefits and risks of artificial intelligence, URL:
https://msuee.ru/2020/02/26/
preimushhestva-i-riski-iskusstvennogo-intellekta

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МАСТЕРСТВА ПЕДАГОГОВ В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Бабажанова Ф.Ф.,ГулГУ, Старший преподаватель
кафедры педагогики и психологии
babajanovafotima@gmail.com
Хайдарова Р., студентка 37-22 группы ГулГУ

Аннотация. В условиях стремительного развития информационных технологий и трансформации образовательного пространства возрастает потребность в новом уровне профессиональной подготовки и мастерства педагогов. Цифровизация образования предъявляет к учителю не только новые требования, но и порождает ряд вызовов и проблем, связанных с адаптацией к цифровой среде, освоением новых технологий, трансформацией педагогических методов и сохранением педагогической идентичности. В статье

рассматриваются основные проблемы развития профессионального мастерства педагогов в условиях цифровой образовательной среды, анализируются причины их возникновения и предлагаются пути их преодоления.

Ключевые слова: цифровая образовательная среда, педагог, профессиональное мастерство, цифровая компетентность, цифровизация образования, педагогические технологии.

Цифровая трансформация общества радикально изменила все сферы человеческой деятельности, включая образование. Современная образовательная система вузов — это не только место передачи знаний, но и динамически развивающаяся среда, где информационные и коммуникационные технологии становятся неотъемлемым компонентом образовательного процесса. В условиях цифровизации образования возрастает значимость профессионального мастерства педагога, включающего владение цифровыми инструментами, способность к самообучению, гибкость в применении методик и готовность к постоянным изменениям. Однако, несмотря на высокий потенциал цифровой среды, многие педагоги-преподаватели сталкиваются с рядом проблем, препятствующих полноценному развитию их профессионального мастерства. В этой связи особую актуальность приобретает анализ этих проблем и поиск эффективных решений.

Профессиональное мастерство педагога традиционно включает в себя: педагогические и методические знания; коммуникативные и управленческие навыки; способность к рефлексии и профессиональному росту.

В условиях цифровой образовательной среды эти компоненты дополняются следующими требованиями: цифровая компетентность (ИКТ-компетентность); умение проектировать и реализовывать образовательный процесс применением цифровых технологий; способность к анализу и оценке цифровых образовательных ресурсов; цифровая педагогическая культура.

Таким образом, профессиональное мастерство в цифровой эпохе становится многокомпонентным и требует постоянного обновления.

Цифровая образовательная среда (ЦОС) — это совокупность цифровых ресурсов, сервисов, платформ и коммуникационных инструментов, обеспечивающих организацию учебной деятельности, взаимодействие участников образовательного процесса и реализацию образовательных программ в электронном формате.

Влияние ЦОС на деятельность педагога проявляется в изменении форматов взаимодействия с учащимися (онлайн-курсы, видеоконференции, чаты); появлении новых ролей педагога (тьютор, фасилитатор, модератор); усложнении процесса планирования и контроля образовательного процесса; увеличении объема требований к цифровой грамотности и технической компетенции.

Основными проблемами развития профессионального мастерства в цифровой среде является недостаточная цифровая компетентность педагогов.

В этом контексте одной из ключевых проблем является недостаточная подготовленность педагогов к использованию цифровых инструментов. Многие учителя испытывают трудности при работе с онлайн-платформами,

электронными журналами, виртуальными лабораториями, причинами которых является: возрастной барьер и недостаток ИКТ-опыта; отсутствие системной подготовки в вузах; нехватка времени на самообучение.

Одним из основных факторов непринятия цифровизации образования – это психологическая и мотивационная неготовность преподавателей образовательной школы и вуза. Переход к цифровому формату требует от педагога изменения привычного уклада работы. Это может вызывать: стресс и профессиональное выгорание; ощущение утраты контроля над процессом обучения; сопротивление инновациям. Ещё одним из основных проблем в цифровизации образования являются проблемы этики и цифровой безопасности. Работа в цифровой среде сопряжена с новыми вызовами: соблюдение этики онлайн-взаимодействия; защита персональных данных учеников; противодействие кибер буллингу.

Для формирования устойчивой цифровой культуры в образовательных учреждениях цифровая культура должна стать частью корпоративной этики школы и вуза. Это включает: поощрение инновационной активности педагогов; создание среды обмена опытом; внедрение цифровых стандартов и норм поведения.

Развитие системы повышения квалификации педагогов на основе цифровизации образования является следующим недостающим, недополненным механизмом системы образования. В системе вузовского образования этот механизм уже в действии в отличии повышения квалификации учителей общеобразовательных школ. Для этого необходима реализация программ, направленных на развитие цифровой грамотности, например: модульные онлайн-курсы; мастер-классы по применению ИКТ в предметной области; стажировки на инновационных цифровых площадках.

В цифровизации образования для формирования педагогического мастерства учителей, преподавателей государственной и негосударственной образовательной системы является ещё и поддержка со стороны управленческих структур народного и высшего образования. Важным фактором является административная поддержка: техническое обеспечение (оборудование, интернет); обеспечение доступа к цифровым платформам; гибкое планирование нагрузки педагогов; создание профессиональных сетевых сообществ, таких как обмен опытом между педагогами в онлайн-среде, который способствует развитию рефлексивной культуры, совместной выработке методик, созданию цифровых учебных материалов.

В современном цифровом мире важно развивать ряд ключевых навыков, которые помогают адаптироваться к новым технологиям и эффективно взаимодействовать в онлайн-пространстве. Вот некоторые из наиболее важных навыков. 1. Технические навыки: 1. Цифровая грамотность: Умение пользоваться компьютерами, мобильными устройствами и различными приложениями. 2. Программирование и кодирование: Базовые знания программирования позволяют создавать собственные решения и автоматизировать процессы. 3. Работа с облачными технологиями: Использование сервисов хранения данных и совместной работы, таких как

Google Drive, Dropbox и другие. 4. Анализ данных: Навык обработки больших объемов информации и извлечения полезных инсайтов. 5. Кибербезопасность: Понимание основ защиты личных данных и умение предотвращать кибератаки.

Для педагогов современного цифровизации образования немало важную роль играют следующие педагогические и профессиональные навыки, такие как: *Коммуникативные навыки.* 1. Эффективная коммуникация: Способность ясно выражать мысли и идеи в различных цифровых каналах — от электронной почты до социальных сетей. 2. Управление репутацией: Поддержка позитивного имиджа в сети, включая контроль над личной информацией и публикациями. 3. Командная работа: Совместная работа в виртуальных командах, использование инструментов для удаленного сотрудничества.

Креативность и инновационность. 1. Творческое мышление: Способность находить нестандартные решения проблем и создавать новые продукты и услуги. 2. Дизайн и визуализация: Владение инструментами графического дизайна и создание привлекательного цифрового контента.

Адаптация и обучение.

1. Постоянное саморазвитие: Готовность учиться новому и осваивать современные технологии.

2. Критическое мышление: Анализ информации, проверка фактов и принятие обоснованных решений.

В заключение надо сказать, что цифровая образовательная среда открывает новые возможности для развития профессионального мастерства педагогов, одновременно предъявляя к ним высокие требования и порождая ряд проблем. Преодоление этих трудностей требует комплексного подхода, включающего как личную инициативу педагога, так и поддержку со стороны образовательных учреждений, государства и профессионального сообщества. Только при условии постоянного обновления знаний, гибкости мышления и готовности к изменениям педагог сможет оставаться востребованным и эффективным в условиях цифровой эпохи.

Литературы:

1. Андреева, А. А. Цифровая трансформация образования: вызовы и перспективы // Образование и наука. 2022. – № 1. с. 25–33.

2. Шадрикова, И. Г. Профессиональное развитие педагога в условиях цифровизации образования. – М.: Просвещение, 2021.

3. Babajanova F.F. Psychological and Pedagogical problems in the development of scientific and creative abilities. Comparative analysis of education models in the east and west. Eurasian journal of academic research. Innovative Academy Research Support Center. Volume 4, Issue 5, May 2024 ISSN 2181-2020 Page 205 Volume 4, Issue 5, May 2024 ISSN 2181-2020 UIF = 8.1 | SJIF = 7.899. https://www.in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/31393

4. Babajanova F.F. Awareness of students’ identity as a prerequisite for the manifestation of their scientific and creative abilities. International Bulletin of Engineering and Technology, Volume 3, Issue 6, 108–113. IBET ISSN: 2770-9124. UIF = 8.1 | SJIF = 5.71

https://internationalbulletins.com/intjour/index.php/ibet/article/view/790/515

MODERN TECHNOLOGIES IN THE SYSTEM OF SPORTS TRAINING

A.Serikulu3[1]., E.I.Satenov[2]., N.K.Zhilisbayev[3].
Senior Lecturer, International
University of Tourism and Hospitality[1,2,3],
Turkestan, Kazakhstan.

Аннотация: в данной статье рассматриваются некоторые инновации в сфере физкультурно-оздоровительных технологий и их прямое влияние на спортивную сферу общества, а также применение технических новинок, оказывающих положительный эффект на конечный результат в спортивных соревнованиях. Доказано, что диагностические устройства, датчики и измерители дают возможность контролировать и управлять физическим состоянием спортсмена в течение всего подготовительного процесса. Цифровые технологии являются превосходным средством для популяризации спорта у молодежи, они делают тренировочный процесс увлекательным, интересным и менее изматывающим.

Ключевые слова: инновации, новые технологии, спорт, здоровье, физическая культура, сотрудники органов внутренних дел (ОВД).

Izohlar: ushbu maqolada jismoniy tarbiya-sog‘lomlashtirish texnologiyalari sohasidagi ayrim innovatsiyalar va ularning jamiyatning sport sohasiga bevosita ta’siri, shuningdek, sport musobaqalarida yakuniy natijaga ijobiy ta’sir ko‘rsatadigan texnik yangiliklarni qo‘llash ko‘rib chiqiladi. Diagnostika qurilmalari, sensorlar va o‘lchagichlar sportchining jismoniy holatini butun tayyorgarlik jarayoni davomida nazorat qilish va boshqarish imkonini berayotgani isbotlandi. Raqamli texnologiyalar yoshlarda sportni ommalashtirish uchun ajoyib vosita bo‘lib, ular mashg‘ulot jarayonini qiziqarli, qiziqarli va unchalik charchamaydi.

Kalit so‘zlar: innovatsiyalar; yangi texnologiyalar; sport; salomatlik; jismoniy tarbiya; ichki ishlar organlari (IIB) xodimlari.

Scientific and technological progress has had a huge impact on human life. The creation of the first electronic computers (computers) in the middle of the 20th century marked the beginning of the high-tech era. Over time, technology has improved and more and more introduced into all kinds of spheres of society. Wide distribution is due to the fact that various kinds of innovations greatly simplify our lives and allow us to solve the tasks. At the same time, the areas in which the latest technologies are used are also being improved and transformed into an improved version of itself.

Diagnostic equipment also does not stand still, allowing you to control the athlete’s condition during the training process, the use of various devices and systems that analyze information about the athlete during the load is simply necessary. In sports practice, video recording devices are actively used, which allow you to reproduce the image of the athlete’s movements for analysis and correction of equipment. Strain gauge devices that record the reference response during various exercises have become quite widely used, portable devices have been developed that conduct real-time research during training and competitive tests. Recently, automated systems have been actively used to control the actions of an athlete in team sports[1].

The data collected using diagnostic equipment allows you to optimize the activities of athletes of various sports, allowing you to choose the best recovery tools to increase sports performance.

Modern technologies help athletes not only during training, but also during

rest. Different rest is composed using information systems based on the needs of each athlete, allowing you to recover faster physically and psychologically, which makes it possible to train more efficiently.

Innovative technologies are based on the speed and versatility of their application, which influenced their spread in the field of sports. In the modern world, technology has become an integral part of sports activities. The scope of their application is multifaceted, from new material used for the manufacture of sports equipment or coating on the treadmill and football field, to instrumentation and surveillance systems of a new generation, used both in professional sports and for training amateur athletes. Examples of such modern technologies can be the Polar Team 2 system, designed for team sports like football or hockey. Thanks to her, the coach online monitors the work of each player through the monitor of his computer. In amateur sports, so-called "smart" things have gained immense popularity, for example, the Apple Watch smartwatch, which is capable of performing a huge number of functions: determining the respiratory rate and heart rate, acting as a communication device, and much more. The main task of such technologies is to assist athletes and coaches in predicting and coordinating the physical condition of the athlete, as well as assistance in choosing the methodological complex that will be most effective and contribute to improving the athlete’s results. Every year the importance of introducing modern technologies in the field of sports and the system of training athletes is becoming more and more. Complex development methods cover all sorts of aspects of a person’s life that can somehow affect their physical fitness. Modern technologies in professional sports are so developed that they began to be applied in other areas of society, which are also aimed at increasing the physical indicators of a person. Thus, the physical training of law enforcement officers can be one of the examples of such areas, since in order to successfully fulfill the official tasks assigned to them to protect public order, as well as protect citizens from unlawful encroachments, they need to have a certain physical form[2].

The main problem remains that the methodological support during the training is focused on increasing the functional capabilities of highly qualified athletes, while there are practically no developments in the method of improving technical skills.

One of the highest achievements in sports is the medal won at the Olympic Games, which are the largest international integrated sports competitions held every 4 years. For this kind of competition, athletes need to be one hundred percent ready in order to show the best result and take a prize. Innovative technologies and their correct application can have a huge impact on improving the efficiency of training and achieving the desired result.

So, when preparing Russian athletes for the Sochi Olympics in 2014, some technical innovations were used that had a positive effect on the final result, and led Russia to first place in the overall standings. These new products include: a specialized team of fans whose main task was to remotely support our athletes and weaken the opponent; attention simulator. This equipment contributes to the development of the athlete’s attention, namely, the skill is developed to concentrate on performing complex tactical and technical actions, directly at the time of the

competition; a special information portal, which is a kind of social network that provides assistance to both the athlete and the coach. The main task of such a portal is to accumulate and structure the information necessary for training an athlete. This kind of information can include: trainings, master classes, seminars, as well as analytical information about athletes representing other states. The convenience of the portal lies in its constant accessibility and ensuring a high level of communication between the coach and the athlete:

- Athlete status control technology - a program that allows you to receive real-time support from specialists, monitor the athlete’s status, and, if necessary, select ways to improve it; special psychoresonance training, forming, and, subsequently, increasing the motor skills of the athlete.

In addition to modern technological devices in the field of sports, artificial intelligence (AI) is widely used - a system that, using the information received, performs various actions and tasks, imitating human behavior. For the first time, the term artificial intelligence was mentioned by the American computer scientist John McCarthy in 1956, however, such machines were able to prove themselves only after forty years and they performed the same type of functions by the type of analysis. Over time, the set of functions has expanded significantly and today AI is widely used in sports activities. Such a system is able to memorize each feature and movement of a person during his physical exercises, which allows, together with a personal trainer, to determine the most effective model for training, which will ensure the correct distribution of the load on the body. In addition to the training process, the AI also determines how the athlete needs to rest in order to fully recover and be ready for the next competition or training process[3].

The creation of an AI that completely copies the athlete’s movements is impossible without diagnostic equipment and video recording devices that provide control over the athlete’s condition and allow detailed and repeated consideration of the image of his actions. Strain gauges are also used to monitor and record the reference response at the time of the exercise. With video recording technologies, the photo finish function also came to the sport, the main task of which is to determine the order of finishing of athletes and accurately establish the time of crossing the finish line. Innovations in modern sports training also include special technologies in the production of equipment for athletes, as well as the materials from which they are made. Such advanced companies as Adidas, Nike, Vibram and many others have achieved great success in this area by testing all technological solutions empirically and in special laboratories. Their shoe models are developed for each sport separately, and recently in professional sports sneakers with sensors are used, taking into account individual indicators: movement parameters, weight and pressure distribution at the time of movement. All received information is collected and analyzed in specially developed software[4].

Sports equipment is not lagging behind development. Thus, the adidas MiCoach smart soccer ball and C-Ring Dumbbells are equipped with advanced technologies that have a positive effect on training and increase their effectiveness. This ball was approved by the International Football Federation and developed back in 2010. The sensors built into it help to improve the technique of shots and gears of a

football player, as well as adjust the power of these actions. C-Ring Dumbbells or "smart" dumbbells are able to independently calculate the number of calories burned during training, and given these indicators, they will glow in different colors, which allows you not to overload the body and more competently build the training process.

Innovative technologies have had a huge impact on the sports sphere of society and, over time and the development of scientific progress, will only develop and improve it. In recent years, progress will accelerate more and more, new technologies are penetrating into all aspects of life, opening up new horizons for us, allowing us to achieve unprecedented successes, conquer new heights, but no matter how far the equipment goes, a person will still be at the head of it, after all, it is he who is the inventor and user of all these benefits, and without his direct participation, many things will lose their meaning and become unnecessary, therefore, no matter how high-tech the equipment and equipment would be, without a human age they will be useless[5]. Thus, we can conclude that sports today can no longer exist without modern technologies and their application extends to all its spheres and manifestations. Technical means increase safety and efficiency during training and provide objective refereeing at competitive events. In addition, with the emergence of innovative ideas in sports, there are those who want to engage in them and lead a healthy lifestyle, regardless of age and gender.

Literature:

1. Korchagina N. L. The use of artificial intelligence in the sports field//Regional Bulletin. 2020. № 9. S. 35-36.

2. Yakhshieva M. Sh., Akhmadova Ch. B., Zoirova M. E. Modern information technologies in sports training//Young scientist. 2020. № 11 (301). S. 201-203.

3. Aldoshin A.V., Aldoshina E.A. Application of an individual approach in training athletes in educational organizations of the Ministry of Internal Affairs of Russia//Science-2020. 2021.№ 3 (48). S. 71-76.

4. Telnykh D.A. Use of the principles of artificial intelligence in sports//Regional Bulletin. 2020. № 12. S. 48-49.

5. Chekasheva D.V., Mokeeva L.A. Modern technologies in sports//Scientific community of students of the XXI century. Humanities: a collection of articles based on the materials of the XXXIII student international scientific and practical

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY PEDAGOGIK MAHORATINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA OSHIRISH YO‘LLARI

Tashmatova G.N.,GDPI katta o‘qituvchisi,
Akbaraliyeva N.,Guliston tumani 25-maktab direktori

Annotatsiya: ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy pedagogik mahoratini raqamli texnologiyalar yordamida oshirish yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Raqamli vositalar ta’lim jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilish imkonini beradi. Maqola onlayn kurslar, interaktiv platformalar va boshqa innovatsion usullar orqali o‘qituvchilarning malakasini oshirishning ahamiyatini ta’kidlaydi. Shuningdek, raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish muhimligi va ularning ta’lim tizimidagi roli haqida fikr yuritiladi.

Abstract: this article explores the ways to enhance the professional pedagogical skills of future teachers through digital technologies. Digital tools enable a more effective and engaging educational process. The article emphasizes the importance of improving teachers’ qualifications through online courses, interactive platforms, and other innovative methods. It also discusses the significance of developing digital competencies and their role in the education system.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, pedagogik mahorat, bo‘lajak o‘qituvchilar, ta’lim jarayoni, innovatsion metodlar, raqamli kompetensiyalar.

Keywords: digital technologies, pedagogical skills, future teachers, educational process, innovative methods, digital competencies

Zamonaviy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarning roli ortib bormoqda. Bu o‘zgarishlar ta’lim jarayonining barcha ishtirokchilariga, xususan, bo‘lajak o‘qituvchilarga yangi talablarni qo‘ymoqda. Bugungi kunda o‘qituvchidan nafaqat chuqur bilim va pedagogik mahorat, balki raqamli texnologiyalardan unumli foydalanish qobiliyati ham talab etiladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sohasidagi islohotlari doirasida, bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy pedagogik mahoratini oshirish uchun zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish zarurati tug‘ilmoqda. Davlatimiz rahbarining Oliy Majlisga Murojaatnomasida iqtisodiy-ijtimoiy hayotning barcha sohalariga raqamli texnologiyalarni keng joriy etish eng ustuvor vazifa sifatida ham ko‘rsatilgan edi. Bu borada ―Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yilida amalga

oshirishga oid davlat dasturida belgilangan vazifalar ijrosini va hayot sifatining barqaror yaxshilanishini ta’minlash hamda tadbirkorlik faoliyatini yuritish va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish uchun qulay muhit yaratish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ―Toshkent shahrida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida Qarori qabul qilindi. Ushbu qaror bilan, 2020-2021 yillarda joriy etiladigan axborot tizimlari va dasturiy mahsulotlar ro‘yxati, - Raqamli Toshkent kompleks dasturini amalga oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar rejasi, 2020 yilda telekommunikatsiya infratuzilmasini kengaytirish bo‘yicha loyihalar ro‘yxati, 2021- 2023 yillarda istiqbolli axborot tizimlari va dasturiy mahsulotlar ro‘yxati tasdiqlandi.

Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar yordamida bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik malakasini oshirish yo‘llari va usullari ko‘rib chiqiladi.

1. Raqamli texnologiyalar va ta’lim jarayoni

Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayoniga kirib kelishi bilan, o‘qitish uslublari va metodlari ham o‘zgarib bormoqda. Raqamli vositalar, masalan, interaktiv ta’lim platformalari, onlayn kurslar, virtual sinflar va boshqa innovatsion yechimlar, o‘qituvchilarga o‘quv jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilish imkonini beradi. Bular orqali o‘qituvchilar o‘z bilimlarini yangilash, yangi pedagogik uslublarni o‘rganish va tajriba almashish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

2. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirishning ahamiyati

Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish, ularning o‘quvchilarga ta’sirini kuchaytiradi. Pedagogik mahorat, nafaqat bilimlarni yetkazish, balki o‘quvchilarni motivatsiya qilish, ularning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Raqamli texnologiyalar yordamida o‘qituvchilar o‘z pedagogik mahoratini oshirishlari mumkin:

• Innovatsion metodlar: Raqamli vositalar yordamida yangi pedagogik metodlarni sinab ko‘rish va qo‘llash imkoniyatlari kengayadi.

• Tajribali o‘qituvchilar bilan aloqalar: Onlayn platformalar orqali tajribali mutaxassislar bilan muloqot qilish va ulardan tajriba olish imkoniyatlari mavjud.

• O‘z-o‘zini baholash va rivojlantirish: Raqamli texnologiyalar yordamida o‘z faoliyatini baholash va tahlil qilish imkoniyati yaratiladi.

3. Raqamli texnologiyalarni qo‘llash usullari

Bo‘lajak o‘qituvchilar uchun raqamli texnologiyalarni qo‘llashning bir necha samarali usullari mavjud:

• Onlayn kurslar va vebinarlar: O‘zbekistonning yetakchi universitetlari va ta’lim muassasalari tomonidan taklif etilayotgan onlayn kurslar orqali o‘qituvchilar yangi bilimlar olishlari mumkin.

• Interaktiv ta’lim platformalari: Moodle, Google Classroom kabi platformalar orqali o‘qituvchilar darslarni interaktiv tarzda o‘tish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

• Virtual reallik (VR) va kengaytirilgan reallik (AR): Ushbu texnologiyalar yordamida o‘quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilish mumkin. Masalan, virtual ekskursiyalar yoki simulyatsiyalar orqali o‘quvchilarni real hayotga yaqinlashtirish.

4. Raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish

Bo‘lajak o‘qituvchilar uchun raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish muhimdir. Ular quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

• Texnologik savodxonlik: O‘qituvchilar raqamli vositalarni qanday qilib samarali ishlatishni bilishlari kerak.

• Pedagogik dizayn: Ta’lim materiallarini raqamli formatda tayyorlash va taqdim etish ko‘nikmalarini egallash.

• Ma’lumotlarni tahlil qilish: O‘quvchilarning yutuqlarini tahlil qilish va ularga individual yondashuvni amalga oshirish.

Ushbu maqolaning maqsadi raqamli ta’lim texnologiyalari vositasida talabalarning axborot kompetentligini rivojlantirish jarayonini o‘rganishdir. Maqsad quyidagi jihatlarni qamrab oladi:

1. Axborot kompetentligini aniqlash: Talabalarning axborot kompetentligi tushunchasini aniqlash, uning tarkibiy qismlarini belgilash va zamonaviy ta’lim tizimidagi o‘rnini tahlil qilish.

2. Raqamli ta’lim texnologiyalarini o‘rganish: Raqamli ta’lim texnologiyalarining xilmaxilligini va ularning ta’lim jarayonidagi rolini o‘rganish. Ushbu texnologiyalarning axborot kompetentligini oshirishdagi samaradorligini baholash.

3. Innovatsion usullarni aniqlash: Talabalarning axborot kompetentligini rivojlantirishda samarali bo‘lgan innovatsion ta’lim usullarini aniqlash va ularni amaliyotda qo‘llash yo‘llarini ko‘rsatish.

4. Tahlil va baholash: Raqamli ta’lim texnologiyalarining ta’lim jarayonida joriy etilishi natijasida talabalarning axborot kompetentligini rivojlantirish darajasini tahlil qilish va baholash.

5. Takliflar berish: Olingan natijalar asosidata’lim muassasalariga talabalarning axborot kompetentligini rivojlantirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish.

Raqamli ta’lim texnologiyalarining talabalarning axborot kompetentligini rivojlantirishdagi o‘rni bilan bog‘liq ilmiy adabiyotlar tahlili, mavjud nazariy va amaliy tadqiqotlar asosida amalga oshirildi. Adabiyotlar tahlili quyidagi asosiy jihatlarni o‘z ichiga oladi: Raqamli ta’lim texnologiyalarining ta’limdagi roli: Ko‘plab tadqiqotlar raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayonini isloh qilish va zamonaviy talabalarning ehtiyojlariga javob berishda ahamiyatini ta’kidlaydi. Masalan, Anderson (2016) raqamli ta’lim platformalarining o‘qitish va o‘rganish jarayonidagi muhim o‘rnini, interaktiv muhit yaratishdagi roli va talabalar o‘rtasida jamoaviy ishni rag‘batlantirishini ko‘rsatadi[1]. Axborot kompetentligini rivojlantirish: Axborot kompetentligi raqamli ta’lim jarayonida mustaqil o‘rganish, axborotni tahlil qilish va baholash qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Bularning barchasi turli tadqiqotlarda (misol uchun, Martin, 2017)[2] talabalarning muvaffaqiyati va ularning kasbiy tayyorgarliklarida muhim ahamiyatga ega ekani ko‘rsatilgan.

Innovatsion ta’lim usullari: Flipped learning, gamification va blended learning kabi innovatsion ta’lim usullari talabalarni motivatsiya va faol ishtirok etishga undaydi. Smith va Jones (2018) o‘z tadqiqotlarida[3] bu usullar yordamida o‘quv jarayonining samaradorligini oshirishni ko‘rsatdilar. Ular shuningdek, bunday yondashuvlar talabalar o‘rtasida axborot kompetentligini rivojlantirishda muhim omil ekanligini ta’kidlashadi.

Muammolar va qiyinchiliklar: Raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalangan holda yuzaga keladigan muammolar, masalan, texnologiyalarga qaramlik va ular bilan ishlashda yuzaga keladigan qiyinchiliklar hamda o‘quvchilarning axborotni to‘g‘ri baholay olish ko‘nikmalarining yetishmasligi (Khan, 2019)[4] muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqotlar, raqamli ta’lim jarayonida o‘qituvchilar va ta’lim muassasalari tomonidan e’tibor qaratilishi kerak bo‘lgan jihatlarni ko‘rsatadi. Kelajak istiqbollari: Raqamli ta’lim texnologiyalarining o‘sishi, ularning ta’lim tizimidagi roli va ahamiyatining oshishi kutilmoqda. Yang va Yang (2020) tadqiqotlarida [5], raqamli texnologiyalar asosidagi o‘quv jarayonlarining yangi imkoniyatlar yaratishi va talabalarning tayyorgarligini oshirishdagi o‘rni ta’kidlanadi.

Xulosa. Raqamli texnologiyalar bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy pedagogik mahoratini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Ular yordamida o‘qituvchilar yangi bilimlarni egallash, innovatsion metodlarni qo‘llash va o‘z-o‘zini baholash imkoniyatlariga ega bo‘ladilar. Ta’lim jarayonida raqamli vositalardan samarali foydalanish, kelajak avlodni sifatli ta’lim bilan ta’minlashga xizmat qiladi. Shu sababli, ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish va rivojlantirish har bir ta’lim muassasasi uchun ustuvor vazifa bo‘lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi PQ-2909-sonli “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.

2. D. Babaraximova. Ta`lim tizimida axborot texnologiyalarini qo‘llashning ilmiy pedagogik masalalari; 6 – tom 3 – son / 2022 - yil / 15 – mart.
https://bestpublication.org/index.php/pedg/issue/view/81

3. Orishev J.B. Raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayonini tashkil etishdagi o‘rni //Ta’limda zamonaviy axborot texnologiyalari” mavzusida Xalqaro ilmiyamaliy

anjuman materiallari. Jizzax 23 aprel. 2021 y. B. 167-170 Barkamol avlod-“O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori". Toshkent-1997.

5. Raqamli texnologiyalar muhitida bo‘lajak o‘qituvchilarning Kasbiy pedagogik mahoratini oshirish metodikasini takomillashtirish., Zamonaviy ilm-fan va ta’lim istiqbollari ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari, Dekabr 2024 yil. 683-688 bet. https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/download/57449/57495_6.

6.Tashmatova G., Raqamli texnologiyalar muhitida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentsiyasini oshirish., Home /Archives /Vol. 2 No. 20 (2023): THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH /Articles. https://interonconf.org/index.php/taare/issue/view/167

7. Tashmatova, G. (2025). RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR MUHITIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY PEDAGOGIK MAHORATINI OSHIRISH IMKONIYATLARI. Modern Science and Research, 4(4), 9–13. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/78213

ШАХМАТ - МАНТИҚИЙ ФИКРЛАШДА ПЕДАГОГЛАРНИНГ КАСБИЙ МАҲОРАТИНИ ОШИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Холиқов У.Қ.,ГДПИ доценті.
shax75.75 @ mail.ru tel: +9989991780
Мансуров Т.А.,Мирзаобод тумани 23-мактаб директори

***Аннотация*:** мақолада бошланғич синф ўқувчилар шахмат ўрганиш орқали мантиқий фиклаш ҳам иродани шаклантиради, шахмат ўйинларидан фойдаланиш орқали уларнинг диққат, идроки, тафаккури, хотираси ва мантиқий фикрлашини ўстиради ва ривожлантиришига бағишланган бўлиб, унда шахмат ўйинини ўргатиш усуллари, йўллари ва самарадорлиги ёритилган

Калит сўзлар: бошланғич синф ўқувчилари, шахмат ўйин, идроки, тафаккури, хотираси, мантиқий, диққат, шахсий сифатларини.

Аннотация: статья посвящена развитию логического мышления у учащихся младших классов через изучение шахмата, развитию их внимания, восприятия, мышления, памяти и логического мышления посредством использования шахмата, в которой описаны методы, способы и эффективность. обучения шахматам

Ключевые слова: младшие школьники, шахматная партия, восприятие, мышление, память, логика, внимание, личностные качества.

Annotation: the article is dedicated to how learning chess helps primary school students develop logical thinking and willpower. It highlights how using chess games enhances and improves their attention, perception, thinking, memory, and logical reasoning. The article also explores methods, approaches, and the effectiveness of teaching chess.

Keywords: primary school students, chess game, perception, thinking, memory, logical, attention, personal qualities.

Фарзандларимизнинг ақлан ва жисмонан соғлом, руҳан тетик бўлиб вояга етиши юртимиз эртанги куни, истиқболини белгилаб беради. Бугунги кунда юртимизда ўсиб келаётган ёш авлодга катта эътибор қаратилган. Уларнинг таълим, маданият ва спорт соҳасида илғор бўлишлари учун барча шароитлар яратилган ва яратилмоқда

Сўнгги йилларда халқимизнинг саломатлиги тўғрисида ғамхўрлик қилиш, маънавий ва жисмоний баркамол авлодни шакллантириш, интеллектуал

салоҳиятни ривожлантиришга ҳизмат қиладиган спорт тури бўлган ва мамлакатимизда алоҳида ўрин тутадиган спортнинг шахмат турига аҳолини, айниқса, ёшларни кенг жалб этиш бўйича бир қатор чора-тадбирлар амалга оширилди.

Мамлакатимизда шахматни аҳоли ўртасида кенг тарғиб қилиш ва уни оммавий спорт турига айлантириш, ўсиб келаётган ёш авлоднинг интеллектуал ва маданий ривожланиши учун зарур шарт-шароитлар яратиш, юқори иқтидорга эга бўлган ёшларни танлаш, саралаб олиш ва уларни профессионал шахматчилар ва халқаро гроссмейстерлар сифатида тайёрлаш тизимини йўлга қўйилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 9 августдаги “Ўзбекистон Республикасида шахматни ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-3906 сонли қарорига мувофиқ мактаб дастурлари доирасида 150 та умумтаълим мактабларининг ўқувчиларини тажриба тариқасида шахматга ўқитишни ташкил этиш вазифаси белгиланган эди.

2021 йил 14 январда “Шахматни янада ривожлантириш ва оммавийлаштириш ҳамда шахматчиларни тайёрлаш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” Президент қарори қабул қилинди.

Шу қарор, 150 та умумий ўрта таълим мактабларининг ўқувчиларини тажриба тариқасида шахматга ўқитишни ташкил қилиш амалиёти кенгайтирилиб, яна қўшимча 150 та мактаб (шу жумладан, Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятларда (Тошкент вилоятидан ташқари) 10 тадан, Тошкент вилояти ва Тошкент шаҳрида 15 тадан мактаб) шахматга ихтисослаштирилади; тегишли 1 000 та умумий ўрта таълим мактабида 2, 3 ва 4-синф ўқувчиларини “Жисмоний тарбия” фани доирасида 18 соатлик режа асосида шахматга ўқитиш йўлга қўйилади ҳамда уларга методик ёрдам кўрсатилади қолган барча мактабларнинг 2, 3 ва 4-синф ўқувчилари “Жисмоний тарбия” фани доирасида шахматга ўқитилади.

Шахматнинг фойдали хусусиятлари ҳақида жуда кўп илмий тадқиқотлар олиб борилган. Улардан энг сермаҳсули - педагогик тадқиқотлардир. Асосий хулоса: "Шахмат-давомли мантқий фикрлашни ривожлантирувчи интеллектуал ўйинлар ичида энг асосийси ва мураккаби".

Шахмат ўйини фикрлашни тартиблаштиради, диққатни жамлашни чиниқтиради ва хотирани ривожлантиради. Айниқса, ўсмирлик йилларида шахмат билан шуғулланиш катта ижобий натижалар беради. Бу борада психолог ва педагоглар етарлича тажриба топлаганлар, ҳамда, мақбул услубий тавсиялар ишлаб чиқилган.

Аввало, Шахмат қизиқарли ўйин. Ўйин қоидаларини ўрганмоқ, уни амалий партияларда синаб кўриш иштиёқи пайдо бўлади. Рақиб билан вариантларни ҳисоблаш тезлиги ва аниқлиги борасида ўзаро баҳс олиб борилади. Тажриба ошиб борган сари вазиятни баҳолаш чуқурлашади ва назарий билимларни пухта ўрганишга эҳтиёж пайдо бўлади. Шу ўринда ҳафсалани пир қиладиган вазият юзага келмаслиги чораларини кўриш ўта муҳимдир. Яъни, фикрларни ривожлантириш кетма-кетлиги тартиби ишлаб

чиқилгани маъқул, шахмат ўйин бўлганлиги учун ҳам дастлабки муваффақиясизликлар кайфиятга салбий таъсир ўтказиши мумкин. Шунинг учун, айниқса, ёш болалар ўртасида енгил масалалар ва таҳлилий машғулотлар кўпроқ ўрганилиши тавсия этилади.

Дастлабки қадамларданоқ шахмат билан шуғулланувчилар фақатгина катта иштиёқнинг ўзи ғалаба учун етарли бўлмаслигини сезиб қолади. Моддий устунликка эришиш ёки чиройли комбинацияни амалга ошириш пухта тайёргарликни талаб этади ва у объектив қонуниятларга асосланган бўлади. Калта ўйланган комбинация, албатта, вазиятнинг ёмонлашишига олиб келади, кўпинча партияни ютқазишга ҳам сабаб бўлади. Ҳар бир хатога жазонинг муқаррарлиги шахматчидан пухталикни талаб этади: содда комбинацияларни ўрганиш, дебютдаги хатоликлардан фойдаланиш аста-секин чуқур назарий билимларни эгаллаш эҳтиёжигача ўсиб боради. Лекин, тажриба шуни кўрсатадики, фақатгина "китоб бўйича" ўйнаш ғалаба учун етарли бўлмас экан. Содир бўлган вазиятнинг ўзига хос жиҳатлари атрофлича ўрганилади. Шахмат универсалликни талаб этади. Шахматда тўпланган билим ҳаётда ҳам сермулоҳазаликни шакллантиради, шахснинг ижодий камолатини сайқалайди.

Шубҳасиз, Шахмат хотирани ҳам тоблайди. Шуни қайд этиш лозимки, маълум сондаги сипоҳлар иштирок этувчи аниқ вазиятни ва у билан боғлиқ барча вариантларни эслаб қолиш шахматчи учун етарли деган хулоса – нотўғри, олимлар томонидан олиб борилган кўплаб тадқикотлар кўрсатишича, шахматчи онгли фаолиятининг моҳиятини аниқ вариантларни эслаб қолувчи механик жараён эмас, маъноли ва мантиқий боғланишлари мавжуд қонуниятлар ташкил этар экан. Сабр-бардошлик, изчиллик, юқори интизом ва диққатни бир жойга жамлай олиш- шахматчи муваффақиятининг муҳим жиҳатларини ташкил этади. Давомли, кучли юришлар билан эришилган устунликни озгина эътиборни сустлаштириш эвазига бой бериш мумкин, қобилияти ва назарий билимлари тенг ўйинчилардан темир интизомлилари, сабр-тоқатлиларигина катта муваффақиятларга эриша олади. Шахмат нафақат фикрлар ва қарашлар кураши, характер ва психикалар кураши ҳамдир. Шахмат ўйинининг яна икки муҳим жиҳати: ўйлаш учун берилган вақтнинг чекланганлиги ва "ушлаганини юриш" қоидаси шахматчида вақтдан унумли фойдаланиш ҳамда беҳудага афсусланмаслик ҳислатларини шакиллантиради. Ажратилган вақт ичида тегишли юришларни амалга оширмаслик ютқизиш билан тенг. Демак, вақт бирлиги ичида ечим қабул қилиш лозим. У ёки бу юришлардан бирини танлашда лоқайдликка ўрин йўқ, вақт интервали объектив баҳоланиши зарур. "Ушлаганини юриш" эса "ўтган ишга саловат"нинг ўзи, энди фақат олға ҳаракат қилиш лозим.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, шахмат ўйини бошланғич синф ўқувчиларнинг ақлини ўстириш баробарида, мустақил, ҳар томонлама тўғри, мантиқий фикрлашга ўргатишда улкан имкониятларга эга деб ҳисоблаймиз. Шахмат бошланғич синф ўқувчиларни ахлоқий, руҳий, маънавий жиҳатдан соғлигини таъминлайди. Шахмат ўқувчи-ёшларнинг фанларни аъло даражада ўзлаштиришга йўл очиб беради. Шахмат ўйнаш қабилияти шаклланган бола ҳеч қачон ёмон йўлга кирмайди, шундан комилликка интилиб яшашга ўрганади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 9 августдаги “Ўзбекистон Республикасида шахматни ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-3906 сонли қарори

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 14 январдаги Шахматни янада ривожлантириш ва оммавийлаштириш ҳамда шахматчиларни тайёрлаш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида ПҚ-4954-сон

3. Xoliqov, U. Q. (2021). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarda shaxmat o‘rgatish jarayonida shaxsiy sifatlar va mantiqiy fikrlashini shakllantirish. *Интернаука*, (4-3), 78-80.

BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA BOSHQARUV KOMPETENTSIYALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR

Dusnazarov U., GDPI o‘qituvchisi,
Xadjimatov A., Mirzaobod tuman
24-umumiy ta’lim maktabi

Annotatsiya: ushbu maqolada, bo‘lajak pedagoglarda boshqaruv kompetentsiyalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishga innovatsion yondashuvlar haqida fikr va mulohazalar yuritiladi. Ta’limning dinamik landshaftida o‘qituvchilarning roli sezilarli darajada rivojlandi. Bugungi kunda o‘qituvchilar nafaqat bilim berishadi, balki sinfda va undan tashqarida murabbiy, yordamchi va menejer sifatida ham xizmat qilishadi. O‘qituvchilarga talablar oshgani sayin, ularni murakkab ta’lim muhitida samarali harakat qilish uchun zarurboshqaruv vakolatlari bilan jihozlash juda muhimdir. O‘qituvchilar uchun boshqaruv vakolatlari yetakchilik, muloqot, muammolarni hal qilish, qaror qabul qilish va tashkiliy qobiliyatlarni o‘z ichiga olgan keng ko‘lamli ko‘nikmalarni o‘z ichiga oladi. Kalit so‘zlar: pedagoglar, kompetentsiya, metodika, innovatsion yondashuv, rivojlantirish, muloqot, hamkorlik loyihalari, texnologiya vositalari.

Annotation: in this article, there are thoughts and opinions about innovative approaches to improving the methodology of developing management competencies in future pedagogues . In the dynamic landscape of education, the role of teachers has evolved significantly. Today, teachers not only impart knowledge, but also serve as coaches, facilitators, and managers in and out of the classroom. As demands on teachers increase, it is critical to equip them with the necessary management competencies to navigate effectively in a complex educational environment. Management competencies for teachers include a wide range of skills including leadership, communication, problem solving, decision making and organizational skills.

Аннотация. в данной статье изложены мысли и мнения об инновационных подходах к совершенствованию методики формирования управленческих компетенций у будущих педагогов в кредитно-модульной системе. В динамичной среде образования роль учителей значительно изменилась. Сегодня учителя не только передают знания, но также выступают в роли тренеров, координаторов и менеджеров в классе и за его пределами. Поскольку требования к учителям растут, крайне важно вооружить их необходимыми управленческими компетенциями, чтобы эффективно ориентироваться в сложной образовательной среде.

Kirish. O‘qituvchilar o‘rtasida boshqaruv vakolatlarini rivojlantirishning an’anaviy usullari ko‘pincha nazariy kurs ishlariga va cheklangan amaliy qo‘llanmalarga tayanadi. Nazariy bilimlar poydevor yaratsa-da, u o‘qituvchilarni haqiqiy ta’lim sharoitida duch keladigan murakkabliklarga etarli darajada

tayyorlamasligi mumkin. Bundan tashqari, an’anaviy dasturlarning qat’iy tuzilishi shaxsiy ehtiyojlar va qiziqishlarga moslashtirilgan shaxsiy o‘quv tajribalarini o‘tkazishga imkon bermasligi mumkin. Simulyatsiyalar va rolli mashqlarni joriy etish kelajakdagi o‘qituvchilarga turli sinf stsenariylarini boshqarish bo‘yicha amaliy tajribani taqdim etishi mumkin. Ushbu simulyatsiyalar talabalar to‘qnashuvi, sinfdagi uzilishlar yoki o‘quv dasturlarini o‘zgartirish kabi haqiqiy muammolarni takrorlashi mumkin. Ushbu stsenariylarda faol ishtirok etish orqali o‘qituvchilar xavf-xatarsiz muhitda muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini, qaror qabul qilish qobiliyatlarini va samarali muloqot strategiyalarini rivojlantirishlari mumkin.

Hamkorlikdagi loyihalarda tajribali o‘qituvchilar bilan hamkorlik qilish kelajakdagi o‘qituvchilar uchun bebaho tushunchalar va murabbiylik imkoniyatlarini taqdim etishi mumkin.

Ushbu loyihalar dars rejalarini birgalikda loyihalashtirish, o‘qitish strategiyasini amalga oshirish yoki ta’lim muassasalaridagi muayyan muammolarni hal qilishni o‘z ichiga olishi mumkin. Amaliyotchi mutaxassislar bilan yaqindan hamkorlik qilib, intiluvchan o‘qituvchilar amaliy bilimlarga ega bo‘lishlari, soha mutaxassislari bilan bog‘lanishlari va Real tajribalar orqali boshqaruv ko‘nikmalarini takomillashtirishlari mumkun.

Texnologiya vositalari va platformalaridan foydalanish boshqaruv vakolatlarini rivojlantirish dasturlarining samaradorligi va samaradorligini oshirishi mumkin. Virtual sinflar, ta’limni boshqarish tizimlari va ta’lim dasturlari kelajakdagi o‘qituvchilarga o‘qitishning innovatsion usullarini o‘rganish, talabalarning taraqqiyotini baholash va tengdoshlari bilan masofadan turib hamkorlik qilish imkoniyatini beradi. Bundan tashqari, gamifikatsiya elementlarini o‘quv modullariga kiritish o‘quv jarayonini yanada qiziqarli va interaktiv qilishi mumkin. Reflektiv amaliyotni rag‘batlantirish va teskari aloqa mexanizmlarini o‘rnatish samarali kompetentsiyani rivojlantirishning ajralmas qismidir. Bo‘lajak o‘qituvchilar o‘zlarining o‘qitish amaliyotlarini aks ettirish va takomillashtirish yo‘nalishlarini aniqlash uchun muntazam ravishda o‘z-o‘zini baholash mashqlari, jurnal faoliyati va tengdoshlarning baholashlaridan foydalanishlari mumkin. Bundan tashqari, murabbiylar, tengdoshlar va talabalarning fikr-mulohazalarini o‘z ichiga olgan holda, qimmatli istiqbollarni taklif qilish va doimiy kasbiy o‘sishga hissa qo‘shish mumkin.

O‘quv dasturlarini loyihalashda fanlararo yondashuvni qabul qilish kelajakdagi o‘qituvchilarning dunyoqarashini kengaytirishi va ularni ko‘p qirrali boshqaruv vakolatlari bilan jihozlashi mumkin. Psixologiya, sotsiologiya, etakchilikni o‘rganish va ta’lim texnologiyalari elementlarini o‘quv dasturiga kiritish o‘qituvchilarni turli istiqbollar va metodologiyalarga ta’sir qiladi. Ushbu fanlararo tizim ijodkorlikni, tanqidiy fikrlashni va moslashuvchanlikni rag‘batlantiradi-ta’limni samarali boshqarish uchun muhim fazilatlar. Kelajakdagi o‘qituvchilarni amaliy tadqiqot loyihalariga jalb qilish ularga ta’lim sharoitida haqiqiy muammolarni hal qilish imkoniyatini beradi. Ushbu loyihalar takomillashtirish yo‘nalishlarini aniqlash, tadbirlarni amalga oshirish, ma’lumotlarni to‘plash va dalillarga asoslangan qarorlarni qabul qilish uchun natijalarni tahlil qilishni o‘z ichiga oladi. Tadqiqot jarayonida faol ishtirok etish orqali o‘qituvchilar tahliliy ko‘nikmalarni, ma’lumotlar savodxonligini va ta’lim dinamikasini chuqurroq tushunishni rivojlantiradilar.

O‘quvchilarning turli ehtiyojlari va afzalliklarini tan olish, moslashuvchan va moslashtirilgan ta’lim yo‘llarini taklif qilish samarali kompetentsiyani rivojlantirish uchun juda muhimdir. Modulli yondashuvni qabul qilish kelajakdagi o‘qituvchilarga o‘zlarining qiziqishlari, maqsadlari va oldingi bilimlari asosida o‘quv tajribalarini moslashtirishga imkon beradi. Bundan tashqari, o‘z-o‘zidan o‘rganish, mikro-ma’lumot va malakaga asoslangan baholash imkoniyatlarini taqdim etish shaxslarga o‘z ritmida o‘sishga va ularning kasbiy rivojlanishi bilan bog‘liq sohalarga e’tibor berishga imkon beradi.

Rasmiy murabbiylik dasturlarini yaratish kelajakdagi o‘qituvchilarni rivojlanish safari davomida qo‘llanma, maslahatchi va namuna bo‘lib xizmat qiladigan tajribali mutaxassislar bilan birlashtiradi. Murabbiylar shaxsiy qo‘llab-quvvatlash, o‘z tajribalaridan fikr almashish, konstruktiv mulohazalarni taklif qilish va izlanuvchan o‘qituvchilarga ta’lim kasbining muammolarini hal qilishda yordam berish. Mentorlik munosabatlari tegishlilik tuyg‘usini rivojlantiradi, uzluksiz o‘rganishga yordam beradi va bu sohada o‘qituvchilarning saqlanishi va qoniqishiga hissa qo‘shadi.Jamiyatni jalb qilish va xizmatlarni o‘rganish tashabbuslarini boshqaruv vakolatlarini rivojlantirish dasturlariga kiritish kelajakdagi o‘qituvchilarni ta’limning keng ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy kontekstlariga ta’sir qiladi. Jamoat tashkilotlari, notijorat agentliklari va mahalliy maktablar bilan hamkorlik qilib, intiluvchan o‘qituvchilar Real muammolarni hal qilishlari, ijtimoiy adolatni himoya qilishlari va boshqaruv ko‘nikmalarini turli sharoitlarda qo‘llashlari mumkin. Jamiyatni jalb qilish tajribalari o‘qituvchilar orasida hamdardlik, madaniy kompetentsiya va fuqarolik javobgarligini his qiladi, ularni o‘z jamoalarida ijobiy o‘zgarishlarning agenti bo‘lishga tayyorlaydi. Ta’lim sharoitida tobora ko‘payib borayotgan xilma-xillikni tan olish, madaniyatlararo kompetentsiya bo‘yicha treninglar o‘tkazish kelajakdagi o‘qituvchilar uchun turli sinflarni samarali boshqarish va inklyuziv ta’lim muhitini targ‘ib qilish uchun juda muhimdir. Madaniyatlararo kompetentsiya bo‘yicha trening talabalar va oilalar o‘rtasidagi madaniy farqlar, lingvistik xilmaxillik va ijtimoiy-iqtisodiy tafovutlarni anglash, tushunish va hurmat qilishni ta’kidlaydi. Interfaol seminarlar, amaliy tadqiqotlar va tajribaviy tadbirlar orqali bo‘lajak o‘qituvchilar barchatalabalarning akademik muvaffaqiyati va farovonligini qo‘llab-quvvatlaydigan madaniy javob berish, nizolarni hal qilish va adolatli amaliyot ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Kasbiy ta’lim jamoalarini tashkil etish o‘qituvchilar, ma’murlar va boshqa manfaatdor tomonlarni hamkorlik qilish, tajriba almashish va doimiy kasbiy rivojlanish bilan shug‘ullanish uchun birlashtiradi. Bular kelajakdagi o‘qituvchilar uchun fikr almashish, ilg‘or tajribalarni o‘rganish va shunga o‘xshash muammolarga duch kelgan tengdoshlaridan yordam so‘rash uchun platforma yaratadi. Plclarda ishtirok etish orqali intiluvchan o‘qituvchilar professional tarmoqlarni quradilar, resurslarga kirishadilar va ularning boshqaruv vakolatlarini oshiradigan va ta’lim muassasalarida umrbod ta’lim madaniyatini rivojlantiradigan aks ettiruvchi muloqotga kirishadilar.

Xulosa. Bo‘lajak o‘qituvchilar o‘rtasida boshqaruv vakolatlarini rivojlantirishga innovatsion yondashuvlar ta’lim natijalarini oshirishning istiqbolli yo‘llarini taklif etadi. Tajriba o‘rganish, hamkorlikdagi loyihalar, texnologiya integratsiyasi, aks ettiruvchi amaliyot, fanlararo o‘quv dasturlarini loyihalash, harakat

tadqiqotlari va moslashuvchan ta’lim yo‘llarini o‘z ichiga olgan holda, ta’lim muassasalari turli ta’lim muhitida rivojlanish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikma va tushunchalar bilan jihozlangan yangi avlod o‘qituvchilarini tarbiyalashi mumkin. Ta’lim manzarasi rivojlanishda davom etar ekan, innovatsiyalarni qabul qilish va o‘qituvchilar va o‘quvchilarning rivojlanayotgan ehtiyojlarini qondirish uchun metodologiyalarni moslashtirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Pedagogika: ensiklopediya / "O‘zbkiston milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashrieti, 1-jild / Toshkent, 2015. 320 bet.

2. Akimova, M. K. maktab o‘quvchilarining individualligining psixofiziologik xususiyatlari: matnni hisobga olish va tuzatish. : darslik. talabalar uchun qo‘llanma. yuqori. o‘rganish. boshliq. M.: Akademiya, 2002 Yil. 160 s.

3. Dorofeyev, G. V., Kuznetsova L. V., Suvorova S. B., Firsov V. V. maktabda matematika / matematika o‘qitishda farqlash.- 1990.4 - son 15-sahifa.

4. Osmolovskaya, I. M. zamonaviy maktabda o‘quv jarayonini farqlash. M.: Moskvanashriyoti. psixologik va ijtimoiy. in-ta, 2003 yil. 176 s.

5. R. Safarova tabaqalashtirilgan talimga utishning irim masalalari / / "umumtalim maktablaridada tabakalashtirib ukitish muammolari" ilmiy-amaliym anjuman materiallari.Respublikasi. T.: O‘zPFITI. 2003. - B. 124-127.47

6.Q.Suvonqulova, "BOSHLANG’İCH SİNF O‘QUVCHİLARİDA TAYANCH KOMPETENSİYALARNİ SHAKLLANTİRİSHNİNG İLMİY-NAZARİY ASOSLARİ." Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования 1.10 (2022): 7-9.

ZAMONAVIY TA’LIM JARAYONIDA O‘QITUVCHI VA O‘QUVCHI O‘RTASIDA INTERAKTIV MUNOSABATLAR

Jonzoqova S.A., GulDU Pedagogika va psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi
sayyorajonzoqova4@gmail.com

Annotatsiya. mazkur tezisda zamonaviy ta’lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida shakllanadigan interaktiv munosabatlarning mohiyati, ahamiyati va ta’lim sifati hamda samaradorligiga ta’siri tahlil qilinadi. Mualliflar interaktiv muloqotning asosiy turlari, pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashuvi, o‘quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshirishdagi roli hamda bu munosabatlarning o‘qituvchi faoliyatidagi motivatsiya bilan bog‘liqligini ochib beradi.

Kalit so‘zlar: zamonaviy ta’lim, interaktiv munosabatlar, o‘quvchi faolligi, pedagogik innovatsiyalar, mustaqil fikrlashni rivojlantirish, ijodiy yondashuv, o‘zaro hurmat va ishonch, rivojlantiruvchi muhit, o‘z-o‘zini boshqarish va baholash, motivatsiya va rag‘batlantirish

Аннотация. в данном тезисе анализируются сущность, значение и влияние интерактивных отношений, складывающихся между учителем и учеником в современном образовательном процессе, на качество и эффективность обучения. Авторы раскрывают основные виды интерактивного общения, его интеграцию с педагогическими технологиями, роль в повышении активности учащихся в процессе урока, а также связь этих отношений с мотивацией в деятельности учителя.

Ключевые слова: современное образование, интерактивные отношения, активность учащихся, педагогические инновации, творческий подход, развивающая среда, самоуправление и оценка, мотивация и поощрение.

Abstract. this thesis analyzes the essence, importance, and impact of interactive relationships between teachers and students in the modern educational process on the quality and effectiveness of education. The authors reveal the main types of interactive communication, its integration with pedagogical technologies, its role in increasing students' activity in the learning process, and the relationship of these relationships with motivation in teacher activity.

Keywords: modern education, interactive relationships, student activity, pedagogical innovations, creative approach, developmental environment, self-management and assessment, motivation and encouragement

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar asrida ta’lim tizimi ham jadal rivojlanmoqda. An’anaviy, biryoqlama bilim berish uslublari zamonaviy talablarni to‘liq qondira olmaydi. Zamonaviy ta’lim jarayoni o‘quvchining faolligi, mustaqil fikrlashi va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan bo‘lib, bunda o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi interaktiv munosabatlar asosiy o‘rin tutadi. Interaktiv munosabatlar bilim berish jarayonini yanada mazmunli, samarali va qiziqarli qiladi.

Interaktiv munosabat – bu o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida o‘zaro ta’sir, fikr almashish, savol-javob qilish, bahs-munozaralar olib borish orqali bilim olish va tarbiyalash jarayonidir. Ushbu yondashuvda o‘quvchi faqat bilim oluvchi emas, balki o‘z fikri, tajribasi, tahlili bilan o‘qituvchi faoliyatiga ta’sir ko‘rsatuvchi faol ishtirokchiga aylanadi.

Interaktiv munosabatlar orqali o‘quvchining mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlanadi, o‘z fikrini aniq va asosli ifodalash ko‘nikmalari shakllanadi, tanqidiy va tahliliy yondashuv kuchayadi, muloqot madaniyati rivojlanadi. Bundan tashqari, o‘qituvchi ham interaktiv yondashuv orqali dars jarayonini doimiy ravishda baholab, o‘z uslubini takomillashtirib boradi.

Tajribalar va ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, interaktiv dars uslublari va o‘qituvchi-o‘quvchi o‘rtasidagi faol munosabatlar ta’lim natijalariga sezilarli darajada ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Birinchidan, o‘quvchilarning darsga nisbatan qiziqishi va ishtiroki ortadi. Ular o‘quvchilarning faolligini oshirib, dars jarayonida faol ishtirok etishlariga imkon beradi. Quyidagi usullar bu maqsadga xizmat qiladi:

1. Savol-javob va munozaralar:

Dars davomida o‘quvchilarga savollar berish, ularni o‘z fikrlarini erkin ifoda etishga undash o‘quv jarayonini jonlantiradi.

2. Guruhda ishlash:

O‘quvchilarni kichik guruhlarga bo‘lib, ularga birgalikda vazifa berish hamkorlikda o‘rganishga va o‘zaro fikr almashishga yordam beradi.

3. *Rol o‘ynash (Rolli o‘yinlar):*

Tarix, adabiyot yoki boshqa fanlarda o‘quvchilarga tarixiy shaxslar yoki qahramonlar rolini berib, ularni sahnalashtirish orqali mavzuni chuqurroq tushunishlari ta’minlanadi.

4. Interaktiv texnologiyalarni qo‘llash:

Elektron testlar, viktorinalar, virtual taqdimotlar va interaktiv doskalar yordamida darslarni qiziqarli va zamonaviy qilish mumkin.

5. «Aqliy hujum» usuli:

Berilgan muammo yuzasidan o‘quvchilardan imkon qadar ko‘proq g‘oya va yechimlar so‘raladi. Bu usul o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

6. O‘yin texnologiyalari:

Dars jarayoniga mos o‘yin elementlarini kiritish (masalan, bilimlar bellashuvi, krossvord tuzish) o‘quvchilarning darsga qiziqishini kuchaytiradi.

Ikkinchidan, bilimlarning amaliy qo‘llash darajasi yuqorilaydi. Bunda o‘quvchilar bilimlarni mustaqil tahlil qilish, real hayotda qo‘llash va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

Interaktiv metodlar (laboratoriya ishlari, rolli o‘yinlar, loyihalar) o‘quvchilarga o‘rgangan nazariy bilimlarini amalda sinab ko‘rishga imkon beradi, mustaqil fikr yuritishga, o‘z qarorlarini asoslab berishga o‘rgatadi. Ijodkorlik va innovatsion fikrlashni rivojlantirib, o‘z g‘oyalarini erkin ifoda etishga, yangi usullarni izlashga yordam beradi, o‘z ishlari va o‘zaro baholash orqali bilim darajasini aniqlab, kamchiliklarini tuzatishga o‘rganadilar.

Uchinchidan, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv rivojlanadi. Bunda o‘quvchilar mustaqil qarorlar qabul qilishni, o‘z fikrini asoslab berishni, yangicha va noodatiy yondashuvlarni ishlab chiqishni o‘rganadilar. Bahs va munozaralarda turli nuqtayi nazarlarni ko‘rib chiqish orqali o‘quvchilar mustaqil tahlil qilishni va xulosa chiqarishni o‘rganadilar.

Rol o‘ynash, loyiha metodlari va kreativ topshiriqlar o‘quvchilarning tasavvurini kengaytiradi va yangi g‘oyalar yaratishga undaydi.

Interaktiv metodlar yordamida o‘quvchilar o‘z g‘oyalarini senzurasiz, erkin ifoda etishga o‘rganadilar. Bu esa ijodkorlikni kuchaytiradi. Interaktiv metodlar o‘quvchilarga o‘z fikri va harakati natijasini ko‘rsatib beradi. Ular o‘zlari yechim izlagani uchun bilimni o‘zlashtirish darajasi ham ortadi. Interaktiv metodlar yordamida o‘quvchilar nafaqat darsda, balki real hayotda ham mustaqil fikrlash, yangilik yaratish va muammolarni hal qilish ko‘nikmalariga ega bo‘ladilar. Bu esa kelajakda ularning kasbiy va shaxsiy rivojlanishiga katta ta’sir ko‘rsatadi.

To‘rtinchidan, o‘quvchilarda o‘z-o‘zini baholash va o‘z ustida ishlash motivatsiyasi shakllanadi. Bu jarayon o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishida juda muhim rol o‘ynaydi.

Quyida interaktiv metodlarning bu sohalardagi asosiy ta’sirlari ko‘rib chiqamiz:

1. O‘z-o‘zini baholashni rivojlantirish

a) Refleksiya metodlari

Dars so‘nggida o‘quvchilar o‘z faoliyatini tahlil qilib, «Men bugun nimani o‘rgandim?», «Nimasi menga qiyin bo‘ldi?», «Nimani yaxshilashim kerak?» kabi savollarga javob beradilar.

b) Reyting va o‘zaro baholash

Interaktiv metodlar (masalan, guruhli ishlarda) o‘quvchilarga o‘zaro baholash imkonini beradi. Shu orqali ular o‘z faoliyatlarini va boshqalar ishini ob’ektiv tahlil qilishni o‘rganadilar.

2. O‘z ustida ishlashni rag‘batlantirish

a) Individual yutuqlarni aniqlash

Interaktiv darslarda har bir o‘quvchi o‘z qobiliyatlarini ochib beradi va qaysi sohada o‘zini rivojlantirishi kerakligini anglaydi.

b) Maqsad qo‘yish va unga erishish

Interaktiv metodlar jarayonida o‘quvchilarga kichik maqsadlar qo‘yish va ularni bosqichma-bosqich bajarish topshiriladi. Bu ularni mustaqil harakat qilishga undaydi.

3. Doimiy o‘zgarish va rivojlanishga undash.

Interaktiv metodlar o‘quvchiga bilim faqat o‘qituvchidan kelmasligini, o‘z ustida ishlash orqali bilim va ko‘nikmalarini muntazam rivojlantirish zarurligini tushuntiradi. O‘quvchilarda shaxsiy mas’uliyat va o‘z faoliyatini boshqarish qobiliyati shakllanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, zamonaviy ta’limda interaktiv munosabatlarni yo‘lga qo‘yish zarurati tobora ortib bormoqda. Interaktiv metodlar yordamida o‘quvchi o‘z bilim va ko‘nikmalarini tahlil qilish, kamchiliklarini aniqlash va ularni bartaraf etish uchun faol harakat qiladigan shaxs sifatida shakllanadi. O‘z-o‘zini baholash va o‘z ustida ishlash madaniyatini rivojlantirish o‘quvchining mustaqil va muvaffaqiyatli shaxs bo‘lib yetishishida asosiy poydevor vazifasini o‘taydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Очилов М. Янги педогогик технологиялар Ўқув қўлланма. - Нафас 2000

2. У.Т.Усаров, М.Н.Бобоқулова —Замонавий педагогик технологияларни ўқув жараёнига қўллаш Самарқанд-2008

3. Ишматов Қ. Педогогик маҳорат асослари. Наманган, НамМПИ. 2005

4.Mustafoyeva D., Xolmamatov M., Qarshiyev S. “Zamonaviy ta’lim jarayonida interaktiv metodlarni qo‘llash” I international scientific and practical conference “modern education and psychology facing complex problems: synergetic approach problems affecting personal development”, APRIL 15, 2025 159-161 bet

5. Tarasova I. M. Interfaol o‘qitish usullari tabiiy fanlarni o‘qitishda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish vositasi sifatida / / xalqaro eksperimental ta’lim jurnali. – 2015.

BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA BOSHQARUV KOMPETENTSIYALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISHNING INNOVATSION PEDAGOGIK OMILLARI

Dusnazarov U.X., GDPI katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda boshqaruv kompetensiyalarini shakllantirishning amaliy ahamiyati haqida so‘z boradi. Maqolada o‘quvchilarning ta’limini shakllantirish va rivojlantirishda o‘qituvchining o‘quv jarayonidagi roli, rahbariyat va ota-onalar bilan o‘zaro aloqada bo‘lish, shuningdek, kasbiy faoliyatda ko‘tarilish uchun samarali muloqot ko‘nikmalariga ega bo‘lish zarurligi ta’kidlangan. Ta’lim muassasalarida ta’lim tizimini boshqarish va rivojlantirish bilan bog‘liq muammolarni hal qilishning nazariy va amaliy masalalariga

bag‘ishlangan maqolada rahbarlar uchun zarur bo‘lgan ko‘nikma va bilimlar va bu bilimlarning o‘quv jarayoni va maqsadini qanday yaxshilashi haqida batafsil ma’lumot berilgan. Ta’lim muassasasida ta’lim sifatini oshirishga yordam berishdan iborat.

Kalit so‘zlar: boshqaruv, rahbar faoliyati, pedagogik bilim, ta’lim sifati, boshqaruv kompetensiyasi.

Abstract: this article talks about the practical importance of forming management competencies in the managemint in future teachers. In the article, the role of the teacher in the educational process in the formation and development of students’ education, interaction with management and parents, as well as acquiring effective communication skills for professional advancement necessity is emphasized. . The article, devoted to the theoretical and practical issues of solving problems related to the management and development of the educational system in educational institutions, details the skills and knowledge necessary for leaders and how this knowledge can improve the educational process and purpose. information is provided. It is to help improve the quality of education in an educational institution.

Key words: management, leader’s activity, pedagogical knowledge, quality of education, management competence.

Hozirgi zamon oliy ta’lim tizimi jamiyat va iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta’minlashda muhim o‘rin tutadi.Jahon miqiyosida ta ‘lim sohasidagi innovasion o‘zgarishlar bilim, ko‘nikma va kompetinsiylarni shakillantirish jarayonini qayta ko‘rib chiqishni talab qilmoqda.Shu jumladan ,boshqaruv kompetinsiyalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish oliy ta`lim muassasalarida pedagogik texnalogiyalarning yangi modellarini joriy etish bilan bogliq. Taqiqotning dolzarbligi shundaki ta`lim jaraynida boshqaruv kompetinsiyalarini rivojlantirishga yunaltirilgan innovatsion metodikalar va texnalogiyalardan samarali foydalanish, pedagoglarning kasbiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Bunday metodikalarga badiy pedagogika,teatr pedagogikasi,, vitagen texnalogiyalari, raqamli ta`lim platformalari va interaktiv o‘qitish usullari kirib, ular pedagogik jarayonni yanada samarali va jarayonga yunaltirilgan qilib shakillantirish imkonini beradi.Ushbu tadqiqot oliy ta`lim tizimida boshqaruv kompetinsiyalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning innovatsion omillarini aniqlash, o‘larni joriy etish mexanizimlarini tadqiq qilish va amaliyotga tatbiq etish buyicha tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

O‘quv rejasiga kiritilgan amaliy ishlar, diplom ishi yoki dissertatsiya ishlarini kiritish alohida ta’kidlangan.Oliy ta’limning asosiy vazifalaridan biri mutaxassisni o‘z-o‘zini rivojlantirishga yo‘naltirish, mustaqil ravishda bilimini oshirish, innovatsion faoliyatga ega ijodkor shaxsni shakllantirishdan iborat. , yetakchilik malakalarini egallash. Bunday vazifani bajarish uchun o‘qituvchining o‘quvchiga tayyor bilim berishda yagona narsa etishmayapti. Bunday yo‘l talabani o‘rganishning passiv iste’molchisiga aylantiradi. Biroq, bugungi kunda bizga bilimning passiv iste’molchisi emas, balki uni faol yaratuvchisi kerak. Natija shunday bo‘lishi kerakki, bo‘lajak mutaxassis har qanday nazariy va amaliy masalani ifodalashi, eng mos va to‘g‘ri natijalarini topa olishi, uni hal qilish yo‘llarini ilmiy yoki uslubiy jihatdan tahlil qila olishi, uning to‘g‘riligini isbotlashi kerak.

Ta’lim tizimidagi o‘zgarishlar ta’lim mazmuni bilan chambarchas bog‘liq. yangilanishlar, shuningdek, talabalar o‘qishini tashkil etishning yangi shakllari va

usullari haqida o‘ylashni talab qiladi. Shu ma’noda o‘quvchilarni yetakchilik malakasini egallashga qaratilgan ta’limni tashkil etish nafaqat muhim shakl, balki ta’lim jarayonining asosini tashkil etuvchi muhim bo‘limdir.Bularning barchasi o‘qitishning (qabul qilishning) zamonaviy usullarini egallashni o‘z ichiga oladi. O‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, har bir talabaining imkoniyatlari va salohiyatini hisobga olgan holda, jamoaviy ta’limdan individual ta’limga o‘tish. Bu jarayonni shunday tashkil etish kerakki, buning natijasida talaba yetakchilik malakasini egallasin va bu bilimlarni hayotga tadbiq etish qobiliyati, ko‘nikmasi va malakasi shakllansin .Bu tizimda ikkita asosiy funktsiyalari.Birinchidan, u talabalar va o‘qituvchilarning harakatchanligini ta’minlaydi va boshqaruv faoliyatiga o‘tishni soddalashtiradi.Ikkinchi – o‘quv va ilmiy faoliyatning barcha turlarini hisobga olgan holda talaba tomonidan amalga oshiriladigan ish hajmini aniq belgilab olib boshqaruv tizimiga tula qonli ishonch bilan harakat qila boshlaydi..

Pedagog kadrlar tayyorlashdagi murakkab muammolar orasida bo‘lajak o‘qituvchining etakchilik kompetensiyasini shakllantirish alohida o‘rin tutadi. Ayniqsa, ta’limni modernizatsiya qilish bilan bog‘liq islohotlarning hozirgi bosqichida kasbiy pedagogik faoliyatga moslashish muammosi yanada yaqqol namoyon bo‘lmoqda. U bo‘lajak o‘qituvchilarni amaliy, psixologik, uslubiy, tadqiqot turlari bilan boyitadi, shuningdek, o‘qituvchining etakchilik kompetensiyasini shakllantiradi. Etakchilik malakasi diagnostikasini professional shakllantirishning muhim xususiyatlariga diagnostik, kommunikativ, boshqaruv va loyihaviy tadqiqotlar guruhlarini kiritish kerak. Pedagogning kognitiv faoliyati ko‘p jihatdan o‘rganilayotgan narsalarning murakkabligi, dinamikasi, nostandartligi, ijtimoiy hodisalarni ajratib turuvchi chegaralarning ta’siri, ularning izlanishi, noaniqligi, kuzatishni nazarda tutuvchi, suhbatdoshning ichki dunyosini modellashtirish qobiliyati bilan belgilanadi. Zamonaviy oliy ta’lim kelajakdagi oliy ta’lim o‘qituvchilari oldiga yangi va turli vazifalarni qo‘yadi. Ular nafaqat talabalarga dars beradi, balki o‘quv dasturlarini boshqaradi, ta’lim sifatini baholaydi va oliy ta’lim muhitini rivojlantiradi. Bularning barchasi ulardan yuqori muloqot va boshqaruv qobiliyatlarini talab qiladi. Kommunikativ boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirish oliy ta’lim o‘qituvchilarini kasbiy tayyorlashning muhim elementidir. Bu ko‘nikmalar ularga ta’lim jarayonlarini samarali boshqarish, talabalarning sifatli ta’lim olishiga hissa qo‘shish va zamonaviy oliy ta’lim oldidagi qiyinchiliklarni yengib o‘tishga yordam beradi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning yetakchilik vakolatlarini rivojlantirish mexanizmlari amaliy yondashuv orqali kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil etishning uslubiy ta’minotini ishlab chiqishni talab qildi. O‘quv mashg‘ulotini uchta blokda qurish maqsadga muvofiqdir: axborot, o‘z-o‘zini anglash va amaliy. Oliy pedagogik ta’limning o‘ziga xosligini, madaniyat va ta’lim tizimi ahlidan, o‘qituvchidan doimiy ravishda yetakchilik qobiliyatini namoyon etish talabini bunday tushunish an’anaviy ta’lim tizimining mohiyatini izlash manbai bo‘lishi mumkin. Ta’lim muassasasi rahbarlarining boshqaruv kompetensiyasini rivojlantirish, o‘quv jarayoni va o‘quvchilarni yaxshiroq boshqarish, ta’lim muassasasini yanada rivojlantirish va o‘quvchilarga ilg‘or ta’lim tajribasini taqdim etish.Ta’lim muassasasi rahbarlari uchun bu zarur. Boshqaruv kompetensiyasi, o‘quv muhitini rivojlantirish,

o‘quvchilarni o‘zlashtirish va ta’lim sifatini yuqori darajada ta’minlash bo‘yicha yetarli bilim, malakali amaliyot va tajribaga ega bo‘lish. Boshqaruv kompetensiyasi o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish, mantiqiy, hissiy va ma’naviy rivojlanishiga ko‘maklashish, o‘quv jarayonini samarali tashkil etish qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Quyidagi muhim fikrlar ta’lim muassasasi rahbarlarining boshqaruv kompetensiyasi to‘g‘risida ma’lumot beradi:Boshqaruv kompetensiyasi ta’lim muassasasining rivojlanishiga va o‘quvchilarning rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Rahbarlar ushbu kompetensiyalarni rivojlantiradilar va o‘quvchilarning ijtimoiy va ma’naviy muhitda huquqiy va adolatli rivojlanishiga ta’sir qiladilar.

NATIJALAR

Ta’lim muassasalari rahbarlarining boshqaruv kompetensiyasini rivojlantirishda quyidagi muhim omillarni e’tiborga olish kerak:Pedagogik bilim va metodika: Rahbarlar ta’lim jarayonida o‘quvchilarni samarali o‘qitishni, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini tushunishni, darslarni o‘quv jarayonidan foydalangan holda o‘tkazishni bilishi kerak. Yangi ta’lim texnologiyalari. Bu ishlanmada pedagogik bilimlarga e’tibor berish, yangi ta’lim texnologiyalari bilan tanishish juda muhim.Yetakchilik va boshqaruv mahorati: Ta’lim muassasalarining boshqaruv organlari sifatida rahbarlar yetakchilik va boshqaruv ko‘nikmalariga ega bo‘lishi kerak. Ular o‘quvchilarning ehtiyojlarini, ularning jismoniy va ma’naviy rivojlanishini tushuna olishlari, jamiyatda ularning dastlabki bilimlarini rivojlantirish va o‘zlashtirishlariga yordam berishlari kerak.O‘quvchilar bilan munosabatlari: Sardorlar o‘quvchilar bilan samarali, ochiq va hamkorlikda ishlay olishlari kerak. O‘quvchilarni tushunish, ularning o‘zini ifoda etishini qo‘llab-quvvatlash, muammodan kelib chiqqan holda ularni ma’naviy va madaniy jihatdan qo‘llab-quvvatlash, mustaqil fikrlashga va muhokama qilishga o‘rgatish zarur.Ta’lim muassasasi rahbarlari uchun yetarli bilim, malakali amaliyotga ega bo‘lish zarur va boshqaruv kompetensiyasi, o‘quv muhitini rivojlantirish, talabalarni o‘zlashtirish va ta’lim sifatini yuqori darajada ta’minlash bo‘yicha tajriba. Boshqaruv kompetensiyasi o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish, mantiqiy, hissiy va ma’naviy rivojlanishiga yordam berish, ta’lim jarayonini samarali tashkil etish qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Quyidagi muhim fikrlar ta’lim muassasasi rahbarlarining boshqaruv kompetensiyasi to‘g‘risida ma’lumot beradi:Boshqaruv kompetensiyasi ta’lim muassasasining rivojlanishiga va o‘quvchilarning rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

MUHOKAMA

Rahbarlar ushbu kompetensiyalarni rivojlantiradilar va o‘quvchilarning ijtimoiy va ma’naviy muhitda huquqiy va adolatli rivojlanishiga ta’sir qiladilar. Ta’lim muassasalari rahbarlarining boshqaruv kompetensiyasini rivojlantirishda quyidagi muhim omillarni e’tiborga olish lozim:Pedagogik bilim va metodika:Rahbarlar o‘quvchilarni ta’lim jarayonida samarali o‘qitishni, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini tushunishni, darslarni o‘quv-uslubiy texnologiyalardan foydalangan holda o‘tkazishni bilishi kerak. Yangi ta’lim texnologiyalari. Pedagogik bilimlarga e’tibor berish, yangi ta’lim texnologiyalari bilan tanishish bu taraqqiyotda katta ahamiyatga ega.Yetakchilik va boshqaruv mahorati:Ta’lim muassasalarining boshqaruv organlari sifatida rahbarlar yetakchilik va boshqaruv ko‘nikmalariga ega bo‘lishi kerak. Ular o‘quvchilarning ehtiyojlarini,

ularning jismoniy va ma’naviy rivojlanishini tushuna olishlari, jamiyatda ularning boshlang‘ich bilimlarini rivojlantirish va o‘zlashtirishlariga yordam berishlari kerak.O‘quvchilar bilan munosabatlari:Rahbarlar o‘quvchilar bilan samarali, ochiq va hamkorlikda ishlay olishlari kerak. Talabalarni tushunish, ularning o‘zini ifoda etishini qo‘llab-quvvatlash,muammodan kelib chiqqan holda ularni ma’naviy va madaniy jihatdan qo‘llab-quvvatlash, mustaqil fikr yuritishga va muhokama qilishga o‘rgatish.

Tadbirlar va loyihalarni boshqarish: Rahbarlar o‘z tashkilotidagi tadbirlar va loyihalarni samarali boshqarish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi kerak. Bu resurslardan unumli foydalanish, maqsadlarni aniq belgilash va amalga oshirish bilan bog‘liq.

XULOSA

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, bo‘lajak pedagoglarning boshqaruv malakalarini rivojlantirish kelajakni yo‘naltirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu harakatlar, birinchi navbatda, ta’lim muassasasi rahbarlarining boshqaruv malakasini rivojlantirishga yordam beradi va yuqori malakali talabalarni tayyorlashda muhim o‘rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim Tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5349-son Farmoni
2. Tojiyev M. Mamadaliyev K. Xurramov A. Rivojlangan xorijiy mamlakatlar oliy ta’lim tizimini rivojlantirish, . Oliy ta’lim taraqqiyoti Istiqbollari: to‘plam N-3. Toshkent 2015. 52-b.
3. Hamidova, M., Karimova, S. Ta’lim Boshqaruvi va Menejmenti. Toshkent: O‘qituvchi.2021
4. Qizi, S. A. A. Content, form and means of formation of basic competences in Primary school students. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(10), 1494-1497.2021
5. Qizi Suvonqulova, A. A. BOSHLANG’İCH SİNF O‘QUVCHİLARİDA TAYANCH KOMPETENSİYALARNİ SHAKLLANTİRİSHNİNG İLMİY-NAZARİY ASOSLARİ. Педагогика и психология в современном мире: теоретические и Практические исследования, 1(10), 7-9.2022

ФОРМИРОВАНИЕ НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ ДЕТЕЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СЕМЕЙНЫХ ТРАДИЦИЙ

Хидирова Л.С., МавляноваР.М.,
преподаватели кафедры общей педагогики Худжандский государственный университет им. академика Б.Гафурова

Аннотация: В современном обществе идет процесс переосмысления общечеловеческих ценностей, традиций, обычаев и обрядов. Это, прежде всего, связано с ростом самосознания, со стремлением возродить наиболее эффективные формы и методы воспитания. В решение данной проблемы немаловажное место отводится семье, где представлены широкие возможности использования семейных традиций в нравственном воспитании, вообще, в формировании отдельных нравственных качеств детей, в частности.

Ключевые слова: использование семейных традиций, воспитание детей, формирование нравственных качеств, семья, «потребность внимания», потребность признания , родители, ребенок, воспитание трудолюбия.

Annotation: In modern society, there is a process of rethinking of human values, traditions, customs and rituals. This is first of all due to the growth of self-consciousness, the desire to revive the most effective forms and methods of education. The solution to this problem the important place given to the family, where a wide possibility of using of family traditions in moral education, in general, the formation of individual moral qualities of children, in particular.

Keywords: Use of family traditions, education of children, the formation of moral qualities, the family, "need attention", the need for recognition, parents, child, education of diligence.

Воспитание нравственных качеств с помощью народных традиций, обычаев очень сложный и длительный процесс. Использование в воспитании детей лучших народных традиций и обычаев в соответствии с задачами и условиями современного общества весьма положительно влияет на нравственное развитие личности. Задачи нравственного воспитания, его содержание тесно связаны с проблемами общественного строя. Общечеловеческая мораль возникла, прежде всего, в семье, в условиях семейной жизни, в труде, в повседневной жизни.

Наш народ, как и другие народы мира, на основе духовного наследия создал эффективные пути и формы воспитания молодежи. Одна из них – «потребность внимания», которая означает получение высокой оценки личностью за свои действия и дела со стороны, окружающих. Выполняя определенную работу, каждый человек оценивает себя с точки зрения окружающих, хочет быть в центре внимания, вообще, и семьи, в частности. Это является социальной сущностью и потребностью каждого человека и служит основным фактором развития. Это характерная черта каждого, и ее можно увидеть в деятельности (действии) личности (ребенка). Результаты проведенных наблюдений показывают, что основной фактор «потребности внимания» - это потребность взаимного отношения. Это можно увидеть, когда ребенок достигает 6-месячного возраста. Он стремится к положительным эмоциональным отношениям, потребность в которых с ростом ребенка увеличивается. Ребенку хочется, чтобы взрослые оценивали каждый его поступок (деятельность). Особенно такие поощрительные слова, как «молодец», «очень хорошо», «прекрасно», способствующие активизации его деятельности. Эта особенность свойственна каждому человеку, и ее можно видеть в каждой деятельности детей. В этом процессе у ребенка будет формироваться нравственное качество как средство самовоспитания.

Потребность в признании как составной части социального совершеннолетия личности необходимо формировать у ребенка уже с младенческих лет. Наши наблюдения в семье показали, что основным фактором потребности в признании является потребность в общении. Такая потребность отмечается у детей с шестимесячного возраста, когда они пытаются с взрослыми в положительные чувственные контакты. Принимая

во внимание этот факт, можно утверждать, что обучение правильному использованию предметов с младенчества способствует начальному формированию норм нравственных качеств. Начиная с этого времени, у ребенка появляется потребность быть признанным взрослыми. Ребенок на свои призывы «Смотрите, я ем!», «Смотрите, как я делаю!» стремиться услышать ответы: «Правильно!», «Очень хорошо!»

Наши наблюдения показали, чтобы вызвать у взрослых расположение к себе, ребенок преодолевает даже страх и сильную боль.

Потребность привлечения внимания взрослых к себе постепенно начинает занимать свое место среди других потребностей ребенка. Для ребенка отношение взрослых к нему становиться причиной его социальной активности. И наоборот, при отрицательном отношении ребенок чувствует себя неуютно, начинает скрывать свои чувства от взрослых.

При достижении ребенком садовского возраста (4-5 лет) его потребности быть признанным качественно изменяются. Потребность признания взрослыми, оказывающими помощь в формировании нравственных качеств, чувство коллективизма положительно влияют на его отношения со своими сверстниками, на его общее самочувствие, повышает активность. Если взрослые поддержат потребности в признании у детей, то они перейдут к взаимопомощи и соревнованию между собой. Следовательно, при достижении ребенком 4-5 летнего возраста усложнение потребности в признании в его социальном развитии является основным поворотным пунктом.

Для детей 4-5 лет лишение контактирования со своими друзьями является страшным наказанием. Ребенок находится среди своих сверстников, поэтому его индивидуальное развитие невозможно изучить без знания живущих с ним сверстников и их взаимоотношений. Поскольку именно характер этих отношений и место, занимаемое ребенком среди других, в определенной мере определяют его развитие, оказывают ощутимое влияние. Потребность познания сразу бросается в глаза: с одной стороны, ребенок стремится «быть похожим на других», с другой – стремится «быть лучше других». Стремление ребенка быть похожим на всех свидетельствует о развитии потребности в признании и помогает ему занимать среднее положение среди своих сверстников. Однако он стремится быть и лучше других. Это для него является основой для развития потребности признания, т.к. стремясь быть лучше других, он стремится к чему-то, он ставит перед собой определенную цель и пытается достичь ее. В целях определения путей формирования потребности признания в этом возрасте организовали наблюдение за 2-семьями в Согдийской области - Спетаменский район. В процессе наблюдения в каждой семье мы организовали индивидуальную беседу с детьми 4-5 лет. Беседа была проведена на основе нижеследующих вопросов.

1. С кем тебе нравится играть?
2. Любят ли друзья (подруги) играть с тобой?
3. В игре ты всегда хочешь играть основную роль?

4. Почему тебе часто дают (или не дают) основные роли?

В ответах детей наблюдается установление между ними в большинстве случаев отношений дружбы или подчиненности. Ребенок с сильным характером может выразить свою потребность, свое требование. Ребенок же с более слабым характером, безусловно подчиняется. Его потребности и требования в большинстве случаев остаются скрытыми. Некоторые же дети, используя отдельные хорошо развитые качества, пытаются добиться у своих сверстников не признания, а лидерства. Такая дружба, разумеется, имеет крайне низкое воспитательное значение. Если ребенок постоянно верховодит среди своих сверстников, иногда не испытывает поражения, не уступает свое место другому в необходимых случаях, не может наладить отношения со своими товарищами, то в этом случае у него появляются такие отрицательные качества, как эгоизм, пренебрежительное отношение к другим, претензии на всезнайство и другие негативные черты характера.

У ребенка, привыкшего к подчинению, появляются такие черты характера, как пассивность, не умение открыто выражать свои потребности, скованность, безынициативность.

Как известно, игра - основная деятельность детей дошкольного возраста. В целях выявления у детей уровня потребности в признании мы провели исследование, которое состояло из трех этапов. На первом этапе детям были предложены разнообразные сюжетно-ролевые игры. Основные и второстепенные роли были показаны отдельно и распределены между детьми. Они играли по сюжету.

На втором этапе роли были распределены по рекомендации детей.

На третьем этапе роли были распределены по выбору самих детей. В этом случаи каждый ребенок был посажен за определенный стол и перед ним положены картинки с изображением сюжетных ролей и драматических игр. Ребенку нужно было выбрать роль для себя и рекомендовать других для остальных ролей. Результаты наблюдения показали, что большинство детей для себя хотели выбрать основные роли, но они скрывали это от окружающих. Если ребенок занимал среди своих сверстников более высокое положение, то он открыто выражал свое желание быть главным. В это поведение ребенка стало обнаруживаться стремление занимать верховенствующее положение среди других детей.

Неправильное формирование потребности в признании может явиться причиной неверной самооценки ребенка, в результате чего между детьми могут возникнуть различные трения, ненависть, ложь, ябедничество.Родители должны уделять особое внимание правильному формированию этой потребности, постоянно вести работу в этом направлении.

Особое место в воспитании у детей нравственных качеств занимает домашний труд, вернее «подручный труд» в доме. «Подручный труд считается одним из средств приобщения детей к труду и развития их активности. Воспитание трудолюбия у своих детей в семье считалось

родительским долгом и его претворяли в практическую жизнь, в результате чего этот вид труда в семье стал традиционным.

Ребенок в семье знакомится с условиями труда, способом его выполнения. В этих условиях ребенок взрослеет, растет. Он узнает цену труду, утверждается в мысли, что без труда невозможно прожить. Дети, начиная с 3-4 лет, постепенно начинают привлекаться к подручному труду. Шаг за шагом труд начинают усложнять.

В жизни нашего народа накоплен большой опыт в привлечении детей к подручным работам в семье. Выполняемые детьми работы были разнообразными по виду, объему, соответствовали их физическим, возрастным и психическим возможностям. Мальчики в основном помогали рубить дрова, носить воду, очищать от снега двор, крышу дома, ухаживать за домашним скотом, поддерживать чистоту в хлеву, овчарне, ухаживать за деревьями, а также в работах по сельскому хозяйству в основной деятельности взрослых мужчин: в садоводстве, животноводстве, ремесленничестве. Девочки помогали взрослым в основном в домашнем труде: убираться, подметать двор, мыть посуду, стелить и убирать постель, доить корову, готовить пищу, печь лепешки, ухаживать за гусеницами шелкопряда, шить, вышивать, молотить и т.п., а также участвовали в сельскохозяйственных работах.

Воспитание трудолюбия в семье, являющегося основной частью нравственных качеств, организуется и проводится, начиная с 6-7 лет. Под руководством взрослых дети самостоятельно учатся шить, выполнять ручную работу. Такая работа осуществляется один раз в неделю и строго по графику, на первых занятиях детей следует обучать пришивать пуговицы, ставить маленькие заплатки. Подобные занятия постепенно усложняются. Обучать шитью следует не только девочек, но и мальчиков.

Как показали наши опытные исследования, проводимые занятия не должны превышать 15-20 минут, а запланированная работа должна проводиться в намеченное время. В противном случае длительное занятие одним видом работы утомит ребенка, и в последующем он может отказаться от ее выполнения. Следовательно, несмотря на заинтересованность ребенка в подручном труде, эту работу необходимо начинать и заканчивать строго в определенное время. Для предстоящей, выполняемой детьми работы заранее все должно быть подготовлено. Используемые ими предметы должны быть почищены, поглажены. Дети должны работать только с чистыми предметами – они приучаются к опрятности. Если ребенку дать грязный, наглаженный лоскут материи и предложить ему шить, то у него пропадет всякая охота работать. Большое значение при обучении подручному труду имеют различного рода упражнения. Взрослые в процессе обучения подручному труду должны отвечать простыми, доступными, ясными словами. На заданные ими вопросы давать первоначальные сведения о шитье одежды, хлопке, хлопковых заводах, ткацких фабриках. Рассказывая о значении труда

хлопкоробов, ткачих и швей, необходимо возбудить у них интерес к этим профессиям.

Приготовление пищи в семье считается одним из важных видов работы. Этот вид работы предполагает разнообразный детский подручный труд. Кроме того, привлечение ребенка к приготовлению пищи занимает важное место в обучении подручному труду. Первоначально обучение нужно начинать с простого – с очистки овощей, их мытья. Добавление в готовящуюся пищи очищенной картошки или моркови, участие самих детей в процессе приготовления пищи доставляет им большую радость. Видя результаты своего труда, ребенок испытывает удовлетворение и по завершении проученного ему дела, просит старших дать ему еще какую-нибудь работу. В этих случаях мать должна расширить, усложнить, поручаемую ребенку работу. В процессе приготовления пищи, как правило, желает получить как можно как можно больше информации об овощах и задает множество вопросов. Мать, обучая детей подручному труду, должна терпеливо давать конкретные, краткие, ясные, понятные для детей ответы. Она должна рассказать ребенку, где, как и кто выращивает овощи. Наряду с этим, она должна дать ему сведения об используемых в кулинарии продуктах, таких как: рис, мука, масло, мясо и т.п., о способах их приготовления.

Кухня - это лаборатория приготовления пищи. Поэтому здесь должны царить чистота и порядок. В этом пример должна показать мать. Она должна показать ребенку, как мыть, чистить, складывать посуду, объяснить значение чистоты и порядка.

В заготовке дров в семье вместе со взрослыми могут принимать участие и дети 4-7 лет. Их необходимо познакомить с такими инструментами, как топор, молоток, пила и т.п. однако самостоятельно пользоваться этими инструментами детям не рекомендуется. Им можно поручить лишь перенести и сложить уже готовые дрова.

Кроме этого, дети выполняют и некоторые другие работы по хозяйству. Они перед завтраком, обедом и ужином, помогают матери, расстилают скатерть, приносят ложки и вилки, тарелки с хлебом. Накрыв стол, все члены семьи садятся за стол на свои места и в точно определенное время все одновременно принимаются за прием пищи.

Другой вид подручного труда в семье - это ухаживание за растениями и домашними животными. Родители должны познакомить детей с растениями и домашними животными, обучить ухаживать за ними, что будет способствовать воспитанию у них интереса к сельскохозяйственным работам.

Познакомившись со многими семьями, мы убедились в том, что дети знакомы с сельскохозяйственным трудом, видят работу своих родителей в этой отрасли и сами обучаются ей. Они ухаживают за саженцами, собирают фрукты, смотрят за курами и кроликами.

Во многих дворах растут овощи, цветы, деревья. Родители приучают детей ухаживать за ними. Дети под руководством взрослых пропалывают грядки овощей. Родители наблюдают, дают оценку её качеству.

Ребёнок стремится выполнить порученную работу хорошо, освободиться из под опеки взрослых и выполнять её в дальнейшем самостоятельно, чтобы получить признание у взрослых. Дома дети также поливают цветы, подметают двор.

Здесь целесообразно познакомиться с прекрасной постановкой работы по привлечению детей к сельскохозяйственному труду в отдельных семьях. Многие умудренные жизнью люди могут рассказать о своей работе, о трудовой деятельности передовых людей, о работе тружеников колхозов и деканских хозяйств. Это оказывает большое влияние на повышение интереса к труду детей.

Из вышеизложенного становится ясным, что жизнь семьи, труд, ставший традиционным, составляют смысл деятельности ребёнка. Ребёнок в своей игре, нарисованных рисунках отражает впечатления, полученные им в жизни, семье. Можно сделать вывод, что в семье родители для ребёнка должны быть во всех отношениях примером, рассказывать обо всех своих делах, иметь авторитет перед ним, оказывать положительное влияние, уметь сдерживать себя, наглядно воплощать в себе простые человеческие достоинства, поскольку своим поведением они оказывают влияние на ребёнка.

Литературы:

1. Васильцева З.П. Мудрые заповеди народной педагогики. (Заметки журналиста) – М.: Педагогика, 1988. – 160 с.
2. Воспитание дошкольника в семье: Вопросы теории и методики/Под ред. Т.А.Марковой. – М.: Педагогика , 1979. – 191 с.
3. Воспитательный потенциал многодетной семьи. Формирование нравственной направленности личности школьника. – Ташкент, 1991, - 56 с.
4. Каримова М.К. Модар чи гунна – фарзанд намуна. – Худжанд, 1998. -48 с. (на таджикском языке).

INKLYUZIV UZLUKSIZ TA’LIM MUHITIDA O‘QUVCHILARNING PSIXOLOGIK MOSLASHUVINI TA’MINLASH: PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI

Abdullayeva Y.M.,Navoiy davlat universiteti
“Pedagogika” kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail:abdullayevayulduz2004@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada inklyuziv uzluksiz ta’lim muhitida o‘quvchilarning psixologik moslashuvini ta’minlashning pedagogik-psixologik asoslari tahlil qilingan. Psixologik moslashuv tushunchasi, uning o‘quv jarayonidagi ahamiyati, shuningdek, samarali yondashuvlar, xalqaro tajribalar asosida ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, O‘zbekiston tajribasi ham tahlil qilinib, ta’lim ishtirokchilarining psixologik farovonligini ta’minlash bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar. inklyuziv ta’lim, psixologik moslashuv, uzluksiz ta’lim, pedagogik

yondashuv, xalqaro tajriba.

Аннотация. В данной статье проанализированы психолого-педагогические основы обеспечения психологической адаптации учащихся в инклюзивной непрерывной образовательной среде. Рассматриваются понятие психологической адаптации, её значение в образовательном процессе, а также эффективные подходы и международный опыт. Также изучен опыт Узбекистана и даны рекомендации по обеспечению психологического благополучия участников образовательного процесса.

Ключевые слова. инклюзивное образование, психологическая адаптация, непрерывное образование, педагогические подходы, международный опыт.

Annotation. This article analyzes the pedagogical and psychological foundations of ensuring students’ psychological adaptation in an inclusive lifelong learning environment. The concept of psychological adaptation, its importance in the learning process, effective strategies, and international practices are examined. The experience of Uzbekistan is also reviewed, with recommendations provided for ensuring the psychological well-being of all educational participants.

Key words: inclusive education, psychological adaptation, lifelong learning, pedagogical approaches, international experience.

KIRISH

Hozirgi ta’lim tizimida asosiy ustuvor yo‘nalishlardan biri bu inklyuziv ta’limni keng joriy etish orqali ta’limning uzluksizligini va universalligini ta’minlashdir. Inklyuziv ta’lim ijtimoiy tenglik, ta’limga erkin kirish va har bir shaxsning imkoniyatlarini inobatga olgan holda rivojlantirishni ko‘zda tutadi. Shu bilan birga, bu jarayon ta’lim ishtirokchilarining, ayniqsa, o‘qituvchi va o‘quvchilarning psixologik moslashuviga yuqori talablar qo‘yadi.

Inklyuziv ta’lim - bu nogironligi bor, ijtimoiy noqulay sharoitda yashovchi yoki o‘ziga xos ehtiyojlarga ega bo‘lgan bolalarni umumiy ta’lim muassasalarida ta’lim olishini ta’minlashga qaratilgan tizimdir. UNESCO (2009) ta’rifiga ko‘ra, inklyuziv ta’lim bu “barqaror, adolatli va sifatli ta’limga barcha uchun imkon yaratadigan tizim”dir. Uzluksiz ta’lim esa, insonning butun hayoti davomida ta’lim olishini, bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarni izchil rivojlantirishini anglatadi. Inklyuziv ta’lim bu tizimda shaxsiylashtirilgan yondashuv va har bir shaxsning o‘ziga xos psixologik ehtiyojlarini qondirish orqali uzluksizlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. O‘quvchilarning psixologik moslashuvi — bu o‘quv jarayoniga, sinf jamoasiga, pedagogik talablar va kommunikatsion muhitga muvofiqlashuvi jarayonidir. Bu ayniqsa, inklyuziv muhitda ta’lim olayotgan o‘quvchilar uchun muhim, chunki ular ko‘pincha turli ijtimoiy-pedagogik muammolarga duch keladilar. Tadqiqotlar misoli: Rossiyalik psixolog L.V. Vygotskiy tomonidan ilgari surilgan proksimal rivojlanish zonasi nazariyasi inklyuziv ta’limda o‘quvchilarga ko‘rsatmalar va ijtimoiy yordam asosida o‘z potensialiga erishish imkonini beradi. Shu tarzda o‘quvchilar nafaqat bilimlarni o‘zlashtiradi, balki ijtimoiy-psixologik jihatdan moslashadi. Individual yondashuv: Har bir o‘quvchining psixologik va pedagogik xususiyatlariga mos keladigan ta’lim strategiyalarini ishlab chiqish samaradorlikni oshiradi. Bu yondashuv Gollandiyada keng qo‘llaniladi, u yerda har bir inklyuziv o‘quvchiga "ta’lim murabbiyi" biriktiriladi. Kognitiv-emotsional qo‘llab-quvvatlash: O‘quvchilarda o‘ziga ishonch, motivatsiya va ijtimoiy faollikni shakllantirishga qaratilgan psixologik dasturlar samarali natija beradi. Finlyandiyada bu borada

"Kiva" dasturi ijobiy natijalar ko‘rsatgan. Hamkorlik muhitini yaratish: Oila, maktab va jamiyat o‘rtasida uzviy hamkorlik orqali ijtimoiy qo‘llab-quvvatlov mexanizmini shakllantirish. Kanadadagi Toronto maktab kengashlarida bu model muvaffaqiyatli tatbiq etilgan.

- Finlyandiya: Inson salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan tizim. Har bir bolaning psixologik holati doimiy kuzatuvda bo‘ladi. Psixologlar va ijtimoiy pedagoglar maktabdagi jamoaning muhim a’zolari sifatida qatnashadilar.

- AQSh: IDEA (Individuals with Disabilities Education Act) qonuni orqali har bir nogiron bolaga moslashtirilgan ta’lim rejalari tuziladi. Bu rejalarda bolalarning psixologik holati va ijtimoiy moslashuvi asosiy o‘rin egallaydi.

- Yaponiya: Har bir bolaning ehtiyojini hisobga olgan holda sinf ichidagi "sinf do‘sti" tizimi joriy qilingan bo‘lib, bu orqali ijtimoiy adaptatsiya muammolari kamaytiriladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 4-dekabrdagi PQ–4910-sonli qaroriga muvofiq, inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirish bo‘yicha huquqiy asoslar yaratildi. Maktablarda psixolog shtatlarining joriy etilishi, logoped va defektologlar bilan ta’minlash orqali o‘quvchilarning psixologik holatini nazorat qilish kuchaymoqda.

Shuningdek, Toshkentdagi 202-maktab va Andijondagi 5-sonli maktablar bazasida inklyuziv sinflar ochilib, u yerda psixologik xizmat ko‘rsatish sifati o‘rganilmoqda. Bu tajriba asosida hududiy psixologik markazlar faoliyati yo‘lga qo‘yilmoqda.

Inklyuziv uzluksiz ta’limda o‘quvchilarning psixologik moslashuvini ta’minlash — bu nafaqat pedagogik, balki murakkab psixologik jarayon. Uni samarali tashkil etish uchun:

- Pedagoglarning psixologik tayyorgarligini oshirish;
- Inklyuziv guruhlar uchun maxsus diagnostika va monitoring tizimlarini joriy etish;
- Ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlikni kuchaytirish;
- Xalqaro tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish zarur.

XULOSA

Inklyuzivlik faqat nogiron bolalarni qo‘shish emas, balki har bir bola o‘zini tushunilgan va qadrlangan his qiladigan muhit yaratishdir. Bu esa psixologik moslashuv va ta’lim samaradorligining kalitidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. UNESCO (2009). Policy Guidelines on Inclusion in Education.
2. Vygotsky, L.S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes.
3. Booth, T., & Ainscow, M. (2011). The Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools.
4. Finnish National Board of Education (2020). Inclusive Education in Finland.
5. IDEA - Individuals with Disabilities Education Act (USA, 2004).
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4910-sonli qarori (2020).

7. Toronto District School Board Reports (Canada).
8. Yaponiya Ta’lim vazirligi hisobotlari.

O‘QUVCHILARNI TA’LIM OLISHGA QIZIQTIRISHDA INTERFAOL METODLARNING AHAMIYATI

Daminov O.A.,
GDPI Aniq fanlar kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: mazkur maqolada interfaol ta’lim metodlarining o‘quvchilarni ta’lim olishga qiziqtirishdagi roli, ularning didaktik va psixologik asoslari hamda o‘quv jarayoniga ta’siri nazariy va amaliy jihatdan yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida ta’lim samaradorligini oshirish usullari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: interfaol ta’lim, metodlar, qiziqish, didaktika, psixologiya, ta’lim samaradorligi, pedagogik texnologiyalar, zamonaviy ta’lim.

Abstract: This article discusses the role of interactive teaching methods in motivating students to learn, their didactic and psychological foundations, and their impact on the learning process from a theoretical and practical perspective. It also analyzes methods for increasing the effectiveness of education based on modern pedagogical technologies.

Keywords: Interactive learning, methods, interest, didactics, psychology, educational effectiveness, pedagogical technologies, modern education.

Ta’lim, bilimlar sohasi sifatida hamda ijtimoiy amaliyot sifatida, jahon miqyosida rivojlanishning umumiy tendensiyalari va qonuniyatlariga muvofiq tarzda taraqqiy etadi. Shuning uchun ham zamonaviy pedagogning asosiy vazifalaridan biri — xorijiy mamlakatlar tajribasini o‘rganish, uni ilmiy jihatdan tahlil qilish, ilg‘or g‘oyalarni milliy ta’lim tizimiga mos holda joriy etishdir. Xususan, pedagog har bir o‘quv sharoitiga mos, samarali va ongli ravishda tanlab olingan yondashuvni qo‘llashi, darsning maqsad va mazmuniga eng muvofiq metodikani aniqlashi lozim. Bu esa bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘zlashtirish jarayonida tasodifiylikka yo‘l qo‘ymasdan, ta’lim sifatini boshqarishning izchil mexanizmini ta’minlaydi.

Bugungi kunda bo‘lajak pedagoglarning kasbiy shakllanish jarayonini izchil, tizimli, uzviy va maqsadli tashkil etish, ularni nafaqat bilim egasi, balki jamiyatning faol a’zosi sifatida kamol toptirish muhim strategik vazifalardan biri sanaladi. Pedagogik nazariyada bu holat kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishning uzluksizligini taqozo etadi, bu esa “shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv” tamoyiliga asoslanadi[1].

Ayniqsa, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, internet resurslarining kengayib borayotgani va zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ta’lim-tarbiyaga tatbiq etilayotgani natijasida o‘quv jarayonida tub o‘zgarishlar yuz bermoqda. Masalan, 2023-yilgi O‘zbekiston Respublikasi Maktab va maktabgacha ta`lim vazirligi hisobotiga ko‘ra, umumta’lim muassasalarining 68 foizida interfaol metodlar asosida dars o‘tilishi kuzatilgan[3]. Bu esa o‘quvchini ta’lim jarayonining markaziga qo‘ygan holda, uning faolligi va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Jamiyat taraqqiyoti doimiy harakatda bo‘lgan ijtimoiy-huquqiy va madaniy jarayonlar bilan bog‘liq. Shu bois, zamonaviy o‘qituvchi o‘z faoliyatida ilg‘or

pedagogik texnologiyalarni dars jarayoniga muntazam tatbiq etib borishi zarur. Ayniqsa, ta’lim-tarbiyani uyg‘un holda olib borish, o‘quvchining ijtimoiy faolligini, kasbiy va shaxsiy kamolotini shakllantirishda muhim vositaga aylanadi.

Ma’lumki, pedagogika — bu tarbiya jarayonining mohiyatini ochib beruvchi, uning qonuniyatlarini o‘rganuvchi fan bo‘lib, inson manfaatlari nuqtai nazaridan ta’lim va tarbiyaning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu fan yordami bilan o‘quv-tarbiya jarayonida yuzaga keladigan turli muammolarni chuqur tahlil qilish, samarali yechimlarni aniqlash imkoniyati yuzaga keladi. Shuningdek, nafaqat ilg‘or tajribaga ega pedagog-murabbiylarning, balki amaliyotda faoliyat yuritayotgan oddiy o‘qituvchilarning tajribasini ham tizimli ravishda o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tajriba o‘rganish jarayoni orqali mavjud yutuqlar va muammolar tahlil qilinadi, bu esa ta’lim jarayonini takomillashtirish uchun zarur asos bo‘lib xizmat qiladi. Bu borada kuzatish, intervyu, anketalashtirish, o‘quvchilarning yozma va og‘zaki ishlari, shuningdek, ijodiy yondashuvlarni aniqlovchi amaliy topshiriqlar va pedagogik hujjatlar tahlili kabi empirik tadqiqot metodlari keng qo‘llaniladi.

O‘qituvchi va o‘quvchi dars jarayonida o‘zaro hamkorlikda, belgilangan maqsaddan aniq natijaga erishishga yo‘naltirilgan texnologiyalarni tanlashda muhim rol o‘ynaydi.

Tanlanadigan ta’lim texnologiyasi o‘quvchilarning bilim saviyasi, guruhning psixologik xususiyatlari, mavjud moddiy-texnik sharoitlar hamda fanning mazmunidan kelib chiqqan holda aniqlanadi. Masalan, ma’lumotni vizual tarzda yetkazish uchun film va videoroliklar, didaktik materiallar, chizmalar, plakatlar, adabiyotlar yoki zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish mumkin. Bu esa ta’lim jarayonini yanada boyitib, o‘quvchilarda mustaqil fikrlash va amaliyotga yo‘naltirilgan yondashuvni shakllantirish imkonini beradi.

O‘qitish jarayonini samarali tashkil etish uchun pedagog tomonidan uni puxta rejalashtirish zarur. Bu rejalashtirishda o‘quv predmetining mazmuni, o‘tiladigan darsning joyi va mavjud sharoitlari, shuningdek, eng muhimi — o‘quvchilarning individual imkoniyatlari va ehtiyojlari inobatga olinishi lozim. Shuningdek, o‘quvchilarning faol hamkorlikdagi ishtirokini ta’minlaydigan usullar tanlanishi muhim ahamiyatga ega. Zero, ta’lim jarayoni shunchaki bilim berish emas, balki o‘quvchini faol ishtirokchiga aylantirish, uni markaziy subyekt sifatida rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak.

So‘nggi yillarda innovatsion, pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o‘quv jarayonida qo‘llashga bo‘lgan qiziqish sezilarli darajada ortib bormoqda. Bunday holatning asosiy sababi — an’anaviy ta’lim tizimi o‘quvchilarni, asosan, tayyor bilimlarni yod olishga yo‘naltirgan bo‘lsa, zamonaviy pedagogik yondashuvlar esa o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, izlanishi, tahlil qilishi va natijada xulosa chiqarish malakasini shakllantirishga qaratilganidir.

Innovatsion texnologiyalarni ta’limga tatbiq etish orqali o‘quvchilar nafaqat bilim egallaydilar, balki mustaqil ravishda o‘rganilgan ma’lumotlar asosida muammoni tahlil qilish va kreativ yondashuv orqali uni hal qilish ko‘nikmasini ham egallaydilar. Shu bois, pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlarning o‘zaro uyg‘unligi o‘quvchilarda zamonaviy bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarni

shakllantirishda muhim o‘rin tutadi[2]. Bu esa ta’lim sifatining oshishiga va o‘quvchilarning faol intellektual rivojlanishiga zamin yaratadi.

Interfaol metodlar — bu faqatgina ma’lumot yetkazish emas, balki o‘quvchini o‘qituvchining teng hamkori sifatida jalb etuvchi, o‘rganish jarayonini faol, ijodiy va muloqotga asoslangan shaklda tashkil qiluvchi yondashuvdir. Bu metodlar orqali o‘quvchilar mustaqil fikrlash, analitik tahlil, muammo yechish va ijodiy yondashuv kabi ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Ta’lim jarayonida passiv emas, balki faol ishtirokchiga aylanadi, o‘zlashtirish darajasi ortadi va guruhda ishlash, fikr almashish kabi kommunikativ ko‘nikmalar shakllanadi.

Psixolog A. N. Leontyev va L. S. Vygotskiylar fikricha, bola faoliyat orqali rivojlanadi. Interfaol metodlar aynan shu faoliyatni ta’minlaydi. Didaktik nuqtayi nazardan esa, bunday metodlar quyidagi tamoyillarga asoslanadi: faollik, muloqot, refleksiya va konstruktivlik.

Quyidagi interfaol usullar ayniqsa samarali sanaladi: “Aqliy hujum”, “Insert”, “Rol o‘ynash”, “Klaster”, “Bahs-munozara”. Bu usullar nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki o‘quvchilarni ta’lim jarayoniga qiziqtiradi va ularda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, interfaol metodlardan foydalangan guruhlarda o‘quvchilar bilim darajasi 30–40% ga yuqoriroq bo‘ladi[4]. Shuningdek, bu metodlar o‘quvchilar orasida ijtimoiy moslashuvchanlik, o‘z fikrini asoslab bera olish va jamoaviy ishlash salohiyatini oshiradi.

Ilmiy tadqiqotlarda interfaol metodlar orqali o‘qitilayotgan o‘quvchilarda bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirish, o‘z fikrini erkin ifoda etish, tahlil qilish va yechim ishlab chiqish kabi ko‘nikmalarning rivojlanishi qayd etilgan.

Bunday pedagogik hamkorlik quyidagi afzalliklarga ega: o‘quvchining dars davomida befarq bo‘lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etishi; o‘quvchilarning fanga va bilim olishga bo‘lgan qiziqishlarini doimiy rag‘batlantirishi; o‘quvchining har bir topshiriqqa ijodiy yondashib, o‘z nuqtayi nazarini asosli tarzda ifodalashga o‘rgatishi.

Xulosa qilib aytganda, interfaol metodlar o‘quvchilarning shaxsiy faolligini, mustaqil fikrlashini, kommunikativ va ijodiy salohiyatini oshirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Pedagogik jarayonda ushbu metodlardan samarali foydalanish orqali ta’lim sifati va natijadorligini sezilarli darajada oshirish mumkin. Ayniqsa, o‘quvchilarni qobiliyatlarini rivojlantirishga, raqobatbardosh, yetuk mutaxassis bo‘lishlariga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedova, M. T. Pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, 2022. – B. 27–31.

2. Xolmatova, N. Sh. Pedagogik texnologiyalar va ularni dars jarayonida qo‘llash samaradorligi // Pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent: TDPU, 2021. – B. 45–49.

3. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirlig. 2023-yilgi umumta’lim muassasalari faoliyati to‘g‘risidagi statistik hisobot. – Toshkent: MMT Vazirligi Nashriyoti, 2024. – 56 b.

4. Kurbanova R.A. Interfaol ta’lim metodlarining o‘quvchilar motivatsiyasiga

ta’siri // Ta’limda innovatsiyalar. – 2021. – №4. – B. 25–28.

5. Rasulov, B. R. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 184 b.

DAVLAT TILIDA ISH YURITISH KURSINI O‘QITISHDA INTERFAOL TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Toshtemirova N.X.
Guliston davlat pedagogika instituti,
O‘zbek tili va tillarni o‘qitish kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail: toshtemirova74@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada oliy ta’lim muassasalarida Davlat tilda ish yuritish kursini interfaol texnologiyalardan foydalangan holda o‘qitish talaba dunyoqarashining shakllanishi, og‘zaki nutqning rivojlanishi va ravon bo‘lishida,ish qog‘ozlarini yozish savodxonligini oshirish, imlo va adabiy til me’yorlariga amal qilish ko‘nikmalarini oshirish alohida ahamiyatga ega ekanligi haqida so‘z boradi. Shuningdek, amaliy mashg‘ulotlarda interfaol texnologiyalardan foydalanish dars samaradorligini oshiribgina qolmay, balki talablarning ish qog‘ozlarini yuritish savodxonligini oshirishda muhim ekanligi keng ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Innovatsiya, ish qog‘ozlari, texnologiya, davlat tili, ish yuritish, mustaqil o‘rganish.

Ayni paytda mamlakatimizda vujudga kelgan shart-sharoitlar ta‘limning shakli, mazmuni va uni amalga oshirish mexanizmlarini qayta ko‘rib chiqish va bu jarayonga tegishli o‘zgartirishlar kiritishni taqozo etmoqda.Ta‘lim tizimini tashkil etishning samarali mexanizmlarini joriy etish o‘sib kelayotgan yosh avlodni ma‘naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishini sifat jihatdan yangi darajaga ko‘tarishning eng muhim sharti hisoblanadi, shuningdek, o‘quv-tarbiya jarayonida ta‘limning innovatsion shakllari va usullarini qo‘llashga ko‘maklashadi.

Hozirgi kunda jahon ta‘lim tizimida kreativ fikrlashni kuchaytirish va yangi texnik fikrlashni izlashning nazariy asoslari va uslubiy vositalarining rivojlanishi yo‘nalishi paydo bo‘ldi. Bu shuni ko‘rsatadiki, ijodkorlikning ilmiy asoslarini rivojlantirish, kreativ jarayonni kuchaytirish usullarini ishlab chiqish, innovatsion ta‘lim metodlarini o‘rgatish, ilmiy, loyihalash va konstruktorlik va texnologik tashkilotlarda, korxonalar va universitetlarda ijod uchun qulay sharoitlar yaratish dolzarb ehtiyojga aylandi. Zamonaviy ta‘lim mutaxassisning kelajakdagi kasbiy faoliyatida muvaffaqiyat qozonish imkoniyatini yaratishi uzoq vaqtdan ma‘lum. Ta‘lim jarayonida zarur bilim va ko‘nikmalar, kasbiy munosabat, faoliyatning ayrim turlariga va uning tuzilishiga tayyorlik to‘plami shakllanadi. Ta‘lim ma‘lum qobiliyatlarning rivojlanish darajasini belgilaydi va hatto mutaxassisning individualligi yoki shaxsiy xususiyatlarini to‘g‘rilaydi va shakllantiradi. Shuning uchun oliy o‘quv yurtlari va fakultetlarida malakali kasb egalarini tayyorlashda zamonaviy o‘qitish metodlari-interaktiv metodlar,

Innovatsion ta‘lim texnologiyasi - bu o‘quv jarayonining samaradorligini oshirish va ta‘lim faoliyati uchun eng yaxshi shart-sharoitlarni yaratish uchun mavjud usullar va vositalarni yangilash yoki sifat jihatidan yaxshilashni o‘z ichiga olgan o‘quv va ta‘lim faoliyatini tashkil etish metodologiyasidir [1].

Talabalar turli axborotlar va ma’lumotlarni tushunib yetishlari katta ahamiyatga ega. Ko‘pincha talaba shoshib o‘qib, matnni oxiriga kelib, nima haqida o‘qiganini unutadi. Shuning uchun darsda ularda eslab qolish ko‘nikmasini shakllantirishga yordam beradigan metodlarni qo‘llashning ahamiyati katta. Ana shunday matnni diqqat bilan o‘qish va mustaqil fikrlashga yo‘naltiradigan, talabalarni o‘qiyotgan o‘quv materiallarini qay darajada tushunganliklarini aniqlashga qaratilgan interaktiv metodlardan biri “Charxpalak” texnologiyasi hisoblanadi.

Bilamizki, ish yuritishning bevosita asosini hujjatlar tashkil qiladi. Mazmunan, hajman va shaklan xilma-xil bo‘lgan hujjatlar katta-yu kichik mehnat jamoalarining, umuman, kishilik jamiyatining uzluksiz faoliyatini tartibga solib turadi. Davlat tilida ish yuritish kursida talabalar hujjatlarning turlari, ularning o‘ziga xos xususiyatlari, zaruriy qismlarini o‘rganishda innovatsion texnologiyalar foydalanish maqsadga muvofiqdir.

“Charxpalak” texnologiyasi talaba(yoki o‘quvchi)larni o‘tilgan mavzularni yodga olishga, mantiqan fikrlab, berilgan savollarga mustaqil ravishda to‘g‘ri javob berishga va o‘z-o‘zini baholashga o‘rgatishga hamda qisqa vaqt ichida o‘qituvchi tomonidan barcha talaba(yoki o‘quvchi)larning egallagan bilimlarini baholashga qaratilgan [1].

Texnologiyaning maqsadi: talaba(yoki o‘quvchi) larni dars jarayonida mantiqiy fikrlash, o‘z fikrlarini mustaqil ravishda erkin bayon eta olish, o‘zlarini baholash, yakka va guruhlarda ishlashga, boshqalar fikriga hurmat bilan qarashga, ko‘p fikrlardan keraklisini tanlab olishga o‘rgatish.

Texnologiyaning qo‘llanilishi: texnologiya o‘quv mashg‘ulotlarining barcha turlarida dars boshlanishi yoki dars oxirida yoki o‘quv predmetining biron bir bo‘limi tugallanganda, o‘tilgan mavzularni talab(yoki o‘quvchi) lar tomonidan o‘zlashtirganlik darajasini baholash, takrorlash, mustahkamlash yoki oraliq va yakuniy nazorat o‘tkazish uchun mo‘ljallangan. Ushbu texnologiyani mashg‘ulot jarayonida yoki uning bir qismida yakka, kichik guruh va jamoa shaklida tashkil etish mumkin.

Mashg‘ulotda foydalaniladigan vositalar: tarqatma materiallar, rangli qalam(yoki flomaster) lar. **Izoh:** reja bo‘yicha belgilangan mavzu asosida hamda o‘qituvchining qo‘ygan maqsadi (tekshirish, mustahkamlash, baholash) ga mos tayyorlangan tarqatma materiallar (agar yakka tartibda o‘tkazish mo‘ljallangan bo‘lsa, u holda guruhlar soniga qarab tarqatma materiallar tayyorlanadi).

Mashg‘ulotni o‘tkazish tartibi: talaba(yoki o‘quvchi) larni (sharoitga qarab) guruhlarga ajratiladi; talaba (yoki o‘quvchi) mashg‘ulotni o‘tkazishga qo‘yilgan talablar va qoidalar bilan tanishtiriladi; tarqatma materiallar guruh a’zolariga tarqatiladi; guruh a’zolari tomonidan yakka holda mustaqil ravishda tarqatma materiallardagi vazifalar bajariladi; har bir guruh a’zosi o‘zi ishlagan tarqatma materialining o‘ng burchagiga guruh raqamini yozadi, chap burchagiga esa o‘zining biron-bir belgisini chizib qo‘yadi; vazifa bajarilgan tarqatma materiallar boshqa guruhlarga “charxpalak aylanmasi” yo‘nalishida almashtiriladi; yangi guruh a’zolari tomonidan o‘rganilgan va o‘zgartirishlar kiritilgan materiallar yana yuqorida eslatilgan yo‘nalish bo‘yicha guruhlararo almashtiriladi(ushbu jarayon guruhlar soniga qarab davom ettiriladi); materiallarni oxirgi almashishdan so‘ng har bir guruh

va har bir guruh a’zosi o‘zlari ilk bor to‘ldirilgan materiallarni (guruh raqami va o‘zlari qo‘ygan belgilari asosida)tanlab oladilar; har bir guruh a’zosining o‘zlari belgilagan javoblariga boshqa guruh a’zolarining tuzatishlarini taqqoslaydilar va tahlil qiladilar; o‘qituvchining tarqatma materialda berilgan vazifalarini o‘qiydi va jamoa bilan birgalikda to‘g‘ri javoblarni belgilaydi; har bir talaba(yoki o‘quvchi) to‘g‘ri javob bilan belgilangan javoblar farqlarini aniqlaydilar, kerakli ballni to‘playdilar va o‘z-o‘zini baholaydilar.

“Charxpalak” texnologiyasini qo‘llashda quyidagi jadvaldan foydalanib har bir guruhga topshiriq sifatida beriladi [2], [3], [4].

№	Hujjatlar nomi	Tashkiliy hujjatlar	Farmoyish hujjatlar	Ma’limot-axborot hujjatlar	Xizmat yozishmalari
1	Ariza			+	
2	Buyruq		+		
3	Nizom	+			
4	Ko‘rsatma	+			
5	Tushuntirish xati			+	
6	Farmoyish		+		
7	Kafolat xati				+
8	Tarjimayi hol			+	
9	Tasdiq xati				+
10	Tavsiyanoma			+	
11	Yo‘riqnoma	+			
12	Bayonnoma			+	
13	Tavsifnoma			+	
14	Dalolatnoma			+	
15	So‘rov xati				+
16	E’lon			+	
17	Tilxat			+	
18	Hisobot			+	
19	Buyruqdan ko‘chirma		+		
20	Bildirishnoma			+	

Xulosa qilib aytish mumkinki, amaliy mashg‘ulotlarda innovatsion texnologiyalardan foydalanish talabalarning intellektual faollik, qiziqishlari hamda moyilliklaridan kelib chiqqan holda bilimlarning ortishi va ko‘nikmalarining malakaga aylana borishini ta’minlaydi, ta’lim sifati, samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ta’lim-tarbiyani hozirgi zamon talablari darajasida olib borishda mavjud barcha imkoniyatlar va vositalardan samarali foydalanganimizdagina ma’naviyati yuksak yoshlarni tarbiyalashga erishamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R.Ishmuxamedov, M.Yuldashev. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. -T.: 2013. -279 b.
2. Sadinova N. Ish yuritish terminlarining qisqacha izohli lug‘ati. Toshkent, 2019.
3. M. Aminov , A. Madvaliyev, N. Mahkamov , N. Mahmudov, Y. Odilov. Davlat tilida ish yuritish. Amaliy qo‘llanma. Toshkent, 2021.

TALABALAR PEDAGOGIK AMALIYOTINI TIZIMLI TAHLILI

Bekmurodov S.E.,
GDPI talabalar amaliyoti bo‘limi boshlig‘i

Annotatsiya: tizimli tahlil asosida ishlab chiqarish amaliyoti, malaka amaliyoti, samarali tashkil qilinishi o‘quv-ishlab chiqarish ishlari, tashkilotlar, muassasalar, o‘quv-ishlab chiqarish amaliyoti tahlili bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: tizimli tahlil, ishlab chiqarish amaliyoti, malaka amaliyoti, tashkilotlar, muassasalar.

Аннотация: на основе системного анализа представлен анализ производственной практики, квалификационной практики, эффективной организации учебно-производственной работы, организаций, учреждений, учебно-производственной практики.

Ключевые слова: системный анализ, производственная практика, квалификационная практика, организации, учреждения.

Abstract: based on a systematic analysis, the analysis of production practice, qualification practice, effective organization of educational and production work, organizations, institutions, and educational and production practice is presented.

Keywords: systematic analysis, production practice, qualification practice, organizations, institutions.

Oliy ta’lim muassasalarida talabalar malakaviy amaliyoti jarayonini tizimli tashkil etishning metodik tuzilmasi mazkur jarayonning tarkibiy qismlari o‘rtasida ichki tartiblarning o‘rnatilishini ierarxik darajalarda aks ettirgan. Biroq biz bu masalaning mohiyatini boshqa, ya’ni malakaviy amaliyot jarayoni bilan uning mazmuni o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik nuqtai nazaridan qarab chiqamiz. Ma’lumki, bir-biriga bog‘langanlik o‘zaro bog‘liqlik deganda tomonlarning biri ikkinchisiga bog‘liqligi yoki tomonlar orasida biri ikkinchisiz bo‘lmaydigan aloqadorlik tushuniladi.

Malakaviy amaliyot jarayoni bilan uning mazmuni o‘rtasida xuddi shunday aloqadorlik mavjud. Bu aloqadorlikning mohiyatini ochib berish malakaviy amaliyot jarayonini tashkil etishning amaldagi metodik tuzilmasini yanada takomillashtirishga, ya’ni metodik innovatsiyalar ishlab chiqilishi va amaliyotga tatbiq etilishiga zamin tayyorlaydi.

Shuningdek, oliy ta’lim metodikasida ham bu masalaga yetarlicha e’tibor qaratilmagan, tegishli ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilmagan. Oqibatda oliy ta’lim muassasalarida yaxlit malakaviy amaliyot jarayoni ko‘pincha pala-partish, muayyan tizimsiz, samarasiz tashkil etilishiga yo‘l qo‘yilgan. Bu esa bitiruvchilar - bo‘lg‘usi mutaxassislarda kasbiy mahorat asoslari standart talablari darajasida shakllanmasligiga sabab bo‘lmoqda. Biz mazkur kamchiliklarni bartaraf qilish uchun malakaviy amaliyot jarayonini tashkil etishning amaldagi metodik tuzilmasini

takomillashtirishga harakat qildiq. Shu maqsadda malakaviy amaliyot jarayonini tizimli yondashuv asosida ikki jihatdan tahlil qildik:

1) malakaviy amaliyot mazmunining tizimli tahlili;

2) malakaviy amaliyot jarayonining tizimli tahlili. Birinchi navbatda, malakaviy amaliyot mazmunining tizimli tahlili natijalarini keltiramiz.

1. Malakaviy amaliyot mazmuni quyidagi tarkibiy qismlarni (turlarni) o‘z ichiga oladi:

2. Amaliy-laboratoriya ishlari mazmuni.

3. O‘quv amaliyoti mazmuni.

4. Ishlab chiqarish (texnologik) amaliyoti mazmuni.

5. Bitiruv-malakaviy (diplom oldi) amaliyoti mazmuni. Malakaviy amaliyotning mazmuniy tarkibiy qismlari, ya’ni turlarining har biri alohida tizimli tahlil qilinsa, ular bir-biri bilan bog‘langan va o‘zaro shartlangan o‘ziga xos tarkibiy qismlar majmuidan iborat ekanligi aniqlanadi.

Xususan: Amaliy-laboratoriya ishlari quyidagi mazmuniy tarkibiy qismlar majmuini o‘z ichiga oladi:

1) o‘quv-tajriba ishlarini aniq rejalashtirish;

2) maxsus o‘quv laboratoriyalarini jihozlash va ishlarni bajarishga to‘liq tayyorlash;

3) laboratoriyalarda bajariladigan o‘quv-tajriba texnologiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish;

4) o‘quv-tajriba texnologiyalarini amalga oshirish jarayonida talabalarda boshlang‘ich kasbiy ko‘nikmalar shakllanishini joriy, oraliq va yakuniy nazorat qilib borish;

5) mazkur jarayonlarga metodik xizmat ko‘rsatishni ta’minlaydigan amaliy-laboratoriya ishlari metodikasini ishlab chiqish va joriy etish.

Ishlab chiqarish amaliyoti quyidagi mazmuniy tarkibiy qismlar majmuini o‘z ichiga oladi: 1) o‘quv-ishlab chiqarish ishlarini aniq rejalashtirish; 2) tayanch korxona, tashkilot yoki muassasalarni tanlash va ularni talabalarning ishlab chiqarish ishlarini bajarishga maxsus tayyorlash; 3) tayanch korxona, tashkilot va muassasalarda bajariladigan o‘quv-ishlab chiqarish texnologiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirish; 4) o‘quv-ishlab chiqarish texnologiyalarini amalga oshirish jarayonida talabalarda tugal ko‘nikma shakllanishini joriy, oraliq va yakuniy nazorat qilib borish; 5) mazkur jarayonlarga metodik xizmat ko‘rsatishni ta’minlaydigan ishlab chiqarish amaliyoti metodikasini ishlab chiqish va joriy etish.

Tizimli tahlil asosida ishlab chiqarish amaliyoti bo‘yicha quyidagi metodik tamoyil vujudga keladi: ishlab chiqarish amaliyotining samaralt tashkil qilinishi o‘quv-ishlab chiqarish ishlari, tayanch korxonalar (tashkilotlar, muassasalar), o‘quv-ishlab chiqarish texnologiyalari, tugal ko‘nikm shakllanishini joriy, oraliq va yakuniy nazorat qilish, ishlab chiqarish amaliyoti metodikasi kabi tarkibiy qismlarga ajratishga, har bir tarkibiy qismning mazmuni va funksiyasini aniq belgilashga hamda ularning ijrosi to‘liq ta’minlanishiga bog‘liq.

Endi malakaviy amaliyot jarayonining tizimli tahlili natijalarini qarab chiqamiz. 2. Malakaviy amaliyot jarayoni quyidagi tarkibiy qismlarni (bosqichlarni) o‘z ichiga oladi: 1. Malakaviy amaliyot jarayonini rejalashtirish. 2. Malakaviy

amaliyot jarayonini amalga oshirishga tayyorgarlik ko‘rish. 3. Malakaviy amaliyot jarayonini amalga oshirish.

Malakaviy amaliyot jarayonini nazorat qilish. 5. Malakaviy amaliyot metodikasi Biz malakaviy amaliyot jarayonining tarkibiy qismlari, ya’ni uning har bir bosqichini alohida tizimli tahlil qilib, ular ham bir-biri bilan bog‘langan va o‘zaro shartlangan o‘ziga xos tarkibiy qismlar majmuidan iborat ekanligini aniqladik. Xususan: I. Malakaviy amaliyot jarayonini rejalashtirish mazkur jarayon mazmunining turlariga muvofiq quyidagi tarkibiy qismlar majmuini o‘z ichiga oladi: 1) amaliy-laboratoriya ishlarida o‘quv-tajriba ishlarini rejalashtirish; 2) o‘quv amaliyotida o‘quv-amaliy ishlarni rejalashtirish; 3) ishlab chiqarish (texnologik) amaliyotida o‘quv-ishlab chiqarish ishlarini rejalashtirish; 4) bitiruv-malakaviy (diplom oldi) amaliyotida bitiruv-malakaviy (diplom) ishlarni rejalashtirish.

Tizimli tahlil asosida malakaviy amaliyot jarayonini rejalashtirish bo‘yicha quyidagi metodik tamoyil (qoida) vujudga keladi: malakaviy amaliyot jarayonini rejalashtirishning samarali tashkil qilinishi uni o‘quv-tajriba ishlarini rejalashtirish, o‘quv-amaliy ishlarni rejalashtirish, o‘quv-ishlab chiqarish ishlarini rejalashtirish, bitiruv-malakaviy (diplom) ishlarini rejalashtirish kabi tarkibiy qismlarga ajratishga, har bir tarkibiy qism rejasini aniq ishlab chiqish va umumlashtirishga hamda ijrosining to‘liq ta’minlanishiga bog‘liq.

Malakaviy amaliyot jarayonini nazorat qilish mazkur jarayon mazmunining turlariga muvofiq quyidagi tarkibiy qismlar majmuini o‘z ichiga oladi:

1) amaliy-laboratoriya ishlarida o‘quv-tajriba texnologiyalarini amalga oshirishda talabalarda shakllanadigan boshlang‘ich ko‘nikmalarni joriy, oraliq va yakuniy nazorat qilib borish;

2) o‘quv amaliyotida o‘quv-amaliy texnologiyalarni amalga oshirishda talabalarda shakllanadigan oraliq ko‘nikmalarni joriy, oraliq va yakuniy nazorat qilib borish;

3) ishlab chiqarish (texnologik) amaliyotida o‘quv-ishlab chiqarish texnologiyalarini amalga oshirishda talabalarda shakllanadigan tugal ko‘nikmalarni joriy, oraliq va yakuniy nazorat qilib borish;

4) bitiruv-malakaviy amaliyotida tadqiqiy-sinov texnologiyalarini amalga oshirishda talabalarda shakllanadigan boshlang‘ich kasbiy ko‘nikmalarni joriy, oraliq va yakuniy nazorat qilib borish.

TA’LIM SIFAT VA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA XALQARO TAJRIBALARDAN FOYDALANISH

Daminov O.A.,
GDPI Aniq fanlat kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: mazkur maqolada ta’lim tizimidagi xalqaro ilg‘or tajribalar, ularni milliy ta’lim amaliyotiga integratsiya qilish yo‘llari, hamda bu tajribalar asosida ta’lim sifatini oshirish istiqbollari tahlil etiladi. Shuningdek, Finlandiya, Singapur, Janubiy Koreya va Estoniya kabi mamlakatlar ta’lim tajribalari asosida taklif va tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: ta’lim sifati, xalqaro tajriba, innovatsion yondashuv, pedagogik

texnologiyalar, o‘quv jarayoni, ta’lim samaradorligi.

Аннотация: в статье анализируются передовой международный опыт в системе образования, пути его интеграции в национальную образовательную практику, а также перспективы повышения качества образования на его основе. Предложения и рекомендации также основаны на образовательном опыте таких стран, как Финляндия, Сингапур, Южная Корея и Эстония.

Ключевые слова: качество образования, международный опыт, инновационный подход, педагогические технологии, образовательный процесс, эффективность образования.

Abstract: this article analyzes international best practices in the education system, ways to integrate them into national educational practice, and prospects for improving the quality of education based on these experiences. Also, suggestions and recommendations are made based on the educational experiences of countries such as Finland, Singapore, South Korea, and Estonia.

Keywords: quality of education, international experience, innovative approach, pedagogical technologies, educational process, educational effectiveness.

Globalizatsiya sharoitida ta’lim tizimining raqobatbardoshligini oshirish, innovatsion yondashuvlar asosida uni takomillashtirish har bir davlatning ustuvor strategik maqsadlaridan biridir. Shu nuqtai nazardan xalqaro ilg‘or tajribalarni o‘rganish va ularni milliy tizimga moslashtirish dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Xalqaro ilg‘or tajribalarning umumiy ko‘rinishi:

- Finlandiyada ta’limda ishonchga asoslangan yondashuv va o‘qituvchining erkinligi.
- Singapurda STEM fanlariga alohida e’tibor va tizimli monitoring.
- Janubiy Koreyada intensiv ta’lim rejimi va texnologik integratsiya.
- Estoniyada raqamli ta’lim va elektron resurslarning keng joriy etilishi.

Finlandiya ta’lim tizimi dunyo miqyosida yuqori natijalarga erishganligi bilan tanilgan. Bu muvaffaqiyatning asosiy omillaridan biri sifatida o‘qituvchilarga berilgan yuqori darajadagi ishonch va ularning professional erkinligi ko‘rsatiladi. Bu yondashuv o‘qituvchilarning mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi va ta’lim sifatini oshiradi.

Finlandiyada o‘qituvchilar jamiyat tomonidan yuqori hurmatga sazovor bo‘lib, ularning professionalligi va qarorlariga katta ishonch bildiriladi. Bu ishonch o‘qituvchilarga o‘z darslarini mustaqil rejalashtirish va o‘tkazish imkonini beradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bu erkinlik o‘qituvchilarning o‘z ishlariga bo‘lgan mas’uliyatini oshiradi va ularni ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi.

Finlandiyada barcha o‘qituvchilar magistr darajasiga ega bo‘lishlari talab etiladi. Bu ta’lim jarayoni ilmiy tadqiqotlarga asoslangan bo‘lib, o‘qituvchilarning pedagogik bilimlarini chuqurlashtiradi va ularni mustaqil tadqiqotchi sifatida shakllantiradi. Bu yondashuv o‘qituvchilarning o‘z darslarini tahlil qilish va takomillashtirishga bo‘lgan qobiliyatini oshiradi.

O‘qituvchilarga berilgan erkinlik ularning o‘quvchilarga individual yondashuvini ta’minlaydi. Bu esa o‘quvchilarning o‘ziga xos ehtiyojlarini inobatga olgan holda ta’lim berish imkonini yaratadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bu yondashuv o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshiradi va ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Finlandiya tajribasi shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchilarga berilgan ishonch va erkinlik ta’lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Bu yondashuv

o‘qituvchilarning professionalligi va mas’uliyatini oshiradi, o‘quvchilarning esa ta’lim jarayonida faol ishtirok etishini ta’minlaydi.

Yana bir ilg‘or tajriba STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics – fan, texnologiya, muhandislik va matematika) fanlari ta’lim tizimining muhim ustuniga aylangan. Singapur bu borada eng muvaffaqiyatli davlatlardan biri sanaladi. Mamlakatda STEM ta’limiga alohida e’tibor qaratilib, bu sohada kuchli tizimli monitoring va doimiy takomillashtirish mexanizmlari yo‘lga qo‘yilgan.

Singapurda STEM ta’limi milliy rivojlanish strategiyasining ajralmas qismi hisoblanadi. Hukumat tomonidan qabul qilingan **"SkillsFuture"** tashabbusi yoshlarning raqamli savodxonligini oshirish, texnik ko‘nikmalarini rivojlantirish va innovatsion fikrlashni shakllantirishga yo‘naltirilgan.

STEM sohasidagi yutuqlarni aniqlash va ta’lim sifatini doimiy nazorat qilish uchun Singapurda quyidagi monitoring tizimlari joriy qilingan:

National Science Education Plan (NSEP) doirasida har besh yilda STEM ta’limining sifati, o‘quv dasturlari va natijalari keng qamrovli tahlil qilinadi.

Maktablarda **data-driven teaching** (ma’lumotlarga asoslangan o‘qitish) konsepsiyasi asosida har bir o‘quvchining rivojlanishi raqamli platformalarda qayd etilib, individual yondashuvni ta’minlashga xizmat qiladi.

Singapur o‘quvchilari har yili xalqaro reytinglarda yuqori o‘rinlarni egallab kelmoqda:

Bu natijalar STEM fanlariga doimiy e’tibor, tizimli monitoring va samarali ta’lim siyosatining bevosita mahsulidir.

Singapur tajribasi shuni ko‘rsatadiki, STEM ta’limiga strategik yondashuv va tizimli monitoring o‘quvchilarning chuqur bilim olishlari, amaliy ko‘nikma va innovatsion fikrlash salohiyatlarini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Ushbu model boshqa davlatlar, xususan, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun ham namuna bo‘la oladi.

Bugungi kunda yuqoridagi xalqaro tajribalarni milliy ta’limga tatbiq qilish imkoniyatlari yo‘lga quyilmoqda:

O‘qituvchining maqomini yuksaltirish (Finlandiya modeli). Finlandiya modeli o‘qituvchining maqomini oshirish, ularning kasbiy tayyorgarligini chuqurlashtirish va jamiyatda obro‘sini mustahkamlash bo‘yicha dunyo ta’lim tizimlariga namunadir. Bu tajribadan asoslanib, boshqa mamlakatlarda ham jumladan o‘zbekistonda o‘qituvchini faqat dars beruvchi emas, balki jamiyat taraqqiyotining asosiy drayveri sifatida ko‘rilmoqda.

O‘quv dasturlarini modullashtirish (Singapur tajribasi). O‘zbekiston ta’limiga tatbiq etish istiqbollari quyidagilarda deb hisoblaymiz.

Singapur tajribasidan kelib chiqib, O‘zbekistonda modullashtirish orqali:

Kasb-hunar ta’limida amaliy va nazariy modullarni ajratish;

Oliy ta’limda tanlov modullarini joriy etish;

Ta’limda moslashuvchan, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvni rivojlantirish yo‘lga quyilmoqda.

O‘quv dasturlarini modullashtirish — bu ta’limni yangilashning muhim vositasi. Singapur tajribasi bu modelni yuqori darajada tizimlashtirib, ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarni mustaqil, mas’uliyatli va ko‘nikmaga ega shaxs sifatida

shakllantirishda muvaffaqiyatli qo‘llagan. Ushbu tajriba O‘zbekiston ta’limida ham amaliy ahamiyatga ega bo‘lishi mumkin.

O‘zbekistonda xalqaro tajribalarni qo‘llash bo‘yicha tavsiyalar

- Ta’lim tizimini innovatsion menejment asosida boshqarish.
- O‘qituvchilarni malaka oshirishni xalqaro standartlarga moslashtirish.
- Ta’limda sifat monitoringini joriy etish.

Xalqaro tajribalardan foydalanish ta’limda nafaqat metodik va texnologik yondashuvlarni, balki ma’naviy va madaniy jihatlarni ham hisobga olgan holda amalga oshirilishi lozim. Shundagina, o‘quvchilarning ijodiy salohiyati, mustaqil fikrlashi va global raqobatbardoshligi ta’minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yunusova N. M. O‘qituvchining maqomini yuksaltirishda xorijiy tajriba. // Ta’lim va taraqqiyot, 2023, №1(15), Б. 28–33.

2. KERIS. Annual Report on ICT in Education. Seoul: Korea Education and Research Information Service, 2022.

3. Карташова И. А. Инновации в управлении образовательной организацией: теоретические и практические аспекты. — М.: Просвещение, 2019. — 215 с.

O‘QUVCHILARNING RAQAMLI DUNYODA O‘RGANISH KONSEPSIYASI BO‘YICHA SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH

Orifjonov Q.A., Boyovut tumani 27-maktab direktori,
Ayakulov U.A.,GDPI stajyor o‘qituvchisi
ayakulovulugbek@gmail

Annotatsiya: maqolada o‘quvchilarning raqamli dunyoda ta’lim olish maqsadi, imkoniyatlari, natijalari va raqamli dunyoda o‘qishi, ishlay olishi kompetensiyalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiya, raqamlashtirish, raqamli transformatsiya, kompetentsiyalar, savodxonlik, raqamli savodxonlik, raqamli etika.

Аннотация: в статье анализируются цели, возможности и результаты образования студентов в цифровом мире, а также их компетенции для обучения и работы в цифровом мире.

Ключевые слова: Цифровые технологии, цифровизация, цифровая трансформация, компетенции, грамотность, цифровая грамотность, цифровая этика.

Abstract: the article analyzes the goals, opportunities, and outcomes of students’ education in the digital world, as well as their competencies for studying and working in the digital world.

Keywords: digital technology, digitization, digital transformation, competencies, literacy, digital literacy, digital ethics.

Raqamlashtirish va raqamli dunyoda o‘rganish borasida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF 6079 sonli ““Raqamli O‘zbekiston 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi farmonida “raqamli dunyoda raqamlashtirish, raqamli texnologiyalarni ishlab chiqish, raqamli iqtisodiyot sohasida yangi loyihalarni ko‘rib chiqish va raqamli ta’limni rivojlantirish” dasturlari amalga oshirilmoqda.2 Oxirgi yillarda

raqamlashtirish insonning ish va kundalik faoliyatini tubdan o‘zgartirib yubordi. Raqamli transformatsiya jamiyatni, mehnat bozorini, ish beruvchilar talablarini va ishlash faoliyatini qayta shakllantirmoqda.

Mamalakatimizda ta’lim tizimi borasida raqamli transformatsiyani amalga oshirishda afzalliklar va imkoniyatlardan foydalanish bilan birga bu raqamli transformatsiya xavfini, ya’ni qishloq va shaharlardagi tafovutni bartaraf etish samarali ravishda olib borilishi kerak. Ta’limni raqamli transformatsiyaning yutuqlari bilan ta’minlash raqamli texnologiyalar, raqamli ilovalar, online dasturlar va mobil ilovalar orqali ta’lim sifatini oshirish, individual moslashuvchanlik zarurati va raqamli ko‘nikmalarga bo‘lgan talabni toboro ortib borishini ta’minlaydi.

Savodxonlik hamma uchun tanish bo‘lgan tushuncha. Savodxonlik bu asosiy kognitiv ko‘nikmalarni o‘zlashtirish darajasi bo‘lib, ona tilida o‘qish, yozish va matematik bilimlarning majmui. Ammo texnologiya va axboortlar murakkabligining rivojlanishi bilan biz uchun aniq bo‘lgan savodxonlik tushunchasi kengaymoqda. Zamonaviy inson uchun zarur bo‘lgan kompetentsiyalarni tasniflashga urinayotgan xalqaro tashkilotlar raqamli, axborot va ilmiy savodxonlikning ahamiyati haqida gapirishadi. Ko‘pincha bu turdagi savodxonlik bir -birini to‘ldiradi.

O‘quvchilarning raqamli savodxonligini rivojlantirishda o‘qituvchilar ta’lim berishda raqamli texnologiyalardan maqsadli, samarali foydalanishi, individual yondashishni zaruratini oshirishi va raqamli bilim, ko‘nikmalarni amalga oshirish muhim omil hisoblanadi. Bu borada o‘qituvchi o‘quvchiga shaxsiylashtirilgan, moslashuvchan va mustqil ishlay oladigan topshiriqlarni raqamli texnologiyalar orqali beradi. O‘quvchi o‘ziga yo‘naltirilgan ta’limni, shu ma’noda bilim olishni, olingan bilimlarini qo‘llay olish ko‘nikmasini, notanish vazuyatlarda egallagan bilim, ko‘nikmalarini qo‘llash malakasini oshirib, amalda tadbiq qila oladi. Mamlakatimiz maktablarida xalq ta’lim vazirligi tomonidan maktab ta’limini raqamlashtirish, maktab ta’limiga axborot kommunikatsion texnologiyalrni integratsiya qilish, o‘qituvchi, o‘quvchi va ota-onalarning interaktiv muloqotlarini rivojlantirish, masofaviy va mustaqil ta’lim olish uchun imkoniyatlarni amalga oshirish maqsadida kundalik.com raqamli ta’lim platformasini ishlab chiqildi va amalda tadbiq etilmoqda. Bu platformada o‘qituvchilar uchun dars jadvallari elektron jurnal, uy vazifalarni boshqarish va turli hisobotlarni avtomatik ravishda amalga oshiriladi, ota-onalar uchun o‘quvchining kundaligi, uy vazifalari va muloqotlar uchun bo‘limlari orqali o‘z farzandlarini to‘liq nazoratga oladi, o‘quvchilar uchun kundalik daftari, portfolio, muloqot bo‘limlari orqali kelasi dars mavzulari biladi, o‘qituvchilari bilan o‘zaro muloqotlarini amalga oshiradi, davlat organlari uchun umumiy statistik ma’lumotlarni to‘plash, yangiliklarni quyi tizimlarga yetkazishda aloqa va xabardor bo‘lish uchun ishlarini amalga oshiradi.

Raqamli texnologiyalar o‘quvchilarga o‘rganish va ijodiy yondashish, muloqot etikasi va erkin fikrlarini berish imkoniyatlarini yaratadi. O‘quvchilarga raqamli dunyoda o‘rganish auditoriyadan tashqari vaqtlarda ham bilim olish imkonini beradi, o‘zinini erkin tutadi, tengdoshlari bilan erkin muloqot qiladi, o‘qituvchilarga o‘z fikrlani erkin namoyon eta oladi va tengdoshlari orasida tanqidlar va tortishuvlardan uzoq bo‘ladi. Raqamli dunyoda o‘raganish o‘quvchilarning vaqt o‘lchovi bilan chegaralangan jadvalli darslardan va jismoniy holatidan, shu ma’noda

nogironligi bo‘lgan bolalarning ta’lim olishiga keng imkoniyatlar yaratadi. O‘quvchilarni raqamli dunyoda o‘rganish madaniyati, raqamli etikani amalga oshirish juda muhim masala. Bu masalaning yechimida davlat, o‘qituvchilar va ota-onalarning o‘zaro birlashib ish olib borishi kerak.

Raqamli dunyoda o‘rganish o‘quvchilarni raqamli texnologiyalar tobora ortib borayotgan dunyoda o‘rganish, rivojlanish, ishlash va yashash uchun raqamli kompetensiyalar bilan ta’minlash zarur. Bu kompetensiyalar kelajakda raqamli dunyoda ish beruvchi, mehnat bozori, iqtisodiy sohalar va raqamli sektorlar talablariga monand holatda faoliyat olib borish imkoniyatini beradi. O‘quvchilarni kelajakda kasbiga oid raqamlashtirish va raqamli texnologiyalarda ishlay olish qobiliyatlarini va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantiradi. Shu sababdan o‘quvchilar va talablarga fanlar aro aloqadorlikni amalga oshirib kasbga yo‘naltirish va kasbiy kompetensiyarini rivojlantirish maqsadlarini olib borish zarur.

Mamlakatimizda raqamli dunyoda raqamli texnologiyalar bilan ta’lim olish va ta’lim berish hamda ta’lim tizimini raqamlashtirishda to‘laqonli ishlar amalga oshirilyapti. Jamiyatimiz, talaba yoshlarimiz va o‘quvchilarimizning raqamli dunyoda faoliyat olib borishda raqamli ta’limning o‘rni beqiyos. Raqamli dunyoda o‘quvchilarni o‘rganish savodxonligini rivojlantirish, raqam ta’limda ta’lim olish samarasini oshirish, raqamli ta’lim olish madaniyati va etikasini shakllantirish, raqamli texnologiyalardan o‘qilona foydalanish hamda raqamli ta’limda axborot almashish, muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish davlatimiz va o‘qituvchilarimizdan ma’suliyat talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirzayev A.O‘. Ta’limda raqamli dunyoda o‘rganish savodxonligini rivojlantirish. Ilm-fan va ta’limda innovatsion yondashuvlar, muammolar, taklif va yechimlar. Respublika 19 sonli ilmiy-onlayn konferensiyasi.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabedagi PF 6079 sonli ““Raqamli O‘zbekiston 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2020-yil 10-noyabr kuni Shanxay hamkorlik tashkilotiga a’zo davlatlar rahbarlari kengashining videoanjuman shaklida o‘tgan navbatdagi majlisida nutqi

4. Mirzayev A.O‘. Mamlakatimiz ta’lim tizimida raqamlashtirish va raqamli dunyoda o‘qitish va o‘rganishning mavjud imkoniyatlari. Academic Research in Educational Sciences jurnali, 1050 b.

ЭТНО-СОЦИАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РЕЛИГИОЗНОГО ВОСПИТАНИЯ КЫРГЫЗОВ НА ЮГЕ КЫРГЫЗСТАНА

Токторова Н.К.,
преподаватель, индустриально-педагогический колледж,
Ош, Кыргызстан

Аннотация: статья посвящена этносоциальному анализу религиозного воспитания кыргызов на юге Кыргызстана. Особое внимание уделяется трансформации традиционных исламских ценностей, взаимодействию религии с этнокультурными нормами, а также

влиянию социальных институтов на формирование духовности и религиозной идентичности. Исследование основано на социокультурном подходе с использованием эмпирических данных, собранных в Ошской, Баткенской и Джалал-Абадской областях. Выделены современные вызовы религиозного воспитания, предложены нестандартные пути интеграции традиций и современных форм образования.

Ключевые слова: религиозное воспитание, этносоциальный анализ, ислам, традиции, юг Кыргызстана, этнопедагогика, духовность, идентичность

Abstract: the article is devoted to the ethnosocial analysis of religious education of the Kyrgyz in the south of Kyrgyzstan. Particular attention is paid to the transformation of traditional Islamic values, the interaction of religion with ethnocultural norms, as well as the influence of social institutions on the formation of spirituality and religious identity. The study is based on a sociocultural approach using empirical data collected in the Osh, Batken and Jalal-Abad regions. Modern challenges of religious education are highlighted, non-standard ways of integrating traditions and modern forms of education are proposed.

Keywords: religious education, ethnosocial analysis, Islam, traditions, the south of Kyrgyzstan, ethnopedagogy, spirituality, identityНаселение Кыргызстана по этноконфессиональной принадлежности условно можно разделить на 3 зоны. К I зоне относятся южные области республики – Жалал-Абадская, Ошская и Баткенская области, где по данным проживает почти половина всего населения Кыргызстана.[1]

Мы согласны с Президентом Кыргызской Республики С. Жапаровым, который отметил, что процесс развития человека во взаимодействии с окружающим его миром, процесс вхождения индивида в общество и был всегда областью изучения мыслителей, философов, писателей и авторов мемуаров, однако серьезное внимание ему как научной дисциплине было уделено лишь в последние столетия. [2]

Юг Кыргызстана представляет собой уникальную этнолокальную модель, в которой религия, традиция и этничность взаимопереплетены. Однако при этом наблюдается рост плюрализации и дифференциации религиозных практик. [3]

Цель исследования - определить особенности религиозного воспитания кыргызов на юге Кыргызстана с позиции этносоциального подхода и выявить влияние социокультурной среды на трансформацию религиозных установок.

Методы исследования: качественные интервью с религиозными лидерами, родителями и школьными педагогами (N = 25); анализ контента религиозных текстов, проповедей и школьных программ; наблюдение за образовательными и обрядовыми практиками.

Основные положения и результаты

1. Историко-культурный контекст

После обретения независимости Кыргызстан пережил религиозное возрождение. Особенно в южных регионах, где исламские традиции никогда не прерывались полностью, произошла активизация роли мечетей и мадрасе как воспитательных институтов. Однако существует баланс между традиционным исламом и локальными этническими нормами (например, адаб и урмат — уважение к старшим, гостеприимство, честь рода).

2. Влияние родовых и семейных структур

На юге страны родовая идентичность остаётся важнейшим элементом воспитания. Религия нередко преподносится в семье через авторитет старших, а

не в форме формализованного обучения. Девочки и мальчики получают разный объём религиозной информации, что связано с гендерными традициями.

3. Интеграция религиозных норм в образовательный процесс

Несмотря на секулярный характер системы образования, школы юга Кыргызстана всё чаще сталкиваются с религиозными запросами учеников (ношение платка, отказ от физкультуры в определённые дни, просьбы молиться на переменах). Педагоги нередко не готовы к такому диалогу.

Нестандартное предложение: создание модуля «Этика и религии народов Кыргызстана» в рамках гуманитарного цикла, без конфессиональной направленности. Это снижает поляризацию и приучает к толерантности.

4. Проблемы и противоречия

Разрыв между официальной исламской традицией и влиянием радикальных течений через интернет и миграцию;

Психологический конфликт у подростков между нормами глобальной культуры и религиозным традиционализмом;

Низкий уровень религиозной грамотности родителей, особенно в городских районах.

Обсуждение и интерпретации

Этнические традиции имеют исключительную жизнеспособность. Возникнув на определенном этапе исторического развития, пройдя сложный, тернистый путь, они могут трансформироваться, адаптироваться к новым условиям и сохранять свою актуальность. В условиях современного быта и культуры можно обнаружить различные явления, истоки которых уходят в глубокую и не столь глубокую древность. Вместе с тем нельзя не признать того, что глобализация нивелирует наши культурные различия, стирает признаки этничности в облике современных народов и ценности культуры. [2]

О чём могли не подумать: социальные сети становятся ведущим инструментом религиозной социализации (TikTok-шейхи, Instagram-проповедники).

Языковая проблема — дети, изучающие религию на арабском или русском, могут потерять связь с кыргызским языком как носителем традиции.

1. Структура традиционного воспитания кыргызов

А) Семья как центральный институт. Воспитание основывается на уважении к старшим: "Улууну урматтаган — улуу болот". Полоролевая социализация: мальчики — защитники и кормильцы, девочки — хранительницы домашнего очага. Принцип “уят” (стыд) как механизм морального контроля.

Б) Общинное воспитание. Участие в обрядах и праздниках (обрезание, бет ачар, кыз узатуу, аш). Практика воспитания через труд — “эмгек тарбиясы”. Роль неформальных лидеров — аксакалов и молдо.

2. Трансформация воспитания в условиях социальных изменений

А) Миграция и «потеря родительского влияния». До 30% детей на юге растут с бабушками и дедушками из-за трудовой миграции родителей. Формируется "разрыв поколений": бабушка учит традициям, но не может объяснить реалии цифрового мира.

Б) Влияние интернета и СМИ. Ценности “Запада” (личная свобода, индивидуализм) вступают в противоречие с коллективизмом и уважением к старшим. Повышается риск информационного и культурного конфликта в подростковом возрасте.

Нестандартное решение: введение "семейных школ" на базе махаллей — программы, где старшее поколение обучает молодежь традиционным навыкам (например, курак — лоскутное шитье, насаат — устное наставление), а молодежь делится знаниями о технологиях.

3. Этносоциальные особенности воспитания на юге Кыргызстана

Тесная религиозность: ислам воспринимается как часть воспитательного кода. Многоукладность: сосуществование традиционной, советской и цифровой моделей воспитания. Авторитет аксакалов и шейхов в моральной оценке поведения молодежи.

Ограниченность формального образования в вопросах этики и социальной ответственности.

Интересное наблюдение: в селе Кара-Суу, в школах с элементами "национального компонента", отмечен более низкий уровень подростковой агрессии и более высокая вовлечённость родителей в учебный процесс.

4. Предложения по гармонизации традиционного и современного воспитания.

Интеграция народной педагогики в школьные программы: уроки о традиционных ценностях, байатах, эпосах. Поддержка межпоколенческих клубов: бабушки и дедушки становятся наставниками по жизненным вопросам. Медиапедагогика на кыргызском языке: создание образовательных YouTube-каналов с участием уважаемых аксакалов и педагогов. Мобильные приложения о традициях и морали - формат комиксов или сторителлинга.

Результаты исследования:

1. 78% опрошенных подростков испытывают двойственное влияние: уважают традиции, но тяготеют к современному стилю жизни.
2. Только 12% школ на юге интегрируют местные этнокультурные элементы в преподавание.
3. В семьях с активным участием дедушек и бабушек уровень агрессии у подростков ниже на 24% (по самооценке родителей).
4. Родители считают, что современные формы воспитания не дают молодёжи "смыслового фундамента".

Рекомендации

1. Подготовка педагогов и психологов к работе в условиях культурной и религиозной чувствительности.
2. Использование позитивного опыта локальных сообществ (домашние школы, кружки при мечетях).
3. Поддержка научных исследований по региональной религиозной идентичности.

Заключение

Педагогика воспитания кыргызов на юге Кыргызстана является живым, динамичным процессом, в котором традиции, религия и современные реалии

сплетаются в уникальную этносоциальную ткань. Для устойчивого развития важно не противопоставлять старое и новое, а создавать мосты между поколениями, вовлекать молодёжь в осмысленную передачу ценностей, при этом вооружая её инструментами XXI века.

Религиозное воспитание кыргызов на юге Кыргызстана — это многослойный феномен, сочетающий семейные, этнические, государственные и религиозные элементы. Для успешного воспитания необходимо создание гибкой системы просвещения, которая уважает традиции, но готова к диалогу с современностью.

Литературы:

1. Абдылдаева Т.Ч. - Современные исследования социальных проблем 2018, Том 10, № 2 - http://soc-journal.ru
2. См.: Опубликована статья Президента Садыра Жапарова «Союзнические узы» о взаимоотношениях и связях Кыргызстана и России (19 февраля 2021) // URL: http://www.president.kg/ru/sobytiya/vystupleniya_obrascheniya/18658_opublikovana_statya_prezidenta_sadira_ghaparova_soyuznicheskie_uzi_ovzaimootnosheniyah_isvyazyah_kirgizstana_irossii
3. Сатыбекова Т.С. Кыргызская народная педагогика, ее место и роль в воспитании - https://arch.kyrlibnet.kg/uploads/KNUSATYBEKOVAT.S.2011-2.pdf
4. Кочкунов А. Этнические традиции кыргызского народа (социокультурные аспекты и некоторые вопросы генезиса) - Б.: 2013. - 320 с.

ART-PEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA TALABA YOSHLARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING AMALIY ASOSLARI

Nurboyeva Sh.Sh.,GDPI o‘qituvchisi
nurboyevashohsanam9@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada art-pedagogik yondashuv asosida talaba yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning amaliy mexanizmlari, uslublari va shakllari keng yoritilgan. San’at vositalari orqali talabalarda milliy qadriyatlarga hurmat, Vatanga sadoqat, tarixiy xotira va madaniy merosga mehr uyg‘otish bo‘yicha samarali pedagogik ishlanmalar, mashg‘ulotlar shakllari va tajriba asosidagi yondashuvlar bayon etilgan. Amaliy faoliyat orqali vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirish jarayoni chuqur tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: art-pedagogika, amaliy yondashuv, vatanparvarlik, talaba yoshlar, san’at orqali tarbiya, teatr mashg‘ulotlari, kreativ metodlar.

Аннотация: В статье подробно рассматриваются практические механизмы, методы и формы воспитания учащейся молодежи в духе патриотизма на основе арт-педагогического подхода. Описаны эффективные педагогические разработки, формы обучения и подходы, основанные на опыте, позволяющие формировать у учащихся уважение к национальным ценностям, преданность Родине, историческую память, любовь к культурному наследию через искусство. Подробно анализируется процесс формирования патриотических чувств через практическую деятельность.

Ключевые слова: арт-педагогика, практический подход, патриотизм, учащиеся, воспитание через искусство, театральные занятия, творческие методы.

Abstract: This article extensively covers practical mechanisms, methods and forms of educating students in the spirit of patriotism based on an art-pedagogical approach. Effective pedagogical developments, forms of training and experimental approaches to instilling respect for national values, loyalty to the Motherland, love for historical memory and cultural heritage in students through art are described. The process of forming patriotic feelings through practical activities is deeply analyzed.

Keywords: art-pedagogy, practical approach, patriotism, students, education through art, theater classes, creative methods.

Yoshlar — jamiyatning tayanchi, kelajagining me’moridir. Shu bois, ularni ma’naviy-axloqiy jihatdan barkamol, Vatanga sodiq, milliy qadriyatlarni qadrlaydigan shaxs sifatida tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Art-pedagogika esa bu yo‘lda pedagogik va psixologik jihatdan chuqur ta’sir ko‘rsatadigan vositadir.

San’at — inson qalbining ko‘zgusi. Talaba yoshlar aynan san’at orqali o‘zini anglaydi, jamiyatga daxldorlikni his qiladi, milliy qadriyatlarni o‘zlashtiradi. Ushbu maqolada art-pedagogik yondashuvning amaliy asoslari, uni dars jarayoniga integratsiyalash metodlari, tarbiyaviy tadbirlar, treninglar va ko‘rgazmali faoliyatlar orqali vatanparvarlikni shakllantirish tajribalari tahlil qilinadi.

Art-pedagogik yondashuv yoshlarning ijtimoiy-ma’naviy, estetik va psixologik jihatdan rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, talaba yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash jarayonida bu yondashuv amaliy jihatdan nihoyatda samaralidir. San’at vositalari orqali talabalarning ichki olami bilan ishlash, ularda milliy qadriyatlarga sadoqat, tarixiy xotira va o‘zligiga hurmat tuyg‘ularini shakllantirish mumkin. Amaliy faoliyatlar talabaning hissiy holatini faollashtiradi, ularni faqat bilim emas, balki yurak orqali ham tarbiyalaydi.

Art-pedagogik yondashuvning amaliy shakllari orasida teatr-pedagogika, musiqiy faoliyat, rasm va tasviriy san’at, adabiy o‘qishlar, ijodiy ko‘rgazmalar, loyihaviy ishlanmalar va musobaqalar alohida o‘rin tutadi. Bu faoliyatlar o‘zaro uyg‘unlashgan holda, talabalarning ko‘p qirrali rivojlanishini ta’minlaydi.

Teatr-pedagogika amaliyoti orqali talabalar tarixiy obrazlarni ijro etish orqali milliy qahramonlarning fidoyiligi, Vatanga bo‘lgan muhabbati, jasorati haqida nafaqat eshitadi, balki o‘z jonida his qiladi. Masalan, Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi tarixiy shaxslar hayoti asosida tayyorlangan sahna ko‘rinishlari talabalarni o‘z ajdodlari bilan faxrlanishga undaydi. Sahna mashg‘ulotlari orqali yoshlar jamoaviy ishlash, o‘zini namoyon qilish, milliy iftixorni his qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Musiqiy tarbiya mashg‘ulotlarida esa vatanparvarlik mavzusidagi qo‘shiqlar orqali talabalarda emotsional ko‘tarinkilik, milliy birdamlik tuyg‘usi shakllanadi. Qo‘shiq tahlili, kuylash, guruhlarda musiqiy chiqishlar tayyorlash — bularning barchasi talabalarni ijodiy jihatdan faollashtiradi, yurakdan Vatan haqida kuylashga undaydi.

Tasviriy san’at orqali tarbiyalash esa talabalarning tasavvurini boyitadi. “Mening Vatanim”, “Qahramon ajdodlarimiz”, “Yurt go‘zalligi” kabi mavzularda rasm chizish, kollajlar tayyorlash, milliy ramzlarni aks ettiruvchi badiiy ishlarni yaratish yoshlarning Vatanga daxldorlik tuyg‘usini mustahkamlaydi. Talabalar o‘z

ijod mahsulotlarini ko‘rgazmalarda namoyish qilish orqali ijtimoiy faollikni ham o‘zlashtiradi.

Adabiy-badiiy faoliyatlar — insholar tanlovi, she’rxonlik, vatanparvarlik mavzusidagi asarlarni o‘qish va muhokama qilish orqali talabalarning fikrlash doirasi kengayadi. Ular o‘z fikrini ifoda etish, Vatanni madh etish, shoir va yozuvchilarning milliy g‘oyalarga bo‘lgan munosabatini anglash orqali ma’naviy yetuklik sari intiladilar.

Bundan tashqari, ijodiy loyiha va tanlovlar orqali ham talabalar mustaqil ravishda Vatan, tarix, qadriyatlar mavzusida videoroliklar, taqdimotlar, maketlar, chiqishlar tayyorlaydi. Bu esa ularni nafaqat ijodiy, balki tadqiqotga asoslangan, chuqur mushohada yurita oladigan shaxsga aylantiradi.

Shunday qilib, art-pedagogik yondashuv asosida olib borilayotgan amaliy ishlar talabalarning milliy o‘zlikni anglashiga, fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishga, Vatanga muhabbat va fidoyilikni yurakdan his etishiga xizmat qiladi. Har bir san’at shakli — bu o‘ziga xos tarbiyaviy vosita bo‘lib, u shaxsni ma’naviy jihatdan yetuk va sadoqatli qilib voyaga yetkazishda muhim omil hisoblanadi.

Art-pedagogik yondashuv asosida talaba yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash — bu hissiyotga asoslangan, estetik idrokni rivojlantiruvchi, milliy qadriyatlarni singdiruvchi amaliy faoliyatlar tizimidir. Ushbu yondashuv orqali talabalarda Vatanga sadoqat, tarixiy ong, milliy o‘zlik va jamiyatga daxldorlik tuyg‘usi kuchayadi. Muhimi, bu metodlar o‘quvchilarning faolligini oshirib, ularni Vatan taqdiriga befarq bo‘lmagan yetuk shaxslar sifatida tarbiyalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqodirov A. “Pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar” – Toshkent, 2022.
2. Karimova G. “Art-pedagogikaning amaliy yondashuvlari” – 2023.
3. Jalilova D. “Vatanparvarlik tarbiyasi: amaliy tajribalar” – 2021.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori: “Yoshlar tarbiyasi bo‘yicha strategiya”, 2022.
5. UNESCO hisobotlari: “Arts in Education – Global Framework”, 2021.
6. Buxarova M. “Teatr va musiqa orqali tarbiya” – “Ma’naviyat” jurnali, 2023.
7. Internet manbalari: pedagog.uz, edu.uz, innovatsiya.uz portallari.

AKSIOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING TARBIYAVIY FAOLIYATINI TASHKIL ETISH

Asheraliyeva M.X.,
Guliston davlat pedagogika instituti tyutori
e-mail: asheralievamavjuda@gmail.com.

Annotatsiya: Aksiologik yondashuv insonparvarlik pedagogikasining uzviy o‘ziga xosligi bo‘lib, barcha odam unda jamoaviy rivojlanishning maqsadi va jamiyatning oliy qadriyati sifatida qaraladi. Shuning uchun aksiologiyaga (tabiiy qadriyatlar haqidagi (nazariy) falsafiy 3 nazariyalar) yangi ta’lim falsafasi sifatida va zamonaviy pedagogika metodologiyasiga uyg‘un tarzda qaraladi.

Aksiologik fikrlash markazida dunyodagi voqea-hodisalaming o‘zaro ta’siri va o‘zaro bog‘liqligi konseptsiyasi turadi. U tasdiqlaydiki, bizning dunyo - bu butun insoniyat dunyosi, shuning uchun umumiylikni ko‘ra bilish lozim, faqatgina insoniyatni birlashtirib qolmay, balki har bir alohida shaxsni tavsiflaydi. Insondan tashqaridagi ijtimoiy taraqqiyotni qarash - uning insonparvarlik poydevoridan alohida fikrlashi demakdir. Aynan, ana shunday tarzdagi fikrlash zamonaviy jamiyat taraqqiyoti global tendensiyada insonparvarlik kasb etadi, umuminsoniy qadriyatlami ma’qullashi uning mazmunini tashkil etilish haqida ushbu maqolada fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: aksiologik, hodisa, yunon, nazariy, pedagogik, go‘ya,voqea, shaxs, bog‘liqlida, sharq, uzviy.

Аннотация: Аксиологический подход является неотъемлемой чертой гуманистической педагогики, в которой целостная личность рассматривается как цель коллективного развития и высшая ценность общества. Поэтому аксиология (философские учения о природных ценностях) рассматривается как новая философия образования и находится в гармонии с современной педагогической методологией. В центре аксиологического мышления лежит концепция взаимодействия и взаимосвязанности событий в мире. Он утверждает, что наш мир — это мир всего человечества, поэтому необходимо уметь видеть то общее, что не только объединяет человечество, но и характеризует каждого отдельного человека. Рассматривать социальное развитие вне человека — значит мыслить его отдельно от основ человечества. Именно такой тип мышления находит свое отражение в глобальной тенденции гуманизма в развитии современного общества, организации его содержания, утверждении общечеловеческих ценностей, организации его содержания, что отражено в данной статье.

Ключевые слова: аксиологический, явление, греческий, теоретический, педагогический, как будто, событие, личность, родственный, восточный, интегральный.

Abstract: The axiological approach is an integral feature of humanistic pedagogy, in which the whole person is considered the goal of collective development and the highest value of society. Therefore, axiology ((theoretical) philosophical theories of natural values) is considered as a new philosophy of education and in harmony with modern pedagogical methodology. The concept of the interaction and interdependence of events in the world is at the heart of axiological thinking. It confirms that our world is the world of all humanity, therefore it is necessary to see the commonality, which not only unites humanity, but also characterizes each individual. To look at social development outside of man means to think about it separately from the humanistic foundation. It is precisely this kind of thinking that makes the development of modern society humanistic in the global trend, and the organization of its content, the adoption of universal human values, is reflected in this article.

Keywords: axiological, phenomenon, Greek, theoretical, pedagogical, as if, event, person, related, eastern, integral.

Bugungi kunda ta’lim tizimining rivojlanishidagi asosiy yo‘nalishlardan biri qadriyatli paradigmaga o‘tish jarayoni ro‘y bermoqda. Mazkur yondashuvga yo‘nalganlik qarashlarning kontseptual tizimlari, an’anaviy va innovatsion jarayonlarning qadriyatli asoslarini yaqinlashuvini obyektiv jihatdan talab etadi. Bu borada bo‘lajak pedagoglar pedagogik hodisalarni o‘rganishda aksiologik yondashuvning tarixiy ildizlarini, shakllanish va rivojlanish omillarini hamda mazmun-mohiyatini to‘la anglab olish o‘ta muhimdir.

Bo‘lajak pedagoglar aksiologik muammolar bilan millodan avvval VI-V asrlardayoq qadimgi yunon olimlari - Geraklit, Demokrit, Suqrot, Aflotun, Aristotellar shug‘ullana boshlashgan.Ular asosiy aksiologik savollarni shakllantirishga harakat qilganlar: oliy baxtga erishish mumkinmi? Hayot mazmuni nimada? Haqiqat bormi? Go‘zallik nima? Sharq mutafakkirlaridan Abu Rayhon

Beruniy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Xojib, Alisher Navoiylar inson hayoti, uning ta’lim va tarbiya olishi muhimligini o‘z asarlarida ko‘rsatib berish orqali pedagogik aksiologiyaning tarnal toshini qo‘yganlar. Uzoq vaqtlar nazariy-pedagogik masalalar mustaqil tadqiqot sohasi sifatida emas, falsafa doirasida qarab kelingan. Biroq Sharq mutafakkirlarining g‘oyalari ta’lim, tarbiya, ta’lim metodikasi bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, pedagogik fikrlar rivojida hal qiluvchi rol o‘ynagan. Misol uchun, X asrda al-Xorazmiy tomonidan qo‘llanilgan kuzatilgan voqea va hodisalarni tushuntirishda muntazamlilik, ketma-ketlik tamoyilini XIX asr oxirida Abdulla Avloniyning pedagogik asarlarida uchratish mumkin. Shaxsga yo‘naltirilgan qadriyatli bilimlar ikki jihatga qaratilgan: ichki - shaxsiy muvaffaqqiyatga erishish vositasi sifatida (Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Abu Nasr Forobiy, Alisher Navoiy, lalоliddin Davoniy) va tashqi - o‘z-o‘zini anglash va o‘zo‘zini takomillashtirish vositasi sifatida (Yusuf Hamadoniy, Xoja Hasan Andoqiy, Xoja Abdulloh Barraqiy (Barqiy), Xoja Ahmad Yassaviy, Xoja Abdulxoliq G’ijduvoniy Xojagon, Bahouddin Naqshband).

Qadimgi va o‘rta asrlarda shakllangan an’analar Sharq uyg‘onish davriga kelib, o‘ziga xos ahamiyatga ega bo‘ldi. Ta’lim va tarbiya masalalari qaytadan ko‘rib chiqila boshlandi va ulami hal qilishning yangi yo‘llari izlab topildi. Insonparvarlik yo‘nalishiga ega bo‘lgan ta’lim mazmuniga qo‘yiladigan talablar o‘zgardi. Ustoz va ta’lim oluvchi o‘rtasidagi munosabatlar o‘zgardi, faollik, o‘rganish jarayonida ta’lim oluvchilaming mustaqill igi qadriyati o‘sib bordi. Ta’lim oluvchining bilishga qiziqishini shakllantirish g‘oyasi rivojlandi. Mazkur davrda pedagogik g‘oyalar markazida bolaning individual rivojlanishi qo‘yilsa-da, biroq shaxs jamiyatga qarama-qarshi qo‘yilmagan. Bu bilan bog‘liqlikda ta’lim ijtimoiy taraqqiyot sharti sifatida belgilangan. Buyuk olim va davlat arbobi Mirzo Ulug‘bek esa, «bilim olishga intilish davlat ravnaqiga yo‘l demakdir», degan aksiomani iIgari surib ta’limning aksiologik qadriyat statusini aniq belgilab bera olgan edi. Keyinchalik ma’rifatparvar pedagog olimlar - Zavqiy, Avaz O‘tar, Dilshodi Barno, Furqatlarning, jadid pedagog olimlari - Mahmudxo‘ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda Niyoziylar ta’limning davlat-jamiyatshaxs rivojidagi integratsiyasini o‘z qarashlari orqali ochib berishgan. Faqatgina XX asrning boshlaridan bosh lab aksiologiya dastlab falsafaning alohida yo‘nalishi sifatida o‘rganila boshlandi. Bu harakatni 1902 yilda nemis olimi P.Lapi bosh lab bergan. Shundan so‘ng Yevropa faylasuflari mazkur masalaga jiddiy e’tibor qarata boshladilar. Biroq sobiq sovet davlatida XX asrning 60-yillarigacha mazkur masalaga idealistik Yo‘nalish sifatida qaralib, tadqiq etilmagan. Ana shu davrdan boshlab rus olimlaridan B.G.Ananyev, V.A.Vasilenko, O.G. Drobnitskiy. B.G.Kuznetsov, N.M.Kuznetsov, A.A.Ruchka. V.P.Tugarinov, V.A.Yadovlar qadriyat muammosini tadqiq eta boshlaganlar. O‘zbek olimlaridan J.T. Tulenov birinchilardan bo‘lib, qadriyatlar falsafasini tadqiq etgan. [33] Keyinchalik faylasuf olimlardan E.Yusupov, S.Komilova, I.Karimov, Q.Nazarov, S.Valieva. M.Rustamova, K.Tulenovalar aksiologiyaning turli jihatlarini yoritishga harakat qilganlar. XX asrning 80-yilJaridan boshlab pedagogik aksiologiya ta’lim falsafasi sifatida tadqiqotlar sohasiga aylandi

[33] 1. Falsafa: izohli lug‘at.–Toshkent: O‘zFA Falsafa va huquq instituti, 2008. – 419 b.

(B.S.Gershunskiy, V.M.Rozin, Yu.B.Tupalov, M.I.Fisher, P.G.Shedrovetskiy). Ta’limning insonparlashuvi sharoitida o‘quvchilarning bilish faoliyatiga motivatsion-qadriyatli munosabat tadqiq etildi (B.I.Dodonov, B.G.Kuznetsov, E.A.Mamchur, V.B.Mironov va boshqalar). [34]Pedagogik faoliyatning aksiologik tavsifi B.Z.Vulfov, V.A.Slastyonin, E.N.Shiyanovlarning ishlarida o‘z aksini topgan. O‘zbekistonda J.G’ .Yuldas! .. ev, R.H.Jo‘raev, F.R. Yuzlikaev, Sh.Q. Qurbonov, R.Axliddinov, M.Q. Quronov, R.Ibragimov, S.Madiyorova, R.Qodirova, A.Kaldibekova, Sh.Q. Mardonov, T.Toshlonov, I.Reves, N.M. Egamberdieva, A.Muxsieva, N.Djamilovalar o‘z tadqiqotlarini pedagogik aksiologiya nuqtai nazaridan yoritishga harakat qilganlar.

Bugungi kunga kelib esa, pedagogik aksiologiyaning jadal rivojlanayotganligi namoyon bo‘lmoqda. Buning asosiy sababi jamiyat ehtiyojlardan kelib chiqqan holda, shaxsning ma’naviy imkoniyatlariga bo‘lgan talablarning oshib borayotganligidadir.

Davriy nashrlarda ta’limning rivojlanishining aksiologiyaga asoslangan strategiyasi; qadriyatlarga tarbiya maqsadining asosi sifatida qarash; o‘quvchilaming qadriyatga yo‘nalganligini shakllantirishning amaliy tajribasini tahlil etish, ta’limni qadriyatli tashxis etishning vazifalarini shakllantirish kabi uning insonparvarlik mohiyatini aks ettirishi ko‘zga tashlanadi.

Pedagogik aksiologiyaning asosiy tushunchalari qatoriga quyidagilar kiradi: qadriyat, aksiologik ong, aksiologik dunyoqarash, aksiologik baholash, aksiologik munosabat, qadriyatli xulqatvor, qadriyatli ustanovka, aksiologik yo‘nalganlik, ta’lim, tarbiya. Qadriyatlar qachonki, insonda aksiologik ong, aksiologik munosabat va ustanovkalar shakllantirilgan sharoitdagina, uning faoliyati va xulq-atvorini mo‘ljalga olishga imkon beradi. Aksiologik yo‘nalganlik yaxlitlikda shaxsning faoliyat va xulq-atvordagi aniq qadriyatlarga yo‘nalganligini aks ettiradi, har bir aniq vaziyatlarda esa shaxs qadriyatli ong va qadriyatli munosabatlarga rahbarlik qiladi. Aksiologik ong. «Ong», «munosabat», «xulq-atvor» kategoriyalarini psixologiya va falsafa o‘rganadi. Ijtimoiy ong, ijtimoiy xulq-atvorni shakllantirish metodlarini esa pedagogika aniqlab beradi. Falsafada ong odatiy usullar bilan tushuntirish va tadqiq etish mumkin bo‘imagan muhim obyekt sifatida qaraladi.[35] Ong biologik substantsiyani aks ettirmaydi; u insonga hayotiy faoliyatni jismu joni doirasida amalga oshirishga imkon beradi; bevosita aloqasiz xilma-xil faoliyat turlariga kirishish. odamlar, madaniy qadriyatlar bilan o‘zaro harakatida yuzaga chiqadi. Ya’ni, ong tufayli inson nafaqat aniq, balki mavhum muhitda ham yashay oladi. Keng ma’noda «ong» inson hayotining muammosi va ijtimoiy jarayonlarning muammoliligini aks ettirish usullari sifatida izohlanadi. Aniqroq qilib aytganda esa, ong deganda faqat insonga xos obyektiv borliqni aks ettirishning oliy shakli; uning dunyoga va o‘zo‘ziga munosabat usuli; insonning obyektiv dunyo va shaxsiy hayoti mazmunini anglashida faol ishtirok etuvchi psixik jarayonlar birligi tushuniladi. Inson falsafada ong tashuvchisi sifatida qaraladi. Inson hayotining maqsadi shaxsiy ongni yaratish, ya’ni o‘z dunyosini anglashni aks ettiradi.

[34] 2. Nazarov Q. Aksiologiya. – Toshkent: A.Qodiriy, 1994.
[35] 3. Erkayev A. Ma’naviyat – millat nishoni. – Toshkent: Ma’naviyat, 1997.

Ong o‘zida yuksak qadriyatni aks ettiradi. «Ong» tushunchasi (lotinchadan tarjima qilinganda conscire - bilish, xabardor bo‘lish degani) ongsiz va ong osti holatdan farqli ravishda, o‘zida ruhning o‘mini anglash uchun qo‘llaniladi. Falsafada ijtimoiy ong va individ ongi farqlanadi. Ijtimoiy ong deganda, uning iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy hayotini aks ettiruvchi jamiyat rivojining ma’naviy natijasi tushuniladi. Individ ongi esa, o‘zida uning ichki ma’naviy dunyosini aks ettiradi. Bundan tashqari, u individning o‘zidagi ijtimoiy aloqalami ham qayd etadi (soznanie) - hamkorlikdagi bilish). Aksiologik ong - axloqiy-ma’naviy tarzda o‘z hayotiy faoliyati sohasi subyektlarini aniqlashga imkon beruvchi obyektiv borliqni aks ettirish shakli; ma’naviy qadriyatlar dunyosi sifatida borliqni aks ettirish asosida insonda dunyoni va o‘zining shaxsiy dunyosini anglashida faol ishtirok etuvchi psixikjarayonlar birligi. Aksiologik ong ijtimoiy ongning maxsus shakli bo‘lib, pedagogik voqelik va hayotni qadrlash tuyg‘usi asosida o‘ziga xos tarzda aks etadi. Unga asoslangan munosabat, yondashuv, amaliyot va faoliyat ham boshqalardan farq qiladi.

Aksiologik ong o‘z navbatida aksiologik hissiyot, idrok, qadrlash tuyg‘usi, aksiologik kechinmalar, qadriyat mazmunini ifodalaydigan tushuncha, xulq-atvor va tafakkur bilan uzviy bog‘liq. Kimdadir aksiologik idrok va qadrlash tuyg‘usi boshqalardan ko‘ra kuchli bo‘lsa, uning qalbida qadrlash tuyg‘usi bilan bog‘liq hissiyot ko‘proq namoyon bo‘lishi mumkin. Bunday kishida muayy~n qadriyatni qadrlash bi!all bog‘liq mas’uliyat va unga asoslangan faoliyat ham boshqalarga qaraganda yaqqolroq ko‘zga tashlanib turishi tabiiy. Aksiologik bilishda qadrlash tuyg‘usi va aksiologik idrok muhim ahamiyat kasb etadi. «Qadrlash tuyg‘usi» aksiologik ongning eng asosiy komponentlaridan biri bo‘lib, tabiiy va ijtimoiy hodisalaming qadrini anglash, zavq olish, lazzatlanish, mas’uliyat hissini sezish kabilarda namoyon bo‘ladigan tushunchadir. Olam va odam o‘z ahamiyati bilan qadrlidir. Olamdagi voqea, hodisa va jarayonlar odamlar uchun qadrlash tuyg‘usini uyg‘otuvchi asosdir. Shu ma’noda, obyektiv voqelikka, uning namoyon bo‘lish shakllari, ko‘rinishlariga bevosita va bilvosita bog‘liq bo‘lmagan qadrlash tuyg‘usi hamda uning mutlaq subyektiv xususiyat ekanini e’tirof etish qiyin.

Zero, qadrlash uchun qadrlanadigan «nimadir», ya’ni moddiylik yoki ma’naviylik bo‘lmog‘i, qadrlash tuyg‘usini uyg‘otish uchun esa ana shu tuyg‘uning vujudga kelishi uchun sabab bo‘ladigan «obyekt» bo‘lmog‘i lozim. Shu ma’noda, olam, odam va hayot deb atalmish serqirra ma’volar qadrlash tuyg‘usini shakllantiradigan asosiy mezonlardir. Aksiologik dunyoqarash - ijtimoiy dunyoqarashning o‘ziga xos tarkibiy qismlaridan biri sifatida, kishilaming voqelikka qadriyatli munosabati va faoliyatining Yo‘nalishini belgilaydigan aksiologik qarashlar, tamoyil va maslaklar majmuasi. Dunyoqarashning aksiologik shakli qadriyatli yondashuv, aksiologik munosabat, aksiologik baholash kabilami qamrab oladi. Aksiologik yondashuv. Pedagogik voqelikni o‘rganishda ilmiy bilishning boshqa usullari bilan birga aksiologik yondashuv ham katta ahamiyat kasb etadi. Ilmiy bilishda olam, undagi narsa, voqea, hodisa va boshqalar qadriyatning inson ongida aks etishi,· qadriyatni anglashning reallikka mos kelish qonunlari, daraja va imkoniyatlari, uning me ‘yor va mezonlarini aniqlash nihoyatda muhim. Bunga umumiy bilish nazariyasi (gnoseologiya) bilan bir qatorda ijtimoiy va tabiiy

fanlaming ma’lumotlariga, ayniqsa, valeologik va aqliy faoliyatning dalillariga, mantiq, tilshunoslik kabi fanlaming yutuqlariga tayaniladi.

Qadriyatlami anglash, o‘rganishda hissiy va aqliy bilishning uyg‘unligi, hukm, xulosalaming tushuncha, atama va belgilami umumlashtirishi, tabiiy va ijtimoiy voqelikdagi aksiologik jarayonlarni tahlil qilish, ularga tayanib amaliy faoliyat yuritish bir-biri bilan bog‘liq uzviy jarayonni anglatadi. Pedagogik hodisalarga ijtimoiy-sotsiologik yondashilganda voqea va jarayonlar orasidagi o‘zaro bog‘liqlik, tarixiy aloqadorlik, sabab va oqibat bog‘lanishining ifodasi bo‘lgan uzluksizlikning ahamiyati ortadi. Bunday yondashuv qadriyatlarga, ular bilan bog‘liq jarayonlarga nisbatan qo‘llanilganda ijobiy ilmiy va amaliy natija beradi. Bunda pedagogik qadriyatlar tartibsiz namoyon bo‘ladigan va bir-biri bilan bog‘lanmagan ijtimoiy hodisa sifatida emas, balki u yoki bu davr, ijtimoiy subyekt va boshqalar bilan bog‘langan aksiologik tizimlar hamda ularning elementlari sifatida namoyon bo‘ladi. Qadriyatlarga bunday yondashishda ijtimoiy fanlarning yutuq lari, tarix, etnografiya, demografiya va sotsiologik tadqiqotlaming natijalariga tayanish yaxshi natija beradi. Ammo qadriyatlarni o‘rganishda faqat ana shular bilan chegaralanib qolish yaramaydi. Balki reallik, uning namoyon bo‘lish shakllari, voqea-hodisa va jarayonlarning qadri, ijtimoiy ahamiyatini anglash ham nihoyatda muhim. Bunda ularning ijtimoiy funktsiyalari, o‘ziga xos tashqi ta’simi anglash katta ahamiyat kasb etadi. Faqat aksiologik yondashuv asosida qadriyatJarning iImiy kategoriya sifatidagi mohiyati, boshqa tushunchalardan farqi, obyektiv asoslari va subyektiv anglab olinishi, namoyon bo‘lish shakllari haqida to‘g‘ri ma’lumotlar olish mumkin. [36]

Bunda narsa, voqea-hodisaIar, kishilar va ularning faoIiyatiga qadr hamda qadrianish darajasi nuqtai nazaridan qaraladi. Mazkur qarashda foydalilik, qiymat va ularni ifodalaydigan iqtisodiy baho emas, balki qadming ahamiyati asosiy o‘rin tutadi. Bunda qadr va baho bir-biriga mos kelmaydigan, narsa yoki obyektning qadri uning iqtisodiy qiymatidan bir necha marta salmoqIiroq bo‘lishi ham mumkin bo‘lgan hollar ko‘p uchraydi.

Masalaning bu jihatini o‘rganish axloqshunoslik, estetika, huquqshunoslik, madaniyatshunoslik, siyosatshunoslikning dalillari va ma’naviyatning ijtimoiy qirralariga tayanadi. Bunda, ayniqsa, iqtisodiy, siyosiy, ma’naviy faoliyat va jarayonlarning jamiyat hamda ijtimoiy subyektlar uchun ahamiyati, hayotning turli qirralarini aks ettiradigan muammolar hamda ularning yechimlarini ifodalaydigan qarashlar, g‘oyalar, ta’limotlar, talab va ehtiyojlaming real jarayonlar uchun qadrqimmatini aniqlash katta ahamiyat kasb etadi. Demak, olamni o‘rganish va voqelikning qonuniyatlarini tavsiflashda gnoseologik, sotsiologik va aksiologik yondashuvlarning uyg‘unligi, zarur bo‘lganda ulardan foydalanishda kompleks munosabat lozim. Koinotdagi hodisalaming sayyoramiz hayotiga,

Xulosa qilib aytganda, yer yuzida ro‘y berayotgan jarayonlarning odamlar umri va turmush tarziga ta’siri, ekologik halo kat va urush xavfi natijasida insoniyatni saqlab qolish ehtiyojlari, odam zoti va tiriklikning eng qadrli ma’volar sifatidagi ahamiyatini to‘g‘ri anglash uchun aksiologik yondashuvga tayangan ma’qul.

[36] 4. Mardonov SH., Xodjaev B., Taylanova SH., Xojimuhamedova D. Pedagogik aksiologiya. O‘quv qo‘llanma. – T.: Fan va texnologiya, 2013. – B. 3-4 (184) bet.

Aksiologik munosabat. Falsafada munosabat deganda, undagi yashirin xususiyatlami aniqlash va amalga oshirish sharti sifatida hayotiy narsa-hodisalarga aloqadorlik usuli tushuniladi. Munosabat narsada aks etmaydi va narsalarning xususiyatlarini ham aks ettirmaydi, u nimanidir qilishda ishtirok etish shakli sifatida, nimanidir ahamiyatini ochib beradi. Munosabat ikkinchisi uchun birinchisining ahamiyatini tavsiflovchi narsa-hodisalar va subyekt orasidagi aloqalarni ko‘rsatib beradi. Falsafada «qadriyat» tushunchasi «ahamiyat» tushunchasi bilan yaqin. Qachonki, subyekt obyekt bilan harakatga kirishganda, inson faoliyatining moddiy va ma’naviy dunyosini qamrab olganda obyektning yoki uning xususiyatlarining aniq ahamiyati namoyon bo‘ladi. Faqat faoliyatdagina qadriyat o‘zining muhim mavjudlik maqomini oladi. Bo‘lajak pedagoglarda Aksiologik munosabat - shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatlilikning o‘zaro aloqadorligini aks ettiruvchi shaxsning ichki pozitsiyasi. Olamda aksiologik munosabat shakllanishi har bir kishining yetuk inson sifatida voyaga yetishi jarayonining tarkibiy qismidir. Kishi kamolot sari borar ekan, o‘zi, o‘zgalar, tashqi muhit, olam, umr, vaqt, davr va boshqalaming haqiqiy qadrini anglayveradi. Bu foniy dunyoning o‘tkinchiligi, umr mazmuni, yashashning maqsadi, olamning abadiyligi qarshisidagi lahzalar qadriga yetishni o‘rganib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Falsafa: izohli lug‘at.–Toshkent: O‘zFA Falsafa va huquq instituti, 2008. – 419b

2. Nazarov Q. Aksiologiya. – Toshkent: A.Qodiriy, 1994.

3. Erkayev A. Ma’naviyat – millat nishoni. – Toshkent: Ma’naviyat, 1997.

4. Mardonov SH., Xodjaev B., Taylanova SH., Xojimuhamedova D. Pedagogik aksiologiya. O‘quv qo‘llanma. – T.: Fan va texnologiya, 2013. – B. 3-4 (184) bet.

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING TA’LIM-TARBIYAGA QO‘SHGAN HISSASI

Azimova R.Z., GDPI o‘qituvchisi
e-mail:rushana0242@mail.ru
Sayliyeva U.S., GDPI talabasi

Annotatsiya: maqolada sharq mutafakkirlarining ta’lim-tarbiyaga oid qarashlari, g‘oyalari va shu sohaga qo‘shgan boy meroslarining muhimligi hozirgi kungacha naqadar yuksak ahamiyat kasb etishi, shuningdek yoshlarni tarbiyalashda muhim omillar, tarbiya usullari va vositalari haqida yoritilgan.

Kalit so‘zi: tarbiya, ta’lim, axloq, komil inson, hadisshunos, mutafakkir, kuchli mo‘min, sahih, ma’naviy,madaniyat, bilim, ma’suliyat, diniy, fikriy, g‘oya, axloqiy, hikmat,serunum, qimmatli, soha, xulq-atvor, alloma, ne’mat,tahlil,odob,xayol.

Аннотации: в статье описаны взгляды, идеи и богатое наследие восточных мыслителей на образование, насколько они важны и по сей день, а также методы и инструменты образования, имеющие важное значение в воспитании молодежи.

Ключевые слова: образование, образование, мораль, совершенный человек, знаток хадисов, мыслитель, сильный верующий, подлинный, духовный, культура, знание, ответственность, религиозный, интеллектуальный, идея, мораль, мудрость, сыворотка, ценное, сфера, поведение, аллома, благо.

Abstract: the article describes how the views, ideas and rich heritage of Eastern thinkers on education and the importance of their rich heritage in this field are important to this day, as well as the important factors, methods and means of educating young people.

Key words: education, education, morality, perfect person, hadith scholar, thinker, strong believer, authentic, spiritual, culture, knowledge, responsibility, religious, intellectual, idea, moral, wisdom, valuable, sphere.

Ta’lim-tarbiya masalalari hamisha sharq mutafakkirlari yozuvchi, olimlari xayolini band qilib kelgan. Har bir davrda bu masalaga alohida e’tibor qaratilgan va har bir davrning mutafakkir va olimlari o‘zlarining fikr va g‘oyalari, boy merosi, asarlari orqali ta’lim tarbiyaga ulkan hissa qo‘shganlar. Rog‘ib Asfuhoniy tarbiyani quyidagicha ta’rif qiladi, " Tarbiya bir narsani bir holdan ikkinchi holga o‘tkazib borib, batamomlik nuqtasiga yetkazishdir. Tarbiyaning ma’nolaridan biri insonning diniy, fikriy va axloqiy quvvatlarini uyg‘unlik va muvozanat ila o‘stirishdir". Islomda bolalar tarbiyasi ota-onaning eng ma’suliyatli va uzoq davom etadigan burchlaridir. Boshqa burchlar ba’zi ishlarni qilish yoki qilmaslik bilan oxiriga yetadi. Ammo tarbiya ma’suliyati bardavom bo‘ladi. Zotan ota-onaning farzand ne’matiga haqiqiy shukrlari ham aynan tarbiya ma’suliyatini sharaf bilan ado etish orqali yuzaga chiqadi.

Buyuk hadisshunos alloma Buxoriy ham o‘z asarlarida ta’lim tarbiyaga e’tibor qaratgan. Allomaning asarlarida tarbiyaga oid qarashlarning markazida komil inson tarbiyasi yotadi. "Al-Adab al-mufrad" asarida ham inson axloqi, odobi, ma’naviy kamolotiga doir hadislarni turli mavzular bo‘yicha tasnif qilgan va izohlar bergan. Asarning ilk boblarida ota-ona oldida farzandlik burchlari, ota-onani rozi qilish to‘g‘risida fikr yuritilgan. Hadislarda "Kuchli mo‘min Alloh taologa zaif mo‘mindan ko‘ra mahbubroq va afzalroq" ekani bayon qilinadi. "Kuchli mo‘min" deyilganda nafaqat mushaklar bilan balki, ilm-ma’rifat, zamonaviy fan texnologiya yutuqlaridan unumli foydalanish orqali uni jamiyat manfaatlari uchun qidiradigan insonni tushunamiz. Buxoriy g‘oyatda beg‘ubor, halol-pokiza, diyonatli inson bo‘lib, g‘iybat-u nohaqliklardan uzoq bir kishi edi. U doimo "G’iybat qilish harom ekanini bilganimdan boshlab, hech qachon biror kishi haqida g‘iybat gapirmaganman"-deb ta’kidlardi. Imom al-Buxoriyning eng ulug‘ fazilatlaridan yana biri u mutassiblikning har qanday ko‘rinishlaridan uzoq bo‘lgan alloma edi. Uning shoh asari "Sahih al-Buxoriy" bilan chuqurroq tanishilsa, al- Buxoriyning o‘z kitobidagi ma’lumotlarga nihoyatda katta sinchkovlik va ehtiyotkorlik bilan yondashganini ko‘ramiz. Qanchadan-qancha mashaqqatlar bilan to‘plangan hadislarning sahihligiga to‘la ishonch hosil qilib, obdon tekshirgandan keyingina o‘z asariga kiritganligi ushbu fikrimizni yana bir bor tasdiqlaydi. Buxoriy muhaddislarda hadislarga bo‘lgan katta mehr va intilish hamda unga qat’iy amal qilish har qanday tahsinga sazovor, deb hisoblardi. Bu masala g‘oyatda muhim bo‘lib, bu xususda ba’zi muhaddislarning o‘zlari ham fikr-mulohazalarini bildirganlar. Jumladan, imom Ahmad ibn Hanbal "O‘zim amal qilmagan bitta ham hadisni kitobga olmaganman",-deb ta’kidlagan. Manbalarda imom al-Buxoriyning xotirasi kuchli bo‘lganligi xususida ko‘pdan ko‘p qiziqarli rivoyatlar keltiriladi. Buxorolik olim Salim ibn Mujohid shunday hikoya qiladi:"Bir kun do‘stim Muhammad ibn Salom al-Poykandiyning uyiga borgan edim, u menga:" Biroz oldinroq kelganingizda yetmish ming hadisni yod biladigan bir

bolakayni ko‘rar eding-da",-dedi. Men shu zahoti orqamga qaytib, ko‘chaga chiqdim va o‘sha bolani uchratib:"Yetmish ming hadisni yod bilaman, deydigan bola senmisan?"-deb so‘rasam, u: "Ha, balki undan ham ortiqrog‘ini bilaman",-dedi. Muhammad ibn Salom al- Poykandiyning ushbu so‘zlari ham al-Buxoriy yoshligidan boshlab katta obro‘-e’tiborga ega bo‘lganligiga dalildir. Uning " Muhammad ibn Ismoil qachon mening huzurimga kirsa, har doim men o‘zimni yo‘qotib qo‘yib, doim undan xavotirda turaman",- degan. Bu gaplar ham buyuk alloma Buxoriyning g‘oyat ilmli, zukko bo‘lganidan, hatto ustozlari ham tan berganini bilishimiz mumkin.

O‘rta asr sharqining jahonga mashhur yana bir qomusiy olimlaridan biri Abu Rayhon Beruniy. U ijtimoiy sohaga bag‘ishlab maxsus asarlar yozmagan, biroq uning barcha asarlarida ta’lim-tarbiya, odob va axloq masalalariga oid qarashlariga duch kelish mumkin. "Bilim shunday narsaki, u yalang‘och bo‘lganingda ham o‘zingda qoladi, hammomga kirsang suv bilan yuvib bo‘lmaydi. Bilim qaytarish va takrorlash mevasidir"- deb aytib o‘tgan.

"Men bolalik chog‘imdanoq,-deb yozadi Beruniy,- o‘z yoshim va sharoitimga qarab, imkoni boricha ko‘proq bilim olishga intildim. Buning dalili sifatida quyidagini keltirish kifoya: biz turadigan joyga bir yunon ko‘chib kelgan edi. Men har xil donlar, urug‘lar, mevalar va hakozolarni olib borib, unga ko‘rsatar va bu narsalar uning tilida qanday atalishini so‘rab, nomini yozib qo‘yar edim". Demak, Beruniy yoshligidanoq chidam va matonat bilan bilim o‘rgangan, hatto yunon tilini chuqur egallagan. Undagi aql-zakovat, teran bilim Xorazmshoh-u Sulton Mahmudlarni hayratga solgan. Beruniy " Bugunni chorasini ko‘rib, ertaga ehtiyoji qolmagan kishi aqllidir."-deb bejizga aytmagan.

Fan va madaniyat olamida o‘z o‘rni va mavqeyiga ega bo‘lgan ulug‘ mutafakkir, zabardast olim, buyuk allomalardan biri Farobiydir. Farobiy "Har kimki ilm-hikmatni o‘rganaman desa, uni yoshligidan boshlasin, salomatligi yaxshi bo‘lishiga intilsin, axloq-odobli bo‘lsin, so‘zining uddasidan chiqsin, yomon ishlardan saqlansin, hiyonat va makr-hiyladan uzoq bo‘lsin."-deb aytib o‘tgan. U qadimgi yunon fani va madaniyatini insoniyat sivilizatsiyasida tutgan o‘rnini yuksak baholab, butun ilmiy faoliyati davomida nafaqat unga suyandi, cheksiz hayratlandi va ilhomlandi, balki kishilik tarixida o‘chmas iz qoldirgan yunon olimlarining, ko‘proq Arastuning asarlarini targ‘ib qildi, ularning ko‘plarini arab tiliga tarjima qildi, sharhlar yozdi. Farobiy yosh avlodni kamolga yetkazishda u yashayotgan jamiyatdagi muhit, hayotiy tajriba, talim-tarbiyaning ta`siri va bu ta`sir natijasida ular o‘zlaridagi ijobiy yoki salbiy xislat-fazilatlarni namoyon qilishlarini aytadi. “Insonlar tug`ilganda kamolotli bo‘lib tug`ilmaydi, ularni orasida aslida farq ham bo‘lmaydi, ularning xulqi, faoliyati, hayoti o‘xshash bo‘ladi, keyinchalik esa o‘zgaradi, ya`ni ijtimoiylashuv jarayonida jamiyatda odamlar ming yillardan beri amal qilib kelayotgan qadriyatlarni va me’yorlarni qabul qiladilar."

Xorazm zaminida tavallud topib faoliyat ko‘rsatgan buyuk allomalardan biri Mahmud az-Zamaxshariy. Zamaxshariyning hayoti va faoliyati haqidagi ma’lumotlar, asosan, o‘rta asr arab manbalarida, qisman olimning asarlarida keltirilgan. Zamaxshariy xulq-atvori yaxshi, shirinsuxan va g‘oyat muruvvatli kishi sifatida el orasida katta obro‘ga ega bo‘lgan. Onasi ham taqvodor va fozila, ma’rifatli ayollardan hisoblangan. Yoshligidan ilm-fanning turli sohalarini, ayniqsa, arab tili va

adabiyotini, diniy ilmlar majmuasini mukammal egallaydi. Ayni vaqtda o‘sha davrda ilm ahllari orasida g‘oyatda zarur va muhim hisoblangan xattotlik san’ati sirlarini ham to‘liq o‘zlashtirib, uni obdon egallaydi. Jismoniy nogironligiga qaramasdan, az-Zamaxshariyning katta ishtiyoq va sobitqadamlik bilan bilim olish yo‘lida ko‘rsatgan bu jasorati va fidoyiligi har qanday tahsinga sazovordir va katta bir ibratdir. Az-Zamaxshariy hayoti bilan chuqur tanishilsa, uning ilm talabida qator xorijiy mamlakatlarga safar qilganligini ham ko‘ramiz. Allomaning sharqning turli shaharlarida juda ko‘plab shogirdlari bo‘lgan. Ayniqsa, Makkayi Mukarramada besh yildan ortiq yashagan paytlari olim uchun g‘oyatda serunum bo‘ldi. Ma’lumki, biron-bir allomaga nasib etmagan yuksak maqom -Jorulloh ("Allohning qo‘shnisi") degan laqabga faqat buyuk vatandoshimiz az-Zamaxshariy musharraf bo‘lgan. Mana shu mulohazalarga tayanib aytish mumkinki, uning ustozlariyu shogirdlari turli elatlar va millatlarga mansub ilm ahllari bo‘lgan, ilm yo‘lida az-Zamaxshariy tom ma’noda haqiqiy baynalmilallik fazilatlarini namoyon qilgan deyishimiz mumkin. Chunonchi, unga bevosita shogird bo‘lib olimdan to‘g‘ridan-to‘g‘ri saboq olgan shogirdlari ona yurti Zamaxsharda, Xorazmda, Tabaristonda, Samarqandda, Bag‘dodda, Damashqda, Halabda bo‘lib qolmay, balki unjng yetuk asarlari orqali undan saboq olib, o‘zini g‘oyibona az-Zamaxshariyning shogirdiman, deguvchilar musulmon dunyosining turli burchaklarida ko‘plab topilardi. Az-Zamaxshariyning chuqur bilimi va ilm-fanning turli sohalariga oid qimmatli, o‘lmas asarlari hali u hayot paytidayoq butun musulmon Sharqida unga betakror shuhrat keltirgan. Allomani chuqur hurmat va alohida mehr bilan "Ustoz ad-dunya" ("Butun dunyoning ustozi"), "Ustoz al-arab val-ajam" ("Arablar va g‘ayri arablarning ustozi", "Jorulloh" ("Allohning qo‘shnisi"), "Faxru Xorazm" ("Xorazm faxri") kabi birorta ham allomaga nasib etmagan o‘ta sharafli laqablar bilan ataganlar.

Ta’lim-tarbiya mavzusi hech bir davrda o‘zining dolzarbligini yo‘qotmaydi. Yoshlarda axloqiy fazilatlarni, ma’naviyatni shakllantirishda buyuk ajdodlarimizdan qolgan asarlarni ularning ongiga singdirish, buyuk mutafakkirlarimiz yaratgan boy merosga muhabbat uyg‘otish lozim. Farzand tarbiyasida, ularning ma’naviy dunyoqarashlarini kengaytirish va boyitishda, mutafakkirlarning fikr-mulohazalari, pand-nasihatlari, hikmatlaridan foydalanish va barkamol insonni voyaga yetkazish barchamizning burchimizdir.Yoshlar ongini turli xil keraksiz tushunchalar bilan band qilmasdan,doimo eng zarurlarini o‘rgatmoqlik kerak chunki umr qisqa,vaqt kam doim ham hayotimiz biz o‘ylagandek bo‘lavermaydi.SHarq alomalarimiz bularning barini o‘zlarining hayot tajribalari asosida bilishgan,bularning barini vaqtida anglagan holda o‘zlarining kelajak avlodiga ham yetkazish va tushuntirish maqsadida o‘zlarining bilimlarini yozma bayon qilishgan.Har bir donishmand shaxsning ortida albatta uni qo‘llab-quvvatlaydigan,har qanday vaziyatda yonida tura oladigan bir inson b’olishi kerak har olim-u fuzalolarning ham o‘zlarining bilimlarini namoyan qilishlari uchun albatta ustozlari bo‘lishgan.Hammaning birinchi ustozi albatta ota-onasi bo‘ladi.Buyuklar ham shunchaki buyuk bo‘lib qolmagan ular vaqtida turli xil qiyinchiliklarni yengib o‘tishlariga to‘g‘ri kelgan.Hammada iqtidor,qobiliyat bor lekin hamma ham bularni to‘g‘ri yo‘naltirib shakklantira olmaydi sababi bitta oilada to‘g‘ri tarbiya va to‘g‘ri tartibning mavjud emasligidir.Bolani qiziqishlarini o‘z vaqtida bilib olish va unga zarur bo‘lgan eng asosiy bilimlarni yoshligidan boshlab

o‘rgatmoqlik darkor.Hayotda har bir inson o‘z qiziqishlari asosida yashasa,qiziqqan kasb-hunarga borsa o‘rgansa kelajakda haqiqiy kerakli inson bo‘ladi.Biz kelajak avlod, ajdodlarimizga mos bo‘lishimiz ularning haqiqiy avlodi ekanligimizni isbotlashimiz,shuningdek ulardan qolgan boy moddiy va ma’naviy meroslardan oqilona foydalangan holda jamiyat,yurt hayotini yanada yaxshilash,dunyo miqyosida rivojlangan davlatlar qatoriga olib chiqishni asosiy maqsad qilib olgan holda jiddiy harakat qilmog‘imiz darkor.Buyuk mutafakkirlarimiz har bir soniyadan oqilona foydalanishga harakat qilishgan,hattoki shunday bir vaqtlar bo‘lganki ular hatto ovqatlanishni ham unutib ilm olishga berilib ketishgan ming afsuslar bo‘lsinki bugungi kunda yoshlar ilmga emas balki insonlarni o‘ziga qul qilayotgan,bog‘lab qo‘yayotgan telefonga juda berilib qolishmoqda,hattoki beg‘ubor bolalarning qo‘lida telefon,kitoblar kutubxonalarda changga bellanib qolyapti,ajdodlarimiz qanchalar buyuk shaxslar biz bugungi kunda o‘z holimizga achinishimiz va ularni vaqtida bartaraf qilishimiz,oldini olishimiz,xatolarimiz anglashimiz o‘zimiz uchun va vatan ravnaqi uchun eng to‘g‘ri qaror qilgan bo‘lamiz.Kelajakda biz yoshlar ham ulug‘ bobolarimiz Alisher Navoiy,Abu Ali Ibn Sino,Abdulla Avloniy,Imom Buxoriy, Xorazmiy, Farobiy,Behbudiy va boshqalar kabi biz ham vatanimiz nomini butun dunyoga tanitishimiz va ilim olishdan,uni boshqalarga ulashishdan hech qachon to‘xtamasligimiz,doimo eng yuqori natijalarga erishmog‘imiz muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ubaydulla Uvatovning "Buyuk mutafakkirlar"—"Tamaddun" Toshkent-2011
2. M.Shoxadjyaev. Burxoniddin Marg‘inoniyning axloqiy-huquqiy tarbiyaga oid qarashlari. Avtoreferat. T.: 2006 y.
3. Hamidjon Homidovning "Qirq besh alloma hikoyati"
4. A.Haydarov. Inson kamoloti va milliy -ma’naviy qadriyatlar T:Muharrir 2008.
5. I.Karimov. Yuksak ma’naviyat-yengilmas kuch. T.: Ma’naviyat 2008 yil
6. O.Hasanboeva, J.Hasanboev, H.Hamidov “Pedagogika tarixi” Toshkent 1997

ART-PEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA TALABA YOSHLARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI

Nurboyeva Sh. Sh., GDPI o‘qituvchisi
nurboyevashohsanam9@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada art-pedagogika yondashuvi orqali talaba yoshlarning vatanparvarlik ruhini shakllantirish, ularni milliy g‘urur, fuqarolik pozitsiyasi, tarixiy xotira va madaniy merosga hurmat ruhida tarbiyalashning samarali usullari yoritilgan. Shuningdek, bunday yondashuvning psixologik va pedagogik afzalliklari, ta’sirchanlik omillari va yoshlarning ichki dunyosiga ta’siri tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Art-pedagogika, vatanparvarlik, talaba yoshlar, tarbiya, psixologik ta’sir, san’at, o‘zlikni anglash, teatr, kreativ metodlar.

Аннотация: В статье рассматриваются эффективные методы формирования патриотического духа у учащейся молодежи посредством художественно-педагогического подхода, воспитания ее в духе национальной гордости, гражданской позиции, исторической памяти, уважения к культурному наследию. Также анализируются психолого-педагогические

преимущества такого подхода, факторы влияния и его воздействие на внутренний мир молодых людей.

Ключевые слова: Арт-педагогика, патриотизм, учащиеся, воспитание, психологическое воздействие, искусство, самосознание, театр, творческие методы.

Abstract: This article discusses effective methods for forming a patriotic spirit in students through the art-pedagogical approach, educating them in the spirit of national pride, civic position, historical memory and respect for cultural heritage. Also, the psychological and pedagogical advantages of such an approach, factors of influence and its impact on the inner world of young people are analyzed.

Keywords: Art-pedagogy, patriotism, students, education, psychological impact, art, self-awareness, theater, creative methods.

Bugungi globallashuv davrida yosh avlod qalbida vatanparvarlik, milliy qadriyatlarga sadoqat, tarixiy xotiraga hurmat va madaniy merosni asrab-avaylash tuyg‘ularini shakllantirish pedagogik va psixologik soha oldidagi eng muhim vazifalardan biridir. Ayniqsa, talaba yoshlar hayotining faol bosqichida ularning shaxsiyati, dunyoqarashi va ijtimoiy pozitsiyasi shakllanayotgan bir paytda bu tarbiyaviy jarayonning ahamiyati yanada ortadi.

Art-pedagogik yondashuv ana shu jarayonda innovatsion va emotsional jihatdan ta’sirchan vosita bo‘lib xizmat qiladi. San’at orqali tarbiyalash insonning qalbi va ruhiga bevosita ta’sir etadi. Bu yondashuv orqali talabalarda Vatanga, xalqiga, tarixiga bo‘lgan hurmat va sadoqat hislarini uyg‘otish, ularni ma’naviy barkamol, ijtimoiy mas’uliyatli shaxs sifatida tarbiyalash mumkin.

Art-pedagogika — bu ta’lim va tarbiya jarayonida san’at vositalaridan foydalanishga asoslangan innovatsion yondashuv bo‘lib, u yoshlarning emotsional, intellektual va axloqiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, vatanparvarlik g‘oyalarini singdirishda san’atning har bir turi (musiqa, teatr, rasm, adabiyot, xalq og‘zaki ijodi) bevosita hissiyotlar orqali ta’sir ko‘rsatadi.

San’at orqali tarbiya berish jarayonida:Talabalar Vatan tarixiga oid asarlar bilan tanishadi;Milliy qahramonlar hayoti asosida dramatik sahnalar yaratiladi;Musiqa darslarida vatanparvarlik qo‘shiqlari tahlil qilinadi;Rassomchilik mashg‘ulotlarida milliy ramzlar aks ettiriladi.

Bu esa yoshlar ongida Vatanga daxldorlik tuyg‘usini shakllantiradi va ularning shaxsiy g‘ururini oshiradi.

Psixologik nuqtai nazardan olganda, art-pedagogika yoshlarning emotsional holatini barqarorlashtiradi, ularga o‘z hissiyotlarini erkin ifoda etishga imkon beradi, ijtimoiy moslashuvchanligini oshiradi. Bu ayniqsa o‘z fikrini erkin bayon qila olmaydigan, ichki dunyosi boy, biroq tortinchoq yoshlar uchun samarali yo‘ldir.

Talabalar o‘z fikr va tuyg‘ularini rasm, drama, musiqa orqali ifoda etarkan, ular o‘z-o‘zini anglaydi, o‘z xalqiga va Vatanga bo‘lgan tuyg‘ularini ichki kechinmalari orqali boshdan kechiradi. Bu esa vatanparvarlik g‘oyalarini ichki motivatsiyaga aylantiradi.

Art-pedagogik yondashuvda qo‘llaniladigan uslublar:

1. Teatr-pedagogika – tarixiy obrazlar, vatanparvar qahramonlar obrazida sahna ko‘rinishlarini tayyorlash, talabalar tomonidan rollarni ijro etish orqali milliy g‘urur hissini uyg‘otish.

2. Art-terapiya – Vatanga oid mavzularda rasm chizish, mandalalar, kollajlar orqali o‘z tuyg‘ularini ifoda etish.

3. Musiqiy-pedagogika – milliy va vatanparvarlik ruhidagi qo‘shiqlarni o‘rganish, tahlil qilish, ijro etish orqali hissiy ta’sirni kuchaytirish.

4. Adabiy-artistik yondashuv – adabiy asarlar, baytlar, dostonlar, she’rlar orqali Vatanga sadoqat va fidoyilikni targ‘ib qilish.

5. Integratsiyalashgan loyiha ishlari – talabalar tomonidan Vatan, millat, tarix mavzularida stend, video, sahna asarlari yaratish.

Bu metodlar yoshlar orasida ijodiy yondashuvni kuchaytiradi, ularni o‘z shaxsiy pozitsiyasiga ega bo‘lgan fuqarolar sifatida tarbiyalaydi.

Amaliy tajriba shuni ko‘rsatadiki, art-pedagogika asosida o‘tkazilgan mashg‘ulotlar talabalarda quyidagi ijobiy o‘zgarishlarni yuzaga keltiradi:

✓ O‘zligini anglash kuchayadi;Milliy qadriyatlarga nisbatan hurmat shakllanadi;Jamoa bilan ishlash malakalari rivojlanadi;Vatan haqidagi tushunchalar aniq va ongli bo‘ladi;Insoniylik, g‘urur, sadoqat kabi hislar shakllanadi.

Art-pedagogik yondashuv orqali talaba yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash — bu zamonaviy ta’lim tizimida nafaqat innovatsion, balki chuqur psixologik va axloqiy asosga ega yondashuvdir. San’at vositalari yoshlarning ichki dunyosiga bevosita kirib boradi, hissiyotlarini uyg‘otadi, Vatanga muhabbat va fidoyilikni kuchaytiradi. Shu bois bu yondashuv pedagogik amaliyotda keng qo‘llanishi, o‘quv dasturlariga chuqur integratsiyalashuvi zarur. Art-pedagogika orqali tarbiyalangan yosh avlod nafaqat bilimli, balki ruhan yetuk, sadoqatli va milliy g‘ururga ega shaxs sifatida voyaga yetadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqodirov A. “Pedagogik innovatsiyalar va kreativ yondashuvlar” – Toshkent, 2022.
2. Raxmonova G. “San’at orqali tarbiya: art-pedagogikaning nazariy asoslari” – 2023.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ma’naviyat va ma’rifat sohasidagi islohotlar strategiyasi” to‘g‘risidagi qarori, 2021.
4. Djalilova N. “Teatr-pedagogika va milliy tarbiya” // Ma’naviy hayot jurnali, 2022.
5. UNESCO: “Art Education and Citizenship” – 2021 yilgi hisobot.

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA PEDAGOGLARNING KASBIY MAHORATINI RIVOJLANTIRISHDA INTERAKTIV USULLARNING O‘RNI

Mamarasulov S.O.,GDPI stajyor o‘qituvchisi
e-mail: sobirjon5464@gmail.com

Аннотация: в данной статье освещаются вопросы повышения профессионального педагогического мастерства учителей в условиях цифровой образовательной среды, анализируется передовой зарубежный опыт, современные педагогические подходы и перспективы их адаптации к системе образования Узбекистана. Также рассмотрено значение непрерывного профессионального развития, проанализированы эффективные подходы к укреплению потенциала учителя с помощью цифровых технологий. На основе анализа

зарубежного опыта предложены важные рекомендации и предложения для узбекской системы образования.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, цифровая образовательная среда, непрерывное развитие, зарубежный опыт, профессиональная компетенция, инновационные подходы, качество образования, современные методы.

Annotation: this article highlights the issues of enhancing teachers’ professional pedagogical skills in a digital learning environment, analyzes advanced foreign experience, modern pedagogical approaches, and the prospects for their adaptation to the education system of Uzbekistan. It also discusses the importance of continuous professional development and examines effective strategies for strengthening teachers’ capacity through digital technologies. Based on the analysis of international practices, key recommendations and proposals have been presented for improving Uzbekistan’s education system.

Keywords: pedagogical skills, digital learning environment, continuous development, foreign experience, professional competence, innovative approaches, education quality, modern methods.

XXI asrda ta’lim tizimida yuz berayotgan tub o‘zgarishlar pedagog kadrlardan yangicha fikrlash, raqamli vositalardan foydalanish va o‘z kasbiy mahoratini doimiy rivojlantirib borishni talab qilmoqda. Bugungi kunda raqamli ta’lim muhiti — bu faqat texnik vositalar bilan cheklanmay, balki o‘quv jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchining qiziqishini uyg‘otish va o‘qituvchining metodik yondoshuvini zamonaviylashtirish imkoniyatini beruvchi keng imkoniyatli platformadir.

Pedagoglarning raqamli savodxonligi va interaktiv usullarni qo‘llash ko‘nikmalari ularning kasbiy mahoratini yanada kuchaytiradi. Ayniqsa, onlayn va gibrid ta’lim shakllarining ommalashuvi bu masalani dolzarb etib qo‘ymoqda. Mazkur maqolada raqamli ta’lim muhitida pedagogik mahoratni rivojlantirishda interaktiv usullarning o‘rni, ularning afzalliklari hamda real ta’limiy amaliyotdagi qo‘llanilishiga e’tibor qaratiladi.

Raqamli ta’limning imkoniyatlari va dolzarbligi.

Raqamli texnologiyalar taraqqiyoti ta’lim tizimida ham tub o‘zgarishlarni keltirib chiqardi. Endilikda o‘quv jarayoni an’anaviy usullarga tayanib qolmay, balki turli onlayn platformalar, raqamli resurslar va masofaviy ta’lim vositalari orqali tashkil etilmoqda. Bunday sharoitda o‘qituvchidan nafaqat o‘z fanini mukammal bilish, balki zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan unumli foydalanish, ta’limiy platformalarda ishlay olish, o‘quvchini raqamli muhitda faol ishtirok etishga unday olish kabi qator ko‘nikmalar talab etiladi.

Raqamli ta’lim muhiti quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

O‘quv materiallariga doimiy kirish imkoniyati: Ta’lim platformalarida materiallar arxivlanadi va istalgan vaqtda foydalanish mumkin.

Individual yondashuv: Har bir o‘quvchining bilim darajasi va ehtiyojlariga mos tarzda mashg‘ulotlar tashkil etish mumkin.

Interaktivlik: Multimedia vositalari, testlar, viktorinalar va onlayn muhokamalar orqali darslarni qiziqarli qilish mumkin.

Baholash tizimining shaffofligi: Onlayn testlar, topshiriqlar va reyting tizimlari orqali bilimlar aniqlik bilan baholanadi.

Shu bilan birga, pandemiya davrida butun dunyo bo‘ylab ta’lim tizimining tezkor raqamlashtirilishi o‘qituvchilarning raqamli savodxonligiga bo‘lgan ehtiyojni yanada oshirdi. Ko‘plab o‘quvchilar Zoom, Google Meet, Moodle, Edmodo kabi platformalar orqali ta’lim olishdi. Bu esa o‘qituvchilardan nafaqat texnik ko‘nikmalar, balki onlayn darsni samarali tashkil qilish, o‘quvchini virtual muhitda faollashtira olish, raqamli etikaga rioya qilish kabi yangi qobiliyatlarni ham talab qildi.

Shunday holatlar ta’limda raqamli transformatsiyaning nafaqat texnologik, balki metodik va psixologik yondoshuvlarni ham o‘zgartirayotganini ko‘rsatadi. Bugungi pedagog raqamli vositalardan o‘quv jarayonining ajralmas qismi sifatida foydalanishga tayyor bo‘lishi kerak.

Raqamli ta’lim muhitida pedagogik mahoratni rivojlantirishda interaktiv usullarning o‘rni.

Raqamli ta’lim muhiti o‘qituvchidan nafaqat axborot yetkazish, balki o‘quvchini dars jarayonida faol ishtirok etishga jalb etish bo‘yicha puxta strategiyalarni qo‘llay olishini talab etadi. Bu esa interaktiv metodlardan keng foydalanishni zarur qiladi.

Ta’kidlab o‘tish kerakki, taniqli pedagog olima T.S. Sultonova ta’kidlashicha, "interaktiv metodlar o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida faol muloqotni yo‘lga qo‘yish, bilimlarni mustahkamlash va o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishda asosiy omillardan biridir."

Shuningdek, rus olimi V.V. Guzeev o‘z tadqiqotlarida shunday fikr bildiradi: "Ta’lim samaradorligi o‘quv jarayonining interaktivlik darajasi bilan bevosita bog‘liq. Texnologiyalar imkon bergan har qanday vosita o‘quvchini faol ishtirokchiga aylantirishi kerak."

Quyidagi interaktiv metodlar raqamli ta’limda pedagogik mahoratni kuchaytirishda samarali hisoblanadi: Case-study (vaziyatli tahlil): Real vaziyatlar asosida muammoni hal qilishga yo‘naltiriladi. Onlayn viktorinalar (Quizizz, Kahoot): Bilimlarni mustahkamlash va qiziqarli shaklda baholash imkonini beradi.

- Muammoli savollar asosida dars: O‘quvchini izlanishga undaydi.Jamboard, Padlet kabi onlayn platformalarda brainstorming: Yaratuvchanlikni oshiradi. Role-play (rol o‘ynash): Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda foydalidir.

O‘zbekistonlik pedagog olim A. Yo‘ldoshev esa shunday deydi: "Bugungi zamonaviy darsda asosiy e’tibor o‘quvchini faoliyatga jalb etish, uning fikrlash doirasini kengaytirish va shaxsiy pozitsiyasini shakllantirishga qaratilishi kerak."

Demak, interaktiv metodlar — nafaqat darsni jonlantiruvchi vosita, balki o‘qituvchining kasbiy mahoratini yangi bosqichga olib chiqadigan kuchli pedagogik strategiyadir.

Pedagogik mahoratni rivojlantirishda ilg‘or xorijiy tajribalardan foydalanish.

Zamonaviy ta’lim tizimining samaradorligi ko‘p jihatdan xorijiy ilg‘or tajribalarning puxta o‘rganilishi va ularni milliy ta’lim tizimiga moslashtirib qo‘llashga bog‘liq. Xususan, pedagogik mahoratni oshirishda rivojlangan davlatlar tajribasi, o‘qituvchilarning kasbiy malakasini doimiy rivojlantirish mexanizmlari diqqatga sazovor. Singapurda esa “Teaching as Leadership” yondoshuvi asosida

pedagoglar muntazam baholanadi va yetakchi ustozlar boshqalarni o‘qitish bilan shug‘ullanadi. Bu yerda “pedagog yetakchilik” konsepsiyasi orqali har bir o‘qituvchi o‘z maktabida innovatsion tashabbuslarni ilgari suradi.

Buyuk Britaniyada “Continuing Professional Development (CPD)” tizimi orqali o‘qituvchilar o‘zining har bir yillik faoliyatida kasbiy o‘sish rejasini tuzadi va amalga oshiradi. Onlayn kurslar, mentorlik, dars kuzatuvlari va malaka oshirish modullari orqali o‘qituvchining faoliyati izchil rivojlanadi.

AQSHda esa o‘qituvchilarni baholashda zamonaviy texnologiyalar, interaktiv platformalar, dars yozuvlari va tahlil metodlari keng qo‘llaniladi. Har bir pedagog faoliyati natijaviylik va samaradorlik orqali baholanadi.

O‘zbekiston ta’lim tizimi uchun bu tajribalarning quyidagi jihatlari ahamiyatlidir:

- O‘qituvchining uzluksiz rivojlanishi uchun individual reja asosida ishlashi;
- Kasbiy hamjamiyatlar orqali tajriba almashinuvi;
- Texnologik savodxonlikni oshirish uchun raqamli kurslar joriy etilishi;
- Ilg‘or o‘qituvchilarni rag‘batlantirish va ularni boshqalar uchun mentor sifatida jalb qilish.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatmoqdaki, pedagogik mahorat faqatgina malaka oshirish kurslari bilan emas, balki o‘qituvchining doimiy izlanishi, amaliy faoliyatga yangilik kiritish intilishi va kasbiy jamoalarda faol ishtirok etishi orqali rivojlanadi.

Raqamli ta’lim muhiti va ilg‘or xorijiy tajribalar pedagogik mahoratni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash va interaktiv metodlarni ta’lim jarayoniga tatbiq etish o‘qituvchilarning kasbiy salohiyatini oshirishda asosiy vositalardan biri bo‘lib, o‘quvchilarning faoliyatga bo‘lgan yondoshuvini o‘zgartiradi va ularni yanada mustaqil fikr yuritishga undaydi. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, ta’lim tizimlaridagi o‘qituvchining malakasini oshirishga doir ilg‘or yondoshuvlar nafaqat pedagogning o‘zini, balki butun ta’lim jarayonini sifatli o‘zgartirishga xizmat qiladi.

Finlyandiya, Singapur, Buyuk Britaniya va AQSH kabi davlatlarning ta’lim tizimlari o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga alohida e’tibor qaratadi. Ushbu davlatlarning tajribalari O‘zbekiston ta’lim tizimiga moslashishi va pedagogik mahoratni yanada takomillashtirishda foydali bo‘ladi. O‘qituvchilarni doimiy ravishda rivojlantirish, ularni yangi metodlar va texnologiyalar bilan tanishtirish, hamda ilg‘or pedagoglar bilan tajriba almashinuvi tashkil etish ta’lim sifatini oshirishning muhim qadamlaridir.

Shunday qilib, o‘qituvchining kasbiy mahoratiga doimiy ravishda yondashish, raqamli texnologiyalarni o‘zlashtirish, interaktiv va innovatsion metodlarni qo‘llash ta’limni sifatli va samarali qilishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirova, M. (2021). Pedagogik mahorat asoslari. Toshkent: O‘qituvchi.
2. Tuxliyev, N. (2022). Raqamli ta’lim va pedagogik innovatsiyalar. Samarqand: Ziyo press.
3. Fullan, M. (2007). The New Meaning of Educational Change. Teachers College Press.

O‘QITUVCHI PEDAGOGIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH FUNKSIYALARI

Axmadova Sh.V.,GDPI “Pedagogika va psixologiya” kafedrasi stajyor-o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘qituvchining pedagogik qobiliyatini rivojlantirish jarayonidagi funksiyalari chuqur yoritilgan. Unda pedagogik qobiliyat tushunchasi, uning asosiy turlari va ularni shakllantirishning nazariy hamda amaliy asoslari tahlil qilingan. O‘qituvchining kasbiy faoliyatida pedagogik qobiliyatlar qanday rol o‘ynashi, ularni rivojlantirish usullari va bosqichlari haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, zamonaviy ta’lim tizimida o‘qituvchi shaxsining kompetensiyalari bilan bog‘liq holda qobiliyatlarni rivojlantirish funksional yondashuv asosida ko‘rib chiqiladi. Maqola ta’lim sifatini oshirishda o‘qituvchi salohiyatini yuksaltirishga qaratilgan tavsiyalar bilan yakunlanadi.

Kalit so‘zlar: Pedagog, qobiliyat, funksiya, bosqichlar, shaxs, kompetensiya, rivojlantirish, funksional, ta’lim, sifat, o‘qituvchi, yuksaltirish.

Аннотация. В статье подробно рассматриваются функции учителя в процессе развития педагогического мастерства. Анализируется понятие педагогической компетентности, ее основные виды, теоретические и практические основы их формирования. В статье рассматривается роль педагогических навыков в профессиональной деятельности учителя, а также методы и этапы их развития. Также в современной системе образования развитие способностей, относящихся к компетенциям педагога, рассматривается на основе функционального подхода. Статья завершается рекомендациями, направленными на повышение потенциала учителей в целях улучшения качества образования.

Ключевые слова: Педагог, способность, функция, этапы, личность, компетентность, развитие, функционал, образование, качество, учитель, совершенствование.

Abstract. This article deeply covers the functions of a teacher in the process of developing his pedagogical abilities. It analyzes the concept of pedagogical abilities, its main types, and the theoretical and practical foundations of their formation. It discusses the role of pedagogical abilities in the professional activity of a teacher, the methods and stages of their development. Also, the development of abilities in connection with the competencies of the teacher’s personality in the modern education system is considered based on a functional approach. The article concludes with recommendations aimed at improving the teacher’s potential in improving the quality of education.

Keywords: Teacher, ability, function, stages, personality, competence, development, functional, education, quality, teacher, improvement.

Bugungi kunda barcha sohalardagi jadal rivojlanish o‘qituvchini yangicha fikrlashga, sharqona ish yuritishga, ma’naviy – ma’rifiy ishlarning faol ishtirokchisi bo‘lishga undaydi. Shuning uchun ham bugungi kunda o‘tgan davrdagidan ko‘proq pedagogika fani oldida yangicha fikr yuritadigan o‘qituvchi - tarbiyachini tayyorlash, uning kasbiy mahorati va malakasini takomillashtirish uchun o‘qitish va tarbiyalashning zamonaviy shakl, usul, vositalarini ishlab chiqish juda muhimdir. Biz yuqorida ta’kidlaganimizdek, o‘qituvchilik kasbini tanlagan har bir yigit va qiz o‘ziga shu kasbni sevishi yoki sevmasligi to‘g‘risida savol beradi. Zero, masalaning yana bir muhim tomoni borki, bu bo‘lajak o‘qituvchi pedagogik qobiliyatga egami yoki yo‘qmi, degan muammo paydo bo‘ladi. Vaholanki, har bir kasb qobiliyat orqali egallanadi va mukammal o‘rganiladi.

Pedagogik qobiliyatlar o‘z funksiyasiga ko‘ra umumiy va maxsus turlarga bo‘linadi. Umumiy qobiliyatlar mavjud bo‘lganda o‘qituvchi o‘z pedagogik kasbiy faoliyatini mukammal egallab, mohirona olib borish bilan birga, boshqa turli xil

faoliyatlar bilan ham muvaffaqiyatli shug‘ullanadi. Umumiy qobiliyatga ega bo‘lgan o‘qituvchilar ta’lim-tarbiya jarayonida har qanday qiyinchilik va ziddiyatlarni qiynalmasdan bartaraf etadilar.

O‘qituvchining pedagogik qobiliyatini tahlil qilgan N.V. Kuzmina shunday yozadi: “Ta’lim – tarbiyada ro‘y beradigan ko‘pgina kamchiliklar o‘qituvchi o‘z pedagogik qobiliyatining amaliy yo‘nalishlarini yaxshi bilmasligi, iste’dodning o‘qituvchida yo‘qligi natijasida ro‘y beradi”.

Maxsus qobiliyatga ega bo‘lgan o‘qituvchilar faqat o‘zlari egallagan kasbiy yo‘nalishlari bo‘yicha muayyan faoliyat bilan muvaffaqiyatli shug‘ullanadilar.

Biror faoliyatning muvaffaqiyatli, mustaqil va mukammal bajarilishini ta’minlaydigan noyob qobiliyatlar birikmasi talant deyiladi**.**

Barcha mutaxassisliklarda bo‘lgani kabi o‘qituvchilik kasbida ham pedagogik qobiliyat – uning shaxsiy iste’dod xususiyatlarini belgilab, kasbiy faoliyat turini muvaffaqiyatli amalga oshirishda sub’ektiv shart - sharoitlar yaratadi.

Har qanday qobiliyat – shaxsga tegishli bo‘lgan murakkab tushunchadir, u faoliyatning talablariga mos xususiyatlar tizimini o‘z ichiga qamrab oladi.

Qobiliyat bilim, ko‘nikma va malakalar mahsuli, shu bilan birga faoliyat usullarini egallash tezligi, teranligi va mustahkamligida namoyon bo‘ladi.

O‘qituvchining o‘quvchilar bilan muloqoti yuksak darajada muvaffaqiyatli bo‘lishi uning pedagogik qobiliyatga qanchalik ega ekanligiga bog‘liq. Maktab o‘qituvchisining faoliyati yosh avlodni ma’naviy barkamol shaxs darajasida tarbiyalashda va kasbiy bilimlarni chuqur egallagan kadrlarni tayyorlashda namoyon bo‘ladi. Buning muvaffaqiyati o‘qituvchining pedagogik qobiliyatiga bog‘liq. Qobiliyat kasbiy faoliyat jarayonida sayqallanib boradi. Buning uchun o‘qituvchida layoqat, zehn, qiziqish bo‘lishi kerak.

Pedagogik–psixologiyada o‘qituvchi qobiliyatining cheklangan turlari yo‘q. Pedagogik qobiliyat turlari fanning, jamiyatning rivojlanishiga qarab ko‘payib va o‘zgarib turishi mumkin. Falsafada qobiliyat uzoq vaqtgacha “o‘zgarmas irsiyat” nasldan – naslga o‘tuvchi jarayon sifatida talqin etilgan.

O‘qituvchi faoliyatidagi pedagogik qobiliyatning o‘ziga xos tizimlari mavjud: asosiy xususiyatlar; tayanch xususiyatlar; yetakchi xususiyatlar; yordamchi xususiyatlar.

Pedagogik qobiliyatlar faqat pedagogik faoliyatning samarali bo‘lishini va shart-sharoitini ifodalamasdan, balki ko‘p jihatdan muvaffaqiyatli ishlashning natijasi hamdir. Pedagogik qobiliyatda o‘qituvchining o‘zaro fikr almashuvi bilan bog‘liq xususiyatlari asosiy rol o‘ynaydi. Quyidagi pedagogik qobiliyatning asosiy xususiyatlari o‘qituvchining yuksak pedagogik-psixologik bilimlari natijasida doimiy shakllanib boradi:

Kommunikativ qobiliyat: o‘qituvchining pedagogik jamoa va ota-onalar, mahalla ahli bilan bo‘ladigan o‘zaro muloqotida ularning ruhiy holatlarini tushunish va ularga hamdard bo‘lish, muloqotga kirishishida pok ko‘ngillilik. O‘qituvchi bunda psixologik bilimlarga ega bo‘lishi, muomala madaniyatini muntazam o‘zida shakllantirib borishi lozim.

Pertseptiv qobiliyat: tashqi olamni va muhitni sezish, idrok etish, ya’ni kuzatuvchanlik muhim rol o‘ynaydi. O‘qituvchining shijoati natijasida rivojlanadi,

takomillashadi. O‘qituvchi o‘quvchining psixologiyasini, psixik holatini o‘ziga singdirib idrok etadi, sinf jamoasining holatiga pedagogik vaziyatiga odilona baho beradi.

Empatik qobiliyat: bolalarga bo‘lgan muhabbatdan kelib chiqadigan o‘quvchilarning his-tuyg‘usini, psixologik holatlarini qalbdan his etish, tushunish, idrok etish, ularga achinish xususiyatlaridir.

Ta’lim jarayonini muqobillashtirish qobiliyati: o‘qituvchi o‘z bilimini o‘quvchi ongi va tafakkuriga kam kuch sarflash evaziga yetkaza olishi, ta’lim va tarbiyada belgilangan muddatda maqsadga erishish qobiliyatidir.

Didaktik qobiliyat: o‘quvchilar bilan muloqot qilishda, pedagogikaning ta’lim va tarbiyaviy qonuniyatlarini hamda metodlarini chuqur o‘zlashtirgan holda samarali dars berish qobiliyatidir. Shuningdek, dars pedagogik texnologiyalar asosida jahon andozalariga, hozirgi zamon talablariga javob berishi kerak.

Tashkilotchilik qobiliyati:pedagogik qobiliyatning tarkibiy qismidir. U sinf o‘quvchilarining o‘qituvchi tomonidan turli jamoat ishlariga, to‘garaklarga jalb qila olishida, sinf jamoasining har bir o‘quvchiga faol vaziyatni ta’minlab berishida namoyon bo‘ladi.

Konstruktiv qobiliyat: o‘qituvchining ongli ravishda yuzaga keltirilgan kasbiy pedagogik vaziyat bosqichlarini oldindan rejalashtira olishi.

Bilish qobiliyati: o‘qituvchining o‘z fanini va boshqa fanlarni chuqur bilishida, o‘zlashtirishida namoyon bo‘ladi.

Anglash (tushunish) qobiliyati: o‘qituvchining ziyrakligida, voqea va hodisalarga adolatli munosabatda bo‘lishi.

Pedagogik qobiliyatlarning tayanch xususiyatlari kuzatuvchanlik – ko‘ra bilish ko‘nikmasidir. Bu – individual narsaning o‘ziga xos tomonini, ijodiy faoliyat uchun boshlang‘ich materialni ko‘ra bilish demakdir. Rassomning kuzatuvchanligi, tabiatshunos olimning kuzatuvchanligidan farq qilishi o‘z-o‘zidan ravshan. Ularning kuzatuvchanligi turlicha yo‘nalishda bo‘lganligi sababli, ularning har biri o‘z tafakkuri va dunyoqarashiga ega.

Qobiliyatning yetakchi xususiyati ijodiy tasavvur qilishdir. Bu xususiyat faqat rassomga, matematika o‘qituvchisiga, adabiyotshunosga xos bo‘lmasdan, balki aynan barcha fan o‘qituvchilariga ham tegishli.

Har qanday kasb sirlarini mukammal egallash uchun qobiliyat kerak. Pedagogik qobiliyat sog‘lom o‘qituvchidagina shakllanadi. Biroq u yuqori, o‘rtacha va past darajada bo‘lishi mumkin. Ushbu turli darajadagi qobiliyatlarda mujassamlashgan hislatlar va xususiyatlar orasida ba’zilari yordamchi rol o‘ynaydi.

Pedagogik qobiliyatlar tizimiga kiradigan yordamchi xususiyatlar va hislatlar quyidagilardan iborat:

- aql–idrokning muayyan turlari, hozirjavoblik; kamchiliklarga tanqidiy e’tibor, sobitqadamlik;
- o‘qituvchining nutqi: notiqlik san’ati, so‘z boyligining teranligi;
- aktyorlik xususiyati: mimika va pantomimika, xayoliy fantaziya ishlata olish, ruhiy hissiyotni jilovlay olish.
- pedagogik takt va pedagogik nazokatga ega bo‘lish.

Xulosa. O‘qituvchi pedagogik qobiliyatini rivojlantirish ta’lim tizimining samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini yuqori darajaga ko‘tarish, shuningdek, ta’limning sifatini yaxshilashning asosiy omillaridan biridir. Pedagogik qobiliyatlar, o‘qituvchining o‘z ishini to‘g‘ri tashkil etishi, o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasida samarali kommunikatsiya o‘rnatish, didaktik yondashuvni muvaffaqiyatli qo‘llash orqali namoyon bo‘ladi. Ushbu maqolada ta’kidlanganidek, o‘qituvchining pedagogik qobiliyatlari nafaqat bilimlar to‘plamini, balki o‘zaro munosabatlar, tashkiliy qobiliyatlar va empatiya kabi ijtimoiy jihatlarni ham o‘z ichiga oladi. O‘qituvchilarning kasbiy faoliyatini rivojlantirishda turli metodik yondashuvlar va amaliyotlar, shu jumladan o‘qituvchining o‘zini o‘zi baholash va doimiy malaka oshirishga qaratilgan tizimli yondashuvlar muhim rol o‘ynaydi. Ta’lim tizimining rivojlanishi o‘qituvchilarni muntazam ravishda pedagogik qobiliyatlarini mustahkamlashga undash, ularning kasbiy o‘sishini ta’minlash orqali amalga oshiriladi.

Tavsiyalar: Pedagogik qobiliyatlarni shakllantirishda kompleks yondashuv: O‘qituvchilarni kasbiy rivojlantirishda nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko‘nikmalarni ham mustahkamlashga qaratilgan kompleks metodik kurslar tashkil etilishi lozim. Bu kurslar o‘qituvchilarga o‘z pedagogik qobiliyatlarini boshqarish, yangilash va takomillashtirish imkoniyatini yaratadi. Innovatsion ta’lim metodlaridan foydalanish: Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar va onlayn o‘qitish vositalari orqali o‘qituvchilarning innovatsion yondashuvlarini rivojlantirish zarur. Bu o‘qituvchining metodik va kommunikativ qobiliyatlarini kuchaytiradi, o‘quvchilarga bilim berishning samaradorligini oshiradi. Pedagogik qobiliyatlarni baholash va monitoring qilish tizimi: O‘qituvchilarning pedagogik faoliyatini doimiy ravishda monitoring qilish va baholash tizimini yaratish, ularning rivojlanish jarayonini kuzatish va muvofiqlashtirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Islamgulova S.K. Texnologizatsiya protsessa obucheniya v shkole: teoriya i opыt. – Almatы: Tvorcheskaya pedagogika, 2003. – S. 23.

2. Yo‘ldoshev J.G’., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish / Qo‘llanma. – Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2008. – 130 b.

3. Yo‘ldoshev J.G’., Usmonov S.A. Ta’lim menejmenti. – Toshkent: A.Avloniy XTRXMOMI “Nikon Print”, 2006. – 73 b.

4. Mavlonova R., To‘raeva O., Xoliqberdiyev K. Pedagogika / Kasb-hunar kollejlari ushun darslik. – Toshkent: “O‘qituvchi” nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2010. – 495 b.

5. Oila psixologiyasi / Mualliflar: G’.B.Shoumarov va boshqalar. Prof. G’.B.Shoumarov tahriri ostida. – Toshkent: “Sharq” NMAK, 2008. – 60-b.

6. Ochilov M., Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi: “Nasaf” nashriyoti. 2000. – 79-b.

7. Pedagogika / Bakalavriat yo‘nalishi uchun darslik. Prof. M.X.Toxtaxodjayevaning umumiy tahriri ostida. – Toshkent: “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati” nashriyoti, 2010. – 400 b.

INKLYUZIV TA’LIMNING AMALIY ASOSLARI

Bazarov S.K.,GDPI o‘qituvchisi

Annotatsiya: ushbu tezisda inklyuziv ta’limning amaliy asoslari va ularning xususiyatlar bayon qilingan bo‘lib, unda nevrotik holatdagi, psixosomatik holatdagi munosabatlarni amaliy choralari yoritilgan.

Аннотация: в данной диссертации описываются практические основы инклюзивного образования и их особенности, а также освещаются практические меры по борьбе с невротическими и психосоматическими состояниями.

Abstract: this thesis describes the practical foundations of inclusive education and their characteristics, and highlights practical measures for dealing with neurotic and psychosomatic conditions.

Tayanch so‘zlar: imkoniyati cheklangan bolalar, ota-onalar, pedagoglar, munosabatlar, o‘qituvchi, pedagogik-psixologik qoidalar.

Inklyuziv ta’lim tizimida quyidagi maqsad va vazifalar hal etiladi: ta’lim muassasasida imkoniyati cheklangan bolalar va o‘smirlarning ta’lim olishlari uchun zaruriy psixologik pedagogik, korreksion sharoitlarni yaratish, ularnivd imkoniyatiga yo‘naltirilgan umumta’lim dasturlari va korreksion ishlarni amalga oshirish orqali ruhiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashtirishni amalga oshirish;

o‘quvchilarning ta’limdagi tenglik huquqini kafolatlash; jamiyatning va oilaning faol ishtirokida nogiron va sog‘lom bolalar o‘rtasidagi to‘siqlarni bartaraf etish, do‘stong munosabatlarni shakllantira olish, bolalarning ehtiyojlarini qondirish, ijtimoiy hayotga erta moslashtirish; imkoniyati cheklangan bolalar va o‘smirlarni oilalarda ajramagan holda yashash huquqini ro‘yobga chiqarish; jamiyatda imkoniyati cheklangan bolalar va o‘smirlarga nisbatan do‘stona va mehr-muhabbatli munosabatni shakllantirishdir.

Insonparvarlik nuqtai nazaridan imkoniyati cheklangan bolalarni quyidagi atamalar bilan nomlang.

- Imkoniyati cheklangan bola.
- Maxsus yordamga muhtoj bola.
- Maxus ehtiyojli bola.
- Aqliy rivojlanishida muammosi bo‘lgan bola.
- Ko‘rishda muammosi bo‘lgan (harakatlanishida muammosi bo‘lgan bola.
- Eshitishida mummosi bo‘lgan bola.

Keyingi bo‘limlarda har bir yo‘nalishdagi imkoniyati cheklangan соҳаларнинг o‘ziga xos xususshtlari, turlari hamda o‘sitish спекsefikasi bilan tanishtiriladi.

Umumiy tushuncha bo‘lib, barcha turdagi imkoniyati cheklangan bolalarga nisbatan ishlatiladi. Umumiy tushuncha bo‘lib, barcha turdagi imkoniyati cheklangan bolalarga nisbatan ishlatiladi. Umumiy tushuncha bo‘lib, barcha turdagi imkoniyati cheklangan bolalarga nisbatan ishlatiladi. Bosh miyasining organik jarohatlanishi natijasida aqliy rivojlanishi turg‘un buzilgan bolalar. Ko‘rish qobiliyati, ko‘rish o‘tkirligi qisman buzilgan yoki keskin pasaygan-ko‘zi ojiz yoki zaif ko‘ruvchi bolalar Tayanch harakat a’zolari faoliyatida buzilishlar bo‘lgan bolalar Eshitish qobiliyati qisman yoki keskin pasaygan zaif eshituvchi hamda kar bolalar insonparvarlik nuqtai nazariga to‘g‘ri kelmaydi.

XXI asrgacha imkoniyati cheklangan bolalarga nisbatan "anomal bolalar" "nogiron bolalar" "ko‘r bolalar", "kar bolalar", "aqli zaif bolalar", "harakat xayat a’zolari falajlangan bolalar" va h.k tushunchalar ishlatilib kelindi. Ammo ushbu tushunchalar imkoniyati cheklangan bolalarni xuquqlarini poymol qiladi. Ota-onalarga ham salbii ta’sir etadi.

Imkoniyati cheklangan bolalar normal rivojlanishdagi bolalar kabi topshiriq va vazifalarni tezlik bilan mukammal amalga oshira olmasalarda ammo imkoniyat darajasida bajara oladilar. Imkoniyati cheklangan aslo-qobiliyatsizlik, degani emas. Har qandai holatda ham kasallik va kamchilikda ham, muammolar bulsa ham bo‘ladi. taraqqiyot davom etadi. Ya’ni, bolaning rivojlanishi to‘xtab qolmaydi imkoniyati cheklangan bolalar normal rivojlanishdagi bolga nisbatan ko‘proq e’tibor va yordam talab etadi xolos.

Shuning uchun ham doimiy ravishda har bir bolaning huquqlarini ximoya kilish, kamsitishlarga yo‘l qo‘ymaslik, ularga ijobiy munosabatda bo‘lish farzand tarbiyasida eng muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun ham bolani alohida nom bilan tahqirlashlarga yo‘l qo‘ymaslik talab etiladi.

Odatda ko‘pchilik ota-onalar va pedagoglar bolalar tarbiyasi bilan munosabatlarda eng muhim didaktik talablarni bilmaydilar yoki talablarga rioya qilmaydilar. Shuning uchun ham ko‘p hollarda bola xulq-atvorida ko‘plab salbiy xususiyatlar yuzaga keladi. Ayniqsa imkoniyati cheklangan bolalar ta’lim - tarbiyasi yanada ko‘proq murakkablik tug‘diradi.

Boladagi psixofizik buzilishlarni aniqlash, maxsus pedagogikaning zamonaviy tendensiyasi sifatida ilk korreksion pedagogik ishda mutaxassis-defektolog hamda oilaning rolini tug‘r anglashni talab etadi. Rivojlanishida muammolari bo‘lgan bolalar va ularning ota-onalariga psixologok, metodik maslahat nazariyasini ishlab chiqishda juda yuqori darajada zaruriyat mavjud. Shuning uchun xam so‘nggi yillarda psixolog va defektologlar xizmatiga talab ortib bormokda. Imkoniyati cheklangan bolalarning ota-onalarish qo‘llab-quvvatlash, rivojlanishida muammolari bo‘lgan bolalar bilan o‘zaro munosabat usullarini yaxshilash, bu usullarni to‘g‘ri anglash va boshqa bir qator masalalarni ham hal etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Yuqorida aytib o‘tilgandek, nogiron farzandi bor oiladagi bola bilan ota-ona munosabati o‘ta muhim va murakkab muammoni kasb tadi. Hamma gap shundaki, imkoniyati cheklangan bolalarning ijtimoiy moslashuvi ota-onaning tarbiyasiga va muomalasiga bog‘liq. yulalarning rivojlanishidagi kamchiliklar o‘z navbatida rivojlanishida ortda qolgan bolalarning o‘z ota-onasi bilan o‘zaro yaxshi munosabatda bo‘lishiga to‘sqinlik qilishi, shaxslararo muloqot usullarini shakllantirishni qiyinlashtirishi mumkin. Shuning uchun ham ko‘plab mutaxassis olimlar nogiron bolaning ijtimoiy moslashuvida oilaning roli katta ekanligini alohida ta’kidlab o‘tganlar.

Imkoniyati cheklangan bolalarga oiladagi ota-ona munosabatlarini quyidagi turlari farqlanadi:

- avtoritar uslubdagi munosabatlar;
- nevrotik holatdagi munsabatlar;

- psixosomatik holatdagi munosabatlar;
- me’yordagi ijobiy munosabat.

Avtoritar uslubdagi munosabatlarda ota-onalar o‘zlarining shaxsiy his-tuyg‘ulari bilan yashashga intiladilar. Farzand garbiyasida asabiy, qo‘pol tanbehlar, tarbiyaviy ishlarni olib borishda me’yoriy chegaralarning yo‘qligi, boladagi mavjud kamchilikni katta fojea sifatida qabul qilish asosida qo‘ni-qo‘shnilardan bolani bekitishga urinish, imkon qadar mutaxassislarga ham murojaat qilmaslik bilan xarakterlanadi. Imkoniyati cheklangan bolalarning rivojlanishida avtoritar uslubdagi munosabatlar juda katta salbiy ta’sir etadi. Imkoniyatlarini yanada chegaralaydi, ikkilamchi nuqsonlarning chukurlashib ketishiga, ijtimoiy jamiyaga moslashuvining kiyinlashuvita va boshqa ko‘plab salbiy oqibatlarga olib keladi.

Nevrotik holatdagi munsabatlar bolani tashqi muhit muammolaridan himoya qilish, doimo xavotirli kayfiyat, bolaga haddan tashqari ortiqcha g‘amxo‘rlik qilish bilan xarakteralanadi. oladagi nuqsonni bartaraf etishga umidsizlik bilan qaraydilar, ishonchsizlik hosil qiladilar. Bunday holatdagi munosabaglar imkoniyati cheklangan bolalarning o‘z-o‘ziga xizmat qilnsh malakalarining shakllanmasligiga yoki juda kech shakllppishigi,ijtimoiy hayotga moslashuvining qiyinlashuviga, boqimandalik kayfiyatida voyaga yetishiga olib keladi. Bunday holatdagi munosabatlar imkoniyati cheklangan bolalar kelajak hayotiga salbiy ta’sir etmasdan qolmaydi.

Nevrotik holatdagi, Psixosomatnk holatdagi munosabatlarda bolaga har ikkala nevrotik va avtoritar uslubda munosabat ko‘rsatiladi. Ya’ni, ota-ona nogiron bolaga ham haddan tashqari g‘amxo‘rlik qiladi ham bolaning imkoniyatlarini chegaralaydi. Bunday munosabat bolaning boshqalarga qaramligini ortishiga, ijtimoiy jamiyat haqidagi tasavvurlarining yanada torayib borishiga, nuqsonlarining chuqurlashib ketishiga olib keladi.

Me’yordagi ijobiy munosabatda ota-ona nogiron farzandiga avvalo shaxs sifatida qaraydi. Uning kamchiligidan uyalishi, qo‘rqish, hadiksirash hissida yashamaydi. Mutaxassislar bilan doimiy hamkorlik o‘rnatishda intiladi. Mutaxassislar maslahatlari va ko‘rsatmalariga amal qiladilar. Farzandining kelajagiga ishonch bilan qaraydi. Bunday holatdaga munosabat asosida boladagi mavjud nuqsonni erta aniqlash, samarali korreksiyalash va ikkilamchi nuqsonlarning oldini olish imkoniyatlarini paydo qiladi. Bolaning o‘z-o‘ziga xizmat qilish malakalari yuqori darajada rivojlanadi, ijtimoiy hayotga erta va imkon qadar to‘laqonli moslashadilar.

Bundan tashqari imkoniyati cheklangan bola tarbiyalanayotgan oila ko‘p hollarda psixotravmatik holatda bo‘lishi kuzatiladi.

UYUSHMAGAN YOSHLAR BILAN OLIB BORILADIGAN IJTIMOIY-PEDAGOGIK ISH

Sariboyev N.A.,GDPI o‘qituvchisi
E-mail : sariboyevnurali5@gmail.com
Qudratova N., Yaxshilikova S.F.,GDPI talabasi

Annotasiya: ushbu maqola uyushmagan yoshlar bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik ish hamda ushbu ishlarni joriy etish jarayonidagi dolzarb masalalari, ijtimoiy pedagogik ishlarning samaradorligini oshirish chora -tadbirlari haqida.

Tayanch so‘zlar: uyushmagan yoshlar, ijtimoiy pedagogik ish, ta’lim, innovatsion texnologiyalar, innovatsiya, raqamli, dolzarb,

Абстрактный: в статье рассматривается социально-педагогическая работа с неорганизованной молодежью, актуальные вопросы в процессе ее реализации, а также меры по повышению эффективности социально-педагогической. работы.

Ключевые слова: неорганизованная молодежь, социально-педагогическая работа, образование, инновационные технологии, инновации, цифровой, актуальный.

Abstract: this article is about socio-pedagogical work with unorganized youth, current issues in the process of implementing this work, and measures to increase the effectiveness of social pedagogical work.

Keywords: unorganized youth, social pedagogical work, education, innovative technologies, innovation, digital, current.

«Uyushmagan yoshlar» tushunchasi haqida so‘z borar ekan, ushbu ibora «uyushmagan» va «yoshlar» so‘zlari birikmasidan tashkil topgan. «Uyushmagan» so‘zining o‘zagi «uyushiq» bo‘lib, unga o‘zbek tilining izohli lug‘atida «uyushgan, jipslashgan, ahil», unga ma’nodosh bo‘lgan «uyushma» so‘ziga esa «bir maqsad yo‘lida birgalikda harakat qilish uchun birlashgan kishilar yoki tashkilotlar birlashmasi» mazmunida izoh berilgan. Demak, mantiqan olib qaraganda, «uyushmagan» so‘zi «uyushiq» yoki «uyushma» so‘zlarining aksi, ya’ni antonimi bo‘lib, «jipslashmagan, ahil bo‘lmagan, muayyan bir maqsad yo‘lida birgalikda harakat qilish uchun birlashmagan» ma’nolarini anglatadi. Shu o‘rinda rus olimi D.M. Kafarovaning fikriga qo‘shilgan holda aytish kerakki, bevosita uyushmagan yoshlar o‘rtasida huquqbuzarliklar profilaktikasi haqida so‘z yuritishdan oldin, avvalambor, uyushmagan yoshlarning o‘zini, ularning ongi, xulq-atvori, ijtimoiylashuv darajasi, shakllanishi, rivojlanishi va tarbiyasini o‘rganish muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev uyushmagan yoshlar xususida bildirgan fikrlarida ishlamaslik, o‘qimaslik, tayin bir mashg‘ulotga ega bo‘lmaslik, salbiy ta’sirlarga beriluvchanlik xususiyatlari ularga xosligiga alohida urg‘u bergan bo‘lishiga qaramasdan, «uyushmagan yoshlar» tushunchasiga nisbatan aniq ta’rif ishlab chiqilmagani va mazkur toifa yoshlar bilan ishlashga doir aniq chora-tadbirlarning belgilanmagani ushbu yo‘nalishdagi ishlarni samarali tashkil etishga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Qolaversa, uyushmagan yoshlar o‘rtasida huquqbuzarliklar profilaktikasini amalga oshiruvchi sub’ektlar faoliyatining tahlili uyushmagan yoshlarning hisobini yuritishda aniqlik yetishmayotganini, ushbu toifaga kimlar kirishi hamda ular bilan qanday ishlar tashkil etilishi haqida aniq konsepsiya mavjud emasligini ko‘rsatmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid yagona davlat siyosatini samarali ta’minlash, amaliyotda yoshlar jinoyatchiligining hisobini yuritish va natijalaridan foydalanish sohasida yuzaga kelayotgan muammolarni bartaraf etish, yoshlar, ayniqsa, ularning uyushmagan toifalari o‘rtasida huquqbuzarliklar profilaktikasi samaradorligini oshirish maqsadida, vakolatli davlat organlari (O‘zbekiston Respublikasi Statistika qo‘mitasi, IIV Huquqbuzarliklar profilaktikasi bosh boshqarmasi) tomonidan yuritilayotgan yoshlar jinoyatchiligiga doir statistik va hisobot hujjatlarida ular yoshining aniq chegarasi, toifalari va boshqa mezonlar yuzasidan yondashuvni birxillashtirish, yagona tizimga solish lozim.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash kerakki, uyushmagan yoshlar mamlakatimiz yoshlarining muayyan salmog‘ini tashkil etuvchi, o‘zining huquqbuzarliklarni sodir etishga moyilligi, turli yot va zararli g‘oyalarga beriluvchanligi bilan ijtimoiy himoya va jamoatchilik nazoratiga muhtoj toifasi bo‘lib, ular bilan doimiy va tizimli ravishda profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirish, ularni ijtimoiy-huquqiy himoyalash, bu borada keng jamoatchilikning hamkorligiga tayanish, qolaversa, sohaga doir qonunchilikni zamon talablariga muvofiq tarzda takomillashtirish asosida bu toifa yoshlarning sonini kamaytirish, ular tomonidan jinoyat va huquqbuzarliklar sodir etilishining oldini olishga erishish mumkin.

Uyushmagan yoshlar ijtimoiy faolligi va bandligini ta’minlashda quyidagi islohotlar ustuvor ahamiyat kasb etadi [4]:

Birinchidan, uyushmagan yoshlarning bilimi, ma’naviyati, intellektual salohiyati, odob-axloqi, zukkoligi, harakatchanligi, o‘zgarishlarga tayyorligi va ularni qabul qilish fazilatlari jamiyatning umumiy ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot darajasini belgilaydi.

Ikkinchidan, jamiyatning, iqtisodiy takomili, ijtimoiy adolat mezonlari, ilmiytexnikaviy taraqqiyot darajasi, axborotlashtirish, barqarorlik omillari, jamiyat a’zolari orasida fuqarolik kelishuvining mavjudligi uyushmagan yoshlar qatlamini tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Uchinchidan, uyushmagan yoshlar ongida hukm surgan kayfiyat va orzular bevosita jamiyatning istiqboldagi taraqqiyot omillarini belgilashda alohida o‘rinni egallaydi. Chunki ayni shu qatlamning kayfiyati jamiyatdagi ko‘pgina ziddiyatli holatlar va noroziliklarni keltirib chiqarishi mumkin.

To‘rtinchidan, uyushmagan yoshlar hayotida uchrab turadigan muammolarni hal etishda quyidagi masalalarga alohida e’tibor qaratish maqsadga muvofiq: axloqiy poklik asosida umr kechirish, davlat qonunlariga so‘zsiz itoat etish; jamiyatdagi insonlar munosabatini adolat mezonlari asosida qurish; jamiyat a’zolari huquq va erkinliklarini tan olish, bunyodkorlikni hayotiy mezonga aylantirish va boshqalar shular jumlasidandir.

Uyushmagan yoshlarga psixologik xizmat ko‘rsatishda, ijtimoiy qo‘llabquvvatlashda uning psixologik qiyofasini aniqlash muhim o‘ringa ega. Dastlab psixologik qiyofa nima ekanligini aniqlashtirib olsak. Psixologik qiyofa – bu shaxs psixologik tavsifining majmui bo‘lib, uning muayyan vaziyatlarda ichki imkoniyatlarini safarbar etishi xususiyatlarini o‘zida mujassam etadi [2]. Psixologik qiyofani shakllantirishga oid bilimlarimiz bizga kasb tanlashda, insonlarning emotsional holatini tahlil qilishda, yolg‘on bilan rostni farqlashda yordam beradi. Shaxs psixologik qiyofasini yaratishning bir qacha mezonlari mavjud. Eng keng tarqalgan va samarali mezonlar quyidagilardir:

1) shaxs individual psixologik xususiyatlari (xarakter, temperament, qobiliyat, motivasiya);

2) hissiy-irodaviy holatlar (emosiyalar, irodaviy sifatlar, o‘zini-o‘zi nazorat qilish darajasi);

3) intellekt darajasi;

4) shaxslararo munosabatlarga kirishish darajasi;

5) o‘z-o‘ziga baho;

6) guruhga ta’sir etish qobiliyati.

Aynan mana shu mezonlar asosida shaxsning psixologik qiyofasi yaratilsa, unda zamonaviy shaxsning psixologik qiyofasi qanday bo‘lishi kerak. Bu savolga ham aynan mana shu mezonlar doirasida qator pedagog-psixologlarimiz o‘z muqobil variatlarini taqdim etgan ekanlar.

Yoshlar, shu jumladan ushmagan yoshlarning psixologik qiyofasini tahlil qilar ekanmiz bevosita shaxs strukturasiga murojaat qilishimiz kerak. Jumladan, V.N.Voroninning fikricha, psixologik qiyofa kognitiv, ijtimoiy va motivasion xususiyatlarni o‘zida mujassamlashtiradi.

Uyushmagan yoshlarning kognitiv sohasini rivojlanishi virtual muloqot va ijtimoiy tarmoqlarga tobelikning ta’sirida o‘ziga xos shaklda namoyon bo‘lmoqda. Xususan, muloqot ko‘nikmasining pasayishiga, ijtimoiy-psixologik kompetentlikni kamayishiga olib kelib, shaxsning jamiyatga moslashishini qiyinlashtirmoqda. Natijada yoshlarda ilmiy innovatsion tafakkurning o‘rniga rigid-stereotipik fikrlashning yuzaga kelishi kuzatilmoqda. Mazkur holat esa uyushmagan yoshlarda kasb tanlash, jamiyatga moslashishni qiyinlashishiga olib kelmoqda.

Uyushmagan yoshlarning psixologik portretida affektiv soha ham muhim o‘ringa ega bo‘lib, ularda o‘ziga va hayotga ishonchsizlik, axborot muhitining ta’sirida hissiy noturg‘unlik, emotsional intellektning sustligi, kayfiyatning sustligi, depressiv kayfiyat bilan ajralib turadi. Uyushmagan yoshlarning hissiy sohasidagi noturg‘unlik, ularning xulq-atvorida ham, atrof muhitga, o‘ziga nisbatan emotsional munosabatida ham o‘z aksini topadi.

Uyushmagan yoshlarning motivasion sohasida birinchi navbatda moddiylikning ustunligi ajralib turadi. Ular ehtiyojlarda “o‘zligini anglash, ularni realizatsiyalash, o‘zini rivojlantirish” ehtiyoji passiv shaklda namoyon bo‘ladi. Natijada kasbiy, ijtimoiy faollikning pasayishi kuzatiladi. Uyushmagan yoshlarning qadriyatlar tizimida oila, kasbiy shakllanish, konstruktiv shaxslararo munosabatlar refleksiya qadriyat sifatida o‘zini ahamiyatini yo‘qota boshlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutq / Sh.M.Mirziyoyev. –Toshkent: O‘zbekiston, 2016.

2. Ganiyev F. T. O‘zbekistonda inson huquqlarini himoya qilish milliy preventiv mexanizmi//Results of National Scientific Research International Journal. – 2024. – T. 3. – №. 3. – C. 84-90.

3.Ganiyev F., Ganiyeva G. O‘g‘irlik haqida tushuncha, o‘g‘irlikning psixologik genezisi va mehanizmlari //Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук. – 2023. – T. 3.– №. 4. – C. 43-47.

4. Ganiyev F., O‘zoqboyev S. Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir qilinadigan jinoyat ishlarini yuritish //Евразийский журнал технологий и инноватсий. – 2023. – T. 1. – №. 12 Part 2. – C. 131-134.

5. G’aniyev F. T. O‘g‘irlik jinoyatinning jinoyat-huquqiy jihatlari va oldini olishga doir fikir-mulohazalar //Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук. –2023. – T. 3. – №. 4. – C. 37-42.

OLIY TA’LIM KASBIY TAYYORGARLIKNI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI

Jonibekov Shuxrat Djanibekovich
Guliston davlat universiteti
E-mail: jonibekov-shuxrat2025@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada oliy ta’lim tashkilotlarida kasbiy tayyorgarlikni rivojlantirishning o‘ziga xos jihatlari bayon qilingan. Oliy ta’lim tashkilotlarida kasbiy tayyorgarlikni rivojlantirishga oid olib borilgan tadqiqotlar va ularning natijalari haqida mulohazalar keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘lar: oliy ta’lim, kasb, kasbiy ta’lim, kasbiy rivojlanish, kasbiy tayyorgarlik.

XX asrning o‘ziga xos xususiyati jamiyatning barcha jabhalariga kirib borgan modernizatsiya edi: shu bilan birga, mintaqaning iqtisodiy rivojlanish darajasi davlatning kadrlar siyosatiga tobora ko‘proq ta’sir ko‘rsatdi, xususan, talab qilinadigan kasblar ro‘yxati belgilandi, ish o‘rinlari soni, turli sohalardagi mutaxassislarga qo‘yiladigan talablar, shaxsning manfaatlarini ikkinchi o‘ringa surish, uning xarakteri va qobiliyatlari kabilar. Jamiyatdagi bu holatga javob shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvga asoslangan kasbga yo‘naltirish nazariyalarining paydo bo‘lishi edi.

Kasbiy rivojlanishning mohiyati V.V.Chebisheva [0], Y.A.Klimov [2], E.F.Zeer [3] asarlarida chuqur o‘rganilgan.

Kasbiy rivojlanish deganda ular shaxsning rivojlanishi bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan va uning mehnat subyekti sifatida rivojlanish davriga qarab turli xil mazmun bilan to‘ldirilgan shaxsning faoliyati sifatida murakkab, uzoq davom etadigan jarayonni tushunadilar.

Y.A.Klimov kasbiy rivojlanishni “... aqliy rivojlanishning muhim ko‘rinishi sifatida, rivojlanish imkoniyatlarini faol izlash, o‘zini foydali narsalarni “bajaruvchilar” hamjamiyatining, professionallar hamjamiyatining to‘la huquqli a’zosi sifatida shakllantiradi”, – deb tushuntiradi [3]. Uning fikricha, “bu tanlov bir marta amalga oshirilmaydi, balki doimiy ravishda yuzaga keladi va ko‘proq darajada o‘smirlik va erta yoshlik davrida muhim ahamiyatga ega bo‘ladi” [3].

Olib borilgan tadqiqotlarga ko‘ra, mavjud yondashuvlarga asoslanib, biz o‘z taqdirini o‘zi belgilashni o‘quvchining kelajakdagi kasbiga shaxsiy munosabatiga asoslangan integral tushuncha sifatida ko‘rib chiqdik, uni muvaffaqiyatli amalga oshirish faqat yuqori darajadagi bilim va motivatsiya bilan amalga oshishi mumkin va inson hayotining barcha bosqichlarida shakllanadi.

Har qanday murakkab konsepsiya singari, kasbiy yo‘nalish ham komponentlar to‘plami bilan ifodalanadi, ammo hozirgi vaqtda zamonaviy psixologik va pedagogik adabiyotlarda ushbu masalani ko‘rib chiqishning yagona tendensiyasi mavjud emas.

Tadqiqotchi Y.F.Zeer nafaqat kasbiy yo‘nalish tarkibidagi asosiy komponentlarni aniqlaydi, balki ularni ierarxik tarzda taqdim etadi: motivlar, qadriyatli yo‘nalishlari, kasbiy yondashuv, ijtimoiy-professional holat [3].

Yuqorida ta’kidlab o‘tilganidek, kasbiy yo‘naltirish va kasbiy o‘zini o‘zi belgilash insonga o‘smirlik davridan boshlab butun faoliyati davomida hamroh bo‘ladi, shuning uchun ularning o‘zaro bog‘liqligi masalasini yuqori sinf o‘quvchisining shaxsiyati uchun o‘rganish tavsiya etiladi.

Bizning tadqiqotimizda o‘quvchining kasbiy tayyorgarligining rivojlanishi uchun uning kasbiy yo‘nalishi birinchi o‘rinda turadi, degan fikrdamiz. Aynan u insonning tanlangan kasbiga ega ekanligini anglab yetadi va insonning butun hayoti davomida kasbiy rivojlanishning bosqichma-bosqich shakllanishiga hissa qo‘shadi. Buning sababi shundaki, o‘quvchilarning kasbiy rivojlanishi jarayonida o‘rta kasb-hunar maktabdan boshlab, kasbiy yo‘nalish va o‘zini o‘zi belgilash, umumiy bilimlarga bo‘lish, birgalikda rivojlanib bir-birini to‘ldiradi.

Kasbiy rivojlanish jarayonini ko‘rib chiqishga juda ko‘p turli xil yondashuvlar uning tuzilishi haqida turli xil g‘oyalarni yaratishga yordam berdi.

O‘z asarlarida E.M.Borisova shaxsning motivatsion sohasini, kasbiy qobiliyatlarni, individual tipologik xususiyatlarni, shaxsning o‘zini o‘zi anglash yeomponentlarini va shaxsning ijtimoiy mavqeini kasbiy rivojlanishning eng muhim komponentlari sifatida ajratib ko‘rsatadi [4].

O.V.Padalko kasbiy o‘z taqdirini belgilashni tavsiflab, uning tuzilishidagi kognitiv, emotsional va xulq-atvor komponentlarga alohida e’tibor beradi. Kognitiv komponent shaxsning shaxsiy xususiyatlarini, emotsional komponent insonning motivlarini, qiziqishlarini, kasbiy faoliyatga munosabatini tavsiflaydi; xulq-atvor – kasbiy tanlov bo‘yicha qarorlar to‘plami [5].

Hozirgi vaqtda mavjud yondashuvlarga asoslanib, kasbiy rivojlanish tarkibida komponentlarning beshta asosiy guruhini aniqlash mumkin:

- kasbiy o‘zini o‘zi belgilash ishtirokchisining individual-shaxsiy fazilatlari;
- motivatsion-qadriyatli guruh;
- kasbiy rivojlanish ishtirokchisining o‘z kasbiy qobiliyatlarini baholash va kasb tanlashdagi faoliyati;
- kasbiy rivojlanishda ishtirokchining prognostik faoliyati;
- shaxsning ijtimoiy inklyuziyasi.

Insonning kasbga munosabati aniqlangan ijtimoiy vaziyat E.F.Zeer tomonidan asosiy mezon sifatida ajratilgan. Va bu mezonga muvofiq u quyidagi bosqichlarni belgilaydi: amorf variant, kasbiy tayyorgarlik, kasbiy moslashish, boshlang‘ich va o‘rta kasbiylashtirish va kasbiy mahorat [3].

Y.A.Klimov ijtimoiy vaziyatni ham mezon sifatida tanladi. U shaxsning kasbiy hayotining bosqichlariga quyidagi bo‘linishni asoslab berdi: boshlang‘ich bosqich; moslashuv bosqichi; internal faza; mahorat; avtoritet bosqichi; murabbiylik bosqichi [2].

Mezon tanlashda A.K.Markova fikricha, faqat shaxsning professionallik darajasi asosiy mezon bo‘lishi mumkin. Shunga ko‘ra, besh darajani ajratish mumkin: professionallikdan oldingi; professionallik; superprofessionallik; professionalmaslik (psevdoprofessionalizm); professionalizmdan keyin [6].

Kasbiy rivojlanishni davrlashtirishga yuqoridagi yondashuvlarni tahlil qilib, shuni ta’kidlash mumkinki, mutaxassis bo‘lish bosqichlarini aniqlash mezonlarini tanlashning o‘zgaruvchanligiga qaramay, turli mualliflar taxminan bir xil asosiy bosqichlarni va tasniflashda kichik farqlarni ajratib ko‘rsatishadi. Shu bilan birga, davriylashtirish nafaqat kasbiy rivojlanishda ishtirokchilarning yoshiga, balki mamlakatdagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatga va tanlangan kasbning mazmuniga, kasbiy mahorat darajasiga qarab amalga oshiriladi.

Kasbiy rivojlanish jarayonida quyidagi bir qator qarama-qarshiliklar yuzaga keladi:

- tashkilotlarda yuqori malakali mutaxassislarga bo‘lgan ehtiyoj va tez yo‘l bilan moddiy manfaatlarga erishishga qaratilgan yoshlarning individual xususiyatlari;
- muayyan kasbga moyillik va bozor sharoitida “omon qolish” zarurati va bu yoshlarni tanlagan ixtisosligini yuqori moddiy manfaat keltiradigan mutaxassislikka o‘zgartirishga majbur qiladi;
- ma’lum bir kasbni egallashga motivatsiyaning yuqori darajasi va buning uchun yoshning shaxsiy fazilatlari etarli emasligi;
- o‘quvchilarning motivatsiyasining past darajasi va uni muvaffaqiyatli o‘zlashtirish uchun individual qobiliyatlarning mavjudligi;
- kasb tanlashda motivatsiyaning yuqori darajasi va o‘qitish uchun imkoniyatlarning yetarli emasligi.

Ushbu qarama-qarshiliklarni tahlil qilib, kasbiy rivojlanishda yuzaga keladigan xavflarni shakllantirish mumkin: ijtimoiy (tashqi), kasbiy tanlovning jamiyat talablariga muvofiqligi darajasidan va psixologik (ichki), individual qobiliyatlarning tanlangan kasbga muvofiqligi darajasi bilan bog‘liq.

Zamonaviy psixologik-pedagogik adabiyotlarda kasbiy rivojlanish funksiyalarining ikkita guruhi ajralib turadi: birinchi guruh uni shaxs faoliyatining asosiy yo‘nalishlarini aks ettiruvchi jarayon sifatida tavsiflaydi, ikkinchisi esa bunday jarayonni boshqarish bilan bog‘liq.

Shunday qilib, ushbu masalada mavjud bo‘lgan yondashuvlardan kelib chiqib, biz bir tomondan, o‘quvchining kelajakdagi kasbiga shaxsiy munosabatiga asoslangan integratsiyalashgan konsepsiya sifatida kasbiy o‘zini o‘zi belgilashni ko‘rib chiqamiz, uni muvaffaqiyatli amalga oshirish faqat o‘z-o‘zidan amalga oshirilishi mumkin, bu bilim va motivatsiyaning yuqori darajasi va hayotning barcha bosqichlarida shakllanadi.

Boshqa tomondan, ijtimoiy va shaxsiy ahamiyatga ega bo‘lgan muammolarni hal qilish jarayoni sifatida (ta’lim shaxsiy manfaatlar va motivlarga asoslanadi, ijtimoiy xususiyatlar hisobga olinadi), kelajakdagi kasbni tanlash bo‘yicha qaror qabul qilish jarayoni, tanlangan yo‘nalish bo‘yicha qaror qabul qilish; kasbda shaxsni shakllantirishga qaratilgan qiziqish va motivlar ustunlik qiladigan obraz, turmush tarzini shakllantirish.

Kasbiy rivojlanish jarayonida o‘quvchilar o‘rtasida kasb tanlash bo‘yicha aniq yondashuvning yo‘qligi, shuningdek, ota-onalarning o‘z farzandlarining kasbiy tanlovi bo‘yicha fikri, ular o‘zlari tomonidan qo‘yiladigan asosiy xavflardir. Bu omillar o‘quvchilarda kasbiy rivojlanish jarayonini sekinlashtiradi.

Oliy ta’lim tashkilotlarida kasbiy tayyorgarlikni rivojlantirishning o‘ziga xos jihatlari talabalarga amaliy qo‘llash imkoniyatlarini taqdim etish, o‘qitishning innovatsion uslublarini joriy etish, mahalliy va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, xalqaro standartlarga muvofiqligini ta’minlash, o‘quvchilarni kasb-hunar ta’limi sohasidagi so‘nggi yangiliklardan xabardor qilish, va ularning kasbiy hayotida muvaffaqiyatga erishish uchun zarur ko'nikma va bilimlar bilan ta'minlash. Bu jihatlar talabalarni kasbiy sohada muvaffaqiyatli martabaga tayyorlash va kasbiy

sohaning sifati va rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega, bu esa pirovard natijada iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishga hissa qo'shadi.

Oliy ta’lim tashkilotlarida kasbiy tayyorgarlikni rivojlantirishda quyidagi tipik xususiyatlarni inobatga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etish maqsadlidir:

1. Oliy ta’limda amaliy mashg‘ulotlarning ahamiyati va uning talabalarni mehnatga tayyorlashi;

2. Ta’lim sifatini oshirish maqsadida kasb-hunar ta’limi muassasalarida o‘qitishning innovatsion uslublarini joriy etish;

3. Kasbiy ta’lim va kadrlar tayyorlash dasturlarini mahalliy va xalqaro hamkorlik asosida ishlab chiqish;

4. Oliy ta’lim muassasalari bitiruvchilarining kasbiy talablariga muvofiqligini ta’minlovchi sanoat va ishlab chiqaruvchi tashkilotlar tomonidan belgilangan standartlar asosida ta’lim berish;

5. Soha yangiliklari va yutuqlaridan muntazam ravishda xabardor bo‘lish orqali kasb-hunar maktabi o’quvchilari o‘zlari tanlagan sohadagi eng so‘nggi ishlanmalar va tendensiyalardan xabardor qilish.

Oliy ta’lim tashkilotlari mamlakatimizning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi o‘rin tutadi. Oliy ta’lim tashkilotlarining amaliy ta’lim imkoniyatlari, innovatsion o‘qitish usullari, mahalliy va xalqaro hamkorlik kabi o‘ziga xos jihatlari o‘quvchilarni tanlagan kasblarida muvaffaqiyatli tayyorlashga yordam beradi. Bundan tashqari, professional standartlar hamda sanoat va ishlab chiqarish yangilanishlari bitiruvchilarning sanoat talablariga javob berishini va eng yangi bilim va ko'nikmalar bilan tayyorlanishini ta'minlaydi. Umuman olganda, kasb-hunar ta’limi jamiyatimiz hayotining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, xalqimiz yuksalishi va farovonligiga xizmat qiladi.

Shunday ekan, o‘quvchilarning yuqori sifatli ta’lim olishlari va ishchi kuchi talablariga tayyor bo‘lishlarini ta’minlash uchun kasbiy ta’lim va o‘qitish dasturlariga sarmoya kiritishni davom ettirish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Чебышева В.В. Классификация профессий и профориентация // Вопросы психологии. - 1971. - № 4. - С. 143-148.

2. Климов Е.А. Психология профессионалного самоопределения. - Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. 512 с.

3. Зеер Э.Ф. Психология профессий: учебное пособие для студентов вузов. 2-е изд., перераб. доп. - М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. - 336 с.

4. Борисова Е.М. Профессиональное самоопределение: личностный аспект : дисс. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. - Москва, 1995. - 411 с.

5. Падалко О.В. Профессионалное самоопределение молодого специалиста с высшем образованием в современном российском. обществе. Автореферат к.эн. -М.: 1998.

6. Маркова А.К. Психология профессионализма. - М.: Знание, 1996. - 230 с.

JISMONIY TARBIYA DARSINI TASHKIL QILISHDA INKLYUZIV TA’LIM MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING DOLZARB JIHATLARI

G’ofurov D.B.,GDPI o‘qituvchisi
doniyor5093454@gmail.com
Bazarov S.K.,GDPI o‘qituvchisi
sardorbazarov038@ gmail.com

Anotatsiya: mazkur maqolada jismoniy tarbiya darslarini tashkil etishda inklyuziv ta’lim madaniyatini shakllantirish masalalari yoritilgan. Ta’lim muassasalarida imkoniyati cheklangan bolalar bilan birgalikda sog‘lom o‘quvchilar ishtirokida jismoniy tarbiya darslarini to‘g‘ri tashkil qilish, didaktik vositalarni moslashtirish va pedagogik yondashuvlarni individuallashtirish zarurligi asoslab berilgan. Maqolada amaliy misollar va tahliliy yondashuvlar orqali inklyuziv muhitni rivojlantirish bo‘yicha takliflar berilgan.

Abstract: this article discusses the issues of forming an inclusive educational culture in the organization of physical education classes. The need for the proper organization of physical education classes in educational institutions with the participation of healthy students, the adaptation of didactic tools and the individualization of pedagogical approaches is substantiated. The article provides proposals for the development of an inclusive environment through practical examples and analytical approaches.

Аннотация: в статье рассматриваются вопросы формирования инклюзивной образовательной культуры при организации занятий по физической культуре. Обоснована необходимость правильной организации занятий по физическому воспитанию в образовательных организациях с детьми с ограниченными возможностями и здоровыми обучающимися, адаптации дидактических средств, индивидуализации педагогических подходов. В статье приводятся предложения по созданию инклюзивной среды с использованием практических примеров и аналитических подходов.

Tayanch so‘z va iboralar: Inklyuziv ta’lim, jismoniy tarbiya, maxsus ehtiyojli o‘quvchilar, integratsiya, didaktik yondashuv, moslashtirilgan mashg‘ulotlar, tolerantlik, ijtimoiy moslashuv.

Bugungi kunda inklyuziv ta’lim madaniyatini rivojlantirish jamiyatda barcha bolalarga teng imkoniyat yaratish yo‘lida muhim qadamlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, jismoniy tarbiya darslari bu borada alohida o‘rin tutadi. Bu darslar nafaqat jismoniy sog‘lomlashtirish, balki ijtimoiylashuv, hamkorlik va tolerantlik madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. **Inklyuziv ta’lim** — bu barcha bolalarning, shu jumladan imkoniyati cheklangan (nogironligi bo‘lgan) bolalarning yagona ta’lim tizimida ta’lim olish huquqini ta’minlovchi yondashuvdir. Bu model turli imkoniyatlarga ega o‘quvchilarga yagona sinfda birgalikda o‘qish, rivojlanish va ijtimoiylashish imkonini yaratadi. Inklyuziv ta’limning mohiyati va jismoniy tarbiyadagi o‘rni: Inklyuziv ta’lim barcha o‘quvchilarning, shu jumladan nogironligi bo‘lgan bolalarning ham to‘liq va samarali ishtirokini ta’minlaydigan ta’lim tizimidir. Jismoniy tarbiya darslarida bu yondashuv har bir o‘quvchining individual imkoniyatlarini inobatga olgan holda mashg‘ulotlarni tashkil etishni talab qiladi.

Inklyuziv ta’limning maqsadi:

- Barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratish;
- Ijtimoiy moslashuv va empatiya hislarini kuchaytirish;
- Nogironligi bo‘lgan bolalarni jamiyatga integratsiya qilish;
- Ta’lim muassasalarining adaptiv va insonparvar tizimga aylanishi.

Jismoniy tarbiya — bu nafaqat sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, balki bolalarda ijtimoiy ko‘nikmalar, jamoada ishlash va o‘ziga bo‘lgan ishonchni kuchaytirish vositasidir.

Jismoniy tarbiyadagi asosiy vazifalar:

- Maxsus ehtiyojli bolalarni harakat faoliyatiga jalb qilish;
- Har bir o‘quvchining jismoniy imkoniyatlariga mos mashqlar tanlash;
- Empatiya, yordam ko‘rsatish va jamoadoshlik hissini shakllantirish;
- Reabilitatsiya va salomatlikni tiklashga xizmat qilish.

Inklyuziv jismoniy tarbiya orqali:

- Nogironligi bo‘lgan bolalar o‘z tengdoshlari bilan teng harakat qiladi;
- Ijtimoiy aloqalar shakllanadi;
- Jismoniy faollik orqali ruhiy holat yaxshilanadi;
- Har xil imkoniyatlarga ega bolalar bir-birini hurmat qilishni o‘rganadi.

Aynan shuning uchun, **inklyuziv jismoniy tarbiya** alohida ahamiyatga ega. Jismoniy tarbiya darslarida integratsiyalashgan muhitni yaratish:

- Darslarni rejalashtirishda maxsus ehtiyojli o‘quvchilarga moslashtirilgan mashqlar tanlanishi lozim.

- Guruhli ishlarda har xil imkoniyatga ega bolalarning hamkorligi rag‘batlantiriladi.

- O‘qituvchilar maxsus pedagogika va psixologiya asosida tayyorgarlik ko‘rgan bo‘lishi zarur.

Amaliy tajribalar va statistik tahlil: Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv muhitda o‘tkazilgan jismoniy tarbiya darslari ijtimoiy moslashuv ko‘rsatkichlarini 35% ga oshirgan. Maxsus ehtiyojli o‘quvchilar o‘ziga bo‘lgan ishonchni oshirib, jamoaga integratsiyalashuv darajasi ortgan.

Inklyuziv jismoniy tarbiya jarayonining asosiy bosqichlari sifatida quyidagilarni misol qilishimiz mumkin: Tashxis va diagnostika bosqichiRejalashtirish va moslashtirish bosqichi O‘qitish va faoliyatga jalb qilish bosqichiMonitoring va baholash bosqichiRag‘batlantirish va ijtimoiylashtirish bosqichi

Pedagogik yondashuvlar: - Differensial yondashuv: Har bir o‘quvchining jismoniy holatini baholab, unga mos yuklama berish.

- Motivatsion metodlar: Rag‘batlantirish va emotsional qo‘llab-quvvatlash orqali darsga jalb etish.

- Moslashtirilgan sport jihozlari: Har xil jismoniy imkoniyatga ega o‘quvchilar uchun mos jihozlardan foydalanish.

Xulosa: Jismoniy tarbiya darslarini inklyuziv tarzda tashkil etish orqali nafaqat ta’lim sifatini oshirish, balki jamiyatda tenglik va bag‘rikenglik tamoyillarini shakllantirish mumkin. Shu boisdan:

- O‘qituvchilarni doimiy ravishda inklyuziv ta’lim bo‘yicha malaka oshirish kurslariga jalb etish;

- Sport inshootlarini moslashtirish va universal dizayn tamoyillarini joriy etish;

- Inklyuziv sport tadbirlarini muntazam o‘tkazib borish lozim.

PEDAGOGIK JARAYONNI LOYIHALASH TEXNOLOGIYASI

Axmadova Sh.V., GDPI “Pedagogika va psixologiya” kafedrasi stajyor-o‘qituvchisi,
Eshdavlatova E., GDPI 3- bosqich talabasi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada pedagogik jarayonni loyihalash texnologiyasining nazariy asoslari, mazmuni hamda amaliy qo‘llanilish imkoniyatlari yoritilgan. Pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish uchun loyiha asosida yondashuvning ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, o‘quv jarayonini tizimli rejalashtirish, pedagogik maqsadlarni aniqlash, ta’lim mazmunini tanlash va mos metodlarni belgilash bosqichlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interaktiv metodlarning loyihalash jarayoniga integratsiyasi ham o‘rganiladi. Ushbu maqola pedagoglar, metodistlar hamda ta’lim sohasida ilmiy izlanish olib borayotgan tadqiqotchilar uchun foydali bo‘lishi mumkin.

Kalit so‘zlar: Pedagogik jarayon, loyihalash, ta’lim, texnalogiya, pedagogik metodlar, o‘quv jarayoni, innovatsiya, baholash, tahlil qilish.

Annotation: This article discusses the theoretical foundations, content and practical application of pedagogical process design technology. The importance of a project-based approach for the effective organization of pedagogical activity is analyzed. The stages of systematic planning of the educational process, determination of pedagogical goals, selection of educational content and determination of appropriate methods are also considered. The study also studies the integration of modern pedagogical technologies and interactive methods into the design process. This article may be useful for educators, methodologists and researchers conducting scientific research in the field of education.

Keywords: Pedagogical process, design, education, technology, pedagogical methods, educational process, innovation, evaluation, analysis.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические основы, содержание и практическое применение технологии проектирования педагогического процесса. Анализируется значение проектного подхода для эффективной организации педагогической деятельности. В нем также рассматриваются этапы системного планирования образовательного процесса, определения педагогических целей, выбора образовательного содержания и определения соответствующих методов. В исследовании также изучается интеграция современных педагогических технологий и интерактивных методов в процесс проектирования. Статья может быть полезна педагогам, методистам, научным сотрудникам, ведущим научные исследования в области образования.

Ключевые слова: Педагогический процесс, проектирование, образование, технология, педагогические методы, процесс обучения, инновации, оценка, анализ.

Pedagogik jarayonni loyihalash – bu ta’lim tizimini tashkil qilishning muhim jihatlaridan biridir. Ta’lim jarayoni samarali va maqsadga muvofiq olib borilishi uchun, uni rejalashtirish va tizimli ravishda tashkil etish zarur. Pedagogik jarayonni loyihalash texnalogiyasi nafaqat ta’lim tizimining samaradorligini oshirishga, balki o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Bu esa, o‘z navbatida, ta’limning sifatini va natijasini yaxshilaydi. Ushbu esse pedagogik jarayonni loyihalash texnalogiyasining asosiy prinsiplari, uning tarkibi, o‘quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirilgan metodlar va texnologiyalar haqida fikr yuritadi. Pedagogik jarayonni loyihalash jarayoni ta’lim sifatini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. O‘quvchilarning individual ehtiyojlari, ular o‘rganadigan fan va uning metodikasi, o‘qituvchining malakasi – bularning barchasi ta’lim jarayonining muvaffaqiyatli amalga oshirilishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ta’lim jarayonini rejalashtirish, maqsad va vazifalarni aniq

belgilash orqali o‘quvchilarga yuqori sifatli bilimlar berish mumkin. Pedagogik jarayonni loyihalashning asosiy maqsadi o‘quvchilarga nafaqat bilim, balki o‘z fikrlarini erkin ifodalash, muammolarni yechish va ijodiy yondashuvlarni rivojlantirish imkoniyatlarini yaratishdir. Ta’lim jarayonini loyihalash jarayonida o‘quvchilar uchun qulay sharoitlar yaratish, ularning bilim olish jarayonidagi faolligini oshirish uchun metodik yondashuvlarni takomillashtirish zarur. Bu yondashuvlar o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga va ta’limga bo‘lgan qiziqishini oshirishga yordam beradi.

Pedagogik jarayonni loyihalash texnalogiyasi bir necha asosiy elementlardan iboratdir:

1. Maqsadlar va vazifalarni aniqlash: Har bir ta’lim jarayoni aniq maqsad va vazifalar asosida loyihalanishi kerak. Maqsadlar o‘quvchilarga qanday bilim va ko‘nikmalarni berish zarurligini belgilaydi. Bu jarayonda o‘quvchilarni darsga jalb qilish va ularning qiziqishini oshirish uchun maqsadlarni to‘g‘ri belgilash muhimdir.
2. Pedagogik metodlar: Ta’lim jarayonida foydalaniladigan metodlar o‘quvchilarning qobiliyatlariga, yoshi i va ehtiyojlariga mos bo‘lishi kerak. O‘qituvchi samarali metodlarni tanlashi orqali o‘quvchilarning faolligini oshirishi, darslarni qiziqarli va interaktiv tashkil etishi mumkin. Shu bilan birga, yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish, o‘quvchilarga zamonaviy bilimlarni berishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.
3. O‘quv rejalari va dasturlarini ishlab chiqish: Pedagogik jarayonni loyihalashda o‘quv dasturlari va rejalari o‘quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirilgan bo‘lishi kerak. Dasturda ta’lim jarayonining barcha bosqichlari, darsning maqsadi va o‘quvchilarning faoliyatini oshirishga qaratilgan metodlar aniq ifodalangan bo‘lishi lozim.
4. Baholash va tahlil qilish: Pedagogik jarayonning samaradorligini baholash va tahlil qilish jarayoni ta’lim sifatini oshirishga imkon beradi. Baholash nafaqat o‘quvchilarning bilimini tekshirishni, balki ularning faolligini va o‘zlashtirish darajasini o‘lchashni o‘z ichiga oladi. Bu jarayonning tahlili o‘qituvchining kelgusi ishlarida yaxshilanishlar kiritishiga yordam beradi.

Bugungi kunda pedagogik jarayonni loyihalashda zamonaviy texnologiyalar va innovatsion metodlar muhim rol o‘ynaydi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, multimediya vositalari va interaktiv o‘qish metodikalaridan foydalanish ta’lim jarayonini samarali va qiziqarli qiladi. Shuningdek, onlayn platformalar orqali masofaviy ta’limning rivojlanishi o‘quvchilarga yanada ko‘proq imkoniyatlar yaratadi. Ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanish, o‘quvchilarning bilim olish jarayonini kengaytirish va o‘rganishdagi qiziqishini oshirishga xizmat qiladi. Pedagogik jarayonni loyihalashda o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini baholash juda muhimdir. Ta’lim jarayonining samarali bo‘lishi o‘quvchilarni faollashtiradi va ularning bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi. Baholash usullarini diversifikatsiya qilish, har bir o‘quvchining o‘rganish usulini hisobga olish, shuningdek, baholashni faqat testlar bilan cheklamaslik muhimdir. Interaktiv baholash

tizimlari, guruhli ishlar va ijodiy loyihalar o‘quvchilarning bilimini mustahkamlashda samarali vositalardan biridir.

Xulosa. Pedagogik jarayonni loyihalash texnalogiyasi ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish, o‘quvchilarni nafaqat bilim bilan ta’minlash, balki ularning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. To‘g‘ri loyihalangan ta’lim jarayoni o‘quvchilarga sifatli bilim berish, ularning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va muammolarni yechish ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Pedagogik jarayonni loyihalashda innovatsion metodlar va texnologiyalardan foydalanish, o‘quvchilarning ehtiyojlari va imkoniyatlariga mos keluvchi yondashuvlarni tanlash muhimdir. Bu orqali ta’lim tizimi yanada samarali va rivojlangan bo‘lishi mumkin.

Tavsiyalar. Pedagogik jarayonni loyihalashda tizimli yondashuv asos sifatida qabul qilinishi, maqsad, mazmun, metod, vosita va natijaning o‘zaro bog‘liqligi ta’minlanishi zarur. Loyihalash jarayonida ta’lim oluvchilarning individual xususiyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlari inobatga olinishi lozim. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar (masalan, AKT, interaktiv metodlar, loyiha asosidagi o‘qitish)dan faol foydalanish tavsiya etiladi. O‘quv dasturlari va rejalari ishlab chiqilishida kompetensiyaviy yondashuv ustuvor bo‘lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlari:

1. Xodjayev, T. Pedagogika va ta’lim texnologiyalari. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti. 2019.
2. Ismailov, A., & Salimov, M. Pedagogik jarayonni loyihalash. Toshkent: Akademnashr.2020
3. G’ulomov, B. Innovatsion pedagogika: nazariy va amaliy yondashuvlar. Toshkent: Fan va texnologiya.2018
4. O‘raqov, A. Pedagogik jarayonni takomillashtirish metodikasi. Toshkent: O‘quvchi.2017

INKLYUZIV TA’LIM:CHEKLOVLAR ORTIDAGI IMKONIYATLAR OLAMI

Ummatkulova N.,GDPI stajyor - o‘qituvchisi
Safarova M.,GDPI Pedagogika yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya: mazkur maqolada inklyuziv ta’limning mazmuni, imkoniyati cheklangan bolalarga ta’lim berishning pedagogik asoslari hamda o‘qituvchining bu jarayondagi o ‘rni yoritilgan.Inklyuziv yondashuv orqali bolalarning salohiyatini ochish va jamiyatga moslashtirish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, imkoniyati cheklangan bolalar, sog‘lom tengdoshlar, pedagogik yondashuv, ijtimoiy integratsiya,mehr-muruvvat, kasbiy mahurat.

Аннотация: В статье рассматриваются содержание инклюзивного образования, педагогические основы обучения детей и роль учителя в этом процессе.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети-сверстники, здоровые дети, педагогический мир, социальная интеграция, доброта, профессиональные навыки.

Abstract: this article discusses the content of inclusive education, the pedagogical foundations of teaching children with disabilities, and the role of the teacher in this process.

Keywords: inclusive education, peers, healthy children, pedagogical world, social integration, kindness, professional skills.

Zamonaviy jamiyat taraqqiyot uchun asosiy mezonlaridan biri-bu barcha insonlarning, jumaladan, imkoniyati cheklangan bolalarning ham huquq va imkoniyatlarini teng ta’minlashdir.Bugungi kunda ta’lim tizimida inklyuziv yondashuv jadal rivojlanib,har bir bolaning o‘z salohiyatini ochishga xizmat qilmoqda.Inklyuziv ta’lim – bu nafaqat bilim berish jarayoni,balki mehr,tushinish va qo‘llab-quvvatlash madaniyatining namunasidir.

Inklyuziv ta’lim-bu imkoniyati cheklangan bolalarning sog‘lom bolalar bilan bir muhitda ta’lim olishini tashkil etishdir.Bu yondashuv har bir bolaning o‘ziga xos rivojlanish sur’atlarini inobatga oladi.Inklyuziv ta’limda asosiy tamoyil shuki:har bir bola jamiyatda o‘z o‘rniga ega va uning qobiliyatlarini rivojlantirish uchun barcha imkoniyatlar berilishi kerak.

Cheklovlar ortidagi imkoniyatlar.Imkoniyati cheklangan bolalar ko‘plab qiyinchiliklarga duch kelsalar-da ularda kuchli iroda, qat’iyatlilik,sabr-toqat va ijodkorlik kabi sifatlar rivojlangan bo‘ladi.To‘g‘ri yo‘naltirilgan ta’lim va tarbiya orqali ular jamiyatga o‘z hissasini qo‘shadigan faol shaxslar bo‘lib yetishadilar.Inklyuziv ta’lim bolalarning ichki kuchini yuzaga chiqarishga to‘laqonli a’zosi sifatida shakllantiradi.

Shuningdek,sog‘lom bolalar uchun ham inklyuziv muhit katta ahamiyatga ega.Ular tengdoshlariga mehr-muruvvat ko‘rsatishni,sabrli bo‘lishni va insoniylikni erta yoshdan o‘rganadilar.Demak, inklyuziv ta’lim jamiyatda birdamlik va bag‘rikenglik tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Inklyuziv ta’limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi, eng avvalo, o‘qituvchilarning bilim darajasi, kasbiy mahorati va mehribonligiga bog‘liq:

1. Har bir bolaga individual yondashishi
2. Zarur hollarda maxsus metod va texnalogiyalardan foydalanishi
3. Sabr-toqatli,tushunadigan va ruhlantiradigan muhit yaratishi kerak.

O‘qituvchi bolalar uchun nafaqat bilim beruvchi balki ular hayotida yo‘l ko‘rsatadigan, orzu va intilishlarida yordam beradigan shaxsga aylanadi.Ularning fidoyiligi va mehribonligi natijasida har bir bola o‘zini qadrlagan va qadrli his qiladi.Inklyuziv ta’limni rivojlantirishning dolzarb vazifalari.Bugungi kunda inklyuziv ta’limni yanada rivojlantirish uchun quyidagilarga e’tibor qaratish lozim.

- Maxsus o‘quv dasturlarini ishlab chiqish va takomillashtirish;
- O‘qituvchilarni inklyuziv ta’lim metodikasi bo‘yicha tayyorlash;
- Ta’lim muassasalarini zamonaviy texnik vositalar bilan ta’minlash;
- Oilalar va jamoatchilik o‘rtasida inklyuziv madaniyatni rivojlantirish.

Inklyuziv ta’lim – bu cheklovlarni yengib o‘tish, imkoniyatlarni ochish va orzular sari yo‘l ochish demaktir. Har bir bola,imkoniyatidan qat’iy nazar, jamiyatda o‘z o‘rnini topishga, o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarishga haqlidir.Inklyuziv yondashuv orqali biz nafaqat imkoniyati cheklangan bolalarni qo‘llab-quvvatlaymiz, balki jamiyatimizni yanada insonparvar, bag‘rikeng va kuchli qilamiz. Unutmaylik: Har bir bolaning qalbida ulkan imkoniyatlar yashiringan, biz esa ularni ko‘ra bilishimiz va rivojlantirishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi „Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.-Toshkent;Adolat,2020
2. O ‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 8-fevraldagi PQ-5005-sonli qarori „Inklyuziv ta’limni rivojlantirish to‘g‘risida”.
3. N.Musurmonova.„Pedagogika va ta’lim nazariyasi asoslari”-Toshkent:Fan va texnalogiya”,2021
4. UNESKO.„Inclusive Education:The Way of the Future”.Geneva,2009.
5. Booth, T.,Ainscow,M.„Index for Inclusion:Developing Learning and Participation in Schools”.Bristol:CSIE,2002
6. Florian,L.(2014).„What counts as evidence of inclusive education.European Journal of Special Needs Education.
7. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi.„inklyuziv ta’limni tashkil etish metodikasi”-Toshkent,2022.
8. Sovolov D.Maxmudov Q. „Maxsus pedagogika asoslari”Toshkent 2020.

YOSHLARNI KASBIY FAOLIYAGA TAYYORLASHNING XUSUSIYATLARI

Xaitov O.T.,GDPI o‘qituvchisi

Annotatsiya. Respublikmizda iqtidorli talabalarni aniqlash ularni tarbiyalashning ijtimoiy-pedagogik texnologiyalarini ishlab chiqish. Iqtidorli o‘quvchilarni tarbiyalash va rivojlantirishda davlat va nodavlat hamkorligini ta’minlashning me’yoriy asoslari yaratildi. Iqtidorli o‘quvchilarni tarbiyalash va rivojlantirish samaradorligini oshirish bo‘yicha fanlarni chuqurlashtirib o‘tish uchun Prezident maktablari tashkil etildi. Ularning moddiy texnika bazasi ta’minlandi. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishda Xarakatlar strategiyasida “Yuksak bilimli va intelektual rivojlangan avlodni tarbiyalash, Oliy ta’lim muassasalarida kompetentli ilmiy pedagogik kadrlar zahirasini yaratish” vazifasi ustuvor etib belgilandi. Natijada iqtidorli talabalarni aniqlash ularni fan olamiga olib kirish, ularda tadqiqotchilik kompetentligini innovatsion yondashuvlar asosida takomillashtirish texnologiyalaridan keng foydalanishdan imkoniyat yaratiladi.

Kalit so‘zlar: innovatsion yondashuv, tadqiqotchilik kompetentligi, ***ta’lim muhiti***, iqtidorli talabalar, ijtimoiy-pedagogik texnologiyalar, fan, intelektual rivojlangan avlod.

Аннотация. Выявление талантливых студентов в нашей республике разработка социально-педагогических технологий их обучения. Созданы нормативные основы обеспечения государственного и негосударственного сотрудничества в области образования и развития талантливых студентов. Президентские школы были созданы с целью углубления дисциплин, повышения эффективности обучения и развития старшеклассников. Была обеспечена их материально-техническая база. В стратегии дальнейшего развития Республики Узбекистан в качестве приоритетной была определена задача "воспитать поколение высокообразованных и интеллектуально развитых людей, создать резерв научно-педагогических кадров с компетенциями в высших учебных заведениях". В результате выявление талантливых студентов позволит вывести их в мир науки, используя широкий спектр технологий для повышения компетентности исследователей на основе инновационных подходов.

Ключевые слова: инновационный подход, исследовательская компетентность, образовательная среда, одарённые студнты, социально-педагогические технологии, наука, интеллектуально развитое поколение.

Annotation. Identification of talented students in our republic and development of social and pedagogical technologies of their trainings. The regulatory framework for ensuring State and

non-state cooperation in the field of education and the development of talented students has been created. The Presidential schools were created with the aim of deepening the disciplines, improving the effectiveness of teaching and developing high school students. Their material and technical base was provided. In the strategy of further development of the Republic of Uzbekistan, the priority task was defined as "to raise a generation of highly educated and intellectually developed people, to create a reserve of scientific and pedagogical personnel with competencies in higher educational institutions". As a result, the identification of talented students will allow them to enter the world of science, using a wide range of technologies to improve the competence of researchers based on innovative approaches.

Keywords: innovative approach, research competence, educational environment, talented students, social and pedagogical technologies, science, intellectually developed generation.

Iqtidorli talabalarning ijodkorlik salohiyati, kreativ salohiyati, ayniqsa, shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatga ega original mahsulotlar yaratish qobiliyati ma’lum vaziyatlarda atrof-muhit bilan muvaffaqiyatli muloqot qilish uchun eng optimal vositalaridan foydalanib, kasbiy muammolarni hal qilish qobiliyatini namoyon etadi, innovatsion yondashuvni yaratish qobiliyati, har qanday kasbiy muammolarni kreativ tarzda hal qilish qobiliyati, talabalar ijodkorlikni rivojlantirish ko‘nikmasida ularning xatti-harakatlarida aks etadi, bu ular uchun hayot me’yoriga aylanadi.

O‘z navbatida ijodiy salohiyatni shakllantirish iqtidorli talabalarni bo‘lg‘usi kasbiy mahorati va munosabatlariga bog‘liq: shaxsning ijodiy tafakkuri qadrini tan olish; obyektlar va g‘oyalarning erkin manipulyatsiyasi; ijodiy jarayonning xususiyatlarini har tomonlama ochib bera olish; konstruktiv tanqidni rivojlantirish qobiliyati; o‘z-o‘zini hurmat qilishni rag‘batlantirish qobiliyati.

Bu esa talabalarning kasbiy va shaxsiy tayyorgarligi muammolari va mazmunini belgilaydi, o‘rganishga yangi, nostandart yondashuvlarni izlashga yo‘naltirilgan tadqiqotchilik tizimini yaratish zaruriyatini dolzarblashtiradi.

Iqtidorli talabalarning bo‘lg‘usi kasbiy faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlarini kreativ salohiyatning tarkibiy qismlari aspektida tahlil qilish iqtidorli talabalar kreativ salohiyatining quyidagi tarkibiy qismlarini tahminiy ravishda aniqlash imkonini beradi:motivatsion; muammoga sezgir; axborotli; fikriy; o‘z-o‘zini har tomonlama ta’minlay oladigan; kommunikativ; altruistik; analitik; konstruktiv; innovatsion.

Bunday yondashuv pedagogik jarayonning xususiyatlarini hisobga olish va ta’lim tizimining bugungi kun bilan aloqasini aniqlash imkonini beradi. Makro muhit omillari (siyosiy, ijtimoiy-madaniy holat), shuningdek, mikro muhit omillari (o‘quv yurti turi, o‘quv jamoasidagi muhit, o‘quv subyektlarining iqtisodiy ahvoli) pedagogik va ta’lim jarayonida ijodiy hal qilinishi zarur bo‘lgan muammolar mavjudligi va doirasini belgilaydi. Atrof omillar shaxsga, uning ijodiy va kognitiv rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadi va shuning uchun mahsulotning o‘ziga, uni amalga oshirish vositasi va imkoniyatlariga ham ta’sir etadi. O‘z navbatida, kreativlikni namoyon etish jarayoni muammoning ham, shaxsning ham o‘ziga xos belgilarga ega bo‘lib, bu mahsulotning shaxs intilayotgan xususiyatlarini belgilab beradi.

Motivatsion komponentning tarkibiy qismlariga quyidagilar kiradi:

- umuminsoniy va ijodiy qadriyatlarni tan olishda namoyon bo‘lish, axloqiy xulq-atvor normalariga rioya qilish, bu qadriyatlarni o‘qiyotganlar orasida tan olish

va targ‘ib qilish, axloqiy va ijodiy xulq-atvor namunasi sifatida harakat qilishga urinish, empatiya - boshqa shaxsning hissiy holatini tushunish qobiliyati; salbiy omilga reaksiyaning kamayishi, boshqa nuqtai nazarlarni tushunish qobiliyati, boshqa odamlarning pozitsiyalariga bag‘rikeng bo‘lish, turmush tarzini hurmat qilish, boshqalarning boshqacha bo‘lishi huquqini tan olish; shaxsiy idrok davomida kishilar o‘rtasida jozibadorlikning paydo bo‘lishi; talabalarga teng huquqli o‘zaro munosabatlar subyekti sifatida munosabat bildirish, boshqalar manfaati uchun fidokorona harakat qilishga intilib, ko‘pincha o‘z ehtiyojlari yoki qiziqishlari hisobiga olmaslik.

Kreativ salohiyatning muammoga sezgir komponenti quyidagi tarkibiy qismlarni o‘z ichiga oladi: ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan materialdan foydalanish, chunki o‘quv faoliyatining natijasi ijtimoiy talabga ega bo‘lishi kerak, bu talabalar uchun qo‘shimcha motivatsiya yaratadi; bilimning kengligi, muayyan sohaning chegaralaridan tashqariga qarash qobiliyati va yangi, o‘ziga xos yechimlar manbai bo‘lgani uchun turli sohalarda bilim olishga bo‘lgan qiziqishni rag‘batlantirish; maktab muhitida va undan tashqarida o‘qituvchi shaxslararo munosabatlarni tushunish, shaxsiy motivatsiya va undan tashqari, talabalar munosabatini tushunish rag‘batlantirish va kreativ atrof-muhit yaratish (ijtimoiy bosimini va hasad oldini olish, qo‘llab-quvvatlash va hajvni rag‘batlantirish, “kulgili” tushunish – ma’lum bir obyektning belgilarini boshqa obyektga nisbatan ishlatilish qobiliyatni qo‘llab-quvvatlash, metafora va o‘xshashliklarni tushunish, til va nutq o‘ziga xosligini his qilish, boshqa tasvir va tasavvurlarga aylantirish qobiliyati.); shaxsni tanqid qilish, xatolarni samarasiz yechim strategiyasi yoki individual konstruktiv qidiruvi o‘rniga muammoni tahlil qilishdan iborat uni hal qilish strategiyasi, tashvish va jazodan qo‘rqmasdan o‘rganish, bu ta’lim jamoasida erkin, kreativ muhitni yaratadi va erkin o‘yin hamda tajribani rag‘batlantiradi, o‘qituvchi va o‘qituvchilar o‘rtasida teng “mavzu” hamkorlikni yaratadi.

Axborot komponentining tarkibiy qismlariga quyidagilar kiradi:

- shaxs nazariyasini bilish shaxs psixologiyasini, xotira mexanizmlari va qoliplarini, diqqat, fikrlash xususiyatlarini, psixologik omillar va tarbiyalanuvchining xulq-atvor xususiyatlarini va boshqalarni tushunishda yordam beradi; ongli pedagogik pozitsiya talabaning kasbiy bilimlarini aks ettiradi, umumiy bilimlar tizimi o‘qituvchining turli ilmiy fanlardan bilimlilik darajasini tavsiflaydi, ta’lim va ta’limning innovatsion texnologiyalariga ega bo‘lishi pedagogikaning zamonaviy yutuqlarini hisobga olgan holda pedagogik faoliyatni kengaytirishga imkon beradi; kreativlik nazariyasini bilish - kreativlikni o‘rganish nazariyasi va tarixini bilish, kreativlikni rivojlantirish yo‘llari haqidagi ma’lumotlar, ijodkorlikning shakllanish darajasini aniqlash diagnostik usullari bilan tanishish kabi elementlarni o‘z ichiga oladi.

Kreativ salohiyatning fikrlash komponenti quyidagilar bilan tavsiflanadi:- arifmetik masalalarni yechish qobiliyati;- mantiqiy muammolarni hal qila olish;- ratsionallik;- assotsiatsiyalarni topish qobiliyati;- qiziquvchanlik.

O‘z-o‘zidan tarkibiy qism quyidagi elementlarni o‘z ichiga oladi:- originallik (nostandart javoblar);- semantik va adaptiv moslashuvchanlik (obyekt xususiyatlarini

aniqlash va ularni boshqa sharoitlarda qo‘llash);- g‘oyalar ishlab chiqarish tezligi;- obyektni ishlab chiqish va takomillashtirish.

Kommunikativ komponentlik – iqtidorli talabalarni verbal va noverbal muloqot qobiliyatlari orqali o‘zaro munosabatlarini rivojlantirish uchun turli mexanizmlardan foydalanish, aktyorlik texnikasini qo‘llash, nizolar va muammolarni hal qilishda stereotiplar, to‘siqlarni oldini olish va bartaraf etish hamda o‘yin va tajribalardan unumli foydalanishdir.

Kreativ salohiyatning altruistik tarkibiy qismiga quyidagilar kiradi:

- o‘z xudbin manfaatlari bilan ongli ravishda bog‘liq bo‘lmagan yordam ko‘rsatish motivi;
- boshqalar manfaati uchun qurbonlik qilishga tayyorlik;
- altruistik harakatlar natijasida o‘zidan va hayotidan qoniqish;
- boshqalar uchun sevgi va g‘amxo‘rlik;
- boshqa shaxsning foydasi uchun mo‘ljallangan xulq.

Analitik komponentda perseptivlik va muammolarni anglash, kuzatish, konsentratsiya, jo‘shqinlik, muammoga selektivlik, xulq-atvorda nonkonformizm kabi komponentlar mavjud. Kreativ jarayon yuqori intizom, muammo uchun ehtiros va konsentratsiyani talab qiladi. Muammo turli intensivlikda bo‘lsa-da, uzoq vaqt davomida diqqat markazida bo‘lishi kerak. To‘plangan bilim va axborotlarni to‘plash, tahlil qilish va baholash hamda ularni qayta ishlash uchun konsentratsiya va selektivlik zarur bo‘ladi.

Tadqiqotchilik salohiyatining tarkibiy qismlari nuqtai nazaridan iqtidorli talabalar kasbiy faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish, iqtidorli talabalarning tadqiqotchilik salohiyati quyidagi tarkibiy qismlarini shartli ravishda aniqlashga imkon beradi: motivatsion; muammoga sezgirlik; axborotli; fikriy; o‘ziga o‘zi yetarli; kommunikativ; altruistik; analitik; konstruktiv; innovatsion.

Universitetlarda paydo bo‘lgan yechimlar miqyosida shaxsiylashtirish mavzulari bilan birlashtirilgan; innovatsion muammolarga asoslangan jamoaviy ta’lim; ommaviy ochiq onlayn ta’lim imkoniyatlari va o‘quv tahlillari, yangi raqamli ta’lim vositalari va dasturlari hamda qayta tuzilgan ta’lim xizmatlari bilan qo‘llab-quvvatlanadigan yangi usullarda taqdim etiladigan moslashuvchan, mujassamlashgan hisob ma’lumotlari, kengroq jamiyatda universitetning rolidan foydalangan holda amalga oshiriladi. Universitet uchun iqtidorlarni aniqlash va rivojlantirishga yordam berish uchun ikkita tizim taqdim etiladi:

-kelajakka tayyor talabalar qanday aniqlanishini qayta konsepsiyalash; - o‘qitish va o‘rganishning sohalarida raqamli texnologiya rolini o‘rganish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida. − T.: 2017-yil 7-fevral, PF-4947− sonli Farmoni
2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. 2019-yil 8-oktyabr

Колосей Н.С. Использование облачных технологий в образовательном процессе-условие для совместной работы педагогов и учащихся / Н.С.Колосей– Режим доступа: http://academy.edu.by/files/do%20ikspres/ Kolosey.pdf%20

INLYUZIV TA’LIM O‘QUVCHILARINING ASSISTIV AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHI

Turdimurodova M.M.,
GDPI stajyor - o‘qituvchisi
Appgapp83@gmail.com

Anotatsiya: tezisda inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirish maqsadlari va ustuvor yo‘nalishlariga asoslangan holda inklyuziv ta’lim jarayoni sifatini oshirish, alohida ta’limga muhtoj o‘quvchilarning assistiv axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishga o‘rgatish masalalari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: assistiv texnologilalar,axborot- kommunikatsiya, ergoterapiya, inlyuziv ta’lim

Аннотация: в тезисах рассматриваются вопросы повышения качества процесса инклюзивного образования и обучения обучающихся с особыми образовательными потребностями использованию вспомогательных информационно-коммуникационных технологий, исходя из целей и приоритетов развития системы инклюзивного образования.

Ключевые слова: вспомогательные технологии, информация и коммуникация, трудотерапия, инклюзивное образование.

Annotation: the thesis considers the issues of improving the quality of the inclusive education process, training students with special educational needs to use assistive information and communication technologies, based on the goals and priorities of the development of the inclusive education system.

Keywords: assistive technologies, information and communication, occupational therapy, inclusive education

Alohida yordamga muhtoj bolalar va o‘smirlarning ijtimoiy hayotga moslashishi, o‘z yo‘lini topishi berilayotgan imkoniyatlardan to‘laqonli foydalanishi hamda kasb egallashi kerak. Jamiyatning , ta’limning inklyuzivlashuvi har bir alohida ta’limga muhtoj bolalarning zamonaviy bilimlarni egallashlariga zamin yaratadi. <<2020-2025-yillarda Xalq ta’lim tizimida inklyuziv ta’limni rivojlantirish Konsepsiyasi>>da keltirilishicha zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy qilish; inklyuziv ta’lim dasturlari asosida zamonaviy darsliklar , o‘quv uslubiy qo‘llanmalar axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etgan holda multimedia ilovalarini yaratish; ta’lim muassasalarini inklyuziv ta’limga jalb qilingan o‘quvchilar uchun maxsus jixozlangan kompyuter texnikasi, interaktiv doska, eshitish moslamalari va boshqa ihozlar bilan ta’minlash inklyuziv ta’limni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari bo‘lib kelgan. Nogironlarning ta’limga bo‘lgan ehtiyojlari juda xilma-xildir. Jamiyatning barcha boshqa a’zolari singari nogironlar ham o‘zlari yashayotgan jamiyatda hayot sifatini oshirish uchun zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishlari shart . Bilim va ta’lim resurslarini taqsimlash o‘qituvchidan ijodkorlik va zukkolikni talab qiladi. Ta’limda AKTdan foydalanish foydalanuvchiga raqamli ta’lim resurslari uchun muqobil va eng muhimi, foydalanish mumkin bo‘lgan formatni taqdim etgan holda o‘quv muhitini optimallashtirish imkonini beradi. AKTdan foydalanish professional muloqot qilish imkoniyatini beradi, ularning malakasini oshirishga va tajriba almashishga hissa qo‘shadi. AKTdan foydalanish alohida ehtiyojli shaxslarni o‘qitishdagi barcha muammolarni hal qila olmaydi. AKT faqat ma’lumotlarga kirish va aloqalarni qo‘llab-quvvatlashni tubdan yaxshilashni ta’minlaydi kuchli didaktik va muloqot vositasiga aylanish bu o‘z navbatida shaxsiy rivojlanishda sezilarli yutuqlarga zamin

yaratadi, alohida ta’limga muhtoj odamlarning jamiyatda to‘liq ishtirok etishiga imkon beradi[37].

Inlyuziv va maxsus ta’lim tizimidagi ko‘p yillik ilg‘or xorij tajribalari alohida e’tiborga muhtoj bolalarning muvaffaqiyatli reabilitatsiyasida ovoz kuchaytirgich moslamalari bilan bir qatorda assistiv texnologiyalardan foydalanish samarali vosita ekanligini isbotlab kelmoqda. Assistiv texnologiyalar – ta’limda alohida e’tiborga muhtoj bo‘lgan boalarning jarayonga muvaffaqiyatli uyg‘unlashuvlarning zaruriy sharti sanaladi. Mazkur texnologiyalar o‘z tarkibiga bunday bolalarning ta’lim jarayonida axborotlarni qabul qilish, hayotiy shart – sharoitlarga moslashish va ijtimoiy integratsioyasi maqsadida qo‘llanadigan moslamalar, darturiy ta’minot kbilarni qamrab oladi. <<Assistiv texnologiyalar>> ba’zan <<yordamchi texnologiyalar>> , jahon tibbiyot sohasida <<ergoterapiya vosita va uskunalari>> deb ham atalib, axborotga ega bo‘lish, muloqot o‘rnatishni yengillashtirish, muhitga moslasha olish ko‘nikmalarini ta’minlovchi <<imkoniyatlarni ta’minlash texnologiyalari>> atamasi bilan ham bog‘lanadi[38].[3.29].

Hozirgi kunda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanib borishi natijasida eshitish moslamalari ham bir muncha qulaylashtirilgan. Bulardan biri FM tizimi b’lib uning ishlash tartibi quyidagicha: atrofdagi shavqinlarni sezilarsiz darajaga keltirgan holda tovush signallarini eshitish moslamasi yoki koxlear implant dinamikiga bevosita uzatib berish imkonini beradi. Uzatuvchi va qabul qiluvchi qismdan iborat. O‘quvchi OKMni <<induksiya petliya>>sidan qabul qilish tartibiga otkazadi. O‘qituvchining ovozi mikrofondan o‘quvchining FM-qabul qiluvchisiga radiosignalni yetkazuvchisiga, so‘ng <<induksiya petliya>>sidan OKM yoki implantga yetkazib beruvchi FM-uzatmasiga kelib tushdi.Tizim fon shovqinlari va tovush qaytish ta’sirlarini avtomatik tarzda bostiradi. Qo‘shimcha xususiyatlari – zaif eshituvchi bolalar eshitish idrokini rivojlantirish bo‘yicha korreksion mashg‘ulotlarni olib borish vositasi.[3.40].

Eshitish qobiliyatida nuqsoni bor bolalarni o‘qitishda turli taqdimotlarkeng qo‘llaniladi.Slaydda kerakli nutq materiali namoyish etiladi, nutq materialining bir qismi esa eshitish orqali taqdim etiladi. Bunda ma’lumotnoma tugmalari maydoniga og‘zaki nutqni eshitish yoki eshitish- visual idrok etishdan keyintaqdim etiluvchi vazifalar yoki ko‘rsatmalar kiritiladi, bu materialni idrok etishning barcha o‘quvchilar uchun ochiqligini ta’minlaydi. Shunday qilib, o‘qituvchi nutq aloqasini tashkil qilish, o‘quvchilarning eshitish idrokini rivojlantirish imkoniyatni oladi[39].[4.106].

Assistiv axborot kommunikatsiya texnologiyalari (AAKT) inklyuziv ta’limda o‘quvchilarning imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradi. Ushbu texnologiyalar, masalan, ovozli yordamchilar, maxsus dasturlar va qurilmalar, o‘quvchilarning o‘z-o‘zini ifoda etishiga, bilim olish jarayonini osonlashtirishga va individual

[37] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining alohida ta’lim olish ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim- tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora –tadbirlari to‘g‘risidagi qarori -4860 13.10.2020

[38] .A. Nazarova, L.R.Xayitov Maxsus ta’limda assistive axborot kommunikatsiya texnologiyalar Toshkent 2024

[39] G.S.Abdullayeva Maxsus va inklyuziv ta’limda AKT Toshkent 2022

ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi. Maqolada ko‘rsatilishicha, AAKT yordamida o‘quvchilar qiyinchiliklarga qaramay, ta’lim jarayonida faol ishtirok etishlari mumkin. Bu, o‘z navbatida, ijtimoiy integratsiyani, o‘ziga bo‘lgan ishonchni va o‘z-o‘zini anglashni oshiradi. Shuningdek, AAKT ni ta’lim jarayoniga kiritish o‘qituvchilar uchun ham yangi metodologiyalarni qo‘llash imkonini beradi, bu esa o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini yaxshilaydi.

Xulosa qilib aytganda, assistiv texnologiyalar inlyuziv ta’limda muhim rol o‘ynaydi, o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga hissa qo‘shadi va ta’lim tizimini yanada samarali qiladi. Bu texnologiyalar yordamida har bir o‘quvchi o‘z salohiyatini ochishi va ta’lim olishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining O‘zbekiston Respublikasi Umumiy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida qarori PQ-4312 08.05.2019

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining alohida ta’lim olish ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim- tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora – tadbirlari to‘g‘risidagi qarori -4860 13.10.2020

3. D.A.Nazarova, L.R.Xayitov Maxsus ta’limda assistive axborot kommunikatsiya texnologiyalar Toshkent 2024

4.G.S.Abdullayeva Maxsus va inklyuziv ta’limda AKT Toshkent 2022

O‘ZBEK TO‘Y MAROSIMLARINING KELIB CHIQISH TARIXI VA ULARNING YOSH AVLOD TARBIYASIDAGI PEDAGOGIK-MA’NAVIY AHAMIYATI

Ummatkulova N.,GDPI stajyor-o‘qituvchisi
Safarova M.,GDPI Pedagogika yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Anotatsiya: ushbu maqolada o‘zbek xalqining qadimiy va boy madaniyati namoyon bo‘ladigan to‘y marosimlarining kelib chiqish tarixi,ularning shakllanishi va taraqqiyot bosqichlari yoritilgan. To‘y marosimlari nafaqat milliy urf-odatlar,balki yosh avlodni tarbiyalashda muhim vosita sifatida qaralgan.Maqolada aynan o‘zbek to‘ylarining pedagogik va axloqiy-ma’naviy jihatlari alohida tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek to‘y marosimlari,milliy urf-odatlar,pedagogik-ma’naviy tarbiya,yoshlar tarbiyasi,oila qadriyatlari,ma’naviy meros,tarixiy an’analar.

Аннотация: в статье рассматривается история возникновения, становления и этапы развития свадебных обрядов, отражающих древнюю и богатую культуру узбекского народа. Свадебные обряды считаются не только национальной традицией, но и важным инструментом воспитания подрастающего поколения. В статье подробно анализируются педагогические и нравственно-духовные аспекты узбекских свадеб.

Ключевые слова: узбекские свадебные обряды, национальные традиции, педагогическое и духовное воспитание, воспитание молодежи, семейные ценности, духовное наследие, исторические традиции.

Annotation: this article covers the history of the origin of wedding ceremonies, which reflect the ancient and rich culture of the Uzbek people, their formation and stages of development. Wedding ceremonies are considered not only national traditions, but also an important tool in educating the younger generation. The article specifically analyzes the pedagogical and moral-spiritual aspects of Uzbek weddings.

Keywords: uzbek wedding ceremonies, national traditions, pedagogical-spiritual education, youth education, family values, spiritual heritage, historical traditions.

O‘zbek xalqining to‘y marosimlari qadimdan shakllanib kelgan bo‘lib,ular dastlabki diniy va ijtimoiy marosimlardan boshlangan.Maxmud Koshg ‘ariy,Yusuf Xos Hojib kabi allomalarning asarlarida nikoh,oilaviy munosabatlar,urf-odatlar haqida ma’lumotlar uchraydi.Bular to‘y marosimlarining o ‘ziga xos tartibi qadriyatlari va me’yorlariga asos bo‘lgan.To‘y – faqat ikki insonning hayotini bog‘lovchi tadbir emas,balki butun jamiyat e’tiborida bo‘lgan muhim ijtimoiy voqealikdir. To‘y marosimlari o‘zbek xalqining ma’naviy merosini,axloqiy qadriyatlarini yoshlarga yetkazishda kuchli vosita bo‘lib xizmat qiladi.To‘yga tayyorgarlik jarayonida yoshlarga mehnatsevarlik,sabr-toqat,uyushqoqlik,katta-kichikni hurmat qilish,jamoa bilan ishlash,odob-axloq kabi fazilatlar o‘rgatiladi.

Abdulla Avloniy ta’kidlaganidek, “tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot,yo najot – yo halokat masalasidir”.To‘y jarayonida yoshlar nafaqat hayotiy saboqlar,balki milliy o‘zlikni anglash,ajdodlar yo‘lini davom ettirish kabi ruhiy-ma’naviy yuksaklikni his qilishadi.

Zamonaviy o‘zbek to‘ylarida qadimiy a’nanalar bilan bir qatorda yangi davr talablari ham o‘z aksini topmoqda.Masalan,to‘y marosimlarida teatrlashtirilgan sahnalar,musiqali dasturlar,zamonaviy liboslar,foto va video texnalogiyalarning qo‘llanishi an’anani zamon bilan uyg‘unlashtiradi.Bu esa yoshlar ongida milliy qadriyatlar bilan zamonaviy tafakkurni birlashtirish imkonini beradi.SHuningdek,to‘ylar orqali yurt tinchligi,oila mustahkamligi,sog‘lom turmush tarziga oid g‘oyalar ham targ‘ib qilinadi.Ota-onalar,ustozlar,oqsoqollar tomonidan berilkadigan nasihatlar yoshlar tarbiyasida katta ahmiyat kasb etadi.To‘ylar mahalla,qarindosh-urug‘ do‘st-yorlarni birlashtiruvchi ijtimoiy institutdir.Aynan shu birlik orqali yoshlar o‘z o‘rnini,ma’suliyatini his qiladilar. To‘y marosimi davomida erkak va ayol burchi,oila boshqaruvi,mehr-oqibat,hallolik,iffatlilik kabi tushinchalar bolalar ongiga singdiriladi.Tarixiy manbalar va bugungi kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki,to‘y - bu nafaqat xursandchilik,balki milliy o‘zlikni saqlab qolish,yoshlar ongida jamiyatga daxldorlik tuyg ‘usini shakllantirish vositasidir.

Yuqoridagilardan xulosa qilib aytish mumkinki,o ‘zbek to‘y marosimlari – bu nafaqat madaniy meros,balki kuchli pedagogik quvvatga ega tarbiya vositasidir.U orqali yosh avlodga axloq,odob,ma’naviyat,milliy qadriyatlar,oila ,mas’uliyati,sabr,jamoa bilan ishlash kabi ko‘plab fazilatlar o‘rgatiladi.SHuning uchun bu marosimlarni chuqur o‘rganish ularni tarbiya tizimiga integratsiyalash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.O‘zbek xalqining to‘y marosimlari pedagogik – ma’naviy jihatdan tahlil qilish,ularni yoshlar tarbiyasida faol qo ‘llash orqali millatimizning sog‘lom ,ongli,mar ‘rifatli avlodni voyaga yetkazish yo‘lida muhim qadam tashlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.AVLONIY, A. (1992).Turkiy Guliston yoxud axloq.Toshkent:Fan nashriyoti.
2.Koshg‘ariy, M.(2006).Devonu lug ‘atit turk.Toshkent:Yozuvchi nashriyoti.
3.Yusuf Xos Hojib . (1990).Qutadg‘u bilig.Toshkent:G’ofur G’ulom nomidagi nashriyot.

TA’LIM JARAYONIDA YUZAGA KELADIGAN PEDAGOGIK NIZOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI

Xudoyqulova M.U.,
GDPI Pedagogika va psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi.

Annotatsiya: ushbu tezisda ta’lim jarayonida yuzaga keladigan pedagogik nizolar turlari, sabab-oqibatlari va ularni bartaraf etish yo‘llari xaqida fikrlar bildirilgan.

Kalit so‘zlar: nizo, opponentlar**,** “kuchi janjal, a**osi,** to‘qnashuv, inkoniyat, chegara, prinsipal tortishuvlar.

Аннотация: в тезисах изложены представления о видах педагогических конфликтов, возникающих в образовательном процессе, их причинах и последствиях, а также способах их устранения.

Ключевые слова: конфликт, оппоненты, борба за власт, аоси, конфликт, убеждение, граница, принсипиалные споры.

Abstract: this article presents ideas about the types of pedagogical conflicts that arise in the educational process, their causes and consequences, and ways to eliminate them.

Keywords: conflict, opponents, "power conflict, chaos, collision, incognito, boundary, principal disputes.

Nizo – bu ishlab chiqarishda, jamiyatda yoki, shaxsiy hayotda mavjud bo‘ladigan qarama-qarshi maqsadlar, ishtiyoqlar, fikrlar va mulohazalarning to‘qnashuvi. Har bir odamning o‘z fikri va dunyoqarashi bo‘ladi. Shu tufayli jamiyatda va mexnat jamoasida ziddiyatlar bo‘lib turishi tabiiydir. Undan tashqari, har bir rivojlanish o‘ziga xos bir qarama-qarshilikdan boshlanadi.

Har bir nizo tarkibi nizo sharoiti va to‘qnashudan iborat.

Nizo sharoiti - bu janjaldan ilgari ro‘y beradigan, janjalning sabablari va shartlari to‘plami. Nizo sharoiti o‘z navbatida ikkita moddadan iborat bo‘ladi:

- e’tiroz beruvchi kishilardan, ya’ni qarama-qarshi harakatdagi odamlardan (opponentlar);
- mojaraning asosidan, ya’ni nizoni ildizida yotgan asl sababdan.

Opponentlarni “kuchi” faqatgina ularni janjalda odilona, mantiqli fikr yuritishlariga bog‘liq emas. Ularning “kuchi” ularning martabasi darajasiga ham bog‘liq. Har bir janjalda opponentlar to‘rtta martaba darajasidan bittasiga mansub bo‘lishi mumkin.

Nizo asosi - bu janjalni ildizida yotgan to‘qnashuv sababidir. Odatda bu sababni aniqlash qiyin. Ko‘pgina nizolarning asl sababi - bu barcha opponentlarning extiyojlarini qondirishga inkoniyat yqhligi, bor talabalarni qoniqtirishda chegaralangan imkoniyatlar mavjudligidadir.

Har bir nizo sharoitidan janjal paydo bo‘lishi uchun opponentlarni bir-biriga qarama-qarshi amaliy xarakati kerak. Bu xarakat, ya’ni to‘qnashuv mavjud bo‘lmaguncha janjal sharoiti uzoq vaqt (chegarasiz) sharoitligicha qolaveradi, ammo nizo boshlanmaydi. Bundan xulosa shuki, janjal - bu janjal sharoiti va undagi opponentlarning bir-biriga qarshi xarakatidir.

Janjal sharoiti yuz bergan janjaldan ancha avval mavjud bo‘ladi. Nizo sharoiti ob’ektiv sabablarga ko‘ra mavjud bo‘ladi. Opponentlarning bir- biriga qarshi xarakati (to‘qnashuv) tasodifan kelib chiqishi mumkin.

Nizolarning xayotda uchraydigan turlari. Nizolar o‘zining qator belgilari bilan bir-biridan farq qiladi.

Amaliy nizo odatda qat’iy prinsipal tortishuvlarda mavjud bo‘ladi. Amaliy nizo odamlarni ahillashtiradi, muhim muammolarni yechishga yordam beradi va har yerda sog‘lam ruhiy muxit yaratadi. Amaliy nizo foydali raqobatchilikni rivojlantiradi va ochiqdan ochiq, prinsipial tanqidlarga va o‘zini-o‘zi tanqid qilishga asoslanadi. Amaliy nizo ko‘pincha demokratik boshqarish usulida va ishlab chiqarishga oid bo‘lgan tortishuvlarda uchraydi.

Vayronaviy nizo ko‘pincha gap chuvlashishidan, arzimas mayda gap g‘avgolar oqibatida ro‘yobga keladi. Bu holda opponentlar ish manfatini ko‘zlashmaydi. Ularning butun xayoli kurashga jalb etiladi va raqibiga qanchali ko‘proq zarba berishga qaratiladi. Shaxslararo mojarolarda va avtoritar uslubdagi boshqaruvda odatda vayronaviy nizolar ko‘p uchraydi.

Nizolarni oldini olish yo‘llari. Nizoni oldini olish - bu nizo sharoitini payqab to‘qnashuv chiqmaguncha opponentlarni bir-biri bilan kelishtirish yoki nizoning ildizida yotgan kelishmovchilik sababini bartaraf qilishdir.

Nizolarni hal etish yo‘llari. Nizoni hal etish - bu shaxslararo munosabatni kelishtirish. Bunga opponentlarning maqsadlarini, fikrlarini va extiyojlarini bir-biriga moslash orqali erishish mumkin. Ziddiyat nizo sharoitidan to‘g‘ridan-to‘g‘ri janjalga aylangandan so‘ng nizo hal etiladi.

Nizolarni hal etilish yo‘llari quydagidek:

Birinchi opponent ikkinchi opponentning fikriga qo‘shiladi;

Ikkinchi opponent birinchi opponentning fikriga qo‘shiladi;

Ikkala opponentlar uchunchi, har tomonlarni qoniqtiradigan shartga rozi bo‘lishadi;

Ikkala opponentlar o‘z fikrilarida qolishadi va qarama qarshi fikirlar mavjudligida xamjixatli mehnat qilishga va yashashga ko‘nikishadi;

Nizolarni hal etish uchun rahbar quydagi qoidalarga roya qilishi kerak:

- Nizodan xulasa chiqarish uchun rahbar ikkita opponentlarni gapini eshitishi kerak;
- Rahbar e’tiborini opponentlarni o‘zini tutishlariga emas, barki nizoni asosida yotgan sababga qaratishi kerak;
- Nizoni hal etishda rahbar o‘zini buyrug‘ini kuchiga ishonmasligi kerak;
- Opponentlarni yarashtirishda ularni bir-biriga to‘g‘ri keladigan gaplariga jiddiy to‘xtalib, zid keladigan fikirlarini arzimaydigan mayda gap tariqasida keltirish lozim;
- Sodir bo‘lgan janjalni tafsilotini rahbar tez-tez muhokama qilishdan bosh tortishi kerak. Chunki muxokama jarayonida opponentlarni asabi qancha vaqt o‘tganligiga qaramay qaytatdan qo‘zg‘oladi. Bu vaziyatda opponentlarni yarashtirish ancha qiyinlashadi;
- Opponentlarga bovor kelish uchun rahbar jamoatchilik fikridan va ta’sir kuchidan oqilona foydalanishi lozim;
- Mojarani oqibatida korxona moddiy va moliyaviy zarar ko‘rishidan rahbar barvaqt kerakli choralarni ko‘rib qo‘yishi kerak;

- Opponentlar yarashkanlaridan so‘ng ularni munosabatlari dastlab rahbarning nazorati ostida bo‘lishi lozim. Kerak bo‘lsa ularni ongli, insofli va vijdonli bo‘lishga chorlash lozim.

Nizolarni hal etish algoritmi. Nizolarni hal etish algoritmi sizdan qo‘ydagi bosqichlarni bajarishni talab qiladi:

1. Ziddiyatni muxokama qilish uchun ikkinchi tomon bilan qulay vaqtni kelishvoling;
2. Opponentizga nisbatan samimi bo‘ling;
3. Ultimatular bilan foydalanmeng;
4. Muzokara davomida nizoning asosiy mazmuniga roya qiling;
5. Muzokara davomida o‘z maqsadlaringizni rovshanlashtirib boring;
6. Nizoni xamjixatli shaklda hal etib ikki tomonni manfa’tlarini to‘la qoniqtirishga intiling;
7. Nizoni hal etuvchi shartnoma natijalari asosida o‘z zimmangizga olgan majburiyatlaringizni albatda to‘la va o‘z vaqtida bajaring;
8. Muzokara davomida opponentning har bir so‘zini hurmat bilan eshiting va e’tibor bilan xamma gaplarini tushunishga intiling.

Xulosa, har bir mutaxassis va rahbarning nizolarni oldini olish va hal etish bilim va qobiliyatlar bilan qo‘rollantirish xozirgi zamonning eng dolbzor talablaridan biriga aylanib qoldi. Bu vazifani bajarishni murakkabligi shundaki: nizolarni hal etishda yagona oqilona retsept yoki bitta eng avzal konsepsiya yoq. Har vaqtda va har joyda nizoni xozir mavjud bo‘lgan sharoitga roya qilgan holda hal etish kerak.Nizosiz jamiyatni o‘zi bo‘lmaydi, qarama-qarshiliklar xar bir ishlab chiqarishda muqarrar. Bu holda rahbarlar nizolar muammolarida o‘ta malakali bo‘lishlari, mexnat jamoasini ziddiyatlar sharoitida muvaffaqiyatli boshqarishga qobiliyatli bo‘lishlari shart.

UMUMTA’LIM MAKTAB O’QITUVCHILARINING DEFORMATSIYALANISH JARAYONIDAGI O’ZGARISHLAR

Bahromov A.,GDPI 2-kurs magistranti

Annotatsiya: mazkur maqolada umumta’lim maktab o’qituvchilarining kasbiy faoliyati davomida yuzaga keladigan deformatsiyalanish jarayoni va bu jarayonda kuzatiladigan psixologik, ijtimoiy va axloqiy o’zgarishlar tahlil qilingan. O’qituvchilik kasbining o’ziga xos stress omillari, ta’lim tizimidagi o’zgarishlar, ish sharoitlari, ijtimoiy maqom va shaxsiy barqarorlikka bo’lgan bosim deformatsiyaning asosiy sababchilari sifatida ko’rsatilgan. Shuningdek, deformatsiya jarayonining oldini olish va o’qituvchilarda kasbiy motivatsiyani saqlab qolish yo’llari ham ko’rib chiqilgan.

Kalit so’zlar: kasbiy deformatsiya, o’qituvchi shaxsi, stress, professional charchoq, motivatsiya, psixologik barqarorlik, ta’lim tizimi, ijtimoiy o’zgarishlar

Аннотация: В статье анализируется процесс деформации, происходящий в профессиональной деятельности учителей средней школы, и наблюдаемые в этом процессе психологические, социальные и нравственные изменения. В качестве основных причин деформации называются стрессовые факторы, присущие профессии учителя, изменения в системе образования, условиях труда, социальном статусе и давление на личную стабильность. Также были рассмотрены пути профилактики деформационного процесса и поддержания профессиональной мотивации у педагогов.

Ключевые слова: профессиональная деформация, личность учителя, стресс, профессиональная усталость, мотивация, психологическая устойчивость, система образования, социальные изменения.

Abstract: this article analyzes the process of deformation that occurs during the professional activity of secondary school teachers and the psychological, social and moral changes observed in this process. The main causes of deformation are identified as stress factors specific to the teaching profession, changes in the education system, working conditions, social status and pressure on personal stability. Also, ways to prevent the deformation process and maintain professional motivation in teachers are considered.

Key words: professional deformation, teacher personality, stress, professional fatigue, motivation, psychological stability, education system, social changes

Kasbiy deformatsiya - bu kasbiy faoliyat ta’sirida insonning kasbiy rivojlanishini o’zgartirish jarayoni, buning natijasida xodim ichki va tashqi omillar ta’siri ostida uning faoliyati samaradorligiga salbiy ta’sir ko’rsatadigan salbiy shaxsiy g‘ayritabiy o’sishni rivojlantiradi. Shaxsning kasbiy rivojlanishi jarayoni, dastlab kasbiylashtirishning birinchi bosqichida, deformatsiyalar bilan birga bo’lishi mumkin. Tadqiqotlar doirasida umumta’lim tashkiloti xodimlari misolida o’qituvchining kasbiy deformatsiyasining tavsifi, o’qituvchini kasbiy faoliyatga kirish, o’rganish va kasbiy faoliyatdagi salbiy ta’sirlarning topishning ikki tomonlama qarama-qarshi jarayoni ekanligi ko’rsatilgan.Professionallash o’zining salbiy va ijobiy oqibatlari bilan tavsiflanadi. Maktab o’qituvchilarining kasbiy deformatsiyasini baholash mezonlari sifatida quyidagilar ko’rib chiqiladi: ongli kasbiy motivatsiyaning barqarorligi, o’qituvchining ishidan qoniqish, o’z kasbiy faoliyati bilan shug‘ullanish istagi, o’z-o’zini rivojlantirish istagini anglash, yuqori professional natijalarga erishish istagi, professional deformatsiyalarning oldini olish bilan shug‘ullanish zarurligini tushunish, o’z- o’zini tartibga solish ko’nikmalariga ega bo’lish, hissiy charchash belgilarining yo’qligi, avtoritarizmningyo’qligi, qat’iylik, xulq-atvorda tanqidiy emaslik kasbiy deformatsiyani shakllantirishning asosiy sharti sifatida belgilanishi nazarda tutilgan.

Mehnatga moslashish (ko’nikish) − bu pedagogning yangi mehnat vaziyatini o’zlashtirishining ijtimoiy jarayoni bo’lib, unda shaxs va mehnat muhiti bir-biriga faol ta’sir ko’rsatadi va moslashuvchi-moslashtiruvchi tizimlar hisoblanadi.

Pedagog ta’lim muassasasiga ishga kirar ekan, muayyan mehnat tashkilotining kasbiy va ijtimoiy-psixologik munosabatlari tizimiga faol kirishib ketadi, o’zi uchun yangi bo’lgan ijtimoiy vazifalarni, qadriyatlar va normalarni o’zlashtirib oladi, o’zining alohida tutgan yo’lini faoliyat yuritayotgan ta’lim muassasasining maqsad va vazifalari bilan moslashtiradi, bu bilan o’zining xulqini mazkur ta’lim dargohi yoki muassasaning xizmat yol-yo’riqlariga bo’ysundiradi.

Biroq xodim ishga kirishda avvaldan qaror topgan muayyan maqsadlar, qadriyatli muomala yo’nalishiga ega bo’ladi, shularga muvofiq ta’lim muassasasiga bo’lgan oz talablarini shakllantiradi, ta’lim mussasasi esa o’z maqsadlari va vazifalaridan kelib chiqib, xodimga, uning xulq-atvoriga o’z talablarini qo’yadi. Xodim va muassasa o’z talablarini amalga oshira borib, o’zaro bir-birlariga ta’sir ko’rsatadilar, bir-birlariga moslashadilar, buning natijasida mehnatga moslashuv jarayoni amalga oshiriladi. Shunday qilib, mehnatga moslashuv − shaxs va uning

uchun yangi bo’lgan ijtimoiy muhit o’rtasidagi ikki tomonlama jarayonni ifodalaydi.

Tadqiqot mavzuyimiz yuzasidan muammoni nazariy tahlil qilish, maktab o’quv jarayonidagi vaziyatni o’rganish uni maqsad sifatida ko’rib chiqish zaruriyatini va imkoniyatini asoslashimizga imkon berdi - o’qituvchilarning kasbiy deformatsiyasini oldini olish, uning mazmunini ochib berishni maqsad qildik.

Ushbu muommoning yechimi bizning taxminimizga binoan biz ilgari surgan maqsadlarni sinovdan o’tkazishi va boyitishi va shu bilan pedagogik jarayonda kasbiy deformatsiyaning samarali oldini olishga hissa qo’shishi kerak bo’lgan tadqiqot ishlarni tashkil etish zarurligini ko’rsatdi.Tadqiqot mavzuimizni o’rganishga kirishar ekanmiz bu mavzu oldimizga quyidagi vazifalarni qo’ydi:

- umumta’lim maktablari o’qituvchilarining kasbiy deformatsiyalari diagnostika qilish;
- o’qituvchilarning kasbiy deformatsiyasini oldini olish bo’yicha tavsiyalarni ishlab chiqish va uni o’qituvchining kundalik faoliyatiga olib kirish;
- umumta’lim maktab o’qituvchisining kasbiy deformatsiyasini oldini olish bo’yicha samaradorlikni oshirish uchun takroriy diagnostika qilish va psixologik-pedagogik shartlarni asoslab berish;

Pedagogikada kasbiy mahoratni oshirish muommosi doimiy ravishda pedagogika fani va amaliyotining diqqat markazida bo’lib kelmoqda. O’qituvchilarning ta’lim muassasalaridan ommaviy ravishda chiqib ketishga intilishi, kasbiy kompitensiyalarning yetishmasligi bizni ushbu mavzuni tadqiq etishga o’qituvchining kasbiy deformatsiyasini bartaraf etish muommosini ko’proq o’rganishga majbur qildi. Buning uchun avvalo o’qituvchidagi kasbiy shakllanish va kasbiy rivojlanish masalalarini umumta’lim maktabi o’qituvchilari faoliyati jarayonida o’rganish lozimligini ko’rsatdi. Umumta’lim maktablarida olib borayotgan tadqiqotimiz doirasida pedagogning kasbiy deformatsiyasi pedagogning kasbiy faoliyatga kirishi va shu faoliyatni davom ettirishning qarama-qatshi ikki tomonlama jarayon ekanligini ko’rishimiz mumkinligini ko’rsatdi.Bu kasbiylashuvning ijobiy va salbiy oqibatlari bilan tavsiflanadi.

Pedagogik tafakkurni rivojlantirish uchun o’qituvchi shaxsi juda katta kuch sarflaydi. Buning uchun pedagogda kasbiy shakllanishning barcha mezonlari shakllangan bo’lishi kerak. Kasbiy shakllanish mezonlarini yuqoridagi jadvalda keltirildi.

Shu sababli ular qiyinchiliklarga duch keladilar bu esa vaqt o’tishi bilan ularning sog‘ligiga zarar yetkazadi.

Hozirda o’qituvchi shaxsining kasbiy deformatsiyasi deganda sog‘lom o’qituvchilarda kasbiy muloqotning hissiy tarang muhitda yuzaga keladigan holatini tushunish kerak.Bu esa o’z navbatida hissiy, kognitiv, xulq-atvor va psixofizik belgilar to’plami bilan tavsiflanadi.

Psixologiya tarixidan ma’lumki, kasbiy deformatsiya masalasi o’tgan asrning 20-30-yillaridanoq o’rganila boshlangan. Bu borada kasbiy intilish, mehnat ishonchliligini ta’minlash, mehnat qobiliyatini oshirish muammolari, shuningdek, kasbiy faoliyatdagi noqulay sharoit bilan bog‘liq vaziyatlar tadqiq etilgan ilmiy izlanishlarni ko’rish mumkin. Ammo shaxsning professional deformatsiyasi masalalariga birmuncha kam e’tibor qaratilgan. Holbuki 1930 yillarda psixotexnik

S.G.Gellershteynning yozishicha, kasbiy faoliyatning mazmuni xodimlarning u yoki bu vazifani bajarishlari bilan emas, balki organizmni kasbning ma’lum jihatlariga moslashishi bilan bog‘liq[22]dir. Pedagog xodim organizmi va tashqi ta’sirlar o’rtasida to’xtovsiz o’zaro ta’sirlashuv sodir bo’ladi. Shu tufayli xodimning faqat tanasida emas, balki psixikasida ham deformatsiya kuzatiladi. Deformatsiya tushunchasi, odatda, organizmga ta’sir etuvchi va unda muhim xarakter xususiyatini hosil qiluvchi o’zgarish sifatida talqin qilinadi.

Ko’pgina tadqiqotchilar “Inson-inson” tipidagi kasblarda kasbiy deformatsiyaning paydo bo’lishi va shakllanishini ta’kidlaydilar. Shunday qilib, mehnatga moslashuv − pedagog va uning uchun yangi bo’lgan ijtimoiy muhit o’rtasidagi ikki tomonlama jarayondir.

O’qituvchilik kasbi ommaviyligi va ijtimoiy ahamiyatga egaligi bilan boshqa kasblardan ajralib turadi. Bu esa o’qituvchilardan chuqur bilimni, kreativ tafakkurni, ta’limga innovatsion yondashuvni, xorijiy tajribaga ega bo’lishni yuksak intellektual salohiyatni talab qiladi. Natijada, pedagogik faoliyatda kasbiy deformatsiyalarning paydo bolish ehtimolini orttirmoqda.Pedagogik faoliyatda o’qituvchi o’quvchilar, ularning ota-onalari, hamkasblari bilan doimiy aloqada bo’ladi, bu esa o’qituvchidan axloqiy javobgarlikni talab qiladi.

Natijada pedagogik faoliyatda kasbiy ta’lim xizmatlariga, chuqur bilimli, malakali zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan xabardor pedagoglarga ijtimoiy talab kundan- kunga ortib bormoqda.

Kasbiy shakllanish - bu kasbiy faoliyat ta’siri ostida shaxsning kasbiy rivojlanishini o’zgartirish jarayoni bo’lib, natijada, ishchi shaxsida turli xil ichki va tashqi omillar ta’sirida mehnat samaradorligiga yomon ta’sir ko’rsatadigan yangi salbiy xususiyatlar paydo bo’ladi. Shaxsning kasbiy shakllanishi jarayonining birinchi bosqichida allaqachon deformatsiyalar bo’lishi mumkin.Ushbu jarayonda umumta’lim muassasasi pedagog xodimlari misolida olib borilgan tadqiqotlar doirasida pedagoglarning kasbiy shakllanishi - bu pedagogning kasbiy faoliyatga kirishi va qolishining qarama-qarshi ikki tomonlama jarayonini tahlil qilish bo’lib, kasbiylashuvning ijobiy va salbiy oqibatlari bilan tavsiflanadi. Umumta’lim muassasasi pedagoglarining quyidagi mezonlarini ko’rib chiqish va zarurati kuzatildi.

Kasbiy shakllanishning mazmuni ongli kasbiy motivatsiyaning barqarorligini, maktab o’qituvchisining ishidan qoniqishini, kasbiy faoliyat bilan shug‘ullanish istagini mavjudligini, o’z-o’zini rivojlantirish istagi, mukammal kasbiy natijalarga erishish istagi bilan tavsiflanadi.

Kasbiy deformatsiyalarning oldini olish zarurligini tushunish: o’z-o’zini tartibga solish ko’nikmalariga ega bo’lish, hissiy yonish belgilarining yo’qligi, avtoritar xususiyatlarning yo’qligi, qattiqlik va tanqidsizlik kasbiy deformatsiyaning asosiy sharti sifatida o’rganishni taqazo etadi.

Bundan kelib chiqib, shuni a’lohida ta’kidlash lozimki, pedagogika sohasini o’zining kasbi deb tanlagan har bir yosh mutaxassis o’z faoliyatida deformatsiyalarning paydo bo’lish e’htimollari va uni keltirib chiqaruvchi omillar haqida tushunchaga ega bo’lishlari lozim. Shundagina u faoliyati davomida deformatsiyaning salbiy oqibatlari bilan to’qnash kelmaydi.

Bugungi ilm-fan jadal rivojlanayotgan davrda o’qituvchilarning zimmasida

yuklatilayotgan mas’uliyatning qanchalar ahamiyatli ekanligini hisobga olgan holda, o’qituvchilarni ishga qabul qilish jarayonidayoq psixologik sinovdan o’tkazish, o’qituvchilikka layoqatliligi aniqlangandan so’ng ishga qabul qilinish maqsadga muvofiq bo’ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдуллаев А.Х. Педагогическая деформация личности учителя. — Ташкент: Fan va texnologiya, 2019.
2. Юлдошев А. O’qituvchining kasbiy shakllanishi va psixologik salomatligi. — Toshkent: O’qituvchi, 2021.
3. Maslow A. Motivation and Personality. — New York: Harper & Row, 1970.
4. Freudenberger H.J. Burnout: The High Cost of High Achievement. — Garden City: Doubleday, 1974.
5. Karimova Z.S. Kasbiy faoliyatda stress va uning oqibatlari. — Toshkent: Ilm Ziyo, 2020.
6. Nazarova D.I. O’qituvchining kasbiy salohiyatini rivojlantirish yo’llari. — Toshkent: Innovatsiya, 2022.
7. World Health Organization. Occupational Burnout: An Increasingly Common Phenomenon. — WHO Report, 2020

VIRTUAL TEXNOLOGIYALAR VA INSON PSIXIKASI: TA’LIMDA IJTIMOIY-PSIXOLOGIK YONDASHUV

Ravshanov U.A., ravshanovumid01@gmail.com
GDPI 1-kurs magistranti
Abulfayziyev S.R.,abulfayziyevs94@gmail.com
GDPI magistranti

Annotatsiya: ushbu maqolada ta’lim jarayonida virtual texnologiyalardan foydalanishning inson psixikasiga ta’siri va uning ijtimoiy-psixologik jihatlari tahlil etiladi. Virtual muhitda o‘qitish metodikasi, uning afzalliklari va salbiy oqibatlari, yoshlarning ruhiy holati hamda ijtimoiy moslashuviga bo‘lgan ta’siri yoritilgan. Tadqiqotda virtual texnologiyalarning shaxs rivojiga ta’siri, o‘quvchilarning motivatsiyasi, diqqat va emotsional barqarorligiga oid masalalar ilmiy yondashuv asosida ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, maqolada virtual ta’limning psixologik xavfsizligini ta’minlashga doir tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: virtual texnologiyalar, ta’lim jarayoni, inson psixikasi, ijtimoiy-psixologik ta’sir, emotsional barqarorlik, motivatsiya, psixologik xavfsizlik, yoshlar, onlayn ta’lim.

Аннотация: В данной статье рассматривается влияние использования виртуальных технологий в образовательном процессе на психику человека, а также социально-психологические аспекты этого влияния. Освещаются методика обучения в виртуальной среде, её преимущества и возможные негативные последствия, влияние на психоэмоциональное состояние молодежи и их социальную адаптацию. В исследовании рассматриваются вопросы влияния виртуальных технологий на личностное развитие, мотивацию учащихся, внимание и эмоциональную устойчивость на основе научного подхода. Также в статье представлены рекомендации по обеспечению психологической безопасности виртуального обучения.

Ключевые слова: виртуальные технологии, образовательный процесс, психика человека, социально-психологическое влияние, эмоциональная устойчивость, мотивация, психологическая безопасность, молодежь, онлайн-обучение.

Annotation: this article analyzes the impact of using virtual technologies in the educational process on human psychology, as well as its socio-psychological aspects. It highlights

the methodology of teaching in a virtual environment, its advantages and negative consequences, and its influence on the mental state and social adaptation of young people. The study explores the effects of virtual technologies on personal development, student motivation, attention, and emotional stability from a scientific perspective. In addition, the article provides recommendations for ensuring the psychological safety of virtual education.

Key words: virtual technologies, educational process, human psychology, socio-psychological impact, emotional stability, motivation, psychological safety, youth, online education.

Zamonaviy ta’lim tizimi jadal rivojlanayotgan axborot texnologiyalari ta’sirida tubdan o‘zgarmoqda. Virtual texnologiyalar, jumladan, onlayn o‘qitish platformalari, virtual va qo‘shilgan haqiqat texnologiyalari ta’lim jarayoniga keng miqyosda tatbiq etilmoqda. Biroq, bu texnologiyalarning inson psixikasi va ijtimoiy munosabatlariga ta’siri to‘liq o‘rganilmagan. Ushbu maqolada ta’limda virtual texnologiyalardan foydalanishning inson psixikasi va ijtimoiypsixologik munosabatlariga ta’siri o‘rganiladi.

Ushbu maqola virtual texnologiyalarning inson psixikasiga bo‘lgan ijtimoiypsixologik ta’sirini chuqur tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi virtual muhitning ijobiy va salbiy ta’sirlarini o‘rganish, shuningdek, ushbu texnologiyalarni oqilona va samarali qo‘llash bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishdir. Ushbu tadqiqot bugungi kunda texnologiyalarning ta’sir doirasi tobora kengayib borayotgan bir sharoitda o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Virtual texnologiyalar va o‘quv muhitining o‘zgarishi

Virtual ta’lim an’anaviy sinf xonalarining o‘rnini bosuvchi, zamonaviy, texnologik jihatdan boyitilgan o‘quv muhiti sifatida shakllandi. Onlayn platformalar (Zoom, Google Classroom, Moodle, va h.k.) orqali o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi muloqot shakli o‘zgardi, bunda yuzma-yuz muloqotning o‘rnini raqamli aloqalar egalladi.

Inson psixikasiga ta’siri

Virtual muhitda o‘qitish o‘quvchilarning diqqatini jamlash, motivatsiyasini saqlash va emotsional holatini boshqarish bo‘yicha yangi qiyinchiliklarni keltirib chiqarmoqda. Uzoq vaqt ekran qarshisida o‘tirish natijasida:

psixologik charchoq;ishtirokning passivlashuvi;ijtimoiy ajralish hissi;stress va xavotir holatlari;raqamli charchoq (digital fatigue)

kabi simptomlar ko‘zga tashlanmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy faol o‘smirlar va psixikasi hali to‘liq shakllanmagan yoshlar ushbu muhitga moslashishda qiyinchiliklarga duch kelishmoqda.

Motivatsiya va o‘zini boshqarish muammolari

Virtual ta’limda tashqi nazorat darajasining kamayishi o‘quvchilarning o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini talab etadi. Bu esa motivatsiyasi past bo‘lgan o‘quvchilar uchun o‘qishni davom ettirishda qiyinchilik tug‘diradi. O‘zini boshqarishning yetishmasligi, vaqtni rejalashtira olmaslik va mas’uliyat hissining pasayishi o‘qitish samaradorligiga salbiy ta’sir qiladi.

Ijtimoiy moslashuv va kommunikatsiya muammolari

Virtual ta’lim yuzma-yuz ijtimoiy o‘zaro ta’sirni cheklaydi. Natijada o‘quvchilar orasidagi do‘stona muloqot, jamoaviy ish va ijtimoiy ko‘nikmalar rivoji

sekinlashadi. Bu holat jamiyatga integratsiyalashishda va kasbiy rivojlanishda muhim bo‘lgan kommunikativ kompetensiyalarning yetishmasligiga olib kelishi mumkin.

Psixologik xavfsizlikni ta’minlash yo‘llari

Virtual ta’limning salbiy psixologik ta’sirlarini kamaytirish uchun quyidagi choralarni ko‘rish muhim:

- O‘quvchilar uchun muvozanatli onlayn-oflayn rejimlarni joriy etish.
- Raqamli gigiyena qoidalarini o‘rgatish.
- Emotsional salomatlik bo‘yicha psixologik treninglar o‘tkazish.
- Ota-onalar va o‘qituvchilar o‘rtasida hamkorlikni mustahkamlash.
- Virtual ta’lim platformalarini insoniy aloqalarni qo‘llab-quvvatlovchi tarzda takomillashtirish

Nazariy ma’lumotlar

Virtual texnologiyalar ta’limini takomillashtirishda katta salohiyatga ega. Ular o‘quv jarayonini individualizatsiya qilish, o‘quv materiallariga kirishni kengaytirish, interaktiv o‘rganishni rag‘batlantirish va ta’limning samaradorligini oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, haddan tashqari ekran vaqti, ijtimoiy aloqalarning cheklanishi, diqqatni jamlash qiyinchiliklari, psixologik stress va depressiya xavfi kabi salbiy oqibatlarga ham olib kelishi mumkin. Ijtimoiy-psixologik nuqtai nazardan, virtual muhitda o‘zaro munosabatlarning o‘ziga xos xususiyatlari, raqamli bo‘shliqda shaxs identifikatsiyasi va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning ahamiyati muhim ahamiyat kasb etadi. O‘quvchilarning yoshi va shaxsiy xususiyatlari ham virtual texnologiyalar ta’siriga ta’sir qilishi mumkin. Virtual texnologiyalar shaxslararo muloqotni yangi bosqichga olib chiqdi. Masalan, onlayn aloqa vositalari orqali insonlar masofaviy tarzda bir-birlari bilan bog‘lanish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Bu bir tomondan, muloqotning qulayligi va tezkorligini ta’minlasa, boshqa tomondan, yuzma-yuz muloqotning kamayishi sababli ijtimoiy izolyatsiyani kuchaytirishi mumkin. Ba’zi tadqiqotlar virtual texnologiyalarning hissiy salomatlikka ta’sirini o‘rganib, ular orqali stress darajasini kamaytirish va depressiyadan chiqishda yordam beruvchi dasturlarni ishlab chiqishga yo‘naltirilgan virtual muhitning ijobiy ta’sirlaridan biri shundaki, u insonlarning yangi bilimlarni tezroq va samaraliroq o‘zlashtirishlariga yordam beradi. Misol uchun, ta’lim sohasida virtual laboratoriyalar va o‘quv platformalari yordamida talabalar amaliy mashg‘ulotlarni masofadan turib amalga oshirish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda. Shu bilan birga, virtual texnologiyalarning haddan tashqari ko‘p qo‘llanilishi inson psixologiyasiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi, jumladan, e’tibor va diqqatni jamlash qobiliyatini pasaytirishi mumkin.

Tadqiqot metodi

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. Nazariy tahlil: Virtual texnologiyalar va inson psixikasiga oid ilmiy maqolalar va kitoblar o‘rganildi.

2. So‘rovnoma: Virtual muhitdan faol foydalanayotgan respondentlar o‘rtasida psixologik ta’sirini aniqlash maqsadida so‘rovnoma o‘tkazildi.

3. Eksperiment: Virtual muhitda uzoq vaqt davomida ishlash inson psixologiyasiga qanday o‘zgarishlar keltirib chiqarishini o‘rganish uchun eksperimental tadqiqot o‘tkazildi

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, virtual texnologiyalar inson psixologiyasiga turli xil ta’sir ko‘rsatadi. Respondentlarning aksariyati virtual muhitdan foydalanish natijasida stress darajasining kamayganini ta’kidladi. Shu bilan birga, so‘rov ishtirokchilarining 30 foizi virtual texnologiyalardan haddan tashqari foydalanish ruhiy charchoq va ijtimoiy izolyatsiyani keltirib chiqarganini qayd etdi. Eksperiment natijalari shuni ko‘rsatdiki, virtual muhitda uzoq vaqt ishlash diqqatni jamlash qobiliyatini pasaytirishi va hissiy barqarorlikni buzishi mumkin. Biroq, maqsadli va me’yorida foydalanilganda, virtual texnologiyalar inson salomatligini yaxshilash va psixologik barqarorlikni ta’minlashda ijobiy natijalar beradi. Ushbu natijalar virtual muhitning inson psixologiyasiga ta’sirini baholashda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Umumiy tahlil

Virtual texnologiyalarning inson psixologiyasiga ijtimoiy-psixologik ta’siri murakkab va ko‘p qirrali masala hisoblanadi. Ushbu texnologiyalar, bir tomondan, insonlarning kundalik hayotini yengillashtirib, ularga yangi imkoniyatlar yaratib beradi. Masalan, masofaviy ta’lim platformalari orqali talabalar yangi bilimlarni o‘zlashtirishi, tibbiyot sohasida esa murakkab jarrohlik amaliyotlarini mashq qilish imkoniyatlari yaratilmoqda. Shu bilan birga, virtual muhitga haddan tashqari qaramlik insonlar o‘rtasidagi real muloqotning kamayishi va ijtimoiy aloqalarning zaiflashishiga olib kelishi mumkin. Psixologik nuqtai nazardan qaraganda, virtual texnologiyalardan oqilona foydalanish psixik salomatlikni yaxshilashda muhim ahamiyatga ega. Buning uchun, birinchi navbatda, texnologiyalarning inson hayotiga bo‘lgan salbiy ta’sirlarini minimallashtirish choralarini ko‘rish lozim. Masalan, virtual muhitda ishlash vaqtini cheklash, texnologiyalarni maqsadli va samarali foydalanish uchun treninglar tashkil qilish zarur. Bundan tashqari, virtual texnologiyalardan foydalanish madaniyatini shakllantirish va ular orqali ijtimoiy muloqotni rivojlantirish muhimdir. Kelgusida ushbu masalaga oid tadqiqotlarni davom ettirish, xususan, virtual muhitning hissiy salomatlikka uzoq muddatli ta’sirini o‘rganish dolzarb hisoblanadi. Shuningdek, ushbu texnologiyalar yordamida stressni kamaytirish va psixologik barqarorlikni mustahkamlash usullarini yanada takomillashtirish talab etiladi. Bu jarayonda davlat va xususiy sektorning hamkorligi, ta’lim muassasalarining faol ishtiroki muhim o‘rin tutadi. Virtual texnologiyalar jamiyat hayotida yangi istiqbollar ochib, ularning ta’sir doirasi tobora kengayib borayotgani sababli, bu mavzu yuzasidan tadqiqotlarni muntazam davom ettirish lozim.

Ta’limda virtual texnologiyalarni qo‘llashning inson psixikasi va ijtimoiypsixologik munosabatlariga ta’siri murakkab va ko‘p qirralidir. Ushbu texnologiyalarning ijobiy potentsialini ro‘yobga chiqarish va salbiy ta’sirlarni kamaytirish uchun pedagogik yondashuv, o‘quvchilarning ehtiyojlarini hisobga olish va muvozanatli yondashuv zarur. Kelajakdagi tadqiqotlar virtual texnologiyalarni ta’limda samarali qo‘llashning optimal usullarini aniqlashga qaratilishi kerak.

Virtual texnologiyalarning inson psixologiyasiga ta’sirini yanada chuqurroq o‘rganish, shuningdek, ularning salbiy oqibatlarini minimallashtirish bo‘yicha yangi strategiyalar ishlab chiqish zarur. Shu bilan birga, ushbu texnologiyalarni ijtimoiy-

psixologik jihatdan samarali qo‘llash bo‘yicha amaliy tavsiyalarni ishlab chiqish dolzarb vazifa bo‘lib qoladi. Ushbu texnologiyalar jamiyat hayotining barcha sohalariga ta’sir o‘tkazayotganini hisobga olgan holda, ularni inson salomatligi va farovonligi uchun samarali yo‘naltirish muhimdir. Ushbu maqsadga erishish uchun davlat siyosati, xalqaro tajriba va ilmiy-tadqiqot natijalariga asoslanish talab etiladi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Drucker, P.F. Innovation and Entrepreneurship: Practices and Principles / P.F. Drucker. – New York: Harper & Row, 1985. – 278 p.

2. Хьелл, Л. Теории личности: основные положения, исследования и применение / Л., Хьелл Д. Зиглер. – СПб.: Питер, 2008. – 608 с.

3. Rashidovich, A. S. (2025). Ijtimoiy tarmoqlarda zamonaviy yoshlarning ijtimoiy munosabatlarini shakllantirish. *Formation of psychology and pedagogy as interdisciplinary sciences*, *4*(38), 242-245.

4.Rashidovich, A. S. (2025). Yoshlarni turli axborot xurujlaridan himoya qilishning ijtimoiy-psixologik jihatlari. *Formation of psychology and pedagogy as interdisciplinary sciences*, *4*(38), 233-241.

5.Rashidovich, A. S. (2025, March). Psixofiziologiya va psixoterapiya: ruhiy salomatlikka integratsiyalangan yondoshuv. In *interdiscipline innovation and scientific research conference* (Vol. 3, No. 29, pp. 164-169).

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA BOSHLANG’ICH SINF O‘QUVCHILARIGA INKLYUZIV TA’LIM BERISH ASOSLARI

Toshboyeva M.T.,GDPI 1-kurs magistranti
|E-mail: mohinuregamqulova22@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada uzluksiz ta’lim tizimining mohiyati va uning bosqichlari bilan bir qatorda, boshlang‘ich ta’lim bosqichida inklyuziv ta’limni joriy etishning pedagogik asoslari yoritilgan. Shuningdek, inklyuziv ta’limning uzluksiz ta’lim tizimidagi o‘rni va boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ta’lim berishda yuzaga keladigan muammo va yechimlar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: uzluksiz ta’lim, inklyuziv ta’lim, boshlang‘ich sinf, pedagogik yondashuv, maxsus ehtiyoj, integratsiya.

Annotation. This article discusses the essence of the continuous education system and its stages, as well as the pedagogical foundations of implementing inclusive education at the primary education stage. It also analyzes the role of inclusive education in the continuous education system and the problems and solutions that arise in educating primary school students.

Key words: continuing education, inclusive education, primary school, pedagogical approach, special needs, integration.

Bugungi kunda ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar ta’limning har bir bosqichini bir-biri bilan uzviy bog‘liq holda tashkil etishni talab etmoqda. Ayniqsa, imkoniyati cheklangan bolalarni jamiyatga moslashtirish, ularning sifatli ta’lim olish huquqini ta’minlash zamonaviy uzluksiz ta’lim tizimida dolzarb masalaga aylangan. Inklyuziv ta’lim aynan shu ehtiyojdan kelib chiqadi. Uzluksiz ta’lim – bu shaxsning butun hayoti davomida amalga oshiriladigan ta’limiy jarayon bo‘lib, maktabgacha ta’limdan boshlab, oliy ta’lim va kasbiy rivojlanishgacha bo‘lgan barcha bosqichlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu tizimda har bir bosqich

avvalgisining mantiqiy davomi bo‘lishi, shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy integratsiyani ta’minlashi lozim.

Boshlang‘ich sinflar – bu o‘quvchining ta’limga bo‘lgan munosabati shakllanishi, asosiy bilim va ko‘nikmalarni egallashi bosqichi hisoblanadi. Shu sababli aynan shu davrda inklyuziv ta’limni joriy etish katta ahamiyatga ega. Inklyuziv yondashuv asosida barcha bolalarning, jumladan, imkoniyati cheklangan o‘quvchilarning teng huquqli ta’lim olishini ta’minlash mumkin.

Boshlang‘ich ta’limda inklyuziv yondashuvni qo‘llashda quyidagi pedagogik yondashuvlar muhim hisoblanadi: Individal yondashuv: har bir o‘quvchining imkoniyatlari, ehtiyojlari va qiziqishlariga mos ta’lim tashkil etish; Moslashtirilgan o‘quv rejalar: ta’lim dasturlarini o‘quvchilarning individual xususiyatlariga moslashtirish; Hamkorlikka asoslangan o‘qitish: sog‘lom va imkoniyati cheklangan bolalar o‘rtasida ijtimoiy integratsiyani ta’minlash; O‘qituvchining tayyorgarligi: inklyuziv ta’limni samarali olib borish uchun o‘qituvchilarning maxsus bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishi. Inklyuziv ta’limning samarali tashkil etilishi uchun bir qancha metodlarni qo‘llash zarur. Boshlang‘ich ta’lim bosqichida inklyuziv yondashuvni joriy etishda quyidagi metodlar samarali bo‘lishi mumkin:

1. Differensial ta’lim (Differentiated Instruction)

Tavsif: O‘quvchilarning individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va qiziqishlariga mos ravishda ta’lim jarayonini tashkil etish. Bu metod yordamida o‘qituvchi har bir o‘quvchining qiyinchilik darajasiga mos ta’limni taklif etadi, ularning imkoniyatlarini hisobga olib, har bir o‘quvchi uchun individual vazifalar belgilaydi.

Qo‘llanishi: O‘quv materiallarini o‘quvchilarning ehtiyojlariga moslab, turli darajalarda, formatlarda yoki tezlikda taqdim etish. 2. Kooperativ o‘qitish (Cooperative Learning)

Tavsif: O‘quvchilarni kichik guruhlarga bo‘lib, ularni bir-biriga yordam berishga undash. Bu metod inklyuziv ta’limda o‘quvchilarning o‘zaro hamkorlikda o‘rganishini ta’minlaydi. Sog‘lom va imkoniyati cheklangan bolalar o‘rtasida o‘zaro yordam va bilim almashinuvi amalga oshiriladi.

Qo‘llanishi: Guruh ishlarini tashkil etish va o‘quvchilarni turli rollarda faol ishtirok etishga rag‘batlantirish.3. Individual yondashuv (Individualized Approach)

Tavsif: Har bir o‘quvchining o‘ziga xos ehtiyojlarini, qobiliyatlarini va qiziqishlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini shaxsiylashtirish. Bu metod yordamida o‘qituvchi o‘quvchilarning rivojlanish darajasiga mos individual reja va vazifalar ishlab chiqadi.

Qo‘llanishi: O‘quvchilarning individual o‘rganish tezligi va uslublariga mos o‘quv materiallarini taqdim etish, shuningdek, maxsus yordamni taqdim etish.

4. Muvaffaqiyatga yo‘naltirilgan ta’lim (Success-Oriented Learning)

Tavsif: O‘quvchilarga o‘z muvaffaqiyatlarini sezish va ta’limda o‘z salohiyatini namoyon qilish imkoniyatini berish. Bu metodda o‘quvchiga qiyinchilikni engish va harakatlarining natijasini ko‘rish imkoniyati yaratish maqsad qilingan.

Qo‘llanishi: O‘quvchilarga qisqa muddatda amalga oshiriladigan oddiy, ammo muhim vazifalar berib, ularga muvaffaqiyat hisini yaratish.

5. Tashkiliy yondashuv (Organizational Approach)

Tavsif: Ta’lim jarayonini o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ravishda tashkil etish. Bu metodda ta’lim jarayoni juda yaxshi rejalashtirilgan bo‘lishi kerak, bu esa o‘quvchilarga o‘zlarining o‘quv jarayonlarini tushunishga va o‘z vaqtida yordam olishga imkon beradi.

Qo‘llanishi: O‘quvchilarga ularning o‘quv jarayonini vaqti-vaqti bilan qayta ko‘rib chiqishga, o‘zlarini baholashga va yordam olishga imkoniyat yaratish.

6. Konstruktiivizm (Constructivism)

Tavsif: O‘quvchilar o‘z tajribalariga asoslanib bilim hosil qiladilar. Bu metodda o‘quvchilar faol ishtirok etishadi va yangi bilimlarni avvalgi bilimlari bilan bog‘lashadi.

Qo‘llanishi: O‘quvchilarga o‘z o‘rganish jarayonida muammolarni hal qilish imkoniyatlarini berish, turli amaliy vazifalar orqali o‘rganishni qo‘llash.

7. Vizuallashtirish (Visual Learning)

Tavsif: O‘quvchilarga o‘rganilayotgan materialni vizual vositalar orqali taqdim etish. Bu metod imkoniyati cheklangan bolalar uchun juda foydali bo‘lishi mumkin, chunki vizual materiallar yordam

Inklyuziv ta’limning boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga qo‘llanilishi bir qator ijobiy natijalarni keltirib chiqarishi mumkin. Quyida inklyuziv ta’limni joriy etishning asosiy natijalari keltirilgan:

1. O‘quvchilarning teng imkoniyatlarga ega bo‘lishi Natija: Inklyuziv ta’lim tizimi barcha o‘quvchilarga, shu jumladan, imkoniyati cheklangan bolalarga ham teng ta’lim olish imkoniyatini yaratadi. Bu yondashuv o‘quvchilarning jamiyatga integratsiyalashishini, ularning huquqlari va imkoniyatlaridan to‘liq foydalanishini ta’minlaydi.2. Jamiyatda ijtimoiy moslashuv va tenglikni kuchaytirish Natija: Inklyuziv ta’lim orqali jamiyatda turli guruhlar o‘rtasida ijtimoiy moslashuv va hamkorlik kuchayadi. O‘quvchilar sog‘lom va imkoniyati cheklangan sinfdoshlari bilan birga o‘qib, o‘zaro hurmat va yordam asosida jamiyatda tenglikni o‘rganadilar. Bu nafaqat ta’lim muhitida, balki jamiyatda ham ijtimoiy integratsiyaning ta’minlanishiga yordam beradi.3. O‘quvchilarning o‘z-o‘zini anglashini rivojlantirish

Natija: Inklyuziv ta’lim o‘quvchilarga o‘ziga nisbatan ishonchni oshirishga yordam beradi. Imkoniyati cheklangan bolalar o‘zlarining imkoniyatlarini o‘zlashtirishga, jamiyatda o‘z o‘rnini topishga erishadilar. Bu o‘z-o‘zini anglash va mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. 4. Pedagogik metodlarning diversifikatsiyasi

Natija: O‘qituvchilar inklyuziv ta’limda turli pedagogik metodlardan foydalanishni o‘rganadilar. Bu metodlar o‘quvchilarning har birining individual ehtiyojlariga mos keladigan ta’lim jarayonini tashkil etish imkoniyatini yaratadi. Natijada o‘qituvchilar pedagogik ko‘nikmalarini rivojlantiradilar va o‘quvchilarga eng samarali ta’lim usullarini qo‘llashadi.

5. O‘quvchilarning jamiyatdagi roli va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish

Natija: Inklyuziv ta’lim orqali o‘quvchilar ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantiradilar. Ular turli insonlar bilan ishlash, muammolarni birgalikda hal qilish va bir-birini hurmat qilishni o‘rganadilar. Bu ularga nafaqat ta’lim jarayonida, balki kelajakda ijtimoiy va professional hayotda ham yordam beradi.

6. O‘quvchilarning akademik muvaffaqiyatlarini oshirish

Natija: Inklyuziv ta’lim metodlari o‘quvchilarning akademik yutuqlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘quvchilar individual ehtiyojlariga mos ta’lim olganligi sababli, ular yanada yuqori natijalarga erishadilar. O‘quvchilarning bilim darajasi va o‘qish ko‘nikmalari mustahkamlanadi.7. O‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishi

Natija: Inklyuziv ta’lim tizimida ishlash o‘qituvchilarga kasbiy rivojlanish imkoniyatini yaratadi. O‘qituvchilar turli ta’lim metodlarini o‘rganadilar, o‘quvchilarning ehtiyojlarini aniqlash va unga mos ravishda ta’lim berish bo‘yicha yangi yondashuvlarni sinab ko‘radilar. Bu jarayon o‘qituvchilarning pedagogik malakalarini oshiradi.8. O‘quvchilarda do‘stlik va hamkorlik muhitini yaratish

Natija: Inklyuziv ta’lim muhitida o‘quvchilar bir-birlari bilan do‘stlik va hamkorlikni rivojlantiradilar. Sog‘lom va imkoniyati cheklangan bolalar birga o‘qish orqali bir-birlarini yaxshiroq tushunadilar, bir-biriga yordam berishadi va shu orqali do‘stlik tuyg‘usini rivojlantiradilar.

Uzluksiz ta’lim tizimida inklyuziv ta’limni amalga oshirish o‘quvchilarning akademik, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga inklyuziv ta’lim berishning pedagogik asoslari, individual yondashuvlar va turli metodlar orqali imkoniyati cheklangan bolalarni umumiy ta’lim jarayoniga integratsiya qilish, ularning jamiyatga moslashishini va teng huquqlilikni ta’minlashga yordam beradi. Inklyuziv ta’lim jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni kuchaytiradi, o‘quvchilarda hamkorlik va hurmatni rivojlantiradi, shuningdek, ta’lim jarayonida o‘quvchilarning muvaffaqiyatlarini oshiradi.

XULOSA

Ushbu yondashuv o‘qituvchilarning pedagogik ko‘nikmalarini rivojlantirishga, ta’lim metodlarini diversifikatsiya qilishga va barcha o‘quvchilarning ehtiyojlariga mos ravishda ta’lim tizimini yaxshilashga imkon beradi. Shu bilan birga, inklyuziv ta’lim orqali o‘quvchilarning teng imkoniyatlarga ega bo‘lishi, o‘z-o‘zini anglashini rivojlantirishi va jamiyatda ijtimoiy integratsiyasini ta’minlash mumkin. Bunday ta’lim tizimi orqali har bir bola o‘z imkoniyatlarini to‘liq amalga oshirishi, o‘z salohiyatini rivojlantirishi va kelajakda muvaffaqiyatli ijtimoiy hayotga tayyorlanishi uchun zarur sharoitlar yaratiladi.

Shunday qilib, inklyuziv ta’lim uzluksiz ta’lim tizimida muhim rol o‘ynaydi va bu jarayonni samarali amalga oshirish o‘quvchilar va jamiyat uchun foydali natijalar beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedov, N. va boshqalar. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
2. Qurbonov, A., Soliyeva, M. Maxsus pedagogika asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflar jamiyati nashriyoti, 2021.
3. Sayfurova, D. Inklyuziv ta’lim asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2023.
4. Mamatqulova, Z. Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Nukus: Bilim, 2020.
5. Мусурмонова, Ш. И. (2019). Интегратив ёндашув асосида умумий ўрта таьлим тизимида, ўқувчиларни экологик маданиятини шакллантириш. Студенческий Вестник, (38-2), 87-89.

ZAMONAVIY TARBIYA USULLARIDA VITAGEN TEXNOLOGIYALARINING INTEGRATSIYASI

Boytemirova D.T.,*GDPI magistranti*

Annotatsiya: zamonaviy ta’lim tizimida vitagen texnologiyalarining integratsiyasi, o‘quvchilarning faolligini oshirish, ularga mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvlarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu texnologiyalar o‘quvchilarga darslarda ko‘proq ishtirok etish imkonini yaratib, ta’lim jarayonini yanada samarali va interaktiv qilishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: vitagen texnologiyalari, integratsiya, zamonaviy ta’lim, innovatsion metodlar, interaktiv ta’lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, multimedia vositalari.

Abstract: the integration of vitagen technologies in the modern education system is of great importance in increasing the activity of students, developing their independent thinking and creative approaches. These technologies allow students to participate more in lessons, helping to make the educational process more effective and interactive.

Key words: vitagen technologies, integration, modern education, innovative methods, interactive education, information and communication technologies, multimedia tools.

Аннотация: Интеграция витаген-технологий в современную систему образования имеет большое значение в повышении активности учащихся, развитии их самостоятельного мышления и творческих подходов. Эти технологии помогают сделать учебный процесс более эффективным и интерактивным, позволяя учащимся больше участвовать в уроках.

Ключевые слова: технологии Vitagen, интеграция, современное образование, инновационные методы, интерактивное образование, информационно-коммуникационные технологии, мультимедийные средства.

Vitagen texnologiyalari ta’lim jarayonida interaktiv yondashuvlarni kengaytirish, o‘quvchilarga zamonaviy axborot texnologiyalarini qo‘llash imkoniyatini berish orqali ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan.[1] Bu texnologiyalar:

Multimedia vositalari yordamida o‘quv materiallarini taqdim etish; Virtual ta’lim muhitlari yaratish, masalan, onlayn kurslar, simulyatsiyalar, interaktiv darsliklar; O‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlashga yordam beruvchi texnologiyalarni o‘z ichiga oladi.

Vitagen texnologiyalarining asosiy vazifalaridan biri, o‘quvchilarga keng qamrovli, interaktiv va zamonaviy ta’lim berishdir.[2] Vitagen texnologiyalarining integratsiyasi o‘quvchilarning o‘rgatish jarayonida faol ishtirok etishini ta’minlash, o‘qituvchilarga esa o‘quvchilarni individual tarzda o‘rgatish imkonini beradi. O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatlar interaktiv tarzda rivojlanadi.[3] Vitagen texnologiyalari, o‘quvchilarga ta’limni o‘zlashtirishda yordam beradigan bir qator metodlarni o‘z ichiga oladi, jumladan: Onlayn platformalar va masofaviy ta’lim — o‘quvchilarga har qanday joydan ta’lim olish imkonini yaratadi. Bu usul ayniqsa geografik joylashuvdan qat’i nazar ta’lim olishni istagan o‘quvchilar uchun juda samarali. Interaktiv darslar — o‘quvchilarni faollashtirish uchun maxsus vositalar, masalan, slaydlar, video materiallar, interaktiv simulyatsiyalar va testlar yordamida amalga oshiriladi. Virtual sinflar va forumlar — o‘quvchilar o‘zaro fikr almashish, savollar berish va muhokamalarni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu o‘quvchilarning kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Simulyatsiyalar va o‘yinlar — o‘quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyotga tadbiq etish imkonini

beruvchi texnologiyalar. Bu, o‘quvchilarning ijodiy yondashuvlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Vitagen texnologiyalarining ta’limdagi ahamiyati

O‘quvchilar uchun: Mustaqil fikrlash va o‘zini o‘zi baholash: O‘quvchilar o‘z bilimlarini mustaqil tekshiradilar, o‘quv jarayoniga faol ishtirok etadilar va o‘z faoliyatini baholash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ijodiy yondashuv: O‘quvchilar yangi g‘oyalar yaratishda va masalalarni hal qilishda ijodiy yondashuvni rivojlantiradilar. Bu, o‘quvchilarni o‘z bilimlarini amaliyotga tadbiq etishga o‘rgatadi. Ko‘nikmalarni rivojlantirish: Ta’lim jarayonida vitagen texnologiyalarining qo‘llanilishi o‘quvchilarning kommunikativ, analitik, kreativ va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

O‘qituvchilar uchun: Ta’limning individual yondashuvi: O‘qituvchilar o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga mos tarzda ta’lim berish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Har bir o‘quvchi o‘z sur’atida bilim olishi va mavzuni o‘zlashtirishi mumkin. O‘qitish metodikasining takomillashuvi: O‘qituvchilar zamonaviy texnologiyalar va metodlarni o‘zlashtirgan holda o‘quvchilarga yanada samarali darslar o‘tish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Innovatsion pedagogik yondashuvlar: O‘qituvchilar vitagen texnologiyalarini qo‘llash orqali o‘z pedagogik faoliyatini yangilaydi, bu esa ta’lim sifatini oshiradi. Vitagen texnologiyalarining mohiyati – bu o‘quvchilarga ta’lim jarayonini interaktiv, texnologik va ijodiy tarzda tashkil etishga qaratilgan vositalar majmuasidir. Asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:[4] Interaktivlik: O‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirning kuchayishi. Bu ta’lim jarayonini passiv ravishda kuzatishdan faollashishga olib keladi. Shaxsiylashtirish: Ta’lim jarayonining o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilishi. Har bir o‘quvchi o‘zining o‘rgatish usullariga, tezlik va shakllanish bosqichiga mos tarzda o‘qishi uchun sharoit yaratish. Multimedia Vositalari: Ta’lim materiallarini nafaqat matn orqali, balki video, audio, animatsiya, grafikalar va boshqa interaktiv vositalar yordamida taqdim etish. Ijtimoiy Integratsiya: O‘quvchilar o‘rtasida faol ijtimoiy aloqalar, hamkorlik va jamoaviy ishlash orqali ta’lim olish. Bu usul o‘quvchilarning kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Innovatsion Yondashuvlar: Zamonaviy texnologiyalar va metodlarni qo‘llash orqali o‘qituvchilar o‘quvchilarga yangi bilimlarni o‘rganish va yangi ko‘nikmalarni o‘zlashtirish imkonini beradi.

O‘quvchilarning nazariya va texnologiyalarni rivojlantirishi uchun vitagenik tajribaga asoslangan o‘rganish quyidagilarni nazarda tutadi:[5] Uslubiy tizimni yaratish, uning umumiy ilmiy,aniq ilmiy, intizomiy va fanlararo komponentlar, tizim-tarkibiy tahlil yordamida, hayotiy shaxs nazariyasi, faoliyat nazariyasi, tafakkur nazariyasi va semiotika; ilmiy-nazariy salohiyatni anglash “Vigeniklik” va “vitagenik” tushunchalari fenomenologik tahlilga asoslangan tajriba ularni ijtimoiy, biologik, psixofiziologik, pedagogik, ularning keyingi bilan fanlararo kategoriyalar sifatida sintez; nazariy va natijaviy texnologik qurilish talabalarning hayotiy ta’lim tizimlari, bu shubhasiz belgilar, maqsadlar, tamoyillar, usullar, yondashuvlarni o‘z ichiga oladi va ularni amalga oshirish uchun pedagogik shart-sharoitlar; aks ettiruvchi asosiy pozitsiyalar atrofida guruhlangan tushunchasining ilmiy-pedagogik salohiyati “vitagenik tajriba”: vitagenikni tan olish manba (resurs) talabalar ta’limi sifatidagi

tajriba; o‘zgartirish imkoniyatini tan olish va o‘quvchilarning ta’limda hayotiy tajribasini o‘zlashtirish.

Vitagen texnologiyalarining ta’lim jarayoniga integratsiyasi, zamonaviy ta’limda o‘quvchilarning bilim olish jarayonini yanada samarali va interaktiv qilishga yordam beradi.[6] Bu texnologiyalar o‘quvchilarga o‘zlarining ijodiy va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, o‘qituvchilarga esa o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ta’lim berish imkoniyatini taqdim etadi. Shuningdek, bu texnologiyalar o‘quvchilarni zamonaviy bilimlar va kommunikativ ko‘nikmalar bilan ta’minlaydi, ta’lim jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi.[7]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva, M. (2018). Ta’limda vitagen texnologiyalarini qo‘llashning nazariy va amaliy asoslari. *O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti*.

2. Karimov, I. A., & Tadjibaeva, Z. (2015). O‘zbekistondagi ta’lim tizimida axborot texnologiyalarining roli va ahamiyati. *Pedagogika va psixologiya jurnali*

3. Siemens, G. (2005). Connectivism: A learning theory for the digital age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*

4. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. *Harvard University Press*.

5. Smatillaevna J. M., Ziyoda Y., Mokhinur E. Technologies for development of pedagogical skills of future teachers in the pedagogical education system //Образование наука и инновационные идеи в мире. – 2023. – Т. 20. – №. 8. – С. 63-65.

6. Samatova D. Y., qizi Yusupova Z. I. YOSHLARNING ILMIY-IJODIY FAOLLIGINI OSHIRISHDA MOTIVATSIYA VA QIZIQISHNING ROLI //Innovative Development in Educational Activities. – 2025. – Т. 4. – №. 1. – С. 194-201.

7. Janbaeva M., Ergasheva M., Yusupova Z. Amir Temur davrida ta’lim-tarbiya tizimi //Amir Temur siymosining yoshlar ma’naviyatidagi tarbiyaviy ahamiyati Ilmiy-Amaliy anjuman. – 2023. – Т. 9.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA JADIDLAR MA’NAVIY MEROSINI INTERAKTIV O‘RGANISH METODIKASI

Tursunboyev Sh.Sh.,
GDPI Pedagogika yo‘nalishi magistranti
Email: Tursunboyevshohruh083@gmail.com

Annotatsiya: ushbu ilmiy ishda jadidlar ma’naviy merosini o‘qitish jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Innovatsion yondashuvlar, interaktiv metodlar, kreativ tafakkurni rivojlantiruvchi o‘quv uslublari asosida o‘quvchilarda jadidlar asarlari va g‘oyalariga chuqur qiziqish uyg‘otish yo‘llari ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: jadidlar merosi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion yondashuv, interaktiv metodlar, kreativ fikrlash, loyiha asosida ta’lim, muammoli o‘qitish, raqamli ta’lim vositalari, metodika takomillashtirish.

Аннотация: в данной научной работе анализируются возможности использования современных педагогических технологий в процессе преподавания духовного наследия джадидов. На основе инновационных подходов, интерактивных методов и методов обучения,

развивающих творческое мышление, разрабатываются способы, позволяющие вызвать у учащихся глубокий интерес к творчеству и идеям джадидов.

Ключевые слова: наследие джадидов, современные педагогические технологии, инновационный подход, интерактивные методы, творческое мышление, проектное обучение, проблемное обучение, цифровые средства обучения, методическое совершенствование.

Abstract: this scientific work analyzes the possibilities of using modern pedagogical technologies in the process of teaching the spiritual heritage of the Jadids. Based on innovative approaches, interactive methods, and teaching methods that develop creative thinking, ways to arouse deep interest in the works and ideas of the Jadids are developed.

Keywords: jadid heritage, modern pedagogical technologies, innovative approach, interactive methods, creative thinking, project-based education, problem-based learning, digital educational tools, improvement of methodology.

Jadidlar ma’naviy merosi — o‘zbek milliy uyg‘onish davri tarixida g‘oyaviy va madaniy taraqqiyotning muhim poydevori hisoblanadi[1]. Ularning asarlarida ilgari surilgan erkin fikrlash, milliy o‘zlikni anglash, zamonaviy ilm-fan va ta’limni rivojlantirish g‘oyalari bugungi kunda ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli, jadidlar ma’naviy merosini o‘rganish metodikasini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida takomillashtirish ilmiy va amaliy jihatdan muhim masaladir.[2] “Jadidlarning ma’naviy merosi — bu zamonaviy o‘zbek milliy ongining shakllanishiga asos solgan muhim omil bo‘lib, uni o‘rganish faqat tarixiy emas, balki zamonaviy ta’lim tizimi uchun ham dolzarb vazifadir”[3].

Mazkur ilmiy tadqiqotda innovatsion pedagogik yondashuvlar, jumladan, loyiha asosida o‘qitish (Project-Based Learning), muammoli ta’lim (Problem-Based Learning), interaktiv dars usullari, kreativ fikrlashni rivojlantirish texnologiyalari va raqamli ta’lim platformalaridan foydalanish imkoniyatlari o‘rganiladi[4]. Ushbu metodlar orqali o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, tarixiy-ma’naviy merosga ongli munosabat shakllantirish va jadidlar asarlariga nisbatan amaliy qiziqish uyg‘otish ko‘zda tutiladi.

Jadidlarning ma’naviy merosini o‘rganishda zamonaviy texnologiyalar va pedagogik yondashuvlar qo‘llanilishi o‘quvchilarda milliy identitetni chuqurlashtirishga xizmat qiladi[5]. “Innovatsion pedagogik texnologiyalar yordamida o‘qitish o‘quvchilarda tarixiy va ma’naviy bilimlarni faqat yodlash emas, balki chuqur anglash va zamonaviy talablarga moslashtirish imkonini beradi.”[6]

“Jadidlarning ta’lim haqidagi qarashlari bugungi innovatsion ta’lim tamoyillari bilan o‘zaro uyg‘unlik kasb etmoqda; shuning uchun ularning merosini zamonaviy texnologiyalar asosida o‘rganish dolzarb vazifadir”[7].

Ilmiy izlanishlar natijasida:

Jadidlar merosini o‘rganish uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalarga mos metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi;

Ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan interaktiv va raqamli vositalar samaradorligi tahlil qilinadi;

O‘quvchilarda kreativ fikrlash va milliy o‘zlikni anglash ko‘nikmalarini shakllantirish uchun metodik uslublar taklif etiladi.[8]

Shunday qilib, tadqiqot natijalari jadidlar ma’naviy merosini innovatsion usullar bilan chuqurroq o‘rganish va uni keng ommaga yetkazish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Shuningdek, innovatsion pedagogik metodlar

yordamida o‘quvchilarda milliy g‘urur, mustaqil fikrlash, ijtimoiy faollik va tarixiy xotirani saqlash kabi fazilatlarni shakllantirish mumkin (Rasulov, 2022, B. 22–26). Jadidlarning ilg‘or g‘oyalari, ayniqsa, yosh avlodni barkamol inson sifatida tarbiyalashda katta o‘rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hasanov B. “Innovatsion ta’lim va raqamli metodologiyalar”, Toshkent, 2022. – 210 bet. (89–112-betlar)
2. Samatova, D. Y., & qizi Yusupova, Z. I. (2025). Yoshlarning ilmiy-ijodiy faolligini oshirishda motivatsiya va qiziqishning roli. *Innovative development in educational activities*, *4*(1), 194-201.
3. Shukurov A. Jadidchilik va milliy uyg‘onish. – Toshkent: Fan, 2010. – 320 b.
4. Yusupova, Z. I. Q. (2023). O‘qitish jarayonida ta’lim-tarbiyaning ahamiyati. *Academic research in educational sciences*, *5*(NUU conference 3), 176-181.
5. Jo‘rayev J. Milliy g‘oya va zamonaviy tafakkur. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – 276 b.
6. Karimov U. Ta’limda innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2015. – 245 b.
7. Bahriddinov K. Jadidlar va zamonaviy o‘zbek ta’limi. – Toshkent: Ma’rifat, 2012. – 198 b.
8. Smatillaevna, J. M., Ziyoda, Y., & Mokhinur, E. (2023). Technologies for development of pedagogical skills of future teachers in the pedagogical education system. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, *20*(8), 63-65.

TARBIYA DARSLARIDA VITOGEN TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH

Ulug‘ova Ch. B.,GDPI Pedagogika mutaxassisligi
1-bosqich magistranti
e-mail: charosulugov@gmail.com

Annotatsiya: tezisda vitogen texnologiyalar asosida o‘quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishning mazmun va mohiyati, uni amalga oshirishning innovatsion, zamonaviy shakl, vosita va metodlari o‘z aksini topgan.

Kalit so‘zlar: atrof-muhit, barqaror rivojlanish, biotexnologiyalar, ekologik barqarorlik, ekologik madaniyat, ekologik mas’uliyat, ekologik ta’lim, ekologik texnologiyalar, innovatsion yondoshuvlar, iqlim o‘zgarishi, oziq-ovqat xavfsizligi, resurslarni tejash, vitogen texnologiyalar, yashil texnologiyalar.

Аннотация: тезисы раскрывают сущность и содержание формирование у учащихся экологической культуры на основе витогенных технологии, инновационные и современные формы, средства, методы решения этой проблемы.

Ключевые слова: окружающая среда, стобильное развитие, биотехнология, экологическая стобильность, экологическая культура, экологическая объязонность, экологическое образование, экологическая технология, инновационный подход, климатические изменение, безопастность продуктов питания, сбережение ресурсов, витогенные технологии, зелённая технология.

Abstract: the theses reveal the essence and content of the formation of students’ ecological culture based on vitogenic technologies, innovative and modern forms, means, and methods for solving this problem.

Key words: environment, sustainable development, biotechnology, ecological sustainability, ecological culture, ecological responsibility, ecological education, ecological technology, innovative approach, climate change, food safety, resource conservation, vitogenic technologies, green technology.

Vitogen texnologiyalar – bu biologik resurslar va ekologik tizimlarning muvozanatini saqlash, tabiatni himoya qilish va tabiiy resurslarni samarali ishlatish uchun ishlab chiqilgan texnologiyalarni anglatadi. Ular, odatda, biologik asoslardagi innovatsion texnologiyalarni o‘z ichiga oladi, masalan, biotexnologiya, organik qishloq xo‘jaligi va boshqa ekologik barqaror ishlab chiqarish usullari. Ekologik madaniyat insonlarning tabiatga bo‘lgan munosabatini yaxshilash, ekologik muammolarga e’tibor qaratish, atrof-muhitni asrash, qayta tiklanadigan energiya manbalarini ishlatish va tabiiy resurslarni tejash kabi qadriyatlarni o‘z ichiga olgan turmush tarzidir.

Vitogen texnologiyalar va ekologik madaniyat o‘rtasidagi bog‘lanish vitogen texnologiyalar yordamida resurslarni samarali ishlatish va chiqindilarni kamaytirish mumkin, bu esa ekologik madaniyatni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Vitogen texnologiyalar asosida ekologik madaniyatni shakllantirish mavzusidagi maqola uchun quyidagi asosiy ma’lumotlarni kiritish mumkin vitogen texnologiyalar nima – bu biologik resurslar va ekologik tizimlarning muvozanatini saqlash, tabiatni himoya qilish va tabiiy resurslarni samarali ishlatish uchun ishlab chiqilgan texnologiyalarni anglatadi.[40]

Ekologik madaniyat – bu insonlarning tabiatga bo‘lgan munosabatini yaxshilash, ekologik muammolarga e’tibor qaratish, atrof-muhitni asrash, qayta tiklanadigan energiya manbalarini ishlatish va tabiiy resurslarni tejash kabi qadriyatlarni o‘z ichiga olgan turmush tarzidir. Barqaror va ekologik toza ishlab chiqarish vitogen texnologiyalar asosida ishlab chiqariladigan mahsulotlar, masalan, ekotizimga zarar keltirmaydigan o‘simliklar va hayvonlar, ekologik madaniyatni mustahkamlashda muhim o‘rin tutadi.Energiyani tejash bioenergetika texnologiyalaridan foydalanish orqali, qayta tiklanadigan energiya manbalariga asoslangan tizimlar yordamida energiyani tejash va atrof-muhitni himoya qilish mumkin.

Vitogen texnologiyalarning kelajakdagi roli kelajakda vitogen texnologiyalar orqali ekologik madaniyatni shakllantirish, barqaror rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash, tabiiy resurslarni yanada samarali ishlatish va atrof-muhitni himoya qilish muhim vazifalardan biri bo‘ladi. Bu ma’lumotlar maqolada ekologik madaniyatni shakllantirishning dolzarbligini, vitogen texnologiyalarining rolini va ulardan qanday foydalanishni tushuntiradi.[41]

[40] Jumayev, F. (2019). Vitogen texnologiyalarining barqaror rivojlanishga ta’siri. Toshkent: Ekologiya ilmiy nashriyoti. – Jumayev, F., 2019.

[41] Akramov, B., & Maqsudov, E. (2020). Tabiatni asrab-avaylash va ekologik ta’lim: O‘qituvchilar uchun qo‘llanma. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti. –Akramov, B., & Maqsudov, E., 2020, p.

Tarbiya darsi maqsadi	Vitogen Texnologiyalari bilan Bog‘liq asosiy fikirlar	Amaliy tadbirlar yoki faoliyatlar
1.Ekologik madaniyatni shakillantirish	Ekologik madaniyatni shakillantirish va atrof – muhitga mas’ulyatli munosabatni rivojlantirish	O‘quvchilarga ekologik mas’ulyatni tushuntirish,atrof – muhitni himoya qilishga chaqirish
2.Biologik texnologiyalarni tushuntirish	Vitogen texnologiyalar yordamida ekologik tizimlarni saqlash va tabiiy resurslarni tejash	Biotexnologiyalar haqida ma’lumot berish,organish mahsulotlar va qayta ishlash texnologiyalarini muhokama
3.Yoshlarni ekologik masulyatga o‘rgatish	Yoshlarni ekologik mas’ulyatga o‘rgatish, qayta ishlash,energiyani tejash va chiqindilarni kamaytirish	Yashil tadbirlar:atrof – muhitni tozalash, daraxt ekish ,plastikka qarshi kampaniyalar
4.innovatsion texnologiyalar va ularning roli	Vitogen texnologiyalarning ekologik barqarorlikka hissa qo‘shishi ,iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashish	O‘quvchilarga qayta tiklanadigan energiya manbalari va biotexnologiyalarini tanishtirish
5.Atrof – muhitga e’tiborli yondoshuvni o‘rgatish	Atrof muhitni himoya qilish va resurslarni oqilona ishlatish texnologik yangiliklarni ekologik jihatdan foydalanish	Ekologik masalalarni muhokama qilish va ularning yechimini o‘quvchilar bilan birgalikda topish
6.Ekologik tashabbuslarda ishtirok etish	Yoshlarni ekologik tashabbuslarda ishtirok etishga chaqirish va atrof- muhitni asrab – avaylashga undash	Ekologik tadbirlarda (masalan ‘‘yashil makon’’yaratish chiqindilarni yig‘ishda)ishtirok etish
7.Shaxsiy mas’ulyatni rivojlantirish	Ekologik madaniyatni shakillantirishda shaxsiy mas’ulyatni tushuntirish va har bir insonning o‘z hissasini qo‘shishzarurligi	Ekologik madaniyatni oshirish uchun loyiha yoki tadbirlar o‘tkazish

Vitogen texnologiyalarining o‘zgaruvchan dunyoda ekologik madaniyatni yaratishdagi roli, global ekologik muammolarni hal qilish bugungi kunda global iqlim o‘zgarishi, biologik xilma-xillikning kamayishi va atrof-muhit ifloslanishi kabi ekologik muammolar kuchayib bormoqda. Vitogen texnologiyalarining qo‘llanilishi bu muammolarni hal qilishda yangi imkoniyatlar yaratadi. Masalan, iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashishda biotexnologiyalar va o‘simliklar genomini

modifikatsiyalash orqali issiqxona gazlarini kamaytirish imkoniyatlari mavjud. Innovatsiyalar va yangi yondoshuvlar vitogen texnologiyalari ekologik madaniyatni shakllantirishda innovatsion yondoshuvlarni taqdim etadi. Masalan, mikrobiologiya va genomik texnologiyalar yordamida resurslar yanada samarali ishlatilishi mumkin. Bu esa atrof-muhitni himoya qilishni yanada osonlashtiradi va ekologik barqarorlikka erishishda muhim rol o‘ynaydi. Vitogen texnologiyalari va ekologik ta’lim tizimida ekologik madaniyatni rivojlantirish vitogen texnologiyalarini ta’lim jarayonida qo‘llash orqali yoshlarni ekologik mas’uliyatga o‘rgatish mumkin. Bu texnologiyalarni o‘rganish orqali talabalar ekologik barqarorlik va innovatsiyalarni qanday qo‘llashni tushunadilar.[42]

Shuningdek, bu sohada ilmiy tadqiqotlar va yangi texnologiyalarni ishlab chiqish orqali ekologik madaniyatni oshirishda yordam beradi. Interaktiv va tajribaviy o‘qitish ekologik ta’limni o‘qitishda vitogen texnologiyalardan foydalanish, talabalar va o‘quvchilarga o‘zlari uchun ekologik mas’uliyatni his qilishga yordam beradi. Biotexnologiyalar, ekologik muammolarni yechish uchun laboratoriyalar va amaliy ishlar orqali interaktiv tajriba o‘tkazish, ekologik madaniyatni mustahkamlashda samarali usuldir. Vitogen texnologiyalarining ijtimoiy va iqtisodiy ta’siri ijtimoiy foyda vitogen texnologiyalarining ekologik madaniyatni shakllantirishdagi roli nafaqat atrof-muhitga, balki jamiyatga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Bular ekologik barqarorlikni ta’minlash, yashil ish o‘rinlarini yaratish va ko‘plab ijtimoiy muammolarni hal qilishni o‘z ichiga oladi. Masalan, organik qishloq xo‘jaligi, qayta tiklanadigan energiya ishlab chiqarish va ekologik texnologiyalarni rivojlantirish orqali ijtimoiy taraqqiyotga hissa qo‘shish mumkin. Iqtisodiy samaralar vitogen texnologiyalari yordamida iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda ham ahamiyatli o‘rin tutadi. Barqaror ishlab chiqarish tizimlari va yangi texnologiyalar yordamida ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va atrof-muhitga zarar keltirmasdan samarali iqtisodiy tizimlar yaratish mumkin. Bu ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlar uchun iqtisodiy yuksalishga olib kelishi mumkin. Vitogen texnologiyalarining ekologik madaniyatni shakllantirishdagi roli, ayniqsa barqaror rivojlanish va atrof-muhitni himoya qilish nuqtai nazaridan juda muhimdir. Bu texnologiyalar orqali yosh avlodga ekologik mas’uliyatni oshirish, barqaror ishlab chiqarish tizimlarini yaratish va atrof-muhitni himoya qilishda katta yutuqlarga erishish mumkin. Shuningdek, vitogen texnologiyalarining zamonaviy va innovatsion yondoshuvlari atrof-muhitni saqlab qolish bilan birga, jamiyatda ijtimoiy va iqtisodiy yuksalishlarga olib keladi.

Tarbiya darslarida o‘quvchilarga ekologik madaniyatni shakllantirishning ahamiyatini tushuntirish va ularni atrof-muhitga bo‘lgan mas’uliyatli munosabatga o‘rgatish kerak. Bu orqali tabiatni asrab-avaylash va uni kelajak avlodlarga yetkazish zarurligini tushuntirish. Resurslarni samarali va ehtiyotkorlik bilan ishlatish, chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlashni o‘rgatish. Vitogen texnologiyalar asosida

[3] Dovudov, S. (2018). Ekologik barqarorlikni ta’minlashda biotexnologiyalarning o‘rni. Tashkent: "Ekologiya va rivojlanish" nashriyoti. – Dovudov, S., 2018, p.

4. Yusufov, A. (2019). Oziq-ovqat xavfsizligi va ekologik barqarorlik: global masalalar. Toshkent: Ekologiya va barqaror rivojlanish. –(Yusufov, A., 2019, p.

ekologik madaniyatni shakllantirish" mavzusini tarbiya darslariga bog‘lash orqali yoshlarni ekologik mas’uliyat va atrof-muhitni himoya qilishga o‘rgatish mumkin. Tarbiya darslarida bu mavzu o‘zgaruvchan dunyoda insoniyatning ekologik mas’uliyatini rivojlantirish, tabiatga bo‘lgan e’tibor va atrof-muhitni asrash zarurligini tushuntirish uchun yaxshi imkoniyat yaratadi. Quyida ushbu mavzuni tarbiya darslariga qanday bog‘lash mumkinligi haqida ba’zi fikrlar ekologik madaniyatni shakllantirish va tarbiya darslarining maqsadlari tarbiya darslarida o‘quvchilarga ekologik madaniyatni shakllantirishning ahamiyatini tushuntirish va ularni atrof-muhitga bo‘lgan mas’uliyatli munosabatga o‘rgatish kerak. Bu orqali tabiatni asrab-avaylash va uni kelajak avlodlarga yetkazish zarurligini tushuntirish. Resurslarni samarali va ehtiyotkorlik bilan ishlatish, chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlashni o‘rgatish.

Yoshlarni ekologik bilimlar bilan ta’minlash va ularda ijtimoiy va ekologik mas’uliyatni uyg‘otish. O‘zgaruvchan iqlim va ekologik muammolar o‘quvchilarga iqlim o‘zgarishi, biologik xilma-xillikning kamayishi va boshqa global ekologik muammolar haqida ma’lumot berish va bu muammolarni hal qilishda har bir shaxsning mas’uliyatini tushuntirish. Mahalliy va global ekologik tashabbuslar o‘quvchilarni ekologik tashabbuslar va loyihalarda ishtirok etishga undash. Masalan, ekologik toza materiallarni ishlatish, plastiksiz hayotga o‘tish, tashlandiq materiallarni yig‘ish va qayta ishlash kabi amaliy ishlar.

Yoshlarni innovatsion yondoshuvlar bilan tanishtirish, tarbiya darslarida vitogen texnologiyalarining yoshlarni ilm-fan va innovatsiyalar sohasida faollikka undashga yordam berishini ko‘rsatish. Biotexnologiyalar, qayta tiklanadigan energiya manbalari va ekologik toza texnologiyalarni o‘rgatish, yoshlarni ekologik inqilobni yaratishda ishtirok etishga ilhomlantiradi. Tarbiya darslarida ekologik muammolarni o‘quvchilar bilan birgalikda muhokama qilish, ularning fikrlarini tinglash va amaliy echimlar taklif etish o‘quvchilarni ekologik masalalarni hal qilishga jalb qilish, masalan, shahar ichidagi yashil hududlarni saqlash, chiqindilarni kamaytirish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish. O‘quvchilarni global ekologik muammolarni hal qilishda o‘zlarining kichik, ammo muhim hissalarini qo‘shishga undash.[43]

Tarbiya darslarida ekologik ta’limni taqdim etish va shaxsiy mas’uliyatni rivojlantirish har bir shaxsning ekologik mas’uliyatini tushuntirish va unga qanday amal qilish kerakligini ko‘rsatish. Bu, o‘quvchilarga tabiatni himoya qilishda o‘zlarini faollashtirish va ekologik ongni rivojlantirishga yordam beradi. Tarbiya darslarida ekologik madaniyatni shakllantirish uchun amaliy tadbirlar tashkil etish tabiatni asrab-avaylash kampaniyalari o‘quvchilarni tabiatni asrab-avaylash va ekologik toza hayot tarzini targ‘ib qilish uchun atrof-muhitni tozalash, daraxt ekish yoki suv resurslarini tejash kabi amaliy tadbirlarda ishtirok etishga chaqirish.O‘quvchilarni "yashil" loyihalar va tadbirlarda ishtirok etishga undash. Masalan, plastikka qarshi kampaniyalar yoki organik bog‘dorchilik va qayta ishlash ishlarida qatnashish. Tarbiya darslarida vitogen texnologiyalar asosida ekologik

[5] Berdiev, T. (2022). Yashil iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. Samarqand: Fan va texnologiya. – Berdiev, T., 2022, p.

6. Kobilov, I. (2021). Tadqiqotlar va texnologiyalar yordamida ekologik muammolarni yechish. Toshkent: "InnoTech" nashriyoti. – Kobilov, I., 2021, p.

madaniyatni shakllantirish, o‘quvchilarda ekologik mas’uliyatni rivojlantirish va ularni atrof-muhitni himoya qilishga undashda muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilarni ekologik bilimlar bilan ta’minlash, ularni barqaror va ekologik toza hayot tarziga o‘rgatish, shuningdek, amaliy faoliyatlar orqali ekologik madaniyatni mustahkamlash, kelajakda yanada barqaror va ekologik ongli jamiyatni yaratishda muhim rol o‘ynaydi.

Fodalanilgan adabiyotlar:

7. Jumayev, F. Vitogen texnologiyalarining barqaror rivojlanishga ta’siri. Toshkent: Ekologiya ilmiy nashriyoti. – Jumayev, F., 2019.

8. Akramov, B., & Maqsudov, E. Tabiatni asrab-avaylash va ekologik ta’lim: O‘qituvchilar uchun qo‘llanma. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti. –Akramov, B., & Maqsudov, E., 2020, p.

9. Dovudov, S. Ekologik barqarorlikni ta’minlashda biotexnologiyalarning o‘rni. Tashkent: "Ekologiya va rivojlanish" nashriyoti. – Dovudov, S., 2018, p.

10. Yusufov, A. Oziq-ovqat xavfsizligi va ekologik barqarorlik: global masalalar. Toshkent: Ekologiya va barqaror rivojlanish. –(Yusufov, A., 2019, p.

11. Berdiev, T. Yashil iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. Samarqand: Fan va texnologiya. – Berdiev, T., 2022, p.

12. Kobilov, I. Tadqiqotlar va texnologiyalar yordamida ekologik muammolarni yechish. Toshkent: "InnoTech" nashriyoti. – Kobilov, I., 2021, p.

ВЕБ-САЙТ ПЕДАГОГА КАК ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ИНСТРУМЕНТ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Шаймарданова Б.Р.
Казанский (Приволжский) федеральный университет
Институт филологии и межкультурной коммуникации, студентка
e-mail: bogdana0701@gmail.com

Аннотация. В данной статье исследуется дидактический потенциал персональных веб-сайтов педагогов как инновационного элемента цифровой образовательной среды. Основное внимание уделяется методологическим аспектам интеграции разработанного комплекса упражнений и веб-ресурсов в процесс преподавания иностранных языков в условиях трансформации современного образовательного пространства. На примере платформы Google Sites демонстрируется алгоритм создания сайта, его структура и лингводидактические возможности для формирования речевых навыков (аудирование, чтение, письмо, говорение). Исследование подтверждает, что педагогический веб-сайт повышает мотивацию учащихся, оптимизирует учебный процесс и соответствует требованиям современной языковой политики.

Ключевые слова: цифровая педагогика, образовательные веб-технологии, педагогический дизайн, электронные образовательные ресурсы, методика преподавания иностранных языков, цифровая трансформация образования, интерактивные методы обучения, профессиональное развитие педагогов.

Abstract. This article examines the didactic potential of teachers’ personal websites as an innovative element of the digital educational environment. The study focuses on methodological aspects of integrating a developed set of exercises and web resources into the process of teaching foreign languages within the context of transforming modern educational spaces. Using the Google Sites platform as an example, the article demonstrates the website creation algorithm, its structure,

and linguodidactic capabilities for developing speech skills (listening, reading, writing, speaking). The research confirms that an educational website enhances student motivation, optimizes the learning process, and meets the requirements of contemporary language education policies.

Keywords: digital pedagogy, educational web-technologies, pedagogical design, electronic educational resources, foreign language teaching methodology, digital transformation of education, interactive teaching methods, professional development of teachers.

В современных условиях формирование цифрового пространства образования предъявляет новые требования к языковой политике, что делает невозможным обучение иностранным языкам без учета социокультурных аспектов цифрового общества и использования современных форм взаимодействия, одним из которых является веб-сайт.

Особенность среды педагогического веб-сайта заключается в интерактивности, авторстве методических разработок, обратной связи, результативности и автономности. Говоря о веб-сайте, как о средстве достижения педагогических целей школьного сегмента, важно отметить, что веб-сайт помогает систематизировать рекомендации для учеников по изучению иностранного языка, организовать обмен знаниями в области ИКТ, опубликовать опросники и наладить связь с участниками образовательного процесса.

Педагогическое сообщество требует от учителей владения и непрерывного развития цифровых компетентностей, что побуждает современного учителя найти оптимальную форму передачи информации между участниками образовательного процесса, поэтому создание личного сайта учителя — значит показать себя как современного специалиста, который не боится осваивать новые технологии.

Существует классификация веб-сайтов по содержанию: сайт-визитка, сайт-портфолио, предметный сайт, образовательный сайт, комбинированный сайт [3, с. 218-219].

В предлагаемом исследовании рассматривается комбинированный тип, включающий в себя элементы всех вышеуказанных типов. Такой сайт позволяет создать единое пространство для работы и коммуникации всех участников образовательного процесса, предоставляя доступ к информативным образовательным ресурсам, осуществлять подготовку к тестированиям и экзаменам, а также систематизировать контроль качества образования.

Создание веб-сайта является не просто технической задачей, стоящей перед учителем, но и процессом проектирования образовательной среды, что находит свое отражение в концепции педагогического дизайна.

Рассматривая полисемантический характер дефиниции, можно вывести следующее обобщенное определение: педагогический дизайн – это искусство планирования, создания и реализации учебного материала, образовательных курсов в целях эффективного обучения с использованием цифровых инструментов и сервисов.

Для создания индивидуального цифрового образовательного продукта необходимо определить алгоритм действий.

Модель ADDIE (analysis, design, development, implementation, evaluation) помогает поделить работу на несколько этапов и определить фокус работы на каждом из них, где учитель, применяя роли методиста, аналитика, проектировщика, маркетолога и оценщика в конечном итоге создает свой продукт, образовательный веб-сайт, наполненный учебными программами, образовательными играми, применяя инновационные методы обучения, тем самым повышая мотивацию обучающихся и их результаты обучения [2, с. 21].

Одним их самых главных критериев создания персонального веб-сайта учителя является выбор конструктора сайта. Из многообразия доступных в сети Интернет веб-конструкторов самым оптимальным в результате сравнительного анализа оказался GoogleSites [1].

Функционируя на бесплатной основе, обладая понятным интерфейсом, не требующего дополнительных пояснений, и располагая большим инструментарием, GoogleSites компенсирует свои недостатки, которые проявляются в виде малого количества шаблонов и скудного оформления. Данный конструктор оптимизирует работу сразу нескольких сервисов, что делает размещаемый контент разнообразным и многофункциональным, а также имеет возможность встраивания различных типов медиафайлов и ссылок, которые решают широкий спектр образовательных и информационных задач.

Итогом исследования является создание удобного и многофункционального веб-сайта учителя, который будет служить инновационным инструментом для организации образовательного процесса, разработанного с помощью платформы GoogleSites и содержащий разделы: «Главная страница» (рис.1), «Обо мне», «Учебные материалы», «Галерея» и «Контакты».

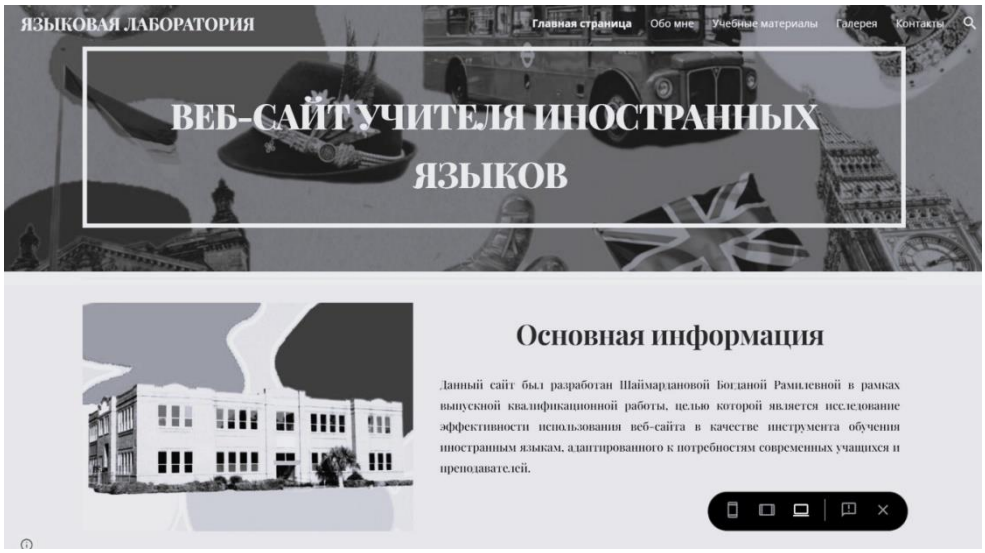

Рис. 1. Главная страница разработанного сайта

На сайте размещены методические материалы по иностранному языку, доступ к образовательным ресурсам, дополнительными инструментами и важным объявлениям. В результате, сайт становится ключевым инструментом для поддержки учебного процесса и решения административных задач.

Обладая достаточно обширным инструментарием, веб-сайт также имеет лингводидактически потенциал в формировании и совершенствовании всех речевых видов деятельности. Веб-сайт в обучении иностранным языкам может использоваться для формирования навыков:

- аудирования — добавление аудиоматериалов на сайт и создание заданий;
- чтения — размещение текстов на страницах сайта;
- письма — использование конструкторов форм и опросов;
- говорения — предоставление ссылок на аудио- и видеозаписи с речевыми конструкциями для тренировки.

Подытоживая вышесказанное, можно сделать вывод, что данное исследование аргументирует возможность использования веб-сайта в качестве инновационного дидактического средства обучения. Значимость использования веб-сайта в образовательной среде подтверждается связью интерактивности, доступности и информатизации процессов управления учебной деятельности, уделяя особое внимание повышению мотивации и персонализации за счет расширения доступа к цифровым образовательным ресурсам.

Обозначенные преимущества отражают педагогическую целесообразность реализации потенциала веб-сайта на уроках иностранного языка.

Важно отметить, что функциональность веб-сайта выходит также и за рамки дидактических возможностей. Например, персональный веб-сайт учителя служит также способом коммуникации с родителями, коллегами, администрацией школы и всеми пользователями сети Интернет.

Также веб-сайт является показателем работы для конкурсных жюри, которые могут отследить процесс учебной и внеучебной деятельности по фотографиям из галереи, методические разработки и материалы, с которыми ведется работа на уроке.

Кроме того, созданный веб-сайт является продуктом творческого потенциала, креативности, а также профессионализма учителя, так как разработка веб-сайта разрешается синтезом таких навыков, как общие педагогические навыки, навыки владения средствами информационно-коммуникационных технологий и навыки применения средств информационно-телекоммуникационных технологий в ходе обучения.

Итогом исследования является веб-сайт «Языковая лаборатория».

В сравнении с другими веб-сайтами педагогов, разработанный нами веб-сайт, имеет такие особенности, как:

1) предоставление материалов и заданий по английскому и немецкому языкам, что формирует билингвальную цифровую среду;

2) размещение авторских готовых материалов к уроку для общего пользования и наличие блока, знакомящего коллег с интернет-ресурсами для самостоятельной разработки заданий;

3) подключение системы аналитики, отслеживающей активность использования сайта другими пользователями.

Немаловажно подчеркнуть, что к созданному сайту была подключена

функция аналитики от системы Google. Согласно результатам данных, ежедневно сайт «Языковая лаборатория» посещают 10-15 человек, что подтверждает интерес пользователей сети Интернет к данному ресурсу.

Соответственно, для повышения активности сайта и получения высокой оценки его работоспособности появляется необходимость следить за указанными аспектами:

- обновляемость контента. Веб-сайт «Языковая лаборатория» имеет новостную ленту, которую необходимо пополнять новой информацией, чтобы у пользователей сайта была возможность с первой страницы убедиться, что сайт функционирует. Вместе с тем важно следить за пополняемостью фото и видео в разделе «Галерея», методическими материалами в разделе «Учебные материалы»; соответствие подобранных материалов с рабочими программами ФГОС. Электронные учебники, рабочие тетради, аудио- и видеоматериалы, упражнения должны удовлетворять общие дидактические принципы; оптимизация кроссплатформенности, то есть возможности просмотра сайта с мобильной, планшетной и компьютерной версии; предоставление обратной связи для формирования и укрепления доверия пользователей сайта.

В заключение можно прийти к выводу о том, что веб-сайт педагога как средство информационного взаимодействия образовательного назначения является эффективным инструментом на уроках иностранного языка, позволяющим организовать учебную деятельность, реализуемую в информационно-коммуникативной предметной среде.

Веб-сайт педагога предоставляет возможность перейти от линейной формы представления материала к форме интерактивной, делая процесс обучения адаптивным, интересным и продуктивным.

Литературы:

1. Конструктор сайтов GoogleSites. – URL: https://sites.google.com/ (дата обращения: 15.02.2025).
2. Педагогический дизайн: российская и зарубежная исследовательская повестка / Е.В. Чернобай (научная редакция), Е.А. Ефимова, Ю.Н. Корешникова и др. — М.: НИУ ВШЭ, 2022 — 44 с.
3. Старко Е.С. Сайт педагога как шаг к его информационной культуре / Е.С. Старко // Информационные технологии в образовании. – 2021. – № 4. – С. 218-220.

MULTIMEDIYA PLATFORMALARI ORQALI JADIDLAR MA’NAVIY MEROSINI ZAMONAVIY O‘RGANISH VA TARG’IB QILISH METODIKASI

Tursunboyev Sh.Sh.,
GDPI Pedagogika yo‘nalishi magistranti
Email: Tursunboyevshohruh083@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada multimedia platformalaridan foydalanib, jadidlar ma’naviy merosini zamonaviy o‘rganish va targ‘ib qilish metodikasi tahlil etiladi. Jadidchilik

harakati vakillarining boy ilmiy va madaniy merosini innovatsion usullar orqali keng ommaga yetkazish va o‘rganish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Jadidchilik, ma’naviy meros, multimedia platformalari, interaktiv ta’lim, raqamli targ‘ibot.

Аннотация: В данной статье анализируется методика современного изучения и популяризации духовного наследия джадидов с использованием мультимедийных платформ. Рассматриваются возможности широкого донесения и изучения богатого научного и культурного наследия представителей джадидистского движения с применением инновационных методов.

Ключевые слова: Джадидизм, духовное наследие, мультимедийные платформы, интерактивное обучение, цифровая популяризация.

Absract: This article analyzes the methodology for the modern study and promotion of the spiritual heritage of the Jadids using multimedia platforms. It examines the possibilities of broadly disseminating and studying the rich scientific and cultural legacy of the Jadid movement representatives through innovative methods.

Keywords: Jadidism, spiritual heritage, multimedia platforms, interactive learning, digital promotion.

XXI asr globallashuv va raqamli transformatsiyalar asri sifatida tarixga kirib bormoqda. Ushbu sharoitda milliy ma’naviy merosni asrash va targ‘ib qilish zamonaviy texnologiyalar, xususan, multimedia platformalari yordamida amalga oshirilmoqda.[1]

Ayniqsa, O‘zbekiston tarixida muhim o‘rin tutgan jadidlar harakatining ma’naviy va madaniy merosini yosh avlodga yetkazish va chuqur o‘rganish uchun zamonaviy vositalardan samarali foydalanish dolzarb vazifalardan biridir.

Ularning asarlarida milliy o‘zlikni anglash, ilmiy taraqqiyotga intilish, xalqni uyg‘otish va jamiyatni yangilash kabi muhim g‘oyalar ilgari surilgan[2]. Shu sababli, jadidlar merosini o‘rganish nafaqat tarixiy bilimlarni boyitadi, balki milliy ongni shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Multimedia platformalari — matn, audio, video va grafik axborotlarni integratsiya qilish imkoniyatiga ega bo‘lgan zamonaviy raqamli vositalardir.[3] Ularning yordamida ma’lumotni ko‘proq qamrovli, qiziqarli va esda qolarli tarzda yetkazish mumkin. Multimedia vositalarining asosiy imkoniyatlari quyidagilardan iborat:

- **Matn va audio materiallar**: Jadidlar asarlarini audio kitoblar va podcastlar shaklida taqdim etish.
- **Video va animatsiya**: Jadidlar hayoti va faoliyati haqida hujjatli va animatsion filmlar yaratish.
- **Interaktiv ilovalar**: Mobil va veb ilovalar orqali jadidchilik harakati tarixini interaktiv tarzda o‘rganish imkoniyati.
- **Virtual ekskursiyalar**: Jadidlar faoliyati bilan bog‘liq tarixiy joylarga virtual sayohatlar tashkil etish.

Multimedia platformalari orqali jadidlar merosini zamonaviy o‘rganish va targ‘ib qilish metodikasi quyidagi bosqichlardan iborat:

Jadidlar asarlarini, arxiv hujjatlarini, surat va videomateriallarini raqamlashtirish va ularni to‘plangan holda ochiq axborot bazalariga joylashtirish

zarur[4]. Bu jarayon milliy va xalqaro elektron kutubxonalar bilan hamkorlikda amalga oshirilishi mumkin.

Multimedia kontent yaratish:

Jadidlarning hayoti va ijodi asosida qisqa videoroliklar, interaktiv infografikalar va 3D modellashtirilgan virtual ko‘rgazmalar tayyorlash. Ushbu kontentlar o‘quvchilarning mavzuga qiziqishini oshiradi va esda qolishini ta’minlaydi.

Onlayn ta’lim resurslari yaratish:

Multimedia darsliklari, elektron ma’ruzalar va onlayn kurslar shaklida jadidchilik tarixini chuqur va tizimli o‘rganish imkonini beruvchi platformalar yaratish. Masalan, “Jadidlar akademiyasi” kabi onlayn ta’lim platformasini ishga tushirish mumkin.

Virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalaridan foydalanish:

VR (Virtual Reality) va AR (Augmented Reality) texnologiyalari yordamida jadidlar davrini vizual tarzda jonlantirish va o‘quvchilarga o‘zini o‘sha davr muhitida his qilish imkonini berish.

Ijtimoiy tarmoqlar va raqamli media orqali targ‘ibot:

Youtube, Instagram, Telegram va TikTok kabi ommabop ijtimoiy tarmoqlarda jadidlar hayoti va merosini yorituvchi kontentlar yaratish va ommalashtirish. Bu usul yoshlar auditoriyasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Amaliy tajriba va loyihalar:

- **“Jadidlar ovozi”** audio loyiha: Jadidlar asarlarini professional aktyorlar tomonidan o‘qilgan audiokitoblar shaklida taqdim etish.
- **“Jadidlar virtual muzeyi”**: VR texnologiyasi asosida Behbudiy, Avloniy va boshqa jadidlarning hayotiga oid virtual ekskursiyalar yaratish.
- **“Interaktiv Jadidlar xaritasi”**: Jadidlar faoliyat ko‘rsatgan geografik hududlar va tarixiy voqealarni interaktiv xaritada aks ettirish.

Multimedia platformalari zamonaviy sharoitda jadidlar ma’naviy merosini keng auditoriyaga targ‘ib qilishda, ularni o‘rganishda va yosh avlod ongida milliy g‘ururni shakllantirishda beqiyos imkoniyatlar yaratmoqda[5]. Shu bois, multimedia texnologiyalaridan foydalanish orqali jadidchilik harakatini chuqur va tizimli o‘rgatish hamda targ‘ib qilish istiqboldagi dolzarb vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xolbekov B. “Jadidchilik va uning o‘zbek madaniyatidagi o‘rni”, Toshkent, 2018. – 245 bet.
2. Karimov A. “Raqamli texnologiyalar va ta’lim jarayoni”, Toshkent, 2020. – 66–80-betlar
3. Nazarov S. “Jadidlar ma’naviy merosi va zamonaviy yondashuvlar”, Samarqand, 2021. – 190 bet.
4. Shoniyozov K. “O‘zbek jadidlari va ularning islohotlari”, Toshkent, 2019. – 112–138-betlar.
5. Hasanov B. “Innovatsion ta’lim va raqamli metodologiyalar”, Toshkent, 2022. – 210 bet.

RAQAMLI TA’LIM MUXITIDA PEDAGOGLARNING KASBIY MAHORATINI OSHIRISH MASALALARI

Egamqulova Sh.J.,GDPI talabasi
e-mail:shamsiyabonu66@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada raqamli ta’lim muhiti sharoitida pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirish masalalari yoritilgan. Pedagoglarning raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llashi, zamonaviy ta’lim platformalaridan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirish va raqamli kompetensiyalarini oshirish yo‘llari tahlil qilingan. Shuningdek, malaka oshirish kurslari va onlayn ta’lim dasturlarining ahamiyati haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim, pedagogik mahorat, raqamli kompetensiya, onlayn ta’lim, malaka oshirish.

Аннотация:В данной статье рассматриваются вопросы повышения профессионального мастерства педагогов в условиях цифровой образовательной среды. Проанализированы пути эффективного использования цифровых технологий, развития навыков работы с современными образовательными платформами и укрепления цифровых компетенций. Также уделено внимание значению курсов повышения квалификации и онлайн-образовательных программ.

Ключевые слова:цифровое образование, педагогическое мастерство, цифровая компетентность, онлайн-обучение, повышение квалификации.

Annotation:this article discusses the issues of improving teachers’ professional skills in a digital learning environment. It analyzes ways to enhance teachers’ ability to effectively use digital technologies, develop skills in utilizing modern educational platforms, and strengthen digital competencies. The importance of professional development courses and online education programs is also highlighted.

Keywords:digital education, pedagogical skills, digital competence, online learning, professional development.

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar asrida ta’lim tizimi jadal sur’atlarda o‘zgarib bormoqda. Raqamli texnologiyalar nafaqat o‘quvchilarning bilim olish jarayoniga, balki pedagoglarning kasbiy faoliyatiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, pandemiya davrida masofaviy ta’limning keng joriy etilishi natijasida ta’limda raqamli muhitning ahamiyati keskin oshdi. Shu boisdan ham pedagoglarning zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) samarali foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirish, raqamli savodxonligini oshirish va kasbiy mahoratini yangi sharoitlarga mos ravishda takomillashtirish dolzarb vazifaga aylandi.

Raqamli ta’lim muhiti pedagoglar oldiga yangi talablar va vazifalarni qo‘ymoqda. Endilikda pedagog nafaqat o‘z fanining bilimdoni, balki zamonaviy texnologiyalarni puxta egallagan, ta’lim jarayonini innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etishga qodir mutaxassis bo‘lishi lozim. Bunday sharoitda pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirish masalasi raqamli kompetensiyalar, axborot texnologiyalaridan foydalanish malakasi va uzluksiz ta’lim tamoyillari bilan chambarchas bog‘liq holda ko‘rib chiqilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham raqamli ta’lim sohasini rivojlantirishga katta e’tibor qaratilmoqda. "Raqamli O‘zbekiston – 2030" strategiyasida ta’lim sohasida raqamli texnologiyalarni joriy etish va pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini oshirish ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan. Shu munosabat bilan,

pedagoglarning kasbiy rivojlanishi doirasida zamonaviy o‘quv platformalaridan foydalanish, onlayn ta’lim vositalari orqali o‘z ustida ishlash va yangi raqamli vositalarni amaliyotga tatbiq etish ko‘nikmalarini shakllantirish zarurati yuzaga kelmoqda.

Raqamli muhitda faoliyat yuritayotgan pedagog nafaqat axborotni uzatish, balki uni innovatsion usullar orqali talabalarga yetkazish, ularning mustaqil o‘rganish faoliyatini rag‘batlantirish, interaktiv o‘quv metodlarini tatbiq etish orqali ularning tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va raqamli savodxonlik kabi ko‘nikmalarini rivojlantirishi kerak. Buning uchun esa pedagoglar o‘z ustida muntazam ishlashlari, zamonaviy texnologiyalarni o‘zlashtirishlari va ularni ta’lim jarayoniga samarali integratsiya qila olishlari talab etiladi.

Bugungi kunda pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirishda onlayn kurslar, vebinarlar, masofaviy malaka oshirish dasturlari va ochiq ta’lim resurslarining o‘rni tobora ortib bormoqda. Ushbu resurslar orqali pedagoglar dunyodagi eng ilg‘or ta’lim yondashuvlari va innovatsion texnologiyalar bilan tanishish imkoniyatiga ega bo‘lib, o‘z faoliyatlarini yanada zamonaviylashtirishlari mumkin. Shu bilan birga, raqamli ta’lim muhitida samarali faoliyat yuritish uchun pedagoglardan raqamli madaniyatga ega bo‘lish, kibermadaniyat qoidalariga rioya qilish va axborot xavfsizligini ta’minlash bo‘yicha yetarli bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lish ham talab qilinadi.

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida an’anaviy ta’lim shakllariga nisbatan sezilarli o‘zgarishlar yuz bermoqda. Endilikda ta’lim muassasalari virtual laboratoriyalar, simulyatorlar, sun’iy intellekt asosida yaratilgan ta’lim tizimlari kabi ilg‘or texnologiyalardan foydalanmoqda. Bu esa pedagoglardan yangicha fikrlash, moslashuvchanlik va o‘zgaruvchan sharoitlarda tezkor qaror qabul qilish qobiliyatini talab qiladi.

Shu nuqtai nazardan, pedagoglarning kasbiy rivojlanishini yangi sharoitlarga moslashtirish va ularni raqamli ta’lim muhitida samarali faoliyat yuritishga tayyorlash zamonaviy ta’lim siyosatining asosiy ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Mazkur tadqiqotda raqamli ta’lim muhiti sharoitida pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirishning nazariy asoslari, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari, shuningdek, ilg‘or tajribalar asosida taklif etilayotgan yechimlar tahlil qilinadi.

Pedagoglarning kasbiy mahoratini raqamli muhitda rivojlantirish jarayonida bir qator omillarni inobatga olish muhimdir.

Birinchidan, pedagoglarning raqamli kompetensiyalar darajasini aniqlash va ularning ehtiyojlarini baholash zarur. Bu orqali har bir pedagog uchun individual rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish imkoniyati yuzaga keladi. Chunki barcha pedagoglar raqamli texnologiyalarni o‘zlashtirish darajasi va qiziqishlari bo‘yicha bir xil emas. Shunday ekan, ularning imkoniyatlari va ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda mos o‘quv dasturlarini ishlab chiqish va joriy etish ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, pedagoglar uchun raqamli texnologiyalar sohasida muntazam ravishda seminar-treninglar, amaliy mashg‘ulotlar va innovatsion tajriba almashish platformalarini tashkil etish katta ahamiyat kasb etadi. Bunday faoliyatlar orqali

pedagoglar nafaqat yangi bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtiradilar, balki o‘zaro tajriba almashib, o‘z kasbiy salohiyatlarini mustahkamlash imkoniyatiga ham ega bo‘ladilar. Shu bilan birga, bunday seminarlar ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi va kasbiy o‘sishga bo‘lgan motivatsiyasini kuchaytiradi.

Uchinchidan, raqamli ta’lim muhitida pedagoglardan o‘zaro hamkorlik va jamoaviy ishlash qobiliyati yuqori bo‘lishi talab qilinadi. Masofaviy va onlayn ta’lim formatlarida ishlash ko‘pincha individual yondashuvni emas, balki jamoa ichidagi faol muloqotni, tajriba almashishni va muammolarni birgalikda hal qilishni talab etadi. Shunday ekan, pedagoglarning raqamli kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalanish, virtual hamkorlikni rivojlantirish kabi ko‘nikmalarni egallashi zarur.

Bundan tashqari, raqamli ta’lim sharoitida pedagoglarning axborotni izlash, tanlash, tahlil qilish va undan samarali foydalanish bo‘yicha malakalari ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Axborot oqimining haddan tashqari ko‘pligi sharoitida muhim va ishonchli ma’lumotni aniqlash, uni tizimlashtirish va o‘quvchilarga to‘g‘ri yetkazish pedagogdan yuqori saviyadagi analitik fikrlash va axborot madaniyatini talab etadi. Shu bois, pedagoglarning axborot madaniyatini rivojlantirish ham kasbiy mahoratini oshirishning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Hozirgi zamonda raqamli texnologiyalar pedagogik faoliyatning deyarli barcha jabhalariga kirib bormoqda. Onlayn testlar, virtual laboratoriyalar, raqamli o‘quv resurslari, interaktiv taqdimotlar va sun’iy intellektga asoslangan ta’lim tizimlari kabi vositalar pedagoglarning kasbiy mahoratini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Biroq, bu imkoniyatlardan to‘liq foydalanish uchun pedagoglar zamonaviy metodika va texnologiyalarni o‘zlashtirishi, o‘z bilimlarini muntazam ravishda yangilab borishi zarur.

Aynan shu nuqtai nazardan qaraganda, pedagoglarning kasbiy rivojlanish jarayonini uzluksiz va tizimli ravishda tashkil etish zarurati tug‘iladi. Malaka oshirish kurslari, onlayn sertifikatlashtirish dasturlari, xalqaro tanlov va konferensiyalarda ishtirok etish kabi imkoniyatlar pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini oshirish va ularni global ta’lim maydoniga integratsiyalash uchun muhim poydevor bo‘lib xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, pedagoglarning o‘z kasbiy o‘sishiga bo‘lgan shaxsiy motivatsiyasini oshirish ham ularning raqamli ta’lim muhitidagi muvaffaqiyatining asosiy omillaridan biridir.

Bugungi kunda pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirishda davlat siyosatining roli ham alohida o‘rin tutadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim tizimiga oid qabul qilingan farmon va qarorlarida pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Masalan, "Raqamli ta’lim texnologiyalarini joriy etish to‘g‘risida"gi qarorlarda barcha ta’lim muassasalarida raqamli infratuzilmani yaratish, pedagoglarning raqamli ko‘nikmalarini oshirish bo‘yicha maxsus dasturlarni amalga oshirish belgilangan.

Ushbu tashabbuslar pedagoglarning zamonaviy ta’lim talablariga javob bera oladigan mutaxassislar sifatida shakllanishiga xizmat qilmoqda.

Raqamli ta’lim muhiti pedagoglarga dars jarayonini individual va differensial yondashuv asosida tashkil etish imkonini beradi. O‘quvchilarning ehtiyojlari va qiziqishlarini inobatga olgan holda mos o‘quv materiallarini tanlash, o‘quv jarayonini shaxsiylashtirish va individual o‘sish trayektoriyasini belgilash imkoniyati mavjud.

Biroq, bunday imkoniyatlardan foydalanish uchun pedagogning yuqori darajadagi raqamli savodxonligi va texnologik ko‘nikmalarga ega bo‘lishi shart.

Shuningdek, raqamli ta’lim muhitida o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish, mas’uliyat va o‘zini-o‘zi boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish pedagogdan yangi metodik yondashuvlarni talab etadi. Pedagoglar o‘z o‘quvchilari uchun masofaviy va onlayn ta’limni samarali tashkil etish uslublarini bilishi, ularni bilim olishga qiziqtirishi va o‘rganishga undashi kerak.

Raqamli ta’lim muhitida pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirish uchun bir nechta muhim yo‘nalishlar mavjud:

Birinchidan, raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish asosiy vazifa sifatida ko‘riladi. Pedagog zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini nafaqat bilishi, balki ularni ta’lim jarayoniga samarali integratsiya qilishi kerak. Buning uchun onlayn ta’lim platformalaridan foydalanish, virtual laboratoriyalarni qo‘llash va sun’iy intellekt tizimlari imkoniyatlaridan foydalanish kabi ko‘nikmalarni shakllantirish zarur.

Ikkinchidan, uzluksiz kasbiy rivojlanish tamoyilini hayotga tatbiq etish lozim. Pedagog o‘z bilim va ko‘nikmalarini zamon talablari asosida doimiy ravishda yangilab borishi, ilg‘or xorijiy va mahalliy tajribalarni o‘rganishi va amaliyotda qo‘llashi muhimdir. Onlayn kurslar, vebinarlar, ochiq ta’lim resurslari orqali o‘z ustida ishlash pedagogga kasbiy salohiyatini muntazam ravishda oshirish imkonini beradi.

Uchinchidan, axborot xavfsizligi va raqamli madaniyat masalalariga ham alohida e’tibor qaratilishi zarur. Raqamli ta’lim muhiti axborotni to‘g‘ri boshqarish, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish va internet etikasi qoidalariga rioya qilishni talab etadi. Shu sababli, pedagoglar raqamli xavfsizlik va madaniyat asoslarini mukammal bilishlari lozim.

To‘rtinchidan, innovatsion metodikalar va o‘qitish strategiyalarini joriy etish zamonaviy ta’limda muhim o‘rin tutadi. Raqamli texnologiyalar yordamida interaktiv, ijodiy va o‘quvchini markazga qo‘ygan ta’lim usullarini qo‘llash pedagogning o‘z kasbiy mahoratini oshirishga xizmat qiladi.Raqamli ta’lim muhiti pedagoglardan yuqori darajadagi raqamli savodxonlik, moslashuvchanlik va innovatsion yondashuvni talab qilmoqda. Pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirish esa ta’lim sifatini yaxshilash va raqobatbardosh avlodni tarbiyalashning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish, zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish va uzluksiz o‘rganish tamoyillariga amal qilish zarurati tobora ortib bormoqda.

Beshinchidan, raqamli vositalar yordamida ta’lim monitoringi va baholash tizimini takomillashtirish ham zamonaviy pedagogik faoliyatning ajralmas qismidir. Onlayn testlar, elektron portfoliolar, real vaqt rejimidagi baholash tizimlari orqali o‘quvchilarning bilim darajasi va o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari aniqlik va tezlik bilan aniqlanadi. Bu esa pedagogga ta’lim jarayonini o‘z vaqtida tahlil qilish va kerakli o‘zgartirishlar kiritish imkonini beradi.

Oltinchidan, raqamli ta’lim muhitida o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ko‘maklashish pedagog faoliyatining muhim jihatiga aylanmoqda. Individual

yondashuv, ta’limdagi differensial metodlar va moslashtirilgan o‘quv strategiyalari orqali har bir o‘quvchining ehtiyojlari va qobiliyatlariga mos ta’lim sharoitlari yaratish imkoniyati ortmoqda. Bunda pedagogning shaxsiylashtirilgan o‘qitish metodikasiga ega bo‘lishi, o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantirishga ko‘maklashishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Yettinchidan, ta’lim muassasalari rahbarlari va pedagoglar o‘rtasida raqamli liderlikni shakllantirish ham dolzarb masalalardan biridir. Raqamli texnologiyalarni joriy etishda pedagoglar faqat foydalanuvchi emas, balki innovatsion g‘oyalarni ilgari suruvchi, yangi metodlarni targ‘ib qiluvchi lider sifatida ham faoliyat yuritishlari lozim.

Bugungi raqamli davrda pedagog o‘zining kasbiy salohiyatini oshirish orqali nafaqat shaxsiy rivojlanishga, balki jamiyatning intellektual va madaniy yuksalishiga ham katta hissa qo‘shadi. Shu bois raqamli ta’lim sharoitida pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirish — zamonaviy ta’limning asosiy strategik yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Soliyev A.X. — Zamonaviy ta’lim texnologiyalari — 2020
2. Ismoilov M.Q. — Raqamli pedagogika asoslari —2021
3. Xolmurodov B.E. — Oliy ta’limda raqamli texnologiyalarning o‘rni. 2019
4. Turaqulov Sh.N. — Ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari. 2022
5. Karimov D.R. — Pedagoglarning kasbiy rivojlanishi va innovatsiyalar — 2020
6. Mamatqulov A.A. — Raqamli ta’lim muhitida o‘qitish metodikasi — 2023

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA SHAXSLARARO MUNOSABATNI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI YO‘LLARI

Jumanov S., Isomiddinova L.,
GDPI 1- kurs talabalari

Annotatsiya: Ushbu tezisfda bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy shakllanishida shaxslararo munosabatlarning o‘rni, ularni samarali rivojlantirish yo‘llari va metodlari tahlil qilinadi. Pedagogik ta’lim tizimida kommunikativ kompetensiya, empatiya va psixologik madaniyatni rivojlantirish asosiy vazifa sifatida ilgari suriladi. Shuningdek, o‘zaro hurmat, tinglash madaniyati va ziddiyatlarni konstruktiv hal qilish ko‘nikmalari bo‘lajak pedagoglar uchun muhim bo‘lgan ijtimoiy-psixologik omillar sifatida ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar:shaxslararo munosabat, bo‘lajak o‘qituvchi, kommunikativ kompetensiya, empatiya, ziddiyatni hal qilish, pedagogik psixologiya

Аннотация: В тезисах анализируется роль межличностных отношений в профессиональном становлении будущих учителей, а также пути и методы их эффективного развития. Развитие коммуникативной компетентности, эмпатии и психологической культуры выдвигается в качестве ключевой задачи в системе педагогического образования. Взаимное уважение, культура слушания и навыки конструктивного разрешения конфликтов также рассматриваются как социально-психологические факторы, важные для будущих педагогов.

Ключевые слова: межличностные отношения, будущий учитель, коммуникативная компетентность, эмпатия, разрешение конфликтов, педагогическая психология.

Abstract: This thesis analyzes the role of interpersonal relationships in the professional formation of future teachers, ways and methods of their effective development. The development of communicative competence, empathy and psychological culture in the pedagogical education

system is put forward as the main task. Also, mutual respect, listening culture and constructive conflict resolution skills are considered as important socio-psychological factors for future teachers.

Keywords: interpersonal relationships, future teacher, communicative competence, empathy, conflict resolution, pedagogical psychology

Zamonaviy ta’lim tizimi o‘zgaruvchan va murakkab ijtimoiy-madaniy muhitda faoliyat yuritishga tayyor bo‘lgan o‘qituvchini shakllantirishni talab qilmoqda. Bunda o‘qituvchining bilim va ko‘nikmalari bilan bir qatorda shaxslararo munosabatlarni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish qobiliyati alohida ahamiyatga ega. Chunki pedagogik faoliyatning asosiy mohiyati — bu inson bilan ishlash, uning ichki dunyosiga kira olish, ruhiy-ijtimoiy bog‘lanish o‘rnatishdir.

Shaxslararo munosabatlarning nazariy asoslari

Shaxslararo munosabatlar psixologiya va pedagogika fanlarida uzoq yillardan beri o‘rganilayotgan tushuncha hisoblanadi. A.N. Leontyev, V.A. Kan-Kalik, K. Rojers, D. Goleman kabi olimlarning tadqiqotlari shaxslararo munosabatlarning o‘qituvchilik kasbida nechog‘lik muhim ekanligini ta’kidlaydi. Ayni paytda kommunikativ kompetensiyaning shakllanishi, empatik yondashuv va faol tinglash texnikalari o‘qituvchining kasbiy muvaffaqiyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Pedagogik aloqalarda asosan quyidagi jihatlar muhim sanaladi:muloqotga ochiqlik va halollik;hurmat va ishonch muhitini yaratish;hissiy barqarorlik;bahsli vaziyatlarda muvozanatni saqlash.

Bo‘lajak o‘qituvchilarda ushbu ko‘nikmalarni shakllantirish quyidagi usullar orqali amalga oshirilishi mumkin:Trening va psixologik mashg‘ulotlar

O‘quv jarayonida rolli o‘yinlar, munozaralar, simulyatsiyalar orqali ijtimoiy muloqot ko‘nikmalari shakllantiriladi. “O‘zingni boshqaning o‘rniga qo‘yish” kabi empatiya mashqlari o‘qituvchi-o‘quvchi munosabatini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Refleksiya va tahlil

O‘quv amaliyoti davomida o‘z muloqot uslublari yuzasidan refleksiya qilish, ijobiy va salbiy tajribalarni tahlil qilish tavsiya etiladi.

Ko‘p tarmoqli loyiha va guruh ishlari

Jamoaviy vazifalar va interaktiv topshiriqlar orqali talabalar o‘zaro aloqa va murosaga kelish kabi ko‘nikmalarni mustahkamlashadi.

Psixologik-pedagogik kurslar

“Pedagogik muloqot”, “Ijtimoiy psixologiya” kabi maxsus fanlar orqali nazariy bilimlar amaliyot bilan uyg‘unlashtiriladi.

Ilmiy kuzatuvlar va tajriba natijalari

Namangan davlat universitetining Pedagogika fakultetida olib borilgan so‘rov natijalariga ko‘ra, talabalarning 63 foizi o‘zini muloqotda ishonchsiz deb his qiladi. Ular psixologik tayyorgarlik va nutq madaniyati mashg‘ulotlariga ehtiyoj borligini bildirgan. Eksperimental guruhda 12 haftalik psixologik treninglardan so‘ng shaxslararo aloqa ko‘nikmalarida 38% o‘sish qayd etilgan.

Bo‘lajak o‘qituvchilar shaxslararo munosabatlarni rivojlantirish orqali o‘z kasbiy muvaffaqiyatining poydevorini hozirdan qurib boradilar. Kommunikativ kompetensiya, empatiya, ziddiyatlarni boshqarish kabi ko‘nikmalar zamonaviy

pedagog uchun zarurdir. Ta’lim jarayoniga psixologik-pedagogik yondashuvlar va amaliy mashg‘ulotlarni integratsiya qilish ushbu maqsadlarga erishishda samarali yo‘ldir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Leontyev A.N. (1975). Faoliyat, ong, shaxs. Moskva.
2. Kan-Kalik V.A. (1987). Pedagogik muloqot asoslari.
3. Goleman D. (1995). Emotional Intelligence.
4. Rojers K. (1961). On Becoming a Person.
5. O‘zbekiston Respublikasi XTV (2023). Ta’lim strategiyasi hujjatlari.
6. Psixologik trening materiallari. NDU, 2022-yil.

YUNOGOGIKA PEDAGOGIKANING ALOHIDA SOHASI SIFATIDA

Komilov M.R.,GDPI talaba

Annotatsiya: ushbu maqolada yunogogika fan sifatida pedagogikadan qachon ajrab chiqganligi, yunogogikaning maqsad va vazifalari nimalardan iborat ekanligi bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: yunogogika, pedagogika, yoshlar, talim, maqsad, vazifa, mustaqil, ijtimoiy,shaxs.

Аннотация: в данной статье рассказывается, когда юногогика как наука отделилась от педагогики, каковы цели и задачи юногогики

Ключевые слова: Юногогика, педагогика, молодежь, образование, цель, задача, самостоятельная, социальная, личность

Abstract: this article describes when junogogy as a science was separated from pedagogy, what are the goals and tasks of junogogy.

Key words: yonogogy, pedagogy, young people, education, goal, task, independent, social, person.

Pedagogik (grekcha "paido" bola "gogos"yetaklo‘vchi) atamasi qadimiy bo‘lib, bola yetaklovchi“ degan ma’noni bildiruvchi grekcha „paydogogos“ so‘zidan kelib chiqqan. Tarixiy manbalarning ko‘rsatishicha, qadimgi Yunonistonda o‘z xo‘jayinining bolalarini sayr qildirgan, ehtiyot qilgan, harbiy mahoratni o‘rgatgan tarbiyachini, ya’ni qullarni „pedagog“ (bola yetaklovchi) deb atashgan. Keyinchalik esa, maxsus o‘qitilgan va pedagoglikni o‘ziga kasb qilib olgan kishilarni pedagog deb atay boshlashgan.

XVII asr boshlariga kelib pedagogika mustaqil fan sifatida rivojlana boshlaydi. Inson va uni shakillantirishga doir fan sifatida pedagogika falsafa, etika, estetika, madaniyatshunoslik, psixologiya, siyosatshunoslik, tarix, adabiyot, tibbiyot fanlari bilan uzviy ravishda bog‘liq.

Pedagogika keng tarmoqli fan sanaladi. Pedagogikaning tarkibiga ijtimoiy pedagogika, oila pedagogikasi, xalq pedagogikasi, pedagogik kompitentlik, pedagogik innovatika va shu kabi qator fanlar kirgan. Vaqtlar o‘tishi bilan bu tarmoqlar mustaqil ya’ni alohida bir fan sifatida pedagogikaning tarkibidan ajralib chiqishni boshlagan. Shu qatorda pedagogikaning tarkibida bo‘lgan muhim bir yo‘nalish, yoshlar talim tarbiyasi bilan shug‘illanish ham "Yunogogika" nomi ostida alohida fan sifatida pedagogikadan ajralib chiqdi.

Yunogogika o‘smirlik davridagi shaxsga shaxsiy o‘zini o‘zi belgilash va uning ijtimoiy yo‘naltirilgan tafakkurini shakllantirish jarayonida pedagogik ta’sirni

o‘rganadigan, shuningdek, o‘g‘il va qizlarning ijtimoiylashuvi va tarbiyasi jarayonlariga xizmat qiluvchi pedagogika sohasi sifatida ta’riflanadi.

Yunogogikaning pedagogikadan ajralib chiqish jarayoni xx asrning uchinchi choragida o‘zining cho‘qqisiga erishadi.Shunday qilib xx asrning uchinchi choragida yunogogika mustaqil fan maqomini oladi.

I. S. Konning asarlari yoshlik fanini rivojlantirish uchun uslubiy ahamiyatga ega. Kon "Yoshlar ijtimoiy muammo sifatida" (1965) maqolasidan boshlab, yoshlik fenomeni va uning madaniyatini faol o‘rgandi.[44] 1960-yillardagi “talabalar inqilobi” haqidagi asarlari, yoshlar harakatining mohiyatini yaxshiroq tushunishga va SSSRda sodir bo‘layotgan jarayonlar bilan o‘xshashliklarni topishga imkon berdi. Yoshlar madaniyatini faqat deviant xulq-atvor shakli, mohiyatiga ko‘ra kriminogen deb hisoblagan ko‘pgina sovet tadqiqotchilaridan farqli o‘laroq, Kon tarixiy va antropologik ma’lumotlarga va yoshlikni hayotning alohida bosqichi sifatida tushunishga tayangan holda, yoshlik madaniyatining paydo bo‘lish naqshini ta’kidladi. Yoshlar submadaniyati, kattalar jamiyatida qabul qilinganidan farq qiladi, bu yoshlarga dialogik yondashuv zarurligini keltirib chiqaradi.

Yangi ming yillik boshlariga kelib yunogogika fanining nazariy va uslubiy asoslari shakllandi. Biroq, uning ob’ekti va predmeti to‘g‘risidagi munozara faqat o‘ziga xos, o‘tkir, shaxsiy muammolar: jinoyatchilik, giyohvandlik va o‘z joniga qasd qilishning ko‘payishi, yoshlar salomatligining yomonlashishi, ijtimoiy etimlik va uysizlik, bolalarga nisbatan zo‘ravonlik haqida ma’lumot paydo bo‘lganda boshlandi. Oilalar, yoshlarning ishsizligi, ahloqiy buzuqlik, yosh avlodning ma’naviyatining yo‘qligi va ijtimoiy befarqligi, yigit-qizlarning mehnatga munosabatidagi deformatsiyalar va shu kabilar bunga asos bo‘ldi. Yunogogika ijtimoiy amaliyotni yoshlarga pedagogik ta’sir ko‘rsatishning samarali vositalari bilan ta’minlashi lozim. Ular bilan maxsus tashkil etilgan ish jarayonida ularning ijtimoiy etukligini oshirish va barkamol shaxs sifatida shakillanishida yordam ko‘rsatish lozim.

Yunogogika fanining ob’ekti - bu yoshlarga maqsadli ta’sir qilish jarayonini o‘rganish, uning maqsadi ularning etarli ijtimoiy, aqliy va jismoniy rivojlanishi. Yoshlik ob’ektini ko‘rib chiqish bilan bog‘liq holda, yoshlar o‘rtasida yosh chegaralarini aniqlash zarurati tug‘iladi. Mutaxassislarning fikriga ko‘ra, yoshlar bilan ishlash ob’ekti yoshlarning quyidagi toifalari bo‘lishi kerak:

• o‘smirlar (1–17 yosh);
• yoshlar (18-30).

Yunogogika fanining predmeti 14 yoshdan 30 yoshgacha bo‘lgan yoshlarni munosib rivojlantirishga qaratilgan ijtimoiy-pedagogik faoliyatdir. Yunogogika - bu yosh shaxsning ijtimoiy rivojlanishini pedagogik qo‘llab-quvvatlashni o‘rganadigan, yoshlarga pedagogik ta’sir ko‘rsatishning pedagogik texnologiyalari va usullarini ishlab chiqadigan pedagogika sohasidir. Muayyan fanga xos bo‘lgan, uning predmeti va pedagogik faoliyatning asosiy maqsadlari bilan belgilanadigan bir hil asosiy

[44] Semenova V.V. Yoshlar sotsiologiyasi // Rossiyada sotsiologiya /, 1998. S. 140-141.

Teslenko A. N. Yunogogika, yoshlik fenomenini ilmiy-pedagogik tushunishning integrativ yo‘nalishi // 2016. No5 19-28-betlar.

vazifalar odatda funktsiyalar deb ataladi. Yugogiyaning nazariy funktsiyasi uch darajada amalga oshiriladi:

• yoshlar mehnatini tashkil etish tajribasini o‘rganish va yoshlar o‘rtasidagi pedagogik jarayonlarning holati va natijalarini diagnostika qilish;

• yoshlarga pedagogik ta’sir ko‘rsatish jarayonida barqaror aloqalar va qonuniyatlarni aniqlash;

• yoshlarni tashkil etishda ijtimoiy-pedagogik faoliyatni prognostik tadqiq qilish.

Yunogogika fanining texnologik funksiyalari ham mavjud ular quidagilardan iboar:

• yoshlar faoliyatini tashkil etish bo‘yicha uslubiy materiallar ishlab chiqish;

• pedagogika fanining yutuqlarini yoshlar bilan ishlash amaliyotiga joriy etish;

• ilmiy tadqiqot natijalarining yoshlar bilan ishlashni tashkil etishga ta’sirini baholash va nazariya va amaliyot o‘rtasidagi o‘zaro aloqani mos ravishda tuzatish.

Xulosa. O‘zbekistonning pedagogika institutlarida 2022-2023- yillarda yangi pedagogika yo‘nalishi ochilganidan keyin, yunogogika fanini pedagogika yo‘nalishda taxsil olayotgan talabalarning asosiy fani sifatida o‘qitilishi joriy qilindi. Bu quyidagi ikki sababga bog‘liq:

1) Pedagogika yo‘nalishida taxsil olayotgan talabalar aynan yoshlar ta’lim tarbiyasi bilan shug‘ullanadi.

2) Yunogohikaning asl mohiyati yoshlar ta’lim tarbiyasi bilan shug‘ullanishdir.

Demak, yunogogika fani yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish, uni pedagogik va texnologik jihatdan ta’minlashning nazariy va uslubiy asosidir

Foydalanigan adabiyotlar:

1). Semenova V.V. Yoshlar sotsiologiyasi // Rossiyada sotsiologiya /, 1998. S. 140-141.
2). Teslenko A. N. Yunogogika, yoshlik fenomenini ilmiy-pedagogik tushunishning integrativ yo‘nalishi // 2016. No 5. 19-28-betlar.
3). Boboxonov A. O‘zbekistonda pedagogik fikr taraqqiti tarixidan.1967. 11-13betlar.
4). G.B.Kurbanova Yunogogika fanidan o‘quv uslubiy majmua. 2023. 4-8 betlar.
5). Abdullayeva Sh.A. Pedagogik diagnostika va korrektsiya. 2009. 27-30 betlar.

RIVOJLANISH SARI BIR QADAM: BOLA VA O‘YIN

Bobonazarova D.J.,
GDPI 8-23 guruh talabasi

Annotasiya: ushbu maqolada bola uchun o‘yinlarning tarbiyaviy ahamiyati,ularning bola rivojlanishiga ta’siri,o‘yinning bola hayotidagi ahamiyati,zarurligi haqida

Kalit so‘zlar: o‘yin,bola, psixologiya,bilish jarayonlari,rivojlanish.

Аннотация: в тезисах обсуждается образовательное значение игр для детей, их влияние на развитие ребенка, а также важность и необходимость игр в жизни ребенка.

Ключевые слова: игра, ребенок, психология, познавательные процессы, развитие.

Abstract: this thesis discusses the educational importance of games for children, their impact on child development, the importance and necessity of games in a child’s life.

Keywords: game, child, psychology, cognitive processes, development.

O‘yin bolalarning asosiy vazifasi bo‘lib,u orqali bola shaxs sifatida shakllanadi. Bolalar o‘yinlari — bolalarni aqliy, axloqiy, jismoniy va estetik tarbiyalash vositalaridan biri. Bolalar o‘yinlari bolalarning har tomonlama kamol topishiga katta ta’sir qiladi. O‘yin vaqtida sezgi, idrok, tafakkur, xayol, xotira, diqqat, iroda, hissiyot va boshqa ruhiy jarayonlar ishtirok etadi. O‘yin bolalarning jismoniy rivojlanishi, bolalarni aqliy, axloqiy, mehnat va estetik tarbiyalashda katta ahamiyatga ega.

Jamiyatning manaviy takomillashuvi unda amalga oshirilayotgan ta’lim-tarbiya ishlarining mazmuni,shakl va mohiyatiga bog‘liqdir. Shu boisdan ham ta’limdagi yangilanishni , respublikamizda amalga oshirilayotgan bosqichma-bosqich ta’lim tizimi pedagogik talqin qilish,bu jarayonni samarali kechishini ta’minlash zaruriyati yuzaga keldi. Haqiqatan ham o‘yin har bir yosh bosqichda bolaning tevarak atrofdagi hayotni va kishilar o‘rtasidagi turli munosabatni har tomonlama bilib olishga qaratilgan faoliyatdir. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, erkin o‘yin orqali bola tasavvurini rivojlantiradi, muammolarni mustaqil hal qilishga o‘rganadi va o‘z qobiliyatlarini namoyon eta boshlaydi. Jumladan, konstruktorlar, pazllar, rolli o‘yinlar yoki harakatli o‘yinlar bolaning tafakkurini shakllantiradi, nutqini rivojlantiradi va ijtimoiy ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.

O‘yinlar tarbiya vositasi sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Tarbiyachilar va ota-onalar bola bilan birga o‘ynar ekan, unga mehr, e’tibor va to‘g‘ri yo‘nalish beradi. Bu esa bolada ishonch hissini uyg‘otadi va ijobiy xulq-atvorni shakllantiradi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda o‘yin faqat ko‘ngilochar vosita sifatida emas, balki ta’limning muhim elementi sifatida qaralmoqda. Shuning uchun bog‘cha, maktabgacha ta’lim muassasalari va hatto boshlang‘ich sinflarda ham o‘yin texnologiyalari keng qo‘llanilmoqda.

Bolalarda o‘yin faoliyati haqida turli izlanishlar olib borilgan. F.Toshpolatov R.Turopova, Z.Ahmedov, N.Aminova, X.Botiraliyev, H.Mahmudova, F.Qurbonova, T.Bekpolatova kabilar bolalar psixologiyasi, o‘yinning bola ongiga, turmush tarziga ta’siri,uning ijobiy oqibatlari,bolalar bilish jarayoniga o‘yinning ta’siri haqida ilmiy ishlar olib borganlar.

Bolalar o‘yinlarining 3 asosiy xususiyati bor. Birinchidan, bola o‘yin faoliyatini erkin, o‘z xohishi bilan bajaradi. Ikkinchidan, mazkur faoliyatning ijodiy va faolligidir. Uchinchidan, o‘yin harakatlarining jo‘shqinligi: bola o‘yinga qiziqib ketadi, zavqlanadi, unda o‘rtoqlik hissi kuchayadi va hokazo. Bolalar o‘yinlari mazmuniga qarab o‘yinchoqli, voqeaband (syujetli), harakatli va didaktik o‘yinlarga bo‘linadi:

1) o‘yinchoqli o‘yinlar asosan maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning o‘yinlaridir (sodda o‘yinchoqlar, mas, shiqildoq, kubiklar o‘ynash; qum bilan o‘ynash);

2) voqeaband o‘yinlarda bolalar kattalar faoliyatiga taqpid qilishadi. Bu o‘yinlar bolaning tashqi muhitidagi voqelikni aks ettiradi (mas, "bola boqish", "ovqat pishirish", "bog‘chabog‘cha" o‘ynash va boshqalar) Bolalar ulg‘aygan sari ularning voqeaband o‘yinlari ham murakkablasha boradi;

3) harakatli o‘yinlarni bolalar yakkayakka yoki birgalikda bajaradilar (mas, koptok o‘ynash, tez yugurish va boshqalar). Bu o‘yinlar maktab yoshidagi bolalarga ayniqsa foydalidir: bolalar sog‘lig‘ini mustahkamlaydi, ularni irodali qilib tarbiyalashga yordam beradi. Bolalarning sport o‘yinlari ham harakatli o‘yinlardandir;

4) didaktik o‘yinlar ni tarbiyachilar o‘ylab topadi. Bu o‘yinlar bog‘chalarning katta guruxlarida tarbiyalanadigan va boshlang‘ich sinflarda o‘qiydigan bolalarga mo‘ljallanadi (mas, tabiiyilmiy mavzularga, chet tili so‘zlarini eslab qolishga oid, loto o‘ynash va hokazo.)Bu o‘yinlar bolalarda sezgi, idrok, diqqat, xotira, zehn kabi sifatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

O‘yin — tarbiyalash va hordiq chiqarish vositalaridan biri. O‘yin insoniyatning butun tarixi mobaynida diniy marosim, sport, harbiy va boshqa mashqlar, shuningdek, san’at, ayniqsa uning ijro shakllari bilan qo‘shilib kelgan.

Ma’lumki, inson o‘z hayotida o‘yin, o‘qish, mehnat, dam olish kabi mashg‘ulotlar bilan band bo‘ladi. Inson hayotining dastlabki davrlarida o‘yin asosiy faoliyat hisoblanadi, keyin esa u o‘qish bilan baravar davom etadi, undan so‘ng esa o‘yin kamayib, uning o‘rnini o‘qish va mehnat egallaydi. Odamzod tarixining dastlabki davrlarida o‘yinlar hayotda muhim o‘rin tutgan. O‘yinlar yordamida insoniyat o‘sgan, ulg‘aygan, chiniqqan, jismonan baquvvat bo‘lgan, aqlan, ruhan rivojlangan, ma’naviy kamol O‘yinning bola tarbiyasiga asosiy roli bolalar muassasasi hayotini u bilan boyitishni talab etadi.Shuning uchun ham o‘yin bolalarning kun tartibiga kiritilgan.Bola o‘yinining o‘ziga xos jihati shundaki,u tevarak atrofdagi hayotni kishilarning faoliyati,ishlari, harakatlarini ularning ish jarayonidagi o‘zaro munosabatlarini aks ettiradi.

Xulosa o‘rnida aytish kerakki, bolalar o‘yin faoliyati bilan birga ta’limiy mashg‘ulotlarda ham ishtirok etadilar.Oyin faoliyati bolaning hayotida katta ahamiyatga ega hisoblanadi.Bola o‘yin faoliyati orqali atrofni o‘rganadi,uning bilish jarayonlari rivojlanadi,ayniqsa ularning sezish jarayoni rivojlanadi.Bola o‘yin faoilyati orqali atrof muhitni o‘zgacha qaraydi,fikrlashi o‘sad,eng muhim jihati esa matorikasi rijvojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1”Bolalar o‘yinlari" O‘zME. B-harfi Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2.O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi (2000-2005)

O‘RTA SINFLARDA TARBIYA FANINING O‘QITISH METODIKASI

Safarova F.I.
GDPI Pedagogika yo‘nalishi 6-24-guruh talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada o‘rta sinflarda tarbiya fanini o‘qitish jarayonining metodikasi yoritilgan.Bu maqolada siz o‘quvchilarga qanday qilib tarbiya fanining tasir etganligi haqida bir qancha ma’lumotlar va kuzatishlar bilan tanishib chiqasiz. Ularning psixologik o‘zgarishlari va holati ham yoritilgan.Ularga samarali metodlar aytib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: tarbiya fanini o‘qitish, O‘rta sinf o‘quvchilari, Psixologik xususiyatlar, Interaktiv metodlar, Innovatsion texnologiyalar, Milliy qadriyatlar, Ijtimoiy mas’uliyat.

Аннотация: в этой статье рассматривается методология преподавания предмета «Трудовое воспитание» в средних школах. В этой статье вы познакомитесь с различными

сведениями и наблюдениями о том, как предмет «Трудовое воспитание» повлиял на учащихся. Также рассматриваются их психологические изменения и состояния. Упоминаются эффективные методы.

Ключевые слова: преподавание воспитания, Ученики средних классов, Психологические особенности, Интерактивные методы, Инновационные технологии, Национальные ценности, Социальная ответственность.

Abstract: this article discusses the methodology of teaching the subject of education in middle schools. In this article, you will become familiar with various insights and observations on how the subject of education has influenced students. Their psychological changes and states are also addressed. Effective methods are mentioned as well.

Key words: teaching upbringing, Middle school students, Psychological characteristics, Interactive methods, Innovative technologies, National values, Social responsibility

KIRISH. Bugungi kunda ta’lim jarayonida nafaqat bilim berish, balki o‘quvchilarning axloqiy, ma’naviy va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlash dolzarb masalalardan biridir. Tarbiya fani orqali yosh avlodni ma’naviy jihatdan shakllantirish, ularda umuminsoniy va milliy qadriyatlarni singdirish, ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirish imkoniyatlari mavjud. O‘rta sinf o‘quvchilari tarbiya fanini o‘rganish jarayonida o‘z shaxsiy qiziqishlarini rivojlantiradilar, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantiradilar va jamiyat bilan o‘zaro munosabatlarini mustahkamlaydilar. Ushbu maqolada o‘rta sinflarda tarbiya fanini o‘qitishning asosiy metodlari, vositalari va innovatsion yondashuvlar haqida batafsil so‘z yuritiladi. O‘rta yoshda ruhiy jihatdan qanday o‘zgarishlar sodir bo‘lishini va bu vaqtda o‘qituvchidan etiyotkorlik bilan yondashish talab qilinadi. Ulardagi biologik va psixologik o‘zgarishlar balog‘ot vaqtda qanday fe’l atvorga ega bo‘lshiniyam belgilab beradi.

O‘rta sinf o‘quvchilarining psixologik xususiyatlari O‘rta sinf o‘quvchilari 10-14 yosh oralig‘idagi bolalarni o‘z ichiga oladi. Bu davrda ularning psixologik rivojlanish xususiyatlarini inobatga olish muhim.Chunki aynan shu vaqtda bola katta hayotga qadam tashayotgan bo‘ladi va bolalik davridan yetuklik davriga o‘tish o‘quvchining kelajakda qanday fe’l-atvorga ega bo‘lshiga sabab bo‘ladi. Axloqiy qadriyatlarning rivojlanishi: Bolalar ta’lim-tarbiyaga oid tushunchalarni qabul qilib, o‘z xatti-harakatlarini nazorat qilishni o‘rganadilar.Bu ijtimoiy hayotda o‘z o‘rnini topish uchun katta ahamyatga ega bo‘lgan jarayon hisoblanadi. Jamiyatga moslashuv: Bolalar jamiyatdagi turli munosabatlarni tahlil qilib, ularga moslashish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.Psixologik xususiyatlarni hisobga olgan holda tarbiya fanini o‘qitish o‘quvchilarning rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, o‘qituvchilar bolalar uchun qiziqarli, tushunarli va interaktiv darslarni tashkil etish orqali ularning faolligini oshirishi mumkin. Tarbiya fanini o‘qitish metodlari o‘rta sinflarda tarbiya fanini o‘qitishda quyidagi metodlardan foydalanish samarali hisoblanadi: Interaktiv metodlar: Munozaralar o‘quvchilarga o‘z fikrlarini ifodalash imkonini beradi. Masalan, "Milliy qadriyatlarning yoshlar tarbiyasidagi roli" mavzusida munozara tashkil etish.Bunda tarbiya ta’limda qanday ahamyatga ega ekanligini anglab yetish kerakligi haqida mustaqil o‘rganishga yordam beradi. Muloqot usullari: Tengdoshlar bilan hamkorlikda ishlash orqali fikrlashni rivojlantirish.Bu usulda bolalar o‘zaro aynan tarbiya mavzusida o‘zaro fikr almashadi.Bir biriga bilmaganlarini o‘rgatadi.Muloqot orqali jamiyatda qanday o‘zini tutish mumkunligi o‘rganadi**.**"Aqliy hujum" usuli: Tarbiyaga oid masalalarda yangi

g‘oyalarni ilgari surish ya’ni xar hil hayotiy ko‘p uchraydigan muomolarni o‘zaro fikr almashish orqali yechim toppish. O‘quvchini muomoga moslashish va qanday hal etish kerakligi borasida bilimini oshiradi.

Amaliy metodlar: Hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish: O‘quvchilar real hayotda duch keladigan muammolarni yechishga urinadilar. Masalan, ekologik mas’uliyat haqida vaziyatli tahlillar o‘tkazish.Hozirgi kunga kelib bu global muomoga aylanib bormoqda.Yo‘llarda,aholi dam oladigan maskanlarda ko‘pgina bunday muammoga duch kelamiz. Aynan shu muommoga o‘quvchilar bilan birgalikda yechim izlash. Rolli o‘yinlar: Tarbiyaviy mavzularni o‘quvchilarga o‘yin orqali tushuntirish.Oiladagi o‘rniga qarab muammoli vaziyatlar berish va bunday hollarda o‘zini qanday tutish kerakligini sahnaviy ko‘rinish orqali ko‘rsatib berish. Innovatsion metodlar: Texnologiyalarni qo‘llash: Multimedia vositalari orqali mavzuni chuqurroq tushuntirish.Xar hil voqealarni oqibatlarini ko‘rsatish va ularni shaxsiy fikrini olish orqali fikirlashini shakillantiradi. Tarbiya fanida foydalaniladigan vositalar Tarbiya darslarini boyitish uchun quyidagi vositalardan foydalanish mumkin: Audio va video materiallar: Ma’naviyatga oid filmlar, multfilmlar va musiqiy asarlarni qo‘yish orqali o‘quvchilrdan shaxsiy fikrini bilish va uni yanada boyitish.Milliy qadryatlarimiz tarbiyada qanchalik muhimligini ularga anglatish. Ma’naviy adabiyotlar: O‘quvchilarga milliy yozuvchilar va shoirlarning asarlarini o‘qishi orqali oz fikrlashini yanada boyitadi va tarbiyaviy holatini yanada yaxshilashga yordam beradi. Hayotiy misollar**:** Mashhur shaxslarning hikoyalarini keltirish orqali o‘quvchilarni ilhomlantirish.Ularning hayotida yuz bergan turli xil qiyinchiliklar matonati o‘quvchilarda yangicha qarash shakillanadi. Tarbiya fanining mazmunini takomillashtirish Tarbiya fanining mazmunini takomillashtirishda quyidagi tamoyillar muhim hisoblanadi: Milliy qadriyatlar: O‘zlikni tarbiyalashga qaratilgan ma’lumotlarni singdirish.Umuminsoniy qadriyatlar: Tenglik, adolat va insonparvarlik tamoyillarini rivojlantirish.Ijtimoiy mas’uliyat: Ekologiya, jamiyatga xizmat, yordamga muhtojlarga e’tibor.

Xulosalar va tavsiyalar O‘rta sinflarda tarbiya fanini samarali o‘qitish o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi. O‘qituvchilarning malakasini oshirish**.** Maxsus seminar va treninglarni tashkil etish.O‘quvchilarga ham yanada tarbiyani yaxshi o‘tkazishga yordam beradi.Turlicha bilmlar orqali o‘qtuvchi o‘quvchilarga turli usula yetkazib bera olishga yordam beradi**.** Innovatsion metodlarni joriy qilish: Zamonaviy vositalar va usullarni darslarda qo‘llash.Rivojlanayotgan vaqtda yoshlar texnalogiyalar bilab bir vaqtda ulg‘ayapti va shu sababli ularga zamonaviy texnalogiyalar bilan dars o‘tish samaraliroq bo‘ladi. Oila va maktab hamkorligini kuchaytirish: Tarbiyaviy jarayonda ota-onalarni faol ishtirok etishga jalb qilinishi krak.O‘qituvchi bolani psixologik o‘zgarish davrida ota-ona bilan birgalikda kelishib tarbiyaviy jihatiga e’tibor berishi zarur.Bu bolani ruhiy holati qiyinchiliksiz shakillanishiga yordam qiladi. Tarbiya fanining o‘qitish metodikasini takomillashtirish orqali yosh avlodning ijtimoiy va ma’naviy rivojlanishiga erishish mumkin.Vatanga bo‘lgan muhabbatni oshirish va bu oiladan boshlanishini ta’lim olish orqali ifoda etilishini ham o‘rgatilishi jamiyatga sog‘lom fikrli inson yetkazishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Anderson, R. (2020). Innovative Methods in Teaching Ethics and Values. Routledge Publishing.
2. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
3. Dewey, J. (1916). Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education. The Macmillan Company.

O‘QITUVCHINING KASBIY VA SHAXSIY SIFATLARI

Xosilova N. Sh.,
GDPI Pedagogika yo‘nalishi 1- kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘qituvchining kasbiy va shaxsiy sifatlari tahlil qilinadi hamda ularning ta’lim jarayoniga, o‘quvchilarning shakllanishiga ta’sirini yoritadi. Maqolada zamonaviy o‘qituvchidan talab etiladigan asosiy kompetensiyalar shahsiy fazilatlar, ularning pedagogik faoliyatidagi roli asoslab berilgan. Shuningdek o‘qituvchining jamiyatdagi o‘rni uning ma’naviy - marifiy missiyasi va barkamol avlodni shakllantirishdagi o‘rni haqida fikr yuritadi.

Kalit so‘zlar: o‘qituvchi, kasbiy sifatlar, shahsiy fazilatlar, ta’lim sifati, pedagogik kompetensiya metodika, aqliy yondashuv.

Abstract: This article analyzes the professional and personal qualities of a teacher and highlights their impact on the educational process and the formation of students. The article substantiates the main competencies and personal qualities required of a modern teacher, their role in pedagogical activity. It also discusses the role of a teacher in society, his spiritual and educational mission, and his role in the formation of a harmonious generation.

Keywords: teacher, professional qualities, personal qualities, quality of education, pedagogical competence, methodology, intellectual approach.

O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar ta’lim tizimini takomillashtirish uchun uning samaradorligini oshirish va xalqaro andozalarga moslashtirishga qaratilgan. Bu jarayon albatta ta’lim tizimini sifatli amalga oshirish jarayonida zamonaviy o‘qituvchining kasbiy va shaxsiy mahoratiga, fazilatlariga bog‘liqdir.

„Biz maktab muammosiga birinchi darajali masala deb qarashni davom ettirishimiz lozim. Maktab faqatgina ta’lim beradigan maskan emas barchamiz uchun yuksak ma’naviyat beshigiga, farzandlarimizni bolalikdan boshlab kasbga o‘rgatuvchi dargohga aylanishi zarur ‘‘.[1]

Bu jarayon o‘qituvchini o‘z xalqining madaniy merosiga hurmat bilan qarashi uni yosh avlodga to‘g‘ri yetkazishga intilishidir. Bunday munosabat o‘quvchilarda milliy g‘urur, vatanparvarlik va o‘zligiga sadoqat tuyg‘ularini shakllantiradi.

Prezidentimiz ta’kidlaganidek „Yangi O‘zbekistonning poydevori aynan bilim, ta’lim va tarbiya bo‘lishi bejiz emas. Bugungi globallashuv va texnologiyalar zamonida har bir jamiyatning taraqqiyoti, avvalo uning aql - zakovati, ilmli va tarbiyali avlodiga bog‘liq. Qaysi davlatda ta’limga ustuvor e’tibor berilsa u yerda ijtimoy-iqtisodiy rivojlanish, ma’naviy yuksalish va barqarorlik muqarrar bo‘ladi’’. Shaxsan men ham bu fikrlarga qo‘shilaman. Zero har qanday taraqqiyotning asosi - bu ilm. Ilmsiz jamiyat - ildizsiz daraxtga o‘xshaydi, tarbiya esa bu daraxtning

mevasidir. Shu bois biz yangi jamiyatni bunyod etishda eng avvalo insonni tarbiyalash, uni bilim bilan qurollantirishni birinchi o‘ringa qo‘yishimiz kerak.

„Bugungi kunda O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davri poydevorini yaratayapmiz. Bunda bizning ko‘makchilarimiz miz ustoz va murabbiylar, ilmiy va ijodkor ziyolilardir ‘‘.[2]

Ta’lim tizimi har bir jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini belgilovchi muhim soha hisoblanadi. Bu tizimning muvaffaqqiyatli faoliyat yuritishida o‘qituvchilik o‘rni beqiyosdir. Chunki aynan pedagog shahsi, uning bilim saviyasi, didaktik va axloqiy yondashuvi o‘quvchilarning intellektual va ma`naviy shakllanishiga bevosita tasir ko‘rsatadi. Har qanday rivojlangan jamiyatda o‘qituvchi bilim manbai, yetakchi tarbiyachi va jamiyatning intellektual tayanchi hisoblanadi. O‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi balki yosh avlodning dunyoqarashi, axloqiy qarashlari va hayotga bo‘lgan munosabatini shakllantiruvchi shaxsdir. Uning kasbiy mahorati va shahsiy fazilatlari nafaqat o‘quvchilarning ta’lim olishlarini, balki ularning tarbiyasi va kelajakdagi muvaffaqqiyatini ham belgilaydi. Shuning uchun zamonaviy o‘qitivchidan yuqori darajadagi mas’uliyat, doimiy rivojlanish istagi, o‘zini o‘zi tahlil qilish va insoniy fazilatlar talab etadi.

Bugungi kunda pedagog sohasiga qo‘yilayotgan talablar keskin o‘zgarib bormoqda. Ular nafaqat kasbiy bilim, balki ijtimoiy faollik, psixologik barqarorlik, kommunikativlik va axloqiy fazilatlarni ham o‘z ichiga oladi.

O‘qituvchining kasbiy fazilatlar tushunchasi kasbiy tayyorgarligi va ish tajribasi jarayonida egallangan ko‘plab muhim tarkibiy qismlarni o‘z ichiga oladi. U o‘qitivchilik faoliyatining samaradorligi va muvaffaqqiyatiga tasir qiladi va kasbiy mukammallikka asos bo‘ladi. Bugungi kunda ta’lim jarayoniga bo‘lgan talablar ortib bormoqda.

O‘qituvchi o‘z kasbini mukammal bilishi, unda DTS (davlat ta’lim standarti) lariga mos bilim bo‘lishi kerak, chunki bu standartlar o‘quvchilarga beriladigan bilim, ko‘nikma va kompetensiyalar darajasini belgilaydi. O‘qituvchi aynan shu mezonlar asosida dars olib borishi, ta’lim sifatini ta’minlashi va o‘quvchilarning zamonaviy talablar darajasida bilim olishga xizmat qilishi kerak. Standartlarga mos bilim esa o‘qituvchining malakasi va kasbiy yondashuvini belgilovchi asosiy mezondir.

Professional bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishi kerak - bu o‘qituvchining o‘z fanini chuqur bilishi uni o‘rgatish metodikasini mukammal egallash hamda sinfda samarali dars olib borish qobiliyatidir. Bu bilim va ko‘nikma o‘qituvchining kasbiy mahoratini ko‘rsatadi va ta’lim sifatini oshirishda muhim ro‘l o‘ynaydi.

O‘qituvchi o‘z bilimini o‘quvchilarga tushunarli, qiziqarli va samarali tarzda yetkazish uchun didaktik mahoratga ega bo‘lishi kerak, darsni to‘g‘ri rejalashtirish, darsga mos metodlardan foydalanish, mavzuni tushunarli, aniq tarzda tushuntirish, o‘quvchilarni jalb qilish kabi kasbiy sifatlar o‘qituvchida bo‘lishi lozim. Didaktik mahoratga ega o‘qituvchi har bir darsni samarali tashkil etadi, o‘quvchilarning faolligini oshiradi va ularning bilim olish jarayonini osonlashtiradi. Bu mahorat ta’lim jarayonining asosiy omillaridan biridir.

O‘qituvchi ta’lim tarbiya jarayonini puxta tashkil etish, o‘quvchilarga individual yondashish, ularning psixologik holatini his qilish va muloqotni samarali

olib borish uchun pedagogik mahoratga ega bo‘lishi lozim. Bunda faqat bilim berish emas, balki o‘quvchining shahsini shakllantirish, uni rag‘batlantirish, darsga qiziqtirish va muhitni ijobiy tarzda boshqarish san’atidir. Pedagogik mahoratga ega ustoz har bir o‘quvchini tushuna oladi, unga to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatadi va tarbiya jarayonida yuqori natijaga erishadi.

O‘qituvchi tashkiliy qobiliyatga ham ega bo‘lishi lozim. Bu o‘qituvchini ta’lim jarayonini tartibli, izchil va samarali tashkil eta olish qobiliyatidir. Bu qobiliyat orqali u darsni to‘g‘ri rejalaydi va to‘g‘ri taqsimlaydi, o‘quvchi faoliyatini boshqaradi, hamda sinfda tartib - intizomni taminlaydi. O‘qituvchi ta’limdagi , darsdagi kamchilikni bartaraf etishi va har qanday muammoni chuqur tahlil qilishi, har bir muammoning sababini va oqibatini aniqlashi va asosli xulosa chiqarish uchun analitik fikrlashi lozim. Analitik fikrlash o‘quvchiga doimiy tahlil takomillashtirish va yangicha yondashuvi orqali ta’lim sifatini oshirishga yordam beradi.

Hozirgi raqamli texnologiya asrida har bir zamonaviy pedagog darsni innovatsion yondashuv asosida olib borishi, axborot kommunikativ texnologiyalardan foydalanishi ya’ni ta’lim jarayoniga zamonaviy texnologiyalar, ilg‘or metod va kreativ g‘oyalarni joriy etish orqali dars samaradorligini oshirishga intilishi lozim va zarur. Bu esa ta’lim jarayonini yanada qiziqarli, mazmunli va zamon talabi darajasida bo‘lishini ta’minlaydi.

O‘qituvchi umumiy maqsadiga erishish uchun o‘zaro tushunish, fikr almashish va qo‘llab - quvvatlash muhitini yaratish uchun muloqot ko‘nikmalariga va jamoaviy ishlash qobiliyatiga ega bo‘lishi, ya’ni o‘quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali hamkorlikda ishlay olishi lozim. Shuningdek bu qobiliyat o‘quvchida ham o‘zaro hurmat, birdamlik va hamkorlik ruhini shakllantirishda muhim ro‘l o‘ynaydi.

O‘qituvchida natijalarga yo‘naltirilganlik qobiliyati bo‘lishi lozim. Bu o‘qituvchining har bir faoliyatini aniq maqsad va kutilmagan natijalarga erishishga qaratilgan bo‘ladi. Bunday yondashuvda o‘qituvchi nafaqat dars o‘tadi balki o‘quvchini bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratadi. U darsdan kutilayotgan natijalarni oldindan belgilaydi, o‘quvchilarning rivojlanishini doimiy nazorat qiladi va kerak bo‘lsa o‘z metodikasini qayta ko‘rib chiqadi.

Pedagog fanning asoslarini amaliyot bilan uyg‘unlashtira olishi - bu o‘qituvchining nazariy bilimlarini real hayotda va o‘quv jarayonida qo‘llay olish qobiliyatidir. O‘qituvchi nazariy tushunchalarni o‘quvchilarga faqat nazariy jihatdan emas balki amaliy misollar, tajribalar, ish faoliyati orqali ham yetkaza olishi lozim.

O‘qituvchining nutq madaniyatiga ega bo‘lishi, so‘zlaganda aniq va tushunarli ifodalash, madaniyat va hurmat bilan gapirish qobiliyati ham uning asosiy kasbiy faoliyatlaridan biridir.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki kasbiy kompetensiyalarga ega bo‘lgan o‘qituvchilar dars jarayonini yuqori darajada tashkil etishadi va o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatgichlari ancha yuqori bo‘ladi. [3]

O‘qituvchilarning shahsiy fazilatlari o‘qitish va tarbiya jarayonida asosiy o‘rin tutadi. O‘qituvchining har bir qadami va har bir so‘zi o‘quvchilarga tasir qiladi. Shuning uchun ishtiyoq bilan o‘z kasbini sevishi juda muhimdir.

Uning shahsiy sifatlari ham kasbiy faoliyati kabi muhim va zarurdir. Har bir ishda halol bo‘lish - bu ta’lim jarayonida va hayotda doimo to‘g‘ri, adolatli va shaffof bo‘lishdir. Halollik o‘qituvchining nafaqat o‘z faoliyatida balki o‘quvchilarga o‘rnak bo‘lishida ham katta ahamiyatga ega. Har bir ishda sabr toqatli bo‘lish o‘qituvchining o‘quvchilar bilan ishlashda, ularning qiyinchiliklariga, kamchiliklariga sabrli va mehribon bo‘lishidir. Bunday o‘qituvchilar stress va noqulay vaziyatlaga shoshilmasdan muloyimlik bilan yondoshadi, o‘quvchilarga tushuncha berishga, ularning xatolaridan saboq olishiga yordam beradi.

Har bir ishda bag‘rikenglik, mehribonlik va samimiylik o‘quvchilarda ishonchni uyg‘otadi, o‘quvchilarning o‘zini erkin his qilishlariga yordam beradi va o‘qituvchining o‘z o‘quvchilari bilan mustahkam ijobiy munosabat o‘rnatishga xizmat qiladi. O‘z kasbiga, o‘quvchilarning kelajagiga befarq bo‘lmagan o‘qituvchi o‘z ishiga mas’uliyat bilan yondoshadi. Bu bilan u o‘quvchilarni ham masuliyatli bo‘lishga undaydi.

O‘qitivchilarda empatiya ya’ni o‘quvchilarning his tuyg‘ularini, holatini tushunish, ularning o‘rniga o‘zini qo‘yib ko‘ra olish va shu bilan birga ularning muammolarini tushunish, ularga e’tibor ko‘rsatish va g‘amho‘rlik qilish juda muhim sanaladi.

O‘qituvchi har bir o‘quvchining salohiyatiga ishonadi, ularni rag‘batlantiradi va xatolardan qo‘rqmaslikka undab, ularni muvaffaqqiyat sari yetaklaydi. Bu esa o‘quvchi uchun birinchi darajali motivatsiyalardan biri hisoblanadi. Chunki o‘quvchi yon-atrofdagilardan, ota-onasidan va ayniqsa o‘zining sevimli ustozidan maqtov eshitsa va uni qo‘llab quvvatlaganini ko‘rsa o‘zini qadrli, e’tiborga loyiq his etadi va o‘qishga bo‘lgan salohiyati yanada ortadi

Psixologlarning fikriga ko‘ra o‘qituvchining mehribon, tushunadigan, ochiq shaxs bo‘lishi o‘quvchilarda ishonch hissini uyg‘otadi bu esa ta’lim jarayonining ijobiy kechishiga olib keladi.[4]

„Sizlar dunyodagi eng bebaho boylik va boqiy merosni yaratish, uni xalqimizga, unib o‘sib kelayotgan yosh avlodimizga bezavol yetkazish yo‘lida chinakam fidoyilik ko‘rsatib mehnat qilayotgan ulug‘ insonlarsiz’’[5] - deydi muhtaram prezidentimiz.

Darhaqiqat o‘qituvchi shunchaki dars beruvchi emas balki taaqqiyot uchun xizmat qiluvchi eng muhim insonlardan biridir, uning kasbiy malakasi va shahsiy fazilatlari qancha yuksak bo‘lsa ta’lim sifati, yosh avlodning kelajakka bo‘lgan ishonchi va yurt istiqboli ham shunchalik mustahkam bo‘ladi.

Zamonaviy o‘qituvchi - bu faqatgina ta’lim beruvchi emas balki tarbiyachi, psixolog, kommunikator va ijtimoiy namuna bo‘la oluvchi shahsdir. Uning kasbiy malakasi va shahsiy fazilatlari uyg‘un holda namoyon bo‘lsa, bu holat o‘quvchilarning bilim olishga, mustaqil fikrlashga va jamiyatga foydali shahs bo‘lib shakllanishiga kuchli tasir ko‘rsatadi. Shu bois pedagog kadrlar tayyorlashda nafaqat nazariy bilim balki kasbiy etika, axloqiy tarbiyani ham birdek muhim deb hisoblash lozim.

Foydalanilgan abiyotlar:

1. Qodirov A „ Zamonaviy o‘qituvchi kompetensiyalari ``- Toshkent,2022.
2. Shodmonov N „Pedagogik mahorat asoslari`` - Samarqand, 2021.

3. To‘xtasinova D ,,Pedagogik psixologiya`` - Andijon, 2023.

O‘RTA SINFLARDA TARBIYA FANINING O‘QITISH METODIKASI

Safarova F.I.,
GDPI Pedagogika yo‘nalishi 6-24-guruh talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada o‘rta sinflarda tarbiya fanini o‘qitish jarayonining metodikasi yoritilgan.Bu maqolada siz o‘quvchilarga qanday qilib tarbiya fanining tasir etganligi haqida bir qancha ma’lumotlar va kuzatishlar bilan tanishib chiqasiz. Ularning psixologik o‘zgarishlari va holati ham yoritilgan.Ularga samarali metodlar aytib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: tarbiya fanini o‘qitish, O‘rta sinf o‘quvchilari, Psixologik xususiyatlar, Interaktiv metodlar, Innovatsion texnologiyalar, Milliy qadriyatlar, Ijtimoiy mas’uliyat.

Abstract: this article discusses the methodology of teaching the subject of education in middle schools. In this article, you will become familiar with various insights and observations on how the subject of education has influenced students. Their psychological changes and states are also addressed. Effective methods are mentioned as well.

Key words: teaching upbringing, Middle school students, Psychological characteristics, Interactive methods, Innovative technologies, National values, Social responsibility

Kirish:

Bugungi kunda ta’lim jarayonida nafaqat bilim berish, balki o‘quvchilarning axloqiy, ma’naviy va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlash dolzarb masalalardan biridir. Tarbiya fani orqali yosh avlodni ma’naviy jihatdan shakllantirish, ularda umuminsoniy va milliy qadriyatlarni singdirish, ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirish imkoniyatlari mavjud. O‘rta sinf o‘quvchilari tarbiya fanini o‘rganish jarayonida o‘z shaxsiy qiziqishlarini rivojlantiradilar, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantiradilar va jamiyat bilan o‘zaro munosabatlarini mustahkamlaydilar. Ushbu maqolada o‘rta sinflarda tarbiya fanini o‘qitishning asosiy metodlari, vositalari va innovatsion yondashuvlar haqida batafsil so‘z yuritiladi. O‘rta yoshda ruhiy jihatdan qanday o‘zgarishlar sodir bo‘lishini va bu vaqtda o‘qituvchidan etiyotkorlik bilan yondashish talab qilinadi. Ulardagi biologik va psixologik o‘zgarishlar balog‘ot vaqtda qanday fe’l atvorga ega bo‘lshiniyam belgilab beradi.

O‘rta sinf o‘quvchilarining psixologik xususiyatlari O‘rta sinf o‘quvchilari 10-14 yosh oralig‘idagi bolalarni o‘z ichiga oladi. Bu davrda ularning psixologik rivojlanish xususiyatlarini inobatga olish muhim.Chunki aynan shu vaqtda bola katta hayotga qadam tashayotgan bo‘ladi va bolalik davridan yetuklik davriga o‘tish o‘quvchining kelajakda qanday fe’l-atvorga ega bo‘lshiga sabab bo‘ladi. Axloqiy qadriyatlarning rivojlanishi: Bolalar ta’lim-tarbiyaga oid tushunchalarni qabul qilib, o‘z xatti-harakatlarini nazorat qilishni o‘rganadilar.Bu ijtimoiy hayotda o‘z o‘rnini topish uchun katta ahamyatga ega bo‘lgan jarayon hisoblanadi. Jamiyatga moslashuv: Bolalar jamiyatdagi turli munosabatlarni tahlil qilib, ularga moslashish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.Psixologik xususiyatlarni hisobga olgan holda tarbiya fanini o‘qitish o‘quvchilarning rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, o‘qituvchilar bolalar uchun qiziqarli, tushunarli va interaktiv darslarni tashkil etish orqali ularning faolligini oshirishi mumkin. Tarbiya fanini o‘qitish metodlari o‘rta sinflarda tarbiya fanini o‘qitishda quyidagi metodlardan foydalanish samarali hisoblanadi: Interaktiv metodlar: Munozaralar o‘quvchilarga o‘z fikrlarini ifodalash imkonini beradi. Masalan, "Milliy qadriyatlarning yoshlar tarbiyasidagi roli"

mavzusida munozara tashkil etish.Bunda tarbiya ta’limda qanday ahamyatga ega ekanligini anglab yetish kerakligi haqida mustaqil o‘rganishga yordam beradi. Muloqot usullari: Tengdoshlar bilan hamkorlikda ishlash orqali fikrlashni rivojlantirish.Bu usulda bolalar o‘zaro aynan tarbiya mavzusida o‘zaro fikr almashadi.Bir biriga bilmaganlarini o‘rgatadi.Muloqot orqali jamiyatda qanday o‘zini tutish mumkunligi o‘rganadi**.**"Aqliy hujum" usuli: Tarbiyaga oid masalalarda yangi g‘oyalarni ilgari surish ya’ni xar hil hayotiy ko‘p uchraydigan muomolarni o‘zaro fikr almashish orqali yechim toppish. O‘quvchini muammoga moslashish va qanday hal etish kerakligi borasida bilimini oshiradi.

Amaliy metodlar: Hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish: O‘quvchilar real hayotda duch keladigan muammolarni yechishga urinadilar. Masalan, ekologik mas’uliyat haqida vaziyatli tahlillar o‘tkazish.Hozirgi kunga kelib bu global muomoga aylanib bormoqda.Yo‘llarda,aholi dam oladigan maskanlarda ko‘pgina bunday muammoga duch kelamiz. Aynan shu muommoga o‘quvchilar bilan birgalikda yechim izlash. Rolli o‘yinlar:

Oiladagi o‘rniga qarab muammoli vaziyatlar berish va bunday hollarda o‘zini qanday tutish kerakligini sahnaviy ko‘rinish orqali ko‘rsatib berish. Innovatsion metodlar: Texnologiyalarni qo‘llash: Multimedia vositalari orqali mavzuni chuqurroq tushuntirish.Xar hil voqealarni oqibatlarini ko‘rsatish va ularni shaxsiy fikrini olish orqali fikirlashini shakillantiradi. Tarbiya fanida foydalaniladigan vositalar Tarbiya darslarini boyitish uchun quyidagi vositalardan foydalanish mumkin: Audio va video materiallar: Ma’naviyatga oid filmlar, multfilmlar va musiqiy asarlarni qo‘yish orqali o‘quvchilrdan shaxsiy fikrini bilish va uni yanada boyitish.Milliy qadryatlarimiz tarbiyada qanchalik muhimligini ularga anglatish. Ma’naviy adabiyotlar: O‘quvchilarga milliy yozuvchilar va shoirlarning asarlarini o‘qishi orqali oz fikrlashini yanada boyitadi va tarbiyaviy holatini yanada yaxshilashga yordam beradi. Hayotiy misollar**:** Mashhur shaxslarning hikoyalarini keltirish orqali o‘quvchilarni ilhomlantirish.Ularning hayotida yuz bergan turli xil qiyinchiliklar matonati o‘quvchilarda yangicha qarash shakillanadi.

Xulosalar va tavsiyalar. O‘rta sinflarda tarbiya fanini samarali o‘qitish o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi. O‘qituvchilarning malakasini oshirish**.** Maxsus seminar va treninglarni tashkil etish.O‘quvchilarga ham yanada tarbiyani yaxshi o‘tkazishga yordam beradi.Turlicha bilmlar orqali o‘qtuvchi o‘quvchilarga turli usula yetkazib bera olishga yordam beradi**.** Innovatsion metodlarni joriy qilish: Oila va maktab hamkorligini kuchaytirish: O‘qituvchi bolani psixologik o‘zgarish davrida ota-ona bilan birgalikda kelishib tarbiyaviy jihatiga e’tibor berishi zarur.Bu bolani ruhiy holati qiyinchiliksiz shakillanishiga yordam qiladi. Tarbiya fanining o‘qitish metodikasini takomillashtirish orqali yosh avlodning ijtimoiy va ma’naviy rivojlanishiga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Anderson, R. (2020). Innovative Methods in Teaching Ethics and Values. Routledge Publishing.
2. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.

3-SHO‘BA. PEDAGOGIK MAHORAT VA TARBIYA PEDAGOGIKASINI RIVOJLVNTIRISHDA ILG‘OR XORIJ TAJRIBALARIDAN FOYDALANISH

PEDAGOGIK MAHORAT VA TARBIYA PEDAGOGIKASINI RIVOJLVNTIRISHDA FINLYANDIYA TA’LIM TIZIMI TAJRIBALARIDAN FOYDALANISH

Muslimov N.A., Nizomiy nomidagi TDPU huzuridagi pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularni malakasini oshirish tarmoq markazi rahbari pedagogika fanlari doktori (DsC), professor

Anotatsiya.Mazkur maqolada Finlyandiyada o‘qituvchilarni tayyorlash va malakasini oshirish, o‘quvchilarga individual yondashuvni ta'minlash, shuningdek, ta'lim jarayonida ijtimoiy va madaniy qadriyatlarni inobatga olish kabi muhim jihatlar tahlil qilinadi.

Kalit sO‘zlar: Pedagogik mahorat, tarbiya pedagogikasi, Finlyandiya ta'lim tizimi, o‘qituvchilarni tayyorlash, ta'lim islohotlari, innovatsiя, metod, o‘quvchi, qadriyatlar, ta'lim jarayoni, xalqaro tajribalar, ta'lim modernizatsiyasi.

Аннотация. В статье анализируются важные аспекты подготовки и повышения квалификации учителей в Финляндии, такие как обеспечение индивидуального подхода к учащимся, а также учет социальных и культурных ценностей в образовательном процессе.

Ключевые слова: педагогические навыки, педагогика образования, финская система образования, подготовка учителей, образовательные реформы, инновации, метод, ученик, ценности, образовательный процесс, международный опыт, модернизация образования.

Abstract. This article analyzes important aspects of teacher training and professional development in Finland, ensuring an individual approach to students, as well as taking into account social and cultural values in the educational process

Keywords: Pedagogical skills, educational pedagogy, Finnish education system, teacher training, educational reforms, innovation, method, student, values, educational process, international experiences, educational modernization.

Hozirgi kunda ta’lim tizimi, ayniqsa, pedagogik mahorat va tarbiya pedagogikasining rivojlanishi nafaqat xalqaro miqyosda, balki O‘zbekistonda ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Pedagogik mahoratning yuqori darajaga kO‘tarilishi O‘qituvchilarning malakasini oshirish, ta’limning sifatini yaxshilash, yoshlarni zamonaviy talablar asosida tarbiyalash jarayonida beqiyos rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, tarbiya pedagogikasi yosh avlodni insonparvarlik, milliy qadriyatlar va zamonaviy hayotga mos ravishda tarbiyalashda alohida o‘rin tutadi.

O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimida olib borilayotgan islohotlar mamlakatni global ta'lim maydonida raqobatbardosh qilish, yoshlarni har tomonlama rivojlantirishga yo‘naltirilgan. Pedagogik mahoratni rivojlantirishda dunyoning turli mamlakatlarida turli tizimlar va metodikalar samarali qo‘llanilmoqda. Yevropa va Shimoliy Amerika davlatlarida O‘qituvchilarni tayyorlash va malakasini oshirishga katta e’tibor qaratiladi. Masalan, Finlyandiya o‘qituvchilari nafaqat pedagogik bilimlarga, balki pedagogik mahoratni rivojlantirishga ham alohida ahamiyat beriladi. Finlyandiya modelida O‘qituvchilarni tayyorlashda amaliyotni nazariyadan ustun

qo‘yish, o‘qituvchilarni mustaqil fikrlashga rag‘batlantirish va ularni zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalana olishga o‘rgatish asosiy o‘rin tutadi.

Bugungi kunda ta'lim tizimining samaradorligi nafaqat O‘quvchilarning bilim darajasi, balki ularning shaxsiy, ijtimoiy va emotsional rivojlanishi bilan ham bog'liq. Har bir jamiyat O‘z ta'lim tizimida mustahkam va barqaror asoslar yaratishga intiladi, chunki ta'lim – kelajakni quruvchi eng muhim omil hisoblanadi. Shu sababli, ta'lim tizimini rivojlantirishda dunyo bo‘ylab muvaffaqiyatli tajribalarga tayanish zarurati kuchaymoqda. Finlandiya ta'lim tizimi – o‘zining innovatsion, samarali va talaba markazli yondashuvi bilan dunyoda eng yuqori baholangan tizimlardan biridir.

Finlandiya o‘zining pedagogik va tarbiyaviy yondashuvlari bilan ajralib turadi. Bu mamlakatda ta'lim jarayoni nafaqat bilim olishni, balki shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishni ta'minlashga ham qaratilgan. Finlandiya ta'lim tizimida o‘qituvchilarning malakasi, talabalarga individual yondashish, ijtimoiy va emotsional tarbiya, hamda jamoaviy ishlash kabi asosiy tamoyillar ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu tajribalardan foydalanish, nafaqat o‘quvchilarning bilimini oshirish, balki ularning shaxsiy rivojlanishi va jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga ham yordam beradi.

Finlandiya ta'lim tizimining asosiy tamoyillari – individual yondashuv, o‘qituvchilarning yuqori malakasi, o‘quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishi, shuningdek, ta'lim jarayonida o‘zaro hamkorlik va kreativ yondashuvlar qo‘llaniladi. O‘zbekiston ta'lim tizimi ham rivojlanish yo‘lida bo‘lib, bu tizimda innovatsion pedagogik yondashuvlarni joriy etish juda muhimdir. Shuning uchun Finlandiya ta'lim tajribalaridan foydalanish, pedagogik mahorat va tarbiya pedagogikasini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega.Quyida Finlandiya ta'lim tizimidan o‘rganish mumkin bo‘lgan ba'zi asosiy jihatlar keltirib O‘tamiz:

1. **O‘qituvchilarning malakasi va tayyorgarligi**

Finlandiyada o‘qituvchilar o‘z kasbiga katta e'tibor berishadi. O‘qituvchilikka kirish uchun pedagogika universitetlarida malakali ta'lim olish zarur. O‘qituvchilarga yuqori darajadagi bilim va amaliy tajriba beriladi, bu esa ularning ishga bo‘lgan ishtiyoqini va samaradorligini oshiradi. O‘qituvchilarning doimiy ravishda o‘z bilimlarini yangilab borishlari ham muhim hisoblanadi.

2. **Talaba markazli yondashuv**

Finlandiyada ta'lim tizimi talaba markazida bo‘lib, har bir talabaning individual ehtiyojlari va qobiliyatlariga mos keladi. Bu yondashuv pedagogikani rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi, chunki O‘quvchilarga O‘zlariga qulay bo‘lgan tarzda o‘rganish imkoniyati yaratiladi.

3. **Ijtimoiy va emotsional tarbiya**

Finlandiya ta'lim tizimida ijtimoiy va emotsional tarbiya katta ahamiyatga ega. O‘qituvchilar nafaqat bilim berishadi, balki talabalarning shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashadi. Bu, o‘z navbatida, pedagogikaning insonparvarlik tamoyillariga asoslangan rivojlanishiga yordam beradi. Muh

4. **Muvaffaqiyatli jamoaviy ishlash**

Finlandiya ta'lim tizimi o‘qituvchilar va boshqa ta'lim muassasalari xodimlari O‘rtasida kuchli hamkorlikni targ'ib qiladi. O‘qituvchilar o‘zaro maslahatlashib,

talabalar bilan samarali ishlash uchun strategiyalarni ishlab chiqishadi. Bu yondashuv ta'lim jarayonining sifatini oshirishga yordam beradi.

5. **Ko‘p darajali baholash tizimi**

Finlandiyada o‘quvchilarni baholash tizimi faqatgina testlar va imtihonlarga asoslanmaydi. O‘quvchilarning bilimini baholashda kreativ yondashuvlar, loyihalar, guruh ishlari va o‘z-o‘zini baholash metodlari qo‘llaniladi. Bu pedagogika jarayonida o‘quvchilarning o‘zini o‘zi baholash va o‘zini anglashga yordam beradi. Ta’limdagi muhim jihati:

An’anaviy baholash tizimidan farqli O‘laroq, kreativ va kO‘p tomonlama baholash usullari.

O‘quvchilarning o‘z fikrini bildirishga imkoniyat yaratish.

6. **Barqarorlik va uzoq muddatli natijalar**

Finlandiya ta’lim tizimi qisqa muddatli yutuqlarga emas, balki uzoq muddatli va barqaror rivojlanishga qaratilgan. Ta’limni rivojlantirishda o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishi, ularning ijtimoiy va emosional farovonligi hamda bilim olish jarayonining davomiyligi muhim hisoblanadi.Ta'limdagi muhim jihati:

O‘quvchilarni uzoq muddatli muvaffaqiyatlarga tayyorlash.

Ta’limni tizimli va barqaror ravishda rivojlantirish.

Finlandiya ta’lim tizimi nafaqat yuqori akademik natijalarga erishishni, balki shaxsiy, ijtimoiy va emosional rivojlanishni ham ta'minlashga intiladi. Pedagogika va tarbiya sohasida Finlandiya tajribalaridan foydalanish, o‘qituvchilarning malakasini oshirish, talabalarning individual ehtiyojlariga e'tibor qaratish, hamkorlikni rag'batlantirish va innovatsion baholash tizimlarini joriy etish orqali ta'lim tizimini samarali rivojlantirish mumkin.

Finlandiya ta’lim tizimi pedagogik mahorat va tarbiya pedagogikasini rivojlantirishda o‘zining ilg'or yondashuvlari bilan katta o‘rnak bo‘la oladi. O‘zbekiston ta'lim tizimida Finlandiya tajribalarini qo‘llash orqali o‘qituvchilarning malakasini oshirish, talabalarga individual yondashuvni tatbiq etish, ijtimoiy va emotsional rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash, baholash tizimini kengaytirish va jamoaviy ishlashni rag'batlantirish mumkin. Bu o‘zgarishlar o‘quvchilarning sifatli ta'lim olishlari va kelajakda muvaffaqiyatli shaxslar bo‘lib shakllanishlariga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2020). O‘zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini rivojlantirishga doir davlat siyosati va islohotlar.
2. Kerr, D. (2011). Finland's Education System: What Can We Learn? Journal of Education, 30(4), 12-20.
3. Sahlberg, P. (2011). Finnish Lessons: What Can the World Learn from Educational Change in
4. Darling-Hammond, L. (2017). The Flat World and Education: How America’s Commitment to
5. Pasi Sahlberg (2015). The Global Education Race: Taking the Measure of PISA and
6. Kelley, P., & Tang, S. (2017). Education for the 21st Century: Implications for Pedagogy.

ПРЕПОДАВАНИЕ КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Э.В. Гафиятова, КФУ (г. Казань)
email: rg-777@yandex.ru
М.С.ЗагребельнаяКФУ (г. Казань)
mega.zagrebelnaya.m@mail.ru

Аннотация. Данная статья посвящена процессу интеграции современных технологий в преподавание китайского языка. Стремительное развитие технологий произвело революцию в языковом образовании, предоставив новые инструменты и ресурсы, активно внедряемые в процесс образования. Инновационные подходы в обучении, основанные на современных технологиях, способствуют созданию более гибкой и интерактивной образовательной среды, формируя уверенных и компетентных специалистов в области китайского языка.

Ключевые слова: методика преподавания, китайский язык, мотивация изучения ИЯ, современные технологии в образовании

В последние годы наблюдается заметный рост интереса к интеграции технологий в преподавании иностранных языков. Расширяются такие области исследований, как компьютерное обучение языкам и обучение языкам с использованием технологий (Леви, 1997; Шапель, 1994, 2007, 2009; Салаберри, 1999; Варшауэр, 2004). Преподавание языка эволюционирует от традиционной модели, в центре которой находился учитель, к более новой, ориентированной на ученика, делая упор на активное и совместное участие обучающихся (Фирмин и Джени, 2013). Эта трансформация обусловлена признанием потенциала технологий для повышения эффективности преподавания и улучшения результатов обучения. Появление AI, интерактивных досок, образовательных платформ определенно внесло свои коррективы в процесс образования и преподавания иностранных языков, в частности. Следовательно, интеграция технологий в языковое образование стала одной из самых быстрорастущих областей исследований в эпоху цифровизации.

Постепенно технологии стали полностью интегрированы в процесс преподавания, изучения и исследования, становящиеся нормативным аспектом (Бакс, 2003, 2011). Изучение неотъемлемых технологических компонентов стало важной частью общей цифровой грамотности или мультиграмотности в языковом образовании (Чун, 2016). Стремительное развитие технологий произвело революцию в языковом образовании, предоставив новые инструменты и ресурсы. В процессе изучения и преподавания китайского языка, как и других языков, технологии предоставляют новые ресурсы и инструменты, которые помогают учащимся более эффективно усваивать информацию, а педагогам – создавать современный, красивый и главное – полезный материал гораздо быстрее, чем раньше и интегрировать его в офлайн обучение. Таким образом, изучение технологических компонентов стало важной частью общей цифровой грамотности или мультиграмотности в языковом образовании.

Основные технологии, которые уже активно внедряются в преподавание китайского языка, включают в себя:

Онлайн-платформы для обучения: такие как Wordwall, Coursera, Quizlet и iTalki предоставляют доступ к курсам и упражнениям различных типов (заполнение пропусков нужными словами, распределение слов в правильном порядке для отработки навыка составления предложений, поиск ошибок, а также различные квизы, Speening Wheels и викторины, особенно актуальные для групповых занятий), которые помогают учащимся осваивать новый материал и закреплять пройденный в оптимальном для каждого темпе, улучшая скорость и точность выполнения заданий. Кроме того, преподаватели могут активно включать упражнения на данных платформах в образовательный процесс, повышая тем самым интерес обучающегося к урокам и эффективность усвояемости материала. Подобные платформы значительно экономят время на подготовку к занятиям, позволяя создавать упражнения для отработки различных навыков (повторение, отработка только что изученного материала, подготовка к языковому экзамену HSK, мозговой штурм, работа в командах);

Мультимедиа: видеоматериалы китайских платформ bilibili, 好看视频, 优酷视频 и др. позволяют иметь доступ к видео и аудио материалам, которые, к сожалению, отсутствуют в русском информационном пространстве (фильмы, мультфильмы, музыкальные клипы, культурные и образовательные программы, новости, подкасты, аудиокниги) и использовать их в образовательных целях (развитие навыков аудирования, погружение в естественную языковую ситуацию, расширение словарного запаса, погружение в культурный контекст); прослушивание подкастов на иностранном языке, которые предлагают такие APP как знаменитый Ximalaya, становятся все более популярными методами, направленными на улучшение восприятия информации на слух и расширение словарного запаса, в чем так нуждаются обучающиеся, достигнувшие уровня HSK5-6;

Облачные технологии и интерактивные доски: с помощью инструментов (Google Classroom, Miro, boardmix) педагоги могут управлять своим курсом, накапливать материалы и предоставлять к ним доступ, взаимодействуя с обучающимися удаленно.

Пандемия COVID-19 ещё больше ускорила внедрение онлайн-технологий, расширив возможности обучения за пределами реальных аудиторий с помощью онлайн- и гибридных моделей, что привело к технологической революции и подчеркнуло ключевую роль технологий в формировании будущего образования (Ходжес и др., 2020; Шляйхер, 2020; ЮНЕСКО, 2021). Многие учреждения были вынуждены перейти на онлайн-форматы, что расширило возможности обучения за пределами аудиторий. Эти изменения подчеркнули важность технологий в образовательных процессах, создавая условия для внедрения новых методик и подходов в обучении языку. С переходом на дистанционное обучение стало очевидным, что технология может служить не только средством для передачи знаний, но и инструментом, который помогает поддерживать мотивацию и вовлеченность учащихся. Платформы для видеоконференций, такие как Zoom, Voov и Google meet,

способствовали созданию интерактивных классов, где студенты могли активно участвовать в обсуждениях и решать учебные задачи в реальном времени.

Интеграция технологий в преподавание китайского языка продолжает открывать новые горизонты для педагогов. Новые подходы к образованию способствуют развитию критического мышления и повышения уровня межкультурной компетенции. Важными аспектами таких подходов являются:

Персонализированное обучение: современные технологии предлагают педагогам возможность адаптировать учебный процесс к индивидуальным потребностям учащихся, предоставляя им ресурсы и задания в зависимости от их уровня, образовательных целей и интересов.

Коллаборации: технологии становятся платформой для совместной работы не только учащихся, но и педагогов, что создает пространство для обмена знаниями и опытом, создания новых учебных материалов, взаимодействия аудиториями.

Аналитика и обратная связь: современные платформы позволяют отслеживать прогресс учащихся, предоставляя педагогам необходимую информацию для дальнейшей корректировки учебного процесса, помощи обучающимся в решении учебных проблем, сравнения новых учебных результатов с прошлыми.

Таким образом, интеграция технологий в преподавание китайского языка представляет собой значительный шаг вперед в области образования. Современные реалии требуют от педагогов постоянного развития и «обновления» своих знаний и навыков, умения работать с новыми инструментами, а также готовности адаптироваться к новым методикам преподавания и внедрения технологий в процесс образования. Появление новых инструментов и платформ открывает новые возможности для развития и совершенствования учебного процесса. Инновационные подходы в обучении, основанные на современных технологиях, способствуют созданию более гибкой и интерактивной образовательной среды. Успешная реализация данных подходов не только улучшает качество преподавания, но и готовит студентов к вызовам XXI века, формируя уверенных и компетентных специалистов в области китайского языка.

Список использованной литературы:

1. Gao, Xiaoping. (2023). Technology-Enhanced International Chinese Education: An Overview. International Journal of Chinese Language Teaching. 4. 1-11. 10.46451/ijclt.20230301.
2. Warschauer, M. (2004). Technological change and the future of CALL. In S. Fotos & C. Brown (Eds.), New perspectives on CALL for second language classrooms (pp.15-25). Lawrence Erlbaum.
3. Firmin M.W., & Genesi D.J. (2013). History and implementation of classroom technology. ProcediaSocial and Behavioral Sciences, 93, 1603-1617. http://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.10.089

ADVANTAGES OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Kamilov J.K., GSPI professor,

Abstract: the following article is the brightest evidence of how to navigate the students to innovate inventions without any stoppage. The author tells the integration of science and education with culture by pointing out the process of continuous study.

Keywords: integration, education, innovative, lifelong, study, education, specialist, dialogue, attitude, meir, method, mentor, coach, approach, personal, opinion chain, educational, processactivity.

Аннотация: данная статья является ярким примером того, как побудить студентов к инновационным изобретениям без каких-либо остановок. Автор рассказывает об интеграции науки и образования с культурой, указывая на процесс непрерывного обучения.

Ключевые слова: интеграция, образование, инновационное, на протяжении всей жизни, учеба, просвещение, специалист, диалог, отношение, меир, метод, наставник, коуч, подход, личность, цепочка мнений, образовательный процесс, активность.

Independent work in the Republic of Independent work is also a special role in the educational process in the educational process in the educational process. Currently, one of the important requirements for the organization of modern education is to achieve high results in a short time without spending overwide and physical force. In the process of education, it requires the level of pedagogical skills and skills to the learning process, which is to deliver theoretical knowledge, to create skills and skills.

This requires the use of interactive methods today. Therefore, properly used interactive methods deepen the knowledge of objective reality and increase the scientific and theoretical level of the integrity and training. Success selected interactive methods to some extent know and So far, many publications have been published in line with interactive methods and issues of use. Nevertheless, it is known that there are many scientific-theoretical, methodological, methodological and practical problems where this issue is to be addressed. In developing new knowledge, the personal opinion method was performed in the development, analysis, comparison, and issue relevant conclusions in strengthening the knowledge gained.

Interactive methods, although it provides for some efficiency in education or educational goals, but each of them has different capabilities in the educational or training process.

Therefore, it is advisable for the topic under study in the selection of interactive methods, the issue of a problem or resolution. In addition, the effectiveness of interactive methods is the age of students student, PS Interactive methods mean methods that activate students and encourage independent thinking, become students in the center of the educational process. The use of these methods encourages the teacher to actively participate. The learner participates throughout the process.

The advantages of the approach to the student in the center are manifested in the following:

- study with higher learning efficiency;

- high motivation of the trainee;
- accounting of previously acquired knowledge;
- educational process in accordance with the goals and needs of the student Republic of Uzbekistan
- initiative and responsibility of the student;
- support;
- practical study;
- creating conditions for bilateral opinions.

The application of the Case Stage learning method in the study of various situations is a learning process aimed at organizing the study of ordinary situations in life or at requiring students to appropriately solve relevant problems based on artificially created situations. This method allows students to model their practical activities in diagnosing a life situation, expressing hypotheses, identifying problems, collecting additional information, clarifying hypotheses and solving problems and designing specific stages of their implementation. The use of cases dedicated to certain life situations connects the learning process with real life. When considering Case, trainees create a learning process. In this process, real situations arise when they exchange views. Analysis of trainees, The Blits method (Blits - quick, instant) is a method of teaching short, accurate, accurate and quick answers to asked questions. In educational institutions, questions on this method are asked mainly by teachers. Answers to the questions asked can be returned in a collective, group, pair or individual order. The form of response is determined by the type of classes, the complexity of the topic studied, the coverage of students.

The essence of the "problem situation" method is to create and solve problem situations during classes, which are based on didactic contradictions used in organizing and conducting classes.

The basic concepts of the problem situation method concept are "problem situation," "problem," "problem search," "problem solution," "contradictions," "methods." The initial stage of the "problem situation" method is to identify a problem situation in which a known or partially studied topic is determined.

begins the process of fully understanding bias, defining, analyzing, generalizing, inferring, and correctly expressing its underlying relationships. In this case, the problem becomes a problem to be solved. You can see from this dependency that every problem is a problem, but not all problems become a problem. In the process of using this method, directions that help find a solution to the problem are not indicated or limited.

This is characteristic of a problematic issue. If the problem contains any solution parameters, then this is a problematic issue, known or partially understood by the topic under study. Any problem task also covers a known problem and the corresponding problem situation.

However, as noted above, not all problems can be a problem. A person always solves problematic issues. If he has problems, he turns them into problematic issues.

At the same time, the expediency of using interactive methods, along with various modern, advanced pedagogical and information and communication technologies, depends on their positive features.

Literature used:

1. Asranov S. New pedagogical technologies and their capabilities. Organizational and scientific and methodological problems of modern pedagogical technologies. Collection of materials of the scientific and practical forum. T.: 2005, p. 41.

2. Kapranova E. A. Interactive learning: conceptual approaches//Bulletin. Polotsk State University. - 2012 - № 7

3. Ivanova O.V. Proektirovanie interaktiv vizualnoy sistema obucheniya injenernoy i komputernoy grafike//Actual issues of modern pedagogical science: materials of the III International. Correspondence

scientific and practical. conf., November 20, 2010/Research Institute of Pedagogy and Psychology;

editorial: M.V. Volkova [et al.]. - Cheboksary, 2010 - S. 136-142.

4 Mozhar E.N. Stimulation of educational and cognitive activity of high school students of interactive learning tools: diss. cand. ped. science: 13.00.02 .- Minsk, 2006 - 218 p.

PEDAGOGIK MAHORAT VA TARBIYA PEDAGOGIKASINI RIVOJLANTIRISHDA ILG‘OR XORIJ TAJRIBALARIDAN FOYDALANISH

Ergashev R. N., GDPI professori,
E-mail: ergashev@mail.ru
Ulug‘ova Ch. B.,GDPI magistranti
E-mail: charosulugov@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezisda o‘qituvchining pedagogik mahorati va tarbiya pedagogikasini rivojlantirishda ilg‘or xorijiy tajribalardan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilingan. Dunyoning yetakchi ta’lim tizimlari – Finlyandiya, Singapur, Yaponiya kabi davlatlar tajribasi asosida o‘qituvchilarning kasbiy pedagogik mahorati va intellektual salohiyatini oshirish, zamonaviy tarbiya yondashuvlarini milliy ta’lim tizimiga moslashtirish masalalari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar. pedagogik mahorat, tarbiya pedagogikasi, innovatsion pedagogik texnologiyalar, axborot texnologiyalari, individal yondashuv, махсус методик ёндашув, ijtimoiy va madaniy integratsiya, ta'lim va tarbiya tizimini modernizatsiya qilish, ta'lim va tarbiya integratsiyasi.

Аннотация. данные тезисы анализируют возможности использования иностранного опытов в развитие педагогического мастерства учителя и педагогике воспитания. Рассматривается повышения профессионально-педагогического мастерства и интеллектуального потенциала учителя на основе изучения ведущих образовательных систем мира – опыта таких государств как Финляндия, Сингапур, Япония, адаптации современных воспитательных подходов в систему национального воспитания.

Ключевые слова. педагогическое мастерство, педагогика воспитания, инновационные педагогические технологии, информационные технологии , индивидуальный подход, специальный методический подход, социальная и культурная интеграция, модернизация системы образования и воспитания, интеграция образования и воспитания.

Annotation. these theses analyze the possibilities of using foreign experience in the development of pedagogical skills of teachers and pedagogy of education. The article considers the improvement of professional and pedagogical skills and intellectual potential of teachers based on the study of the world's leading educational systems - the experience of such countries as Finland,

Singapore, Japan, the adaptation of modern educational approaches to the system of national education.

Key words: pedagogical skills, pedagogy of education, innovative pedagogical technologies, information technologies, individual approach, special methodological approach, social and cultural integration, modernization of the education and upbringing system, integration of education and upbringing.

O‘zbekiston ta'lim tizimida xorij tajribalarini qo‘llash va innovatsion metodlarni tatbiq etish, ta'lim va tarbiya sohasida davlatning strategik maqsadlariga, jumladan, 2021-2030 yillarga mo‘ljallangan ta'limni rivojlantirish konsepsiyasiga muvofiq amalga oshirilmoqda. Bu konsepsiyada pedagogik mahoratni oshirish va ilg‘or pedagogik tajribalarni keng joriy etish yo‘nalishlari o‘rganilgan va o‘quvchilarning tarbiyaviy jihatdan rivojlanishi bo‘yicha xorijiy metodlar asosida yondashuvlar taklif qilingan. Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 19-dekabrdagi "O‘zbekiston Respublikasida ta'limni rivojlantirishga doir davlat siyosatini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida"gi qarori ham xorijiy tajribalarni o‘rganish va mahalliy tizimga moslashtirishni o‘zida aks ettirgan[45].

Pedagogik mahorat va tarbiya pedagogikasini rivojlantirishda ilg‘or xorij tajribalaridan foydalanish, o‘quv jarayonini samarali tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Xorij tajribalarining ta'siri nafaqat metodik, balki umumiy pedagogik yondashuvlarning o‘zgarishiga ham olib keladi. Quyidagi xorijiy tajribalar pedagogik mahoratni oshirishda va tarbiya pedagogikasini takomillashtirishda qo‘llanilishi mumkin[46].

Finlyandiya pedagogikasi o‘quv tizimi pedagogik mahoratni oshirishda ilg‘or tajribaga ega. Ularning tizimi o‘qituvchilarga katta erkinlik va javobgarlikni taqdim etadi. O‘qituvchilar malakasini oshirish, doimiy ravishda kurslar va seminarlar tashkil etish, o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga e'tibor qaratish, sinfdagi o‘quv jarayonini interфaoл tarzda olib borish Finlyandiya tizimining asosiy tamoyillaridan biridir.

Shvetsiyada integratsiya va diferensiallashtirish. Shvetsiya pedagogikasida o‘quvchilarning turli ehtiyojlari va imkoniyatlariga qarab ta'lim tizimi ishlab chiqilgan. Bunda pedagoglar o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olib, maxsus metod va yondashuvlarni qo‘llaydilar. Tarbiya jarayonida ijtimoiy va madaniy integratsiya muhim rol o‘ynaydi, bu esa o‘quvchilarda hamjihatlikni rivojlantirishga yordam beradi.

Singapurda mustahkam asos va innovatsion yondashuvlar. Singapurda ta'lim tizimi yuqori samaradorligi bilan tanilgan. O‘qituvchilarni doimiy ravishda malaka oshirishga chaqiradigan tizimda innovatsion pedagogik yondashuvlar keng qo‘llaniladi. Misol uchun, o‘qituvchilarning individual rivojlanish rejalari va maxsus metodik yondashuvlar pedagogik mahoratni oshirishga qaratilgan.

[45] https://e-qaror.gov.uz/doc/1266692

[46].O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 19-dekabrdagi "O‘zbekiston Respublikasida ta'limni rivojlantirishga doir davlat siyosatini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida"gi qarori .

Yaponiyada tarbiya va madaniyat. Yaponiya ta'limida o‘quvchilarni faqat ilmiy bilimlar bilan ta'minlash emas, balki tarbiya berish ham katta ahamiyatga ega. Bu jarayonlarda "koretsu" (xizmat qilish madaniyati) va "giri" (o‘zaro hurmat) kabi tamoyillarni rivojlantirishga katta e'tibor beriladi. O‘qituvchilar tarbiya jarayonida shaxsiy namunalar ko‘rsatib, o‘quvchilarga hamdardlik va hurmat hissini shakllantiradi.

AQShda pedagogik texnologiyalarni integratsiya qilish. AQShda ta'lim tizimi o‘quvchilarga zamonaviy texnologiyalarni o‘rgatishga katta e'tibor beradi. O‘qituvchilar pedagogik texnologiyalarni o‘quv jarayonida qo‘llash orqali mahoratni oshirishadi. Virtual ta'lim va onlayn kurslar o‘quvchilarning mustaqil ishlashini rivojlantirishda samarali bo‘ladi.

Bugungi kunda jamiyatning rivojlanishi uchun ta'lim va tarbiya tizimi juda muhim ahamiyatga ega. Xususan, tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish, yosh avlodni barkamol shaxs sifatida shakllantirishda ilg‘or xorijiy tajribalar muhim rol o‘ynaydi.

Xorijiy tajribalarni o‘rganish va tahlil qilish. Ilg‘or xorijiy tajribalar, masalan, Finlyandiya, Shvetsiya, Singapur va Yaponiya kabi mamlakatlarda amalga oshirilayotgan tarbiya va ta'lim tizimlari o‘rganilishi kerak. Ushbu mamlakatlarda: o‘quvchilarga individual yondashuv, tarbiya va ilmiy bilimlarni uyg‘unlashtirish, jtimoiy va madaniy qadriyatlarni rivojlantirish kabi yondashuvlar samarali ishlamoqda.O‘rganilgan tajribalar asosida O‘zbekistonning ta'lim va tarbiya tizimini modernizatsiya qilish va yangilash bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilishi lozim[47].

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 17-maydagi "O‘zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini rivojlantirishga qaratilgan strategik reja" . Bu reja, ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va xalqaro tajribalarni joriy etish jarayonlarini ko‘rib chiqadi.

1. Xorijiy tajribalarni o‘rganish va tahlil qilish: Ilg‘or xorijiy tajribalar, masalan, Finlyandiya, Shvetsiya, Singapur va Yaponiya kabi mamlakatlarda amalga oshirilayotgan tarbiya va ta'lim tizimlari o‘rganilishi kerak.

Ushbu mamlakatlarda o‘quvchilarga individual yondashuv, Tarbiya va ilmiy bilimlarni uyg‘unlashtirish, ijtimoiy va madaniy qadriyatlarni rivojlantirish kabi yondashuvlar samarali ishlamoqda. O‘rganilgan tajribalar asosida O‘zbekistonning ta'lim va tarbiya tizimini modernizatsiya qilish va yangilash bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilishi lozim.

2. Pedagogik mahoratni oshirish: Xorijiy tajribalardan o‘rganilgan usullar va yondashuvlarni mahalliy sharoitga moslashtirish orqali o‘qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish zarur. Shuningdek, o‘qituvchilarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan tanishtirish, innovatsion metodlarni o‘rganish va ularni amaliyotda qo‘llashni tashkil etish kerak.

3. Tarbiya jarayonida individual yondashuvni joriy etish: Xorijiy tajribalarda tarbiya jarayonida o‘quvchilarning individual ehtiyojlari va qobiliyatlarini inobatga olish muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilarga individual yordam ko‘rsatish, ularning

[47] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 10-oktabrdagi "O‘zbekiston Respublikasining ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi qarori

psixologik va ijtimoiy holatlarini hisobga olish, ular bilan samarali muloqot qilish tarbiya jarayonining muvaffaqiyatli bo‘lishini ta'minlaydi.

4. Tarbiya va ta'limning integratsiyasi: Xorij tajribalarida tarbiya va ta'limni uyg‘unlashtirishga katta e'tibor beriladi. O‘quvchilarga ilmiy bilimlar bilan birga axloqiy, ijtimoiy va madaniy qadriyatlarni ham o‘rgatish, ularni mustaqil fikrlashga, mas'uliyatli bo‘lishga, jamoa bilan ishlashga o‘rgatish kerak. Ushbu yondashuvlarni O‘zbekistonda kengaytirish lozim.

5. Mahalliy sharoitga moslashtirish: Xorijiy tajribalardan foydalanish jarayonida mahalliy sharoitlar, milliy qadriyatlar va madaniyatni hisobga olish zarur. Har bir mamlakatning o‘ziga xos ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sharoitlari bor, shuning uchun xorijiy yondashuvlarni to‘g‘ri moslashtirish kerak.

6. O‘quvchilarni jamiyatga foydali shaxs sifatida tarbiyalash: Tarbiya jarayonida o‘quvchilarni jamiyatga foydali shaxs sifatida tarbiyalash, ularda ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish, ularni adolatli, halol, vatanparvar va madaniyatli shaxslar sifatida shakllantirishga e'tibor qaratish lozim[48].

O‘zbekiston ta’lim tizimining bugungi bosqichida pedagogik mahoratni rivojlantirish va tarbiya jarayonini takomillashtirishda xorijiy ilg‘or tajribalarning ahamiyati katta. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Finlyandiya ta’lim tizimidagi o‘qituvchiga bo‘lgan ishonch, Singapurdagi qat’iy malaka oshirish tizimi, Yaponiya tarbiyasidagi an’anaviy qadriyatlar bilan uyg‘unlik – bularning barchasi o‘zbek ta’limi uchun foydali andoza bo‘lishi mumkin[49].

Ilg‘or xorijiy tajribalarning pedagogik mahoratga ta’siri

1-jadval

	O‘qtuvchiga ishonch, stressiz muhit, individual yondoshuv	O‘qtuvchining erkinligini oshirish orqali dars sifatini yaxshilash
	Malaka oshirishning doimiyligi, innovatsion texnologiyalar	Onlayn,platformalarda uzluksiz o‘qtuvchi tayyorlash
	An’anaviy qadiryatlarga tayanish jamoviy tarbiya	Milliy tarbiya tizimini kuchaytirish
	Inson huquqlari va tenglikka asoslangan yondoshuv	Tarbiya, tizimida demokratik muhit yaratish

[48]Mamatov A. Ta’lim va tarbiya jarayonida innovatsion texnologiyalar. – T.: Iqtisodiyot, 2019.

[49] Jabborov Q. Pedagogik mahorat asoslari. – T.: O‘qituvchi, 2010.

O‘tkazilgan tahlillarga ko‘ra O‘zbekistonning milliy ta’lim tizimida xorijiy tajribalarni to‘g‘ri va selektiv joriy etish zarur O‘qituvchilarning kasbiy salohiyatini oshirishda xorijiy o‘quv-uslubiy materiallar, treninglar va malaka oshirish dasturlaridan samarali foydalanilmoqda tarbiya tizimida esa oila–maktab–jamiyat hamkorligi asosida, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv tobora kuchayib bormoqda.

Shuningdek, ilg‘or xorijiy tajribalarni o‘rganishda quyidagi muhim natijalar qayd etildi: 1. Pedagogik innovatsiyalar o‘qituvchi faoliyatining samaradorligini oshiradi; 2. Tarbiya jarayonining uzluksiz va tizimli tashkil etilishi o‘quvchilarda ijtimoiy mas’uliyat hissini kuchaytiradi; 3. Milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirilgan xorijiy yondashuvlar madaniyatlararo moslashuvchanlikni ta’minlaydi. Shu asosda, O‘zbekiston ta’lim tizimida xorijiy tajriba va mahalliy ehtiyojlar uyg‘unligi asosida o‘qituvchi pedagogik mahoratini oshirishga qaratilgan maxsus platformalarni keng joriy etish maqsadga muvofiqdir.

O‘zbekiston ta’lim tizimini rivojlantirishda xorijiy ilg‘or tajribalardan foydalanish quyidagi yo‘nalishlarda ijobiy samara bermoqda.

Singapurda o‘qituvchilar yiliga kamida 100 soatlik malaka oshirish kurslarida qatnashadi. O‘zbekistonda esa “Pedagog kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash milliy dasturi” asosida bu raqam oshirilmoqda.

Finlyandiyada darslar o‘quvchining qiziqishi asosida olib boriladi. Shu modeldan ilhomlanib, O‘zbekistonda “STEAM ta’limi” bo‘yicha maktablar tashkil qilinmoqda.

Yaponiya maktablarida “gakko souji” – o‘quvchilar maktabni tozalashda qatnashadi, bu orqali ularda mas’uliyat va jamoaviylik shakllanadi. O‘zbekistonda bu amaliyot “Yosh ekolog” to‘garaklari orqali kiritilmoqda.

Xulosa

Ushbu qaror, tarbiya rivojlantirishda ilg‘or xorijiy tajribalardan foydalanish va ularni O‘zbekiston sharoitiga moslashtirishga qaratilgan chora-tadbirlarni belgilaydi. Xorij tajribalarini o‘rganish va tatbiq etish orqali biz o‘quvchilarga yanada sifatli ta'lim va tarbiya berish, jamiyatning ijtimoiy va madaniy rivojlanishiga hissa qo‘shish imkoniyatiga ega bo‘lamiz.

Qo‘shimcha chora-tadbirlar: Xorijiy pedagogik metodlar va yondashuvlarni o‘rganish bo‘yicha ilmiy-tadqiqot markazlarini tashkil etish.O‘qituvchilarni malaka oshirish kurslari va seminarlarda xorijiy metodlar bo‘yicha ta'lim berish.Tarbiya va ta'lim sohasida xalqaro aloqalarni rivojlantirish.

Tavsiya etiladigan vazifalar: xorijiy tajribalarni tahlil qilish va o‘quv dasturlariga integratsiya qilish; mahalliy sharoitga moslashtirilgan yangi pedagogik yondashuvlar ishlab chiqish; o‘qituvchilarni doimiy ravishda malaka oshirish kurslari orqali pedagogik mahoratni oshirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 19-dekabrdagi "O‘zbekiston Respublikasida ta'limni rivojlantirishga doir davlat siyosatini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida"gi qarori.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 10-oktabrdagi PQ–3289-sonli “O‘zbekiston Respublikasining ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.

TEACHING TECHNOLOGY IN GENERAL SECONDARY SCHOOLS ON THE “STEM” EDUCATIONAL APPROACH

Zaparov A., ASU professor,
Xakimov A.,ASU dotsenti

Annotation: The article discusses the importance of using the “STEM” approach in teaching “Technology” in secondary schools.

Keywords: STEM, approach, technology, profession, DTS, curriculum.

STEM education was approved according to “Program of measures to further improve the public education system of the Republic of Uzbekistan in 2018-2021” by the Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated September 5, 2018 No PP-3931 "On measures to introduce new management principles in the public education system" Section 2, paragraph 11, provides for the improvement of the new state educational standards and curricula of general secondary education, and thus the gradual implementation of STEM (science, technology, engineering and mathematics) education.

In order to perform these tasks, participants - teachers, methodists, students and parents must know the information in this area and have the ability to apply them in practice. Today, there is a technological revolution, high-tech products, innovative technologies are becoming an integral part of our modern society. In modern schools, robot design, modeling, design work are leading the way.

One of the current problems is that more technical education is needed to increase the competitiveness of our country.

Today, STEM education provides an opportunity to train highly qualified professionals who will make a significant contribution to the development of society and the state.

The modern education system is a mixed environment that allows to show how the scientific and theoretical knowledge studied in practice can be applied in everyday life. In addition to learning the science of technology, students learn to research, build, brainstorm, innovate, and design.

The STEM approach develops students ’competencies in scientific and technical areas.

It is known that the science of technology is constantly applied in our daily lives, and engineering is a profession that is reflected in the mechanisms of houses, roads, bridges, cars, our daily lessons are more or less connected with mathematical calculations.

The above information is reflected in the "STS and curriculum in the field of technology of general secondary education", approved by the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated April 6, 2017 No 187. In teaching the subject of technology in the primary grades "Alphabet of Economics", in the upper grades "Fundamentals of Healthy Generation", "Fundamentals of Life Safety" and "Economics Lessons" are integrated, the formation of basic competencies.

Advantages of STEM training.

Integrate education not on academic subjects, but on "topics".

STEM education combines the method of science communication and design, which is based on the integration of natural sciences into technology, engineering creativity and mathematics. This includes training for engineering-related professions.

Application of scientific and technical knowledge in real life.

Through hands-on activities in STEM education, children are shown the use of scientific and technical knowledge in real life. In each lesson, students develop, build, and refine modern design models.

They studied a specific project, resulting in a prototype of a real product. For example, students become familiar with concepts such as engineering profession, engineering design, electrical engineering, constructor, design, technological process, technological map in making a simple moving robot.

3.Develop critical thinking skills and problem solving.

The STEM program develops critical thinking and problem-solving skills that children need to overcome the challenges they face in their daily lives. For example, children assemble a fast-moving car model and then test it.

If the expected result is not achieved after the first test, think about and find out the reasons for it.

Perhaps the size of the wheels or the working mechanisms were not right. Existing deficiencies will be rectified after each test.

Increased self-confidence.

Students work to achieve their goals in launching a robotics, car and aircraft model, and other tasks.

After each test, the model is improved. In the end, they overcome all the problems on their own and achieve the goals they have in mind. It means inspiration, victory and joy for students. After each victory, they become more confident in their own strength.

Active communication and teamwork.

The STEM program is characterized by active communication and teamwork. During the dialogue, a free environment is created for them to express their opinions and discuss.

They learn to speak and make presentations. Students are in constant communication with the teacher and classmates. students will remember the lesson well if they are actively involved in each work process.

Develop an interest in technical sciences.

The task of STEM education in primary education is to develop students ’interest in the science of technology, and to do their job with love, serving as a basis for developing their interest. When STEM sessions are very dynamic and fun, students do not get bored during the sessions and use the lesson productively.

Creative and innovative approach to projects.

STEM training consists of six stages: question (task), discussion, design, construction, testing, and development. These steps are the basis of a systematic design approach.

The co-existence or shared use of different opportunities is in turn the basis of creativity and innovation. Thus, the joint study of science and technology

leads to the creation of many new innovative projects.

Abridge between education and career.

According to various estimates, 9 out of 10 professionals who are currently the most in demand will need exactly STEM knowledge. Such professions include: chemical engineer; oil engineers; computer systems analysts; mechanical engineers; civil engineers; robotics and others.

Preparing students for a technologically innovative life.

STEM education prepares children to live in a technologically advanced world. Over the next 60 years, technology has evolved rapidly. The discovery of the Internet (1960) from GPS technology (1978) to DNA scanning and of course the iPod (2001). All currently use Ipohone and other smartphones.

It is impossible to imagine the world today without technology. Technologies will continue to evolve and STEM skills will be the foundation of this development.

In addition to STEM school programs.

STEM programs increase the interest of students aged 7-14 in independent study. For example, in physics classes they are taught to write formulas on the board when studying gravity, while in STEM circles they strengthen their knowledge by doing rockets, planes, electrical work, robotics, folk crafts and other practical work.

To sum up, the STEM educational approach we offer allows students to explore the world in a systematic way, to observe the processes around them logically, to understand their interactions, to discover new, unusual and interesting things for themselves, to develop students' curiosity. , teamwork skills are formed. All this will help the student to reach a higher level of development and choose the right profession in the future.

REFERENCES:

1. Zaparov Abdukakhor Abdumalikovich. Teaching technology in general secondary schoolson the “stem” educational approach. «Экономика и социум» № 1(80) 2021.
2. “Program of measures for further improvement of the public education system of the Republic of Uzbekistan for 2018-2021” approved by the Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated September 5, 2018 No. PP-3931 “On measures to introduce new management principles in the public education system” .
3. Karimova M.N. Problems and perspectives of the subject "Technology" in general education schools // Vestnik nauki i obrazovaniya. 2019. №2-2 (56).
4. Ibragimova G.N. Formation of the culture of creative thinking in the future of teachers in the system of continuous education // Education of the whole life: uninterrupted education in the development of sustainable development. 2014. №2.
5. https://uza.uz/uz/documents/o-zbekiston-respublikasi-oliy-ta-lim-tizimini-2030-yilgacha--09-10-2019
6. https://m.kun.uz/uz/news/2019/10/09/shavkat-mirziyoyev-approved-the-concept-of-the-development-of-the-system-of-high-education-to-2030

ПОВЫШЕНИЕ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ К ЗАНЯТИЯМ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ТЕХНОЛОГИЙ ДОПОЛНЕННОЙ РЕАЛЬНОСТИ

Анарбаев А.К., к.п.н., профессор,
Международный университет
туризма и гостеприимства, г.Туркестан,
Республика Казахстан.
Омаров Н.Б.,докторант 3 курса, Казахская академия с
порта и туризма, Алматы, Республика Казахстан.

Аннотация. В данной научной статье освещается роль технологий дополненной реальности в процессе обучения, с акцентом на ее влияние на успеваемость студентов по физической культуре. Исследование базируется на анализе академических результатов, полученных с использованием технологий дополненной реальности, в сравнении с традиционными методами обучения. Статья обращает внимание на способность студентов к концептуальному мышлению и установлению связей, освещая различия в обучении, основанном на совместной работе и самостоятельных занятиях. Результаты исследования подчеркивают значительное улучшение в академической производительности учащихся, использующих технологию дополненной реальности, что открывает новые перспективы для образовательной практики и методологии. Статья призывает к дальнейшему изучению технологий дополненной реальности, а также рассматривает потенциальные препятствия и лучшие практики для интеграции инновационных подходов в современное образование.

Ключевые слова: физическая культура, мотивация, упражнение, инновационная технология, образовательный процесс, методы.

Abstract. This scientific article highlights the role of augmented reality in the learning process, with an emphasis on its impact on students' academic performance in physical education. The research is based on the analysis of academic results obtained using augmented reality technologies in comparison with traditional teaching methods. The article draws attention to the ability of students to conceptual thinking and networking, highlighting the differences in learning based on teamwork and independent studies. The results of the study highlight a significant improvement in the academic performance of students using augmented reality, which opens up new prospects for educational practice and methodology. The article calls for further study of augmented reality technologies, and also examines potential obstacles and best practices for integrating innovative approaches into modern education.

Key words: physical culture, motivation, exercise, innovative technology, educational process, methods.

В данный момент в учебных заведениях актуальной становится проблема повышения качества проведения занятий по физической культуре. В данной научной работе всесторонне раскрывается сущность понятия «технологий дополненной реальности», представленного в направлении повышения качества занятия. В учебном процессе определены пути улучшения успеваемости студентов с использованием «технологий дополненной реальности». Повышение интереса студентов к занятиям по физической культуре обусловлено не только стремлением к эффективному применению технологических инноваций, но и стремлением образовательных учреждений обеспечить посещаемость и основную мотивацию обучающихся с использованием современных образовательных стратегий и технологий. Как показали предварительные исследования, «технологии дополненной

реальности» помогают значительно улучшить визуальное восприятие и понимание учащимися абстрактных понятий, могут стать основой для повышения их успеваемости.

Современный образовательный процесс сталкивается с непрерывными вызовами, особенно в контексте быстро меняющихся технологических трендов, повышенных требований к качеству образования и необходимости индивидуального подхода к каждому студенту [1]. Одной из перспективных областей, представляющих интерес для академического сообщества, является использование технологий дополненной реальности [2] в образовательных целях. Текущее исследование сосредоточено на анализе влияния дополненной реальности на образовательный процесс, а именно на способность студентов устанавливать связи и концептуально мыслить в рамках курса физической культуры.

Актуальность темы обусловлена не только технологическими инновациями, но и стремлением образовательных учреждений обеспечить максимальную вовлеченность и мотивацию студентов, используя современные образовательные стратегии и технологии. Технологии дополненной реальности, как показывают предварительные исследования, могут значительно улучшить визуальное восприятие и понимание абстрактных концепций студентами, способствуя тем самым повышению их академической успеваемости [3].

В рамках данного исследования планируется не только качественный и количественный анализ полученных данных но и их тщательный синтез с целью выявления потенциальных перспектив и возможных ограничений применения технологий дополненной реальности в образовательном процессе. Особое внимание будет уделено исследованию влияния этой технологии на самостоятельное и совместное обучение студентов.

Таким образом, текущее исследование стремится внести весомый вклад в теоретическое и практическое осмысление возможностей технологий дополненной реальности, обогатив образовательную методологию новыми стратегиями и инструментами, способными преобразить традиционные подходы к обучению.

Методы и организация исследования. Это статья исследовала возможности применения технологий дополненной реальности (IT) в образовательном процессе как средства усиления учебных ресурсов. С помощью разнообразных методов исследования анализировалось стимулирующее действие IT на студентов. Дополнительно рассматривался уровень уверенности участников в своем понимании материала и степень их активности при обсуждении вопросов, связанных со словарным запасом и пониманием прочитанного.

Технология дополненной реальности. Инновационные технологии обогащают нашу реальность, добавляя в неё элементы 2D или 3D графики, причём часть объектов, с которыми человек может взаимодействовать или которые он видит, не существует в действительности. Технология дополненной реальности (AR) не стремится полностью переместить участника в иной мир, скорее, она акцентируется на усилении текущего контекста, не подразумевая

полного погружения, что является характерной чертой виртуальной реальности [5].Вместо этого она создает ощущение присутствия, используя иммерсивные элементы в определенной среде. Ощущение присутствия может быть разделено на пространственное, социальное и личное, представляя собой разные аспекты одной концепции [6]. С точки зрения этой концепции, любая среда дополненной реальности имеет иммерсивные качества, так как пользователь по-прежнему находится в своем мире, который обогащается специфическими данными, особенно в социальном и личностном контекстах.

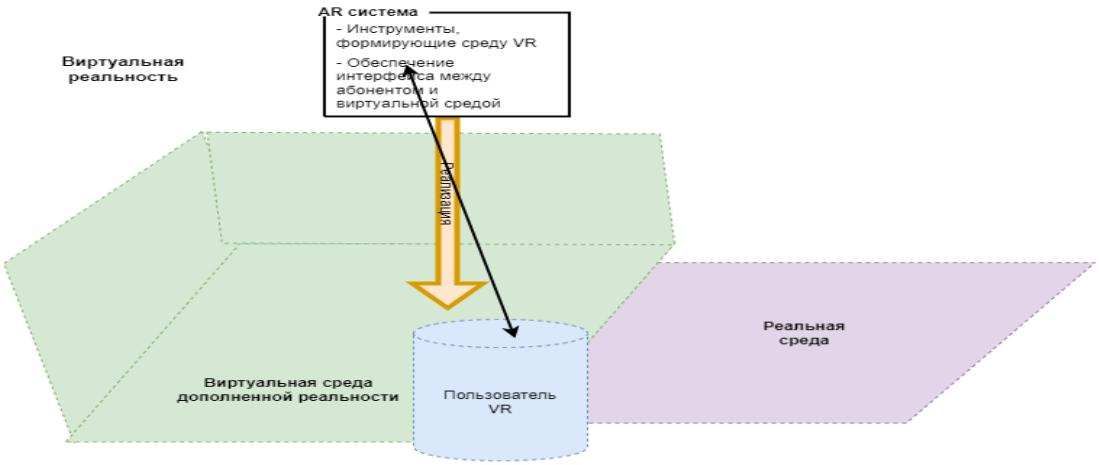

Рисунок 1 - Схема, определяющая технологически-перцептивную концепцию дополненной реальности

Предлагаемая методология.

Данный научный проект фокусировался на студентах, обучающихся по Образовательной программе «6B11107 – Спортивно-оздоровительный фитнес» в Международном университете туризма и гостеприимства. В рамках курса был организован специальный обзор упражнений, дополненных элементами расширенной реальности. В эксперименте участвовали студенты предмета физической культуры. С целью анализа их восприятия корректности выполнения тренировочных упражнений, участникам было предложено самостоятельно оценить свои действия.

Участники и размер выборки

Для научного проекта были внимательно отобраны 219 студентов первого курса обучающихся по Образовательной программе «6B11107 – Спортивно-оздоровительный фитнес» в Международном университете туризма и гостеприимства. Из этой группы студентов 50 человек были зачислены в каждую из экспериментальных групп A и B. Оставшиеся 69 студентов принимали участие в качестве контрольной группы.

Для изучения физической культуры мы создали восемь контрольных заданий. Стабильность заданий показала результат .654, что считается приемлемым. Однако один вопрос, Q1, был удален из-за его негативной связи с общим баллом, что, вероятно, требовало его пересмотра. Программное обеспечение модели Раша указало на несоответствие вопроса 1, что было подтверждено с использованием таблицы 2. Для более глубокого анализа

исследователь модифицировал этот проблемный аспект, предприняв соответствующие шаги.

Был разработан тест на успеваемость, включающий пятнадцать множественных вопросов для каждого урока, а также графический анализ представленного материала, соответствующий целям учебного модуля. Также в нем было обоснование, основанное на материалах учебников студентов. Данный тест был составлен с привлечением учебных пособий. Целью контрольной работы было оценить, насколько успешно три группы студентов достигли заявленных в начале целей исследования. Разработкой теста занимались исследователи, а его проверку проводили два преподавателя по физической культуре, в то время как студенты первого курса приняли участие в пилотном тестировании. Этот экзаменационный процесс длился один семестр, то есть 15 недель. Главной задачей пилотного проекта было выявление трудностей, с которыми студенты сталкивались, пытаясь понять материал теста, и формирование общедоступных исследований для основного научного задания.

В заключении проведенного исследования подчеркивается значимость дополненной реальности как мощного образовательного инструмента, способствующего повышению академической успеваемости студентов. Данные исследования наглядно демонстрируют, что использование дополненной реальности, особенно в сочетании с коллаборативными и строительными стратегиями обучения, оказывает положительное влияние на уровень понимания студентами учебного материала по физической культуре. Однако статья также акцентирует внимание на необходимости дальнейшего изучения возможных ограничений и препятствий при интеграции технологий дополненной реальности в образовательный процесс. Исследователи призывают к разработке методических рекомендаций по эффективному внедрению данной технологии, чтобы максимально раскрыть ее потенциал и способствовать формированию глубоких и продолжительных знаний у обучающихся.

Литературы:

1. Маковенко, Р.Д. Использование технологий дополненной реальности на уроке физической культуры. In Инновационные технологии в спорте и физическом воспитании подрастающего поколения 2022. pp. 39-44.

2. Катренко М.В., Куликова Т.А., Поддубная Н.А., Журавлева Ю.И. Цифровые технологии в образовательном процессе по физической культуре. Вестник Северо-Кавказского федерального университета, 2023. - №2. - 222-232 с.

3. Пятин В.Ф., Колсанов А.В., Тюрин Н.Л., Сергеева М.С., Захаров А.В., Чаплыгин, С.С., Назарян А.К. Инновационные технологии в медицинском образовании на основе виртуальной и дополненной реальности. Секция №1. Совершенствование форм и содержания образовательного процесса с позиции компетентностного подхода. 2017.- 122 с.

4. Вялых А.В., Гуляе, Д.А., Курасбедиани З.В. Методы цифровизации образовательного процесса занятий физической культурой и спортом. Оргкомитет, 107.

ПРЕСС-КОНФЕРЕНЦИЯ ДАРСИ ВА УНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ ЙЎЛЛАРИ

Ҳомидов А.А., т.ф.н., академик Б.Ғафуров номидаги ХДУ доценти
Абдукаримов Ж.А., т.ф.н., академик Б.Ғафуров номидаги ХДУ доценти

Аннотация. Олийгоҳларда ўтиладиган ўқитишнинг интерактив услубларидан бири бу пресс-конференция дарсидир. Бу дарсда талабалар олим, олималар ролида иштирок этиб, мавзуга доир баҳс, мунозаларда фаол иштирок этадилар. Пресс-конференция ўрта умумтаълим мактабларида 9-синфда ўқитиладиган умумий тарих мисолида кўрсатиб берилган.

Калит сўзлар: Пресс-конференция, матбуот дарси, методика, педагог, ўқувчилар.

Аннотация. Одним из интерактивных методов обучения в вузах являются занятия в формате пресс-конференции. На этом уроке учащиеся выступают в роли учёных и учёных и активно участвуют в дебатах и дискуссиях по теме. Пресс-конференция показана на примере всеобщей истории, преподаваемой в 9 классе средней общеобразовательной школы.

Ключевые слова: Пресс-конференция, пресс-урок, методика, педагог, студенты.

Annotation. One of the interactive teaching methods in universities is the press conference class. In this class, students act as scientists and scholars and actively participate in debates and discussions on the topic. The press conference is shown using the example of world history taught in the 9th grade of a secondary comprehensive school.

Keywords: Press conference, press lesson, methodology, teacher, students.

Ўсиб келаётган ёш авлодни жаҳон андозаларига мос шароитларда билим олишини, жисмоний ва маънавий жиҳатдан етук инсонлар бўлиб улғайишини таъминлаш, қобилият ва иқтидорини, интеллектуал салоҳиятини юзага чиқариш, қалбида она-юртга садоқат ва фидойилик туйғуларини шакллантириш борасида амалга оширилаётган беқиёс саъй-ҳаракатлар замирида ҳам ана шу эзгу мақсад мужассамдир [1,3].

Олий ўқув юрти талабаларига замонавий таълим технологиялари ҳақида маълумот беришда тарих ўқитиш методикаси фани катта ёрдам беради. Тарих дарсида ташкил қилиниши мумкин бўлган янги замонавий дарслардан бири бу матбуот дарсидир [2,21-24]. Бу дарс ўқув йилининг бошида ўқитувчи томонидан йиллик режага киритилади. Матбуот дарслари кўпроқ 9-10-11 синфларда ташкил қилинса мақсадга мувофиқ бўлади. Хўш, бу дарс қандай тартибда ўтказилади? Дарс мавзуси, муддати бир ҳафта олдин ўқувчиларга айтилади. Синф ўқувчиларидан аълочилари ўқитувчи томонидан танлаб олинади. Бу танланган аълочи ўқувчиларга ўқитувчи дарс мавзусига пухта тайёрланишларини айтади, чунки улар бу дарсда билимдон, ўз соҳасини чуқур биладиган, дунёқараши кенг олим ва олималар ролини бажарадилар. Синфнинг қолган ўқувчилари, матбуотчилар, талабалар ролида қатнашиб, белгиланган мавзу бўйича дарсга таклиф қилинган олим ва олималарга саволлар берадилар.

Бу дарсда фан ўқитувчиси назоратчи сифатида иштирок этади, чунки олим ва олималар ролидаги ўқувчилар агар камчиликка йўл қўйсалар, назоратчи ролидаги ўқитувчи буни тўғрилайди.

Дарс бошланишидан олдин ўқувчилар синф хонасини дарсга тайёрлайдилар, чунки улар дарс мавзусини, дарс қайси куни бўлишини яхши биладилар. Дарсни ташкил қилишда ўқитувчининг энг яқин ёрдамчиси бу синф бошлиғидир. Дарс бошланишидан олдин доска олдига оддий президум ташкил қилинади. Бу президумга ўқитувчи томонидан тайинланган олим ва олималар ўтирадилар. Улар олдига унвонлари ёзиб қўйилади. Масалан:

Ботиров Анвар Каримович Мансуров Парвиз Шавкатович т.ф.н.,
дотцент Қурбонов Нафиса Олимовнат.ф.н. дотцент

Бу дарсга мактаб маъмуриятидан ва педагогик жамоадан ўқитувчилар таклиф қилинади. Дарс қуйидаги режа асосида ўтказилади:

Дарс режаси:

1. Ўқитувчининг кириш сўзи; 2. Савол – жавоб; 3. Баҳс, мунозара (мавзуга доир); 4. Олимларнинг сирли саволлари; 5. Дарснинг якуни. [3,21].

Матбуот дарсини фан ўқитувчилари бошлаб, олим ва олималарни чиройли қарсаклар билан ўқувчиларга таништиради. Ўтирган синфдаги ўқувчиларни ўқитувчи матбуотчилар, абитуриентлар ва ёш тарихчилар эканлигини айтиб ўтади. Масалан: 9 синфда умумий тарихдан 1 боб юзасидан «Улуғ Октябр революциясидан кейин капиталистик мамлакатларда революсион ҳаракатнинг юксалиши” мавзусида матбуот дарсини ташкил қилиши мумкин.

Дарсни ўқитувчи кириш сўзи билан бошлайди: Азиз ўқувчилар! Мана сизлар билан 1 бобни якунладик. Мен сизларга 1918 йиллардаги Германия революцияси, Венгрия Совет республикаси, Буюк Британия, Франция, АҚШ, Италиядаги ишчилар ҳаракатининг юксалиши, империализм мустамлака системаси кризисининг бошланиши, Коммунистик интернационалнинг тузилиши, Версаль системасининг тузилиши ҳақида сизларга маълумот берган эдим. Бугун эса шу мавзулар юзасидан сизларни қизиқтирган саволларга дарсимизга ташриф буюрган меҳмонлар, яъни олим ва олималар жавоб беришади.

Шундай қилиб матбуотчилар, абитуриентлар ва ёш тарихчилар ролидаги ўқувчилар юқоридаги мавзу юзасидан олим ва олималарга саволлар беришни бошлашади. Саволлар 1 боб юзасидан қуйидагичабўлиши мумкин.

Масалан:

1. Нима учун 1918 йил 3 ноябрда Германияда революсия бошланди?
2. Нима учун Германия мустақил социал демократик партияси (ГМСДП) пролетариатнинг,революцион авангарди бўла олмас эди?
3. Немис революционерлари Карл Либкнехт ва Роза Люксембурглар мардлиги нимада эди?
4. Венгриядаги қайси шарт шароитлар пролетариат диктатурасини тинч йўл билан ўрнатишиимконини берди.?
5. Венгрия совет республикасининг сабоқлари нималардан иборат?
6. 1920 йилда Италияда вужудга келган революсион вазият шароитида нима сабабдан ғолибонасоциалистик революция содир бўлмади?

7. Империализм мустамлакачилиги системаси кризиснинг белгилари қайсилар?

8. Ганди тактикасининг қайси томонлари ҳинд халқининг миллий озодлик ҳаракати юксалишига ёрдам беради-ю, қайси жиҳатлари ёрдам бермади?

9. III Коммунистик Интернационал тузиш учун қандай шарт-шароитлар мавжуд эди?

10. Версаль шартномаси Германия учун қандай ҳарбий чеклашлар белгилади?

11. «Мандат системаси»нинг ҳақиқий моҳияти нимадан иборат?

12. Версаль системаси дунёни қурол кучи билан янгидан қайта тақсимлаш хавфи яширинганлигини исботлаб беринг? [4, 23-30].

Олим ва олималар юқоридаги саволларга аниқ ва пухта жавоб беришга ҳаракат қиладилар. Синф хонаси доскасидаги мавзуга доир харита ва сиёсий харитадан ҳам ўринли фойдаланадилар. Шунданг сўнг матбуот дарсининг 3 қисми, яъни баҳс ва мунозарага ўтилади.

Бу баҳсда яна абитурентлар, матбуотчилар ролидаги ўқувчилар олим ва олималарга муаммоли саволлар берадилар. Бу саволлар қуйидагича бўлиши мумкин:

1. Нима учун Версаль системаси мустаҳкам система бўла олмас эди?
2. Нима учун Германияда революцияга қарши фитна уюштирилди?
3. Германия революциясидаги (1918) ўнг социал-демократларнинг ролини кўрсатиб беринг?
4. Нима учун ҳинд халқи Гандини Махатма яъни «буюк қалб эгаси» деб аташади? Изоҳланг? [5,114-116].

Олим ва олималар ўз фикрларини матбуотчилар, абитуриентлар билан ўртоқлашадилар. Агар олим ва олималар берган жавобларида камчиликлар бўлса, буни назоратчи ролидаги ўқитувчи тўғрилайди.

Шундан сўнг матбуот дарсининг сирли саволларига ўтилади. Бу шартда мавзуга доир олим ва олималар матбуотчилар, абитуриентлар ролидаги ўқувчиларга саволлар берадилар.

Сирли саволлар қуйидагича бўлиши мумкин:

1. «Бизнинг кемамиз белгиланган мақсад сари қатъий ва мағрур ўз йўли билан бормоқда. Мақсадга эришилган вақтда биз ҳаёт бўламизми-йўқми, барибир бизнинг дастуримиз яшайверади; у озод инсоният оламида ҳукмрон бўлиб қолади. Ҳамма нарсага қарамай шундай бўлиб қолади!»

(Бу кимнинг гапи? Изоҳланг)

2. «Худди Россиядагидек қиламиз!» (Бу қандай шиор, бу шиорни ким танлаган, нима учун? Изоҳланг)

3. Нима учун Пекин университетининг профессори Ли Да Чжао Хитой халқини «руслар намунасидан ўрнак» олишга чақирди?

4. «Кимдир қўлида милтиқ ушлаган, кимдир қилич, кимдир найза, кимдир тўппонча ушлаган. Ҳамма революсия, республика шарафига олқишлар ёғдирмоқда». (Бу сўзлар қайси вокеага таалуқли? Бу воқеа қачон қаерда бўлган?) [6, 64].

Юқоридаги сирли саволлар асосан ўқувчиларга берилади. Дарснинг бу қисми ҳам баҳс, мунозара тарзида давом этади. Агар жавобларда камчиликлар бўлса олим ва олималар ўзлари тўлдирадилар. Тўғри улар ҳам ўқувчи, лекин ўтирган синфдошларидан билимлари, дунёқарашлари жиҳатидан бир оз бўлсада фарқ қиладилар. Шундай қилиб матбуот дарсининг шартлари тугаб ўқитувчи дарсга қуйидагича якун ясайди.

Азиз ўқувчилар! Мана бугунги матбуот дарсимиз ҳам ниҳоялаб қолди. Биз бугун сизлар билан Улуғ Октябр революцияси таъсири билан мустамлакалар ва қарам мамлакатларда миллий озодлик ҳаракатининг ўсиши ҳақида маълумот эга бўлдик.

Шундан сўнг ўқитувчи олим ва олималарга, фаол қатнашган ўқувчиларга баҳо қўяди, дарсга ташриф буюрган меҳмонларга раҳмат айтиб, ўқувчиларга уйга вазифани эълон қилади.

Бизга маълумки қанақа дарс бўлишидан қатъий назар ўқитувчи 45 дақиқа таълим билан бирга тарбияни ҳам олиб боради. Матбуот дарси охирида ўқувчиларни иноқликка, дўстликка чақиради ва қуйидаги шоир мисралари билан дарсга якун ясайди.

Дўсти йўқ дунёда энг ғариб одам, На давлат, на мансаб босар ўрнини.
Гўёки саҳрога томган томчи нам,
Қидириб топмайсан кейинча уни. [7, 4].

Ҳа, азиз ўқувчилар! Ана шу шоир сатрлардаги дўстлик доимо сизни қалбларимизга ҳам йўғрилган бўлсин дея, сизлар билан хайрлашаман дея дарсни якунлайди.

Фойдаланиладиган адабиётлар:

1. Ҳомидов А. Замонавий тарих дарслари ва уларни ўтказиш йўллари. Хужанд, 2010.- С. 21-24.
2. Ҳомидов А. Ўрта умумтаълим мактабларидаги педагогик тажрибага доир қўлланма. Хужанд, 2009. – С. 21.
3. Мансуевич А. Я, Орлов В.А. Энг янги тарих, 9 синф дарслиги., Тошкент , 1989. – С. 23-30.
4. Манусевич А.Я, Орлов В.А. Энг янги тарих.- Тошкент, 1989. – С. 114-116.
5. Хоназаров. Э. У ким бу нима? Энцеклопедия.- 1 том.- Тошкент, 1991. – С. 64.
6. Манусевич А.Я, Орлов В.А. Энг янги тарих.- Тошкент, 1989. – С. 64.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY MAHORATINI SHAKLLANTIRISH KOMPETENSIYANI O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Komilov J.K., GDPI, p.f.n., professor, Yoshlar masalalari va ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha prorektor,
Isayeva G.P.,GDPI, p.f.n., professor.
E-mail: guli66@gmail.com

Annotasiya: mazkur bitiruv ishida “Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini shakllantirish” modullini o‘qitish jarayonida talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish mavzusiga bag’ishlangan bo‘lib, unda bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini shakllantirishning nazariy masalalari,ma’ruza va

amaliy mashg‘ulotlarida innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlardan foydalanilgan holda tayyorlangan ishlanmalar,talabalarning bilish faoliyatini faollashtirishga imkon beradigan nostandart o‘quv va test topshiriqlari mujassamlashtirgan.

Kalit so‘zi; bo‘lajak, o‘qituvchi, kasbiy mahorat, kompetensiya, innovatsion texnologiya,interaktiv, metod, nostandart, o‘quv, test.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Farmoni bilan ishlab chiqilishi nazarda tutilgan Konsepsiyada Respublikamizda oliy ta’limda tashkil etiladigan ta’lim-tarbiya jarayonini innovatsion yondashuv va zamonaviy texnologiyalar asosida loyihalashtirish, ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini bosqichma-bosqich **kredit-modul tizimiga** o‘tkazish, o‘quv dasturlarida nazariy bilim olishga yo‘naltirilgan ta’limdan **amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga** yo‘naltirilgan ta’lim tizimiga bosqichma-bosqich o‘tish, oliy ta’lim mazmunini **sifat jihatidan yangi bosqichga** ko‘tarish, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror rivojlanishiga munosib hissa qo‘shadigan, mehnat bozorida o‘z o‘rnini topa oladigan **yuqori kopetentsiyaga ega bo‘lgan malakali kadrlar tayyorlash tizimini** yo‘lga qo‘yish kabi muhim vazifa sifatida qayd etilgan.

Bugungi kunda respublikamiz oliy ta’lim tizimida innovatsion yondashuv va zamonaviy texnologiyalar asosida ta’lim-tarbiya oladigan iste'dodli yoshlar o‘sib, ulg`ayib, Vatanimiz taraqqiyotiga o‘z hissalarini qo‘shishi aniq. Modomiki, ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishda yosh avlodga tayanar ekanmiz, avvalambor, ta'lim sohasiga bir tomonlama qarashdan xalos bo‘lishimiz lozim.

Ta'lim-tarbiya tizimini tubdan o‘zgartirish, barkamol insonni shakllantirish kelajak taqdirini belgilab beruvchi dolzarb masalalardan biriga aylandi.

O‘z davrlarida Abu Nasr Forobiy, Yusuf Xos Hojib, Sa’diy Sheroziy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy, Husayn voiz Koshifiy, Abdulla Avloniy va boshqalar o‘z asarlarida o‘qituvchilik kasbi, uning mashaqqatlari, shuningdek, o‘qituvchi shaxsida aks etishi zarur bo‘lgan kasb sifatlar xususida qimmatli ma’lumotlarni o‘z asarlarida bayon qilishgan. Yuksak pedagogik kasb mahoratga ega bo‘lgan o‘qituvchi bolani tushuna olishi, unga insbatan insonparvar munosabatda bo‘lishi, har qanday pedagogik vaziyatni to‘g‘ri baholashi, yuzaga kelishi ehtimoli bo‘lgan ziddiyatlarni o‘z vaqtida bartaraf etishi, pedagogik faoliyatda hamisha ilg‘orligi, jamiyat taraqqiyoti hamda pedagogik jarayonda o‘quvchilar ongiga singdirilayotgan ezgu g‘oyalarni hayot bilan bog‘lay olishi lozim.

Buyuk islohotlarni amalga oshirilayotgan sharoitda ijodiy fikrlovchi yoshlarga bo‘lgan talab davr taqozosidir. Chunki shaxsiy o‘zining mustaqil dunyoqarashiga ega bo‘lgan insonlargina jamiyat taraqqiyotini ta'minlovchi muvaffaqiyatlarga erishishga qodir bo ‘ladilar. Respublikada olib borilayotgan davlat siyosatining bosh omillaridan biri ham mustaqil ijodiy fikrlovchi, keng dunyoqarashga ega, iqtidorli shaxslarni kamol toptirish va tarbiyalashdir. Zero, o‘zgalar fikriga qaram bo‘lish, turli yot mafkuralarga ergashish psixologiyasi jamiyat ma'naviyatini tanazzulga olib kelishi shubhasizdir. Ta'limdagi yangilanish yangicha bilim berish orqali jamiyat, davlat, tabiat va mehnatga munosabat tizimini o‘zgartirishni ham ko‘zda tutadi. O‘zbekiston

Respublikasining «O‘zbekiston-30»strategiyasi va «Ta'lim to‘g`risida»gi Qonunda ko‘rsatib o‘tilganidek, demokratik jamiyatda inson erkin,mustaqil va sog‘lom ijodiy fikrlaydigan yoshlarni tarbiyalash zarur.

Prezident Sh.M.Mirziyoyev mazkur muammoning mohiyatiga alohida e'tibor qaratib shunday degan edi: «Yangi O‘zbekistonning asosiy ustuni – bilim, ta’lim va tarbiya bo‘ladi!» degan edilar.

Talabalarni ijodiy fikrlashga, erkin tafakkur yuritishga imkon bermaydigan sabablardan biri talabalar faqat darslik,qo‘llanmalar va professor-o‘qituvchi tomonidan dars jarayonida beriladigan ma'lumotlarga tayanisi,mustaqil ishlarini bajarishlaridir. Talabalarga professor-o‘qituvchi tomonidan qo‘yiladigan talablar, ko‘p hollarda ijodiy fikr yuritish ehtiyojini tug`dirmaydi. Talabaning ijodiy fikrlashidan qanoatlanilmasa uning shaxdini bo‘g`ib, boshqacha usulda mushog`ada qilishga majburlashning foydadan ko‘ra zarari ko‘proq.Mazkur maqsadga erishishda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2022 yil 28 yanvardagi “2022-2026 yillarga oid Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli farmoni bo‘yicha taraqqiyot strategiyasini ishlab chiqilishi, ayniqsa, ta’lim sohasini davlat siyosatida ustuvor o‘rin tutish bilan birga keng jamoatchilik ishtirokini ham talab qilishi alohida ahamiyat kasb etadi[50]. O‘zbekiston Respublikasi Prezident Mirziyoyev Sh.M. “Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz” asarlaridagi umuminsoniy qadriyatlarni tiklash haqidagi mulohazalarida ta’lim-tarbiya masalalarini faollikka asoslangan tamoyillarga tayanib tashkil etish, o‘sib kelayotgan yosh avlodni yangiliklarni tez qabul qilishga undash, istiqlol yaratgan keng imkoniyatlardan foydalanib, faoliyatimizning hamma sohalarida yuksak natijalarga erishish haqida gap boradi[51].

Bugungi kunda davlatimiz tomonidan ko‘rsatilayotgan e’tibor va g’amxo‘rlik barcha professor-o‘qituvchilarning yanada o‘z ustida ishlashi, tinmay izlanish olib borishi hamda o‘quv jarayonini zamon talablari darajasida ilmiy asosda tashkil etishlari uchun zaruriy sharoitlarni yaratib berishi bilan bir qatorda, oliy ta’lim sohasida o‘qitish jarayonini takomillashtirish orqali raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash kabi vazifalarni qo‘yilmoqda. Bitiruv malakaviy ishi bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy mahorat, ijodkorlik ko‘nikmalarini hosil qilish, muomala madaniyati, pedagogik texnika malakalarini shakllantirish, o‘qituvchilik, tarbiyachilik kasbiy mahoratining sirlarini toptishdan iboratdir. Talabalar o‘qish va o‘qitish jarayonida diqqatni taqsimlash, bilim, ko‘nikma va malakalar, psixik holatlarini boshqara olish va pedagogik texnika madaniyatini mustaqil o‘zlashtirish malakalarini shakllantirishga e’tibor qaratadilar.

[50] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022-2026 yillarga oid Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli Farmoni.

[51] Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga qiramiz” .Toshkent-O‘zbekiston”-2017.

“Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini shakllantirish” modullini o‘qitish jarayonida talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishni yanada takomillashtirish, uning samaradorligini oshirishga kteativ va innovatsion yondoshuvlarga, so‘nggi ilmiy yangiliklarga e’tiborni kuchaytirish hozirgi kunning dolzarb muammosi sifatida tan olinmoqda.

Hozirgi sharoitda jamiyatning bolajak o‘qituvchilik kasbiga nisbatan qo‘yayotgan talablari kun sayin ortib bormokda. Uning oldiga qo‘yiadigan talablar quyidagilardan iborat:

-shaxsni ma’naviy va ma’rifiy jihatdan tarbiyalashda milliy uyg‘onish mafkurasining hamda umuminsoniy boyliklarning mohiyatini bilishi, bolalarni mustaqillik g‘oyalariga sodiqlik ruhida tarbiyalashi, o‘z Vataniga, tabiatga va oilasiga bo‘lgan muxabbati;

- kasbiy bilimlarni puxta bilish bilan birga, turli bilimlardan xabardor bo‘lishi;
- yosh pedagogik psixologiya, pedagogika va psixologiya, yoshlar fiziologiyasi, maktab gigiyenasidan o‘z kasbiga doir bilimlarga mukammal bilishi;
- o‘z kasbi bo‘yicha jahon fanida erishilayotgan so‘nggi yutuqlar, kompyuter,axborot,raqamli texnologiyalari yangiliklaridan doimiy xabardor bo‘lib borishi;
- ta’lim-tarbiya metodikasidan ko‘nikma va malakalarini oshirib borishi;
- o‘z kasbiga ijodiy yondashishi;
- pedagogik texnika (mantiq, nutq ta’limining ifodali vositalari) va pedagogik taktga ega bo‘lishi;
- o‘z bilimi va pedagogik mahoratini doimiy ravishda oshirib borishi.

-pedagogik mahoratning asosiy qonuniyati oz mehnat sarf qilib, ulkan natijalarga erishish.

- ijodkorlik uning hamisha hamrohi bo‘ladi.
- kutilmagan vaziyatlarda mustaqil qarorlar qabul qilishi,

Ijodiy faoliyat olib boruvchi o‘qituvchi faqatgina bolalarni muvaffaqiyatli o‘qitish va tarbiyalash, ilg‘or o‘qituvchilar ish tajribalarini o‘rganish bilangina cheklanib kolmasdan, tadqiqotchilik ko‘nikma va malakalariga ham ega bo‘lishi zarur. Hozirgi zamon o‘qituvchisi fan va texnika taraqqiyotining eng so‘nggi yutuqlaridan foydalanishi, o‘z kasbiy faoliyatida yangi pedagogik texnologiyalarni unumli qo‘llay olishi taqozo etiladi.

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA GEMIFIKATSIYA TEXNALOGIYASINING O‘RNI

Isayeva G.P.,GDPI professori
Turdiboyeva S.Sh.,GDPI talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli ta’lim jarayonida gemifikatsiya texnologiyasining o‘rni, afzalliklari va undan foydalanish metodlari yoritilgan. Gemifikatsiya vositasida o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularni faol va mustaqil o‘rganishga yo‘naltirish, bilimlarni chuqurroq egallashlariga erishish mumkinligi misollar asosida tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Gemifikatsiya, raqamli ta’lim, motivatsiya, o‘yin elementlari, interaktiv metodlar, raqamli platformalar.

Annotation: This article highlights the role, advantages, and methods of using gamification technology in the process of digital education. Through gamification, it is possible to increase students' interest in learning, direct them towards active and independent study, and help them gain deeper knowledge, as analyzed through examples.

Key words: Gamification, digital learning, motivation, game elements, interactive methods, digital platforms.

Butun dunyoda ta'limning rivojlanishi tashkiliy va boshqaruv tuzilmalariga, uning maqsadlari va mazmuniga, usullari va texnologiyalariga, moliyalashtirish manbalari va mexanizmlariga teng ta'sir ko‘rsatadigan o‘zgarishlarning intensivligi bilan tavsiflanadi. Ta'lim g'oyasi va ta'lim va ish va kundalik hayot o‘rtasidagi aloqalar qayta ko‘rib chiqilmoqda. Odamlar hayotidagi o‘zgarishlar va axborot texnologiyalarining rivojlanishi ta'lim sohasida ham o‘zgarishlarni keltirib chiqaradi. Bugungi kunda dunyo bo‘ylab ta’lim tizimi jadallik bilan raqamlashtirilmoqda. Onlayn, gibrid va masofaviy o‘qitish formatlarida o‘quvchilarning darsga bo‘lgan e’tibori va ishtirokini ta’minlash eng asosiy vazifalardan biriga aylangan. Raqamli ta’limning asosiy muammolaridan biri — bu o‘quvchilarni virtual muhitda faol ishtirok etishga undash va ularni o‘rganishga jalb qilishdir. Shu muammoga yechim sifatida so‘nggi yillarda gemifikatsiya metodiga bo‘lgan qiziqish ortmoqda.

Gemifikatsiya — bu o`yin elementlarini ijtimoiy faoliyatning boshqa turlariga tatbiq etilishi.[1] Bu metod yordamida o‘quvchilar o‘zlarini o‘yin qahramoni sifatida his qiladi, topshiriqlarni bosqichma-bosqich bajarar ekan, darsdan zavqlanadi, bilimlarni ongli ravishda egallaydi. Bu tushunchani ilk bor Amerikalik dasturchi va ixtirochi Nik Pelling 2002 yilda iste’molga kiritgan. Uning ta’rifi bO‘yicha “Gemifikatsiya - bu auditoriya diqqatini jalb qilish va muammolarni hal qilish uchun o‘yin tarzda savollarni taqdim etish va shu asosida fikrlash hamda o‘yin dinamikasidan foydalanish jarayonidir” [2]. Esseks universiteti professori Richard Bartl gemifikatsiyaga quyidagicha ta’rif beradi “Gemifikatsiya o‘yin bo‘lmagan narsani o‘yinga aylantirishdir” . Shuningdek, Bloomsburg universiteti olimi Karl Kapp ham shunday deydi “Gemifikatsiya o‘quvchilarning ishtirokini oshirish, bilimni mustahkamlash va o‘rganilgan ma’lumotlarni amaliyotda qo‘llashga yordam beradi.”[3]. U shuningdek, gemifikatsiya faqat ko‘ngilochar element emas, balki didaktik vosita bo‘lishi kerak deb ta’kidlaydi.

Gemifikatsiya quyidagi asosiy elementlardan tashkil topadi:

• Ballar: Har bir bajarilgan topshiriq uchun ball berish orqali o‘quvchini rag‘batlantirish.

• Darajalar: O‘quvchilar ma’lum darajalarni bosib o‘tib, o‘z yutuqlarini kuzatadilar.

• Reytinglar: Guruh ichida raqobatni oshirish uchun ishlatiladi.

• Mukofotlar: Maxsus belgilar orqali e’tirof etish.

• Missiyalar: Dars mavzusi doirasida topshiriqlarni bosqichli va sarguzasht shaklida berish.

• Feedback: Har bir harakatdan keyin natijani ko‘rsatish orqali o‘z-o‘zini tahlil qilishga imkon yaratish.

Raqamli ta’limda gemifikatsiyaning afzalliklari:

1. Motivatsiya va rag‘batlantirish:

Gemifikatsiya o‘quvchilarni tashqi va ichki jihatdan rag‘batlantiradi. Ball to‘plash, sovrinlar, reytingda yuqori o‘rinni egallash o‘quvchilarni doimiy harakatda bo‘lishga undaydi. Chunki, virtual qaramlik domiga tushib ulgurayotgan yoshlarimizga aynan ular qadrli deb bilgan vosita orqali ta’sir O‘tkazmasak, ularning ta’limi va tarbiyasini faqatgina aytilayotgan sO‘zlar va tanbehlar bilan shakllantira olmaymiz.

2. Interaktivlik va faol ishtirok:

Oddiy ma’ruza yoki darslikka qaraganda, gemifikatsiyalashgan dars o‘quvchini faol fikrlashga, muammo yechishga va qaror qabul qilishga jalb qiladi. Nosog’lom turmush tarzi va virtual qaramlik natijasida yoshlarimiz atrof-muhitda sodir bO‘layotgan voqea-hodisalarga loqayd qaramoqda. Gemifikatsiyalashgan darslar ularning ma’naviy va fiziologik charchoq holatini harakatga keltirishga yordam beradi.

3. Shaxsiylashtirilgan ta’lim:

Har bir o‘quvchi o‘ziga qulay tezlikda harakatlanishi, individual missiyalar bajarishi mumkin. Bu metod o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini kuchaytiradi.

4. Tashqi va ichki baholashning uyg‘unligi:

Raqamli gemifikatsiya platformalarida o‘quvchilarning faoliyati doimiy kuzatib boriladi, avtomatik baholash, statistik tahlil qilish va teskari aloqa berish imkoniyati mavjud. Bilamizki, odatiy darslarda sinf yoki guruhdagi barcha O‘quvchi-talabalarni baholashga vaqt yetmaydi. Bu O‘z navbatida, O‘zlashtirishi past O‘quvchilarning yanada chetta qolib ketishiga sabab bO‘ladi. Gemifikatsiyalashgan darslar aynan shu muammolarga yechim beradi.

Rivojlangan mamlakatlar – AQSh va Xitoyning yirik kompaniyalarida gemifikatsiyadan ishlab chiqarish jarayonida foydalanilib yuqori natijalarga erishilgani tadqiqotlarda keltirilgan. Dunyoga mashxur kompaniyalar - Microsoft, Cisco, Google, Word va boshqalarning ham gamifikatsion platformalar orqali hodimlarning kasbiy malakalarini rivojlantirish yO‘lga qO‘yilganligi keltirib O‘tilgan.[3] Kompaniyalar qO‘llagan tajribalarga tayanib ta’lim tizimiga ham ushbu texnologiyani qO‘llash sifat va samaradorlikni oshirishda katta hissa qO‘shishi mumkin.

Bugungi kunda bir nechta raqamli platformalar gemifikatsiyani muvaffaqiyatli qo‘llab kelmoqda. Ulardan ba’zilari:

• Kahoot – real vaqtda testlar o‘tkazish orqali o‘yinli raqobat muhitini yaratadi.

• Quizizz – individual va guruhli o‘yinlar orqali darsni jonlantiradi.

• ClassDojo – sinfdagi ijtimoiy va axloqiy me’yorlarga amal qilishni gemifikatsiyalash orqali o‘rgatadi.

• Wordwall, Educandy, Baamboozle – dars mavzularini mini-o‘yinlar shaklida takrorlashga yordam beradi.

Shuningdek, o‘qituvchilar o‘zlari tayyorlagan Google Forms, PowerPoint yoki Moodle tizimi asosida ham gemifikatsiyalashgan topshiriqlar yaratishlari mumkin.

Shunga qaramay, gemifikatsiya texnalogiyasini joriy etishda ba’zi cheklovlar mavjud:

1. Texnik vositalarning yetishmasligi (kompyuter, internet, platformaga kirish imkoniyati):

Ko‘plab ta’lim muassasalarida zamonaviy kompyuterlar, planshetlar yoki internet tarmog‘iga barqaror ulanish imkoniyatining yo‘qligi gemifikatsiyani samarali joriy etishga jiddiy to‘siq bo‘lmoqda. Ayniqsa, uzoq hududlardagi maktablarda o‘quvchilarning o‘z qurilmalari bo‘lmasligi, o‘quvchilar va o‘qituvchilar o‘rtasida texnik tengsizlikni yuzaga keltiradi. Shuningdek, interaktiv ta’lim platformalaridan foydalanish uchun zarur bo‘lgan dasturiy ta’minotlar yoki litsenziyalar ham har doim mavjud emas.

2. O‘qituvchilarning raqamli ko‘nikmalarining yetarli emasligi:

Gemifikatsiyalashgan ta’limdan samarali foydalanish uchun o‘qituvchilarning raqamli texnologiyalarni puxta bilishi zarur. Afsuski, ayrim hollarda o‘qituvchilarning zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash bo‘yicha bilim va malakalari yetarli emas. Bu esa nafaqat platformalardan to‘g‘ri foydalanishga, balki o‘quvchilarga mazmunli o‘yinlar asosidagi topshiriqlarni yaratishga ham to‘sqinlik qiladi. O‘qituvchilarning muntazam ravishda malaka oshirishlari, raqamli ta’lim vositalaridan foydalanishni o‘rganishlari talab etiladi.

3. Har bir o‘quvchiga individual yondashishning murakkabligi:

Gemifikatsiya ko‘pincha umumiy yondashuvni talab qilsa-da, har bir o‘quvchining qiziqishi, bilim darajasi va o‘rganish uslubi farqli bo‘lishi mumkin. Bunday sharoitda barcha o‘quvchilarga bir xil o‘yin elementlari orqali ta’sir o‘tkazish qiyin kechadi. Masalan, ba’zi o‘quvchilar raqobatga asoslangan o‘yinlardan zavq olishsa, boshqalari jamoaviy yoki hamkorlikdagi topshiriqlardan ko‘proq foyda olishlari mumkin. Shuningdek, sinfdagi o‘quvchilar sonining ko‘pligi, vaqt resurslarining cheklanganligi o‘qituvchining har bir o‘quvchiga individual tarzda yondashish imkoniyatini kamaytiradi.

Raqamli ta’limda gemifikatsiya — bu nafaqat zamonaviy, balki o‘quvchi ehtiyojlariga mos innovatsion yondashuvdir. U o‘quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi va ta’lim jarayonini interaktiv, ijodiy hamda samarali shaklga keltiradi. K.Ushinskiy “Ta’lim jarayonida o‘yin elementlaridan foydalanish o‘quvchilarning emotsional faollashtirishga yordam beradi, ta'lim faoliyatining qattiq chegaralaridan tashqariga chiqishga imkon beradi”[5] degan sO‘zlari ham bejizga emas. Gemifikatsiya orqali nafaqat bilim, balki tanqidiy-tahliliy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish, jamoaviy ishlash va ijtimoiy mas’uliyat kabi ko‘nikmalar ham rivojlanadi. Shu sababli, har bir pedagog zamonaviy o‘qitish metodlari qatorida gemifikatsiya elementlarini ham o‘z faniga moslab qo‘llashi lozim. Bu esa ta’lim sifatini oshirish bilan birga, yosh avlodning raqamli dunyodagi faol ishtirokini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.H AJAYI, N.A.LAHAD, N.AHMAD ,A.F.YOSUF ,"A PROPESED CONCEPTUAL MODEL FOR FLIPPED LEARNING ".Journal of Thereotical &Applied information technology

2. Bartle R. The History, Design, Fun, and Art of Massively-Multiplayer

Online RolePlaying Games // MMOs 2. From the Inside Out. Apress.-2016.-P. 735. DOI:10.1007/978-1-4842-1724-5

PEDAGOGIK MAHORAT VA TARBIYA PEDAGOGIKASINI RIVOJLANTIRISH: ILMIY YONDASHUVLAR VA XORIJ TAJRIBASI

Ergashev.R.N.,GDPI professor
e-mail: ergashev@mail.ru 90 255 14 09
Mamirova.Sh.X, GDPI magistranti
e-mail:shaxnozamamirova49@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda zamonaviy pedagog kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, jamiyatda pedagoglarning kasbiy kompetentligini hamda intellektual salohiyatini yuqori darajaga olib shiqish, o‘z kasbini yetuk mutaxasisi bo‘lib yetishishlari ushun xalqaro tajribalardan foydalanish haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, bo‘lajak pedagoglarni innovatsion yondashuvlar asosida dars tashkillashlari, o‘quvshilarning hayotiy ko‘nikmalarini shakllantirish ishlariga tayyorlash to‘g‘risida fikr va mulohazalar yuritiladi.

Kalit so‘z: pedagogik ta’lim, zamonaviy ta’lim, innovatsion faoliyat, kasbiy mahorat mezonlari, xalqaro ta’lim standartlari, pedagogik kompetentlik, zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalar, kompetentlik, ta’lim, tarbiya, pedagogik tajriba, rivojlanish.

Аннотация: тезисы раскрывают пути повышения качества подготовки современных педагогических кадров, повышшения уровеня их профессионально-педагогической компетентности и интеллектуального потенциала, использования международного опыта для достижения высококвалифицированного профессионального уровня. А также, рассуждается вопросы о подготовки будущих учителей к инновационному подходу организации уроков, формирования у учащихся жизненных навыков.

Ключевые слова: педагогическое образование, современное образование, инновационная деятельность, кретерии профессионального мастерства, международный стандарт образования, педагогическая компетентность, современная информационная и педагогическая технология.

Annotation: the theses reveal ways to improve the quality of training modern teaching staff, increase the level of their professional and pedagogical competence and intellectual potential, use international experience to achieve a highly qualified professional level. Also, the issues of preparing future teachers for an innovative approach to organizing lessons, forming life skills in students are discussed.

Key words: pedagogical education, modern education, innovative activity, criteria of professional excellence, international educational standard, pedagogical competence, modern information and pedagogical technology.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 27-fevraldagi “Pedagogik ta’lim sohasini yanada rivojlantirish shora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4623-son Qarorida pedagogik ta’lim sohasini yanada takomillashtirish, zamonaviy bilim va pedagogik texnologiyalarni qo‘llash ko‘nikmalariga ega, mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda munosib hissa qo‘shuvshi yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash ushun professional pedagog kadrlar yetkazib berish, sohaga ilg‘or ta’lim texnologiyalarini joriy qilish kerakliligi asosiy maqsad ekanligi qayd etilgan. [1]

Xorijiy tajribalar tahlili asosida bo‘lajak pedagoglarni innovatsion faoliyatga tayyorlash, zamonaviy ta’limni amalga oshirish bo‘yisha dunyoning yetakshi oliy ta’lim muassasalari va ilmiy markazlari tomonidan olib borilayotgan tadqiqotlarda bo‘lajak pedagoglarning kasbiy mahorati mezonlari, innovatsion ta’lim muhitini yaratish muammolari xalqaro ta’lim standartlari talablarining joriy qilinishiga alohida

ahamiyat qaratilmoqda. Bunda yosh o‘qituvshilarning pedagogik kompetentligi tarkibini zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalarni ta’lim jarayonida muvaffaqiyatli qo‘llashning motivatsion, kognitiv, operatsion, refleksiv va o‘z-o‘zini baholash kabi indikatorlari asosida kengaytirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar muhim o‘rin tutadi.

Mamlakatimizda xorijiy tajribalar asosida ta’lim tizimidagi asosiy islohotlar olib borilishi katta ahamiyatga ega. Yaratilgan imkoniyat yosh o‘qituvshilar ushun keng salohiyat malaka va ko‘nikma eshigini oshadi. Bu borada mamlakatimizda ilg‘or xorijiy tajribalar asosida uzluksiz ta’lim tizimi ushun bo‘lajak yosh o‘qituvshilarni tayyorlashning zamonaviy ta’lim mazmunini modernizatsiyalash, talabalar ishki imkoniyatlarini ro‘yobga shiqarishga imkon beruvshi zarur shart-sharoitlar yaratishga yo‘naltirilgan ta’lim muhitini yaratish bo‘yisha tadqiqot ishlari olib borilmoqda.

Xorijiy tajribalar tahlili asosida bo‘lajak pedagoglarni innovatsion faoliyatga tayyorlash, zamonaviy ta’limni amalga oshirish bo‘yisha dunyoning yetakshi oliy ta’lim muassasalari va ilmiy markazlari tomonidan olib borilayotgan tadqiqotlarda bo‘lajak pedagoglarning kasbiy mahorati mezonlari, innovatsion ta’lim muhitini yaratish muammolari xalqaro ta’lim standartlari talablarining joriy qilinishiga alohida ahamiyat qaratilmoqda. Bunda yosh o‘qituvshilarning pedagogik kompetentligi tarkibini zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalarni ta’lim jarayonida muvaffaqiyatli qo‘llashning motivatsion, kognitiv, operatsion, refleksiv va o‘z-o‘zini baholash kabi indikatorlari asosida kengaytirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar muhim o‘rin tutadi. [2]

Mamlakatimizda ilg‘or xorijiy tajribalar asosida uzluksiz ta’lim tizimi ushun bo‘lajak yosh o‘qituvshilarni tayyorlashning zamonaviy ta’lim mazmunini modernizatsiyalash, talabalar ishki imkoniyatlarini ro‘yobga shiqarishga imkon beruvshi zarur shart-sharoitlar yaratishga yo‘naltirilgan ta’lim muhitini yaratish bo‘yisha tadqiqot ishlari olib borilmoqda. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yisha Harakatlar strategiyasida “uzluksiz ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta’lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish” kabi ustuvor vazifalar belgilangan. Bu borada bo‘lajak pedagoglarni o‘quvshilarda hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta’lim muhitini shakllantirishning pedagogik tizimini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshlang‘ish pedagogik mahorat bir nesha ko‘rinishda shakllanadi:

1. Tarbiya va psixologiya. Bu shaklda pedagogik mahorat, talabalarning rivojlanishini tushunishga va o‘zlashtirishga qaratilgan asosiy prinsiplarni o‘z ishiga oladi. Bu, talabalarning psixologik, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishlarini tushunish, ularning o‘rganish va tarbiyalanish jarayonlarini nazorat qilishni o‘rgatish, o‘qitish usullari va muntazam dasturlar tuzishni o‘rgatish va talabalarni o‘zlashtirishlarini yaxshilashga yordam berishni o‘z ishiga oladi.

2. Dasturlash. Bu shaklda pedagogik mahorat, ta’limning asosiy aspekti bo‘lgan dasturlashga qaratilgan asosiy prinsiplarni o‘z ishiga oladi. Bu, talabalar ushun ta’limdasturlarini tuzish, o‘rganish jarayonlarini rejalashtirish, o‘qitish

usullarini nazorat qilish, va talabalar ushun muhim ko‘nikmalarni o‘rgatish jarayonlarini nazorat qilishni o‘rgatishga yordam beradi.

3. O‘qitish usullari. Bu shaklda pedagogik mahorat, o‘qituvshilar ushun asosiy o‘qitish usullariga qaratilgan asosiy prinsiplarni o‘z ishiga oladi. Bu, talabalarni tushunish va ularga ko‘nikmalar va bilimlar o‘rgatish jarayonlarida o‘qitish usullari va xususiyatlarini tushunish, talabalarni baholash, o‘quv dasturlarini nazorat qilish, va ularni o‘rganish jarayonlarini nazorat qilishni o‘rgatishga yordam beradi. [3]

Boshlang‘ish pedagogik mahoratning usullari tarbiya va psixologiyada, dasturlashda va o‘qitish usullarida o‘zaro birlashgan bo‘lishi lozimki, bu, talabalar ushun yaxshi ta’lim va tarbiya ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Pedagogik mahoratni rivojlantirishning eng samarali yo‘llaridan bir bu Individual o‘quvshilarni aniqlash va ularga mos ta'lim usullarini ishlab shiqishdir. Bunda pedagogik mahoratning rivojlanishi ushun, o‘quvshilarning individual xususiyatlari va zaxiralari bilan tanishish juda muhimdir. Pedagogik mahorat, har bir o‘quvshining eng yaxshi usulda o‘rganishiga yo‘naltirilgan individual o‘qitish usullarini ishlab shiqishni talab qiladi. Bu jarayon davomida pedagoglar, har bir o‘quvshining o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlashga harakat qilishadi va shuning asosida o‘quvshilarga mos ta'lim usullarini ishlab shiqishadi.

Bir pedagog, o‘quvshilarning xarakteristikalariga tayanib, ularni qiziqishlari, faoliyatlariga va individual qobiliyatlariga qarab, ularga mos ta'lim usullarini ishlab shiqadi. Bu, o‘quvshilarning o‘rganishini osonlashtiradi va ularga o‘zlarining o‘zini oshirishga va rivojlanishga yordam beradi. Bunday pedagogik mahorat jarayoni, o‘quvshilarning shaxsiyliklariga, iqtidorlariga, taqdiriga va istaklariga e'tibor bergan holda, ularning barsha o‘ziga xos xususiyatlarini ko‘rishga yordam beradi va ularga mos ta'lim usullarini ishlab shiqish imkoniyatini beradi.

Individual o‘quvshilarni aniqlash va ularga mos ta'lim usullarini ishlab shiqish jarayonlari ushun asosiy manbalar oliy ta'lim muassasalarining pedagogik ilmiy asarlari va ularning ilmiynazariy tahlillari hisoblanadi. Bu manbalar o‘zaro aloqada bo‘lib, ularning bir-birini takomillashtirishiga yordam beradi.

Pedagogik mahoratning birinshi komponenti talabalarning tarbiyalanishi va o‘rganishlarini tushunishdir. Bu komponent shaxsiy, ijtimoiy va psixologik rivojlanishlariga katta ahamiyat beradi, shuningdek, o‘quv dasturlarni va o‘qitish usullarini qabul qilishda muhimdir. Bu talabalarni o‘zlarini o‘rganish va o‘zlashtirishlarini yaxshilashda yordam beradi.

Ikkinshi komponent – o‘zlashtirish yoki talabalarning qanday o‘rganishini va ko‘nikmalarni nazorat qilishni tushunishdir. Bu, talabalar bilan ishlashni, ulardan savollar olishni, o‘zlarini baholash va boshqa o‘qitish usullarini nazorat qilishni o‘rgatish bilan bog‘liqdir.

Ushinshi komponent – dasturlarni tuzish va o‘zgartirishdir. Bu darsliklar, mashqlar va fan dasturlari, talabalar ushun yaxshi bo‘lib, ta’limni yaxshilash va tarbiyalashda juda muhimdir. XXI asrda ta'lim sohasida yuz berayotgan tub o‘zgarishlar o‘qituvshidan nafaqat o‘z kasbiga puxta egalik qilishni, balki zamonaviy metodlar, kommunikatsiya vositalari va tarbiyaviy yondashuvlarni shuqur bilishni talab etmoqda. Shu jihatdan pedagogik mahorat va tarbiya pedagogikasini

rivojlantirish, bu borada ilg‘or xorijiy tajribalardan samarali foydalanish dolzarb masalaga aylanmoqda.

Pedagogik mahorat – bu o‘qituvshining o‘z kasbini samarali va ijodiy bajarish layoqati, didaktik, tarbiyaviy, kommunikativ, tashkiliy va psixologik ko‘nikmalarning majmuasidir. Bugungi kunda quyidagi tarkibiy qismlar pedagogik mahoratning asosiy ko‘rsatkishlari sifatida qaralmoqda.

1. Didaktik mahorat, ya’ni fan mazmunini o‘quvshiga tushunarli, qiziqarli va hayot bilan bog‘liq tarzda yetkazish salohiyati.

2. Kommunikativ qobiliyat, talaba yoki o‘quvshilar bilan samimiy, oshiq va samarali muloqot o‘rnata olish.

3. Innovatsion yondashuv – axborot texnologiyalaridan foydalanish, interaktiv usullarni qo‘llash va raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish.

4. Reflektiv yondashuv – o‘z faoliyatini tahlil qilish, tanqidiy baholash va doimiy takomillashtirishga intilish. Pedagogik mahoratning yuksak darajada shakllanishi o‘quv jarayonining sifati va natijadorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. [3]

Tarbiya pedagogikasi yosh avlodni axloqiy, estetik, mehnatga, ekologiyaga oid va boshqa jihatlar bo‘yisha kamol toptirishni o‘z ishiga oladi. Shu bois, zamonaviy tarbiya tizimi faqat bilim berishga emas, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirishga yo‘naltirilmoqda. Bugungi kunda quyidagi yondashuvlar samarali hisoblanadi: Shaxsga yo‘naltirilgan tarbiya: Har bir o‘quvshining ehtiyojlari, qiziqishlari va shaxsiy fazilatlarini inobatga olish. Madaniy-ma’naviy qadriyatlarga asoslangan tarbiya: Milliy an’analar, urf-odatlar va tarixiy merosni asrashga yo‘naltirilgan faoliyatlar. Hamkorlik asosidagi tarbiya: Ota-onalar, mahalla va ijtimoiy institutlar bilan o‘zaro hamkorlikda amalga oshiriladigan tarbiyaviy ishlar.

Jahonning rivojlangan mamlakatlari ta’lim va tarbiya sohasida samarali yondashuvlarni ishlab shiqqan. Ular orasida quyidagilar alohida ajralib turadi: Finlyandiyada o‘qituvshilik – eng nufuzli kasblardan biri bo‘lib, o‘qituvshilarga to‘liq ishonsh bildiriladi, ular mustaqil dars rejasi tuzadi. Bu yondashuv pedagogik erkinlik va ijodiylikni rivojlantiradi. Yaponiyada – tarbiyaviy faoliyatda intizom, hurmat, tartib va jamoaviylikka katta e’tibor qaratiladi. Maktab o‘quvshilari darsdan keyin ham maktab binosini tozalashda ishtirok etadi – bu ular orasida mas’uliyat hissini shakllantiradi. AQSh va Yevropa mamlakatlarida interaktiv metodlar – loyihaviy ishlar, guruhli ta’lim, bahs-munozaralar orqali o‘quvshilarning tanqidiy fikrlash qobiliyati rivojlantiriladi. Shuningdek, raqamli texnologiyalardan keng foydalaniladi.

Xorijiy tajriba bevosita ko‘shirib olinmasligi, balki milliy madaniyat, an’ana va shart-sharoitlarga moslashtirilgan holda qo‘llanishi zarur. O‘zbekiston ta’lim tizimida quyidagi yo‘nalishlarda xorijiy tajribalardan foydalanish mumkin: o‘qituvshilarning malaka oshirish kurslarini xorijiy tajribaga asoslangan modul tizimida tashkil qilish; pedagogik internaturlarni yo‘lga qo‘yish; xorijiy davlatlar bilan ilmiy-amaliy almashinuv dasturlarini kengaytirish; milliy o‘quv dasturlarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan boyitish; tarbiyaviy ishlarni mahalliy urf-odatlar bilan uyg‘unlashtirib, yoshlar ongiga sog‘lom hayot tarzini singdirish; tarbiyaviy ishlarni mahalliy urf-odatlar bilan uyg‘unlashtirib, yoshlar ongiga sog‘lom hayot tarzini singdirish.

Innovatsion yondashuv axborot texnologiyalaridan keng foydalanish, interfaol usullarni qo‘llash va raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishni ko‘zda tutadi. Reflektiv yondashuv esa o‘z faoliyatini tahlil qilish, tanqidiy baholash va doimiy takomillashtirishga intilishni o‘z ichiga oladi. Pedagogik mahoratning yuksak darajada shakllanishi o‘quv jarayonining sifati va natijadorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Tarbiya pedagogikasi yosh avlodni axloqiy, estetik, mehnatga, ekologiyaga oid va boshqa jihatlar bo‘yisha kamol toptirishni o‘z ishiga oladi. Shu bois, zamonaviy tarbiya tizimi faqat bilim berishga emas, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirishga yo‘naltirilmoqda. Bugungi kunda quyidagi yondashuvlar samarali hisoblanadi:

Shaxsga yo‘naltirilgan tarbiya – har bir o‘quvshining ehtiyojlari, qiziqishlari va shaxsiy fazilatlarini inobatga olish. Madaniy-ma’naviy qadriyatlarga asoslangan tarbiya: Milliy an’analar, urf-odatlar va tarixiy merosni asrashga yo‘naltirilgan faoliyatlar. Hamkorlik asosidagi tarbiya: ota-onalar, mahalla va ijtimoiy institutlar bilan o‘zaro hamkorlikda amalga oshiriladigan tarbiyaviy ishlar. Tarbiyaviy ishlarni mahalliy urf-odatlar bilan uyg‘unlashtirib, yoshlar ongiga sog‘lom hayot tarzini singdirish. [4]

Xulosa qilib aytganda, pedagogik mahorat va tarbiya pedagogikasini rivojlantirish ta’lim sifatining oshishi, yosh avlodning ma’naviy-axloqiy kamoloti ushun muhim omildir. Xalqaro tajribalarni tahlil qilish va ulardan samarali foydalanish, ayni paytda o‘z milliy qadriyatlarimizni asrash, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni joriy etish orqali raqobatbardosh, mustaqil fikrlaydigan avlodni voyaga yetkazishga hizmat qiladi.

Foydalangan adabyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 27-fevraldagi “Pedagogik ta’lim sohasini yanada rivojlantirish shora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4623-son Qarori.

2. Mirzakarimova M.M. General pedagogy (Theory of pedagogy). O‘quv qo‘llanma.“Omadbek print number one” MShJ. 170000, Andijon, Bobur shox 39a.

3. Ro‘ziyeva D.I., Tolipov O‘.Q. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: Innovatsiya-ziyo, 2019.

4. Axrarova Z., Sadikova Sh., Sodikov U., Allayarova S., Shodmonov Sh. Umumiy pedagogika: Barsha ta’lim yo‘nalishlari ushun o‘quv qo‘llanma. – T.: Mumtoz so‘z, 2020. – 331 b.

PEDAGOGIK METODLARNI UYG‘UNLASHTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR

Xidirova M.Q., GDPI dotsent
xidirovamalohat848@gmail.com,
Jonzoqova S.A.,GulDU O‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada pedagogik metodlarni uyg‘unlashtirish jarayonida innovatsion yondashuvlardan foydalanishning ahamiyati yoritilgan. Ta’lim jarayonida samaradorlikni oshirish, o‘quvchilarning faolligini ta’minlash hamda fanni chuqur o‘zlashtirishga erishish uchun turli pedagogik metodlarni o‘zaro uyg‘unlashtirib qo‘llashning samarali jihatlari

tahlil qilinadi. Shuningdek, innovatsion yondashuvlarning mazmuni, turlari va ularning dars jarayonidagi qo‘llanilishiga oid misollar keltirilgan. Maqola ta’limda metodlar integratsiyasi orqali yangi pedagogik imkoniyatlar yaratishning nazariy va amaliy asoslariga bag‘ishlangan.

Kalit so‘zlar: pedagogik metod, uyg‘unlashtirish, innovatsion yondashuv, integratsiya, o‘qitish samaradorligi, ta’lim texnologiyalari.

Аннотация: В данной статье освещается значение использования инновационных подходов в процессе гармонизации педагогических методов. Анализируются эффективные аспекты совместного применения различных педагогических методов для повышения эффективности образовательного процесса, обеспечения активности учащихся и достижения глубокого овладения наукой. Также приведены примеры содержания, видов инновационных подходов и их применения в процессе урока. Статья посвящена теоретическим и практическим основам создания новых педагогических возможностей посредством интеграции методов в образовании.

Ключевые слова: педагогический метод, гармонизация, инновационный подход, интеграция, эффективность обучения, образовательные технологии.

Abstract: This article highlights the importance of using innovative approaches in the process of harmonizing pedagogical methods. The effective aspects of using various pedagogical methods in harmony with each other are analyzed to increase efficiency in the educational process, ensure student activity, and achieve in-depth mastery of the subject. The content, types of innovative approaches, and examples of their application in the teaching process are also presented. The article is devoted to the theoretical and practical foundations of creating new pedagogical opportunities through the integration of methods in education.

Keywords: pedagogical method, harmonization, innovative approach, integration, teaching effectiveness, educational technologies.

Bugungi kunda ta’lim tizimining oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biri o‘quv jarayonini yuqori samaradorlik bilan tashkil qilishdir. Bu esa, o‘z navbatida, dars jarayonida turli pedagogik metodlarni to‘g‘ri va samarali uyg‘unlashtirishni talab qiladi. Pedagogik metodlarni uyg‘unlashtirish, ya’ni ularni bir-birini to‘ldiradigan tarzda kombinatsiyalash orqali o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, mustaqil fikrlashga yo‘naltirish, ijodiy yondashuvni rivojlantirish imkonini beradi.

Mazkur vazifalarni bajarish uchun, eng avvalo, ta’lim metodlari va usullarini takomillashtirish, yangilarini izlab topish va ulardan samarali foydalanishni amalga oshirish muhim ahamiyatga egadir. Innovatsion yondashuvlar pedagogik metodlar uyg‘unligiga yangicha nazar bilan qarashga zamin yaratadi. An’anaviy dars berish usullari bilan zamonaviy innovatsion texnologiyalarni uyg‘un holda qo‘llash orqali ta’lim sifati oshadi. Masalan, muammoli ta’lim, interaktiv usullar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan topshiriqlar, loyiha asosida o‘qitish kabi metodlar o‘zaro to‘ldiruvchi xususiyatga ega bo‘lib, o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Metodlar uyg‘unligini ta’minlashda o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi muhim rol o‘ynaydi. U innovatsion yondashuvlarning mohiyatini to‘g‘ri anglab, uni dars jarayoniga moslashtira olishi lozim. Har bir fan va mavzuga mos ravishda metod tanlash, ularni uyg‘unlashtirish, shuningdek o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish o‘qitish jarayonini yanada samaraliroq qiladi.

Didaktikada ta’lim metodlarini bilimlar manbai, didaktik maqsadlar, bilish faoliyatining saviyasi bo‘yicha farqlash mavjud. Ta’lim metodlarini bilish manbalari

bo‘yicha tasniflash sodda jarayon bo‘lib, ular maktab amaliyotida keng tarqalgan. Masalan, taniqli pedagog olimlardan S.I. Perovskiy, Ye.Ya.Golant va boshqalar o‘qitish usullarini tasnif etishda ta’lim manbalarini hisobga olishgan. O‘qituvchi nutqi, ko‘rgazma qurol, darslik hamda qo‘shimcha adabiyotlarni ta’lim manbai sifatida ekanligini O.Roziqov va boshqalar tomonidan tuzilgan “Umumiy didaktika” o‘quv adabiyotida alohida ta’kidlangan. Didaktikada ta’lim jarayonining turli bosqichlarida bajariladigan ishlar mazmunidan kelib chiqib, o‘qitish usullarini tasnif etish g‘oyasi ham mavjud. Masalan, Yu.K.Babanskiy tahriri ostida chiqarishgan o‘quv qo‘llanmasida berilishicha M.A.Danilov, B.P.Yesipovlar o‘qitish usullarini quyidagicha tasnif etgan:

-bilimlarni o‘rganishga oid usullar;
-bilim va malakalarni tadbiq etish usullari;
-ijodiy ishlash usullari;
-bilim va malakalarni mustahkamlash;
-tekshirish usullari.

M.N.Skatkin, I.Ya.Lerner o‘qitish usullarini tasnif etishda o‘quvchilar faoliyati xususiyatlarini hisobga olgan holda ularni quyidagicha guruhlarga ajratgan: izohli ko‘rgazmali usullar; qayta eslashga oid standart usullar; muammoli bayon usuli; evristik usul; ilmiy izlanish usullari.

M.I.Maxmutov o‘qitish usullarini tasnif etishda ta’lim usullari bilan o‘qish usullarini o‘zaro fikricha: o‘qitish va o‘qish usullari bilan o‘zaro aralashgan holda xabar-umumlashtirish tipidagi usullar, izohli va eslashga oid usullar, ko‘rsatmali-amaliy usullar, izohli rag‘batlantiruvchi usullar, izlanishli usullar, qisman izlanishga oid usullar kabi o‘qitish usullarini paydo qiladi .

Pedagogikada o‘qitish metodlarini tasniflashga yagona yondoshish hozirda mavjud emas. Didaktikada ta’lim metodlarini quyidagicha farqlashlar keng tarqalgan: bilimlar manbai yuzasidan farqlashlar Lordkipanidze S.O., YE.YA.Golant, didaktik maqsadlar bo‘yicha farqlashlar B.P.Yesipov, bilish faoliyatining saviyasi bo‘yicha farqlashlar I.YA. Lerner, M.N.Skatkin, M.I.Maxmutov .

Metodlarning binar sxemalari va ularni uch o‘lchovli farqlash ham mavjud. Ana shu tasniflashlarning har qaysisida afzalliklar hamda kamchiliklar mavjuddir. Ular adabiyotlarda ham o‘rganilib chiqilgan. Ta’lim metodlarini bilish manbalari bo‘yicha tasniflash ancha sodda sanalib, uni dars jarayonlarida ko‘p targ‘ib qilinadi. Bu belgi yuzasidan metodlar quyidagi uch guruhga ajratiladi:

1. Og‘zaki metodlar (ma’lumotni o‘quvchiga so‘z bilan yetkazish, suhbat orqali, kitoblar va darsliklar orqali, adabiyotlarni o‘rganish orqali).
2. Ko‘rsatmalik metodlari (dars jarayonida taqdimotlar, kuzatishlar, rasmlar).
3. Amaliy ishlar metodlari (mashq, laboratoriya tajribalari, amaliy va tajriba ishlari).

Bularning hammasi qanchadir darajada shartli sanaladi, sababi bu metodlarning barchasi bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lganidan, ularni har vaqt ham cheklash nojoizdir. Har bir ta’lim metodining o‘z vazifalari mavjud.

Adabiyotlarda ta’lim metodlarining rag‘batlantiruvchi, ta’limiy, tarbiyaviy va kamol toptiruvchi umumpedagogik vazifalarini ko‘rishimiz mumkin. O‘qituvchi va murabbiylar dars jarayonlariga tayyorgarlikda va uning uchun eng samarali hamda

muvofiq keluvchi metodlarni va usullarni tanlay olishda ana shu metodlarning bajarilishi mumkinligini va ularning tuzulishini inobatga olgan holda, rag‘batlantirish, ta’limiy-tarbiyaviy hamda ulug‘likka yetaklovchi maqsad va vazifalarni rivojlantiruvchini hamda uyg’otuvchini murabbiy deb ataymiz.

I. Y. Lerner va M. N. Skatkin ta’lim metodlarini tushuntirish, rasmlar metodi, reproduktiv metod, muammoli bayon qilish metodi, qisman izlanish metodi, tadqiqot metodlari-kabi tasniflashadi.

Danilov M.A. va Yesipov B.P.ning tasniflashi kO‘plab xildagi o‘quv jarayonlarida bajarilishi kerak bO‘lgan maqsad hamda vazifalarga bog‘liq hisoblanadi.

1. Bilimlarni hikoya—tushuntirish, ma’ruza, suhbatlar, ko‘rsatmali qo‘llanmalarni namoyish etish orqali bayon qilanadi.

2. O‘quvchilarda bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘stirishda, mashqlarni shakllantirish va amaliy ishlarni shakllantirish orqali rivojlantiriladi.

3. Bilim, ko‘nikma va malakalarni - joriy kuzatishlar, og‘zaki so‘rash, yozma va amaliy nazorat ishlari yordamida tekshirilib boriladi.

Perovskiy S.I. va Golyand YE.YA. ham ta’lim metodlarini faol va nofaol metodlarga ajratadi: — agarda o‘quvchilar mustaqil ravishda ishlasa, faol metodlar (laboratoriya metodi, kitob bilan ishlash) hisoblanadi; — agar o‘quvchilar o‘qituvchini faqat tinglab eshitsa, passiv metodlar (hikoya, ma’ruza, tushuntirish, namoyish qilish metodi, ekskursiya) kabi tasniflaydi.

Shuningdek, zamonaviy ta’limda STEAM yondashuvi, teskari o‘qitish (flipped learning), raqamli platformalar asosidagi darslar, gamifikatsiya (o‘yinlashtirish) kabi usullar metodik uyg‘unlikka asoslangan holda qo‘llanilganda, o‘quvchilarni darsga faol jalb qilish va ularning ta’lim motivatsiyasini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, pedagogik metodlarni uyg‘unlashtirishda innovatsion yondashuvlardan samarali foydalanish ta’lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqadi. O‘qituvchi metodlarni zamonaviy yondashuvlar bilan integratsiyalab, har bir darsni interaktiv, qiziqarli va maqsadga muvofiq tashkil etgan taqdirda, ta’lim sifatida sezilarli o‘sish kuzatiladi. Shu bois, metodik uyg‘unlikni innovatsion fikrlash asosida tashkil qilish har bir pedagogning ustuvor vazifasiga aylanishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedova M. Innovatsion pedagogik texnologiyalar asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti. 2022

2. Karimov N., Usmonova, S. Zamonaviy darsda interaktiv metodlardan foydalanish samaradorligi. Pedagogika va psixologiya, 2021. 3(57), 45–50.

3. Sultonova Z. Ta’limda integratsiyalashgan yondashuvlar: nazariy va amaliy jihatlar. O‘zbekistonda pedagogik izlanishlar, 2023. 2(14), 21–28.

4. Jononov A. Pedagogik mahorat va innovatsion yondashuvlar. Samarqand: Registon nashriyoti. 2020

5. Yusupova M. Raqamli ta’lim muhitida metodik integratsiya: muammo va yechimlar. Axborot texnologiyalari va ta’lim, 2021. 4(8), 31–35.

6. Shodmonov Sh., To‘xtasinova, N. O‘qitishda STEAM yondashuvining afzalliklari. Innovatsion pedagogika, 2022. 1(3), 60–65.

BO‘LAJAK BOSHLANG’ICH SINF O‘QITUVCHILARINING PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURLARIGA METODIK TAYYORGARLIGI XUSUSYATLARI

Rahmatova F.A.,
JDPU dotsent

Annotatsiya: ushbu maqolada **bo‘**lajak boshlang’ich sinf O‘qituvchilarining xalqaro baholash dasturlariga metodik tayyorgarligi xususyatlari masalasi yoritilgan. Shuningdek boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini xalqaro baholash dasturlariga tayyorlash bo‘yicha olib borgan tadqiqotlari tahlil qilingan va subyektiv munosabat bildirilgan

Kalit so‘zlar: innovatsiya, yangilik kiritish, innovatsion texnologiya, xalqaro baholash, dastur, PISA, PIRLS, internet, matn.

Аннотация: В статье рассматриваются особенности методической подготовки будущих учителей начальных классов к международным программам оценки. Также были проанализированы исследования, проведенные по подготовке учащихся начальной школы к международным программам оценки, и высказаны субъективные реакции.

Ключевые слова: инновация, нововведение, инновационные технологии, международная оценка, программа, PISA, PIRLS, интернет, текст.

Abstract: This article discusses the features of the methodological preparation of future primary school teachers for international assessment programs. It also analyzes research on the preparation of primary school students for international assessment programs and expresses subjective opinions.

Keywords: innovation, innovation, innovative technology, international assessment, program, PISA, PIRLS, internet, text.

Xalqaro baholash dasturlarida ishtirok etishga doir vazifalar O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-sonli Farmoni hamda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 997-sonli qarorida belgilab berilgan.

“PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study – xalqaro o‘qish savodxonligini o‘rganishdagi yuksalish) – bu turli mamlakatlarda boshlang‘ich sinfda tahsil oluvchi o‘quvchi yoshlarning matnni o‘qish va tushunish darajalari sifatini baholab beruvchi xalqaro baholash tizimidir. Ushbu sinov turi har 5 yilda bir marta o‘tkazishga mo‘ljallangan”. Bu kabi xalqaro baholash dasturini amalga oshirish pedagoglar va o‘quvchilarning bilim va fikrlash darajasini oshiradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ushbu xalqaro tadqiqotga samarali tayyorlashda ta’lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish muhim vazifa hisoblanadi.

Ingliz tilidan tarjima qilinganda “Innovatsiya” bu “yangilik kiritish” degan ma’noni bildiradi. O‘zbekicton Milliy ensiklopediyasida innovatsiya so‘ziga quyidagicha ta’rif berilgan: “Innovatsiya (ingl. “innovationas” – kiritilgan yangilik, ixtiro) – 1) texnika va texnologiya avlodlarini almashtirishni ta’minlash uchun iqtisodiyotga sarflangan mablag‘lar; 2) ilmiy-texnika yutuqlari va ilg‘or tajribalarga asoslangan texnika, texnologiya, boshqarish va mehnatni tashkil etish kabi sohalardagi yangiliklar, shuningdek, ularning turli sohalar va faoliyat doiralarida qo‘llanishi”.

E.Rodjersning tadqiqotlariga e’tibor qilsak, “innovatsiya - bu ijtimoiy-psixologik jarayonda ishtirok etuvchi subyektlarning toifalari va o‘zaro munosabatlarning jihatlari, ishtirokchilarni yangilikka bo‘lgan qarashlari, yanglikni anglash va qabul qilish, mazmun va mohiyatini tushunish va boshqalar”.

A.S.Djurayevning fikricha, “ta’lim tizimida innovatsiyalarni joriy etish nazariy va amaliy tavsifga ega bo‘lib, ma’lum tavakkalchilikka yo‘l qo‘yiladigan murakkab jarayondir. Innovatsion ta’limni rivojlantirish yo‘liga o‘tish oliy ta’lim muassasalari uchun muhim ahamiyatga ega, eng asosiy omil faqat texnik g‘oyalarni ishlab chiqish emas, balki jahon mehnat bozori talablariga javob bera oladigan mutaxassis kadrlarni tayyorlash bilan asoslanadi. Bugungi kunda ta’limning yuqori sifatini kasbiy mahoratga ega, o‘z-o‘zini rivojlantira oladigan, ta’limning ochiq ijtimoiy buyurtmalari doimiy o‘zgarib turadigan sharoitda o‘zgarishlarga tez moslasha oladigan, o‘zining kasbiy ishini yaxshi tushunadigan, doimiy qayta tayyorlash va yangilanishga doim tayyor bo‘lishlari talab etiladi”. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining PIRLS xalqaro baholash dasturiga metodik tayyorgarligini takomillashtirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha kognitivligini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

M.Asqarovaning fikricha, “PIRLS testlari nazariy doirasi jihatdan to‘rt xil asosiy o‘qish ko‘nikmalarini aniqlash imkonini beradi: matnda ochiq-oydin ifodalangan axborotni topish; uning asosida oddiy aqliy xulosalar chiqarish; matndagi g‘oya va axborotlarni sharhlash, integratsiyalash; matn shakl va mazmunini baholash”.

I.S.Horn, B.D.Kane, J.Wilsonlar “xalqaro tadqiqotda qatnashuvchilarga ma’lumotlarni taqdim qilishda yuzaki ma’lumotlarni bilimga aylantiradigan keng qamrovli talqin qilish bilan birlashtirish amaliyotchilar tomonidan foydali va tushunarli bo‘lishi mumkin”ligi haqida fikr bildirganlar. Tabiiyki, kichik hajmdagi sodda ma’lumotlar ko‘payishi natijasida katta hajmdagi ma’lumotlar yig‘indisi paydo bo‘ladi. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari mazkur xalqaro dastur talablari yuqori saviyadagi maqsadlarni ko‘zlaganligini inobatga olgan holda dars jarayonlariga innovatsion ta’lim texnologiyalarini tatbiq etishlari lozim.

Xorijlik olimlar ushbu sohada ilmiy izlanishlar olib borar ekan, “PIRLS xalqaro tadqiqoti shaxsni hamda jamiyatni o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlariga erishishida, yozma matnlar va boshqa turdagi ma’lumotlar ustida mulohaza yuritishni maqsad qilganligini ta’kidlagan holda, bunday yondashuv bugungi jamiyatda yanada yaqqol sezilib, jamiyat o‘quvchidan o‘qish orqali olgan ma’lumotlardan foydalana olish qobiliyatiga ega bo‘lishni talab etmoqda”,- deya munosabat bildirganlar. Bizningcha, yozma savodxonlik va og‘zaki nutqning mazmundorligini ta’minlash, mantiqiy va tanqidiy fikrlash, berilgan matn bo‘yicha mustaqil fikr bayon qilish mujassamlashadi. O‘qish negizida o‘quvchida shaxsiy qobiliyat, nutq madaniyati elementlari va insoniy fazilatlar rivoj topadi.

“Hozirgi paytda matnlar yoki ma’lumotlarni internet orqali o‘qish maktabdagi dasturning asosiy qismi va ma’lumotlarni qo‘lga kiritishning eng muhim usuli hisoblanadi”. Bugungi kun yoshlari matnlarni va ma’lumotlarni internet saytlaridan qidiradilar va bu vaqtni tejashga yordam beradi. “Yangi raqamli savodxonlik ma’lumotlarni internet orqali o‘qish uchun muhim sanalib, unda o‘quvchi o‘ziga

kerakli ma’lumotni qidirib topib, uni tushunish orqali o‘qishdan ko‘zlangan maqsadga erishadi”. Savodxonlik ma’lumotlarini o‘quvchilar internetdan qidirib topadi, ma’lumotni o‘qish orqali tushunib yetadi. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari bugungi internet asrida o‘quvchilarda internetdan to‘g‘ri va samarali foydalanish kompetensiyalarini shakllantirishi zarur.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini innovatsion texnolgoiyalar asosida xalqaro baholash dasturlariga metodik tayyorgarligini takomillashtirish ularning kasbiy shakllanishiga asos bo‘ladi. Kasbiy shakllanish – shaxs kamolotining muhim jihatlaridan biri bo‘lib, shaxsning faqatgina mehnat va kasbiy faoliyatini tanlash bilan bog‘liq ehtiyoj va qiziqishlarini ifodalaydi (umumiy rivojlanish barcha ehtiyojlar majmuasini, uning borliqqa, atrofdagilarga o‘ziga nisbatan munosabatlari tizimini ifoda etadi).

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Asqarova M.A. Boshlang‘ich ta’limda xalqaro baholash dasturlaridan foydalanishning metodik asoslari // ilmiy maqola. Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar (2023 йил № 8). – 2 b.

2.Djurayev A.S. Malaka oshirish jarayonida tinglovchilarning kasbiy malakasini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish: Ped. fan. bO‘y. fal. dokt. (PhD) diss. – Samarqand: 2019. – 53 b.

3.Horn I.S., Kane B.D., & Wilson J. (2015). Making sense of student performance data: Data use logics and mathematics teachers learning opportunities. American Educational Research Journal, 52(2), 208-242.

4.O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. Zebuniso-Konigil / 4-tom. Bosh tahrir hay’ati a’zolari: M.Aminov va boshq. – T.: “O‘zbekicton milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2002.

ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ СИНГАПУРСКОЙ МЕТОДИКИ ПРИ ОБУЧЕНИИ ГОВОРЕНИЮ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ВОСЬМЫХ КЛАССАХ СРЕДНЕЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ

К.М. Фасхутдинова студент 3 курса
Казанский (Приволжский) федеральный университет
e-mail: **swartnakke21@gmail.com**
Тел: +79172643710 **Научный руководитель: О.В. Хасанова**
Казанский (Приволжский) федеральный университет
Институт филологии и межкультурной коммуникации
Высшая школа зарубежной филологии и межкультурной коммуникации
кафедра теории и практики преподавания иностранных языков Кандидат педагогических наук доцент
e-mail:oxana.khasan@yandex.ru

Аннотация: в данной статье рассматривается применение технологий сингапурской методики на уроках английского языка для обучения говорению учеников средних классов общеобразовательной школы. Также, приведены некоторые способы использования сингапурской методики и примеры применения на практике.

Ключевые слова: сингапурская методика, обучение говорению, средняя школа, английский язык, групповая работа, уроки иностранного языка

Преподавание иностранных языков включает в себя применение различных методов и методик, с целью увеличения эффективности занятий. В наше дни в связи с развитием поисковых технологий, заучивание и владение знаниями отходит на второй план, и популярность набирают компетенции и навыки, включающие в себя навыки критического мышления, работы в команде, лидерских качеств и т.д. Развитие у детей данных компетенций является основой целью сингапурской методики, что делает данную методику актуальной и востребованной в наше время.

Сингапурская методика активно применится для обучения различным видам речевой деятельности, в частности говорению. В данной статье мы рассмотрим применение сингапурской методики для развития устных речевых навыков (говорения) на уроках английского языка в 8 классе средней школы.

В первую очередь дадим определение и характеристику обучению говорения на уроках иностранного языка. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. определяют говорение следящим образом: «Говорение представляет собой форму устного общения, с помощью которой происходит обмен информацией, осуществляемой средствами языка, устанавливаются контакт и взаимопонимание, оказывается воздействие на собеседника в соответствии с коммуникативным намерением говорящего». [1] А.Н. Щукин определяет говорение как устную форму речевого общения, имеющую продуктивный характер. Он утверждает, что говорение воплощается в звуках и обеспечивается работой речедвигательного и слухового анализаторов. [2] Говорение реализуется в двух формах: монолог и диалог.

Е.Н. Соловова выделяет следующие характеристики успешного урока по формированию устноречевых умений: ученики говорят больше учителяучастие распределятся равномерно между учениками: во время урока все учащиеся разговаривают, отвечают и всецело принимают участие в процессе урока. высокий уровень мотивации и желания говорить соответствие уровня класса и уровня материала. [3]

Для понимания эффективности сингапурской методики в процессе обучения говорению на уроках английского в средней школе необходимо выделить основные аспекты данной методики. Помимо прививания «мягких» компетенций, целью сингапурской методики является заинтересованность учащихся, превращение пассивного ученика в активного через работу в группе.

В основе сингапурской методики лежит методика кооперативного обучения русского психолога Л.С. Выготского. Согласно разработанной им теории социального конструктивизма, процесс обучения носит социальный характер и является неотделимым от его социального контекста.

Рассмотрим основные принципы сингапурской методики и сравним с характеристиками успешного урока по мнению Е.Н. Солововой. Сингапурская методика состоит из структур. Каждая структура представляет собой форму и

алгоритм выполнения заданий и предполагает определённую расстановку парт и деление класса на группы.

Основными принципами структур сингапурской методики являются:

- самостоятельное овладение навыками и знаниями,
- изменение ролей,
- работа в команде: умением слушать и слышать, принимать решения, делить ответственность грамотно делегировать задачи и помогать друг другу.

Выбор структур совершается, основываясь на этапе урока, задачах и целях этапа. Любая «сидячая» структура реализуется в определённых условиях: -Парты сдвинуты по две вместе и образуют квадратный стол.

-Ученики сидят лицом к друг другу.

-У каждого ученика есть два партнёра: Партнёр напротив и и партнёр по плечу.

-На парте лежит так называемый Manage map, распределяющая роли и задачи учеников в группе.

Важным элементом сингапурской методики является правильное распределение учеников в группы. За каждым столом должны сидеть: один слабый ученик, один сильный ученик и два средних. При этом, слабый и сильный ученики не должны быть партнерами по плечу или партнерами напротив. Путем соблюдения данных требований достигается наивысшая степень эффективности занятий.

Таким образом, сингапурская методика отвечает требованиям успешного урока формирования устноречевых умений: ученики говорят 80% времени, а учитель 20%, участие учеников равномерно распределяется между ними с помощью Manage map и растет интерес к обучению через игры и задания.

Занятия были проведены в МАОУ «Гимназия-интернат №4» Кировского района города Казани республики Республики Татарстан. Были задействованы ученики, изучающие английский язык по УМК «Wider world» и обучаемые одним учителем английского языка. В 8А классе были проведена серия занятий по сингапурской методике, в 8Б классе те же занятия были проведены по традиционной методике.

В 8А классе были использованы следующие структуры сингапурской методики:

1. Take off - touch down: учитель произносит утверждение, если ученик с ним согласен, то он встает, если не согласен - остается на месте.
2. Timed-pair-share: учитель просит учеников обсудить вопрос или обменяться ответами в парах в течении заданного времени.
3. Mix-pair-share: работа в произвольно образованных парах. Ученики под музыку двигаются в классе, образовывая новые пары и обсуждаю поставленный вопрос.
4. Mix-freeze-group: работа в произвольно образованных группах. Группы образовываются путём случайного брожения по классу под музыку.
5. Hi-five: учитель привлекает внимание учеников с помощью

вытянутой вверх ладно и фразы “Hi-five”. Услышав данный сигнал, ученики должны остановиться и сфокусировать свое внимание на преподавателе.

Я пыталась использовать как можно больше структур в течении одного занятия.

При проведении анализа занятий в классах 8А и 8Б классов были выявлены следующие результаты, показанные в таблице.

Аспект анализа	8А	8Б
Пройденный материал	Мы изучили материал, но были вынуждены сократить количество заданий из-за недостатка времени	Мы смогли изучить запланированных материал и выполнить задания
Работа учеников	Были задействованы все ученики. Каждый ученик активно участвовал в процессе урока.	Активно работали лишь 30-40% класса.
Говорение	Мы практиковали говорение на каждом задании.	Мы практиковали говорение на тех заданиях, в которых это предусмотрено
Обратная связь от учеников	Ученики были рады такому уроку и работе в группах.	Ученики не высказали ни отрицательных, ни положительных эмоций

В результате анализа можно выявить следующие сильные стороны сингапурской методики при обучении говорению на иностранном языке в средней школе: активная практика говорение: при работе группах или командах, возможна реализация большего количества заданий на говорение, нежели при индивидуальной работе или работе в классе с учителем. психологический комфорт ученика при работе в группе: ученики отметили, что чувствуют себя свободнее при разговоре с одноклассниками, нежели при разговоре с учителем. Такая свобода позволяет преодолевать языковой барьер и реализует принцип комфортной среды на занятиях. активная работа каждого ученика на занятии: в процессе групповой или парной работы задействованы все ученики, что позволяет контролировать активность на занятиях.

- интерес к занятиям по иностранному языку: ученики показали повышенный интерес к занятиям английского языка при условии применения сингапурской методики. Групповые и парные форматы работы, смена партнеров и необычная рассадка привлекают учеников и повышают их мотивацию.

Также можно перечислить некоторые слабые стороны данной методики: использование структур требует дополнительного времени сингапурская методика подразумевает определенную техническую оснащенность школы: просторный класс с правильной расстановкой парт.сложность реализации, если преподаватель плохо знаком с классом и не сможет обеспечить правильную рассадку учеников, о которой говорилось ранее

Подводя итоги, можно сказать, что сингапурская методика представляет собой эффективный способ обучения говорению на иностранном языке в восьмых классах. Однако следует соблюдать все требования для сохранения

результативности этого подхода. Кроме того, в условиях ограниченности уроков одним академическим часом, выбор 2-3 структур для проведения занятия будет наиболее верным вариантом, позволяющим выполнить учебный план.

Использованная литература:

1. Гальскова Н.Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам. – М. – 2006. – 336 с.
2. Щукин А.Н. Методика обучения речевому общению на иностранном языке. - М. - 2011. — 454 с.
3. Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс лекций. М., 2002
4. Парашина Елена Юрьевна, Якупова Наталья Валентиновна. Эффективная коммуникация на уроках посредством использования приемов сингапурской методики обучения. Пермский педагогический журнал, - 2019. - с. 86-90.
5. А.Т. Дмитрук, Т.В. Милюшенко. Организация работы на уроках с применением сингапурской образовательной технологии при формировании коммуникативной компетенции учащихся на среднем этапе обучения. Новые технологии в обучении иностранным языкам. Сборник материалов региональной научно-практической конференции.
6. Канцур А. Г., Никитина А. А. "Сингапурская методика для развития коммуникативных универсальных учебных действий на уроках иностранного языка в 7 классе" Проблемы романо-германской филологии, педагогики и методики преподавания иностранных языков, - 2020. - с. 99-104.
7. Алейникова А.А. "Сингапурская методика как способ формирования коммуникативной компетенции на уроках английского языка" Евразийский научный журнал. – 2019. - с. 96-97.
8. Дмитрук А. Т. Способы формирования и развития иноязычной коммуникативной компетенции с применением сингапурской образовательной технологии / А. Т. Дмитрук // Актуальные вопросы филологической науки XXI века : сборник статей IX Международной научной конференции молодых ученых (7 февраля 2020 г.). — Ч. 1 : Современные лингвистические исследования. — Екатеринбург: УМЦ-УПИ, 2020. — С. 193-198.

PEDAGOGIKA MAHORATINI RIVOJLANTIRISHDA ILG’OR XORIJ TAJRIBASIDAN FOYDALANISH

SamatovaD.Y., GDPI dotsenti
Nazirova S.Z., GDPI talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada pedagogika mahoratini rivojlantirishda ilg‘or xorij tajribasidan foydalanishning ahamiyati yoritilgan. Bugungi globallashuv davrida o‘qituvchidan nafaqat bilim berish, balki ijodiy va shaxsiy kamolotni qo‘llab-quvvatlash kabilar talab qilinmoqda. Shu nuqtai nazardan, rivojlangan mamlakatlarning ta’lim tizimidagi ilg‘or tajribalari tahlil qilinib, ular asosida o‘zbek ta’lim tizimini takomillashtirish yo‘llari ko‘rsatib berilgan.

Kalit sO‘zlar: pedagogika mahorati, xorij tajribasi, Finlyandiya ta’limi, Yaponiya uslublari, AQSh mentorlik dasturlari, Janubiy Koreya tajribasi, Germaniya pedagogik modeli, ta’lim sifati, innovatsion metodlar, o‘qituvchilar malakasi.

Аннотация: В статье подчеркивается важность изучения передового опыта для совершенствования педагогического мастерства. В современном процессе глобализации от учителей требуется не только предоставлять национальные знания, но и поддерживать творческий и личностный контент. С этой точки зрения аналитическая работа в системе образования была определена заранее и на ее основе намечены пути обеспечения образования в Узбекистане.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, опыт, финское образование, японские методы, программы наставничества США, Южная Корея, немецкая педагогическая модель, качество образования, инновационные методы, квалификация учителей.

Abstract: This article highlights the importance of using advanced foreign experience in developing pedagogical skills. In today's era of globalization, teachers are required not only to impart knowledge, but also to support creative and personal development. In this context, the advanced experiences of developed countries in the education system are analyzed and ways to improve the Uzbek education system based on them are shown.

Key words: pedagogical skills, foreign experience, Finnish education, Japanese methods, US mentoring programs, South Korean experience, German pedagogical model, quality of education, innovative methods, teacher qualifications.

Bugungi kunda ta’lim tizimi doimiy rivojlanib borayotgan global muhitda o‘zgarishlarga moslashishi zarur. O‘qituvchilik faqatgina bilim berish emas, balki talabaning shaxsiy kamolotini ta’minlash, uning fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va ijodiy salohiyatini ochishda muhim o‘ringa ega. Shu sababli, pedagogika mahoratini rivojlantirish zamonaviy ta’limning eng muhim masalalaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonda ilg‘or xorij tajribasidan foydalanish, ayniqsa, rivojlangan mamlakatlar ta’lim tizimidagi samarali uslublar, o‘qitish texnologiyalari, o‘qituvchi tayyorlash dasturlari va pedagogik modellarni o‘rganish va amaliyotga joriy etish katta ahamiyat kasb etadi[1,2].

Pedagogik mahorat va uning mazmuni: Pedagogik mahorat — bu o‘qituvchining ta’lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil eta olishi, o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini uyg‘otishi, ularning faoliyatini to‘g‘ri yo‘naltira olishi, motivatsiya bera olishi, individual yondashuvni qo‘llay olishi va innovatsion texnologiyalardan foydalana olishi demakdir. Bugungi pedagog shunchaki dars o‘tgani emas, balki shaxsiy namuna, yo‘l ko‘rsatuvchi, yetakchi bo‘lishi kerak.

Dunyo bo‘ylab pedagogika sohasida samarali ishlayotgan ko‘plab mamlakatlar mavjud. Quyida ulardan ayrimlarining tajribalariga to‘xtalamiz:

1. Finlyandiya tajribasi: Finlyandiya ta’lim tizimi dunyoda eng ilg‘or tizimlardan biri hisoblanadi. Bu yerdagi asosiy tamoyil – o‘quvchiga individual yondashuv, o‘qituvchiga to‘liq ishonch va mustaqillik berishdir. Fin o‘qituvchilari kam sonli sinflarda, ko‘proq amaliy mashg‘ulotlar asosida dars o‘tadilar. Ular doimiy ravishda pedagogik mahoratni oshirib boradilar, har uch yilda bir marotaba malaka oshirish kurslarida qatnashadilar. Bu mamlakatda o‘qituvchi kasbini tanlash juda murakkab bo‘lib, eng yaxshi talabalar pedagogik yo‘nalishga kirishadi. Bu tajribadan biz nimani o‘rganishimiz mumkin? Avvalo, o‘qituvchining maqomini ko‘tarish, unga mustaqillik berish va doimiy professional rivojlanishini ta’minlash[3].

2. Yaponiya tajribasi: Yaponiya ta’lim tizimida intizom, mehnatsevarlik va jamoaviylikka alohida e’tibor qaratiladi. O‘qituvchilar har bir darsni oldindan sinchiklab rejalashtiradilar, darsdan keyin esa tahlil qilib, xatolar ustida ishlaydilar. Shuningdek, bu yerda "Lesson Study" deb nomlanuvchi maxsus metod mavjud bo‘lib, u orqali o‘qituvchilar birgalikda dars tahlili va tajriba almashishni yo‘lga qo‘yadilar. Bu metod bizning ta’lim tizimimiz uchun ham foydali bo‘lishi mumkin – ya’ni o‘qituvchilar o‘zaro tajriba almashsa, hamkorlikda o‘z mahoratini oshirsa, natija samaraliroq bo‘ladi[4].

3. AQSh tajribasi: Amerika Qo‘shma Shtatlarida pedagogik mahoratni rivojlantirish uchun turli onlayn platformalar, mentorlik dasturlari, professional o‘quv markazlari keng joriy etilgan. Ayniqsa, "Teach for America" dasturi orqali yangi pedagoglarni tayyorlashda zamonaviy texnologiyalar, interfaol metodlar, o‘quvchi psixologiyasiga asoslangan yondashuvlar qo‘llaniladi. Shuningdek, har bir pedagog yil davomida o‘z faoliyatini tahlil qiluvchi shaxsiy reja asosida ishlaydi. Bu kabi yondashuvlar bizga ham pedagoglar faoliyatini baholashda shaxsiy yondashuv, tahlil va refleksiya madaniyatini rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi[5,6].

4. Janubiy Koreya tajribasi: Janubiy Koreyada ta’limga katta investitsiya ajratiladi va pedagoglarning malakasi doimiy nazorat qilinadi. Ular uchun har yili testlar, amaliy mashg‘ulotlar va treninglar o‘tkaziladi. Bundan tashqari, har bir o‘qituvchi o‘z faoliyati bo‘yicha portfolioni yuritadi. Bu portfoliolar asosida ularning bilim darajasi va mahorati baholanadi[7,8].

Bizda ham shunday tizim joriy etilsa, o‘qituvchining o‘z ustida ishlashi yanada rag‘batlantiriladi.

5. Germaniya tajribasi: Germaniyada pedagogik ta’lim juda puxta yo‘lga qo‘yilgan. O‘qituvchilar maktabga tayyor holatda keladi, chunki ular universitetda 5 yil davomida chuqur nazariy va amaliy bilimlarga ega bo‘lishadi. Ular ikki bosqichda – nazariy va stajirovka orqali tayyorlanadi. Bu yondashuv bizga o‘qituvchi tayyorlash tizimini yanada kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, amaliyotga ko‘proq e’tibor qaratish lozim[9,10].

Ilg‘or xorij tajribasi shuni ko‘rsatadiki, pedagogik mahoratni rivojlantirishda bir necha muhim omillar bor: o‘qituvchiga bo‘lgan e’tibor, uning maqomi, uzluksiz kasbiy rivojlanish, texnologiyalardan foydalanish, individual yondashuv va amaliy tajribani kengaytirish. Har bir davlatning o‘ziga xos yondashuvi mavjud, lekin ularning asosiy maqsadi — o‘qituvchini rivojlantirish, ta’lim sifatini oshirishdir.

O‘zbekiston ham bu yo‘lda katta qadamlar qo‘ymoqda. Oliy ta’lim tizimida islohotlar, xalqaro dasturlar, xorijiy oliygohlar bilan hamkorlik va zamonaviy o‘quv dasturlari joriy etilmoqda. Biroq, bu tajribalarni o‘zimizga moslab, milliy qadriyatlarimizga zid bo‘lmagan tarzda joriy etish muhim. Pedagoglar o‘rtasida tajriba almashish, doimiy o‘qitish va malaka oshirish, innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish orqali biz ham ta’lim sifatini yuqori darajaga olib chiqishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxo‘jayev A.A. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: TDPU, 2020.

2. Salomova D.M. Oliy ta’limda innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

3. Shonazarov M.M. Pedagogik mahorat va kasbiy kompetensiya. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2021.

4. Fullan, M. (2014). The Principal: Three Keys to Maximizing Impact. – San Francisco: Jossey-Bass.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA O‘QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLARINI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

Xidirova M.Q.,GDPI dotsent
xidirovamalohat848@gmail.com
Ergasheva O.,Mirzaobod tumani 22-maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur tezisda boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning zamonaviy yo‘llari, ta’lim metodlari va pedagogik sharoitlari tahlil qilinadi. Shuningdek, mustaqil fikrlashni shakllantirishda interaktiv metodlarning o‘rni va o‘quvchilarning shaxsiy faolligini oshirish usullari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, mustaqil fikrlash, interaktiv metodlar, tanqidiy fikrlash, ijodiy topshiriqlar, o‘z-o‘zini baholash, savol-javob usuli, pedagogik texnologiya, shaxsiy faollik, muammoli vaziyatlar.

Аннотация. В данном тезисе анализируются современные пути развития навыков самостоятельного мышления учащихся на этапе начального образования, методы обучения и педагогические условия. Также будет освещена роль интерактивных методов в формировании самостоятельного мышления и методов повышения личностной активности учащихся.

Ключевые слова: начальное образование, самостоятельное мышление, интерактивные методы, критическое мышление, творческие задания, самооценка, вопросно-ответный метод, педагогическая технология, личностная активность, проблемные ситуации.

Abstract. This thesis analyzes modern ways of developing students’ independent thinking skills at the primary education stage, educational methods and pedagogical conditions. It also highlights the role of interactive methods in the formation of independent thinking and methods of increasing students’ personal activity.

Keywords: primary education, independent thinking, interactive methods, critical thinking, creative tasks, self-assessment, question-and-answer method, pedagogical technology, personal activity, problem situations.

Boshlang‘ich ta’lim davri bolalar tafakkurining shakllanishi va rivojlanishida nihoyatda muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish ularning keyingi bilim olish jarayoniga, shaxs sifatida kamol topishiga va jamiyatda faol ishtirok etishiga zamin yaratadi. Mustaqil fikrlovchi shaxs nafaqat o‘qituvchining bergan bilimini qayta ishlab, balki uni tahlil qilish, o‘z nuqtayi nazarini bildirish va mavjud muammolarga ijodiy yondashish qobiliyatiga ega bo‘ladi. Shuning uchun boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning mustaqil fikrlarini shakllantirish va rivojlantirish uchun maxsus pedagogik yondashuvlar va metodlar qo‘llanilishi zarur.

Mustaqil fikrlash- bu shaxsning tashqi ko‘rsatmalarsiz, o‘z tajribasi va bilimlari asosida tahlil qilish, xulosa chiqarish, fikr bildirish va qaror qabul qilish qobilyatidir. Bu ko‘nikma o‘quvchining ijodkorligini , erkinligini va javobgarligini oshiradi.

Avvalo, mustaqil fikrlashni rivojlantirish uchun dars jarayonida o‘quvchilarga erkin savol-javob imkoniyatini yaratish muhimdir. O‘quvchilarga berilgan savollar ochiq shaklda bo‘lib, ularni faqat yodlangan javobni emas, balki o‘z fikrini ifodalashga undashi kerak. Misol uchun, "Nima deb o‘ylaysan?", "Seningcha bu vaziyatda qanday yechim topish mumkin?" kabi savollar o‘quvchilarni o‘z fikrini mustaqil tarzda shakllantirishga yo‘naltiradi. Shuningdek, muammoli vaziyatlar yaratish, turli muammolarni yechishga qaratilgan topshiriqlar berish ham bolalarda tahliliy va ijodiy tafakkurni rag‘batlantiradi.

O‘qituvchi o‘z darslarini shunday tashkil etishi kerakki, bunda har bir o‘quvchining fikri qadrlanadi va har bir o‘quvchi o‘zini erkin his qiladi. Buning uchun rag‘batlantiruvchi muhit yaratish muhim: o‘quvchilarning har qanday tashabbuslari va fikr bildirishlari qo‘llab-quvvatlanishi, hatto ularning javoblari to‘liq mukammal bo‘lmasa ham, ijobiy baholanishi kerak. O‘qituvchi o‘z fikrini asoslash, mulohaza yuritish, xulosaga kelish jarayonini o‘quvchilarga ochiq ko‘rsatib berishi zarur. Bunday metodik yondashuv o‘quvchilarga fikrlash jarayonining qanday kechishini o‘rganishga va asta-sekin o‘z mustaqil fikr yuritish malakalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu esa o‘quvchilarda o‘z fikrini aytishdan cho‘chimaydigan, dadil shaxs sifatida shakllanishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, mustaqil fikrlashni rivojlantirish uchun interfaol metodlardan, masalan, “Aqliy hujum” (brainstorming), “Klaster” texnikasi, “Insert” strategiyasi kabi usullardan foydalanish juda samarali hisoblanadi. Masalan, "Insert" usulida o‘quvchilar matnni o‘qib borarkan, o‘z fikrini belgilashadi: bilgan ma'lumoti uchun bir belgini, yangi ma'lumot uchun boshqa belgini, o‘ziga qiziqarli yoki bahsli tuyilgan joylar uchun alohida belgilar qo‘yishadi. Bu ularni o‘qigan ma'lumotni faollik bilan tahlil qilishga va shaxsiy munosabat bildirishga o‘rgatadi.

Yana bir muhim jihat — bolalarga tanlov erkinligini berishdir. Masalan, darsda bir nechta topshiriq variantlarini taklif qilish va o‘quvchining o‘ziga qaysi topshiriqni bajarishni tanlash imkonini berish ham mustaqil qaror qabul qilish va o‘z fikrini shakllantirishni rag‘batlantiradi. Tanlov imkoniyati bolalarning motivatsiyasini oshiradi va o‘z faoliyatlariga mas’uliyat bilan qarashlariga yordam beradi. Darsda ijodiy topshiriqlarga ko‘proq o‘rin berish ham yaxshi samara beradi. Hikoya tuzish, kichik insho yozish, rasm asosida voqea yaratish, kichik sahna ko‘rinishlarini sahnalashtirish kabi mashg‘ulotlar o‘quvchilarning tasavvurini kengaytirish va mustaqil tafakkurini rivojlantirishda samarali vosita bo‘ladi. Shuningdek, guruhlarda ishlash, jamoaviy muhokamalar tashkil etish ham o‘quvchilarning o‘zaro fikr almashish malakasini rivojlantirib, o‘z nuqtayi nazarini asoslashga o‘rgatadi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalardan foydalanish ham mustaqil fikrlashni rivojlantirishda katta rol o‘ynaydi. Turli onlayn testlar, interaktiv mashqlar, raqamli hikoyalar yaratish imkoniyati o‘quvchilarda mustaqil izlanish va yangi bilimlarni o‘zlashtirish istagini kuchaytiradi va nihoyat, o‘quvchilarning mustaqil fikrlarini rivojlantirishda ota-onalar bilan hamkorlik ham muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandlariga o‘z fikrini erkin aytishga imkon berib, ularning fikrlarini tinglab va qadrlab, mustaqil qarorlar qabul qilishda ishonch bildirsa, bu bolalarning o‘ziga ishonchini va fikrlash madaniyatini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish uchun ochiq muloqot, ijodiy topshiriqlar, muammoli vaziyatlar, erkin fikr bildirishga imkon beruvchi muhit va o‘qituvchining to‘g‘ri yondashuvi asosiy omil hisoblanadi. Bunday tizimli ishlar natijasida o‘quvchilarda faqat bilim emas, balki o‘z fikriga ega, mustaqil qaror qabul qila oladigan, kelajakka ishonch bilan intiladigan shaxs tarbiyalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduqodirov A.A. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

2. Jumaniyozova D.T. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.

3. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. – Moskva: Pedagogika, 1991.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПЕРЕДОВОГО ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА В РАЗВИТИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА И ПЕДАГОГИКИ ВОСПИТАНИЯ

Назарова О.Т.,ГГПИ доцент
azodanazarova09@gmail.com

Аннотация: Современная система образования требует постоянного обновления педагогических подходов и методик. Одним из ключевых факторов профессионального роста педагога является изучение и адаптация передового зарубежного опыта. В статье рассматриваются эффективные зарубежные практики в области педагогического мастерства и воспитания, а также возможности их применения в отечественной образовательной среде.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, воспитание, зарубежный опыт, профессиональное развитие, инновации в образовании

Annotation: The modern education system requires constant updating of pedagogical approaches and techniques. One of the key factors of a teacher's professional growth is the study and adaptation of advanced foreign experience. The article examines effective foreign practices in the field of pedagogical skills and education, as well as the possibilities of their application in the domestic educational environment.

Keywords: pedagogical skills, upbringing, foreign experience, professional development, innovations in education.

Мировая образовательная практика демонстрирует широкий спектр эффективных подходов к развитию профессиональной компетентности педагогов. В условиях глобализации и информационной открытости обмен педагогическим опытом приобретает особую значимость. В данной статье анализируются зарубежные модели педагогического мастерства и воспитания, их преимущества и пути адаптации в узбекской образовательной системе.

1. Современные вызовы в педагогике

Педагоги сталкиваются с множеством вызовов: цифровизация, изменение когнитивных особенностей учащихся, рост психоэмоциональной нагрузки. Эти вызовы требуют от учителя не только высокой профессиональной подготовки, но и готовности к постоянному саморазвитию.

В этом контексте становится актуальным изучение передового зарубежного опыта, в котором значительное внимание уделяется вопросам наставничества, эмоционального интеллекта и формированию soft skills.

2. Передовой зарубежный опыт в развитии педагогического мастерства

Финляндия: модель «учащегося учителя»

Финская система образования ставит в центр внимания педагога как исследователя. Учителя регулярно проходят повышение квалификации, участвуют в проектах action research, активно используют рефлексию и самоанализ. При этом большое внимание уделяется доверительным отношениям между учащимися и педагогом.

Сингапур: национальная система профессионального развития

В Сингапуре действует иерархическая система профессионального роста, включающая обязательное обучение, коучинг и супервизию. Учителя объединены в профессиональные сообщества, где происходит обмен практиками и коллективный анализ кейсов.

Канада и США: концепция наставничества и «teacher leadership»

В североамериканских странах популярна идея учителя-лидера, который не только преподаёт, но и вносит вклад в развитие школы и образовательной политики. Широко применяются программы наставничества, ориентированные на поддержку молодых специалистов.

3. Зарубежный опыт в области педагогики воспитания

Япония: воспитание через коллектив и дисциплину

В японской школе воспитание интегрировано в образовательный процесс. Главными ценностями являются уважение, ответственность и труд. Воспитательные программы реализуются через совместные виды деятельности, такие как уборка класса и коллективное обсуждение проблем.

Германия: акцент на индивидуальность и демократию

В немецкой педагогике воспитание строится на принципах уважения к индивидуальности и стимулирования критического мышления. Педагоги активно вовлекают учащихся в принятие решений, формируют у них чувство гражданской ответственности.

4. Возможности интеграции зарубежного опыта в узбекскую практику

Адаптация зарубежных подходов требует учета культурных, нормативных и ресурсных особенностей отечественной школы. Однако некоторые универсальные практики — такие как тьюторство, наставничество, практика рефлексии и построение воспитательных программ на ценностной основе — могут быть эффективно внедрены уже сегодня. Особенно перспективным направлением является создание профессиональных сообществ педагогов и развитие модели непрерывного образования.

Изучение и осмысленное внедрение зарубежного педагогического опыта представляет собой мощный ресурс для повышения качества образования и развития личности педагога. Важно не просто копировать методы, а

интегрировать их с учетом национального контекста и потребностей современной школы.

Использование передового зарубежного опыта в развитии педагогического мастерства и воспитательной деятельности открывает новые горизонты для формирования современного, компетентного и адаптивного педагога. Зарубежные модели подчеркивают значимость постоянного профессионального роста, поддержки коллег и интеграции воспитания в повседневную школьную практику. При этом важно не заимствовать методы механически, а адаптировать их с учетом национальных и культурных особенностей. Применение лучших мировых практик может стать важным шагом на пути к модернизации отечественной системы образования и созданию более гуманной, развивающей образовательной среды.

Использованная литературы:

1. Савельев, А. И. Современные тенденции развития педагогического мастерства. — М.: Педагогика, 2021.
2. Fullan, M. The New Meaning of Educational Change. — New York: Teachers College Press, 2016.
3. Darling-Hammond, L. Powerful Teacher Education: Lessons from Exemplary Programs. — San Francisco: Jossey-Bass, 2012.
4. Хуторской, А. В. Педагогическая инноватика. — СПб.: Питер, 2020.

PEDAGOGIK QOBILIYATNING ASOSIY TURLARI

Samatova D.Y., GDPI dotsenti
Eshdavlatova E., GDPI talabasi
e-mail: Samatova1234@mail.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogik qobiliyatning asosiy turlari, ularning ahamyati va pedagoglarning ta’lim jarayonidagi roli yoritilgan. Pedagogik qobiliyat o‘qituvchining samarali ta’limni tashkil etish hamda o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashdagi muhim omil sifatida ko‘rib chiqiladi. Maqolada asosan, pedagogik qobiliyat turlari , masalan, kommunikativlik va tashkilotchilik qobilyatlari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Pedagogik qobilyat, motivatsiya, ko‘nikma, intelektual, emotsional, pedagogik mahorat.

Аннотатция: В данной статье описаны основные виды педагогических умений, их значение и роль педагогов в образовательном процессе. Педагогические способности учителя рассматриваются как важный фактор организации эффективного обучения и поддержки личностного развития учащихся. В статье основное внимание уделяется таким видам педагогических умений, как коммуникативность и организация.

Ключевые слова: Педагогические способности, мотивация, умение, интеллектуальные, эмоциональные, педагогические способности.

Annotation: This article describes the main types of pedagogical skills, their importance and the role of pedagogues in the educational process. Pedagogical ability is considered as an important factor in the teacher's organization of effective education and in supporting the personal development of students. The article mainly talks about the types of pedagogical skills, for example, communication and organizational skills.

Key words: Pedagogical ability, motivation, skill, intellectual, emotional, pedagogical skills.

Pedagogik qobiliyat – bu o‘qituvchining o‘quvchilarni o‘rgatishdagi muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. O‘qituvchi nafaqat bilimlarni yetkazuvchi, balki o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi, ularga motivatsiya beruvchi va ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantiruvchi shaxsdir. Pedagogik qobiliyatning rivojlanishi o‘qituvchining o‘z faoliyatini samarali tarzda amalga oshirishi uchun zaruriy shartdir. Ushbu esse pedagogik qobiliyatning asosiy turlari, ularning ta'lim jarayonidagi o‘rni va pedagogik qobiliyatni rivojlantirishda olimlarning fikrlarini tahlil qiladi.

1. Pedagogik qobiliyatning umumiy tushunchasi

Pedagogik qobiliyat — bu o‘qituvchi yoki pedagogning o‘quvchilarni o‘rgatish, ularni ma'naviy va intellektual jihatdan rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan individual va professional sifatlar yig‘indisidir. Pedagogik qobiliyat nafaqat o‘qituvchining bilim va malakalariga asoslanadi, balki uning hissiy, ijtimoiy va shaxsiy fazilatlariga ham bog‘liq. Shuningdek, bu qobiliyat o‘qituvchining o‘quvchilarga nisbatan bo‘lgan munosabatlarini va pedagogik yondashuvlarini ham o‘z ichiga oladi. Shuning uchun pedagogik qobiliyatni tushunish uchun uning tarkibiy qismlarini tahlil qilish zarur.

2. Pedagogik qobiliyatning asosiy turlari: Pedagogik qobiliyatning asosiy turlari quyidagilardan iborat:

Intellektual qobiliyat: Pedagogik faoliyatda intellektual qobiliyatning o‘rni beqiyosdir. O‘qituvchi o‘z bilimlarini aniq, sodda va tushunarli tarzda o‘quvchilarga etkazish, murakkab tushunchalarni oddiy va qiziqarli qilib tushuntirishda yuqori intellektual salohiyatga ega bo‘lishi kerak . Shu bilan birga, o‘qituvchi o‘z bilimini yangilab turishi va ilmiy yangiliklar bilan tanishib borishi zarur. Psixolog Lev Vygotskiy ta'kidlashicha, "Intellektual qobiliyatni o‘stirish uchun o‘qituvchi o‘quvchilarga murakkab savollar berib, ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga harakat qilishi kerak". Vygotskiy , shuningdek, "O‘‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida "yaqin rivojlanish zonasini" yaratish kerakligini ta'kidladi, ya'ni o‘qituvchi o‘quvchilarning yengil va o‘rganiladigan masalalarini aniqlab , ularni murakkabroq savollar bilan izlanishga undashi zarur".

Emotsional qobiliyat: O‘qituvchining emotsional qobiliyati uning o‘quvchilar bilan ijobiy munosabatlar o‘rnatish, ularga hurmat va ishonchni yaratish, o‘quvchilarning kayfiyatini tushunish va ularga muvozanatli, psixologik jihatdan qulay muhit taqdim etishda juda muhimdir. Daniel Goleman, emotsional intellekt nazariyasining muallifi, emotsional qobiliyatning ta'limdagi ahamiyatini ta'kidladi. U o‘qituvchining o‘quvchilarni motivatsiya berish, ularning hissiyotlarini boshqarish, konfliktlarni hal qilish kabi faoliyatlarni o‘z ichiga olishini ta'kidlaydi. Goleman, shuningdek, o‘qituvchining o‘z hissiyotlarini boshqarishi va bu orqali o‘quvchilarga ham ijobiy ta'sir ko‘rsatishi mumkinligini ta'kidladi.

Pedagogik mahorat: Pedagogik mahorat — bu o‘qituvchining o‘quv jarayonini boshqarishdagi malakasidir. Bu qobiliyat o‘qituvchining o‘quvchilarga bilimlarni tushuntirish va o‘rgatishda samarali uslublar va metodlarni qo‘llashda ifodalanadi. O‘qituvchi o‘z mahoratini amaliyotda kengaytirish, yangi metodlarni sinab ko‘rish va pedagogik jarayonlarni tahlil qilish orqali

rivojlantirishi mumkin. Ushbu fikrni John Dewey ham ilgari surgan. Dewey "Pedagogik faoliyatda o‘qituvchining ijodiy yondashuvi, o‘quvchilarni shaxs sifatida qabul qilish va ularni o‘z fikrlarini erkin ifodalashga rag‘batlantirish kerak " ligini aytgan. Shuningdek, Dewey ta'kidlashicha, "O‘qituvchi faqat bilimni o‘rgatibgina qolmasdan, balki o‘quvchilarni o‘z fikrlarini aniq va erkin ifodalashga o‘rgatishi lozim".

Ijtimoiy qobiliyat: O‘qituvchining ijtimoiy qobiliyati uning o‘quvchilar bilan samarali aloqalar o‘rnatish, ular bilan hurmatli va ijobiy muloqot qilish qobiliyatini anglatadi. Ijtimoiy qobiliyat o‘qituvchining o‘quvchilarning shaxsiy xususiyatlarini tushunish va ularga individual yondashuvni tanlash imkoniyatini beradi. Carl Rogers: " ijtimoiy munosabatlar bo‘yicha mutaxassis, o‘qituvchining o‘quvchilarni tinglashi, ularning his-tuyg‘ulariga hurmat bilan yondashishi va ularni ishonchli tarzda qo‘llab-quvvatlashi zarur" ligini ta'kidladi. Rogers :"O‘qituvchining ochiq, samimiy va hurmatli muloqoti o‘quvchilarning muvaffaqiyatini ta'minlashda muhim rol o‘ynaydi".Pedagogik qobiliyatni rivojlantirishda o‘qituvchining doimiy ravishda o‘zini tahlil qilishi, yangi pedagogik texnologiyalarni o‘rganishi va o‘z faoliyatini takomillashtirishi zarur. O‘qituvchilar o‘z mahoratlarini oshirish va pedagogik qobiliyatlarini yanada rivojlantirish uchun metodik seminarlar, treninglar va kurslarda qatnashishlari lozim. Shuningdek, o‘qituvchining o‘quvchilari bilan muntazam muloqotda bo‘lishi, ularning ehtiyojlarini tushunishi va unga javob berishi pedagogik qobiliyatni oshirishga yordam beradi. Pedagogik qobiliyatni rivojlantirishning yana bir muhim omili — bu o‘qituvchining o‘quvchilari bilan samarali o‘qish-tarbiyaviy jarayonlarni tashkil etishdi. Shunday qilib, pedagogik qobiliyat o‘qituvchining o‘z faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishi uchun zarur bo‘lgan muhim sifatlarni o‘z ichiga oladi. Intellektual, emotsional, pedagogik mahorat va ijtimoiy qobiliyatlarning har biri o‘qituvchining o‘quvchilarga bilim berishda, ularga motivatsiya yaratishda va ularning shaxsiy salohiyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Pedagogik qobiliyatni rivojlantirish o‘qituvchining professional o‘sishiga va ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga yordam beradi. O‘qituvchilar doimiy ravishda o‘z bilim va malakalarini oshirib borish orqali o‘quvchilarga eng yaxshi ta'limni taqdim etishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xayrullayeva, D. (2018). Pedagogik qobiliyat va uning ta'limdagi o‘rni. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
2. Ismailov, X. (2015). Pedagogika asoslari. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
3. Mirzaeva, F. (2019). Pedagogik qobiliyat va uning rivojlanish yo‘llari. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti nashriyoti.
4. Nasirova, Z. (2020). Pedagogning kommunikativ qobiliyati. Toshkent: O‘zbekiston Pedagogika Universiteti nashriyoti.
5. Karimova, D. (2017). Ta'lim tizimida ijodiy yondashuv. Toshkent: Fan huquq nashriyoti.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ В ИЗУЧЕНИИ ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.

Асанов Р.А.,ГГПИ, преподаватель
Мустафакулов Ш. А., ГГПИ, преподаватель
e-mail: simply.ruslan.96@gmail.com

Аннотация. Современные подходы в изучении зарубежной литературы становятся все более разнообразными и многогранными, что связано с влиянием новых технологий, культурных перемен и глобализации. В данной статье рассматриваются ключевые методы и тенденции, которые формируют современное литературоведение. Среди них выделяются: сравнительное литературоведение, культурная критика и цифровые гуманитарные науки.

Ключевые слова: современные подходы**,** изучение литературы**,** зарубежная литература**,** сравнительное литературоведение**,** культурная критика**,** цифровые и гуманитарные науки.

Annotation. Contemporary approaches in the study of foreign literature are becoming increasingly diverse and multifaceted due to the influence of new technologies, cultural change, and globalization. This article examines the key methods and trends that shape modern literary studies. Prominent among them are: comparative literary studies, cultural criticism, and digital humanities. Each of these approaches opens new horizons for analyzing and interpreting literary texts, allowing a deeper understanding of the context of their creation and perception.

Keywords: modern approaches, literature studies, foreign literature, comparative literature studies, cultural criticism, digital and humanities.

Annotatsiya. Xorijiy adabiyotlarni o‘rganishda zamonaviy yondashuvlar tobora xilma-xil va ko‘p qirrali bo‘lib bormoqda, bu yangi texnologiyalar, madaniy o‘zgarishlar va globallashuv ta’siri bilan bog‘liq. Ushbu maqolada zamonaviy adabiyotshunoslikni shakllantiradigan asosiy usullar va tendentsiyalar muhokama qilinadi. Ular orasida qiyosiy adabiyotshunoslik, madaniy tanqid va raqamli gumanitar fanlar ajralib turadi. Ushbu yondashuvlarning har biri adabiy matnlarni tahlil qilish va talqin qilish uchun yangi zamin yaratadi, bu ularni yaratish va idrok etish kontekstini chuqurroq tushunishga imkon beradi.

Kalit so‘zlar: zamonaviy yondashuvlar, adabiyotshunoslik, chet el adabiyoti, qiyosiy adabiyotshunoslik, madaniy tanqid, raqamli va gumanitar fanlar.

Современные методы изучения зарубежной литературы отражают сложные взаимосвязи между текстами, культурами и историческими контекстами. В условиях глобализации и быстрого развития технологий исследователи сталкиваются с новыми вызовами, требующими переосмысления традиционных литературных подходов. Важно понимать, как эти изменения влияют на восприятие и анализ литературных произведений. Современные методы изучения зарубежной литературы отражают сложные взаимосвязи между текстами, культурами и историческими контекстами. В условиях глобализации и быстрого развития технологий исследователи сталкиваются с новыми вызовами, требующими переосмысления традиционных литературных подходов. Важно понимать, как эти изменения влияют на восприятие и анализ литературных произведений.

В первую очередь, глобализация создает условия для обмена культурными и литературными идеями, что приводит к возникновению новых жанров и стилей. Например, литература активно заимствует элементы западной литературы, адаптируя их к своим культурным контекстам.

Это приводит к появлению уникальных произведений, которые отражают смешение традиций и влияний, что требует от литературоведов нового подхода к анализу. Сравнительное литературоведение, как упоминалось ранее, становится особенно актуальным в этом контексте, позволяя исследовать, как различные культурные традиции взаимодействуют друг с другом. Кроме того, технологический прогресс также оказывает значительное влияние на изучение литературы.

Цифровизация позволяет создавать новые методы анализа текстов, такие как текстовая сеть и цифровая филология, которые помогают выявлять паттерны и связи между произведениями. Например, с помощью компьютерного анализа можно исследовать частотность употребления определенных слов или тем в различных литературных традициях, что открывает новые горизонты для интерпретации текстов. Это не только ускоряет процесс исследования, но и делает его более доступным для широкой аудитории. Также, современные исследователи всё чаще обращаются к широким междисциплинарным подходам, объединяющим литературу с другими областями знания, такими как социология, психология и антропология. Это позволяет глубже понять влияниесоциальных и культурных факторов на создание и восприятие литературных произведений. Например, исследование психологии персонажей может помочь выявить, как социальные условия и культурные нормы формируют их поведение и мотивацию.

Изменения в подходах к изучению зарубежной литературы подчеркивают важность комплексного анализа, который учитывает не только текстовые характеристики, но и более широкий культурный и исторический контекст. Понимание этих взаимосвязей позволяет современным исследователям более точно интерпретировать литературные произведения и их значение в глобальном контексте. Таким образом, современные методы изучения становятся не просто инструментами анализа, а важным способом осмысления и переосмысления нашего взаимодействия с литературой в условиях быстро меняющегося мира.

Давайте рассмотрим сравнительное литературоведение. Сравнительное литературоведение – это область литературной науки, которая занимается изучением литературы разных стран и культур в сравнительном аспекте. Этот подход позволяет исследовать взаимосвязи между текстами, выявлять общие темы, жанры, стили и культурные влияния, что способствует более глубокому пониманию литературы как глобального явления. Одной из основных задач сравнительного литературоведения является анализ влияния одной литературной традиции на другую. Это особенно актуально в эпоху глобализации, когда литературные тексты становятся все более интернациональными. Например, произведения, написанные в разных странах, бывает часто заимствуют элементы западной литературы, адаптируя их к своему контексту. Сравнительное литературоведение помогает исследовать такие тексты, выявляя культурные и исторические связи, что в свою очередь обогащает понимание как материалов, так и их контекстов.

В высших учебных заведениях сравнение литературы разных стран используется в курсах по литературной теории, культурологии и истории литературы. Преподавание сравнительного литературоведения обычно включает в себя следующие аспекты:

Междисциплинарный подход: Сравнительное литературоведение активно взаимодействует с другими науками, такими как история, социология, антропология и философия. Это позволяет студентам рассматривать литературу как часть более широкого культурного контекста.

Анализ текстов: Студенты учатся проводить детальный текстуальный анализ, сравнивая произведения разных авторов и культур. Это включает в себя изучение стилей, тем, мотивов и литературных техник, что развивает критическое мышление и аналитические навыки.

Кросс-культурные исследования: Важно изучать, как различные культуры влияют друг на друга через литературу. Студенты исследуют примеры заимствований, адаптаций и трансформаций литературных форм, что помогает им понять, как литература становится отражением культурных и исторических изменений.

Исследовательские проекты: Во многих учебных заведениях поощряются исследовательские проекты, в которых студенты могут самостоятельно выбирать темы для анализа, основываясь на сравнительном подходе. Это способствует развитию научных навыков и углубленному изучению интересующих их вопросов.

Сравнительное литературоведение не только помогает студентам понять литературу как динамичное и взаимосвязанное явление, но и способствует формированию более глобального взгляда на культурные процессы. Такой подход вооружает будущих исследователей и преподавателей необходимыми инструментами для анализа и интерпретации литературных текстов в контексте современного мира, где границы между культурами становятся все более размытыми. Сравнительное литературоведение становится важным инструментом для изучения литературных традиций разных стран. Этот подход позволяет сравнивать тексты из разных культур, выявляя их общие темы и отличия.

Не стоит забывать так же о культурной критике. Культурная критика обращается к взаимосвязи литературы и культуры, исследуя, как литературные произведения отражают и формируют общественные ценности. Основные аспекты включают: 1. Анализ социокультурного контекста, в котором создавались произведения. 2. Изучение роли автора как культурного агента и его влияния на восприятие текста. 3. Анализ представлений о «Другом» в литературе, что позволяет выявить стереотипы и предвзятости.

Также, хотелось бы отметить цифровые гуманитарные науки. Цифровые гуманитарные науки открывают новые возможности для анализа литературы. Использование технологий позволяет создавать цифровые архивы и базы данных, что упрощает доступ к литературным текстам. Применять количественные методы для анализа текстов, выявляя скрытые паттерны и тренды в литературе.

Таким образом, современные подходы к изучению зарубежной литературы не только обогащают наше понимание текстов, но и стимулируют критическое мышление и креативность. Как отмечает один из исследователей, литература – это зеркало, в котором отражаются изменения общества. Важно осознавать, что литература – это не статичная сфера, а живой организм, который реагирует на изменения в обществе и культуре. Наша задача как исследователей – оставаться открытыми к новым идеям и методам, что позволит нам более эффективно интерпретировать и оценивать литературные произведения в их многообразии. Постоянное стремление к знаниям и инновациям в области литературы является залогом глубокого и содержательного анализа, способного отразить сложность и богатство мировой литературы. Как подчеркивается в современных исследованиях, только через интеграцию различных подходов мы можем достичь полного понимания литературных текстов. Это подчеркивает важность адаптации методов исследования к новым вызовам и контекстам, что, в свою очередь, обогащает наше восприятие литературы как важного культурного явления.

Использованная литература:

1. Болотнова Н.С. Художественный текст в коммуникативном аспекте и комплексный анализ единиц лексического уровня. Томск, 2002.
2. Алефиренко Н.Ф. Смысловая структура текста: Сб. ст. науч.-метод. семинара «Textus». – Вып. 3, ч. 1. СПб. – Ставрополь, 2008. С. 35-39.
3. Золотова Г.А. Говорящее лицо и структура текста // Язык – система. Язык – текст. Язык – способность. – М, 2015. С. 120-132.
4. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX в. // Сб. статей / Под ред. акад. Ю.С. Степанова. – М., 2014.
5. Фатеева Н.А. Интертекстуальность и ее функции в художественном дискурсе // Известия РАН. СЛЯ. Т. 56. 2007. № 5.
6. Фатеева Н.А. Типология интертекстуальных элементов и связей в художественной речи // Известия РАН. СЛЯ. Т. 57. 2007. № 5. С. 25-39.
7. Шаадат Ш. Новые публикации по интертекстуальности // Новое литературное обозрение. 2005. № 12. С. 337-344.

MODULLI TA’LIM ASOSIDA ANATOMIYA DARSLARINI LOYIHALASHTIRISH

Mansurova D.A., Alfraganus universiteti
Tibbiyot fakulteti o‘qituvchisi
Abduvohidova D.O‘.,davolash ishi yo‘nalishi talabasi

Аннотация: Ushbu maqolada anatomiya fanini o‘qitishda modulli ta’lim texnologiyasidan foydalanishning o‘quvchilarda ijodkorlik xususiyatlarini rivojlantirishi haqida ma’lumotlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: modul, interfaol ta’lim, anatomiya, kredit-modul, axborot, axborot banki.

Аннотация: В статье рассматривается развитие творческих качеств у студентов посредством исползования модулной образовательной технологии при обучении анатомии.

Ключевые слова: модул, интерактивное обучение, анатомия, кредитный модул, информация, информационный банк.

Abstract: This article presents information on the development of creative abilities in students through the use of modular educational technology in teaching anatomy.

Keywords: module, interactive education, anatomy, credit module, information, information bank.

Keyingi yillarda Respublikamizda oliy va kasb-hunar ta’limi tizimi muassasalarida modulli ta’lim texnologiyasidan foydalanib o‘qitish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar olib borildi va natijalari amalda tatbiq etildi. Bu sohada xaligacha izlanishlar olib borilmoqda, tajribalar o‘tkazilmoqda.

Pedagog olim N.A.Muslimovning fikricha modulli ta’lim texnologiyasidan foydalanib o‘qitish – samarali natijalarga erishishni ta’minlaydi, chunki u talabalarning bilim imkoniyatlarini va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish tizimiga eng yaxshi moslashgandir[1]. Modulli ta’lim texnologiyasi, kasbiy ta’limning zamonaviy masalalarini xar tomonlama yechish imkoniyatini yaratadi. Buning uchun modulli ta’lim texnologiyasining optimallashgan va sodda ko‘rinishda ishlab chiqish muammosini hal etish zarur.

“Modul” (lot. “modulus”) tushunchasi: 1) tizim ichidagi o‘zaro chambarchas bog‘liq elementlardan iborat tugun; 2) muayyan texnologiyani tashkil qiluvchi tarkibiy bo‘laklarni ifodalovchi atama; 3) o‘quv materialining mantiqan tugallangan birligi.

N.H. Avliyoqulovning ta’kidlashicha “Modulli o‘qitish” termini xalqaro tushuncha modul bilan bog‘liq bo‘lib, uning bitta ma’nosi – faoliyat ko‘rsata oladigan o‘zaro chambarchas bog‘liq elementlardan iborat bo‘lgan tugunni bildiradi. Bu ma’noda u, modulli o‘qitishning asosiy vositasi sifatida, tugallangan informatsiya bloki sifatida tushuniladi[2].

O‘qitishning modul tizimi haqida rasmiy ravishda birinchi marta, 1972 yil, YuNESKOning Tokiodagi butun jahon konsepsiyasida so‘z yuritilgan edi. Modulli o‘qitish texnologiyasi – funksional tizimlar, fikrlashning neyrofiziologiyasi, pedagogik 1 Muslimov N.A., Raximov Z.T., Xo‘jaev A.A., Qodirov H.Sh. Ta’lim texnologiyalari. V.P. Bespalkoning fikricha, modul fanining fundamental tushunchalarini – ma’lum hodisa yoki qonun, yoki bo‘lim, yoki ma’lum bir yirik mavzu yoki o‘zaro bog‘liq tushunchalar guruhini o‘z ichiga oladi. Modul – bu o‘quv materialining mantiqan tugallangan birligi bo‘lib, o‘quv fanining bir yoki bir necha fundamental tushunchalarini o‘rganishga qaratilgandir.

O‘.Q.Tolipov6 modullashgan texnologiyaning afzalligi haqida quyidagicha fikr bildiradi: “Modulli ta’lim texnologiyasining afzalliklaridan biri – ta’lim mazmunini tartibga solishdan iborat bo‘lib, bunda mavjud axborotdan shundaylarinigina qat’iylik va qunt bilan tanlab olish kerakki, ular davlat ta’lim standartlari doirasida o‘quvchilar faoliyatini yetarli darajada muvaffaqiyatli amalga oshirish imkonini berishi lozim”. Modulli ta’lim texnologiyasining boshqa texnologiyalardan farqi shundaki, bunda har qaysi bosqichda o‘quvchilar o‘quv materiali bo‘yicha yetarli bilim, ko‘nikma va malakalarni egallaganlaridan keyingina so‘nggi bosqichga o‘tadilar.

Modulli ta’lim – o‘qitishning istiqbolli tizimlaridan biri hisoblanadi, chunki u odam bosh miyasining o‘zlashtirish tizimga eng yaxshi moslashgandir8. Modulli

o‘qitish asosi inson bosh miyasi to‘qimalarining modulli tashkil etilganiga tayanadi. U quyidagilardan tarkib topgan bo‘ladi. To‘qima hujayralari bir-biri bilan ko‘p sonli to‘qnashuvlarda bo‘lishadi. Bir hujayra va uning o‘simtasini boshqa hujayra va uning

Darhaqiqat oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayoniga kredit –modul tizimini joriy etilishi albatta. Ta’lim tizimi oldida turgan masalalarni muvaffoqiyatli hal yetishga yordam beradigan, zamonaviy talablarga ko‘proq moslashgan kadrlar tayyorlashning modultizimidir. Ma’lumki, «XXI asr – intellektual asr» deb atalmoqda va bu yangi soha bu yangi bilimlar ishlab chiqish uchun (ma’lumot, ma’lumotlar bazasi, axborot, axborotlar banki va b.q.) texnologiyalar, uslublar, texnik vositalarni ishlab chiqarish bilan bog’liq bo‘lgan axborot sanoati yuzaga kelmoqda. Bu esa axborot texnologiyalarini ham sifat ko‘rsatkichlarini zamon bilan hamnafas qilishni taqozo etadi. “Ta’limning barcha bosqichlariga oid umumiy pedagogik va didaktik talab talaba (yoki o‘quvchi)ning dasturiy bilim, tasavvur va ko‘nikmalari asosida mustaqil ishlash samaradorligini takomillashtirish, ilmiy fikrlashga o‘quv faniga qiziqishga kuchaytirish, kasbiy bilimlarni chuqurlashtirish, nazariy va amaliy mashhulot mobaynida ularning faolligini oshirishdan iboratdir.”

Demak, bugungi kunimiz «manbalar → belgilar → ma’lumotlar → ma’lumotlar bazasi → axborotlar → axborotlar banki → axborotli texnologiyalar → axborot texnologiyalar→modul tizimi»da fikr yuritishni taqozo qilar ekan. Shuning bilan birga buasr insoniyatning axborot ishlab chiqarish bo‘yicha imkoniyatlarini kuchaytiruvchi modul tizimlari, axborotlashgan jamiyatning intellektual salohiyatli sifatini ham belgilar ekan va bunday jarayonlar axborotlashtirish sanoatini muntazam rivojlantirishni ta’minlovchi ilmiy-texnik asos hamdir.

Anatomiya fanini o‘qitishda o‘qitishning modul tizimi talaba-yoshlarning bilim saviyasini oshirishda ilmiy dunyoqarashini kengaytirishda, jamiyat taraqqiyoti saviyasini tezlashtirishda va davlatning iqtisodiy hamda ma’naviy-ma’rifiy qudratini yuksaltirishda foydalanish maqsadga muvofiq bo‘lib, bundan pirovard maqsadimiz xalq farovonligi, yurt tinchligi, Vatan taraqqiyotini o‘zida mujassam qilgan

Demak, “Modulli o‘qitish” termini xalqaro tushuncha modul bilan bog’liq bo‘lib, o‘ning bitta ma’nosi –faoliyat ko‘rsata oladigan o‘zaro chambarchas bog’liq elementlardan iborat bo‘lgan tugunni bildiradi. Bu ma’noda u, modulli o‘qitishning asosiy vositasi sifatida, tugallangan informatsiya bloki sifatida tushuniladi.Modul fanining fundamental tushunchalarini –ma’lum hodisa yoki qonun, yoki bo‘lim, yoki ma’lum bir yirik mavzu yoki o‘zaro bog’liq tushunchalar guruxini o‘z ichiga oladi.

Modul bu o‘quv materialining mantiqan tugallangan birlig bo‘lib o‘quv faninng bir yoki bir necha fundamental tushunchalarini o‘rganishga qaratilgandir. O‘qitishning modul tizimi xaqida rasmiy ravishda birinchi marta 1972 yil, YuNESKOning Tokiodagi butun jaxon konferentsiyasida so‘z yuritilgan edi. Modul o‘qitish texnologiyasi –fuktsional tizimlar, fikrlashning neyrofiziologiyasi biologiyaning umumiy nazariyasidan kelib chiqqan. Izlanishlarga

ko‘ra inson miyasi informatsiyani kvant ko‘rinishida “boshqacha aytganda ma’lum portsiyalar ko‘rinishida” yaxshi qabul qiladi.

Ta’lim va tarbiya jarayonida o‘qituvchi (pedagog)lar tomonidan interfaol metodlarning o‘rinli, maqsadli, samarali qo‘llanilishi ta’lim oluvchi (o‘quvchi, talabalar)da muloqotga kirishuvchanlik, jamoaviy faoliyat yuritish, mantiqiy fikrlash, mavjud g’oyalarni sintezlash, tahlil qilish, turli qarashlar orasidagi mantiqiy bog’liqlikni topa olish qobiliyatlarini tarbiyalash uchun keng imkoniyat yaratadi.

Anatomiya fanining tushuntiruv aparatining qat’iy tizimi ko‘p qirrali taxlili asosida, eng samarali modul tuziladiyu bu esa fundamental iboralar guruhini ajratish materialning mantiqan va kompakt guruhlash imkoniyatini berishi tabiiy. Modul bu mustaqil tarkibiy birlik bo‘lgani uchun talaba -yoshlarga fan asoslarini to‘laligicha emas balki bir qanchamodullarni tinglash va o‘rganish imkonini berib ularda uz kompitentlik xususiyatlarini shakllanish imkonini beradi bunday o‘rganishi individual va mustaqil ta’lim ishlarini optimal rejalashtirishga imkon beradi.

Shunday qilib modulli o‘qitishda, talabalarni o‘z qobiliyatiga ko‘ra bilim olishi uchun to‘la zarur shart sharoitlar yaratiladi. Modulli o‘qitishda qo‘yidagilarni amalga oshirish ko‘zga tutiladi:-ishchi o‘quv rejani chuqur taxlili asosida o‘zaro chambarchas bog‘liq fanlar aniqlanadi, ya’ni butun o‘quv reja aloxida makromodullar to‘plami sifatida qaraladi; -o‘quv materilining takrorlanishining oldini olish maqsadida, makro modulga kiruvchi fanlar o‘quv dasturlarini o‘zaro bog’liqligini ta’minlaydi.*Modul o‘z ichiga 2-3 ma’ruza va shu ma’ruzalar bilan bog’liq bo‘lgan amaliy darslar ma laboratoriya ishlarini qamrab olishi mumkin.

Xar qaysi modul bo‘yicha quyidagi materiallar tayorlanadi: talabalarning bilimini nazorat qilishi uchun testlar; individual ishlar uchun topshiriqlar; -mustaqil ishlar uchun topshiriqlar; o‘quv uslubiy tarqatma materiallar; o‘quv ilmiy adabiyotlar ro‘yxati; -ishchi o‘quv dastur.

Xar bir modul test sinovlari bilan tugallanishi lozim. Shunday qilib modulli o‘qitishdan foydalanish yoshlarni oliy malakali mutaxassis sifatida shakllanishiga o‘z samaralarini beradi. Bu esa «XXI asr -aql-zakovat asri - axborotlashgan jamiyat sari asri»dagi uzluksiz ta’lim tizimining faol ishtirokchisini tayyorlashga mustahkam asos bo‘ladi. Bunday paytda yoshlarga modul tizimi asosida ta’lim berish ularning ilmiy dunyoqarashini kengaytirishda foydalaniladigan ma’lumotlarni to‘plash, ularni tadqiqot maqsadiga mos tizimlarga ajratish hamda foydalanishga qulay holdagi axborot ko‘rinishiga keltirishlariga yaxshi samara beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Darslik. – Toshkent: “Voris” nashriyoti, 2019. - 568 b. 2 Ashurova S. Maxsus fanlarni modul texnologiyasi asosida O‘qitish.// Kasb-hunar ta’limi. 2004 yil 5-soni.15-b. 3h

2. Avliyoqulov N.H. O‘qitishning modul tizimi va pedagogik texnologiyasi amaliy asoslari. Uslubiy qO‘llanma. – Buxoro, 2001. – 49 b. psixologiyalarning umumiy nazariyasidan kelib chiqadi.

3. Бородина Н. В. Основы разработки модулной технологии

обучения: Учебное пособие / Н.В. Бородина, Н.Е. Эрганова. – Екатеринбург: изд-во Урал. гос. проф.-пед. ун-та, 1994. – 87 с.

PEDAGOGIK OLIY TA’LIMDA KONTEKSTUAL O‘QITISH MODELLARINI QO‘LLASH

G‘ulomova M.R., QDU tayanch doktoranti
E-mail: gulomovamaftuna042@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola zamonaviy ta’lim tizimida kontekstual o‘qitish modelini qo‘llashning nazariy va amaliy jihatlarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Kontekstual o‘qitish modeli nazariy bilimlarni real hayotiy vaziyatlarga bog‘lash orqali talabalarning bilimlarini amaliy ko‘nikmalarga aylantirishni ta’minlashga qaratilgan innovatsion pedagogik yondashuv sifatida pedagogik misollar orqali taqdim etiladi.

Kalit so‘zlar: kontekstual o‘qitish, nazariy bilim, amaliy ko‘nikma, semiotik model, imitatsion model, ijtimoiy model, pedagogik mahorat, pedagogika.

Abstract. This article is devoted to the study of the theoretical and practical aspects of the application of the contextual teaching model in the modern education system. The contextual teaching model is presented through pedagogical examples as an innovative pedagogical approach aimed at ensuring the transformation of students' knowledge into practical skills by linking theoretical knowledge to real-life situations.

Keywords: contextual teaching, theoretical knowledge, practical skills, semiotic model, imitation model, social model, pedagogical skills, pedagogy.

Zamonaviy ta’lim tizimi global miqyosda raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashni talab etadi. Shunday vaziyatda ta’lim jarayonida yangi pedagogik texnologiyalarni, jumladan, kontekstual o‘qitish modellarini joriy etish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Pedagogik jarayonda kontekstual o‘qitish modeli zamonaviy ta’lim tizimida nazariy va amaliy bilimlarni birlashtirishning samarali usullaridan biri hisoblanadi. Ushbu model o‘quvchilarning nazariy bilimlarini hayotiy amaliyot bilan uzviy bog‘lash orqali ularning ta’lim jarayonidagi ishtirokini faollashtirishga va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Kontekstual o‘qitishning ahamiyati, bir tomondan, zamonaviy ta’limning innovatsion yondashuvlarini amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlarida namoyon bo‘lsa, boshqa tomondan, ta’lim sifatini oshirish va talabalar kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qilishida namoyon bo‘ladi.

Mazkur yondashuv ta’lim jarayonining didaktik va metodik jihatlarini takomillashtirishga yordam berib, o‘quvchilar uchun qiziqarli va mazmunli o‘quv muhitini yaratishga imkon beradi. [1,5] Bu esa talabalar nazariy bilimlarini nafaqat mustahkamlashni, balki ularning real hayotiy muammolarni hal etishdagi amaliy qobiliyatlarini rivojlantirishni ta’minlaydi.

Kontekstual o‘qitish modeli – o‘quv jarayonini real hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lash orqali talabalarda nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmalarga aylantirishni maqsad qilgan pedagogik yondashuvdir. [2,19-26] Bu modelning nazariy asosi konstruktivizm tamoyillariga tayanadi, ya’ni bilimlar faqat tinglash yoki yodlash orqali emas, balki faol ishtirok va muammolarni hal qilish orqali o‘zlashtiriladi. Kontekstual o‘qitishning mohiyati talabalarni ta’lim jarayonining markaziga qo‘yish

va o‘z-o‘zini rivojlantirishga undashdir. Ushbu yondashuvda bilim olish jarayoni talabalarning kundalik hayoti va kelajakdagi kasbiy faoliyati bilan uzviy bog‘langan holda tashkil etiladi. Shu o‘rinda PISA tadqiqoti asoschisi Andreas Shlyayxerning quyidagi fikrlari juda ham o‘rinlidir: “…Zamonaviy dunyoda siz faqat bilim orqali qandaydir muvaffaqiyatga erishishingiz qiyin. Endi Google hamma narsani biladi. Bugungi kunda bilim bilan birgalikda uni amaliyotga joriy eta olishingiz siz uchun barcha zarur eshiklarni ochadi. …Ta’lim sifati hech qachon o‘qituvchi sifatidan oshib ketolmaydi”. [3]

Oliy ta’limda kontekstual o‘qitish nazariyasining asoschisi, rus pedagogi va psixologi Andrev Aleksandrovich Verbitskiydir. Uning “Активное обучение в высшей школе: контекстный подход” va “Категория «контекст» в психологии и педагогике” nomli asarlarida kontekstual o‘qitishning nazariy va metodik jihatlarini va oliy ta’lim muassasalarida qo‘llash usullarini bayon etadi. Verbitskiy ta’limotiga asosan kontekstli o‘qitish semiotik, imitatsiya (simulyatsiya), ijtimoiy ta’lim modellaridan tashkil topadi: [4, 336]

Semiotik ta’lim modelida mavzuga oid ma’lumot axborot, jadval yoki grafik tarzida taqdim qilinadi. Bu ma’lumot ta’lim oluvchi tomonidan mustaqil o‘zlashtiriladi va yakuniy xulosasi so‘zli (yoki yozma) bayon qilinadi; Bu modelning muhim jihati shundaki, semiotik usul orqali abstract tushunchalar tahlil qilinadi va bilimlar mazmunini anglash va mantiqan foydalanishga yordam beradi.

Imitatsiya ta’lim modelida mavzuiga oid ma’lumot nazariy axborot ko‘rinishida taqdim qilinadi. Ta’lim oluvchi tomonidan axborotning tahlil qilinishi va undan berilgan. topshiriqqa mustaqil qaror qabul qilinishi kutiladi; Bu model orqali nazariy bilimlar amaliy holatlarga simulyatsiya, rolli o‘yinlar,labaratoriya ishlari kabi metodlar orqali qo‘llaniladi. Bu model talaba faoliyati bilan bog‘liqdir.

Ijtimoiy ta’lim modelida mavzuga oid berilgan ma’lumotlarning amaliy ahamiyatini tushunishi nazarda tutiladi va uning bajarilishi quyidagi faoliyatlar orqali qabul qilinadi: referat shaklida, loyiha ishi, tadqiqot ishini bajarishi; Ijtimoiy model talabalarda muloqot, muhokama, mustaqil qaror qabul qilish kabi ijtimoiy ko‘nikmalarni tarkib toptiradi.

Semiotik, imitatsiya va ijtimoiy ta’lim modellari birgalikda pedagogik oliy ta’lim talabalarini kasbiy faoliyatiga amaliy jihatdan tayorlaydi.

Pedagogik oliy ta’lim o‘quv rejasiga muvofiq “Pedagogika (qo‘shimcha tarbiya fani o‘qituvchisi)” ta’lim yo‘nalishi talabalari uchun “Pedagogik mahorat” fanidagi “O‘qituvchining ta’lim jarayonidagi mahorati” mavzusini A.A.Verbitskiyning kontekstual o‘qitish modellaridan foydalangan holda o‘qitilishi bo‘yicha nazariy va amaliy tushunchalar:

- Semiotik modelda o‘qituvchi “Pedagogik mahorat” tushunchasi, tarkibiy qismlari, pedagogik xususiyatlari (didaktik bilimlar, kommunikativ ko‘nikmalar, psixologik tayyorgarlik va boshqalar) haqida slayd yoki infografika orqali qisqacha tushuntiradi. Qisqa savol-javob o‘tkazish ham maqsadga muofiq. O‘quvchilarga mashhur, namunali o‘qituvchilarning faoliyati haqidagi qisqa matnlar yoki videolardan parchalar taqdim etiladi va topshiriq beriladi:

1.O‘qituvchining qaysi mahoratlari ko‘zga tashlanayotganini tahlil qiling.

2.Matn (videorolik) dan pedagogik mahorat elementlarini aniqlang.(o‘qituvchi metodikasi, nutq madaniyati, psixologik, baholash uslubi).

❖ Imitatsion modelda talabalar kichik guruhlarga bo‘linadilar, “Qisqa dars” tashkil etishadi. Har bir guruhga o‘qituvchi sifatida chiqish va darsni qisqacha olib borish topshirig‘i beriladi.Guruh a'zolari o‘zlarini o‘qituvchi rolida namoyon etadilar va bir-birlarini kuzatadilar. Bu usuldan maqsad talabalar o‘qituvchining qanday mahorati yaxshi namoyon bo‘lishini aniqlashlaridir.

❖ Ijtimoiy modelda guruhlar “Ideal o‘qituvchi qanday bo‘lishi kerak?” degan mavzuda muhokama olib boradilar. Har bir guruh o‘z konsepsiyasini ishlab chiqadi va e’lon qiladi: “Bizning nazarimizda ideal o‘qituvchi quyidagi fazilatlarga ega bo‘lishi lozim ...”

Dars so‘ngida umumiy xulosalar chiqariladi. Har bir talaba o‘ziga “Men o‘qituvchi sifatida qanday pedagogik mahoratlarni rivojlantirishim lozim?” yoki “O‘zimni o‘qituvchi namunasida qanday ko‘raman?” kabi savollar ustida o‘ylab, o‘z-o‘zini tahlil qilib, muhim bilimlarni egallaydilar.

Bu usulda talabalar bo‘lajak o‘qituvchilar sifatida nafaqat o‘qituvchining kasbiy ko‘nikmalarini tushunadilar, balki kontekstual tahlil va yondashuvlar asosida analiz qilish (semiotik), amalda sinash (imitatsion) va jamoaviy fikr almashish (ijtimoiy) orqali o‘zlarida refleksiya va kasbiy-pedagogik rivojlanishga bo‘lgan ehtiyojni shakllantiradilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Тенищева В.Ф. Интегративно-контекстная модель Формирования профессиональной компетенции: дисс. пед. док. наук. – М.: 2008. – 5 с.
2. Putu Yulia Angga Dewi, Kadek Hengki Primayana. “Effect of learning module with setting contextual teaching and learning to increase the understanding of concepts”. International Journal of Education and Learning: 2019. – P. 19-26.
3. Gazeta.uz https://www.gazeta.uz/oz/2022/06/07/schleicher/
4. Вербицкий А.А., Ларионова О.Г. Категория «контекст» в психологии и педагогике. – М: Изд-во Logos, 2009. – 336 с.

XORIJIY TAJRIBALAR TAHLILI ASOSIDA BO‘LAJAK PEDAGOGLARNI HAYOTIY KO‘NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

Ayakulov U.A., GDPI Stajyor o‘qituvchisi
ayakulovulugbek@gmail
Nasrullayev O.X., GDPI talaba

Annotasiya. Ushbu maqolada bugungi kunda zamonaviy jamiyatda bo‘lajak pedagoglarning asosiy vazifalaridan biri o‘z kasbiy kompetentligi va intellektual salohiyatining yuqoriligi, sadoqatliligi, g‘oyaviy e’tiqodliligi, o‘z kasbini sevishidir. Xalqaro tajribalar asosida bo‘lajak pedagoglarni o‘quvchilarda hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishda innovatsion yondashuvlar vazifalar to‘g‘risidagi fikr mulohazalar bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak pedagoglar, yangi taraqqiyot, zamonaviy dunyoqarash, ilmiynazariy qarashlar, uzluksiz ta’lim, individual sifatlar, barkamol inson, ta’lim standartlari, fuqarolik jamiyatini, ilmiy-metodik.

Абстрактный. В трех статьях один из авторов педагогического труда в современном обществе отмечает высокий уровень своего профессионального мастерства и интеллектуального профессионализма, высокую преданность, идейную убежденность и

любовь к своему делу. На основе международного опыта проводятся прямые наблюдения за инновационными результатами мониторинга жизненных навыков будущих учителей у студентов**.**

Ключевые слова: будущие педагоги, новое развитие, современное мировоззрение, научно-теоретические взгляды, непрерывное образование, индивидуальные качества, всесторонне развитая личность, образовательные стандарты, гражданское общество, научно-методический.

Abstract. In modern society, one of the authors of pedagogical works notes in three articles his professional skills and intellectual professionalism, high dedication, ideological conviction and love for his work. Based on international experience, direct observations are made on the innovative results of monitoring the life skills of future teachers among students.

Keywords: future teachers, new development, modern worldview, scientific and theoretical views, continuing education, individual qualities, comprehensively developed personality, educational standards, civil society, scientific and methodological.

Xorijiy tajribalar tahlili asosida bo‘lajak pedagoglarni innovatsion faoliyatga tayyorlash, zamonaviy ta’limni amalga oshirish bo‘yicha dunyoning yetakchi oliy ta’lim muassasalari va ilmiy markazlari tomonidan olib borilayotgan tadqiqotlarda bo‘lajak pedagoglarning kasbiy mahorati mezonlari, innovatsion ta’lim muhitini yaratish muammolari xalqaro ta’lim standartlari talablarining joriy qilinishiga alohida ahamiyat qaratilmoqda. Bunda yosh o‘qituvchilarning pedagogik kompetentligi tarkibini zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalarni ta’lim jarayonida muvaffaqiyatli qo‘llashning motivatsion, kognitiv, operatsion, refleksiv va o‘z-o‘zini baholash kabi indikatorlari asosida kengaytirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar muhim o‘rin tutadi [1, 12-b.]. Mamlakatimizda ilg‘or xorijiy tajribalar asosida uzluksiz ta’lim tizimi uchun bo‘lajak yosh o‘qituvchilarni tayyorlashning zamonaviy ta’lim mazmunini modernizatsiyalash, talabalar ichki imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishga imkon beruvchi zarur shart-sharoitlar yaratishga yo‘naltirilgan ta’lim muhitini yaratish bo‘yicha tadqiqot ishlari olib borilmoqda. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasida “uzluksiz ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta’lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish” kabi ustuvor vazifalar belgilangan. Bu borada bo‘lajak pedagoglarni o‘quvchilarda hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta’lim muhitini shakllantirishning pedagogik tizimini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuning uchun bugungi kunda biz o‘qituvchi kompetentligi haqidagi fikrlarni takror va takror tilga olmoqdamiz. Barcha pedagogik va psixologik adabiyotlarda “kompetentlik” so‘zining izohli ma’nosi berilib, ingliz tilidan olingan “competence” – tushungan, qobiliyatli ma’nosini anglatadi. Mazmunan esa, “faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajada kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish” degan tushunchani anglatadi. Hozirgi kunda respublikamizda ro‘y berayotgan islohotlar bevosita innovatsion ta’lim tizimi bilan bog‘liqdir.

2019-yil 23-avgustda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev respublikamiz xalq ta’limi xodimlari bilan qilgan muloqotida “…bugungi ustoz shogirdlarini o‘z orqasidan ergashtira olishi lozim, agar ergashtira olmasa u ustoz emas”, – degan fikrlarni ta’kidlab o‘tdilar. Demak, bugungi ustoz o‘z shogirdlari oldida tashabbuskor, tashkilotchilik qobiliyatiga ega bo‘lib, har doim

tetik, g‘ayratli, o‘z kuchi va imkoniyatlariga ishongan bo‘lishi lozim. Kasbiy faoliyatga (kompetent) ega bo‘lish uchun esa, quyidagilarga e’tibor berishi lozim [2, 28-b.]: a) kasbiy faoliyatiga ijodiy yondashish; b) yangidan-yangi g‘oyalarni yaratishda faollik ko‘rsatish; c) hamkorlik bilan pedagogik yutuqlar xususida fikr almashish, ilg‘or pedagogik tajribalarni o‘rganish. O‘qituvchilik kasbi juda katta ruhiy va jismoniy kuch talab etadi, shuning uchun o‘qituvchining salomatligiga ham muhim talablar qo‘yiladi.

O‘qituvchining ovoz paychalari yaxshi rivojlangan, ko‘rish qobilyati yaxshi bo‘lishi, uzoq vaqt tik tura olishi va o‘quvchilar bilan chiroyli muloqotga kira olishi lozim. Buyuk mutafakkir Abu Ali Ibn Sino “Tib qonunlari” asarida ham o‘qituvchining nutq gigiyenasiga doir maslahatlar bergan: “Uzoq muddat davomida qattiq tovush bilan baqirish ko‘p miqdorda havoni tashqariga chiqarishni talab qiladi. Bularning har ikkisi ham xavflidir”. Jamiyatda ro‘y berayotgan barcha islohotlar, ta’limning yangi bosqichlarga ko‘tarilishi, ilm-fan texnikasining jadal rivojlanishi, eng asosiysi yurtimizda ijod va Prezident maktablarining tashkil etilishi ham ta’lim tizimidagi innovatsiyalar hisoblanadi. Shuningdek, bugungi pedagog nafaqat ta’lim beruvchi, balki shu bilan bir qatorda tarbiyachi hamdir. Talabalarda ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirishning mavjud imkoniyatlarini tadqiq etish maqsadida bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash jarayoniga qo‘yilayotgan zamonaviy yondashuvlarni inobatga olib boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishining DTS va Malaka talablari o‘rganildi.

Ta’lim yo‘nalishi bo‘yicha bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorgarlik darajasiga qo‘yiladigan umumiy talablar quyidagilar [3, 18-b.]: dunyoqarash va ijtimoiy jarayonlar bilan bog‘liq tizimli bilimlarga ega bo‘lishi; gumanitar va tabiiy ilmiy fanlar asoslarini, joriy davlat siyosatining dolzarb masalalarini bilishi, ijtimoiy muammolar va jarayonlarni mustaqil tahlil qila olish; Vatan tarixini bilishi, madaniy, milliy va umuminsoniy qadriyatlar masalalari yuzasidan o‘z fikrini bayon qila olishi va ilmiy asoslay bilishi, milliy istiqlol g‘oyasiga asoslangan faol hayotiy nuqtai nazarga ega bo‘lish; tabiat va jamiyatda kechayotgan jarayon va hodisalar haqida yaxlit tasavvurga ega bo‘lishi; insonning boshqa insonga, jamiyatga va atrof-muhitga munosabatini belgilovchi huquqiy hamda ma’naviy, madaniy mezonlarni bilishi, kasb faoliyatida ularni hisobga ola bilish; axborot yig‘ish, saqlash, qayta ishlash va ulardan foydalanish usullarini bilishi, o‘z kasb faoliyatida mustaqil asoslangan qarorlar qabul qila olish; yangi bilimlarni mustaqil egallay bilishi, o‘z ustida ishlashi va mehnat faoliyatini ilmiy asosda tashkil qila olish; sog‘lom turmush tarzi va unga amal qilish zaruriyati to‘g‘risida ilmiy tassavvur hamda e’tiqodga, o‘zini jismoniy chiniqtirish o‘quv va ko‘nikmalariga ega bo‘lishi lozim [6, 47-b.].

Yaxshi natijalar ko‘rsatish uchun hech bo‘lmaganda o‘qituvchi ikki maqsadga ega bo‘lish kerak: Birinchisi, o‘qituvchilar va ular ishlaydigan va foydalanadigan materiallarni tayyorlashdir: 1. O‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini tashxis etish. 2. Ta’lim va tarbiya jarayonining mohiyati. 3. Ta’lim va tarbiyaning asosiy funktsiyasi. 4. Didaktika va tarbiya jarayoning asosiy kategoriyalari. 5. Ta’lim-tarbiya jarayonida o‘qituvchi va talabaning hamkorligi.

Pedagogik mahorat fanining predmeti, maqsadi va vazifalari, pedagogik mahorat haqida umumiy ma’lumot, bilim, ko‘nikma va malakalarni puxta egallab

olishga imkon yaratib beradi [6, 47-b.]. Shuningdek, maktab amaliyotida va pedagogik fikr tarixida o‘qituvchining mahorati masalalari, pedagogika qobiliyat, o‘qituvchining kommunikativ qobiliyati, muloqot madaniyati va o‘quvchining psixologik faoliyati, pedagogik texnika va uni shakllantirish usullari, darsda va tarbiya jarayonida o‘qituvchi mahorati, o‘qituvchi mehnatini tashkil etishning ilmiy asoslari, pedagogik tajriba orttirishi, tadqiqot metodlari; hozirgi ta’lim muassasalarida ilg‘or pedagogik g‘oyalar, tajriabalarning taraqqiyoti va uni hayotga tatbiq etish yo‘llari, pedagogik mahorat taraqqiyoti tarixi, mustaqil malaka oshirish va o‘z-o‘zini nazorat qilish o‘quv- tarbiya jarayonida pedagogik muloqot mahorati, pedagogik tajriba va uni tatbiq etish, o‘qituvchi faoliyatida sharqona muomala madaniyati asoslarini o‘rganish, tahlil etish to‘g‘risida boshlang‘ich ma’lumotlar berishni nazarda tutadi. Pedagogik mahorat fani yuksak darajadagi pedagogik faoliyatning taraqqiy etishini, pedagogik texnikani egallashini, shuningdek, pedagogik shaxsi uning tajribasi, fuqaro‘lik va kasbiy mavqeini o‘rgatadi. “Pedagogik mahorat” fani “Pedagogika nazariyasi va tarixi”, “Yosh pedagogikasi va psixologiyasi”, “Tarbiyaviy ishlar metodikasi”, “Pedagogik texnologiya”lar bilan birgalikda bilim va malakalar tizimini yaratadi. Pedagogik mahorat fanining maqsadi bo‘lajak o‘qituvchiga hozirgi zamon pedagogika sohasidagi dolzarb muammolarni, o‘qituvchi shaxsi va kasbi haqidagi bilim va malakalarni hamda har bir tarixiy bosqichda ta’limtarbiya tizimi, ijtimoiy-pedagogik fikrlar, ta’lim-tarbiya mazmuniga ijodiy munosabatda bo‘lishini o‘rgatadi. Pedagogik mahorat fanining predmeti – “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonun talablaridan kelib chiqib, o‘z sohasini mukammal egallagan, bilimdon, axloqan pok, ma’nan etuk, jismonan sog‘lom bo‘lgan pedagoglarni tarbiyalashdir [5, 18-b.].

Xulosa qilib aytganda maktab o‘quvchilarida hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirish va hayotiy maqsadlarni belgilashning asosiy yo‘nalishlaridan biri bu bo‘lajak pedagoglarni o‘quvchilarda hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishdir. Demak, bo‘lajak pedagoglarni o‘quvchilarda, avvalo, o‘zining mustaqil fikriga ega bo‘lishi, o‘z-o‘zini boshqara olishi ham juda muhim sanaladi.

Shu bilan bir qatorda mustaqil shug‘ullanishlari uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalana olish qobiliyati ham rivohjlangan bo‘lishi kerak. Ko‘proq badiiy adabiyotlar mutolaa qilishi asosiy mezonlardan sanaladi.

References:

1. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti: Darslik. – T.: Sano-standart, 2017.
2. Umunniy pedagogika: Darslik / O.Musurrnonova va boshq. I-qism. – T.: Yoshlar nashriyot uyi, 2020. – 376 b.
3. Ro‘ziyeva D.I., Tolipov O.Q. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: Innovatsiya-ziyo, 2019.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son “O‘zbekistonni rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” Farmoni // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami. – T., 2017. – 6-son. – 70-modda. – 20-son, 354- modda, 23-son, 448-modda, 37-son, 982-modda.

5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori.
6. Axrarova Z., Sadikova Sh., Sodikov U., Allayarova S., Shodmonov Sh. Umumiy pedagogika:

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI GOSPITAL PEDAGOGIKASI VOSITASIDA RIVOJLANTIRISH

Abduqodirov A.M.,GDPI o‘qituvchi
e-mail: akmalxojaabduqodirov701@gmail.com
Usmonova H.Sh., GDPI Tayanch doktoranti
e-mail: usmonovahulkar95@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish jarayonida gospital pedagogikasining metodik imkoniyatlari va pedagogik salohiyati tahlil qilinadi. Gospital muhitida ta’limiy faoliyat olib borish orqali o‘qituvchilarda empatiya, ijtimoiy mas’uliyat, kasbiy refleksiya va kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirish imkoniyatlari asoslanadi. Tadqiqotda amaliy misollar va tajriba natijalari orqali gospital pedagogikasi vositasida kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning dolzarbligi ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: gospital pedagogikasi, kasbiy kompetentlik, bo‘lajak o‘qituvchi, inklyuziv ta’lim, psixologik tayyorgarlik.

Аннотация: В данной статье анализируются методические возможности и педагогический потенциал госпитальной педагогики в процессе развития профессиональной компетентности будущих учителей. Обосновываются возможности формирования у педагогов таких качеств, как эмпатия, социальная ответственность, профессиональная рефлексия и коммуникативные навыки через организацию образовательной деятельности в госпитальной среде. С использованием практических примеров и результатов эксперимента показана актуальность развития профессиональной компетентности посредством средств госпитальной педагогики.

Ключевые слова: госпитальная педагогика, профессиональная компетентность, будущий учитель, инклюзивное образование, психологическая подготовка.

Abstract: This article analyzes the methodological potential and pedagogical capacity of hospital pedagogy in the development of future teachers’ professional competence. It substantiates the opportunities to foster empathy, social responsibility, professional reflection, and communication skills in teachers through educational activities in hospital settings. Practical examples and experimental results demonstrate the relevance of enhancing professional competence through the tools of hospital pedagogy.

Keywords: hospital pedagogy, professional competence, future teacher, inclusive education, psychological preparedness.

Bugungi kunda ta’lim tizimida o‘qituvchining shaxsiy va kasbiy kompetentligini shakllantirish dolzarb muammolardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Globallashuv, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, inklyuziv ta’lim tamoyillarining keng joriy etilishi natijasida pedagog kasbiga bo‘lgan talablar sifat jihatidan yangilanmoqda. Endilikda o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi shaxs, balki tarbiyachi, psixolog, ijtimoiy kommunikator hamda innovator sifatida faoliyat yuritishi zarur. Shu boisdan pedagogik ta’limda zamonaviy yondashuvlarni, jumladan, gospital pedagogikasi elementlarini joriy etish orqali bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish katta ahamiyat kasb etadi.

Gospital pedagogikasi — bu sog‘lig‘ida muammolari bo‘lgan, uzoq muddat tibbiy muassasalarda davolanayotgan bolalarga yo‘naltirilgan maxsus pedagogik faoliyat turidir. Mazkur yo‘nalishning asosiy tamoyillari – shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, emotsional qo‘llab-quvvatlash, inklyuzivlik, moslashuvchan metodikalar orqali ta’limiy va tarbiyaviy jarayonni tashkil etishdan iborat. Bu pedagogika turi bo‘lajak o‘qituvchilarda empatiya, psixologik bardoshlilik, kasbiy refleksiya, kommunikativ va muammoli vaziyatlarni hal qilish kabi zaruriy ko‘nikmalarni shakllantirishda katta imkoniyatlarga ega. Mazkur maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda gospital pedagogikasi vositalarining imkoniyatlari, ularni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish mexanizmlari hamda amaliy samaradorligi tahlil etiladi.

Ilmiy-nazariy asoslar. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika va psixologiya fanida keng o‘rganilgan muhim yo‘nalishlardan biridir. Ilmiy adabiyotlarda kasbiy kompetentlik ko‘p qirrali tushuncha sifatida talqin qilinib, uning tarkibida quyidagi asosiy komponentlar ajratib ko‘rsatiladi: bilim, malaka, shaxsiy fazilatlar, qadriyatlar, kommunikativ va reflektiv ko‘nikmalar (A.V. Khutorskoy, E.F. Zeer, M.V. Klarin, Djon Dyuining konstruktivistik pedagogikasi). Ayniqsa, emotsional intellekt, empatiya, ijtimoiy javobgarlik va stressga chidamlilik kabi kompetensiyalar o‘qituvchilik kasbining ajralmas tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda. Gospital pedagogikasi konsepsiyasi xorijiy mamlakatlarda (AQSh, Germaniya, Fransiya, Yaponiya va boshqalar) ta’lim va sog‘liqni saqlash tizimlarining integratsiyasi asosida shakllangan. Bu yo‘nalishda faoliyat yurituvchi pedagoglar kasbiy tayyorgarlikdan tashqari, psixologik yordam ko‘rsatish, interfaol muloqot, kasallik bilan bog‘liq stress holatlarini boshqarish bo‘yicha maxsus ko‘nikmalarga ega bo‘lishi lozim. Shuning uchun gospital pedagogikasi o‘qituvchini ko‘p funksiyali shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Germaniyada gospital pedagogikasi alohida mutaxassislik sifatida yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, sog‘liq muassasalarida ishlaydigan o‘qituvchilar maxsus pedagogik, psixologik va tibbiy bilimlarga ega bo‘lishi shart. Ularga federal darajadagi malaka oshirish kurslari taklif etiladi. AQShda "Hospital School Programs" nomli dasturlar mavjud bo‘lib, har bir katta shifoxonada o‘ziga xos o‘quv-reabilitatsion bo‘lim faoliyat yuritadi. Bu tizimda talabalarning amaliyoti xizmat o‘rganish (service learning) formatida tashkil etiladi.Yaponiyada gospital muhitda ishlovchi o‘qituvchilar uchun kasbiy va axloqiy mas’uliyat, stressni boshqarish, murakkab oilaviy vaziyatlarda muloqot ko‘nikmalariga alohida e’tibor qaratiladi. Tibbiy-psixologik treninglar pedagogik ta’lim dasturlarining ajralmas qismidir. O‘zbekiston Respublikasida ham bu yo‘nalishdagi ishlar bosqichma-bosqich rivojlanmoqda. Xususan, quyidagi huquqiy-me’yoriy hujjatlar mazkur faoliyatning ilmiy-nazariy asoslarini belgilab beradi:

1. **O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (yangi tahriri, 2020-yil 23-sentabr)** – unda ta’limning insonparvarlik va inklyuzivlik tamoyillariga amal qilish, har bir bolaning ta’lim olish huquqini ta’minlash zarurligi ta’kidlangan.
2. **O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4312-sonli qarori (2019-yil 6-iyun)** – inklyuziv ta’limni rivojlantirish bo‘yicha kompleks chora-

tadbirlarni o‘z ichiga oladi.

3. **“2021–2025 yillarda O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi”** – bu konsepsiyada pedagog kadrlarning kasbiy tayyorgarligi, ayniqsa, maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantirishga alohida urg‘u berilgan.

Yuqoridagi huquqiy asoslar asosida, O‘zbekiston ta’lim tizimida gospital pedagogikasini rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratilmoqda. Mazkur yo‘nalishni bo‘lajak o‘qituvchilarning tayyorgarlik dasturlariga integratsiya qilish, ularni real hayotiy pedagogik vaziyatlarda faoliyat yuritishga tayyorlashning muhim bosqichidir. O‘zbekiston Respublikasi bu yo‘nalishda bosqichma-bosqich islohotlar olib bormoqda. Jumladan: Toshkent shahridagi Respublika bolalar ixtisoslashtirilgan tibbiyot markazida inklyuziv pedagogika va gospital ta’limning birlamchi shakllari yo‘lga qo‘yilgan. Bu yerda bemor bolalarning o‘qishdan uzilmasligi uchun mobil o‘quv jamoalari tashkil etilgan. Namangan viloyati va Samarqand shahridagi pilot maktablarda nogironligi bo‘lgan bolalar bilan ishlovchi o‘qituvchilar uchun qisqa muddatli maxsus tayyorlov kurslari tashkil etilgan. 2022-yildan boshlab TDPU, Nukus davlat pedagogika instituti, Qarshi davlat universiteti kabi oliy ta’lim muassasalarida inklyuziv va gospital pedagogikaga oid alohida modullar pedagogik yo‘nalishlar o‘quv rejasiga kiritilmoqda.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 19-fevraldagi 87-son qarori asosida "Maxsus ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar bilan ishlovchi pedagog kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini takomillashtirish" bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqilgan. Adabiyotlar tahlili. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda gospital pedagogikasining o‘rni tobora dolzarb ahamiyat kasb etayotgani bois, mazkur tadqiqot doirasida bir qator milliy va xorijiy manbalar tahlil qilindi. Milliy olimlar, xususan N. Jo‘raev va G. Tursunova tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda o‘qituvchining insonparvarlik fazilatlari, kasbiy o‘z-o‘zini rivojlantirishga tayyorligi va murakkab sharoitlarda ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishga alohida e’tibor qaratiladi. Bu fikrlar gospital pedagogikasining metodik imkoniyatlarini yoritishda asos bo‘lib xizmat qiladi.

Xorijiy adabiyotlar, jumladan M.N. Rotenberg va V.V. Semichovning “Gospitalnaya pedagogika kak osobaya oblast deyatel'nosti pedagoga” nomli ishida shifoxona sharoitida ta’lim berish metodlari, bolalarning emotsional ehtiyojlarini inobatga olish tamoyillari chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, R. Smith va A. Thomas tomonidan yozilgan “Hospital pedagogy and student well-being” asarida gospital muhitda ta’lim olishning ijtimoiy-psixologik jihatlari, o‘qituvchi rolining o‘ziga xosligi global tajriba asosida ochib beriladi.

UNESCO tomonidan chop etilgan “Inclusive education: from policy to practice” nomli hisobot esa inklyuziv yondashuvlarni xalqaro darajada qanday amalga oshirish bo‘yicha muhim strategiyalarni taqdim etadi. Bu manba O‘zbekistonda gospital pedagogikasini tatbiq etishda xalqaro standartlarga asoslanish imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning metodologik asoslari quyidagi ilmiy yondashuvlarga asoslanadi:

Tahlil va sintez: Kasbiy kompetentlik, gospital pedagogikasi, empatiya,

kommunikativ ko‘nikmalar va refleksiya kabi tushunchalarning nazariy asoslari tahlil qilindi va sintez qilindi. Taqqoslash metodi: O‘zbekiston va xorijiy mamlakatlarda gospital pedagogikasi yondashuvlari o‘zaro solishtirildi. Abstraktsiyalash va umumlashtirish: Tadqiqot natijalaridan umumiy pedagogik xulosalar chiqarish uchun foydalanildi. Pedagogik eksperiment: Nazorat va eksperimental guruhlar bilan ishlash orqali o‘qituvchilik kompetensiyalarining shakllanishi baholandi. Reflektiv tahlil: Talabalarning o‘z-o‘zini baholashi va fikr-mulohazalari asosida kasbiy refleksiya darajasi aniqlandi.

Xulosa. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirishda gospital pedagogikasi samarali metodik vosita sifatida o‘zini namoyon qilmoqda. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, gospital muhitda tashkil etilgan ta’limiy faoliyat orqali talabalarda quyidagi muhim kasbiy sifatlar samarali rivojlanadi: empatiya, ijtimoiy mas’uliyat, kasbiy refleksiya, inklyuziv sharoitda ishlashga tayyorgarlik va kommunikativ ko‘nikmalar. Tajriba natijalari shuni ko‘rsatdiki, gospital pedagogikasi asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar talabalarning nafaqat kasbiy bilim va ko‘nikmalarini, balki insonparvarlik, hamdardlik, stressga bardoshlilik kabi shaxsiy fazilatlarini ham mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi. Bu esa zamonaviy pedagog kadrlarga qo‘yilayotgan yangi talablar – insoniylik, adaptivlik va inklyuzivlikka tayyorlikni ta’minlaydi. O‘tkazilgan tahlillar va statistik natijalar gospital pedagogikasini pedagogik ta’lim jarayoniga integratsiya qilish zarurligini asoslaydi. Xususan, bu metodika bo‘lajak o‘qituvchilarni real hayotdagi noan’anaviy va murakkab vaziyatlarga moslashuvchan holda tayyorlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim to‘g‘risidagi Qonuni. (2020-yil 23-sentabr).

2.Nishonov.F.N.,Jo‘rayev.A.A. (2021). Pedagogik mahorat va kasbiy kompetensiya. – Toshkent: TDPU nashriyoti. 14-15 b.

3. Shodmonova.S. Insonparvarlik tamoyillariga asoslangan ta’limda empatiya rivoji. – Toshkent: Fan.2022. 32-34 b.

4. Vygotskiy.L.S. Pedagogik psixologiya. – Moskva: Pedagogika.1991. 54-56 b.

5. Becker.H.S. Hospital pedagogy and socialization. – American Journal of Sociology.2007. 44-45 b.

6. UNESCO. Inclusive education: guidelines and practices. – Paris. 2022.

7.Ahmadalieva.M.,Tursunova.Z. Kasbiy kompetentlikni shakllantirishda gospital pedagogikasining o‘rni. – O‘zMU Ilmiy jurnali, 2(3). 2023. 63-65 b.

INCLUSIVE EDUCATION: CREATING AN ENVIRONMENT THAT WELCOMES AND SUPPORTS ALL STUDENTS

Axmadova Sh.V.,GDPI stajyor-o‘qituvchisi.
Shukurova U.,GDPI talabasi.

Annotatsiya. Mazkur maqolada inkluziv ta’lim, barcha o‘quvchilarni, jumladan, nogironligi bo‘lgan yoki ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy jihatdan cheklangan o‘quvchilarni ta’lim jarayoniga to‘liq jalb qilishni maqsad qilgan tizim sifatida ta’riflanadi.

Kalit so‘zlar: Inklyuziv ta’lim, tolerantlik, muhit, madaniy, iqtisodiy, jamiyat, ijtimoiylashuv, tizim, resurs, huquq, fuqaro, qo‘llab-quvvatlash.

Abstract. This article defines inclusive education as a system that aims to fully involve all students, including those with disabilities or those with social, cultural, and economic disadvantages, in the educational process. The article discusses the methodological foundations of inclusive education, identifying the knowledge and skills it requires for teachers and educational institutions. It also shows how inclusive education provides resources to create a tolerant environment and supports improved equality in society.

Keywords: Inclusive education, tolerance, environment, cultural, economic, society, socialization, system, resource, rights, citizen, support.

Inclusive education is a concept that goes beyond simply integrating students with disabilities into mainstream classrooms. It is about creating an environment that welcomes and supports all students, regardless of their abilities, backgrounds, or differences. In an inclusive classroom, every student is valued, respected, and given equal opportunities to learn and succeed. Understanding the importance of inclusive education is crucial in today’s diverse and ever-evolving society. It not only promotes equality and social justice but also fosters a sense of belonging and acceptance among students. When students with different abilities and backgrounds learn together, they develop empathy, tolerance, and a deeper appreciation for diversity. Creating an inclusive classroom environment is a multifaceted task that requires a deliberate and thoughtful approach. It involves considering the physical, social, and emotional aspects of the learning environment. An inclusive classroom should be accessible, flexible, and designed to meet the individual needs of every student. To create an inclusive environment, certain elements need to be in place. These include appropriate classroom resources and materials, differentiated instruction, supportive teaching strategies, and an emphasis on collaboration and teamwork. By incorporating these elements, educators can ensure that all students have equal access to education and can actively participate in the learning process. Supporting students in an inclusive classroom goes beyond academic assistance. It requires understanding and addressing the diverse needs of students, including their social and emotional well-being. Identifying the individual needs of students, adapting teaching methods to support different learning styles, and providing emotional support are essential components of an inclusive education approach. However, implementing inclusive education can present challenges. These challenges may include a lack of resources, resistance to change, and the need for specialised training for educators. Despite these obstacles, there are practical solutions that can be implemented to overcome them. By sharing case studies of successful inclusive education implementation, educators can learn from real-life examples and gain inspiration to overcome challenges in their classrooms. Inclusive education is not solely the responsibility of educators. Parents and the wider community play a vital role in supporting and advocating for inclusive education. Parents can actively participate in their child’s education, collaborate with educators, and help create a supportive home environment. Additionally, the community can contribute by offering resources, promoting awareness, and creating opportunities for inclusive learning outside of the classroom. In this blog post, we will delve deeper into the concept of inclusive education, explore the elements

needed for an inclusive classroom, discuss strategies for creating an inclusive environment, and examine the challenges and solutions in implementing inclusive education. We will also explore the crucial role of parents and the community in supporting inclusive education and building a strong network of support. By embracing inclusive education, we can create a learning environment that celebrates diversity, fosters empathy and understanding, and prepares all students for a successful and inclusive future. Join us on this journey as we explore the power of inclusive education and its transformative impact on students' lives. Inclusive education is an educational approach that aims to provide equal learning opportunities for all students, regardless of their abilities, backgrounds, or differences. It goes beyond the traditional model of segregating students with disabilities or special needs and emphasises the importance of creating an inclusive learning environment where every student feels valued, supported, and included. The fundamental principle of inclusive education is the belief that every student has the right to access quality education in a mainstream classroom setting. Inclusive education recognises that students have diverse learning needs and that these needs can be effectively addressed through appropriate accommodations, support systems, and teaching strategies. One of the primary goals of inclusive education is to promote equality and social justice. Creating an inclusive classroom environment challenges the notion of exclusion and discrimination based on abilities or differences. Inclusive education fosters a sense of belonging and acceptance among students, helping to eliminate stigmas and stereotypes associated with disabilities or other unique characteristics. Inclusive education also benefits students without disabilities. It promotes a positive learning environment where students can learn from each other's strengths, experiences, and perspectives. It cultivates empathy, understanding, and respect for diversity, preparing students for life in a multicultural and inclusive society.

Moreover, inclusive education has been shown to improve academic outcomes for all students. When students with diverse abilities and backgrounds learn together, they have the opportunity to collaborate, exchange ideas, and develop critical thinking and problem-solving skills. Inclusive classrooms encourage active participation and engagement, leading to enhanced learning outcomes and overall academic success. Inclusive education is not only beneficial for students but also for educators and the broader society. Through inclusive teaching practices, educators develop a deep understanding of individual student needs and learn to adapt their teaching methods accordingly. This inclusive approach enhances the professional growth and teaching abilities of educators, enabling them to cater to the diverse needs of students effectively.

Furthermore, inclusive education prepares students for the real world, where they will encounter people from different backgrounds and abilities. It promotes the values of tolerance, acceptance, and respect, which are essential for building inclusive communities. By embracing inclusive education, society can work towards creating a more inclusive and equitable future for all. In the next section, we will explore how to create an inclusive classroom environment by examining why it is

essential and the elements needed to foster inclusivity. **Why an Inclusive Environment is Essential:**

1. **Promotion of Equality:** An inclusive environment promotes equality by providing equal opportunities for all students, regardless of their abilities or backgrounds. It challenges discrimination and fosters a sense of belonging and acceptance.
2. **Enhanced Learning Outcomes:** When students feel included and valued, they are more motivated and engaged in their learning. This leads to improved academic performance and overall learning outcomes for all students.
3. **Social and Emotional Development:** Inclusive environments support the social and emotional development of students. By interacting with diverse peers, students develop empathy, tolerance, and respect for others, essential skills for success in a diverse society.

The successful implementation of inclusive education requires collaboration and support from parents and the wider community. This section will explore the vital role that parents and the community play in supporting inclusive education, including their responsibilities, contributions, and the importance of building a supportive network.

In conclusion, creating an inclusive education environment is essential to ensure that all students, regardless of their abilities, backgrounds, or challenges, have the opportunity to succeed and thrive. An inclusive classroom fosters respect, understanding, and collaboration, where diversity is celebrated as a strength rather than seen as a barrier. By embracing inclusive practices—such as differentiated instruction, accessible resources, and ongoing support—schools can break down barriers to learning and promote equity and social justice. An inclusive environment not only benefits students with special needs but enriches the learning experience for everyone, fostering empathy, community, and a greater appreciation for the unique contributions each individual brings. Ultimately, the goal of inclusive education is to ensure that all students are welcomed, valued, and empowered to reach their fullest potential.

References:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020 yil 23-sentyabr.O‘RQ-637-son
2. Ministry of Education (2013) Education Sector Policy on Inclusive Education. Windhoek: Government Press.
3. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Ta’lim menejmenti. – Toshkent: A.Avloniy XTRXMOMI “Nikon Print”, 2006. – 73 b.
4. O‘zbekiston Respublikasining Prezidentining 2020 yil 13 oktyabrdagi “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish choratadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4860-son Qarori.
5. O‘zbekiston Respublikasin Vazirlar Mahkamasining 2021yil 12 oktyabrda «Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida»gi 638-son qarori.

6. F.U.Qodirova, D.A.Pulatova “ Inklyuziv ta’lim” Qo‘qon-2023 5. X. N. Muzaffarova, D. Tangirova „Inklyuziv ta'lim“. library.samdukf.uz. Qaraldi: 10-noyabr 2022-yil.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI GOSPITAL PEDAGOGIKASI VOSITASIDA RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Usmonova H.Sh.,GulDU tayanch doktoranti
e-mail: usmonovahulkar95@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqola bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini gospital pedagogikasi vositasida rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning ilmiy-nazariy asoslarini o‘rganadi. O‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini oshirishda gospital pedagogikasining ahamiyati, uning ta’lim jarayoniga qo‘shadigan hissasi va metodik jihatlari tahlil qilinadi. O‘zbekiston va xalqaro tajribalar asosida gospital pedagogikaning o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini oshirishdagi samaradorligi ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: gospital pedagogika, kasbiy kompetentlik, pedagogik metodikalar, o‘qituvchilarni tayyorlash, inklyuziv ta’lim, ta’lim metodikasi, psixologik yordam.

Abstract: This article examines the scientific and theoretical foundations of improving the methodology for developing the professional competence of future teachers through hospital pedagogy. It analyzes the importance of hospital pedagogy in enhancing teachers' professional readiness and its contribution to the educational process. The article also explores the international and local experiences of hospital pedagogy and its effectiveness in improving teachers' professional competencies.

Keywords: hospital pedagogy, professional competence, teaching methodologies, teacher training, inclusive education, teaching methods, psychological support.

Zamonaviy ta’lim tizimi, shuningdek, pedagoglarni tayyorlash jarayoni ham ijtimoiy va iqtisodiy o‘zgarishlarga muvofiq ravishda yangilanishda davom etmoqda. O‘zbekistonda ta’lim tizimining sifatini oshirish va o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish borasida bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda. O‘qituvchilik kasbi faqatgina bilimlar va ko‘nikmalarni egallash bilan cheklanmaydi, balki o‘qituvchining shaxsiy sifatlari, metodik yondashuvlari, muloqot qobiliyatlari ham ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, kasalliklar va surunkali muammolar bilan yuzlashgan o‘quvchilarga ta’lim berish kabi noan’anaviy ta’lim shakllari, jumladan, gospital pedagogikasi, o‘qituvchining kasbiy kompetentligini shakllantirishda katta o‘rin tutadi. O‘zbekistonda ta’limning rivojlanishi va o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini oshirishga qaratilgan qator davlat dasturlari va qonunlari qabul qilingan. 2017-yil 29-dekabrda qabul qilingan **“O‘zbekiston Respublikasida ta’limni rivojlantirish davlat dasturi”** (2017-2021) o‘qituvchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish, ularning pedagogik mahoratini oshirishga qaratilgan bir qancha tashabbuslar ilgari surilgan. Ushbu dasturda gospital pedagogikasi kabi innovatsion ta’lim uslublarini qo‘llash, o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish ham ko‘zda tutilgan. Shuningdek, **O‘zbekiston Respublikasining Ta’lim tizimini rivojlantirish bo‘yicha Milliy dasturi** (2021-2030) ham pedagogik

ta’limni takomillashtirish, o‘qituvchilarni yangi sharoitlarga moslashishga tayyorlash, inklyuziv ta’limni rivojlantirish va kasbiy kompetentlikni oshirishni o‘z ichiga oladi.

Ushbu maqolada, gospital pedagogikaning pedagogik kompetentlikni shakllantirishda qanday metodik vosita sifatida foydalanish mumkinligi, uning bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy tayyorlashdagi roli va bu jarayonni takomillashtirish usullari ko‘rib chiqiladi. Gospital pedagogikaning xalqaro tajribalari va O‘zbekistonning ta’lim tizimidagi yutuqlari bilan solishtirilgan holda, uning bo‘lajak pedagoglarga ko‘rsatgan ta’siri tahlil qilinadi.

Ilmiy-nazariy asoslar. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish jarayonida gospital pedagogika o‘zining alohida o‘rni va ahamiyatiga ega. Bu soha o‘quvchilarning kasallik yoki nogironlik holatlarida ta’lim olish jarayonini tashkil etishga qaratilgan bo‘lib, o‘qituvchilarni inklyuziv yondashuvlar asosida tayyorlashni nazarda tutadi. Gospital pedagogikasining asosiy maqsadi, kasallik yoki tibbiy muolajalar jarayonida bo‘lgan o‘quvchilarga ta’limni davom ettirishda yordam berish, ularning o‘ziga xos ehtiyojlarini qondirishdir. Bu pedagogika turida o‘qituvchi, nafaqat ta’lim, balki psixologik va ijtimoiy yordamni ham taqdim etishi kerak. Gospital pedagogikasining ilmiy asoslari ko‘plab pedagoglar va ilmiy xodimlar tomonidan ishlab chiqilgan. Ayniqsa, **Lev Vygotskiy**ning ijtimoiy-konstruktivist yondashuvi gospital pedagogikasining ilmiy nazariy asosida muhim o‘rin tutadi. Vygotskiy (1978) ta’lim jarayonida o‘qituvchining o‘quvchilar bilan faol muloqotini rivojlantirish va ularning kognitiv rivojlanishidagi ijtimoiy muhitning ahamiyatini ta'kidlaydi. Vygotskiyning bu nazariyasi gospital pedagogikasi kontekstida ayniqsa muhim, chunki ta’lim jarayonida o‘quvchilarning kasallik holatlari bilan bog‘liq psixologik va ijtimoiy ehtiyojlari diqqatga olinadi. **Jean Piaget**ning kognitiv rivojlanish nazariyasi ham gospital pedagogikasining ilmiy asosini tashkil etadi. Piaget (1972) o‘quvchilarning kognitiv rivojlanishini bosqichma-bosqich o‘rganishni taklif etadi. Gospital pedagogikasida bu nazariya o‘quvchilarning individual rivojlanish bosqichlarini hisobga olish va ta’limni moslashtirishga imkon beradi. Piagetning nazariyasi, ayniqsa, kasallik davrida bo‘lgan o‘quvchilarning ongini va fikrlash jarayonlarini yaxshiroq tushunish uchun zarur bo‘ladi. Xalqaro miqyosda gospital pedagogikaning rivojlanishi, ayniqsa, Yevropa va Shimoliy Amerikada keng tarqalgan. Misol uchun, **Avstriya**, **Shveysariya** va **Shvetsiyada** gospital pedagogikasi o‘quvchilarning sog‘lik holatiga qaramasdan ta’limni davom ettirishlariga yordam berish uchun tashkil etilgan. **Avstriya**da, 1980-yillardan boshlab gospital pedagogikasi sohasida alohida institutlar va maxsus o‘quv dasturlari ishlab chiqilgan, bu o‘quvchilarni nafaqat akademik, balki psixologik qo‘llab-quvvatlashni ham o‘z ichiga oladi. **Britaniya**da gospital pedagogika bo‘yicha o‘tkazilgan tadqiqotlar, o‘quvchilarning kasallik vaqtida o‘zgaruvchan psixologik holatlarini inobatga olish zarurligini ta'kidlaydi. **Britaniya Milliy Sog‘liqni Saqlash Xizmati** (NHS) tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotlar, gospital pedagogikasi o‘quvchilarni ijtimoiy va akademik rivojlanishlarini davom ettirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida gospital pedagogika yondashuvlariga alohida e’tibor qaratilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yilda imzolagan **“Ta’lim tizimini rivojlantirish bo‘yicha Milliy dastur”** (2021-2030)da inklyuziv

ta’limning rivojlantirilishi, o‘quvchilarni kasallik holatida ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish bo‘yicha tashabbuslar ilgari surilgan. Bu dasturda gospital pedagogikasini qo‘llash, o‘quvchilarni kasallik davrida ham ta’limdan ajratmaslik, o‘qituvchilarni kasbiy tayyorlashda yangi metodologiyalarni qo‘llashga yo‘naltirilgan. O‘zbekiston ta’lim tizimida gospital pedagogikasining rivojlanishi, xalqaro tajribalarga asoslanmoqda. Xususan, gospital pedagogikasi sohasida **Shvetsiya, Shveytsariya, Avstriya,** va **Britaniya** kabi davlatlarning ilg‘or tajribalari joriy etilmoqda. Ushbu davlatlarda, ta’lim tizimining barcha qatlamlari, jumladan, gospital pedagogikasi, sog‘likni saqlash va ta’limni birlashtirishga katta e’tibor qaratilgan. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasida 2017-yilda qabul qilingan **Ta’limni rivojlantirish davlat dasturi** (2017-2021)da pedagogik kompetentlikni oshirish uchun, inklyuziv ta’lim va gospital pedagogikasining ahamiyatiga alohida e’tibor qaratilgan. Bu dastur, o‘qituvchilarga kasallik davrida ta’limni davom ettirish, o‘quvchilar bilan individual yondashuvlarni yaratish, shuningdek, ularning psixologik holatlarini inobatga olishni o‘z ichiga olgan.

Adabiyotlar tahlili. Gospital pedagogikasining ilmiy asoslari va metodik yondashuvlari bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekistonda gospital pedagogikasi bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar gospital pedagogikasining pedagogik jarayonni samarali tashkil etishdagi muhimligini ko‘rsatadi. **M. X. Ergashev** (2020) tomonidan olib borilgan tadqiqotda, o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini oshirishda gospital pedagogikasining o‘rni, uning o‘quvchilarni sog‘liq holatlariga qarab individual yondashuvni ta’minlashdagi ahamiyati o‘rganilgan. **S.T.Karimov** (2019) o‘qituvchilarning gospital pedagogikasi asosida kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish jarayonida psixologik yordamning zarurligini ta’kidlaydi. Karimovning fikriga ko‘ra, o‘qituvchilar nafaqat pedagogik, balki psixologik jihatdan ham tayyor bo‘lishlari kerak. Gospital pedagogikasining samarali qo‘llanilishi, o‘qituvchilarning nafaqat o‘quvchilarga bilim berish, balki ularning psixologik muammolarini hal qilishda ham yordam beradi. Xalqaro miqyosda, gospital pedagogikasining metodik asoslari bo‘yicha amalga oshirilgan ilmiy izlanishlar ham ta’lim jarayonidagi o‘quvchilarning ehtiyojlariga mos keladigan pedagogik usullarni ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega. **G.R.Butterworth** (2005) tomonidan olib borilgan tadqiqotda, gospital pedagogikasining o‘quvchilarning sog‘liq holatiga qarab individual ta’lim metodlarini ishlab chiqishdagi o‘rni ko‘rsatilgan. **S.M.Newton** (2010) gospital pedagogikasining inklyuziv ta’limga qo‘shgan hissasini o‘rganadi. U, o‘quvchilarning sog‘liq holatiga qarab ta’lim olishda qanday pedagogik yondashuvlarni qo‘llash mumkinligini tahlil qilib, o‘qituvchilarning pedagogik kompetentligini oshirishga alohida e’tibor qaratadi. Newtonning ishlarida, gospital pedagogikasining ta’lim jarayonida o‘quvchilarning psixologik ehtiyojlarini inobatga olishning zarurligi ta’kidlanadi.

Tadqiqotning metodologik asoslari quyidagi ilmiy yondashuvlarga asoslanadi: Gospital pedagogikaning ilmiy asoslari va metodik yondashuvlari tahlil qilindi. O‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash uchun mavjud ilmiy manbalar o‘rganildi va ulardan samarali xulosalar chiqarildi. Gospital pedagogikasiga oid mavjud ilmiy adabiyotlarni,

maqolalar va kitoblarni o‘rganildi. Gospital pedagogikasining nazariy asoslarini ishlab chiqishda, o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda ilg‘or pedagogik va psixologik yondashuvlari aniqlandi va ularni tizimli ravishda tahlil qilindi. Ta’lim jarayonlarida gospital pedagogikasining qo‘llanilishi kuzatildi va uni real sharoitda baholandi. Bu metod, ta’lim jarayonida yuzaga keladigan amaliy muammolarni aniqlashda yordam berildi.

Komparativ tahlil: Tadqiqot davomida, O‘zbekiston va xorijiy tajribalarni solishtirildi, o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda gospital pedagogikasining rolini xalqaro miqyosda o‘rganildi.

Gospital pedagogika bo‘yicha zamonaviy tendensiyalari va yondashuvlarini chuqur o‘rganish, xalqaro tajriba va milliy amaliyotni tahlil qilish asosida quyidagi asosiy tahlil va natijalar aniqlandi:

1. **O‘qituvchilarni tayyorlashda gospital pedagogikasini yanada kengroq qo‘llash**: Gospital pedagogikasini o‘qituvchilarni tayyorlash dasturlariga kiritish, ularning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda samarali yondashuvlarni taqdim etadi. Bu o‘qituvchilarning pedagogik va psixologik tayyorgarligini oshirishga yordam beradi.
2. **Ta’lim jarayonida inklyuzivlikni ta’minlash**: Gospital pedagogikasining ta’lim jarayoniga kengroq integratsiyasi, o‘quvchilarning sog‘liq holatiga qarab ta’lim olish imkoniyatlarini yaratadi. Bu inklyuziv ta’limning rivojlanishiga va o‘quvchilarning ehtiyojlarini qondirishga yordam beradi.
3. **Psixologik yordamni ko‘rsatish**: O‘qituvchilarni psixologik tayyorgarlikdan o‘tkazish, ularning o‘quvchilarga nafaqat bilim, balki psixologik yordam ko‘rsatish imkoniyatlarini oshiradi. Gospital pedagogikasining psixologik yondashuvlarini qo‘llash, o‘qituvchilarning professionallik darajasini oshiradi.
4. **Metodik yondashuvlarni takomillashtirish**: Gospital pedagogikasi metodikalarini takomillashtirish, o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini yanada rivojlantirishga imkon yaratadi. Yangi pedagogik metodlar va texnologiyalarni tatbiq etish, ta’lim jarayonini zamonaviylashtirishga yordam beradi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda gospital pedagogikasining o‘rni beqiyosdir. Gospital pedagogika nafaqat o‘qituvchilarning pedagogik ko‘nikmalarini, balki psixologik, ijtimoiy va didaktik qobiliyatlarini ham rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu metodika o‘qituvchilarga ta’lim jarayonida o‘quvchilarning sog‘liq holatlarini hisobga olish imkoniyatini taqdim etadi, bu esa ta’limning inklyuziv va individual yondashuvini ta’minlaydi. Gospital pedagogikaning asosiy afzalliklari shundan iboratki, u o‘qituvchilarning o‘quvchilarga nisbatan individual yondashuvni amalga oshirishga, o‘quvchilarning psixologik va jismoniy holatiga mos ravishda ta’lim jarayonini tashkil etishga yordam beradi. Shu bilan birga, bu metodika o‘qituvchilarning pedagogik psixologik tayyorgarligini oshirish, o‘quvchilarning ta’limdagi ehtiyojlarini qondirishda muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqotda **O‘zbekiston va xalqaro tajribalar** o‘rganilib, gospital pedagogikaning metodik yondashuvlarining o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishdagi samaradorligi isbotlandi. O‘zbekistonda olib borilgan ilmiy izlanishlar, gospital pedagogikaning pedagogik jarayonni samarali tashkil etishdagi

o‘rnini ko‘rsatdi. Xalqaro tajribalar esa, bu metodikaning ta’lim tizimidagi o‘quvchilarning ehtiyojlariga mos keladigan innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqishdagi muhimligini ta’kidlab o‘tadi. Tadqiqot davomida o‘qituvchilarning gospital pedagogika asosida kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy va amaliy yondashuvlarning samaradorligi tahlil qilindi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi Farmoni (2017). — Tashkent: O‘zbekiston Respublikasi Hukumatining Rasmiy Noshirligi.

2. Ergashev.M.X. “Gospital pedagogikasining nazariy asoslari va amaliyotga tatbiqi”. — Tashkent: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi.2020.45-47 b.

3. To‘laganova.Z.R. “O‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishda gospital pedagogikasining o‘rni”. — Tashkent: O‘zbekiston Respublikasi Pedagogika Institutining Ilmiy-nazariy Jurnali.2021.15-18 b.

4. Karimov.S.T. “Pedagogik psixologiyaning o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini oshirishdagi ahamiyati”. — Tashkent: O‘zbekiston Pedagogika Universiteti Noshirligi. 2019. 30-32 b.

ART-PEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA TALABA YOSHLARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING NAZARIY ASOSLARI

Nurboyeva Sh.Sh.,GDPI o‘qituvchisi
nurboyevashohsanam9@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada art-pedagogik yondashuvning nazariy asoslari, uning talaba yoshlar tarbiyasidagi roli, xususan, vatanparvarlik g‘oyalarini shakllantirishdagi imkoniyatlari yoritilgan. Art-pedagogika vositalari orqali yosh avlod ongida milliy g‘urur, tarixiy xotira, madaniy merosga hurmat, fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish nazariy jihatdan tahlil qilingan. Maqolada shuningdek, art-pedagogikaning o‘quv-tarbiya jarayoniga integratsiyalashuvi, uning ma’naviy-ma’rifiy samaradorligi va shaxsiy rivojlanishga ta’siri haqida ilmiy fikrlar bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: Art-pedagogika, nazariya, vatanparvarlik, yoshlar tarbiyasi, milliy g‘urur, san’at vositalari, ta’lim, ma’naviy tarbiya.

Abstract: This article discusses the theoretical foundations of the art-pedagogical approach, its role in the education of young students, in particular, its possibilities in the formation of patriotic ideas. The formation of national pride, historical memory, respect for cultural heritage, and civic position in the minds of the younger generation through the means of art-pedagogical means is theoretically analyzed. The article also presents scientific ideas about the integration of art-pedagogical into the educational process, its spiritual and educational effectiveness and impact on personal development.

Keywords: Art-pedagogy, theory, patriotism, youth education, national pride, art means, education, spiritual education.

Zamonaviy pedagogikada shaxsni har tomonlama kamol toptirish, ayniqsa, uning fuqarolik pozitsiyasi va Vatanga sadoqatini mustahkamlashga qaratilgan metodlar dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi globallashuv va madaniy xilma-xillik sharoitida yoshlarning ongida milliy qadriyatlar, tarixiy xotira va vatanparvarlik g‘oyalarini singdirish uchun ta’sirchan, emotsional va kreativ metodlarga ehtiyoj

kuchaymoqda. Shu nuqtai nazardan, art-pedagogika — san’at asosidagi tarbiyaviy yondashuv — o‘zining chuqur nazariy va amaliy salohiyati bilan e’tiborni tortmoqda.

Art-pedagogika talaba yoshlar bilan ishlashda hissiy yondashuvni kuchaytirish, ularga o‘z shaxsiy fikrini san’at orqali bayon etish imkonini berish orqali ularning vatanparvarlik ruhini uyg‘otadi. Bunday yondashuvning samaradorligini aniqlash uchun esa uning nazariy poydevori puxta o‘rganilishi zarur. Art-pedagogika — bu pedagogika va san’at psixologiyasining qo‘shilishi natijasida shakllangan yondashuv bo‘lib, u inson shaxsini tarbiyalashda estetik, emotsional, ijodiy vositalarning roliga asoslanadi. Bu konsepsiyaning nazariy ildizlari J.Dyui, L.S.Vygotskiy, R.Steiner, K.Rogers kabi pedagog va psixologlarning ishlarida o‘z aksini topgan. Ularning umumiy fikriga ko‘ra, shaxsni o‘stirish uchun uni faqat aqliy emas, balki estetik va axloqiy jihatdan ham rivojlantirish zarur.

Art-pedagogik yondashuv vatanparvarlik tarbiyasida chuqur psixologik rezonans tug‘diradi. Bu yondashuv orqali o‘quvchi va talabalar o‘z his-tuyg‘ularini anglaydi, jamiyatdagi o‘z rolini tushunadi, Vatan va milliy qadriyatlar bilan emotsional aloqaga kirishadi. Vatanparvarlik — bu faqat siyosiy yoki ijtimoiy holat emas, balki chuqur axloqiy-ruhiy holat bo‘lib, insonda yurtga sadoqat, tarixiy xotira, madaniyatga hurmat, milliy g‘urur va fidoyilik tuyg‘ularining mujassamidir. Pedagogik nuqtai nazardan, bu tushunchani talabalarga singdirish nafaqat darsliklar orqali, balki badiiy-estetik ta’sir vositalari bilan ham amalga oshirilishi kerak.

Shu sababli, vatanparvarlikni shakllantirishda art-pedagogikaning teatr, musiqa, rasm, adabiyot, xalq og‘zaki ijodi kabi vositalari nihoyatda ta’sirchan platforma bo‘lib xizmat qiladi. Nazariy jihatdan olganda, bu vositalar inson ongida tasavvur va obrazlar orqali chuqur hissiy iz qoldiradi.

Art-pedagogika nazariyasiga ko‘ra, tarbiyaviy ta’sir:

vizual (ko‘rgazmali) – tarixiy rasmlar, vatan manzaralari, milliy ramzlar orqali hissiy obrazlar uyg‘otadi;

audio (eshituviy) – vatanparvarlik mavzusidagi qo‘shiqlar, she’rlar, kuylar orqali milliy g‘ururni kuchaytiradi;

kinaestetik (harakatli) – teatr, dramatik sahna, rolli o‘yinlar orqali o‘zini tarixiy shaxs sifatida tasavvur qilishga yordam beradi.

Nazariy jihatdan bu vositalarning barchasi yoshlar ongida “men kimman?”, “mening yurtim kim?”, “Vatanimga qanday foyda keltira olaman?” degan savollarga ichki javob topishiga xizmat qiladi. Art-pedagogikaning asosiy nazariy nuqtalaridan biri — bu shaxsiy identifikatsiya jarayonidir. Ya’ni, talaba o‘zini jamiyat a’zosi sifatida anglaydi, millat va davlat bilan o‘zligini bog‘laydi. Vatanparvarlik tarbiyasida aynan shu identifikatsiya bosqichi muhim bo‘lib, art-pedagogika vositalari orqali bu jarayon osonroq kechadi.

Nazariy jihatdan, art-pedagogika shaxsda quyidagi fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladi:Emotsional sezgirlik;Estetik tafakkur;O‘zligini anglash;Jamoaga daxldorlik hissi;O‘z fikrini obraz orqali ifoda etish ko‘nikmasi.

Shu bois, art-pedagogika nafaqat san’atni o‘rganish, balki san’at orqali tarbiyalash konsepsiyasiga asoslanadi. Bu esa vatanparvarlik g‘oyalarini bevosita, hissiy, chuqur psixologik ta’sir orqali yetkazishni anglatadi.

Xulosa qilib aytganda, art-pedagogika talaba yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda nazariy jihatdan kuchli asosga ega. U shaxsiyatni har tomonlama rivojlantiruvchi, emotsional-intellektual taraqqiyotni ta’minlovchi, milliy o‘zlikni anglashni chuqurlashtiruvchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu yondashuv orqali yoshlar qalbida Vatanning bebaho qadri, milliy o‘zlik, tarixiy xotira va fuqarolik mas’uliyati haqidagi tushunchalar chuqur o‘rnashadi. Shunday ekan, art-pedagogika zamonaviy pedagogik nazariyada o‘zining barqaror o‘rniga ega bo‘lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqodirov A. “Pedagogik innovatsiyalar nazariyasi”- Toshkent, 2021.
2. Karimova D. “Art-terapiya va ta’lim: nazariy qarashlar” – 2022.
3. Vygotskiy L.S. “Estetika va san’at psixologiyasi” – Moskva, 1972.
4. Dewey J. “Art as Experience” – New York, 1934.

KEYS-STADI O‘QITISH TEXNOLOGIYASINI TARBIYA DARSLARIDA QO‘LLANILISHI

Sheraliyeva N.A., NII o‘qituvchi
nasibasheraliyeva23@gmail.com

Annotatsiya: Hozirgi kunda o‘qituvchi muammoli savol qo‘yib, unga javob olishi bilanoq to‘g‘ri va noto‘g‘ri javoblarni baholamasligi, balki talabalardan savollarga har tomonlama keng javob talab qilishi kerak. Bu masalada tarbiya darslarida turli texnologiyalar asosida talabalar bilan darslar olib borilmoqda. Agar talaba kutilgan muayyan javobni tayinli asoslay olsa, bu javobga xayrihoh bo‘lgan boshqa talabalarni ham aniqlab, ularga birgalikda shu javobni asoslashni taklif etadi.

Kalit so‘zlar: keys, muammoli, kollektiv, modellashtirish, vositalar, me’yoriy, ehtiyoj, ijrochi, qobiliyat, gipoteza, malaka.

Аннотация: В настоящее время учитель, поставив проблемный вопрос, должен не оценивать правильные и неправильные ответы, как только получит на него ответ, а требовать от учащихся всесторонних развернутых ответов на вопросы. В этом вопросе на уроках воспитания проводятся занятия с учащимися по различным технологиям.

Ключевые слова: кейс, проблемный, коллективный, моделирование, инструменты, нормативный, потребность, исполнитель, способность, гипотеза, квалификация.

Annotation: nowadays, the teacher should not put a problematic question and evaluate correct and incorrect answers as soon as he receives an answer to it, but require a comprehensive answer to questions from students. In this matter, lessons with students are conducted on the basis of various technologies in educational classes. If the student is able to rationalize the expected specific answer by appointment, he will also identify other students who are sympathetic to this answer and offer them to base the same answer together.

Keywords: keys, problematic, collective, modeling, tools, normative, need, performer, ability, hypothesis, qualification.

Ma’lumki, tadbirkorlik o‘yinlari talabalarning kollektiv faoliyatini tashkil etishni bildiradi. Bu jarayonda uning bo‘lg‘usi kasbiy faoliyatining ashyoviy va ijtimoiy mazmuni yaratiladi. Tadbirkorlik o‘yinlarining pedagogik samaradorligi natijasi ko‘p jihatlardan o‘yinning ssenariysini ishlab chiqish va uning tayyorlanish sifati bilan belgilanadi. Tadbirkorlik o‘yinlari talabani amaliy tayyorlashning pedagogik vazifalari tizimini yechishga qaratilgan bo‘lishi lozim. Bularga birinchi navbatda: real kasbiy faoliyat sharoitida qo‘llanadigan amaliy malaka va ko‘nikmalarni shakllantirish; amaliy vaziyatlar va shunga mos harakat usullarini ishlab chiqishni tahlil qiladigan fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish guruh (jamoa) faoliyatida faol ishtirok yetishini ta’minlaydigan qobiliyatlarni shakllantirish taalluqlidir. O‘yinning mazmuni va tuzilmasi shunday shakllanishi va shunday ruzilishi kerakki, unda shunga mos malaka va qobiliyatlar har bir ishtirokchida butun o‘yin davomida shakllansin. O‘yinning pedagogik vazifalari ssenariyda aniq aks yetishi shart.

O‘quv vaziyatini modellashtirish bo‘yicha tadbirkorlik o‘yinlarini tayyorlashda murakkab amaliy vazifalarni (muammolarni) yechishga qaratilgan kasbiy faoliyat mazmuni tanlanadi. Bunda mos vazifalarni tahlil qilib chiqish, uni yechishda ishtirok yetadigan rahbarlar va ijrochilarni, ularning vazifalari, o‘zaro munosabatlari tartibi, vazifani samarali yechishning ibtidosi bosqichlari va me’yorlari, unga kerakbo‘ladigan texnik vositalar, me’yoriy, ehtiyoj (spravochnik), metodik va boshqa manbalarni aniqlash zarur. O‘quv jarayonini takomillashtirish metodlari muammoli o‘qitish jarayonida samaradorligi bilan alohida ahamiyatga yega. Ulardan talaba ijodiy shaxsni – bo‘lg‘usi mutaxassisni shakllantirish nuqtayi nazardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. [1.48]

Bunday o‘qitishda talabalarning bilish mustaqilligini shakllantirish va rivojlantirish katta ahamiyatga yega, chunki u talabalarda bilimga bo‘lgan barqaror qiziqishning shakllanganligini, tashabbus va mustaqil faoliyatning muntazamligini, muayyan aqliy harakatlar va aqliy sifatlar tizimini ko‘zda tutadi. Ma’lumki, bilish talabalarning tushunishi uchun bo‘lgan aniq fan sathida boshlanar va bu bosqichga uning rivojlanishi, qobiliyati mos kelishi, tabiat jarayonlari va hodisalarining ichki mohiyati va haqiqiy mazmuniga yetish va shu tariqa asl ilmiy bilimlar o‘zlashtirilar yekan, bu o‘rinda o‘qitishning faol, muammoli-ijodiy metodlarini qo‘llash zarur. Vazifa ilmiy bilimlarni egallash jarayonida o‘z-o‘zidan hal bo‘lmaydi. Joriy nazoratning yechilishi tafakkurni maxsus mashq qildirishga jalb yetadi. Shu ma’noda gap o‘quv materialini o‘rganishning muayyan obrazi, tashkiliy, pedagogik maqsadga muvofiqligi jarayoni, fikrlashning faol taraqqiy yetib borishi, bilish faolligi va talabalarning mustaqilligi haqida boradi. Demak, muammoli o‘qitish bu o‘qitishning pedagogic texnologiyasi bo‘lib, o‘zining mazmuni va tuzilmasi bo‘yicha o‘qituvchi va talabaning ijodiy jarayonlarini sintezlaydi.

Ma’lumki, tadbirkorlik o‘yinlari talabalarning kollektiv faoliyatini tashkil etishni bildiradi. Bu jarayonda uning bo‘lg‘usi kasbiy faoliyatining ashyoviy va ijtimoiy mazmuni yaratiladi. Tadbirkorlik o‘yinlarining pedagogik samaradorligi natijasi ko‘p jihatlardan o‘yinning ssenariysini ishlab chiqish va uning tayyorlanish sifati bilan belgilanadi. Tadbirkorlik o‘yinlari talabani amaliy tayyorlashning pedagogik vazifalari tizimini yechishga qaratilgan bo‘lishi lozim. Bularga birinchi

navbatda: real kasbiy faoliyat sharoitida qo‘llanadigan amaliy malaka va ko‘nikmalarni shakllantirish; amaliy vaziyatlar va shunga mos harakat usullarini ishlab chiqishni tahlil qiladigan fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish guruh (jamoa) faoliyatida faol ishtirok yetishini ta’minlaydigan qobiliyatlarni shakllantirish taalluqlidir. O‘yinning mazmuni va tuzilmasi shunday shakllanishi va shunday ruzilishi kerakki, unda shunga mos malaka va qobiliyatlar har bir ishtirokchida butun o‘yin davomida shakllansin. O‘yinning pedagogik vazifalari ssenariyda aniq aks yetishi shart.

O‘quv vaziyatini modellashtirish bo‘yicha tadbirkorlik o‘yinlarini tayyorlashda murakkab amaliy vazifalarni (muammolarni) yechishga qaratilgan kasbiy faoliyat mazmuni tanlanadi. Bunda mos vazifalarni tahlil qilib chiqish, uni yechishda ishtirok yetadigan rahbarlar va ijrochilarni, ularning vazifalari, o‘zaro munosabatlari tartibi, vazifani samarali yechishning ibtidosi bosqichlari va me’yorlari, unga kerakbo‘ladigan texnik vositalar, me’yoriy, ehtiyoj (spravochnik), metodik va boshqa manbalarni aniqlash zarur. O‘quv jarayonini takomillashtirish metodlari muammoli o‘qitish jarayonida samaradorligi bilan alohida ahamiyatga yega. Ulardan talaba ijodiy shaxsni – bo‘lg‘usi mutaxassisni shakllantirish nuqtayi nazardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. [2.3]

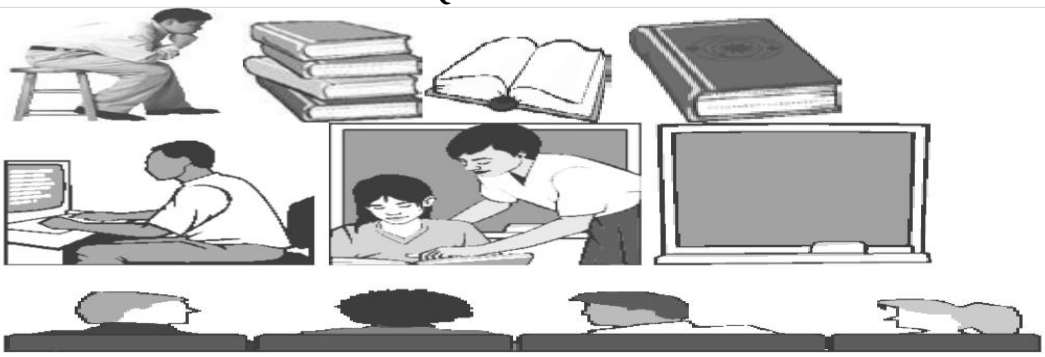
Bunday o‘qitishda talabalarning bilish mustaqilligini shakllantirish va rivojlantirish katta ahamiyatga yega, chunki u talabalarda bilimga bo‘lgan barqaror qiziqishning shakllanganligini, tashabbus va mustaqil faoliyatning muntazamligini, muayyan aqliy harakatlar va aqliy sifatlar tizimini ko‘zda tutadi. Ma’lumki, bilish talabalarning tushunishi uchun bo‘lgan aniq fan sathida boshlanar va bu bosqichga uning rivojlanishi, qobiliyati mos kelishi, tabiat jarayonlari va hodisalarining ichki mohiyati va haqiqiy mazmuniga yetish va shu tariqa asl ilmiy bilimlar o‘zlashtirilar yekan, bu o‘rinda o‘qitishning faol, muammoli-ijodiy metodlarini qo‘llash zarur. Vazifa ilmiy bilimlarni egallash jarayonida o‘z-o‘zidan hal bo‘lmaydi. Joriy nazoratning yechilishi tafakkurni maxsus mashq qildirishga jalb yetadi. Shu ma’noda gap o‘quv materialini o‘rganishning muayyan obrazi, tashkiliy, pedagogik maqsadga muvofiqligi jarayoni, fikrlashning faol taraqqiy yetib borishi, bilish faolligi va talabalarning mustaqilligi haqida boradi. Demak, muammoli o‘qitish bu o‘qitishning pedagogic texnologiyasi bo‘lib, o‘zining mazmuni va tuzilmasi bo‘yicha o‘qituvchi va talabaning ijodiy jarayonlarini sintezlaydi.

Muammoli o‘qitish o‘quv axborotlarining maxsus tuzilmasini ishlab chiqishni taqqazo qiladi. Muammoli leksiya texnologiyasi savollar, gipotezalar tizimi, uning yechimi, nazorat va tuzatuvlarni amalgaoshirish tizimi orqali mazmunni muntazam ochib borishni ko‘zda tutadi.Shuningdek, muammoli leksiyada muammoli vaziyat va uni muammoli hal qiiish tizimi ham kiradi.

O‘quv jarayonida bunday texnologiyani joriy qilish qiziqishni uyg‘otadi, aqlni rivojlantiradi, bilish qarshiliklarini yengish uchun yo‘l-yo‘riqlar berishni talab qiladi. Shu bilan birga mantiqiy tadqiq qilishga yo‘llaydi va uni bosqichlar bo‘vicha o‘rgatadi, tafakkuming nazariy uslublarini tarbiyalaydi.Muammoli leksiyani o‘tkazishda o‘quv axborotlari tuzilmasi shunday tasvirlanishi mumkin, ya’ni leksiya «O‘zbekiston Respublikasida Xalq ta’limi taraqqiyotining hozirgi zamon konsepsiyasi» kabi muammolarga bag‘ishlanishi mumkin. Bu leksiyani tashkil

etishda muammoli vaziyat takliflar bo‘yicha yechilish usulini tanlash, qo‘yilgan muammo yechimi bo‘yicha tanlangan usullarni muhokama qilish, yangi axborotni olib kirish tarzida yaratiladi. Muammoli vaziyatni yaratish uchun talabalarga ikki nazariy qoida taklif yetiladi: bu xalq ta’limini bashorat qilish va xalq ta’limi maqsadi. Ularga bu muammolardan birini tanlash yoki muammoli vaziyat aniqlab berishi lozim bo‘lgan o‘zlarining yangi nazariy qoidasini tuzish taklif etiladi.Keyingi bosqichda tanlangan vazifani muhokama qilish tashkil yetiladi, uning hal qflinish jarayoni kuzatiladi, axborotlar tahlil qilinadi va tanlangan yechimniftg to‘g‘riligi tekshirib ko‘riladi. Undan so‘ng yangi nazariy nuqtayi nazarni tuzishga o‘tiladi.Muammoli leksiya talabalarning faqat tinglovchi yemas, balki faol ishtirokchi bo‘lishini taqozo qiladi. U ilmiy tafakkur uslubini rivojlantiradi.[3.122]

KEYS-STADI O‘QITISH TEXNOLOGIYASIGA KIRISH

jarayonida prognoz qilinadigan o‘quv natijalariga kafolatli yetishishni vositali tarzda ta’minlaydigan bir tartibga keltirilgan optimal usullari va vositalari majmuidan iborat bo‘lgan o‘qitish texnologiyasidir.Murabbiylik soati uchun “Ma’naviy tahdidlar va ularga qarshi g‘oyaviy kurashish mavzusi bo‘yicha keys-stadi. O‘quv predmeti: Murabbiylik soati.Mavzu: Ma’naviy barkamol inson tushunchasi va uning sharqona ta’rifi. Keys-stadining asosiy maqsadi: Ma’naviy barkamollik insonlarning chuqur va zamonaviy bilimga, keng dunyoqarashga, mustaqil fikrlash salohiyatiga ega bo‘lishi, uning yuksak ma’naviy kamolot sohibi bo‘lishining asosiy sharti ekanligi, ma’naviy hayotimizni izdan chiqarishga qaratilgan jiddiy xatarlar borligini ko‘rsatib berish hamda tahlil qilish, ularning oldini olish bo‘yia chora – tadbirlarni ishlab chiqish. [4.112]

O‘quv faoliyatidan kutiladigan natijalar: ma’naviy barkamol insonlarning millat, mamlakat va umuminsoniyat oldida turgan ulkan vazifalarini ko‘rsatib berish; ma’naviy barkamol insonni tarbiyalash zaruatinig oshib borish sabablarini sanab berish; ma’naviy barkamol va komil insonning aqliy, axloqiy, ma’naviy fazilatlarini yoritib berish; muammoli vazifalarni yechishda nazariy bilimlarini qo‘llash; muammoni aniqlab, uni hal qilishda yechim topish.

Ushbu keysstadini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun oldindan o‘quvchilar quyidabilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lmoqlari zarur:

O‘quvchi bilishi kerak: ma’naviyat, ma’naviy barkamol inson, komil inson, dunyoqarash, egotsentrizm, “ommaviy madaniyat”, milliy mafkura, g‘urur va or nomus,vijdon, mas’uliyat, burch, xudbinlik. O‘quvchi amalga oshirishi kerak: mavzuni mustaqil o‘rganadi; muammoning mohiyatini aniqlashtiradi; g‘oyalarni ilgarisuradi; ma’lumotlarni tanqidiy nuqtayi nazardan ko‘rib chiqib, mustaqil qaror

qabul qilishni o‘rganadi; o‘z nuqtayi nazariga ega bo‘lib, mantiqiy xulosa chiqaradi; o‘quv ma’lumotlar bilan mustaqil ishlaydi; ma’lumotlaritaqqoslaydi, tahlil qiladi va umumlashtiradi. O‘quvchi ega bo‘lmog‘i kerak:kommunikativ ko‘nikmalarga, taqdimot ko‘nikmalarig,hamkorlikdagi ishlar ko‘nikmalariga,muammoli holatlar, tahlil qilish ko‘nikmalariga Ushbu keys-stadining asosiy manbai kabinetli, lavhasiz bo‘lib, vaziyat davriy ketma – ketlikda o‘tmishdan bugungi kun tartibida bayon etilgan. [5.43]

Xulosa qilib aytganda, quyidagi keys-stadi tarbiya darslarida talabalar o‘rtasida qo‘llanganda yaxshi natijalarga erishishi erkin fikrni bildira olish talabalarni har tomonlama - ma’naviy barkamol va komil insonning aqliy, axloqiy, ma’naviy fazilatlari yuksak bo‘lishi, kishilarning chuqur va zamonaviy bilim, keng dunyoqarashi, mustaqil fikrlash salohiyatiga ega bo‘lishi, uning yuksak ma’naviy kamolot sohibi bo‘lishining asosiy shakli – yuksak ma’naviyatning muhim omili ekanligini ko‘rsatib berishga, ma’naviy hayotimizni izdan chiqarishga qaratilgan jiddiy hatarlar va ularning oldini olish yo‘llarini ishlab chiqishga imkon yaratadi. Keys-stadidagi asosiy muammo ma’naviy barkamol avlodni tarbiyalashdagi ziddiyatlar va ularning yechimidir.[6.119]

Foydalangan adabiyotlar:

1.Xutorskoy A.V. Texnologiya proektirovaniya klyuchevo‘x Ipredmetno‘x kompetentsiy // Internet-jurnal “Eydos”. - 2005. – 12 dekabrya. 48-b

2.Vaxobov M.M. Kompetentsiyaviy yondashuvga asoslangan davlat ta’lim standartlarini joriy etish – zamonaviy ta’lim paradigmasi sifatida. /Zamonaviy ta’lim/ Sovremennoe obrazovanie. 2016 yil 10- son, 3-b.

3.Turg‘unov S. O‘qituvchilarning kasbiy mahorat va kompetentligini rivojlantirish. T.: Sanostandart. 2012 .122-b

4.T.G’afforova. Boshlang’ich ta’limda zamonaviy pedagogic texnologiyalar “Tafakkur” nashriyoti.T.:2011.-112b

“TARBIYA FANI” KONSEPSIASINING MAQSAD VAZIFALARI

Tursunova S.X.,Guliston tumani 19- maktabi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Bugungi globallashuv jarayonlari, fan-texnika taraqqiyoti, innovatsion jamiyatga bo‘lgan ehtiyoj yoshlar uchun ko‘plab imkoniyatlar yaratmoqda. Ular oldiga tezkor qarorlar qabul qilish, innovatsion tafakkurni hakllantirish, intellektual salohiyatni oshirish bilan birga milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq bo‘lishdek hayotiy talablarni qo‘ymoqda.

Kalit so‘z: konsepsiya, konvensiya, tarbiya uzluksiz, qonun, tizim, strategiya, jamiyat, siyosat, mas’uliyat, majburiyat, huquqiy.

Аннотация: Современные процессы глобализации, научно-технический прогресс и потребность в инновационном обществе создают множество возможностей для молодых людей. Перед ними стоят такие жизненно важные задачи, как быстрое принятие решений, развитие инновационного мышления, повышение интеллектуального потенциала и приверженность национальным и общечеловеческим ценностям

Ключевые слова: концепция, конвенция, непрерывное образование, закон, система, стратегия, общество, политика, ответственность, обязательство, правовой

Abstract: Today's globalization processes, scientific and technological progress, the need for an innovative society create many opportunities for young people. They are faced with vital requirements such as making quick decisions, forming innovative thinking, increasing intellectual potential, as well as being committed to national and universal values.

Keywords: concept, convention, continuous education, law, system, strategy, society, policy, responsibility, obligation, legal

Mazkur Konsepsiya O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi, “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi qonunlari, xalqaro huquqning umum etirof etilgan hujjatlari, xususan “Bola huquqlari to‘g‘risida”gi, “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi konvensiyalar, Birlashgan Millatlar Tashkilotining “Yoshlar-2030” strategiyasi hamda O‘zbekiston Respublikasining ta’lim to‘g‘risidagi qonun hujjatlariga asoslanadi. Konsepsiya umumiy o‘rta ta’lim tizimida o‘quvchilarning yoshiga mos ma’naviy rivojlanishini ta’minlash va faol fuqarolik kompetensiyalarini shakllantirish maqsadida umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘qitilayotgan “Milliy istiqlol g‘oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar” turkumiga kiruvchi fanlar “Odobnoma”, “Vatan tuyg‘usi”, “Milliy istiqlol g‘oyasi va ma’naviyat asoslari”, “Ma’naviyat asoslari”, “Dunyo dinlari birlashtirgan yagona Tarbiya fanining asosiy yo‘nalishlarini belgilab beradi. Shu maqsadda, Xitoy Xalq Respublikasi, Singapur, Yaponiya, Koreya Respublikasi, Avstraliya, Germaniya, Buyuk Britaniya, Fransiya va Rossiya Federatsiyasi kabi davlatlarning tajribalari o‘rganildi, amaldagi fanlarning o‘quv dasturlari har tomonlama qiyosiy tahlil qilindi. Konsepsiya asosida yaratilgan dastur amaldagi Sog‘lom avlod asoslari, Salomatlik, Yo‘l harakati qoidalari, Hayot xavfsizligi asoslari, Salomatlik darslari, Huquqiy tarbiya, Ekologik tarbiya, Media madaniyati, Iqtisod va soliq saboqlari kabi bir qancha fakultativ o‘quv kurslari dasturlarini birlashtiradi. Konsepsiya umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standartlarida belgilangan talablarning negizi hisoblanadi. Konsepsiya “Tarbiya” fanini o‘rganish bosqichlari, o‘quv fani bo‘yicha ta’lim mazmuni va malaka talablarining tuzilishini belgilaydi. Bugungi kunda rivojlangan davlatlarda yoshlar bilan ishlashning yangicha modellarini yaratishda innovatsion mexanizm va texnologiyalarni qo‘llashga doir ko‘plab amaliy ishlar qilinmoqda. Shiddat bilan o‘zgarayotgan dunyoda o‘quvchi-yoshlarni muvaffaqiyatli ijtimoiy hayotga tayyorlashda mas’uliyat, majburiyat, huquqiy ong va huquqiy madaniyat, teran dunyoqarash, sog‘lom e’tiqodlilik, ma’rifatlilik, diniy va milliy bag‘rikenglik, ma’naviy, fuqaroviy, madaniyatlararo, ijtimoiy kabi fazilatlarni shakllantirish kun tartibidagi asosiy masalalarga aylanib bormoqda.[52]

Shu bois yoshlar tarbiyasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan “Milliy istiqlol g‘oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar” turkumiga kiruvchi fanlarni o‘qitish ta’lim jarayoniga yangicha yondashuvni taqozo etmoqda. Jumladan, yoshlar tarbiyasida dunyoda yuz berayotgan murakkab geosiyosiy va mafkuraviy jarayonlarga to‘g‘ri baho bera olish, ijtimoiy muammolarni hal etishda to‘g‘ri qaror qabul qilish, hayotda o‘z o‘rnini topish bilan bog‘liq bo‘lgan aniq maqsadlarni shakllantira olishga o‘rgatish, buning natijasi o‘laroq, oila-jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarning uzilib qolishining oldini olish, loqaydlik, huquqbuzarlik, “ommaviy madaniyat”ning turli ko‘rinishlaridan saqlash imkonini yaratish. Bu, o‘z o‘rnida, O‘zbekiston

[52] 1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Kontseptsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-5847-son Farmoni

Respublikasini siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy- ma’naviy rivojlantirishning muhim omili bo‘lgan yoshlar tarbiyasi shaxsan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbuskorligida davlat siyosati darajasiga ko‘tarilganini inobatga olib, ushbu yo‘nalishdagi prinsipial yondashuvlarni takomillashtirish, strategik maqsad va vazifalarning konseptual asoslarini ishlab chiqish zaruratini talab qildi.

Strategik maqsad va vazifalardan kelib chiqqan holda konsepsiyani joriy etishning asos va prinsiplari quyidagilardan iborat milliy va umuminsoniy qadriyatlarning ustuvorligi; ongli vatanparvarlik ruhini rivojlantirish; sohadagi zamonaviy ilmiy-tadqiqotlarga asoslanish; ochiqlik va shaffoflik; tarbiya sohasiga oid tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish; tarbiya sohasiga doir siyosatni amalga oshirishda ishtirok etuvchi davlat organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, xususiy sektor faoliyatining muvofiqligi va mutanosibligi. Konsepsiyani amalga oshirish orqali shaxs tarbiyasida milliy normativ- huquqiy bazani mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlarga muvofiq shakllantirish; vazirliklar va idoralar, muassasalar, davlat hamda nodavlat korxona va tashkilotlari, fuqarolik jamiyati institutlari, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari “Tarbiya” fani konsepsiyasining amalga oshirish tizimini tashkil etadi. Tashkiliy-boshqaruv asoslari: Konsepsiyani amalga oshirishning kompleks chora-tadbirlar rejasi hamda tegishli vazirlik va idoralarning qo‘shma qarorlarni ishlab chiqish; ilg‘or pedagogik tajribalarni aniqlash, o‘rganish va ularni ommalashtirish, rag‘batlantirishni tashkil etish; Ilmiy-metodik asoslari: Shaxsning ijtimoiylashuvi va tarbiyasiga oid ilmiy-tadqiqot izlanishlarini amalga oshirilishini ta’minlash; “Tarbiya” fani malaka talablari, o‘quv dasturlari va o‘quv rejalarini shakllantirish; “Tarbiya” fani darsliklarini yaratishda samarali tarbiya texnologiyalarini joriy etish; “Tarbiya” fani o‘quv-metodik majmuasini yaratish va amaliyotga yo‘naltirish; davlat ta’lim standartlari talablari asosida o‘quvchilar tomonidan odob-axloq, bilim, ko‘nikma va malaka hamda kompetensiyalarning to‘liq o‘zlashtirilishiga erishish; o‘quvchilarda mustaqil va erkin fikrlashni hamda ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish; o‘quvchilarda ilmiy dunyoqarash va global tafakkur yuritish kompetentligini shakllantirish; umumta’lim fanlarini o‘qitishning prinsipial yangi metodologiyasi asosida ta’lim- tarbiyaning uzviyligi va uzluksizligini ta’minlash.[53] Fanning tarkibi, mazmuni, o‘quv-metodik ta’minoti: Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida Tarbiya fanini o‘qitish talablari quyidagi bosqichlarda ishlab chiqilishi zarur: boshlang‘ich sinf (A2), to‘qqizinchi sinf (A2Q), o‘n birinchi sinf (B1) bitiruvchisiga qo‘yiladigan minimal malaka talablari, kompetensiyalar, baholash tartibi va o‘quv dasturlari. Har bir bosqich ma’naviy- axloqiy, tafakkur, huquqiy, fuqaroviy, iqtisodiy, jismoniy, ekologik, estetik tarbiya turlarini o‘z ichiga olishi lozim; har bir bosqichda o‘quvchilarni milliy va umuminsoniy qadriyatlarni hurmat qilish ruhida tarbiyalash; o‘quvchilar tarbiyasida oilaning maktab bilan o‘zaro samarali hamkorligini mustahkamlash, ota-onalarga, boshqa millat va madaniyat vakillariga bo‘lgan hurmatni umuminsoniy tamoyildan kelib chiqib shakllantirishni qo‘llab-

[53] 2.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 6 iyuldagi 422- sonli –Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida «Tarbiya» fanini bosqichmabosqich amalièga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi qarori

quvvatlash; bola huquqlarini himoya qilish va ularning qonuniy manfaatlarini ta’minlash; uzluksiz ta’lim tizimiga “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” tamoyiliga asoslangan milliy qadriyatlarni singdirish; o‘quvchilarni har tomonlama, jismoniy, ruhiy, ma’naviy- axloqiy rivojlantirish orqali ijtimoiy hayotga moslashtirish va turli murakkab vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishga o‘rgatish; bolada faol fuqarolik pozitsiyalarini shakllantirish; dunyo dinlarining ko‘p asrlar davomida avloddan avlodga otib kelayotgan ma’naviy qadriyat ekanini tushuntirish bilan bir qatorda, hech bir dunyo dinida zo‘ravonlik, terrorizm va ekstremizm g‘oyalari targ‘ib etilmasligini tushuntirish;shaxs faoliyatida ijtimoiy-ma’rifiy institutlar bilan hamkorlikni kuchaytirish; ma’naviy-axloqiy jihatdan muammosi bor yoki tarbiyasida bo‘shliqlar mavjud bo‘lgan yoki notinch oila farzandlari, jinoyatchilikka moyil bo‘lgan yoki profilaktik ro‘yxatda turadigan yoshlar bilan individual tarzda ishlash tizimin takomillashtirishdan iborat.[54] O‘quv-metodik majmuaning yangi avlodini ishlab chiqish prinsiplari hamda ularning mazmuni va sifatiga qo‘yiladigan talablar: o‘quvchilarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish; “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” prinsipi mazmun va mohiyatini o‘quvchilarning ongu tafakkuriga singdirish; O‘quvchilarni muvaffaqiyatli ijtimoiy hayotga tayyorlash; faol fuqarolik pozitsiyalarini mustahkamlash; mas’uliyat, majburiyat, huquqiy ong va huquqiy madaniyat; teran dunyoqarash, sog‘lom e’tiqodlilik, teran ma’rifatlilik; bag‘rikenglik kabi fazilatlarni shakllantirish vazifalarini belgilaydi. Tarbiya fani o‘quvchilarda faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish, ularning har tomonlama ijtimoiylashuviga ko‘maklashish, samarali hamkorlik qilish, vaqtini mazmunli tashkil etish, milliy, ma’naviy va umuminsoniy qadriyatlarni hurmat qilish, o‘zlarining intellektual va ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, yoshlar o‘rtasida uchrayotgan salbiy holatlarning asl sabablarini aniqlash va oldini olish, huquqbuzarlik va jinoyatchilikni keskin kamaytirishga qaratilgan quyidagi profilaktik ishlar natijadorligini oshirishga zamin yaratadi: o‘quvchilarda milliy g‘urur va iftixor, moddiy va ma’naviy merosni asrab-avaylashga qaratilgan insonparvarlik tuyg‘usini tarkib toptirish; davlat ta’lim standartlari talablari asosida o‘quvchilar tomonidan bilim va hayotiy ko‘nikmalarning to‘liq o‘zlashtirilishiga erishish; o‘quvchilarda mustaqil va erkin fikrlashni hamda ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish; yangi avlod o‘quv-metodik majmualarini yaratish va amaliyotga joriy etish;[55] umumta’lim fanlarining o‘qitish metodologiyasini takomillashtirish asosida ta’lim-tarbiya samaradorligini oshirish. Tarbiya fan bo‘yicha o‘quvchilarga sifatli bilim berish, ularni to‘g‘ri tarbiya yo‘liga yo‘naltirish, zarur bilim va hayotiy ko‘nikmalarga ega bo‘lishlariga, mustaqil hayotga moslashishlariga ko‘mak ko‘rsatish, turli vaziyatlarda huquqiy, ma’naviy mezonlarga asoslangan holda qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan estetik jihatdan zamonaviy bezatilgan, qiziqarli va psixologik-pedagogik materiallarga boy quyidagi o‘quv-metodik majmualar kompleksini talab qiladi: o‘quv-metodik majmua ta’lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplari asosida yaratilganligi; o‘quvchilarning aqliy va jismoniy imkoniyatlari, yoshi, psixofiziologik xususiyatlari, bilim darajasi,

4.D.Ro`zieva va boshq. Tarbiya: baxt va muvaffaqiyat sirlari. 3-sinf darslik. – T., “Sano - standart”, 2020 4.[55]

qiziqishlari, layoqatlari hisobga olinganligi; o‘quvchilarda vatanparvarlik va milliy iftixor tuyg‘usini shakllantirishga qaratilganligi; umumiy o‘rta ta’limining zarur hajmi berilganligi, o‘quvchilarda mustaqil ijodiy fikrlash, tashkilotchilik qobiliyati va amaliy tajriba ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilganligi; mavzularning mazmunan izchilligi, ilg‘or pedagogik texnologiyalar, media- mahsulotlardan unumli foydalanilganligi

Xulosa qilib aytganda, haqiqatan ham,bugungi kunda O‘zbekiston mustaqilligini mustahkamlash va kelajakda istiqlol istiqbolini rivojlantirish, avvalo komil insonlarga bog‘liq. Komil inson O‘zbekiston mustaqilligini mustahkamlashda o‘z e’tiqodi, g‘ayrat-shijoati, madaniyati, bilimi va ularni tatbiq etish mahorati bilan ajralib turadi. Komil insonni shakllantirishda maktabda, oilada, sog‘lom ma’naviy muhit barqaror bo‘lishiga erishish muhim ahamiyatga ega. Chunki sog‘lom muhit natijasidagina axloqiy fazilatlar tarkib topadi. Ota-onalar o‘z farzandlarini komil insonlar qilib tarbiyalashi, ularda Vatanga muhabbat, mehnati va fidoyiligi bilan o‘zgalarga foyda keltirish, sadoqat, samimiylik kabi xislatlarni kamol toptirishga xizmat qiladi. Farzandlarimizning bunday insonlar bo‘lishida oilaning totuvligi, ota-onaning o‘zaro mehr-muhabbati ham samarali ta’sir ko‘rsatadi. Kishi o‘z hayotida axloqiy kamolotga qanchalik ko‘p intilsa, shunchalik o‘z xato‘kamchiliklarini anglab boradi. Tarbiyaviy jarayonida barkamol avlodni tarbiyalash muhim o‘rin tutadi.Aniq maqsadga qaratilgan tarbiya ishida jamoaga va ba’zi bir talablarga ta’sir qilishini tashkil etish tarbiyaviy ishlarning asosini belgilaydi.

Foydalangan adabiyotlar:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Kontseptsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-5847-son Farmoni

TARBIYA FANINI O‘QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Abduvaliyeva M.A., GDPI stajor- o‘qituvchisi
e-mail:mashhuraabduvaliyeva123@mail.com
Abdushukurova M.,GDPI talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada “Tarbiya” fanini o‘qitish jarayoniga zamonaviy yondashuvlar, “Tarbiya” fanini o“qitishning samarali usullari, tarbiya fani darsini to‘g‘ri tashkil qilish, o‘quvchilarga tarbiya fani orqali vatanparvarlik hissini singdirish haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: tarbiya, aksiologik yondashuv, xulq-atvor yondashuvi, germenevtik yondashuv, texnalogik yondashuv, zamonaviy.

Abstract: Three articles discuss the impact of modern diseases on the teaching process of the subject “Educetion”, effective methods of teaching the subject “Educetion”, the correct organization of the educational lesson, and the development of a sense of patriotism in students through education.

Key words: education, axiological light, behavioral light, hermeneutic light, modern light, modern.

Bugungi kunda Yangi O`zbekistonda inson huquqlari, erkinliklari va mustaqilliklarini ta`minlashga jamiyatni ma`naviy yangilanishini yo`lga qo`yib, bugungi yoshlarni ma`naviyatli, madaniyatli qilib tarbiyalash bugungi kun masalalaridan biridir. Shuning uchun “Tarbiya” fani asoslari O`zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan 2020-yilda “Tarbiya” yangi fani ishlab chiqildi. Bu borada O`zbekiston Respublikasi V azirlar Mahkamasining 2020-yil 6-iyuldagi 422-sonli “Umumiy o`rta ta`lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to`g`risida”gi qarori qabul qilindi va mazkur qaror bilan Umumiy o`rta ta`lim muassasalari o`quvchilari uchun “Tarbiya fani kontsepsiyasi” tasdiqlandi.

Hozir biz texnalogiyalar rivojlangan asrda yashayabmiz. Yurtimizda juda ko`plab islohotlar amalga oshirilmoqda. Biz bir qancha sohalarda oldinga qarab intilmoqdamiz. Shunga qaramasdan ba`zi o`smirlar va yoshlarning xulq-atvoriga befarqligi namoyon bo`lmoqda. Bu masalalarning oldi olinmasa, choralari ko`rilmasa savodsizlik safi ortishi mumkin. Savodsizlik safi ortishi deganda, bu o`z-o`zidan bilimsizlikning keng tarqalishidir. Bugungi kunda shuning uchun ham barcha umumiy o`rta ta`lim muassasalariga birinchi sinfdan o`n biribchi sinfgacha “Tarbiya” fani o`qitilmoqda.

Tarbiya fanining metodologik asoslarini quyidagilar tashkil qiladi:

1. Ta`lim-tarbiyaga oid me`yoriy hujjatlar
2. Tarbiya asoslari va manbalari
3. Tarbiya qonunlar, metodlari va texnalogiyalar
4. Tarbiyaning amaliy asoslari

Aynan mazkur asoslar o`quvchilarning negizini tashkil qiladi. Bo`lajak boshlang`ich sinf o`qituvchilar bu asoslarning barchasini mukammal darajada o`zlashtirishlari zarur. Sababi boshlang`ich sinf o`quvchilarida tarbiyaning ilk negizlari shakllantiriladi. “Tarbiya” fanini o`qitishda boshlang`ich sinf o`qituvchilarining ma`sulyati katta hisoblanadi.

“Tarbiya” fanini zamonaviy yondashuvlar turiga quyidagilar kiradi.

1. Aksiologik yondashuv
2. Texnalogik yondashuv
3. Bixavioristik yondashuv
4. Snirgetik yondashuv
5. Germenetik yondashuv

Aksiologik yondashuv bu insonning jamiyatdagi hayotining o`zini qadriyat sifatida qaraydigan asosiy falsafiy qadriyatlar nazariyasi, tarbiya hayotga tayyorlashga, shaxsiy qadriyatga yo`nalganlik va shaxsning munosabatlarini shakllantirishga qaratilgan. Tarbiya qadriyatlarni o`zlashtirish va interiorizatsiyalash jarayoni sifatida tashkil etish.

Texnologik yondashuv bu konseptual ta`limiy qadriyat. Ta`limni texnalogiyalashtirish- bu o`qitish jarayoniga texnalogik yondashish asosida ta`lim maqsadlariga erishishning eng maqbul yo`llari va samarali vositalarini tadqiq qiluvchi va qonuniyatlarini ochib beruvchi pedagogik yo`nalishdir.

Ta`limga texnalogik yondashish bu ma`lumot va ta`lim mazmunini atroflicha tahlil qilish yo`li bilan o`quv tarbiya jarayonining umumiy xususiy

maqsadlarini tahlil qilish, o`qituvchi va talaba maqsadllarining uchrashgan nuqtalarida ta`limning didaktik maqsadlarini belgilash asosida ta`limni loyihalash va amalga oshirish yo`llari bilan mo`ljaldagi etolonga erishishdir.

Tarbiyaga sinergetik yondashuv bu murakkab tizimlarning o`zini o`zi tashkillashtirish bilan bog`liq nazariyasi asosida kelib chiqqan.

Dunyo hamjamiyatida prefigurativ madaniyatidan fenomenlar kelajakning noaniqligi, bugunning beqarorligi, axborot alg`ov-dalg`ovligi brogan sari ko`proq anglanilib bormoqda. Ushbu sharoitlarda tarbiya maqsadga yo`naltirilgan boshqaruvga bo`ysunish mumkin emas, chunki tarbiyaning o`zi noaniqlik soha. Tarbiyani tashxis qilish, uning natijalarini o `lchash murakkabligi tasodif emas: ular doimo haqiqiy tarbiya vaziyatidan vaqt bo`yicha kechikib yuradi va noaniqdir. Tarbiya jarayonida pedagog ta`sirida shaxsning motivatsion qadriyatli tizimlari o`zgarishga uchrayotganligini, tarbiyachining ma`naviy izlanishlari, o`zini o`zi o`zgartirishi, hayotiy tajribani egallashi natijalari qanday bo`layotganligini aniqlash oson emas. Tarbiyaga snergetik yondashuvning o`ziga xos xususiyati bu shaxsni o`zgartirishning bir qancha yo`llari, imkoniyatlarini tan olish va sakrashlar yuz beruvchi keskin beqaror tarbiyaviy vaziyatlardan kelib chiqishdir.

Xulq-atvor yondashuvi bu tarbiyalanuvchilarda kuzatilishi mumkin bo`lgan xatti-harakatlarga g`amxo`rlik qiluvchi va ular bilan shug`ullanadigan psixalogik xulq-atvor yondashuvi. Ushbu yondashuvda barcha xatti-harakatlar atrof-muhit bilan o`zaro ta`sir orqali vujudga keladi. Xulq-atvorning shakllanishida atrof-muhit ham katta ro`l o`ynaydi. Bolalarni to`g`ri shakllantirish uchun mos muhit yaratish kifoya. Yoshlarni maktab va o`qishga mehr qo`yadigan, ijobiy munosabatda bo`ladigan, nochorlikdan yiroq o`ziga ishonchi baland insonlar bo`lib voyaga yetishishida tasodifan emas ongli ravishda yordam berish kerak.

Germenektiv yondashuv inson hayotida bir-birini tushunishidir. Germenevtika nuqtai nazaridan, tarbiya bu subyektning kechinmalari sifatida namoyon bo`luvchi psixik tajribalarga, uning hayotiy olamiga murojaat etish hisoblanadi. Bu fenomen, ya`ni psixik kechinma faqatgina refleksiya (o`zini o`zi tahlil qilish) orqali o`zlashtiriladi. Boshqacha qilib aytganda, inson boshqalarning asl holatini faqat o`zi boshidan kechirganlari va tushunganlari orqaligina anglaydi. Bu tarbiyachiga ham, tarbiyalanuvchiga ham bir hil darajada taaluqlidir. Shu sababli bola kechinmalari tarbiyachi faoliyatining asosiy predmeti hisoblanadi. Bolani germenevtik qabul qilish tarbiyachining o`zining shaxsiy bolalik tajribalarini, o`z bolalik kechinmalarini refleksiya qilishi, bolalik xotiralarini “yashab o`tishi”siz amalga oshishi mumkin emas. Bunday pedagog bolani boshqarmaydi, majburlamaydi, balki u bilan xuddi katta o`rtog`idek hamkorlik qiladi.

Germenevtik ruhda tarbiyalashda bola atrofni va o`zini o`zi tushunishi muhim hisoblanadi. Germenevtik yondashuvda tarbiyachi bolalarning o`ziga xos hayotiy qadriyatlarini tan oladi.

“Tarbiya” fanining o`ziga xosligi quyidagilardan iborat: Amaliyotga yo`naltirilganligi O`quvchini mustaqil faoliyatga undashi Tadbirkorlik uvaffaqiyatlariga intilish motivlarini rivojlantirish Ko`nikmalarni shakllantirishga yo`naltirilganligi Vatanparvarlik va faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish Tanqidiy fikrlash Liderlik ko`nikmalarini shakllantirish

“Tarbiya” fani darsligini boshqa davlatlardagi fanlar bilan taqqoslaydigan bo`lsak , Buyuk Britaniyada “Tafakkur”, “Xulq ta`limi”, Yaponiyada “Axloq ta`limi” Singapurda “Fe`l-atvor va fuqarolik ta`limi”, Hindistonda “Qadriyatlar ta`limi”, B.A.A da “ Axloq ta`limi” kabi fanlarga to`g`ri keladi. Bundan ko`rinib turibdiki, hamma davlatning tarbiyasi haqida ma`lum doiradagi darsliklar mavjud.

Bizning mamlakatimizda tarbiya darsiga epigraf asosida “Tarbiya baxt va muvaffaqiyat sirlari” jumlasini olishgan. Bu jumlada juda katta ma`no bor.

- Ta`lim bering Rag`batlantiring O‘zgartiring

Bu so‘zlar orqali nima demoqchi? Ta`limni berish kerak. O`z vaqtida yutuqlarini rag`batlantirish kerak va xatolarini to`grilab o`zgartirish zarur.

Tarbiya fanini o`qitishda har bir sinf darsliklari uchun aniq maqsadlar tuzilgan. Misol uchun 1-sinfning darsligini tugatgan o`quvchi orzularini aniqlay oladi, ma`sulyatni anglaydi, odob me`yorlariga rioya qiladi.

Xulosa qilib shuni aytishim mumkinki, tarbiya bu uzluksiz davom etuvchi jarayon hisoblanadi. Tarbiyada tanaffus yo`q, tarbiyada ta`til yo`q, tarbiyada uzulish yo`q. Inson shakllana boshlashidan u o`zida tarbiyani shaklllantiradi. Tarbiya shunday jarayonki, unga hamma narsa, har qanday vaqtda ta`sir qilishi mumkin. “Tarbiya” fanini pedagoglar shunday o`tishi kerakki, o`quvchilarning ongida, xulqida og`ishishlarga yo`l qo`yilmasligi kerak. 1-sinfdan 11-sinfgacha “Tarbiya” fani darsligi tashkil qilindi. Bu bejizga emas. O`quvchilarning bugungi kun yoshlarining xulq-atvoridagi o`zgarishlarni oldini olish uchun, ularga yaxshi tarbiya berish maqsadida olsak xato bo`lmaydi.

Foydanilgan adabiyotlar:

1. “Ta`lim to`g`risidagi qonun” 2020-yil 23-sentyabr 637-son
2. Tarbiya vanini o`qitish metodikasi G.B.Saidnazarova 108-bet
3. SHavkat Mirziyoyev “Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz”
4. Farobiy “Fozil odamlar shahri” –T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi. 1993. 184-185-betlar.

PEDAGOGIK OLIY TA’LIM JARAYONIDA TALABALARNING INKLYUZIV TAYYORGARLIGINI KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI.

Xafizova U.J., GulDU
tayanch doktaranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogik oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak o‘qituvchilarning inklyuziv tayyorgarligini kompetensiyaviy yondashuv asosida rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari yoritiladi. Inklyuziv ta’limda zamonaviy yondashuvlar, shuningdek, kompetensiyaviy model asosidagi texnologiyalar orqali o‘quvchilarning ijtimoiy, psixologik va pedagogik ehtiyojlariga moslashgan holda o‘qituvchini tayyorlash zaruriyati asoslab beriladi. Maqolada xorijiy va mahalliy tajribalar tahlili asosida samarali texnologiyalar, metodik yondashuvlar va pedagogik modellar tavsiya etiladi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik tayyorgarlik, innovatsion texnologiyalar, kasbiy kompetensiyalar.

Аннотация В данной статье раскрываются научно-теоретические основы формирования инклюзивной подготовки будущих педагогов в вузах на основе компетентностного подхода. Обоснована необходимость использования современных образовательных технологий, ориентированных на формирование устойчивых компетенций в области инклюзивного образования с учетом индивидуальных, социальных и психологических особенностей учащихся. Представлены технологические решения, опирающиеся на международный и отечественный опыт.

Ключевье слова: инклюзивное образование, компетентностный подход, педагогическая подготовка, инновационные технологии, профессиональные компетенции.

Annotation This article examines the theoretical foundations of developing inclusive preparedness of future teachers in higher pedagogical education through a competency-based approach. It substantiates the necessity of using modern technologies aimed at building sustainable competencies in inclusive education, taking into account the individual, social, and psychological needs of learners. The paper presents methodological and technological recommendations based on both international and national experiences.

Keywords: inclusive education, competency-based approach, teacher training, innovative technologies, professional competencies.

Zamonaviy ta’lim tizimi har bir insonning teng imkoniyatlar asosida sifatli ta’lim olishini kafolatlaydi. Shu nuqtai nazardan, inklyuziv ta’lim zamonaviy pedagogikaning asosiy yo‘nalishlaridan biriga aylanib bormoqda. Bugungi kunda ta’lim muassasalarida imkoniyati cheklangan, ijtimoiy yoki psixologik jihatdan yordamga muhtoj bolalar soni ortib bormoqda. Bu esa o‘qituvchidan faqat fanning metodikasini bilish emas, balki ijtimoiy-psixologik jihatdan tayyor, refleksiv, empatik va ijtimoiy sezgir bo‘lishni talab etadi. Shu bois, pedagogik oliy ta’lim jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarning inklyuziv tayyorgarligi masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, bu tayyorgarlik kompetensiyaviy yondashuv asosida tizimli tashkil qilinsa, kelajakda inklyuziv muhitda ishlashga tayyor mutaxassislar yetishib chiqadi. Zamonaviy ta’limda inklyuzivlik prinsipi inson huquqlari, ijtimoiy tenglik va pedagogik adolat tamoyillariga asoslanadi. Butunjahon Sog‘liqni Saqlash Tashkiloti (WHO), BMT va YUNESKOning tavsiyalariga muvofiq, barcha ta’lim bosqichlarida nogironligi bo‘lgan va maxsus ta’lim ehtiyojiga ega shaxslar uchun inklyuziv muhitni yaratish ta’lim siyosatining muhim yo‘nalishiga aylangan. O‘zbekistonda ham ushbu yo‘nalishda muhim huquqiy va institutsional asoslar yaratilgan. Jumladan: “Nogironlar huquqlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni (2021-yil 15-iyun); “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun (yangi tahriri, 2020-yil 23-sentabr); Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 22-fevraldagi “Inklyuziv ta’limni joriy etish va rivojlantirish to‘g‘risida”gi qarori. Bu hujjatlar asosida pedagogik oliy ta’lim muassasalari oldida inklyuziv ta’limga tayyor o‘qituvchilarni yetishtirish vazifasi turibdi. Ushbu tayyorgarlikda kompetensiyaviy yondashuv muhim ahamiyat kasb etib, nafaqat bilim, balki kasbiy faoliyatga tayyorlik, qadriyatlar tizimi, refleksiya va psixologik moslashuvni ham o‘z ichiga oladi.

Ilmiy-nazariy asoslar. Kompetensiyaviy yondashuv hozirgi ta’lim tizimida o‘qituvchining bilimi emas, balki faoliyati natijasi sifatida o‘zini ko‘rsatadigan kasbiy harakatga e’tibor qaratadi. Raven (2002) kompetensiyani shaxsning o‘z faoliyatida mustaqil qaror qabul qilish va uni ijro etishdagi tayyorgarligi deb ta’riflaydi. Kompetensiyaviy yondashuv XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab pedagogika va

psixologiya fanida shakllangan bo‘lib, hozirgi kunda ta’lim sifatining asosiy mezonlaridan biri hisoblanadi. Kompetensiya — bu nafaqat bilim, balki uni amaliyotda qo‘llay olish, muammolarni hal qilish, kommunikatsiya, o‘zini anglash va rivojlantirish kabi ko‘nikmalar va shaxsiy fazilatlarni o‘z ichiga olgan kompleks tushunchadir. Zimnyaya (2004), Khutorskoy (2005), Slastenin (2008) kabi olimlarning tadqiqotlarida kasbiy kompetensiya tarkibida quyidagilar alohida ajratib ko‘rsatiladi:

- bilimlar majmui (kognitiv komponent),
- faoliyatda qo‘llay olish (praktik komponent),
- motivatsion-axloqiy yondashuv (aksiologik komponent).

Inklyuziv tayyorgarlik esa nafaqat maxsus pedagogika, balki kommunikativ, diagnostik, moslashuvchan psixologik yondashuvlarni ham o‘z ichiga oladi. Hoffmann (2009) fikricha, inklyuziv muhitda ishlovchi pedagoglar ijtimoiy adolat va tenglik prinsiplarini chuqur anglagan bo‘lishi kerak.

Inklyuziv tayyorgarlikni kompententsiyaviy yondashuv asosida rivojlantirish texnologiyalari

Bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan asosiy texnologiyalar quyidagilardan iborat:

a) Keys-stadi texnologiyasi – real vaziyatlarni tahlil qilish orqali inklyuziv muhitda qaror qabul qilish ko‘nikmasini shakllantirish.

b) Reflektiv pedagogika – o‘z faoliyatini tahlil qilish va baholash asosida kasbiy o‘sishni boshqarish.

c) Emosional aql (EQ) rivojiga yo‘naltirilgan treninglar – empatiya, tolerantlik va ijtimoiy sezgirlikni rivojlantirish.

d) Simulyatsiya va rolli o‘yinlar – maxsus ta’lim ehtiyojlariga ega o‘quvchilar bilan muloqot ko‘nikmasini rivojlantirish.

e) Portfolio texnologiyasi – shaxsiy yutuqlarni hujjatlashtirish orqali kasbiy o‘sishni monitoring qilish.

Metodik model va takliflar. Bo‘lajak pedagoglar uchun inklyuziv tayyorgarlik modelini quyidagi bosqichlarda amalga oshirish mumkin:

Teoretik tayyorgarlik: inklyuziv ta’lim konsepsiyasi, qonunchilik va tamoyillar.

Amaliy tayyorgarlik: maxsus ta’lim muassasalari, inklyuziv maktablar bazasida kuzatuv va ishtirokli amaliyot.

Refleksiya va tahlil: individual portfoliolar, reflektiv topshiriqlar, o‘zaro tahlil.

Baholash: formatif va summativ baholash vositalari orqali kasbiy kompetensiyani aniqlash.

Adabiyotlar tahlili. O‘zbek olimlari ham inklyuziv ta’limni rivojlantirish, pedagogik tayyorgarlik, kompetensiyaviy yondashuv bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib bormoqdalar. Jumladan: Prof. Raxmatullayeva M.Q.ning “Pedagogik kompetensiya: mazmuni va shakllantirish texnologiyalari” (Toshkent, 2019) asarida o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasining tarkibiy qismlari chuqur tahlil etiladi. Prof. Ibragimov I.S. “Inklyuziv ta’lim: nazariya va amaliyot” (2020) nomli monografiyasida O‘zbekiston sharoitida inklyuziv muhitni shakllantirishning huquqiy, metodik va madaniy jihatlari

yoritiladi. Prof. Turg‘unov B.X. tomonidan tayyorlangan darsliklarda bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligida kommunikativ va refleksiv ko‘nikmalarni shakllantirish bo‘yicha metodik tavsiyalar berilgan. Bu ishlarda o‘zbek olimlarining inklyuziv ta’lim va pedagogik tayyorgarlikdagi hissasi aniq ko‘rinadi. Xalqaro olimlar (Raven, Hoffmann, Zimnyaya, Vygotskiy, Bandura) bilan bir qatorda, o‘zbek pedagogikasi vakillari ham zamonaviy talablarga mos texnologiyalarni ishlab chiqishda faol ishtirok etmoqda. Vygotskiy L.S. (1978) o‘zining “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasi orqali shaxs taraqqiyotining ijtimoiy xarakterini asoslab berdi. Uningcha, bolaning rivojlanishi uchun atrofdagi shaxslar (pedagog, tengdoshlar) yordamiga ehtiyoj bor. Bu yondashuv aynan inklyuziv muhitda o‘qituvchining roli naqadar muhim ekanligini ko‘rsatadi. Bandura A. (1986) tomonidan ilgari surilgan “ijtimoiy o‘rganish nazariyasi”ga ko‘ra, insonlar o‘zlarini boshqalarning xatti-harakatlarini kuzatish orqali o‘rgatadi.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv tayyorgarlik kompetensiyaviy yondashuv, shaxsiylashtirilgan ta’lim, psixologik moslashuv va refleksiv o‘qitish prinsiplariga tayanadi. Ular ilmiy jihatdan asoslangan, milliy va xalqaro tajriba bilan boyitilgan va amaliyotda tatbiq etish imkoniyatiga ega. Inklyuziv ta’lim bugungi ta’lim tizimining ijtimoiy, psixologik va axloqiy o‘lchovlariga moslashgan holda shakllanmoqda. Bo‘lajak pedagoglarda ushbu muhitga tayyorlanish kompetensiyalarini shakllantirishda zamonaviy texnologiyalar, kompetensiyaviy yondashuv asosida ishlab chiqilgan metodik modellarning ahamiyati beqiyosdir. Maqolada taklif etilgan texnologiyalar nafaqat pedagogik tayyorgarlikni, balki ijtimoiy tenglik, adolat va insonparvarlik g‘oyalarini ham ilgari suradi. Shu sababli, pedagogik oliy ta’lim muassasalarida inklyuziv tayyorgarlikni tizimli ravishda metodik va nazariy asoslash, bu borada xorijiy tajribalarni tatbiq etish, amaliyot bilan uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to‘plami, 2020-yil, № 37.

2. “Nogironlar huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun. 2021-yil 15-iyun, O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to‘plami.

FACTOROF DEVELOPING FUTURE TEACHERS LIFE SKILLS BASED ON ANALYSIS OF FIRST-TIME EXPERIENCE ABROAD

Abduvaliyeva M.A.,Teacher GSPI
e-mail: mashhuraabduvaliyeva123@gmail.com

Annotasiya. Ushbu maqolada bugungi kunda zamonaviy jamiyatda bo‘lajak pedagoglarning asosiy vazifalaridan biri o‘z kasbiy kompetentligi va intellektual salohiyatining yuqoriligi, sadoqatliligi, g‘oyaviy e’tiqodliligi, o‘z kasbini sevishidir. Xalqaro tajribalar asosida bo‘lajak pedagoglarni o‘quvchilarda hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishda innovatsion yondashuvlar vazifalar to‘g‘risidagi fikr mulohazalar bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak pedagoglar, yangi taraqqiyot, zamonaviy dunyoqarash, ilmiy-nazariy qarashlar, uzluksiz ta’lim, individual sifatlar, barkamol inson, ta’lim standartlari, fuqarolik jamiyatini, ilmiy-metodik.

Abstract: In this article, one of the main of future pedagogues in modern society today is the high level of their professional competence and intellectual potential, loyalty, ideological conviction, and love for their professional. Based on international experience, these are presented ideas and considerations about the tasks of future pedagogues in the formation of like skills in students.

Key words: future pedagogues, new development, modern wordview, scientific theoretical views, continuous education, individual qualities, a harmonious person, educational standards.

Based on the analysis of foreign experience, in the research conducted by the world's leading higher educational institutions and scientific centers on the preparation of future teachers for innovative activities, the implementation of modern education, special attention is paid to the introduction of international educational standards, criteria for the professional skills of future teachers, the problems of creating an innovative educational environment. In this regard, scientific research aimed at expanding the pedagogical competence of young teachers based on such indicators as motivational, cognitive, operational, reflexive and self-assessment of the successful use of modern information and pedagogical technologies in the educational process plays an important role [1, p. 12]. In our country, research is being carried out on the modernization of the modern educational content of training future young teachers for the continuous education system based on advanced foreign experiences, on the creation of an educational environment aimed at creating the necessary conditions for students to realize their internal potential. The Strategy of Actions for the Further Development of the Republic of Uzbekistan sets out such priority tasks as “further improving the continuous education system, increasing the opportunities for quality educational services, and continuing the policy of training highly qualified personnel in accordance with the modern needs of the labor market”. In this regard, improving the pedagogical system for the formation of an educational environment aimed at developing life skills in students of future teachers is of great importance.

That is why today we are repeatedly discussing the ideas about teacher competence. In all pedagogical and psychological literature, the word “competence” is given a specific meaning, which is taken from the English “competence” - understood, capable. In content, it means the concept of “effective use of theoretical knowledge in activity, the ability to demonstrate high professional qualifications, skills and talents”. The reforms taking place in our republic today are directly related to the innovative education system.

Today's teacher must be proactive in dealing with his students, have organizational skills, always be energetic, enthusiastic, and confident in his own strength and capabilities. Professional In order to be competent, one should pay attention to the following [2, p. 28]: a) a creative approach to professional activity; b) be active in creating new ideas;

c) collaboratively exchange ideas on pedagogical achievements, study advanced pedagogical experiences. The teaching profession requires great mental and physical strength, therefore, significant requirements are also imposed on the health of the teacher.

The teacher should have well-developed vocal cords, good eyesight, be able to stand upright for a long time, and be able to communicate well with students. The great thinker Abu Ali Ibn Sino also gave advice on the teacher's speech hygiene in his work "The Canons of Medicine": "Shouting loudly for a long time requires a large amount of air to be exhaled. Both of these are dangerous." All the reforms taking place in society, the advancement of education to new levels, the rapid development of science and technology, and most importantly, the creation of creative and presidential schools in our country, are also innovations in the education system. Also, today's teacher is not only a teacher, but also an educator. In order to explore the existing opportunities for developing socio-cultural competence in students, the DTS and qualification requirements for primary education were studied, taking into account modern approaches to the process of training future teachers. The general requirements for the level of training of future teachers in the field of education are as follows [3, p. 18]: to have systematic knowledge related to worldview and social processes; to know the basics of the humanitarian and natural sciences, current issues of current state policy, to be able to independently analyze social problems and processes; to know the history of the Motherland, to be able to express and scientifically substantiate one's opinion on issues of cultural, national and universal values, to have an active life perspective based on the idea of national independence; to have a holistic view of the processes and phenomena taking place in nature and society; to know the legal, as well as spiritual, cultural criteria that determine a person's attitude to another person, society and the environment, and to be able to take them into account in professional activities; know the methods of collecting, storing, processing and using information, be able to make independent decisions in their professional activities; be able to independently acquire new knowledge, work on themselves and organize their work on a scientific basis; have a scientific idea and belief about a healthy lifestyle and the need to adhere to it, and have the training and skills to physically train themselves [6, p. 47]

To achieve good results, a teacher must have at least two goals: The first is to prepare teachers and the materials they work with and use:

1. Diagnosis of students' knowledge, skills and competencies.
2. The essence of the educational and upbringing process.
3. The main function of education and upbringing.
4. The main categories of didactics and upbringing.
5. Cooperation between teacher and student in the educational and upbringing process.

The subject, goals and objectives of the discipline of pedagogical skills, provides an opportunity to thoroughly master general information, knowledge, skills and qualifications about pedagogical skills [6,

p. 47]. Also, issues of teacher skills in school practice and in the history of pedagogical thought, pedagogical skills, communicative skills of the teacher, culture of communication and psychological activity of the student, pedagogical techniques and methods of its formation, teacher skills in the lesson and in the educational process, scientific foundations of the organization of teacher work, gaining pedagogical experience, research methods; advanced pedagogical ideas, development

of experiments and ways of their implementation in modern educational institutions, history of the development of pedagogical skills, independent professional development and self-control in the educational process It provides initial information on the skills of pedagogical communication, pedagogical experience and its application, and the study and analysis of the foundations of oriental culture of communication in teacher activity. The subject of pedagogical skills teaches the development of high-level pedagogical activity, the mastery of pedagogical techniques, as well as the experience, civic and professional status of the pedagogical person. The subject of “Pedagogical skills” together with the subjects “Theory and History of Pedagogy”, “Youth Pedagogy and Psychology”, “Methodology of Educational Work”, “Pedagogical Technologies” creates a system of knowledge and skills. The purpose of the subject of pedagogical skills is to teach the future teacher to deal with current problems in the field of pedagogy, knowledge and skills about the personality and profession of a teacher, and a creative attitude to the educational system, socio-pedagogical ideas, and educational content at each historical stage. The subject of pedagogical skills is the education of teachers who are knowledgeable, morally clean, spiritually mature, and physically healthy, based on the requirements of the Law "On Education" [5, p. 18].

In conclusion, one of the main directions of developing life skills in schoolchildren and setting life goals is to form life skills in future educators. Therefore, it is very important for future educators to have their own independent thinking and self-management. To form life skills in them, training them in a profession, raising them to be hardworking, patient, determined and diligent will be very useful in setting life goals in students. At the same time, the ability to use modern technologies for independent activities should also be developed. Reading more fiction is one of the main criteria.

Literature:

1. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti: Darslik. – T.: Sano-standart, 2017.

2. Umunniy pedagogika: Darslik / O.Musurrnonova va boshq. I-qism. – T.: Yoshlar nashriyot uyi, 2020. – 376 b.

3. Ro‘ziyeva D.I., Tolipov O.Q. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: Innovatsiya-ziyo, 2019.

KOMPARATIV TA’LIMSHUNOSLIKDA BAHOLASH TIZIMLARI: GERMANIYA VA FRANSIYA TAJRIBASI

Nasrullayeva M.A., GDPI magistranti
e-mail: mumtozmaha19m@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola Germaniya va Fransiya ta’lim tizimlaridagi baholash tizimlarini solishtiradi. Germaniyada baholash tizimi federal tuzilishga asoslangan bo‘lib, o‘quvchilarning bilimlari nazorat qilinadi. Fransiya esa markazlashgan tizimda baholashni amalga oshiradi va ijtimoiy tenglikka katta e'tibor qaratadi. Maqolada har ikki davlat tizimlarining yutuqlari, ta’lim sifatiga ta’siri va baholashning motivatsiya va adolat tamoyillariga ta’siri tahlil

qilingan. Germaniya va Fransiya tajribalaridan O‘zbekiston ta’lim tizimida foydalanish mumkin bo‘lib, ba'zi takliflar ham keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Baholash, ta’lim, Germaniya, Fransiya, komparativ ta’limshunoslik, bilim, motivatsiya, tenglik, sifat, tizim, o‘quvchi, rivojlanish.

Аннотация: Данная статья проводит сравнительный анализ систем оценивания в образовательных системах Германии и Франции. В Германии система оценивания основывается на федеральной структуре, где контролируется уровень знаний учащихся. Во Франции применяется централизованная система оценивания, с акцентом на социальное равенство. В статье анализируются достижения обеих стран, их влияние на качество образования, а также влияние оценивания на мотивацию и принципы справедливости. Опыт Германии и Франции может быть использован в образовательной системе Узбекистана, а также представлены предложения по улучшению.

Ключевые слова: Оценка, образование, Германия, Франция, сравнительное, педагогика, знания, мотивация, равенство, качество, система, учащийся, развитие.

Annotation: This article provides a comparative analysis of the assessment systems in the educational systems of Germany and France. In Germany, the assessment system is based on a federal structure, where the knowledge of students is monitored. In France, a centralized assessment system is implemented, with a strong emphasis on social equality. The article analyzes the achievements of both countries, their impact on the quality of education, and the influence of assessment on motivation and principles of fairness. The experience of Germany and France can be applied to the educational system of Uzbekistan, and several recommendations for improvement are provided.

Key words: Assessment, education, Germany, France, comparative, pedagogy, knowledge, motivation, equality, quality, system, student, development.

Komparativ ta’limshunoslik zamonaviy global ta’lim tizimlarini o‘rganish, solishtirish va ulardan samarali tajribalarni olish imkonini beradi. Ayniqsa, o‘quvchilar bilimini baholash tizimi ta’limning sifati va samaradorligida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Germaniya va Fransiya – Yevropaning ikki yirik va ta’lim sohasida yetakchi davlatlaridan hisoblanadi. Ularning maktab tizimidagi baholash mexanizmlarini o‘rganish, ularni tahlil qilish O‘zbekiston ta’lim tizimining rivojiga ham amaliy asos bo‘lishi mumkin.

Germaniya maktab tizimida baholash tizimi. Germaniyada maktab ta’limi federal tuzilishga ega bo‘lib, har bir land (shtat) o‘zining ta’lim siyosatiga ega. Baholash tizimi ham hududlar kesimida farq qiladi, biroq umumiy prinsiplar saqlanadi. Germaniya ta’lim tizimining muvaffaqiyatlari, ayniqsa, ta’lim sifatini oshirishda yuqori natijalar ko‘rsatmoqda.

Germaniya ta’lim tizimida baholash shakli asosan 1 dan 6 gacha bo‘lgan raqamli tizimda amalga oshiriladi, bunda 1 eng yuqori baho, 6 esa past baho hisoblanadi. O‘quvchilarning bilim darajasi semestr yakunida va yil oxirida alohida baholanadi. Baholash tizimi o‘quvchining nazariy bilimlariga emas, balki amaliy yechimlarga ham tayanadi. Shuningdek, differensial yondashuv keng tarqalgan bo‘lib, o‘quvchilar ko‘rsatkichlariga qarab ularni ixtisoslashgan maktablarga yo‘naltirish amalga oshiriladi. Germaniya ta’lim tizimida yutuqlar va bilimlarning amaliy darajasi nafaqat o‘quvchilarning bilimlarini, balki ularning ijtimoiy va iqtisodiy holatini ham hisobga oladi.

Fransiya maktab tizimida baholash tizimi. Fransiyada ta’lim tizimi markazlashgan bo‘lib, davlat tomonidan qat’iy tartibda boshqariladi. Baholash tizimi

esa an’anaviy va zamonaviy usullar uyg‘unligiga asoslangan. Fransiyaning ta’limdagi yutuqlari mamlakatning global ta’lim reytinglaridagi yuqori o‘rinlarini egallashga imkon yaratadi.

Fransiya ta’lim tizimida baholash shakli 0 dan 20 gacha ballik tizimda amalga oshiriladi, bunda 10 ball o‘rtacha darajani bildiradi. O‘rta maktabni yakunlashda o‘quvchilar baccalauréat deb ataluvchi milliy imtihondan o‘tadilar. Baholash jarayonida nafaqat natijalar, balki jarayonning o‘zi ham muhim hisoblanadi, ya'ni formativ va summativ baholash tizimi birgalikda ishlatiladi. Shuningdek, baholashda ijtimoiy tenglikni ta’minlashga alohida e’tibor beriladi, bu esa barcha o‘quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratishga imkon beradi. Fransiya ta’lim tizimi yuqori saviyali pedagogik metodlar bilan boyitilgan bo‘lib, o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini qondirishga katta e’tibor qaratiladi, bu esa ta’lim sifatini yaxshilashga yordam beradi.

Germaniya va Fransiya tizimlarining o‘xshashlik va tafovutlari. Germaniya va Fransiya ta’lim tizimlaridagi baholash tizimlari o‘xshashliklar va tafovutlar bilan ajralib turadi. Ikkala tizimda ham ta’limning umumiy yuksakligi va o‘quvchilarning bilimlari baholanadi. Baholash faqat testlar orqali emas, balki yig‘ma ishlar, loyihalar va ijodiy ishlanmalar orqali amalga oshiriladi. Shuningdek, har ikkala tizimda ham ijtimoiy tenglikka katta e'tibor beriladi va hamma o‘quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratishga harakat qilinadi.

Ammo, tizimlar o‘rtasida sezilarli tafovutlar ham mavjud. Germaniyada baholash tizimi federal tizimga asoslanadi, ya'ni har bir hududda o‘ziga xos baholash tizimi mavjud. Baholash ko‘pincha o‘qituvchilar tomonidan amalga oshiriladi va natijalar hududiy farqlarga qarab o‘zgaradi. Fransiyada esa markazlashgan tizimda baholash tizimi yagona va umumiydir, bu esa barcha o‘quvchilar uchun bir xil baholash imkoniyatlarini yaratadi. Germaniyada baholash metodlari kengroq va o‘quvchilarning ijodiy ishlari ham baholanadi, Fransiyada esa asosan testlar va yozma ishlar orqali baholash amalga oshiriladi.

Baholash tizimlarining ta’lim sifati va motivatsiyaga ta’siri. Baholash nafaqat o‘quvchining bilim darajasini o‘lchaydi, balki uning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasini shakllantiradi. Germaniyada erta ixtisoslashuv motivatsiyaga kuchli ta’sir ko‘rsatsa, Fransiyada esa universal tizim orqali har bir o‘quvchiga teng imkon berish muhim deb qaraladi. Shuningdek, baholash tizimidagi adolat va shaffoflik darajasi ta’lim sifatini oshirishda asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Germaniya va Fransiya tajribasining tahlili shuni ko‘rsatadiki, har ikkala tizimning ijobiy jihatlari mavjud. Germaniyaning amaliy ko‘nikmaga yo‘naltirilgan baholash yondashuvi, Fransiyaning ijtimoiy tenglikni saqlovchi nazorat tizimi O‘zbekiston maktab ta’limi uchun foydali namuna bo‘la oladi.

Baholashda formativ yondashuv elementlarini kuchaytirish, ya'ni o‘quvchilarning jarayon davomida ko‘rsatgan yutuqlari va ishlari muntazam baholanib, ularning rivojlanishiga yordam berish muhimdir. Shuningdek, o‘quvchilarning individual qobiliyatlarini hisobga oluvchi baholash tizimini joriy etish ta’lim jarayonini yanada shaxsiylashtirish va har bir o‘quvchining ehtiyojlariga moslashtirish imkonini beradi. Baholashni ijtimoiy adolat tamoyillariga muvofiq

tashkil etish esa barcha o‘quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratish va ularning ijtimoiy tengligini ta’minlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mutalipova M.J. Komparativistik pedagogika - T.: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston milliy kutubxonasi nashriyoti, 2016 y
2. Shodmonova Sh., Yergasheb P. Qiyosiy pedagogika. – T.: TDPU, 2005.
3. Вулфсон Б.Ф. Сравнителная педагогика М.: «Просвещение», 2003 г
4. www.bilimdon.uz

BOOKTRETLLER TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANGAN HOLDA BOSHLANG’ICH SINFLARDA TARBIYA BERISH METODIKASI

Nurmamatova M.Z., GDPI magistranti

Annotatsiya: Ushbu tezisda Booktretller texnologiyasidan boshlang‘ich sinflarda tarbiya darslarini tashkil etishda foydalanishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida eksperimental va nazorat guruhlari o‘rtasida taqqoslov tahlil o‘tkazilib, Booktretller texnologiyasi orqali o‘quvchilarning axloqiy fikrlashi, guruhda ishlash ko‘nikmalari va darslarga bo‘lgan qiziqishi sezilarli darajada oshgani aniqlangan. Shuningdek, badiiy asarlarning videoformati asosida muhokamalar tashkil etilishi o‘quvchilarning shaxsiy qadriyatlar va axloqiy tushunchalarini rivojlantirishda muhim vosita ekani isbotlandi. Tezisda texnologiyaning samarali metodikasi ishlab chiqilib, tarbiya jarayonining interaktivligini ta’minlashga oid amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Booktretller texnologiyasi, boshlang‘ich ta’lim, axloqiy tarbiya, pedagogik metodika, innovatsion texnologiya, estetik qadriyatlar, interaktiv ta’lim, axloqiy fikrlash.

Annotation: This thesis analyzes the pedagogical possibilities of using Booktretller technology in organizing educational lessons in primary grades. During the study, a comparative analysis was conducted between the experimental and control groups, and it was found that Booktretller technology significantly increased students' moral thinking, teamwork skills, and interest in lessons. It was also proven that organizing discussions based on the video format of works of art is an important tool in developing students' personal values and moral concepts. The thesis develops an effective methodology for the technology and gives practical recommendations for ensuring the interactivity of the educational process.

Key words: Booktretller technology, primary education, moral education, pedagogical methodology, innovative technology, aesthetic values, interactive education, moral thinking.

Zamonaviy ta’lim tizimi o‘zgarishlarga muhtoj bo‘lib, o‘quvchilarning bilim olish jarayoniga qiziqishini oshirish va ularni faol o‘rganishga yo‘naltirish zarurati kundan-kun ortib bormoqda. Axloqiy va estetik tarbiya sohasida yangi pedagogik yondashuvlar, shuningdek, innovatsion texnologiyalarning integratsiyasi o‘quv jarayonining samaradorligini oshirishi mumkin. Mavjud ta’lim usullarining o‘qituvchilar tomonidan joriy etilishi, shu jumladan, tarbiyaviy materiallarning interaktiv va vizual shakllarda taqdim etilishi, o‘quvchilarda turli axloqiy va estetik qadriyalarni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Bugungi kunda Booktretller texnologiyasi o‘quvchilarga badiiy asarlar bilan tanishtirishda va ularning axloqiy qadr-qimmatini oshirishda samarali metodlardan biriga aylangan. Ushbu texnologiya o‘quvchilarga kitoblarni o‘qish va ularga nisbatan individual fikrlarni yaratish orqali axloqiy xulosa chiqarishga yordam beradi. Badiiy asarlarni video formatda tahlil

qilish va qisqacha qiyoslashlar asosida axloqiy, estetik va madaniy qimmatlar ustida ishlash o‘quvchilarning fikrlash tizimini rivojlantiradi va ularning shaxsiy rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi.

Boshlang‘ich ta’lim bosqichida tarbiya darslari nafaqat o‘quvchilarning bilim olish jarayoniga, balki ularning axloqiy, estetik va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Bu davrda bolalar shaxsiy qadriyatlarni va hayotga nisbatan turli munosabatlarni o‘rganadi. Bu jarayonni yanada samarali va qiziqarli qilish uchun pedagoglar zamonaviy texnologiyalarni, jumladan Booktretller texnologiyasini qo‘llashga qiziqish bildirishi zarur. Ushbu texnologiyaning joriy etilishi o‘quvchilarda ta’limning innovatsion metodlariga nisbatan yuqori qiziqish uyg‘otadi va ular axloqiy masalalarda faollashadi. Bu tadqiqotda Booktretller texnologiyasidan foydalanish orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga tarbiyaviy darslar o‘tkazish metodikasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda texnologiyaning tarbiya berish jarayonidagi samaradorligi, uning o‘quvchilarni axloqiy baholash, guruhda ishlash va ijtimoiy masalalarga nisbatan qarashlarini rivojlantirishdagi o‘rni o‘rganiladi. Eksperimentlar va amaliy ishlanmalar asosida metodikaning afzalliklari va kamchiliklari aniqlanadi. Bu jarayonning asosiy maqsadi — tarbiya darslarida Booktretller texnologiyasining pedagogik samaradorligini oshirish va o‘quvchilarning axloqiy va estetik ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradigan metodik yondashuvlarni ishlab chiqishdir.

Tadqiqotda axloqiy qadriyatlarning o‘quvchilarga qanday ta’sir ko‘rsatishini o‘rganish uchun aksiologik (qadriyatlar nazariyasi) yondashuvi qo‘llanildi. Bu yondashuv yordamida o‘quvchilarning axloqiy qarashlari, hayotiy qadriyatlarga nisbatan munosabatlari va shaxsiy taraqqiyoti tahlil qilindi. Eksperimental guruhda axloqiy masalalarni tushunish va ularga nisbatan qarashlarida qanday o‘zgarishlar yuzaga kelganligi o‘rganildi.

Tadqiqot davomida eksperimental guruh va nazorat guruhida amalga oshirilgan o‘quv faoliyatlari natijalari tahlil qilindi. Eksperimental guruhda Booktretller texnologiyasidan foydalanilgan holda tarbiya darslari tashkil etildi. Bu guruhda o‘quvchilarga badiiy asarlarning qisqacha videolarini ko‘rish va ular asosida muhokama qilish imkoniyati berildi. Darslar davomida o‘quvchilar axloqiy, estetik va madaniy qadriyatlar bilan bog‘liq muammolarni tahlil qilishdi, o‘z fikrlarini ifodalashda faol qatnashdilar. Ularning guruhdagi ishtiroki yuqori bo‘lib, o‘zlarining tushuncha va qarashlarini ochiq bayon qilishdi. Eksperimental guruhda faollik darajasi aniq ko‘rindi. O‘quvchilar voqealarni tasavvur qilish, axloqiy baholash va personajlar bilan ishlashda yuqori darajadagi intilishlarni namoyon etdilar. Darslarga nisbatan qiziqishlari yuqori bo‘lib, ularning ko‘pchiligi videolar orqali hikoyaning mazmunini yanada chuqurroq o‘rganishga intildilar. Bu jarayon, o‘z navbatida, axloqiy qarashlarning rivojlanishiga yordam berdi. O‘quvchilar o‘qigan badiiy asarlaridagi personajlarning xatti-harakatlarini tahlil qilib, ularga nisbatan turli axloqiy fikrlarni bayon etdilar. Natijada, axloqiy tushunchalar va qadriyatlar aniqlashda, shuningdek, guruhdagi muloqotda ishtirok etish darajasida o‘quvchilarning rivojlanishida sezilarli o‘zgarishlar yuzaga keldi.

Eksperimental guruh o‘quvchilari kitob o‘qishga bo‘lgan qiziqishlarini oshirib, asarlarning yanada chuqurroq versiyalarini o‘qishga intildilar. Ular ko‘proq

interaktiv dars metodlariga, jumladan, video va muhokama shaklidagi yondashuvlarga qiziqish bildirdilar. Kitob o‘qish va axloqiy masalalarni tahlil qilish jarayonida o‘quvchilar o‘z fikrlarini aniqroq ifodalashga harakat qilishdi, bu esa ular uchun yangi bilimlarni egallashda va turli axloqiy masalalarni tushunishda muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. Nazorat guruhida esa an’anaviy ta’lim usullari qo‘llanildi. O‘quvchilarga axloqiy masalalar bilan bog‘liq mavzularni o‘qib, yozma xulosalar tayyorlash va muhokama qilish imkoniyati berildi. Ushbu guruhda o‘quvchilarning faolligi nisbatan pastroq bo‘ldi. Ularning darslarga bo‘lgan qiziqishi eksperimental guruhdagiga qaraganda sekin o‘sdi. O‘quvchilar faqatgina o‘qituvchi tomonidan berilgan savollarga javob berishga harakat qilishdi, lekin o‘z fikrlarini erkin ifodalashda, guruhda muhokama qilishda va personajlarning axloqiy baholarini o‘zgartirishda nisbatan kamroq faollik ko‘rsatishdi.

Nazorat guruhida kitob o‘qish jarayoni asosan yozma va og‘zaki tahlil bilan cheklangan bo‘lib, o‘quvchilarning kitobga nisbatan qiziqishi cheklangan edi. Ularning o‘quv faoliyati asosan sinfdagi an’anaviy metodlarga asoslangan edi va interaktiv, vizual materiallardan foydalanuvchi darslarda ularda qiziqish sezilarli darajada pasaygan edi. O‘quvchilarning axloqiy qarashlari o‘quv materiallari bilan cheklangan bo‘lib, guruhdagi fikr almashish faolligi eksperimental guruhdagidan ancha past bo‘ldi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, Booktretller texnologiyasidan foydalanish boshlang‘ich sinflarda axloqiy tarbiya darslarining samaradorligini oshirdi. O‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishi va faolligi aniq oshdi, ular axloqiy muammolarni yanada chuqurroq tahlil qilishga va o‘z fikrlarini erkin ifodalashga o‘rgandilar. Eksperimental guruhda o‘quvchilar axloqiy qarorlar qabul qilishda va guruhda ishlashda ko‘proq ishtirok etdilar. O‘quvchilarning axloqiy fikrlash qobiliyati va ularning shaxsiy rivojlanishi sezilarli darajada yaxshilandi. Bu texnologiya yordamida o‘quvchilarga nafaqat bilim, balki axloqiy tushunchalar va qadriyatlar haqida chuqurroq fikr yuritish imkoniyatlari yaratildi. Nazorat guruhidagi o‘quvchilarning faolligi va kitob o‘qishga bo‘lgan qiziqishi, albatta, oshgan bo‘lsa-da, ular asosan an’anaviy metodlarga asoslangan darslarda qatnashdilar. Ularning axloqiy qarashlari va darsga bo‘lgan munosabatlari eksperimental guruhga nisbatan pastroq bo‘ldi. Bunday metodlar ko‘proq yozma tahlil va ko‘rsatmalar asosida bo‘lib, o‘quvchilarning faolligi va axloqiy fikrlashdagi o‘zgarishlarni ta’minlashda yetarli emasligi kuzatildi.

Ushbu tadqiqotda **Booktretller texnologiyasining** boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga tarbiya darslarini o‘tkazishda qo‘llanilishi va uning pedagogik samaradorligi o‘rganildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, **Booktretller texnologiyasi** tarbiya darslarini yanada interaktiv va samarali qilish imkoniyatlarini yaratadi. Eksperimental guruhda o‘quvchilar darslarga ko‘proq qiziqish bilan yondashib, axloqiy masalalar va qadriyatlar haqida ko‘proq fikr bildirishdi. Ular badiiy asarlarning qisqacha videolarini ko‘rish orqali o‘zlarining axloqiy qarashlarini rivojlantirdilar va guruhdagi muhokamalarda faol ishtirok etdilar. Eksperimental guruhda o‘quvchilarning faolligi va kitob o‘qishga bo‘lgan qiziqishlari oshdi, bu esa ularning axloqiy va estetik qarashlarini shakllantirishda ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. Shuningdek, bu texnologiyaning qo‘llanishi orqali o‘quvchilarning o‘z fikrlarini ifodalashdagi ishonchi oshdi va guruhda fikr almashish darajasi yuqori bo‘ldi.

Nazorat guruhida esa an’anaviy metodlar yordamida o‘tkazilgan darslar faqatgina yozma tahlil va og‘zaki muhokamalarga asoslandi, bu esa o‘quvchilarning faolligini va darsga bo‘lgan qiziqishini sezilarli darajada pasaytirganini ko‘rsatdi. Shu asosda, **Booktretller texnologiyasidan** foydalanish boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga axloqiy tarbiya berish jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi. Bu texnologiya o‘quvchilarning fikr bildirish, axloqiy masalalarni tahlil qilish, shaxsiy va ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Kelajakda, bu texnologiyani yanada rivojlantirish va kengaytirish, shuningdek, turli sinf va yosh guruhlarida sinovdan o‘tkazish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva, N. (2017). "Pedagogik texnologiyalar va ularning ta’lim jarayonida qo‘llanilishi". Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi.
2. Mirzayev, S. (2020). "Pedagogik innovatsiyalar va ularning samaradorligi". Tashkent: Akademiya.
3. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar.Qarshi 2000.B-256.
4. Azimova Lobar.Boshlang‘ich ta’limda tarbiya nazariyasi.O‘zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali.2022.14-son.
5. Sh.Nurillayeva, O.Haydarova. Boshlang‘ich ta’lim uchun didaktik materiallar. Uslubiy qo‘llanma.-Toshkent:’’Innovatsiya-ZiyO‘’,2022,7-b.

YUQORI SINFLARDA TARBIYA FANINI O‘QITISHNING AHAMIYATI

Toshkulova L.H., GDPI magistrant
E-mail: lolatashkulova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta’lim maktablarining yuqori sinf o‘quvchilariga tarbiya fanini o‘qitishning pedagogik, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanish nuqtai nazaridan ahamiyati chuqur tahlil etilgan. Tarbiya fanining mazmuni, uslubi va metodik yondashuvlari orqali o‘quvchilarni ongli fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lgan, ma’naviy yetuk, ijtimoiy faolligi rivojlangan shaxs sifatida shakllantirish imkoniyatlari ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Tarbiya, yuqori sinflar, umumta’lim maktabi, tarbiya fanining ahamiyati, ma’naviy-axloqiy tarbiya, shaxsiy rivojlanish, o‘quvchi shaxsi.

Аннотация: В данной статье глубоко проанализировано значение преподавания предмета "Воспитание" учащимся старших классов общеобразовательных школ с точки зрения педагогического, социального и личностного развития. Через содержание, методы и методические подходы дисциплины "Воспитание" раскрываются возможности формирования учащихся как личностей, обладающих сознательной гражданской позицией, духовно зрелых, с развитой социальной активностью.

Ключевые слова: Воспитание, старшие классы, общеобразовательная школа, значение предмета воспитания, духовно-нравственное воспитание, личностное развитие, личность учащегося.

Abstract: This article thoroughly analyzes the importance of teaching the subject of upbringing to high school students from the perspective of pedagogical, social, and personal development. Through the content, methodology, and methodological approaches of the science of upbringing, the possibilities of forming students as a person with a conscious civic position, spiritually mature, and developed social activity are revealed.

Keywords: Upbringing, high school, general education school, the importance of the subject of upbringing, spiritual and moral education, personal development, student personality.

Hozirgi davrda ta’lim jarayonida shaxsni har tomonlama rivojlantirish va uni jamiyatga foydali inson sifatida shakllantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, maktab ta’limining yuqori bosqichida, ya’ni 9–11-sinflarda o‘quvchilarning ongli qarorlar qabul qilishi, kasb tanlashi, mustaqil fikrlashi va ma’naviy immunitetga ega bo‘lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan tarbiya fanini o‘qitish – bu nafaqat o‘quv dasturi bandini bajarayotganlik, balki yosh avlod ongiga ijtimoiy, axloqiy, madaniy va milliy qadriyatlarni chuqur singdirish jarayonidir. Yuqori sinf o‘quvchilari intellektual rivojlanish, shaxsiy pozitsiyani shakllantirish va ijtimoiy jarayonlarga aralashishga tayyor bo‘lib borayotgan murakkab bosqichda turishadi. Shu bois, tarbiya fanining mazmuni va uni o‘qitish metodikasi o‘quvchilarning ehtiyojlari va zamonaviy hayot talablari bilan uzviy bog‘liq bo‘lishi zarur. Bu fanning ahamiyati shundaki, u o‘quvchilarni nafaqat “kim bo‘lish”ga, balki “inson bo‘lish”ga o‘rgatadi.

Tarbiya fani maktab ta’limining ajralmas qismi bo‘lib, uning vazifasi o‘quvchilarni bilim bilan birga, hayotda foydali inson bo‘lib shakllanishiga xizmat qilishdir. Ayniqsa, 9–11-sinflarda bu fanning ahamiyati yanada ortadi, chunki o‘quvchilar: o‘ziga xos shaxsiy fazilatlarni shakllantiradi; jamiyatdagi o‘z o‘rnini anglaydi; kasb tanlaydi va hayotiy qadriyatlarni belgilaydi.

Shunday muhim bosqichda tarbiya fanining mavjudligi o‘quvchilarda mustahkam axloqiy me’yorlarni shakllantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida hayotiy qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

Yuqori sinflarda tarbiya fani quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshiriladi: Ma’naviy-axloqiy tarbiya – halollik, adolat, diyonat, iymon kabi tushunchalarni chuqur singdirish; Vatanparvarlik tarbiyasi – o‘quvchilarda milliy g‘urur, Vatanga sadoqat tuyg‘ularini kuchaytirish; Mehnat tarbiyasi – mas’uliyat, mehnatsevarlik, halol rizq topish g‘oyalarini shakllantirish; Ijtimoiy faollik tarbiyasi – fuqarolik pozitsiyasi, jamiyatdagi o‘z o‘rnini anglash, tashabbuskorlikni rivojlantirish.

O‘qituvchining roli va metodik yondashuvlar

Tarbiya fanining samaradorligi ko‘p jihatdan o‘qituvchining shaxsiga va metodik yondashuvlariga bog‘liq. Yuqori sinf o‘quvchilari bilan ishlashda o‘qituvchi: Interfaol usullar (munozara, rolli o‘yin, loyiha ishlari) orqali darslarni qiziqarli tashkil etishi; Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv asosida har bir o‘quvchining ehtiyoj va qiziqishlarini inobatga olishi;

Zamonaviy texnologiyalar, media vositalaridan samarali foydalanishi kerak.

O‘qituvchi o‘z shaxsi, muomalasi, hayotga munosabati orqali o‘quvchilar uchun namuna bo‘lishi lozim. Shuning uchun tarbiyaviy faoliyatda pedagogning madaniyati, kommunikativ ko‘nikmalari va ijtimoiy faolligi muhim omillardan hisoblanadi.

Yuqori sinflarda tarbiya fanining o‘qitilishi ijtimoiy jihatdan quyidagi ijobiy natijalarga olib keladi: yoshlar orasida ma’naviy bo‘shliqning oldi olinadi; yot g‘oyalarga nisbatan immunitet hosil bo‘ladi; ijtimoiy-huquqiy ong shakllanadi; sog‘lom ijtimoiy muhit yaratiladi; yoshlarning kelajakka bo‘lgan mas’uliyat hissi ortadi. Bugungi kun yoshlari ertangi jamiyatning tayanchi ekanini inobatga olib aytganda, tarbiya fanini yuqori sinflarda chuqurlashtirilgan holda o‘qitish — bu jamiyatning ertangi barqarorligini ta’minlash deganidir.

Xulosa qilib aytganda, tarbiya fanining yuqori sinflarda o‘qitilishi – bu oddiy dars jarayoni emas, balki jamiyatning ma’naviy poydevorini mustahkamlashga qaratilgan strategik ahamiyatga ega faoliyatdir. O‘quvchilar bu bosqichda o‘z shaxsiy hayotiy yo‘lini tanlaydi, jamiyatdagi rolini anglaydi, muhim axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarni o‘zlashtiradi. Aynan tarbiya fani esa bu jarayonda bosh yo‘riqnoma bo‘lib xizmat qiladi. Tarbiya fanining sifatli o‘qitilishi uchun zamonaviy, kreativ va mas’uliyatli pedagoglar zarur. O‘qituvchi o‘zining bilim va ko‘nikmalariga tayangan holda o‘quvchilarning qalbiga yo‘l topishi, ularda ijobiy fazilatlar shakllantirishi kerak. Darslar faqat og‘zaki nazariy ma’lumotlar emas, balki real hayotiy vaziyatlar, amaliy topshiriqlar, ochiq muloqotlar orqali olib borilishi lozim. Shunday ekan, yuqori sinflarda tarbiya fanini o‘qitish – bu nafaqat o‘quvchining bugungi kuniga, balki uning ertangi kuniga, jamiyatning istiqboliga qo‘yilgan mustahkam poydevordir. Tarbiya darslari orqali shakllanadigan shaxs – bu Vatan ravnaqi va kelajak taraqqiyotining asosiy kuchidir.

O‘QITUVCHILAR UCHUN ILMIY-IJODIY FAOLIYATNI RAG‘BATLANTIRISH STRATEGIYALARI

Risqulova Z.I., GDPI magistranti
Email:yusupovaziyoda2001@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘qituvchilarning ilmiy-ijodiy faoliyatini rag‘batlantirishning asosiy strategiyalari tahlil qilinadi. O‘qituvchining ilmiy-ijodiy faoliyati nafaqat uning shaxsiy rivojlanishiga, balki ta’lim tizimining sifatini oshirishga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi

Kalit so‘zlar: Ilmiy-ijodiy faoliyat, o‘qituvchi, rag‘batlantirish strategiyalari, pedagogik muhit, shart-sharoitlar.

Abstract: This article analyzes the main strategies for encouraging teachers' scientific and creative activities. A teacher’s scientific and creative work has a direct impact not only on their personal development but also on improving the quality of the education system.

Keywords: Scientific and creative activity, teacher, encouragement strategies, pedagogical environment, conditions.

Аннотация: В данной статье анализируются основные стратегии стимулирования научной и творческой деятельности учителей. Научно-творческая деятельность учителя оказывает прямое влияние не только на его личностное развитие, но и на повышение качества системы образования.

Ключевые слова: Научно-творческая деятельность, учитель, стратегии поощрения, педагогическая среда.

O‘qituvchining ilmiy-ijodiy faoliyati ta’lim tizimining sifatini oshirish, yangi pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish, shuningdek, o‘quvchilarga sifatli ta’lim berishning muhim omilidir.[1] Ilmiy-ijodiy faoliyatni rag‘batlantirish o‘qituvchining kasbiy rivojlanishini ta’minlash, uning motivatsiyasini oshirish va ta’lim jarayonini samarali tashkil etish uchun zarurdir.

Ilmiy-ijodiy faoliyat o‘qituvchining o‘z faniga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, yangi pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va tatbiq etishda yordam beradi. Bu faoliyat o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini oshirish, o‘quvchilarga sifatli ta’lim berish imkonini yaratadi.[2] Ilmiy-ijodiy faoliyatning asosiy shakllari: ilmiy

maqolalar yozish, metodik qo‘llanmalar tayyorlash, o‘quv dasturlarini ishlab chiqish va amaliy tadqiqotlar o‘tkazishdir.

Ilmiy-ijodiy faoliyatni rag‘batlantirish uchun quyidagi metodik yondashuvlar qo‘llanilishi mumkin: Pedagogik innovatsiyalarni joriy etish: yangi ta’lim texnologiyalarini o‘qituvchilarga tanishtirish va ularni amaliyotda qo‘llashga rag‘batlantirish. Ilmiy-ijodiy faoliyatga yo‘naltirilgan malaka oshirish dasturlari: o‘qituvchilarga ilmiy-ijodiy faoliyatni rivojlantirishga qaratilgan kurslar va treninglar tashkil etish. Ilmiy-ijodiy faoliyatni baholash tizimini ishlab chiqish: o‘qituvchilarning ilmiy-ijodiy faoliyatini baholash uchun aniq mezonlar va ko‘rsatkichlarni belgilash.

O‘qituvchilarning ilmiy-ijodiy faoliyatini rag‘batlantirishda psixologik motivatsiya muhim rol o‘ynaydi.[3] O‘qituvchilarga ilmiy-ijodiy faoliyatda muvaffaqiyatlarga erishish uchun quyidagi psixologik omillarni hisobga olish zarur:

Ichki motivatsiya: o‘qituvchining o‘z faniga bo‘lgan qiziqishi va bilim olishga bo‘lgan intilishi. Tashqi motivatsiya: ilmiy-ijodiy faoliyatda erishilgan natijalar uchun mukofotlar va rag‘batlantirishlar. O‘z-o‘zini baholash: o‘qituvchining o‘z ilmiy-ijodiy faoliyatini baholash va o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan intilishi. Tashkiliy shart-sharoitlar va infratuzilma Ilmiy-ijodiy faoliyatni rag‘batlantirish uchun quyidagi tashkiliy shart-sharoitlar zarur. Ilmiy-ijodiy markazlarning tashkil etilishi: o‘qituvchilar uchun ilmiy-ijodiy faoliyatni amalga oshirish imkonini beruvchi markazlar va laboratoriyalar tashkil etish. Ilmiy-ijodiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlovchi infratuzilma: ilmiy-ijodiy faoliyat uchun zarur bo‘lgan adabiyotlar, elektron resurslar va boshqa materiallarni taqdim etish. Hamkorlik va tajriba almashish: o‘qituvchilar o‘rtasida ilmiy-ijodiy faoliyat bo‘yicha tajriba almashish va hamkorlikni rivojlantirish.

Amerikada o‘qituvchilarning ilmiy-ijodiy salohiyatini oshirish uchun universitetlar va maktablar o‘rtasida professional learning communities (PLC) — ya’ni “kasbiy o‘quv jamoalari” tashkil etiladi.[4] Bu guruhlar orqali o‘qituvchilar muntazam tarzda ilmiy tadqiqotlar bilan shug‘ullanadi, o‘z tajribalarini baham ko‘radi, innovatsiyalarni amaliyotga joriy qiladi.

Finlandiyada ilmiy-ijodiy faoliyat ta’lim tizimining markaziy qismidir. Har bir o‘qituvchi universitet bilan bog‘langan holda ilmiy-amaliy izlanishlar olib boradi.[5] Ular grantlar asosida tadqiqotlar yuritishadi va o‘z fani bo‘yicha maqolalar tayyorlashga majburiy tarzda jalb qilinadi.

Buyuk Britaniyada “action research” — ya’ni amaliy tadqiqot metodi keng qo‘llaniladi.[6] O‘qituvchilar o‘z faoliyatidagi real muammolar ustida ilmiy tahlil olib borib, uni metodik jihatdan takomillashtirishga harakat qiladi.

O‘qituvchilarning ilmiy-ijodiy faoliyatini rag‘batlantirish ta’lim tizimining sifatini oshirish, o‘quvchilarga sifatli ta’lim berish va ta’lim jarayonini innovatsion asosda tashkil etish uchun muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun metodik, psixologik va tashkiliy jihatlarni hisobga olish zarur. O‘qituvchilarning ilmiy-ijodiy faoliyatini rag‘batlantirish bo‘yicha ishlab chiqilgan strategiyalar ta’lim tizimining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aripov, Z. T. (2024). Bo‘lajak o‘qituvchilarni ijodiy o‘z-o‘zini rivojlantirish

mexanizmlarini takomillashtirish. FarDU ilmiy xabarlari, 30(3), 46. Retrieved from https://journal.fdu.
2. Тошпўлатова Г. (2024). Илғор технологиялардан фойдаланиш — фанлар ўқитиш сифатини ошириш омили. Жамият ва инновациялар, 5(2), 415–420.
3. Samatova, D. Y., & qizi Yusupova, Z. I. (2025). Ta’limda innovatsion yondashuvlarning ijodiy qobiliyatlarga ta’siri. *Innovative development in educational activities*, *4*(1), 186-193.
4. Samatova, D. Y., & qizi Yusupova, Z. I. (2025). Yoshlarning ilmiy-ijodiy faolligini oshirishda motivatsiya va qiziqishning roli. *Innovative development in educational activities*, *4*(1), 194-201.
5. yusupova, z. I. Q. (2023). O‘qitish jarayonida ta’lim-tarbiyaning ahamiyati. *Academic research in educational sciences*, *5*(nuu conference 3), 176-181.

UMUMTA’LIM MAKTABLARI YUQORI SINFLARIDA TARBIYA FANINI O‘QITISH METODIKASI

Toshkulova L.H., GDPI 1-bosqich magistranti
E-mail: lolatashkulova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda umumta’lim maktablarining yuqori sinf o‘quvchilariga tarbiya fanini o‘qitish metodikasi har tomonlama tahlil qilinadi. Tarbiya fanining zamonaviy ta’lim tizimidagi o‘rni, uning dolzarbligi, shuningdek, pedagogik jarayonda tutgan o‘rni haqida fikr yuritiladi. Ayniqsa, yuqori sinflar uchun mos bo‘lgan interfaol metodlar, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar va loyiha asosidagi ta’lim usullari keng yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Tarbiya, tarbiya metodikasi, yuqori sinflar, umumta’lim maktabi, interfaol metodlar, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, loyiha asosidagi yondashuv, ma’naviy-axloqiy tarbiya.

Аннотация: В данном тезисе всесторонне анализируется методика преподавания предмета воспитания учащимся старших классов общеобразовательных школ. Рассматривается роль дисциплины "Воспитание" в современной системе образования, ее актуальность, а также ее роль в педагогическом процессе. Особенно широко освещены интерактивные методы, подходящие для старших классов, личностно-ориентированные подходы и методы обучения на основе проектов.

Ключевые слова: Воспитание, методика воспитания, старшие классы, общеобразовательная школа, интерактивные методы, личностно-ориентированное образование, проектный подход, духовно-нравственное воспитание.

Abstract: This thesis comprehensively analyzes the methodology of teaching the subject of upbringing to high school students. The role of the science of upbringing in the modern education system, its relevance, as well as its place in the pedagogical process are considered. Interactive methods suitable for upper grades, personality-oriented approaches, and project-based learning methods are widely covered

Keywords: Upbringing, upbringing methodology, high school, general education school, interactive methods, personality-oriented education, project-based approach, spiritual and moral education.

Zamonaviy ta’lim tizimida nafaqat bilim berish, balki tarbiyaviy jarayonni samarali yo‘lga qo‘yish ham pedagogik faoliyatning ajralmas qismiga aylangan. Tarbiya insonning ichki dunyosini boyituvchi, uni barkamol shaxs sifatida shakllantiruvchi murakkab va ko‘p qirrali jarayondir. O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosati asosida tarbiya masalasiga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Prezident farmonlari va qarorlarida, davlat dasturlarida yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish, ularni ijtimoiy hayotga tayyorlash ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Umumta’lim maktablarining yuqori sinf o‘quvchilari — bu tez orada jamiyatga faol kirib keladigan, kasb tanlash arafasida turgan, o‘z qarash va pozitsiyasini shakllantirayotgan yoshlar qatlamidir. Aynan shu bosqichda o‘quvchilarga beriladigan tarbiyaviy ta’sir ularning kelajak hayot yo‘nalishini belgilashi mumkin. Shu bois yuqori sinflarda tarbiya fanini o‘qitish metodikasini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish dolzarb masalalardan biridir. Bu fan orqali o‘quvchilarga milliy qadriyatlar, axloqiy me’yorlar, ijtimoiy mas’uliyat, vatanparvarlik kabi tushunchalar chuqur singdirilishi lozim. Tarbiya fanining asosiy maqsadi — o‘quvchilarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ularning shaxsiy fazilatlarini shakllantirish, jamiyatda faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lgan shaxslarni voyaga yetkazishdan iborat.

Vazifalari: Axloqiy, estetik, jismoniy, mehnat va ekologik tarbiya tamoyillarini singdirish; O‘quvchilarda ongli intizom va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish; Milliy g‘urur, vatanparvarlik, ijtimoiy faollikni kuchaytirish.

Tarbiya fanini yuqori sinflarda o‘qitishning metodik xususiyatlari

Yuqori sinf o‘quvchilari o‘zining shaxsiy pozitsiyasi, dunyoqarashi, qiziqishlari bilan ajralib turadi. Shuning uchun tarbiya fanini o‘qitishda quyidagi metodik yondashuvlar muhim hisoblanadi:

1. Interfaol metodlar Munozara, debat, rolli o‘yinlar orqali o‘quvchilarning fikrlash doirasini kengaytirish; Hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish orqali axloqiy qarorlar qabul qilishni o‘rgatish.

2. Loyiha asosidagi yondashuv O‘quvchilarni mustaqil tadqiqotlar, ijtimoiy loyihalarga jalb etish orqali ularning ijtimoiy mas’uliyatini kuchaytirish; Tarbiya sohasida amaliy topshiriqlar berish (masalan, “Mahallamizdagi ekologik muammolar va yechimlar” loyihasi).

3. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim Har bir o‘quvchining individual qiziqish va ehtiyojlarini hisobga olish; Tarbiya jarayonida ijobiy motivatsiyani shakllantirish.

Tarbiya jarayonida o‘qituvchining roli:

O‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi, yo‘lko‘rsatuvchi, namuna bo‘lishi kerak. Yuqori sinf o‘quvchilari uchun o‘qituvchi bilan erkin, ishonchli muloqot muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, o‘qituvchi quyidagi sifatlarga ega bo‘lishi kerak: Yuksak ma’naviyat va axloqiy mezonlarga rioya qilishi; Ijtimoiy faolligi; Zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmasi.

Xulosa qilib aytganda, yuqori sinflarda tarbiya fanini o‘qitish — bu shunchaki dars o‘tish emas, balki o‘quvchini hayotga tayyorlash, uni barkamol, ijtimoiy faol, vatanparvar shaxs sifatida shakllantirishdir. Tarbiya darslari orqali o‘quvchilarning hayotiy qarashlari mustahkamlanadi, ular jamiyat oldidagi mas’uliyatini anglay boshlaydi. Tarbiya fanini samarali o‘qitish uchun pedagog zamonaviy metodik yondashuvlarni chuqur egallagan bo‘lishi, har bir o‘quvchining ichki dunyosiga kirib bora olishi zarur. Darslar faqat nazariy ma’lumotlar bilan cheklanmasligi, balki interfaol metodlar, amaliy faoliyatlar, loyiha ishlari orqali boyitilishi muhim. Shuningdek, oilaviy, mahalla va maktab hamkorligiga asoslangan tizimli yondashuv tarbiya jarayonini yanada samarali qiladi. Kelajakda millat taqdirini hal qiluvchi

shaxslar aynan bugungi maktab o‘quvchilaridir. Ularni barkamol qilib voyaga yetkazish uchun tarbiya fanining o‘rni beqiyosdir. Shu sababli, tarbiya fanini yuqori sinflarda metodik jihatdan mukammal tashkil etish — nafaqat ta’lim, balki butun jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega vazifadir.

BOOKTRELLER TEXNOLOGIYASI ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINFLARGA TARBIYA DARSINI O‘QITISH METODIKASI

Nurmamatova M.Z.,GDPI magistranti

Annotatsiya: Bugungi kunda ta’lim sohasida yuz berayotgan yangilanishlar, texnologiyalarning jadal rivojlanishi va bolalarning qiziqishlari o‘zgarib borayotganligi ta’lim jarayoniga yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichi bola shaxsining shakllanishida eng muhim davr hisoblanadi. Ushbu tezisda Booktreller texnologiyasi asosida boshlang‘ich sinflarga tarbiya darsini o‘qitish metodikalari haqida batafsil ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: Booktretller texnologiyasi, boshlang‘ich ta’lim, axloqiy tarbiya, pedagogik metodika, innovatsion texnologiya, estetik qadriyatlar, interaktiv ta’lim, axloqiy fikrlash.

Annotation: Today, the innovations taking place in the field of education, the rapid development of technologies and the changing interests of children require new approaches to the educational process. In particular, the primary education stage is the most important period in the formation of a child's personality. This thesis provides detailed information on the methods of teaching a lesson in elementary grades based on Booktreller technology.

Key words: Booktreller technology, primary education, moral education, pedagogical methodology, innovative technology, aesthetic values, interactive education, moral thinking.

So‘nggi yillarda ta’lim jarayonida keng qo‘llanilayotgan innovatsion texnologiyalardan biri bu — Booktretller texnologiyasidir. Ushbu texnologiya asosan bolalarga kitob mazmunini qisqa videoroliklar orqali yetkazib berish, ularni tahlil qilish va his qilish orqali o‘rganishni maqsad qiladi. Bunda o‘quvchi nafaqat tomoshabin, balki faol ishtirokchi sifatida rollar ijro etadi, o‘z fikrini bildiradi, voqealar rivojiga munosabat bildiradi. Booktretller texnologiyasining tarbiya darslarida qo‘llanilishi bolalarning kitobga, ta’limga va tarbiyaga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularni ijtimoiy faollikka undaydi va bolalarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Ushbu tadqiqot aynan Booktretller texnologiyasi asosida tarbiya darslarini tashkil etish metodikasini ishlab chiqish, uni amaliyotda sinovdan o‘tkazish va samaradorligini tahlil qilishga qaratilgan.

Ushbu tadqiqotda Booktretller texnologiyasining boshlang‘ich sinflarda tarbiya darslariga ta’sirini aniqlash maqsadida tahliliy yondashuv asos qilib olindi. Tadqiqot davomida dars jarayonlari, o‘quvchilarning ishtiroki, ulardagi tarbiyaviy tushunchalarning shakllanishi va o‘zgarishlar muntazam kuzatuv orqali o‘rganildi. Tahlil uchun eksperimental va nazorat guruhlari shakllantirildi. Eksperimental guruhda Booktretller texnologiyasi asosida tarbiya darslari tashkil etildi, nazorat guruhida esa an’anaviy usullar qo‘llanildi. Har ikkala guruhda ham o‘quvchilarning darsdagi faolligi, axloqiy tushunchalarni o‘zlashtirish darajasi, estetik didi va nutq madaniyati tahlil qilindi. Tadqiqot davomida boshlang‘ich sinflarda tarbiya darslariga Booktretller texnologiyasini joriy etishning samaradorligi chuqur tahlil qilindi. Ushbu

texnologiyaning o‘quvchilarga ta’sirini baholash uchun eksperimental tajriba o‘tkazildi. Tadqiqot jarayonida eksperimental va nazorat guruhlari shakllantirilib, ular ustida pedagogik kuzatuvlar, savolnomalar, suhbatlar hamda dars jarayonini videoanaliz qilish metodlari asosida tahliliy faoliyat olib borildi. Maqsad — Booktretller yordamida tashkil etilgan darslarning o‘quvchilarning tarbiyaviy qarashlariga, darsga bo‘lgan munosabatiga, ijtimoiy va axloqiy kompetensiyalariga qanday ta’sir ko‘rsatishini aniqlashdan iborat bo‘ldi. Tajribaviy ishlar davomida eksperimental guruh o‘quvchilari bilan Booktretller texnologiyasi asosida tashkil etilgan darslarda video-kitoblar ko‘rildi, ular asosida rollar taqsimlanib, kichik sahnalar sahnalashtirildi. Shuningdek, muhokama va fikr almashish asosida dars yakunlandi. Nazorat guruhida esa darslar an’anaviy uslubda, o‘qituvchining hikoya va tushuntirishlari orqali olib borildi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, eksperimental guruhdagi o‘quvchilarda darsga bo‘lgan qiziqish yuqori bo‘ldi. Ular tarbiyaviy mavzularni nafaqat passiv ravishda tinglashdi, balki faol ishtirok etish orqali o‘z fikrini erkin bayon qilish, muayyan ijtimoiy vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish kabi ko‘nikmalarga ega bo‘lishdi. Ayniqsa, darsda rolli o‘yinlar va sahnalashtirish metodlarining qo‘llanilishi o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, ifoda qilish, nutq madaniyatini rivojlantirishda muhim omil bo‘ldi. Eksperimental guruhda darsdan oldin va keyin o‘tkazilgan test va savolnomalar natijasiga ko‘ra, axloqiy qaror chiqarish darajasi 38% dan 78% gacha oshgani kuzatildi. Bu esa tarbiya darslarining samaradorligini oshirishda innovatsion texnologiyalarning, xususan, Booktretller metodining amaliy ahamiyatga ega ekanligini isbotlaydi. O‘quvchilarda kitobga bo‘lgan mehr, estetik did, badiiy tasavvur va madaniy saviya ham ijobiy o‘zgargan. Shuningdek, o‘quvchilarni guruh bo‘lib ishlashga o‘rgatish, o‘zaro hurmat va hamkorlik ruhida fikr almashish holatlari ham tahlil natijalarida o‘z aksini topdi.

Nazorat guruhidagi o‘quvchilarda esa bu kabi ko‘rsatkichlar ancha past bo‘ldi. Ular darsda passivroq bo‘lib, nutq faolligi va ijodiy yondashuv kamroq namoyon bo‘ldi. Bu esa Booktretller texnologiyasining nafaqat ta’limiy, balki tarbiyaviy jarayonda ham ijobiy rol o‘ynashini tasdiqlaydi. Shu asosda aytish mumkinki, Booktretller texnologiyasining boshlang‘ich sinflar tarbiya darslarida qo‘llanilishi o‘quvchilarning shaxsiy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishiga kompleks ta’sir ko‘rsatadi.

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Booktretller texnologiyasi boshlang‘ich sinflarda tarbiya darslarini interaktiv, qiziqarli va samarali tashkil etishda muhim vosita bo‘la oladi. Ushbu texnologiya orqali o‘quvchilarning nafaqat darsga bo‘lgan qiziqishi oshadi, balki ularning axloqiy qarashlari, estetik didi, nutq madaniyati, ijtimoiy faolligi va guruhda ishlash ko‘nikmalari ham rivojlanadi. An’anaviy usullarga qaraganda, Booktretller orqali tashkil etilgan darslar bolalarni dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi, ular darsni his etadi, fikr bildiradi, voqealarga baho beradi va badiiy asarni chuqur anglaydi. Ushbu metodikaning o‘ziga xos jihati shundaki, u bolalarni kitob o‘qishga rag‘batlantiradi, hayotiy holatlarni tahlil qilish va xulosa chiqarishga o‘rgatadi. Ayniqsa, axloqiy va tarbiyaviy mazmunga ega asarlarni Booktretller texnologiyasi yordamida tahlil qilish orqali o‘quvchilarning hayotiy qarashlari, axloqiy pozitsiyasi mustahkamlanadi. Shuning

uchun ham mazkur texnologiyani boshlang‘ich ta’limda, ayniqsa tarbiya darslarida keng joriy etish, pedagoglarning malakasini oshirish jarayonlariga ham uni kiritish tavsiya etiladi. Bu yondashuv zamonaviy ta’lim talablariga mos, o‘quvchi shaxsining har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiluvchi kuchli pedagogik vosita sifatida e’tirof etilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xolboeva, M. (2021). Media vositalari orqali ta’lim samaradorligini oshirish. Ta’lim va tarbiya jurnali, 4(2), 44–47.
2. Hasanboyeva, N. (2020). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda innovatsion yondashuvlar. Ilmiy axborotlar, 3(5), 90–94.
3. Ziyonet.uz – O‘zbekiston ta’lim portali: www.ziyonet.uz
4. Mayer, R.E. (2009). Multimedia Learning (2nd ed.). New York: Cambridge University Press.
5. Robin, B. R. (2008). Digital Storytelling: A Powerful Technology Tool for the 21st Century Classroom. Theory Into Practice, 47(3), 220–228.

EKOLOGIYA VA IQTISODIY BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA HUQUQIY TARBIYANING O‘RNI.

Ochilova G.F., Ochilova Y., Abduahatova M.,
NDU talabasi e.mail:ochilovagavharbonu91@gmail.com
Tel:+998934340116

Annotasiya: Ushbu maqolada ekologiya va iqtisodni barqaror tenglikda rivojlantirishda buyuk taraqqiyotga erishish uchun huquqiy tarbiyaning o‘rni tahlil etiladi. Maqolada huquqiy tarbiyaning atrof - muhitni muhofaza qilish va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashdagi roli shuningdek xalqaro tajribalar va milliy qonunchilik asosida amalga oshirilishi mumkin bo‘lgan mexanizmlar yoritilib Konstitutsiyaning ekologiya va iqtisodga oid moddalaridan namunalar ham keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Ekologiya, iqtisod, huquqiy tarbiya, "yashil makon" Konstitutsiya, barqaror rivojlanish.

Аннотация: В статье анализируется роль юридического образования в достижении значительного прогресса в развитии экологии и экономики на устойчивой и справедливой основе. В статье освещается роль правового образования в охране окружающей среды и обеспечении экономической стабильности, а также механизмы, которые могут быть реализованы на основе международного опыта и национального законодательства, приводятся примеры из статей Конституции, связанных с экологией и экономикой.

Ключевые слова: Экология, экономика, правовое образование, «зеленая зона», Конституция, устойчивое развитие.

Abstract: This article analyzes the role of legal education in achieving great progress in the sustainable development of ecology and economy. The article highlights the role of legal education in environmental protection and ensuring economic stability, as well as mechanisms that can be implemented based on international experience and national legislation, and also provides examples of articles of the Constitution related to ecology and economy.

Keywords: Ecology, economy, legal education, "green space" Constitution, sustainable development.

Ekologiya va iqtisodni tenglikda barqarorlashtirish bugungi kunda global miqyosda muhim masalalardan biridir. Ushbu jarayonda huquqiy tarbiya ham muhim rol o‘ynaydi. Chunki barcha ekologik muammolar va iqtisodiy inqirozlarning

aksariyati insonlarning huquqi ong va madaniyati darajasiga bog‘liq. Zero, Farididdin Attor ham: " Ilm agar oz bo‘lsa, ham hech etma xor, O‘z ilmning ham buyuk qimmati bor" - deya bejiz aytmagan.

Mamlakatdagi ekologik barqarorlik atrof - muhitni muhofaza qilish, asrab - avaylash va tabiiy resurslardan foydalanish oqilona foydalanishni talab qilsa, iqtisodiy barqarorlik esa iqtisodiy o‘sish bilan birga ijtimoiy farovonlikni oshirishni ham nazarda tutadi. Huquqiy tarbiya fuqarolarning ekologik va iqtisodiy sohalardagi huquq va majburiyatlarini to‘g‘ri anglashlariga yordam beradi, ayniqsa yoshlarga bilim berish va ularning ongida ekologik tafakkur va ma’suliyat hissining shakllantirishda muhum o‘rin tutadi. Shu boisdan ekologiya va iqtisodni barqaror rivojlanishda huquqiy tarbiyaning o‘rni va ahamiyatini o‘rganishda dolzarb muammolardan biridir.

Hozirgi globallashgan dunyoda ekologiyaning o‘zgarishi natijasida iqtisodiyot sur’atlarining ham pasayib ketishiga sabab bo‘lmoqda. Bu esa O‘zbekistonning iqtisodiyotini eng ko‘p ekologik ijtimoiy-iqtisodiy natijalarga erishishni kafolatlaydigan yo‘nalishlarda amalga oshirish zaruratga aylanmoqda. Ana shu mezonlardan kelib chiqqan holda bir qator ekologik muammolar, chunonki, Orolning qurib borayotgani va Orolbo‘yining sahroga aylanayotgani, Navoiy, Xorazm, Farg‘ona viloyatlarida ekologik vaziyatning murakkabligi shuningdek, aholining toza ichimlik suvi bilan yetarli ta’minlanmaganligi chiqindilarning to‘planib qolishi, qayta tiklanadigan energiya manbalarining imkoniyatlaridan deyarli foydalanilmayotgani va bular barchasining iqtisodiyga ta’sirini hal etib, fuqarolarda huquqiy bilim va huquqiy ongni kuchaytirish zarur. Chunki ularda huquqiy ongni o‘yg‘otmay turib, ya’ni o‘z burch va mas’uliyatlarini his ettirmasdan turib hech bir muammoga yechim topa olmaymiz. Buning uchun ularda tarbiya jarayonini yoshlikdan boshlash zarur.

Buning uchun quyidagi ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

- Aholi salomatligi va genofondiga ziyon yetkazadigan mavjud ekologik muammolarni bartaraf etish. [1] - Ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish, shahar va tumanlarda ekologik ahvolni yaxshilash, " Yashil makon" umummilliy loyihasini amalga oshirish. -O‘rmon maydonlarini kengaytirish.

O‘zbekiston respublikasi prezidenti " 2019 - 2030 - yillar davrida mamlakat "yashil" iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi qarorini qabul qildi, mamlakatimiz tashabbusi bilan BMT Bosh Assambleyasining Orolbo‘yi mintaqasini ekologik innovatsiya va texnologiyalar hududi deb e’lon qilish bo‘yicha maxsus rezolyutsiya qabul qilindi.

Bu qarorga binoan quyidagilar asosiy amal qiladigan vazifalar hisoblanadi.

- Texnologik modernizatsiyalash va moliyaviy mexanizmlarni rivojlantirish orqali iqtisodiyotni energiya samaradorligini oshirish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish.- Davlat inavatsiyalari va xarajatlarining ustuvor yo‘nalishlariga ilg‘or xalqaro standartlarga "Yashil makon" ni mezonlashtirish.- Orolbo‘yidagi ekologik inqirozning salbiy ta’sirini yumshatish choralarini ko‘rish.

"Yashil iqtisodiyot" sohasida ikki tomonlama va ko‘p tomonlama shartnomalar tuzish orqali xalqaro hamkorlikni rivojlantirish. Hozirgi kunda

davlatimiz rahbari tomonidan ekologik barqarorlikni ta’minlash va iqtisodni yanada rivojlantirish bo‘yicha quyidagi ishlari amalga oshirildi.

- Prezidentimizning 2023 - yil 8 - avgustdagi qarori asosida yurtimizda Jahon banki ko‘magida " Energetika islohotlari uchun innovatsion uglerod resurslarini qo‘llash" loyihasi amalga oshirilayapti.

- 2025 - yil " Atrof - muhitni asrash va “Yashil iqtisodiyot yili” munosabati bilan “yashil makon” umummilliy loyihasi ishlab chiqilgan. Ushbu loyiha doirasida mamlakatimizda har yili 200 million tup daraxt va buta ekilib, yashillik miqyosini 2030 - yilgacha 30 % ga yetgazish maqsadi belgilangan.

Bosh Qomusimizning 49-moddasida ham insonning huquq va manfaatlarini himoya qilish maqsadida shunday deyiladi: “Har kim qulay atrof-muhitga, uning holati to‘g‘risidagi ishonchli axborotga ega bo‘lish huquqiga ega. Davlat barqaror rivojlanish prinsipiga muvofiq, atrof-muhitni yaxshilash, tiklash va muhofaza qilish, ekologik muvozanatni saqlash bo‘yicha chora tadbirlar amalga oshiriladi”. [5]

Mening fikrimcha, O‘zbekistonimiz iqtisodiy barqaror rivojlanish uchun ekologiyani asrash maqsadida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun “Ekologiya” darslarini joriy etishi zarur. Shunday buyuk islohotga erishmoqchi ekanmiz, demak buni yoshlardan boshlashimiz zarur. Bu haqda yuksak aql egasi Gyote shunday deydi: “Agar xalqda buyuk islohotga ehtiyoj haqiqatan ham paydo bo‘lgan bo‘lsa, Xudo ham uning tomonida bo‘ladi va muvaffaqiyat unga yor bo‘ladi.”

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, ekologik muammolarni hal qilishga qaratilgan chora - tadbirlar davlat tomonidan qabul qilinayotgan qonunlar, farmonlar va qarorlar orqali amalga oshirilmoqda. Bu hujjatlar atrof - muhitni muhofaza qilish tabiiy resurslarni asrash va ekologik barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan tizimli yondashuvni shakllantirishga xizmat qilib, fuqarolarning huquq va burchlarini ham to‘g‘ri anglab olishga yordam beradi. Biz bularning barchasiga amal qilsak haqiqatdan ham davlatimiz uzoq yillar davomida rivojlanishdan to‘xtamaydi. [6]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 2022 - 2026 - yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi 79 - maqsad.
2. Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi 80 - maqsad.
3. Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi 81- maqsad.
4. Yangi O‘zbekistonning ijtimoiy-siyosiy gazetasi 2024 - yil 30- noyabr 244 - soni.
5. Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 49 - moddadan.

TALIM TIZIMINI ILG‘OR XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

Abdujabbarova M., Isomiddinova L.,
GDPItalabariabdujabbarovamavluda295@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada ta’lim tizimini ilg‘or xorijiy tajribalar asosida takomillashtirish masalalari ko‘rib chiqiladi. Jahonning yetakchi davlatlari tajribasi o‘rganilib, ularning ta’lim sohasidagi yutuqlari va muvaffaqiyatli amaliyotlari tahlil qilinadi. Maqolada ta’lim sifatini oshirish, o‘qituvchilarning malakasini rivojlantirish, o‘quv dasturlarini modernizatsiya qilish, ta’limga

axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish kabi yo‘nalishlarda xorijiy tajribalarni O‘zbekiston sharoitida qo‘llash imkoniyatlari muhokama qilinadi. Shuningdek, maqolada ta’lim tizimini takomillashtirishda duch kelishi mumkin bo‘lgan muammolar va ularni hal etish yo‘llari ham o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: Ta'lim, ta'lim tizimi, xorijiy tajriba, ilg‘or tajriba, takomillashtirish, modernizatsiya, ta'lim sifati, o‘qituvchilar, o‘quv dasturlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, globalizatsiya, ta'lim islohotlari.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы совершенствования системы образования на основе передового зарубежного опыта. Изучен опыт ведущих стран мира, проанализированы их достижения и успешные практики в сфере образования. В статье рассматриваются возможности применения зарубежного опыта в Узбекистане в таких областях, как повышение качества образования, повышение квалификации педагогических кадров, модернизация учебных программ, внедрение информационно-коммуникационных технологий в образование. В статье также рассматриваются проблемы, которые могут возникнуть при совершенствовании системы образования, и пути их решения.

Ключевые слова: Образование, система образования, зарубежный опыт, передовой опыт, совершенствование, модернизация, качество образования, преподаватели, учебные программы, информационно-коммуникационные технологии, глобализация, образовательные реформы.

Abstract: The article considers the issues of improving the education system based on

O‘zbekistonda ta’lim tizimini rivojlantirish bo‘yicha koplab islohotlar olib borilmoqda.O‘zbekiston ta’lim tizimi birdaniga rivojlanib qolmagan. Turli davrlarda turlicha yondashuvlar asosida yaratilgan.Qadimgi Xorazm,Baqtrya Sog‘d davlatlarida ta’lim tizimi Avesto asosida shakllantirilgan bo‘lsa, VIIasrdan boshlab Islom svilizatsiyasi, Qur’oni Karim hadislar asosida ta’lim tizimi yo‘lga qoyilgan. Bunda IX-XII asrlarda yanada yuksak darajaga chiqdi va koplab O‘rta Osiyolik balki butun islom olamida ko‘plab olim-u fuzalolar dunyoga tanildi. Temuriylar davrida ham ta’lim tizmi yanada isloh qilingan.Xonliklar davriga kelib esa aniq fanlarga rag‘batlar pasaydi.Maktablar va madrasalar qo‘pol qilib aytganda maktabdor va muddarislarning pul manbai edi xolos. Sho‘ro va Sovet hukumati davriga kelib ta’lim tizimi isloh qilingan bo‘lsada bunda ruslashtirish siyosati va milliy qadriyatlaar singdirilmadan Sovet mafkurasi yog‘rilgan ta’lim tizimi yo‘lga qoyildi.

Hozirgi mustaqillik yillatimizgacha ta’lim tizmimiz ana shunday yo‘llarni bosib o‘tdi. Mustaqillikning ilk yillarida talim tizimini milliy mafkura milliy an’analar va zamonaviy g‘oyalar innovatsiyalar asosida takomillashtirish va vatanga sitqidildan hizmat qiluvchi fiidoiy kadrlarni tayyorlash bosh g‘oya bo‘ldi va bu boyicha koplab islohatlar jumladan quyidagi farmonlar va qarorlar qabul qilindi:

- 2020-yil 6-noyabrda imzolangan PF-6108-sonli Prezident farmoni asosida, 2021-yil 1-martga qadar Milliy o‘quv dasturi ishlab chiqilishi belgilangan. Ushbu dastur ishlab chiqilishida malakali pedagoglar, ilmiy xodimlar, psixologlar va xorijiy ekspertlar, jumladan, Finlandiya mutaxassislari jalb qilinishi ko‘zda tutilgan. 2021/2022 o‘quv yilidan boshlab, tayanch umumta'lim muassasalari Milliy o‘quv dasturini tajriba-sinov tariqasida ta'lim jarayoniga joriy etishadi;

-08.10.2019-yildagi PF-5847-sonli O‘zbekiston oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida xalqaro tajribalardan kelib chiqib, oliy ta’limning ilg‘or standartlarini joriy etish, jumladan o‘quv dasturlarida nazariy bilim olishga yo‘naltirilgan ta’limdan amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan ta’lim tizimiga bosqichma-bosqich o‘tish va shu kabilar qabul qilingan.

XXI asr axborot texnologiyasi asri. Biz shu asrda yashamoqdamiz.Zamon bilan hamnafas bo‘lish va qator dunyoning rivojlangan davlatlari qatoriga qo‘shilish barcha sohalarga shu jumladan ta’lim tizimiga ham ilg‘or xorijiy tajribalarni yo‘lga qoyish yangi texnologiyalar kiritish bosh vazifalardan bo‘lib qolmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2019-yil 23-avgust kuni xalq ta’limi tizimini rivojlantirish pedagoglarning malakasi va jamiyatdagi nufuzini oshirish yosh avlodni ma’naviyatini yuksaltirish masalalariga bag‘ishlangan videoselektor yig‘ilishi bolib otdi. ‘‘Bilim berishda ilg‘or xorijiy tajribalardan foydalanish tarbiyada esa milliy an’ana va qadriyatlarimizga suyanish muhim’’deb Prezidentimiz alohida takidlab o‘tdi. Ta’lim tizimiga ilg‘or xorijiy tajribalarni kiritishda ularning albatta milliy mentalitetimizga moslashtirishimiz ham muhim hisoblanadi.

Bu tajribalarni kiritishda ta’lim bazasini(jihozlar,kitoblar o‘quv qo‘llanmalar elektron qurilmalar va.hk) o‘quv binolarni zamon talabiga mos ravishda qayta rekonstruktsya qilishni ham talab etadi.O‘qituvchi murabbiy(tarbiyachi)larni malakalarini oshirib borish va zamonaviy texnologiyalar bilan tanishtirib borish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa o‘rnida shuni aytish kerakki xorijiy tajribalarni kiritish va uni takomillashtirishda ta’lim tizimida sifatli darslarni tashkil etish talabga javob beruvchi kadrlarni tayyorlashda o‘z samarasini beradi. Va shuni takidlash joizki rivojlangan davlatlar bilan hamkorlikni ham yaxshi yo‘lga qo‘yish kadrlar almashish ham katta ahamiyatga ega.

4-SHO‘BA. UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA SAMARADORLIKNI OSHIRISHNING PSIXOLOGIK IMKONIYATLARI

OILAGA PSIXOLOGIK XIZMAT KO‘RSATISHNING ZARUR TAMOYILLARI

Akramova Feruza Akmalovna
Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti,
Umumiy psixologiya kafedrasi, psixologiya fanlari doktori, professor
tel: +99891 136-05-27

Annotasiya: ushbu maqolada oilaga psixologik xizmat ko‘rsatishning zarur tamoyillari bayon qilinib, oilaga ko’rsatiladigan psixologik xizmat sohasida ish olib borayotgan jahon olimlari, turli ilmiy maktablar namoyandalari psixologning bu boradagi vazifalari xususida fikrlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: psixologik xizmat tamoyillar, ilmiy maktablar, muloqotning turli shakllari, munosabat, tabiiylik, ochiqlik, uyg’unlik, tuyg’ular, oila, oila instituti.

Abstract: this article describes the necessary principles of providing psychological services to the family and presents the opinions of world scientists working in the field of psychological services to the family, representatives of various scientific schools about the tasks of the psychologist in this regard.

Key words: principles of psychological care, academic schools, different forms of communication, attitude, naturalness, openness, harmony, feelings, family, the institution of the family.

Ma’lumki, nikohga va yaqin qarindoshlikka asoslangan axloqiy mas’uliyat, o’zaro hurmat, tushunish va mehr-muhabbat umumiyligi bilan bog’langan kichik ijtimoiy guruhni oila deyiladi. Oila boshqa turdagi kichik guruhlardan o’zining bir qator jihatlari bilan ajralib turadi: oila ko’p muddatga, ya’ni bir necha o’n yillar va ko’p yillarga mavjud bo’ladi; oilada shaxslararo munosabatlarning bir necha turlari amalga oshadi, ya’ni milliy mafkuramizga oid ilk tushunchalar avvalo oila muhitida singadi va bu jarayon bobolar o’giti, ota ibrati, ona mehri orqali amalga oshadi; oiladagi barcha munosabatlar zaminida shaxs yoki yaxshi shakllanishi va komil inson darajasiga yetishi yoki tarbiyasi og’ir, xulqi buzuq odam bo’lib tarbiyalanishi mumkin. Hayotimizning yarmidan ko’pini qamrab oladigan, chinakam, to’laqonli insoniy baxtni in’om etadigan yoki, aksincha, har tomonlama ta’minlanganligimizga qaramasdan, bizning baxtimizni yarimta qiladigan ham oilaviy hayotdir.

Oila – nafaqat bir yurtning, balki umuminsoniyatning katta siyosati. Aytish kerakki – davlat siyosati. Nega deganda, bashariyatning tirikligi, uzluksizligi – oiladan!

Bordi-yu oila tuzuk bo’lmasa, tarbiyaga ham e’tibor berilmasa, qancha buyuk bo’lsa ham, bunday millat dunyoda uzoq yashay olmaydi. Buni donishmandlar ko’p ta’kidlashgan: “Millatlar sharafini yuqori martabaga ko’taradigan narsa millionlar ila sanaladigan askarlar-u, dunyoda eng buyuk va zo’r bo’lgan kemalar emas, balki eng oz e’tibor beradiganimiz yo bo’lmasa, hech bir zamon e’tibor bermasdan qoladiganimiz – oiladir. Oila nizomsiz bo’lsa, uning yomon oqibati butun millatga ta’sir etadi va shu sababdan fazilat yeriga razolat, taraqqiyot o’rnini tubanlik negiz

quradi... Agar bir millatga bunday hol ro’baro’ kelsa, u millat kitobining so’nggi varag’i osiladi...”

Haqiqatdan har bir inson dastavval, oilada o’rin topolmasa– jamiyatda o’rin topishi qiyin, oilada qadr topolmasa – jamiyatda qadrlanishi dargumon; oilada mehribonlik ko’rmasa, oilada mehrsiz ulg’aysa jamiyatda ham begonalarday yashaydi.

Jahonda inson hayotida muhim o‘rin tutuvchi oila-nikoh, oilaviy qadriyatlar, oiladagi ijtimoiy-psixologik muhit bilan nizolarning kelib chiqishi masalalari ilmiy jamoatchilik diqqat markazidagi eng dolzarb mavzulardandir. Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) Bosh Assambleyasining 47/237 Rezolyutsiyasi bilan 1993 yilda har yili 15 mayni «Xalqaro oila kuni» sifatida nishonlash e’lon qilinganligi[56] oilaning dunyo miqyosida beqiyos va boqiy ijtimoiy tuzilma ekanligi, oilaning barbod bo‘lishi xolatlarining qayd etilish darajasi ortib borayotgan sharoitda oila institutini mustahkamlash uchun oilaga psixologik xizmatni olib borish masalasini alohida amaliy, konstruktiv hamda yangicha yondashuv orqali yechimlarini topishni davr taqazo etmoqda.

Oilaga psixologik xizmatni olib borish ijtimoiy tuzilma bo’lgan oila instituti bilan bevosita bog’liq bo’lganligi bois, oilaviy psixologik xizmatga qo’yilgan tamoyillar, oilalar bilan ishlashning o’ziga xos jihatlarini mazkur xizmatning samaradorligini ta’minlashi shubhasiz. Oilaga psixologik xizmatni olib borishdan ko’zlangan asosiy maqsad esa psixolog va oila a’zolarining birgalikda oiladagi rollarini maqsadga muvofiq tarkib toptirish, shaxsning o’z xatti-harakatlarini anglashiga erishish va barkamol shaxsni tarbiyalashni ta’minlash hisoblanadi.

Hozirgi davrda oilaviy psixologik xizmat oila masalalari bilan shug’ullanuvchi mutaxassis amaliyotchi psixologninggina emas, balki oilaga ijtimoiy-ma’naviy-psixologik yordam ko’rsatadigan bir qator tashkilotlar mutaxassislarining ham vazifalari sirasiga kiradi. Lekin Tashkilotlarning barchasining ish hajmida oilalar bilan ishlash masalasi kiritilgan bo’lsa-da, lekin amaliyotchi psixolog shtat birligi ajratilmagandir. Bu o’z navbatida joylarda oilalar bilan ishlaydigan mutaxassislarning ish uslubida tashkiliy va amaliy jihatlarni o’rganishni, oilalar bilan ishlashda, ularga psixologik xizmat ko’rsatishning o’z tartibi, tamoyillarini bilishni taqazo etadi.

Psixologik xizmat amaliyotida turli muammoli oilalarga maslahat berish jarayoni ahamiyat qaratish lozim bo’lgan muhim bosqich sifatida ko’riladi.

Oilaga ko’rsatiladigan psixologik xizmat sohasida ish olib borayotgan jahon olimlari, turli ilmiy maktablar namoyandalari psixologning bu boradagi vazifalari xususida o’z fikrlarini bayon etganlar.

Masalan, V.N.Drujinina fikricha, oilaviy psixologik xizmatning maqsadi oila a’zolari muloqotning turli shakllarini erkin tanlay olishi, munosabatlardagi tabiiylik va ochiqlik, uyg’unlikni ta’minlanishi zarur ekanligini, bunda psixologning asosiy vazifasi oila a’zolari his qilayotgan tuyg’ularni ochiq-oydin bayon etishlarini qo’llab-quvvatlash bo’lishini tavsiya etadi.

[56] http://rspc-samara.narod.ru/schoolpsyh.html

Szen I.V., Paxomov Yu.V.larga ko’ra, psixologik amaliyot mazmun mohiyatiga ko’ra oila bilan ish olib borishni «mijoz bilan psixologik xizmat» olib borish tarzida qabul qilingan bo’lib, uning munosabat pozitsiyasi uch xil ko’rinishda bo’lishi mumkin: tenglik pozitsiyasi, «yuqoridan» munosabatda bo’lish, «quyidan» munosabatda bo’lish pozitsiyalarini, turli nazariy yo’nalishlarda psixolog egallashi lozim bo’lgan pozitsiyalarga har xil nuqtai nazardan ta’rif beriladi Biroq, amaliyotdan ko’rinadiki, psixolog va mijoz orasidagi tenglik pozitsiyasi eng ma’qul hisoblanadi, ammo shunda ham yo’naltiruvchi va asosiy rolь psixologda qoladi.

Tenglik tamoyili asosidagi pozitsiyada mijoz o’zini teng huquqli sherik sifatida his etadi va shuning uchun psixolog bilan birgalikda muammoni hal etishda tushunib, anglab, faol, samarali ish olib boradi. Tenglik tamoyilida mijoz psixologning samimiy munosabatda bo’layotgani, unga tanqidiy ko’z bilan qaramayotgani, xatti-harakatini baholamayotgani, muhokama qilmayotgani his etsa, mijozda o’zi haqidagi biror ma’lumotni yashirish yoki o’zgartirishga asos qolmaydi.

Psixolog pozitsiyasini mijoz bilan uchrashuv vaqtida qotib qolgan, o’zgarmaydigan jihat sifatida qabul qilish yaramaydi. Professional psixologni yaxshi aktyorga o’xshatish mumkin, u zarur paytda «yuqoridan» munosabatda bo’lib, chuqur bilim egasi va kuchli mutaxassis sifatida mijozda yorqin taassurot qoldirishni ham; mijozning past o’ziga-o’zi bahosini ko’tarish maqsadida uning qobiliyati va ijobiy xususiyatlarini ta’kidlash, ko’kka ko’tarish, maqtashni ham eplashi zarur.

Amerikalik psixolog, psixoanalitik Erik Lennard Bern tomonidan uch xil ego-holat: «Katta odam», «Ota-ona» va «Bola»ni tahlil etib, odamlar bilan muloqotga kirishishda shu uch ego-holatning birini o’z xulqida namoyon etishini asoslanganligi ma’lum. Erik Bern fikricha, har bir holat shaxs tizimini ifodalaydi. «Katta odam» ego holatida vaziyatni to’g’ri baholash orqali qarorni ham shu tarzda oqilona qabul qilsa, «Ota-ona» ego holati har bir odamning o’z ota-onasi proektsiyasi sifatida namoyon bo’ladi. Bu holatda asosan ota-onaning ikkita vazifasi: «nazorat qiluvchi» – bu modelda birinchi o’ringa taqiqlar ustun bo’lishi; «g’amho’rlik qiluvchi» – bu modelda qo’llab-quvvatlash, maslahat berish ustuvorligi namoyon bo’ladi. «Ota-ona» ego holatida «nazorat qiluvchi» modeli uchun xulq-atvorning o’zlashtirilgan ko’rinishlari: qadriyatlar tizimi, ijtimoiy normalar, ko’pincha «majbur», «qilish kerak», «shunday bo’lishi kerak» degan iboralar qo’llanadi. «Katta odam» ego holatida xulq-atvorning o’zlashtirilgan ko’rinishlari sifatida: dalillar asosida ish ko’rishi, aql xolatining ustunlik qilishi, qarorning aqlga asoslanishi kuzatiladi.

Psixologik xizmat amaliyotida oilalarga maslahat berish uchun quyidagilar asosiy vazifalar hisoblanadi: 1. Oila a’zolarida o’z orzu-niyatlari, his-tuyg’ulari, qadriyatlari, xavotiri, kechinma va h.k.lari yuzasidan fikr-mulohazalarini ochiq bayon etish, ya’ni muloqotga kirishish malakalarini rivojlantirish; 2. Oilada muloqotning samarali usullarini tarkib toptirish; 3. Oiladagi o’rnashib qolgan tasavvur, stereotiplardan voz kechishga ko’maklashish; 4. Oila a’zolarining ularga xos oilaviy rollarini o’zlashtirishlariga yordam berish; 5. Oila a’zolarida hamkorlik, birdamlik tuyg’ularini rivojlantirish va h.k.

Oilaga psixologik xizmatni tashkil etishda oilaga nisbatan mas’uliyati mavjud imkoniyatlariga mos kelishi maqsadga muvofiq bo’lib, bu borada ushbu etika tamoyillariga amal qilish zarur bo’ladi: 1. Oilaga psixologik yordam ko’rsatishda

oila a’zosining huquqlarini himoya qilishi, uning qadr-qimmati, fikri, shaxsiyati va hayotiy qadriyatlarini hurmat qilishiga e’tibor qaratadi. 2.Psixologik xizmat jarayonida mutaxassis/psixolog odamlar orasidagi ijtimoiy va individual tafovutlarni hisobga olib faoliyat yuritadi. 3.Mijozning jinsi, millati, dini, professional faoliyatini kamsitmagan tarzda psixologik xizmatni olib boradi. 4. Oilaga psixologik xizmat ko’rsatishda oilaning muammosi turli og’ir hayotiy vaziyatlar bilan bog’liqligini tushunish muhim bo’lib, asosiy vazifa – oilaga mavjud qiyinchiliklarni yengib o’tishiga psixologik yordam berishdir. 5. Maxfiylik tamoyili – oila bilan bog’liq barcha elektron va qog’oz shaklidagi hujjatlar begonalar foydalanishidan himoyalangan bo’lishi va faqat ish yuritish maqsadlaridagina qo’llanilishi zarur bo’ladi, oila a’zolarining maxsus yozma ruxsatnomasini olmasdan shaxsiy ma’lumotlarni (ismlari va familiyalari, hayotiy holatlari va h.k.) oshkor etish taqiqlanadi.

Psixologik xizmat amaliyotida oilalarga maslahat berish uchun quyidagilar asosiy vazifalar hisoblanadi:

1. Oila a’zolarida o’z orzu-niyatlari, his-tuyg’ulari, qadriyatlari, xavotiri, kechinma va h.k.lari yuzasidan fikr-mulohazalarini ochiq bayon etish, ya’ni muloqotga kirishish malakalarini rivojlantirish;

2. Oilada muloqotning samarali usullarini tarkib toptirish;

3. Oiladagi o’rnashib qolgan tasavvur, stereotiplardan voz kechishga ko’maklashish;

4. Oila a’zolarining ularga xos oilaviy rollarini o’zlashtirishlariga yordam berish;

5. Oila a’zolarida hamkorlik, birdamlik tuyg’ularini rivojlantirish va h.k.

Oilaga ko’rsatiladigan psixologik xizmatning asosiy jihati unda psixologning maslahat jarayonida diqqat-e’tiborini shaxsning oiladagi ijtimoiy maqomiga, muammoni yechishga nisbatan ichki imkoniyatlarini safarbar qilishga yo’naltirishi muhim bo’lib, bu borada psixologning asosiy missiyasi mijozning yetakchi qadriyatlarini anglagan holda imkon darajasida unga yaqinlashishi zaruratini inobatga olishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Akramova F.A. O’zbekistonda oilaviy psixologik xizmatning ijtimoiy-psixologik muammolari: Monografiya. – T.: «Lesson-press» nashriyoti, 2021 y. – 178 b. [ISBN 978-9943-7024-5-5]

2. Akramova F.A. Oilada shaxslararo munosabatlarning oila mustahkamligiga ta’siri masalalari: Monografiya – T.: «Lesson-press» nashriyoti, 2021. – 124 b. [ISBN 978-9943-7024-0-0]

3. Акрамова Ф.А. Психологическая помощь семье: семейно-брачные трансформации и неформальные браки // Ilim ha'm ja'miyet. Нукус, 2020 № 1. С. 113-114.

4. Akramova F.A. Psychological service and models of psychological assistance family as a necessary factor of family strengthening // ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, India. Vol 11, Issue 4, April 2021, ImpactFactor: SJIF 2021=7,492 P.1574-1579.Андреева Т.А. Семейная психология. - М., 2004. - 242 с.

О ВАЖНОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ДЕТЕЙ ВО ВРЕМЯ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ

Эшиев А. К. д.ф.н., профессор кафедры Психологии ОшГУ, Ош, Кыргызстан
Жакыпова Н. С. преподаватель кафедры Психологии ОшГУ, Ош, Кыргызстан

Аннотация. В статье раскрывается значение психологической устойчивости детей в условиях чрезвычайных ситуаций. Проанализированы ключевые факторы, влияющие на развитие устойчивости, выделены эффективные методы поддержки. Представлены практические рекомендации для родителей, педагогов и психологов. Делается акцент на профилактическом подходе и роли формирования навыков саморегуляции у детей. Использованы принципы клинической психологии, психологии кризисных состояний и педагогики безопасности.

Ключевые слова: психологическая устойчивость, дети, чрезвычайные ситуации, стресс, адаптация, профилактика.

В современном мире количество чрезвычайных ситуаций — природных катастроф, техногенных аварий, социальных кризисов - возрастает. Особенно уязвимой группой в этих условиях становятся дети. Их нервная система еще не сформирована окончательно, а навыки саморегуляции и устойчивости к стрессу находятся в стадии становления.

Психологическая устойчивость- это способность сохранять эмоциональное равновесие, адаптироваться к изменяющимся условиям и минимизировать разрушительное влияние стресса.

Цель исследования: изучить особенности формирования психологической устойчивости у детей в условиях чрезвычайных ситуаций и разработать рекомендации для эффективной профилактики постстрессовых нарушений.

Методы исследования: анализ научной литературы по кризисной и детской психологии; анкетирования родителей и педагогов; интервью с детскими психологами и специалистами по ЧС; качественный анализ кейс-историй из практики помощи детям после катастроф.

Основная часть.Что влияет на психологическую устойчивость детей?

1. Семейная поддержка. Дети, ощущающие поддержку семьи, легче справляются с тревогой и страхами. Модель поведения родителей (спокойствие, забота) становится "ориентиром".

2. Предыдущий опыт переживания стрессов. Если ребенок имеет опыт безопасного выхода из сложных ситуаций (например, потеря игрушки, разлука с родителями на короткое время), у него формируются механизмы адаптации.

3. Индивидуальные особенности. Темперамент, уровень тревожности, способность к саморегуляции влияют на то, как ребенок воспринимает и переживает ЧС.

4. Информационная среда. Избыточная тревожная информация (особенно без фильтрации в СМИ) может усиливать страхи.

Ошибки взрослых в кризисных ситуациях: Игнорирование чувств ребенка ("Ты ещё маленький, тебе не понять"); Гиперопека (не даёт ребенку освоить навыки самостоятельности); Недостаток объяснений (страхи часто возникают из-за неизвестности).

Нестандартные решения: 1. Игротерапия переживаний. Через игру дети символически отыгрывают свои страхи. Важно создавать специальные "кризисные игры" — например, игра "спасатели", "мир после бури".2. Карты эмоциональных состояний. Простейшие карточки с изображениями эмоций помогают ребенку обозначать свои чувства и быстрее справляться с ними.3. Ритуалы безопасности. Небольшие предсказуемые действия (например, каждый вечер обсуждать "три хороших события дня") снижают уровень тревоги.4. Техники дыхания через образы. Вместо скучных инструкций ("дыши глубже") предлагайте детям представить, как "надувается воздушный шарик" или "растет цветок".

Примеры.Кейс 1. Наводнение. Девочка 8 лет после эвакуации постоянно плакала. Ей помогли: рисование своих страхов (вода, разрушенные дома); рассказы о супергероях, преодолевающих бедствия; участие в семейных обсуждениях плана безопасности ("что мы будем делать, если снова начнется дождь").

Кейс 2. Пожар в школе. Мальчик 10 лет замкнулся и отказался говорить. Применили игротерапию: построение "безопасной крепости" из конструктора LEGO, что позволило ему вновь почувствовать контроль над происходящим.

Результаты исследования.

85% родителей отметили, что применение простых техник дыхания и ритуалов помогло детям быстрее справиться с тревогой. 70% педагогов считают, что предварительная подготовка детей (обучение правилам поведения в ЧС через игры и квесты) значительно снижает уровень паники.Дети, участвовавшие в программах профилактики, реже демонстрировали посттравматические реакции.

Заключение. Формирование психологической устойчивости — это не экстренная мера, а систематическая работа, которая начинается задолго до возникновения чрезвычайной ситуации. Ключевыми факторами являются поддержка взрослых, развитие навыков саморегуляции, создание информационной безопасности. Своевременная психологическая помощь позволяет не только минимизировать последствия кризиса, но и выстроить у ребенка внутренние ресурсы для будущих жизненных испытаний.

Литературы:

1. Братусь, Б.С. "Аномалии личности". - М.: Изд-во МГУ, 1988. - 304 с. (стр. 112–126)

2. Кочюнас, Р. "Основы психологического консультирования". - М.: Академический проект, 2000. - 384 с. (стр. 189–204)

3. Леонтьев, Д.А. "Психология личностного смысла". - М.: Смысл, 1999. 316 с. (стр. 74–92)

ВЛИЯНИЕ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ НА ПСИХИКУ РЕБЁНКА

Эшиев А. К., – д.ф.н., проф кафедры Психологии ОшГУ, Ош, Кыргызстан
Садикова Р.С., –преподаватель кафедры Психологии ОшГУ, Ош, Кыргызстан
Исманова Н., –преподаватель кафедры педагогики, МНУ им.
Токтомаматова К.Ш., г.Жалал-Абад, Кыргызстан

Аннотация. В статье рассматривается влияние характера внутрисемейных отношений на психическое развитие и эмоциональное состояние ребёнка. Анализируются механизмы формирования личности в условиях как благоприятного, так и дисфункционального семейного климата. Освещены малоизвестные аспекты влияния латентных (неявных) конфликтов, эмоционального отчуждения и непоследовательного воспитания. Обоснована необходимость ранней профилактики эмоциональных нарушений и представлены конкретные практики для родителей и специалистов.

Ключевые слова: семья, психика ребёнка, эмоциональное развитие, внутрисемейные отношения, воспитание, привязанность, психологическое здоровье.

Семья — первое социальное пространство, где формируются психика, эмоциональная устойчивость и чувство безопасности ребёнка. От качества этих отношений зависит многое: уверенность в себе, уровень тревожности, способность к эмпатии, саморегуляции и устойчивость к стрессу.

Тем не менее, не все родители осознают, что даже их “молчащие конфликты” или перепады настроения могут оказывать долговременное влияние на развитие ребёнка.

Цель исследования - выявить ключевые закономерности влияния семейных отношений на психику ребёнка и предложить практические меры для профилактики и коррекции негативных последствий.

Методы исследования: контент-анализ научной и психолого-педагогической литературы; полуструктурированные интервью с психологами и педагогами; наблюдение и анализ кейсов (реальных историй из практики); опрос родителей и подростков; проективные методики (тест “Нарисуй семью”, “Дерево”).

Основная часть

Механизмы влияния семейных отношений. Непоследовательное поведение родителей. Частые смены стратегии воспитания (наказание/потворство) приводят к внутреннему хаосу: у ребёнка формируется модель "непредсказуемого мира", что может проявляться в гипербдительности; вспышках агрессии; зависимости от мнения окружающих.

Семейные конфликты. Даже если ребёнок "не слышит" ссор, он их "чувствует". Психика улавливает напряжение, которое может

трансформироваться в соматические проявления (энурез, головные боли); повышенную тревожность; аутоагрессию (у подростков — самоповреждение).

Нестандартные (но эффективные) подходы

1. Метод семейной метафоры. Родителям предлагается представить семью как “живой организм” — кто в нём "сердце", "мозг", "руки"? Этот метод помогает осознать собственные роли и "узкие места" в коммуникации.2. Игра “Эмоциональный чемодан”. Родители с детьми собирают "чемодан чувств": какие эмоции они чаще приносят друг другу домой? Это развивает эмоциональный интеллект и помогает выявить скрытые напряжения.3. Техника “Теплый круг”. Перед сном вся семья по очереди говорит: “Сегодня мне понравилось, что ты…”. Простая практика резко снижает тревожность у детей и укрепляет позитивную привязанность.4. Простые практики ("тёплые круги", семейные ритуалы) повышают субъективное ощущение безопасности у детей уже через 2–3 недели.

Реальные примеры (кейсы)

Кейс 1: “Тихий дом”. Мальчик 7 лет страдал от ночных страхов и задержки речи. Семья была внешне “благополучной”, но родители общались в доме только по делу, избегали эмоциональных проявлений. После включения в практику “разговоров перед сном” и телесного контакта (совместные игры, обнимания) симптомы ушли.

Кейс 2: “Крик и вина”. Девочка 10 лет начала плохо учиться, проявляла агрессию к младшей сестре. Оказалось, что отец часто кричал, а мать оправдывала его поведение словами “он устаёт, терпи”. Ребёнок стал отыгрывать бессилие через контроль над другими. Помогла семейная психотерапия и восстановление авторитетной, но поддерживающей модели воспитания.

Результаты исследования и заключение В 78% семей с хроническими конфликтами у детей отмечались признаки тревожного расстройства. В 65% случаев нарушений сна и поведения у детей — эмоциональное отчуждение в семье. 82% детей, находящихся в атмосфере принятия, демонстрируют высокий уровень эмпатии и самоконтроля.

Психика ребёнка — как губка: она впитывает не только слова, но и молчание, выражения лиц, интонации.

Внутрисемейная атмосфера — не фоновое условие, а активный фактор развития. Формирование психического здоровья ребёнка требует не только любви, но и осознанного подхода к взаимоотношениям, внимательности к чувствам и установлению эмоционально безопасного пространства. Даже в сложной ситуации, с помощью простых практик, родители могут создать островок психологической устойчивости, который станет опорой на всю жизнь.

Литературы:

1. Боулби, Дж. "Привязанность". — М.: Питер, 2003. — 512 с. (стр. 78–135)
2. Спок, Б. "Ребёнок и уход за ним". — М.: АСТ, 2000. — 448 с. (стр. 226–244)

3. Ермолаева, Е.П. "Психология семьи". — СПб.: Речь, 2010. — 296 с. (стр. 98–122)

O‘ZBEKISTON OLIMLARI TOMONIDAN NIKOH VA OILA MUNOSABATLARINING O‘RGANILGANLIK HOLATI

Sharapova S. D.,GulDU Psixologiya fanlari doktori, professor
Normamatova N.A.,GulDU tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekiston olimlari tomonidan nikoh va oila munosabatlari bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarning mazmun-mohiyati, ularning asosiy yo‘nalishlari va ijtimoiy ahamiyati tahlil qilinadi. Oila institutining jamiyatdagi o‘rni, zamonaviy o‘zbek oilalarining o‘ziga xos jihatlari, nikohning huquqiy, psixologik va madaniy jihatlari, shuningdek, yoshlar orasida oilaviy qadriyatlarning shakllanishi masalalari yoritilgan. Tadqiqotlarda ilgari surilgan xulosalar jamiyatda barqaror, sog‘lom va baxtli oilalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: nikoh, oila, oila va jamiyat, oila instituti, o‘zbek oilasi, psixologik yetuklik, nikohdan oldingi tayyorgarlik, yoshlarning psixologik rivojlanishi, oilaviy munosabatlar, o‘zaro munosabatlar, oila qurish psixologiyasi, ijtimoiy va madaniy omillar.

Abstract. This article analyzes the content, main directions and social significance of studies conducted by Uzbek scientists on marriage and family relations. The role of the family institution in society, the specific features of modern Uzbek families, the legal, psychological and cultural aspects of marriage, as well as the formation of family values among young people are covered. The conclusions put forward in the studies serve to form stable, healthy and happy families in society.

Key words: marriage, family, family and society, family institution, Uzbek family, psychological maturity, pre-marital preparation, psychological development of young people, family relations, mutual relations, psychology of family formation, social and cultural factors.

KIRISH

Respublikamizda bugungi kunda oilalarni mustahkamlash bo‘yicha bir qator ishlar amalga oshirilmoqda.so‘nggi yillarda oila institutini mustahkamlash, oilalarda sog‘lom muhitni yaratish, oila farovonligiga erishish, oila quradigan yoshlarni oila qadriyatlariga munosabatlarini adekvat shakllantirish orqali oila munosabatlarini barqarorlashtirishga bo‘lgan e’tibor davlat siyosati darajasiga ko‘tarilib, zarur me’yoriy asoslari yaratildi. «...Biz uchun muqaddas bo‘lgan oila asoslarini yanada mustahkamlash,... jamiyat va oilada sog‘lom va barqaror ijtimoiy-ma’naviy muhit hamda tinchlik, totuvlik va osoyishtalikni ta’minlash... oila institutini mustahkamlash bo‘yicha, eng avvalo, «Sog‘lom oila - sog‘lom jamiyat» g‘oyasini hayotga tatbiq etishga yo‘naltirilgan yagona davlat siyosatini olib borish» konseptual g‘oyasi negizida oila mustahkamligini ta’minlashga qaratilgan muhim vazifalar belgilanganligi, ularni amalga oshirishda mazkur mavzuga yo‘naltirilgan tadqiqotlarni amalga oshirishga etarli asos bo‘la oladi.

Nikoh va oila — insoniyat tarixida eng qadimiy va muhim ijtimoiy institutlardan biri bo‘lib, u jamiyatning asosi, madaniy merosni saqlovchi va kelajak avlodni tarbiyalovchi muhim muhit hisoblanadi. O‘zbek jamiyatida oila qadriyatlariga katta e’tibor qaratiladi va bu yo‘nalishda olib borilayotgan ilmiy

tadqiqotlar ham shunga xizmat qiladi. So‘nggi yillarda O‘zbekiston olimlari tomonidan oila va nikoh munosabatlarini ijtimoiy-psixologik, huquqiy va axloqiy jihatdan chuqur o‘rganish ishlari faollashgan. Ushbu ilmiy ishda mazkur yo‘nalishda olib borilgan tadqiqotlar, ularning asosiy yo‘nalishlari, ilmiy xulosalari va jamiyat hayotiga ta’siri haqida batafsil ma’lumot beriladi. Mamlakatimizda oilaviy munosabatlar, eng avvalo, ixtiyoriylik tamoyilini amalga oshiradi - nikohga kirganlarning erkin roziligi, nikohni ro‘yxatga olish to‘g‘risidagi erkin irodasi oilaviy kodeks va ko‘plab xalqaro huquqiy bitimlarga asosan nikohni qayd etishning asosiy shartlaridan biridir. Ularda ayollar va erkaklar uyushmasi o‘zaro sevgi va hurmat - moddiy hisob-kitoblardan bexabar bo‘lgan his-tuyg‘ularga asoslangan. Fuqarolik holatini ro‘yxatga olish bo‘yicha davlat organlarida ro‘yxatdan o‘tgan faqat nikoh haqiqiy hisoblanadi. Unda, turmush o‘rtoqlar nikoh munosabatlarining barcha jihatlari bilan bir qatorda barcha moddiy tomonlari teng huquq va majburiyatlarga ega. Nikohlarning aksariyat qismi sevgi-muhabbat asosida quriladi biroq, hozirgi o‘zaro sevgi tuyg‘usi ham yoshlar nikohga tayyor bo‘lishini anglatmaydi, ya’ni bir-biriga nisbatan yangi huquqlar va majburiyatlarni amalga oshirish uchun va oilaning paydo bo‘lishi bilan yuzaga keladigan farzandlar uchun oilaviy hayotga moslashish jarayonini ta’minlamaydi. Quyida yoshlarning nikoh oldi yetuklikka tayyorlashga oid ayrim ijtimoiy psixologiyada o‘rganilgan tadqiqotlar ko‘rib chiqiladi. O‘zbekistonda oila va oilaviy munosabatlarni mustahkamlashga ta’sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillarni o‘zbek olimlaridan G‘.B.Shoumarov, V.M.Karimova, B.M.Umarov, R.S.Samarov, Z.A.Rasulova, M.Utepbergenov, U.Qodirov, N.A.Sog‘inov, F.A.Akramova, R.Dushanov, G.Niyazmetova, N.X.Lutfullaeva, R.Abdullaeva, H.Abdusamatov, A.E.Kadirova, X.K.Karimov, N.X.Lutfullaeva va boshqalar tadqiq etganlar,

G‘.B.Shoumarov tomonidan olib borilgan tadqiqot ishlaridan birining tahlili nikoh oldi omiliga oid bo‘lib, muallif ushbu mezonlar orasidan oilaviy hayotga nisbatan salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi mezonlarni ajratib ko‘rsatishga harakat qilgan: voyaga yetmasdan nikoh qurish; erga nisbatan ayol kishining mas’uliyatlik darajasi yuqori bo‘lishi; er-xotinlik diadada ijtimoiy geterogenlik, ya’ni qachonki xotin shaharlik bo‘lsa-yu, er-qishloq tomondan;

- nikoh oldi tanishuv davrining qisqa ekanligi; ayol kishidan nikohdan oldingi homiladorlik yoki jinsiy munosabatda bo‘lganligi; shaxsga ahamiyatli kishilar (ota-ona, yangi qarindosh, do‘stlar) tomonidan nikohni qo‘llab-quvvatlamaslik, nikoh masalasida ota-onalarning salbiy ustanovkalari; ichki yoki tashqi sharoitlar asosida (ota-ona uyidan “qochish”, oiladagi og‘ir psixologik muhit, homiladorlik); bo‘lajak turmush o‘rtog‘ida ayrim kasalliklar mavjudligi (nevroz, psixastiniya, isteriya, impotensiya va boshqalar); bo‘lajak oila haqidagi tasavvurlarning noadekvatligi va oilaviy funksiyalarni bajarishga tayyorgarlikning yo‘qligi; bo‘lajak er-xotindagi jinsiy munosabatlar doirasida jinsiy xulq-atvorning nomutanosibligi; shaxslararo muloqotning shakllanishida umumiy madaniyatlilikning quyi (past) darajada ekanligi; qadriyatlar borasida hamda oilaviy qadriyatlarni baholashda bo‘lgan farqlanish; ota-ona oilasining ba’zi xususiyatlari; iqtisodiy kam ta’minlanganlik va uy-joy tanqisligi. Sanab o‘tilgan barcha nikoh oldi omillari, avvalambor, ota-ona oilasi bilan bog‘lanadi.

O‘zbekiston psixologiya fanida oila ijtimoiy psixologiyasi sohasida o‘ziga xos ilmiy maktab shakllangan. Bunda, avvalo, V.M.Karimovaning mustaqillik yillarida birinchilardan bo‘lib, yoshlarning oilaviy hayot, oilaviy munosabatlar haqidagi tasavvurlarini ijtimoiy tasavvurlarning alohida ko‘rinishi sifatida o‘rganishga qaratilgan fundamental tadqiqotlariga suyanish mumkin. Z.A.Rasulovaning «O‘zbeklarda oila-nikoh an’analarining ijtimoiy va etnik psixologiyasi” nomli ilmiy dissertatsiyasida o‘zbek oila-nikoh an’analari idrok etilishining mental xususiyatlari va nikoh shakllarining ijtimoiy, etnopsixologik tasnifi, o‘zbeklarda oila-nikoh an’analariga oid tushunchalar va ularning etnopsixolingvistik talqini va tavsifi, empirik tadqiqot natijalari asosida toshkentlik o‘zbeklarning mental xususiyatlari, an’anaviy va zamonaviy nikoh shakllarining ijtimoiy iqtisodiy, etnopsixologik xususiyatlari ifoda etilgan[2].

Sh.S.Abduqodirov o‘zining "Ijtimoiy psixologiya" asarida yoshlarning nikohga tayyorligini o‘rganishga katta e’tibor qaratgan. U yoshlarni nikohga tayyorlashda, ijtimoiy va psixologik omillarning ahamiyatini ta’kidlagan.

M.Utepbergenovning «Qoraqalpoq oilalarining ijtimoiy va etnopsixologik muammolari» nomli ilmiy tadqiqot ishida qoraqalpoq oilasi etnografiyasi, demografiya, ijtimoiy va etnopsixologiyasi, akademik litseylar, kasb-hunar kollejlari o‘quvchilari va universitet talabalarini kelajakdagi oilaviy hayotga tayyorlash, oilalarda va mehribonlik uyida tarbiyalangan o‘smir o‘quvchilarning turmushga tayyorligining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari, nikohga tayyorlik mezonlari, qoraqalpoq oilasida ajralishning ijtimoiy va etnopsixologik xususiyatlari, «Qizni o‘g‘irlash» milliy an’analarining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari, qoraqalpoq oilasidagi oilaviy nizolar o‘rganilgan.

M.M.To‘raqulovning “Yoshlar va psixologik tayyorlik” asarida, yoshlarning oila qurishdan oldingi psixologik tayyorlik darajasi o‘rganiladi. To‘raqulov o‘zi olib borgan eksperimentlar va tahlillar yordamida, yoshlarning oila qurishga nisbatan his-tuyg‘ulari va psixologik holatlarini aniqlashga harakat qilgan.

Xulosa

O‘zbekistonda nikoh va oila munosabatlari masalalari ilmiy jamoatchilik tomonidan keng ko‘lamda o‘rganilmoqda. So‘nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar oila institutining ijtimoiy, psixologik, huquqiy va axloqiy jihatlarini chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, bu yo‘nalishdagi ilmiy yondashuvlar jamiyatda barqaror va mustahkam oilalarni shakllantirishga xizmat qilmoqda. Ba'zi ilmiy tadqiqotlar bu mavzuni alohida tadqiq qilgan bo‘lsa-da,bu sohadagi ilmiy ishlarning yetarlicha rivojlanmaganligini ko‘rsatadi.

Tadqiqotlar natijasida oila va nikohga ta’sir qiluvchi muhim omillar aniqlanib, ajralish sabablari, yoshlar orasida oilaviy qadriyatlarning shakllanishi, oila barqarorligini mustahkamlash bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan. Shuningdek, migratsiya, modernizatsiya va globallashuv jarayonlarining oilaviy munosabatlarga ta’siri ham tahlil qilinmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. V.Karimova, Oila psixologiyasi. Toshkent-2007. 49-50 b.

2. Z.A.Rasulovaning «O‘zbeklarda oila-nikoh an’analarining ijtimoiy va etnik psixologiyasi” nomli ilmiy dis…..psixologiya.fan.nomz.- T., 2018 y.

3. Sh.S. Abduqodirov “Ijtimoiy psixologiya” asari O‘zFA “FAN”-2008 y.- 320 b.

GENDER ZO‘RAVONLIK VA UNGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR

Nurumbekova Y. A.,
GDPI dotsenti.**Nishanbayeva S. A.,**
GulDU doktarantiE-mail: yarkinay@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu tezisda gender zo‘ravonlik ko‘pincha ayollarga nisbatan sodir etilib, zo‘ravonlikning asosiy jihati ayollar jamiyatda erkaklar bilan teng huquqli emas degan fikrning mavjudligi, ayollarga nisbatan past nazar bilan qaralishi oqibatida vujudga kelishi ko‘rsatib o‘tilgan. Gender zo‘ravonlikning asosiy ko‘rinishlari, kelib chiqish sabablari va unga ta’sir etuvchi omillar va zo‘ravonlik muammosini bartaraf etish bo‘yicha xulosa va takliflar keltirilgan.

Kalit so‘zlar. gender zo‘ravonlik, jinsiy tenglik, ijtimoiy omillar, stress, hamkorlik, jamiyat, munosabat, himoya.

Annotation. This thesis pointed out that gender violence is often committed towards women, and that the main aspect of violence is the existence of the idea that women are not equal in society with men, resulting from a low view of women. The main manifestations of Gender violence, the causes of origin and the factors that affect it and conclusions and proposals to eliminate the problem of violence are presented.

Keywords. gender violence, gender equality, social factors, stress, cooperation, society, attitude, protection.

KIRISH

Gender zo‘ravonlik – bu shaxsga nisbatan sodir etiladigan jismoniy, ruhiy, jinsiy hamda iqtisodiy tazyiqlar yig‘indisidir. Bu kabi zo‘ravonliklar aksariyat hollarda ayollarga nisbatan sodir etiladi, ammo bolalar va erkaklar ham bu muammoga duch kelishlari mumkin. Gender zo‘ravonlik global miqiyosda keng tarqalgan ijtimoiy muammo bo‘lib, inson huquqlari buzilishi, sog‘liq, ta’lim, mehnat huquqlari va jamiyat taraqqiyotiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. BMT ma’lumotlariga ko‘ra, har uch ayoldan biri umrida kamida bir marta jismoniy yoki jinsiy zo‘ravonlikka uchragan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 27 iyundagi “O‘zbekiston Respublikasida oila institutini mustaxkamlash kontsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PK-3808-son qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2019 yil 7 iyundagi 472-son “Psixologiya sohasida kadrlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va jamiyatda huquqbuzarliklarning oldini olish chora-tadbirlari to‘g‘risida” qarori, 2019 yil 2 sentyabrida “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida” va “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasining qonunlari va O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 18 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasi mahalla va oilani qo‘llab quvvatlash vazirligi faoliyatini tashkil etish

to‘g‘risida” PK-4602-son qarori oilaviy zo‘ravonlikni oldini olishdagi asosiy qonun xujjatlari bo‘lib xizmat qiladi.[57]

Gender zo‘ravonlik-bu erkaklarni ayollardan ustun qo‘yuvchi patriarxal munosabat tuzilmalari va madaniy me’yorlar sabab saqlanib qolayotgan inson huquqlarining buzilishi va gender tengsizligining yuzaga kelishidir. Uning oqibatlari keng qamrovli bo‘lib, jismoniy, psixologik va ijtimoiy farovonlikka tezkor va uzoq muddatli ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Oiladagi zo‘ravonlik-bu gender zo‘ravonlikning, odatda, turmush o‘rtoqlar, juftliklar yoki oila a’zolari o‘rtasidagi yaqin munosabatlar doirasida sodir bo‘ladigan shakli. Bu holat jismoniy, hissiy va jinsiy zo‘ravonlik hamda ruhiy qiynoq va moliyaviy holatini suiiste’mol qilish kabi turli shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin. Oiladagi zo‘ravonlik, jinsidan qat’iy nazar, har qanday turdagi munosabatlarda sodir bo‘lishi mumkin, biroq global miqiyosda to‘plangan dalillar shuni ko‘rsatadiki, undan, asosan, ayollar aziyat chekadi.

Oiladagi zo‘ravonlik — yoshi, etnik kelib chiqishi, ta’lim darajasi yoki ijtimoiy-iqtisodiy holatidan qat’iy nazar, jamiyatning barcha qatlamlariga mansub kishilarga ta’sir qilishi mumkin bo‘lgan keng tarqalgan muammo hisoblanadi. Biroq, marginallashgan guruhlar yoki ozchilik guruhlariga mansub ayollarda kamsitish (diskriminatsiya)ning turli shakllari o‘zaro kesishishi natijasida oiladagi zo‘ravonlikni boshdan kechirish xavfi yuqori bo‘lishi mumkin.

Misol uchun, etnik ozchilik guruhlari vakillari yoki nogironligi bo‘lgan ayollar yordam va qo‘llab-quvvatlash so‘rab murojaat qilishda ko‘proq to‘siqlarga duch kelishi mumkin. Bu ayollar, shuningdek, xizmat ko‘rsatuvchi tashkilotlar yoki huquq-tartibot idoralari tomonidan kamsitish va noxolis munosabatga uchrashining ehtimoli mavjud bo‘lib, bu muammoni yanada chuqurlashtirishi mumkin. Shu bois, ushbu shaxslar duch keladigan o‘ziga xos muammolarni e’tirof etish va hal qilish hamda ularga zo‘ravonlik vaziyatlaridan chiqib ketish uchun tegishli yordam va resurslarni taqdim etish juda muhim.

Gender zo‘ravonlik global miqyosda ham, muayyan mintaqalar darajasida ham jiddiy iqtisodiy yo‘qotishlarni keltirib chiqaradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, ayollarga nisbatan bo‘lgan zo‘ravonlikning global miqiyosdagi iqtisodiy zarari global yalpi ichki mahsulotning qariyb 2 foizini tashkil qilishi mumkin bo‘lib, bu taxminan 1,5 trln dollarga — Kanada iqtisodiyotining hajmiga teng. Bundan tashqari, Yevropa gender tengligi masalalari instituti (EIGE) tomonidan gender zo‘ravonlikning Yevropa Ittifoqidagi iqtisodiy zarari yiliga 366 mlrd yevro atrofida baholangan.

Ushbu xarajatlar tibbiyot va sud xarajatlari kabi to‘g‘ridan-to‘g‘ri xarajatlar, shuningdek, mehnat unumdorligining yo‘qotilishi, qoldirilgan ish kunlari, ruhiy salomatlik va farovonlikka ta’sir kabi bilvosita xarajatlarni o‘z ichiga oladi. Gender zo‘ravonlikning iqtisodiy yuki nafaqat alohida shaxslar va oilalarga ta’sir qiladi, balki milliy iqtisodiyotlar uchun ham jiddiy oqibatlarni keltirib chiqaradi. Gender zo‘ravonlik va uning iqtisodiy oqibatlarini bartaraf etish profilaktika, jabrlanganlarni himoya qilish va qo‘llab-quvvatlashga ustuvor ahamiyat berilgan keng qamrovli

[57] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Xarakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-son farmoni. - https://lex.uz

siyosat, dasturlar va tadbirlar o‘tkazishni talab qiladi. Ushbu yo‘nalishdagi sa’y-harakatlarni kuchaytirish orqali jamiyatlar barcha uchun xavfsizroq, adolatliroq va farovonroq kelajakni yaratishi mumkin.

BMT Taraqqiyot dasturi (BMTTD) milliy hukumatlar, fuqarolik jamiyati tashkilotlari, ayollar guruhlari va xususiy sektorni gender zo‘ravonlikning asosiy kelib chiqish sabablarini, xususan, gender asosida kamsitilish va huquqlar tengsizligini bartaraf etishda qo‘llab-quvvatlaydi. BMTTD tomonidan bu boradagi sa’y-harakatlarni qo‘llab-quvvatlash usullaridan biri-xotin-qizlarni zo‘ravonlikdan himoya qilishga qaratilgan siyosat va qonunchilikni ilgari surishdir. Bu, o‘z navbatida, hukumatlar bilan gender zo‘ravonlik uchun jinoiy javobgarlik belgilanadigan va jabrlanuvchilar uchun yuridik, tibbiy va psixologik yordam olish imkoniyatini ta’minlaydigan qonunlarni ishlab chiqish va tatbiq etish yo‘lida hamkorlikni qamrab oladi.

Gender zo‘ravonlikka qarshi samarali javob choralarini ko‘rish uchun hukumat ichki ishlar xodimlari, sudyalar va boshqa mansabdor shaxslarni tayyorgarlikdan o‘tkazdi. Bundan tashqari, hukumat tomonidan Gender tengligi va xotin-qizlar huquq va imkoniyatlarini kengaytirish bo‘yicha Milliy harakatlar rejasi qabul qilindi, Oliy Majlis Senati huzurida xotin-qizlar huquqlarini ilgari surish yo‘lida faoliyat yurituvchi Gender tenglikni ta’minlash masalalari bo‘yicha komissiya tashkil etildi, siyosiy va iqtisodiy qarorlar qabul qilishda ayollarning ishtirokiga imkon yaratildi.

Jismoniy zo‘ravonlik – urish, do‘pposlash, tanaga jarohat yetkazish kabi harakatlarni o‘z ichiga oladi.

Ruhiy (psixologik) zo‘ravonlik – tahdid, haqorat, shaxsiy erkinlikni cheklash, izolyatsiya qilish.

Jinsiy zo‘ravonlik – zo‘rlash, jinsiy majburiyatga undash, istalmagan jinsiy aloqalar.

Iqtisodiy zo‘ravonlik – moliyaviy resurslardan mahrum qilish, ishlashga yoki ta’lim olishga yo‘l qo‘ymaslik.

Gender zo‘ravonlik jamiyatdagi eng chuqur ildiz otgan muammolardan biri bo‘lib, ko‘plab insonlarning hayotiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bu turdagi zo‘ravonlik nafaqat ayollar, balki erkaklar va boshqa ijtimoiy guruhlarning huquq va erkinliklariga tajovuz qiluvchi omil hisoblanadi. Unga qarshi kurashish uchun, avvalo, uning yuzaga kelish sabablari va unga ta’sir etuvchi omillarni chuqur tahlil qilish zarur.

Ijtimoiy-madaniy omillar. Ko‘pgina jamiyatlarda hozirgacha patriaxal madaniyat hukm suradi, ya’ni erkaklar ustun, ayollar esa itoatkor deb qaraladi. Bunday yondashuv gender rollarining qattiq belgilanishiga va zo‘ravonlikka “odatiy hol” sifatida qaralishiga olib keladi.

Huquqiy va institutsional omillar. Gender zo‘ravonlikka qarshi kurashishda qonunchilik tizimi hal qiluvchi o‘rin tutadi.

Iqtisodiy omillar. Ba’zi ayollar iqtisodiy jihatdan erkaklarga bog‘liq bo‘lishadi. Ishsizlik, kambag‘allik, moliyaviy mustaqillikning yo‘qligi ayollarni zaif holatga soladi. Ba’zida erkaklar o‘z sheriklarini ishlashga yoki ta’lim olishga yo‘l qo‘ymaydi, bu esa iqtisodiy zo‘ravonlik deb ataladi.

Psixologik va shaxsiy omillar. Zo‘ravon shaxslarning o‘zlari ham ko‘pincha bolalikda zo‘ravonlikka guvoh bo‘lgan yoki jabrlangan bo‘ladi. Ular tajovuzkorlik kabi psixologik muammolar ichida voyaga yetishadi.

Axborot vositalari. Ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarda gender tenglikka oid noto‘g‘ri tasvirlar keng tarqalgan. Filmlar, reklama va teleko‘rsatuvlarda ayollar ko‘pincha zaif, bo‘ysunuvchi yoki jozibador obyekt sifatida ko‘rsatiladi, erkaklar esa kuchli va hukmron obrazlarda namoyon etiladi.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT)ning 2023-yilgi hisobotida qayd etilishicha, dunyo bo‘yicha har uchinchi ayol hayotida kamida bir marta jismoniy yoki jinsiy zo‘ravonlikka uchragan. Bundan tashqari, har 11 daqiqada bitta ayol yoki qiz yaqin insoni tomonidan o‘ldiriladi.

Xulosa

Dunyo miqyosida o‘tkazilgan tadqiqotlar, maishiy zo‘ravonlikning, shu jumladan, jismoniy va jinsiy ta’sirlarning keng tarqalganligini ko‘rsatmoqda. Ayollar, ayniqsa, uy ichidagi zo‘ravonlik holatlarida eng ko‘p nishonga olinadi, bu esa ularning salomatligi, iqtisodiy mustaqilligi va ijtimoiy barqarorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shunday qilib, ayollarga nisbatan zo‘ravonlikning jamiyatdagi eng og‘ir oqibatlari nafaqat ular uchun shaxsiy jismoniy va ruhiy travma keltiradi,

Inson qadri uchun tamoyilini ro‘yobga chiqarishda 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasining qabul qilinishi tom ma'noda tarixiy voqea bo‘ldi. Harakatlar strategiyasining mantiqiy davomi bo‘lgan ushbu tarixiy dasturulamal hujjatda yaqin va o‘rta istiqbolda O‘zbekistonning taraqqiyot tendentsiyalari, davlat va jamiyat hayotining barcha jabhalarini kompleks rivojlantirish yo‘nalishlari aniq belgilab berilgan. Taraqqiyot strategiyasining ahamiyati shundaki, uning ishlab chiqilishida mavjud muammolar e'tiborga olingan va yechimini kutayotgan dolzarb vazifalar aks ettirilgan. Prezidentimiz Farmoni bilan tasdiqlangan mazkur Taraqqiyot strategiyasida O‘zbekistonni keyingi 5 yilda rivojlantirish istiqbollari belgilab olingan. Bu borada quyidagi yettita ustuvor yo‘nalish bo‘yicha «Inson qadri uchun — 100 ta maqsad»ni amalga oshirish ko‘zda tutilmoqda: — inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish; — mamlakatimizda adolat va qonun ustuvorligi tamoyillarini taraqqiyotning eng asosiy va zarur shartiga aylantirish; — adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish;

Gender zo‘ravonlikka qarshi kurashish-bu nafaqat huquqni muhofaza qilish organlarining, balki butun jamiyatning ustuvor vazifasidir. Ta’lim orqali gender tengligini targ‘ib qilish, gender stereotiplarni yo‘qotish, ayollarni iqtisodiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash, shuningdek, zo‘ravonlarga nisbatan jazo qo‘llash orqali bu muammoga barham berish mumkin.

SHAXSNING TUZILISHI OLIMLAR TALQINIDA

Shukurova U.U.,GDPI dotsenti
u-u-shukurova@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada shaxsning ijtimoiy-psixologik xarakteristikasi, tuzilishi va uning ijtimoiy hayotdagi tutgan o‘rni haqida fikrlar berilgan. Bugungi kunda shaxsning tuzilishi

to‘g‘risidagi muammo o‘zining dolzarbligi bilan psixologiya fanining tadqiqotlari doirasida ajralib turadi.

Kalit so‘zlar: shaxsning statik tuzilishi, umuminsoniy psixologik xususiyatlar, ijtimoiy o‘ziga xos xususiyatlar, individual betakror xususiyatlar, ichki tizim, dinamik qurilma.

Abstract: this article provides opinions on the socio-psychological characteristics of a person, their structure and their role in public life. Today, the question of what a person is stands out for its relevance in the study of psychology.

Key words: static structure of personality, universal psychological peculiarities, social peculiarities, individual peculiarities, internal system, dynamic construction.

Shaxs tushunchasi barcha fanlardagi kabi psixologiyada xam eng ko‘p qo‘llaniladigan tushunchalardan biri xisoblanadi. Psixologiya o‘rganadigan barcha fenomenlar aynan shu tushuncha atrofida qayd etiladi. Inson ruxiy olami qonuniyatlari bilan qiziqqan xar qanday olim yoki tadqiqotchi xam shaxsning tuzilishi, ijtimoiyligi va aynan jamiyat bilan bo‘lgan aloqasi masalasini chyetlab utolmagan.

Shaxs - ijtimoiy va shaxslararo munosabatlarning maxsuli, ongli faoliyatning sub’yekti bo‘lmish individdir. Shaxsga taaluqli bo‘lgan eng muxim tasnif xam uning jamiyatdagi murakkab ijtimoiy munosabatlarga byevosita aloqadorlik, ijtimoiy faoliyatga nisbatan xam ob’yekt, xam sub’yekt bo‘lishlikdir.

Ilmiy tatqiqot olib borayotgan olimlar tomonidan shaxsning ijtimoiy-psixologik xarakteristikasini o‘rganilishida bir chet ellik va mustaqil davlatlar hamdo‘stligi mamlakatlarining qator olimlarini fikrlari va ilmiy qarashlarini inobatga olish zarur bo‘ladi. Jumladan B.D.Pariginning fikricha, shaxsning statik tuzilishga quyidagilar kiradi: 1) umuminsoniy psixologik xususiyatlar;

2) milliy, kasbiy, iqtisodiy, siyosiy, sinfiy birlikka aloqador ijtimoiy o‘ziga xos xususiyatlar;

3) shaxsning individual betakror xususiyatlari.

Bizningcha, olim tomonidan ta’kidlab o‘tilgan xususiyatlarning har qaysisi shaxs psixikasida mavjud bo‘lib, ular alohida xislatlar guruhi ko‘rinishiga ega emasdirlar.

Ijtimoiylashuv jarayonlarining ro‘y beradigan shart - sharoitlarini ijtimoiy institutlar deb ataymiz. Bunday institutlarga oiladan boshlab, mahalla, rasmiy davlat muassasalari (boqcha, maktab, maxsus ta’lim o‘choqlari, oliygohlar, mehnat jamoalari) hamda norasmiy uyushmalar, nodavlat tashkilotlari kiradi. Bu institutlar orasida bizning sharoitimizda oila va mahallaning roli o‘ziga xosdir.

Insondagi dastlabki ijtimoiy tajriba va ijtimoiy xulq elementlari aynan oilada, oilaviy munosabatlar tizimida shakllanadi. Shuning uchun ham xalqimizda «qush uyasida ko‘rganini qiladi» degan maqol bor. Ya’ni, shaxs sifatlarining dastlabki qoliplari oilada olinadi va bu qolip jamiyatdagi boshqa guruhlar ta’sirida sayqal topib, takomillashib boradi.

Bizning o‘zbekchilik sharoitimizda oila bilan bir qatorda mahalla ham muhim tarbiyalovchi - ijtimoiylashtiruvchi rol o‘ynaydi. Shuning uchun bo‘lsa kerak, ba’zan odamning qaysi mahalladan ekanligini surishtirib, keyin xulosa chiqarishadi, ya’ni mahalla bilan mahallaning ham farqi bo‘lib, bu farq odamlar psixologiyasida o‘z aksini topadi.

Amerika qo‘shma shtatlaridan psixolog G.Ollportning fikricha, shaxs “ichki tizim”, “dinamik qurilma”, “Men”, “qandaydir metapsixologik Men” o‘zida oldindan maqsad va dispozitsiyani aks ettiruvchi, inson tafakkuri va xulq-atvorida mutanosib ravishda qaror toptiruvchi jonzotdir”. Xuddi shu boisdan shaxsning sinfiy-tarixiy jihatdan yaqqol baholanishi ochilmay qoladi, ijtimoiy tahlil o‘rnini psixologik talqin egallaydi.

B.D.Pariginning qat’iy asoslanib aytishiga ko‘ra, shaxsning dinamik strukturasining etakchi (farqlanuvchi) alomati yaqqol vaqt oralig‘iga bog‘liqligi, shaxs faoliyati yoki psixikaning muayyan holatiga aloqadorligidir.

Shaxsning dinamik strukturasining ikki asosiy jabhaga taalluqligiga, ya’ni psixik holatlarga va xulqqa ishora qilgan B.D.Pariginning mulohazasicha, shaxsning kayfiyati yoki psixologik jihatdan o‘zining tayyorgarlik xislati yuksak ahamiyatli yangilanishdir.

K.K.Platonov tomonidan ilgari surilgan shaxsning dinamik funksional tuzilishi (strukturasi) katta qiziqish uyg‘otadi. Olim shaxs xususiyatlarining barcha boyligini qamrab oluvchi, ko‘p bosqichli modelini yaratishga intiladi. Shaxs tuzilishining elementlari bo‘lib, uning hossalari, xususiyatlari, qiyofasi hisoblanadi. K.K.Platonov shaxs tuzilishining turli tomonlari bilan o‘zaro aloqador to‘rt tuzilishga ajratadi:

1) shaxsning axloqiy qiyofasi munosabati va yo‘nalganlik birlashtiruvchi ijtimoiy shartlangan osttuzilish.

Bu osttuzilishga aloqador shaxsning xislatlari tabiiy mayllarga bevosita bog‘liqligi yo‘q va tarbiyaviy yo‘l bilan shakllantiriladi.

2) tajribaning osttuzilishi; unga ta’limiy yo‘l bilan egallangan bilimlar, malakalar, ko‘nikmalar, odatlar kiradi, ammo bu narsa shaxsni qiyofasining biologik shartlangan ta’siri ostida kechadi (K.K.Platonov). Ushbu osttuzilish orqali shaxs insoniyatning tarixiy tajribasi,

3) shaxsning individual xususiyatlari bilan shartlangan ba’zi psixik jarayonlar (xotira tipi, emotsional harakat barqarorligi ko‘rsatkichi, mashqlanish yo‘li) bilan shakllantiriladi. Biologik shartlangan xususiyatlarning ta’siri yanada aniqroq ko‘zga tashlanadi.

4) biologik shartlangan osttuzilish biopsixik xususiyatlarni, fazilatlar, temperament...(shaxsning tipologik xususiyatlarini), jinsiy va yosh xususiyatlar, shuningdek, insonning patologik o‘zgarishini birlashtiradi. Bu osttuzilish mashqlantirish orqali shakllantiriladi, miyaning morfologik va fiziologik xususiyatlariga bog‘liq. K.K.Platonovning fikricha, bu osttuzilishga shaxs qiyofasi (xususiyatlari) ning asosiy jabhalarini kiritish mumkin.

V.S.Merlin ham shaxsning tuzilishi masalasiga alohida ahamiyat bergan olimlardan biri sanaladi. Uningcha, shaxsning qismlariga ajratib talqin qilinmaydigan jabha (komponent) - bu uning xislatlaridir. Ularning har biri muayyan yo‘nalganlik mohiyatini o‘zida mujassamlashtirgan bo‘lib, shaxs munosabatini aks ettiradi. Shunga binoan shaxs ning tuzilishi deganda V.S.Merlin insonning o‘z-o‘ziga, o‘zgalarga, mehnatga u yoki bu munosabatini o‘zida birlashtiruvchi shaxs xususiyatlarining tashkiliy va o‘zaro aloqadorligini anglatuvchi o‘ziga xos “simptomokompleks” ni tushunadi.

Bizning fikrimizcha keng jamoatchilik o‘rtasida inson shaxsiga nisbatan xos ma’lum bir psixologik xususiyatlarning paydo bo‘lishida irsiyat ustunlik qiluvchi rolь o‘ynaydi, degan tasavvur keng tarqalganligini xar bir pedagog e’tiborga olishi lozim deb o‘ylaymiz. Bunday taxminlarning qandaydir asoslanganligini dalilsiz inkor qilish bilan cheklanmay, mazkur murakkab masalani ilmiy asosda tushuntirib berish ham zarurdir. Shaxsning taraqqiyoti ijtimoiy jarayon ekanligini e’tiborga olinadigan bo‘linsa, shaxsning tarkib topishida yetakchilik roli maqsadga muvofiq ta’sirotlarga, ya’ni tarbiyaga bog’liq ekanini ko‘ramiz.

Tarbiya shaxs taraqqiyotini jamiyatning oldiga qo‘ygan maqsadlariga muvofiq ravishda yo‘llaydi va tashkil qiladi. Bunday tarbiya bolaning hayoti va faoliyatini faqat ma’lum tarzda tashkil qilish hamda tartiblashtirish bilangina cheklanib qolmay, balki hozirgi mavjud pedagogik-psixologik prinsiplarga muvofiq ravishda, konkret shaxsning imkoniyatlarini yaxshilab ro‘yobga chiqaradigan, maxsus individual muhit yoki taraqqyoit vaziyatini tashkil qiladi. Shaxsning aktivligini tarkib toptirib uning namoyon bo‘lishi uchun shart-sharoit yaratadi.

Xulosa qilib aytganda olimlarning muammoga bunday yondashuvi go‘yoki juda o‘rinli, to‘la ashyoviy daliliy tasavvurni vujudga keltiradi. Shaxs tuzilishi muammosini uzil-kesil hal qilinishi, yechimini topish uchun ayrim shartlarga rioya etilishi lozim. Shunday qilib, shaxsni rivojlantirish maqsadida bu qarama-qarshiliklarni yengish faoliyatida ya’ni faoliyatni amalga oshirishning ma’lum vositalarini, yo‘l-yo‘riqlarini, bilimlarini va shu kabilarini o‘zlashtirish orqali sodir bo‘ladi. Bularning hammasi ta’limda o‘qitish yordami bilan amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.E.G‘oziyev "Umumiy psixologiya". O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti - Тошкент 2010

2.P. I.Ivanov, M.E.Zufarova "Umumiy psixologiya" O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti - Toshkent 2008

3.F.I.Xaydarov, N.Xalilova "Umumiy psixologiya". T.: "Fan-va texnologiyalar" markazining bosmaxonasi: 2009.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СИЛЬНЫХ И СЛАБЫХ УЧЕНИКОВ

Назарова О.Т., ГГПИ,доцент кафедры педагогики и психологии
azodanazarova09@gmail.com
Зарипова Н. Б.,Директор школы №-25 Баяутский район

Аннотация. Исследования, относящиеся к младшему и среднему школьному возрасту, подтвердили положение, неоднократно выдвигавшееся ранее. Согласно ему, важным свойством личности, влияющим на успеваемость школьника, является его обучаемость, или способность к усвоению знаний. В данной статье рассматриваются психологические возможности повышения эффективности в системе непрерывного образования.

Ключевые слова: психологические барьеры, стратегии преодоления стресса, психологическая мотивация, внешняя мотивация, внутренняя мотивация, самоконтроль.

Abstract. Studies related to primary and secondary school age have confirmed the position repeatedly put forward earlier. According to him, an important personality trait that affects a student's academic performance is his learning ability, or the ability to assimilate knowledge. This article examines the psychological possibilities of improving efficiency in the system of continuing education.

Key words: psychological barriers, stress coping strategies, psychological motivation, external motivation, internal motivation, self-control

При характеристике этого свойства в соответствии с полученными данными раскрылось особенно отчетливо следующее: есть одно условие, при котором любой вид психической деятельности представляет для школьника с пониженной обучаемостью большую трудность, — это необходимость проявлять активность личности. Так, если нужно не просто видеть предмет, но активно его рассматривать, выделяя определенные детали в соответствии с поставленной задачей, то для ребенка данной группы это сделать трудно. Если требуется не просто механически, без всякого усилия, запечатлеть тот или иной материал, а применить специальные приемы более эффективного запоминания, то это последнее оказывается трудновыполнимым. Или если нужно решить какую-либо задачу и для этого надо самостоятельно выбрать, а затем выполнить ту или иную умственную операцию (анализ, синтез, обобщение, отвлечение и др.), то, опять-таки, именно этот вид деятельности, требующий активности личности, особенно затрудняет ученика с пониженной обучаемостью.

Поэтому, например, получив задание описать то, что он видит на картинке, школьник называет только те признаки, какие ему сразу «бросились в глаза». Там, где нужно запомнить, он прибегает только к непосредственному механическому запечатлению и воспроизводит материал в том виде, как он у него сохранился в памяти, не внося в него никаких изменений и не делая усилий что-то припомнить.

При решении задачи проблемного типа он делает почти то же самое, т.е. воспроизводит без всяких изменений те привычные способы, какие у него сохранились в памяти. В результате процесс решения оказывается крайне непродуктивным, неэкономным.

Ученик с пониженной обучаемостью все более и более отстает от своих товарищей по классу, поскольку старается избежать активной учебной деятельности, не упражняя и не развивая тех психических функций, какие непрерывно упражняются и развиваются у других учеников при самостоятельной работе на уроке и дома.

Но имеют ли эти ученики возможности для развития таких психических функций, как память и внимание?

В исследованиях выяснилось, что у детей с пониженной обучаемостью нет патологических изменений в памяти.

Таким образом, недостатки памяти, которые мы наблюдаем у детей с пониженной обучаемостью, неразрывно связаны с недостатками в развитии их мышления.

Дети, испытывающие трудности в учении, обычно производят впечатление таких, которые не способны концентрировать свое внимание. И действительно, на уроке они часто отвлекаются посторонними раздражителями, вопросы учителя застают их врасплох и т.п. Однако, когда им предложили выполнить корректурную методику, не ограничивая их при этом во времени, то дети с пониженной обучаемостью дали результаты нисколько не хуже тех, которые были получены от их товарищей по классу. Следовательно, при соответствующих условиях они могут концентрировать свое внимание. Однако для этого им требуется значительно больше усилий, а, следовательно, и больше времени. Опыты показали, что в условиях ограниченного времени они допускают больше ошибок по сравнению с их товарищами по классу, у которых сформирована привычка концентрировать свое внимание при работе над учебным заданием. Таким образом, внимание является вторичным явлением, его нельзя считать первопричиной возникновения трудности в учении, оно само обусловлено тем, что ученик в силу особенностей своего мышления не вовлечен в активную учебную работу, ему трудно участвовать в ней.

Необходимо было подвергнуть углубленному анализу особенности мышления детей с пониженной обучаемостью, изучить, как выполняются ими различные логические операции.

В исследовании, проведенном в начальных классах, было установлено несоответствие между уровнем развития интуитивно-практического и словесно-логического мышления — уровень развития первого оказался значительно выше, чем уровень развития второго.

Эта особенность мышления проявляется достаточно широко и характерна также для учащихся среднего школьного возраста. Так, в условиях,

когда требуется «открыть» физическую закономерность, например, определить признаки равновесия рычага, дать формулировку искомой закономерности и показать действие ее на реальной модели рычага, детям с пониженной обучаемостью значительно легче выполнить решение в практическом плане, чем выразить в словах обнаруженную закономерность.

Но из этих фактов не следует делать вывод о том, что необходимо каждый раз ставить ученика с пониженной обучаемостью в практическую ситуацию, каждый раз использовать средства наглядности.

Несоответствие между уровнем развития интуитивно-практического и словесно-логического мышления может иметь и другой характер: верная формулировка закономерности не сопровождается правильным практическим решением. Здесь имеет место формальное усвоение «теории», при котором не обеспечивается ее влияние на учебную «практику».

Характерная особенность многих детей с пониженной обучаемостью состоит в том, что они мыслят либо в отвлеченном, либо в конкретном плане, но осуществлять переход из одного плана в другой для них представляет большую трудность.

Когда учащимся с пониженной обучаемостью давалось задание — найти и сформулировать закономерность, то в их формулировках сказывался или

один, или другой недостаток мыслительной деятельности, а именно: замеченная закономерность выражалась или в крайне общих, недифференцированных терминах, или, наоборот, выделялись какие-то конкретные детали и при этом упускалось самое существенное.

Исследования выявляют такие случаи, когда ученики, отличающиеся высокой успеваемостью в начальных классах, вдруг в средних классах школы становятся неуспевающими. Это может объясниться тем, что дети, обладающие высокой обучаемостью, приходят в школу с лучшей подготовкой, чем их сверстники; в ходе учения они систематически получают поощрения, хотя успех достигается ими без большого труда; у них формируется повышенная самооценка. И когда в средних классах школы требования к ним возрастают, учиться становится сложнее и систематических поощрений они уже не получают, у них наступает резкий перелом в отношении к учению, порой возникает даже стремление уйти из школы. Изучение этих детей показало, что какого-либо регресса в умственной деятельности у них не наблюдается, но еще в младшем школьном возрасте у них сформировались отрицательные черты личности, которые им помешали успешно учиться в средних классах.

За неуспеваемостью того или иного ученика стоит сложная индивидуальность с присущей ей своеобразной историей развития. И тем не менее, вполне правомерна попытка разработать типологию неуспевающих школьников, выделив те типические черты, которые характерны для целых групп школьников.

Исследование показывает, что при установлении типа неуспевающего школьника необходимо прежде всего выяснить, во-первых, какова степень его обучаемости и, во-вторых, какова его моральная направленность — сохраняет ли он «позицию» школьника или утратил ее. Возможны три разных варианта сочетания этих свойств: низкая обучаемость при сохранении «позиции» школьника, высокая обучаемость при утрате этой «позиции», и, наконец, оба свойства (или, точнее, оба комплекса свойств) имеют отрицательную характеристику.

Диагноз типа неуспеваемости имеет непосредственное значение для прогнозирования путей ее преодоления.

При этом необходимо воздействовать на личность ученика в целом, отдавая себе ясный отчет в том, в каком сочетании находятся различные свойства его личности — как они взаимодействуют с его общей моральной направленностью.

Глубоко прав был В.А. Сухомлинский, который, опираясь на опыт работы с отстающими детьми, считал, что развитие невозможно без гармонического влияния на всю психофизическую, духовную жизнь человека. При разработке путей преодоления неуспеваемости важное значение имеет изучение тех изменений, какие происходят в личности ученика под влиянием педагогических воздействий. Было подвергнуто анализу опыт обучения детей со стойкой неуспеваемостью, оставленных на второй год и в порядке эксперимента переведенных в следующий класс. В один класс были собраны учащиеся, имевшие длительный опыт учебных неудач, не обладавшие самыми

элементарными навыками учебного труда, не умевшие и не желавшие активно мыслить при выполнении учебной деятельности, отрицательно относившиеся к самому учению. Все искусство педагогов заключалось в том, чтобы найти такие формы работы, которые воздействовали бы и на мотивацию, и на формирование навыков учебного труда, и на мышление учащихся.

Основная трудность состояла в том, что для изменения отношения к учению им нужно было предлагать легкие для них виды деятельности, не требующие умственного напряжения, в то время как для развития их мышления были необходимы задания проблемного типа, требующие умственных усилий.

Следовательно, для того чтобы учить детей с пониженной обучаемостью самостоятельно мыслить, нужно им оказывать помощь при выполнении учебных заданий. Эта помощь должна быть дозирована, и если вначале она оказывается в самых больших дозах, то затем постепенно мера помощи уменьшается, тем самым расширяется «зона» самостоятельного мышления этих детей.

В системе заданий, предлагаемых детям, должны занимать определенное место и такие сниженные по трудности задания, которые могут быть ими решены без всякой помощи, вполне самостоятельно. Успех в решении такого рода заданий будет способствовать формированию у них положительного отношения к процессу самостоятельной работы.

Постепенное возрастание требований к детям с пониженной обучаемостью должно соответствовать возрастающей возможности их реализации детьми. В противном случае у детей возникает отрицательная мотивация, которая осложнит дальнейший процесс учения.

При помощи дифференцированных по степени трудности заданий учителя имеют возможность не только систематически и последовательно развивать мышление детей с пониженной обучаемостью, но и непрерывно воздействовать на их мотивацию, так как успех в решении того или иного учебного задания вызывает поощрение со стороны учителя и влияет на изменение положения ученика в классе, на оценку его товарищами и самооценку.

В результате изучения было выяснено, что дети с пониженной обучаемостью представляют собой неоднородную по своему составу группу: одни из них ближе стоят к школьникам с высокой обучаемостью, в то время как другие имеют некоторые сходные черты с детьми умственно отсталыми.

Возникает острая необходимость разработать методы, с помощью которых можно было бы дифференцировать эти две категории детей.

В настоящее время дефектологи располагают методами, позволяющими дифференцировать умственно отсталых от школьников с нормальным интеллектом, но с временными задержками в развитии, которые должны обучаться в массовой школе.

Хорошо известно, что среди последних есть такие дети, которые могут усвоить знания в объеме школьной программы, но только при особых условиях. В связи с этим и возникает необходимость более тонкой дифференциации учащихся по их обучаемости и выявления оптимальных условий для их

обучения. Для одних детей достаточно обеспечить индивидуальный подход в обычных условиях фронтальной работы с целым классом, для других необходимо ввести дифференцированно-групповое обучение, при котором различные группы учеников получают разные задания для самостоятельной работы. Задания эти варьируют по степени сложности, по объему, по методике их предъявления.

Шире всего применяются в нашей школе приемы индивидуального подхода в условиях работы с целым классом. Дифференцированно-групповое обучение используется реже, но все же оно осуществляется некоторыми учителями массовой школы.

Но есть и третья категория учеников. К ней относят детей с наиболее низкой обучаемостью, в анамнезе у которых иногда отмечаются тяжелая наследственность, мозговые заболевания, перенесенные в раннем детстве, и т.п. Для них более эффективным оказывается обучение в специальном классе с более однородным составом.

При обсуждении вопроса об организации таких классов нередко высказывается опасение, что в них создается более обедненная среда, а тем самым и условия для развития учащихся могут оказаться менее благоприятными. Возникает, однако, в связи с этим вопрос: как влияет на «слабых» учащихся наличие в классе «сильных» учеников с быстрым темпом развития — стимулирует ли оно развитие «слабых» или, наоборот, задерживает его, действуя угнетающе на них мотивационную сферу?

Необходимо подвергнуть длительному изучению особенности развития детей с низкой обучаемостью, поставленных в разные условия: обучающихся в обычном классе, но весьма разнородном по составу и в специальном классе, где программный материал изучается своим темпом и с применением своеобразных методов. Очень важно выяснить, при каких условиях развитие детей ускоряется, осуществляется более интенсивно.

Особого изучения требует вопрос о выборе наиболее правильных в воспитательном отношении путей использования оценок. Проводятся исследования, выясняющие возможности обучения детей без выставления отметок в начальных классах.

Исследования показывают, что успешность усвоения знаний определяется непосредственной включенностью ученика в процесс не только мыслительной, но и оценочной деятельности. Необходимо изучить, как происходит это включение у школьника, испытывающего трудности в учении, при каких условиях оно становится возможным и как предупредить явление, которое нередко наблюдается у школьника, когда он стремится избежать решения не только трудной мыслительной задачи, но и всякой оценочной задачи.

И наконец, при разработке проблемы предупреждения неуспеваемости важное место должно занять изучение тех трудностей, которые испытывают отдельные ученики при систематизации знаний, необходимой для формирования мировоззрения. В этих же целях очень существенно выявить особенности оценочной деятельности учащихся и те затруднения, какие у них

возникают, когда перед ними ставится задача самостоятельно оценить содержание усваиваемых знаний, способы оперирования ими, процесс и результаты собственной деятельности. Нередки случаи, когда знания, обременяя память ученика, не обогащают его личность, не влияют на его поведение. Пусть успеваемость такого ученика будет удовлетворительной, но он должен нас беспокоить не меньше, чем ученик, получающий неудовлетворительные оценки.

Таким образом, открывается широкая перспектива исследований, направленных на разработку научных основ предупреждения и преодоления неуспеваемости школьника.

IJTIMOIY PSIXOLOGIYADA INTELLEKT VA AQLIY TARAQQIYOTNING TAHLILI

Axnazarova D., GulDU dotsenti

Annotatsiya. ushbu maqolada psixologiya fanida intelekt muammosining o‘rganilishi haqida ilmiy fikrlar berilgan. Insonning aqliy taraqqiyoti hisoblangan intellektni tadqiq qilish bugungi kun fanining muhim vazifalardan biri bo‘lib qolmasdan, intelekt bilishning eng yuksak bosqich ekanligi talqin qilinmoqda.

Kalit so‘zlar. intellekt, antik, modifikatsiya, intellekt strukturasi, fazoviy operatsiya, flyuidlashgan, kristallashgan, semantik, divergent, konvergent, imitatsiya, identifikatsiya, refleksiya, evristik, kreativ.

Abstract. This article provides scientific advice on the study of the problem of intelligence in psychology. The study of the mind, which is the intellectual development of man, is not one of the most important tasks of modern science, but is the highest level of intellectual knowledge.

Key words. intelligence, antiquity, modification, structure of intelligence, spatial operation, fluidization, crystallization, semantics, divergent, convergent, imitation, identification, reflection, heuristics, creative.

Ilmiy manbalardan ma’lumki intellekt so‘zi lotincha intellestus so‘zidan olingan bo‘lib, aql-idrok, anglash, tushunish, fahmlash degan ma’noni anglatadi.

Intellekt individning ma'lum darajada mustahkam, barqaror aqliy qobiliyatlari tuzilishidan iboratdir. Intellekt bu inson va hayvonlarni yangi muhitga moslashishi hisoblanadi. V.Shtern, J.Piaje, D.Vekslerlar ham intellektni insonlarni yangi hayotiy sharoitlarga moslashtiruvchi umumiy qobiliyat sifatida qarashgan.

Insonning aqliy taraqqiyotini tadqiq qilish bugungi kundagi fan oldida turgan muhim vazifalardan biri bo‘lib qolmasdan, balki bu muammo qadimgi davrlardan beri olimlarimizning diqqat markazida bo‘lib kelgan. Hatto mazkur masala antik dunyoda yashab, ijod etgan atoqli faylasuf olimlarning diqqatini ham o‘ziga jalb qilgan. Ularning nuqtai nazariga ko‘ra, «nus» inson ruhining oliy, shuning bilan birga o‘ziga xos aqlli tarkibi bo‘lib, chunonchi Platon va Aristotellar olam hamda borliqni bilishning eng makbo‘l yo‘li ekanligini ta’kidlab o‘tganlar. Huddi shu boisdan, «nus» (aql) bilishning eng yuksak bosqich sifatida talqin qilinadi. o‘sha davrdagi eng keng tarqalgan ta'limotlardan hisoblangan ilohiy intellekt tushunchasi tadqiq qilina boshlandi hamda mazkur atama bilan oliy, yuksak, yuqori bilish qobiliyatlari tushuntiriladigan bo‘ldi.

O‘rta asrga kelib, «intellekt» tushunchasining mazmun va mohiyati ilm-fan mahsullariga asoslangan holda yanada kengaydi, yangicha alomatlar bilan boyib bordi.

Gardner o‘z tadqiqotini bosh miyasi ba'zi qismlari fiziologik jihatdan shikastlangan sinaluvchilarda o‘tkazgan. Ular ko‘pincha intellekt testlaridan quyi ballarni egallashgan. Bu sindrom vakillarining ba'zilarida nutq rivojlanmagan. Lekin qo‘shib ayirishni tezda hisoblay olish qobiliyatiga ega bo‘lishgan. Ba'zilari, biror tarixiy kun bilan bog‘liq sanalarni yoddan bilishgan.

faylasuf Kantning fikricha intellekt (nemischa verstand) bizdagi mavjud barcha tushunchalar tuzilishining strukturaviy bilish qobiliyatidir. Aql (nemischa-vernenst)bilish qobiliyatidir.

Olimlar o‘rtasida intellektning mohiyatini tushuntirishda, uni talqin qilishda va xaspushlashda ikki xil qarash mavjud bo‘lgan.

1. Birinchi guruh vakillarining qarashicha, intellektual xususiyatlar odamlarga nasliy yo‘l bilan ota-onalar tomonidan beriladi.

2. Ikkinchi guruh namoyondalari esa intellektni bola idrokining tezligi va tashki ko‘zg‘atuvchilarga nisbatan munosabati bilan bog‘lab tushuntirganlar.

Shveysariyalik psixolog J.Piaje intellekt muammosiga o‘z shaxsiy nuqtai nazaridan kelib chiqkan holda endashadi. U ko‘p hollarda tafakkur tushunchasi urniga "intellekt" terminini ishlatadi, ba’zan psixologik atamalardan birmuncha o‘zoqlashadi va hokazo. J.Piaje intellekt nazariyasini 2 (ikki)ta muhit jihatlariga ajratib, ularni intellekt funksiyalari hamda intellekt davrlari deb nomlaydi. Piaje mulohazasiga ko‘ra, intellektning asosiy funksiyalari qatoriga uyushqoqlik (tartiblilik) va adaptatsiya (moslashish, kunikish) kiritilgan bo‘lib, ular intellektning funksional invariantligi deb yuritiladi. J.Piaje intellektning kuyidagi rviojlanish bosqichlariga ajratadi:

Sensomotor intellekti (tug‘ilishdan to 2 yoshgacha).

Operatsiyalardan ilgarigi tafakkur davri (2 yoshdan 7 yoshgacha).

Konkret (yakqol) operatsiyalar (aqliy harakatlar) davri (7-8 yoshdan 11-12 yoshgacha).

Formal (rasmiy) operatsiyalar (aqliy harakatlarni amalga oshirish) davri.

J.Piajening fikriga ko‘ra, intellektning o‘sishi bolada nutk paydo bo‘lishidan ilgari boshlanadi. Intellektning ko‘rtagi bolaning dastlabki tartibsiz xatti-harakatlarida o‘z ifodasini topadi. Keyinchalik maqsadga yunaltirilgan harakatlar aktini amalga oshirish natijasida va tahlil qilish yordamida intellektning genetik ildizini o‘rganish uchun muhim imkoniyatlar yaratiladi.

Hozirgi davrga kelib esa insoning aqliy taraqqiyotini o‘rganish uchun hech vaqt kechiktirib bo‘lmaydigan qator amaliy ishlar olib borilmoqda. Intellekt muammosi sobiq sovet psixologiyasida ham, chet el psixologiyasida ham eng ko‘p o‘rganilayotgan mavzulardan biriga aylanib qolmoqda.

O‘zbekistonda, sobiq sovet psixologiyasida va chet elda intellekt mohiyatini talqin qilishda turlicha yondashilsa ham, lekin umumiy maqsad bitta bo‘lib, u ham bo‘lsa, insoning intellektual taraqqiyoti, uning xususiyatlari, o‘ziga xosligini ochib berishdan iboratdir. Ko‘pgina manbalarda sobiq sovet psixologiyasida aqliy iste’dod yoki qobiliyat deb yuritilish an’anaga tus kirib qoldi.

Intellekt strukturasini aniqlash asrimizning boshlarida, ayniqsa psixolog olimlarning diqqatini o‘ziga tortdi.

Mashhur amerikalik olim Spirmen (1904 yil) individning xulq-atvoridan kelib chiqqan holda intellektning allaqanday «bosh» omilini ajratib ko‘rsatdiki, natijada uni Gfaktor deb atadi. Uning fikriga ko‘ra, arifmetik masalani yechishda, mashina dvigatelini ta’mirlashda yoki birorta chet mamlakat tilini o‘rganish jarayonida odamning miyasi hech qachon birday ishlamaydi.

Ba’zi kishilarda umumiy intellekt darajasi boshqalarniki bilan teng bo‘lishi bilan birga ayrim faoliyat turlarini bajarishga yaqqol ustunlik sezilib turadi.

Intellekt tuzilishini (strukturasini) tadqiq qilish Spirmendan tashqari bir qator olimlarning izlanishlarida o‘z ifodasini topdi. Jumladan, amerikalik psixolog F.Frimen intellekt oltita (6) tarkibdan iborat, degan g‘oyani ilgari suradi va ularni quyidagicha xaspushlab ko‘rsatadi: Sonli operatsiyalarga nisbatan qobiliyatlilik.

Lug‘at boyligi. Geometrik shakllar orasidagi o‘xshashlik va farqlarni ajrata olish o‘quvi. Nutq tezligi yoki sur’ati. Fikrlashga qobiliyatlilik. Xotira

Mashhur psixologlar R.Kettell va J.Xormlar esa intellektni ikkita tarkibiy qismdan iborat ekanligini ta’kidlaydilar hamda ularning mohiyatini tushuntirib berishga harakat qiladilar: Flyuidlashgan intellekt. Kristallashgan intellekt.

Flyuidlashgan intellekt inson faoliyatining deyarli har bir jabhalarida ko‘zga tashlanib, dastavval u ilk bolalik davrida yorqinroq namoyon bo‘ladi, keyinchalik esa asta-sekin inson ruhiyatiga so‘nib boradi. Flyuidlashgan intellekt tarkibi u yoki nasldan-naslga meros tariqasida o‘tadi, "kristallashgan" intellekt tarkibi esa hayot davomida ontogenezda orttirilgan ko‘nikmalardan tashkil topadi.

Atoqli psixolog J.Gilfordning 1959-yilda o‘tkazgan tajribalarida intellekt strukturasini organishga yonaltirilgan tadqiqotlari ayniqsa qiziqarlidir. Gilford intellektning 120 (bir yuz yigirma) ga yaqin faktor (omili) ni ajratib korsatadi.

Gilford ozining kubik modelida tafakkur olchamlaridan (operatsiyalar: bilish funksiyasi, xotira, divergent va konvergent tafakkur, baholash), mazmun: obrazli, belgili, semantik, xulqiy; natija: elementlar, darajalar, aloqa, munosabat, tizim (sistema), ozgartirish; islohot: qollash, tatbiq qilish (kelib chiqqan holda 120 ta oziga qobiliyat turlarini ajratib berishga harakat qiladi.

Insonning aqliy taraqqiyotini tadqiqot qilish bugungi kundagi fan oldida turgan muhim vazifalardan biri bolib qolmasdan, balki bu muammo qadimgi davrlardan beri mutafakkir, marifatparvar olimlarning diqqat markazida bolib qolgandir. Xatto mazkur masala antiq dunyoda yashab, ijod etgan atoqli faylasuf olimlarning diqqatini oziga jalb qilgan. Ularning nuqtai nazariga kora, nus inson ruhining oliy, shuning bilan birga oziga xos aqlli tarkibi bolib, chunonchi Platon va Aristotellar olam hamda borliqni bilishning eng maqbul yoli ekanligini takidlab otadilar.

Xulosa qilib aytganda aytganda intellekt muammosi chet el G’arbiy Yevropa, AQSH) psixologiyasida juda keng o‘rganilgan bo‘lib, ular turlicha nazariyalar, konsepsiyalar, yondashishlar, pozitsiyalar, yo‘nalishlarga asoslangan holda tadqiq qilingan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Klimov E.A. «Общаya psixologiya». – Cpb., Piter, 2001

2. Nemov R.S.Psixologiya. M.: Vlados, 2003. 1-2-t.
3. Ivanov I., Zufarova M. “Umumiy psixologiya”. O‘z.FMJ., 2008.
4. Xaydarov F.I., Xalilova N. “Umumiy psixologiya”. T.: “Fan va texnologiyalar” markazining bosmaxonasi : 2009.

STRESS NATIJASIDA KELIB CHIQADIGAN KASALLIKLAR PROFILAKTIKASI

Kuchkarov A. A., Alfraganus universiteti
Tibbiyot fakulteti o‘qituvchisi
Abduvohidova D. O‘.,davolash ishi yo‘nalishi 24-7 guruh talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada stress natijasida kelib chiqadigan kasalliklar profilaktikasi, kasallik alomatlari, psixologik, qfiziologik, shaxsy belgilari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Stress organizm, fiziologik va psixologik, reaksiya, moslashish**, o‘tkir va xronik,** uzluksiz stress.

Annotatsiya: V state rassmatrivayutsya voprosы profilaktiki zabolevaniy, vыzvannыx stressom, simptomы zabolevaniya, psixologicheskie, fiziologicheskie i lichnostnыe osobennosti**.**

Klyuchevыe slova: Stress, organizm, fiziologicheskiy i psixologicheskiy, reaksiya, adaptatsiya, ostrыy i xronicheskiy, postoyannыy stress.

Abstract: This article discusses the prevention of diseases caused by stress, symptoms, psychological, physiological, and personal characteristics.

Keywords: Stress, organism, physiological and psychological, reaction, adaptation, acute and chronic, continuous stress.

Stress bu inson duch keladigan talablar yoki chaqiriqlarga organizmning fiziologik va psixologik reaksiyasidir. Bu muammolarni hal qilish uchun resurslarni safarbar qilish imkonini beruvchi moslashish reaksiyasidir. Stress turli hodisalar, ish yuklamasi, shaxsiy muammolar, moliyaviy qiyinchiliklar yoki hayotdagi sezilarli o‘zgarishlar tufayli yuzaga kelishi mumkin.

Stress organizmda "ur yoki yugur" reaksiyasini qo‘zg‘atadi, uning doirasida adrenalin va kortizol gormonlar

Stress turlari: o‘tkir va xronik

O‘tkir stress: Bu ma’lum bir tashqi ta’sirga nisbatan qisqa muddatli reaksiyadir. Misol uchun, imtihon topshirish, auditoriya oldida chiqish qilish yoki kutilmagan yo‘l hodisasi.

Surunkali stress: Bu uzluksiz stress bo‘lib, uzoq muddat davom etuvchi muammolar, xronik kasalliklar yoki murakkab hayotiy sharoitlar natijasida kelib chiqadi. Xronik stress salomatlik uchun jiddiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Stress organizmda "ur yoki yugur" reaksiyasini qo‘zg‘atadi, uning doirasida adrenalin va kortizol gormonlari ajralib chiqadi. Bu gormonlar energiyani safarbar qilish va tanani tez reaksiyaga tayyorlashga yordam beradi. Biroq, stressning doimiy ta’siri ko‘plab muammolarni keltirib chiqarishi mumkin:

Yurak-qon tomir tizimi: Surunkali stressning yuqori darajasi gipertoniya, infarkt va insult xavfining oshishiga olib kelishi mumkin.

Immun tizimi: Uzoq muddatli stress immun tizimni zaiflashtiradi va organizmni infeksiyalar va kasalliklarga ko‘proq moyil qiladi.

Hazm tizimi: Stress oshqozon, yaralar, ta’sirlangan ichak sindromi bilan bog‘liq muammolarga olib kelishi mumkin.

Ruhiy salomatlik: Depressiya, xavotirli buzilishlar, uyquning buzilishi va diqqatni jamlash bilan bog‘liq muammolar.

Teri va sochlar: Stress teri toshmalarini, ekzemalarni keltirib chiqarishi, shuningdek, soch to‘kilishi va boshqa dermatologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Surunkali stress xavfi

Doimiy stress holati salomatlik uchun halokatli oqibatlarga olib kelishi mumkin. Surunkali stress turli xil surunkali kasalliklarning rivojlanishi bilan bog‘liq, jumladan:

Yurak-qon tomir kasalliklari: Yuqori qon bosimi, aritmiya, infarkt, insult.

Ruhiy buzilishlar: Depressiya, xavotirli buzilishlar, posttravmatik stress buzilishi (PSR).

Metabolik buzilishlar: 2-tip qandli diabet, semizlik.

Oshqozon-ichak muammolari: Gastritlar, yaralar, ta’sirlangan ichak sindromi.

Strategiyalar va usullar

Stressga qarshi kurashish kompleks yondashuvni talab qiladi. Ba’zi samarali usullarga quyidagilar kiradi:

Jismoniy faoliyat: Jismoniy mashqlar taranglikni kamaytirishga va kayfiyatni yaxshilashga yordam beradi.

Meditatsiya va yoga: Ushbu amaliyotlar sizga dam olish, diqqatni oshirish va stress darajasini pasaytirishga yordam beradi.

To‘g‘ri ovqatlanish: Antioksidantlar, vitaminlar va minerallar bilan boy muvozanatli ratsion umumiy sog‘liqni qo‘llab-quvvatlaydi va stressga qarshi kurashadi.

Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash: Yaqinlaringiz va do‘stlaringiz bilan muloqot qilish, ijtimoiy guruhlarda ishtirok etish, yolg‘izlik hissini kamaytiradi va psiko-emotsional holatni yaxshilaydi.

Nafas olish texnikalari: Chuqur nafas olish va boshqa usullar stressni tezda kamaytirishga yordam beradi.

Uxlash: Sifatli va yetarli uyqu — stressga qarshi kurashning eng muhim jihatlaridan biri.

Stressning oldini olish uning oqibatlariga qarshi kurashishdan ko‘ra ancha oson. Profilaktika uchun ba’zi maslahatlar:

Vaqtni tashkil qilish: Kuningizni rejalashtiring, ustuvorliklarni belgilang va dam olish uchun vaqt ajratishni unutmang.

O‘z-o‘zini rivojlantirish va xobbi: Sizga zavq keltiradigan va iste’dodingizni rivojlantiradigan ishlar bilan shug‘ullaning.

Ijobiy kayfiyat: Hayotga ijobiy qarashni shakllantiring va perfeksionistlikdan saqlaning.

Stress ta’sirini cheklash: Asossiz talablarga "yo‘q" deyishni va salbiy odamlar yoki vaziyatlar bilan bog‘liq stressdan qochishni o‘rganing.

Stress hayotning ajralmas qismi bo‘lib, u o‘rtacha miqdorlarda hatto foydali bo‘lishi mumkin. Biroq, stress haddan tashqari kuchayib, salomatlikka salbiy ta’sir ko‘rsata boshlaganda belgilarni tanib olish muhimdir. Stress darajasini nazorat qilish va pasaytirish uchun o‘z vaqtida choralar ko‘rish, shu bilan birga umumiy jismoniy va

hissiy holatni yaxshilash muhimdir. Sog‘lig‘ingizni asrang va ko‘p narsalar sizning qabul qilishingiz va qiyinchiliklar bilan kurashish qobiliyatingizga bog‘liq ekanligini unutmang!

Asab kasalliklari jismoniy va hissiy bo‘lishi mumkin bo‘lgan turli xil alomatlar bilan namoyon bo‘lishi mumkin. Asab kasalliklarining eng keng tarqalgan alomatlariga quyidagilar kiradi:

Tashvish va tashvish. Bu doimiy tashvish, tashvish yoki qo‘rquv hissi sifatida namoyon bo‘ladi. Biror kishi yurak urishi, terlash, bosh aylanishi va boshqa jismoniy alomatlar bilan birga keladigan vahima hujumlarini boshdan kechirishi mumkin.

Depressiya. Doimiy qayg'u, umidsizlik va umidsizlik hissi sifatida namoyon bo‘ladi. Biror kishi hayotga qiziqishni yo‘qotadi, charchaydi, uxlashda va ishtahada muammolarga duch keladi.

Uyqu buzilishi. Uyqusizlik yoki juda erta uyg'onish bemorning ahvoliga salbiy ta'sir qiladi. Biror kishi uxlab qolish va sifatli dam olishning iloji yo‘qligi bilan bog'liq qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.

Bosh og'rig'i. Ular kuchlanish yoki stress bilan bog'liq bo‘lishi mumkin bo‘lgan tez-tez bosh og'rig'i sifatida namoyon bo‘ladi.

Asabiylashish va tajovuzkorlik. Asabiylashish, g'azab yoki tajovuzning kuchayishi, his – tuyg'ularingizni va xatti-harakatlaringizni nazorat qila olmaslik asab kasalliklarining yana bir alomatidir.

Ovqatlanishning buzilishi. Haddan tashqari ovqatlanish yoki to‘yib ovqatlanmaslik ko‘pincha asab kasalliklari tomonidan qo‘zg'atiladi. Biror kishi ovqatlanish xatti-harakatlarida muammolarga duch kelishi mumkin.

Konsentratsiya va e'tiborning buzilishi. Ma'lumotni eslab qolish va qaror qabul qilishdagi qiyinchiliklar odamning boshqa odamlar bilan normal yashashiga to‘sqinlik qiladi.

Nervlar jiddiy oqibatlarga olib keladigan turli xil kasalliklar va kasalliklarga moyil bo‘lishi mumkin. Bunday hollarda, giyohvand bo‘lmagan davolanish asab tizimining sog'lig'ini tiklashning samarali usuli bo‘lishi mumkin.

Nervlarni dori-darmonsiz davolashning eng mashhur usullaridan biri bu jismoniy mashqlar. Muntazam jismoniy mashqlar qon aylanishini yaxshilashga yordam beradi, bu esa asab hujayralarining yaxshi ovqatlanishiga yordam beradi. Bundan tashqari, jismoniy mashqlar stress va tashvish darajasini pasaytirishga yordam beradigan baxt gormonlari bo‘lgan endorfinlarni ishlab chiqarishga yordam beradi.

Asablarni davolash uchun psixoterapiya ham foydalidir. Bu asab kasalliklarining sabablarini aniqlashga va ularni engish strategiyasini ishlab chiqishga yordam beradi. Bundan tashqari, psixoterapiya hayot sifatini yaxshilashga va o‘z-o‘zini hurmat qilish darajasini oshirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Natadze R. G. Voobrajenie kak faktor povedeniya. Tbilisi, Metsniere-ba, 1972.

2.Miller D., Galanter Yu., Priboram K. Plann i struktura povedeniya (Ing-li:- chadan tarjima). M., Progress, 1965.

3, ЮBerkinblit M., Petrovskiy A. Fantaziya i realnost M., Politizdat, 1968.

YOSHLAR O`RTASIDA DEVIANT XULQ-ATVOR PROFILAKTIKASI

Yaxshilikova S. F.,GDPI talabasi

Annotatsiya: maqolada deviant xulq-atvor haqida, ushbu xulqiy og`isha sabab bo`ladigan turli xildagi holatlar va yoshlar o`rtasidagi deviant xulq-atvorning proofilaktikasi haqida ma`lumotlar beriladi.

**Kalit so`zlar:** deviant, o`smirlar, profilaktika, xulq-atvor ,salbiy , ijtimoiy norma, jamiyat, ekspert, spirtli ichimlik, suitsid, addektiv, agressiv.

Annotation: The article provides information about deviant behavior, various situations that cause this behavioral deviation, and the prevention of deviant behavior among young people.

Keywords: deviant, adolescents, prevention, behavior, negative, social norm, society, expert, alcohol, suicide, addictive, aggressive.

KIRISH

So‘nggi yillarda jamiyatimizda sodir bo‘layotgan jinoyatlarning katta qismi yoshlar va o‘smirlar tomonidan sodir etilayotgani sababli insonlar orasida deviant xulq-atvor muammosiga qiziqish obyektiv ravishda oshdi. Bu esa bunday xulq-atvor shakllanishining turli xil sabablarini o‘rganishni taqozo etdi.

Deviant so‘zi lotincha “deviare” — ya’ni “yo‘ldan chiqmoq, og‘moq” degan so‘zdan olingan.

Sotsiologiyada deviant xulq-atvor deganda jamiyatdagi umumiy qabul qilingan axloqiy, huquqiy yoki ijtimoiy me’yorlarga zid bo‘lgan harakatlar tushuniladi.

Deviantlik bu - har qanday xulq-atvor va odob-axloq normalaridan chetga chiqish hisoblanadi.

Deviantlik ko‘pincha o‘smirlar va o‘spirinlarda kuzatiladi. Xulqatvordagi bunday og‘ishlarning asosiy sababi psixologik siljish hisoblanadi. Bunday psixologik og‘ishlar tanqidlar, janjallar, asabiy buzilishlar, huquqbuzarlik kabi holatlarni keltirib chiqaradi.

Yoshlarning deviant xulq-atvori - ma'lum jamiyatda, ijtimoiy muhitda, yaqin atrofda, ijtimoiy va axloqiy me'yorlar va qadriyatlar guruhida qabul qilinganlardan chetga chiqish, ushbu me'yor va qadriyatlarni o‘zlashtirish va ko‘paytirish jarayonini buzish, shuningdek, o‘z-o‘zini o‘zi qadrlashdir. shaxsning o‘zi mansub bo‘lgan jamiyatda rivojlanishi va o‘zini o‘zi anglashi.

Yoshlar o‘rtasida deviant xulq-atvorning oldini olish yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining eng muhim vazifasi hisoblanadi. Deviant xulq-atvorni hozirgi kunda 5 xil ko`rinishini ko`rishimiz mumkin. Bular:

Delikvent- huquqbuzarlik sodir etuvchi, jamiaytdagi normalarga amal qilmagan deviant xulqli shaxslar tushuniladi.

Agressiv- bu odamning atrofdagilarga nisbatan tajovuzkor, zaraz yetkazuvchi, g`arazli yoki qo`pol munosabatda bo`lishi.

Addektiv- bu insonning bior narsaga haddan tashqari bog`lanib qolishi, y`ni qaramlik holati. Misol uchun: giyohvandlik, ichkilikbozlik.

Suitsidal- bu odamning o`z joniga qasd qilishi haqidagi fikrlari, niyatlari blan bog`liq ruhiy holat hisoblanadi.

Profilaktika - o‘smir xulq-atvoridagi ijtimoiy normalardan og‘ishning turli shakllarini keltirib chiqaruvchi asosiy sabab va sharoitlarni bartaraf etishga qaratilgan ijtimoiy, tibbiy, tashkiliy, tarbiyaviy tadbirlarning majmui.

Profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirayotgan ijtimoiy pedagog quyidagi qoidalarga amal qiladi:

1. Ijtimoiy normalarni o‘zlashitirish bevosita shaxs ijtimoiylashuvi jarayonida amalga oshadi. Qadriyatlar, urf-odat va an’analarni o‘zlashtirmay turib hech qaysi inson jamiyatning to‘laqonli a’zosi bo‘la olmaydi.

2. Ijtimoiy madaniy normalar muxolifi bolaning ijtimoiy-madaniy va pedagogik qarovsizligi hisoblanib, u nafaqat bola rivojlanishining g‘ayrinormal alomati, balki uning zimmasiga anomal ijtimoiy holatlarni yuklashning natijasi o‘laroq qaraladi.

3. Bolalar qarovsizligining profilaktikasi nafaqat mavhum ijtimoiy-madaniy normadan, balki muayyan sharoitda yashashga majbur bo‘lgan bolalardan kelib chiqishi lozim.

4. Bola reabilitatsiyasi faoliyat subyekti, ijtimoiy subyekt va shaxs darajasida amalga oshirilishi lozim.

Yoshlar o`rtasida deviant xulq-atvorning oldini olish uchun ko`pincha yoshlarning deviant xulq-atvorini keltirib chiqaradigan qiyinchiliklarni aniqlash kerak.

Bularga quyidagilar kiradi: ota-onalar, o‘qituvchilar va keksa avlodning boshqa vakillari bilan keskin munosabatlar; do‘stlar, sinfdoshlar, sinfdoshlar, boshqa tengdoshlar bilan keskin munosabatlar; o‘ziga munosabat, o‘z-o‘zini anglash muammosi; ijtimoiy ma'qullanmagan hayotiy ko‘rsatmalar, ideallar, "butlar", qadriyatlarni shakllantirish; ichki ("psixologik") yolg'izlik, ifoda etishmasligi va boshqalar tomonidan noto‘g'ri tushunish; bosimdan, qoidalardan, me'yorlardan, talablardan qochish, o‘zini va boshqalarni sinab ko‘rish, mumkin bo‘lgan chegaralarni izlash orqali erkinlikni izlash; qulay yashashni, hissiy farovonlikni izlash; ijobiy hayot intilishlari va maqsadlari yo‘qligi; taqdirga, o‘ziga xos odamlarga o‘z qiyinchiliklari uchun norozilik; o‘z qobiliyatsizligini, muammolarini, ixtiyoriy nazoratning etishmasligini va o‘zini o‘zi boshqarish va vaziyatni nazorat qilish qobiliyatini boshdan kechirish; tartibsizlik; boshqalarga qaramlik, o‘zining “men” ning zaifligi; o‘rganishdagi qiyinchiliklar; qiyin vaziyatlarda xatti-harakatlarning tegishli vositalari va usullarining yo‘qligi.

Xulosa o`rnida aytadigan bo`lsak Yangi O`zbekiston kelajagi va rivojlanishi uchun barkamol insonni tarbiyalamoq zarur. Buning uchun esa xulqida salbiy tomonga og‘ish bo‘lgan bolalarning reabilitatsiyasi va profilaktikasiga bo‘lgan e’tiborni kuchaytirishimiz, bu ishlarni amalga oshirish uchun barcha chora-tadbirlarni kuchaytirish va kerakli shart-sharoitlarni yaratib berishimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Giddens. E. Sotsiologiya. Toshkent - Sharq, 2002-yil, 32-bet.

2. Sh.N.Po‘latov. Robindranath Tagorning Hindiston ilm-ma’rifatiga qo‘shgan hissasi. “Science and education” Scientefic journal Volume 1, Special issue 2020, 21-22 P.

3. Sh.S.Jo‘rayev. Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt saodat masalasi. Academic research in Educational Science, 2 (Special issue 1), 395-396 P.

PEDAGOGIK-PSLXOLOGIK KOUCHING SHAKLLARI

Kabulova S. E., GDPI o‘qituvchisi
Mamaraimov A. K.,Boyovut tumani №29 maktab direktori
E-mail: Sanobarkabulova56@gmail.com

Annotatsiya. Tezisda Behaviorizm paydo bo‘lgandan so‘ng, insoniyat insoniy xulq-atvori ichki hodisalar va atrof-muhit omillari o‘rtasidagi murakkab o‘zaro ta'sirlar bilan boshqariladi deb taxmin qila boshlanishi aytiladi..Bu fikrlar asosan ijtimoiy-kognitiv yo‘nalishning asosini tashkil etishi shaxsiyat nazariyasida o‘z ifodasini topgan deb talqin qilinadi.

Kalit so‘zlar. kognitiv, ijtimoiy omillar, xulq-atvor, determinantlar, kontseptsiya, nazariy g’oyalar, modellar, imtiyozlar, obyektiv haqiqat, falsafiy tamoyillar.

Annotation. The thesis states that after the emergence of Behaviorism, humanity began to assume that human behavior is governed by complex interactions between internal events and environmental factors. It is argued that these ideas are mainly reflected in the theory of personality, which forms the basis of the social-cognitive approach.

Key words. cognitive, social factors, behavior, determinants, concept, theoretical ideas, models, preferences, objective knowledge, philosophical principles.

Ijtimoiy-k**ognitiv** yo‘nalishning vakillari Albert Bandura va Julian Rotter.

Ularning har biri nazariyasi radikal harakatchilardan sezilarli darajada farq qiladi, ammo bu yondashuvni tavsiflovchi qat'iy ilmiy va eksperimental metodologiyani saqlaydi.

Bandura, insonning psixologik faoliyatining uch guruh omillari orasida uzluksiz ta'sir o‘tkazish orqali yaxshiroq tushunilganligi bilan izohlanadi:

1. Xulq-atvor;
2. Kognitiv;
3. Atrof muhit.

Banduraning nuqtayi nazari bo‘yicha, odamlar o‘zlarining kognitiv qobiliyatlariga ega bo‘lib, ular voqealarning paydo bo‘lishini taxmin qilishlari va ularning kundalik hayotiga ta'sir o‘tkazish usullarini yaratishga imkon beradi. U o‘zaro ta'sirchanlik prinsipi nuqtayi nazaridan xatti-harakatlarini hisobga oldi, ya'ni predispozitsiya qiluvchi omillar va vaziyatlar omillarning o‘zaro bog‘liq sabablari hisoblanadi.

Kuzatuv orqali o‘rganishning asosiy jihatlari. 1. O‘rganishni o‘rganish uchun kuzatuvchi modeldagi asosiy masalalarga e'tibor berish kerak. Modelga e'tiborni qaratadigan omillar quyidagilardan iborat: a) xatti-harakatlarning oqibatlarining omili muhim ahamiyatga ega. Agar xatti-harakatlaringiz taqdirlansa, taqlid jazosidan ko‘ra ko‘proq bo‘lishi mumkin. Shunday qilib shaxsiy xatti-harakatlarning kuchli belgilanishi - boshqalarning xatti-harakatining kuzatiladigan oqibatlari; b) omillar ham muhim - yoshi, ijtimoiy mavqeyi, jinsi, samimiyati, modelning malakasi; c) kuzatuvchining xarakteristikalari. Modelga bog‘liq bo‘lgan xatti-harakatlar yuqori darajada qaram bo‘lgan bolalarga katta ta'sir ko‘rsatadi.

2. Xatti-xarakatlar modelini kuzatish faqat kuzatuvchining eslatgan taqdirda ta'sir qiladi. Xatto xotirada saqlanadi va keyin ikkita ichki vakolatli tizim yordamida amalga oshiriladi: a) ma'jusiy kodlash - kuzatilgan vaqtda, hissiyotlarni o‘rganish jarayonida ko‘rilgan narsalarning nisbatan qat'iy ko‘rinishlari paydo bo‘ladi. O‘tgan

hafta kechki ovqatim bilan tanishgan do‘stimning rasmini ko‘ring, faoliyat turi (velosipedda otish). b) kuzatilgan hodisalarni og‘zaki kodlash. Inson o‘zidan o‘zi takrorlashi mumkin bo‘lgan modelni amalga oshirishi mumkin.

3. Dvigatel reproduktiv jarayonlari - ramziy ravishda xotirada kodlangan ma'lumotlarning harakatga aylanishi. Murakkab vosita harakatlarida o‘rganish xatti-harakatlar modelini ko‘p marta takrorlash orqali takomillashtirish orqali amalga oshiriladi.

4. Motivatsion jarayonlar kuzatilgan xatti-harakatlarga yoki shaxsning xulq-atvoriga ta'sir qilish xususiyatlarini belgilaydi.

Banduraning fikricha, mustahkamlash ta'limning muhim tarkibiy qismi emas. Biroq, takomillashtirish ko‘pincha o‘rganishga hissa qo‘shadi. Kuzatuv yo‘li bilan o‘rganishda mustahkamlashning rolini o‘rganish, Banduraning mustahkamlashning bilim yo‘nalishini ta'kidlaydi. Bandura haqiqiy ijtimoiy muhitga o‘xshash eksperimental vaziyat sharoitlariga kirishga urindi.

Shaxsiyat nazariyasidagi ilm-fan tarzi intellektual va ruhiy jarayonlarning odamlarning xulq-atvoriga ta'sirini ta'kidlaydi. Bu tendensiya inson shaxsan o‘zi bilan samarali muloqot qilish uchun shaxsiy tajribalarini o‘rganib, tushunishga, va boshqarishga intiladigan tadqiqotchidir. haxsiyat har doim haqida gaplashadigan narsadir ("U bunday buyuk shaxs!" Yoki "Uning shaxsi bu ish uchun mukammaldir!") Bo‘lsa-da, psixologlar bir xil ta'rifga mutlaqo rozi bo‘lmaydilar, deb ajablanishingiz mumkin aniq shaxsni tashkil etadigan narsalar.

Shaxsiyat odatda insonni o‘ziga xos bo‘lgan fikr, his-tuyg'ular va xulq-atvorning xarakterli naqshlari bilan tasvirlanadi. Boshqa so‘zlar bilan aytganda, bu sizni nima qiladi!

Jorj Kelly bu yo‘nalishning asoschilaridan edi. U kognitiv jarayonlarning muhimligini ta'kidlab, ularni inson faoliyati bilan bog‘liq asosiy xususiyat sifatida ko‘rdi. Kelly insonni nafaqat tirishqoqlik bilan javob beruvchi passiv organizm deb, balki olimning o‘tmish tajribasiga asoslangan va kelajak haqidagi taxminlarni keltirib chiqaradigan xulosalar sifatida baholadi. 1955-yilda paydo bo‘lgan Jorj Kelly nazariyasi o‘z vaqtidan ancha oldin bo‘lgan.

Kellyning falsafasiga asoslanadigan konstruktiv alternativ odamlarga hayotimizda odatiy turga muqobil tanlash imkoniyatini beradi. Ilohiyotshunos sifatida konstruktiv alternativizm «dunyodagi barcha zamonaviy sharhni qayta ko‘rib chiqish yoki almashtirishni talab qiladi». Hech narsa muqaddasdir va hech narsa o‘chmas iz qoldirmaydi. Odamlar boshqa tomondan dunyoga qarashsa, hamma narsa o‘zgaradi. Kelly dunyoda shunday bir narsa yo‘qligini ta'kidlamoqda: "Ikki fikr bo‘lishi mumkin emas". Insonning haqiqatga bo‘lgan munosabati har doim talqin qilishning mohiyatidir.

Kellyga ko‘ra, obyektiv haqiqat, albatta, bor, ammo boshqalar buni boshqacha tushunishadi. Shuning uchun, hech narsa doimiy yoki oxirgi emas. To‘g‘ri, go‘zallik singari, faqat inson ongida mavjud. Faktlar va hodisalar (barcha inson tajribasi kabi) faqat insoniy fikrlashda mavjud bo‘lganligi sababli ularni tushuntirishning turli usullari mavjud.

So‘ngra, izchil bo‘lish uchun inson xatti-harakatlarini tarjima qilishning haqiqiy yoki haqiqiy yo‘li yo‘q. Biz boshqa odamning, yoki o‘zimizning yoki butun

olamning xarakterini tushunishga intilamizmi, biz doimo ongimizga ochiq "konstruktiv muqobil" bor. Bundan tashqari, konstruktiv muqobillik tushunchasi, xatti-harakatlarimiz to‘liq aniqlanmaganligini anglatadi. Haqiqiy izohimizni qayta ko‘rib chiqishda yoki almashtirishda biz doimo muayyan darajada ozodmiz.Konstruktiv muqobillik shartlariga asoslanib, Kelly shaxsiyat konstruksiyalari nazariyasini yaratdi. Shaxsiyat modelini ishlab chiqishda, Kelly insonning o‘xshashligiga tadqiqotchi sifatida asos soldi. Ya'ni, ma'lum bir hodisani o‘rganadigan olim singari, har qanday inson hayot haqidagi voqealarni oldindan ko‘rishni va boshqarishga harakat qiladigan haqiqat to‘g‘risida ish farazini keltirib chiqaradi, deb taxmin qiladi.

Kelly, barcha odamlarning olimlar ekanliklarini, ular gipotezani shakllantiradilar va ilmiy tekshirish vaqtida olim sifatida bir xil ruhiy jarayonlarni o‘z ichiga olganlarini tasdiqlashadi yoki tasdiqlamaydilar. Shunday qilib, shaxsiy tuzilmalar nazariyasi ilm-fan dunyosi haqidagi yangi g‘oyalarni ilgari suradigan uslublar va tartib-qoidalarning kvintessensiyasiga asoslanadi. Ilmning maqsadi - voqealarni prognoz qilish, o‘zgartirish va tushunish, ya'ni olimning asosiy maqsadi noaniqlikni kamaytirishdir. Lekin nafaqat olimlar, balki barcha odamlar bunday maqsadlarga egadirlar. Biz barchamiz kelajakni kutish va kutilgan natijalarga asoslangan reja tuzishdan manfaatdormiz. Natijada Kelly insonni olim sifatida tasvirlaydigan shaxsiyatning metaforik xususiyatini ishlab chiqardi. Bir olim kuzatuvlarni rejalashtirish, kuzatib boradigan voqealarni tasavvur qilish uchun farazlar va qurilishlarni quradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Umarov D. "Prakticheskie metodiki kouchinga" (Practical Techniques of Coaching), 2011. (5) Sidorova, E. "Mentalno‘e aspekto‘ kouchinga" (Mental Aspects of Coaching), 2003.
2. Rakhmonov T. "Uzbekskaya filosofiya kouchinga" (Uzbek Philosophy of Coaching), 2007. (7) Sobirov, F. "Tsentrovanie klienta v kouchinge" (Client-Centeredness in Coaching), 2009.
3. Morozov V. "Обучение в процессе коучинга: Российский опыт" (Learning in the Coaching Process: A Russian Experience), 2013.
4. Karimova L. Этика и мораль в узбекском коучинге. (Ethics and Morality in Uzbek Coaching), 2016.

SHAXS SHAKLLANISHIDA QADRIYATLARNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK O‘RNI

Nurmuxamedov B. X., Navoiy davlat universeteti
“Pedagogika” kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail: nurmuxamedov_bahodir78@list.ru

Annotatsiya. Qadriyatlar jamiyatning poydevori bo‘lib, ularning ahamiyati insonlarning axloqiy va ijtimoiy hayotini shakllantirishda, barqarorlikni ta’minlashda, madaniyatni saqlashda va shaxsiy rivojlanishda katta rol o‘ynaydi. Quyida qadriyatlarning ahamiyatini hamda uning ijtimoiy-psixologik negizlarini yanada chuqurroq ko‘rib chiqamiz.

Kalit so‘zlar. qadriyat, axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy qadriyatlar, estetik qadriyatlar, diniy qadriyatlar, iqtisodiy qadriyatlar, insoniy qadriyatlar

Annotation. Values are the foundation of society, and their significance plays a large role in the formation of the moral and social life of people, ensuring stability, preserving culture, and personal development. Below, we will examine the significance of values and their socio-psychological foundations in more depth.

Key words. Value, moral values, social values, aesthetic values, religious values, economic values, human values.

Qadriyatlar nafaqat mavhum ideallar, balki shaxslar va guruhlar kundalik hayotda amal qiladigan amaliy tamoyillardir. Ular odamlar "yaxshi" yoki "yomon," "to‘g‘ri" yoki "noto‘g‘ri" deb hisoblaydigan narsalarni ifodalaydi va ko‘pincha muhim yoki izlanishga arziydigan narsalarni aks ettiradi. Shunga ko‘ra qadriyatlar quyidagilarga bo‘linadi.

1. Ijtimoiy psixologiya va qadriyatlar: Ijtimoiy psixologiya qadriyatlarning shakllanishi va ularning jamiyatdagi roli bilan bog‘liq. Qadriyatlar odamlarning ijtimoiy hayotida, turmush tarzida va qarorlar qabul qilishda muhim rol o‘ynaydi. Ular insonlarning qanday hayot kechirishini, kim bilan va qanday munosabatda bo‘lishini belgilaydi.

2. Qadriyatlar va ijtimoiy normativlar: Qadriyatlar ijtimoiy normalar va me’yorlarni yaratadi. Jamiyat a’zolari o‘z qadriyatlari asosida o‘zaro munosabatlarni tashkil qiladi. Jamiyatda ma’lum bir qadriyatlar yuqori baholanib, ular asosida ijtimoiy me’yorlar va qonun-qoidalar shakllanadi.

3. Ijtimoiy ta’sir va qadriyatlar: Ijtimoiy ta’sirlar qadriyatlarning shakllanishiga katta hissa qo‘shadi. Jamiyat, oila, do‘stlar, o‘qituvchilar va boshqa muhitlar odamlarning qadriyatlarini shakllantiradi. Ijtimoiy o‘zgarishlar, masalan, iqtisodiy inqiroz yoki texnologik taraqqiyot, yangi qadriyatlarning yuzaga kelishiga olib kelishi mumkin.

4. Psixologik omillar: Insonlarning shaxsiy tajribalari, hissiyotlari va individual qarashlari ham qadriyatlar tizimini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Bunga ko‘pincha psixologik ehtiyojlar, o‘zini o‘zi anglash va boshqalar bilan bo‘lgan munosabatlar ta’sir ko‘rsatadi.

5. Identifikatsiya va qadriyatlar: Shaxsning o‘zini aniqlash va identifikatsiya qilish jarayonida qadriyatlar o‘z o‘rniga ega. Odamlar o‘zlarini ma’lum bir guruh yoki jamiyatning a’zosi sifatida his qilishlari uchun o‘sha jamiyatdagi qadriyatlarni qabul qiladilar.

Asosiy qadriyatlar — bu jamiyat yoki individning hayotdagi eng muhim, fundamental tamoyillari va me'yorlaridir. Ular odamlarning xulq-atvori, qarorlar qabul qilishi va ijtimoiy munosabatlarida asosiy yo‘nalishlarni belgilaydi. Asosiy qadriyatlar turli madaniyatlarda farq qilishi mumkin, ammo ko‘p hollarda ular insonning farovonligini, ahloqiy yuksalishini va jamiyatdagi barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan.

Asosiy qadriyatlar bizning munosabatimiz, harakatlarimiz va qarorlarimizni shakllantiradigan asosiy tamoyillar bo'lib xizmat qiladi. Psixologik tadqiqotlarga ko'ra, qadriyatlar bizning tanlovimiz va xatti-harakatlarimizni boshqaradigan asosiy e'tiqodlardir. Ushbu qadriyatlarni o'rganish orqali biz ularning shaxsiy o'sishni, sog'lom munosabatlarni va gullab-yashnayotgan jamiyatni rivojlantirishdagi ahamiyatini tushunishimiz mumkin.

Qadriyatlar o'zgarmas xususiyatlar emas - ular dinamik va vaqt o'tishi bilan bizning tajribamiz, munosabatlarimiz va fikrlarimiz orqali shakllantirilishi hamda o'zgartirilishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, qasddan qilingan amaliyotlar qadriyatlarni, jumladan, o'z-o'zini aks ettirish, ta'lim va turli nuqtai nazarlarga ega bo'lishni rivojlantiradi. Bundan tashqari, tadqiqotlar insonning qadriyatlariga muvofiq yashash va psixologik farovonlik o'rtasida kuchli bog'liqlik borligini aniqladi. Ko'pincha qiymat uyg'unligi deb ataladigan bu uyg'unlik hayotdan qoniqish, o'z-o'zini hurmat qilish va ijobiy ta'sir bilan bog'liq. Bu ichki qarama-qarshiliklarni kamaytiradi va haqiqiylikni targ'ib qiladi, yanada mazmunli va qoniqarli hayotga olib keladi.

Xulq-atvorni boshqaradigan 10 ta asosiy qadriyatlar:

Ushbu o'nta asosiy qadriyatlar bizni farovonligimizni yaxshilaydigan va atrofimizdagi dunyoga ijobiy hissa qo'shadigan yo'nalishga yo'naltiruvchi kompas bo'lib xizmat qilishi mumkin:

Insof: Insof, axloqiy va axloqiy tamoyillarga sodiqlik inson xatti-harakatining negizida yotadi. Yaxlitlikni tarbiyalash o'z-o'zini anglashdan boshlanadi. Shaxsiy e'tiqod va qadriyatlar haqida mulohaza yuriting va harakatlarni ular bilan muvofiqlashtirishga intiling. Noqulay yoki noqulay bo'lsa ham, ongli ravishda halollikni tanlang. So'zlar va harakatlar o'rtasidagi izchillikni mashq qiling va o'zingizni shaxsiy va professional javobgarlikka torting.

Empatiya: Empatiya, boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish va baham ko'rish qobiliyati mazmunli aloqalarni o'rnatish va hamdardlikni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Empatiyani rivojlantirish uchun faol tinglashni mashq qiling, gapirayotgan odamga to'liq e'tibor bering va uning nuqtai nazarini hukm qilmasdan tushunishga harakat qiling. Turli xil adabiyotlarni o'qish yoki jamoat xizmatlarida ko'ngillilik qilish kabi turli nuqtai nazar va tajribalarni ochib beradigan faoliyat bilan shug'ullaning.

Chidamlilik: Moslashuvchanlik qiyinchiliklarga moslashish va orqaga qaytish qobiliyatini anglatadi. Psixologik tadqiqotlar ruhiy salomatlik, muvaffaqiyat va umumiy farovonlikni mustahkamlashda chidamlilikning muhimligini ta'kidlaydi. Bardoshlilikni oshirish ko'pincha muammolarni o'sish imkoniyatlari sifatida qayta ko'rib chiqishni o'z ichiga oladi. Ijobiy fikrlashni rivojlantirish, o'z-o'ziga g'amxo'rlik qilish va qo'llab-quvvatlash tarmog'ini yaratish juda muhimdir. Ehtiyotkorlik va stressni boshqarish usullari ham chidamlilikka hissa qo'shishi mumkin.

Haqiqiylik: Haqiqiylik o'ziga sodiq bo'lishni va haqiqiy fikrlar, his-tuyg'ular va qadriyatlarni ifodalashni o'z ichiga oladi. Haqiqiylik o'zini chuqur anglashni talab qiladi. Shaxsiy kuchli tomonlar, zaif tomonlar, e'tiqodlar va motivatsiyalarni tushunish uchun o'z-o'zini aks ettirish bilan shug'ullaning. O'z his-tuyg'ularingizni halol va qat'iyat bilan ifoda eting va shaxsiy qadriyatlarga, hatto mashhur bo'lmaganlarga ham mos keladigan qarorlar qabul qiling.

Minnatdorchilik: Minnatdorchilik, hayotning ijobiy tomonlarini e'tirof etish va qadrlash amaliyoti psixologiyada keng o'rganilgan. Minnatdorchilik jurnalini yuritish, kundalik ijobiy tajribalar yoki o'zingiz yoqtirgan narsalarni qayd etish orqali minnatdorchilikni rivojlantiring. Boshqalarga minnatdorchilik bildirish, aql-idrok bilan shug'ullanish va hayotning ijobiy tomonlariga e'tibor qaratish ham minnatdor fikrni rivojlantirishi mumkin.

Ochiq fikrlash: Ochiq fikrlash turli nuqtai nazarlar, g'oyalar va tajribalarni hisobga olishni o'z ichiga oladi. Turli madaniyatlar, mafkuralar va tajribalar bilan tanishish orqali ochiq fikrlashni rag'batlantiring. Hukm qilmasdan tinglashni mashq qiling va shaxsiy e'tiqodingizga shubha qilishga tayyor bo'ling. Turli nuqtai nazarlarni izlang va sizning nuqtai nazaringizni shubha ostiga qo'yadigan hurmatli suhbatlarda qatnashing.

Mas'uliyat: Mas'uliyat deganda o'z harakatlari va oqibatlari uchun javobgarlik hissi tushuniladi. Mas'uliyatni shaxsiy harakatlar va ularning ta'sirini tan olish orqali rivojlantirish mumkin. Haqiqiy maqsadlarni qo'ying, majburiyatlarni bajaring va xatolarga yo'l qo'yilganda tuzating. Pedagog mas’uliyati esa davlat va jamiyat buyurtmasi asosida yosh avlod savodxonligini oshirish jarayoni uchun javobgarlik hissini shakllantirilganligi bilan bekgilanadi.

Harakatlarning uzoq muddatli oqibatlarini ko'rib chiqing va o'zingizga va jamiyatga ijobiy hissa qo'shadigan qarorlar qabul qiling.

Rahmdillik: rahm-shafqat, boshqalarga mehr va g'amxo'rlik ko'rsatish, odamlarga va jamiyatga katta foyda keltiradi. Rahmdillikni hamdardlik va faol g'amxo'rlik orqali tarbiyalash mumkin. Ko'ngillilik, muhtojlarga yordam berish va mehribonlik bilan shug'ullanish hamdardlikni rivojlantirishga yordam beradi. Ehtiyotkorlik meditatsiyasi ham rahmdil munosabatni rivojlantirishi mumkin.

Adolat: Adolat boshqalarga adolatli, adolatli va xolisona munosabatda bo'lishni o'z ichiga oladi. Psixologik tadqiqotlar ishonch, hamkorlik va ijtimoiy totuvlikni rivojlantirishda adolat muhimligini ta'kidlaydi. Ta'lim jarayonida Konstitutsiyaning o'rganilishi ijtimoiy adolat vafuqarolik mas'uliyatini oshirishdamuhim rol o'ynaydi. Konstitutsiya, yoshlarni huquqiy ong vademokratik qadriyatlar bilan tanishtirib, ularni fuqarolik burchlarini anglash vajamiyatdaadolatni ta'minlashdafaol ishtirok etishgatayyorlaydi. Shaxsiy qarashlarni faol ravishda tan olish va ularga qarshi kurashish orqali adolatni targ'ib qiling. Adolatli va adolatli qarorlar qabul qilishga intiling, kamsitish va adolatsizlikka qarshi turing. Turli nuqtai nazarlarni rag'batlantiring va barcha odamlarga hurmat va tenglik bilan munosabatda bo'ling.

Butun umr ta'lim: umrbod ta'lim - bu doimiy shaxsiy o'sish, intellektual qiziqish va hayot davomida bilim va ko'nikmalarga ega bo'lish majburiyatini anglatadi. Qiyinchiliklarni o'rganish, yaxshilash uchun fikr-mulohazalarni izlash va turli xil ta'lim imkoniyatlari - rasmiy yoki norasmiy imkoniyatlar sifatida qabul qiling. Keng o'qing, savollar bering va intellektual kamtarlik bilan munosabatda bo'ling.

Forobiyning fozil jamiyat konsepsiyasiga ko‘ra, baht-saodatga intiluvchi jamiyatda qonun ustuvor bo‘lib, butun ijtimoiy hayot ana shu ustuvor tamoyil asosida tuziladi. Qadriyatli shaxsga aylanish Albert Eynshteynning abadiy so'zlari: "Muvaffaqiyatli odam bo'lishga emas, balki qadrli odam bo'lishga harakat qiling". Ushbu o'nta asosiy qadriyatlar - yaxlitlik, hamdardlik, qat'iyatlilik, haqiqiylik, minnatdorlik, ochiq fikr, mas'uliyat, rahm-shafqat, adolat va umrbod ta'lim - qadrli shaxs bo'lishning ajralmas qismidir. Ular bizning xulq-atvorimiz, munosabatimiz va shaxsiy o'sish, mazmunli munosabatlar va uyg'un jamiyatga qaratilgan qarorlarimizga rahbarlik qilib, mazmunli hayot uchun yo'l xaritasini taqdim etadi.

Qadriyatlar ijtimoiy psixologiyada insonlarning ijtimoiy munosabatlari, xulq-atvori va turmush tarzini tushunishda muhim o‘rin tutadi. Ular shaxsning o‘zini anglashida, jamiyatda o‘z o‘rnini topishda va ijtimoiy me’yorlarga moslashishda asosiy omillar bo‘lib xizmat qiladi. Shuningdek, qadriyatlarning o‘zgarishi ijtimoiy o‘zgarishlarning, madaniy va iqtisodiy rivojlanishning natijasi bo‘lishi mumkin. Ular shaxsiy va ijtimoiy hayotda turli qarorlar qabul qilishda, maqsadlar belgilashda va boshqalar bilan munosabatlarni o‘rnatishda muhim rol o‘ynaydi.

Odamlar o‘z qadriyatlarini aniqlash orqali hayotga qanday qarashini, o‘zlarini qanday his qilishini va nima uchun yashayotganini anglashadi. Qadriyatlar nafaqat shaxsiy va ijtimoiy hayotning asosiy yo‘naltiruvchisi, balki jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Farmonova, M. Qadriyatlar–ma’naviy kamolot asosi. – Toshkent: “Tasvir nashriyot uyi”, 2019, 36 b

2.Алиев Р. Семейно-брачные отношения в исламе. Баку: изд. Абилов, Зейналов и сыновья, 2006. – 225 с

3.Умурзаков А. М. Философский анализ веры //Экономика и социум. – 2021. – №. 4-2. – С. 507-510.

4.Azimov U., Umurzakov A. Hierarchy of values and personal values //Экономика и социум. – 2021. – №. 1-1. – С. 354-355.

MAKTAB O‘QUVCHILARIDA O‘ZINI O‘ZI BOSHQARISH TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIXATLARI

Shukurova U.U.,GDPI dotsenti
Rashidov Sh. R., 28-maktab psixologi

Annotasiya: Ushbu maqolada maktab o‘quvchilariga o‘z-o‘zini tarbiyalashni o‘rgatishning ijtimoiy-psixologik jihatlari yoritib berilgan. Bizga ma'lumki yoshlarni komil inson bo‘lib shakllanishlarida maktab davrining ahamiyati katta bo‘ladi. Maktab davrida o‘quvchilarda irodaviy xislatlarining sifatlariga sobitqadamlik, tashabbuskorlik, qat’iyatlilik, mustaqillik, ishbilarmonlik, o‘zini qo‘lga olish, jasurlik, chidamlilik va boshqa xislatlar shakllantirilib boriladi.

Kalit so‘zlar: irodali, teran fikrlovchi, komil inson, iroda, xulq, zaifligi qaysarlik, sabotsizlik, yalqovlik, qo‘rqoqlik, prinsipsizlik, betashabbuslik, erinchoqlik, loqaydlik

Annotation: This article highlights the socio-psychological aspects of teaching self-education to schoolchildren. As we know, the school period will be of great importance for young people to become perfect people. The qualities of strong-willed qualities of students during the school period include stability, initiative, determination, independence, efficiency, self-control, courage, perseverance and others.

Key words: strong-willed, deep-thinking, perfect person, will, behavior, weakness, stubbornness, illiteracy, laziness, cowardice, unscrupulousness, brusqueness, audacity, indifference

KIRISH

Umumta’lim maktablarida o‘quvchilarning irodaviy jarayonlari, holatlari, xislatlari faoliyatning motivlari va maqsadini amalga oshirishning o‘ziga xos usuli sifatida yuzaga keladi. Buning natijasida o‘quvchilarda irodaviy xislatlarining sifatlariga sobitqadamlik, tashabbuskorlik, qat’iyatlilik, mustaqillik, ishbilarmonlik, o‘zini qo‘lga olish, jasurlik, chidamlilik va boshqa xislatlar shakllantirilib boriladi.

Shu bilan birgalikda inson shaxsining irodasining bo‘shligi, zaifligi qaysarlik, sabotsizlik, yalqovlik, qo‘rqoqlik, prinsipsizlik, betashabbuslik, erinchoqlik, loqaydlik singari xislatlar salbiy xislatlar ekanligi

Mamlakatimiz yoshlarini komil inson qilib kamol toptirish uchun o‘quvchilarni o‘zini o‘zi boshqarishni boshlang‘ich sinflardayoq o‘rgatishimiz bugungi kun talablaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Bolalarning o‘zini o‘zi boshqarish tizimini rivojlantirishda ijobiy ta'lim natijalariga erishishning muhim sharti o‘quvchilar faoliyatiga mohirona pedagogik rahbarlik qilish, maktab o‘zini o‘zi boshqarish tizimiga qo‘yiladigan asosiy talablarni pedagoglar tomonidan izchil amalga oshirishdir.

Maktab jamoasida o‘zini o‘zi boshqarishning umumiy tashkil etilishi boshlang‘ich jamoalar ta’lim-tarbiya kollektivining asosi bo‘lganidek, sinfning, guruhning o‘zini o‘zi boshqarishi ham maktabning o‘zini o‘zi boshqarishining asosi bo‘lib xizmat qiladi. Tarbiyaviy ishning asl mazmuni bola bilan behuda suhbatlarda emas, balki shaxsning eng yaxshi fazilatlari namoyon bo‘ladigan shunday hayotiy vaziyatlarni yaratishdadir.Ammo shaxsning ijobiy fazilatlari tarbiyalanadi, deb o‘ylamaslik kerak. bolalarda o‘z-o‘zidan, o‘z-o‘zidan, faqat bolalar jamoasiga o‘zini o‘zi boshqarishni joriy qilish kerak. O‘qituvchilar o‘quvchilarning o‘zini o‘zi boshqarish va uning rivojlanishiga rahbarlik qilish bo‘yicha jiddiy ishlardan chetlashtirilsa, kutilgan natijalarga mutlaqo zid bo‘lgan ta'lim natijalari mumkin.

Sinfning o‘zini o‘zi boshqarishi alohida o‘quvchilar o‘rtasida aniq vazifalarni taqsimlashdan iborat. Odatda, birinchi sinf yig'ilishlaridan birida, o‘quv yilining boshida, aktiv saylanadi.

O‘quvchilarning o‘zlari bajarayotgan hatti- harakatlarini o‘zining irodasiga bo‘ysundirishni o‘rgatish ularning mustaqil fikrlashlarini barqarorlashtirib, maqsadlarini amalga oshirishga yordam beradi. Buning natijasida mustahkam irodali, teran fikrlovchi, komil inson shakllanadi.

Psixologiyada inson irodasi inson tomonidan o‘z xulqi va faoliyatini ongli ravishda boshqarishining ko‘rinishi sifatida ta’riflanadi. Iroda-bu shaxsning o‘z xatti-harakati va faoliyatini ongli ravishda va maqsadli ravishda tartibga solish va nazorat qilish qobiliyatidir

Umumta’lim maktablarida o‘quvchilarning irodaviy jarayonlari, holatlari, xislatlari faoliyatning motivlari va maqsadini amalga oshirishning o‘ziga xos usuli sifatida yuzaga keladi. Buning natijasida o‘quvchilarda irodaviy xislatlarining sifatlariga sobitqadamlik, tashabbuskorlik, qat’iyatlilik, mustaqillik, ishbilarmonlik, o‘zini qo‘lga olish, jasurlik, chidamlilik va boshqa xislatlar shakllantirilib boriladi. Shu bilan birgalikda inson shaxsining irodasining bo‘shligi, zaifligi qaysarlik, sabotsizlik, yalqovlik, qo‘rqoqlik, prinsipsizlik, betashabbuslik, erinchoqlik, loqaydlik singari xislatlar salbiy xislatlar ekanligi ta’riflab boriladi. Bunday natijaga erishish uchun boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari ta’lim- tarbiya jarayonida o‘quvchilar bilan o‘zaro munosabatga kirishar ekan o‘zining bilimdonligini ko‘rsatishi, barcha ijobiy xislatlarini namoyon qilishi, o‘quvchilarni bir-birlarini hurmat qilish qadrlash kerak ekanligini uqtirib borishi, buning uchun namuna ko‘rsatib borishi, ularning fikrlarini tinglashi kerak bo‘ladi.

A.S.Makarenkoning ta’rifi bilan aytganda har bir maktab o‘qituvchisi “ Shaxsga nisbatan iloji boricha talabchanlik va unga nisbatan iloji boricha hurmat hamda ishonch bo‘lishi kerak ”.

Yuqoridagi qoidaga amal qilgan har bir o‘qituvchi o‘quvchilari tomonidan ishonch va hurmatga sazovar bo‘ladi, uning kichkina arzimas tanbehlari ham ta’sirli bo‘ladi. Ayni chog‘da o‘quvchilar o‘qituvchining so‘zlarida, bordi-yu, o‘ziga «nsbatan hurmat-e’tiborni sezmasa, juda asosli va mantiqan to‘g‘ri pand-nasihatlariga ham ko‘pincha amal qilmaydi.

O‘quvchilar bilan o‘quvchilarning o‘rtasidagi munosabatlar maktabdagi umumiy muhitda yuz beradi, o‘quvchilar psixologiyasini tushunishning pedagogik kollektivga xos darajasiga, uning pedagogik va psixologik madaniyatiga bog‘lik bo‘ladi. Aloqalarning bu ob’ektiv bog‘liqligini maktab hayotida boshlang‘ich sinf o‘quvchisining nojo‘ya ish qilib qo‘yganidan tortib to butun maktabni hayajonlantirgan favqulodda hodisaga qadar yuz beradigan istalgan bir hodisani psixologik tahlil qilish jarayonida ko‘rish mumkin.

O‘quvchilarga nisbatan talabchanlikni ularga nisbatan hurmat bilan uyg‘unlashtirib amalga oshirishni bilgan o‘qituvchilar asosan tarbiyaning maqsadlarini ro‘yobga chiqarish uchun eng qulay pedagogik va psixologik muhitni yarata oladi.

O‘quvchilar bilan munosabatda ularning o‘zini- o‘zi xurmat qilishiga tayanish ularga samarali pedagogik va psixologik ta’sir ko‘rsatishda ishonchli vositadir. O‘quvchi xato qilishi mumkin lekin unga bo‘lgan hurmat saqlanib qolishi kerak bu munosabat uni bundan buyon o‘ylab ish qilishga o‘zini va tevarak atrofidagilarni hurmat qilishni o‘zi yashayotgan jamiyat qonun qoidalariga amal qilish lozim ekanligini anglab etadi.

Zamonaviy umumiy ta’lim tizimi samarali boshqaruv qarorlarini talab qiladigan ko‘plab muammolarga duch kelmoqda. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, ijtimoiy-iqtisodiy sohadagi o‘zgarishlar va ta’lim sifatiga qo‘yiladigan talablar ortib borayotgan bir sharoitda umumta’lim maktablari rahbarlari ta’lim muassasalarining muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi va rivojlanishini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ta’lim muassasalarida samarali boshqaruv nafaqat qulay o‘quv muhitini yaratishga yordam beradi, balki o‘quv natijalariga, professor-o‘qituvchilarning kasbiy o‘sishiga va o‘quv jarayonining barcha ishtirokchilarining qoniqish darajasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Xulosa

Bugungi kunda yoshlarga ta’lim tarbiya berish jarayonida yuqoridagi qoidalarga amal qiladigan bo‘lsak kelajakda o‘quvchi-yoshlarimiz jamiyatda o‘zlarining munosib o‘rinlarini egallashlarida umumta’lim maktablarida amalga oshirilayotgan ta’lim tarbiyaning tutgan o‘rni beqiyos ekanligini isbotlab bergan bo‘lamiz. Natijada biz kelajakni sobitqadam, tashabbuskor, qat’iyatli, mustaqil, ishbilarmon, jasur, chidamli xislatlarga ega bo‘lgan kadrlar bilan ta‘minlaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Yo‘ldoshev J. Ta’lim yangilanish yo‘lida. – T.: O‘qituvchi. 2000 y.

2.Radugina A.A. Pedagogika i psixologiya. - M., 2007.

СОКРАЩЕНИЕ НАСИЛИЯ И МЕРЫ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ

Эшанкулова И. А.,ГГУ, докторант
E-mail: irabonu@mail.ru

Аннотация. В данной статье рассматриваются рекомендации и предложения по мерам, принимаемым для сокращения и предотвращения насилия. Предотвращение насилия требует не только защиты женщин, но и повышения уважения к женщинам в обществе. Кроме того, усиление пропагандистской деятельности по борьбе с насилием также поможет искоренить причины насилия. Благодаря такой пропаганде в обществе формируются необходимые представления о женщины и здоровых отношениях в семье.

Ключевые слова: насилие, семья, здоровая окружающая среда, жертва, родитель, ребенок, стресс, сотрудничество, общество, отношение, защита.

Annotation. This article presents recommendations and suggestions on measures taken to reduce and prevent violence. Preventing violence requires not only protecting women, but also increasing respect for women in society. In addition, strengthening anti-violence advocacy will also help to eliminate the causes of violence. Thanks to such propaganda, the necessary ideas about women and healthy family relationships are formed in society.

Keywords: violence, family, healthy environment, victim, parent, child, stress, cooperation, society, attitude, protection.

Несмотря на то, что в обществе растет внимание к правам человека и ценностям, насилие, особенно гендерное насилие, остается острой проблемой. Такое угнетение, будьто физическое, психологическое, сексуальное или экономическое, угрожает не только отдельной личности, но и стабильности общества в целом. Широко распространенное насилие в отношении женщин и девочек, особенно среди них, серьезно ограничивает их здоровье, развитие, занятость и участие в общественной жизни. Поэтому снижение гендерного насилия, его предотвращение и разработка превентивных мер должны стать приоритетом для каждого общества.

Защита женщин от насилия, обеспечение гендерного равенства, создание здоровой среды в семейных отношениях являются актуальными вопросами не только для общества, но и для государства. Несмотря на растущее число прогрессивных инициатив по защите женщин от насилия, домашнее насилие, особенно насилие в отношении женщин, продолжает сохраняться.

Основными законами в сфере профилактики домашнего насилия являются Постановление Президента Республики Узбекистан от 27 июня 2018 года № ПК-3808 «Об утверждении Концепции укрепления института семьи в Республике Узбекистан», Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан от 7 июня 2019 года № 472 «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы подготовки кадров в области психологии и профилактики правонарушений в обществе», Законы Республики Узбекистан от 2 сентября 2019 года «О гарантиях равных прав и возможностей женщин и мужчин» и «О защите женщин от притеснений и насилия», Постановление Президента Республики Узбекистан от 18 февраля 2020 года № ПК-4602 «Об

организации деятельности Министерства по поддержке общества и семьи Республики Узбекистан». служит документами[58].

Любое насилие, направленное против людей по признаку пола, одним словом, существуют различные формы гендерного насилия, которые в настоящее время остаются постоянной проблемой, затрагивающей миллионы людей по всему миру. Эта проблема оказывает значительное влияние на отдельных лиц, семьи, общины и общество в целом и является препятствием на пути экономического развития и продвижения прав и возможностей человека.

Гендерное насилие является нарушением прав человека и проявлением гендерного неравенства, которое увековечивается патриархальными структурами отношений и культурными нормами, ставящими мужчин выше женщин. Его последствия имеют далеко идущие последствия и могут иметь как немедленные, так и долгосрочные последствия для физического, психологического и социального благополучия.

Домашнее насилие — это форма гендерного насилия, которая обычно происходит в рамках интимных отношений между супругами, парами или членами семьи. Это может проявляться в различных формах, включая физическое, эмоциональное и сексуальное насилие, а также психологические пытки и финансовое насилие.

Домашнее насилие может иметь место в отношениях любого типа, независимо от пола, но данные, собранные по всему миру, показывают, что женщины страдают от него непропорционально чаще.

Домашнее насилие — широко распространенная проблема, которая может затронуть людей из всех слоев общества, независимо от возраста, этнической принадлежности, уровня образования или социально-экономического положения. Однако женщины из маргинализированных групп или меньшинств могут подвергаться более высокому риску домашнего насилия в результате пересечения различных форм дискриминации.

Гендерное насилие приводит к серьезным экономическим потерям как в глобальном масштабе, так и на уровне отдельных регионов. Исследования показали, что глобальные экономические издержки от насилия в отношении женщин могут достигать 2 процентов мирового валового внутреннего продукта, что составляет приблизительно 1,5 триллиона долларов США — размер канадской экономики. Кроме того, Европейский институт гендерного равенства (EIGE) оценил экономические издержки гендерного насилия в Европейском союзе примерно в 366 млрд евро в год.

Эти расходы включают прямые затраты, такие как медицинские и юридические расходы, а также косвенные затраты, такие как потеря производительности, пропущенные рабочие дни и воздействие на психическое здоровье и благополучие.

Экономическое бремя гендерного насилия не только затрагивает отдельных лиц и семьи, но и имеет серьезные последствия для национальной экономики. Для решения проблемы гендерного насилия и его экономических

[58] Указ Президента Республики Узбекистан от 7 февраля 2017 года № УФ-4947 «О Стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан». -https://lex.uz

последствий необходимы комплексные политики, программы и вмешательства, в которых приоритет отдается профилактике, защите и поддержке жертв. Активизируя усилия в этом направлении, общества могут создать более безопасное, более справедливое и более процветающее будущее для всех.

Создание Целевого фонда ООН для поддержки усилий по искоренению насилия в отношении женщин в 1996 году; запуск кампании «UNITE» (Объединимся, чтобы положить конец насилию в отношении женщин), направленной на повышение осведомленности о проблеме насилия в отношении женщин и мобилизацию усилий по ее искоренению; Среди прочего можно упомянуть принятие в 2017 году инициативы ООН «В центре внимания».

Программа развития Организации Объединенных Наций (ПРООН) оказывает поддержку национальным правительствам, организациям гражданского общества, женским группам и частному сектору в устранении коренных причин гендерного насилия, в частности гендерной дискриминации и неравных прав. Одним из способов поддержки этих усилий со стороны ПРООН является продвижение политики и законодательства, направленных на защиту женщин от насилия. Это, в свою очередь, включает в себя сотрудничество с правительствами по разработке и внедрению законов, криминализирующих гендерное насилие и обеспечивающих жертвам доступ к юридической, медицинской и психологической поддержке.

Приняв в 2019 году юридическое определение насилия в отношении женщин, Узбекистан добился определенного прогресса в решении проблемы гендерного насилия. Закон признает домашнее насилие и домогательства в отношении женщин и устанавливает профилактические меры для предотвращения и защиты от него, включая запретительные судебные приказы и предоставление убежища[59].

Правительство обучило сотрудников правоохранительных органов, судей и других должностных лиц эффективному реагированию на гендерное насилие. Кроме того, правительство приняло Национальный план действий по обеспечению гендерного равенства и расширению прав и возможностей женщин, создало Комиссию по вопросам гендерного равенства при Сенате Олий Мажлиса для содействия правам женщин и создало возможности для участия женщин в принятии политических и экономических решений. Тем не менее, предстоит еще многое сделать для полного искоренения гендерного насилия в Узбекистане.

В настоящее время Олий Мажлис рассматривает вопрос об установлении в своей законодательной системе уголовной ответственности за насилие в семье. Данная работа проводится в соответствии с рекомендацией Комитета ООН по ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин правительству Узбекистана «внести поправки в действующее законодательство, в том числе в Уголовный кодекс, Кодекс об административных правонарушениях и Закон «О защите женщин от домогательств и насилия», с

[59] Закон Республики Узбекистан от 2 сентября 2019 года № 561 «О защите женщин от притеснений и насилия».https://lex.uz

целью криминализации домашнего насилия, привлечения его к ответственности в судебном порядке и применения к нему соответствующих санкций, соразмерных тяжести преступления».

Защита прав женщин, ставших жертвами насилия в нашей стране, и их роли в обществе. Укрепление позиций, решение проблемы насилия'Это очень важная задача, которую нужно изучить, особенно понять методы предотвращения и разрешения семейных конфликтов, возникающих в семьях. Насилие в отношении женщин является сложной социальной проблемой в нашем обществе сегодня. “Насилие — это!”, “Что такое насилия?” Понятие насилия подразумевает психологическое, физическое, сексуальное или экономическое воздействие на женщин. Влиять или вызывать такой эффект принять меры для предотвращения их жизни, здоровью и безопасности, угрожая нарушающее права, половую неприкосновенность, честь, достоинство и другие охраняемые законом права и свободы понимается противоправное действие (бездействие). Насилие в супружеских отношениях не только вредит женщинам, но и препятствует их социальному успеху, снижает производительность труда и отрицательно влияет на их здоровье.

ВЫВОДЫ

Насилие, особенно гендерное насилие, является серьезным препятствием на пути социального прогресса и приводит к нарушениям прав человека. Его устранение требует комплексного, системного и непрерывного подхода, а не только правовых мер. Анализ показывает, что корни насилия напрямую связаны с культурными, экономическими, социальными и психологическими факторами. Поэтому борьба с ним должна осуществляться комплексно и сообща.

Важно реализовать в обществе многосторонние устойчивые меры по предотвращению и сокращению насилия. Прежде всего, необходимо усилить правовые механизмы.

Среди актуальных вопросов — обеспечение неотвратимости наказания за гендерное насилие, повышение эффективности охранных ордеров, организация бесплатной юридической помощи пострадавшим.

Литературы:

1.Указ Президента Республики Узбекистан от 7 февраля 2017 года № УФ-4947 «О Стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан». -https://lex.uz

2.М. Димовска «Гендерное насилие не исчезнет само по себе — сейчас самое время действовать»./2023/03/13/гендерное-насилие/

3.Закон Республики Узбекистан от 2 сентября 2019 года № 561 «О защите женщин от притеснений и насилия».https://lex.uz

4.Закон Республики Узбекистан «О гарантиях равных прав и возможностей женщин и мужчин» - 2 сентября 2019 года, Закон № O‘RQ–562.

5. **Выготский, Л. С. (1991).** *Педагогическая психология.* — Основная работа, в которой анализируется влияние социализации и взаимодействия с окружающими на развитие учащихся.

BILISH JARAYONLARI HAQIDA PSIXOLOGIK QARASHLAR

Oripov A.S., GulDU o‘qituvchisi

Annotasiya: ushbu tezisda buyuk mutafakkirlarning bilish jarayonlari haqida psixologik qarashlari bayon qilingan. Mutafakkirlarning qarashlarida har bir o‘qituvchi o‘quvchilarga bilim berishda o‘quvchilarni o‘z faniga qiziqtirib mashg’ulotlar davomida ko‘proq ko‘rgazmalilikka e’tibor berish kerakligini uqtirilgan.

Kalit so‘zlar ilmiy bilimlar, kishi ruhiyati, qobiliyatiga mos, toqatni toq qilish, o‘tar-o‘tmas, sezgi qo‘zg‘atuvchi, yoqimli, zararsiz, dardli, halokatli, to‘rt sezgini his etuvchi.

Annotation: this article describes the psychological views of great thinkers about cognitive processes. In the views of thinkers, each teacher argued that when giving students knowledge, it is necessary to pay attention to more exhibitionism during classes, keeping students interested in their science.

Keywords: scientific knowledge, the psyche of a person, suitable for his abilities, the ability to make tolerance odd, impenetrable, sensory excitatory, pleasant, harmless, painful, destructive, the feeling of four senses.

Hozirgi sharoitda har tomonlama rivojlangan yosh avlodni tarbiyalashdek muhim vazifani bajarishda umumta’lim maktablarining ham oldiga muhim vazifalarni qo‘ymoqda. Umumta’lim maktablari jamiyatning faqat buguni emas, balki kelajakka yo‘naltirilgan rivojini ham ro‘yobga chiqarish uchun hissa qo‘shadi.

Ma’lumki, O‘rta Osiyo xalqlari uzoq o‘tmishga, ko‘p asrlik tarixga, boy madaniy merosga ega edilar. O‘rta Osiyoni markazida joylashgan O‘zbekiston Sharqning eng qadimiy, madaniy uchoqlaridan biri bo‘lib, u jahon fani tarixiga munosib hissa qo‘shgan.

Xorazmlik olim al Xorazmiy nomi «algoritm» degan termin orqali, Evropada Alfrachanus nomi bilan mashhur bo‘lgan olim Ahmad al Farg‘oniy «Astronomiya asoslari» asari bilan bizgacha etib keldi. Abu Rayhon Beruniy ijdodida «Tana va Rux» ga oid hodisalar talqin qilindi. U odamlar o‘z tabiati jihatidan bir-biridan farq qilishini, bu farq uning mijozi, fe’l atvori va tabiiy xususiyatlarida namoyon bo‘lishini ta’kidladi. U inson hayotini biologik va irsiy omillar bilan bog‘laydi.

Uning zamondoshi Abu Nasr Farobiy insonning ruhiy jarayonlari bilan fiziologik jarayonlari orasidagi bog‘liqlik, dunyoni bilish haqidagi ta’limoti bilan shuhrat qozondi. U axloqiy sifatlar tug‘ma bo‘lmay, balki mashqlar, ko‘nikma va malakalar, odatlar natijasi deb uqtiradi. Bu erda irodaning ahamiyati o‘lkanligini, uning yordamida kishi o‘zida hissiy va ma’naviy ehtiyojlarni ongli ravishda tanlash ko‘nikmasiga ega bo‘ladi deydi.

Psixologiya fanining taraqqiyotiga katta hissa qo‘shgan sharq allomalaridan biri Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmad-al Beruniydir. A. R.Beruniy o‘z asarlarida ilmiy bilimlarga oid qoldirilgan barcha boyliklarni qunt bilan o‘rganishga chaqiradi. Beruniyning fikricha o‘quvchilarga bilim berishda ularni zeriktirmaslik ularga qiziqarliroq bilim berishga ko‘proq ko‘rgazmalilikka e’tibor berishga ah amiyat qaratish kerakligini ta’kidlaydi.

Abu Rayxon Beruniy kuzatish metodidan foydalanib tadqiqotlar olib borgan va kuzatish natijasini amaliyotda sinab ko‘rib, fanlarning haqiqatdan ham ustuvor

turishini ta’kidlaydi. Abu Rayxon Beruniy ta’lim berish kishi ruhiyatiga, qobiliyatiga mos, uni toliqtirmaydigan bo‘lishiga e’tibor beradi va shunday yozadi: “Bizning maqsadimiz o‘quvchini toliqtirib qo‘ymaslikdir. Hadeb bir narsani o‘qiy berish zerikarli bo‘ladi va toqatni toq qiladi. Kishi ularning hammasini ko‘rgisi va tomosha qilgisi keladi. “Har bir yangi narsa rohat bag‘ishlaydi” - deb behuda aytilmagan”.

Abu Rayxon Beruniy shaxslar hayotida uchraydigan yomonlik va yaxshilikni qiyosiy solishtiradi va yomonlikni qoralab yaxshilikni ulug‘laydi. Uning fikricha, yomonlikning shaxobchalari ko‘p bo‘lib ular g‘azabli ilmsizlikdan kelib chiqadi.

Farobiyning ta’limoti Ibn Sino qarshilarining shakllanishiga kuchli ta’sir qiladi.

Ibn Sino «Tib qonunlari» asarida organizmning tuzilishi, undagi asab va asab yo‘llari, fiziologik jarayonlar bilan bog‘liq psixik jarayonlar haqida fikr yuritadi. U bola tarbiyasiga alohida e’tibor berdi va jismoniy tarbiya sog‘lom va tetik insonni shakllantirishning muhim omili ekanini, bolaning tug‘ilgandan boshlab, bolalikdan o‘smirlikka o‘tish davrida sog‘lom turmush tarzini shakllantirishni tavsiya etdi.

Ibn Sino atrof-muhit va organizm orasidagi o‘zaro bog‘liqlikni hisobga olib, har bir a’zo uchun maxsus mashqlar majmuasini tuzdi.

Axmad Yassaviyning mehr-sahovatli bo‘lish haqidagi qarashlari, Imom al-Buxoriy ijodidagi shaxslararo munosabatlar, Baxovuddin Naqshbandiy ijodida aql va dunyoqarashning shakllanishi, A.Navoiy faoliyatida ilmiy ta’lim – tarbiyaning asoslanishi kabilar boy meros sifatida ahamiyatlidir. Ular ijodida aynan bolalarda ruhiy jarayonlarning paydo bo‘lishi yoki shakllanib borishi haqida batafsil fikr yuritilmagan bo‘lsa ham ularning shaxs xalovati haqidagi fikrlari bolalarda ruhiy jarayon va xususiyatlarni shakllanishi uchun imkon yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, agar o‘qituvchi o‘quvchiga nisbatan hurmat va ishonch bilan munosabatda bo‘lsa, uning har bir so‘zi va harakati ta’sirli bo‘ladi. Aksincha bo‘lsa, bu hol ularning o‘zaro hamjihatliligi va birgalikda harakat qilishi uchun to‘sqinlik qiladi va muammoli vaziyatni keltirib chiqaradi. Ijobiy munosabatlar psixologik bog‘lanishning samaradorligiga kuchli ta’sir etadi.

O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida paydo bo‘lgan sog‘lom va oshkora bahslashuv ijobiy tomonga o‘z natijasini berishi mumkin. O‘quvchilar bilan muomala qilish pedagogning o‘z tarbiyalanuvchilari bilan muloqot olib borish mahoratini taqozo etadi. Biz uchun esa so‘zlashishni bilish lozim. So‘zlashishni, muloqot olib borishni doimo o‘rganib borishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Karimova Z.M. Psixologiya asoslari. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2020.

2. Bandurka A.M., Druz V.A. Etnopsixologiya .-SPb.: Piter. 2000.

3.Botirov B.M. Etnopsixologiya.-T.: Fan va tehnologiya.2012.160 b.

4.Namazov B., Egamberdiyeva N., Mirsoliyeva M. O‘qituvchilarni tayyorlashda gender yondashuv masalalari (Gender mainstreaming in teacher education in Asia-Pacific). O‘quv qo‘llanma. – Toshkent, 2018.

GENDER TENGLIK VA O‘ZINI ANGLASH

Xaydarova S.Ch., GulDU katta o‘qituvchisi
Eshonqulova R.I., GulDU talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy jamiyatda muhim mavzularidan biri bo‘lgan gender tengligi yoritiladi.Inson ruhiyati va shaxsiy taraqqiyoti ko‘p jihatdan jamiyatdagi turli xil kutilmalarga bog‘liq.Bundan tashqari turli xil bosimlarga duch kelganda inson o‘zini qanday anglashi kerakligi yoritilib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: gender tengligi, o‘zini anglash, jamiyat, ruhiy holatlar, gender stereotiplari.

Annotation: This article discusses gender equality, one of the most important topics in modern society. Human psychology and personal development are largely dependent on various expectations in society. In addition, it discusses how a person should understand themselves when faced with various pressures.

Keywords: gender equality, self-awareness, society, mental states, gender stereotypes.

Gender tenglik jamiyatimizda muhokamaga sabab bo‘ladigan mavzulardan biri hisoblanadi. Hatto hozirgi kunda ham bu mavzu bo‘yicha turli xil uchrashuvlar va munozaralar bo‘lmoqda. Jamiyatda har bir yosh avlodning o‘z o‘rni bor. Xoh u erkak bo‘lsin, xoh ayol kishi.

Oldingi davrlarda qiz bolani na o‘qishga na ishga qo‘yishgan.Chunki ularda qiz bola o‘qib dunyoni olib bermaydi degan fikr mavjud bo‘lgan. Oradan ancha vaqt o‘tdi, texnika va texnologiya takomillashdi undan tashqari ta’lim sifati yaxshilandi. Hozirgi kunga kelib hayotimizni yarmini talaba qizlar va ishlayotgan ayollar tashkil qiladi. Universitetlarda o‘g‘il bolalarga qaraganda qiz bolalar ko‘proq ta‘lim olmoqda. Hatto ish bilan ta‘minlangan ayollar safi ham kengayib bormoqda. Prezindentimiz tomonidan ayol va qizlarga juda ko‘p imkoniyatlar yaratib bermoqda. Masalan, turli davlat grandlari, davlat stipendiyalari yo kreditlar ajratib bermoqda.

Gender – xotin-qizlar va erkaklar o‘rtasidagi munosabatlarning jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisodiyot, huquq, mafkura va madaniyat, ta‘lim hamda ilm-fan sohalarida namoyon bo‘ladigan ijtimoiy jihat hisoblanadi.

Gender tenglik tushunchasi jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisodiyot, huquq, madaniyat, ta‘lim, ilm-fan, sport munosabatlarida xotin-qizlar va erkaklarning huquq hamda imkoniyatlarining tengligini anglatadi.

Gender tengligi va jinsiy tenglik, aniqrog‘i: erkaklar va ayollar o‘rtasidagi tenglik — bu oilada va jamiyatda erkaklar va ayollar o‘rtasida teng huquqlarga erishishni nazarda tutadigan tushuncha va boshqa qonuniy munosabatlar. Ba’zi tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra , gender tengligi — bu patriarxal tizimdan keyingi ijtimoiy-jinsiy munosabatlarning keyingi bosqichi.

Gender tengligi tamoyili insonning shaxs sifatida paydo bo‘lishiga to‘sqinlik qiladigan barcha ijtimoiy to‘siqlarni o‘rganish va yo‘q qilish, shuningdek, hayotning barcha sohalarida erkakalar va ayollar shaxsiyatini o‘rganish uchun teng ijtimoiy imkoniyatlarni yaratishdan iborat.

Endi gender stereotiplariga to‘xtaladigan bo‘lsak. Ular 3 guruhga bo‘linadi Birinchisi maskulinlik/feminlik (yoki femininlik) stereotiplari. Boshqacha aytganda, bu mardlik, latofatlik stereotiplari deb ataladi.

Birinchi guruhdagi gender stereotiplarni mardlik va latofatlik haqidagi tasavvurlar aksini topgan muayyan shaxsiy fazilatlar va ijtimoiy-psixologik xususiyatlar yordamida erkaklar va ayollarni tasniflovchi stereotiplar sifatida belgilash mumkin.

•Masalan, ayollarga passivlik, bog‘liqlik, emotsionallik kabi xususiyatlar, erkaklarga esa-faollik, mustaqillik, kompetentlik, jahldorlik va hokazolar xos.

Gender stereotiplarning ikkinchi guruhi oilaviy, professional va boshqa sohalarda muayyan ijtimoiy rollarni mustahkamlash bilan bog‘liq. Ayollarga, odatda, asosiy rollar sifatida oilaviy (ona, uy bekasi, turmush o‘rtog‘i) rollar, erkaklarga esa professional rollar belgilanadi.

• Erkaklar o‘z kasb-korida erishgan yutuqlariga qarab, ayollar esa-oilasi va bolalari mavjudligiga qarab baholanadi.

Gender stereotiplarining uchinchi guruhi erkaklar va ayollar o‘rtasidagi farqlikni mehnatning muayyan turlari bilan shug‘ullanish jarayonida o‘z ifodasini topgan. Jumladan, erkaklarga odatda ijodiy va yaratuvchanlik xarakteriga ega instrumental soha faoliyatidagi mashg‘ulot va kasblar, ayollarga esa- bajaruvchi va xizmat ko‘rsatuvchi xarakteri bilan farqlanuvchi ekspressiv sohalar xos deb hisoblanadi. Shuning uchun "erkaklarga xos" va "ayollarga xos", deb ataluvchi kasblar mavjudligi to‘g‘risidagi fikr keng tarqalgan.

Jamiyat erkaklar va ayollarga nisbatan an’anaviy rollarni yuklaydi. Masalan, erkaklar kuchli, mustaqil va rasyonalligini namoyish etishi, ayollar esa mehribon, hissiy va uy ishlari bilan band bo‘lishi kerak degan tasavvurlar mavjud. Ushbu stereotiplar shaxsning o‘zini anglash jarayoniga ta‘sir qiladi: inson jamiyat talablariga moslashishga harakat qilgani sari ichki erkinligi cheklanadi.Bu insonlarga shunday psxilogik ta‘sir ko‘rsatadi:

Natijalar: O‘zini anglash jarayoni murakkablashadi, inson o‘ziga bo‘lgan ishonchini yo‘qotishi mumkin: Psixologik stress, depressiya va xavotir kuchayishi mumkin: Shaxsiy taraqqiyotga to‘siq bo‘luvchi ichki ziddiyatlar yuzaga keladi:

Gender tenglik jamiyatda har bir inson o‘zini erkin anglash va rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘lishini anglatadi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, gender tenglik yuqori bo‘lgan jamiyatlarda:

-Insonlarning o‘ziga bo‘lgan ishonchi yuqori bo‘ladi: -Stress darajasi kamayadi, depressiya kamroq uchraydi: ayollar va erkaklar o‘zlarini jamiyatning to‘laqonli a‘zosi sifatida his qilishadi.

Psixologlar gender tenglikning psixologik farovonlikka ijobiy ta‘sirini ta‘kidlaydi. Odamlar ijtimoiy stereotiplardan xoli bo‘lganda, ular o‘z istaklarini erkin ro‘yobga chiqarishlari mumkin.

Jamiyatdagi gender tenglikni ta‘minlash uchun quyidagi psixologik strategiyalar tavsiya etiladi:

-Stereotiplarga qarshi kurashish. O‘z shaxsiy qobiliyatlarini aniqlab, gender rollaridan qat‘i nazar, o‘z yo‘lini tanlash; o‘zini qabul qilish va ishonchni shakllantirish. Jamiyat bosimiga berilmasdan, o‘z qadr-qimmatini anglash; hissiy muvozanatni saqlash. o‘z his-tuyg‘ularini tahlil qilish va ularga nisbatan sog‘lom munosabatda bo‘lish; tenglik madaniyatini rivojlantirish. Farzandlarga bolalikdan gender tenglik qadriyatlarini singdirish;

Gender tenglik faqat jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni hal qilish bilan cheklanmay, balki insonning psixologik holatiga ham kuchli ta‘sir qiladi. Tenglik yuqori bo‘lgan jamiyatlarda:

-Ayollarda stress va depressiya darajasi past bo‘ladi, chunki ular o‘z martaba yo‘lini tanlashda erkin bo‘lishad;

-Erkaklar hissiy jihatdan ochiqroq bo‘lishadi va muammolarini yashirish o‘rniga, ularga yechim topishga intilishadi;

-Jinsiy rollarga bog‘liq bosim kamaygani sababli shaxsiy rivojlanish tezlashadi.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, gender tenglik mavjud bo‘lgan muhitda odamlarning hissiy intellekti yuqori bo‘ladi, ular o‘z his-tuyg‘ularini yaxshiroq boshqara oladi va boshqalar bilan sog‘lom munosabatlar o‘rnatadi.

Bir qancha tadqiqotlar gender tenglik va psixologik farovonlik o‘rtasidagi bog‘liqlikni isbotlagan. Masalan:

-WHO (Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti) ma ‘lumotlariga ko‘ra, gender tenglik darajasi yuqori bo‘lgan mamlakatlarda ruhiy kasalliklar kamroq uchraydi;

-Harvard universiteti tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, ayollar va erkaklar o‘rtasida mehnat bozoridagi tenglik kuchaygani sayin, stress darajasi pasayadi;

-Shvetsiya va Norvegiya kabi gender tengligi yuqori bo‘lgan mamlakatlarda baxt indekslari boshqa mamlakatlarga nisbatan yuqoriroq bo‘lishi kuzatilgan.

Psixologlar gender tenglikni qo‘llab-quvvatlashda katta rol o‘ynaydi. Ular orqali:

-Jinsiy stereotiplardan ozod bo‘lish bo‘yicha psixologik maslahatlar beriladi;

-Ota-onalar va bolalar uchun gender tenglik bo‘yicha treninglar o‘tkaziladi;

-Ayollar va erkaklarning ruhiy sog‘ligini muhofaza qilishga yo‘naltirilgan maxsus dasturlar ishlab chiqiladi.

Xulosa qilib aytganda, jamiyatda avvalo gender tenglikni rivojlantirish kerak. Qachongi gender tenglik rivojlansa, insonlarning ruhiy holati ham yaxshilanadi. Gender tenglik insonning o‘zini anglash jarayoniga bevosita ta‘sir qiladi. Tenglik va erkinlik insonning ruhiy holatini va faravonligini oshiradi.

Gender teng bo‘lgan jamiyatda insonlar o‘z qobiliyatlarini to‘liq namoyon qila oladilar va hayotdan mamnunlik hissi oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Karimova Z.M. Psixologiya asoslari. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2020.

2. Bandurka A.M., Druz V.A. Etnopsixologiya .-SPb.: Piter. 2000.

3.Botirov B.M. Etnopsixologiya.-T.: Fan va tehnologiya.2012.160 b.

4.Namazov B., Egamberdiyeva N., Mirsoliyeva M. O‘qituvchilarni tayyorlashda gender yondashuv masalalari (Gender mainstreaming in teacher education in Asia-Pacific). O‘quv qo‘llanma. – Toshkent, 2018.

5.Maxkamova Z.B “O‘zbekistonda gender tengligini ta’minlashning dolzarb masalalari: joriy holat, vazifalar va istiqbol” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to‘plami / “Oila va xotin-qizlar” ilmiy-tadqiqot instituti. – Toshkent: Mahalla va oila nashriyoti, 2022. – 228 b.

KIBERBULLING VA ONLAYN TA'QIBNING PSIXOLOGIK OQIBATLARI

Azimova R. Z.,GDPI o‘qituvchisi
Sayliyeva U. S., GDPI talabasi

Anatatsiya. Ushbu maqolada raqamli texnologiyalarning rivojlanishi va ularning afzalliklari,kiberbulling haqida tushuncha va asosiy mazmun mohiyati, kiberbulingdan himoyalinsh usullari,onlayn ta'qibning inson ongiga ta’siri va shakllanishi,shuningdek psixologik oqibatlari haqida keng tushuncha berilgan.

Kalit so‘zlar: Raqamli texnalogiyalar, kiberbuling, zamon, vaqt, internet, qulaylik, vaziyat,xavfsizlik,axborot, platforma, kompyuter, texnalogiya, resurs, tizim, agressiya, huquq,qonun,raqamlashtirish.

Anatation. This article provides a detailed understanding of the development of digital technologies and their benefits, the concept and content of cyberbullying, ways to protect against cyberbullying, the impact and formation of online learning, as well as psychological consequences.

Key words: digital technologies, cyberbulling, time, internet, convenience, situation, security, information, platform, computer, technology, resource, system, aggression, law, law, digitalization.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning rivojlanishi hayotimizda ko‘plab qulayliklarni yaratmoqda. Raqamli texnologiyalar yordamida odamlar o‘z faoliyatini ancha osonlashtirib, samaradorligini oshirmoqda.Vaqt tejalyabdi,shuningdek insonlar istalgan vaqtda ta'lim olishi yoki turli xil ehtiyojlarini onlayn shaklda birgina telefon orqali bajarish imkonini ham yaratib berdi.

Avvalo, raqamli texnologiyalar axborotga tezkor kirish imkoniyatini yaratdi. Internet orqali istalgan vaqtda va dunyoning istalgan nuqtasida kerakli ma’lumotni topish mumkin. Endi kutubxonalarda soatlab kitob qidirishga ehtiyoj qolmayapti, birgina smartfon yoki kompyuter yordamida kerakli ma’lumot bir necha daqiqada topiladi. Birgina kitoblar bilan cheklanib qolmasdan shu kitob bo‘yicha tayyorlangan turli video darslarni ham o‘rganish imkoniyati yaratilgani,yoshlarni ko‘proq vaqtini tejash orqali kerakli bilimlarni tez va oson tarzda o‘rganish imkoniyatlarini ham yaratgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalar muloqotni ham ancha osonlashtirdi. Telefon, elektron pochta (email), videokonferensiya kabi vositalar orqali odamlar tez va qulay tarzda aloqa o‘rnatmoqda. Ayniqsa, masofaviy ta'lim va ish tizimining rivojlanishi bu qulayliklarni yanada oshirdi.Uzoq masofada bo‘lgan insonlar bilan muloqot qilish imkoniyatini ham yaratdi.Dars jarayonlarini ham masofadan turgan holda o‘zlashtirish anchagina osonlashdi..

Raqamli texnologiyalar ish samaradorligini oshirishda ham katta rol o‘ynamoqda. Kompyuter dasturlari va avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida ko‘plab vazifalar qisqa vaqt ichida, yuqori aniqlik bilan bajarilmoqda. Bu esa nafaqat vaqtni, balki mablag‘ va mehnat resurslarini ham tejash imkonini beradi. Raqamli texnologiyalar zamonaviy jamiyatning ajralmas qismiga aylangan. Ular hayotimizni qulayroq, samaraliroq va tezroq qilmoqda. Kelajakda raqamli texnologiyalar rivojlanishi bilan bizni yanada ko‘proq imkoniyatlar kutmoqda.Ammo raqamli texnalogiyalarni ham 100foiz ishonchli va xavfsiz deya olmaymiz,sababi bugungi kunda ham haligacha turli xil noqulayliklarni ham vujudga keltirmoqda.Bunday vaziyatlarning paydo bo‘lishida asosiy sabab insonlarning raqamli texnalogiyalardan noto‘g‘ri maqsadda foydlanishi va bir-birlariga shu orqali xavf solishi natijasida raqamli texnalogiyalar ham xavfli bo‘lib bormoqda.

Bugungi raqamli dunyoda internet va ijtimoiy tarmoqlar hayotimizning ajralmas qismiga aylangan. Odamlar bir-biri bilan tez va oson muloqot qilish imkoniga ega bo‘lishdi. Ammo texnologiya rivoji bilan birga yangi muammolar ham paydo bo‘ldi. Ulardan biri — kiberbulling, ya'ni odamlarni internet orqali tahqirlash, xo‘rlash va ruhiy zarar yetkazishdir. Kiberbulling ko‘pincha bolalar va o‘smirlar orasida uchraydi, lekin har qanday yoshdagi odamlar ham bu hodisaga duch kelishi mumkin. Asosan bunday holatga axborotlarni to‘g‘ri tahlil qila olmaydigan,raqamli texnalogiyalarning imkoniyatlarini to‘liq anglab yetmagan insonlar uchun ko‘proq xavf solmoqda.

Kiberbulling turli shakllarda bo‘lishi mumkin. Masalan, odamni ijtimoiy tarmoqlarda masxara qilish, haqorat qilish, tahdidli xabarlar yuborish, shaxsiy ma'lumotlarini tarqatish yoki uning ruxsatisiz fotosurat va videolarini ommaga yoyish. Ba'zan kiberbulling ko‘rinmaydigan, lekin kuchli ruhiy zarba yetkazadigan shaklda bo‘ladi.Inson ongini zaharlaydigan turli xil yod g‘oyalarni tarqatish,axborotlarning ishonchlilik darajasining juda past ekanligi,shuningdek vaqtni har xil zararli o‘yinlarga sarflash natijasida agressiv bo‘lib qolishi ham mumkin.

Jabrlanuvchining o‘zini past baholashi umidsizlik va nochorlik holatini yanada kuchaytiradi. Ta’qibchi bilan „yolg‘iz“ qolsa, tashqaridan yordam yoki yordam kutish qiyin: agar salbiy video tarmoqqa kirsa, qisqa vaqt ichida u ko‘plab ko‘rishlar soniga ega bo‘ladi.

Kiberbulling zamonaviy jamiyatning jiddiy muammolaridan biridir. Har bir inson internetda o‘zini xavfsiz his qilishi kerak. Bu esa faqat umumiy harakatlar — ota-onalar, o‘qituvchilar, jamiyat va texnologiya sohasidagi mutaxassislarning birgalikdagi sa'y-harakatlari bilan amalga oshadi. Kiberbullingga qarshi kurashish, odamlarni himoya qilish va internetni yanada sog‘lom, ijobiy muhitga aylantirish har birimizning vazifamizdir.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak onlayn ta’qib inson ruhiyatiga katta zarar yetkazadi. Kiberbuling natijasida qurbonlarda depressiya, o‘z-o‘zini past baholash,ijtimoiy izolatsiya va hatto o‘ziga zarar yetkazish kabi jiddiy psixologik muammolar rivojlanadi. Bunday ta’qib faqat onlayn hayotni emas, balki real hayotdagi o‘qish,ish faoliyati va shaxsiy munosabatlarga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, onlayn ta’qibning oldini olish,qurbonlarga o‘z vaqtida psixologik yordam ko‘rsatish va jamiyatda raqamli madaniyatni oshirish juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1.O‘zbekiston Respublikasi ,,Axborot xavsizligi to‘g’risida’’gi qonuni.
2.UNESCO (2022).cyberbullying and its impact on youth mental health.
3.https://www.mintrans.uz/gender-tenglik-asosiy-inson-huquqlaridan-biri
4.https://uz.wikipedia.org/wiki/Gender_tengligi
Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 17-sentabrdagi “Ijtimoiy ehtiyojmand oila vakillari, yetim yoki ota-onasining qaramog‘idan mahrum bo‘lgan talaba xotin-qizlarning oliy ta’lim olishini moddiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 18.09.2021-y., 09/21/585/0888-son; 09.06.2022- y., 09/22/322/0506-son

OILA QURISH YOSHIDAGI YOSHLARNING IJTIMOIY MOTIVATSIYON PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.

Xudoynazarov Sh. A., GDPI o‘qituvchisi.

Annotatsiya. tezisda yoshlarni oila qurishdagi nikoh oldi va nikohdan keyingi motivlari haqidda ma’lumotlar berilgan, oila qurish yoshidagi yigit va qizlarda yuzaga keladigan motivlarning to‘g‘ri tanlanmasliligi oilaviy ajrimlarning sabablaridan biri sifatida ko‘rilmoqda.

Kalit so‘zlar. *oila, motiv, yetuklik, nikoh.*

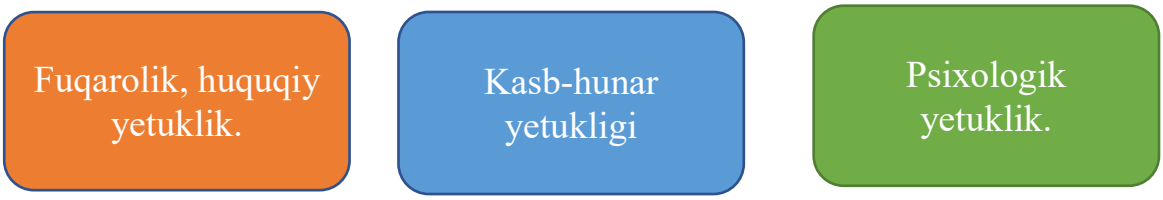
Annotation. this article provides information about the pre-marital and post-marital motives of young people in starting a family. The incorrect choice of motives among young men and women of family-building age is seen as one of the causes of family breakups..

Key words. *family, motive, maturity, marriage.*

Oilaga ta’rif berilganida, “Oila — Vatan ichidagi vatandir”, deyiladi. Siz bu fikrga qo‘shilasizmi? Oila ma’naviyatiga berilgan ta’riflar serqirradir. Oiladagi muhitinsonning o‘ziga xos ma’naviyati, dunyoqarashi, tasavvur va e’tiqodining shakllanishida, yuksalishida muhim omil bo‘ladi. Inson qalbi va ongidagi eng sof, pokiza tuyg‘ulari, ilk hayotiy tushuncha va tasavvurlari aynan oila bag‘rida shakllanadi. Oila misoli bir qo‘rg‘onki, unda avlodlar kamol topadi, asrlar osha yashab kelayotgan yuksak insoniy fazilatlar, milliy urf-odatlar, an’ana va qadriyatlar asrab-avaylanadi. Oiladagi muhit, shart-sharoit, odob-ahloq qoidalariga itoatkorlik, mehr-shavqat bu go‘shada tarbiya topayotgan, voyaga yetayotgan farzandlar kamolida aks etadi. Modomiki, yurt istiqboli bugungi yoshlar qo‘lida ekan, ham ma’naviy, ham jismoniy, ham ma’rifiy salohiyatli navqiron avlod tarbiyasi uchun barchamiz burchlimiz.

Psixolog olimlarning taqdqiqotlariga qaraganda bugungi kunda balog‘otga yetish davri sezilarli darajada yoshraganliligi ammo turmish qurish yosi yigtlarda kechikkanliligi, qizlarda tezlashanliligi yoshlardagi psixologik motivlarning o‘zgarganliligi oilalardagi ko‘plab ajirimlarga sabab bo‘lmoqda.

Nikohga yetuklikning quyidagi xususiyatlari mavjud.

Fuqarolik xuquqiy yetuklik. Yoshlarning konustututsiyamizda belgilangan yoshga to‘lganliligi, saylash va saylanish huquqlariga ega ekanliligi, yuridik yetuklikning belgisi hisoblanadi.

Kasb – hunar yetukligi. Oila qurishdan oldin yoshlarning oilaning iqtisodiy, ijtimoiy vazifalarini qondiraolishlik darajasini shakillantirish uchun ularning kasbiy yetuklik darajasi oliy ma’lumotli bo‘lishi yoki kasb egallashi muxum omil sanaladi.

Psixologik yetuklik. Turmush qurayotgan yosh oilaning oila haqidagi tushunchalari, qarashlari, farzand tarbiyasiga tayyorgarlik darajasi, nikoh nima? Degan tushunchalarga qay darajada tayyorgarliligi. Ba’zi yosh qurulayotgan oilalarda oila nima? so‘g‘iga ham javob topaolmaslik yokida uylanish (turmushga

chiqish) yoshiga to‘ldim kabi javoblari ularning oila haqidagi psixologik bilimlarini ko‘rsatib bermoqda.

Nikohga yetuklik omillari qatoriga yoshlarning oilaviy hayotga ma’naviy yetukligi, ularning oila qurish motivlari, nikoh qurish yoshiga oid fikrlari va bo‘lg‘usi oilaviy hayotlari haqidagi tasavvurlarini kiritar ekanmiz, bu jihatlarning har biri qanday xususiyatga ega ekanligini ko‘rib chiqamiz.

Nikohga yetuklik tushunchasi o‘ta murakkab va nisbiy tushunchadir. Chunki odam rivojlanib, takomillashib boruvchi, o‘z ma’naviy, axloqiy rivojida muntazam ravishda yangiliklarni o‘ziga singdiruvchi mavjudotdir. Kishining yetukligi, ayniqsa, oilaviy hayotga yetukligi masalasida fikr yuritilganda, bu tushunchadan bir shartli o‘lchov sifatidagina foydalaniladi.

Nikohga yetuklik deyilganda, oila quruvchi yoshlarning jismoniy (fiziologik), jinsiy, huquqiy, iqtisodiy, ma’naviy-axloqiy, psixologik kabi yetuklik jihatlarini farqlash mumkin.

Turmush o‘rtog‘ini tanlash va turmush o‘rtog‘ini afzal ko‘rish turmush qurayotgan yoshlarda motivatsiyon sohalari muhum ekanliligi aytilad. Jinsiy tanlanish Bussning tadqiqotlariga ko‘ra, erkaklar va ayollar uzoq muddatli nikoh munosabatlariga intilishda tarixan duch kelgan turli qiyinchiliklar va tashvishlarga javoban, oldingi tadqiqotlar bu farqlar uchun evolyutsion nuqtai nazarni keltirgan, chunki "turmush o‘rtog‘ini tanlash erkaklar va ayollarning jinsiy strategiyalari yoki moslashish muammolarini hal qilish bilan belgilanadi"

Darhaqiqat, “o‘tmishda turmush o‘rtog‘ining reproduktiv sarmoyasi bilan ijobiy bog‘liq bo‘lgan xususiyatlarni afzal ko‘rgan shaxslar tanlangan bo‘lishi mumkin va shu tariqa genetik jihatdan beg‘araz bo‘lgan yoki potentsial turmush o‘rtog‘ining reproduktiv investitsiya qobiliyatiga mos kelmaydigan imtiyozlarni kiritgan shaxslarga qaraganda ko‘proq ifodalangan bo‘lishi mumkin”.

Xulosa va tavsiyalar. Oilalarning tashkil topishida yoshlarda vujudga keladigan motivlar ulaning keyingi hayotlari uchun muxum hisoblanadi. Statistik ma’lumotlarga qaraganda oilalardagi ajirimlar noto‘g‘ri motivlarning tanlanishi natijasida shkillanar ekan. Yuqorida ko‘rsatilagan ma’lumotlar asosida nikohning ijtimoiy motivlari ichida stereotip (sovchilik) qurilgan turmishda ajirimlar soni qolgan motivlarga qaraganda past ekanliligi aniqlandi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1.O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi (lex.uz)

2.Podgotovka detey-invalidov k semeynoy i vzrosloy jizni. Posobiye dlya roditeley ispetsialistov / Pod red. YE.R. Yarskoy-Smirnovoy. Izdaniye 2 ye, dopolnennoye.

3.Saratov: OOO Izdatelstvo «Nauchnaya kniga», 2007. - 188 s.

Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 17-sentabrdagi “Ijtimoiy ehtiyojmand oila vakillari, yetim yoki ota-onasining qaramog‘idan mahrum bo‘lgan talaba xotin-qizlarning oliy ta’lim olishini moddiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 18.09.2021-y., 09/21/585/0888-son; 09.06.2022-y., 09/22/322/0506-son

XXI ASR - IJTIMOIY BORLIQDA YOSHLAR MASALASI VA INSON OMILI

Omonova P. U., GDPI talaba
Ilmiy raxbar Shukurova U.U

Annotatsiya. Yoshlar masalasi har bir davrda dolzarb muammolar qatorida bo‘lgan. Ayni shu masalada jamiyat, davlat va dunyo bo‘yicha yoshlar borasidagi olib borilayotgan ishlar to‘g‘risida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar. ijtimoiy borliq, inson omili, stretegiya, globalizm, organik, noorganik, vertual va vizual, hissizlik, “Oltin qoida”

Annotation. The issue of youth has been one of the urgent problems in every era. In this issue, there will be talk about the ongoing work on youth in society, the state and the world.

Key words. social existence, human factor, strategy, globalism, organic, inorganic, virtual and visual, insensitivity, "Golden Rule"

Ijtimoiy hayot dunyo va insonlar borlig‘ini tashkil etadi. Rivojlanayotgan davlat va jamiyatning ijtimoiy sohadagi o‘zgarishlarni, insonlar turmush tarzi yaxshilanishi bilan bog‘liq holda amalga oshirishi tabiiy holdir. Aholining turmush darajasi, ma'naviy dunyoqarashi, farovonlik indeksi, yoshlarga e’tibor, xavfsizlik borasida uzoqqa mo‘ljallangan strategik loyihalar va ijtimoiy ko‘maklar berib boradi. Pirovardida, inson ma'naviy va tabiiy ehtiyojlarini zamonga mos ravishda rivojlantirib borish yotadi. Bu kelgusida yosh avlodning ma’nan va jismonan yetuk inson bo‘lib yetishishida o‘zining katta samarasini beradi. Yoshlar kelajak egalari, ularni har xil xavflar va tahdidlardan himoyalash bizning burchimizdir.

Insoniyat yaralibdiki, tabiat bilan hamohang holda yashab kelmoqda. Turli g‘oyalar qarashlar fikrlar negizida insonning tabiatga ta’siri kundan kunga ortib bormoqda. Tashqi olam bilan munosabatda inson o‘z harakatlarini tartibga solishga harakat qilib keladi.

Borliq- bu obyektiv mavjud reallikni ifodalovchi falsafiy tushuncha. U moddiy predmet olamidangina iborat emas. Borliq turli tushunchalarda namoyon bo‘ladi: organik va noorganik, biosfera, ijtimoiy borliq, ideal borliq (madaniy qadriyatlar, ilmiy bilimlarning umumiy prinsiplari tushunchalari), inson turmushini tashkil etadi. Bundan tashqari XXI asrda insoniyat kompyuter texnologiyalari rivojlanishi oqibatida vertual va vizual borliq tushunchasini ham insonlar hayotining bir qismiga aylanganligi, ijtimoiy munosabatlarga kirishishning oson yo‘liga o‘tishi jarayonida yangi bir vertual borliqni yaratdi.

Bugungi zamon yoshlarini qanday tarbiyalash va o‘qitish dunyo hamjamiyatini hamisha yangicha fikrlashga, o‘zgarishlarni vaqtida, joyida taxlil qilishga majbur qilmoqda. Yoshlarni tarbiyalashda tizimli ishlar olib borilmoqda, bu boradagi o‘zimning taklif va mulohazalarimni aytib o‘tishni joiz deb hisoblayman.

1.Bugungi kunda yoshlarga berilayotgan material va axborotni sinchiklab tekshirish, tanlash lozimligi juda muhim ahamiyat kasb etadi;

2.Zamonaviy va umumiy madaniyatni birlashtirgan holda baynalmilal madaniy qarashni shakllantish, o‘z xalqi madaniyatini chuqur o‘rgatish, hissiyot va tuyg‘ularini go‘zal qilib tarbiyalash vositasi sifatida madaniy o‘zlikni anglatish;

3.Oilada tarbiya jarayoni mas’uliyatini ota-onaning huquqiy majburiyati sifatidagi qarashlarni keng rivojlantirish, bola tarbiyalash "millatga buyuk xizmat " deya e’tirof etish;

4.Tarbiyaviy kuchlarni birlashtirish, tarbiya jarayonida diniy bilimlarni axloqiy barkamollikka erishish yo‘li ekanligiga ishontirish;

5.Kompyuter texnikasidan to‘g‘ri foydalanish borasida "oltin qoidaga " erishish choralarini izlash, voqelikni to‘g‘ri anglab yetishida ma’naviy tarbiyachilarning o‘rnini oshirish;

Inson ulg‘ayadi, shaxs sifatida shakllanadi, o‘zining individual xislatlarini jamiyat orasida rivojlantiradi, hayotga tadbiq qiladi.

A.S.Makarenkonining "Nega biz texnik universitetlarda materiallarning qarshiligini o‘rganamiz, lekin pedagogik universitetlardagi odam ularga ta’lim berishni boshlaganda qarshilik ko‘rsatmaydimi" degan fikrini tahlil qilsak, yosh avlodni tarbiyalashda qarshiliklarga duch kelinadi, lekin biz buni ko‘p hollarda chuqur o‘rganmasdan yuzaki yondashamiz.

Texnik materiallarning qarshiligini o‘rganib unga yechim izlaymiz-u, bolalarga tarbiya berishda ulardan bo‘ladigan qarshilikni o‘rganmaymiz deya tarbiyachilardan har bir jarayonga jiddiy munosabatda bo‘lishni talab etgan.

Texnika va texnologiya rivojlangani sari insonlar orasidagi muloqot ham kamayib vertual tarzdagi muloqot jarayoni keng ko‘lamli "hissizlik" holatini keltirib chiqarmoqda. Bolalar va yoshlar orasida gajidlarga bog‘lanib qolish kasalligi har xil sindiromlarni paydo qilmoqda.

Jamiyatimizdagi 14 yoshdan 30 yoshgacha bo‘lgan yoshlarning ijtimoiy ahvoli, qobiliyati va qiziqishlari o‘rganilib, ular 3 toifaga ajratildi. Bunda yaxshi o‘qiyotgan, tadbirkorligini yo‘lga qo‘ygan, rasmiy sektorda ishlaydigan, qobiliyati bor, ijtimoiy faol bo‘lgan 4,4 million yosh “yaxshi” toifaga, turmush taqozosi bilan rasmiy sektordan ish topa olmagan.

Ta’lim va tarbiya jarayonida ham katta o‘zgarishlar bo‘lmoqda, sun’iy intellektning yaratilishi kelajakda ta’lim tarbiyaning pedagog kadrlar tomonidan berilishida katta o‘zgarishlarga olib kelishi mumkin. "Zamonaviy pedagogika inqirozi " sun’iy intellektning rivojlanishi ta’limni o‘tirgan joydan hech qanday harakatsiz va inson ishtirokisiz o‘rganish imkonini beradigan o‘zgarishlar bo‘lishi taxmin qilinadi.

Xulosa

XXI asr ijtimoiy hayoti (borliq)da yoshlar masalasida to‘xtalish, kelgusida vatan taraqqiyotini ta’minlovchi avlodni tarbiyalash, ularni raqobatbardosh qilib, mehnat bozorida munosib o‘rin egallashida ta’lim va tarbiyaning o‘rni, ahamiyatini ko‘rsatib berish lozimligi; ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy hissizlik, ommaviy madaniyat, ommaviy ongsizlik kabi tahdidlarni oldindan mulohaza qilish va yechim topish borasida oz bo‘lsada tushuncha hosil qilishida fikrlarimning foydali bo‘lishiga ishonamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Milliy Ensklopediyasi (2000- y 1-jild);
2. M. Behbudiy “Padarkush” dramma (1911-y);
3. E. Yusupov “Falsafa” (1996-y);
4. A.A. Axmedov “ Ijtimoiy pedagogika” Buxoro-2023;

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH

Islamova M.B.,Navoiy davlat universiteti o‘qituvchisi
Rahmonova M.H.,NavDU 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishning ahamyati va uning tarbiyaviy hamda inteliktual rivojlanishdagi o‘rni tahlil qilinadi .Tanqidiy fikrlash bolaning mustaqil qaror qabul qilishi , muommolarga ijodiy yondashishi,axborotni tahlil qilish va muloqotda faol bo‘lishiga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: tanqidiy fikrlash, maktabgacha yoshdagi bolalar, tanqidiy tafakkur , ijodiy fikrlash.

Аннотация: В данной статье анализируется значение формирования критического мышления у детей дошкольного возраста, а также его роль в воспитательном и интеллектуальном развитии. Критическое мышление способствует принятию самостоятельных решений, творческому подходу к проблемам, анализу информации и активному участию в общении.

Ключевые слова: критическое мышление, дети дошкольного возраста, критическое мышление, творческое мышление.

Abstract: This article analyzes the importance of developing critical thinking in preschool children and its role in their educational and intellectual development. Critical thinking helps children make independent decisions, approach problems creatively, analyze information, and be active in communication.

Keywords: critical thinking, preschool children, critical thinking skills, creative thinking.

Hozirgi globallashuv va tezkor axborot almashinuvi sharoitida insonning mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlay olish qobiliyati hayotiy zaruratga aylanmoqda. Ayniqsa, bu qobiliyatni shakllantirish jarayonini iloji boricha erta yoshdan, ya’ni maktabgacha ta’lim bosqichidan boshlash nihoyatda muhimdir. Maktabgacha yoshdagi bolalar o‘z tabiati bilan qiziquvchan, o‘rganishga chanqoq va faol bo‘lishadi. Ularning tabiiy qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlash, fikrlashni rag‘batlantirish va tanqidiy yondashuvni rivojlantirish, kelgusida ular uchun muvaffaqiyatli o‘qish va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etish asosini yaratadi.

Tanqidiy fikrlash bu - fikrlashning alohida turi bo‘lib, faktlarni tahlil qilish orqali xulosalar hosil qiladi.[60]

A.Smirnov “Tanqidiy tafakkur tushunchasi - mustaqil, mantiqiy xatosiz fikrlash va fikr yuritish, turli fikrlardagi kuchlihamda zaif tomonlarni ko‘ra olish, ularni to‘g‘ri baholay olish qobiliyatlarini o‘zida mujassam etadi” - deb hisoblaydi.[61]

Dots.F.O.Xodjiyevaning ta’riflashicha, “tanqidiy fikrlash – bilim o‘zlashtirishning eng yuqori darajasi bo‘lib, ushbu aqliy faoliyatda g‘oya va imkoniyatlarni ijodkorlik bilan uyg‘unlashtirish, konsentratsiya qilish hamda axborotlarni qayta tahlil etishga zamin yaratadi”.[62]

T.Xauchman “tanqidiy tafakkur bu - fikrlash faoliyatning asosiy ko‘rinishlaridan biri bo‘lib, har qanday masalalarni yechishdagi to‘g‘ri yo‘lni toppish

[60] Edward M. Glaser. «Defining Critical Thinking». The International Center for the Assessment of Higher Order Thinking (ICAT, US)/Critical Thinking.
[61] Смирнов А. А. Избранные психологические трудь: 2 т./ Смирнов А. А. – М.; 1987.
[62] F.O.Xodjiyeva. O‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishning didaktik asoslari (boshlang‘ich sinf o‘quvchilari misolida). P.f.n. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dessertatsiya. Toshkent-2008.

strategiyasidir, u gipotezalar, tahlillar, (axborotlarni ishlash, analitik, tekshirib ko‘rish, nazorat qilish, baholashga asoslangan) refleksiv ta’sirlarni o‘z ichiga oladi, turli xil fikrlarning barchasini qamragan holda o‘z xususiy pozitsiyasini namoyon qilish, o‘zining va boshqalarning faoliyatidagi natijalarga ob’ektiv baho bera olish ko‘nikmasi” - deb ta’riflaydi.[63]

Ma’lumki, bola 70 foiz ma’lumotlarni 5 yoshigacha bo‘lgan davr mobaynida oladi. Shuning uchun ham bugungi kunda maktabgacha yosh davridan boshlab, ularda tanqidiy va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish, muammolarni mustaqil hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirish zarur ko‘nikmaga aylanmoqda. Keltirilgan mulohazalardan kelib chiqib, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun qo‘llaniladigan bir qancha usullar mavjudligini ko‘rishimiz mumkin: O‘yinlar va vazifalar, savol berish, muzokaralar va munozaralar, ijodiy faoliyat,kuzatish va tahlil,o‘z-o‘zini baholash.

O‘yinlar bolalar uchun eng tabiiy o‘rganish vositasidir. Ular orqali bola real hayotdagi vaziyatlarni modellashtirardi, muammolarni hal qilishni, sabab-oqibat bog‘liqliklarini tushunishni o‘rganadi. Masalan, “Nima bo‘ldi?” o‘yinida bolalar bir voqea yoki holat haqida fikr yuritishadi: ular hodisaning sababini aniqlashga, oqibatini tahlil qilishga harakat qiladilar. Bu jarayonda ular o‘z fikrlarini izohlash, mantiqiybog‘lanishlarni aniqlash va tanqidiy yondashuvni rivohlantirishga intiladilar. Shuningdek, rolli o‘yinlar (“Do‘kon”, “Kasb-hunarlar”, “Sayohat”) ham bolalarda hayotiy fikrlash, muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish va turli tuqtai nazarlarni tushunishga yordam beradi.

Bolalarga turli xil qiziqarli va o‘ziga xos vazifalarni topshirish tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Masalan, ularga mantiqiy jumboqlar, o‘xshashlik va farqlarni topish topshiriqlari, turli vaziyatlar uchun yechimlar ishlab chiqish kabi mashqlar berilishi mumkin. Oddiy hayotiy muammolarni hal qilish topshiriqlari orqali bola tafakkurini harakatga keltiradi, yangi g‘oyalarni ishlab chiqadi va mavjud bilimlarni amaliyotda qo‘llashni o‘rganadi.

Savol berish tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy vositalaridan biridir. Maktabgacha yoshdagi bolalarga beriladigan savollar ularning mustaqil fikrlashini, mantiqiy mulohaza yuritishini va o‘z fikrini asoslab aytishni o‘rgatadi. Ayniqsa, “Nima uchun?”, “Agar … bo‘lsa nima bo‘ladi?” kabi ochiq turdagi savollar bolalarni chuqurroq o‘ylashga undaydi. Masalan, “Nima uchun quyosh chiqadi?”, “Qanday qilib daraxtlar o‘sadi?” kabi savollar orqali bola nafaqat eslab qolishga, balki sabablarni tushunishga va o‘z mulohazasini bildirishga harakat qiladi. Bu jarayon davomida bolalar o‘z tasavvurlarini kengaytiradi, bog‘lanishlarni anglaydi va savol-javob shaklida bilimlarini mustahkamlab boradi.

To‘g‘ri va maqsadga yo‘naltirilgan savollar bolalarning atrof-muhitga bo‘lgan e’tiborini oshiradi. Savol-javoblar natijasida bolalar o‘z atrofidagi hodisa va voqelarni kuzatishga, ularni tahlil qilishga va o‘z xulosalarini chiqarishga o‘rganadilar. Shuningdek, savol berish orqali tarbiyachi yoki o‘qituvchi bolaning

[63]. Хачумян Т. И. Понятие “ Критическое мышление” и его сущность в психолого-педагогической науке / Хачумян Т. И. // Теоретические вопросы культуры, образования и воспитания : сб. наук. Пр. Вып. 24, част 2. – Киев: Издательский центр КНЛУ, 2003.

qiziqishini oshiradi, uni faol fikrlashga jalb qiladi va mustaqil fikr yuritishga rag‘batlantiradi.

Bolalarni kichik guruhlarda muhokama qilishga undash. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun kichik guruhda ishlash tajribasi ularning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda juda muhimdir. Guruhli muloqot jarayonida bolalar o‘z fikrlarini erkin ifoda etish, boshqalarning fikrlarini tinglash va ularning nuqtai nazarini hurmat qilishni o‘rganadilar. Muhokamalar davomida bolaning fikri sinovdan o‘tadi: u o‘z mulohazasini asoslashga, misollar keltirishga va o‘z nuqtai nazarini boshqa bolalar bilan taqqoslashga majbur bo‘ladi. Munozara bolalar uchun o‘z fikrlarini himoya qilishni, asoslashtirishni vas hu bilan birga boshqalarning fikrlariga hurmat bilan qarashni o‘rgatadi. Munozara vaqtida bolaning o‘z fikrini bayon qilish ko‘nikmalari shakllanadi: u o‘z mulohazalarini aniqlik bilan yetkazishga harakat qiladi, dalillar keltiradi va boshqalarni tinglab, ularga mos ravishda javob qaytaradi. Bolalarni “To‘g‘ri” yoki “Noto‘g‘ri” nuqtai nazardan ko‘ra, “Sen nega shunday o‘ylaysan?” kabi savollar bilan rag‘batlantirish, ular orasida fikrlar xilma-xilligini qadrlashni o‘rgatadi. Shu orqali bolalar tanqidiy va tolerant fikrlash asoslarini o‘zlashtiradilar.

Rasm chizish, hikoya yozish va dramatizatsiya orqali fikr ifodalash: Ijodiy faoliyat tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda juda samarali vositasidir. Bolalar rasm chizish, hikoya tuzish yoki dramatik sahnalarni sahnalashtirish orqali o‘z ichki dunyosini ifodalaydi, o‘z fikrlarini tasviriy va og‘zaki shaklda bayon etishni o‘rganadi. Bu mashg‘ulotlar bolalarning faqat ijodiy emas, balki tanqidiy fikr yuritish qobiliyatini ham rivojlantiradi. Ijodiy ishni yaratish jarayonida bola o‘z tanlovini oqlashi, variantlar orasidan eng maqbulini tanlashi va natijani baholashi kerak bo‘ladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun ularni atrof-muhitni diqqat bilan kuzatishga undash juda muhimdir. Bola voqea-hodisalarga faqat tashqi tomondan qarabgina qolmasdan, ularning sababi va oqibatini tushunishga harakat qilishi kerak. Masalan, bolalar bilan daraxt barglarining ranglari o‘zgarishini kuzatish, qushlarning harakatlarini tahlil qilish yoki suvning turli haroratdagi holatini o‘rganish mumkin. Bu jarayonda bolalarga “Seningcha, nima uchun barglar sarg‘ayadi?”, “Suv nima uchun muzlaydi?” kabi savollar berish orqali ularning tafakkurini faol harakatga keltirish kerak.

Kuzatishdan keyin bolalar o‘z kuzatishlari haqida suhbatlashishlari, fikr almashishlari va xulosalar chiqarishlari lozim. Bu orqali ular o‘z ko‘rganlarini nafaqat qayta tasvirlash, balki tahlil qilish va baholashni ham o‘rganadilar. Shuningdek, bolalarga kuzatgan hodisalarning sabab va oqibatlarini aniqlash, ularni o‘z fikrlari bilan taqqoslash imkonini berish tanqidiy fikrlashni yanada mustahkamlaydi.

Bolalarga o‘z ishlarini baholash imkoniyatini berish: Tanqidiy fikrlashning yana bir muhim jihatlaridan biri – shaxsning o‘z fikr va faoliyatini tahlil qilish qobiliyatidir. Maktabgacha yoshdagi bolalarda bu ko‘nikmani shakllantirish uchun ularga mustaqil ravishda o‘z ishlari – chizgan rasmlari, qurilgan konstruksiyalari, aytgan fikrlari yoki bajargan vazifalari ustidan fikr yuritish imkoniyatini berish zarur. Masalan, tarbiyachi bolaga “Senga bu rasmda nima yoqdi?” yoki “Bu topshiriqni bajarishda qiyinchilik bo‘ldimi?” kabi savollar orqali bolaning o‘z faoliyatini

baholashga yo‘l ochadi. Bu esa fikrlash chuqurligini oshiradi va o‘zini rivojlantirishga intilishga undaydi. Bola o‘z ishiga baho bera boshlaganidan boshlab, u o‘z harakatlari uchun javobgar bo‘lishni o‘rganadi. Bu esa unda mas’uliyat hissini shakllantiradi. O‘z xatolarini tan olish va ularni tuzatish yo‘llarini izlash bola ongida ijobiy o‘zgarishlar keltirib chiqaradi.

Topshiriqni bajargandan so‘ng, bolalarga o‘zlariga stikerlar, ranglar yoki belgilash usuli orqali baho berishga ruxsat berish ularda o‘z-o‘zini anglash va baholashni qulay va tushunarli shaklda shakllantiradi. Bunday metodlar bola fikrlashida o‘zgarish yaratadi: u qilgan ishiga tanqidiy qaraydi, xatoni ko‘radi va eng asosiysi – uni qanday tuzatishni o‘rganadi.

Maktabgacha ta'lim bola olti-yetti yoshga yetgunicha davlat va nodavlat maktabgacha tarbiya muassasalarida hamda oilalarda amalga oshiriladi. Maktabgacha ta'lim maqsadi va vazifalarini ro‘yobga chiqarishda mahallalar, jamoat va xayriya tashkilotlari, xalqaro fondlar faol ishtirok etadi.

Hozirgi kunda bolalarning maktabga tayyorgarlik darajalariga qo‘yilayotgan jiddiy talablar bu borada zaruriy nazariy, amaliy chora-tadbirlarni ishlab chiqishni taqazo etmoqda.

Maktabgacha yosh-bu bolada tafakkur, dunyoqarash va muloqot ko‘nikmalari shakillanadigan asosiy poydevor davridir. Tanqidiy fikrlash esa bolalarning faqatgina eslab qolish emas, balki tushunish, savol berish, tahlil qilish, faraz qilish va xulosa chiqarishga yo‘naltirilgan fikrlash faoliyatidir.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti sh.Mirziyoyevning “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g’risida”gi 08.10.2019 yildagi PF-5847-sonli Farmoni.//https://lex.uz/ru/docs/-4545884

2. Qodirov, S. (2021). Oliy ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy metodlari. Pedagogika va psixologiya jurnali, 10(2), 15-18.

3. To‘laganov, M. (2020). Tanqidiy fikrlashning psixologik jihatlari. Toshkent: Ilmiy Nashr

4. Edward M. Glaser. «Defining Critical Thinking». The International Center for the Assessment of Higher Order Thinking (ICAT, US)/Critical Thinking.

5. Смирнов А. А. Избранные психологические трудь: 2 т./ Смирнов А. А. – М.; 1987

STRESS TUSHUNCHASI VA UNING BOSQICHLARI

Eshqulov Sh.R.,GDPI o‘qituvchisi
e-mail: eshqulovshavkat.96@gmail.com

Annotatsiya: ushbu tezizda stress holatlarini vujudga kelish bosqichlari to‘g’risida fikr yuritilgan. Teziz shaxs hissiy jarayonlarida o‘zini tutish holatlarini hamda kayfiyat bilan uyg’unligini ham aytib o‘tilgan. Turli kayfiyatlar insonning stressga moyillik darajasini belgilaydigan omil sifatida ham ko‘rilgan.

Kalit so‘zlar: stress, emotsiya, ong, xotira, diqqat, idrok, hissiy zo‘riqish, imo-ishora.

Аннотация: в этой статье рассматриваются стадии стресса. в статье также упоминаются ситуации поведения в эмоциональных процессах человека и гармонии с

настроением. Различное настроение также рассматривается как фактор, определяющий восприимчивость человека к стрессу.

Ключевые слова: стресс, эмоция, сознание, память, внимание, восприятие, эмоциональное напряжение, жест.

Annotation: ehis article discusses the stages of stress. the article also mentions the situations of behavior in emotional processes of a person and harmony with mood. Different moods have also been seen as factors that determine a person's susceptibility to stress.

Key words: stress, emotion, consciousness, memory, attention, perception, emotional stress, gesture.

Ko‘pgina zamonaviy psixologlar stressning hissiy sub-sindromlarini tasvirlashadi. Ular, ma’lum bir tartibda ketma-ket ta’qib qilib, fiziologik stressning rivojlanish bosqichiga hamroh bo‘ladi. O‘ta toqat qilib bo‘lmaydigan ekstremal sharoitlarda birinchi bo‘lib hissiy va xulq-atvor subsindromi namoyon bo‘ladi. Ushbu bosqichda yig‘lash, isteriya, tajovuzkorlik va boshqalar kabi o‘tkir stressli reaksiyalar paydo bo‘lishi mumkin. Aslida, bu reaksiyalar himoya va omon qolishga qaratilgan. Ong torayib boradi, odam keraksiz tafsilotlarni qoldiradi - unga hayot uchun kurashish osonroq bo‘ladi. Biroq, ba’zi hollarda, o‘tkir stressli reaksiyalar halokatli bo‘lishi mumkin (masalan, motorli qo‘zg‘alish holatida bo‘lgan odam o‘zini yonayotgan uyning derazasidan tashlab yuborishi mumkin).

Kayfiyat ancha vaqt davomida kishining butun hatti- harakatiga tus berib turadigan umumiy hissiy holatini ifoda etadi. Kayfiyat shodu xurramlik yoki kayg’uli, tetiklik yoki lanjlik, hayajonli yoki ma’yuslik, jiddiy yoki engiltaklik, jizzakilik yoki muloyimlik va hokazo tarzda buladi. Kayfiyati yomon kishi o‘rtog’ining haziliga yoki tanbexiga kayfiyati chog’ vaqtidagiga qaraganda tamomila boshqacha munosabat bildiradi.

Kayfiyat odatda o‘ziga o‘zi hisob bermasligi va sust namoyon bo‘lishi bilan belgilanadi. Kishi hatto ularni payqamaydi ham. Lekin ba’zan kayfiyat, masalan, quvnoqlik va tetiklik yoxud, aksincha, g’amginlik kayfiyati ancha jadallik kasb etadi. Bunday paytda u kishining aqliy faoliyatida ham (o‘y- fikrlarning ketishiga, zexnining o‘tkirligiga), sa’y-harakatlari va ishlarining xususiyatlarida ham o‘z izini qoldiradi, hatto bajarilayotgan ishning unumdorligiga xam ta’sir ko‘rsatadi.

Kayfiyatning manba’lari uni boshidan kechirilayotgan kishiga hamisha aniq bo‘lavermaydi. Lekin kayfiyatga doimo biron-bir narsa sabab bo‘ladi va buni aniqlab olish kerak. Jumladan, va’daning uddasidan chiqilganligi, garchi va’da berilsa ham, maktub yozilmaganligi, ishning tugallanmaganligi noxush kayfiyat yuz berishga sabab bulishi mumkin.

Stress – inglizcha (stress) so‘zidan olingan bo‘lib, asabiylik keskinlik degan ma’nolarni anglatadi. Asabiylik turli jismoniy va aqliy ishlar haddan oshib ketishi, xavfli vaziyat tug’ilgan paytlarda, zarur choralarni zudlik bilan topishga majbur bo‘lganda vujudga keladigan ruxiy holatdir. Bunday holatga tushgan kishilarga nisbatan: «u asabiylashdi» deb aytishadi. Shu ma’noda asabiy tushunchasi: salga asabiylashaveradigan, bo‘lar-bo‘lmasga qizishib, tutaqib ketadigan, zardasi tez, jizzaki kishi;· asablarning kasalligi tufayli yuz bergan, asablar faoliyatining buzilganligi natijasida yuzaga kelgan xastalik; asablarning qo‘zg’alishi bilan bog’lik bo‘lgan holat (janjal, baqir-chaqir) kabilar ma’nosida talqin qilinadi.

Kanadalik buyuk fiziolog **Gans Sels** asabiylashishini odam yoki hayvon organzimining har qanday ta’sirga o‘ziga xos munosib javob deb baholaydi. U uch bosqichga bo‘linadi: 1. Boshlang’ich ta’sirchanlik (emotsional) tuyg’usi (g’alayon); a’zoi badandagi kuchlarning safarbarlikka tortilishi. 2. Qarshilik ko‘rsatish bosqichi.

3. Toliqish bosqichi.

Stress – bu oddiy va ko‘p uchrovchi holat. Qattik bezovta bo‘lish, hayajon va uyqusizlikdan biz hammamiz uni sezamiz. Me’yordagi stresslarning ziyoni bo‘lmasligi mumkin. Shuning uchun har bir raxbar yoki xodim: yo‘l qo‘yshilishi mumkin bulgan va haddan tashqari asabiylashganlik darjasini bilmog’i lozim.

Stressni sodir bo‘lishiga asosan ikki yo‘nalishdagi omillar sabab bo‘ladi. Asabiy holatning vujudga kelishi va uning o‘tib ketishi, ruxiy halovatsizlikni bilish, uni bartaraf etish kabilar rahbarlik faoliyatining diqqat markazida turishi kerak.

Asabiylashgan xolatda: ong faoliyatida tormozlanish yuzaga keladi; idrokda, xotirada anglashilmovchiliklar paydo bo‘ladi; · kutilmagan qo‘zg’alishlarga nisbatan ayni bir xil bo‘lmagan ta’sirlar yuzaga chiqadi; diqqat va idrok ko‘lami torayib, halovatsizlik kuchayadi va boshqalar. Shunday vaziyatlarda noxush holatning oldini olish, ya’ni uni boshqarish kerak.

Kuchli hayajonlanish (stress) holatlari. Psixologik ta’rifiga ko‘ra affektiv holatga yaqin turadigan, lekin boshdan kechirilishining davomiyligiga ko‘ra kayfiyatlarga yaqin bo‘lgan his-tuyg’ular boshdan kechirilishining alohida shakli kuchli xayajonlanish(stress) holatidan, yoxud xissiy zo‘riqishdan iboratdir.

Hissiy zo‘riqish xavf- xatar tug’ilgan, kishi xafa bulgan, uyalgan, tahlika ostida qolib ketgan va shu kabi vaziyatlarda ro‘y beradi. Hissiy bo‘ronning jadalligiga hamisha xam erishilavermaydi, kishining kuchli xayajonlanish vaqtidagi holati xatti- harakat va nutqning bir xil vaziyatlarda betartib tarzdagi faolligi namoyon bo‘ladigan, boshqa bir paytda esa qat’iyat bilan harakat qilishi kerak bo‘lgan holatlarda sustkashlikka, foaliyatsizlikka erk beriladigan darajada izdan chiqishi bilan belgilanadi. Shu bilan birga hissiy zo‘riqish unchalik kuchli bo‘lmagan paytlarda kuch-g’ayratlarning safarbar etilishiga, faoliyatning kuchaytirilishiga yordam berishi mumkin.

Asosiy xissiy holatlar va ularning tashqi ifodasi. His-tuyg’ularning xissiyot (emotsiya)lar, kayfiyatlar, kuchli hayajonlanish tarzida boshdan kechirilishi chog’ida ma’lum darajada seziladigan tashqi belgilarga xam ega bo‘ladi. Yuzlarning ifodali harakatlari (mimika), ko‘l va gavdaning ma’noli harakatlari, turqi-tarovat, ohang, ko‘z qorachig’larining kengayishi yoki torayishi kabilar shular jumlasiga kiradi. Bu ifodali harakatlar bir holatda o‘zigi o‘zi hisob bermagan tarzda yuz bersa, boshka bir holatda ongning nazorati ostida sodir bo‘ladi.

Ish faoliyatidan qoniqmaslik stressga sabab bo‘luvchi eng muhim omillardan hisoblanadi. Xodim undan nima kutilayotganligini, bu ishni qanday qilish kerakligi va bu ish qanday baholanishini bilsagina xotirjam ishlaydi. Ish qobiliyati va omadsizlik inson salomatligiga qattiq ta’sir ko‘rsatadi. Haddan tashqari ko‘p ish yoki, aksincha, beishlik ham stressga olib keladi. Bunday sabablar tufayli sodir bo‘lgan asabiylashish eng ko‘p tarqalgandir. Ish xaddan tashqari ko‘payib ketganda bezovtalanish, moddiy boyliklarga nisbatan befarq bo‘lish hissiyoti kuchayadi. Xuddi shuningdek, ish bilan kam ta’minlanganda yuqoridagi holatlar takrorlanadi.

Kishining his- tuygulari ro‘y berishiga ko‘ra murakkab shartsiz reflekslarga bog’lik bo‘lgani holda ijtimoiy xususiyatga egadir. Odamning his- tuyg’ulari bilan xayvonlar his- tuyg’ularining tubdan farki, birinchidan, gap hatto aynan bir xil his-tuygular haqida ketgan hollarda ham odamlarning his- tuyg’ulari xayvonlarnikiga qaraganda benihoya murakkab ekanligida ko‘rinadi; bu odamlarda ham, xayvonlarda ham, g’azablanishni, ko‘rkuvni, qiziquvchanlikni, shodlanish va ruhan tushkunlik holatini ularning kelib chikishi sabablari jihatidan ham, shuningdek ularning namoyon bo‘lishi xususiyatlari jihatidan xam taqqoslanganda aniq- ravshan bo‘ladi.

Ikkinchidan, odamlar hayvonlarda mavjud bo‘lmagan juda ko‘plab his-tuyg’ularga egadir. Odamlar orasida mehnat jarayonida, siyosiy, madaniy, oilaviy xayotda ro‘y beradigan o‘zaro munosabatlarning boyligi ko‘plab sof insoniy his-tuyg’ularning paydo bo‘lishiga olib keladi. Jumladan, jirkanish, faxrlanish, xasad kilish, shodu xurramlik, zerikish, hurmat qilish, burchni his etish va hokazolar paydo bo‘ldi. Bu his- tuyg’ularning xar biri o‘ziga xos yo‘llar bilan (nutq, oxangida, imo-ishorada, turtki tarovatda, kulgida, ko‘z yoshi va shu kabilarda) ifodalandi.

Uchinchidan, kishi o‘z his-tuyg’ularini noo‘rin ifoda etilishidan saqlagan holda ularni «jilovlab» boradi. Odamlar kuchli aniq- ravshan seziladigan his-tuyg’ularni boshidan kechirayotib, tashqi ko‘rinishda ko‘pincha osoyishtalikni saqlab qoladilar, ba’zida esa his-tuyg’ularini sezdirmaslik uchun o‘zini beparvo qilib ko‘rsatish kerak, deb hisoblaydilar. Kishi ba’zan haqiqiy his- tuyg’ularini «jilovlash» yoki yashirish maksadida o‘zini hatto boshqacha, qarama- qarshi his- tuyg’ularni boshdan kechirayotgandek qilib ko‘rsatadi: ranjigan yoki qattiq og’riq azob berayotgan mahalda kuladi, kulgusi qistab turganda o‘zini jiddiy tutadi.

ZAMONAVIY PSIXOLOGIYANING PEDAGOGIKA BILAN UZVIY BOG'LIQLIGI

Ayakulov U. A., GDPI o‘qituvchi
Ochilov U. M., Mirzobod tumani 3-maktab o ‘qituvchisi

A**nnotatsiya:** ushbu maqola Pedagogik psixologiya nima ekanligi, qaysi davrda tashkil topganligi, Pedagogika va psixologiyaning qay yo‘sinda bog'liqligi va bu sohada olib borilayotgan ishlar haqida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: psixologik yo‘nalishlar; ta'lim jarayoni; psixologik asoslar; Pedagogik bilimlar; Pedagogik psixologiya.

Annotation: The article discusses what educational psychology is, when it emerged, how pedagogy and psychology are related, and what work is being done in this area.

Key words: psychological trends; educational process; psychological foundations; Pedagogical knowledge; Pedagogical psychology.

Pedagogik psixologiya - ta’lim va tarbiya muammolarini tadqiq qiladigan psixologiya sohasi. U shaxsning maqsadga muvofiq rivojlanishini, bilish faoliyatining va insonda ijtimoiy ijobiy sifatlarni tarbiyalashning psixologik muammolarini o‘rganadi. Pedagogik psixologiyaning maqsadi — shartsharoit va boshqa psixologik omillardan kelib chiqqan holda o‘qitishning oqilona rivojlantiruvchi ta’sirini kuchaytirish. Pedagogik psixologiya 19-asrning 2yarmida

vujudga kelgan. Eksperimental psixologiya tadqiqotchilari Pedagogik psixologiya rivojiga katta hissa qo‘shganlar. Pedagogik psixologiyaning fan sifatida taraqqiy etishida o‘sha davrda yuzaga kelgan psixologik yo‘nalishlar ham turtki berdi. Bixevioristik (qarang Bixeviorizm) psixologiya yo‘nalishi tarbiyachi va o‘quvchiga tashqi muhitning ta’sirini Pedagogik psixologiya uchun asos qilib oladi. Pedagogik psixologiya umumiy va bolalar psixologiyasi, shuningdek, pedagogika bilan uz-viy bog‘liq. Pedagogik psixologiya, asosan, ta’lim psi-xologiyasi va tarbiya psixologiyasiga bo‘linadi.

Eksperimental psixologiya tadqiqotchilari Pedagogik psixologiya rivojiga katta hissa qo‘shganlar. Pedagogik psixologiyaning fan sifatida taraqqiy etishida o‘sha davrda yuzaga kelgan psixologik yo‘nalishlar ham turtki berdi. Bixevioristik (qarang Bixeviorizm) psixologiya yo‘nalishi tarbiyachi va o‘quvchiga tashqi muhitning ta’sirini Pedagogik psixologiya uchun asos qilib oladi. Pedagogik psixologiya umumiy va bolalar psixologiyasi, shuningdek, pedagogika bilan uz-viy bog‘liq.

Ta’lim psixologiyasida o‘quv jarayonida xotira, tafakkur, nutq, xayol, irodaning roli, shuningdek, o‘quvchilarning individual xususiyatlari (temperamenti, harakte-ri, qiziqishlari), o‘quv predmetlarining o‘ziga xos‘tomonlari, ta’lim jarayonini boshqarishning psixologik tamoyillari va boshqa o‘rganiladi. Hozirgi zamon ta’lim psixologiyasida o‘quvchilarga doimiy yangilanib turadigan axborotlarni mustaqil o‘zlashtirish imko-niyatini beradigan, ilmiy-texnika yangiliklaridan orqada qolmaslikni ta’minlaydigan tafakkur sifatlarini o‘rganish muhim masaladir.

Tarbiya psixologiyasining asosiy vazifasi — maktabdagi tarbiyaviy ishlar jarayonida shaxsning shakllanishi masalasini ishlab chiqish. Unda shaxsning axloqiy sifatlarining shakllanishiga alohida ahamiyat beriladi. Pedagogik psixologiya tadqiqotlari o‘quv materiali mazmunini tanlash, o‘quv dasturlari, darsliklar tuzish, ta’limning har xil bosqichlarida o‘qitish metodlari tizimini tashkil qilishda muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya: Ta’lim-tarbiya shaxsni kamol toptirish ishiga bog‘liqligi bilan milliy g‘oyani shakllantiruvchi, takomillashtiruvchi va uni ommaga yetkazuvchi kuchlarga tayanadi. Pedagogika va psixologiya fani esa jahon fani taraqqiyoti hamda uning takomillashib borish jarayonini, fanga kirib kelishi kutilayotgan yangiliklarni yanada to‘liq aks ettiradi, albatta. Bu, asosiy vazifa sifatida, ilk bor qonuniy asoslarga ega bo‘lmoqda va pedagogik-psixologiya fani oldiga muhim nazariy vazifalarni hal qilish vazifasi qo‘yilmoqda:

1) Pedagogik psixologiyaning muhim vazifalaridan biri — ta’lim jarayonini yanada takomillashtirish, faollashtirishning psixologik asoslarini ishlab chiqish;

2) Ta’lim-tarbiya jarayonida turli yoshdagi bolalarning aql-idrokiga, irodasiga, ularni shaxs sifatida shakllantirishga ta’sir etuvchi omillarni o‘rganish;

3) O‘quvchilar shaxsining tarkib topish jarayonini, bu jarayonning umumiy qonuniyatlarini, individual farqlarni va turli tarbiyaviy tadbirlarning o‘quvchilarga ko‘rsatadigan ta’sirini o‘rganish;

4) Ta’lim va tarbiya jarayoni o‘zaro bog‘liq bo‘lib, bu jarayonda aqliy qobiliyatlarni, axloqiy, hissiy va irodaviy sifatlarni shakllantirish uchun maksimal rivojlanish sharoitlarini aniqlash;

5) Mustaqil bilim olish, materialni chuqur anglash va yetkazishning psixologik masalalarini ishlab chiqish;

6) Bilish faoliyatini o‘zaro tashkil eta olish sharoitlarini aniqlash;

7) O‘z-o‘zini tarbiyalashning psixologik asoslarini aniqlash.

8) O‘qituvchi shaxsni va o‘qituvchi shaxsini xususiyatlarini, milliy o‘qituvchining sifatlarini aniqlash;

9) pedagogik bilimlar, ko‘nikma va malaka, qobiliyatlarning tarkib topishi hamda taraqqiyotining psixologik jarayonlarini aniqlash;

10) o‘z-o‘zini tarbiyalash, milliy g‘urur va vatanparvarlik jarayoni uning psixologik muammolarini nazariy jihatdan asoslab berishdan iboratdir;

11) shuningdek jahon tajribalari bilan birga, milliy xususiyatlarimiz, undagi eng ilg‘or tomonlar, muhimi, pedagogik tarbiyalanuvchilar, o‘quvchilar, talabalar bilan imkoni boricha ko‘proq muloqotda bo‘lish, o‘quvchi shaxsining barcha xususiyatlarini hisobga olib, bilim va tarbiya berish, ya‘ni yagona pedagogik jarayonni ta‘minlash, masalalari ham nazarda tutiladi;

12) pedagogik psixologiyaning eng asosiy vazifalaridan biri o‘zlashtirishning sifat darajasini aniqlash usullarini ishlab chiqishdan iborat.

Pedagogik psixologiyaning amaliy vazifasi esa yoshlarni o‘zlashtirishning psixologik shart-sharoitlari, tarbiyaning psixologik masalalari, bolaga ta‘lim-tarbiya berishda ularni yoshlik va individual xususiyatlarini hisobga olish, yoshlarda bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllanishi, mustaqil fikrlashga o‘rgatish, ilmiy tushunchalar hosil qilish, o‘z ustida ishlash, o‘z-o‘zini tarbiyalash, yosh o‘qituvchilarni psixologik faoliyatga mehr-muhabbatini shakllantirish psixologiya fanining yutuqlarini, psixologik bilimlarni keng jamoat-chilik e‘tiboriga havola qilinishi, otaonalar, tarbiyachi va o‗qituv-chilarni bulardan bahramand qilishdan iboratdir. Amaliy vazifalar radio va tele ko‗rsatuvlarda, jurnallarda, ma‘ruza va maxsus ko‘rsatuvlar orqali chiqish, mahalla, maktab va ota - onalar bilan suhbatlashish orqali amalga oshiriladi.

Biz shu narsaga erishishimiz kerakki, keng jamoatchilik bola ruhiy taraqqiyotiga doyir psixologik bilimlardan bahramand bo‘lsin. Ana shundagina biz yoshlarga haqiqiy ta‘lim-tarbiya bera olamiz va uni muvaffaqiyatli amalga oshiramiz. Pedagogik psixologiya o‘z predmetining mazmuniga qarab umumiy psixologiyada amal qiladigan ko‘pgina metodlardan foydalanadi. Chunki zarur bo‘lgan dalillarni qidirish, ularni sodir bo‘lish sabablarini aniqlash va isbotlash turli xil metodlar vositasida bajariladi.

Qaysi metoddan foydalanishdan qa‘ti nazar, bu metodlar faqat xususiy ilmiy tadqiqot ishlari uchungina emas, balki amaliy ta‘limtarbiya maqsadlarida bolani chuqurroq o‘rganishni tashkil qilish uchun muhimdir. Ta‘limtarbiya ishlarini to‘g‘ri tashkil etish uchun pedagogik psixologiyada qo‘llanadigan tadqiqot metodlari o‘quvchilarning individual psixologik xususiyatlarini, tarbiyaviy ta‘sir ko‘rsatishda maqsadga muvofiq va eng samarali metodlarni tanlashga asos bo‘ladigan o‘quvchilar shaxsining o‘ziga xosligini yaxshi bilish lozim.

Xulosa: tekshirish jarayonida kishining butun psixikasida, ongida aks etadigan jamiyatning moddiy nigizi undagi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar bilan birgalikda o‘rganiladi. Ta‘lim-tarbiya jarayonida psixik hodisalarning miqdor

o‘zgarishlarini sifat o‘zgarishlarga o‘tishi va bir sifat holatining ikkinchi sifat holatiga o‘tishini kuzatib borish lozim . Masalan: o‘quvchi psixikasining taraqqiy etishini o‘rganib «ko‘rib, bilim olish, tajribalar to‘plash jarayonida o‘quvchining bilish qobiliyatini, ya‘ni xotira, tafakkur, fikr yuritishdagi sifat o‘zgarishini bilib olsa bo‘ladi.

TA’LIM TIZIMIDA YANGI TEXNOLOGIYA VA INNOVATSIYALARDAN FOYDALANISHNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK OMILLARI

Mansurova O.O‘.,GDPI o‘qituvchisi

Annotatsiyta. Ushbu maqola ta’lim tizimida yangi texnologiya va innovatsiyalardan foydalanishning ijtimoiy-psixologik omillari haqida so‘z borar ekan, bugungi zamonaviy ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalarning kiritilishi va ularni zamonaviylashgan dunyoga tadbiq etish borasida olib borilayotgan islohotlar haqida ma’lumot beradi.

Kalit so‘zlar*:* texnologiya, innovatsion, konsepsiya, manbalar, tashkiliy, metodik, psixologik, pedagogik jamoalar, parametrlari, innovasiyon o‘qitish, innovatsion ta’lim.

Abstract: This article, speaking about the socio-psychological factors of using new technologies and innovations in the education system, informs about the introduction of innovative technologies in the modern education system and the ongoing reforms to introduce them into the modern world.

Key words: technology, innovation, concept, sources, organizational, methodological, psychological, pedagogical teams, parameters, innovative training, innovative education.

Jahon oliy ta’lim tizimida ta’lim berish jarayonida yangi texnologiyalarga asoslangan holda innovatsiyalar va innovatsion faoliyatga oid bir qator tadqiqotlar olib borilmoqda. Fan, ta’lim hamda amaliyot orasidagi tafovutni bartaraf etish yo‘lida «Tajriba asosida ta’lim olish» (Experimential learning) g‘oyasi ustuvor bo‘lib qolmoqda. Bu borada «Experiential learning» o‘qitish ta’limni o‘quv sinfidan tashqarida, tajriba tarzida o‘tkazishni taqozo etib, ta’lim oluvchilarni motivlashtirish yo‘li bilan keng jalb etishni nazarda tutadi[64]. Buning uchun ta’lim tizimida yangi texnologiyalar va innovatsiyalardan foydalanishni amalga oshirishning o‘ziga xos psixologik yondoshuvlariga e’tibor berish, bu jarayonni takomillashtirish orqali ta’lim jarayonini yangi texnologiyalar va innovatsiyalardan foydalanish masalalari dolzarb muammolardan bo‘lib qolmoqda.

Jahonda amalga oshirilayotgan ilmiy tadqiqotlarda yangi texnologiyalar va innovatsiyalardan foydalanishni amalga oshirishga oid ilmiy izlanishlarga alohida e’tibor qaratilib, texnika va texnologiyalarga kiritilgan yangicha yondashuvlar asosida innovatsion faoliyatni tashkil etish orqali ulkan yutuqlarni ta’minlaydigan institut sifatida qarash, ya’ni innovatsion siyosatni amalga oshirish muhim masalalardan ekanligini amaliyot ko‘rsatadi. Innovatsion faoliyat samaradorligida ishlab chiqarishning turli sohalarida mavjud bo‘lgan yuqori natijalarga erishish nazarda tutiladi. Bu borada ta’lim va ishlab chiqarish uzviyligini o‘rnatish jarayonida yangiliklarni izlab topish va kiritish, innovatsion faoliyatga psixologik tayyor turish yondashuvini shakllantirish yo‘nalishlarda keng ko‘lamli ilmiy tadqiqot ishlari dolzarb muammo bo‘lib qolmoqda.

[64] Action Learning – How does it work in practice? MIT Sloan Management. Retrieved 2016-03-16 Archived 2016-03-08 at the Wayback Machine.

Respublikamizda so‘nggi yillarda ta’lim tizimida yangi texnologiyalar va innovatsiyalardan foydalanishning ijtimoiy-psixologik omillari asosida Vatanga muhabbat va cadoqat ruhida tarbiyalash davlat ciyocatining eng muhim uctuvor yo‘nalishlaridan etib belgilangan bo‘lib, zarur huquqiy-me’yoriy asoslari yaratildi.

Taraqqiyot strategiyasining birinchi ustuvor yo‘nalishida «Inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish»[65] va «iqtidorli yoshlarning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash borasida amalga oshirilayotgan ishlarni yanada jonlantirish, mamlakatda amalga oshiriluvchi innovatsion g‘oyalar, loyihalar va texnologiyalarni ishlab chiquvchi barkamol avlodni tarbiyalash» konseptual g‘oya negizida ijtimoiy-madaniy, iqtisodiy-siyosiy islohotlarni amalga oshirishga qaratilgan davlat siyosati O‘zbekiston Respublikasining 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasida **inson kapitalini rivojlantirish,** sog‘lom dunyoqarash va bunyodkorlikni umummilliy harakatga aylantirish muhim vazifalar belgilanganligi ularni amalga oshirishda shaxsning individual qiyofasini to‘laqonli namoyon etishga xizmat qiluvchi omillarning ahamiyatini o‘rganishga yo‘naltirilgan tadqiqotlarni amalga oshirishga etarli asos yaratilganidan dalolat beradi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 iyuldagi «Innovatsion faoliyat to‘g‘risida» O‘RQ-630-son, 2021 yil 1 apreldagi O‘RQ-0270-son «Ilm-fan sohasidagi davlat siyosati va innovatsion rivojlantirishdagi davlat boshqaruvini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida», 2021 yil 28 avgustdagi «Ilmiy va innovatsion faoliyatni boshqarish tizimini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida» 0832-sonli Qarorlari, 2020 yil 6 noyabrdagi PF-6108-son «O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida», 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son «2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida», Farmonlari, hamda boshqa me’yoriy hujjatlar doirasida belgilangan keng ko‘lamli strategik chora-tadbirlarni amalga oshirishda mazkur ilmiy maqolamiz muayyan darajada xizmat qiladi.

Respublikamiz olimlaridan innovatsion faoliyat muammosi bilan Sh.H.Abdullaeva, V.M.Karimova, D.G.Muxamedova, Z.T.Nishonova, B.R.Qodirov, B.M.Umarov, R.S.Samarov, N.S.Safaev, G‘.B.Shoumarov, E.G‘.G‘ozievlar tadqiqotlarida talabalarning kasbiy rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadigan ichki va tashqi omillar va psixologik xususiyatlari ilmiy tadqiq etilgan.

Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi olimlaridan N.L.Podgoretskaya, Y.V.Vertakova, E.V.Galajinskiy, V.A.Gerasimova, V.I.Dolgova, E.F.Zeer, T.N.Іщenko, B.K.Lisin, R.M.Lobatskaya, C.B.Malanova, A.A.Orlov, L.S.Podыmova, V.A.Fedorovlar tadqiqotlarida nnnovatsion faoliyat bilan shug‘ullanish uchun asos bo‘ladigan individual-psixologik shaxs sifatlari ilmiy tadqiq etilgan.

[65]Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ–60-сонли Фармони. 2022 йил 28 январь.

Xorij olimlari M.Bingham, J.Edmondson, J.R.Nuttin, Y.Peng, A.S.Waterman, J.Turner, S.Stryker, M.Rokeach, C.R.Rogers, G.Hofstede va boshqalar tomonidan innovatsion faoliyat masalasining turli jihatlariga axamiyat qaratilgan.

Ta'lim tizimida innovasiyalarni guruhlarga ajratish, ma'lumotlarni tizimlashtirish uslubiy jihatdan bir qator qo‘layliklarga ega. Bu o‘z navbatida oliy ta'lim muhitida talabalarni innovasion faoliyatga yo‘naltirish uchun bir qator qulayliklarni yaratadi. Birinchidan, kasbiy ta'limning asosiy dasturlari doirasida amalga oshirishi lozim bo‘lgan ishlab chiqarish va amaliyot aloqadorligi kontekstida modernizasiyalashtirish ishlarini manzilli kechishini ta'minlaydi. Ikkinchidan, oliy ta'lim muassasasining innovasion salohiyati bilan belgilanishi mumkin. Innovasiyaning birinchi guruhdagi xarakteristikasi nisbatan ommaviylashgan bo‘lsa-da, bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlashda ko‘proq pedagogik mazmunlarni mujassam etgan. Ikkinchisi esa oliy ta'lim muassasasining marketing, moddiy ta'minot, axborot resurs hamda professor-o‘qituvchilarning faoliyatini boshqarilishi bilan bog‘liqdir. Shu sababli ikkinchi guruhning xarakteristikasi murakkabroq sanaladi. Chunki boshqaruvda moliyaviy mexanizm, haq to‘lash mexanizmi, ta'lim majmualarini shakllantirish mexanizmi, ta'lim jarayonini uzluksiz takomillashtirish mexanizmi ifodalangan.

Xulosa qilib aytganda oliy ta'lim muassasalarida o‘tiladigan ijtimoiy-gumanitar fanlar blokidagi fanlarda «Innovasiya va taraqqiyot», «Innovasion g‘oyalarni rasmiylashtirish tartibi», «Innovator talaba shaxsi», kabi mavzularni kiritish, ta'lim muassasasi psixologlarining faoliyati uchun «Innovasion g‘oyalar tashuvchi talabalar» bilan ishlovchi tizim yaratish maqsadida, «Innovasion faoliyat psixologiyasi» mavzusida psixodiagnostik testlar batareyasini tayyorlash va ulardan foydalanishni joriy qilish, talabalarni innovasion faoliyatga yo‘naltirishda, ular bilan «O‘ziga ishonch hosil qilishning asoslari», «O‘z fikrini asoslash texnikasi» mavzularida psixologik treninglar tashkil qilish; «Oila – Mahalla – Ta'lim muassasasi – Yoshlar ishlari agentligi» kabi hamkorlik tizimiga psixologik xizmatni kiritish; talaba-yoshlarda innovasion xulq namunasini shakllantirishda muhim sanalgan komponentlarni belgilash uchun «Innovasion faoliyat psixologiyasi» nomli ta'limiy modulni tayyorlash;talaba-yoshlarda innovasion xulq namunasini shakllantirishda muhim sanalgan komponentlarni belgilash uchun «Innovasion faoliyat psixologiyasi» nomli ta'limiy modulni tayyorlash undan keng foydalanishlarini joriy etish lozim.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ В СИСТЕМЕ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Назарова О. Т., ГулГПИ, доцент кафедры педагогики и психологии
azodanazarova09@gmail.com
Эрназарова Ш.Т., Преподаватель начальных классов 28 школы Сайхунабадский район

Аннотация: Современное образование неизбежно вступает в новую фазу, где на первый план выходит необходимость постоянного обучения и адаптации к меняющимся условиям жизни и профессиональной деятельности. Непрерывное образование становится не

просто необходимым, но и жизненно важным для каждого человека, стремящегося к карьерному и личностному росту. Важным аспектом, который может повысить эффективность этого процесса, является психология. Понимание психических процессов, мотивации и восприятия обучаемых помогает создавать более эффективные и адаптированные образовательные программы.

Ключевые слова: психологические барьеры, стратегии преодоления стресса, психологическая мотивация, внешняя мотивация, внутренняя мотивация, самоконтроль

Abstract: Modern education is inevitably entering a new phase, where the need for constant learning and adaptation to changing living conditions and professional activities comes to the fore. Continuing education is becoming not only necessary, but also vital for every person striving for career and personal growth. An important aspect that can increase the effectiveness of this process is psychology. Understanding the mental processes, motivation and perception of students helps to create more effective and adapted educational programs.

Keywords: psychological barriers, stress coping strategies, psychological motivation, external motivation, internal motivation, self-control

1.Психологическая мотивация как основа успешного обучения одним из ключевых факторов, влияющих на эффективность обучения, является мотивация обучаемого. Мотивация стимулирует человека к выполнению задач и достижению целей, а также обеспечивает упорство и настойчивость в трудных ситуациях. В системе непрерывного образования мотивация играет особенно важную роль, так как обучение происходит вне традиционной школьной среды и требует от человека значительной самодисциплины.

Типы мотивации:

Внешняя мотивация - стимулы, такие как деньги, карьера или общественное признание. Этот тип мотивации часто используется в корпоративном обучении, где сотрудники обучаются ради повышения квалификации или достижения карьерных целей.

Внутренняя мотивация - внутренний интерес и стремление к саморазвитию, приобретению новых знаний и навыков. Это один из наиболее эффективных типов мотивации, так как он связан с личными интересами и ценностями обучающегося.

2. Роль саморегуляции и самоконтроля в обучении в условиях непрерывного образования, когда обучающийся самостоятельно управляет своим временем и обучением, психология саморегуляции становится важным аспектом. Способность человека к самоорганизации и самоконтролю напрямую влияет на эффективность обучения.

Саморегуляция - это процесс, включающий планирование, мониторинг и оценку собственной деятельности. Например, студенты, использующие методики саморегуляции, могут успешно справляться с объемными и сложными заданиями, что особенно важно для обучения в условиях ограниченного времени и большого количества информации. Саморегуля́ция — свойство систем в результате реакций, компенсирующих влияние внешнего воздействия, сохранять внутреннюю стабильность на определённом, относительно постоянном уровне. В зависимости от рассматриваемых систем саморегуляция является предметом изучения разных наук:

Методы повышения саморегуляции включают:

Целеполагание - постановка конкретных, достижимых целей.

Самоконтроль - умение регулировать собственное поведение и эмоции в процессе обучения.

Рефлексия - оценка проделанной работы и корректировка учебного процесса.

Обучение саморегуляции помогает обучаемым развить навыки самостоятельного и осознанного подхода к обучению, что значительно повышает его эффективность.

3. Психологические особенности восприятия и усвоения информации

Для повышения эффективности обучения важно учитывать, как люди воспринимают и усваивают информацию. Исследования в области психологии показывают, что восприятие информации напрямую зависит от ее подачи, контекста и способа ее представления.

Активное вовлечение: чем больше ученик вовлечен в процесс обучения, тем легче ему усваивать материал. Стратегии, такие как активное участие в обсуждениях, проектная деятельность, игры, могут значительно повысить эффективность обучения.

Теория когнитивной нагрузки: обучение должно быть адаптировано под когнитивные возможности человека, чтобы избежать перегрузки информации. Это предполагает использование метода микрообучения, когда обучение делится на маленькие блоки информации, легко воспринимаемые и запоминаемые.

4. Эмоциональный интеллект и социальная среда обучения. Эмоциональный интеллект играет важную роль в процессе обучения, поскольку он включает способность понимать и управлять своими эмоциями, а также эмоциями других людей. Важно, чтобы обучающиеся могли эффективно взаимодействовать в группе, обмениваться множеством идей, учиться на ошибках и преодолевать сложности.

Создание положительной эмоциональной атмосферы: в образовательных учреждениях или корпоративных программах важно создавать атмосферу поддержки и открытости, где обучаемые могут выражать свои чувства и мысли без страха осуждения. Это способствует улучшению учебного процесса и повышению его эффективности.

Социальная поддержка: обучение в группах или через менторские программы помогает обучающимся получать эмоциональную поддержку и обмениваться опытом. Совместная работа над проектами способствует лучшему усвоению материала, а также развивает навыки командной работы и социальной адаптации.

5. Психология стресса и преодоление барьеров на пути к обучению

Одним из факторов, который может снижать эффективность обучения, является стресс. В условиях непрерывного образования, где обучение часто совмещается с работой и личной жизнью, стрессовые ситуации становятся неотъемлемой частью процесса.

Стратегии преодоления стресса: обучение стрессоустойчивости и методы релаксации помогают снизить влияние стресса на процесс обучения. Например, регулярные перерывы, медитации, физическая активность могут способствовать поддержанию психоэмоционального равновесия.

Преодоление барьеров: многие обучающиеся сталкиваются с психологическими барьерами, такими как страх неудачи или низкая самооценка. Программы, которые фокусируются на поддержке обучаемых, помогут преодолеть эти барьеры и повысить их уверенность в себе.

Заключение

Психологические аспекты играют ключевую роль в повышении эффективности системы непрерывного образования. Мотивация, саморегуляция, правильное восприятие информации, эмоциональный интеллект и управление стрессом — все эти факторы влияют на успешность учебного процесса. Внедрение психологически адаптированных методов в образовательные программы может значительно повысить их эффективность, обеспечив долгосрочное и успешное обучение на протяжении всей жизни.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ В ПОДГОТОВКЕ ЮНОШЕЙ К СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ

Нишанбаева С. А., ГулDU, докторант
E-mail: sevara.axmetova1979@gmail.com

Аннотация. В этой статье роль семейного воспитания в подготовке юношей к семейной жизни, формирование семейно-брачных отношений у молодежи, при этом уделяется внимание новым глобальным процессам, связанным с семьей и браком, и в последние годы проблемы психологической готовности юношей к браку рассматриваются как предикторы гармоничного развития личности, самосознания, жизненного сценария и системы ценностей.

Ключевые слова: юноши, семья, семейные отношения, подготовка к семейной жизни, семейные ценности, представления молодежи о семье.

Annotation. In this article, the role of family education in preparing young men for family life, the formation of family and marriage relations among young people, while paying attention to new global processes related to family and marriage, and in recent years, the problems of psychological readiness of young men for marriage are considered as predictors of the harmonious development of personality, self-awareness, life scenario and value system.

Key words: youth, family, family relations, preparation for family life, family values, youth ideas about family.

Настоящее время по результатам опроса, проведенного учеными среди молодых семей Узбекистана, прочность брака зависит от психологической и физиологической зрелости юношей и девушек по отношению к браку.

Семья как важнейший социальный институт играет ключевую роль в формировании личности человека. В особенности она имеет большое значение в подготовке молодого поколения, в том числе юношей, к семейной жизни. Воспитание в семье — это процесс формирования ценностей, установок и норм поведения, которые становятся основой для будущих отношений в семье. Психологические характеристики семейного воспитания существенно влияют на способность юношей к созданию гармоничных семейных отношений. В

истории нашего народа юноши воспитывались в духе патриотизма и трудолюбия, верности Родине, родителям, семье. Рождение мальчика в семье означало появление защитника семьи, опоры, будущего кормильца. По этой причине мальчикам с детства прививаются такие качества, как ответственность, справедливость, заботливость. В семьях, где мужчина является отцом, главой семьи, всегда был порядок, взаимное уважение к отцу, благополучие. К сожалению, сегодняшнее отношение общества к роли мужчины в семье и в обществе в целом изменилось в негативную сторону. Современные тенденции роста разводов среди молодых семей свидетельствуют о наличии проблем в воспитании мальчиков, особенно потому, что мужчины не чувствуют ответственности перед своей семьей, супругой и детьми, что свидетельствует о том, что она подходит к концу.

Эмоциональная зрелость: Одним из ключевых факторов, влияющих на подготовку юноши к семейной жизни, является эмоциональная зрелость. Она формируется через наблюдение и участие в семейных отношениях. Если в семье присутствуют поддерживающие и заботливые отношения между родителями, это способствует развитию у ребёнка умения выражать свои чувства, понимать и уважать эмоции других.

Роль отца и матери: В семье важную роль в воспитании играет как фигура отца, так и фигура матери. Отношения между родителями влияют на то, как юноша будет строить свои собственные отношения в будущем. Ребёнок, наблюдая за тем, как родители решают конфликты, как они поддерживают друг друга, учится важным жизненным стратегиям.

По статистике, 86,0% детей из разведенных семей остаются с матерями, дети без отцов имеют заниженную самооценку, застенчивы среди сверстников, завидуют детям с отцами, вырастают агрессивными. В результате растет преступность среди несовершеннолетних, широко распространяется алкоголизм среди молодежи и другие негативные социальные явления.

В дальнейшем женатые юноши, имеющие негативный опыт и не готовые к семейной жизни, как правило, к сожалению, повторяют ошибки родителей.

К сожалению, в последние годы количество разводов в некоторых районах превысило количество браков. Семейная жизнь уступила место личным интересам, карьере, саморазвитию, путешествиям. Сегодняшняя действительность свидетельствует о потребности людей в таких сильных, важных ценностях, которые не исчезают даже в любых кризисных ситуациях, как в политической, так и в социально-экономической сферах. Дать человеку столь ценный ресурс могут только столпы личностной сферы: любовь, чувство дружбы и, конечно же, семья в этом отношении имеет приоритет.

Наши юноши воспитываются в духе патриотизма, самоотверженности и ответственности при подготовке к семейной жизни, прохождении воинской службы и обучении в военных учреждениях. Это хорошо сказывается на подготовке юношей к семейной жизни и является важным фактором формирования крепкой молодой семьи. Кто должен учить и обучать? По мнению психологов и педагогов, ребенок должен воспитываться в первую очередь в семье, а образовательные учреждения и окружающая среда должны

этому процессу только способствовать. Представления юношей об отношениях «женщина-мужчина» также не сформированы и ошибочны.

Свою будущую жену юноши представляют как хорошую мать своих детей, невестку родителям, понимающую подругу, надежную и любимую спутницу жизни. Возникающее представление о супружеских отношениях исходит из стереотипов поведения мужчин в родительском доме, в окружающей среде.

Представления юношей о будущей семейной жизни неверны. Многие юноши считают, что плохое воспитание и вредные привычки пройдут со временем, после женитьбы, то есть он бросит курить и пить, найдет хорошую работу и заработает.

Большинство юноши считают, что если они женятся на девушке из богатой семьи, то проблем с материальным обеспечением у них не будет. То есть большинство парней считают, что можно хорошо жить без всяких усилий.

Беспечность, зависимость от родителей, неготовность к самостоятельной жизни, безответственность по отношению к детям в будущем станут главным фактором разводов между молодыми семьями.

Что касается психологической подготовки в личностном аспекте юношей, то здесь актуален второй подход, рассматривающий подготовку как новообразование в сценарии развития личности. Готовность к созданию, развитию и поддержанию семьи и семейных отношений проявляется в потенциале личностного развития, а главное, это личностное развитие взрослых.

Достичь личной зрелости можно, и это ясно, в семейной жизни, потому что это деятельность, в которой проявляется зрелость личности. Если семья человека благополучна, с точки зрения общества он принимается с позиции доверия и уважения.

Юноши часто сталкиваются с различными стереотипами о роли мужчин и женщин в семье, что может затруднять их подготовку к семейной жизни. Воспитание в семье должно включать обсуждение этих стереотипов и ожиданий, чтобы помочь молодым людям развивать здоровые и реалистичные представления о роли каждого партнёра в семье.

Гендерные роли: Семья может либо поддерживать традиционные гендерные роли, либо помогать юноше развивать более гибкий и равноправный подход к разделению обязанностей в будущем.

В ходе комплексного анализа литературных источников, раскрывающих многогранность психологической подготовки к браку, можно сделать вывод, что процесс подготовки юношей к семейной жизни является одной из приоритетных и актуальных проблем, широко распространенных в общественной жизни.

Выводы и предложения

Подготовка юношей к семейной жизни через семейное воспитание имеет важное значение.

Семья — это не только пространство для любви и поддержки, но и место, где требуется большая ответственность. Юноша должен быть готов не

только к романтическим отношениям, но и к полноценному принятию ответственности за будущую семью.

O‘QUVCHILARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA ULARNI QO‘LLAB-QUVVATLASH YO‘LLARI

Ummatova Nigora., Mahalla va oila ilmiy tadqiqot instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Boshlang‘ich sinflardagi past o‘zlashtiruvchi o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini o‘rganish va uni korreksiya qilish pedagogik va yosh davrlari psixologiyasidagi dolzarb muammolardan biridir.

Kalit so‘zlar. past o‘zlashtirish, aqliy rivojlanish, psixodiagnostika, psixokorreksiya, motivasiya.

Annotation. Studying the psychological characteristics of low-achieving students in primary grades and their correction is one of the current problems in pedagogical and youth psychology.

Key words. low achievement, mental development, psychodiagnostics, psychocorrection, motivation.

O‘quvchilarni o‘qitishning motivatsion sohasi turtkilar, ideallar, qadriyatlar yo‘nalishi, maqsadlar, qiziqishlar, ehtiyojlar va xususan faoliyat va xulq-atvor motivlaridan tashkil topgandir. Operatsional soha o‘ziga o‘zi baho va o‘zini nazorat qila bilish bilan birgalikda, o‘quv harakatlari yo‘llari va o‘quv faoliyati usullari xarakteristikasi, shu bilan birgalikda tafakkur operatsiyalari va aqliy faoliyat metodlari, shakllarini o‘z ichiga oladi. O‘qishda orqada qolishlik bolaning o‘quv jarayoni bosqichlaridan birida o‘zlashtira olmaslikda ifodalanuvchi maktab talablarini bajara olmaslik sifatida belgilanadi.

Ta’limda va aqliy rivojlanishda orqada qoluvchi bolalarning operatsional va motivatsion sohalarining o‘ziga xosligini ko‘rib chiqamiz. Ko‘p sonli olimlarning psixologik tadqiqotlari yoshiga nisbatan rivojlanishda sezilarli darajada ortda qoluvchi bolalar va o‘smirlar rivojlanishining individual variantlari borligini ko‘rsatdi.

Z.I.Kalmokova o‘z tadqiqotlarida turg‘un past o‘zlashtiruvchi bolalarni o‘rganib chiqdi. U tadqiqot natijalaridan kelib chiqib o‘quvchilarning psixik rivojlanishini turli tuman variantlarini ulardagi u yoki bu bilish faoliyati komponentlari shakllanishining turli darajalari bilan bog‘ladi.

Past o‘zlashtiruvchi o‘quvchilar haqida gapirganda, o‘qishda orqada qoluvchi bolalardagi bilish jarayonlari xarakteristikasiga diqqat qaratish kerak. Bilish faoliyatining qaysi komponentlari past o‘zlashtirishning asosiy sababi bo‘lib chiqishiga ko‘ra quyidagi tiplarga bo‘linadi: pedagogik qarovsizlar; intellektual sustlar; uquvchanligi past o‘quvchilar.

Pedagogik qarovsizlik - bolaning bilish va aqlning intellektual sifatlari shakllanayotgan yosh bosqichida salbiy ijtimoiy – pedagogik sharoitning paydo bo‘lishi natijasida kelib chiqadi.

Boshqalardan farqli o‘laroq bunday bolalar boshlang‘ich sinf davrlarida o‘quv topshiriqlarini qiyinchiliksiz o‘zlashtirishgan, ularni maqtashgan, boshqalarga namuna qilib ko‘rsatilgani uchun o‘ziga bo‘lgan baho ko‘tarilib ketishiga sabab bo‘lgan. Ta’lim jarayonini juda osonligi oqibatida o‘quvchilar qiyinchiliklarni yengib o‘tishga o‘rganmaganlar, sodda topshiriqlar ularning bilim olish motivatsiyalarini rag‘batlantirmagan va intellektual ishga qobiliyatlarini shakllantirmagan.

Natijalar va muxokama. Intellekti sust bolalar. Albatta intellekti sust bolalarni past o‘zlashtiruvchi deb aytib bo‘lmaydi, aksi ham bo‘lishi mumkin, masalan ular orasida aqliy jihatdan qobiliyatli o‘quvchilarni ham uchratish mumkin. L.V.Orlova past o‘zlashtiruvchi va intellekti sust bolalar muammolari qisman bir-biriga mos deb hisoblaydi.

Natijalar va muxokama. Aklning yuzakiligi – tashqi, ayrim belgilarni ajratishda, ular o‘rtasidagi tasodifiy aloqani o‘rnatilishida namoyon bo‘ladi, bu esa umumlashtirishning past darajasini ifodalaydi. Aqlning sayozligi o‘quvchi uchun matn va reja tuzishda, matnni qisqacha gapirib berishda qiyinchilik tug‘diradi. U gapirganida asosiysi qolib, ikkinchi darajadagi detallarga ahamiyat beradi.

Aqlning inertligi - tasodifiy vaziyatlarga javob berolmay “qotib kolish”ida, bir usuldan keyingisiga o‘tishdagi qiyinchiliklarni yuzaga kelishida, biron- bir fikrga kelishda odatga aylangan bir qolipdan chiqib ketolmasligida ko‘rinadi. Bunday o‘quvchilar intellektual zo‘riqish talab qilmaydigan, o‘zgarmaydigan, bir qolipdagi harakatlarni bajarishni yoqtirishadi.

Aqlning beqarorligi - mo‘ljalni asoslanmagan tarzda o‘zgartirish, tasodifiy belgilar, assotsiatsiyalar ta’siri ostida bitta harakatlar tizimidan boshqasiga o‘tish. Bu jarayon zamirida shakllangan aloqalarning tormozlanishi yotishi yoki toliqish ta’sirida bo‘lishi mumkin.

Aqlning taqlidchanligi - uquvchanligi past o‘quvchilarni ta’riflaganda N.A. Menchinskaya shuni ta’kidlaydiki, ushbu o‘quvchilar tengqurlariga nisbatan past natijalarga erishishligini sababi ularni tafakkur jarayonlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan vositali xotirani ishlata bilmasligidadir, u esa intuitiv – amaliy va so‘z – mantiqiy tafakkurning rivojlanganlik darajasi o‘rtasidagi nomuvofiqlik bilan xarakterlanadi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, o‘quvchilarda past o‘zlashtirish sabablarini erta aniqlash, toifalarga ajratish, psixodiagnostik, psixokorreksion va shakllantiruvchi chora – tadbirlarni izchillikda olib borish, ayniqsa pedagoglar, o‘quvchining ota – onasi, oila a’zolarini jalb qilish ishning yanada samarali bo‘lishini ta’minlaydi. Yuqorida biz keltirgan o‘zlashtirmovchi o‘quvchilarning tiplarini bilish o‘quvchilarga individual yondashuvni amalga oshirishda katta yordam beradi.

INNOVATSION MENEJMENT ASOSIDA OTMLARIDA BOSHQARUV XODIMLARINING STRESSNI BOSHQARISHI

Sariboyev N. A.,GulDPI o‘qituvchisi
E-mail: sariboyevnurali5@gmail.com

Annotatsiya:ushbu maqolada bugungi kunda innovatsion menejment asosida OTM larda boshqaruv xodimlarining stressni boshqarishi haqida so‘z boradi. Zamonaviy texnika va texnologiyalar rivojlangani sari oliy ta’limda yuqori o‘sish va o‘zgarishlar yuz bermoqda, shu bilan birga turli stress va charchoq holatlari ham kuzatilmoqda.

Kalit so‘zlar: stress, innovatsiya, mehnat, jarayon, holat, menejment, biznes, ishbilarmonlik, yangilik, maqsad, tizim;

Abstract. This article discusses the stress management of management personnel in universities based on innovative management today. With the development of modern techniques and technologies, there is a great growth and changes in higher education, but at the same time, various stress and fatigue situations are observed.

Keywords: stress, innovation, work, process, situation, problem, business, entrepreneurship, innovation, goal, psychological;

Hozirgi vaqtda ta’lim tizimida o‘qitishning yangi texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etish kabi yo‘nalishlarlar bo‘yicha innovatsion o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda: ta’limning yangi mazmunini shakllantirish; o‘quv jarayonida o‘z taqdirini o‘zi belgilash va shaxsiy rivojlanish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish; ham pedagog, ham talabalar faoliyati va tafakkuridagi o‘zgarishlar, ular o‘rtasidagi munosabatlarning o‘zgarishi, ijodiy innovatsion jamoalar va shaxslarning rivojlanishiga olib kelmoqda.

Ta’lim sohasidagi barcha islohotlaning asosiy maqsadi ma’naviy jihatdan mukammal rivojlangan insonlarni tarbiyalash, ta’lim tizimini takomillashtirish, dars jarayonlarini yangi pedagogik va axborot texnologiyalari asosida har tomonlama zamon talabiga mos ravishda amalga oshirishdan iboratdir. Shuning uchun ham bugungi kunda Oliy ta’lim muassasalarida ham innovatsion texnologiyalardan, kompyuter va axborot texnologiyalardan samarali foydalanilmoqda.

Innovatsiyalarni boshqarish – bu nima? Innovatsion menejment - bu jarayonlarni takomillashtirish va maqsadlarga erishish uchun yangi texnologiyalar, texnika va yondashuvlarni joriy etishga asoslangan boshqaruvga yondashuv. Ta’lim muassasalarida (OTM) bu yangi ta’lim texnologiyalarini joriy etish, boshqaruv strategiyasini o‘zgartirish, resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va tashqi muammolarga moslashishni o‘z ichiga olishi mumkin. Innovatsion menejment nafaqat raqobatdosh ustunliklarni yaratishga qaratilgan, balki menejerlarda yetakchilik ko‘nikmalarini va qiyinchiliklarni yengish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Ta’lim tizimining doimiy yangilanishi va innovatsionligi OTM ma’muriyatidan maqbul o‘quv-uslubiy ish tizimini amalga oshirishda harakatchanlik va tegishli kompetenlikni talab qiladi. O‘quv-uslubiy ishlarni boshqarishda ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlarini amalga oshirish, innovatsion jarayonlarni joriy etish va uslubiy qo‘llab-quvvatlash, o‘quv muassasasi doirasida professor-o‘qituvchilarni uslubiy qo‘llab-quvvatlash va malakasini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Uning muvaffaqiyati natijasi nafaqat professor-o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish va talabalarning ta'lim sifatini oshirish, balki ta’lim xizmatlari bozorida institutning raqobatbardoshligidir.

Pedagogik menejmentning mohiyatini ko‘rib chiqish menejment, pedagogik menejmentni aniqlamasdan, pedagogik boshqaruvning nazariy jihatlarini, uning

vazifalari va tashkiliy-boshqaruv tamoyillarini, uslublar tipologiyasini tushunmasdan turib mumkin emas. Shuning uchun, avvalo, pedagogik menejment tushunchasiga ta’rif beramiz, ta’limni boshqarishning asosiy tamoyillari, usullari, vazifalari, uslubiy yondashuvlari va tashkiliy-boshqaruv tamoyillari, metodlar tipologiyasini tavsiflaymiz. “Menejment” tushunchasi uchta semantik jihatga ega:

- xususiy va davlat biznesi sohasida boshqaruv ishlari bilan shug‘ullanuvchi shaxslar majmui;
- zamonaviy jamiyatning tadbirkorlik faoliyati, turmush tarzi va siyosat sohasiga ta’sir ko‘rsatadigan ijtimoiy va iqtisodiy instituti;
- ishlab chiqarishni boshqarishning texnik, tashkiliy, ijtimoiy jihatlarini va jamiyat hayotining boshqa sohalarini o‘rganadigan ilmiy fan yo‘nalishi;

Bu esa ta’lim jarayonida boshqaruv xodimlarining faoliyatida o‘sish va rivojlanishiga olib kelishi bilan birga, stress olishlariga sabab bo‘lmoqda. Dastlab, barchamizda stress nima va u qanday paydo bo‘ladi degan savol turadi.

Ta’lim muassasalarini boshqarishdagi stress va qiyinchiliklar. Ta’lim muassasalari rahbarlari har kuni turli xil stress omillariga duch kelishadi, masalan:

• ma’muriy bosim va tartibga solish talablariga rioya qilish zarurati;
• turli qiziqish va ehtiyojlarga ega bo‘lgan ko‘p sonli xodimlarni boshqarish;
• texnologiya va ta’lim standartlarining tez o‘zgarishi;
• xodimlar, talabalar va ota-onalar o‘rtasidagi nizolarni hal qilish;
• ta’lim jarayoni natijalari uchun javobgarlik.

Bunday muhitda stressni boshqarish boshqaruv guruhlari uchun asosiy mahoratga aylanadi. Stress, agar nazorat qilinmasa, kasbiy charchashga, boshqaruv samaradorligini pasayishiga va tashkiliy muhitning yomonlashishiga olib kelishi mumkin.

Stress-bu tashqi ta’sirlarga javob natijasida natijasida namoyon bo‘ladigan jismoniy va ruhiy zo‘riqish.

Stressning kelib chiqishiga eng ko‘p sabab bo‘ladigan xolatlar:

a) kasbiy mas’uliyat darajasining oshishi;
b) do‘stlar, yaqin insonlar, oila a’zolari bilan munosabatning tez-tez buzilishi.
d) o‘z-o‘zini hurmat qilish darajasining pastligi;
e) yetarlicha dam olmaslik yoki uyquning kamligi;
f) axborotning haddan tashqari ko‘p yuklanishi.
g) moliyaviy beqarorlik va boshqalar bo‘lishi mumkin.

Stressni sabablari aslida insonni ta’sirlaydigan, bezovta qiladigan har qanday narsa bo‘lishi mumkin. Misol uchun tashqi sabablardan biri nima tufayli paydo bo‘lgan bezovtalikni vujudga kelishi natijasida paydo bo‘ladi. Stress va depressiya ayol va erkaklarda taxminan teng darajada uchrashi mumkin. Biroq, har bir organizm o‘z xususiyatlariga ega. Agar siz o‘zingizda stress haqida so‘zlashi mumkin bo‘lagan alomatlarni sezsangiz, birinchi navbatda holat sabachilarini aniqlash kerak. Stressning oqibatlaridan ko‘ra sabablarini bartaraf etish ancha osonroq. Stressdan qutulish uchun eng avvalo stressga olib keluvchi omilga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir o‘tkazish, stressli vaziyatning asl sababi nimada ekanligini aniqlash, ushbu vaziyatni o‘zgartiraolishingizni baholash, oqibatlarini baholash. Vaziyatga bo‘lgan qarashingizni o‘zgartirish; Vaziyatni o‘zgartirish sizning qo‘lingizdan kelish-

kelmasligini baholash, agar boshqalar hatti-harakatini o‘zgartirib bo‘lmasa, ularga bo‘lgan munosabatingizni o‘gartirish. Stressga qarshi kurashishdan oldin uning kelib chiqish sabablarini o‘rganish va undan so‘ng shunga mos tarzda kurashish talab qilinadi. Stressga har qanday kasb egasi uchraydi chunki har bir ishning o‘z texnikasi bor o‘z qiyinchiliklari bor. Qiyinchiliklarga sabr qilish,ularni yengib o‘tishga harakat qilmoq darkor. Kasbiy so‘nish bu uzoq davom etgan surunkali stress natijasida rivojlanadigan sindrom bo‘lib, mehnat qiladigan insonni emotsional-energetik va shaxslilik resurslarining holdan toyishiga olib keladi. O‘z navbatida ish joylaridagi stresslar bevosita professional so‘nish bilan ham insonlar bilan ishlash, ularga xizmat ko‘rsatish va yordam berish sohasida uchraydi.

Innovatsion menejmentni o‘zlashtirish orqali yangi, rivojlanayotgan sohalarni yaratish ularni takomillashtirish uchun imkon yaratadi. Innovatsion menejment asosida yangi mahsulot turlarini yaratish ularni keng ommaga tatbiq qilish orqali boshqalar uchun ham foydali bo‘lgan sharoitlarni ham yaratish mumkin bo‘lgan. Innovatsion menejment asosida boshqaruv xodimlarining g‘oyalarini amalga oshirish ularni takomillashtirish yanada ko‘proq yangiliklarni yaratish mumkin ekan, innovatsiyalarni to‘g‘ri yo‘naltirish orqali yaxshigina bilim va malakaga ega bo‘lish ularni moddiy to‘ldirib borish ham talab qilinar ekan. Xulosa o‘rnida aytadigan bo‘lsak inson hech qachon bir joyda to‘xtab qolmasdan doimo harakatda bo‘lishi, o‘z yangi g‘oyalarini yaratib borishi jamiyat tarraqiyoti, yuksalishi uchun izlanishda bo‘lishi darkor. Odamlarda bo‘sh vaqtning ko‘p bo‘lishi, zerikish, ma’naviy bo‘shliqning paydo bo‘lishi, tushkunlikka tushib qolish, rivojlanishdan orqada qolib ketish ham streeslarning paydo bo‘lishi uchun imkon yaratadi. Yangiliklarga moyil bo‘lish, innovatsiyalarni, turli foydali usullar orqali bo‘sh vaqtni to‘g‘ri tashkil qilish orqali yaxshi natijalarga erishsa bo‘ladi.

INNOVATSION MENEJMENT ASOSIDA OTMLARDA BOSHQARUV XODIMLARINING STRESSNI BOSHQARISH VA UNI BARTARAF ETISH IMKONIYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Sariboyev N. A.,GDPI o‘qituvchisi
E-mail: sariboyevnurali5@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezisda bugungi kunda insonlarning muammolaridan biri bo‘lgan stressni va uni yengish usullari,innovatsion menejment haqida tushuncha OTMlarda boshqaruv xodimlarining stressni boshqarish va uni oldini olish bartaraf etish imkoniyatlarini takomillashtirish shuningdek bo‘sh vaqtlaridan unumli foydalanish va samarali tashkil qilish.

Kalit so‘zlar. stress, innovatsiya, usul, sabab, manba, natija, yo‘nalish, mehnat, jarayon, holat, muammo, biznes, ishbilarmonlik, yangilik, maqsad, psixologik, yo‘l, stressor, shakl, mohiyat,vosita

Annotation. In this article, stress whжich is one of the problems of people today ,and the ways to overcome it, the of innovative management, the improvent of management and management employees’ ability to prevent and eliminate stress,as well as the efficient use and efficient use and effective organazation of their free time.

Key words. stress, innovation, methods, cause, source, result, direction, work process, situation, problem, business, entrepreneurship, innovation, goal, pschological path,stressor,shaki is the essence,the means.

KIRISH

Bugungi kunda insonlar juda ko‘p muammolarga duch kelishmoqda shular ichida inson uchun foydali ham zararli ham bo‘ladiganlari uchrab turadi. Nima sababdan insonlar muammolar girdobida qolishadi bazan shunday vaziyatlar ham bo‘ladiki odamlar juda qattiq qayg’uga botib qolishadi bularning asosiy sababi insonlar o‘zlarini to‘g’ri, to‘liq anglay olmasliklari o‘zlariga nima kerak ekanligini vaqtida tushunib yetmasliklari natijasida vujudga keladi. Insonga atrofdagilarning tasiri ham o‘ta yuqori darajada seziladi. Shaxs jamiyatdan orqada qolmaslikka har doim yuqorida bo‘lishga intilib yashaydi,shunday insonlar ham borki ular o‘zlarining qiziqishlarini emas balki o‘zgalarning fikrlari, ularning gap, so‘zlari asosida yashaydi. Hayotda juda ko‘p insonlarda uchraydigan muammolardan eng yomonlaridan biri bu- stressdir.

O‘qituvchilar boshqa kasb egalariga qaraganda stressga qarshi kurashuvchan insonlardir .Ular o‘zlarida vujudga kelgan muammolarni bartaraf qilishga ularga yechim topishga harakat qilib ularni tezroq yengib o‘tishadi. Bugungi kunda nima uchun insonlar tez stressga tushib qolishadi? Bunga juda ko‘p sabablarni keltirish mumkin shulardan biri ulardagi iqtisodiy va manaviy yetishmovchiliklardir.Inson qachonki bir qiyinchillikka uchrasa va u sababli qattiq tushkunlikka tushib qolsa demak buning natijasi kuchli stresslarga olib keladi.

Hayotda hamma ham qiyin vaziyatlarga duch keladi ularni aql bilan to‘g’ri mulohaza qilish orqali yengib o‘tish mumkin ammo biz insonlar nima qilamiz tezda tushkunlikka tushib shu muammo girdobida qolib ketamiz buning oqibatida eng katta boylik bo‘lgan so‘g’ligimizga zarar yetkazib qo‘yamiz. O‘qituvchi-pedagoglar ham doimo o‘z asab buzilishlarga yo‘l qo‘ymasliklari ularni yengib o‘tishlari kerak. Pedagoglar ko‘p hollarda aqliy mehnat bilan ko‘p shug’ullanishlari va boshqa mehnat faoliyatiga vaqt ajratmasliklari tufayli ham stressga ko‘proq moyil bo‘lishadi.Inson bir faoliyat turi bilan tinmasdan hech qanday boshqa faoliyat turlariga chalg’imasdan shu asosiy faoliyati bilan uzoq vaqt shug’ullanishi natijasida ish turidagi qiyinchilikni yengib o‘tishi murakkablashib o‘zi bilmagan holda stressga tushib qolishadi. Bugungi kunda insonlarga foyda keltiradigan mashg’ulot turlari kun sayin ko‘payib,rivoj topib bormoqda,bunday mashg’ulotlarni o‘rganish ulardan samarali foydalanish kerak. Masalan OTMlarda boshqaruv xodimlarining faoliyatiga qo‘shimcha tarzda innovatsion menejment sohasini o‘zlashtirib olishlari birmuncha oson bo‘lishi mumkin. Bu orqali ular ish faoliyatiga qo‘shimcha tarzda o‘rganishlari mumkin ekan. Innovatsion menejment o‘zi nima?

Innovatsion menejment- bu yangi turdagi tovarlarni,ishlab chiqarishning yangi usullarini, yangi bozorlarni o‘zlashtirishni joriy etish va ulardan foydalanish maqsadida tadbirkorlik ruhi asosida ishlab chiqarish omillarini o‘zgartirish sohasidir.Innovatsion menejment faoliyat yo‘nalishlari quyidagilar taalluqli;

1.maqsadni qo‘yish, strategiyani tanlash

2.Bosqichlarni rejalashtirish

3.Sharoitlarni aniqlash va tashkil qilish

3.Ijro etish, rahbarlik.

Innovatsion menejmentni o‘zlashtirish orqali yangi rivojlanayotgan sohalarni yaratish ularni takomillashtirish uchun imkon yaratadi.

Innovatsion menejment asosida yangi mahsulot turlarini yaratish ularni keng ommaga tatbiq qilish orqali boshqalar uchun ham foydali bo‘lgan sharoitlarni ham yaratish mumkin bo‘lgan.

Innovatsion menejment asosida boshqaruv xodimlarining g’oyalarini amalga oshirish ularni takomillashtirish yanada ko‘proq yangiliklarni yaratish mumkin ekan,innovatsiyalarni to‘g’ri yo‘naltirish orqali yaxshigina bilim va malakaga ega bo‘lish ularni moddiy to‘ldirib borish ham talab qilinar ekan.

Xulosa o‘rnida aytadigan bo‘lsak inson hech qachon bir joyda to‘xtab qolmasdan doimo harakatda bo‘lishi,o‘z yangi g’oyalarini yaratib borishi jamiyat tarraqiyoti,yuksalishi uchun izlanishda bo‘lishi darkor.Odamlarda bo‘sh vaqtning ko‘p bo‘lishi,zerikish ,ma’naviy bo‘shliqning paydo bo‘lishi,tushkunlikka tushib qolish ,rivojlanishdan orqada qolib ketish ham streeslarning paydo bo‘lishi uchun imkon yaratadi.Yangiliklarga moyil bo‘lish, innovatsiyalarni ,turli foydali usullar orqali bo‘sh vaqtni to‘g’ri tashkil qilish orqali yaxshi natijalarga erishsa bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O‘zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. - T.: O‘zbekiston, 2020. – 80 b.
2.O‘zbekiston Respublikasining 2016 yil 14 sentyabrdagi «Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni O‘RQ-406 / http://lex.uz
3.Agabekov S.I. Analiz sprosa na innovasionniy chelovecheskiy kapital // Sosiologicheskie issledovaniya, №11, 2001. –S. 56-60.
4.Adolf V.A. Professionalnaya kompetentnost sovremennogo uchitelya. Monografiya. - Krasnoyarsk, 1998. - 310 s.

MAKTABGACHA TARBIYA YOSH DAVRINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Eshqulov Sh.R., GDPI o‘qituvchisi
Abdusalomova Sh GDPI talabasi.

Annotatsiya: maktabgacha yosh davri – bu bolaning to‘laqonli rivojlanishiga yo‘l ochuvchi eng muhim bosqich hisoblanib, mazkur davrda bolaga berilgan e’tibor va to‘g‘ri tarbiya uning maktabdagi va keyingi hayotidagi muvaffaqiyatlariga zamin yaratadi. Shu bois maktabgacha ta’limga davlat va jamiyat tomonidan berilayotgan yuksak e’tibor jamiyatning barqaror kelajagiga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha yosh davri, ilk bolalik, o‘yin faoliyati, axloqiy sifatlar, taqlidchanlik, g‘urur va uyatchanlik, tarbiyachi, ijtimoiy faolligi, maqtov, mehrli munosabat, nutq taraqqiyoti, xarakter.

Abstract: preschool education is the most important stage in the development of a child. Therefore, the attention paid by the state and society to preschool education serves the stable future of society.

Key words: preschool time, early childhood, play activities, moral qualities, imitation, pride and shyness, teacher, social activity, praise, kindness, speech development, character.

KIRISH

Bolalarning 3 yoshdan 7 yoshgacha bo‘lgan maktabgacha yoshi bolalik davrining katta qismini tashkil etadi. Asosan mana shu davrdan boshlab bolaning

mustaqil faoliyatlari rivojlanadi hamda shaxsiy individual xususiyatlari (shaxsiy fazilatlari) tarkib topa boshlaydi. Rus pedagoglaridan P.F. Lesgaftning fikricha, insonning maktabgacha yoshidagi davri shunday bir davrki, ana shu davr mobaynida kelgusida qanday xarakter xislati paydo bo‘lishi belgilanadi va axloqiy sifatlarining asoslari yuzaga keladi. Insonning kamol topib voyaga yetishida maktabgacha yoshdagi davrning ahamiyatiga doir P.F. Lesgaftning bu fikri rus pedagogi A.S. Makarenkoning quyidagi fikriga to‘la mos keladi. A.S. Makarenko bolalarni juda kichik yoshidan boshlab tarbiyalash zarurligi haqida gapirib, tarbiyaning eng muhim asoslari bolani maktabgacha yoshdan boshlab tarbiyalash orqali yaratiladi, degan edi. Ana shu fikrdan kelib chiqqan holda butun tarbiya, tarbiya jarayonining 90% ini tashkil etadi, deb e’tirof etiladi Haqiqatan ham bolaning maktabgacha yoshidagi davri shu qadar mazmundor va faol davrdirki, bu davr bolaning kelgusi o‘sishiga albatta o‘z aksini ko‘rsatadi. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bola tarbiyasiga nihoyatda jiddiy e’tibor qaratilishi lozim bo‘ladi.

Bola ilk yoshdan maktabgacha davrda o‘tgach, uning butun yashash sharoitida, yaqin atrofida jiddiy o‘zgarishlar yuz beradi. Bola atrof-muhit ta’sirida shakllanib boradi. Bola harakatlanar ekan, unga mustaqillik xos bo‘ladi. Harakatlanish natijasida bola o‘z atrofidagi olamni anglaydi va unga munosabat bildiradi. Uning hissiyoti, tafakkuri, harakati bir butun holda rivojlanadi.

Bola hayotining dastlabki yillari – uning kelajakdagi shaxsiyati, bilim olish qobiliyati va ijtimoiy faolligining poydevori bo‘ladi. Shu sababli maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash va ularga qulay ta’lim-muhitini yaratish har qanday jamiyatning dolzarb vazifalaridan biridir. O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’lim tizimi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylangan bo‘lib, bu bosqichda bolalarning har tomonlama rivojlanishiga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Maktabgacha yosh davri – bolaning tug‘ilganidan to maktabga borish yoshigacha bo‘lgan (odatda 3–7 yosh) vaqt oralig‘ini qamrab olishini bilib oldik, bu davrda bola tez o‘sadi, ko‘plab yangi ko‘nikmalarni o‘zlashtiradi. Xalqaro ekspertlar (jumladan, UNESCO) ushbu yoshni “oltin davr” deb ataydilar, chunki aynan shu vaqtda intellektual, psixologik, jismoniy va axloqiy jihatdan asosiy shakllanishlar sodir bo‘ladi. Maktabgacha tarbiya yoshi quyidagicha guruhlarga bo‘linadi:

1. Kichik guruh (3–4 yosh) – Bola mustaqillikka ilk qadam qo‘yadi. Harakat faolligi kuchayadi, nutq rivojlana boshlaydi.

2. O‘rta guruh (4–5 yosh) – Atrof-muhitni anglash, ijtimoiy munosabatlar, mulohaza yuritish ko‘nikmalari shakllanadi.

3. Katta guruh (5–6 yosh) – Bolada xotira, diqqat, tasavvur kuchi, mantiqiy fikrlash sezilarli darajada rivojlanadi.

4. Tayyorlov guruh (6–7 yosh) – Bola maktab ta’limiga tayyorlanadi. Raqam, harf, o‘qish, matematik hisoblarga oid bilimlar beriladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar hayotida va ularning psixik jihatidan o‘sishida qiziqishning roli kattadir, qiziqish xuddi ehtiyoj kabi, bolaning biror faoliyatga undovchi omillardan biridir.Kattalarning bolaga nisbatan «yaxshi bola» bo‘lgandek emotsional munosabati tuzilganidan va o‘z jinsiga dastlabki qiziqishdan so‘ng, bolada yangi ijtimoiy nuqtai nazar shakllanadi, ya’ni kattalar talablariga javob

berishga intiladi. Bu hissiyot hayotiy yondashuvni belgilaydi. Ma’naviy his va vijdon hurmat qozonishga intilishning ijobiy tarafidir.

Kichik va o‘rta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalar qoidalarga amal qilishda ko‘nikadilar va ba’zida hatto «tartibga ortiqcha mehr» qo‘yadilar, qoidalarning kichik buzilishiga munosabatda aniq ziddiyatga kirishadilar. Maktab yoshiga yaqinlashganda esa odatdagi qoidalarga rioya qilish ongli ravishda bajarishga aylanadi.Bu davrda bolalar nafaqat o‘zlari qoidalarga bo‘ysinadigan boshlaydilar, balki boshqa bolalar ham ularga amal qilishlarini nazorat qiladilar.

Kichik va o‘rta bog‘cha yoshdagi bolalarda g‘urur va uyatchanlik rivojlanishi axloq namunalari va qoidalarini o‘zlashtirishda katta ahamiyatga ega.Bu davrda bolada hayotda bo‘layotgan barcha voqea-hodisalar ijtimoiy jihatdan baholanadi. Bola o‘z harakatlarini baholashga harakat qiladi. Avvaliga u o‘z harakatini oila a’zolarining unga munosabati bilan baholaydi. Bola biror harakatdan o‘zini tiyishi ko‘pchilik hollarda o‘zgalar reaktsiyasidan qo‘rqish bilan bog‘liq bo‘ladi. Bola ijobiy baholangan odamlarning harakatini yoqlaydi, salbiy baholanganlarga esa salbiy munosabat bildiradi.

Aniqlanishicha, katta yoshdagi odam bolani o‘ziga moyil qilolsa, uning yutuqlariga sherik va yo‘qotishlarga qayg‘udosh bo‘lsa, bola har doim o‘zini ruhan tetik his qiladi va hatto omadsiz hamda kam harakatga va qarshiliklarning yengib o‘tishga tayyor bo‘ladi. U kattalar bilan ijobiy aloqalar o‘rnatganda, ularga ishonadi, boshqa bolalar va kattalar bilan oson aloqaga kirishadi.

Katta yoshdagi odamda bolaga begonalarcha muomalasi uning ijtimoiy faolilligini pasaytiradi, bu esa bolaning ijtimoiy hayotida ko‘rinib turadi. O‘zini tanitishga harakat qilmaydi, o‘ziga ishonchini yo‘qotadi. Xijolat, yig‘lashga doim tayyor bo‘lib, tengdoshlariga nisbatan boshlagan ishlarini to‘xtadilar, sust va befarq bo‘lib qoladilar.

Ma’lumotlarga qaraganda, maktabgacha tarbiya yoshida boshqa odam mehriga bo‘lgan tashnalik va biron odamga mehr berish istagi birinchi darajali, juda ham zarur ehtiyoj hisoblanadi. Bolaning onaga bo‘lgan mehri bu yoshda alohida o‘rin egallaydi. Uning barcha ehtiyojlari ona orqali amalga oshadi, chunki bu bolaning quvonchi, himoya hissi va emotsional xotirjamlik manbaidir. Bola onasini bevosita mehr ko‘rsatishiga muhtoj bo‘ladi va har qanday holatda onasiga yaqinlashishga harakat qiladi. Bolalar kattalar bilan o‘zaro yaqin aloqa o‘rnatish va uni saqlash bolalar ehtiyojining muhim belgisi hisoblanadi. Ular beradigan yengil shirin ifodalanish. Bolaning kattalar bilan o‘zaro aloqasi ko‘plab hollarda kattalar tomonidan to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilmasligi mumkin bo‘la oladi.

Ilk bolalik davrining boshlariga kelib, bolada birinchi tafakkur operatsiyalari yuzaga keladi. Ularning tafakkurlari, asosan, ko‘rgazmali - harakatli bo‘lib, u atrof olamdagi turli bog‘liqliklarni o‘rganishga xizmat qiladi. O‘zidan uzoqroq turgan koptokni biron-bir uzunroq narsa bilan itarib yuborish mumkinligini ko‘rgan bola, endi mustaqil ravishda divan tagiga kirib ketgan koptokni tayoqcha yordamida olish mumkinligini tafakkur eta oladi.

Bu davrdagi bolalar tafakkurida umumlashtirish katta o‘rin tutadi. Umumlashtirishda nutq muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, soat deyilishi bilan bola qo‘l soatini yoki devordagi osma soatni ham tushunishi mumkin. Lekin, ular

turlicha bo‘lganligi bois, ularda umumiylikni topish bola uchun birmuncha qiyinroq hisoblanib, bu borada fikrlash yordamga keladi va umumlashtirishni tashkil etadi.

2-3 yoshli bolalar ma’lum bir predmetlarning o‘rniga ularning o‘rnini bosishi mumkin deb hisoblagan boshqa narsalardan ham foydalanadilar. Masalan, o‘yin jarayonida bola cho‘pni qoshiq yoki termometr o‘rnida, yog‘ochdan yasalgan krovat yoki mashina o‘rnida foydalanishi mumkin.

Tarbiyachi – pedagog bolalar nutqining rivojlantrish bilan shug‘ullanar ekan, maktabgacha yoshdagi bolalar ba’zi hollarda o‘z nutq apparatlarini to‘la idora eta olmasliklarini unutmaslik kerak. Bundan tashqari maktabgacha yoshdagi bolalarda murakkab nutq tovushlarini bir – biridan farq qilish qobiliyati hali to‘la mukammallashmagan bo‘ladi. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi ba’zi bolalar ayrim nutq tovushlarini buzib talaffuz etadilar. Buni asta – sekin tuzatish mumkin. Demak, bog‘cha yoshidagi bolalarning boshqa bolalar bilan bo‘lgan ancha murakkab va xilma-xil munosabat turlari shakllanadi va ana shu munosabatlar ma'lum miqdorda uning shaxs sifatida shakllanishini belgilab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.M.X.Asranbayeva, D.D.Oribboyeva, D.D.Boymirzayeva "Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi" [Matn]: darslik / - Toshkent: "Tafakkur avlodi", 2023.
2.Радугина А.А. Педагогика и психология.-М., 2007.
3.Otavaliyeva U. Bola tarbiyasida bog‘cha va oila hamkorligi. "O‘qituvchi" T.,1994
4.Yusupova P. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. -T., "O‘qituvchi" 1993

O`QUVCHILARNI O`QISHGA BO`LGAN QIZIQISHINI PASAYTIRUVCHI OMILLAR VA ULARNI YENGISH YO`LLARI

Almamatova G., GDPI talabasi

Annotatsiya: Bugungi kunda dolzarb muammolardan biri - bu o`quvchilarning o`qishga nisbatan loqaydligi va qiziqishlarining yo`qligi bo`lib qolmoqda. Xo`sh bunga sabab nima? Ota onalarmi, pedogoglarmi yoki ijtimoiy tarmoqlarning ommalashuvimi? Biz bularning barchasiga birmbir to`xtalib o`tishga, tahlil qilishga, sabablarni o`rganishga harakat qilamiz.

**Kalit so`zlar:** Sabab, omil, ijtimoiylashuv, mikro va makro muhit, hamkorlik, individual xususiyatlar, muloqot, o`qish, samaradorlik, ta`lim tizimi, xulq-atvor, motivatsiya, sovuqqonlik, ijtimoiy yordam, ko‘rsatmalar, shaxsiy ehtiyojlar, muloqot.

Abstract: One of the pressing problems today is the indifference and lack of interest of students in studying. So what is the reason for this? Parents, teachers or the popularity of social networks? We will try to touch on all this one by one, analyze it, and study the reasons.

Keywords: Cause, factor, socialization, micro and macro environment, cooperation, individual characteristics, communication, learning, efficiency, education system, behavior, motivation, composure, social support, instructions, personal needs, communication.

Bugungi kunda ta’lim sohasida o‘quvchilarning bilimga bo‘lgan qiziqishini oshirish dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. O‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini pasaytiruvchi omillar — bu zamonaviy ta’limning eng og‘riqli muammolaridan biridir. Bu muammo birdaniga paydo bo‘lmaydi; u asta-sekin shakllanadi va vaqt o‘tishi bilan o‘quvchining xulq-atvori, muloqot madaniyati, hayotga bo‘lgan qarashi va kelajak rejalari kabi ko‘plab jihatlariga salbiy ta’sir

ko‘rsatadi. Shuning uchun uni erta aniqlash va tizimli tarzda hal etishga harakat qilish zarur. Zero, bilim — inson hayotining ajralmas bir qismidir. Ammo shunday holatlar ham borki, o‘quvchilar turli sabablarga ko‘ra o‘qishga nisbatan sovuqqonlik bilan qaray boshlaydilar. Ayniqsa, maktab yoshidagi bolalar orasida o‘qishga bo‘lgan ishtiyoqning pasayishi, befarqlik va loqaydlik kabi holatlar tez-tez uchrab turadi. Bunday vaziyatda "o‘qish yaramasligi" deb ataluvchi muammo yuzaga keladi. Mazkur maqolada ushbu muammoning asosiy sabablari, ularni keltirib chiqaruvchi omillar hamda bu holatni bartaraf etish yo‘llari haqida so‘z yuritiladi.

O‘quvchilarning o‘qishga nisbatan befarqlik bilan qarashi ko‘plab omillar bilan bog‘liq bo‘lib, bu holat ta’lim jarayonining samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Avvalo, o‘quvchilarda o‘qishga nisbatan qiziqishning pasayishiga olib keluvchi asosiy omillarni tahlil qilish lozim. Eng avvalo, bu — motivatsiya yetishmasligi. Ko‘plab o‘quvchilar o‘qishning maqsadini, uning kelajakdagi o‘rni va ahamiyatini tushunib yetmaydi. Buning natijasida ular darslarga befarq qaray boshlaydilar. Bunda aynan o‘quvchining individual xususiyatlarini inobatga olmaslik, uning shaxsiy ehtiyoj va qiziqishlariga mos yondashilmasligi o‘qishga bo‘lgan motivatsiyaning pasayishiga olib keladi. Har bir bola o‘ziga xos fikrlash, qabul qilish va idrok etish qobiliyatiga ega bo‘lgani sababli, ta’limda yagona yondashuv emas, balki shaxsga yo‘naltirilgan metodlardan foydalanish lozim.

Bundan tashqari, o‘quv jarayonining bir xil va zerikarli shaklda o‘tishi ham o‘quvchilarni charchatadi. Har bir dars qiziqarli, interaktiv bo‘lmasa, o‘quvchilar diqqatini jamlay olmaydi. Shuningdek, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabat ham muhim rol o‘ynaydi. O‘qituvchining qo‘llab-quvvatlovchi yondashuvi o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi.

Shu bilan birga o‘quvchi faoliyatiga mikro va makro muhit omillari ham kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Mikro muhitga — oiladagi munosabat, ota-ona nazorati, tengdoshlar guruhi va maktab ichki muhiti kirsa, makro muhit esa kengroq — jamiyatdagi qadriyatlar, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar va davlat siyosatining ta’limga bo‘lgan munosabatini o‘z ichiga oladi. Bu omillar o‘quvchining xulq-atvori, dunyoqarashi va ta’limga bo‘lgan munosabatini shakllantiradi. Muammoga faqat o‘quvchining o‘zi sababchi emas. Bu holatda ta’lim tizimidagi kamchiliklar, o‘qituvchining yetarli darajadagi yondashuvi, oiladagi tarbiya uslubi, ijtimoiy tarmoqlarning noto‘g‘ri ta’siri, motivatsiya yetishmasligi, shuningdek, o‘quvchining individual xususiyatlariga e’tiborsizlik kabi ko‘plab omillar muhim rol o‘ynaydi. Mikro va makro muhitdagi salbiy ta’sirlar esa ushbu jarayonni chuqurlashtiradi.

Ta’lim tizimidagi muammolardan yana biri — ijtimoiylashuv jarayonining to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilmagani. O‘quvchilar o‘rtasida muloqot yetarli darajada bo‘lmasa, ular o‘z fikrini erkin ifoda eta olmaydi, bu esa o‘z navbatida o‘qish jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bunday holatda o‘quvchilarni bilim olishga jalb etish uchun o‘qituvchi, ota-ona va psixolog o‘rtasida yaqin hamkorli zarur.

Hozirga kelib o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini pasaytiruvchi omillarni aniqlash va ularni bartaraf etish har bir pedagog, ota-ona va jamiyatning umumiy vazifasi hisoblanadi . Ushbu muammoni yechimi topish uchun avvalambor o‘qituvchining roli har bir o‘quvchining qiziqishlarini o‘rganib chiqqan holda

barchasini umumlashtirib dars jarayonlarida mos yondashuvni tanlay va qo‘llay olish qobiliyatiga bog‘liq hisoblanadi. Bundan tashqari ularning ota onalari bilan samarali va yaqin hamkorlikni yo‘lga qoyga holda doimiy muloqotda bolish va o‘quvchilarga e’tiborni pasaytirmaslik ham alohida ahamiyat ega. Maktab psixologi bilan ham kelishgan holda har bir o‘quvchining qiziqishlaridan kelib chiqqan holda ularga yordam korsatish yoki maqsadiga ko‘ra boshidanoq yetarlicha ijtimoiy yordam ko‘rsatish va to‘g‘ri yo‘nalish bera olish lozim.

Xulosa qilib aytganda, o‘qish yaramasligi — bu faqat o‘quvchining aybi emas, balki ta’lim tizimi, ijtimoiy muhit, oilaviy tarbiya va psixologik omillarning murakkab o‘zaro ta’siridan kelib chiqadigan holatdir. Ushbu muammoni hal qilish uchun har tomonlama — ya’ni maktab, oila, jamiyat, pedagoglar va psixologlar o‘rtasida kuchli hamkorlik zarur. Ta’lim samaradorligini oshirish uchun har tomonlama yondashuv muhim: zamonaviy va innovatsion o‘quv metodlari, individual rivojlanishga yo‘naltirilgan darslar, psixologik qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiylashuv imkoniyatlari, samarali muloqot va muntazam motivatsiya — bularning barchasi o‘quvchining o‘qishga bo‘lgan munosabatini ijobiy tomonga o‘zgartiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.А.Гулбоев В. Атахаджаев И.Мамажонов Педагогик Махорат

2..Dilova H.G. (2018) Buyuk ajdodlarimizning ta’limotlarida mujassamlashgan o‘qituvchi bilan o‘quvchilar hamkorligining pedagogik xususiyatlari. Zamonaviy ta’lim. №3, 63-68 b.

TURLI YOSHDAGI FARZANDLARDA SIBLINGLARARO O‘ZARO MUNOSABATLARNING NAMOYON BO‘LISHI

Jumabekov Z. X.,GDPI o‘qituvchisi
Yaminova N., GDPI talabasi

Anotatsiya: ushbu tezisda bir oilada voyaga yetayotgan turli yoshdagi farzandlar o‘rtasida shakllanadigan siblinglararo o‘zaro munosabatlarning mazmuni tahlil qilingan.Farzandlar psixologiyasi, yoshga xos xususiyatlar, oila muhiti va tarbiya uslubi ushbu munosabatlarga qanday ta’sir ko‘rsatishi yoritilgan.

Kalit so`zlar: siblinglararo munosabatlar, farzandlar psixologiyasi, o‘zaro ta’sir, yosh xususiyatlari, ijtimoiy moslashuv, oila muhiti, raqobat, hamkorlik.

Annotation: anotation: this thesis analyzes the content of intersembling relationships that are formed between children of different ages growing up in the same family. How the psychology of children, age characteristics, family atmosphere and upbringing affect these relationships.

Key words: intersembling relations, psychology of children, mutual influence, age peculiarities, social adaptation, family environment, competition, cooperation.

Oila insonning dastlabki ijtimoiylashuv makoni bo‘lib, undagi munosabatlar shaxsning ruhiy va axloqiy shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Ayniqsa, bir oilada voyaga yetayotgan turli yoshdagi farzandlar o‘rtasidagi siblinglararo munosabatlar bolaning psixologik rivojiga, ijtimoiy ko‘nikmalariga va xarakteriga bevosita ta’sir qiladi. Bu munosabatlar mehr-muhabbat, raqobat, yordam, g‘azab yoki hamkorlik kabi turli shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin. Ushbu maqolada siblinglararo o‘zaro munosabatlarning turli yosh bosqichlarida qanday shakllanishi, unga oilaviy muhit va tarbiya omillarining qanday ta’sir etishi ilmiy va amaliy asosda yoritib beriladi.

Mamlakatimizda yoshlar talim tarbiyasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi.Yoshlarni barkamol inson etib voyaga etkazish, ularga ezgu fikr-g’oyalarni singdirish, yot mafkuralar, hurujlardan asrash, ularda turli g‘oyaviy tahdidlarga qarshi kurash ko‘nikmalarini shakllantirish, takomillashtirish, shuningdek “Jismoniy jihatdan sog‘lom, ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vataniga sodiq, shijoati mustahkam, qat'iy hayotiy nuqtai nazariga ega yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish” kabi vazifalari belgilangan. Bu demak oiladagi yosh farzandlarning ma'naviy yuksak shaxs, barkamol avlod etib tarbiyalash, ularda hasad hissini susaytirishga oid ilmiy tadqiqotlarni samarali amalga oshirishni talab etadi.

Hasad bilan ajralib turadigan odamlarning o‘ziga xos xususiyati - o‘zlarini boshqa odamlar bilan doimiy taqqoslash. Va ko‘p hollarda, nafaqat o‘zingiz. Ular o‘z farzandlarini tanishlarning bolalari bilan, erlarini do‘stlarining erlari bilan, ishdagi muvaffaqiyatlarini boshqalarning yutuqlari bilan solishtirishlari mumkin, shu kabi muammolarni o‘rganish hozirgi davrda yetarlicha qiyinchiliklar tug’dirmoqda.

Xasad — bu insonning o‘zining baxtsizligi yoki muvaffaqiyatsizligi bilan taqqoslagan holda, boshqalarining yutuqlariga yoki muvaffaqiyatlariga nisbatan his qilingan salbiy hissiyotdir. Bu, nafaqat individual darajada, balki ijtimoiy tuzilmada ham katta ahamiyatga ega bo‘lgan, murakkab psixologik va sotsial fenomenadir. Xasad, insonlarning o‘zaro hissiyotlarini shakllantiradi, raqobatni keltirib chiqaradi, ba’zida esa ijtimoiy va psixologik muammolarga olib kelishi mumkin. Xasaddan kelib chiqadigan hissiyotlar va ular qanday namoyon bo‘lishi haqidagi tadqiqotlar esa empirik yondashuvga tayangan holda o‘rganiladi. Bu maqolada xasadning empirik tadqiqotlari, uning psixologik va sotsial omillari, xasadning namoyon bo‘lish shakllari va uning turli ijtimoiy tizimlarda qanday tasir qilishini o‘rganishga qaratiladi.Xasadning psixologik jihatlari ko‘plab tadqiqotlar va nazariyalar orqali izohlangan.

Kognitiv psixologiya nazariyalariga ko‘ra, hasad kutilgan natija bilan real natija o‘rtasidagi tafovutdan kelib chiqadi. Masalan, Festingerning ijtimoiy taqqoslash nazariyasi (1954) ga ko‘ra, odamlar o‘zining muvaffaqiyatlarini yoki yutuqlarini boshqalar bilan taqqoslash orqali baholaydilar. Bu jarayon, ba’zida hasadni keltirib chiqaradi, chunki shaxsning o‘ziga nisbatan boshqalarning yutuqlari o‘zgacha yoki ko‘proq bo‘lganini ko‘rishi mumkin. Biz bu mavzuda quyidagi metodlardan foydalanamiz.

Beobservalik metod (Kuzatish usuli) Farzandlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni o‘rganishda kuzatish usuli juda samarali bo‘ladi. Ota-onalar yoki psixologlar farzandlar o‘rtasidagi munosabatlarni tabiatda kuzatib, ulardagi raqobat, hamkorlik, mehr-muhabbat kabi holatlarni aniqlashlari mumkin. Bu metod bolalar o‘rtasidagi nozik o‘zgarishlarni va ularning o‘zaro ta’sirini to‘g‘ri tushunishga yordam beradi.

Intervyu metod (So‘rovnoma) Farzandlarning fikrini bilish va ularning o‘zaro munosabatlaridan qanday baholashini tushunish uchun intervyu o‘tkazish mumkin. Bu metod farzandlar o‘rtasidagi ichki his-tuyg‘ularni aniqlashga va o‘zaro munosabatlarning qanday shakllanayotganini tushunishga yordam beradi.

Eksperimental metod (Tajriba) Bolalarning o‘zaro munosabatlarini tajriba qilish orqali o‘rganish mumkin. Masalan, bir guruh bolalar birgalikda muayyan vazifani bajarish uchun biror o‘yin yoki faoliyatda ishtirok etishadi, va bu jarayonda ularning munosabatlari qanday o‘zgarishini kuzatish mumkin.

Psixologik testlar va o‘lchovlar

Farzandlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni o‘lchash uchun psixologik testlar, masalan, bolalar uchun maxsus testlar, anketalar va o‘lchovlar ishlatilishi mumkin. Bu metod bolalarning individual va o‘rtasidagi aloqalarini o‘lchashda aniq natijalar beradi.

Kognitiv metod (Mantiqiy fikrlash va munosabatlarni tahlil qilish)

Bolalarning mantiqiy fikrlashini o‘rganish orqali ularning o‘zaro munosabatlariga qanday ta’sir ko‘rsatayotganini aniqlash mumkin. Bu metod bolalarning xatti-harakatlarini va o‘zaro ta’sirini mantiqan tahlil qilishga yordam beradi.

Dinamik tahlil (Vaqt o‘tishi bilan kuzatish) Farzandlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar vaqt o‘tishi bilan o‘zgarishi mumkin. Dinamik tahlil yordamida o‘zaro munosabatlarning qanday rivojlanishini, qanday o‘zgarishini va qanday omillar bunga ta’sir ko‘rsatayotganini o‘rganish mumkin.

Muzokara Farzandlar o‘rtasidagi siblinglararo munosabatlarni o‘rganishda turli psixologik va ijtimoiy faktorlar o‘rtasidagi muvozanatni saqlash zarurati mavjud. Ba’zi olimlar, yosh farzandlar o‘rtasidagi raqobatni salbiy holat sifatida ko‘rib, buni o‘zaro ishonch va mehr-muhabbatni rivojlantirishda to‘siq sifatida baholaydilar. Ular, raqobatning bolalarda depressiya va o‘ziga bo‘lgan ishonchsizlikka olib kelishi mumkinligini ta’kidlaydilar.

Xulosa Turli yoshdagi farzandlar o‘rtasidagi siblinglararo munosabatlar oila muhitida, tarbiya uslublarida va oilaviy ijtimoiy-psixologik holatda shakllanadi. Yosh farzandlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar ko‘proq mehr-muhabbat, o‘yin va hamkorlikda namoyon bo‘ladi, kattaroq farzandlar esa o‘zaro raqobatni sezilarli darajada rivojlantiradilar. Ota-onalar va oiladagi kattalar farzandlar o‘rtasidagi munosabatlarni ijobiy shaklda boshqarishda muhim rol o‘ynaydi. Raqobat va hamkorlikning o‘rtasidagi muvozanatni saqlash, farzandlarning psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga yordam beradi.

Tavsiyalar; Ota-onalar o‘rtasida tenglikni ta’minlash. Ota-onalar o‘z farzandlariga teng yondashishi va bir-birini hurmat qilishlari lozim. Har bir farzandning fikri va his-tuyg‘ulari tinglanishi kerak, bu esa oiladagi sog‘lom psixologik muhitni yaratishga yordam beradi.

Farzandlar o‘rtasidagi raqobatni sog‘lom ravishda boshqarish. Raqobatni ijobiy tomondan boshqarish, uni o‘z maqsadlariga erishish uchun motivatsiya sifatida ishlatish muhimdir. Raqobat bolalarda muvaffaqiyatga erishish va o‘zlarini isbotlash hissini rivojlantirishi mumkin.

Siblinglar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish. Farzandlarga birgalikda ishlash va yordam berish kabi faoliyatlarni taklif qilish, o‘zaro yordam va hamkorlikni rivojlantirishga yordam beradi.

Ota-onalar farzandlarga murosaga kelishni o‘rgatishlari kerak. Nizolarni hal qilishda farzandlarga murosa va tinchlikni saqlashni o‘rgatish, ularga ijtimoiy

ko‘nikmalarni shakllantiradi. Ota-onalar farzandlarga o‘zaro murosaga kelishning ahamiyatini tushuntirishi lozim.

Adabiyotlar:

1. Jabborov, X. (2018). Oila va farzandlar psixologiyasi. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.

2.Mustafaev, R. (2019). Farzandlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarning ijtimoiy-psixologik aspektlari. Tashkent: Fan va texnologiya nashriyoti.

TALABALARDA IJTIMOIY USTANOVKALARNI SHAKLLANTIRISHDA PSIXOLOGIK TRENINGLARNING AHAMIYATI

Bekbolayev J.J.,GulDU doktaranti,

Anotatsiya: ma`lumki, talabalarda ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirish va rivojlantirishning empirik asoslari bir nechta muhim jihatlarni o‘z ichiga oladi. Ma`lumki, ijtimoiy ustanovkalar - bu shaxsda mavjud bo‘lgan ijtimoiy me'yorlar, qadriyatlar va ishonchlar tizimi hisoblanadi. Ular shaxsning fikrlash, qaror qabul qilish va jamiyatdagi o‘zaro munosabatlarini belgilaydi.

Kalit so‘zlar: trening,shakillanish,ijtimoiy ustanovka,ijtimoiy faolik, mas'uliyatni rivojlantirish.

Annotation: It is known that the empirical foundations of forming and developing social attitudes among students include several important aspects. Social attitudes represent a system of social norms, values, and beliefs that exist within an individual. They determine a person's thinking, decision-making, and interactions within society.

Key words: training, formation, social attitude, social activity, development of responsibility.

Olib borgan ilmiy tadqiqot ishimiz davomida tajriba va to`plangan ma`lumotlarga asoslangan holda shuni aytishimiz mumkinki, bugungi, zamonaviy talabalarda ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirish muammosining psixologik xususiyatlari va omillari atroflicha tadqiq qilinishi zarur, qolaversa, ushbu muammoning yechimiga qaratilgan qator psixologik tadbirlar: rolli o`yinlar,davra suhbatlari, seminarlar va treninglar tashkil qilinsa maqsadga muvofiq bo`ladi.

Biz tadqiqotimizda ijtimoiy utanovkalarni shakllantirish va rivojlantirishning ijtimoiy psixologik xususiyatlarini o‘rganish maqsadida Guliston davlat pedagogika institutida tahsil olayotgan 119 nafar talabalar, Jizzax davlat pedagogika universitetisan 91 nafar, Qoqon davlat pedagogika institutidan 100 nafar talaba-respondentlarda o`zimiz tomonimizdan ishlab chiqilgan (A.V.Zverkov va V.Eydman so`rovnomasi modifikatsiya qilindi) “Irodaviy o‘z-o`zini ijtimoiy boshqarishni o‘rganish” test-so‘rovnomasini o`tkazdik. Ushbu test-so‘rovnomani o`tkazishdan maqsad, talabalarda shaxsning o‘zini o‘zi boshqarish va ijtimoiy vaziyatlarda muvofiqlik ko‘rsatkichlarini o‘lchashga qaratilgan. Bu test-so‘rovnoma talabalarning irodaviy va ijtimoiy boshqaruv ko‘nikmalarini o‘lchashga yordam beradi. Talabalar har bir savolga javob berish orqali, o‘z qobiliyatlarini chuqurroq anglash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Natijalarni sharhlashda uchta toifaga asoslandik: 7-chegaradan yuqorisi refleksivlikning yuqoriligini, 4-7 chegaralar o‘rtacha ko‘rsatkichni, 1-4 chegaralar esa

refleksivlikning past darajasini bildiradi. 8 dan 10 gacha bo‘lgan test bo‘yicha yuqori natijalar, ya’ni 7 dan ortiq miqdor shuni ko‘rsatadiki, bunday insonlar o‘z faoliyati va boshqa kishilarning xatti-harakatlarini tahlil qilishga, ularning o‘tmishdagi, hozirgi va kelajakdagi harakatlarining sabab va oqibatlarini aniqlashga o‘ta moyil bo‘ladi. Bunday shaxslar asosan voqea va hodisalarning kichik detallarigacha batafsil o‘ylash istagida bo‘lishadi, ularning oqibatlarini oldindan tahlil qiladi hamda o‘z xatti-harakatlarini doimiy tarzda diqqat bilan rejalashtirishadi.

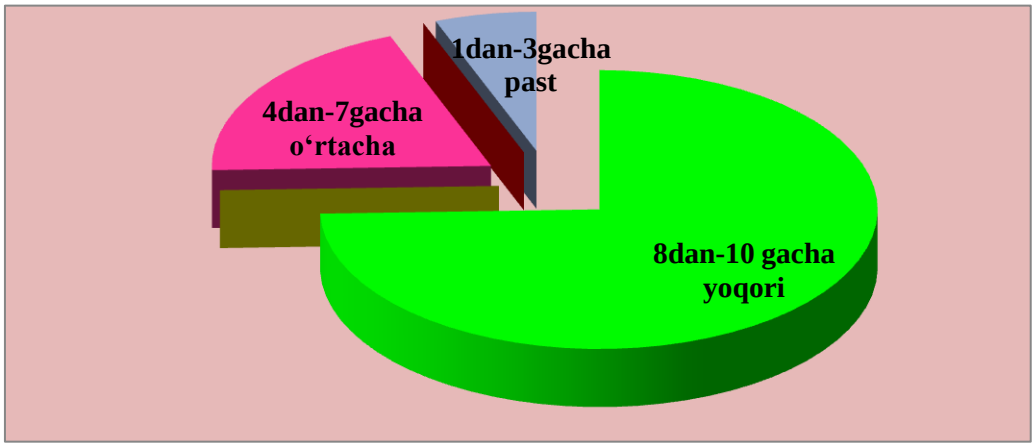
1-jadval

Talabalarning irodaviy o‘z- o`zini ijtimoiy boshqarishini o‘rganish test-so‘rovnoma savollarga javoblari (N=310)

	Savollar	1 -3 gacha	4 -7	8 -10 gacha
	Oldingizga qo‘ygan maqsadlaringizni amalga oshirish uchun qanchalik qat'iyatlisiz?			
	Guruhda ishlashda qanday rollarni afzal ko‘rasiz?			
	Qaror qabul qilish jarayonida mantiqiy asoslarni qanchalik yaxshi qo‘llaysiz?			
	O‘z hissiyotlaringizni boshqarish qobiliyatingiz qanday?			
	O‘z his-tuyg‘ularingizni tan olishingiz qanchalik oson?			
	Boshqalar bilan ocon va samimiy aloqa o‘rnata olasizmi?			
	Yangi sharoitga qanchalik tez moslashasiz?			
	Siz muvaffaqiyatli shaxsmisiz?			
	Siz qiyin vaziyatlarni qanday yengasiz?			
0	Ijtimoiy tarmoqlarda o‘z fikrlaringizni ifoda etish paytida qanchalik erkin his qilasiz?			
1	Boshqalar bilan muloqot qilishda o‘zingizni ishonchli yoki noqulay his qilasizmi ?			
2	O‘zgarishlar yuz beradigan paytda tayyorgarlik darajangiz qanday?			
3	Yangi sharoitlarga qanchalik tez moslashasiz?			
4	Stressli vaziyatlarda hissiyotlaringizni boshqarish qobiliyatingiz qanday?			
5	Ijtimoiy vaziyatlarda o`zingizni qanday tutasiz?			

Bunday odamlar asosan, boshqa shaxslarni tushunishi, ijtimoiy uning o‘rniga qo‘yishi, uning xatti-harakatlarini oldindan taxmin qilishi va shaxslarning ustanovkalari haqidagi tasavvurlarini bashorat qila olish layoqatiga ega bo‘lishadi. O‘rtacha test natijalari 4 tadan 7 tagacha ustunlar oralig‘ida bo‘ladi.1 dan 3 gacha bo‘lgan test bo‘yicha past natijalar, ya’ni 4 ta ustundan kam bo‘lishi, shaxslardagi voqea-hodisalar qanday yuz bergani, xatti-harakatlarni keltirib chiqargan sabablar va ularning oqibatlari haqida ko‘proq o‘ylashi mumkinligini ko‘rsatadi.

Tadqiqotimiz davomida biz talaba-yoshlar emotsional holatlarida ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirish psixologik hodisasini o‘z ichiga olgan boshqa mezonlar bilan aloqasini, ma’lum bir xatti-harakatlar davomida ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirish, ya’ni ushbu holatni tashkil etuvchi turli tarkibiy birliklarning aloqa munosabatlarini o‘rganish va tadqiq qilish maqsadida “Emotsional holatlarda ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirish” metodikasini o‘tkazdik.Buning uchun tadqiqotda G.S.Nikiforov, V.K.Vasilev, S.V.Firsova tomonidan taklif etilgan “emotsional holatlarda ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirish” xususiyatlarini tadqiq qilishga mo‘ljallangan metodika qo‘llanildi

1-rasm. Irodaviy o‘z-o`zini ijtimoiy boshqarishni o‘rganish test-so‘rovnomasi bo‘yicha ko‘rsatgichlar.

Biz ushbu metodika orqali talaba-yoshlardagi quyidagi xususiyatlarni aniqlashni vazifa qilib oldik:

1. Talaba-yoshlarda ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirishning tarkibiy qismlari o‘rtasidagi aloqadorlik xususiyatlarini aniqlash.
2. Talaba-yoshlarning emotsional holatlarda ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirishning muhim jihatlari va ahamiyatlilik darajasini baholash.
3. Ijtimoiylashuv jarayonida ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirishning namoyon bo‘lishi bilan bog‘liq psixologik xususiyatlarni o‘rganish.

Ushbu belgilangan vazifalarni bajarish uchun biz, **tajriba** guruhiga, ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirish metodikasini qo‘llash maqsadida, eksperimentda ishtirok etadigan talabalarni kiritdik.Bu guruhga talabalar tasodifiy ravishda tanlandi. **Nazorat** guruhida bo‘lgan talabalar esa, eksperimentda ishtirok etmaydigan yoki faqat normal sharoitda o‘qiydigan talabalar tanlab olindi.

Keltirilgan natijalarga ko‘ra, talabalar guruhida emotsional holatlarda ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirish tajriba guruhida past daraja 27,1 foiz, o‘rtacha 50,3 foiz, yuqori 22,6 foiz tashkil etgan bo‘lsa, shakllantirish guruhida esa past daraja 30,6 foizni, o‘rtacha daraja 44,9 foizni, yuqori daraja 24,5 foizni tashkil etdi.

Keltirilgan ko‘rsatkichlar asosida talabalarda ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirish darajasi nisbatan past miqdorlarda ekanligini ko‘rishimiz mumkin.

Adabiyotlar:

1. Психологический словарь// Под ред.В.П. Зинченко,Б.Г. Мещерякова. - 2-э изд., перераб. и доп. -М.: Педагогика- Пресс,2018.4 - 440 с.

2. Психология психических состояний: Сб-к статей. Вип.4 // Под ред. А.О. Прохорова. - Казань: Изд-во «Сентр инновасионних технологий», 2002. - 334 с.

3. Психология состояний. Хрестоматия // Составители Т.Н. Васильева, Г.Ш. Габдреева, А.О. Прохоров // Под ред. проф. А.О. Прохорова. - М.: ПЕР СЕ; СПб.: Речь, 2004. - 608 с. - С. 498.

TARBIYADA YOSH INQIROZLARI VA ULARNING XUSUSIYATLARI

Madatova T., GDPI magistrti

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarbiyada yosh inqirozlari va ularning xususiyatlari xaqida fikr bildirilgan. Rivojlanishning inqirozli va senzitiv davrlari**,** Inqirozli yoshdagi kritik davrlarda psixik faoliyatlarning rivojlanishi batafsil yoritilgan.

Kalit so‘zlar: fasilitator, ko‘nikma, malaka, ixtisoslik fanlari, interfaol metod, vositalar, metodlar, tizimi, shakllari, molellashtirish, mustaqil ta’lim.

Annotation. This article discusses the issues of youth crises in education and their characteristics. Crisis and sensitive periods of development, the development of mental activities in critical periods of crisis age are covered in detail.

Key words: facilitator, skills, qualifications, specialized disciplines, interactive method, tools, methods, system, forms, modeling, independent learning.

Asaba tizimi xususiyatlari tashqi ta’sir asosida o‘zgaradi, ammo, o‘tkinchi xarakterga ega bo‘ladi. U asosan jadal morfo- funksional yetilish davriga bog‘liq va u rivojlanishning inqirozli va sezitiv darvrlari haqidagi tushuncha bilan bog‘liq ravishda atrofga ta’sirning yosh sezgirligi fenomenini belgilaydi. Zamonaviy tsivilizatsiyalashgan dunyoda hayotida kamida bir marta yosh inqirozi tushunchasiga duch kelmagan odamlar yo‘q. Keling, ushbu masalani maqolamizda batafsil ko‘rib chiqaylik.

Barcha shunday davrlarda ba’zi tashqi ta’sirlarga vaqtinchalik chezgirlikni kuchayishiga qaramasdan, ularning xarakter xususiyatlari boshqacha bo‘ladi: sodir bo‘layotgan o‘zgarishlar mazmuni, omillari, idrok qilishning tanlanganligi darajasi, noto‘g‘ri hattai harakatlarning natijasidagi vaqtinchalik tartib, har bir aniq vaziyatga o‘ziga xos qarashlari va ularning barchasini o‘zga xosligi kuzatiladi.

Inqirozli davrni aniqlanishi. “Inqirozli davr” tushunchasi avvaliga embriologiyaga fiziologik me’yorlar chegarasidan chiqadigan ta’sir etuvchi omillarga nisbatan sezgirlikni kuchayish davrini bildirish uchun kiritilgan.

Homilaning rivojlanish davrida har bir a’zo ma’lum inqirozli rivojlanish davrini boshidan o‘takazadi. Homilaga nisbatan salbiy ta’sirlar qaysi a’zoni rivojlanish davri ketayotgan bo‘lsa, aynan shu a’zoni rivojlanishini buzilishiga olib keladi. Ayna shu narsa salbiy ta’sirni vaqtiga bog‘liq ravishda “ rivojlanishning taqvimli bosqichlari” maxsus video tashxisda o‘ziga xos ifodasini topadi. Bundagi eng fojeali narsalardan biri, turli xil nutqsonli bolalaning tug‘ilishidir. Buning asosiy sabablaridan biri onaning homiladorlik davrida taliomid uyqu dorilarini iste’mol qilishidir.

Sezgirlikni tanlangan holda kuchayishida moddalar almashinuvi jarayonini tez o‘sayotgan a’zolar va to‘qimalarga ta’sir etadi. Umuman bolaning homiladorlikdagi rivojlanishidagi inqirozli davrlar jadal o‘sish va farqlanish darvlariga to‘g‘ri keladi va rivojlanish jarayonini morfogenez bosqichini qayd etadi.

Shu tariqa inqirozli so‘zining to‘liq ma’nosiga ko‘ra, organizmga ma’lum darajadagi ta’sirni sezgan davrini inqirozli davr deb nomlash lozim. Bu esa, uni keyingi normal rivojlanishini sharti hisoblanadi.

Inqirozli davrdagi o‘zgarishlar qaytmas xarakterga ega bo‘lib, natijada keyingi yosh davrlaridagi modifikatsion sezgirlikni yo‘qotib, uning tuzilishi va faoliyati tugallangan shaklga keladi.

Inqirozli davr rivojlanishning anatomo – morfologik o‘zgarishlar uchun xos bo‘lishi ehtimolidan holi emas. Ma’lum morfoligik yetilish davrlarida ular rivojlanishning xronologik variantlarini aks ettirishi mumkin.

Senzitiv davr xususiyatlari. “Senzitiv” atamasini rivojlanish faoliyatiga oldin va keyin katta ta’sir etuvchi stimullar to‘plamini angalatish uchun qo‘llash to‘g‘riroq bo‘ladi. Amalda sinzitiv davr o‘zida yuqori egiluvchanlikni aks ettirib, bunda faoliyat va tizim o‘zining modifikatsion o‘zgaruvchanlik qobiliyatlarini tashqi sharoitlarga mos ravishda namoyon qiladi. Bu vaziyatda ontogenezda hech bir davrda ma’lu ta’sirlarga nisbatan “buzilishli” davrlar kuzatilmaydi. Shunga qarmasdan kichik sezgirlik davri bu ta’sirldarni o‘zlashtirishi uchun qulay va optimal davr hisoblanadi. Inqirozli davr obrazli namoyon bo‘lib, “hozir yoki hech qachon” davrini anglatadi, sinzitivlik – “boshqa vaqtda ham bo‘ladi, ammo hozir yaxshiroq ” ligini bildiradi. Ontogenezda inqirozli va sinzitiv davrlarni ikki turdagi jarayonlar va tuzilmalarni yetilishi bilan qiyoslash mumkin.

Birinchilarga, “kutiladigan malakalarga” tashqi ta’sirlar rivojlanishni boshlovchi huddi trigger signallaridek, genetik darsturdagidek va vositachi ta’sirlarga bog‘liq bo‘lmasdan kelib tushadi(fiziologik me’yorlardagidek.) . “ Malakalarni kutadiganlar” - bu nasliy konservativ tuzilmalar va jarayonlar bo‘lib, ko‘rinadigan belgilarni aniqlovchi va individual o‘zgaruvchanlikka ega bo‘lmay, bu turni namoyon qiluvchilarda bir xil bo‘ladi. “ Malakalarni kutish” davri inqirozli davr hisoblanadi, shuning uchun noto‘g‘ri malakalar kaytmas xarakterda bo‘lib, me’yoriy rivojlanishga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Yoshga bog'liq inqirozlarning davomiyligi qisqa, odatda eski va yangi o‘rtasidagi uyg'unlikni topish uchun bir necha oy kerak bo‘ladi, alohida hollarda - bir yil yoki undan ko‘proq. Inqiroz davrining boshlanishi va tugash kunini va hatto oyini aniq ajratib bo‘lmaydi. Chegaralar xiralashgan va ko‘pincha odamning o‘zi ham, atrof-muhit tomonidan ham tan olinmaydi. Bu vaqtda yaqin odamlar xatti-harakatlarning o‘zgarishini sezishlari mumkin, masalan, ba'zi tajovuzkorlik, samaradorlikning pasayishi, qiziqishning yo‘qolishi, boshqalar bilan nizolar paydo bo‘ladi.

Shunday qilib, yosh inqirozi mavjud xususiyatlar va yangi olingan xususiyatlar o‘rtasidagi o‘ziga xos qarama-qarshilikdir. Bu qarama-qarshiliklar har qanday narsaga taalluqli bo‘lishi mumkin: motivatsion fazilatlar va qobiliyatlar, o‘z-o‘zini bilish, introspektsiya va boshqalar. Inson rivojlanishining har bir muhim davrida inson ijtimoiy rivojlanishning qayta tuzilishini boshdan kechiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Klimov E.A. «Общaya psixologiya». – Cpb., Piter, 2001

2.Nemov R.S.Psixologiya. M.: Vlados, 2003. 1-2-t.

3.Ivanov I., Zufarova M. “Umumiy psixologiya”. O‘z.FMJ., 2008.

4.Психология состояний. Хрестоматия // Составители Т.Н. Васильева, Г.Ш.

IJTIMOIY USTANOVKALAR SHAKLLANISHINING DINAMIK XUSUSIYATLARI UCHUN TRENING DASTURI VA UNING MONITORINGI

Bekbolayev J.J., GulDU doktaranti,

Anotatsiya: ma`lumki, talabalarda ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirish va rivojlantirishning empirik asoslari bir nechta muhim jihatlarni o‘z ichiga oladi. Ma`lumki, ijtimoiy ustanovkalar - bu shaxsda mavjud bo‘lgan ijtimoiy me'yorlar, qadriyatlar va ishonchlar tizimi hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: trening, shakillanish, ijtimoiy ustanovka, ijtimoiy faolik, mas'uliyatni rivojlantirish.

Аннотация: Известно, что эмпирические основы формирования и развития социальных установок у студентов включают в себя несколько важных аспектов, социальные установки представляют собой систему социальных норм, ценностей и убеждений, присущих личности.

Ключевые слова: ренинг, формирование, социальная установка, социальная активность, развитие ответственности .

Annotation: It is known that the empirical foundations of forming and developing social attitudes among students include several important aspects, social attitudes represent a system of social norms, values, and beliefs that exist within an individual.

Key words: training, formation, social attitude, social activity, development of responsibility.

Kirish. Tadqiqot maqsadi, vazifalari hamda birinchi va ikkinchi boblarda qo‘lga kiritilgan tahlil natijalariga asoslanib, mazkur bobda talabalarda ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirishni rivojlanishga ta’sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillarni takomillashtirishga alohida e’tibor qaratildi. Bunda asosan ikkinchi bobda keltirilgan empirik tahlil natijalariga tayanildi.

Taniqli psixologlar ta’kidlashicha, insonda emotsional jarayonlar va holatlar qanday ko‘rinishda aks etishi, shaxsning yakka, takrorlanmas individual psixologik, psixofiziologik tuzilishiga va umumiy nerv tizimining xususiyatlariga bog‘liqligi talabalarda yaqqol namoyon bo‘ladi. Yuqorida aytganimizdek, tadqiqotimizda ijtimoiy-psixologik ustanovkalar va shaxsning motivatsion ehtiyojlari asosidagi ijtimoiy-psixologik holatlarini tahlil qilish maqsadida O.F.Potemkinaning shaxsning motivatsiya-ehtiyoj sohasidagi ijtimoiy-psixologik ustanovkalarini diagnostika qilish metodikasidan foydalanganmiz, ushbu metodikaga tayanib, ijtimoiy-psixologik ustanovkalar va shaxsning motivatsion ehtiyojlari asosidagi ijtimoiy-psixologik holatlarini tahlil qilganmiz va ijtimoiy ustanovkalari o`rtacha va past ko`rsatkichga ega bo`lgan respondentlar uchun alohida trening mashg‘ulotlari dasturi tuzildi.

Xuddi shunday tarzda G.S.Nikifirov, V.K.Vasilov, S.V.Firsova tomonidan ishlab chiqilgan “Emotsional holatlarda ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirish” metodikasi talablari bo‘yicha ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirish ko‘rsatkichlari quyi darajada shakllangan talaba-yoshlar uchun ham maxsus yo‘naltirilgan trening dasturlari ishlab chiqildi va amaliyotda qo‘llanildi.

Keltirilgan psixologik trening dasturini qo‘llashda mutaxassis psixologlar kuchidan foydalanildi. Endi bevosita talabalarda ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirish omillarini rivojlantirish dasturining metodologik asoslari, mohiyati, tuzilishi bilan qisqacha tanishtirib o‘tamiz. Demak, shaxsning ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirish jarayoni bu shaxsdagi murakkab, dinamizm darajasi yuqori bo‘lgan, tashqi ta’sirlarga nisbatan nihoyatda sezgir tizimlardan biridir. Bu holat unga shakllantiruvchi ta’sirni o‘tkazish uchun ko‘plab imkoniyatlar yaratadi. Shakllantiruvchi yondashuv ilmiy tadqiqotning amaliy ahamiyatini ham oshirishi shubhasiz. Shu jihatdan olganda talaba-yoshlarda ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirish malakalarini shakllantirish muhim hisoblanadi. Buning uchun tadqiqotimizning diagnostik bosqichi natijalariga ko‘ra, ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirish ko‘rsatkichi past darajani tashkil etgan talaba-yoshlar uchun rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar tizimi ishlab chiqildi hamda o‘tkazildi.

Talaba-yoshlar bilan o‘tkaziladigan trening mashg‘uloti ijtimoiy ustanovkalarni nazorat qilish xususiyatlarini rivojlantirishga qaratilgan.

Trening dasturidan ko‘zlangan maqsad talaba-yoshlarda ijtimoiy ustanovkalarni nazorat qilish malaka va ko‘nikmalarini rivojlantirish va hissiy-irodaviy sifatlariga korreksion-rivojlantiruvchi ta’sir ko‘rsatishdan iboratdir.

Uz-uzini anglash, uzidagi mavjud sifatlarni baxolash jarayoni kupincha konkert shaxe tamonidan ogir kechadi, ya'ni inson tabiati shundayki, u uzidagi usha jamiyat normlariga tugri kelmaydi, nomakul sifatlarni anglamaslikka, ularni «yashirishga» xarakat qiladi,

Demak, talaba-yoshlar bilan o‘tkaziladigan trening mashg‘ulotlarimizdan maqsad ulardagi shaxslilik xususiyatlarini rivojlantirish, hissiy holatlarni nazorat qilishga o‘rgatish darajasini kuchaytirishga qaratilgan. Tadqiqotimizni maqsad va vazifalaridan kelib chiqqan holda barcha xususiy psixologik jihatlarni inobatga olib, trening guruhi bilan amaliy psixologik ishni o‘tkazish rejalashtirildi. Trening guruhi bilan to‘rt hafta davomida haftasiga 2,5 soatdan 3 soatgacha ish olib borildi.

Xulosa va takliflar: Talabalarda olib borilgan psixokorreksion ishlar davomida to‘plangan ma’lumotlarga asoslanib, quyidagi xulosalarga kelish mumkin.

Shaxsning emotsional holatlarda ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirish imkoniyatlarini kuchaytirish bevosita individual-psixologik xususiyatlarning rivojlantirilishi bilan bog‘liq bo‘ladi. Faoliyat jarayonida ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirish ijtimoiylashuv jarayonida ijtimoiy ustanovkalarni rivojlantirish bilan uzviy aloqadorlikka ega, chunki muayyan darajadagi ijtimoiylashuv jarayonida ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirish imkoniyati kuchayadi yoki aksincha, pasayish holati kuzatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ядов В.А. Регулясия и саморегулясия сосиального поведения личности: постановка проблеми //Саморегулясия и прогнозирование сосиального поведения личности. - Л.: Наука, 2002. - С. 6-32.

YOSHLARDA PSIXOLOGIK MADANIYATNI NAMAYON BO‘LISHI XUSUSIYATLARI

Botirova Y.D.,GDPI o‘qituvchisi

Anotatsiya: psixologik adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, maktab o‘quvchilarining psixologik madaniyati psixolog faoliyatining deyarli barcha xilma-xilligi orqali shakllanadi. Lekin birinchi navbatda maslahat va ta'lim orqali rivojlandi.Ammo maktab davrida o‘quvchilarda psixologik madaniyatning elementar ko‘rinishlari rivojlani.O‘quvchilarning keyingi bosqichlarida ko‘proq egalab borishadi.Ayniqsa bu talabalik davriga to‘g’ri keladi.

Kalit so‘zlar: psixologik madaniyat,sohalar,qabul qilish,ijtimoioylashuv,qabul qilish.

Аннотация: психологическая литература показывает, что психологическая культура школьников формируется через практически все разновидности психологической деятельности. Однако в первую очередь она развивается через консультации и обучение. Но на школьном этапе у учеников развиваются только элементарные формы психологической культуры. На более поздних этапах, особенно в студенческий период, они начинают её более активно осваивать.

Ключевые слова: психологическая культура, области, восприятие, социализация, принятие.

Annotation: psychological literature shows that the psychological culture of schoolchildren is shaped through nearly all forms of psychological activity. However, it primarily develops through counseling and education. During the school period, students develop only elementary forms of psychological culture. At later stages, especially during university years, they begin to acquire it more extensively.

Key words: psychological culture, fields, perception, socialization, acceptance.

Zamonaviy ta'lim yosh avlodning asosiy madaniyatini oshirishga qaratilgan ta'lim amaliyotini takomillashtirish yo‘llarini izlaydi. Zamonaviy ta'limning psixologik madaniyatning bir qismi bo‘lgan talabalarning asosiy shaxsiy madaniyatini shakllantirishga yo‘naltirilganligi bir qator muammolarni hal qilish zarurligiga olib keladi.

Insonning psixologik madaniyati uning umumiy madaniyatining bir qismi yoki elementi va shu bilan birga uning shaxsiyatining eng muhim tarkibiy qismidir. Psixologik madaniyat turli xil hayotiy muammolarni hal qilishda insonning boshqa odamlar bilan samarali o‘zaro ta'sirini ta'minlaydi. Bu uning butun hayoti davomida odamda paydo bo‘lishi, rivojlanishi va mavjudligi zarurligini tushuntiradi. U bolada hayotning birinchi yilida onasi va keyinchalik boshqa oila a'zolari bilan muloqot qilish kontekstida tug'iladi. Uning keyingi rivojlanishi oilada ham, undan tashqarida ham ijtimoiy aloqalarni doimiy ravishda kengaytirish va chuqurlashtirish zarurati bilan rag'batlantiriladi..Insonning psixologik madaniyatining rivojlanishi asosan o‘z-o‘zidan sodir bo‘ladi. Bunda bola yoki kattalar odamlarning aqliy xususiyatlari (xarakter xususiyatlari, xatti-harakatlari, hissiy tajribalari va holatlari), bir-biriga nisbatan o‘zini tutish usullari, shaxslararo munosabatlar va boshqalar bilan tanishadigan badiiy adabiyotlarni o‘qish, filmlar va spektakllarni tomosha qilish muhim rol o‘ynaydi. Maxsus tashkil etilgan pedagogik protseduralar orasida

quyidagilarga qaratilgan tadbirlar katta ahamiyatga ega bolada xulq-atvor madaniyatini tarbiyalash, shuningdek adabiyot darslari.

Psixologik madaniyat-quyidagi tarkibiy qismlarni o‘z ichiga olgan shaxsning tizimli shakllanishi: intellektual, amaliy (xulq-atvor) va qiymat-semantik (ma'naviy-axloqiy)

Intellektual komponent-bu psixologik bilimlar tizimi, ya'ni. ma'lum bir psixologik xabardorlik (kompetentsiya), shuningdek odamlarni va o‘zini tushunish qobiliyati. Ushbu tushuncha psixologik (Romanov, 1994, 1995) yoki ijtimoiy (Abulxanova-Slavskaya, 1994; belgilar, 1994) deb nomlangan fikrlash orqali ta'minlanadi.

Psixologik madaniyat, inson nima, unga qanday murojaat qilish kerak va unga qanday munosabatda bo‘lish kerak kabi asosiy savollarga javoblarni o‘z ichiga oladi. Ijtimoiy fenomen sifatida psixologik madaniyat insonlarda, jonli muloqotda, san'at va ilmiy matnlarda, urf-odatlar va an'analarda hamda boshqa uning tashuvchilarida aks ettirilgan. Shaxsiy, individual fenomen sifatida esa u shaxsning tizimli shaxsiy tashkiloti bo‘lib, boshqalar bilan va o‘zi bilan muloqot qilish usullarini belgilaydi.

Psixologik madaniyat, shaxslararo va ichki shaxsiy munosabatlar makonida mavjud va faoliyat yuritadi. U bu munosabatlarning normalarini, qoidalarini va texnikasini belgilaydi. Aynan shu madaniyat insonni inson qiladi. Uni o‘zlashtirgan holda, inson boshqalar bilan va o‘zi bilan muloqot qilishning xos insoniy usullarini egallaydi, shu orqali o‘zining psixologik tabiatini egallaydi, ya'ni o‘zining mavjudligini va shaxsiyatini anglaydi. Ana shu xususiyatlarda inson psixologik madaniyatning jonli tashuvchisi bo‘ladi. Psixologik madaniyat, insonning insoniyligini o‘lchovidir. Uning rivojlanish darajasi yuqori bo‘lsa, insonning insoniy maqomi ham shunchalik yuqori bo‘ladi.

Xulosa va takliflar: Psixologik madaniyat boshqa barcha madaniyatlar o‘rtasida o‘ziga xos o‘rin egallaydi. U ularning mazmunli jihatidan ularni to‘liq qamrab oladi, chunki har bir madaniyatning ajralmas elementi insondir. U inson tomonidan va inson uchun yaratilgan. Masalan, texnik madaniyat insonning turli texnik obyektlar bilan, masalan, uy-joy jihozlari, avtomobil, kompyuter va boshqalar bilan munosabat qoidalarini belgilaydi. Ammo bu qoidalar ishlab chiqilganda nafaqat texnik obyektlarning funksional xususiyatlari, balki ularning foydalanuvchilarining xususiyatlari ham, masalan, idrok, diqqat, fikrlash, his-tuyg'ular, motivlar va boshqalar inobatga olingan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Алешина Ю.Е. Индивидуальное и семейное консультирование. – М.: Независимая фирма «Класс», 1999. – 208с.

2.Белова О.В. Общая психодиагностика – Новосибирск: научно-учебный центр психологии НГУ, 1996 – 91с.

3.Битянова М.Р. Организация психологической работы в школе – М.: Генезис, 2000 – 298с.

4.Mamatov, A. Z., Raxmonov, J. T., Xamzakulov, E. A., & Sulaymanova, N. O. (2025). Approximate solution of the galerkin method for one non-classical

problem of parabolic type. American Journal Of Applied Science And Technology, 5(01), 30-34.

IJTIMOIY TARMOQLARNING YOSHLAR IJTIMOIY MUNOSABATIGA IJOBIY PSIXOLOGIK TA’SIRI

Matyoqubova B. R., GDPI talabasi

Annotatsiya: tezisda ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar psixologiyasiga, ayniqsa ularning ijtimoiy munosabatlariga ijobiy ta’siri yoritilgan. Ijtimoiy tarmoqlar orqali yuzaga kelayotgan virtual muloqot, o‘zini ifoda etish imkoniyati, jamoaviy faoliyatlarda ishtirok etish va do‘stona aloqalar o‘rnatish yoshlarning ruhiy holatiga qanday ijobiy ta’sir ko‘rsatishi ilmiy asosda tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy yoshlarning o‘zaro muloqoti va o‘zini jamiyatda his etish darajasi ijtimoiy tarmoqlar orqali qanday mustahkamlanayotgani haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy tarmoq, yoshlar, psixologik ta’sir, ijtimoiy munosabatlar, virtual muloqot, o‘zini ifoda etish, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash.

Abstract: The article reflects the positive impact of social media on the psychology of youth, especially on their social relationships. On a scientific basis, it was analyzed how virtual dialogue, the possibility of self-expression, participation in collective activities and the establishment of friendships affect the mental state of young people. It was also discussed how the level of communication and well-being of modern youth is strengthened through social networks.

Key words: social network, youth, psychological impact, social relations, virtual dialogue, self-expression, social support.

Zamonaviy dunyoda ijtimoiy tarmoqlar nafaqat aloqa vositasi, balki yoshlarning ruhiy va psixologik holatiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadigan muhim omilga aylandi. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarning ijobiy imkoniyatlari yoshlar orasida o‘zaro ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlash, o‘zini jamiyat a’zosi sifatida his etish, emotsional barqarorlikni ta’minlashda muhim vosita bo‘lib xizmat qilmoqda.

Ijtimoiy tarmoqlar orqali yoshlar o‘zlariga yaqin do‘stlarni topadi, jamiyat bilan bog‘lanadi, his-tuyg‘ularini baham ko‘radi va shaxs sifatida o‘zini anglaydi. Bu esa ularning psixologik holatiga bevosita ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu maqolada aynan shu jihatlar ilmiy asosda yoritiladi.

Asosiy qism

Ijtimoiy tarmoqlar yoshlar uchun o‘zini erkin ifoda etish, fikr almashish, do‘stlar orttirish va ruhiy yengillikka erishish imkonini beradi. Yoshlarning o‘ziga ishonch hissi, o‘z fikrini aytish madaniyati va emotsional barqarorligi ko‘p jihatdan ular ishtirok etayotgan virtual muloqot muhitiga bog‘liq.

Birinchidan, ijtimoiy tarmoqlarda yoshlar o‘zlarining sevimli mavzularida guruhlarga qo‘shilish orqali jamiyat bilan bog‘liq ekanini his etadi. Bu esa ularning yolg‘izlik tuyg‘usini kamaytiradi, ruhiy yengillik beradi. Masalan, stress, xavotir, depressiya kabi holatlar aynan ijtimoiy aloqalarning sustligi bilan bog‘liq bo‘lsa, ijtimoiy tarmoqlarda faol ishtirok bu holatlarning oldini olishi mumkin.

Ikkinchidan, yoshlar ijtimoiy tarmoqlarda o‘z fikrlarini ochiq bayon qilishi, bahs-munozaralarda qatnashishi, boshqa odamlarning fikrini tinglashi orqali kommunikativ va emotsional ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Bu esa ularning ijtimoiy

munosabatlarda faol, ochiq va o‘zini qadrlovchi shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Uchinchidan, ijtimoiy tarmoqlar psixologik qo‘llab-quvvatlash muhitini yaratadi. Yoshlar dardini kim bilandir bo‘lishadi, o‘z hayotidagi muammolarni baham ko‘radi, maslahat oladi. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarda ijobiy motivatsion kontentlar — muvaffaqiyat hikoyalari, shaxsiy rivojlanish bo‘yicha bloglar, psixologik maslahatlar va videolar orqali ruhiy yengillik, o‘zini anglash va o‘z ustida ishlash istagi kuchayadi.

To‘rtinchidan, o‘ziga ishonch past bo‘lgan yoki ijtimoiy jihatdan tortinchoq yoshlar ijtimoiy tarmoqlar orqali bosqichma-bosqich ijtimoiylashishni boshlaydi. Virtual makon real hayotdagi muloqotga kirishish uchun birinchi qadam bo‘lishi mumkin. Bu orqali yoshlar asta-sekinlik bilan o‘zining ijtimoiy rolini topadi va jamiyatda o‘z o‘rnini anglaydi.

Internetning zo‘r berib rivojlanishi bilan odamzod borgan sari me’yorni unutib, uning girdobiga bexosdan tortilmoqda. Axir biz bir muhim narsani esdan chiqarmasligimiz darkor: real hayot boshqa, virtual hayot boshqa. Biz kundalik hayotda odamlar bilan jonli muloqotda bo‘lamiz, jonli fikr almashinamiz va o‘zimizga kerakli bo‘lgan xulosalarni chiqaramiz. Virtual hayot esa insonni tamomila dunyoqarashi va ongini o‘zgartirib yuborishi mumkin.

Agar biz sotsial tarmoqlar soniga va ularning turlariga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, ularning hammasini yoritishda bu maqola ojizlik qiladi. Keling biz eng mashhur sotsial tarmoqlar va ularga qancha foydalanuvchi a’zo bo‘lganligiga bir nazar tashlaylik: Facebook – 750 million, Twitter – 200 million, Qzone – 480 million, Odnoklassniki.ru – 100 million, V kontakte – 135 million va hokazo. Mana ko‘rib turganingizdek, shu raqamlar insoniyatning qanchalik sotsial tarmoqlar ichiga kirib ketayotganligidan dalolat bermoqda.

"Ijtimoiy tarmoqlar yoshlar tarbiyasiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi" Bugungi kunda internetdagi ijtimoiy tarmoqlar ayniqsa yoshlar orasida ommalashib bormoqda.

Xulosa: ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar ijtimoiy munosabatlariga ijobiy psixologik ta’siri aynan ularning o‘zini erkin ifoda etishi, ijtimoiy guruhlarga qo‘shilishi, psixologik qo‘llab-quvvatlash olishi va shaxsiy rivojlanishiga xizmat qilishi orqali namoyon bo‘ladi. To‘g‘ri foydalanilganda, ijtimoiy tarmoqlar yoshlar uchun emotsional tayanch, o‘zini qadrlash hissini oshiruvchi va ijtimoiy faoliyatga undovchi kuchli vositaga aylanishi mumkin. Asosiysi, yoshlarni ongli, maqsadli va madaniyatli tarzda ushbu vositalardan foydalanishga o‘rgatishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlar va ularning ijtimoiy qo‘llab-quvvatlanishini kuchaytirish” to‘g‘risidagi qarori, 2022.
2. Karimova N. “Psixologiya va kommunikatsiya” – Toshkent, 2021.
3. Xudoyberdiyeva M. “Yoshlar va ijtimoiy tarmoqlar: ruhiy holatga ta’siri” // “Ijtimoiy fanlar” jurnali, 2023.

4. Anderson M., Jiang J. “Social media and youth mental health” – Pew Research Center, 2022.

INFLUENCE OF PERCEPTIONS OF FAMILY LIFE ON FAMILY STRENGTH IN YOUNG PEOPLE

Normamatova N.A.,
GulSU basic doctoral student
naziranormamatova715@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda yoshlarda shakllanayotgan oilaviy hayot haqidagi tasavvurlar, ularning mazmun-mohiyati va bu tasavvurlarning keyinchalik oila mustahkamligiga ko‘rsatadigan ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida yoshlarning nikoh, oila majburiyatlari, mehr-muhabbat, o‘zaro hurmat, ijtimoiy rol va mas’uliyatlar haqidagi qarashlari o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: oila, yoshlik, nikoh, oila va jamiyat, oila instituti, mas’uliyat, oila qadriyatlari, ajrimlar, oila mustahkamligi, oilaviy munosabatlar, o‘zaro munosabatlar, oila qurish psixologiyasi

Абстрактный: В статье анализируются формирующиеся у молодежи представления о семейной жизни, их содержание и влияние этих представлений на прочность семьи в дальнейшем. В исследовании изучаются взгляды молодых людей на брак, семейные обязательства, любовь, взаимное уважение, социальные роли и обязанности.

Ключевые слова: семья, молодежь, брак, семья и общество, институт семьи, ответственность, семейные ценности, разводы, прочность семьи, семейные отношения, взаимоотношения, психология построения семьи.

Abstract: This article analyzes the ideas about family life that are being formed in young people, their content and the impact of these ideas on the strength of the family in the future. During the study, the views of young people on marriage, family obligations, love, mutual respect, social roles and responsibilities are studied. Also, the risk of conflicts and separations that arise due to incorrect or insufficiently formed ideas and ways to prevent them are shown.

Keywords: family, youth, marriage, family and society, family institution, responsibility, family values, separations, family strength, family relations, mutual relations, psychology of family building

In society today, young people can have different perceptions of family life. These visions include insights into the essence of the family, its functions, interactions, and rollers. It is very important to study the factors that shape the perceptions of family life in young people, to determine on their basis the possibilities of ensuring the strength of family relationships. Family is the main link of each society, the stability and development of which depends on the correct perception of family life by young people.

The formation of healthy family views in young people, in turn, creates the foundation for strong and happy families. Marriage and family-the most ancient and important social in the history of mankind one of the institutions, it is the foundation of society, an important environment that preserves cultural heritage and educates the future generation. In the current era of globalization, the perception of family life in the minds of young people is formed through various sources of information, social networks, popular culture and personal experiences.

Unfortunately, not always these visions correspond to real-life family relationships. Family-as the smallest but most important link in society is the main institution that determines the place and stability of each person in their social life.

Therefore, the formation of healthy family visions among young people is a guarantee of strong and happy families.

Several factors play an important role in shaping perceptions of family life among young people. They include:

1. Influence of parents: in young people, visions of family relationships are formed primarily in the family. Parents teach their children family values by showing their family relationships, mutual respect, compromise, and patience.

2. Society and culture: the media (television, film, social media) have a major impact on young people's perceptions of family life. Some films and series portray family relationships in a romantic and idealistic way, which can shape youth's nonlinear view of the family.

3. Education system: schools and higher education institutions play an important role in preparing young people for family life. It is necessary to create training programs about family relationships, gender roles, marriage and parental obligations, and to educate young people in this regard.

4. Social role and education: the socio-registered role of young people and the responsibilities assigned to them also shape perceptions of family relationships. Teaching mutual support, respect for family members, and responsibility can help young people realize the importance of the family institution.

The influence of perceptions of family life formed in young people on family strength is manifested in two main directions: direct and indirect influence.

Direct impact: in young people, the right perceptions of the family, in turn, have a positive effect on their future family life. If young people value values such as responsibility, patience, mutual respect and compromise in family life, their own families will be strong. Young people who have formed such visions undergo the psychological training necessary to ensure the stability of the family before getting married.

Indirect influence: if the family imagination of young people is false or idealistic, it can cause problems in their family life. For example, taking only romantic love as a basis or not understanding the rights of family members can lead to divorces and family conflicts. Such visions are usually formed through false images taken from social networks and the media.

When visions of family life are formed incorrectly in young people, several problems can arise that threaten the strength of the family:

• *Deductions:* the lack of understanding in young people that the family is based on serious responsibility and compromise, as well as being based solely on romantic love, leads to an increase in deductions.

• *Socio-instability*: misperceptions about family in young people can lead to social instability, because the stability of society is threatened if families are not strong.

• *Psychological problems*: misperceptions about family life in young people can lead to psychological problems because they do not feel ready for family life.

Education plays an important role in preparing young people for family life. In school and higher education institutions, it is necessary to expand classes on family relationships, marriage and family obligations. In addition, parents and

educational institutions should work together to focus on educating young people based on family values. Also, creating content on social media promoting family values can help shape healthy family perceptions among young people.

Conclusion In place of the conclusion, it should be noted that the perception of family life in young people has a huge impact on their future family life. Therefore, educating them correctly and teaching healthy family values is important for the strength and stability of society. Cooperation between educational and social systems serves to ensure the readiness of young people for family life and the strength of the Family Institute.

Literature used

1. A. Gaziyev-fundamentals of Psychology (Tashkent, 2021)
2. The Family Code of the Republic of Uzbekistan (last Ed.)
3. X. Satellite-family and society: sociological analysis (Tashkent, 2020)

TURLI YOSH FARZANDLARDA O‘ZARO PSIXOLOGIK MUNOSABATLARNING SHAKLLANISHI

Jumabekov Z. X., GDPI stajyor o‘qituvchi

Annotatsiya: mazkur tezisda turli yoshdagi farzandlar o‘rtasidagi psixologik munosabatlarning shakllanish jarayoni, unga ta’sir qiluvchi psixologik va ijtimoiy omillar, shuningdek, ota-onalarning ushbu jarayondagi roli ilmiy tahlil qilingan. Munosabatlarning rivojlanish bosqichlari va muammoli holatlarning oldini olish yo‘llari ham ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: farzandlar, psixologik munosabatlar, yosh farqi, oila tarbiyasi, emotsional rivojlanish, o‘zaro raqobat, empatiya.

Annatasion: this article scientifically analyzes the process of forming psychological relationships between children of different ages, the psychological and social factors that influence it, as well as the role of parents in this process. The stages of relationship development and ways to prevent problematic situations are also considered.

Kirish: Oila ichidagi psixologik munosabatlar har bir farzandning shaxsiy rivojlanishi va jamiyatda o‘z o‘rnini topishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, turli yoshdagi farzandlar o‘rtasidagi aloqalar ularning ijtimoiy ko‘nikmalarini, emotsional barqarorligini va kommunikativ salohiyatini shakllantiradi. Bu jarayonni tushunish va uni boshqarish oilaviy tarbiyaning muhim vazifalaridan biridir. Oila jamiyatning asosiy ijtimoiy birligi hisoblanadi. Uning a'zolari bir-biriga nisbatan mamlakat qonunlarida belgilangan huquq va majburiyatlarga ega. Oilaviy munosabatlar - bu odamlar o‘rtasida yuzaga keladigan shaxsiy yoki mulkiy munosabatlar. Bu hujayraga turmush o‘rtoqlar, bolalar, bobo-buvilar kiradi. Faoliyatning turli sohalarini tartibga solish imkonini beruvchi oilaviy huquqiy munosabatlarning har xil turlari mavjud. Har doim va barcha madaniyatlarda, shu jumladan, ibtidoiy madaniyatlarda oilaviy munosabatlarga bo‘lgan jarayonlar hayratlanarli darajada yakdillikka ega bo‘lgan: hamma narsada uning halokatli tabiati ta’kidlangan, umumiy qoralash va tanbeh ustunlik qilgan. Faylasuflar, shoirlar, yozuvchilar, ma’naviyatchilar, odob-axloqshunoslar, shifokorlar

qadim zamonlardan beri oilaviy nizolarning o‘ta zararli ekanligi, universalligi va yashirinligini ta’kidlagancha uning turli tavsifnomalarini tasvirlab berishgan.

Bu bosqichda farzandlar orasida o‘zaro faol psixologik munosabat hali to‘liq shakllanmaydi. Asosan, ota-onalarning farzandlar bilan bo‘lgan munosabati orqali ularning hissiy ehtiyojlari qondiriladi. Kichik farzand tug‘ilganda, katta farzandda rashk va qizg‘anish hissi yuzaga kelishi ehtimoli yuqori bo‘ladi. Ushbu bosqichda bolalar o‘zaro ijtimoiy o‘yinlarga kirishadi, rollarni o‘ynash orqali bir-birlarini anglay boshlaydi. Aka-uka va opa-singil o‘rtasida ijtimoiy rollar taqsimoti vujudga keladi. Bu esa hamkorlik va raqobat ko‘rinishlarining shakllanishiga zamin yaratadi. Farzandlar o‘zaro ko‘proq do‘stona munosabatlarga intiladilar, bir-birining his-tuyg‘ularini tushunishga harakat qiladilar. Empatiya shakllana boshlaydi. Raqobat yanada murakkablashadi, ammo sog‘lom muhitda bu raqobat rivojlanishga xizmat qiladi.

O‘smirlar o‘z shaxsiy chegaralarini mustahkamlashga intiladilar. Farzandlar o‘rtasida tenglikka asoslangan muloqot kuchayadi. Mustaqillik uchun kurash natijasida kelishmovchiliklar bo‘lishi mumkin, lekin sog‘lom oilaviy iqlimda ular ijobiy yo‘nalishda hal etiladi.

Yosh farqi: Farzandlar orasidagi yosh tafovuti ularning o‘zaro munosabatlar xarakteriga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Katta yosh farzandlar kichiklarga mehribonlik ko‘rsatishga moyil bo‘ladi, kichik yoshdagi farzandlar esa ko‘proq taqlid qilishga intiladi.

Shaxsiy xususiyatlar: Temperament, xarakter va shaxsiy qiziqishlarning farqliligi munosabatlarning shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Psixologiyada shaxsning xususiyatlari, o‘zlarini muntazam ravishda namoyon etadigan asosiy xususiyatlarning barcha turlarini qamrab oladi. Masalan, har bir kishi tasodifiy kerakli ma'lumotlarni unutishi mumkin, ammo umuman olganda hammasi unutilmaydi. Yagona holatlar belgilar xususiyatining mavjudligini ko‘rsatmaydi. Qarama-qarshilikka uchragan shaxslarning xarakteristikalari odat va bezovtalik kabi xususiyatlarni o‘z ichiga olishi mumkin, lekin bu boshqalarga g'azablanishga qodir bo‘lgan har bir kishi ziddiyatli shaxs bo‘lishini anglatmaydi. Shuni aytib o‘tish joizki, inson hayot tajribasini yig'ib oladigan barcha fazilatlar oladi. Doimiy ravishda emas, balki umr bo‘yi o‘zgarishi mumkin.

Oiladagi tarbiya uslubi: Demokratik tarbiya usuli sog‘lom, ochiq va samimiy munosabatlar shakllanishiga yordam beradi, avtoritar yoki erkin tarbiya esa mojarolarni kuchaytirishi mumkin. Oila qanchalik tartibli, uning a’zolari o‘rtasidagi munosabat samimiy bo‘lsa, Oila tarbiyasi ham shunchalik muvaffaqiyatli bo‘ladi. Oila tarbiyasida ota-ona obro‘si, ularning kuzatuvchanligi, sezgirligi, hozirjavobligi muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega. Oila tarbiyasida tarbiya jarayoni zerikarli, quruq nasihatgo‘ylikdan iborat bo‘lib qolmasligi lozim. Bola hayotining ko‘p qismi oilada o‘tadi. Shu boisdan mavjud an’analar, urf-odatlar, rasm-rusumlar va marosimlarning ijobiy ta’sirida bola asta-sekin kamol topib boradi. An’ana va marosim Oila tarbiyasining qudratli qurolidir.

Xulosa: turli yoshdagi farzandlarda o‘zaro psixologik munosabatlar murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u oiladagi umumiy psixologik muhitga va ota-onalarning yondashuviga bog‘liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shoumarov G‘. B. “Oila psixologiyasi” – T.: O‘quv qo‘llanma. Sharq nashriyoti, 2010.
2. V. M. Karimova, “Oila psixologiyasi” Darslik – T.: 2007.
3. Davletshin M. G., Do‘stmuxamedova Sh. A., To‘ychiyeva.S. M., Mavlonov M. – Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. T.: TDPU, 2004 y.
4. Baykunusova G.Y .”Ilmiy dissertatsiya” O‘smitlik davridagi yoshlarda hasad hissi paydo bo‘lishining psixologik omillari.Tosh 2019-y

PEDAGOGIK AKSIOLOGIYANING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI

Xudayqulova Z. U., GulDU katta o‘qituvchi
Сатторова Камола., GulDU talabasi

Annotatsiya. Pedagogik aksiologiyaning shakllanish va rivojlanish xususyatlar yoritilgan. Ta’limga qadriyatli yondashuvning dolzarbligini aniqlovchi omillar,O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimini modernizatsiyalashning qadriyatli yo‘nalishlari tahlili ketlirilgan.

Tayanch so‘z va iboralar: Ta’lim, qadriyat, dolzarb, tizim, modernizatsiya, pedagogik paradigma, modeli, standart, nazariy , metodologik, konseptual model.

Abstract. Features of formation and development of pedagogical axiology are highlighted. We analyzed the factors that determine the relevance of the value approach to education, the value directions of the modernization of the education system of the Republic of Uzbekistan.

Basic words and expressions: Education, value, relevance, system, modernization, pedagogical paradigm, model, standard, theoretical, methodological, conceptual model.

Zamonaviy pedagogika fanining asosiy tendentsiyasi - uning shaxsni «anglash», o‘z dunyoqarashiga asoslanishga e'tibor qaratganligidir. Bu esa, zamonaviy pedagogik amaliyotning muhim jihatiga aylandi.

Pedagogika va inson amaliyotida insonparvarlik an'analarining rivojlanishi, uning hayotiy faoliyat jarayonida o‘z oldiga qo‘ygan muhim vazifalarni o‘zida aks ettiradi. Inson hayoti har doim bo‘lib o‘tgan voqealarni baholash, vazifalami qo‘yish, izlash, xulosalar qabul qilish, dunyoqarash vaziyatlarida kechadi.

Aksiologik muammolar bilan mil. av. V-VI asrlardayoq qadimgi yunon olimlari – Geraklit, Demokrit, Suqrot, Aflotun, Aristotellar shug‘ullana boshlagan.

Sharq mutafakkirlaridan Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr Farobiy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf xos Hojib, Alisher Navoiylar inson hayoti, uning ta’lim va tarbiya olishi muhimligini o‘z asarlarida ko‘rsatib berish orqali pedagogik aksiologiyani tamal toshini qo‘yganlar.

Uzoq vaqtlar nazariy-pedagogik masalalar mustaqil tadqiqot sifatida emas, falsafa doirasida qarab kelingan. Biroq, Sharq mutafakkirlarining g‘oyalari ta’lim-tarbiya, ta’lim metodikasi bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, pedagogik fikrlar rivojida hal qiluvchi rol o‘ynagan. Misol uchun, X asrda Al-Xorazmiy tomonidan kuzatilgan voqea va hodisalarni tushuntirishda muntazamlilik, ketma-ketlik tamoyilini XIXasr oxrida Abdulla Avloniyning pedagogik asarlarida uchratish mumkin.

Shaxsga yo‘naltirilgan qadriyatli bilimlar ikki jihatga qaratilgan: ichki – shaxsiy muvoffaqiyatga erishish vositasi sifatida (Abu Rayhon Beruniy, Ali ibn Sino,Abu Nasr Farobiy, Alisher Navoiy, Jaloliddin Davoniy) va tashqi – o‘z-o‘zini anglash va o‘z-o‘zini takomillashtirish vositasi sifatida (Yusuf Hamodoniy, Hoja

Xasan Andoqiy, Hoja Abdulloh Barraqiy (Barqiy), Hoja Ahmad Yassaviy, Hoja Abdulholiq G‘ijduvoniy Xojagon, Bahouddin Naqshband).

Qadimgi va o‘rta asrlarda shakllangan an’analar Sharq uyg‘onish davriga kelib o‘ziga hos ahamiyatga ega bo‘ldi. Ta’lim va tarbiya masalalari qaytadan ko‘rib chiqila boshlandi va ularni hal qilishning yangi yo‘llari izlab topildi. Insonparvarlik yo‘nalishiga ega bo‘lgan ta’lim mazmuniga qo‘yiladigan talablar o‘zgardi. Ustoz va ta’lim oluvchi o‘rtasidagi munosabatlar o‘zgardi, faollik, o‘rganish jarayonida ta’lim oluvchilarning mustaqilligi qadriyati o‘sib bordi. Ta’lim oluvchining bilishga qiziqishini shakllantirish g‘oyasi rivojlandi. Mazkur davrda pedagogik g‘oyalar markazida bolaning individual rivojlanishi qo‘yilsa-da, biroq shaxs jamiyatga qarama-qarshi qo‘yilmagan. Bu bilan bog‘liqlikda ta’lim ijtimoiy taraqqiyot sharti sifatida belgilangan.

Buyuk olim va davlat arbobi Mirzo Ulug‘bek esa, “bilim olishga intilish davlat ravnaqiga yo‘l demakdir”, - degan aksiomani ilgari surib, ta’limning aksiologik qadriyat statusini aniq belgilab bergan edi.

Keyinchalik ma’rifatparvar pedagog olimlar – Zavqiy, Avaz O‘tar, Dilshodi Barno, Furqatlarning, jadid pedagog olimlar – Mahmudho‘ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzodalar ta’limning davlat – jamiyat – shaxs rivojidagi integresiyasini o‘z qarashlari orqali ochib berishgan. Faqatgina XX asrning boshlaridan boshlab aksiologiya dastlab falsafaning alohida yo‘nalishi sifatida o‘rganila boshlandi. Bu harakatni 1902 yilda nemis olimi P.Lapi boshlab bergan. Shundan so‘ng Yevropa faylasuflari mazkur masalaga jiddiy e’tibor qarata boshladilar. O‘zbek olimlaridan J.Tulenov birinchilardan bo‘lib, qadriyatlar falsafasini tadqiq etgan. Keyinchalik faylasuf olimlardan E.Yusupov, S.Komilova, I.Karimovlar aksiologiyaning turli jihatlarini yoritishgan

XX asrning 80-yillaridan boshlab pedagogik aksiologiya ta’lim falsafasi sifatida tadqiqotlar sohasiga aylandi

O‘zbekistonda J.G‘.Yuldashev, R.Jo‘raev, S.Nishonova, R.Ibragimov, S.Madiyorova, R.Qodirova, A.Kaldibekova, A.Sulaymonov, Sh.Mardonov, T.Toshlonov, N.Egamberdieva, A.Muxsieva, o‘z tadqiqotlarini pedagogik aksiologiya nuqtai nazaridan yoritishga harakat qilganlar.

Umuman olganda, pedagogik aksiologiyaning shakllanish va rivojlanish jarayonida quyidagi **muhim natijalar** qo‘lga kiritilgan: ta’lim-tarbiyaga shaxsning ijtimoiy va kasbiy ijtimoiyillashuvini aniqlab beruvchi asosiy qadriyat sifatida qarash; qadriyatli fikrlashdan kelib chiqadigan individuallik; shaxsning individual rivojlanishi jarayonida uning umuminsoniy qadriyatlarga oshno etish orqali shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv; inson tomonidan shaxsiy erkinlik, burch, majburiyat kabi qadriyatlarni anglab olinishi lozimligi; shaxsiy erkinlik, burch, majburiyat kabi qadriyatlar har bir insonning o‘zi va u yashayotgan jamiyatdagi odamlar tomonidan tan olinishi, ya’ni har bir inson uchun qadriyatga aylanishi; ta’lim va tarbiyaga aksiologik yondashuv qadriyatli ong, munosabat, xulq-atvorni shakllantirishda katta ahamiyatga egaligi Ko‘rinib turibdiki, pedagogik aksiologiyaning rivojlanishida jahon va respublikamiz ta’limi tizimida o‘ziga xos omillar mavjud bo‘lib, ta’limiy

qadriyatlarning ijtimoiy, madaniy va tarixiy o‘zgaruvchanlik tamoyilini o‘zida aks ettiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xodjayev B.X. “Pedagogik aksiologiya” o‟quv qo‟llanma. T. “Fan va texnologiya”, 2011. - 156 bet.

2. Холов, О. Ч. (2018). А ктивность в стимулировании учебной деятельности. Вопросы педагогики, (2), 112-113.

OILA VA YOSH OILALARNING TARBIYADAGI IJTIMOIY PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.

Xudoynazarov Sh. A., GDPI o‘qituvchisi.
Begmatova Q.X, Guliston tumani 26-maktab direktori

Annotatsiya. Bu maqolada oila ma’naviyati, oila a’zolari o‘rtasidagi o‘zaro ma’naviy munosabatlar, oilada bola tarbiyasi, axloqiga asoslangan munosabatlarda yosh oilalarni qo‘llab quvatlash, oila shakillanishida ota – onaning psixologik tas’sirlari haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar. Oila, tarbiya psixologiyasi, namuna, nikoh.

Abstract. This article tells about the spiritual relations between family members, raising children in the family, raising young families in moral relations, the psychological influence of parents on family formation.

Keywords. Family, educational psychology, model, marriage.

Yoshlarni oilaviy xayotga tayyorlashda ularning oilada olgan tarbiyalari, odobaxloqlari katta ahamiyat kasb etadi. Kelajakda mustaqil oila quradigan yoshlar tarbiyasida ota-onaning ma’suliyati cheksizdir. O‘zbek xalqida bir ajoyib gap bor “qush inida ko‘rganini qiladi” bundan ko‘rinib turibdiki, yoshlarning oilasi ularning katta bo‘lgan muxutiga bog‘liqdir.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining “Oila” deb nomlangan XIV bobining 63, 64, 65, 66 moddalarida oila jamiyatning asosiy negizi, bo‘g‘ini ekanligi huquqiy mustahkamlangan. Bu normalar jamiyatimiz tarixiy an’analari, qadriyatlarini qomusimizda mustahkamlanishini kafolatlaydi. Chunki millatimiz tarixiy an’ana, odatlari ya’ni ma’naviyatimiz asosiy qoidalari aynan konstitutsiyamizda yoritilgan. Mamalakatimiz tub ma’naviyati, ota-onaning bola tarbiyasidagi mas’uliyati, ota-ona keksaygach, ularga moddiy va ma’naviy tom mondan g‘amxo‘rlik qilish har bir farzandning burchi ekanligi kafolatlab qo‘yilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Rus sotsiologlarining (S.I.Goloda, A.A.Avdeev va boshqalar) fikricha, bizda oilaning parallel ravishda bir necha xil turlari mavjud: patriarxal, yoki an’anaviy, bolalar markazli yoki zamonaviy, oilaviy yoki postmodern. Shu nuqtai nazardan qaraganda, Rossiyani Evropa mamlakatlari bilan solishtirish mumkin, bu yerda, chet ellik tadqiqotchilarning ta’kidlashicha, bugungi oila “yaxshi do‘stlarning nikohi” bo‘lib, ular birgalikda hayotni tartibga solish va bolalar tarbiyasi uchun birlashgan. Bu modelda bola ko‘proq oila qurish maqsadi sifatida emas, balki huquq va majburiyatlari bilan sherik sifatida qabul qilinadi. Bu holda nikohning buzilishi oila taraqqiyotining faqat bir bosqichidir. nikohda ikkita “men” bitta mavjudotga aylanadi va “biz”ga aylanamiz. Bu individual ehtiyojlarning kuchli bostirilishiga olib kelganini tasavvur qilish mumkin. Ko‘pincha

er va xotin hech qachon individual bo‘lmagan holda ota va onaning vazifalarini bajargan. Nikohning muqaddasligi haqidagi diniy tuyg‘u bo‘lganganda va individual bo‘lish istagi paydo bo‘lganda, ajralish shunday qullik zanjirlaridan qutulishning bir usuli bo‘lib ko‘rinadi.

Bu yosh oilalarining hayotda bir – birlarini tushinib yashab ketishlari uchun kerakli bo‘lgan davr sifatida qaraladi. Tarixiy ma’lumotlarning guvohlik berishicha, oilaviy munosabatlar madaniyati sharq xalqlarida juda qadimdan rivojlangan ijtimoiy voqelik ekanligini ko‘rsatadi. 40 yillik faoliyati davomida doktor Bouen yangi nazariyani hamda uning nazariyasiga asoslangan yangi psixoterapiya usulini ishlab chiqdi. Bouen nazariyasining uni an’anaviy psixoterapiya nazariyasidan ajratib turadigan asosiy asosi: oila - bu hissiy birlik va oila emotsional birlikning bir a’zosining hissiy faoliyatidagi har qanday o‘zgarish taxminiy va avtomatik ravishda hissiy faoliyatdagi o‘zgarishlar bilan qoplanadi. Sharq mutafakkirlari fikrlariga e’tibor beradigan bo‘lsak, oilani doimiy tarbiya, oiladagi ma’naviy qadriyarlarni saqlash bilan bog‘liq xolda yoritishgan o‘z asarlarida.

Ko‘plab olimlarning ta’kidlashlaricha, yosh oilaning mustahkamlanib, oyoqqa turib ketishi, turli maishiy muammolarni o‘zi mustaqil xal qilishi uchun zarur bo‘lgan muddat aslida turmush qurgan ikki shaxsning bir-biriga bo‘lgan samimiy munosabatiga, oila va uning atrofidagi turli qadriyatlarga nisbatan uyg‘un qarashlariga, ota-ona oilasida ibrat sifatida ko‘rgan-kechirganlarini uchun o‘z oilasida qo‘llay bilish mahoratiga bevosita bog‘liqdir. Lekin baribir har bir oila aynan yoshlik davridagi qiyinchiliklarni boshdan kechiradiki, bu muammolar quyidagi holatlarga bog‘liq tarzda namoyon bo‘ladi: oilaviy hayotni bir maromda kechishini ta’minlash, ishlash, o‘qish yoki boshqa masalalarni xal qilish uchun vaqtning yetishmasligi; vaqtni yaxshi o‘tkazish, ko‘ngilxushliklarning cheklanganligi; yangi sharoitda erkakning ham ayolning jismonan toliqishi, asablarning charchashi; iqtisodiy qiyinchiliklar.

Yosh oilalarda munosabat tizimi asosiy rol o‘ynaydi bunda ikki yoshning bir - birini tushunishi evaziga oiladagi tashqi ta’sirlarning yuzaga kelishining oldini olinadi. Oilaviy kelishmovchiliklarning kelib chiqish sabablari va omillari degan savolimizga qizlarimiz oilaviy munosabatlarning sovuqligi oilada iqtisodiy etishmovchiliklar kelinlarni qaynonalarning tushunishni istamasliklari oilada ma’naviy muhitning yo‘qligini aytgan bo‘lsalar yigitlar esa oddiygina qilib barchasiga ayollar aybdor ekanligini aytib o‘tishgan.

Xulosa va tavsiyalar. Kelajak avlodni tarbiyalash va ta’lim berish har bir ota-onaning hayotiy funksiyanal vazifasi bo‘lmog‘i darkor. Hozirgi bizning farzandlarimiz kelajak davomchilaridir oila bugungi olingan tarbiyaning psixsologik xususiyatlari kelajakdagi quriladigan oilaning bosh omili hisoblanadi. Shunday ekan har bir oilada tariyalanayotgan bolaning ota- ona namuna va o‘rnak bo‘lishliligining psixologik tasiri kattadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi (lex.uz)

2.Ш.Тойирова, Бухоро давлат университети Ўзбек оилаларда эгизакфарзандларни тарбиялашдаги ўзига хос психологик муаммолар Научно-

TA`LIM JARAYONIDA TALABALARDA IJOBIY USTANOVKALAR

Bekbolayev J.J., GulDU doktaranti,

Anotatsiya: ijtimoiy ustanovkalar - bu insonning ijtimoiy muhitda boshqa odamlar bilan aloqalarini, ularning xulq-atvorini va fikrlarini shakllantiruvchi psixologik jarayonlar hisoblanar ekan, talabalarda ijtimoiy ustanovkalarni rivojlantirish uchun quyidagi strategiyalarni qo‘llash mumkin deb hisobladik, birinchi- muhokama va munozaralar bo`lib, talabalarga o‘z fikrlarini erkin ifoda etish imkonini beradigan muhokama guruhlarini tashkil etish kerak bo`ladi, bunda turli mavzular bo‘yicha munozaralar o‘tkazish orqali talabalar o‘z fikrlarini himoya qilishni va boshqalar bilan baham ko‘rishni o‘rganadilar.

Kalit so‘zlar: trening, shakillanish, ijtimoiy ustanovka,ijtimoiy faolik, mas'uliyatni rivojlantirish.

Annotation: Social attitudes are psychological processes that shape a person's interactions with others in the social environment, their behavior and opinions, it is considered that the following strategies can be used to develop social attitudes in students, the first is discussions and debates, it is necessary to organize discussion groups that allow students to express their thoughts freely, by conducting debates on various topics, students learn to defend their opinions and share them with others.

Key words: training, formation, social attitude, social activity, development of responsibility.

Ijtimoiy vaziyatlarni modellashtirish va nizolarni hal qilish kabi asosiy texnologiyalarni joriy etish talabalarga zamonaviy jamiyatga muvaffaqiyatli moslashish va boshqalar bilan uyg‘un munosabatlarni o‘rnatish imkonini beradi.

Shunday qilib, talabalarning ijtimoiy fazilatlari o‘quv jarayonining ajralmas qismi ekan, ular ijobiy ta'lim muhitini shakllantirishga ta'sir qiladi, har bir talabaning muloqot qobiliyatlari va shaxsiy o‘sishini rivojlantirishga hissa qo‘shadi. Ijtimoiy fazilatlarni shakllantirish usullaridan biri modellashtirishdir. Ushbu usul talabalar ijtimoiy ko‘nikmalarni mashq qilishlari va boshqa odamlar bilan qanday munosabatda bo‘lishni o‘rganishlari mumkin bo‘lgan muayyan vaziyatlarni yaratishni o‘z ichiga oladi.

Modellashtirish jarayonida talabalar ijtimoiy xulq-atvor misollarini kuzatishlari mumkin, so‘ngra o‘qituvchilar va tengdoshlaridan fikr-mulohazalar va tuzatishlar olish orqali ushbu harakatlarga taqlid qilishlari mumkin.Ijtimoiy fazilatlarni shakllantirishning yana bir usuli-kooperativ ta'lim. Ushbu usul talabalarning guruhlardagi hamkorligi va o‘zaro ta'sirini o‘z ichiga oladi. Guruhda ishlash jarayonida talabalar aloqa, yetakchilik, hamkorlik va bag‘rikenglik kabi ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish orqali muammolarni hal qilishni va birgalikda qaror qabul qilishni o‘rganadilar.Modellarni tahlil qilish.

Talabalar tanlangan rol modellarining hayot yo‘li va yutuqlarini, ularning tamoyillari va qadriyatlarini va boshqalar bilan qanday munosabatda bo‘lishni o‘rganadilar.Simulyatsiya qilingan modellar. Turli xil o‘quv va kundalik vaziyatlarda talabalar o‘zlarining rol modellarining xatti-harakatlarini takrorlashga, natijalarni tahlil qilishga va tuzatishlar kiritishga harakat qilishadi.

Fikr-mulohaza. Ijtimoiy modellashtirish jarayonida talabalar va o‘qituvchi o‘rtasida fikr-mulohazalarni taqdim etish muhimdir. O‘qituvchi talabalarning taraqqiyoti va yutuqlarini qayd etishi, shuningdek ularni rivojlanish va o‘z-o‘zini rivojlantirish yo‘llariga yo‘naltirishi kerak.Shunday qilib, ijtimoiy modellashtirish

talabalarga muvaffaqiyatli namunalarning xatti-harakatlarini taqlid qilish va tahlil qilish orqali ijtimoiy fazilatlarni rivojlantirishga imkon beradi. Ushbu usul talabalarning o‘zaro ta'sir, hamdardlik va hamkorlik ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi, bu jamiyatda muvaffaqiyatli moslashish uchun muhim asosdir.Ushbu texnologiyadan foydalanganda talabalar kichik guruhlarda ishlaydi, o‘zaro yordam va o‘zaro ta'lim beradi. Vazifalar ustida ishlash jarayonida guruhning har bir a'zosi o‘z rolini bajaradi va olgan bilimlarini jamoaning qolgan a'zolari bilan baham ko‘radi.

Xulosa va takliflar: Talabalarga tinglovchilar oldida nutq so‘zlash,o‘z loyihalari yoki tadqiqotlarini taqdim etish imkoniyati beriladi.Ushbu amaliyot o‘quvchilarga omma oldida gapirishni, o‘z fikrlarini ishonchli ifoda etishni va o‘z nuqtai nazarini oqilona himoya qilishni o‘rganishga yordam beradi.Ushbu usullarning barchasi talabalarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Ular nafaqat samarali muloqot qilishda yordam berishadi, balki muloqotga ongli va mas'uliyatli munosabatni shakllantiradilar, boshqa odamlarning fikrlarini tinglash va hurmat qilishga o‘rgatadilar.

YOSHLARDA PSIXOLOGIK MADANIYATNI NAMAYON BO‘LISHIDA PSIXOLOGIK OMILLAR

Botirova Y.D.,GDPI o‘qituvchisi

Anotatsiya: insonning psixologik madaniyati uning umumiy madaniyatining bir qismi yoki elementi va shu bilan birga uning shaxsiyatining eng muhim tarkibiy qismidir.Psixologik madaniyat turli xil hayotiy muammolarni hal qilishda insonning boshqa odamlar bilan samarali o‘zaro ta'sirini ta'minlaydi.

Kalit so‘zlar: *psixologik madaniyat,sohalar,qabul qilish,ijtimoiylashuv,qabul qilish.*

Annotation: person's psychological culture is a part or element of their general culture and, at the same time, the most important component of their personality. Psychological culture ensures effective interaction with other people when solving various life problems.

Key words: psychological culture, fields, perception, socialization, acceptance.

Psixologik madaniyat, inson nima, unga qanday murojaat qilish kerak va unga qanday munosabatda bo‘lish kerak kabi asosiy savollarga javoblarni o‘z ichiga oladi. Ijtimoiy fenomen sifatida psixologik madaniyat insonlarda, jonli muloqotda, san'at va ilmiy matnlarda, urf-odatlar va an'analarda hamda boshqa uning tashuvchilarida aks ettirilgan. Shaxsiy, individual fenomen sifatida esa u shaxsning tizimli shaxsiy tashkiloti bo‘lib, boshqalar bilan va o‘zi bilan muloqot qilish usullarini belgilaydi.

Psixologik madaniyat, shaxslararo va ichki shaxsiy munosabatlar makonida mavjud va faoliyat yuritadi. U bu munosabatlarning normalarini, qoidalarini va texnikasini belgilaydi. Aynan shu madaniyat insonni inson qiladi. Uni o‘zlashtirgan holda, inson boshqalar bilan va o‘zi bilan muloqot qilishning xos insoniy usullarini egallaydi, shu orqali o‘zining psixologik tabiatini egallaydi, ya'ni o‘zining mavjudligini va shaxsiyatini anglaydi. Ana shu xususiyatlarda inson psixologik madaniyatning jonli tashuvchisi bo‘ladi. Psixologik madaniyat, insonning insoniyligini o‘lchovidir. Uning rivojlanish darajasi yuqori bo‘lsa, insonning insoniy maqomi ham shunchalik yuqori bo‘ladi.

Psixologik madaniyat boshqa barcha madaniyatlar o‘rtasida o‘ziga xos o‘rin egallaydi. U ularning mazmunli jihatidan ularni to‘liq qamrab oladi, chunki har bir madaniyatning ajralmas elementi insondir. U inson tomonidan va inson uchun yaratilgan. Masalan, texnik madaniyat insonning turli texnik obyektlar bilan, masalan, uy-joy jihozlari, avtomobil, kompyuter va boshqalar bilan munosabat qoidalarini belgilaydi.

Hozirgi kunda talaba yoshlarida psixologik madaniyatni shakllantirish, ularning ijtimoiy-psixologik taraqqiyoti, yoshlarda ijobiy xulq-atvorni rivojlantirish jarayoni hamda unga ta’sir etuvchi omillar to‘g‘risida bir qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Bu sohadagi tadqiqotlar asosan yoshlarning ijtimoiy psixologiyasi, ularning shaxsning psixologik yondashuvlari, ijtimoiy ta’sirlar va turli ijtimoiy shart-sharoitlar ta’siridan kelib chiqqan psixologiyasiga yo‘naltirilgan.

O‘tgan asrning 70-yillarida yoshlar psixologik holatini to‘liq va aniq o‘rganishga intilish yanada kuchaydi. Shaxs va yoshlarning ijtimoiy-psixologik muammolarini ilmiy tadqiq qilishga shunday tadqiqotchilar, masalan, E.Dyurkgeym, E.Grollman, M.Erikson, K.Rodjers, shunga o‘xshash olimlar juda katta hissa qo‘shdilar. Ular tomonidan olib borilgan tadqiqotlar yoshlarda psixologik muammolarning paydo bo‘lishida ijtimoiy muhitning o‘rni, psixologiyaning ahamiyati, xulq-atvorning ijobiy va salbiy shakllarini ko‘rsatib berishga qaratilgan.

Psixologik madaniyat, insonning o‘zi bilan subyekt, shaxsiyat va betakror individual sifatida qanday munosabatda bo‘lishining yanada samarali usullarini ta'minlaydi va inson hayotining sifatini oshiradi, keraksiz yo‘qotishlar, muvaffaqiyatsizliklar, psixologik travmalardan himoya qiladi, insonni muvaffaqiyatli qiladi va to‘liq o‘zini anglash sharoitlarini yaratadi. Ammo psixologik madaniyat maksimal darajada insonlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar bilan bog'liq ijtimoiy hayot sohalarida, ya'ni muloqotda ifodalangan. Aynan shu madaniyat insonni to‘liq ijtimoiy a'zo sifatida yashash imkonini beradi. Birgalikda yashashning imkoniyati faqat shundagina mavjudki, har bir jamoa a'zosi psixologik madaniyatning zarur darajasiga ega. Shuning uchun u o‘zi bilan va boshqalar bilan faqat biror faoliyat subyekt sifatida emas, balki shaxsiyat sifatida ham qaraydi. Insonning psixologik madaniyati uning umumiy madaniyatining bir qismi yoki elementi bo‘lishi bilan birga, uning shaxsiyatining eng muhim tarkibiy qismidir. Boshqa madaniyatlardan farqli o‘laroq, bu ta'limoti texnik (instrumental) emas, balki chuqur shaxsiy (individual) xususiyatga ega. Masalan, texnik ob'ekt bilan ishlashda, uning bilan muomala qilish qoidalari faqatgina muayyan vazifalarni hal qilish uchun vosita sifatida xizmat qiladi, va odam ulardan bemalol voz kechib, boshqa usullarni qo‘llashi mumkin. Biroq, boshqalar bilan va o‘z-o‘zini muomala qilish usullari va me'yorlari texnik vositalar emas, balki shaxsiy shakllanishlardir. Ular xarakter, munosabatlar, o‘z-o‘zini anglash, g'oyalar, qadriyatlar, motivlar va boshqalar bilan bog'liq bo‘lib, shaxsiyatning o‘zi bilan chambarchas bog'langan. Shuning uchun odam bu me'yorlardan osonlikcha voz kechishi mumkin emas, chunki bu o‘zining ideallaridan, axloqiy qadriyatlaridan, munosabatlaridan va boshqalardan voz kechish bilan tengdir. Misol uchun, halol odam aldashni o‘zi uchun qiyin deb hisoblaydi, chunki bu uning axloqiy ideali bilan qarama-qarshi keladi. Bunday harakatlar uning shaxsiyatining bir qismidir. U

shunday qilishga qaror qiladi, chunki bu unga boshqa yo‘l yo‘q: u shunday qolish uchun o‘zi bo‘lgani kabi qoladi.

Xulosa:psixologik madaniyat boshqa barcha madaniyatlar o‘rtasida o‘ziga xos o‘rin egallaydi. U ularning mazmunli jihatidan ularni to‘liq qamrab oladi, chunki har bir madaniyatning ajralmas elementi insondir. U inson tomonidan va inson uchun yaratilgan. Masalan, texnik madaniyat insonning turli texnik obyektlar bilan, masalan, uy-joy jihozlari, avtomobil, kompyuter va boshqalar bilan munosabat qoidalarini belgilaydi. Ammo bu qoidalar ishlab chiqilganda nafaqat texnik obyektlarning funksional xususiyatlari, balki ularning foydalanuvchilarining xususiyatlari ham, masalan, idrok, diqqat, fikrlash, his-tuyg'ular, motivlar va boshqalar inobatga olingan. Ushbu qoidalarni o‘zlashtirish, tegishli texnik obyektlar bilan muloqot qilish usullarini maksimal darajada optimallashtirishga va inson uchun turli yo‘qotishlar va salbiy oqibatlarni minimallashtirishga imkon beradi: ortiqcha charchoq, istalmagan ruhiy holatlar, travmalar, o‘yin yoki boshqa qaramliklar va boshqalar. Insonda texnik madaniyatning yuqori darajasi uning o‘ziga bo‘lgan munosabatini, ya'ni «men nima qila olaman» va «bu men uchun qanday oqibatlar keltiradi» degan savollarni aniqlash imkoniyatini beradi. Bu esa texnik madaniyatning psixologik madaniyat tarkibidagi komponentini tashkil qiladi.

Adabiyotlar:

1. Алешина Ю.Е. Индивидуальное и семейное консультирование. – М.: Независимая фирма «Класс», 1999. – 208с.
2. Белова О.В. Общая психодиагностика – Новосибирск: научно-учебный центр психологии НГУ, 1996 – 91с.
3. Битянова М.Р. Организация психологической работы в школе – М.: Генезис, 2000 – 298с.
4. Вачков И.В. Основы технологии группового тренинга – М.: Издательство «Ось-89», 1999 – 176с.
5. Григорьева Т.Г., Линская Л.В., Усольцева Т.П. Основы конструктивного общения. – Новосибирск: Изд-во Новосиб. Ун-та, 1999. – 173с.
6. Истратова О.Н., Эксакусто Т.В. Справочник психолога начальной школы. – Ростов-на-Дону, 2004 – 438с.

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF FORMING A HEALTHY LIFE CULTURE IN PREMARITAL RELATIONSHIPS

Qahharova O‘,A., GulSU basic doctoral student
ogiloyqahharova@gmail.com

Abstract. This article explains how a healthy lifestyle improves a person's quality of life, improves their physical and mental condition, and helps prevent diseases. Therefore, it is very important to form a healthy lifestyle in the family and follow it

Keywords: Family, society, healthy lifestyle, well-rounded child, sports, spiritual and moral education, , healthy culture in the family, social norms, etc.

Абстрактный. В этой статье рассказывается о том, как здоровый образ жизни может улучшить качество жизни человека, улучшить его физическое и психическое благополучие и помочь предотвратить заболевания. Поэтому очень важно формировать и соблюдать здоровый образ жизни в семье.

Ключевые слова: Семья, общество, здоровый образ жизни, всесторонне развитый ребенок, спорт, духовно-нравственное воспитание, здоровая культура в семье, социальные нормы и т.д.

One of the main factors in ensuring a healthy lifestyle of each person is the family. Each member of the family has its own psychological characteristics, which have their own impact on their relationship to a healthy lifestyle.. Attitudes towards a healthy lifestyle in the family are an important factor affecting the overall mental and physical health of family members. Psychological characteristics, trust, love, support and effective communicative relationships have a negative or positive effect on the lifestyle of family members. Therefore, the psychological environment in the family is of great importance in ensuring a healthy lifestyle. We have focused on methods and experiences that can be used to regulate and improve the lifestyle of family members. A healthy lifestyle is a set of habits, behavior and living conditions aimed at maintaining and strengthening human health.

The formation of a healthy lifestyle in the family plays an important role in ensuring not only physical health, but also stable maintenance of the family environment and psychological well-being. It should also be noted that supporting physical activity in the family and adopting a healthy diet as one of the main habits plays an important role in the formation of a healthy lifestyle. The fact that people in the family play sports together, go to fitness or have family runs ensures not only physical health, but also mental stability.

It is known that the role of a healthy lifestyle in the family begins with the creation of a healthy environment.

Therefore, it is considered important among family members to disseminate knowledge about a healthy lifestyle, maintain a healthy diet, regular physical activity and follow the rules of hygiene. In this case, the role model in psychology, that is, parents are role models for children, serves as a key factor in children's acquisition of healthy habits.

It is also important to pay attention to the fact that family members should encourage and support each other in the formation of healthy habits, which is important for those in the family to understand each other and adopt useful habits.

Supporting and following a healthy lifestyle in the family will help not only improve physical health, but also strengthen family ties. It can be said that a healthy lifestyle provides not only physical, but also mental well-being, which increases the overall well-being of the family. As a result, the adoption of a healthy lifestyle as a value in families, not only brings individual changes, but also the life of all family members helps improve quality. It not only promotes a healthy lifestyle, but also fosters mutual respect, friendship, and responsibility among family members. Thus, the formation of the attitude towards a healthy lifestyle in Psychological characteristics of the attitude towards a healthy lifestyle in the family - one of the important factors aimed at maintaining and strengthening both mental and physical health of each member, ensuring mutual harmony in the family, attitudes towards a healthy lifestyle should be aimed at ensuring that each member achieves a holistic, stable and positive psychological state.

It depends primarily on the relationship of family members, how they strive for their life goals, how they react to stress and difficulties along the way of life. A healthy lifestyle in a family consists of several psychologically important factors.

They have a direct impact on the relationship of family members, the meaningfulness of marriage, the upbringing of children and positive relationships between the couple.

Also, a positive atmosphere in the family, affection and mutual support increase the passion of each family member for changes in personality quality and development, overcoming difficulties. the family and its acceptance as a value serves to ensure the health of society.

Thinking about a healthy lifestyle, we felt that it was necessary to stop separately about personal needs and family expenses: each of the family members should follow a lifestyle in accordance with their personal needs. Understanding each other, receiving needs and feelings with special respect, strengthens the love and trust of people in each other.

This results in a pleasant, warm atmosphere in the family. Now, let's pay attention to the special influence of the property of self-esteem on the lifestyle, self-esteem and self-confidence positively inspire and shape the lifestyle. Self-respecting people often pay more attention to the care of their health and well-being. they pay more attention to the care of their well-being.The conclusion is that the family is the main social institution of society, and its strength and health affect the development of the whole society. A healthy lifestyle increases the quality of a person's life, improves his physical and mental state, and helps prevent diseases. Therefore, it is very important to form and follow a healthy lifestyle in the family.

Literature used:

1."Family Psychology" - G. B. Shoumarov.- t., -1999

2.O. S. Kadyrov, Sh. N. Khotamov. Social psychology//lesson.- Samarkand, 2023.

3.The concept and psychology of family life.- O. Torayev.- T. z-n.,- 1990y.

4.Avulhairov F. O‘. Analysis of a healthy lifestyle in the family basics of psychology. // The direction of cultural studies will be justified-the professional composition of ducators development strategy: problems and solutions" international scientific and ractical conference / / October 19-20. 2023-P. 457-461

IJTIMOIY TARMOQLARNING YOSHLAR IJTIMOIY MUNOSABATLARIGA TA’SIRI

Rayimqulov B.F., GDPI o‘qituvchisi

Annotatsiya: mazkur tezisda ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar hayotidagi ahamiyati, ayniqsa, ularning ijtimoiy munosabatlariga ko‘rsatadigan ijobiy va salbiy ta’siri tahlil qilinadi. Bugungi raqamli dunyoda yoshlar orasida virtual aloqaning kuchayishi, yangi kommunikatsion muhitning shakllanishi va bu orqali jamiyatdagi o‘rni qanday o‘zgarayotganiga e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy tarmoqlar, yoshlar, munosabatlar, muloqot, kommunikatsiya, media savodxonlik, internet madaniyati.

Abstract: This article analyzes the importance of social networks in the lives of young people, especially their positive and negative impact on social relations. In today's digital world, attention is paid to strengthening the virtual connection between young people, creating a new communication environment and how they change their place in society.

Key words: social networks, youth, relationships, communication, media literacy, Internet culture.

So‘nggi yillarda internet texnologiyalari va, xususan, ijtimoiy tarmoqlarning jadal rivojlanishi jamiyat hayotiga chuqur kirib kelgan. Ayniqsa, yoshlar orasida ushbu platformalardan foydalanish kundalik faoliyatning ajralmas qismiga aylangan. Ijtimoiy tarmoqlar orqali yoshlar axborot almashadi, o‘z fikrlarini bildiradi, do‘stlar orttiradi va turli guruhlar orqali jamiyatdagi dolzarb masalalarga munosabat bildiradi. Shunday bo‘lsa-da, ushbu jarayonning ijtimoiy munosabatlarga qanday ta’sir ko‘rsatayotgani, yoshlarning real va virtual hayotdagi muloqoti o‘rtasidagi tafovut, shuningdek, bu munosabatlarning barqarorligi va sifati haqida tahliliy yondashuv zarurdir. Ushbu maqolada aynan shu masalalar o‘rganiladi.

Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar yoshlar orasida eng ommabop aloqa vositasiga aylangan. Har bir yosh internetga kirgach, birinchi bo‘lib Telegram, Instagram yoki TikTok kabi platformalarga murojaat qiladi. Ushbu tarmoqlarda ular nafaqat do‘stlar bilan muloqot qiladi, balki yangi tanishuvlar orttiradi, o‘z fikrlarini ommaga yetkazadi, guruh va jamoalarda ishtirok etadi.

Yoshlarning ijtimoiy tarmoqlar orqali muloqot qilishi ularning shaxsiy va jamiyaviy munosabatlariga bir necha jihatdan ta’sir ko‘rsatmoqda. Avvalo, bu virtual aloqalar orqali yoshlar o‘zaro tezroq tanishadi, axborot almashadi va hissiy yaqinlik hosil qiladi. Shu bilan birga, ushbu muloqotlar ko‘pincha yuzaki bo‘lib, real hayotdagi chuqur munosabatlarni to‘liq o‘rnini bosa olmaydi.

Ko‘p hollarda yoshlar virtual muloqotni afzal ko‘rib, real muloqotdan chekinishadi. Bu esa ijtimoiy ko‘nikmalarning sustlashishiga, yolg‘izlik va izolyatsiya holatlarining ortishiga olib keladi.

Ijtimoiy tarmoqlar yoshlar orasida axborot tarqatishning asosiy manbaiga aylangani bois, ularning dunyoqarashi, qarashlari va qadriyatlariga ham ta’sir ko‘rsatmoqda. Ba’zan bu ta’sir ijobiy bo‘lib, yoshlarni ijtimoiy faollikka undasa, ba’zida esa noto‘g‘ri axborotlar, manipulyatsion kontentlar ularning ongini chalg‘itadi. Shuningdek, “ideal” hayot aks ettirilgan postlar, suratlardagi mukammallik namunalari yoshlarni o‘zini boshqalar bilan solishtirishga, ruhiy bosimga tushishga olib keladi. Shunga qaramay, ijtimoiy tarmoqlarning ijobiy jihatlari ham mavjud. Masalan, yoshlar ijtimoiy loyihalarda qatnashadi, o‘z shaxsiy brendini shakllantiradi, ijodiy faoliyatini namoyon etadi. Ko‘pchilik yoshlar uchun blog yuritish, kontent yaratish, video montaj qilish singari faoliyatlar hayotining muhim qismiga aylangan. Bu esa ularning o‘zini ifoda qilishiga, ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, pandemiya davrida aynan ijtimoiy tarmoqlar orqali o‘quvchilar va talabalar o‘zaro aloqa qilgan, ta’lim jarayonida davom etgan, ruhiy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari ishlaganini ham unutmaslik kerak. Bu tajriba, ijtimoiy tarmoqlarning to‘g‘ri yo‘naltirilgan holatda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda qanday xizmat qilishi mumkinligini ko‘rsatdi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, ijtimoiy tarmoqlar yoshlarning ijtimoiy munosabatlariga kuchli ta’sir ko‘rsatmoqda. Ular orqali yoshlar muloqot qiladi, fikr almashadi, o‘zini ifoda etadi va jamiyatga integratsiyalashadi. Ammo bu jarayonni boshqarish, yo‘naltirish va nazorat qilish zarur.

Ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish madaniyatini shakllantirish, media savodxonlikni oshirish, yoshlarning ruhiy holatini mustahkamlash orqali ijtimoiy tarmoqlarning salbiy ta’sirini kamaytirish va ijobiy imkoniyatlaridan unumli foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va ularning ijtimoiy faolligini oshirish strategiyasi”, 2022-yil.

2.Karimova N. “Zamonaviy kommunikatsiya va yoshlar” – Toshkent, 2021.

XULQIDA OG‘UVCHANLIGI BO‘LGAN O‘QUVCHILARNING SINF RAHBARLARI VA OTA-ONALARI BILAN ISHLASH

Eshquvvatova F.K.,
Sirdaryo viloyat, Guliston shahar 8-sonli
umumta’lim maktabi amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: mazkur maqolada xulqida og‘uvchanligi bo‘lgan o‘quvchilarning o‘ziga xos xususiyatlari, ularning psixologik va ijtimoiy sabablari tahlil qilinadi. Maqolada sinf rahbarlari, ota-onalar va pedagog-psixologlar bilan hamkorlikda olib boriladigan ishlar, og‘uvchanlikni bartaraf etishga qaratilgan intervensiya strategiyalari, shuningdek, o‘quvchilarning ijobiy xulq-atvorini shakllantirish bo‘yicha tavsiyalar berilgan. Maqsad - og‘uvchan o‘quvchilarni ijtimoiy moslashuvga erishishlari, ta’lim olishlari va jamiyatga foydali a’zo bo‘lib yetishishlariga ko‘maklashish.

Kalit so‘zlar: og‘uvchan o‘quvchilar, xulq-atvor, sinf rahbari, ota-onalar, hamkorlik, intervensiya, psixologik yordam, ijtimoiy moslashuv.

Abstract: this article analyzes the specific characteristics of students with deviant behavior, their psychological and social causes. The article provides recommendations for work carried out in collaboration with class teachers, parents and pedagogical psychologists, intervention strategies aimed at eliminating deviant behavior, as well as for the formation of positive behavior in students. The goal is to help deviant students achieve social adaptation, receive education and become useful members of society.

Keywords: deviant students, behavior, class teacher, parents, cooperation, intervention, psychological support, social adaptation.

Maktab yoshidagi o‘quvchilar tarbiyasida muammoli holatlarning, xususan, xulqida og‘uvchanlik (devian xatti-harakat) bilan bog‘liq hollarning ortib borishi pedagog va psixologlar e’tiborini tobora ko‘proq tortmoqda. Ushbu muammoga samarali yechim topish — sinf rahbari, o‘qituvchi, ota-ona va psixologning uzviy hamkorligiga tayanadi. Xulqida og‘uvchanlik bo‘lgan o‘quvchilar bilan ishlashning ilmiy asoslangan metodlari ularning shaxsiy rivojiga, ijtimoiylashuviga va ijobiy yo‘nalishga o‘tishiga zamin yaratadi.

Psixologiyada og‘uvchan xatti-harakatlar ijtimoiy qabul etilgan me’yorlardan chekinish, tajovuzkorlik, mas’uliyatsizlik, qarshilik ko‘rsatish, beparvolik va ba’zan jinoyatga moyillik sifatida talqin qilinadi. Bunday xatti-harakatlar quyidagi sabablarga bog‘liq bo‘lishi mumkin: oilaviy muhitdagi nosog‘lom munosabatlar (konflikt, befarqlik, zo‘ravonlik); pedagogik e’tiborsizlik, sinfda diqqatga olinmaslik;

o‘z-o‘zini ifoda eta olmaslik, psixologik bosim; do‘stlar ta’siri yoki maktab muhitining salbiy jihatlari.

Oldin bunday bolalarni aniqlab olish va zaruriy choralarni ishlab chiqish samarali yo‘l hisoblanadi. Xulqida og‘uvchan bolalarni aniqlash — ta’lim jarayonidagi eng mas’uliyatli, nozik va ehtiyotkorlik bilan yondashiladigan jarayonlardan biridir. Bunda faqatgina tashqi belgilar emas, balki o‘quvchining ichki kechinmalari, ehtiyojlari, oilaviy sharoiti, ijtimoiy muhitidagi o‘rni chuqur o‘rganilishi lozim. Aniqlanganidan so‘ng esa ular bilan individual tarzda ishlash strategiyasi ishlab chiqilishi kerak.

Quyida og‘uvchan o‘quvchilarni aniqlash vositalari va metodlari bir necha yo‘llarini ko‘rib o‘tamiz.

Kuzatish usuli- dars davomida yoki tanaffus vaqtida o‘quvchining xatti-harakatini muntazam kuzatish.

Belgilar: muallimga bepisand munosabat, agressivlik, befarqlik, haddan tashqari faol yoki sust harakatlar, jamoada noqulaylik his qilishi.

Psixologik testlar va diagnostika qilish usuli

B. Bass va A. Darki: Agressivlik va tajovuz darajasini aniqlash testi.

Luscher testi: Emotsional holatni baholash.

Sotsiometriya (J. Moreno):

Individual suhbat olib borish orqali:

Bola bilan individual suhbat orqali uning dunyoqarashi, oilaviy sharoiti, o‘z-o‘ziga bahosi, boshqa odamlarga munosabati aniqlanadi.

Suhbatda psixologik qulaylik muhitini yaratish juda muhim hisoblanadi.

Guruh ichidagi ijtimoiy mavqe va chetlanish darajasini ko‘rsatadi.

Portfel va portfolioni tahlil qilish metodi yordamida:

O‘quvchining yozma ishlari, daftarlari, chizmalari va kundalikdagi holatlari uning emotsional holati haqida ma’lumot beradi.

Bunday bolalarni tarbiyasida sinf rahbarining roli ham katta hisoblanadi chunki sinf rahbari faqat ma’muriy-nazorat funksiyasi bilan cheklanmaydi. U — o‘quvchining ijtimoiy-psixologik rivojlanishida asosiy figuradir. Quyidagilar sinf rahbarining samarali ish yo‘nalishlaridir:

Individual yondashuv: Har bir muammoli o‘quvchining shaxsiyati, oilaviy sharoiti, ijtimoiy aloqalari chuqur o‘rganiladi.

Psixologik diagnostika: Psixolog yordamida temperament, o‘zini tutish darajasi, stressga chidamlilik kabi mezonlar aniqlanadi.

Ijobiy rag‘bat va ishonch: Og‘uvchan o‘quvchini tanqid emas, balki ishonch asosida ijobiy tomonga yo‘naltirish.

Faollikka jalb qilish: O‘quvchini maktab jamoasidagi foydali faoliyatlarga (to‘garak, sport, sahna, ijtimoiy loyihalar) jalb qilish.

Shu bilan birga oilada ota-onaning ham ma’suliyati katta hisoblanadi. Ota-onalar ko‘pincha farzandlarining salbiy xatti-harakatlarini inkor etishadi yoki mutlaqo befarq bo‘lishadi. Shu sababli sinf rahbari uchun ota-onalar bilan alohida ishlash quyidagilarni o‘z ichiga olishi zarur:

Ochiq muloqot: Raqobat emas, hamkorlik ruhidagi suhbatlar orqali muammoni tan olish va birgalikda yechim izlash.

Pedagogik savodxonlikni oshirish: Tarbiya metodlari, kommunikatsiya usullari bo‘yicha treninglar, seminarlar o‘tkazish.

Mas’uliyatni bo‘lishish: Ota-onaning nafaqat nazoratchi, balki hamkor pozitsiyasida bo‘lishini ta’minlash.

Og‘uvchan xatti-harakatli o‘quvchilar bilan ishlashda profilaktika va tuzatish choralari parallel olib borilishi lozim. Bunga quyidagilar kiradi:

Sotsiometrik tadqiqotlar: Guruh ichidagi o‘quvchining ijtimoiy pozitsiyasini aniqlash.

Rollar orqali psixodrama mashg‘ulotlari: O‘quvchi o‘zini boshqa holatda tasavvur qilishi, empatiyasini rivojlantiradi.

Motivatsion ishlash: O‘quvchining kuchli tomonlariga e’tibor qaratib, ularni rivojlantirishga yo‘naltirish.

Ota-onaning farzand oldidagi burchi, o‘zbekona ta’bir bilan aytganda, farzandga yaxshi nom qo‘yish, ya hshi muallim qo‘liga topshirib savodini chiqarish, ilmli, kasb-hunarli qilish, oilali va uyli-joyli qilishdan iboratdir. Maktabning oila va keng jamoatchilik bilan aloqasi sinf rahbari orqali amalga oshiriladi. Sinf rahbari ota-onalar bilan olib boradigan ishlariga quyidagi vazifalarni hal qiladi:

1.Ota-onalar bilan yaqindan aloqa o‘rnatadi va aloqani doimo mustahkamlab boradi;

2. O‘quvchiga nisbatan maktabning va oilaning yagona talablar qo‘yishga erishadi;

3. Sinf ota-onalar jamoasini tashkil etib, ularning sinfdagi tarbiyaviy ishlariga faol qatnashishlarini ta’minlaydi;

4. Ota-onalar o‘rtasida pedagogik bilimlarni tarqatadi va ularning pedagogik madaniyatini yuqori darajaga ko‘taradi;

5. Sinfga otaliq qilayotgan tashkilotlar, oila va maktabga yordam beruvchi tashkilotlar bilan aloqa o‘rnatadi va ularni sinfdagi tarbiyaviy ishlarga jalb qiladi.

Sinf rahbarining o‘quvchini yaxshi tarbiyalashdagi oila va jamoatchilik bilan hamkorligining muvaffaqiyati ularning bola bilan qilayotgan ishlari haqida birbirlariga qanchalik ko‘p, aniq va muntazam xabar berib turishlariga bog‘liq. Ana shu maqsadda sinf rahbari oilaga bir qator tizimli axborotlar berib turishi kerak:

- O‘quvchining o‘z o‘rtoqlari, o‘qituvchilari bilan munosabatida vujudga kelgan holatlarning xarakteri, maktabdagi munosabatlarnnig doirasi.
- O‘quvchining ayrim hatti-harakatlarini tahlil qilib, ularga pedagogik izohlar berish.

Sinf rahbari o‘z kuzatishlari, oiladan olgan axborotlari natijasini kundalikka yozib borsa, undagi to‘plangan ma’lumotlarni vaqti-vaqtida o‘rganish bilan shularga asoslanib tegishli xulosalar chiqarsa, bola xulqini va fazilatlarini yaxshilash yo‘llari, keyingi rejalarni belgilasa, erishilgan darajani hisobga olib yangi pedagogik talablar qo‘yib bo‘lsa, tarbiya albatta samarali natija beradi.

Xulosa o‘rnida xulqida og‘uvchanligi bo‘lgan o‘quvchilar bilan ishlash ko‘p qirrali, chuqur yondashuvni talab qiladi. Bu jarayonda sinf rahbari — asosiy ko‘prik bo‘lib, u nafaqat o‘quvchi va ota-onani, balki pedagogik jamoa va psixologlarni ham hamkorlikka undaydi. O‘zaro ishonch, ijobiy motivatsiya va izchil muloqot orqali

bunday o‘quvchilarni jamiyatga moslashtirish va ularga muvaffaqiyat sari yo‘l ochish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ахмедова З.Р. Работа с трудными детьми в школе: теория и практика. – Ташкент: Fan, 2022. – 164 с.
2. Shomurodov D. Yoshlarda deviant xulqni oldini olishda maktab psixologining roli. // Pedagogik mahorat, 2023, №2. – B. 61–64.
3. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. O‘quvchilar tarbiyasiga oid metodik qo‘llanma. – Toshkent: Ma’naviyat, 2021.

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA O‘SMIRLARNI KASBGA YO‘NALTIRISH JARAYONIDA MAHALLADA PSIXOLOGIK XIZMAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING IMKONIYATLARI

Xakimova N.B., Guldu o‘qituvchisi,
Toxirova S. R.,y Guldu talabasi
hakimovanasiba392@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada uzluksiz ta’lim tizimi sharoitida o‘smirlarni kasbga yo‘naltirishda mahallada amalga oshiriladigan psixologik xizmat faoliyatining samaradorligini oshirish yo‘llari tahlil qilinadi. Shuningdek, psixologik yordamning shakllari, usullari va psixologik imkoniyatlar asosida amalga oshiriladigan yondashuvlar ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: yosh avlod, to‘g‘ri kasb tanlash, jamiyat uzluksiz ta’lim, maktabgacha ta’lim, umumiy o‘rta ta’lim, o‘rta maxsus va oliy ta’lim, kasbga yo‘naltirish, uzviy va tizimli yo‘l, psixologik xizmat, asosiy ko‘makchi, o‘zini anglash, hayotiy tanlov, ijtimoiy muhit, individual qiziqish.

Annotation. This article analyzes ways to improve the effectiveness of psychological service activities carried out in the neighborhood in the professional orientation of adolescents in the conditions of the system of continuing education. Also, approaches are revealed, which are carried out on the basis of forms, methods and psychological capabilities of psychological assistance.

Keywords: young generation, choosing the right profession, community continuing education, preschool education, general secondary education, secondary special and higher education, vocational guidance, continuous and systematic path, Psychological Service, basic assistant, self-awareness, Life Choice, social environment, individual interest.

Yosh avlodning to‘g‘ri kasb tanlashi — jamiyat taraqqiyotining barqaror va uzoq muddatli kafolatidir. Bugungi kunda uzluksiz ta’lim tizimining har bir bosqichida — maktabgacha ta’lim, umumiy o‘rta ta’lim, o‘rta maxsus va oliy ta’limda — kasbga yo‘naltirish ishlari uzviy va tizimli yo‘lga qo‘yilmoqda. Bu jarayonda mahalla tizimi orqali ko‘rsatiladigan psixologik xizmatlar asosiy ko‘makchi vosita sifatida qaralmoqda.

O‘smirlik — bu o‘zini anglash, jamiyatda o‘z o‘rnini topish va hayotiy tanlovlar davri bo‘lib, bu davrda to‘g‘ri yo‘naltirish va psixologik ko‘mak katta ahamiyatga ega. Mahalla — bu eng yaqin ijtimoiy muhit bo‘lib, psixologik xizmatni joyida tashkil etish imkonini beradi.

Mahalladagi psixologik xizmat bir qator vazifalarni bajaradi bularga, o‘smirlarning individual qiziqishlari va qobiliyatlarini aniqlash, kasbga bo‘lgan

munosabat va motivatsiyani shakllantirish, qaror qabul qilishda psixologik yordam ko‘rsatish.

Psixologik xizmat samaradorligini oshirishda bir qator imkoniyatlardan foydalanish mumkin:

- Diagnostik vositalar, kasbiy moyillikni aniqlovchi psixologik testlar, shaxsiy tip va temperamentni o‘rganuvchi anketalar va o‘z-o‘zini baholash va motivatsiya darajasini aniqlash metodlari.

- Konsultativ xizmatlar, individual va guruhiy maslahatlar, kasb tanlashga oid muammolarda psixologik ko‘mak, ota-ona va pedagoglar bilan maslahatlashuvlar.

- Psixoprofilaktika va rivojlantiruvchi ishlar, kasb tanlashga oid treninglar, o‘smirlar uchun o‘zini anglash va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish mashg‘ulotlari, stressni yengish va ijtimoiy moslashuvni kuchaytirishga qaratilgan psixologik mashqlar.

Mahalla va uzluksiz ta’lim hamkorligida mahalla va ta’lim muassasalari o‘rtasidagi uzviy aloqa o‘quvchi shaxsini har tomonlama o‘rganish va uni samarali kasbga yo‘naltirish imkonini yaratadi. Jumladan, mahalla psixologi va maktab psixologi hamkorlikda kuzatuv va tahlil olib boradi, ota-onalar uchun o‘quv seminarlar o‘tkaziladi, hududdagi ish beruvchilar ishtirokida kasb ko‘rgazmalari tashkil etiladi.

Amaliy tavsiyalarga har bir mahallada yoshlar bilan ishlaydigan psixologik maslahat punktlarini tashkil etish, maktab va mahalla o‘rtasida uzviy aloqani kuchaytirish, kasb tanlash bo‘yicha ota-onalar uchun psixologik treninglar o‘tkazish, mahalliy ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorlikda kasbiy amaliyotlar uyushtirishni kiritishimiz mumkin.

O`smirlarni to‘g‘ri kasbga yo‘naltirish — ularning nafaqat individual rivoji, balki jamiyatning barqaror kelajagini ta’minlovchi muhim omildir. Mahalla tizimi orqali psixologik xizmatni yo‘lga qo‘yish bu borada samarali mexanizm bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Bu esa, yoshlarning o‘z salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarishiga va ijtimoiy faolligini oshirishga zamin yaratadi.

Xulosa. Uzluksiz ta’lim tizimida o‘smirlarni kasbga yo‘naltirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlarda mahallada psixologik xizmatni samarali yo‘lga qo‘yish zarurdir. Buning uchun mavjud psixologik imkoniyatlardan kompleks tarzda foydalanish, mahalla-ta’lim hamkorligini kuchaytirish va innovatsion yondashuvlar asosida psixologik xizmatni tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Natijada yoshlarning o‘z imkoniyatlarini to‘g‘ri baholashi, hayotiy rejalari aniq bo‘lishi ta’minlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

6. Karimova Z.M. Psixologiya asoslari. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2020.

7. Jalolov J.J. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2019.

8. Sharipova S.X. Kasb tanlash psixologiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2018.

TA’LIM TIZIMIDA YANGI TEXNOLOGIYALAR VA INNOVATSIYALARDAN FOYDALANISHNING PSIXOLOGIK MAZMUNI

Mansurova.O.U.,GDPI o‘qituvchisi
Email:*oydinuligbekovna2@gmail.com*
Toirov.S.S.,Ummatov.J.Sh,GDPI 2-bosqich talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqola ta’lim tizimida yangi texnologiyalar va innovatsiyalardan foydalanishning psixologik jihatlarini o‘rganadi. Zamonaviy texnologiyalar ta’lim jarayoniga qanday ta’sir ko‘rsatishi, o‘quvchilarning motivatsiyasi, diqqati, xotirasi va ijodiy qobiliyatlariga qanday ta’sir etishi tahlil qilinadi. Shuningdek, o‘qituvchilarning yangi texnologiyalarni o‘zlashtirishga bo‘lgan psixologik tayyorgarligi va ularning ta’lim sifatiga ta’siri ham ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: ta’lim, texnologiya, innovatsiya, psixologiya, motivatsiya, diqqat, xotira, ijodkorlik, o‘qituvchi.

Abstract: This article studies the psychological aspects of the use of new technologies and innovations in the education system. It analyzes how modern technologies affect the educational process, how they affect students' motivation, attention, memory and creative abilities. It also examines the psychological readiness of teachers to master new technologies and their impact on the quality of education.

Keywords: education, technology, innovation, psychology, motivation, attention, memory, creativity, teacher.

Bugungi kunda ta’lim tizimi misli ko‘rilmagan sur’atlar bilan rivojlanmoqda. Ilm-fan yutuqlari, jamiyatning o‘zgaruvchan ehtiyojlari va shaxsning o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan intilishi ta’lim sohasiga yangi talablar qo‘ymoqda. Ushbu sharoitda yangi texnologiyalar va innovatsiyalar ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Virtual sinflar, interaktiv darsliklar, onlayn platformalar, masofaviy ta’lim kurslari va sun’iy intellektga asoslangan ta’lim vositalari ta’limning usullari va mazmunini tubdan o‘zgartirmoqda.

Endilikda o‘quvchilar istalgan vaqtda, istalgan joyda bilim olish imkoniyatiga ega bo‘lib, o‘zlarining individual ehtiyojlariga moslashtirilgan ta’lim dasturlarini tanlashlari mumkin. O‘qituvchilar esa yangi texnologiyalar yordamida darslarni yanada qiziqarli va samarali tashkil etish, o‘quvchilarning faolligini oshirish va ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘lmoqdalar.

Biroq, bu texnologiyalarning ta’limga ta’siri faqatgina texnik jihatlar bilan cheklanib qolmaydi. Ularning psixologik jihatlari ham muhim ahamiyatga ega. Texnologiyalar o‘quvchilarning motivatsiyasi, diqqati, xotirasi, ijodiy qobiliyatlari va ijtimoiy ko‘nikmalariga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shuningdek, ularning o‘zini o‘zi baholashi, stress darajasi va psixologik salomatligiga ham ta’sir etishi ehtimoldan holi emas. Shuning uchun, ta’limda yangi texnologiyalardan foydalanishning psixologik jihatlarini chuqur o‘rganish va ularning ijobiy ta’sirini kuchaytirish, salbiy oqibatlarini minimallashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Chet el olimlari ta’limda texnologiyalardan foydalanishning psixologik jihatlarini keng ko‘lamda o‘rganib kelmoqdalar. Ularning tadqiqotlari o‘quvchilarning bilim olish jarayoniga texnologiyaning ta’sirini, o‘qituvchilarning texnologik kompetentligini oshirish yo‘llarini va zamonaviy texnologiyalar orqali o‘z-o‘zidan ta’lim olish imkoniyatlarini o‘rganishga qaratilgan.

Richard Mayer va kognitiv yuklama nazariyasi: Richard Mayerning kognitiv yuklama nazariyasi multimediali ta’lim materiallarini loyihalashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu nazariyaga ko‘ra, o‘quv materiallari o‘quvchining kognitiv resurslarini ortiqcha yuklamasligi kerak. Mayerning tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, multimediali materiallar dizaynida ortiqcha detallar, keraksiz animatsiyalar yoki murakkab matnlar o‘quvchilarning diqqatini chalg‘itadi va bilim olish samaradorligini pasaytiradi. Shuning uchun, Mayer o‘zining nazariyasiga asoslanib, multimediali ta’lim materiallarini sodda, tushunarli va vizual jihatdan tartibli qilishni tavsiya qiladi. Ushbu nazariya ta’lim texnologiyalari sohasida keng qo‘llaniladi va onlayn kurslar, interaktiv darsliklar va boshqa ta’lim resurslarini yaratishda muhim ahamiyatga ega[66].

Linda Darling-Hammond va o‘qituvchilarning texnologik kompetentligi: Linda Darling-Hammondning tadqiqotlari o‘qituvchilarning texnologik kompetentligini oshirish orqali ta’lim sifatini yaxshilash yo‘llarini ko‘rsatib beradi. Darling-Hammond ta’kidlashicha, zamonaviy o‘qituvchilar nafaqat o‘z fanini yaxshi bilishi, balki turli texnologiyalardan samarali foydalana olishi kerak. Uning tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, texnologik kompetent o‘qituvchilar o‘quvchilarga individual yondashuvni ta’minlay oladi, interaktiv va qiziqarli darslar o‘ta oladi va ularning bilim olishga bo‘lgan motivatsiyasini oshiradi. Darling-Hammond o‘qituvchilarning texnologik kompetentligini oshirish uchun maxsus treninglar, kurslar va mentorlik dasturlarini tashkil etishni tavsiya qiladi. Bundan tashqari, u ta’lim siyosatchilarini o‘qituvchilarni texnologiyalardan foydalanishga rag‘batlantiruvchi va ularga zarur resurslarni taqdim etuvchi tizim yaratishga chaqiradi[67].

O‘zbekistonda ham ta’limda yangi texnologiyalardan foydalanishning psixologik jihatlari bo‘yicha bir qator dolzarb tadqiqotlar olib borilmoqda. Ushbu tadqiqotlar o‘quv jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) integratsiya qilishning psixologik-pedagogik asoslarini, elektron ta’lim resurslarining o‘quvchilarning kognitiv rivojlanishiga ta’sirini va umuman olganda, ta’limda texnologiyalardan oqilona foydalanish orqali ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llarini o‘rganishga qaratilgan. H.M. Shermatovaning ishlari ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning psixologik-pedagogik asoslarini yoritadi. Tadqiqotchi AKTni ta’limga joriy etishda o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini, ularning texnologiyaga bo‘lgan munosabatini, motivatsiyasini va o‘zlashtirish qobiliyatlarini hisobga olish zarurligini ta’kidlaydi. Uning tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, AKTdan noto‘g‘ri foydalanish o‘quvchilarda diqqatni jamlash qobiliyatini pasaytirishi, ko‘rish qobiliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi va psixologik zo‘riqishga olib kelishi mumkin. Shuning uchun, Shermatova AKTni ta’lim jarayoniga bosqichma-bosqich, o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda va pedagogik maqsadlarga muvofiq ravishda joriy etishni tavsiya qiladi. Uning ishlari o‘qituvchilarga AKTdan samarali foydalanish bo‘yicha metodik tavsiyalar

[66] https://www.instructionaldesign.org/theories/cognitive-load/
[67] https://learningpolicyinstitute.org/person/linda-darling-hammond

beradi va ta’limda texnologiyalardan foydalanishning psixologik xavfsizligini ta’minlashga qaratilgan[68].

O.M. Alimnazarovning tadqiqotlari esa elektron ta’lim resurslarining o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga ta’sirini o‘rganadi. Alimnazarovning tadqiqotlarida elektron ta’lim resurslari deganda interaktiv darsliklar, virtual laboratoriyalar, onlayn testlar, ta’limiy o‘yinlar va boshqa shunga o‘xshash materiallar tushuniladi. Uning tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, elektron ta’lim resurslaridan to‘g‘ri foydalanish o‘quvchilarda mustaqil fikrlash qobiliyatini, muammolarni hal qilish qobiliyatini, ijodiy qobiliyatni va axborotni tanqidiy baholash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Alimnazarov o‘z tadqiqotlarida elektron ta’lim resurslarini yaratishda o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, ularning qiziqishlarini va ehtiyojlarini qondirish, ularga faol ishtirok etish imkoniyatini berish muhimligini ta’kidlaydi. Uning ishlari elektron ta’lim resurslarini loyihalash bo‘yicha amaliy tavsiyalar beradi va ularning ta’lim jarayonidagi rolini oshirishga qaratilgan[69].

O‘zbekistonlik olimlar ta’limda texnologiyalarni to‘g‘ri qo‘llash orqali o‘quvchilarning psixologik holatini yaxshilash va ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llarini izlamoqdalar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ta’limda yangi texnologiyalardan to‘g‘ri foydalanish o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, diqqatini jamlashga yordam beradi, xotirasini mustahkamlaydi va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi. Texnologiyalar ta’lim jarayonini boyitishi, o‘quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirishi va ta’lim samaradorligini oshirishi mumkin. Biroq, bu texnologiyalardan to‘g‘ri va maqsadli foydalanish, ularning salbiy oqibatlarini minimallashtirish va ta’limning psixologik jihatlariga e’tibor qaratish zarur.

Ta’lim tizimida yangi texnologiyalar va innovatsiyalardan foydalanish o‘quvchilar va o‘qituvchilar uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Biroq, bu imkoniyatlardan to‘g‘ri foydalanish uchun texnologiyalarning psixologik jihatlarini hisobga olish, ularning salbiy oqibatlarini minimallashtirish va ta’limning insoniy elementlarini e’tibordan chetda qoldirmaslik zarur.

NAZAR ESHONQUL ASARLARIDA AYOLLAR OBRAZINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Oripova Nurafshon Olimjon qizi
Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU
tayanch doktoranti
nurafshonoripova@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada Nazar Eshonqulning asarlarida ayollar obrazining psixologik xususiyatlari haqida so‘z borib, asarlar tahlili asosida o‘zbek adabiyotida tasvirlangan ayol obrazidagi ayol kultisi, uning milliy-insoniy qadriyatlar bilan bog‘lanishi, uning xarakter xususiyatlari, jamiyatda tutgan o‘rni, ma’naviy-axloqiy olamini ko‘rsatish, o‘zini, o‘zligini namoyon etishi tavsiflangan.

[68] https://academics.uz/index.php/zfty/article/view/2425/3693
[69] https://journal.fledu.uz/uz/oquvchilarning-mustaqil-talimini-tashkil-etishda-elektron-talim-resurslaridan-foydalanish-metodikasi/

Kalit so‘zlar: farzandsizlik mavzusi, ayol obrazi, xarakter, motiv, milliylik, Nazar Eshonqul, hikoya, qissa.

Abstract: This article tells about the psychological features of the image of a woman in the works of Nazareth Eshankul, and on the basis of the analysis of the works you can see the cult of a woman in the image of a woman, her connection with national and human values, her characteristic features, her role in society, her spiritual and moral world "manifest yourself, manifest yourself.

Key words: theme of childlessness, image of a woman, character, motives, nationality, Nazar Eshonkul, story, story

Jahon adabiyotshunosligida ayol obrazini o‘rganish muammolari XX asrning 2-yarmidan boshlangan. Dunyo adabiyotining Jek London, Charlz Dikkens, Margaret Drebbl, Rashod Nuri Guntekin kabi yetuk namoyondalari yaratgan asarlarda ayol kulti va uning milliy-insoniy qadriyatlar bilan bog‘lanishi bu borada muhim omil sifatida xizmat qilib, ayol badiiy asarda tasvirlanayotgan obrazlarning juftligi sifatida yetakchi qahramonlardan biri maqomida o‘rganilishi, uning xarakter xususiyatlari, jamiyatda tutgan o‘rni, ma’naviy-axloqiy olamini ko‘rsatish, o‘zini, o‘zligini namoyon etishi tadqiqini asosiy masalalardan biri darajasiga ko‘tardi. Adabiyotshunoslikda badiiy asar tahliliga doir muammolarni psixoanalitik jihatdan o‘rganish va uni anglash zarurati gumanitar sohalarda ham jiddiy masalalarni kun tartibiga qo‘ymoqda. Ayniqsa, filologiya sohasida g‘oyaviy pishiq, mazmunan mukammal, sifat jihatidan o‘ta yangi ilmiy izlanishlar olib borish uchun imkoniyatlar yaratildi. Epik turning qissa janriga xos adabiy va badiiy kanonlar, ularda tasvirlanayotgan ajib xilqat iztiroblari, uning serqatlam ruhiy dunyosini tadqiq etish bilan bog‘liq tadqiqotlar izchillik bilan davom ettirib kelinmoqda. Ayol psixologiyasini tahliliy o‘rganish insonning ma’naviy olami, dunyoqarashi, tafakkur tarziga xos qonuniyatlarni kashf etishda muhim. Adabiy jarayon doimo ijtimoiy muhit, adabiy-ma’naviy, madaniy hayot bilan chambarchas bog‘liq holda shakllanadi. Zero, bashariyatning ong-u tafakkuri, ruhiyatidagi yangilanishlar, asosan, adabiyot va san’atda o‘z aksini topadi. Bunda adabiyotshunoslik fani ham o‘z obyektiga yangi nigoh bilan qarash, ayol ruhiyatiga oid muammolarni chuqurroq anglash yo‘lidan bordi.

Dunyo adabiyotshunosligida qissachilikning zamonaviy nazariyasi uning oldingi davrlardagi tarixiy evolyusiyasini yangicha anglashga mo‘ljallangan. Nazar Eshonqul nasriy asarlarida ayolning ruhiy dramalarini to‘laqonli aks ettirishda jahon nasrining ilg‘or ijodiy tendensiyalariga xos jihatlar namoyon bo‘layotir. Adabiy jarayonda ayolning ijtimoiy hayotda tutgan o‘rni, uning sohir tuyg‘ulari, inja va murakkab ruhiy olamini tasvirlashda falsafiy-psixologik, ramziy-majoziy obrazlilik ustunlik qilmoqda. Bunda eng muhim vazifa muayyan xilqat ruhiyati, tasvir va ifodaning yangicha talqini bilan bog‘liq. Ishda adabiyot taraqqiyotida ayolning o‘rni va ahamiyatini ko‘rsatish muhim muammo sifatida qo‘yildi. Darhaqiqat, ayol psixologiyasi muammosini o‘rganish muayyan davr prozasining badiiy poetik ko‘lamini belgilashda ham muhimdir.

Globallashuv muammolarining ijtimoiy, iqtisodiy, ma’naviy o‘zgarishlari fonida zamonaviy milliy adabiyotlarda yaratilayotgan ayollar qismatida ham o‘z aks-sadosini topayotgani adabiyotshunoslikda bu obrazlarni yangicha tamoyillar asosida o‘rganishni dolzarb masalalardan biri qilib qo‘ymoqda.

O‘zbek adabiyotshunosligida sho‘rolar davri adabiyotida ko‘proq ishchi kuchi, “baxtli turmush” egasi sifatida tasvirlangan ayollarning hozirgi davr romanlarida o‘ta murakkab qismat va ziddiyatli xarakterga ega, ba’zida esa turmush tashvishlari bois sargardon kezgan ojiza – fojiali obrazlarga aylanishining ijtimoiy asoslarini davrlar buxronlari qiyosida tadqiq etish ikki davr adabiyotining o‘ziga xosliklarini belgilash nuqtayi nazaridan muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa Nazar Eshonqul ijodida ayollar asosiy qahramonlarga aylanib, qismati, ruhiya ti, ma’naviyati, ijtimoiy hayotdagi o‘rni va mavqeyi bilan uyg‘unlikda tasvirlanib, hayot chorraxalarida sarson-sargardon kezayotgan qahramonlar timsolida namoyon bo‘layotgani ayol obrazining ruhiyati, ma’naviyati, inqirozi qay yo‘sinda ifodalangani, adiblar ijodida bu jarayon qanday kechayotganini o‘rganish hamda o‘zbek adabiyotidagi ayol obrazini jahon adabiyoti namunalari bilan qiyoslab tadqiq etish orqali mushtarak va farqli jihatlarni ko‘rsatish muammoning dolzarbligidan dalolat beradi.

Istiqlol davri o‘zbek adabiyotshunosligining xalqaro maydondagi o‘rni va milliy madaniy merosini tadqiq etish, qadriyatlarni anglash zarurati bugungi globallashuv jarayonida badiiy adabiyotning mohiyatiga yanada chuqur kirib borish, badiiy asarlarning jahon adabiyoti rivojidagi munosib o‘rnini asoslash, keyingi davr adabiyotiga kuchli ta’sir o‘tkazgan ijodkorlar merosini o‘rganishni taqozo etmoqda. Bugungi madaniy-ma’rifiy sohalardagi islohotlar jarayoni o‘zbek adabiyotshunosligi oldiga ham qator yangi vazifalar qo‘ymoqda. “Bugun biz davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan innovasion rivojlanish yo‘liga o‘tmoqdamiz. Bu bejiz emas, albatta. Chunki zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g‘oyaga innovatsiyaga tayangan davlat yutadi”[70] . Bu jarayonda muayyan xalq badiiy tafakkuri mahsulining insoniyat ma’naviy olamini yuksaltirishdagi o‘rni va ahamiyati uning o‘ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 13 maydagi “Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universitetini tashkil etish to‘g‘risida”gi PF-4797-son Farmoni, 2017-yil 12-yanvardagi “Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ‘ibot qilish bo‘yicha komissiya tuzish to‘g‘risida”gi PQ-1271 Farmoyishi, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko‘tarish to‘g‘risida” 2017-yil 28-iyuldagi PQ-3160-son qarori, 2019-yil 17-iyundagi PQ-4358-son “2019-2023-yillarda Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universitetida talab yuqori bo‘lgan malakali kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish va ilmiy salohiyatni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, 2019-yil 21-oktyabrdagi PF-5850-son “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi” Farmon va Qarorlari, O‘zbekiston ijodkor ziyolilari vakillari bilan uchrashuvdagi “Adabiyot va san’at, madaniyatni rivojlantirish – xalqimiz ma’naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir” va BMT Bosh Assambleyasi 72-sessiyasida so‘zlangan nutqlaridagi

[70] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. // Xalq so‘zi. – Toshkent: 2017.23-dekabr.

hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi. Shu kabi izlanishlardan biri Filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Dilmurod Xoldorovning “Ijod mohiyati – uslub xosiyati” deya nomlangan qo‘llanmadir. Ushbu qo‘llanma 2017-yilda nashr etilgan bo‘lib, 3 ta bobdan iborat, unda qissa janri va uslubi xususidagi maqolalar, bugungi tanqidchilikdagi dolzarb muammolar, adabiy kuzatishlar, taqrizlar, tahlil va talqinlar jamlangan. Nazar Eshonqulning asarlariga xos bo‘lgan milliylikni saqlash, millatimizga xos bo‘lgan g‘urur va insoniylik tamoyillari qalamga olinganligi va bunda ayollar obrazining psixologik negizi muhim ekanligi ta’kidlanadi. adib asar voqeligida kuzatilganidek, bu xarakterga nisbatan ham kinoyaviy munosabatda bo‘ladi. Bu hol ibtidodagi ideal Momo Havo bilan badiiy reallikdagi personaj o‘rtasida keskin nomuvofiqlikni anglash orqali oydinlashadi.

Xulosa qilib aytganimizda Nazar Eshonqul ijodida yaratilgan ayollar obrazi g‘oyaviy pishiq, mazmunan mukammal hisoblanadi. Ularda tasvirlanayotgan ajib xilqat iztiroblari, uning serqatlam dunyosi kitobxonlarni o‘ziga tortadi. Albatta, ayol psixologiyasini tahliliy o‘rganish insonning ma’naviy olami, dunyoqarashi, tafakkur tarziga xos qonuniyatlarni kashf etishda muhim. Bunda adabiyotshunoslik fani ham o‘z obyektiga yangi nigoh bilan qarash, ayol ruhiyatiga oid muammolarni chuqurroq anglash yo‘lidan bordi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Quronov D Adabiyot nazariyasi asoslari. -Toshkent. 2018
2.Eshonqul N. Yalpiz hidi: Qissalar va hikoyalar. Toshkent: Sharq, 2008.
3.Hozirgi adabiy jarayon masalalari. -Toshkent. 2022

O‘QITUVCHI-TARBIYACHINING KREATIVLIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Xurilov O. O., Mirzaobod tumani
№31 maktab direktori

Annotaiya: Ushbu tezisda o‘qituvchini tarbiyachilik mahorati va kreativ qobiliyati xususiyatlari batafsil yoritlgan.

Kalit so‘zlar: tarbiyachi mahorati, an’anaviy, noan’anaviy, kreativ qobiliyat, rivojlantiruvchi, gnostik.

Abstract: This article describes in detail the characteristics of a teacher's pedagogical skills and creative abilities.

Key words: pedagogical skills, traditional, non-traditional, creative abilities, developmental, gnostiк.

Davr rivojlangan sari o‘qituvchining kasbiy faoliyatiga bo‘lgan talab shunchalik ortadi. Shunday ekan, mavzu oldida turgan maqsad yechimini “an’anaviy”, “noan’anaviy” va “zamonaviy” tushunchalarning pedagogik mohiyatini izohlashdan boshlash lozim bo‘ldi. Bu o‘rinda an’anaviy pedagogikani an’anaviy metod va usullarga asoslanib ish yuritishini ta’kiblash barobarida, “eski” va “yangi” o‘rtasida didaktik kurash ketishligini, eskining bag‘ridan yangini o‘sib chiqishini,

ya’ni an’anviy yondashuv o‘rnida tizimli ijodiy yondashuv rivoj topib kelayotgaligini ta’kidlab o‘tish joiz.

An’anviy yondashuvlar asosida o‘qituvchi shaxsining kasb faoliyati strukturasi muammosi bilan Rossiya olimlaridan N. V. Kuzmina, V. A. Slastyonin va A. I. O‘erbakovlar shug‘ullangan. Pedagog, o‘qituvchi- murabbiyning kasb faoliyati strukturasi ayni paytda pedagogik qobiliyatlar deb yuritildi [1,B.103-107]. Bular: tashkilotchilik,kommunikativ, perseptiv, informatsion, didaktik, yo‘naltiruvchi, safarbar etuvchi, rivojlantiruvchi, kreativ va gnostik (tadqiqotchilik)dan, iborat bo‘lib, I.P. podlasыy bu qobiliyatlarni o‘qituvchining kasb faoliyatiga qo‘yiladigan asosiy talablar deb hisoblaydi [2].

Ma’lumki, o‘qituvchi ayni paytda tarbiyachi hamdir. Kasbiy pedagogik faoliyatda o‘qituvchi va tarbiyachini ayricha olib qarash mumkin emas. Shunga ko‘ra biz ushbu tuzilmaga tarbiyachilikni kiritdik [1,B.103-104].

Bugungi kunda o‘qituvchi kasb faoliyati strukturasining xususiyatlarini o‘rganishda O‘zbekiston olimlaridan X. Ibragimov, M. Ochilov, N. Saidahmedov, O‘. Tolipov, N. Shodiev va boshqalarning ishlarini ko‘rib o‘tish mumkin.

Noan’anaviy yondashuv o‘quvchi-talabadagi erkinlik, ixtiyoriylikka asoslaniladi va vaqt me’yoridan chetga chiqish hollari ham kuzatiladi. Bunda o‘quvchi – talabalar yakka tartibda shug‘ullandimi yoki kichik guruhga bo‘lingan holda mashg‘ul bo‘lishadimi, joy va vaqt erkinligiga ko‘ra kutubxona, auditoriya, ma’naviyat xonasi, talabalar turar joyi, tabiat qo‘ynida yoki musiqa tinglagan holda kompyuterda ishlash orqali ijodiy faoliyat bilan shug‘ullanishi mumkin. Hatto bu jarayonda o‘quvchi-talaba nafaqat stol-stul atrofida, balki divanda o‘tirib, cho‘zilib yotgan holda, uyda, hovli bog‘ida o‘qib o‘rganishi, ko‘zi bilan ko‘rib amalga tatbiq etishi mumkin.

Yuqorida biz an’anaviy va noan’anaviy yondashuvlarda yangilikka intilish, ijodiy izlanuvchanlik va shu bilan birga tadqiqotchilik, pedagogik qobiliyat ko‘rinishida zohir etilishini ko‘rib o‘tdik. Demak, an’anaviy pedagogikada o‘qituvchining kreativlik qobiliyatiga e’tibor berilgan. O‘quvchi-talaba o‘qituvchining ko‘rsatmasidan tashqariga chiqa olmagan. ”Men ko‘rsatgandek bajar”, “Men aytganimdek bo‘lishi lozim” shiori ustuvorlik qilgan. O‘zaro munosabatlar doirasi “sub’ekt-ob’ekt” darajasida bo‘lgan. O‘quvchi-talabaning mustaqil fikrini rivojlantirishga har doim ham e’tibor qaratilmagan.

Ko‘rinib turibdiki, milliy tafakkur salohiyatiga ega bo‘lgan iste’dodli yoshlarni tarbiyalashda o‘qituvchining o‘zi mukammal kreativlik qobiliyatiga ega bo‘lishi lozim. Amerikalik psixolog Abraham Maslouning ta’kidlashicha shaxsning kreativlik qobiliyati qulay muhit va tarbya asosida shakllanadi. O‘quvchiga berilgan bilim va ko‘nikmalar har doim o‘qituvchining ijodkorlik qobiliyati asosida takomillashib bormog‘i lozimligi ham alohida uqtirilgan.

Shuningdek pedagog olim Andrey Aleynikovning ko‘rsatishicha, o‘qituvchi o‘quvchi-talaba munosabati “sub’ekt-sub’ekt” munosabatlariga asoslanilgandagina ijodiy yondashuv va o‘zaro hamjihatlik namunalari qaror topadi. Munosabatlar doirasida “guruhli tafakkur” vujudga keladi.

Bu o‘rinda o‘qituvchiga xos ijodkorlik, yaratuvchanlik kasbiy xotira bilan bevosita bog‘liq. Kasbiy xotiraning negzida fan predmeti uning asosiy tushunchalari,

atamalar, izohlar, fanning tarixiy kelib chiqishi, fanlar tizimida tutgan o‘rni, egallangan kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalarning dinamik streotipiga aylanishi, fan istiqbolini belgilovchi tizimli va innovatsion ijodiy yondashuvlarni chuqur bilish hamda tatbiq etish turadi.

O‘qituvchi-tarbiyachining kreativlik qobiliyatini rivojlanishida: fanning so‘ngi yutuqlarini bilish va tatbiq etish; yangi atamalarning ma’no – mazmunini atroflicha o‘rganish va tahlil qilish; mashhur olimlarning ilmiy-ijodiy faoliyatini o‘rganib borish; kreativ xarakterdagi testlar, masala va mashqlarni yechish; ta’limning rivojlantiruvchi funksiyasidan kelib chiqib, global ta’lim mohiyatini tahlil etishhamda kasbiy pedagogik faoliyatda aqliy hujum, keys-stadi, skveyn, shaxsiy fikr va boshqa ko‘plab interfaol metodlardan unumli foydalanish. Interfaol metodlarni dars jarayonida qo‘llash, kasbiy qobiliyat mazmunida kreativ qobiliyatni takomillashuviga olib keladi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish lozimki, o‘qituvchi-tarbiyachining kreativlik qobiliyati ijodkorlik va bunyodkorlik muhitini yaratib, ta’lim-tarbiya samaradorligini (mahsuldorligini) oshirishga qaratilgan. Kreativlik mukammallikni, ya’ni mukammallikka intilishni taqozo etadi. Ammo ijodiy faoliyatga xos mukammallik cheksiz hodisadir. Unga erishish o‘z – o‘zidan bo‘lmaydi. Buning uchun o‘quvchi-talabani ijodiy muhitga olib kirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Abdukarimov H.Kasbiy pedagogik faoliyat.-T.:O‘qituvchi, 2010.-160b.
2.Podlasыy I.P. Pedagogika.-M.:Vыsshee obrazovanie, 2007.-540s.

AKMEOLOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASH METODLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Anarbayeva M.SH.,
GDPI magistranti
Ilmiy rahbar: Nazarova O.T.,
Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, PhD

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida akmeologik yondashuvlarning samaradorligi tahlil qilinadi. An’anaviy o‘qitish metodlarining cheklanganligi, talabalarni real pedagogik vaziyatlarga moslashishda sustkashlikka olib kelayotganligi ko‘rsatib o‘tiladi. Tadqiqotda “Kasbiy o‘z-o‘zini anglash kundaligi”, “Motivatsion refleksiya sessiyalari”, “Model vaziyatlarda qaror qabul qilish” kabi akmeologik metodlar sinovdan o‘tkazildi.

Kalit so‘zlar: akmeologik yondashuv, kasbiy faoliyat, pedagogik tayyorgarlik, refleksiya, shaxsiy rivojlanish, kasbiy kompetensiya, innovatsion metodlar.

Абстрактный. В статье анализируется эффективность акмеологических подходов в процессе подготовки будущих учителей к профессиональной деятельности. Показаны ограничения традиционных методов обучения, приводящие к медленной адаптации студентов к реальным педагогическим ситуациям. В ходе исследования были апробированы

такие акмеологические методики, как «Дневник профессионального самосознания», «Сессии мотивационной рефлексии» и «Принятие решений в модельных ситуациях».

Ключевые слова: акмеологический подход, профессиональная деятельность, педагогическая подготовка, рефлексия, личностное развитие, профессиональная компетентность, инновационные методы.

Abstract. This article analyzes the effectiveness of acmeological approaches in the process of preparing future teachers for professional activity. It is shown that the limitations of traditional teaching methods lead to students' slow adaptation to real pedagogical situations. The study tested acmeological methods such as "Professional Self-Awareness Diary", "Motivational Reflection Sessions", "Decision Making in Model Situations".

Keywords: acmeological approach, professional activity, pedagogical training, reflection, personal development, professional competence, innovative methods.

Bugungi globallashuv jarayonida ta’lim tizimining oldida turgan asosiy vazifalardan biri – kasbiy faoliyatga tayyor, ijodkor va zamonaviy fikrlovchi pedagog kadrlarni tayyorlashdir. Ayniqsa, bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi nafaqat nazariy bilimlarga, balki amaliy ko‘nikmalar, kasbiy kompetensiyalar, psixologik tayyorgarlik va shaxsiy rivojlanishga ham asoslanishi zarur. Bu borada pedagogik faoliyatning samaradorligini oshirish, o‘qituvchilarda o‘z ustida ishlash, tanqidiy va reflektiv tafakkurni rivojlantirish kabi jihatlar muhim o‘rin tutadi.

Shu nuqtai nazardan, **akmeologik yondashuvlar** zamonaviy pedagogika uchun innovatsion yechim sifatida qaralmoqda. Akmeologiya – bu shaxsning kasbiy faoliyatdagi yuksak cho‘qqilarga erishish qonuniyatlarini o‘rganadigan fan bo‘lib, o‘qituvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv o‘qituvchining faqatgina bilimi va malakasini emas, balki uning ichki motivatsiyasi, kasbiy o‘zini anglash darajasi, kommunikativ madaniyati va muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish salohiyatini ham shakllantirishga qaratilgan. Ta’kidlash joizki, bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda an’anaviy usullar o‘rniga innovatsion va shaxsga yo‘naltirilgan metodlarni joriy etish zarurati ortib bormoqda. Akmeologik yondashuvlar shu maqsadda samarali vosita bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Mazkur tadqiqot aynan shu jihatlarni chuqur tahlil qilish, mavjud metodlarni o‘rganish va ularni takomillashtirish yo‘llarini aniqlashga qaratilgan.

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:**Tahliliy-metodik yondashuv:** mavjud pedagogik tajriba va ilmiy manbalarni o‘rganish. **Eksperimental metodlar:** talaba-o‘qituvchilar bilan amaliy mashg‘ulotlar orqali akmeologik yondashuv samaradorligini baholash.

Tadqiqot davomida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini ta’minlashda qo‘llanilayotgan metodlar, ularning afzallik va kamchiliklari, shuningdek, akmeologik yondashuvlarning o‘rni va ahamiyati keng qamrovda tahlil qilindi. Tahlil jarayonida mavjud ta’lim jarayonining ko‘plab jihatlari nazoratdan o‘tkazildi: auditoriyadagi mashg‘ulotlarning mazmuni, o‘quv dasturlarining kompetensiyaga yo‘naltirilganlik darajasi, o‘qituvchilar tomonidan qo‘llanilayotgan uslublar, talabalar bilan olib borilayotgan individual ishlash darajasi, refleksiya va o‘zini baholash usullarining qo‘llanishi shular jumlasidandir. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ko‘pchilik holatlarda an’anaviy yondashuvlar asosida o‘qitilayotgan talabalar nazariy bilimlarni o‘zlashtirgan bo‘lsa-da, real kasbiy muhitga moslashish,

turli pedagogik vaziyatlarda tezkor va to‘g‘ri qaror qabul qilish, o‘zini erkin ifodalash va kasbiy pozitsiyani shakllantirishda sustkashlik qilmoqda. Bu esa, ularning psixologik va shaxsiy jihatdan kasbiy faoliyatga tayyor emasligini ko‘rsatadi. Shu o‘rinda akmeologik yondashuvlarning ustunligi yaqqol namoyon bo‘ldi.

Amaliy tajriba asosida o‘tkazilgan trening mashg‘ulotlarida akmeologik yondashuvlar asosida bir necha metodlar sinovdan o‘tkazildi. Jumladan, “Kasbiy o‘z-o‘zini anglash kundaligi”, “Motivatsion refleksiya sessiyalari”, “Model vaziyatlarda qaror qabul qilish” va “Shaxsiy rivojlanish yo‘llarini rejalashtirish” kabi metodlar qo‘llandi. Bu metodlar orqali talabalar o‘zlarining shaxsiy imkoniyatlarini chuqurroq o‘rganishga, ichki motivatsiyasini aniqlashga va kelajakdagi kasbiy pozitsiyasini belgilashga intildilar. O‘tkazilgan diagnostika natijalariga ko‘ra, ushbu metodlar o‘quvchilarning o‘zini baholash va kasbiy motivatsiya ko‘rsatkichlarida ijobiy o‘zgarishlar berganini ko‘rsatdi. Sinov guruhlarida olib borilgan kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, akmeologik yondashuvlar asosida tayyorlangan talabalar pedagogik amaliyotga chiqish chog‘ida muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, moslashuvchanlik, o‘z fikrini asosli bayon qilish, o‘quvchilar bilan samarali kommunikatsiya o‘rnatish kabi jihatlar bo‘yicha yuqori natijalarga ega bo‘ldi. Ularning dars berish sifati, baholash usullarini tanlashdagi yondashuvlari hamda o‘z darslarini tahlil qilish qobiliyatlari an’anaviy usullar asosida tayyorlangan talabalar bilan solishtirilganda sezilarli darajada yuksak bo‘ldi.

Shuningdek, bu yondashuvning muhim jihati shundaki, u talabalarda “chegaralangan bilim doirasi”ni emas, balki doimiy rivojlanishga yo‘naltirilgan kasbiy ongni shakllantirishga xizmat qiladi. Tajriba davomida talabalar o‘zining kelajakdagi kasbiy rolini yanada aniqroq tasavvur qila boshladi va shunga mos ravishda o‘z ustida ishlash strategiyalarini ishlab chiqdi. Umuman olganda, tahlillar shuni ko‘rsatadiki, akmeologik yondashuvlar asosida bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash ularning shaxsiy va kasbiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirishda nihoyatda muhim rol o‘ynaydi. Bu yondashuv faqatgina kasbiy bilim va ko‘nikmalarni shakllantiribgina qolmay, balki o‘qituvchi shaxsining barkamolligini, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini, kasbiy o‘zini anglash va rivojlanishga bo‘lgan ichki ehtiyojni uyg‘otadi.

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda akmeologik yondashuvlardan foydalanish ularning professional va shaxsiy rivojlanishiga sezilarli darajada ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. An’anaviy ta’lim metodlariga nisbatan akmeologik yondashuvlar talabaning ichki imkoniyatlarini ochib berishga, o‘zini anglash va o‘z ustida ishlash madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatda faol, tashabbuskor va ijodkor o‘qituvchi bo‘lib yetishishiga zamin yaratadi. Tadqiqot davomida sinov tariqasida qo‘llangan akmeologik metodlar – reflektiv tahlil, kasbiy stsenariylar asosida vaziyatlarni hal qilish, shaxsiy rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish va mustaqil o‘zini baholash usullari – bo‘lajak o‘qituvchilarda o‘ziga bo‘lgan ishonch, kasbiy qaror qabul qilish layoqati, kommunikativ madaniyat va psixologik barqarorlikni oshirganligi aniqlandi.

Akmeologik yondashuvlar bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini chuqurlashtirishda samarali metod hisoblanadi. Bu yondashuv orqali shaxsiy o‘sish,

kasbiy maqsadlar qo‘yish, o‘z-o‘zini anglash va baholash ko‘nikmalari rivojlanadi. Amaliyotda qo‘llanilayotgan an’anaviy metodlarni akmeologik yondashuvlar asosida takomillashtirish o‘qituvchilik tayyorgarligining sifatini oshiradi. Oliy ta’lim muassasalari o‘quv jarayoniga akmeologik tamoyillarga asoslangan maxsus modullar, trening mashg‘ulotlari va mustaqil refleksiya mashqlari joriy etilishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдураҳмонов Қ.Ҳ., Эргашев Қ.Ш. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2022.
2. Жамолова З.Ш. Kasb-hunar ta’limida pedagogik innovatsiyalar. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.

AKMEOLOGIK YONDASHUVLAR VA O‘QITUVCHILIK KASBIDA SHAXSIY POTENSIALNI RIVOJLANTIRISH

Anarbayeva M.Sh.,
GDPI magistranti
Email:shokirjonovamuhlisa@gmail.com

Annotatsiya. Akmeologik yondashuv shaxsning eng yuqori potentsialiga erishish uchun zarur bo‘lgan psixologik va pedagogik usullarni o‘rgatishga qaratilgan. Maqolada o‘qituvchining shaxsiy rivojlanishida akmeologik yondashuvning o‘rni, ahamiyati va uning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish va pedagogik faoliyatdagi muvaffaqiyatga erishishda qanday ahamiyatga ega ekanligi tahlil qilinadi. Shuningdek, o‘qituvchining emotsional va intellektual rivojlanishi, motivatsiyasi, o‘zini anglash va professional o‘sish jarayonlari orqali shaxsiy potentsialni maksimal darajaga yetkazish imkoniyatlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Akmeologik yondashuv, shaxsiy potensial, o‘qituvchilik kasbi, kasbiy rivojlanish, pedagogik kompetensiya, shaxsiy rivojlanish, motivatsiya, emotsional rivojlanish, intellektual rivojlanish, pedagogik faoliyat, o‘qituvchining kompetensiyasi.

Абстрактный. Акмеологический подход направлен на изучение психологических и педагогических методов, необходимых для достижения высшего потенциала личности. В статье анализируется роль и значимость акмеологического подхода в личностном развитии преподавателя, а также его влияние на формирование профессиональных компетенций и достижение успеха в педагогической деятельности. Также рассматриваются возможности максимального раскрытия личностного потенциала через эмоциональное и интеллектуальное развитие, мотивацию, самосознание и профессиональный рост.

Ключевые слова: акмеологический подход, личностный потенциал, профессия преподавателя, профессиональное развитие, педагогическая компетенция, личностное развитие, мотивация, эмоциональное развитие, интеллектуальное развитие, педагогическая деятельность, компетенция преподавателя.

Abstract. The acmeological approach is focused on teaching the psychological and pedagogical methods necessary to achieve an individual's highest potential. The article analyzes the role and significance of the acmeological approach in the personal development of a teacher, as well as its importance in shaping professional competencies and achieving success in pedagogical activities. Additionally, the article explores how emotional and intellectual development, motivation, self-awareness, and the process of professional growth contribute to maximizing personal potential.

Keywords: Acmeological approach, personal potential, teaching profession, professional development, pedagogical competence, personal development, motivation, emotional development, intellectual development, pedagogical activity, teacher competence.

O‘qituvchilik kasbi – nafaqat bilim berish, shuningdek o‘quvchi va talabalarni tarbiyalash va ularning intellektual hamda emotsional rivojlanishiga hissa qo‘shuvchi eng muhim jarayondir. O‘qituvchi o‘z kasbini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun unda nafaqat pedagogik bilimlar, balki shaxsiy salohiyatini rivojlantirishga ham ehtiyoj sezadi. Shu sababli, o‘qituvchi o‘z ustida puxta ishlashi va shaxsiy potensialini oshirishi uning kasbiy faoliyatini samarali bo‘lishi uchun muhim. Akmeologik yondashuvlar – bu shaxsning eng yuqori natijalarga erishish uchun o‘z imkoniyatlarini maksimal darajada ochishga qaratilgan ilmiy yondashuvdir. O‘qituvchilik kasbida akmeologik yondashuvlar o‘qituvchining kasbiy va shaxsiy rivojlanishini birlashtirib, uning muvaffaqiyatli pedagogik faoliyatini ta'minlaydi.

Agar o‘qituvchilar o‘z shaxsiy potensialini akmeologik yondashuvlar yordamida rivojlantirsa, ular nafaqat pedagogik kompetensiyalarini oshiradi, balki o‘z-o‘zini anglash, stressni boshqarish, emotsional intellekt va muloqot ko‘nikmalarini yaxshilaydi va bu o‘quvchilarga yanada samarali ta'lim berish imkoniyatini yaratadi. Bunda o‘qituvchining shaxsiy o‘sishi, uning pedagogik faoliyatining sifatini oshirib, o‘quvchilarning o‘qishdagi muvaffaqiyatini ham yuqori darajaga olib keladi.O‘qituvchilik kasbida shaxsiy potensialni rivojlantirishda akmeologik yondashuvlar muhim rol o‘ynaydi. Akmeologiya, insonning eng yuqori natijalarga erishishini ta'minlaydigan fan bo‘lib, o‘qituvchining shaxsiy va kasbiy rivojlanishini birlashtiradi.

O‘qituvchining shaxsiy salohiyatini rivojlantirish uchun, uning pedagogik kompetensiyasi, muloqot va ijtimoiy ko‘nikmalari, emotsional barqarorlik va stressni boshqarish qobiliyatlari zarur. Bu ko‘nikmalar o‘qituvchining samarali ta'lim berishiga yordam beradi. Akmeologik yondashuvlar o‘qituvchining o‘zini takomillashtirishga intilishiga va natijada o‘quvchilarga sifatli ta'lim berishga imkon yaratadi. Shaxsiy va kasbiy rivojlanish, o‘qituvchining ish samaradorligini oshiradi va uning pedagogik faoliyatining muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir qiladi.

Akmeologik yondashuvlar o‘qituvchilik kasbida shaxsiy potensialni rivojlantirishda katta rol o‘ynaydi, chunki bu yondashuvlar o‘qituvchilarning kasbiy va shaxsiy salohiyatlarini oshirishga yordam beradi. O‘qituvchining emotsional intellekti, muloqot va stressni boshqarish ko‘nikmalari, ta'lim sifatini yaxshilashda muhim ahamiyatga ega.Biroq, akmeologik yondashuvlarning samaradorligi o‘qituvchilar orasida turlicha bo‘lishi mumkin. Ba'zi o‘qituvchilar bu yondashuvni muvaffaqiyatli amalga oshirsa, boshqalari uchun u qiyin yoki cheklangan resurslar tufayli kamroq samarali bo‘lishi mumkin. Shuning uchun, bu yondashuvlarni amaliyotga joriy qilishda o‘qituvchilarning individual ehtiyojlari va mavjud sharoitlar hisobga olinishi lozim.

Akmeologik yondashuvlar o‘qituvchilik kasbida shaxsiy potensialni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ular o‘qituvchilarning pedagogik va shaxsiy salohiyatlarini oshiradi, ta'lim sifatini yaxshilaydi. Biroq, bu yondashuvlarning samaradorligi o‘qituvchining individual xususiyatlari va mavjud sharoitlarga bog'liq.

Agar o‘qituvchilarni doimiy ravishda qo‘llab-quvvatlab, zarur resurslar taqdim etilsa, akmeologik yondashuvlar ularning professional o‘sishiga katta hissa qo‘shadi va o‘quvchilarga sifatli ta'lim berishga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Ахмадов, Н. Р. (2021). Суицидальное поведение подростков. Вестник интегративнойпсихологии.(журнал для психологов), 13-15.

2.Деркач А.А. Методолого-прикладные основы акмеологических исследований.-М.:1999 2. Сластенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: инновационная деятельность. М.: ИЧП "Издательство Магистр", 1997. – 224с

3.Tillayeva G. Akmeologiya asoslari: o‘quv qo‘llanma /. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. — T.: «Tafakkur Bo‘stoni», 2014. —192 b.

4.Shayxova X.A. Ma'naviyat — kamolot ko‘zgusi. — T.: G‘afur G‘ulom nomidagni NMIU, 2009. 115-b.

ILMIY-IJODIY FAOLIYATDA MUVAFFAQIYATGA ERISHISHDA IJTIMOIY-MADANIY MUHITNING TA’SIRI

Risqulova Z.I
GDPI magistranti
Email:yusupovaziyoda2001@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ilmiy-ijodiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishishda ijtimoiy-madaniy muhitning ta’siri tahlil qilinadi. Ilmiy-ijodiy faoliyat nafaqat individning shaxsiy rivojlanishiga, balki jamiyatning madaniy va ijtimoiy taraqqiyotiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Maqolada ijtimoiy-madaniy muhitning ilmiy-ijodiy faoliyatga ta’siri, uning komponentlari va bu jarayondagi o‘zaro aloqalar o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: Ilmiy-ijodiy faoliyat, ijtimoiy-madaniy muhit, muvaffaqiyat, ta’sir, komponentlar, o‘zaro aloqalar.

Abstract: This article analyzes the impact of the socio-cultural environment on achieving success in scientific and creative activities. Scientific and creative work not only contributes to the personal development of an individual but also directly influences the cultural and social development of society. The article examines the impact of the socio-cultural environment on scientific and creative activities, its components, and the interactions within this process.

Keywords: Scientific and creative activity, socio-cultural environment, success, impact, components, interactions.

Аннотация: В данной статье анализируется влияние социально-культурной среды на достижение успеха в научно-творческой деятельности. Научно-творческая работа не только способствует личностному развитию индивида, но и оказывает прямое влияние на культурное и социальное развитие общества. В статье рассматривается влияние социально-культурной среды на научно-творческую деятельность, её компоненты и взаимодействия в этом процессе.

Ключевые слова: Научно-творческая деятельность, социально-культурная среда, успех, влияние, компоненты, взаимодействия.

Ilmiy-ijodiy faoliyat — bu individning bilim va qobiliyatlarini rivojlantirish, yangi g‘oyalar yaratish hamda jamiyatga foydali natijalar taqdim etish jarayonidir. [1] Biroq, bu faoliyatning muvaffaqiyati ko‘plab omillarga bog‘liq bo‘lib, ularning eng

muhimlaridan biri ijtimoiy-madaniy muhitdir. Ijtimoiy-madaniy muhit, o‘z navbatida, individning fikrlash tarzini, qadriyatlarini va ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.[2]

Har bir jamiyatning o‘ziga xos madaniy qadriyatlari va an’analari mavjud bo‘lib, ular individning dunyoqarashini va ijodiy faoliyatini shakllantiradi. Masalan, Sharq xalqlarining boy adabiy merosi va ilm-fan sohasidagi an’analari yosh avlodning ilmiy izlanishlarga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.[3] Bu esa o‘z navbatida ilmiy-ijodiy faoliyatning rivojlanishiga turtki beradi.

Ijtimoiy muhitning qo‘llab-quvvatlashi, ya’ni oilaning, jamiyatning va davlatning ilmga bo‘lgan e’tibori individning motivatsiyasini oshiradi.[4] O‘zbekiston Respublikasida olib borilayotgan ta’lim islohotlari, yosh olimlarga berilayotgan grantlar va stipendiyalar ilmiy faoliyatga bo‘lgan qiziqishni oshirishga xizmat qilmoqda.[5]

Zamonaviy ta’lim tizimi va uning resurslari (kutubxonalar, ilmiy markazlar, laboratoriyalar) ilmiy-ijodiy faoliyat uchun zarur sharoitlarni yaratadi. Ijtimoiy-madaniy muhitda ta’limga berilayotgan ahamiyat, o‘qituvchilarning malakasi va o‘quv materiallarining sifati ilmiy faoliyatning muvaffaqiyatiga bevosita ta’sir qiladi.[6]

Ijtimoiy-madaniy faoliyat jamiyat hayotining muhim elementi bo‘lib, madaniy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirish, ijtimoiy guruhlar va qatlamlar o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash, jamiyatda barqarorlikni ta’minlash kabi vazifalarni bajaradi.[7] Shuningdek, ushbu faoliyat sohasi ma’rifiy, tarbiyaviy, kommunikativ va estetik funksiyalarga ega bo‘lib, ularning integratsiyasi orqali jamiyatning madaniy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Rossiyalik psixolog va ta’lim olimi Lev Vygotsky ilmiy-ijodiy faoliyatda ijtimoiy va madaniy muhitning ta’sirini ta’kidlagan. Uning “Ijtimoiy-madaniy nazariya”si (Social Cultural Theory) bo‘yicha, odamlarning kognitiv rivojlanishi va ijodiy faoliyati to‘g‘ridan-to‘g‘ri jamiyat va madaniyat bilan bog‘liq.[7] Vygotsky ta’kidlashicha, bilimlar va ijodiy qobiliyatlar jamiyatdan o‘rganiladi, shuning uchun ijtimoiy muhitning ta’siri o‘ta muhimdir.

Amerikalik psixolog Howard Gardner ko‘p intellektlar nazariyasini ishlab chiqqan va bu nazariyani ta’lim tizimida tatbiq etgan. Gardnerning fikriga ko‘ra, ilmiy-ijodiy faoliyat ko‘plab omillarga bog‘liq bo‘lib, ijtimoiy-madaniy muhit bu jarayonda katta rol o‘ynaydi.[8] U shuningdek, madaniy qadriyatlar va jamiyatning ehtiyojlari individning intellektual va ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda muhim rol o‘ynashini ta’kidlaydi.

Mihaly Csikszentmihalyi, ilmiy-ijodiy faoliyatni o‘rganishda “Flow” (yoki oqim holati) kontseptsiyasini ishlab chiqqan. U ilmiy va ijodiy ishlarda muvaffaqiyatga erishishda ijtimoiy-madaniy muhitning ahamiyatini ko‘rsatadi. “Flow” holati ijodiy faoliyatda yuqori darajadagi diqqat va hissiy farovonlikka erishish imkonini yaratadi.[9] Shuningdek, madaniy va ijtimoiy sharoitlar bu holatni yaratish uchun kerakli shart-sharoitlarni taqdim etadi.

Teresa Amabile, yaratijonlik va motivatsiya bo‘yicha mashhur olim, ilmiy-ijodiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish uchun ijtimoiy muhitning juda muhimligini ta’kidlaydi. U o‘zining “Yaratijonlikning uchta omili” modelida (motivatsiya,

resurslar va tashkiliy muhit) ijtimoiy-madaniy muhitning ijodiy faoliyatdagi o‘rni haqida gapiradi.[10]

Ilmiy-ijodiy faoliyatning muvaffaqiyati ko‘plab omillarga bog‘liq bo‘lib, ijtimoiy-madaniy muhit ulardan eng muhimidir. Madaniy qadriyatlar, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, ta’lim tizimi va resurslar ilmiy faoliyatning rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun, ilmiy-ijodiy faoliyatni rag‘batlantirishda ijtimoiy-madaniy muhitni yaxshilashga alohida e’tibor qaratish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Saidov I. M. (2024). Ijtimoiy-madaniy kompetentlikning ilmiy tavsifi. Farg‘ona davlat universiteti ilmiy jurnali, 1(2), 202-209.
2. Xasanova G. (2024). Ijtimoiy-madaniy faoliyat integrativ ko‘p funktsiyali faoliyat sohasi sifatida. ResearchGate, 46-49.
3. Samatova, D. Y., & qizi Yusupova, Z. I. (2025). TA’LIMDA INNOVATSION YONDASHUVLARNING IJODIY QOBILIYATLARGA TA’SIRI. *Innovative Development in Educational Activities*, *4*(1), 186-193.

OILAVIY TARBIYADA MILLIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISH OMILLARI

Raximova L.Sh.,
GDPI magistranti
Email:layloraximova570@gmail.com
Ilmiy rahbar: Shukurova U

Annotatsiya: Milliy qadriyatlar oilaviy tarbiyaning asosi bo‘lib, ota-onalar tomonidan bolalarga qadriyatlarni o‘rgatish orqali ularning dunyoqarashi va shaxsiyatini rivojlantirishga yordam beradi. O‘zbek xalqining an'anaviy tarbiyasi, urf-odatlari, axloqiy me’yorlari va diniy qadriyatlari oilada bolalar tarbiyasiga asos bo‘lib, ularni jamiyatga moslashishda qo‘llab-quvvatlaydi.

Kalit so‘zlar: oilaviy tarbiya, milliy qadriyatlar, an'analar, axloqiy me’yorlar, jamiyatga moslashish, ma’naviyat, avloddan-avlodga yetkazish.

Abstract: National values are the basis of family upbringing, and through the teaching of values by parents to children, they help develop their worldview and personality. Traditional upbringing, customs, moral standards and religious values of the Uzbek people are the basis for raising children in the family and support them in adapting to society.

Keywords: family upbringing, national values, traditions, moral standards, adaptation to society, spirituality, transmission from generation to generation.

Milliy qadriyatlar — bu bir xalqning an'anaviy qadriyatlari, urf-odatlari, axloqiy me’yorlari, diniy va dunyoviy qarashlari jamlanmasidir. Ular xalqning o‘ziga xos xususiyatlarini, tarixi va madaniyatini aks ettiradi.[1] O‘zbek xalqining milliy qadriyatlari oiladagi tarbiyaning asosiy elementlari bo‘lib, bolalarga to‘g‘ri yo‘lni ko‘rsatish, hayotning asosiy maqsadlarini belgilash va ularni jamiyatga foydali fuqarolar sifatida shakllantirishda katta rol o‘ynaydi.

Oilaviy tarbiya — bu nafaqat bolalarni hayotga tayyorlash, balki ularning ma’naviy, axloqiy va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Oilada tarbiya olish jarayoni, ayniqsa, milliy qadriyatlar asosida shakllanadi.[2] Milliy qadriyatlar xalqning tarixiy, madaniy va diniy tajribalaridan kelib chiqadi.

Oilaviy tarbiyada milliy qadriyatlardan foydalanish bir nechta omillar orqali amalga oshiriladi:

An’anaviy tarbiya: O‘zbek xalqining an'anaviy oilaviy tarbiyasi bolaning shaxsiyati va ma’naviyatini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Bolaga oila va jamiyatda o‘zining o‘rnini tushuntirishda ota-onaning ahamiyati katta. Masalan, bolaga yoshi kichikligidan qat'iyatlilik, to‘g‘rilik, adolatni hurmat qilish kabi qadriyatlar o‘rgatiladi.

Axloqiy me’yorlar: Milliy qadriyatlardan eng muhimlaridan biri axloqiy me’yorlardir. O‘zbek xalqining qadriyatlari, ayniqsa, axloqiy me’yorlar va udumlar bolalarga tarbiya berishda asosiy o‘rin tutadi.[3] Ota-onalar farzandlariga mas'uliyat, halollik, odob-axloq, yordamlashish va boshqalar kabi ahamiyatli qadriyatlarni o‘rgatadilar.

Diniy qadriyatlar: O‘zbekistonda islom dini ko‘pchilikni tashkil etadi, shuning uchun diniy qadriyatlar oilaviy tarbiyada alohida ahamiyatga ega. Farzandlarni diniy qadriyatlar asosida tarbiyalash orqali ular ma’naviy o‘sib, to‘g‘ri yo‘ldan borishlari uchun zarur asoslar yaratiladi.

Mehnat va vatanparvarlik: Milliy qadriyatlarda mehnat va vatanparvarlik muhim o‘rin tutadi.[4] O‘zbekistonning qadriyatlari asosan mehnatga hurmat va vatanni sevishga asoslanadi. Bolalarga oilada, ota-onaning mehnat faoliyati orqali mehnatsevarlik, halollik, o‘z xizmatini jamiyatga boshqacha tarzda ko‘rsatish o‘rgatiladi.

O‘zaro hurmat: Oilaviy tarbiyada milliy qadriyatlardan foydalanishda o‘zaro hurmat va mehr-oqibat muhim ahamiyatga ega.[5] O‘zbek oilasida ota-onalar va bolalar o‘rtasida o‘zaro hurmat, sabr-toqat va tinchlikni saqlashga katta ahamiyat beriladi.

Oilaviy tarbiyada milliy qadriyatlardan foydalanish, bolalarning o‘zligini anglashiga, jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga va ma’naviy rivojlanishiga yordam beradi. Milliy qadriyatlar, xalqning tarixiy, madaniy va diniy merosiga asoslanib, oilada tarbiya berishning asosiy vositasi sifatida foydalaniladi. O‘zbek xalqining qadriyatlari, ota-onalar tomonidan o‘z farzandlariga taqdim etilgan o‘gitlar orqali avloddan-avlodga o‘tib, jamiyatda ijtimoiy me’yorlarni hurmat qilish, vatanparvarlik va ma’naviyatni rivojlantirishda katta rol o‘ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aliyev, S. S. (2023). O‘zbekiston xalqining milliy qadriyatlari va tarbiyasi. Tashkent: “Nashriyot”, 128-129-bet.
2. Karimov, M. A. (2022). O‘zbek xalqining an’anaviy tarbiyasi. Tashkent: “O‘zbekiston”, 154-156-bet.

YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHDA TA’LIM MUASSASALARINING TARBIYAVIY IMKONIYATLARI

Raximova L.Sh.,
GDPI magistranti
Email:layloraximova570@gmail.com
Ilmiy rahbar: Shukurova U.U.

Annotatsiya: Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda ta’lim muassasalarining tarbiyaviy imkoniyatlari katta ahamiyatga ega. Ta’lim muassasalari nafaqat bilim berish, balki o‘quvchilarning axloqiy, ma’naviy va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Oilaviy hayotga tayyorlash jarayonida, ta’lim muassasalari yoshlarni o‘zaro hurmat, mehr-oqibat, mas’uliyat va oilaviy qadriyatlar asosida tarbiyalashga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: yoshlarni tayyorlash, oilaviy hayot, ta’lim muassasasi, tarbiyaviy imkoniyatlar, axloqiy qadriyatlar, ma’naviy rivojlanish, mas’uliyat.

Abstract: The educational opportunities of educational institutions are of great importance in preparing young people for family life. Educational institutions play an important role not only in imparting knowledge, but also in developing the moral, spiritual and social skills of students. In the process of preparing for family life, educational institutions help to educate young people on the basis of mutual respect, kindness, responsibility and family values.

Keywords: youth preparation, family life, educational institution, educational opportunities, moral values, spiritual development, responsibility.

Аннотация: Образовательные возможности учебных заведений имеют большое значение в подготовке молодых людей к семейной жизни. Образовательные учреждения играют важную роль не только в передаче знаний, но и в развитии нравственных, духовных и социальных навыков учащихся. В процессе подготовки к семейной жизни образовательные учреждения способствуют воспитанию молодежи на основе взаимного уважения, доброты, ответственности и семейных ценностей.

Ключевые слова: воспитание молодежи, семейная жизнь, образовательное учреждение, возможности получения образования, нравственные ценности, духовное развитие, ответственность.

Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda ta’lim muassasalarining tarbiyaviy imkoniyatlari katta ahamiyatga ega.[1] Ta’lim muassasalari nafaqat bilim berish, balki o‘quvchilarning axloqiy, ma’naviy va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Oilaviy hayotga tayyorlash jarayonida, ta’lim muassasalari yoshlarni o‘zaro hurmat, mehr-oqibat, mas’uliyat va oilaviy qadriyatlar asosida tarbiyalashga yordam beradi. O‘quvchilarga oila institutining ahamiyati, oilaviy mas’uliyat, yuridik va ijtimoiy bilimlarni taqdim etish orqali oilaviy hayotga tayyorlashning samarali usullari ko‘rsatiladi.[2] Bunda ta’lim muassasalari, o‘quvchilarga oilaviy munosabatlar, mehnat, va hayotiy tajriba asosida zarur axloqiy qadriyatlarni o‘rgatadi.

Ta’lim muassasalari yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda nafaqat nazariy bilimlar berish, balki amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishda ham katta rol o‘ynaydi. O‘quvchilarga oilaviy mas’uliyatni his qilish, o‘zaro hurmatni rivojlantirish, to‘g‘ri qarorlar qabul qilish va kelajakda o‘z oilalarini muvaffaqiyatli boshqarish uchun zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalar taqdim etiladi.[3]

Dewey oilaviy tarbiya masalasida, ta’lim muassasalarining yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashdagi ahamiyatini ta’kidlagan. U shunday deb yozgan: “Ta’lim,

birinchi navbatda, insonning jamiyatdagi o‘rnini tushunish va unga moslashish qobiliyatini rivojlantiradi.” Deweyning fikriga ko‘ra, oilaviy hayotga tayyorlash jarayoni yoshlarning ijtimoiy mas’uliyatni o‘zlashtirishiga yordam berishi kerak.[4]

Lev Vygotsky, o‘zining ijtimoiy taraqqiyot nazariyasida, insonning rivojlanishi ko‘pincha uning jamiyat va madaniyat bilan o‘zaro aloqasi orqali sodir bo‘lishini ta’kidlagan.[5] U shuni aytgan: “O‘quvchilar o‘z oilasidan, jamiyatdan o‘rgangan ko‘nikmalarini, o‘zaro muloqot va madaniy normalarni o‘rganib, ijtimoiy hayotga moslashadilar.”

“Bola oilada o‘rgangan qadriyatlar, ta’lim muassasasida mustahkamlanishi kerak. Ta’lim jarayonida bola o‘z-o‘zini boshqarishni o‘rganadi, bu esa oilaviy hayotga tayyorlanish jarayonida muhim ahamiyatga ega.” Montessori uslubida bolalarga o‘zaro hurmat, mas’uliyat va o‘zaro yordam kabi asosiy oilaviy qadriyatlar o‘rgatiladi.[6] U bolalarning oilaviy hayotga tayyorlashda mustaqil fikrlash va o‘zgarishlarga moslashish qobiliyatlarini rivojlantirishga urg'u bergan.

Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda ta’lim muassasalarining tarbiyaviy imkoniyatlari kattadir. Ta’lim muassasalari o‘quvchilarga oilaviy qadriyatlar, axloqiy me’yorlar va ijtimoiy mas’uliyatni o‘rgatib, ularni jamiyatda faol va mas’uliyatli fuqarolar sifatida shakllantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, ta’lim muassasalari oilaviy hayotga tayyorlash jarayonida jamiyat va oilaning barqaror rivojlanishiga hissa qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ismoilov, F. (2023). Ta’lim muassasalarida tarbiyaviy imkoniyatlar va yoshlarni oila hayotiga tayyorlash. Tashkent: “Fan va ta’lim”, 120-bet.

2. Rahmonov, A. (2022). Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ta’lim muassasalarining roli. Tashkent: “O‘zbekiston”, 145-bet.

3. Karimova, D. (2021). O‘quvchilarga oilaviy qadriyatlar va mas’uliyatni o‘rgatish. Tashkent: “Ijtimoiy Fikr”, 98-bet.

4. Dewey, J. (1916). Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education. Macmillan. 150-bet.

5. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press. 112-bet.

6. Montessori, M. (1967). The Absorbent Mind. Holt Paperbacks. 98-bet.

THE ROLE OF INNOVATION IN STUDENT DESIGN

Shukurova U. U.,
Associate Professor Of Gulistan
State Pedagogical Instituti,
A Doctor of Psychology in Psychology (PhD)
Adambayev S. N.,
son 28-school technology teacher

Аннотация. Сегодня трудно представить деятельность студентов в системе образования без инновационной деятельности. Одной из важных задач является особое внимание уделить формированию у студентов культуры самостоятельного обучения, творческого мышления, эффективного использования инновационной деятельности в процессе научной работы. С этой целью, обращая внимание на уникальные психологические подходы реализации направленности студентов на инновационную деятельность, будут обсуждаться актуальные проблемы направления их на инновационную деятельность путем совершенствования этого процесса.

Ключевые слова: инновационная деятельность, новая идея, изобретение, знания, доход, образование, инновационный, пожизненный, учеба, деятельность, становление, формирование личности, развитие, институциональный этап, управленческий этап, технический этап, инновационная компетентность.

Abstract. Today, it is difficult to imagine the activity of students in the educational system without innovative activities. It is one of the important tasks to pay special attention to the formation of the culture of students' independent learning, creative thinking, effective use of innovative activities in the process of research. For this, paying attention to the specific psychological approaches to the implementation of students' orientation to innovative activities, and directing them to innovative activities by improving this process, remain urgent problems.

Key words: innovative activity, new idea, invention, knowledge, income, education, innovative, lifelong, study, activity, formation, personality formation, development, institutional stage, management stage, technical stage, innovative competence.

В мировой системе высшего образования проводится ряд исследований, посвященных инновациям и инновационной деятельности, основанной на интеграции образовательного процесса с научными и производственными объединениями. Чтобы устранить разрыв между наукой, образованием и практикой, идея «Образования, основанного на опыте» (экспериментальное обучение) остается приоритетной. Этот процесс, в свою очередь, согласно концепции «Lifelong learning» − «обучение на протяжении всей жизни», требует обеспечения ориентации выпускников высшего учебного заведения на инновационную деятельность[71]. В связи с этим преподавание «Эмпирического обучения» подразумевает широкое вовлечение педагогов посредством мотивации, что требует передачи образования за пределы учебного класса экспериментальным способом. Для этого, обращая внимание на специфические психологические подходы к реализации ориентации студентов на инновационную деятельность, вопросы их ориентации на инновационную деятельность через совершенствование этого процесса остаются одной из актуальных проблем.

Особое внимание в научных исследованиях, проводимых в мире, уделяется научным исследованиям инновационной деятельности, и практика показывает, что реализация инновационной политики является одним из важнейших вопросов, который обеспечивает огромный успех благодаря организации инновационной деятельности, основанной на новых подходах к технике и техно технике. В эффективности инновационной деятельности предусматривается достижение высоких результатов, которые присутствуют в различных сферах производства. В связи с этим масштабная научно-

[71]Action Learning – How does it work in practice? MIT Sloan Management. Retrieved 2016-03-16 Archived 2016-03-08 at the Wayback Machine.

исследовательская работа в областях поиска и внедрения инноваций в процессе установления преемственности образования и производства, формирования подхода к психологической готовности к инновационной деятельности остается актуальной проблемой.

За последние годы в республике инновационная деятельность определена как одно из важнейших направлений государственного образования, направленное на воспитание студентов в духе любви и верности Родине, создана необходимая нормативно-правовая база[72]. Первоочередной задачей в стратегии развития Республики Узбекистан на 2022-2026 годы является «построение гуманного государства путем возвышения чести и достоинства человека и дальнейшего развития свободного гражданского общества» и «активизация проводимой работы по поддержке инициатив талантливой молодежи, развитие человеческого капитала, направленные на реализацию социокультурных, экономических и политических реформ на основе концептуальной идеи «воспитание зрелого поколения, развивающего инновационные идеи, проекты и технологии, реализуемые в стране», свидетельствующие о том, что созданы достаточные основания для проведения исследований, направленных на изучение значения факторов, служащих для реализации индивидуального выражения личности.

Постановление Президента Республики Узбекистан от 24 июля 2020 года «Об инновационной деятельности» № 630, от 1 апреля 2021 года «О мерах по дальнейшему совершенствованию государственной политики в области науки и инновационного развития» № 0270, Решение от 28 августа 2021 года «О мерах по организации системы управления научной и инновационной деятельностью» № 0832, от 6 ноября 2020 года «О мерах по развитию сфер образования и науки в период нового развития Узбекистана» № ПП-6108, от 28 января 2022 года «О стратегии развития Новой Узбекистан на 2022-2026 годы» № ПП-60, а также постановления и другие нормативные документы, послужившие в данной диссертационной работе осуществлению широкомасштабных стратегических мероприятий.

С проблемой инновационной деятельности от учёных нашей республики представлены научные исследования Ш.Х.Абдуллаевой, В.М.Каримовой, З.Т.Нишоновой, Б.Р.Кадырова, Д.Г.Мухамедовой, Б.М.Умарова, Р.С.Самарова, Н.С.Сафаева, Г.Б.Шоумарова, Э.Г.Гозиева и другие, исследовавшие внутренние и внешние факторы и психологические особенности, влияющие на профессиональное развитие студентов.

От ученых Содружества независимых государств представлены научные исследования В.А.Герасимовой, В.И.Долговой, Ю.В.Вертаковой, Е.В.Галаджинского, Е.Ф.Зеера, Т.Н.Иценко, Б.К.Лисин, Р.М.Лобацкой, С.Б.Малановой, А.А.Орлова, Н.Л.Подгорецкой, Л.С.Подымовой, В.А.Федорова и других по изучению индивидуально-личностных качеств, ставшие основой для вовлечения в деятельность по убеждению.

[72]«О стратегии развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы» № ПП-60 28 января 2022 года

А.Н.Леонтьев прояснил социальные процессы и показал, что инновационная деятельность есть не только действие отдельного человека, но и деятельность других в период, когда продолжаются действия других, т.е. считается разновидностью совместной деятельности.

По словам К.Роджерса, если мы создадим условия для полного выражения врожденных потенциалов, то он будет развиваться оптимально и эффективно. Развитие конструктивного врожденного потенциала таким образом гарантирует компетентность и профессионализм человека, а также социальную зрелость, ответственность и творчество.

Особенность взглядов российских исследователей заключается в том, что необходимо определить комплекс качеств студента, ориентированных на развитие личностной и профессиональной активности, а также направленность на инновационную деятельность в образовательном процессе и вопросы, решенные в этом направлении (какие запросы и потребности следует формировать, различая личные и профессиональные различия и т. д.) достаточно.

В частности, С.Р.Яголковский, глубоко изучавший психологию инноваций, считает, что любая инновация напрямую связана с какой-либо сферой деятельности, поэтому автор инновации должен осознавать, что практическое применение его идеи будет эффективным. Это требует высокого уровня профессиональной направленности, что требует от психологов внимания к данному вопросу в образовательной практике.

Л.И.Петрова исследовала методические аспекты осуществления мониторинга инновационной деятельности среднего профессионального учебного заведения и показала совокупность методических указаний и моделей, созданных в области науки как инновационной деятельности педагогов, вовлеченных только в образовательный процесс.

В рамках первого этапа исследования студентам будет предоставлена программа социально-психологического тренинга, предназначенная для изучения социально-психологического описания инновационной деятельности с 295 Гулистанского государственного университета: «Что вы подразумеваете под инновационной деятельностью?» − изучены ответы респондентов на этот вопрос. Результат опросов показывает, что суть инновационной деятельности понимают 45% студентов, в то время как 15% студентов понимают содержание инновационной деятельности на уровне бытового общения. 15% студентов не понимают, что такое инновационная деятельность, в то время как 12% студентов не ответили на этот вопрос. Остальные 13% студентов, с другой стороны, ограничиваются двусмысленными ответами.

В исследовательской работе провели интерпретацию эссе об инновационной деятельности 295 студентов, используя метод контент-анализа (analysis) в качестве аналитического инструмента.

Исходя из результатов, полученных в соответствии с проведенными методологиями, студентов можно разделить на следующие группы по показателям знания концепций об инновациях:

1. Группа студентов с низкой успеваемостью.

2. Группа студентов со средней успеваемостью.
3. Группа студентов с высокой успеваемостью.

Мотивация считается важной в обеспечении ориентации обучающихся на инновационную деятельность, на создание нововведений, на совершенствование имеющихся разработок, и выступает средством закрепления имеющихся знаний и умений. Одной из причин низкой направленности студентов на инновационную деятельность является влияние внешней среды на отношение студента к инновационной деятельность. По результатам теоретического исследования уровень направленность студентов на инновационную деятельность можно оценить по следующим критериям:

- студент полностью готов к инновационной деятельности;
- студент не готов заниматься инновационной деятельности;
- студент может заниматься инновационной деятельностью после обучения;

готовность студента к инновационной деятельности низкая (студенту необходимо заниматься инновационной деятельностью в обмен на долгосрочные направления, то есть в результате воспитания и обучения.

Литература

1.Закон Республики Узбекистан «Об инновационной деятельности». / Национальная база правовых документов, 24.07.2020, №20/03/630/1101.
2.Национальная база данных правовых документов Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему совершенствованию государственной политики в области науки и инновационного развития», 01.04.2021, №07/21/5047/0270.
3.Агабеков С.И. Анализ спроса на инновационный человеческий капитал // Социологические исследования, №11, 2001. –С. 56-60.
4.Аношкина В. Л., Резванов С. В. Образование. Инновация. Будущее. (Методологические и социокультурные проблемы). – Ростов-на-Дону:РО ИПК и ПРО, 2001. – 176 с.
5.Вертакова Ю.В., Симоненко Е.С. Управление инновациями: теория и практика: учебное пособие. - М.: ЭКСМО, 2008. - 432 с.

PEDAGOGIK FAOLIYAT VA TEATR PEDAGOGIKASINING O’ZARO ALOQADORLIGI, FARQLI JIHATLARI.

Samatova Dilrabo
GDPI dotsenti
Obidaxon Baxodirjonovna Po’latova
Guliston Davlat Pedadodika Instituti
Pedagogika yo’nalishi magistranti
obida.pulatova1993@gmail.com

Anotatsiya: Ushbu maqolada pedagogik faoliyat va teatr pedagogikasi o‘rtasidagi o‘zaro aloqadorlik va farqli jihatlar tahlil qilinadi. An’anaviy pedagogikaning asosiy tamoyillari bilan teatr san’atiga xos pedagogik yondashuvlar qiyosiy tahlil qilinib, ularning ta’lim jarayonidagi integratsiyasi imkoniyatlari yoritiladi. Shuningdek, pedagog va aktyor obrazlarining o‘xshashliklari, ularning o’quvchi bilan o‘zaro muloqotdagi rollari, emotsional ta’sir kuchi va sahnaviy elementlardan foydalanish usullari o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar:pedagogik faoliyat, teatr pedagogikasi, aktyorlik mahorati, o‘qituvchi imiji, emotsional intellekt, ta’limiy kommunikatsiya, innovatsion yondashuvlar, o‘zaro ta’sir.

Annotation: This article analyzes the interrelation and distinctive features of pedagogical activity and theater pedagogy. It provides a comparative analysis of the fundamental principles of traditional pedagogy and the pedagogical approaches specific to theatrical art, highlighting the possibilities of their integration into the educational process. Furthermore, it explores the similarities between the images of the teacher and the actor, their roles in interaction with students, the emotional impact they convey, and the use of stage elements.

Keywords: pedagogical activity, theater pedagogy, acting skills, teacher’s image, emotional intelligence, educational communication, innovative approaches, interaction.

Аннотация:В данной статье анализируются взаимосвязь и различия между педагогической деятельностью и театральной педагогикой. Представлен сравнительный анализ основных принципов традиционной педагогики и педагогических подходов, характерных для театрального искусства, раскрываются возможности их интеграции в образовательный процесс. Также исследуются сходства между образом педагога и актёра, их роли во взаимодействии с учащимися, эмоциональное воздействие и способы использования сценических элементов.

Ключевые слова: педагогическая деятельность, театральная педагогика, актёрское мастерство, образ учителя, эмоциональный интеллект, образовательная коммуникация, инновационные подходы, взаимодействие.

Bugungi kunda ta'lim tizimida pedagogik metodlar va yondashuvlarni yangilash, samaradorligini oshirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, teatr pedagogikasi va uning ta'lim jarayonida qo‘llanilishi ta'lim sifatini yanada yaxshilashga xizmat qilishi mumkin. Pedagogik faoliyat o‘zida turli metod va yondashuvlarni mujassamlashtirsa, teatr pedagogikasi, o‘zining badiiy va estetik imkoniyatlari bilan, o‘quvchilarni faollashtirishda, ularda emotsional intellektni rivojlantirishda, shuningdek, mustaqil fikrlash va ijodkorlikni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Teatr pedagogikasi nafaqat san’atni o‘rgatish, balki shaxsning emotsional va ijtimoiy jihatlarini rivojlantirish, o‘quvchi bilan o‘zaro muloqotdagi rollarni tahlil qilishda ham samarali vosita hisoblanadi. Shunday qilib, pedagog va aktyor obrazlarining o‘xshashliklari, ularning o‘quvchilar bilan ta'sirli aloqalar o‘rnatishdagi metodologiyalari ta’lim jarayoniga keng integratsiya qilinishi mumkin. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning ta’kidlashicha: “Har bir bolaga yondashuv individual bo‘lishi kerak. Ta’lim jarayoni nafaqat bilim berish, balki bolaning shaxsiyati, iste’dodi, his-tuyg‘ulari bilan ishlash jarayoni bo‘lishi kerak” [1]. Ushbu fikrni o‘rgangan holda, teatr pedagogikasining ta'lim jarayonida o‘zining o‘zgacha yondashuvlari bilan pedagogik faoliyatga qanday ta'sir ko‘rsatayotganini tahlil qilish zarur.

Tarbiyaviy jarayon ijodkorlikdan iboratdir, lekin u pedagogik vaziyatni tahlil qilish mahoratida ham, bolalar bilan bevosita o’zaro hamkorlik qilishda ham namoyon bo’ladi. Tarbiyachi ijodkorligining o’ziga xosligi shundan iboratki, u ijodiy

fikrini o’z shaxsi orqali amalga oshiriladi. Boshqacha qilib aytganda, pedagogikada ijodkorning shaxsi bilan ijodkorlik quroli (vositasi) bir-biriga mos keladi bunda tarbiyachining o’z-o’zini namoyon qilishi juda katta rol o’ynaydi. Bu jihatdan o’qituvchining faoliyati bir qator xususiyatlari bo’yicha aktyor, rejissyorning badiiy-ijodiy faoliyatiga yaqindir. Shuni qayd etib o’tish kerakki, teatr ijodkorligida va pedagogik ta’sir ko’rsatishda, ya’ni pedagog bilan bolalarning bevosita o’zaro harakati bilan bog’liq bo’lgan hissi-o’zaro fikr almashish sohasida ko’pgina umumiy tomonlar bor. Tarbiyachi pirovard natijada pedagogik ta’sir ko’rsatish drammaturgiyasini ishlab chiqadi, uni rivojlantirish sohalarni belgilaydi, tarbiyaviy ta’sirlar rejasini tuzib chiqadi, bu reja u yoki bu tarbiyaviy syujetni rejissyorona ko’rishni nazarda tutadi, nihoyat, pedagogning o’zi tarbiyaviy g’oyalar va yo’l-yo’riqlarning faol "uzatuvchisi" bo’lib maydonga chiqadi. Gap teatr ijodkorligi nazariyasidan, xususan K.S.Stanislavskiy sistemasidan pedagogik ta’sir ko’rsatish mahoratini oshirishda foydalanish imkoniyatlari haqida bormoqda. Masalan, jarayonning hissiy sohasini tahlil qilish borasida teatr pedagogikasi tomonidan to’plangan bir muncha tajriba asosida o’zaro fikr almashish amalga oshiriladi va bu tajriba pedagogning ijodiy mehnatiga o’xshash jarayonlarni tushunish foydalidir, bu esa tarbiyaviy mahoratni samarali egallashga yordam beradi. Teatr faoliyati va pedagogik faoliyatni maqsadning o‘xshashligi ham yaqinlashtiradi, har ikkala holatda ham maqsad kishining kishiga ta’sir ko‘rsatishi va kishiga muayyan kechinmalar vujudga keltirish sifatida belgilanishi mumkin. Teatr va pedagogik faoliyat bir xilda ekanligining uchinchi ko‘rsatkichi - ta’sir ko‘rsatish qurolining umumiyligidir. Har ikkala holda ham pedagog bilan aktyorning o‘z psixofizik tabiati ana shunday qurol vazifasini bajaradi. Teatrda tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatish faqat teatrning estetik mohiyati orqali amalga oshirilishini, pedagogik ta’sir ko‘rsatishda esa bunday ta’sir ko‘rsatishning yo‘qligini aytib o‘tish kerak. Pedagogik faoliyat va teatr san’ati har ikki soha vakillaridan – pedagog va aktyordan – ijodiy yondashuv, ijtimoiy faollik, psixologik sezuvchanlik va samarali muloqot ko‘nikmalarini talab qiladi. Pedagog o‘zining dars jarayonida nafaqat bilim beruvchi, balki ruhiy rag‘batlantiruvchi, ilhomlantiruvchi, o‘quvchi qalbini larzaga keltiruvchi shaxs sifatida namoyon bo‘lishi kerak. Bu esa teatr san’atidagi aktyorlik mahoratiga yaqin jihatlardir.

Pedagog va aktyor obrazining umumiy jihatlari quyidagilardan iborat:

1. **Rolga kirish:** Har ikki soha vakili o‘z oldiga qo‘yilgan maqsadga muvofiq ravishda ma’lum ijtimoiy rolni bajaradi. Aktyor spektakl syujeti asosida, pedagog esa ta’limiy vazifani bajarish jarayonida o‘z “rolini” ijro etadi.
2. **Emotsional ta’sir ko‘rsatish:** Aktyor tomoshabinning qalbiga yo‘l topishga intiladi. Xuddi shunday, pedagog ham o‘quvchining hissiy dunyosiga kirib borib, uni ruhlantirishga, faollikka undashga harakat qiladi.
3. **Nutq madaniyati:** Har ikki mutaxassis uchun ham ta’sirchan, obrazli, lo‘nda va aniq nutq muhim ahamiyatga ega. Bu o‘quvchilarda tilga, fikrlashga va diqqatga ijobiy ta’sir qiladi.
4. **Kuzatuvchanlik va improvizatsiya qobiliyati:** Dars yoki spektakl jarayonida kutilmagan holatlar yuz berishi mumkin. Ularga mos ravishda harakat qilish, holatni to‘g‘ri boshqarish muhim jihatlardan hisoblanadi.

5. **Tinglovchilar bilan aloqa o‘rnatish:** Tomoshabin yoki o‘quvchi bilan bevosita hissiy aloqa, ularning holatini his etish va shunga mos yondashuv ta’sirchanlikni oshiradi.

Teatr va pedagogik faoliyat mazmuni va vosita belgilari jihatidan birbiriga yaqin bo‘lib bir qator umumiy jarayon xususiyatlariga egadir, bu xususiyatlarga quyidagilarni kiritish mumkin:

- teatr va pedagogik ijodkorlik jarayoni mazkur jarayonning faol qatnashchilari bo‘lgan kishilar guruhining bevosita ishtirokida ommaviy so‘zga chiqish vaziyatida amalga oshiriladi;
- teatr va pedagogik faoliyat o‘ziga xos xususiyatlariga ko‘ra o‘zi ta’sir ko‘rsatadigan obyektni ayni vaqtda ijod subyektiga, sherik ijodkorga aylantiradi, uning faol ishtirokisiz ijodkorlik ishining o‘zi bo‘lmaydi;
- ko‘pgina boshqa faoliyat turlaridan farqli o‘laroq, aktyorlik va pedagjgik ijodkorlik asosida muayyan vaqt davomidagi ijodkorlik yotadi, u ijodkordan (o‘qituvchi, tarbiyachidan) o‘z psixik holatidan boshqarishda tezkorlikni va ijodiy kayfiyatni qo‘zg’atishni talab etadi;
- teatr va pedagogik ijodkorlik natijalari jo‘shqin bo‘lib subyektniga, sherik ijodkorga aylantiradi, uning faol ishtirokisiz ijodkorlikning o‘zi bo‘lshi mumkin emas;
- teatr va pedagogik ijodkorlik natijalari jo‘shqin bo‘lib, rivojlanib, o‘zgarib boradi, hamisha jarayondan iborat bo‘ladi;
- teatr va pedagogik ijodkorlik jamoa tusida bo‘ladi. Shunday qilib, tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatishni rejalashtirish boshlangandayoq bir qadar pedagogik dramaturgiya amalga oshirilishi lozim, u pedagogik harakatning o‘ziga dialektik, jiddiylik bag’ishlashga yordam beradi. Pedagog dars va har qanday tadbir sistemasida tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatishni rajalashtirar ekan, uni aniq odamlarga yo‘naltiradi, umuman, jamoda, xususan har bir jamoaga nisbatan bo‘lajak pedagogik harakat uchun zarur tarbiyaviy-syujetli vaziyat yaratadi.

Ma’lum ma’noda dars - o‘ziga xos pedagogik pyesa bo‘lib, unda o‘qituvchi ssenariy muallifi sifatida, munosabatlar dramaturgiyasini barpo etadigan va uni boshqaradigan kishi sifatida maydonga chiqadi.

Xulosa qilib aytganda, pedagogik faoliyat va teatr pedagogikasining o‘zaro aloqasi va ularning umumiy jihatlari ta’lim jarayonini samarali tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Har ikkala faoliyat turi ham shaxsiy ta’sir ko‘rsatish, hissiy va emotsional o‘zaro aloqalarni yaratish, hamda ijodiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan. Teatr pedagogikasi o‘zining estetik va badiiy imkoniyatlari bilan ta’lim jarayoniga yangilik kiritish va o‘quvchilarda ijtimoiy, emotsional va intellektual kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.Teatr va pedagogik faoliyatning o‘xshashliklari nafaqat pedagog va aktyorning ijodiy faoliyatidagi parallelizmda, balki o‘zaro ta’sir ko‘rsatishda va hissiy kommunikatsiyani rivojlantirishda ham namoyon bo‘ladi. Pedagogik dramaturgiya, tarbiyaviy ta’sirni rejalashtirish va uni amalga oshirish jarayoni o‘rtasidagi bog‘lanish, har bir o‘quvchi bilan individual yondashuvni ta’minlash imkonini yaratadi.Shuningdek, pedagogning o‘z-o‘zini namoyon qilishi, uning ijodiy mehnati va shaxsiy yondashuvlari ta’lim jarayonining

samaradorligini oshirishda katta rol o‘ynaydi. O‘qituvchi va tarbiyachining ijodiy faoliyati, sahnada aktyorning o‘z rolini o‘ynashi kabi, o‘quvchilarga ta’sir o‘tkazishning muhim vositalaridan biridir. Shu tarzda, teatr pedagogikasining asosiy tamoyillarini pedagogik faoliyatga integratsiya qilish ta’lim jarayonini yanada jonlantirib, o‘quvchilarda ijodkorlik, mustaqil fikrlash va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishga imkon beradi. Ta’lim va teatr san’ati o‘rtasidagi bunday integratsiya zamonaviy ta’lim tizimining yangilanishiga xizmat qiladi va uning samaradorligini oshiradi.

Foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxati:

1.Mirziyoyev, Sh. (2021). *Ta'limni modernizatsiya qilish va yangi pedagogik yondashuvlarni joriy etish*. Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti.

2.Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. - Qarshi.: Nasaf, 2000.

3.Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalaming tadbiqiy asoslari. -T.: 2005.

4.Avliyakulov N. X., Musayeva N. N. Pedagogik texnologiya. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik.

5.Azizxodjayeva N.N. Pedagogicheskiye texnologii i pedagogicheskoye masterstvo. -Tashkent: Moliya, 2002.

ВИДЫ КОУЧИНГА И ПЕРСОНАЛЬНЫЙ КОУЧИНГ

Kabulova Sanobar Eshnazarovna
Преподаватель ГГПИ
Sanobarkabulova56@gmail.com
Ташкулова Ж.Р.,
Студентка 2 курса ГГПИ

Аннотация: В данном тезисе утверждается что каждый этап жизненного цикла характеризуется определенной задачей, поставленной обществом. Общество также определяет содержание развития на разных этапах жизненного цикла. Однако, по мнению Э. Эриксона, решение этой задачи зависит не только от уровня психологического и мотивационного развития личности, но и от общей духовной среды общества, в котором она живет.

Ключевые слова: Коучинг, период, идентичность, психогимнастика, исторические периоды, масштаб, индивидуальность, психология обучения, команда, группа, общество.

Annotation: This thesis states that each stage of the life cycle is characterized by a certain task set by society. Society also determines the content of development at different stages of the life cycle. However, according to E. Erickson, the solution of this problem depends not only on the level of psychological and motivational development of the personality, but also on the general spiritual environment of the society in which she lives**.**

Key words: coaching, period, identity, psychogymnastics, historical periods, scale, individuality, psychology of learning, team, group, society.

В настоящее время существует несколько классификаций коучинга.

На основании классификации количество партнеров делится на несколько типов, в зависимости от масштаба среды одновременно. Исходя из этого, они делятся на следующие типы:

- Индивидуальный
- Группа (с командой)
- Организационный

Э. Эриксон в своей первой крупной и самой известной работе писал, что изучение индивидуальности личности стало такой же стратегической проблемой во второй половине XX века, какой было изучение сексуальности во времена З. Фрейда в конце XIX века."«Различные исторические периоды, — пишет он, — позволяют нам увидеть различные аспекты этой неотъемлемой части человеческой личности во временном напряжении».

Каждый этап жизненного цикла характеризуется определенной задачей, поставленной обществом. Общество также определяет содержание развития на разных этапах жизненного цикла. Однако, по мнению Э. Эриксона, решение этой задачи зависит не только от уровня психологического и мотивационного развития личности, но и от общей духовной среды общества, в котором она живет. Задача младенчества — сформировать прочное доверие к миру и устранить чувства разобщенности и отчуждения. Первоочередные задачи подросткового возраста — борьба с сильными чувствами сомнения и стыда за личную свободу и независимость. Задачами игровой юности являются развитие активной инициативы и одновременно переживание чувства вины и моральной ответственности за свои желания. В процессе обучения возникает новая задача — формирование трудолюбия и умения обращаться с орудиями труда, что противодействует осознанию собственной незрелости и ненужности. Задача первоначального осознания собственной идентичности и места в мире в подростковом и раннем взрослом возрасте; Отрицательным полюсом в решении этой задачи является личностный «Я» в (равномерной диффузии) возникает неуверенность в понимании. Задачами конца подросткового и начала взрослой жизни являются поиск спутника жизни и установление близких дружеских отношений, которые устранят чувство одиночества. Задача зрелого возраста — борьба творческих сил человека с отсталостью и застоем. Период старости характеризуется формированием окончательного целостного видения себя и своего жизненного пути, в противовес возможному уходу от жизни и нарастающему отчаянию. По мнению Э. Эриксона, решение каждой из этих задач приводит к установлению определенного динамического соотношения между двумя крайними полюсами. Личностное развитие — это результат борьбы за последние возможности, которая никогда не угасает при переходе на следующую стадию развития.

Эта борьба на новом этапе развития подавляется решением новых, более сложных задач, но завершение напоминает о себе в моменты жизненных неудач. Равновесие, достигаемое на каждом этапе, отражает новые формы эго-равенства и открывает субъекту гораздо более широкую социальную среду. При воспитании ребенка «отрицательный» несущая природу эмоций и их присутствие на протяжении всей жизни ”положительный” важно помнить, что

эмоции служат динамическим контрапунктом действиям. Переход от одной формы эго-равенства к другой вызывает кризис равенства. По мнению Э. Эриксона, кризисы — это не болезнь личности, проявление невротических расстройств, а моменты выбора между прогрессом (перспективами) и регрессом (кризисом), интеграцией являются «поворотные моменты».

Психолог Н.Ю. Хрящева, работая ассистентом на кафедре социальной психологии ЛГУ, в 1982 году стала ученицей профессора Манфреда Форвера и его жены Траудль Альберг, специалистов из Лейпцига по проведению социально-психологического тренинга в группах. Со временем Бёрд начал делиться своим опытом проведения социально-психологического тренинга с психологами. Эти психологи считали обучение важным на протяжении всей своей психологической карьеры. Описанные им тренинги по ориентации в перспективе и тренинги по сензитивности отличались от опыта Л.А. Петровской и Ю.Н. Емельянова. Проводимые ими тренинги направлены в первую очередь на повышение компетентности работников производства, школ, здравоохранения, медицинских организаций, руководителей органов государственной власти, обязательных управленческих объединений и бизнес-организаций. Позже постепенно начал накапливаться опыт проведения тренингов со многими другими специалистами. Все большее развитие получила методическая подготовка специалистов по подготовке кадров. Они начали посещать множество семинаров и, изучив подходы других тренеров, разработали собственные систематические программы обучения. В 1990 году совместно с С.И.Макмановым они начали разрабатывать программу обучения творчеству. В это время С.И.Макманов занимался теоретико-методологической разработкой основ обучения и понимал, что эти методы будут иметь успех при применении к специалистам всех направлений (его монография «Психология обучения» вышла в 1998 году). Чуть позже они разработали программу обучения уверенности в себе. С.И.Макманов стал редактором редких взаимодействий, формирования команд и т.п. в обучении. Данные обучающие программы стали шагом в разработке новых обучающих программ, которые проводились совместно с тренерами и консультантами Института повышения квалификации. Самое главное, что Институт повышения квалификации был основан в марте 1993 года, и идеи, лежащие в основе его создания, развивались вместе с этой организацией, а основные из них были поняты и сформулированы ее организаторами с самого начала. Они далеки от того, чтобы пытаться сделать невозможное, научить чему-то других, а главное, научить тому, чего сами не знают. Институт повышения квалификации является учебным центром по подготовке специалистов в области обучения. По-прежнему методическая подготовка в области 15-дневного обучения является известной и актуальной среди психологов. В институте повышения квалификации обучающиеся проходят методическую подготовку, состоящую из 3-х этапов, с целью получения новых знаний в области повышения квалификации. Существуют такие курсы, как «Введение в психодраму» для психологов, работающих с детьми и подростками.

Институт повышения квалификации провел обширные исследования в

области обучения и внедрил множество инноваций и изменений в эту область. Их работа направлена в основном на укрепление теоретической и методической базы обучения, а также они пытаются найти необходимые инструменты для ее практического применения. В это же время началась разработка методических пособий, необходимых для применения психогимнастических упражнений. К ним относится книга «Психогимнастика в тренинге», изданная в Санкт-Петербурге в 2001 году и состоящая из трех глав. В книге собраны тренинги, психологические упражнения и тренинги, взятые из различной зарубежной литературы и придуманные сотрудниками института на протяжении многих лет. Почти все они связаны с социальной психологией и проводятся с 1983 года в Ленинграде, Москве, Ташкенте, Алма-Ате, Перми, Ростове-на-Дону, Караганде, Барнауле, Ижевске, Челябинске, Пскове, Калининграде и многих других городах. Все упражнения проверены редакторами экспериментально и дали хорошие результаты.

Сегодня не существует общепринятого понятия «обучение», возможно, поэтому в психологической практике существует множество понятий, таких как методы, формы, источники и инструменты, передающие его смысл.

Термин обучение (происходит от английского слова train, training) имеет много значений, например: обучать, тренировать, практиковать. Подобная множественность также согласуется с научной интерпретацией обучения.

Обучение — это инструмент перепрограммирования модели поведения и управления деятельностью людей.

Обучение также необходимо для повышения плановой деятельности организации, повышения профессиональных знаний, совершенствования навыков или изменения установок и коррекции социального поведения населения в соответствии с требованиями целевой деятельности организации.

Наиболее распространенной формой обучения в истории психологии является активное социально-психологическое обучение. Л.А. Петровская, определяя социально-психологический тренинг, поясняет его следующим образом: «Тренинг направлен на формирование знаний, социальных установок, навыков и умений в межличностных отношениях», а также является «средством развития компетентности в общении».

Г.А. Ковалев считает социально-психологическую подготовку активным социально-дидактическим направлением. Б.Д.Паригин говорит о методах группового консультирования: Они используются для активного обучения методам группового консультирования. Дает жизненные навыки, навыки общения, рекомендации по профессиональной деятельности, новым социальным ролям, коррекцию концепции «Я», укрепление системы самооценки.

В обучении используется термин «психологическое воздействие». Впервые термины, способствующие общению, были использованы учениками К. Левина (США) на тренингах, проводимых в Бетеле, и они получили название Т-групп. Они основывались на следующей идее: большинство людей живут и работают в группах, но в большинстве случаев они не сообщают о том, как они в них участвуют, как их видят окружающие и каковы их реакции именно в

ответ на то поведение, которое они совершают. К. Левин считает предпочтительным проводить обучение в групповой, а не индивидуальной обстановке для реализации эффективных изменений и говорит о том, что человек должен попытаться увидеть себя не своими глазами, а глазами окружающих.

В результате успешной работы своих учеников К. Левин основал в США Национальную учебную лабораторию. В этой лаборатории было создано множество тренингов по развитию навыков.

Социально-психологическое обучение получило широкое распространение в мировой практике.

Первая известная теоретико-методическая книга в этой области была создана Л.А. Петровским в 1982 году. Этот метод активно применяется в работе с детьми, матерями, профессиональными социальными группами, руководителями организаций и предприятий.

Основная цель тренинга — психологическое (духовное) освобождение личности, позволяющее ей чувствовать естественную свободу, уметь взаимодействовать и общаться как внутри своей группы, так и за ее пределами.

Таким образом, обучение представляет собой комплекс мероприятий, проводимых посредством обсуждений, игр и упражнений, направленных на развитие знаний, навыков и компетенций, необходимых для решения существующих или возникающих у человека проблем.

Следует отметить, что как решение задач в процессе обучения, так и развитие знаний, навыков и компетенций в этой области требуют от тренера работы с психологией личности и индивидуальной психологией личности. Вот почему в психологии такое обучение называется психологическим тренингом.

Неслучайно тот факт, что психический стресс сегодня встречается у людей гораздо чаще, чем в прошлом, и что это становится причиной множества жизненных проблем, беспокоит многих людей, особенно широкую общественность, а также психологов. Можно сказать, что такие ситуации возникают в результате разной степени напряженности.

Список использованной литературы:

1. Асмолов А.Г. Психология личности: культурно-историческое понимание развития человека: Учеб. для студ. вузов, / А.Г Асмов. - М. : Смысл: Академия, 2007. - 526 s. - (Психология для студента). 2003, 2004, 2005

2. Калина, Н.Ф. Психология личности: Учебник для ВУЗов / Н.Ф. Калина. —М.:Академический проект, 2015.-2014 s

3. Гуревич П.С. Психология личности: Учебное пособие / П.С Гуревич.

YIGITLARNI OILAVIY HAYOTGA PSIXOLOGIK TAYYORLASHDA MILLIY URF-ODATLAR VA AN’ANALARNING O‘RNI

Nurumbekova Ya.A.,
GDPI dotsenti.p.f.f.d (Phd),
Nishanbayeva S. A.,
Guldu tayanch doktaranti-
mail: yarkinay@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu tezisda yigitlarni oilaviy hayotga psixologik tayyorlashda milliy urf-odatlar va an’analarning tarbiyaviy, axloqiy hamda ijtimoiy jihatdan tutgan o‘rni ilmiy nuqtai nazardan tahlil etiladi. Milliy qadriyatlarning shaxs psixologiyasini shakllantirishdagi roli, an’anaviy tarbiyaning ijtimoiy mas'uliyatni oshirishdagi o‘rni yoritiladi. Shuningdek, an’anaviylik va zamonaviylik uyg‘unligining dolzarbligi ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: yigitlar tarbiyasi, psixologik tayyorgarlik, milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an’analar, oila.

Annotation. This thesis analyzes the educational, moral and social role of national customs and traditions in the psychological preparation of young people for family life from a scientific point of view. The role of national values in the formation of Personality Psychology, the role of traditional education in increasing social responsibility are highlighted. The relevance of the harmony of tradition and modernity is also analyzed.

Keywords: upbringing of young men, psychological training, national values, traditions, family.

Kirish. Oilaviy hayot — inson hayotining muhim bosqichi bo‘lib, u nafaqat ijtimoiy, balki psixologik tayyorgarlikni ham talab qiladi. Ayniqsa, yigitlarni oila qurishga tayyorlashda jamiyatning, oilaning, ta'lim muassasalarining hamda milliy qadriyatlar va urf-odatlarning o‘rni beqiyosdir. Har bir xalqning o‘ziga xos urf-odatlari, an’analari yigitni erkaklik burchini ado etishga, mas'uliyatni his qilishga, oila boshlig‘i bo‘lishga tayyorlaydi. Oilaviy hayotga tayyorlik — shaxsning ijtimoiy va psixologik jihatdan pishganligini talab etuvchi murakkab jarayonlardan biridir. Aksariyat psixologik va sotsiologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, yoshlar, xususan, yigitlar oilaviy hayotga nafaqat iqtisodiy va ijtimoiy, balki chuqur psixologik tayyorgarlik bilan kirishlari kerak. Bu tayyorgarlikning asosiy manbalaridan biri sifatida milliy urf-odatlar va an’analar muhim o‘rin tutadi. O‘zbek xalqining ko‘p asrlik an’analarida yigitlar uchun oilaviy hayotga tayyorgarlik bosqichma-bosqich amalga oshirilgan bo‘lib, bu jarayonning psixologik aspektlari juda dolzarb hisoblanadi.

Milliy urf-odatlarning tarbiyaviy ahamiyati. O‘zbek xalqining qadimiy urf-odatlari yigitlarni bolalikdan boshlab jamiyatda o‘z o‘rnini anglashiga va mas’uliyatli shaxs bo‘lib kamolatga yetishishga yo‘naltiradi. Masalan**, beshik to‘yi, askarlik safari, to‘y marosimlari** yigitning hayotida bosqichma-bosqich o‘zgarishlar boshlab beradi. Bunday an’anaviy qadriyatlar oilaviy mas’uliyat, erkaklik burchi, hurmat, sabr-toqat kabi fazilatlarni tarbiyalashga yo‘naltirilgan. Ayniqsa, **to‘yga tayyorgarlik jarayonida** yigitga katta e’tibor qaratiladi — ota-onalar, qarindoshlar, mahalla oqsoqollari tomonidan unga nasihatlar beriladi, oilaviy hayotning muhim jihatlari tushuntiriladi. Ushbu bosqichlar orqali yigit o‘zini jamiyatda erkak sifatida anglaydi, oilada mas’uliyatli inson bo‘lishga ruhiy tayyorlanadi. Bu jarayonlar nafaqat oilaviy ijtimoiylashuvni, balki psixologik mustahkamlikni ta’minlaydi.

An’anaviy tarbiya va mas'uliyat hissi. Yigitning oilaviy hayotga tayyorlanishida milliy an’analar unga erkaklik mas'uliyatini anglashga yordam beradi. **Katta yoshdagi erkaklarning o‘rnak bo‘lishi**, “oila boshlig‘i” degan tushunchaning ildiz otgan tarbiyaviy model orqali yigitlar o‘zini bo‘lajak turmush o‘rtog‘i va farzandlari oldida mas’uliyatli shaxs deb his qilishni o‘rganadi. Bu jarayonda psixologik tayyorgarlik tabiiy tarzda, turmush tarzimizning o‘zida shakllanadi.

Zamonaviy psixologiyada shaxsning oilaviy hayotga tayyorligi quyidagi komponentlardan iborat:

- Emotsional barqarorlik
- Stressga chidamlilik
- Muloqot madaniyati
- Ijtimoiy rollarni o‘zlashtirish
- Konfliktlarni hal qilish ko‘nikmalari

Milliy qadriyatlar ushbu komponentlarning shakllanishida samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Masalan, o‘zbek oilasida farzandlarga bolalikdan “kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, sabrli bo‘l, mas’uliyatni o‘z zimangga ol” degan nasihatlar berilishi — bu yosh bola ongida psixologik tayyorgarlikning dastlabki bosqichlarini shakllantiradi.

Psixologik barqarorlik va milliy qadriyatlar. Yigitlar uchun psixologik tayyorgarlik faqat nazariy bilim emas, balki hayotiy ko‘nikmalarni egallash demakdir. Bu borada o‘zbek milliy qadriyatlari — **kattaga hurmat, oilani saqlash, sabr-toqat, halollik, vafo** kabi tushunchalar oila hayotining asosiy tamoyillariga aylangan. Bunday qadriyatlar yigitni kelajakda muammolarni sabr bilan yengishga, murosa qilishga, hissiyotlarni boshqarishga o‘rgatadi. Psixologik tayyorgarlikdan tashqari, oilaning eng muhim tarkibiy qismlari erkak va ayol o‘rtasidagi funktsional-rol munosabatlaridir. Oilaning roli, birinchi navbatda, bolada turmush o‘rtog‘i sifatida umumiy qabul qilingan xulq-atvor me'yorlariga nisbatan yo‘nalishlar va munosabatlar to‘plamini shakllantirishdir. Xususan, bu o‘zini ma'lum bir jins vakili sifatida identifikatsiya qilish, er va xotin o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni belgilaydigan jamiyatda mavjud bo‘lgan hayotiy qadriyatlarni qabul qilishdir. Bundan tashqari, bolalikdanoq yaqinlar haqida hissiy va hissiy idrok etish stereotiplari shakllana boshlaydi.

Zamonaviylik va an’anaviylik uyg‘unligi. Bugungi kunda axborot texnologiyalari yigitlarning dunyoqarashiga kuchli ta’sir o‘tkazmoqda. Shuning uchun milliy an’analarni zamonaviy psixologik yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirish zarur. Maktablar, oliy ta’lim muassasalari va mahallalarda psixologik seminarlar, treninglar orqali yigitlarga oila, munosabatlar, mas'uliyat kabi mavzularda chuqurroq bilim berilishi kerak.

Tadqiqotlar va statistik ma’lumotlar asosida tahlil. 2022-yilda Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti huzuridagi psixologiya kafedrasi tomonidan o‘tkazilgan amaliy tadqiqotga ko‘ra, psixologik treninglar orqali tayyorgarlikdan o‘tgan 150 nafar yigitning 78 foizi oilaviy hayotda muammolarni hal qilishda mohirlik ko‘rsatgan. Aksincha, tayyorgarlikdan o‘tmaganlar orasida ajrimga olib keluvchi mojarolar soni 2 barobar ko‘p bo‘lgan. Shuningdek, 2021-yilgi "Ijtimoiy Fikr" markazi tadqiqotida aniqlanishicha, O‘zbekistonda ajrimlar sababining 47%

psixologik yetuklikning yo‘qligi bilan bog‘liq. Shu bilan birga, **Yoshlar ishlari agentligi** so‘rovida qatnashgan 18–30 yoshdagi erkaklarning 63 foizi to‘liq psixologik tayyorgarlik olmaganini bildirgan.

Ilmiy statistik ma’lumotlar O‘zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi 2022-yilgi so‘rovnomasiga ko‘ra, 18-30 yoshli yigitlarning 63% oilaviy hayotga kirishda psixologik tayyorgarlik yetarli emasligini bildirgan. **O‘zbekistonda oila barqarorligi** bo‘yicha 2021-yilda o‘tkazilgan sotsiologik tadqiqotda aniqlanishicha, ajrimlarning 47% aynan erkakning mas’uliyatsizligi yoki emotsional tayyorgarligi yo‘qligi bilan bog‘liq bo‘lgan (Manba: O‘zbekiston Ijtimoiy Fikr Markazi). **Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (WHO)** ma’lumotlariga ko‘ra, oilaviy muammolarning 35–40 foizi psixologik tayyorgarlikning yetishmasligi bilan bevosita bog‘liq.

Mahalla va oila instituti orqali an’analarni zamonaviylik bilan uyg‘unlashtirish. Milliy qadriyatlarni zamonaviy psixologik yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirish, ayniqsa mahalla va ta’lim muassasalari faoliyati orqali samarali amalga oshirilishi mumkin. Mahallalarda tashkil etilayotgan “Oila maktabi”, “Yoshlar bilan muloqot” kabi loyihalar orqali psixologlar ishtirokida o‘tkazilayotgan davra suhbatlari, treninglar va rolli o‘yinlar yigitlarga o‘z rolini chuqurroq anglash imkonini bermoqda

Masalan, Farg‘ona viloyatining Qo‘qon shahrida olib borilgan "Sog‘lom oila — mustahkam jamiyat" loyihasi doirasida 2023-yilda 400 dan ortiq yigit oilaviy psixologiya bo‘yicha treninglarda ishtirok etib, 87% ishtirokchi o‘zini oilaviy hayotga ko‘proq tayyor deb his qilganini bildirgan.

Intervyu namunasi (mahalliy tajriba asosida). M.T. (35 yosh, mahalla oqsoqoli): “Bizning mahallada yigitlar to‘yga yaqinlashganida mahalla faollari bilan uchrashuvlar tashkil qilamiz. Nasihat qilamiz, oilada qanday muammolar chiqishini tushuntiramiz. Yaxshi o‘zgarishlar bor: yigitlar o‘zini oila boshlig‘i deb his qilishga boshlaydi.” **X.S. (23 yosh, yangi turmushga chiqqan):** “To‘y oldidan hech qanday psixologik tayyorgarlikdan o‘tmagandim. Birinchi oylar qiyin bo‘ldi, janjallar ko‘p edi. Keyin ota-onamning maslahatlari, turli oila haqidagi treninglar foyda berdi.”

Muammoning yechimi bo‘yicha takliflar: Ushbu statistik ma’lumotlar va intervyular shuni ko‘rsatadiki, yigitlarni oilaviy hayotga tayyorlashda faqat iqtisodiy yoki rasmiy tayyorgarlik yetarli emas. Psixologik tayyorgarlik, ayniqsa, milliy urf-odatlar bilan uyg‘un holda, shaxsiy mas’uliyatni shakllantirish, muammolarni hal etish ko‘nikmasini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar ro‘yhati:

1. Karimova N. (2019). Oila psixologiyasi asoslari. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
2. Islomova D. (2022). "Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning psixologik asoslari", Psixologiya va hayot jurnali, 1(3), 45–50.
3. Abdullayeva G. (2020). Milliy qadriyatlar va oila tarbiyasi. Samarqand: ZiyoPress.
4. Karimova, D. (2022). O‘zbekistonda yoshlar va oilaviy hayotga psixologik tayyorgarlik. Toshkent: Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti Nashriyoti.

5. Islomova, D. (2021). Milliy urf-odatlar va zamonaviy psixologik yondashuvlar: o‘zaro uyg‘unlik. O‘zbekiston Psixologiya jurnali, 23(4), 45-59.

TA’LIM JARAYONIDA YOSH AVLODDA IJTIMOIY MAS’ULIYAT VA AXLOQIY QADRIYATLARNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK ASOSLARI

Mamasharifova S.Y.,
GDPI magistranti
Ilmiy raxbar: Isayeva G.

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta’lim jarayonida yosh avlodda ijtimoiy mas’uliyat va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishning psixologik hamda pedagogik asoslari yoritilgan. Ushbu fazilatlarni rivojlantirishda oila, maktab va jamiyatning o‘zaro hamkorligi muhim omil sifatida qaraladi. Ta’lim-tarbiya jarayonida yoshlarning ongini yuksaltirish, ularni halollik, adolat, vatanparvarlik va burchni his qilish kabi ijtimoiy-axloqiy fazilatlar asosida tarbiyalash masalalari chuqur tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: jtimoiy mas’uliyat, axloqiy qadriyatlar, psixologik-pedagogik asoslar, yosh avlod, ta’lim jarayoni, tarbiya, fazilatlar, halollik, vatanparvarlik, burch, jamiyat, oila, maktab, shaxs tarbiyasi.

Abstract: This article discusses the psychological and pedagogical foundations of the formation of social responsibility and moral values in the younger generation during the educational process. The interaction of family, school and society is considered an important factor in the development of these qualities. The issues of raising the consciousness of young people in the educational process, educating them on the basis of social and moral qualities such as honesty, justice, patriotism and a sense of duty are analyzed in depth.

Keywords: Social responsibility, moral values, psychological and pedagogical foundations, young generation, educational process, upbringing, qualities, honesty, patriotism, duty, society, family, school, personal upbringing.

Аннотация: В статье рассматриваются психолого-педагогические основы формирования социальной ответственности и нравственных ценностей у подрастающего поколения в образовательном процессе. Взаимодействие семьи, школы и общества считается важным фактором развития этих качеств. В образовательном процессе глубоко анализируются вопросы повышения сознательности молодежи, воспитания ее на основе таких социально-нравственных качеств, как честность, справедливость, патриотизм, чувство долга.

Ключевые слова: Социальная ответственность, нравственные ценности, психолого-педагогические основы, молодое поколение, образовательный процесс, воспитание, качества, честность, патриотизм, долг, общество, семья, школа, воспитание личности.

Innovatsion pedagogik texnologiyalarning rivojlanishi va ularning o‘quv-tarbiya jarayoniga kirib kelishi, axborot texnologiyalarining tez almashinuvi va takomillashuvi jarayonida har bir bo’lajak pedagog-o‘qituvchi o‘z kasbiy tayyorgarligini, pedagogik maxoratini rivojlantirib borishini talab etadi.[1]

Ta’lim samaradorligini oshirish, shaxsni ta’lim jarayonining markaziga qo‘yish hamda yoshlarning mustaqil bilim olish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun, o‘z sohasida chuqur bilimga ega bo‘lgan, shu bilan birga zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol usullardan samarali foydalana oladigan o‘qituvchilarga ehtiyoj katta.[2] Shu sababli barcha fan yo‘nalishidagi talabalarni pedagogik va

axborot texnologiyalari bilan tanishtirish, ularni interfaol metodlar bilan ishlashga o‘rgatish, shuningdek, o‘zlashtirgan bilimlarini amaliy mashg‘ulotlarda qo‘llash malakalarini doimiy ravishda takomillashtirib borish muhim sanaladi.[3]

Lawrence Kohlberg axloqiy rivojlanish nazariyasini ishlab chiqqan. Unga ko‘ra, axloqiy rivojlanish olti bosqichga bo‘linadi va uch darajadan iborat: prekonvensional, konvensional va postkonvensional. Kohlbergning nazariyasi yoshlarning axloqiy qarorlar qabul qilish jarayonini tushunishga yordam beradi.[4]

R. Edward Freeman biznes etikasi va stakeholder nazariyasining asoschisi sifatida tanilgan. Uning fikriga ko‘ra, ta’lim jarayonida ijtimoiy mas’uliyatni shakllantirishda barcha manfaatdor tomonlar (o‘quvchilar, o‘qituvchilar, ota-onalar va jamiyat)ning ishtiroki muhimdir. Bu yondashuv yosh avlodda ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirishda samarali bo‘lishi mumkin.[5]

William Schweiker diniy etikasi va global axloqiy masalalar bo‘yicha tadqiqotlar olib borgan. Uning fikriga ko‘ra, ta’lim jarayonida axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishda diniy va madaniy kontekstlarni hisobga olish muhimdir.[6] Bu yondashuv yoshlarning axloqiy qarorlar qabul qilishda kengroq nuqtai nazarni rivojlantirishga yordam beradi.

Ta’lim jarayonida yosh avlodda ijtimoiy mas’uliyat va axloqiy qadriyatlarni shakllantirish — jamiyatning barqaror va sog‘lom rivojlanishi uchun zaruriy shartlardan biridir. Ushbu jarayon nafaqat ta’lim muassasalarida, balki oilada, jamiyatda va ommaviy axborot vositalarida olib borilayotgan ma’naviy-tarbiyaviy ishlar bilan uzviy bog‘liq.

Psixologik nuqtayi nazardan qaraganda, axloqiy qadriyatlar va mas’uliyat hissi bola shaxsining rivojlanishida erta yoshdan boshlab shakllanadi va bunda refleksiya, empatiya, o‘zini anglash va ichki motivatsiya kabi psixik jarayonlar muhim rol o‘ynaydi.

Shuningdek, o‘quvchilarda bunday fazilatlarni rivojlantirishda o‘qituvchining shaxsiy namuna bo‘lishi, adolatli baholashi va motivatsion qo‘llab-quvvatlashi muhim ahamiyat kasb etadi. Chet el olimlarining (L. Kohlberg, J. Dewey, C. Gilligan) nazariy qarashlari ham ushbu jarayonni chuqur anglash va metodik jihatdan boyitishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlari:

1. Orifjonova Nazokat Maribjon qizi. (2023). YOSH MUTAXASSISLARNING TA’LIM MUASSASASIGA PSIXOLOGIK MOSLASHUVI . TADQIQOTLAR.UZ, 28(2), 140–144.

2. Karimova Z. *Yoshlarning ijtimoiy mas’uliyatini shakllantirishda oila va maktab hamkorligi.* // *Pedagogik mahorat jurnali*, №2, 2023. – B. 33–39.

3. Turaqulov N. *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar.* – Toshkent: Ilm Ziyo, 2021. – B. 115–130.

4. Kohlberg L. *The Philosophy of Moral Development: Moral Stages and the Idea of Justice.* – San Francisco: Harper & Row, 1981. – P. 120–145.

5. Freeman R.E. *Strategic Management: A Stakeholder Approach.* – Boston: Pitman, 1984. – P. 60–72.

6. Schweiker W. *Responsibility and Christian Ethics.* – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – P. 103–118.

AKSIOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK PEDAGOGLARNI TARBIYAVIY FAOLIYATINI TASHKIL ETISH

Asheraliyeva M.X.,
GDPI tyutori

Annotatsiya: Aksiologik yondashuv insonparvarlik pedagogikasining uzviy o‘ziga xosligi bo‘lib, barcha odam unda jamoaviy rivojlanishning maqsadi va jamiyatning oliy qadriyati sifatida qaraladi. Shuning uchun aksiologiyaga (tabiiy qadriyatlar haqidagi (nazariy) falsafiy 3 nazariyalar) yangi ta’lim falsafasi sifatida va zamonaviy pedagogika metodologiyasiga uyg‘un tarzda qaraladi. Aksiologik fikrlash markazida dunyodagi voqea-hodisalaming o‘zaro ta’siri va o‘zaro bog‘liqligi konseptsiyasi turadi.

Kalit so‘zlar: aksiologik, hodisa, yunon, nazariy, pedagogik, go‘ya,voqea, shaxs, bog‘liqlida, sharq, uzviy.

Abstract: The axiological approach is an integral feature of humanistic pedagogy, in which the whole person is considered the goal of collective development and the highest value of society. Therefore, axiology ((theoretical) philosophical theories of natural values) is considered as a new philosophy of education and in harmony with modern pedagogical methodology.

Keywords: axiological, phenomenon, Greek, theoretical, pedagogical, as if, event, person, related, eastern, integral.

Bugungi kunda ta’lim tizimining rivojlanishidagi asosiy yo‘nalishlardan biri qadriyatli paradigmaga o‘tish jarayoni ro‘y bermoqda. Mazkur yondashuvga yo‘nalganlik qarashlarning kontseptual tizimlari, an’anaviy va innovatsion jarayonlarning qadriyatli asoslarini yaqinlashuvini obyektiv jihatdan talab etadi. Bu borada bo‘lajak pedagoglar pedagogik hodisalarni o‘rganishda aksiologik yondashuvning tarixiy ildizlarini, shakllanish va rivojlanish omillarini hamda mazmun-mohiyatini to‘la anglab olish o‘ta muhimdir.

Bo‘lajak pedagoglar aksiologik muammolar bilan millodan avvval VI-V asrlardayoq qadimgi yunon olimlari - Geraklit, Demokrit, Suqrot, Aflotun, Aristotellar shug‘ullana boshlashgan.Ular asosiy aksiologik savollarni shakllantirishga harakat qilganlar: oliy baxtga erishish mumkinmi? Hayot mazmuni nimada? Haqiqat bormi? Go‘zallik nima? Sharq mutafakkirlaridan Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Xojib, Alisher Navoiylar inson hayoti, uning ta’lim va tarbiya olishi muhimligini o‘z asarlarida ko‘rsatib berish orqali pedagogik aksiologiyaning tarnal toshini qo‘yganlar. Uzoq vaqtlar nazariy-pedagogik masalalar mustaqil tadqiqot sohasi sifatida emas, falsafa doirasida qarab kelingan. Biroq Sharq mutafakkirlarining g‘oyalari ta’lim, tarbiya, ta’lim metodikasi bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, pedagogik fikrlar rivojida hal qiluvchi rol o‘ynagan. Misol uchun, X asrda al-Xorazmiy tomonidan qo‘llanilgan kuzatilgan voqea va hodisalarni tushuntirishda muntazamlilik, ketma-ketlik tamoyilini XIX asr oxirida Abdulla Avloniyning pedagogik asarlarida uchratish mumkin. Shaxsga yo‘naltirilgan

qadriyatli bilimlar ikki jihatga qaratilgan: ichki - shaxsiy muvaffaqqiyatga erishish vositasi sifatida (Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Abu Nasr Forobiy, Alisher Navoiy) va tashqi - o‘z-o‘zini anglash va o‘zo‘zini takomillashtirish vositasi sifatida (Yusuf Hamadoniy, Xoja Hasan Andoqiy, Xoja Abdulloh Barraqiy (Barqiy), Xoja Ahmad Yassaviy, Xoja Abdulxoliq G‘ijduvoniy Xojagon, Bahouddin Naqshband).

Qadimgi va o‘rta asrlarda shakllangan an’analar Sharq uyg‘onish davriga kelib, o‘ziga xos ahamiyatga ega bo‘ldi. Ta’lim va tarbiya masalalari qaytadan ko‘rib chiqila boshlandi va ulami hal qilishning yangi yo‘llari izlab topildi. Insonparvarlik yo‘nalishiga ega bo‘lgan ta’lim mazmuniga qo‘yiladigan talablar o‘zgardi. Ustoz va ta’lim oluvchi o‘rtasidagi munosabatlar o‘zgardi, faollik, o‘rganish jarayonida ta’lim oluvchilaming mustaqill igi qadriyati o‘sib bordi. Ta’lim oluvchining bilishga qiziqishini shakllantirish g‘oyasi rivojlandi. Mazkur davrda pedagogik g‘oyalar markazida bolaning individual rivojlanishi qo‘yilsa-da, biroq shaxs jamiyatga qarama-qarshi qo‘yilmagan. Bu bilan bog‘liqlikda ta’lim ijtimoiy taraqqiyot sharti sifatida belgilangan. Buyuk olim va davlat arbobi Mirzo Ulug‘bek esa, «bilim olishga intilish davlat ravnaqiga yo‘l demakdir», degan aksiomani iIgari surib ta’limning aksiologik qadriyat statusini aniq belgilab bera olgan edi. Keyinchalik ma’rifatparvar pedagog olimlar - Zavqiy, Avaz O‘tar, Dilshodi Barno, Furqatlarning, jadid pedagog olimlari - Mahmudxo‘ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda Niyoziylar ta’limning davlat-jamiyatshaxs rivojidagi integratsiyasini o‘z qarashlari orqali ochib berishgan. Faqatgina XX asrning boshlaridan bosh lab aksiologiya dastlab falsafaning alohida yo‘nalishi sifatida o‘rganila boshlandi. Bu harakatni 1902 yilda nemis olimi P.Lapi bosh lab bergan. Shundan so‘ng Yevropa faylasuflari mazkur masalaga jiddiy e’tibor qarata boshladilar. Biroq sobiq sovet davlatida XX asrning 60-yillarigacha mazkur masalaga idealistik Yo‘nalish sifatida qaralib, tadqiq etilmagan. Ana shu davrdan boshlab rus olimlaridan B.G.Ananyev, V.A.Vasilenko, O.G. Drobnitskiy. B.G.Kuznetsov, N.M.Kuznetsov, A.A.Ruchka. V.P.Tugarinov, V.A.Yadovlar qadriyat muammosini tadqiq eta boshlaganlar. O‘zbek olimlaridan J.T. Tulenov birinchilardan bo‘lib, qadriyatlar falsafasini tadqiq etgan. [73] Keyinchalik faylasuf olimlardan E.Yusupov, S.Komilova, I.Karimov, Q.Nazarov, S.Valieva. M.Rustamova, K.Tulenovalar aksiologiyaning turli jihatlarini yoritishga harakat qilganlar.

Bugungi kunga kelib esa, pedagogik aksiologiyaning jadal rivojlanayotganligi namoyon bo‘lmoqda. Buning asosiy sababi jamiyat ehtiyojlardan kelib chiqqan holda, shaxsning ma’naviy imkoniyatlariga bo‘lgan talablarning oshib borayotganligidadir.

Davriy nashrlarda ta’limning rivojlanishining aksiologiyaga asoslangan strategiyasi; qadriyatlarga tarbiya maqsadining asosi sifatida qarash; o‘quvchilaming qadriyatga yo‘nalganligini shakllantir’ishning amaliy tajribasini tahlil etish, ta’limni qadriyatli tashxis etishning vazifalarini shakllantirish kabi uning insonparvarlik mopiyatini aks ettirishi ko‘zga tashlanadi. Pedagogik aksiologiyaning asosiy tushunchalari qatoriga quyidagilar kiradi: qadriyat, aksiologik ong, aksiologik dunyoqarash, aksiologik baholash, aksiologik munosabat, qadriyatli xulqatvor,

[73] 1. Falsafa: izohli lug‘at.–Toshkent: O‘zFA Falsafa va huquq instituti, 2008. – 419 b.

qadriyatli ustanovka, aksiologik yo‘nalganlik, ta’lim, tarbiya. Qadriyatlar qachonki, insonda aksiologik ong, aksiologik munosabat va ustanovkalar shakllantirilgan sharoitdagina, uning faoliyati va xulq-atvorini mo‘ljalga olishga imkon beradi. Aksiologik yo‘nalganlik yaxlitlikda shaxsning faoliyat va xulqatvordagi aniq qadriyatlarga Yo‘nalganligini aks ettiradi, har bir aniq vaziyatlarda esa shaxs qadriyatli ong va qadriyatli munosabatlarga rahbarlik qiladi. Aksiologik ong. «Ong», «munosabat», «xulq-atvor» kategoriyalarini psixologiya va falsafa o‘rganadi. Ijtimoiy ong, ijtimoiy xulq-atvorni shakllantirish metodlarini esa pedagogika aniqlab beradi. Falsafada ong odatiy usullar bilan tushuntirish va tadqiq etish mumkin bo‘imagan muhim obyekt sifatida qaraladi.[74]Ong biologik substantsiyani aks ettirmaydi; u insonga hayotiy faoliyatni jismu joni doirasida amalga oshirishga imkon beradi; bevosita aloqasiz xilma-xil faoliyat turlariga kirishish. odamlar, madaniy qadriyatlar bilan o‘zaro harakatida yuzaga chiqadi. Ya’ni, ong tufayli inson nafaqat aniq, balki mavhum muhitda ham yashay oladi. Keng ma’noda «ong» inson hayotining muammosi va ijtimoiy jarayonlarning muammoliligini aks ettirish usullari sifatida izohlanadi. Aniqroq qilib aytganda esa, ong deganda faqat insonga xos obyektiv borliqni aks ettirishning oliy shakli; uning dunyoga va o‘zo‘ziga munosabat usuli; insonning obyektiv dunyo va shaxsiy hayoti mazmunini anglashida faol ishtirok etuvchi psixik jarayonlar birligi tushuniladi. Inson falsafada ong tashuvchisi sifatida qaraladi. Inson hayotining maqsadi shaxsiy ongni yaratish, ya’ni o‘z dunyosini anglashni aks ettiradi.

Ong o‘zida yuksak qadriyatni aks ettiradi. «Ong» tushunchasi (lotinchadan tarjima qilinganda conscire - bilish, xabardor bo‘lish degani) ongsiz va ong osti holatdan farqli ravishda, o‘zida ruhning o‘mini anglash uchun qo‘llaniladi. Falsafada ijtimoiy ong va individ ongi farqlanadi. Ijtimoiy ong deganda, uning iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy hayotini aks ettiruvchi jamiyat rivojining ma’naviy natijasi tushuniladi. Individ ongi esa, o‘zida uning ichki ma’naviy dunyosini aks ettiradi. Bundan tashqari, u individning o‘zidagi ijtimoiy aloqalami ham qayd etadi (soznanie) - hamkorlikdagi bilish). Aksiologik ong - axloqiy-ma’naviy tarzda o‘z hayotiy faoliyati sohasi subyektlarini aniqlashga imkon beruvchi obyektiv borliqni aks ettirish shakli; ma’naviy qadriyatlar dunyosi sifatida borliqni aks ettirish asosida insonda dunyoni va o‘zining shaxsiy dunyosini anglashida faol ishtirok etuvchi psixikjarayonlar birligi. Aksiologik ong ijtimoiy ongning maxsus shakli bo‘lib, pedagogik voqelik va hayotni qadrlash tuyg‘usi asosida o‘ziga xos tarzda aks etadi. Unga asoslangan munosabat, yondashuv, amaliyot va faoliyat ham boshqalardan farq qiladi.

Aksiologik ong o‘z navbatida aksiologik hissiyot, idrok, qadrlash tuyg‘usi, aksiologik kechinmalar, qadriyat mazmunini ifodalaydigan tushuncha, xulq-atvor va tafakkur bilan uzviy bog‘liq. Kimdadir aksiologik idrok va qadrlash tuyg‘usi boshqalardan ko‘ra kuchli bo‘lsa, uning qalbida qadrlash tuyg‘usi bilan bog‘liq hissiyot ko‘proq namoyon bo‘lishi mumkin. Bunday kishida muayy~n qadriyatni qadrlash bi!all bog‘liq mas’uliyat va unga asoslangan faoliyat ham boshqalarga qaraganda yaqqolroq ko‘zga tashlanib turishi tabiiy. Aksiologik bilishda qadrlash

[74] 3. Erkayev A. Ma’naviyat – millat nishoni. – Toshkent: Ma’naviyat, 1997.

tuyg‘usi va aksiologik idrok muhim ahamiyat kasb etadi. «Qadrlash tuyg‘usi» aksiologik ongning eng asosiy komponentlaridan biri bo‘lib, tabiiy va ijtimoiy hodisalaming qadrini anglash, zavq olish, lazzatlanish, mas’uliyat hissini sezish kabilarda namoyon bo‘ladigan tushunchadir. Pedagogik voqelikni o‘rganishda ilmiy bilishning boshqa usullari bilan birga aksiologik yondashuv ham katta ahamiyat kasb etadi. Ilmiy bilishda olam, undagi narsa, voqea, hodisa va boshqalar qadriyatning inson ongida aks etishi,· qadriyatni anglashning reallikka mos kelish qonunlari, daraja va imkoniyatlari, uning me ‘yor va mezonlarini aniqlash nihoyatda muhim. Bunga umumiy bilish nazariyasi (gnoseologiya) bilan bir qatorda ijtimoiy va tabiiy fanlaming ma’lumotlariga, ayniqsa, valeologik va aqliy faoliyatning dalillariga, mantiq, tilshunoslik kabi fanlaming yutuqlariga tayaniladi.

Qadriyatlami anglash, o‘rganishda hissiy va aqliy bilishning uyg‘unligi, hukm, xulosalaming tushuncha, atama va belgilami umumlashtirishi, tabiiy va ijtimoiy voqelikdagi aksiologik jarayonlarni tahlil qilish, ularga tayanib amaliy faoliyat yuritish bir-biri bilan bog‘liq uzviy jarayonni anglatadi. Pedagogik hodisalarga ijtimoiy-sotsiologik yondashilganda voqea va jarayonlar orasidagi o‘zaro bog‘liqlik, tarixiy aloqadorlik, sabab va oqibat bog‘lanishining ifodasi bo‘lgan uzluksizlikning ahamiyati ortadi. Bunday yondashuv qadriyatlarga, ular bilan bog‘liq jarayonlarga nisbatan qo‘llanilganda ijobiy ilmiy va amaliy natija beradi. Bunda pedagogik qadriyatlar tartibsiz namoyon bo‘ladigan va bir-biri bilan bog‘lanmagan ijtimoiy hodisa sifatida emas, balki u yoki bu davr, ijtimoiy subyekt va boshqalar bilan bog‘langan aksiologik tizimlar hamda ularning elementlari sifatida namoyon bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, yer yuzida ro‘y berayotgan jarayonlarning odamlar umri va turmush tarziga ta’siri, ekologik halo kat va urush xavfi natijasida insoniyatni . saqlab qolish ehtiyojlari, odam zoti va tiriklikning eng qadrli ma’volar sifatidagi ahamiyatini to‘g‘ri anglash uchun aksiologik yondashuvga tayangan ma’qul. Aksiologik munosabat. Falsafada munosabat deganda, undagi yashirin xususiyatlami aniqlash va amalga oshirish sharti sifatida hayotiy narsa-hodisalarga aloqadorlik usuli tushuniladi. Munosabat narsada aks etmaydi va narsalarning xususiyatlarini ham aks ettirmaydi, u nimanidir qilishda ishtirok etish shakli sifatida, nimanidir ahamiyatini ochib beradi. Munosabat ikkinchisi uchun birinchisining ahamiyatini tavsiflovchi narsa-hodisalar va subyekt orasidagi aloqalarni ko‘rsatib beradi. Falsafada «qadriyat» tushunchasi «ahamiyat» tushunchasi bilan yaqin. Qachonki, subyekt obyekt bilan harakatga kirishganda, inson faoliyatining moddiy va ma’naviy dunyosini qamrab olganda obyektning yoki uning xususiyatlarining aniq ahamiyati namoyon bo‘ladi. Faqat faoliyatdagina qadriyat o‘zining muhim mavjudlik maqomini oladi. Bo‘lajak pedagoglarda Aksiologik munosabat - shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatlilikning o‘zaro aloqadorligini aks ettiruvchi shaxsning ichki pozitsiyasi. Olamda aksiologik munosabat shakllanishi har bir kishining yetuk inson sifatida voyaga yetishi jarayonining tarkibiy qismidir. Kishi kamolot sari borar ekan, o‘zi, o‘zgalar, tashqi muhit, olam, umr, vaqt, davr va boshqalaming haqiqiy qadrini anglayveradi. Bu foniy dunyoning o‘tkinchiligi, umr mazmuni, yashashning maqsadi, olamning abadiyligi qarshisidagi lahzalar qadriga yetishni o‘rganib boradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Falsafa: izohli lug‘at.–Toshkent: O‘zFA Falsafa va huquq instituti, 2008. – 419b
2. Nazarov Q. Aksiologiya. – Toshkent: A.Qodiriy, 1994.
3. Erkayev A. Ma’naviyat – millat nishoni. – Toshkent: Ma’naviyat, 1997.

YOSHLAR O`RTASIDA DEVIANT XULQ-ATVOR PROFILAKTIKASI

Yaxshilikova S.F.,
GDPI talabasi

Annotatsiya: Maqolada deviant xulq-atvor haqida, ushbu xulqiy og`isha sabab bo`ladigan turli xildagi holatlar va yoshlar o`rtasidagi deviant xulq-atvorning proofilaktikasi haqida ma`lumotlar beriladi.

**Kalit so`zlar:** deviant, o`smirlar, profilaktika, xulq-atvor ,salbiy , ijtimoiy norma, jamiyat, ekspert, spirtli ichimlik, suitsid, addektiv, agressiv.

Annotation: The article provides information about deviant behavior, various situations that cause this behavioral deviation, and the prevention of deviant behavior among young people.

Keywords: deviant, adolescents, prevention, behavior, negative, social norm, society, expert, alcohol, suicide, addictive, aggressive.

So‘nggi yillarda jamiyatimizda sodir bo‘layotgan jinoyatlarning katta qismi yoshlar va o‘smirlar tomonidan sodir etilayotgani sababli insonlar orasida deviant xulq-atvor muammosiga qiziqish obyektiv ravishda oshdi. Bu esa bunday xulq-atvor shakllanishining turli xil sabablarini o‘rganishni taqozo etdi.

Deviant so‘zi lotincha “deviare” — ya’ni “yo‘ldan chiqmoq, og‘moq” degan so‘zdan olingan. Sotsiologiyada deviant xulq-atvor deganda jamiyatdagi umumiy qabul qilingan axloqiy, huquqiy yoki ijtimoiy me’yorlarga zid bo‘lgan harakatlar tushuniladi.

Deviantlik bu - har qanday xulq-atvor va odob-axloq normalaridan chetga chiqish hisoblanadi. Deviantlik ko‘pincha o‘smirlar va o‘spirinlarda kuzatiladi. Xulqatvordagi bunday og‘ishlarning asosiy sababi psixologik siljish hisoblanadi. Bunday psixologik og‘ishlar tanqidlar, janjallar, asabiy buzilishlar, huquqbuzarlik kabi holatlarni keltirib chiqaradi.

Yoshlarning deviant xulq-atvori - ma'lum jamiyatda, ijtimoiy muhitda, yaqin atrofda, ijtimoiy va axloqiy me'yorlar va qadriyatlar guruhida qabul qilinganlardan chetga chiqish, ushbu me'yor va qadriyatlarni o'zlashtirish va ko'paytirish jarayonini buzish, shuningdek, o'z-o'zini o'zi qadrlashdir. shaxsning o'zi mansub bo'lgan jamiyatda rivojlanishi va o'zini o'zi anglashi.

Yoshlar o‘rtasida deviant xulq-atvorning oldini olish yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining eng muhim vazifasi hisoblanadi. Deviant xulq-atvorni hozirgi kunda 5 xil ko`rinishini ko`rishimiz mumkin. Bular:

Delikvent- huquqbuzarlik sodir etuvchi, jamiaytdagi normalarga amal qilmagan deviant xulqli shaxslar tushuniladi.

Agressiv- bu odamning atrofdagilarga nisbatan tajovuzkor, zaraz yetkazuvchi, g`arazli yoki qo`pol munosabatda bo`lishi.

Addektiv- bu insonning bior narsaga haddan tashqari bog`lanib qolishi, y`ni qaramlik holati. Misol uchun: giyohvandlik, ichkilikbozlik.

Suitsidal- bu odamning o`z joniga qasd qilishi haqidagi fikrlari, niyatlari blan bog`liq ruhiy holat hisoblanadi.

Profilaktika bu - o‘smir xulq-atvoridagi ijtimoiy normalardan og‘ishning turli shakllarini keltirib chiqaruvchi asosiy sabab va sharoitlarni bartaraf etishga qaratilgan ijtimoiy, tibbiy, tashkiliy, tarbiyaviy tadbirlarning majmui.

Profilaktika sohalaridan birini taqiqlovchi deb atash mumkin. Odatda, ma'lum bir og'ishlar jamiyatda mavjud bo'lgan barcha turdagi ijtimoiy, axloqiy, axloqiy va boshqa me'yorlarning buzilishi ekanligini axloqiylashtirish tizimi yoki shaxsni qo'rqitish bilan bog'liq choralar tizimi orqali amalga oshiriladi. Yoshlarga ta'sir qilishning ushbu mexanizmi ma'lum turdagi og'ishlarning oqibatlarini rag'batlantirish g'oyasi orqali amalga oshiriladi. Shuni ta'kidlash kerakki, Amerika Qo'shma Shtatlari va G'arbiy Evropaning boshqa ko'plab mamlakatlari 1950-1970 yillarda ushbu profilaktika bosqichidan o'tgan. Rossiyada bu amaliyot 1985 yilgacha amalga oshirildi.Bunday profilaktikaning past samaradorligi amalda isbotlangan.

Profilaktikaning yana bir yo`nalishi yoshlarda sog`lom turmush tarzini targ`ib qilish va salomatligini mustahkamlashga qaratilgan. Bu ishlar bilan shug`ullanish sog`liq uchun zararli hatti-harakatlardan voz kechish va bo`sh vaqtini samarali tashkil qilishga yordam beradi.

Profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirayotgan ijtimoiy pedagog quyidagi qoidalarga amal qiladi:

1. Ijtimoiy normalarni o‘zlashitirish bevosita shaxs ijtimoiylashuvi jarayonida amalga oshadi. Qadriyatlar, urf-odat va an’analarni o‘zlashtirmay turib hech qaysi inson jamiyatning to‘laqonli a’zosi bo‘la olmaydi.

2. Ijtimoiy madaniy normalar muxolifi bolaning ijtimoiy-madaniy va pedagogik qarovsizligi hisoblanib, u nafaqat bola rivojlanishining g‘ayrinormal alomati, balki uning zimmasiga anomal ijtimoiy holatlarni yuklashning natijasi o‘laroq qaraladi.

3. Bolalar qarovsizligining profilaktikasi nafaqat mavhum ijtimoiy-madaniy normadan, balki muayyan sharoitda yashashga majbur bo‘lgan bolalardan kelib chiqishi lozim.

4. Bola reabilitatsiyasi faoliyat subyekti, ijtimoiy subyekt va shaxs darajasida amalga oshirilishi lozim.

MUHOKAMA

Yoshlar o`rtasida deviant xulq-atvorning oldini olish uchun ko`pincha yoshlarning deviant xulq-atvorini keltirib chiqaradigan qiyinchiliklarni aniqlash kerak.

Bularga quyidagilar kiradi: ota-onalar, o'qituvchilar va keksa avlodning boshqa vakillari bilan keskin munosabatlar; do'stlar, sinfdoshlar, sinfdoshlar, boshqa tengdoshlar bilan keskin munosabatlar; o'ziga munosabat, o'z-o'zini anglash muammosi; ijtimoiy ma'qullanmagan hayotiy ko'rsatmalar, ideallar, "butlar", qadriyatlarni shakllantirish; ichki ("psixologik") yolg'izlik, ifoda etishmasligi va boshqalar tomonidan noto'g'ri tushunish; bosimdan, qoidalardan, me'yorlardan, talablardan qochish, o'zini va boshqalarni sinab ko'rish, mumkin bo'lgan chegaralarni izlash orqali erkinlikni izlash; qulay yashashni, hissiy farovonlikni izlash; ijobiy hayot intilishlari va maqsadlari yo'qligi; taqdirga, o'ziga xos odamlarga o'z qiyinchiliklari uchun norozilik; o'z qobiliyatsizligini, muammolarini, ixtiyoriy nazoratning etishmasligini va o'zini o'zi

boshqarish va vaziyatni nazorat qilish qobiliyatini boshdan kechirish; tartibsizlik; boshqalarga qaramlik, o'zining "men" ning zaifligi; o'rganishdagi qiyinchiliklar; qiyin vaziyatlarda xatti-harakatlarning tegishli vositalari va usullarining yo'qligi;

XULOSA Shunday qilib, yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi, vositalar to'plamidan foydalangan holda, yoshlar guruhining o'ziga xos xususiyatlarini, jamiyatning xususiyatlarini va turli xil shaxslar bilan o'zaro aloqa qilish imkoniyatlarini hisobga olgan holda, yoshlar o'rtasida deviant xatti-harakatlarning oldini olish bo'yicha o'z tizimini yaratishi mumkin.

Xulosa o`rnida aytadigan bo`lsak Yangi O`zbekiston kelajagi va rivojlanishi uchun barkamol insonni tarbiyalamoq zarur. Buning uchun esa xulqida salbiy tomonga og‘ish bo‘lgan bolalarning reabilitatsiyasi va profilaktikasiga bo‘lgan e’tiborni kuchaytirishimiz, bu ishlarni amalga oshirish uchun barcha chora-tadbirlarni kuchaytirish va kerakli shart-sharoitlarni yaratib berishimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

1.Giddens. E. Sotsiologiya. Toshkent - Sharq, 2002-yil, 32-bet.

2. Sh.N.Po‘latov. Robindranath Tagorning Hindiston ilm-ma’rifatiga qo‘shgan hissasi. “SCIENCE AND EDUCATION” Scientefic journal Volume 1, Special issue 2020, 21-22 P.

3. Sh.S.Jo‘rayev. Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt saodat masalasi. Academic research in Educational Science, 2 (Special issue 1), 395-396 P.

4. Камолова Азимахон Одилжон қизи. (2024). ИСЛОМ ДИНИ ТАЪЛИМОТИДА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ МАСАЛАЛАРИНИНГ ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТДАГИ АМАЛИ АХАМИЯТИ. Results of national scientific research international journal.

IJTIMOIY TARMOQLARNING YOSHLAR IJTIMOIY MUNOSABATLARINI RIVOJLANTIRISH OMILLI SIFATIDA

Rayimqulov B.F.,
Guldu doktaranti

Annotatsiya Mazkur maqolada ijtimoiy tarmoqlarning zamonaviy yoshlar hayotidagi o‘rni, ularning ijtimoiy munosabatlarni shakllantirish va rivojlantirishdagi ta’siri atroflicha tahlil qilinadi. Global tarmoq imkoniyatlaridan foydalangan holda, yoshlarning bilim va ko‘nikmalarini oshirish, shuningdek, ijtimoiy faollik darajasini yuksaltirishda ijtimoiy tarmoqlarning ijobiy va salbiy jihatlari ko‘rib chiqiladi. Maqolada statistik ma’lumotlar, ijtimoiy eksperimentlar va ilmiy tadqiqotlar asosida real holatlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy tarmoq, yoshlar, ijtimoiy munosabatlar, virtual aloqa, kommunikatsiya, axborot texnologiyalari, media madaniyat.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi inson hayotining barcha sohalarida tub o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, yosh avlod vakillari uchun ijtimoiy tarmoqlar asosiy aloqa vositasiga, axborot manbaiga va o‘zini ifoda etish maydoniga aylanmoqda. Yoshlar hayoti ijtimoiy tarmoqsiz tasavvur etib bo‘lmaydigan darajaga yetgan.

Bugungi kunda Facebook, Telegram, Instagram, TikTok kabi platformalar nafaqat muloqot qilish, balki jamiyatda o‘z pozitsiyasini bildiruvchi, faol fuqarolikni shakllantiruvchi muhim omil sifatida xizmat qilmoqda. Maqolada aynan shu jarayonlar tahlil qilinib, ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar ijtimoiy munosabatlariga ta’siri ilmiy asosda yoritiladi.

Ijtimoiy tarmoqlar – zamonaviy kommunikatsiya muhiti: Ijtimoiy tarmoqlar bugungi kunda yoshlar hayotining ajralmas qismiga aylangan. Har bir o‘spirin yoki talaba o‘zining kundalik faoliyatida, o‘qishdan bo‘sh vaqtlarida, hatto ta’lim jarayonining o‘zida ham ushbu platformalardan foydalanadi. O‘zbekiston yoshlar ittifoqi tomonidan o‘tkazilgan so‘rov natijalariga ko‘ra, 15–25 yosh oralig‘idagi yoshlarning 89 foizi har kuni ijtimoiy tarmoqlarga murojaat qiladi. Bu esa ular orqali muloqot, axborot almashinuvi va ijtimoiy bog‘liqlikning shakllanishi kuchli ekanligini ko‘rsatadi.

Ijtimoiy munosabatlarning ijtimoiy tarmoqlar orqali shakllanishi: Ijtimoiy munosabatlar insonlar o‘rtasidagi aloqalar, fikr almashinuvi va hissiy bog‘liqlik orqali shakllanadi. Ijtimoiy tarmoqlar esa bu jarayonni tezlashtiradi va kengaytiradi. Misol uchun:

Yangi do‘stlar orttirish;

Ilmiy, madaniy, sportga oid guruhlar orqali birlashish;

Jamoaviy loyihalarda onlayn ishtirok etish;Mahalliy va global muammolar yuzasidan fikr bildirish.

Telegramdagi “Talabalar fikri”, “Ilm izidan” kabi kanallar orqali yoshlar o‘zaro fikr almashadi, muammolarini muhokama qiladi va amaliy yordam oladi.

Ijtimoiy tarmoqlarning ijobiy jihatlari

Axborot olish imkoniyati: yoshlar dunyo yangiliklaridan tezkor xabardor bo‘ladi;

Ijodiy o‘sish: kontent yaratish, blog yuritish, video montaj qilish kabi ko‘nikmalar rivojlanadi;

Faollik va fuqarolik pozitsiyasi: ijtimoiy tashabbuslarda ishtirok etish, muhim voqealar yuzasidan munosabat bildirish imkoniyati mavjud;

Tengdoshlardan o‘rganish: tajriba almashish, maslahat olish, bilimlarni kengaytirish.

Salbiy jihatlar va xavflar

Real muloqotning qisqarishi: virtual aloqa yuzma-yuz suhbatlarning o‘rnini bosmoqda;

Yolg‘on axborot va manipulyatsiya xavfi: yoshlar ayrim holatlarda noto‘g‘ri ma’lumotlarga ishonib qolmoqda;

- **Ruhiy bosim va ijtimoiy taqqoslash**: boshqalarning "ideal" hayoti bilan o‘zini solishtirish depressiyaga olib kelishi mumkin;
- **Internetga qaramlik**: vaqtni noto‘g‘ri taqsimlash, mahsuldorlikning pasayishi.

Tavsiyalar va takliflar

- Yoshlar bilan ishlovchi mutaxassislar – psixolog, pedagog, tarbiyachilar ijtimoiy tarmoqlar orqali media savodxonlikni oshirishga yo‘naltirilgan faoliyat olib borishi lozim;
- Ijtimoiy tarmoqlarda foydali va motivatsion kontentlarni ko‘paytirish zarur;

- Maktab, litsey va oliy o‘quv yurtlarida internet xavfsizligi, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish madaniyati haqida muntazam seminarlar o‘tkazish tavsiya etiladi;
- Ota-onalar bolalarining internetdagi faoliyatidan xabardor bo‘lishi kerak.

Xulosa Ijtimoiy tarmoqlar bugungi kunda yoshlar hayotining ajralmas qismi bo‘lib qolmoqda. Ular yoshlarning ijtimoiy munosabatlarida, shaxsiy rivojida, jamiyatdagi faol ishtirokida muhim rol o‘ynaydi. Biroq bu jarayonda salbiy oqibatlar oldini olish uchun media savodxonlikni oshirish, internet madaniyatini rivojlantirish, yoshlar ongini mustahkamlash muhim hisoblanadi. To‘g‘ri yo‘naltirilgan ta’lim va tarbiya ijtimoiy tarmoqlarni ijtimoiy taraqqiyot vositasiga aylantirish imkonini beradi.

Foydalanilgan ro‘yxati

Karimova N. “Yoshlar va zamonaviy kommunikatsiya vositalari” — Toshkent, 2021.
O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va ularning jtimoiy faolligini oshirish strategiyasi” to‘g‘risidagi farmoni, 2022-yil.

1. Xudoyberdiyeva M. “Ijtimoiy tarmoqlarning axloqiy tarbiyaga ta’siri” // “Yosh olim” ilmiy jurnali, 2023.
2. Statista.com - Global social media usage report, 2023.
3. O‘zbekiston yoshlar ittifoqi hisobot materiallari, 2023-yil.
4. Islomova G. “Media savodxonlik va yoshlar” – Toshkent, 2022.
5. UzStat - Yoshlar orasida internetdan foydalanish statistikasi, 2023.

TALABALARNI GENDER TENGLIGI RUHIDA TARBIYALASHNING IJTIMOIY PSIXOLOGIK JIXATLARI

U.U.Shukurova
GDPI dotsenti
S.Ch. Xaydarova
Guldu katta o‘qituvchi

Annotatsiya Ushbu maqolada yoshlarni gender tengligi ruhida tarbiyalashning ijtimoiy psixologik omillari ko’rib chiqiligan. Gender masalasiga oid tadqiqotlar o’tkazilib gender nazariyasining asosiy qoidalari bayon qilingan. Hozirgi kunda jamiyatimizda izchillik bilan amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohatlar natijasida jamiyatning ijtimoiy talablaridan biri bu erkak va ayol huquqlari tengligini ta’minlashdir. Gender tushunchasi hotin-qizlar va erkaklar o'rtasidagi munosabatlarning jamiyat faoliatining barcha sohalarida namoyon bo'ladigan ijtimoiy jihati ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so‘zlar: Gender tushunchasi, gender tengligi, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, tashkiliy, huquqiy, ijtimoiy guruh, pozitsiya, qarashlar, ijtimoy muammolar, tazyiq, zo‘ravonlik, ijtimoiy psixologik omillar.

Respublikada bugungi kunda o‘zbek jamiyatining ijtimoiy tuzilmasida talaba-yoshlar aholining boshqa turli guruhlari o‘rtasida ijtimoiy faol bo‘lib, ilmga intiluychi va harakatchan hisoblanishadi. Talaba-yoshlarning ushbu xususiyatlarini hisobga olgan holda O‘zbekiston Respublikasi Yoshlarga oid davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari

bu ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, tashkiliy va huquqiy chora-tadbirlarida hayot faoliyatining turli jabhalarida o‘zbek yoshlarining imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish uchun kerakli va yaxshi sharoitlarni yaratib berish ko‘zda tutilgan.

Ta’lim tizimining turli muassasalari o‘sib kelayotgan avlodga nafaqat bilimlar hajmini beradi tarbiyalaydi, balki qadr-qimmatni, ta’lim olishni davom ettirishni, kasbiy tayyorgarlikni shakllantiradi, ijtimoiy pozitsiyasini aniqlashga yordam beradi, tayyor bo‘lgan mutaxassis qaysi pozitsiyaga tegishli ekanligini biladi. Shuning uchun, ijtimoiy orientatsiyani o‘rganish va yoshlarning hayot yo‘li dolzarb bo‘lib bormoqda. Bu masala O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 30 iyundagi «O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini tubdan isloh qilish va yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PF-6017-sonli Farmonida ham o‘z aksini topgan.

Shu bilan birga, O‘zbekiston Barqaror rivojlanishining Beshinchi maqsadini amalga oshirish doirasida Beshinchi maqsadning vazifalaridan biriga (Gender tenglik) muvofiq 2030-yilga kelib barcha xotin-qizlarga nisbatan kamsitishlarning har qanday shakliga barham berish, siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotda qarorlar qabul qilishning barcha darajalarida ayollarning to‘liq va samarali ishtirokini hamda yetakchilik qilish uchun teng imkoniyatlarni ta’minlash zarur. Bundan tashqari, ushbu maqsad davlatning turli darajalarida Davlat dasturlarini qabul qilish jarayonida gender tenglik tamoyillarini joriy qilishni o‘z ichiga oladi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 46-moddasida “Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlidirlar”, deb belgilangan. Demak, gender tengligining ham xalqaro, huquqiy ham konstitutsiyaviy huquqiy asosi kafolatlangan. Gender tengligi ijtimoiy tenglikni ham anglatadi.

Ta’kidlash joizki, qabul qilingan normativ-me’yoriy hujjatlar va amaliy chora-tadbirlar O‘zbekistonning gender siyosati sohasidagi muhim qadamidir va u qonunchilik hamda amaliyotning xalqaro me’yor va standartlariga to‘liq mos keladi, shu bilan birga, ularning bir qismi BMTning inson huquqlari bo‘yicha idoralari tavsiyalariga asoslangan. Gender tehglik masalasi jamiyat, ijtimoiy munosabatlar, millatlar, davlatlar, madaniyat va sivilizasiyalar bilan uzviy aloqada bo’lib, bu masalaning yuzaga kelishi, rivojlanishi ijtimoiy-tarixiy jarayonlarning bir bosqichdan ikkinchi bosqichga o’tishi bilan bog‘liqdir. Olimlar ayollar masalasini jamiyat taraqqiyoti bilan bog‘liq ravishda tahlil qilish natijasida kishilarning ijtimoiy birligi, jamiyat bo’lib yashashi uchun zarur bo’lgan oila, urf-odat, madaniyat, xalqaro va sivilizasiyalararo munosabatlar, din, mehnat va jamoat tashkilotlariga uyushish katta ahamiyat kasb etishini ilmiy ifodalaganlar. Gender g‘oyasigacha o’tish evolyusiyasi mobaynida quyidagi ijtimoiy-tarixiy bosqichlar bosib o’tildi. Mazkur bosqichlar to’rt tasnifiy xususiyatlarga ega bo’lib, ular quyidagilardir:

1. Diniy konfessional taqiq tizimi amal qilgan. Tarixiy manbalar aynan ayolni insoniyat madaniyatining asoschisi deb atashadi. Haqiqatan ham mehnatning ibtidoiy jamoa tuzumida taqsimlanishiga qarab erkaklar ov qiluvchilar, ayollar esa hosil yig‘uvchilar vazifasini bajarganlar. Faqat ayolgina yerdan to’yimli o’simlik ildizlarini, inlardan mayda jonivorlarni, hashoratlar lichinkasini qazib olish bilan mashg‘ul bo’lgan.

Rivoyatlarda olovni kashf etganlar erkaklar timsolida uchraydi. Ayollar olovning xususiyatlarini o’rganish, uni turmushda qo’llash, uyni isitish, ovqat tayyorlash kabi

zaruratlarni bajarganlari haqida hikoya qilinadi. Kiyim-kechak va oyoq kiyimlarini ham ayollar kashf etishgan.

Ona urug‘i davrida ayollarning mavqyei yuqori bo’lgan. Ayol asosiy ishlab chiqaruvchi kuch, ro’zg‘orni muhofaza qiluvchi, bola tarbiyalab, avlodning ko’payishini ta‘minlovchi zot hisoblangan. Bu esa unga qabila hayotida yetakchilik qilish imkonini bergan. Biroq patriarxat davriga o’tilishi bilan ijtimoiy-huquqiy muvozanat ayoldan erkak tomonga og’adi va erkak asosiy ishlab chiqaruvchi kuchga, davlatni boshqaruvchiga aylanadi. Ijtimoiy-tarixiy taraqqiyotning keyingi bosqichlari ayolni erkakka qaram qilish, uning psixologik, xo’jalik yuritish va bola ko’rishga bo’lgan ehtiyojlarini qondirish yo’lidan bordi.

Ayollar va erkaklar teng huquqliligi masalasi qadim zamonlardan buyon qizg‘in bahslarga sabab bo’lib kelgan. Miloddan 400 yillar avval yashagan sofist Antifont o’z asarlarida barcha odamlarning tabiat tomonidan teng qilib yaratilganligi haqidagi g‘oyani birinchilardan bo’lib ilgari surgan. Uning fikricha, tabiat barchani: ayolni ham, erkakni ham teng qilib yaratadi, lekin insonlar o’zlarini tengsiz holatga soluvchi qonunlar odamlarning o’zaro kelishuvi natijasidir.

Tabiiy huquqlar tengligi va barcha odamlarning erkinligi haqidagi g‘oyani sofizm oqimining boshqa namoyondalarida ham uchratamiz. Jumladan, Likofronning fikricha, faqat qonunlargina shaxsiy huquqlarning kafolati bo’lishi mumkin. Shunday qilib, ayol va erkak teng huquqliligi muammosi doimo hur fikrli insonlar diqqat markazida bo’lgan. Biroq aynan ayolning erkak bilan teng huquqli ekanligini e’tirof etgan mutafakkir qadimgi yunon faylasuf olimi Pifagor edi. U odamlarning turmushi isloh qilinishi hamda falsafaning huquq va erkinlik to’g‘risidagi xulosalariga muvofiqlashtirilishi kerakligi haqidagi tasavvurlarni rivojlantirgan. Ushbu nuqtai nazardan u o’zining falsafiy qarashlarida ayol va erkakning teng qilib yaratilishi haqidagi fikrni ilgari suradi. Pifagorning maslakdoshlari esa bu g’oyani davom ettirganlar. Ular inson hayoti adolat va ma’lum chegara, ya’ni o’z- o’rnini bilish va his qilish asosida qurilishi lozimligini ta’kidlaydi. Ushbu mazmundagi g’oyani yana bir yunon mutafakkiri Suqrot qonunlarning obyektiv ahloqiy tabiati to’g’risidagi falsafiy ta’limotida rivojlantirgan. Jumladan, u ham insonlarning tabiiy huquqlari tengligini e’tirof etar ekan, to’g’ri va adolatli qonunlarga amal qilinsagina inson erkinligini ta‘minlash mumkinligi g‘oyasini ilgari suradi.

Xulosa qilib aytishimiz lozimki, talabalarni gender tengligi ruhida tarbiyalashning ijtimoiy psixologik omillari aniqlanib usul va vositalarini belgilansa talabalarni gender tengligi ruhida tarbiyalashning samaradorligi oshadi. Bundan tashqari talabalarni gender tengligi ruhida tarbiyalashda integratsiyalashgan texnologiyalardan foydalanishga yo‘naltirilgan o‘quv-metodik ta’minot ishlab chiqilsa o‘quv jarayoni sifati oshiriladi tadqiqot davomida ishlab chiqilgan dastur va psixologik tavsiyalar talabalarni o‘qitish jarayoniga joriy etiladi.

Gender tenglik bo‘yicha institutsional choralarga kelsak, ayni paytda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tarkibida ayollar huquqlarini ta’minlash va kamsitishning har qanday shakliga barham berish bo‘yicha milliy qonunchilikda xalqaro standartlarni uyg‘unlashtirish bilan shug‘ullanuvchi yangi Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo‘mitasi tashkil qilingan. Bundan tashqari, mehnatga oid huquqlarning kafolatlari va qo‘llab-quvvatlashni yanada kuchaytirish, uydagi

zo‘ravonlik qurbonlariga yordam berish maqsadida zo‘rlik ishlatishdan jabr ko‘rgan shaxslarni reabilitatsiya qilish va moslashtirish hamda o‘z joniga qasd qilishning oldini olish respublika markazi va Xotin-qizlar tadbirkorligi markazi kabi yangi tuzilmalar tashkil topdi. Bu, o‘z navbatida, Sharqona gender tengligining o‘ziga xos huquqiy tomoni hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. - Т.: Ўзбекистон, 2023.- 80 б.

2.O‘zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida” qonuni 2019 yil 2 sentyabr

3. “2030-yilga qadar O‘zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqida”gi O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining qarori

4.Gender munosabatlari nazariyasi va amaliyotiga kirish. Maqolalar to‘plami. – Toshkent, 2007.

UZLUKSIZ TA’LIMDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARNING MANTIQIY FIKRLASH VA ZAMONAVIY YONDOSHUVLARI

Xoliqov U. Q.,

GDPI v.b.dotsenti

Annotatsiya: Shaxmat – mantiqiy fikrlash va intellektual qobiliyatlarni bir turi hisoblanib**,** psixologik jarayonlarini rivojlantiruvchi, insonni aqliy, ijodiy va tarbiyaviy kamolotga erishishiga yo‘naltiruvchi pedagogik jarayondir.

Kalit so‘zlar: qat’iyatlilik, tirishqoqlik, muloqot, idrok, e’tibor, tasavvur, xotira, tafakkur va ixtiyoriy

Annotation: Chess is a form of education that develops logical thinking and intellectual abilities. It is a pedagogical process aimed at enhancing psychological processes and guiding a person toward mental, creative, and moral development.

Keywords: perseverance, diligence, determination, communication, perception, attention, imagination, memory, thinking, and willpower.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 9 avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida shaxmatni rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-3906 sonli qaroriga muvofiq maktab dasturlari doirasida 150 ta umumta’lim maktablarining o‘quvchilarini tajriba tariqasida shaxmatga o‘qitishni tashkil etish vazifasi belgilangan.

Ushbu qarorga ko‘ra, umumta’lim maktablarining boshlang‘ich (2-sinf) sinfida shaxmat o‘quv kursi jismoniy tarbiya fani tarkibiga singdirib o‘qitilishi O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi hamda Jismoniy tarbiya va sport vazirliklari, O‘zbekiston shaxmat federatsiyasi bilan o‘zaro kelishuvlari asosida belgilandi. Ushbu umumta’lim

maktablarining 2-sinflarida jismoniy tarbiya va odobnoma fanini 0,5 soatga qisqartirish hisobiga, haftasiga 2,5 soatdan o‘qitiladi.

Umumta’lim muassasalarida shaxmat kursini o‘qitishdan maqsadi – o‘quvchilarning shaxsiy va intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish uchun sharoit yaratish hamda ularda umumiy madaniyat, mantiqiy, mustaqil, sog‘lom fikrlay olish qobiliyatini shakllantirishdan iborat.

Shaxmat – umumiy va intellektual qobiliyatlarni rivojlantiruvchi ta’limning bir turi hisoblanib**,** psixologik jarayonlarini rivojlantiruvchi, insonni aqliy, ijodiy va tarbiyaviy kamolotga erishishiga yo‘naltirilgan pedagogik jarayondir. Shaxmat o‘quvchilarni yanada ma’nan yetuk qilib tarbiyalashda qo‘shimcha tarbiya vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Shaxmat o‘quv kursi o‘qitilishi matematika, psixologiya, pedagogika va jismoniy tarbiya bilan bog‘liq bo‘lib, ushbu fanlarni o‘zlashtirishda asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi.

Ushbu o‘quv dasturi asosida yillik taqvim-reja ishlab chiqiladi va ta’lim muassasalarining o‘quv ishlari bo‘yicha direktor o‘rinbosari tomonidan tasdiqlanadi. Taqvim-reja tuzishda oraliq va yakuniy nazorat ishlarining to‘g‘ri taqsimlanishi, nazariy va amaliy mashg‘ulotlarni rejalashtirishda iqlimiy o‘zgarishlar, maktabning ichki imkoniyatini inobatga olish lozim. Jumladan, taqvim mavzuviy rejani tuzishda o‘quv dasturida boblarga ajratilgan (mavzularga berilgan) umumiy soat hajmidan chiqmay, o‘quvchilarni o‘zlashtirish darajasini inobatga olgan holda taqsimlashi kerak. Taqvim mavzuviy-rejada berilgan soatlarni ko‘paytirsa, (*) belgini qo‘yishi hamda dastur soatlarini taqsimotiga kiritilgan o‘zgarishlar yuzasidan maktab pedagogik kengash yig‘ilishida muhokama etilib, qaror qismi bilan rasmiylashtiriladi.

O‘quv dasturda o‘quvchilarning o‘quv faoliyati natijalariga qo‘yiladigan talablar keltirilgan. Bu o‘z o‘rnida o‘quv yili boshlanishida pedagoglarning harakat strategiyasini belgilab beradi.

Mazkur o‘quv dasturi darsliklarning davriy nashr etilishi asosida amaliyotga joriy etiladi.

Boshlang‘ich ta’limda tub o‘zgarishlar ro‘y bermoqda, rivojlanish o‘quv vazifasining birinchi o‘ringa chiqarildi. Bu kichik maktab o‘quvchilarining shaxsiyatini shakllantirishga va ularning ijodiy qobiliyatlarini to‘liq ochib berishga yordam beradi.

Bolalarga shaxmat asoslarini o‘rgatish jarayonini to‘g‘ri tashkil etish bizga o‘qishni qiziqarli tashkil qilish imkonini beradi, bolalarni majburlashsiz o‘qitishga imkon beradi, bilimlarga doimiy qiziqishni saqlaydi va o‘qishning turli shakllaridan foydalanadi. Darslarning asosiy mohiyati o‘quvchilarni kuzatishi, taqqoslashi, tasniflashi, guruhlashi, xulosalar chiqarishi, naqshlarni topishi bilan bog‘liq bo‘lgan faoliyatdir.

Boshlang‘ich ta’limda shaxmat to‘garakda ishlash uchun keng imkoniyatlarni ochib beradi, uni yangi sifat darajasiga ko‘taradi, bolalarda ko‘plab aqliy jarayonlar va idrok, e’tibor, tasavvur, xotira, tafakkur va ixtiyoriy xatti-harakatlarni boshqarishning boshlang‘ich shakllari kabi fazilatlarni rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Kichik yoshdan boshlab shaxmat o‘ynashni o‘rganish ko‘plab bolalarga rivojlanishda o‘z tengdoshlari bilan, ayniqsa qishloq joylarda yashaydigan va

qishloqda o‘rta maktabda o‘qiyotgan, yuz minglab kommunikativ bo‘lmagan bolalar uchun ijod eshigini ochib berishda yordam beradi. Muloqot doirasini kengaytirish, o‘zini to‘liq namoyon qilish, o‘zini anglash imkoniyatlari bu bolalarga izolyatsiyani, xayoliy kamchiliklarni yengishga imkon beradi.

Shaxmat o‘z tabiatiga ko‘ra, avvalambor o‘yin bo‘lib qolmoqda. Va bola, ayniqsa mashg‘ulotning boshida ularni aniq o‘yin sifatida qabul qiladi. Endi shaxmat professional sportga aylandi, bundan tashqari barcha bolalar musobaqalari sportga qaratilgan. Shuning uchun bolaning shaxsi rivojlanishi uning sport shaklida shaxmat o‘yini orqali sodir bo‘ladi. Sport insonda jamiyatda zarur va zarur bo‘lgan bir qator fazilatlarni rivojlantiradi. Bular: qat’iyat, iroda, chidamlilik, sabr-toqat, diqqatni jamlash qobiliyati, jasorat, hisoblash, o‘zgaruvchan sharoitda tez va to‘g‘ri qaror qabul qilish qobiliyati va boshqalar. Fan va san’at elementlarini birlashtirgan shaxmat boshqa sport turlariga qaraganda o‘quvchilarda bu fazilatlarni yanada kuchaytirishi mumkin. Ushbu fazilatlarni shakllantirish, albatta, motivatsiyani talab qiladi va shaxmatda har qanday mag‘lubiyat va undan olingan saboqlar bolalarning o‘ziga xos xususiyatlarini rivojlantirish uchun kuchli motivatsiyani keltirib chiqarishi mumkin.

Xalqaro musobaqalarda shaxmat tobora ko‘proq ulkan kasbga aylanib bormoqda, shaxslarning barkamol rivojlanishiga hissa qo‘shadigan har qanday muhitda insonning shakllanishiga yordam beradigan odamlar soni tobora ortib bormoqda.

Shaxmat nafaqat bolalarga quvonch, zavq bag‘ishlaydigan o‘yin, balki ularning aqliy rivojlanishining samarali vositasi, ichki harakatlar rejasini - ongda harakat qilish qobiliyatini shakllantirishdir.

Shaxmat o‘yini tafakkurni rivojlantiradi, mantiqiy fikrlashning paydo bo‘lishiga yordam beradi, tirishqoqlik, qat’iyatlilikni rivojlantiradi.

Ushbu o‘yinni o‘rgangan bola ko‘proq to‘planib boradi, o‘zini tanqid qiladi, mustaqil fikrlashga, qaror qabul qilishga, oxirigacha kurashishga, muvaffaqiyasizliklardan ko‘ngli qolmaydi. Sehrli shaxmat olamiga jalb qilingan bolalar maktabda yanada yaxshiroq o‘zlashtirgan ekanligi eksperimental ravishda tasdiqlandi. Shaxmat, shuningdek, ko‘plab aqliy jarayonlardagi bolalarda sezgi, e’tibor, tasavvur, xotira, fikrlash va ixtiyoriy xatti-harakatlarni boshqarishning dastlabki shakllari kabi fazilatlarni takomillashtirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Alyoxin yozgan: “ *Shaxmat nafaqat bilim va mantiq, balki chuqur xayoldir. Shaxmat orqali xarakterimni ko‘tardim. Shaxmat nafaqat hayotning namunasi, balki ijodning ham namunasidir. Shaxmat, avvalambor, ob’ektiv bo‘lishga o‘rgatiladi . Shaxmatda siz faqat xato va kamchiliklaringizni anglab yetish orqali ajoyib usta bo‘lishingiz mumkin. Xuddi hayotdagi kabi* ”(1924) [1] .

Qadimgi adiblar shaxmatning mohiyatini quyidagicha shakllantirgan: "Aql bilan g‘alaba qozonish".

Shaxmat o‘yinlari shunchalik muhim fazilatlar majmuasini rivojlantiradiki, ular uzoq vaqt davomida o‘zgacha ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lib, bu insoniyat tomonidan kashf qilingan eng yaxshi va eng qiziqarli dam olish turlaridan biridir. Shuning uchun, bu maqolaning dolzarbligi, aqliy faoliyati faol shaklda o‘z

ehtiyojlarini qondirishga, o‘quvchilar bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish va ko‘p omillar sabab bo‘ladi.

“Ta’lim to‘g‘risida” qonun markazida bolaning shaxsiyatini rivojlantirish, uning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish va muhim shaxsiy fazilatlarni tarbiyalash g‘oyasi turadi. Shaxmat o‘ynashni o‘rganish jarayoni bunga va yana ko‘p narsalarga hissa qo‘shadi. Hayot bizni har qadamda qarashlarimizning to‘g‘riligini ta’minlashga, qat’iyat bilan harakat qilishga, vazminlik va qat’iyatlilikni, ehtiyotkorlik va jasoratni, xayol qilish qobiliyatini va vaziyatga qarab xayolotni bo‘ysundirishga majbur qiladi. Va bularning barchasi shaxmatda talab qilinadigan narsa. Ular ko‘p qirrali va katta hissiy potentsialga ega, "kurashda xursandchilikni" beradi, lekin shu bilan birga, ular diqqatni jalb qilish va diqqatni jamlash qobiliyatini, vaqtni qadrlashni, chidamlilikni, yolg‘onni va haqiqatni tan olishni, nafaqat raqibni, balki o‘zini ham tanqid qilishni talab qiladi.

Shaxmat bolalar uchun ajoyib ijod maktabidir, bu ularning ijodiy tafakkurini rivojlantirishning o‘ziga xos vositasidir.

Shaxmat - bu umidsizlik, yolg‘izlikdan chiqish, faol dam olish, muloqotga bo‘lgan qiziqishni qondirish va o‘zini ifoda yetish. Xose Raul Kapablanka aytganidek: "Shaxmat shunchaki o‘yin emas. Bu ma’lum badiiy xususiyatlarga ega va ko‘plab ilmiy elementlar mavjud intellektual o‘yin. Aqliy mehnat uchun shaxmat jismoniy rivojlantirish uchun sport bilan bir xil narsani anglatadi jismoniy mashqlar va inson tabiatining ma’lum xususiyatlarini rivojlantirishning yoqimli usuli ... "[2] .

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 9 avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida shaxmatni rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-3906 sonli qarori

9. Холиқов, У. К. (2024). Шахматчи спорчиларни тайёрлаш жараёнида мантиқий фикрлаш ва шахсий сифатларини шакллантириш. *Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, *1*(6), 124-132.

10. Umidjon, X. (2020). O‘quvchi yoshlar orasida bo‘sh vaqtini o‘tkazishda oila-mahalla hamkorligida shaxmat o’yinni ommaviylashtirish. *Scientific progress*, *1*(1), 163-168.

11. Qo‘chqarovich, X. U.,(2024). OLIY TA’LIMDA SHAXMATNI O‘RGATISHNING DIDAKTIK VA METODIK TAMOYILLARI. *Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, *1*(5), 253-259.

Xoliqov, U., Bekmuhammadova, S. (2023). Shaxmat o‘yinning zamonaviy adabiyotshunoslikdagi qiyosiy o‘rni. *Philological issues are in the eyes of young researchers*, *1*(1).

12. [1] Alexine, shaxmat bo‘yicha 4-Jahon chempioni, "Oliy shaxmat yutuqlari yo‘lida", -Minsk: 1982.

BOLALARDA OILAVIY MUNOSABATLARNING SHAKLLANISHI

Eshqulov Sh.R.,
Guldu doktoronti
O‘rolova M.,
GDPI talabasi

Annotatsiya Maqolada zamonaviy ta'lim tizimida qo'llanilayotgan ilg'or pedagogik va tajribalarning nazariy va amaliy asoslari kompleks tahlil qilingan. shaxsga yo'naltirilgan, konstruktiv, ko'p intellektual, emotsional-intellektual va metakognitiv kognitiv shaxslarning o'quvchilarning o'z faoliyatini, emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga ta'siri yoritilgan. , xavfsizlik tizimi va masofaviy ta'lim tizimidagi laboratoriyalarning qo'llab-quvvatlash, o'ning yangi roli va metodik boshqaruvchi tahlil qilinadi. Maqola shifokorlariga ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarning shaxsiy kompetensiyalarini yaxshilashga xizmat ko'rsatish samarali bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: Bola, oilaviy muhit, jamoatchilik, "Men"-obrazi, tizimli hamkorlik, ota-ona, pedagogik savodxonligini, tarbiya, o‘zaro ishonch, umuminsoniy qadriyatlar, asosiy poydevor, umumiy majlis.

Annotation The article provides a comprehensive analysis of the theoretical and practical foundations of advanced pedagogical practices and methods used in the modern education system. The influence of personality-oriented, constructive, multi-intellectual, emotional-intellectual and metacognitive cognitive qualities of the individual on self-efficacy, emotional and social development of students is emphasized. The security and laboratory support system in the distance education system, its new role and methodological guidance are analyzed. The article provides practical recommendations for doctors on the effective provision of services to improve the quality of education and improve the personal competencies of students.

Keywords: Child, family environment, community, self-image, systemic cooperation, parents, pedagogical literacy, education, mutual trust, universal values, basic foundation, general meeting

Bola shaxsining shakllanishida oila muhim o‘rin tutadi. Oila — bu bola uchun birinchi ijtimoiy muhit bo‘lib, u yerda bola dunyoni tanish, muloqot qilish, axloqiy me’yorlarni o‘rganishni boshlaydi. Oilaviy munosabatlar bola ruhiyati va ijtimoiy rivojiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bola qanday oilaviy muhitda voyaga etsa, uning xarakteri, xulq-atvori va jamiyatga bo‘lgan munosabati ham shunga yarasha shakllanadi.Birinchi navbatda, oiladagi mehr, e’tibor va o‘zaro hurmat bolani o‘zini qadrlangan, sevilgan shaxs sifatida his qilishiga yordam beradi. Agar bola mehr-muhabbatli, iliq muhitda voyaga yetsa, u o‘zini erkin tutadi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi yuqori bo‘ladi. Aksincha, e’tibordan chetda qolgan, doimiy ziddiyatlar hukmron bo‘lgan oilalarda o‘sayotgan bolalarda ruhiy beqarorlik, ishonchsizlik va tajovuzkorlik kabi holatlar kuzatilishi mumkin.Ota-onaning bola tarbiyasidagi ishtiroki ham nihoyatda muhim. Ota va ona o‘rtasidagi uyg‘unlik, farzandga nisbatan yagona tarbiya uslubining mavjudligi bola uchun psixologik barqarorlik yaratadi. Shuningdek, ota-onaning har biri o‘z rolini to‘g‘ri bajarishi – ya’ni, mehribonlik va intizomni uyg‘unlashtirishi – bola shaxsiyati shakllanishida muhim ahamiyatga

ega.Oilaviy muhit – bu bolaning jamiyatga moslashishidagi ilk maktabidir. U yerda bola o‘z fikrini qanday bildirishni, boshqalarni tinglashni, hurmat qilishni o‘rganadi. Oilada shakllangan muloqot madaniyati, axloqiy me’yorlar va ijtimoiy qoidalar bolaning keyingi hayotida asosiy yo‘l-yo‘riq bo‘lib xizmat qiladi.

Oilaviy tizimda «Men» - obrazining ijtimoiy psixologik ahamiyati shundaki, u shaxs tarbiyasining va tarbiyalanganligining muhim omillaridan hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan olib qaralganda, tarbiya shaxsning o'zi va o'z sifatlari to'g'risidagi tasavvurlarining shakllanishi jarayonidir, deb ta'rif berish mumkin. Demak, har bir inson o'zini, o'zligini qanchalik aniq va to'g'ri bilsa, tasavvur qilolsa, uning jami yat normalariga zid harakat qilish ehtimoli ham shunchalik kam bo'ladi, ya'ni u tarbiyalangan bo'ladi. O'z-o'zini anglash, o'zidagi mavjud sifatlarni baholash jarayoni ko'pincha konkret shaxs tomonidan og'ir kechadi, ya'ni inson tabiati shundayki, u o'zidagi o'sha jamiyat normalariga to'g'ri kelmaydigan, no'maqul sifatlarni anglamaslikka, ularni «yashirishga» harakat qiladi, hattoki, bunday tasavvur va bilimlar ongsizlik sohasiga siqib chiqariladi. Bu ataylab qilinadigan ish bo'lmay, u har bir shaxsdagi o'z shaxsiyatini o'ziga xos himoya qilish mexanizmidir. Bunday himoya mexanizmi shaxsni ko'pincha turli xil yomon asoratlardan, hissiy kechinmalardan asraydi. Lekin shuni alohida ta'kidlash lozimki, «Men» - obrazining ijobiy yoki salbiyligida yana o'sha shaxsni o'rab turgan tashqi muhit, o'zgalar va ularning munosabati katta ro'l o'ynaydi. Odam o'zgalarga qarab, go'yoki oynada o'zini ko'rganday tasavvur qiladi. Bu jarayon psixologiyada refleksiya deb ataladi. Uning mohiyati - aynan o'ziga o'xshash odamlar obrazi orqali o'zi to'g'risidagi obrazni shakllantirish, jonlantirishdir. Refleksiya «Men» - obrazi egasining ongiga taalluqli jarayondir. Masalan, ko'chada bir tanishingizni uchratib qoldingiz. Siz tinmay unga o'z yutuqlaringiz va mashg'ulotlaringiz haqida gapirmoqdasiz, lekin gap bilan bo'lib, uning qayergadir shoshayotganligiga e'tibor bermadingiz. Shu narsani siz uning betoqatlik bilan sizni tinglayotganligidan, xayoli boshqa yerda turganligini bilib qolasiz va shu orqali ayni shu paytda «mahmadona, laqmaroq» bo'lib qolganingizni sezasiz. Keyingi safar shu o'rtog'ingiz bilan uchrashganda, oldingi xatoga yo'l qo'ymaslik uchun «O'rtoq, shoshmayapsanmi?» deb so'rab ham qo'yasiz. Ana shu ilgarigi refleksiyaning natijasidir.Ya'ni suhbatdosh o'rniga turib, o'zingizga tashlangan nazar («men unga qanday ko'rinyapman?») – refleksiyadir Tarbiyaning asosi oila muhitidir. Bola uyda nimani ko'rsa, shunga taqlid qilib o'sadi. Oilada ota olijanob keng fe'l, bosiq, mulohazali va ozgina siyosatliroq bo'lishi, ona esa mehribon, rahmli, bolalarini behuda qarg'amaydigan va muloyim bo'lmog'i lozim. Farzandlarimizni sog'lom e'tiqodli, jismonan baquvvat qilib tarbiyalash ham ota-ona zimmasiga yuklangan. Oilaning har bir a'zosi millatningdavomiyligini saqlovchi milliy va umuminsoniy qadriyatlarning rivojini ta'minlovchi, ma'naviy va jismoniy barkamol avlodni dunyoga keltirib tarbiyalovchi muqaddas makon ma'naviyat maskanidir.

Ota-onalar bilan jamoa tarzida tashkil qilinadigan ishlar. Bular ota-onalarning guruhiy va umumiy majlislar, ota-onalar maktabi, anjumanlar,shanbaliklar,savol-javob kechalari.

MTT da tarbiya jarayonini tashkil etish muammolari bo’yicha ota-onalarini an’anaviy yillik ilmiy- amaliy anjumani shakllantiriladi. Oila tarbiyasiga doir dolzarb

muammo aniqlab olinadi. MTT va oilada butun yil davomida uni nazariy va amaliy o’rganish amalga oshiriladi.Tarbiyachining ota-onalarga beradigan tavsiya va maslahatlari ishonalarni bo’lishi uchun ota-onalar yoki oilaning boshqa a’zolari MTTga taklif qilinadi. Bunda ota-onalar bolaning navbatchilik vazifasini qanday bajarayotganini yoki sayrga chiqishdan avval qanday kiyinayotganini ko’radilar va bolalarning o’quv va imkoniyatlariga ishonch hosil qiladilar.

Ota-onalar bilan olib boriladigan ishlarning mazmuni rang-barang bo’lib, unda ayrim masalalar birgalikda muhokama qilinishi taqozo etiladi. Masalan:

-Bolalarni tarbiyalashda oilaning roli, ota-onalarning vazifasi to’g’risidagi qonunlar, bolalarni maktabga tayyorlash haqida;

-MTT ning yillik ish rejasi to’g’risida;

-Ota-onalar jamoatchiligining ishi haqida.

Bu masalarni jamoa bo’lib muhokama qilish uchun ota-onalarning guruhi va umumiy majlislari,maslahatlar,konfirensiyalar, ota-onalar kechalari kabi ish shakllari jamoa ish shakllariga kiradi.Maktabgacha ta’lim tashkilotidagi ota-onalar bilan olib boriladigan ishlar mazmuni:

Maktabgacha ta’lim tashkilotida bola tarbiyasining samarali bo‘lishi uchun ota-onalar bilan muntazam va tizimli hamkorlik olib borilishi muhimdir. Bola rivojlanishida oilaning o‘rni beqiyos bo‘lganligi sababli, tarbiyachi-pedagoglar ota-onalar bilan doimiy aloqada bo‘lib, ularni bolani har tomonlama rivojlantirish jarayoniga jalb etishadi.Bunday ishlar avvalo ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirishga qaratiladi. Bu maqsadda turli ma’rifiy suhbatlar, seminar-treninglar, psixologik maslahatlar, ma’ruzalar tashkil etiladi. Ularda ota-onalarga bolalar psixologiyasi, yosh xususiyatlari, individual yondashuv haqida tushunchalar beriladi.Shuningdek, maktabgacha ta’lim tashkilotida ota-onalar ishtirokida turli tarbiyaviy tadbirlar o‘tkaziladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim tashkilotidagi ota-onalar bilan olib boriladigan ishlar — bu bolalar tarbiyasida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan, ikki tomonlama hamkorlikka asoslangan tizimli jarayondir. Bu hamkorlik bola uchun yagona tarbiyaviy muhit yaratishga xizmat qiladi.Shunday qilib, insonning shaxs bo'lib shakllanishida, hayotda o'z o'rnini topish, el-yurt ichida izzat-hurmatga sazovor bo'lishida oila asosiy poydevor hisoblanadi. Oila hayotning abadiyligini davomiyligini ta'minlaydigan, muqaddas urf-odatlarimizni saqlaydigan, shu bilan birga kelajak nasllarni qanday inson bo'lib etishishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan tarbiya o'chog' idir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Xolov Olimjon Chorshamiyevich. Umumiy pedogogika. O’quv qo’llanma. - Toshkent. “NIF MSH” , 2023. - 458 b.

2.Xasanova Shaxnoza Toxtasinovna.Bolalarni maktabga tayyorlash metodikasi. Darslik. - Toshkent: “METODIST NASHRIYOTI” , 2024. - 324 bet.

3.X.J. Xudoyqulov, Z.R. Rasulova Oila pedagogikasi. O’quv qo’llanma. - Toshkent: “METODIST NASHRIYOTI” , 2023,188 b.

4. АКраМоВа Ф.А. "Оилада муомалани ташкил этиш психологияси" Т.: "Шамс АСА" 2006. 90-bet.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINING TA'LIMGA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIK JIHATLARI VA OMILLARI

Normamatova M. G‘.,
GDPI magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining professional tayyorgarlik jarayonida psixologik tayyorgarlikning mazmuni, funksiyalari va ta’lim samaradorligidagi o‘rni tahlil etiladi. Psixologik tayyorgarlikning shaxsiy barqarorlik, kommunikativ kompetensiya, empatiya, stressga chidamlilik kabi tarkibiy qismlari yoritilgan. Shuningdek, o‘qituvchilik faoliyatiga kirishish jarayonida uchraydigan psixologik to‘siqlar va ularni yengib o‘tish strategiyalari ham ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf, o‘qituvchi, psixologik tayyorgarlik, emotsional barqarorlik, pedagogik kommunikatsiya, kasbiy moslashuv, stress.

Zamonaviy ta’lim tizimi o‘z oldiga faqat bilim berish vazifasini emas, balki har bir o‘qituvchining kasbiy va shaxsiy sifatlarini mukammal shakllantirish vazifasini ham qo‘yadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi uchun bu jihatlar alohida ahamiyatga ega, chunki maktabga ilk bor qadam qo‘ygan bolaning ta’lim, o‘rganish va muloqot haqidagi dastlabki taassurotlari aynan shu pedagog shaxsi orqali shakllanadi. Shu bois, bo‘lajak o‘qituvchining psixologik tayyorgarligi — kasbiy muvaffaqiyatining muhim kafolatidir.

Psixologik tayyorgarlik faqat bilim va ko‘nikmalar emas, balki shaxsiy holat, hissiy holat, axloqiy-ruhiy tayyorgarlik, stressga chidamlilik, empatiya va o‘zini boshqara bilish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Bu maqolada ana shu jihatlar chuqur tahlil qilinadi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining psixologik tayyorgarligi, avvalo, uning kasbiy identifikatsiyasi — ya’ni o‘zini o‘qituvchi sifatida anglash jarayoni bilan chambarchas bog‘liq. Bu jarayon ko‘p bosqichli bo‘lib, talabaning o‘zini ushbu kasbga daxldor deb his etishi, o‘qituvchilik roli bilan psixologik uyg‘unlikka erishishi, shuningdek, kelajakdagi professional faoliyatiga nisbatan ijobiy emotsional munosabat shakllantirishini talab qiladi.

Psixologik tayyorgarlikning barqaror asoslaridan biri bu — kuchli ichki kasbiy motivatsiyadir. O‘qituvchilik kasbi faqat tashqi rag‘bat yoki ijtimoiy mavqe asosida tanlanganida emas, balki ichki ehtiyoj, ma’naviy chaqiriq sifatida qabul qilinganda psixologik barqarorlik mustahkam bo‘ladi [1].

Kasbiy motivatsiyaning kuchli bo‘lishi talabaning o‘z kasbiga nisbatan fidoyiligi, qiyinchiliklarga bardoshliligi, emotsional muvozanatini saqlab qolishi va o‘zini doimiy rivojlantirishga tayyorligiga bevosita ta’sir qiladi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi uchun bu jihatlar juda muhim — chunki bu kasb doimiy mehr, sabr, va o‘zini berishni talab qiladi.

Pedagogik yo‘nalishdagi talabalar orasida motivatsion holatni o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, amaliy faoliyatga yaqinlashgan sayin o‘z kasbiga nisbatan ishonch va qiziqish darajasi o‘zgaradi. Bu o‘zgarishlar monitoringi va psixologik qo‘llab-

quvvatlovchi chora-tadbirlar talabalarni kasbga psixologik jihatdan tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi uchun psixologik tayyorgarlik, bu faqatgina kasbiy faoliyatga tayyorgarlik emas, balki shaxsiy ong, emotsional barqarorlik, ijtimoiy moslashuvchanlik va o‘z-o‘zini anglash darajasining yuksakligi bilan bog‘liq murakkab jarayondir. Har qanday kasbda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun shaxsiy intilish, qiziqish va motivatsiya yetarli bo‘lishi mumkin. Ammo boshlang‘ich sinf o‘qituvchiligi kabi bolalar psixologiyasi, ularning hissiy ehtiyojlari va nozik ruhiy holatlari bilan chambarchas bog‘liq kasbda psixologik barqarorlik hal qiluvchi omilga aylanadi. Bu barqarorlik, birinchi navbatda, o‘z shaxsini tanish, ichki potensialini to‘g‘ri baholay olish, har xil vaziyatlarga ruhiy bardoshlik bilan yondashish va tashqi stress omillariga moslashish qobiliyatida namoyon bo‘ladi [2].

Shu ma’noda, pedagogik oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak o‘qituvchilarning psixologik jihatdan tayyorlanishi alohida metodik yondashuvlar asosida olib borilishi lozim. Bu jarayonda o‘quv dasturlariga nafaqat pedagogik bilimlar, balki amaliy psixologiyaga oid mashg‘ulotlar, shaxsiy o‘sishga doir treninglar, emotsional intellekt va stress menejmenti bo‘yicha seminarlar kiritilishi lozim. Ayniqsa, kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirish, jamoa bilan ishlash malakasi, kichik yoshdagi bolalar bilan hissiy kontaktni o‘rnatish ko‘nikmalari psixologik tayyorgarlikning ajralmas qismlaridandir. Bu ko‘nikmalar umumiy nazariy bilimlar orqali emas, balki amaliy mashg‘ulotlar, psixodrama, rolli o‘yinlar, interfaol treninglar orqali samarali shakllanadi. Chunki bolalar bilan ishlashda faqat intellektual tayyorgarlik yetarli emas – ayni damda to‘g‘ri, tinch, barqaror psixologik pozitsiyada bo‘lish talab etiladi.

Psixologik tayyorgarlikni mustahkamlovchi yana bir muhim jihat – bu kasbga nisbatan ijobiy va ongli munosabatdir. Kasbiy e’tiqod va kasbiy faxr shakllanmagan taqdirda, o‘qituvchi faoliyatidagi qiyinchiliklar, ayniqsa emotsional zo‘riqishlar, nafaqat kasbiy samaradorlikni pasaytiradi, balki shaxsiy motivatsiyani so‘ndirishi mumkin. Shu bois, ta’lim jarayonining ilk bosqichlaridanoq, bo‘lajak o‘qituvchida o‘z kasbiga nisbatan ichki rag‘bat, ma’naviy bog‘liqlik va qadriy orientatsiya shakllanishiga alohida e’tibor berilishi zarur. Bu jarayonda o‘z fani bo‘yicha ijobiy rol modellarini o‘rganish, ijtimoiy foydali faoliyatga jalb etish, yosh o‘qituvchilar bilan muloqot va tajriba almashish muhim rol o‘ynaydi [3].

Shuningdek, psixologik tayyorgarlikning yana bir asosiy mezoni — bu o‘quvchining individual va ijtimoiy ehtiyojlarini anglay olish, ya’ni pedagogik empatiya va refleksiya qobiliyatidir. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi har bir o‘quvchining ichki dunyosiga e’tibor bilan yondasha olishi, ularning rivojlanish holatini baholashda faqat standart o‘lchovlar bilan cheklanib qolmasligi kerak. Shu maqsadda o‘qituvchilar o‘zlarini doimiy ravishda tahlil qiluvchi, o‘z pedagogik pozitsiyasini baholab boruvchi, ijobiy muloqot madaniyatini ustuvor qo‘yuvchi psixologik yetuk shaxslar sifatida tarbiyalanishi zarur [4].

XULOSA VA MUNOZARA

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining psixologik tayyorgarligi nafaqat kasbiy muvaffaqiyat, balki bolalarda ta’limga nisbatan iliq munosabat

shakllanishining ham kalitidir. Bu tayyorgarlikni tizimli yo‘lga qo‘yish uchun pedagogik ta’lim dasturlariga psixologik treninglar, emotsional kompetensiyalarni rivojlantirish mashg‘ulotlari va stressni yengish strategiyalarini o‘z ichiga olgan maxsus bloklar kiritilishi lozim. Zero, psixologik tayyorgarlik mustahkam bo‘lmagan pedagog — bolalarning shaxsiy rivojlanishiga putur yetkazishi mumkin.

Adabiyotlar ro`yxati:

1. Nurmatova Sh. (2023). Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini integrativ modulli o‘qitishga metodik tayyorgarligini shakllantirish. Жамият ва инновациялар, 4(4/S), 214–217. https://www.researchgate.net/publication/371464044
2. Jumayev M.E. (2009). O‘qituvchining ijodiy shaxs sifatida rivojlanishida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining metodik-matematik tayyorgarligi. Monografiya. Toshkent: Fan.
3. O‘roqov Sh. (2016). Ta’lim muassasalarida o‘quv-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishning o‘ziga xos xususiyatlari. Xalq ta’limi, (5), 55–60.
4. Najmutdinova, D. K., & Kudratova, N. A. (2015). The application of insulin analogues in the treatment of type 2 diabetes mellitus: the focus on the cardio protection. Bulletin of the Karaganda University “Biology medicine geography Series”, 78(2), 70-77.
5. Ergasheva M.B. (2022). Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini rivojlantiruvchi ta’lim asosida shakllantirish metodlarining amaliyotga joriy etilishi. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies, 2(3), 195–201. https://www.researchgate.net/publication/375187998
6. Teshaev, O. R., Ruziev, U. S., Shagazatova, B. K., Kudratova, N. A., & Ataliev, A. E. (2020). Efficacy of Gastric Bypass in the Treatment of Obesity-Associated Carbohydrate Metabolism Disorders. Indian Journal of Forensic Medicine & Toxicology, 14(4), 7995-8003.

TALABALARNING KASBIY AUDITIV KOMPETENTSIYASINI RIVOJLANTIRISH BO’YICHA XORIJ TAJRIBALARI TAHLILI

Abdukadirova N.A.,
GDPI Xorijiy tillar kafedrasi mudiri, dosent

Annotasya: ushbu maqolada talabalarning kasbiy auditiv kompetentsiyasini rivojlantirish bo’yicha xorij tajribalari tahlili atroflicha bayon qilngan.

Kalit so‘z: “Assorted English Activities” elektron o’quv qo’llanma, esa, Children's Songs, Conversation and Writing Questions. English Idioms. English Proverbs. Fairy Tales. Folk Tales. Games and Activities for Teachers. General Knowledge Questions.

Abstract: This article provides a detailed analysis of foreign experiences in developing students' professional auditory competence.

Keywords: “Assorted English Activities” electronic textbook, esa, Children's Songs, Conversation and Writing Questions. English Idioms. English Proverbs. Fairy Tales. Folk Tales. Games and Activities for Teachers. General Knowledge Questions.

Jahondagi rivojlangan davlatlarning tajribasi ilg’or pedagogik texnologiyalarga asoslangan holda talabalarning bilim olishga bo’lgan qiziqish va ehtiyojlarini qondiribgina qolmasdan, yuqori malakali mutaxassislar etishtirib berish vazifalarini ham hal qilmoqda.

Biz tadqiqot doirasida talabalarning kasbiy auditiv kompetentsiyasini rivojlantirish bo’yicha xorij tajribalarini o’rgandik.

Rossiyalik olimlar T.I.Koshman, M.U.Verbitskaya; xorij olimlari M. Mann, S.Teylor-Noulz va boshqalar tomonidan talablarning ingliz tilini o’rganishlari uchun yaratgan o’quv qo’llanmalari, darsliklari, elektron ta’limiy resurslari tahlil etildi.

Ingliz tili o’qituvchilari uchun mo’ljallangan “Assorted English Activities” elektron o’quv qo’llanmada esa, **“**A Bit from Everything. Children's Songs. Conversation and Writing Questions. English Idioms. English Proverbs. Fairy Tales. Folk Tales. Games and Activities for Teachers. General Knowledge Questions. Grammar Summary. Guess-The-End Jokes....” , ya’ni “Hamma narsa to’g’risida”, “ Talabalar uchun qo’shiqlar”, “ Suhbatlashish va yozish uchun savollar”, “Inglizcha iboralar” “Ingliz maqollari” “Ertaklar”, “Xalq ertaklari”, “O’qituvchilar uchun o’yinlar va tadbirlar”, “Umumiy bilim olish uchun savollar”, “Grammatika”, “Hazillarni taxmin qiling ...” kabi ruknlar kiritilgan. Ushbu elektron qo’llanma 9,28 MBni tashkil qilib, 2017 yilda tayyorlangan.

Xuddi shunday elektron qo’llanmalardan biri – “BBC Learning English - 278 Quizzes (Elementary - Advanced)” deb nomlanadi. Unda “Ingliz tilidan audiokurslar” rukni mavjud bo’lib, ushbu audioyozuvlarda turli viktorina savollari, grammatikaga oid matnlarning o’qilishi va talaffuz etilishi yozilgan. Unda 5 guruhga bo’lingan 278 ta BBC Quizzes joylashtirilgan, ya’ni Grammar; Vocabulary; Topic based ; Country ; Other. Har bir javob variantiga izohlar keltirilgan bo’lib, ularning qaysilar to’g’ri yoki noto’g’ri ekanligi tahlil etilgan.

Yana bir elektron ta’limiy qo’llanmalardan biri – bu M. Verbitskaya va M. Mann tomonidan tayyorlangan “ Testo’ dlya podgotovki k GIA po angliyskomu yazo’ku»(2017y.)elektron ta’limiy qo’llanmadir. Unda axborot nternet-resursi bilan GIAga ingliz tilida tayyorgarlik ko’rish uchun testlar kiritilgan. Elektron qo’llanmada ta’lim va fan sohasidagi nazorat federal xizmati tomonidan ingliz tilida davlat (yakuniy) sertifikatlash uchun materiallarni nazorat qilish va o’lchash bo’yicha talablar hisobga olingan. O’quv qo’llanma 104,34 MBni tashkil qiladi.

Yu.S. Veselova tomonidan tayyorlangan “ Sbornik trenirovochno’x i proverochno’x zadaniy» (2013 y.) nomli elektron o’quv qo’llanmasida har xil turdagi AUDIO yozuvlarda umumta’lim maktablarining 5-sinf talabalari tomonidan ingliz tili darslarida o’rganilgan materialni takrorlash jarayonida foydalanish uchun mo’ljallangan matnlar berilgan. shuningdek, davlat imtihonlarining dastlabki bosqichlariga tayyorgarlik ko’rish uchun audioyozuvlar kiritilgan. Mazkur elektron qo’llanma 116,79 MBni tashkil qiladi.

E.V.**Rusinova tomonidan yaratilgan “Trenajer po chteniyu. Bukvo’ i zvuki**” nomli elektron qo’llanma bir vaqtning o’zida darslik va ish daftari vazifasini bajaradi. Kursning asosiy maqsadi har qanday inglizcha so’zni qanday o’qishni o’rganishdir. Kurs 35 darsdan iborat bo’lib, asosan, (7-10 yoshdagi bolalar va ingliz tilini

elementar darajada o’rganuvchilar uchun mo’ljallangan. Shuningdek, ushbu elektron ta’limiy resurs ingliz tilini o’rganishni yangi boshlayotganlarga amaliy yordam vazifasini utaydi. Elektron ta’limiy resurs 12,41 MBni tashkil qiladi.

O’tkazilgan tahlillardan ko’rinib turibdiki, bugungi kunda pedagogik jarayonda talabalarning nutq o’zlashtirishlariga mo’ljallangan elektron ta’limiy resurslar mavjudligiga qaramasdan, o’zbekistonlik talabalar uchun milliy mentalitet xususiyatidan kelib chiqib hamda til o’zlashtirish bo’yicha malaka talablarini amalga oshirish uchun muayyan ishlab chiqilgan axborot-kommunikatsion ta’limiy resurslariga ehtiyoj mavjud. Garchi, bugungi kunda respublikamiz OTMlarida ingliz tilini o’qitishda ko’plab xorijiy mamlakatlar tajribasiga tayanish holatlari mavjud bo’lsada, ushbu muammo o’z echimini kutayotgan masalalardan biriga aylangan.

Biz tadqiqot doirasida xorij tajribalarini o’rganar ekanmiz quyidagi metodlarni o’qitish jarayonida qo’llash borasidagi tajribalarni ham tahlil qildik.

"Silent way" (jimlik metodi) XX asrning 60-yillarida vujudga kelgan. Bu metod ingliz tilini o’rganishda tabiiy omillardan foydalanishni ko’zlaydi Har bir insonda til o’rganish qobiliyati tabiiy mavjud bo’ladi. Shunga ko’ra, talaba ingliz tilini mukammal o’rganmoqchi bo’lsa, unga barcha pedagogik shart-sharoitlarni yaratib berish zarur bo’ladi. Shu bois, mazkur metod tarafdorlari fikri bo’yicha ingliz tili o’qituvchisi talabaning imkoniyatlarini ro’yobga chiqarishga shart-sharoit yaratishi zarur. O’qituvchi so’zlarning turli simvollarini ko’rsatish, o’qish va eshittirish orqali talabaning til boyligini ko’paytiradi. Simvollar keyinchalik so’zlar bilan uzviy bog’liqlikda xotirada saqlanib qoladi.

"Total-physical response" (jismoniy jihatdan axborotga nisbatan ta’sirni ko’rsatish metodi). Mazkur metodning talabiga binoan o’zidan o’tkazilmagan har qanday axborot xotirada saqlanib qolmaydi. Shu bois ham xorijiy tilni o’rganish uchun til axborotini inson o’zidan o’tkazishi lozim. Shunga ko’ra, avval talaba etarli hajmdagi xorijiy til bo’yicha axborotlar bilan qurollantiriladi. Keyin esa qariyib yigirma soat talaba faqat berilgan axborotlar majmuasidan iborat xorijiy til materialini muntazam eshitib boradi. Keyin esa talabadan olingan axborotlarga nisbatan jismoniy javob berish talab etiladi. Javob berish tana harakatlari orqali kechadi. Masalan, “Stend up!” deyilganda talabalar turadi, “Sit down!” deyilganda talabalar o’tiradi. Binobarin, uzoq vaqt talaba avval eshitib, keyin o’z harakatlari orqali axborotni o’zlashtirib olganidan so’nggina mana shu axborot bilan faol munosabatlar o’rnatiladi. Mazkur metodda talabalar keyinchalik na faqat o’qituvchi bilan, balki faol tarzida o’zaro ham keng muloqotga kirishadilar.

"Sugesto pedia" – talabalarning kasbiy auditiv kompetentsiyasini rivojlantirishda (colloquial speech) va yozma («reading») nutqning til materialiga chuqur kirib borish metodi. Mazkur metod o’tgan asrning 70-yillaridan keng tarqala boshladi. Mazkur metod tarafdorlarining fikriga ko’ra, inson har qanday boshqa xorijiy tilni o’rganishi mumkin. Shu bois, guruhdagi barcha talabalar o’zlariga yangi, xorijiy til mamlakatiga doir ismlarni qabul qiladilar, o’zlari uchun yangi biografiyalarni o’ylab chiqaradilar. Yangi til mamlakatida yashashni fantaziya qila boshlaydilar. Shu bois, talabalarda illyuziya, ya’ni yangi mamlakatda yashayotgan yangi inson qiyofasi vujudga keltiriladi. Talabalarning kasbiy auditiv kompetentsiyasinirivojlantirishda (colloquial speech) va yozma (“writing”) til

o’rganish imkoniyatlari juda kengayadi, ular erkin muloqotga kirishganidan so’ng esa, ularda o’z kuchlariga ishonch bir necha barobar ortadi.

Pol Pimslerning til o’rgatish metodi -talabalarning kasbiy auditiv kompetentsiyasini rivojlantirishda nutqning asosiy to’rt kategoriyadan iborat bo’lgan tizimga tayanadi. Bular antitsipatsiya, tizimlangan interval takrorlar, so’z yadrosi va cheklangan ta’lim. Antitsipatsiya asosida talabalarning kasbiy auditiv kompetentsiyasinirivojlantirishda (colloquial speech) va yozma («writing») nutqni bir vaqtning o’ziga ham ko’radi, ham eshitadi, ham talaffuz qilishga o’rganadi, ham o’z xotirasida uni jonlantirishga urinadi. Mazkur metod asosidagi mashg’ulotliklar Pimsleur Language Programs markazi tomonidan ishlab chiqilib Simon & Schuster nashriyoti tomonidan nashr qilinadi. Har bir mashg’ulot 30 minutlik elektron tashuvchida jamlangan audio-mashg’ulotdan iborat. Bugungi kunda mazkur metod asosida turli kommunikatsion ishlanmalar keng ko’lamda ishlatiladi. Ular ichida audio va video kassetalar, internetga joylangan ochiq mashg’ulotlar, SD disklar mavjud. Pismslerning metodi ko’pchilik zamonaviy metodlar kabi ko’proq xorijiy tilga so’zlashish va muloqot qilishga o’rgatadi. Ushbu metod talabalarning kasbiy auditiv kompetentsiyasinirivojlantirishga mo’ljallangan bo’lsada, colloquial speech va yozma «reading» nutq malakalariga o’rgatmaydi.

Mundarija

KIRISH SO‘ZI 3

ПРОЕКТНАЯ И УЧЕБНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ШКОЛЬНИКОВ СРЕДСТВАМИ ИКТ 6

O‘SMIRLARDA MEHR-OQIBAT FAZILATINI TARBIYALASH: SOTSIOPEDAGOGIK DISKURS 11

ПРЕДМЕТНЫЕ ОЛИМПИАДЫ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБУЧЕНИЯ ШКОЛЬНИКОВ СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ (НА ПРИМЕРЕ ОЛИМПИАДЫ ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ) 17

O‘QITUVCHILARNING ERGONOMIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI VA TIZIMI 20

ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД В ПРОЦЕССЕ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТА 24

PEDAGOGIK NUTQ TA’LIM SIFATI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILI SIFATIDA 27

«OILA – TALABA – OLIY TA’LIM MUASSASASI – IJTIMOIY PEDAGOGIK HAMKORLIK UCHBURCHAGI: muammo va yechimlar 31

TALABALARNING BILIMLARNI O‘ZLASHTIRISH DARAJASI ALGORITMI 36

TA’LIMDAGI YANGI ISTIQBOLLAR: O‘QUVCHILARNI PEDAGOG KASBIGA TIZIMLI TAYYORLASH IKONIYATLARI 40

ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК ИНСТРУМЕНТ РАЗВИТИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАЦИИ В ШКОЛЕ: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ 44

KOUCHING YONDASHUVNI JORIY ETISHNING INNOVATSION DIDAKTIK MODELI VA UNING KOMPONENTLARI 47

TARBIYA PEDAGOGIKASIDA ESTETIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH MASALALARI 50

O‘QITUVCHI PEDAGOGIK MAHORATIDA ESTETIK MADANIYAT QIRRALARI 61

МИКРООБУЧЕНИЕ КАК КЛЮЧЕВОЙ ИНСТРУМЕНТ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ 68

TA’LIM TASHKILOTLARIDA RAHBARLIK KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH OMILLARI 71

ZAMONAVIY YONDASHUVLAR ASOSIDA O‘ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXINI O‘QITISHNING DIDAKTIK VA METODIK ASOSLARI 75

UZLUKSIZ TA’LIM TENDENSIYALARI VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR 77

OLIY TA’LIM MUASSASALARINI BOSHQARISHGA METODOLOGIK YONDASHUVLAR 81

BARKAMOL AVLOD TARBIYASIDA GENDER TENGLIKNI TA’MINLASHNING PEDAGOGIK STRATEGIYALARI: O‘ZBEKISTON TAJRIBASI 85

BARKAMOL YOSHLAR TARBIYASIDA GENDER MUNOSABATLARINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI: SHAXS RIVOJLANISHI VA IJTIMOIY MOSLASHUV 90

SHAXMAT BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA MANTIQIY FIKRLASH

QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH VOSITASI 94

BOSHLANG’ICH SINF O‘QITUVCHILARIDA KASBIY MAHORATNI OSHIRISHDA SHAXMAT O‘YINING TA’SIRI 98

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK INNOVATSIYALAR VA INTEGRATSIYAVIY YONDASHUV 101

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA: O‘QITISH METODIKASI VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR 104

UZLUKSIZ TA’LIM TENDENSIYALARI VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR 107

UZLUKSIZ TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA PSIXOLOGIK MOTIVATSIYANING ROLI VA QO‘LLASH STRATEGIYALARI 111

MASOFAVIY TA’LIM ASOSIDA O‘QUVCHILARDA MUSTAQIL O‘QISH VA O‘RGANISHGA YO‘NALTIRILGAN KO‘NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH.....114

BARKAMOL YOSHLAR TARBIYASIDA GENDER MUNOSABATLARINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI: SHAXS RIVOJLANISHI VA IJTIMOIY MOSLASHUV 116

TARBIYA DARSLARIDA VITOGEN TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH.....121

TALABALARDA KREATIVLIKNI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK IMKONIYATLARI 126

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA O‘SMIRLARNI KASBGA YO‘NALTIRISH JARAYONIDA MAHALLADA PSIXOLOGIK XIZMAT SAMARADORLIGINI OSHIRISH IMKONIYATLARI 129

INNOVATSION TA’LIM METODLARI VA ULARNING SAMARADORLIGI 131

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMINI TASHKIL ETISHDA KREDIT TEXNOLOGIYASINING SAMARADORLIGI VA PSIXOLOGIK IMKONIYATLARI.....134

UZLUKSIZ TA’LIM TENDENSIYALARI VA ZAMONAVIY YONDOSHUVLAR 138

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI PEDAGOGIKA USULLARIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI 142

PEDAGOGIK INNOVATSION YONDASHUVLAR VA ZAMONAVIY TA’LIM METODLARI.....147

KASBIY-PEDAGOGIK KOMPETENSIYA ASOSLARI VA UNI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASI 151

UZLUKSIZ TA’LIM JARAYONIDA SHAXSNING MA’NAVIY KAMOLOTIGA OID FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISH 154

YUQORI MALAKALI KADRLAR TAYYORLASHNI UZLUKSIZ TIZIMINI TASHKIL ETISH.....156

TA’LIM FAOLIYATIDA TEATR PEDAGOGIKASIDAN FOYDALANISH TAMOYILLARI 161

СОВРЕМЕННЫЕ ПОХОДЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ 165

TARBIYA JARAYONIDA VITAGEN YONDASHUVLAR ROLI VA AHAMIYATI 169

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY PEDAGOGIK MAHORATINI RIVOJLANTIRISH ZARURIYATI 171

O‘QUVCHILARDA VATANPARVARLIK TUYG‘ULARINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING QO‘LLANILISHI 175

MULOQOT MALAKALARINI SHAKLLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI 177

O‘QITUVCHILAR UCHUN ILMIY-IJODIY FAOLIYATNI RAG‘BATLANTIRISH STRATEGIYALARI 179

TARBIYA JARAYONIDA TEATR PEDAGOGIKASI ELEMENTLARINING O‘RNI.....181

TA’LIM FAOLIYATIDA TEATR PEDAGOGIKASIDAN FOYDALANISH TAMOYILLARI 185

TALABALARDA FASILITATORLIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA PEDAGOGIK DASTURIY VOSITALARNING AHAMIYATI 189

ВНЕДРЕНИЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЛЯ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ: ПЕРСПЕКТИВЫ И ПРОБЛЕМЫ 192

ТВОРЧЕСТВО ДЖ.Р.Р.ТОЛКИНА И АНГЛИЙСКИЙ МОДЕРНИЗМ В СОВРЕМЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ 195

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA INKLYUZIV TA’LIM BERISHNING DIDAKTIK MAZMUNI 198

2-SHO‘BA. RAQAMLI TA’LIM MUXITIDA PEDAGOGLARNING KASBIY MAHORATINI OSHIRISH MASALALARI 201

TA’LIM TEXNOLOGIYASINI JORIY ETISH TALABANI FAOLLASHTIRISH MEZONI SIFATIDA 201

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСОВ В ОБУЧЕНИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ЧТЕНИЮ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ.....203

INKLYUZIV SHAROITIDA O‘QITUVCHINING PEDAGOGIK MAHORATI – PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA.....207

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARGA OID KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI 209

АНТРОПОЛОГИЯ ПОВСЕДНЕВНОСТИ СОВРЕМЕННОГО ПЕДАГОГА 213

ОБЩНОСТЬ И СПЕЦИФИКА В ЭТИЧЕСКИХ КОНЦЕПЦИЯХ СОВРЕМЕННЫХ ПРОСВЕТИТЕЛЕЙ XX ВЕКА АБДУРАХМАНА ТАШКАНДИ И АБДУЛЛЫ АВЛОНИ 215

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ЛЕКЦИЯНИНГ ЎРНИ 218

ТАРИХИЙ ТАДҚИҚОТЛАРДА ЭЛЕКТРОН МАНБАЛАРНИНГ ЎРНИ.....221

OLIY TA’LIM MUASSASALARI TALABALARNING TADQIQOTCHILIK SALOHIYATI RIVOJLANTIRISH.....225

O‘QUVCHI-YOSHLAR ORASIDA “FEYK” AXBOROTLAR TA’SIRI VA AXBOROTDAN HIMOYALANISH MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH 231

YOSHLARNI IJTIMOIY O‘Z-O‘ZINI ANGLASH VA O‘Z-O‘ZINI BAHOLASH MEHANIZMLARI 233

O‘QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH USULLARI 236

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НОВЫЕ ИНТЕРАКТИВНЫЕ ЭЛЕКТРОННЫЕ РЕСУРСЫ В СОВРЕМЕННОМ ОТКРЫТОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ И ВОСПИТАТЕЛЬНОМ

ПРОЦЕССЫ 240

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA INFOGRAFIK MATERIALLAR YARATISH VA ULARNI O‘QUV JARAYONIDA QO‘LLASH 243

ЦИФРОВИЗАЦИЯ И МОЛОДЕЖНЫЙ РЫНОК ТРУДА В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: ВЫЗОВЫ, ВОЗМОЖНОСТИ И ПУТИ 245

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA INKLYUZIV TA’LIMNI TASHKIL ETISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI 248

RAQAMLI VOSITALAR ORQALI O‘QUVCHILARDA INTERAKTIV MULOQOT VA LIDERLIK KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH 250

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE SPORTS INDUSTRY: ADVANTAGES, DISADVANTAGES, APPLICATIONS 252

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МАСТЕРСТВА ПЕДАГОГОВ В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ 254

MODERN TECHNOLOGIES IN THE SYSTEM OF SPORTS TRAINING 258

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY PEDAGOGIK MAHORATINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA OSHIRISH YO‘LLARI 261

ШАХМАТ - МАНТИҚИЙ ФИКРЛАШДА ПЕДАГОГЛАРНИНГ КАСБИЙ МАҲОРАТИНИ ОШИРИШ МАСАЛАЛАРИ 265

BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA BOSHQARUV 268

KOMPETENTSIYALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR 268

ZAMONAVIY TA’LIM JARAYONIDA O‘QITUVCHI VA O‘QUVCHI O‘RTASIDA INTERAKTIV MUNOSABATLAR 271

BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA BOSHQARUV KOMPETENTSIYALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISHNING INNOVATSION PEDAGOGIK OMILLARI 274

ФОРМИРОВАНИЕ НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ ДЕТЕЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СЕМЕЙНЫХ ТРАДИЦИЙ 278

INKLYUZIV UZLUKSIZ TA’LIM MUHITIDA O‘QUVCHILARNING PSIXOLOGIK MOSLASHUVINI TA’MINLASH: PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI 284

O‘QUVCHILARNI TA’LIM OLISHGA QIZIQTIRISHDA INTERFAOL METODLARNING AHAMIYATI 287

DAVLAT TILIDA ISH YURITISH KURSINI O‘QITISHDA INTERFAOL TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH 290

TALABALAR PEDAGOGIK AMALIYOTINI TIZIMLI TAHLILI 293

TA’LIM SIFAT VA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA XALQARO TAJRIBALARDAN FOYDALANISH 295

O‘QUVCHILARNING RAQAMLI DUNYODA O‘RGANISH KONSEPSIYASI BO‘YICHA SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH 298

ЭТНО-СОЦИАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РЕЛИГИОЗНОГО ВОСПИТАНИЯ КЫРГЫЗОВ НА ЮГЕ КЫРГЫЗСТАНА 300

ART-PEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA TALABA YOSHLARNI

VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING AMALIY ASOSLARI 304

AKSIOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING TARBIYAVIY FAOLIYATINI TASHKIL ETISH 306

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING TA’LIM-TARBIYAGA QO‘SHGAN HISSASI 312

ART-PEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA TALABA YOSHLARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI 316

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA PEDAGOGLARNING KASBIY MAHORATINI RIVOJLANTIRISHDA INTERAKTIV USULLARNING O‘RNI 318

O‘QITUVCHI PEDAGOGIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH FUNKSIYALARI 322

INKLYUZIV TA’LIMNING AMALIY ASOSLARI 326

UYUSHMAGAN YOSHLAR BILAN OLIB BORILADIGAN IJTIMOIY-PEDAGOGIK ISH 328

OLIY TA’LIM KASBIY TAYYORGARLIKNI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI 332

JISMONIY TARBIYA DARSINI TASHKIL QILISHDA INKLYUZIV TA’LIM MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING DOLZARB JIHATLARI 336

PEDAGOGIK JARAYONNI LOYIHALASH TEXNOLOGIYASI 338

INKLYUZIV TA’LIM:CHEKLOVLAR ORTIDAGI IMKONIYATLAR OLAMI 340

YOSHLARNI KASBIY FAOLIYAGA TAYYORLASHNING XUSUSIYATLARI 342

INLYUZIV TA’LIM O‘QUVCHILARINING ASSISTIV AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHI 346

O‘ZBEK TO‘Y MAROSIMLARINING KELIB CHIQISH TARIXI VA ULARNING YOSH AVLOD TARBIYASIDAGI PEDAGOGIK-MA’NAVIY AHAMIYATI 348

TA’LIM JARAYONIDA YUZAGA KELADIGAN PEDAGOGIK NIZOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI 350

UMUMTA’LIM MAKTAB O’QITUVCHILARINING DEFORMATSIYALANISH JARAYONIDAGI O’ZGARISHLAR 352

VIRTUAL TEXNOLOGIYALAR VA INSON PSIXIKASI: TA’LIMDA IJTIMOIY-PSIXOLOGIK YONDASHUV 356

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA BOSHLANG’ICH SINF O‘QUVCHILARIGA INKLYUZIV TA’LIM BERISH ASOSLARI 360

ZAMONAVIY TARBIYA USULLARIDA VITAGEN TEXNOLOGIYALARINING INTEGRATSIYASI 364

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA JADIDLAR MA’NAVIY MEROSINI INTERAKTIV O‘RGANISH METODIKASI 366

TARBIYA DARSLARIDA VITOGEN TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH 368

ВЕБ-САЙТ ПЕДАГОГА КАК ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ИНСТРУМЕНТ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА 373

MULTIMEDIYA PLATFORMALARI ORQALI JADIDLAR MA’NAVIY MEROSINI ZAMONAVIY O‘RGANISH VA TARG’IB QILISH METODIKASI 377

RAQAMLI TA’LIM MUXITIDA PEDAGOGLARNING KASBIY MAHORATINI OSHIRISH MASALALARI.....380

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA SHAXSLARARO MUNOSABATNI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI YO‘LLARI.....384

YUNOGOGIKA PEDAGOGIKANING ALOHIDA SOHASI SIFATIDA.....386

RIVOJLANISH SARI BIR QADAM: BOLA VA O‘YIN.....388

O‘RTA SINFLARDA TARBIYA FANINING O‘QITISH METODIKASI.....390

O‘QITUVCHINING KASBIY VA SHAXSIY SIFATLARI.....393

O‘RTA SINFLARDA TARBIYA FANINING O‘QITISH METODIKASI.....397

3-SHO‘BA. PEDAGOGIK MAHORAT VA TARBIYA PEDAGOGIKASINI RIVOJLVNTIRISHDA ILG‘OR XORIJ TAJRIBALARIDAN FOYDALANISH.....399

PEDAGOGIK MAHORAT VA TARBIYA PEDAGOGIKASINI RIVOJLVNTIRISHDA FINLYANDIYA TA’LIM TIZIMI TAJRIBALARIDAN FOYDALANISH.....399

ПРЕПОДАВАНИЕ КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.....402

ADVANTAGES OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS.....405

PEDAGOGIK MAHORAT VA TARBIYA PEDAGOGIKASINI RIVOJLANTIRISHDA ILG‘OR XORIJ TAJRIBALARIDAN FOYDALANISH.....407

TEACHING TECHNOLOGY IN GENERAL SECONDARY SCHOOLS ON THE “STEM” EDUCATIONAL APPROACH.....412

ПОВЫШЕНИЕ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ К ЗАНЯТИЯМ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ТЕХНОЛОГИЙ ДОПОЛНЕННОЙ РЕАЛЬНОСТИ.....415

ПРЕСС-КОНФЕРЕНЦИЯ ДАРСИ ВА УНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ ЙЎЛЛАРИ.....419

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY MAHORATINI SHAKLLANTIRISH KOMPETENSIYANI O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....422

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA GEMIFIKATSIYA TEXNALOGIYASINING O‘RNI..425

PEDAGOGIK MAHORAT VA TARBIYA PEDAGOGIKASINI RIVOJLANTIRISH: ILMIY YONDASHUVLAR VA XORIJ TAJRIBASI.....429

PEDAGOGIK METODLARNI UYG‘UNLASHTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR.....433

BO‘LAJAK BOSHLANG’ICH SINF O‘QITUVCHILARINING PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURLARIGA METODIK TAYYORGARLIGI XUSUSYATLARI.....437

ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ СИНГАПУРСКОЙ МЕТОДИКИ ПРИ ОБУЧЕНИИ ГОВОРЕНИЮ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ВОСЬМЫХ КЛАССАХ СРЕДНЕЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ.....439

PEDAGOGIKA MAHORATINI RIVOJLANTIRISHDA ILG’OR XORIJ TAJRIBASIDAN FOYDALANISH.....443

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA O‘QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLARINI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI.....446

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПЕРЕДОВОГО ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА В РАЗВИТИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА И ПЕДАГОГИКИ ВОСПИТАНИЯ.....448

PEDAGOGIK QOBILIYATNING ASOSIY TURLARI 450

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ В ИЗУЧЕНИИ ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ 453

MODULLI TA’LIM ASOSIDA ANATOMIYA DARSLARINI LOYIHALASHTIRISH ... 456

PEDAGOGIK OLIY TA’LIMDA KONTEKSTUAL O‘QITISH MODELLARINI QO‘LLASH 460

XORIJIY TAJRIBALAR TAHLILI ASOSIDA BO‘LAJAK PEDAGOGLARNI HAYOTIY KO‘NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH OMILLARI 462

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI GOSPITAL PEDAGOGIKASI VOSITASIDA RIVOJLANTIRISH 466

INCLUSIVE EDUCATION: CREATING AN ENVIRONMENT THAT WELCOMES AND SUPPORTS ALL STUDENTS 469

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI GOSPITAL PEDAGOGIKASI VOSITASIDA RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI 473

ART-PEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA TALABA YOSHLARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING NAZARIY ASOSLARI 477

KEYS-STADI O‘QITISH TEXNOLOGIYASINI TARBIYA DARSLARIDA QO‘LLANILISHI 479

“TARBIYA FANI” KONSEPSIASINING MAQSAD VAZIFALARI 483

TARBIYA FANINI O‘QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR 487

PEDAGOGIK OLIY TA’LIM JARAYONIDA TALABALARNING INKLYUZIV TAYYORGARLIGINI KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI 490

FACTOROF DEVELOPING FUTURE TEACHERS LIFE SKILLS BASED ON ANALYSIS OF FIRST-TIME EXPERIENCE ABROAD 493

KOMPARATIV TA’LIMSHUNOSLIKDA BAHOLASH TIZIMLARI: GERMANIYA VA FRANSIYA TAJRIBASI 496

BOOKTRETLLER TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANGAN HOLDA BOSHLANG’ICH SINFLARDA TARBIYA BERISH METODIKASI 499

YUQORI SINFLARDA TARBIYA FANINI O‘QITISHNING AHAMIYATI 502

O‘QITUVCHILAR UCHUN ILMIY-IJODIY FAOLIYATNI RAG‘BATLANTIRISH STRATEGIYALARI 504

UMUMTA’LIM MAKTABLARI YUQORI SINFLARIDA TARBIYA FANINI O‘QITISH METODIKASI 506

BOOKTRELLER TEXNOLOGIYASI ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINFLARGA TARBIYA DARSINI O‘QITISH METODIKASI 508

EKOLOGIYA VA IQTISODIY BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA HUQUQIY TARBIYANING O‘RNI 510

TALIM TIZIMINI ILG‘OR XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH 512

4-SHO‘BA. UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA SAMARADORLIKNI OSHIRISHNING PSIXOLOGIK IMKONIYATLARI 515

OILAGA PSIXOLOGIK XIZMAT KO‘RSATISHNING ZARUR TAMOYILLARI 515

О ВАЖНОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ДЕТЕЙ ВО ВРЕМЯ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ 519

ВЛИЯНИЕ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ НА ПСИХИКУ РЕБЁНКА 521

O‘ZBEKISTON OLIMLARI TOMONIDAN NIKOH VA OILA MUNOSABATLARINING O‘RGANILGANLIK HOLATI 523

GENDER ZO‘RAVONLIK VA UNGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR 526

SHAXSNING TUZILISHI OLIMLAR TALQINIDA 529

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СИЛЬНЫХ И СЛАБЫХ УЧЕНИКОВ 532

IJTIMOIY PSIXOLOGIYADA INTELLEKT VA AQLIY TARAQQIYOTNING TAHLILI 538

STRESS NATIJASIDA KELIB CHIQADIGAN KASALLIKLAR PROFILAKTIKASI 541

YOSHLAR O`RTASIDA DEVIANT XULQ-ATVOR PROFILAKTIKASI.....544

PEDAGOGIK-PSLXOLOGIK KOUCHING SHAKLLARI 546

SHAXS SHAKLLANISHIDA QADRIYATLARNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK O‘RNI.548

MAKTAB O‘QUVCHILARIDA O‘ZINI O‘ZI BOSHQARISH TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIXATLARI.....552

СОКРАЩЕНИЕ НАСИЛИЯ И МЕРЫ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ 555

BILISH JARAYONLARI HAQIDA PSIXOLOGIK QARASHLAR.....559

GENDER TENGLIK VA O‘ZINI ANGLASH 561

KIBERBULLING VA ONLAYN TA'QIBNING PSIXOLOGIK OQIBATLARI.....564

OILA QURISH YOSHIDAGI YOSHLARNING IJTIMOIY MOTIVATSIYON PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.....566

XXI ASR - IJTIMOIY BORLIQDA YOSHLAR MASALASI.....568

VA INSON OMILI 568

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH 570

STRESS TUSHUNCHASI VA UNING BOSQICHLARI.....573

ZAMONAVIY PSIXOLOGIYANING PEDAGOGIKA BILAN UZVIY BOG'LIQLIGI....576

TA’LIM TIZIMIDA YANGI TEXNOLOGIYA VA INNOVATSIYALARDAN FOYDALANISHNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK OMILLARI.....579

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ В СИСТЕМЕ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ 581

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ В ПОДГОТОВКЕ ЮНОШЕЙ К СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ.....584

O‘QUVCHILARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA ULARNI QO‘LLAB-QUVVATLASH YO‘LLARI.....587

INNOVATSION MENEJMENT ASOSIDA OTMLARIDA BOSHQARUV XODIMLARINING STRESSNI BOSHQARISHI 588

INNOVATSION MENEJMENT ASOSIDA OTMLARDA BOSHQARUV XODIMLARINING STRESSNI BOSHQARISH VA UNI BARTARAF ETISH IMKONIYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH 591

MAKTABGACHA TARBIYA YOSH DAVRINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI...593

O`QUVCHILARNI O`QISHGA BO`LGAN QIZIQISHINI PASAYTIRUVCHI OMILLAR VA ULARNI YENGISH YO`LLARI.....596

TURLI YOSHDAGI FARZANDLARDA SIBLINGLARARO O‘ZARO MUNOSABATLARNING NAMOYON BO‘LISHI.....598

TALABALARDA IJTIMOIY USTANOVKALARNI SHAKLLANTIRISHDA PSIXOLOGIK TRENINGLARNING AHAMIYATI.....601

TARBIYADA YOSH INQIROZLARI VA ULARNING XUSUSIYATLARI.....604

IJTIMOIY USTANOVKALAR SHAKLLANISHINING DINAMIK XUSUSIYATLARI UCHUN TRENING DASTURI VA UNING MONITORINGI.....606

YOSHLARDA PSIXOLOGIK MADANIYATNI NAMAYON BO‘LISHI XUSUSIYATLARI.....608

IJTIMOIY TARMOQLARNING YOSHLAR IJTIMOIY MUNOSABATIGA IJOBIY PSIXOLOGIK TA’SIRI.....610

INFLUENCE OF PERCEPTIONS OF FAMILY LIFE ON FAMILY STRENGTH IN YOUNG PEOPLE.....612

TURLI YOSH FARZANDLARDA O‘ZARO PSIXOLOGIK MUNOSABATLARNING SHAKLLANISHI.....614

PEDAGOGIK AKSIOLOGIYANING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI.....616

OILA VA YOSH OILALARNING TARBIYADAGI IJTIMOIY PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.....618

TA`LIM JARAYONIDA TALABALARDA IJOBIY USTANOVKALAR.....620

YOSHLARDA PSIXOLOGIK MADANIYATNI NAMAYON BO‘LISHIDA PSIXOLOGIK OMILLAR.....621

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF FORMING A HEALTHY LIFE CULTURE IN PREMARITAL RELATIONSHIPS.....623

IJTIMOIY TARMOQLARNING YOSHLAR IJTIMOIY MUNOSABATLARIGA TA’SIRI.....625

XULQIDA OG‘UVCHANLIGI BO‘LGAN O‘QUVCHILARNING SINF RAHBARLARI VA OTA-ONALARI BILAN ISHLASH.....627

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA O‘SMIRLARNI KASBGA YO‘NALTIRISH JARAYONIDA MAHALLADA PSIXOLOGIK XIZMAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING IMKONIYATLARI.....630

TA’LIM TIZIMIDA YANGI TEXNOLOGIYALAR VA INNOVATSIYALARDAN FOYDALANISHNING PSIXOLOGIK MAZMUNI.....632

NAZAR ESHONQUL ASARLARIDA AYOLLAR OBRAZINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.....634

O‘QITUVCHI-TARBIYACHINING KREATIVLIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI.....637

AKMEOLOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASH METODLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....639

AKMEOLOGIK YONDASHUVLAR VA O‘QITUVCHILIK KASBIDA SHAXSIY POTENSIALNI RIVOJLANTIRISH.....642

ILMIY-IJODIY FAOLIYATDA MUVAFFAQIYATGA ERISHISHDA IJTIMOIY-MADANIY MUHITNING TA’SIRI 644

OILAVIY TARBIYADA MILLIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISH OMILLARI .. 646

YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHDA TA’LIM MUASSASALARINING TARBIYAVIY IMKONIYATLARI 648

THE ROLE OF INNOVATION IN STUDENT DESIGN 649

PEDAGOGIK FAOLIYAT VA TEATR PEDAGOGIKASINING O’ZARO ALOQADORLIGI, FARQLI JIHATLARI. 653

ВИДЫ КОУЧИНГА И ПЕРСОНАЛЬНЫЙ КОУЧИНГ 657

YIGITLARNI OILAVIY HAYOTGA PSIXOLOGIK TAYYORLASHDA MILLIY URF-ODATLAR VA AN’ANALARNING O‘RNI 662

TA’LIM JARAYONIDA YOSH AVLODDA IJTIMOIY MAS’ULIYAT VA AXLOQIY QADRIYATLARNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK ASOSLARI 665

AKSIOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK PEDAGOGLARNI TARBIYAVIY FAOLIYATINI TASHKIL ETISH 667

YOSHLAR O`RTASIDA DEVIANT XULQ-ATVOR PROFILAKTIKASI 671

IJTIMOIY TARMOQLARNING YOSHLAR IJTIMOIY MUNOSABATLARINI RIVOJLANTIRISH OMILLI SIFATIDA 673

TALABALARNI GENDER TENGLIGI RUHIDA TARBIYALASHNING IJTIMOIY PSIXOLOGIK JIXATLARI 675

UZLUKSIZ TA’LIMDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARNING MANTIQIY FIKRLASH VA ZAMONAVIY YONDOSHUVLARI 678

BOLALARDA OILAVIY MUNOSABATLARNING SHAKLLANISHI 682

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINING TA'LIMGA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIK JIHATLARI VA OMILLARI 685

TALABALARNING KASBIY AUDITIV KOMPETENTSIYASINI RIVOJLANTIRISH BO’YICHA XORIJ TAJRIBALARI TAHLILI 687